

CSAPODY MIKLÓS

A MAGYAR PEN CLUB TÖRTÉNETE

1926–2016

2. KÖTET

FÜGGELÉK
Dokumentumok – Adattár

MAGYAR PEN CLUB
Budapest
2016

Szerkesztette
SZÓCS GÉZA

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001182100

X 248852

Kiadja a Magyar PEN Club Kiadó

Szerkesztői tanács:
Szócs Géza (elnök)
Farkas Wellmann Endre (főszerkesztő)
Turczy István
Temesi Ferenc

ISBN 978-963-12-5517-1

Tartalom

A Függelék elé 7

I. Dokumentumok 9
Dokumentumjegyzék 11
Dokumentumok 17

II. Adattár 563
Iratjegyzék 565
Adattár 567

Személynévmutató 675

Földrajzinév-mutató 711

A Függelék elé

A Magyar Pen Club történetének második kötete a *Dokumentumok* és az *Adattár* iratanyagának időrendben következő tételeit foglalja magában. Mindkét válogatás úgy öleli fel az írószervezet kilencven évét, hogy a fókuszban az ezredfordulót megelőző több mint hét évtized egymástól el nem választható egyesületi eseményei és irodalomtörténeti, irodalompolitikai, személyi vonatkozásai, valamint a külső politikai (magyar és világtörténelmi) fordulatok állnak. Ennek megfelelően az 1926–2000 közt keletkezett történeti anyagra esik a hangsúly, a szövegek, adatsorok ezért a fő csomópontok (1926, 1932, 1944–45, 1956, 1957–59 stb.) eseményeit tükrözik vissza (a történeti anyag legszámosabb dokumentuma az 1932-es budapesti világkongresszust, előzményeit és következményeit tárja fel). A *Dokumentumok* mintegy háromnegyed részét, az *Adattár* anyagát teljes egészében a magyar Pen irattárából közöljük. Valamennyi dokumentum egyfelől a történeti kötet elsődleges, túlnyomórészt ismeretlen szövegbázisát képezi, másfelől forrásértékű irodalomtörténeti szöveggyűjteményként szolgál.

A *Dokumentumok* forrásanyagát a két alapokmánytól – az 1926-os első, és a 2016-ban is hatályos alapszabálytól – jelképesen közrefogva több mint másfél száz különmemű hivatalos és magánjellegű irat alkotja. A jegyzőkönyveket és jelentéseket, határozatokat, beszámolókat, beszédeket, nyilatkozatokat korabeli sajtóálláspontok, hivatalos és magánlevelek, memorandumok és vitairatok, esszék, útirajzok, arcképvázlatok kísérik. Ezekből az irodalmi, publicisztikai, egyesületi, politikai vagy bürokratikus céllal papírra vetett, támadó vagy védekező, indulatos, máskor kifejtő, vagy csak regisztráló szövegekből nemcsak a nagyobb összefüggések, hanem az apró részletek is kirajzolódnak. Megmutatnak mély barátságokat és ellenszenveket, ízlésbeli és érdekszövetségeket, konfliktusokat, megingás nélkül képviselt erkölcsi és irodalmi felfogásokat, vitatható kompromisszumokat. Megismerhető belőlük a hosszú és viszontagságos történet szereplőinek a mindenkor hatalomhoz fűződő viszonya, miközben kirajzolódik az írók korabeli hazai és nemzetközi „kapcsolati hálózata” is, legyen szó kongresszusi összefoglalóról, sajtócikkről, bizalmas iratról, fogalmazványról. A dokumentumok közreadása nem a korfestést szolgálja, jelentőségüket adatgazdagságuk mellett személyes és történeti hitelük (máskor torzításai, hamisításai) igazolják az irodalomtörténeti kutatás számára és az olvasó előtt. A szövegeket teljes terjedelmükben közöljük, a részleges közlés néhány kivételtől (pl. Kosztolányi Dezső *Hollandia* [Dok 11], Karel Čapek... [Dok 87]) külön jelezzük. Másféle kivételt képez Babits Mihály ún. békebeszéde, melynek mindkét ismert változatát felvettük: az előadás jegyzőkönyvi szövegét [Dok 58/A] és eredeti fogalmazványát [Dok 58/B] is. Egy tétel két részre bontásával további két esetben élünk ott, ahol a dokumentumot közreadó irodalomtörténeti szempontból ugyancsak fontos kommentárja kíséri (Dok 121/A–B és 148/A–B). Az 1932-es kongresszusi felszólalásokat vagy részleteiket az eredeti jegyzőkönyvből közöljük.

Az *Adattár* negyedszáz dokumentumának javát testületi, meghívotti, résztvevői névso-
rok és taglisták alkotják olyan szöveges beszámolókkal és összesítésekkel, amelyek jobbra
a magyar Pen legnagyobb és legsikeresebb vállalkozásával: műfordító-programjával kap-
csolatosak. Bár az egyesület a hetvenes évektől szinte mindig elkészítette éves tevékenysé-
gének kronológiáját, ezek közül – az átmenet nehéz éveinek rendkívüli teljesítményét csu-
pán illusztrálendő – a '70-es évek, és az 1989–90-es politikai változások időszakát repre-
zentáljuk. Az *Adattár* a Magyar Pen Club 1926–2016 közötti, valamint a Román Pen
Club egykori magyar alosztálya kiadványainak lajstromával zárjuk. Valamennyi, forrásmeg-
jelölés nélkül közzétett szöveg lelőhelye ugyancsak a Magyar Pen Club irattára.

I.

DOKUMENTUMOK

Dokumentumjegyzék

1. *A Magyar Pen-Club Alapszabályai* (1926. március 17.)
2. Germanus Gyula: *Emlékezés(eim) a Pen-Clubra* (1966)
3. Babits Mihály: *A kettészakadt irodalom* (1927. április)
4. Mohácsi Jenő: *A Pen-Club jelentősége* (1930. december)
5. *Jelentés az 1930. évi varsói Nemzetközi Pen Club-kongresszusról* (1932. december 12.)
6. *Titkári jelentés a Magyar Pen Club 1930-ik évéről* (1930. december 18.)
7. Móricz Zsigmond: *Ki a frontra!* (1931. január)
8. Szenteleky Kornél: *Az írók csonka parlamentje* (1931. február 22.)
9. Fábry Zoltán: *Pen-club* (1931. április)
10. *A Nemzetközi Pen Club 1931. évi IX. bágai világkongresszusán elfogadott felhívás* (1931. június)
11. Kosztolányi Dezső: *Hollandia* (1931. augusztus–szeptember)
12. Kosztolányi Dezső: *Lord Rothermere-nél* (1931. november 15.)
13. *Titkári jelentés a Magyar Pen Club 1931. évéről* (1931 vége)
14. *A Magyar Pen Club Elnökségének beadványa Sipőcz Jenő budapesti polgármesterhez* (1931 vége)
15. *Budapest főváros határozata a világkongresszus támogatásáról* (1932. január 14.)
16. *Jegyzőkönyv a Magyar Pen Club 1932. január 22-i igazgatósági üléséről*
17. *Móricz Zsigmond és Krúdy Gyula kapták az idei Rothermere-díjat* (1932. február 6.)
18. *Beszélgetés Mrs. Dawson-Scott-tal, a Pen Club alapítójával* (1932. február 21.)
19. *Válság a magyar Pen Klubban* (1932. február 24.)
20. *Nem marad el a Pen Clubok budapesti nemzetközi kongresszusa* (1932. február 25.)
21. *Irodalom és nemzet* (1932. február 25.)
22. „Irodalom és nemzet”. Herczeg Ferenc nyilatkozata (1932. február 26.)
23. *Veszélyben van...* (1932. febr. 26.)
24. *Jegyzőkönyv a Magyar Pen Club 1932. március 12-i igazgatósági üléséről*
25. *Jegyzőkönyv a Magyar Pen Club 1932. március 12-i rendkívüli közgyűléséről*
26. Kiss Ferenc: *A magyar Pen Club viszányának visszhangja Londonban* (1932. március 12.)
27. *Eredménytelenül ért véget a Pen Club elnökválasztó közgyűlése* (1932. március 13.)
28. *A kilépők sajtónyilatkozata* (1932. március 23.)
29. *Berzenczy lemondott az elnökségről, Kosztolányi kilépett a Pen Clubból* (1932. március 24.)
30. *Kosztolányi János: A Magyar Pen Club válsága* (1932. március 24.)
31. *Hármas elnöki tanács a Pen Club élén* (1932. március 25.)
32. *Fegyverszünetet ajánl a Pen Club alelnöke a harcban álló két csoportnak* (1932. március 25.)
33. *Jegyzőkönyv a Magyar Pen Club 1932. április 5-i igazgatósági üléséről*

34. Schöppflin Aladár fogalmazványja a Magyar Pen Club Berzeviczy Alberthez intézendő leveléhez (1932. április 5.)
35. Kovács László: *A Magyar Pen-klub ügye* (1932. április)
36. *A Belügyminisztérium rendelkezése a világkongresszus külföldi vendégeinek vízumkedvezményéről* (1932. április 28.)
37. *Az Erdélyi Helikon Kiadóhivatalának körlevele* (1932. április 30.)
38. Babits Mihály: *A Nyugat és a „Nyugat”* (1932. május)
39. Schöppflin Aladár: *Az irodalom és a konzulok* (1932. május)
40. Berde Mária beszámolója a Román Pen Club magyar alosztályának megalakításáról (1932. május 5.)
41. *A Magyar Pen Club Kongresszusi Intézőbizottságának körlevele* (1932. május 10.)
42. Kéthly Anna képviselőházi felszólalása (1932. május 11.)
43. *A Nemzetközi Pen Club budapesti világkongresszusának programja* (1932. május 14.)
44. Hatvany Lajos három levele Yvette Lebas-hoz (1932. május–június)
45. Berzeviczy Albert elnöki megnyitó beszéde (1932. május 17.)
46. John Galsworthy nemzetközi Pen-elnök megnyitó beszéde (1932. május 17.)
47. Emanoil Bucuța román, Filippo Tommaso Marinetti olasz és Edmond Conrad csehszlovák küldött bejelentései (1932. május 17.)
48. Illyés Gyula felszólalása (1932. május 18.)
49. Sárközi György felszólalása (1932. május 18.)
50. Zsolt Béla felszólalása (1932. május 18.)
51. *A PEN-kongresszus résztvevői meglátogatták a Balatont és megkóstolták a fogast* (1932. május 18.)
52. *Díszelőadás az Operaházban* (1932. május 18.)
53. *A Pen-kongresszus izgalmas és zavaros ülés után egy évre elhalasztotta a döntést a regény-világdíj kiadásában* (1932. május 18.)
54. *A Pen Clubok budapesti világkongresszusának első három napja* (1932. május 18.)
55. *Az író szabadsága, a hazafiság, a béke és a politika a Pen-kongresszuson* (1932. május 19.)
56. John Galsworthy nemzetközi elnök beszéde Horthy Miklós kormányzó előtt (1932. május 19.)
57. Horthy Miklós válaszbeszéde (1932. május 19.)
- 58/A. Babits Mihály előadása (1932. május 19.)
- 58/B. Babits Mihály: *A Békéről* (1932. május)
59. Karinthy Frigyes felszólalása (1932. május 19.)
60. Kosztolányi Dezső: *Gyorsfényképek a PEN nagygyűléséről* (1932. május 29.)
61. *A Magyar Pen Club közleménye* (1932. május 19.)
62. *A Nemzetközi Pen Club budapesti kongresszusának zárónyilatkozata* (1932. május 19.)
63. Kodolányi János: *Arcképek és alarcképek a Pen-kongresszuson* (1932. május 19.)
64. *A Pen Clubok világkongresszusának tagjai a kormányzónál* (1932. május 20.)
65. Kassák Lajos önéletrajzi regényének izgatási pere (1932. május 20.)

66. *Véget ért a Pen-kongresszus* (1932. május 20.)
67. *Váratlanul véget ért a Pen-kongresszus* (1932. május 21.)
68. Kosztolányi Dezső: *Egy angol meg egy lengyel* (1932. július 17.)
69. *A Nemzetközi Pen Club budapesti világkongresszusának költségelszámolója* (1932. június 4.)
70. *A Pen Clubok világkongresszusa* (1932. június 15.)
71. Bálint György: *Amit elvégeztek és amit elhalasztottak* (1932. május 21.)
72. Gaál Gábor: *Az elvesztett lelkiismeret* (1932. június)
73. Rónai Mihály András: *1932* (1966)
74. Varannai Aurél: *PEN-kongresszus, 1932* (1966)
75. Gáspár Margit: *1932 – Budapest* (1985)
76. *Jegyzőkönyv a Magyar Pen Club 1932. június 1-jei igazgatósági üléséről*
77. Babits Mihály fogalmazványja (1932. június 8.)
78. *Jegyzőkönyv a Magyar Pen Club 1932. június 9-i rendkívüli közgyűléséről*
79. Gaál Gábor: *PEN Club Erdélyben* (1932. július)
80. *A Kalangya hírei* (1933. május)
81. Szenteleky Kornél: *Helyre kell hozni a mulasztást!* (1933. május 1.)
82. Szenteleky Kornél: *Köszöntjük a dubrovnikai vendégeket!* (1933. május)
83. Csuka Zoltán: *A dubrovnikai Pen-kongresszus jelentősége* (1933. május)
84. Havas Emil: *A tiszta ész kritikája a dubrovnikai kongresszuson* (1933. június)
85. Bánffy Miklós gróf nyilatkozik a Pen-Club tervezett előadássorozataról (1933. október 4.)
86. *Jegyzőkönyv a Magyar Pen Club 1933. december 9-i üléséről*
87. Karel Čapek, Ján Jesenský és György Dezső a Pen Clubról (1933. december–1934. január)
88. Babits Mihály: *Politika és irodalom* (1934)
89. Babits Mihály: *A kérdés* (1934)
90. *Jegyzőkönyv a Magyar Pen Club 1945. október 5-i üléséről*
91. *Jegyzőkönyv a Magyar Pen Club 1946. december 1-jei közgyűléséről*
92. Szombathy Viktor: *Rubinyi Mózes* (1966)
93. *Jegyzőkönyv a Magyar Pen Club 1947. december 4-i közgyűléséről*
94. *Jegyzőkönyv a Magyar Pen Club 1949. február 11-i közgyűléséről*
95. Bölöni György: *Utazás a PEN körül* (1956. július)
96. Szabó Zoltán: *1956, korszakváltás* (1956. november 5–20.)
97. *Újévi levél a Magyar Népköztársaság íróiboz* (1957. január 5.)
98. *A Magyar Pen Club 1957. július 1-jei ülésjegyzőkönyve*
99. *A Magyar PEN az ellenforradalomban* (1957. július 5.)
100. *Jegyzőkönyv a Pen Nemzetközi Igazgatósága 1957. szeptember 1-jei iktató üléséről*
101. *A Francia Pen és a magyarországi események* (1957. december 6.)
102. David Carver nemzetközi főtárgy memóránduma Bölöni Györgyhoz, a Magyar Pen Club vezető-jéhez (1957. december)

103. Bölöni György válasza David Carver kérdéseire (1958)
104. Jegyzőkönyv a Kiegészített Nyolcas Bizottság 1958. április 17-i üléséről
105. Bölöni György levele Orbán Lászlóhoz, az MSZMP VK KTO vezetőjéhez és Aczél György művelődési miniszterbelleghoz (1958. július 16.)
106. Bölöni György, Rubinyi Mózes és Gerebhyés László helyzetjelentése (1958. szeptember)
107. Bölöni György felszólalása a Nemzetközi Pen Club 30. világkongresszusán (1959. július 20.)
108. Gerebhyés László felszólalása a Nemzetközi Pen Club 30. világkongresszusán (1959. július 20.)
109. Passuth László levele a Nemzetközi Pen Club 30. világkongresszusához (1959. július 20.)
110. Kéry László: A XXX. PEN-kongresszus (1959. szeptember)
111. Kéry László és Rubinyi Mózes feljegyzése (1959. szeptember 21.)
112. A Magyar P.E.N. Club alapszabálya (1960. március 23.)
113. A Magyar Pen Club határozata (1960. március 23. után)
114. David Carver: Találkozás Kodály Zoltánnal (1960. május 12.)
115. Szabó Zoltán: Angol író Magyarországon (1961. december)
116. Kéry László: Levél Angliába (1962. február)
117. Anthony Rhodes levele Kéry Lászlóhoz (1961. április)
118. Gara László levele E. Fehér Pálhoz, a Kortárs főszerkesztőjéhez (1963)
119. Kéry László: A Nemzetközi Pen oslói kongresszusa (1964. szeptember)
120. Ungvári Tamás: A Nemzetközi Pen budapesti kerekasztal-konferenciájáról (1964. december)
- 121/A. Gara László: A romániai magyar PEN-központért (1965. július)
- 121/B. Gálfalvi Zsolt: Megjegyzések egy felszólaláshoz (1995. július)
122. Boldizsár Iván: Beszámoló a bledi Pen-kongresszusról (1965. október)
123. Arthur Miller a fiatalságról, Karinthy Frigyesről, a pszichológiáról és a humanista irodalomról (1966. november)
124. Kéry László: Feljegyzés (1966. április 14.)
125. Ungvári Tamás: Költőtalálkozó Budapesten (1966. december)
126. Passuth László: Történelem és irodalom (1968. február)
127. Hubay Miklós: A nemzetközi műfordítói konferencia haszna (1969. január)
128. Kéry László: Beszámoló a Magyar Pen Club működéséről (1969. december 15.)
129. Pierre Emmanuel felszólalása a Magyar PEN Clubban (1971. június 29.)
130. A Nagyvilág anketja a Nemzetközi PEN-ről [Illyés Gyula, Yves Gandon, Stephan Hermlin, Robert Neumann, Passuth László, David Carver, Boldizsár Iván, Pierre Emmanuel, Anna Kamenova, Heintz Kamnitzer, Victor E. van Vriesland, Keresztury Dezső hozzászólása, Kéry László összefoglalója]. 1972. március–április
131. A Magyar Pen Club javaslata a nemzetközi Pen- alapszabály módosítására (1972)
132. Jelentés a Nemzetközi PEN végrehajtó bizottságának 1973. évi decemberi londoni üléséről (1974. január 14.)
133. Jelentés a Nemzetközi PEN 1974. májusi, ohridi konferenciájáról (1974. június 10.)
134. Jelentés a Nemzetközi PEN bágai konferenciájáról (1976. május 21.)
135. Jelentés a Nemzetközi PEN londoni kongresszusáról (1976. szeptember 14.)
136. Jelentés a Nemzetközi PEN stockholmi kongresszusáról (1978. május 21.)
137. Jelentés a szocialista országok PEN-vezetőinek találkozásáról 1979. február 9-én, Berlinben
138. Tímár György beszámolója a műfordítói programról (1980. december 4.)
139. Bart István: Feljegyzés. Külföldi magyar intézetek – magyar irodalom (1985. március 6.)
140. Tájékoztató a Nemzetközi PEN és a Magyar PEN Club tevékenységéről (1985)
141. A Magyar P.E.N. Club Pozsony alapszabálya (1989. június 30.)
142. A Magyar P.E.N. Club Pozsony tiltakozása a gondolat szabadság megsértése ellen Csehszlovákiában (1989. november 10.)
143. A Magyar P.E.N. Club Pozsony tiltakozása az érsekújvári ERTÉ-STÚDIO ügyében (1989. november 10.)
144. A PEN Club nemzetközi titkárságának [a Romániai Magyar Pen Club levele] (1990. október 14.)
145. Ungvári Tamás főtítokár feljegyzése az Intézőbizottságnak (1994. ápr. 8.)
146. Szász Imre levele Hubay Miklóshoz (1994. április 19.)
147. Jegyzőkönyv a Magyar Pen Club Intézőbizottságának 1994. április 20-i üléséről (1994. április 20.)
- 148/A. A magyar kisebbség Romániában (1994. november 12.)
- 148/B. Gálfalvi Zsolt: A tolerancia szellemében (1994. november 25.)
149. Magyar írók levele a világ íróihoz (1994. november 18.)
150. A magyar kisebbség Szlovákiában (1996. november vége)
151. Hubay Miklós: Az a már szinte önfeledt arrogancia... (1997. március)
152. Szőcs Géza: A magyar PEN Club Költészeti Nagydíjat alapít (2012. szeptember)
153. A Magyar Pen Club alapszabálya (2015. június 2.)

1
A Magyar Pen-Club Alapszabályai
(1926. március 17.)¹

I. Fejezet
ÁLTALÁNOS RENDELKEZÉSEK.

1. §.

Az egyesület címe: Magyar Pen-Club.
Székhelye: Budapest.
Működési területe: Magyarország.
Hivatalos nyelve: magyar.
Pecsettje: körirat: Magyar Pen-Club, a középén szárnyas lúdirótoll.
Jelvénye: ugyanaz.

2. §.

A Magyar Pen-Club célja, hogy a londoni Pen-Clubbal és hasonló más nevű külföldi egyesületekkel való érintkezés révén előmozdítsa a magyar irodalmi termékeknek külföldön és a külföldi irodalmi termékeknek Magyarországon való ismertetését. Ez irányú működését azonban csak a lírai, elbeszélő és színi irodalom, valamint az írásművészet igényeinek megfelelő úgynevezett essay-irodalom munkáira korlátozza.

3. §.

A cél elérése végett igyekszik arra, hogy a magyar irodalomról külföldi lapokban és folyóiratokban hírek, bírálatok, tanulmányok jelenjenek meg, s hogy külföldön ez irányú nyilvános előadások tartassanak, akár a külföldi Pen-Clubokban, akár más irodalmi egyesületekben, főiskolákon stb. Előmozdítja, s tőle telhetőleg segíyezi is a magyar munkának idegen nyelvre való lefordítását és színpadra vitelét. Hasonló irányban működik, amennyiben ennek szüksége felmerül, idegen irodalmaknak Magyarországon való ismertetése dolgában is.

¹ Pesti Könyvnyomda Rt. (Dr. Falk Zsigmond). Bp., 1929.

AZ EGYESÜLET VAGYONÁRA VONATKOZÓ RENDELKEZÉSEK.

4. §.

Az egyesület vagyona a pártoló tagok járulékaiból, a rendes tagok tagdíjaiból és önkéntes adományokból áll.

II. Fejezet A TAGOKRÓL.

5. §.

A társaság rendes, pártoló és tiszteletbeli tagokból áll.

Azok, akik a Társaság alapításában részt vesznek, már e ténynél fogva a Társaság rendes tagjaivá lesznek.

A rendes tagok évi tíz pengő tagdíjat fizetnek. Felvételükről a 7. §. intézkedik.

Pártoló tagok azok, akik a Társaság céljainak előmozdítására legalább 500 pengőt ajándékoznak.

Tiszteletbeli tagokká a Társaság azokat választhatja, akik a magyar irodalomnak külföldön való ismertetése és terjesztése körül érdemeket szereztek. Amennyiben ezek külföldi állampolgárok, választásuk csak úgy válik érvényessé, ha a belügyminiszter jóváhagyta.

6. §.

Úgy a pártoló, mint a tiszteletbeli tagokat a Társaság legalább két tag ajánlása alapján választja meg: amazokat igazgatósági, emezeket közgyűlésen, mindkét esetben szótöbbséggel, és amennyiben ez csak egy tag is kívánja, titkos szavazással.

7. §.

Az alapító tagokon felül újabb rendes tagokat a Társaság meghívás útján vesz fel. A felvétel az igazgatóság útján történik két tag részéről való ajánlás alapján. Az igazgatóság az ajánlás fölött egyszerű szótöbbséggel dönt.

8. §.

A tagok jogai és kötelességei.

Minden rendes és tiszteletbeli tag egyúttal a hasonló nevű külföldi egyesületek tagjainak tekintetik, amennyiben azok alapszabályaiban is hasonló intézkedés foglaltatik. E külföldi egyesületekkel való érintkezés fenntartására az igazgatóság a szükséghez képest egy vagy több delegátust küld ki.

A tagok a rendes összejöveteleken részt vehetnek és a közgyűlésen tanácskozási és szavazati joggal bírnak. Tagsági díjuk évi 10 (tíz) pengő. E tagsági díjnak szükség esetén való felemelése vagy leszállítása mindenkor a közgyűlés hatáskörébe tartozik. E nemű határozat csak a belügyminiszter jóváhagyása után hajtható végre.

Az igazgatóság a tagdíjak befizetésének határidejét méltányos esetekben kitolhatja, vagy kivételes esetekben a tagdíj fizetését elengedheti.

9. §.

A tagság megszűnhet: 1. halál (jogi személyeknél megszűnés), 2. kilépés, 3. törlés, 4. kizárás által.

A kilépés úgy történik, hogy ebbeli szándékát a tag ajánlott levélben az igazgatóságnak bejelenti. A tagdíj azonban a bejelentés után is még három évig fizetendő, az évi január 1-től számítva. Törlésnek van helye, ha a tag felszólítás ellenére sem fizet tagdíjat.

A kizárást az igazgatóság a tagnak az egyesület érdekeit, vagy erkölcsi színvonalát sértő viselkedése esetén határozhatja el. A törlés és kizárás tárgyában hozott igazgatósági határozatokat az érdekeltek a közlést követő naptól számított 15 napon belül a közgyűléshez megfellebbezhetik.

III. Fejezet.

A TÁRSASÁG INTÉZŐ SZERVEIRE VONATKOZÓ RENDELKEZÉSEK.

10. §.

A közgyűlés a cselekvőképes tagok összességének képviselője és az egyesület egyetemes legfőbb szerve. A közgyűlés kétféle lehet: rendes és rendkívüli.

A rendes közgyűlést évente egyszer, december hó folyamán az elnök hívja össze.

A rendkívüli közgyűlést ugyancsak az elnök hívja össze, valahányszor ő maga, az igazgatóság többsége, vagy legalább húsz rendes tag kívánja.

A közgyűlésen megjelenhetnek a tiszteleti, rendes és pártoló tagok. A tanácskozáson és választásokban valamennyien egyformán részt vehetnek, a tisztségekre azonban csak a belföldi tiszteleti és rendes tagok választhatók.

Minden ülésen minden kérdésben két tag indítványára titkos szavazás rendelhető el. Szavazategyenlőség esetén az elnök dönt.

11. §.

A közgyűlés határozatképessége.

A közgyűlés általában véve határozatképes, ha azon a megjelenni jogosult összes cselekvőképes tagok legalább 1/3-a (egyharmada) jelen van.

Alapszabály-módosítás, más egyesületekbe való olvadás (fúzió), valamint az egyesület feloszlása és ez esetben a vagyona hovafordítása tárgyában egybehívott közgyűlés határozatképességéhez a tagok 2/3-(kétharmad)-ának jelenléte, az e tárgyokban hozott határozatok érvényességéhez pedig a jelenlevők legalább 2/3-ának hozzájárulása szükséges.

Mindkét esetben, ha a szabályszerűen egybehívott közgyűlésen a tagok nem jelennek meg határozatképes számban, [a] 30 napon belül ugyanazon tárgysorozat mellett összehívandó újabb közgyűlés a megjelentek számára való tekintet nélkül határozatképes.

12. §.

A közgyűlés tárgyai.

a.) Közgyűlés elé tartozik az évi jelentés, a tisztikar, az igazgatóság tagjainak választása, b) a költségvetés és zárszámadás letárgyalása, a felelős számadók részére a felmentvény megadása és általában a vagyoni kérdések végső fokon való intézése.

d) [helyesen: c) stb.] A közgyűlés bírálja felül az igazgatóság megfellebbezett határozatát.

e) A közgyűlés tárgyalja a tagoknak legalább egy héttel előzőleg bejelentett indítványait;

f) az alapszabályok módosítását;

g) határoz felosztás esetén a vagyon hovafordításának ügyében, vagy

h) más egyesülettel való egyesülés (fúzió) tárgyában.

A közgyűlés jegyzőkönyvét, amely a gyűlés lényeges mozzanatait és a cselekvő tagok névsorát tartalmazza, az elnök hitelesíti.

13. §.

A Társaság választmánya szerepét az igazgatóság tölti be, amelyet a közgyűlés háromévi időtartamra választ meg. Az igazgatóság legfeljebb huszonöt rendes és öt póttagból áll. A tiszteleti tagok is tagjai az igazgatóságnak, de nem számítanak be a választás alá eső huszonöt tag létszámba.

Az igazgatóság tagjai egyúttal a teljes tisztikar, a számvizsgáló bizottság kivételével, az az elnök, az alelnökök, a főtitkár, titkár, pénztáros és ellenőr.

Az igazgatóság, illetőleg a közgyűlés szűkebb bizottságokat küldheti ki, a felmerülő szükséghez képest.

Az igazgatóság póttagjait az elnök, illetőleg annak helyettese, a rendes tagoknak a gyűlésen való akadályoztatása esetén hívja meg.

Az igazgatóság, mint minden bizottság, csak akkor határozatképes, ha az ülésen legalább 8 tag van jelen.

Az igazgatóság intézi a tagfelvétel és törlés (kizárás) ügyét. A tisztikarban év közben beálló üresedéseket a legközelebbi közgyűlésig tartó megbízással az igazgatóság töltheti be. Az igazgatóság a közgyűlés határozatainak végrehajtója és a Társaság összes ügyeinek intézője. Rendes üléseit kéthavonta tartja, de 8 tag vagy az elnök kívánságára, az elnök bármikor rendkívüli igazgatósági ülést hívhat egybe.

Az igazgatóság határozatait 15 napon belül a közgyűléshez meg lehet fellebbezni.

Az igazgatóság felelőssége tudatában intézi a Társaság anyagi és szellemi ügyeit. Utalványozási joga csak a közgyűlés utólagos jóváhagyásával áll fenn.

Az igazgatóság üléseiről jegyzőkönyv vétetik fel, amelyet az elnök és a titkár hitelesít.

14. §.

A társaság tisztségviselői: elnök, négy alelnök, akik közül az egyik ügyvezető alelnök címet visel, főtitkár, titkár, ellenőr. Mindezek a rendes tagok sorából választandók szótöbbséggel, esetleg amennyiben csak egy tag is kívánja, titkos szavazás útján.

Választhat a Társaság védnököket és tiszteleti elnököket is.

15. §.

Az elnök ügyel a Társaság egész munkálkodására, úgy a szellemi, mint az anyagi téren, az üléseken vezeti a tanácskozást s a Társaságot mind a hatóságok, mind a magánosok irányában képviseli. Utalványozási joga 1,000.000 koronáig [pengőig] terjed.

Ügykörének ellátását részben vagy egészben rábízhatja az ügyvezető alelnökre, aki erre elsősorban hivatott, vagy pedig valamely más alelnökre.

16. §.

A főtitkár készíti elő a Társaság üléseit és előadásait; vezeti az ülések jegyzőkönyvét, gondoskodik a hozott határozatok végrehajtásáról, a külföldi Pen-Clubokkal és a Pen-Clubok középpontjával való érintkezés fenntartásáról; ugyanő szerkeszti a Társaság munkásságáról szóló évi jelentéseket, teszi közzé a Társaság hirdetéseit és mindennemű közleményeit, végre őrzi a Társaság könyv- és levéltárát.

Teendőiben osztozik a titkár, ki őt szükség esetén helyettesíti.

A pénztáros kezeli a Társaság bevételeit és kiadásait; az ezekről vezetett könyvet minden év végén az ellenőr vizsgálja át, aki vizsgálatának eredményéről jelentést tesz a közgyűlésnek, Mindketten a Társaság vagyonáról anyagilag felelősek egyetemlegesen.

A pénztáros csak az elnök, vagy az ezzel megbízott ügyvezető alelnök utalványára teljesíthet fizetést. A vagyon kezeléséről rendes okmányolt számadásokat tartozik vezetni. A Társaság pénzét és értékeit a Társaság nevében bankbetétbe kell helyezni.

17. §.

A felsorolt tisztviselők mindannyian három évre választatnak. Az időközben lemondás, vagy elhalálozás miatt beálló üresedés betöltéséről az évi közgyűlés gondoskodik.

18. §.

Számvizsgáló bizottság.

A Társaság vagyona kezelésének felülvizsgálatára három teljes cselekvőképes tagból álló számvizsgáló bizottság hivatott, akik nem lehetnek tagjai az igazgatóságnak és más tisztséget sem tölthetnek be. Ezek a közgyűlés által 3 évi időtartamra választatnak meg.

Megbízásuk időtartama alatt a pénzkezelést bármikor megvizsgálhatják, a számadási év lezártaival pedig az évi zárszámadást és pénzkezelésre vonatkozó okmányokat, naplókat megvizsgálni és erről az igazgatóságnak, illetőleg a közgyűlésnek írásba jelentést tenni tartoznak. Amennyiben év közben észlelnek valamely szabálytalanságot, azt az elnökségnek jelenteni kötelesek.

IV. Fejezet.
VEGYES RENDELKEZÉSEK

19. §.

Az alapszabályok módosítása, valamint az egyesületnek más egyesületbe való beolvadása (fúzió), nemkülönben az egyesület esetleges feloszlása és ez esetben vagyonának hovatallordítása tárgyában hozott közgyűlési határozatok fogantatosításuk előtt jóvánhagyás végett a m. kir. Belügyminisztériumba felterjesztendők.

20. §.

A m. kir. belügyminiszter 1.508/1875. B. M. számú körrendelet IX. pontjában foglalt rendelkezése szerint:

Azokban az esetekben, ha a Magyar Pen-Club az alapszabályokban előírt célját és eljárását be nem tartja, hatáskörét túllépi, államellenes működést fejt ki, a közbiztonság és közrend ellen súlyos vétséget követ el, vagy a tagok vagyoni érdekeit veszélyezteteti, a m. kir. belügyminiszter ellene vizsgálatot rendelhet el, működését felfüggesztheti és végleg fel is oszlathatja.

Budapest, 1926. március 17.

RADÓ ANTAL s. k.
ügyv. alelnök

RÁKOSI JENŐ s. k.
elnök

Szám: 130.377/1926. VII. M. KIR. BELÜGYMINISZTER

Látta a magyar királyi belügyminiszter azzal a megjegyzéssel, hogy határozatképtelenség esetén újabb közgyűlést csak 8 nap elteltével lehet összehívni.

Budapest, 1926. évi május hó 3-án.

A miniszter rendeletéből:

Diószeghy s. k.,

Pecsét helye. miniszteri tanácsos

Germanus Gyula
Emlékezés(eim) a Pen-Clubra

(1966. február 12.)²

1926-ban Budapestre látogatott John Galsworthy, feleségével, és jelenlétében megalakult a már régebben vajúdó Magyar Pen Club.³ Az írói egyesület szabályzatát már előzőleg Hermon Ould úrtól, a londoni Pen Club titkárától megkaptuk, és mire John Galsworthy eljött közénk, már készen álltunk a végleges megalakulásra. Elnöknek Rákosi Jenőt, ügyvezető alelnöknek Dr. Radó Antalt választotta a közgyűlés, reprezentatív főtítkárnak Zilahy Lajost és ügyvezető titkárul, – főleg nyelvtudásom miatt, engem jelöltek ki. Én rajzoltattam meg a Magyar Pen Club akkori pecsétjét: egy könyv előtt tintatartó, benne három tollal.

A Pen Club megalakulása Budapesten John Galsworthy védnöksége alatt nagy horderejű irodalmi esemény volt. Miklós Andor, Az Est-lapok⁴ főszerkesztője ebéden látta vendégül Galsworthyt és feleségét, Rolls-Royce kocsiján felvitte a Jánoshegyi kilátóhoz, utána egy zsúfolt nézőtér előtt Heltai Jenő üdvözlő beszédet tartott a Vigszínházban, amely után előadták a kiváló angol szerző *Úriemberek* (*Loyalties*) c. darabját. Galsworthy az igazgatói páholyból nézte végig a darabot, amit helyenként én fordítottam neki. A színészek játékától el volt ragadtatva: Hegedűs Gyula és neje, Kürtiné és Mály Gerő alakítását kitörő tapsal fogadta.

² Kézirat. A visszatekintés megírására Germanust Kéry László kérte fel 1965 őszén, amikor „P.E.N. Clubunk a jövő évben fennállásának 40. évfordulóját ünnepli. Ez alkalmából szándékunkban áll egy kiadványt megjelentetni, amely áttekintést nyújtana a Magyar P.E.N. 40 éves történetéről, és emlékezéseket közölné azoknak a tollából, akik a P.E.N.-életben ez idő alatt legintenzívebben részt vettek. Nagyon örülnénk, ha ennek a kiadványnak a céljaira – amely elsősorban a külföldi P.E.N.-központokat és írókat lesz hivatva tájékoztatni – megírnád arra az időszakra vonatkozó memoárjaidat, amelyben a Magyar P.E.N. Club egyik vezetője voltál.” *Kéry László levele Germanus Gyulához*. Bp., 1965. okt. 29. A Magyar P.E.N. Club fejl. lp. G.aut. MFM Germanus-hagyaték 33. d. 7. b. Kéry később azt írta: „A Pen Club hatvan [helyesen: negyven] esztendő évfordulóját ünnepelve a Magyar Pen Club egykori titkárának, majd főtítkárának, Germanus Gyula (1884–1979) professzornak a visszaemlékezését közöljük. A kiváló orientalista tudós és író 1966. február 12-én a Fészek Klubban idézte fel emlékeit, a Pen Club utazó diplomatájaként és hazai szervezőjeként végzett fáradhatatlan munkáját.” G.m. Uo. 36. d. Az emlékezés azonban nem ekkor, hanem 1966. okt. 8-án hangzott el (l. a *Sötér István évtizede* c. fejezetet). A 40. évforduló megünneplésén „részt vesz David Carver nemzetközi főtítkár is. A bevezető megemlékezést Sötér István tartja, ezután kerül sor Carver felszólalására, ezt követően pedig Te és Illyés Gyula fogtok a P.E.N. történetéről emlékezni.” *Kéry László levele Germanus Gyulához*. Bp., 1966. szept. 20. A Magyar P.E.N. Club fejl. lp. G.aut. Uo. A Kéry által említett jubileumi kiadvány nem jelent meg.

³ A látogatásra 1926. május végén került sor, l. *Galsworthy a Vigszínházban*. Nsz 1926. jún. 1.

⁴ Az Est mellett a konszern adta ki a Magyarországot és a Pesti Naplót, valamint több reggeli, kora délutáni és esti megjelenésű napilapot.

Másnap Molnár Ferenc adott ebédet Zsigmond utca 20. szám alatti díszes lakásán. A két író között a beszélgetés franciául folyt, és főképpen a színház és mozi viszonyát és jövőjét ölelte fel. Molnár Ferenc szerint a színpad játékosai még nem élték bele magukat a filmjáték technikájába, amely különbözik a színpadi előadási modortól. Nagy jövőt és fejlődési lehetőséget jósolt a mozinak, ami évekkel később a hangos filmmel meg is valósult. Galsworthy bólogatva hallgatta, majd megjegyezte, hogy félt, hogy a jövőben a film ki fogja szorítani a színdarabot, mivel a film fejlődési lehetőségei korlátlanabbak. (Az ebéd középpontja a cigarettapapír vékonyságúra panírozott rántott csirke volt, ami Molnár Ferenc házigazdánk kifinomult gourmet voltát dicsérte.)

John Galsworthy elutazása után kaptam sürgönyt [Aleksandar] Vidakovićtól, a jugoszláv Pen Club titkárától, amelyben kérte, hogy Galsworthy tisztelje meg látogatásával Belgrádot. A táviratot továbbítottam Londonba, de Galsworthy más elfoglaltságai miatt a meghívásnak akkor nem tehetett eleget. Ehelyett Vidaković a jugoszláv Pen Club nevében engem hívott meg eszmecserére. Közben Zilahy Lajos nagy irodalmi tervei miatt akadályozva érezte magát a főtítkári teendők elvégzésére, ezért a közgyűlés Radó Antal ajánlatára engem jelölt ki főtítkárnak.

Munkám sok nehézségbe ütközött. Pénzünk nem volt, és így egy ideig az apró kiadásokat: levelezés, bélyeg stb. kénytelen voltam szűkre szabott zsebemből fedezni. Az első háború okozta társadalmi sebek még nem gyógyultak be, az elszakadt országrészek magyarsága vágyakozva nézett vissza az anyaországra, amelyben számos hazafias érzésű, szabadabb levegő után sóvárgó író megbéklyózva érezte magát a „kurzus” légkörében. Számos félreértés is megnehezítette a helyzetet. Máig visszaemlékezem, hogy egy langyos őszi estén felkerestem a Pesti Hírlap szerkesztőségében Rákosi Jenőt és kértem, tollával álljon a Pen Club mellé, – amely már-már széthullani látszik. Rákosi eleinte habozott, talán el is volt keseredve, hogy álma a „harminc millió magyar”-ról nem valósult meg, de végül rábeszélésemre megnyílt és megígérte, hogy vezércikkben méltatja a Pen Club jelentőségét, melynek tulajdonképpen ő az elnöke. Büszke boldogsággal mentem végig a körúton hazafelé, szívemben sok csalódást elnyomva, azzal az örömmel, hogy Rákosi Jenő érveimre hallgatott, és hosszú vezércikkben hívja fel a kormány figyelmét a Pen Club helyzetére.

1927-ben Törökországba utazván, kiszálltam Belgrádban és kapcsolatot létesítettem a jugoszláv Pen Clubbal. Abban az időben még sajogtak a háború okozta sebek, és félttem, hogy helyzetem a szerb írókkal fonák lesz. Nem így történt. Vidaković, a titkár meghívott reggelire, és angol felesége boldogan fogadta dicséretemet, hogy ilyen angolosan elkészített jó kávé London óta nem ittam. Még aznap délután megismerkedtem a vezető írókkal: Stefan Petrović, Veljko Petrović, [Todor] Manojlović, Milan Begović, a „horvát Pirandello”-val, akikkel magyarul tudtam beszélni, hiszen a legtöbb szerb író és tudós Budapesten végezte tanulmányait.

A fogadtatás olyan szívélyes és baráti volt, hogy egy bankett folyamán megpendítettem a hagyományos szerb–magyar barátságot. Ennek a baráti kapcsolatnak a megújítását és

elmélyítését a szerb írók nagy rokonszenvvel fogadták. Ha az akkori politikai fasiszta olasz orientáció eme álmomat szét is oszlatta, a kulturális kapcsolat a két ország között mégis megindult, és Milan Begović ellátogatott Budapestre, és fontos megbeszéléseket folytatott a magyar írókkal és politikusokkal.

Utamat Isztambul felé folytattam, de azt kis pihenőre Szófiában ismét megszakítottam. Ez a kies fekvésű, kedves város mindig hívogatott török emlékeivel és (a felszabadult) Bulgária népeinek sok kulturális alkotásával. Kíváncsi voltam, van-e itt Pen Club, és ellátogattam egy nagy bolgár napilap szerkesztőségébe, érdeklődni. A szerkesztők összeültek, tanakodtak, hallottak már valami hasonló írói egyesületről, de bizonyosat nem tudtak. Telefonálgatni kezdtek, és ennek eredményeképpen már aznap este egy egyik vendéglőben összegyűlt köröm néhány író és művész, akikkel elhatároztuk a bolgár Pen Club megalakítását. Alexander Balabanov professzor, nagy tudós, a klasszikus nyelvek tanára törökül üdvözölt. (Bevallása szerint eredetileg kucó-vlach, szépséges szőke felesége szudétanémet származású volt.) Szirak Szkitnik festőművész és író macedón, Dora Gabe asszony költőnő dobudzsai bolgár volt. Vladimir Polyanov novella- és regényíró és felesége, Milyacska kitűnően beszéltek németül. A többivel franciául és angolul társalogtam.

Alig végződött az ízes vacsora, megindult a levelezés megfogalmazása Hermon Ould, a londoni Pen főtitkárával, kérve, hogy juttassa el Szófiába a Pen alapszabályait, szervezetét, hogy a bolgár csoportnak irányelvül szolgáljon.

Azzal búcsúztam el hirtelen megismert barátaimtól, hogy mire Isztambulból hat hét múltán visszajövök Szófiába, már a megalakult bolgár Pen Club fog fogadni. Így is történt. Nemcsak megalakult, de fel is virágzott, és egy év múlva, 1928-ban már sikeres munkáját tapasztalhattam újabb látogatásom alkalmából. Ekkor már a bolgár Pen Club vendégeként érkeztem Bulgáriába, feleségem kíséretében. Útközben Belgrádban a jugoszláv Pen Club a Sirbski Kral szállodában Manojlović, Vidaković és Veljko Petrović társaságában (maig is felejthetetlen rántott csirkés vacsorával tiszteltek meg bennünket).

Éjjel dunai hajón utaztunk tovább Lom–Palánkáig, ahol Vladimir Polyanov, a bolgár Pen Club titkára várt és kísért vasúton le, Szófiáig. Egy hónapig tartózkodtunk Bulgáriában. Szófiában előadásokat tartottam, azután az írók társaságában felkerestük a Rilakolostort, a bolgár macedón szabadságharcosok fészket, az Eltepét, Plovdivot, Stara Zagorát, Várnát, és gazdag tapasztalatokkal tértünk vissza Belgrádba.

1928-ban Musztafa Kemal Ata Türk és a török kormány vendégeként néhány hetet Isztambulban töltöttem. Felkerestem régi tudós barátomat, Köpülüzáde Mohamed Fuad professzort és kértem, hogy hívja össze az írókat, és alakítsunk török irodalmi Pen Clubot. Hiába igyekeztem meggyőzni, hogy Törökországban, a Türk Yordu[n] és Türk Dernejin kívül nincs kulturális egyesület vagy akadémia, és ezért a Pen Club hathatósan segítené elő az új török irodalom fejlődését. Politikai megfontolás vezette, amikor nem találta időszerűnek egy angol eredetű intézménynek megalapítását az akkori közhangulat légkörében. Így fáradozásom meddő maradt.

1928-ban az Oslóban tartott Pen Club-kongresszusra Dr. Radó Antallal együtt engem küldtek ki, mint a magyar Pen Club hivatalos megbízottjait. Megérkezésünkkor váratlan kellemetlenség fogadott. Töreky Géza vészbíró Hatvany Lajost elévült hírlapi cikkei miatt hétevi fegyházbüntetésre ítélte.⁵ A Pen Club kongresszusának résztvevői felháborodásukat fejezték ki azon, hogy írók meggyőződéséért úgy büntessenek, mint egy apagyilkost. A magyar Pen Club vezetőségét tették felelőssé, hogy nem lépett fel kellő eréllyel a sajtószabadság védelmére. Nehéz volt a helyzetünk. A közgyűlés szónokai a magyar Pen Clubnak a nemzetközi Pennek kebeléből való kizárását indítványozták. Dr. Radó Antallal azonban álltuk a sarat. Egymás után, egyenként győztük meg a tagokat arról, hogy tőlünk telhetőleg fellépünk a brutális ítélet ellen, és hogy a fellebbezés el fogja törölni a megtévedt törvényszék ítéletét. Felemelő volt számomra ez a küzdelem, amit a távoli északon az irodalom és tudomány szabadságáért kellett folytatnunk.

Évekkel később, amikor a Pen Club kongresszusát H. G. Wells elnöklete alatt Dubrovnikban tartotta, én a magyar küldöttekkel együtt követeltem a német Pen Club kizárását, mert nem szállt szembe a fasizmussal. A vita oly viharossá fajult, hogy Wells elnök kénytelen volt szünetet elrendelni, ami alatt Madelon Lulofs hollandi írónővel, Felix Saltannel, [Edgar von] Schmidt-Pauli német és [Jo van] Ammers-Küller asszony, norvég írónővel való vitám során a német írók testületileg védekeztek az ellenük személyesen felmerült vád ellen. Mindig az volt a hitem, hogy téves tudományos tételek megcáfolása elsősorban a tudósok kötelessége. A Pen Club alap gondolata is a teljes írói szabadság volt, amelyet a fasizmus megfojtott.

Oslói tartózkodásom kedves emlékeim közé tartozik. VII. Haakon király kitüntetően fogadott. Paul Röwde tiszteletbeli főkonzulunk ebéden látott vendégül, amikor viszontlátam Konrad Nielsen professzort, aki évekkel ezelőtt Budapesten tőlem tanult törökül. Az írók közül meleg barátságot kötöttem Theodor Däubler, Benjamin Crémieux, Andreas Haukland, Felix Salten, Martin Andersen Nexø, Jakob Wasserman urakkal, akik búcsúzaskor néhány emléksorral ajándékoztak meg. Meglátogattam a száműzetésben élő kiváló költő és műfordítónkat, Hajdu Henriket, és kis szobájában az akkor kötött barátságot vele ma is híven ápolom.

1929-ben a santiniketáni egyetem meghívott Indiába, hogy Rabindranath Tagore elnöklete alatt egy iszlamológiai tanszéket szervezzek, és három évig betöltsék. Erre az időre lemondtam a Pen Clubban rám bízott főtitkári teendőkről. Utódom Dr. Mohácsi Jenő lett, aki kellő gondos körültekintéssel vezette az ügyeket, a közben elhunyt Rákosi Jenő elnök utódjaként működő Dr. Radó Antallal együtt.

⁵ Hatvanyinak a fehérterrort, majd Horthy-rendszert elítélő cikkei az Ember és a Jövő c. lapok közölték. Pere első tárgyalására 1928. febr. 1-jén, a másodfokú ítélet meghozatalára máj. 9-én került sor; Töreky Géza büntetőtanácsa a börtönbüntetés mellett 100 ezer korona pénzbírságra ítélte.

Indiai tartózkodásom alatt levelezésbe fogtam Abdullah Enán egyiptomi tudós íróval, akinek egy egyiptomi arab Pen Club megalakítását ajánlottam. Felkértem Hermon Ould, a londoni Pen főtitkárát, hogy hasonlóan a bolgár Pen Club esetéhez, küldjön tájékoztató iratokat Abdullah Enánnak. A kapcsolat folytatódott, és Enán igyekezete teljes sikerrel járt. Dr. Táha Huszein elnökle alatt 1933-ban megalakult az egyiptomi Pen Club.

Távollétem alatt a magyar Pen Club tagjai között heves nézeteltérés tört ki, amely odáig fajult, hogy a haladó szellemű írók, mintegy harmincan, kiléptek.⁶

1932 nyarán Indiából hazatértem, s a közgyűlés ismét engem bízott meg a főtitkári teendők elvégzésével. Hosszas tárgyalással, rábeszéléssel, ígéretekkel végül sikerült a kilépett írók zömét visszavezetnem a Pen Club kebelébe.⁷

1933-ban, mint hivatalos kiküldött, részt vettem a Pen Club edinburghi kongresszusán, és ez alkalommal viszontláthattam a rég elhagyott Angliát. A kongresszus befejezése után egy hónapot töltöttem Oxfordban, és olyan kapcsolatokat létesítettem az ottani tudósokkal, amelyek a második világháború kitöréséig évente visszavezettek ebbe a patinás, meghitt tudományos légkörű városba.

1934-ben felkészültem arabiai utamra, és ezért a Pen Club-főtitkári megbízatásomról ismét lemondtam. Utamon Kairóban meghívtak a már megalakult egyiptomi Pen Club egyik ülésére. Az elnök, Dr. Táha Huszein és a tudós Ahmed Amin üdvözöltek, kiemelve, hogy az egyiptomi Pen Club megindítója én voltam. Azután részt vettem a megbeszélésen és a pompás vacsorán.

Arabiból való hazatérésem után, 1936–39-ig ismét átvettem a főtitkári ügyek elintézését, de 1939 őszén újabb arabiai útra indultam, és az ügyeket utódomnak adtam át. Arabiból hazatérve 1941-ben ismét engem bíztak meg az ügyek vezetésével, de 1943-ban véglegesen lemondtam a főtitkári állásról, mert nem voltam hajlandó az egyik tag szélhámos üzelmeinek bűnrészesé lenni.⁸ Utódom a kiváló nyelvész Dr. Rubinyi Mózes lett.

A második világháború borzalmai és a német fasizmus terrorja véget vetettek a magyar Pen Clubnak, és csak a felszabadulás után kelt újra életre,⁹ s a megváltozott viszonyok légkörében, ma hivatalos támogatással folytatja áldásos munkáját.

Ma, a Pen Club negyvenéves évfordulója előestéjén boldogan tekintek vissza az elmúlt küzdelmes évekre, és életem alkonyán tiszta lelkiismerettel vallhatom, hogy hűségesen szolgáltam az irodalom nemes törekvéseit, és bátran kiálltam az írói szabadságért és az írók lelki függetlenségéért.

⁶ L. A kiléptők sajtónyilatkozata. Dok 28.

⁷ A kilépettek egy részének „visszavezetéséről” Radó Antal tette a legtöbbet. vö. Jegyzőkönyv... Dok 24. 86.

⁸ Germanus Gyuláné kéziratos betoldása szerint „Marczali Póli II. férje a Pen nevében és férjem ajánlásával visszaélve – sikkasztott.”

⁹ L. Jegyzőkönyv... Dok 90–91.

Elérkezettnek látjuk az órát, higgadtan foglalkozni a híressé lett beszéddel, mely a múlt hó közepe táján a Kisfaludy-Társaság elnöki polcáról elhangzott.¹¹

Első pillanatra alig tűnt föl egyébnek kemény és indokolatlan támadásnál Ady szelleme s barátai ellen. Az első pillanat nem volt a higgadtság ideje. A kikapott mondatok, melyeket az újságok a beszédből közöltek, érthető szenvedélyeket izgattak föl, pro és kontra, Ady barátai közt, kik a mieink is, s gyűlölői közt, kik minket sem szeretnek.

A szenvedélyek elhallgattak, a személyi ügyek medrükbe tértek már. A beszéd hiteles szövege megjelent az Akadémia folyóiratában,¹² s az Akadémia elnöke, aki a beszédet mondotta, néhány hírlapi nyilatkozattal is hozzájárult szavainak kommentálásához. Mindezen megnyilatkozások után jóhiszeműleg el kell fogadnunk, hogy a beszéd igazi célja nem támadás volt, hanem ellenkezőleg, az Akadémia elnöke érzi az irodalmi „erők egyesítésének” szükségét és „szívesen fogja keresni az egyesülés módjait is”.

Önmagunkhoz válnánk következtelenné, ha nem honorálnánk ily szándékot komoly és megfontolt válasszal e helyről, melyet ma talán még felelősebbnek érzünk ama tisztelt múltú Társaság emelvényénél is. Komplikált megnevezések esetén – mint amilyen a mai magyar irodalmat is oly vigasztalanul szakította ketté – legnagyobb szolgálat az őszinteség és elfogulatlan jóhiszeműség. „Remélhetjük és munkálhatjuk is a közeledést a harcolók között” – mondja az Akadémia elnöke – „mihelyt nem helyezkednek a felek egymással szemben a teljes tagadás álláspontjára, amit ma talán inkább lehet a velünk szembenállók-ról, mint rólunk elmondani”. Nem hisszük, hogy valaha megérdemeltük volna a szemrehányást, mely e szavakban rejlik. Mikor és kivel szemben helyezkedtünk mi a „teljes tagadás álláspontjára”? Nemcsak arra – de még az elhallgatás álláspontjára sem! Elmondhatják-e ezt magukról a Hivatalos Irodalom képviselői? Az Akadémia elnöke maga megvallja, hogy a Társaság, melynek székéről beszél, még oly tagadhatatlan hatású jelenséggel szemben is, mint Ady, „eddig többnyire a barátságtalan hallgatás szerepére szorítkozott”. Ily váddal mi nem illethetjük magunkat. Az Akadémia legkonzervatívabb költői (pl. Vargha Gyula vagy Bárd Miklós, Schöppflin Aladár tollából) folyóiratunk hasábjain tanulmányyszerű méltatást nyertek, talán előbb és érdemlegesebben, mint hivatalos orgánumaikban; s

¹⁰ Ny 1927. 20. évf. 7. 527–539. Schöppflin Aladár válasza: *A kettőszakadt magyar irodalom*. Uo. 605–610.

¹¹ Az ülésre 1927. febr. 6-án került sor.

¹² Berzeviczy Albert: *Irodalmunk és a Kisfaludy-társaság*. BSze 1929. márc. 321–328.

e sorok írója emlékszik, hogy legrégibb kritikáinak egyike, mely a Nyugatban megjelent, annak legforradalmibb első korszakában – gondolom, 1909-ben – ép az Akadémia elnökének egy könyvéről (a Beatrix Királynéről) szóló elismerő kritika volt.¹³

Ez elvi pártatlanság más meggyőző példáit is lehetne kikeresni bizonyonnyal a Nyugat bármely évfolyamából. A „teljes tagadás” álláspontja tehát nem a miénk, époly kevésbé, mint a „barátságtalan elhallgatásé”. Irodalmunk kettészakadását mi már rég fájdalmas átoknak éreztük; s meg is írtuk ezt, ha nem csalódom, már 916-ban, a Shakespeare-ünnepek idején; másfél éve pedig, az Akadémia centenáriumának alkalmából, újra fölvetettük a problémát, mint egy fájdalmas kérdést, fiatalabb testvéreket mostoha bátyákhoz. A tisztelet, mellyel az Akadémia és nagy múltja iránt viseltettünk, közös magyarságunknak érzése, a magyar Kultúra egységének szentsége bírtak erre... Most íme itt a válasz; s mivel az Akadémia elnöke egyik nyilatkozatában egyenesen engem, talán mint ama másféléves cikk íróját, aposztrofál, alig térhetek ki a kötelesség elől: felelősségem teljes tudatában megkísérelni a lehetetlent, aminek a meggyőzést és a megértést mondják, emberek közt.

A Megértést, mely e nagyszerű Eleven Magyar Kultúrát ismét eggyé, s az egész nemzet birtokává tenné.

*

Micsoda magyar átok állja útját e megértésnek? Hisz elvi ellentétek, a nemzeti kultúra e legsarkalatosabb pontjaiban, nem választhatnak el magyart a magyartól! S ahogy a Kisfaludy-Társaság szónoka kívánja a magyar kultúra munkálását: múltban gyökerezve, s mégis maradáság nélkül, „hittel a nemzeti lélekben, mint eleven valamiben, amely történetileg fejlődik, amelynek fejlődése megszakíthatatlan folytonosság, amelyben mindig benne van a múlt eredménye, a jelen hatása és a jövő csírája”: annak mi mindannyian és minden hátsó gondolat nélkül csak tapsolni tudunk!

A szónok maga is érezte ezt, mert szavaihoz hozzátette a következőket:

„Ez talán mind magától értetődő dolog, de azért mégis ellentmondással találkozik olykor, mert hiszen sokan vannak, akik azt tartják, hogy a múlt oly teher, melyet le kell rázni magunkról, hogy mindennek a mából vagy legföljebb a tegnaptól kell kiindulnia, hogy a külföld jelenkori hatása és példája az irodalomban előbbrevaló a hazai hagyományok útmutatásánál, s hogy amit magyar ember produkál, az szükségképp magyar, bármennyire elszakadt a múlttól és bármily kevés köze van a nemzetlélekhez.”

Tegyük össze lelkismeretvizsgálat s próbáljuk föltárni, hogyan gondolkozunk mi e kérdésekben?

Ami az első két pontot illeti, nem hiszem, hogy akadna köztünk valaki, aki úgy érezné, hogy a múltat „le kell rázni” vagy hogy „mindennek a mából és tegnaptól kell kiindulnia”. Sőt ép mi, a Nyugat első generációja, voltunk azok, e század első évtizede végén, hol az akkori tegnap – a kilencvenes évek – elfakult lanyhaságából régebbi magyar múltak frissebb forrásaihoz áhítoztunk vissza: Ady a kuruckorhoz, Csokonaihoz; mások Vörösmarty vagy Berzsenyi felé. Itt hát nem választ el bennünket semmi. Ami a harmadik pontra vonatkozik – vajjon a külföld jelenkori hatása vagy a hazai hagyományok útmutatása előbbrevaló-e? – Berzeviczy Albert bizonyonnyal jól tudja, mit szolt volna e kérdéshez Széchenyi vagy Kazinczy? „Ne kívánjuk hátráltatni, hogy könyveket stb. inkább külföldről szerezzünk, mint idehaza vásároljunk... Ne mondjuk mindjárt hazafiatlanságnak, ha egy külföldi könyv jobban tetszik, mint egy magyaré; sőt nézzük azt inkább jobb ízlés jelének s készítsünk még helyesebbeket, ha lehet. Ha pedig belseje jobban mulat, írjunk eszesebbet s tegyük a sajtó szabadságáról józan javaslatot...”¹⁴ Nemzetünk e nagyjait a maguk korában nem is kímélte a hazafiatlanság vádja; ma már talán fölül állanak ők azon; de örömmel kell hozzátennünk ehhez, hogy az ő idejük óta a magyar irodalom egyrészt oly hatalmasat haladt aktuális fejlődésében, másrészt oly elfeledett kincseket hozott napvilágra a saját régiségeiből, hogy napjainkban csakugyan mindenkép kíváncsnak kell tartanunk, előbb e saját kincseinkkel gazdagodni meg s csak általuk megerősödve asszimilálni küldő hatásokat. S valóban, irodalmunk fejlődése mindinkább autochtonná válik. Mai írónk nagyrészt egyáltalán nem kell a külföldi irodalmak tanulmányozásától visszariasztani; sőt talán nem ártana őket olykor inkább buzdítani arra. Ha Berzeviczy Albert úgy ismeri, mint én, sok különben kiváló tehetségű írónk sajnálatos műveletlenségét, bizonyonnyal igazat ad nekem ebben.

Kis énekem, mely hozzád elhatott,
Külföldnek éneke...
Csak a butát rettentí az, mi még új;
Külföld termése volt a rózsa is:
A művelés belföldivé tévé...

Kazinczy Episztoláiból.

Ha irodalmunk nagy szellemeinek igazi hagyományait követni akarjuk, magyarság és európai kultúra sohasem lehetnek szemünkben ellentétek.

Maradna még a negyedik pont: magyar-e mindaz szükségképpen, amit magyar ember produkál?

¹³ Babits Mihály: *Beatrix királynő*. Ny 1909. 2. évf. 10–11. 601–602.

¹⁴ Széchenyi [István]: *Hiteléből*. [Babits Mihály jegyzete]

Az Akadémia elnöke sokkal inkább tudományos gondolkodású férfiú, hogysem ne érezné, mennyire függ e kérdés válasza a fogalmak tisztázásától: kit nevezünk hát „magyar embernek”? Ha „magyar embernek” csak olyant tekintünk, akinek szelleme teljességgel a magyar szellemen és kultúrában gyökerezik: nyilvánvaló, hogy az ilyennek minden munkája akaratlanul is szükségkép magyar munka lesz, még akkor is, ha elkeseredésében lobogó daccal lázad végzetes magyarsága ellen, mint Ady, vagy ép korcs vérként tagadja meg fajtát s nemzete pusztulását látszik kívánatosnak festeni, mint Kölcsey a *Zrínyi két dalában*. Jó vagy rossz, helyeselni vagy elítélni való: de mindenkép magyar.

Ha nem így van, ha az író munkáját semmi kapocs sem fűzi a magyarság kultúrájához, magam is azt hiszem, hogy pusztán a nyelv véletlene művét még nem teheti igazán magyarrá; vagy inkább csak oly vitás mértékben, amennyiben a nyelv többé-kevésbé gyökerezés tudása magában is a nemzeti kultúra valamelyes részességét jelenti. Azonban két dolgot nem szabad itt szem elől téveszteni. Először is, ha egy mű nem magyar szellemű, az még nem jelenti, hogy okvetlenül rossz vagy káros; hisz akkor a külföld összes remekműveit hasonló jogon átok alá kéne vetnünk. Érték leend-e ily mű hatása a magyar kultúrára? az természetesen magától a műtől függ; sőt elvi kérdésül is föl lehet tenni: alkothat-e valóban értékeset oly író, ki más közösségtől nyerte nyelvét; mint kulturális gyökereit? Ha azonban alkothat és alkotott ilyent: magyar vagy idegen, avval a tisztelettel kell fogadnunk, mely minden értéket megillet. Igazi hazafiság nem állhat az értékek elől való elzárkózásban: mert ez nemzetünket csak szegényítené.

A másik, amire e pontnál óvatosan kell vigyázni: hogy a szellemi és kulturális közösség vagy annak hiánya csupán szellemi indíciumokból állapítható meg; s nem pedig a divatos „fajelmélet” alapján, mely úgyis csalékony és ingatag, s szellemibb törekvésű korunkban a múlt század materialista és determinista világnézetének egy sajátos maradványa. Az Akadémia elnöke maga is céloz rá, mennyire visszaélnek napjainkban a fajmagyarság fogalmával. Gyulai Pál bizonyít, hogy nem állt a fajelmélet alapján, mikor a fiatal Ignóus első kötetére a sajtó hallgatásával szemben fölhívta irodalmunk figyelmét; „E kötetke több figyelmet érdemel, mint amennyire a sajtó méltatta”¹⁵ s mindenkép klasszikus kritikánk hagyományait követjük, mikor hangsúlyozzuk, hogy magyar író magyarságát nem a keresztlevél, sem a családfa, hanem kizárólag művei alapján szabad megítélni. Bizonyosnak kell vennünk, hogy felfogásunk itt sem különbözik lényegileg a Kisfaludy-Társaság hivatalos felfogásától: hisz e Társaság tagjainak sorában is látunk írókat, kiket inkább életművük, mint aszcendenciájuk avat magyarrá.

Mindezekben tehát nemcsak hogy áthidalhatatlan szakadékot nem érezhetünk irodalmi állásfoglalásunk és az Akadémia elnöke által hangoztatott elvek között: de sőt maguk is magunkhoz való minden következetlenség nélkül aláírhatnók oly irodalmi konzervativiz-

mus programját, „mely nem üldözi az újat, nem is zárkózik el előle, de mindig megmarad a nemzeti múlt talaján s nem hódol be rögtön mindennek, ami új, ami külföldön termett vagy amit a múltékony napi vélemény pillanatnyilag fölmagasztal.”

Mégis, amint a szónok ajkáról halljuk e programot – halljuk tovább, amivel folytatja –, kiáltó ellentmondást kell találnunk...

Hogyan igazolhatja e folytatást (s a gyakorlat, melyet jelez és elárul), oly irány elveit, mely „nem üldözi az újat s nem is zárkózik el előle”?

Nem arra a gyakorlatra gondolok, melyet a szónok hosszasan védelmez, s mely például a Kisfaludy-Társaság tagjainak megválasztásában érvényesül. E pont lényegére nézve az Akadémia elnökének kétségtelenül igaza van. Minden társaság úgy választja meg tagjait, ahogyan akarja s egy irodalmi társaságot semmi sem kényszeríthet, hogy a legkiválóbb írókat csak megközelíthető teljességben is kebelébe gyűjtse, mihelyt ő maga sem állítja, hogy azok mind vagy jóformán mind, kebelében vannak. Legfellebb hazafias szempontból fejezhetjük ki sajnálkozásunkat; hogy az ország legnagyobb múltú irodalmi testülete – a Vörösmarty és Arany társasága – éppen ma, mikor a Szellem igazi Fórumára talán nagyobb szükség volna, mint valaha, oly elveket követ, melyek tekintélyének kockáztatására vezethetnek. Kétségtelen, hogy nem őrizheti meg régi súlyát s befolyását a nemzet ifjúságára és műveltebb rétegeire, ha megengedi, hogy a magyar irodalom igazi élete, mind több és fontosabb jelenségeiben, kapuin kívül játszódjék le. De, ismételjük, ez a Társaság magánügye, melybe mi semmi körülmények között sem igényelhetünk beleszólást.

Nem hagyhatjuk azonban szó nélkül, amit az Elnöki Beszéd Adyról mond. Ez már a mi ügyünk. Ez egyúttal legjobb példája igazunknak; mert íme, mikor a Társaság felelős polcáról „több év óta először” hangzik el mintegy hivatalos beszámoló irodalmunk helyzetéről: a lámpás fénykévéje elhalt barátunk friss szobrán pihen meg, mely távol áll ama tisztelt Társaság kertjétől, de díszhelyén egy másik nagyobb és elevenebb kertnek, a magyar Költészet kertjének!

Ady tehetségének és hatásának nagysága és rendkívülisége vita tárgya nem lehet, – alapítja meg a hivatalos szónok, s e mondat e helyről magában is alkalmas lenne hosszú évek elkeseredett vitáinak vetni véget, ha a következő mondat rögtön újra nem kezdené a vitát; oly kardot cserélve, melynek szúrása tán még fájdalmasabb, mint a legkeményebb, legviszautasítóbb kritika lehetne.

Az elnöki beszéd kritikája a költő helyett az embert éri – az embert és a hazafit – a szegény meghalt Adyt, aki immár nem felelhet erre, s talán méginkább minket, Ady élő barátait: mert hiszen szerinte a költő „végtelen cinizmusa nem saját lényéből fakadt, hanem annak az irodalmi körnek a ráhatásából, melynek ő – mindenestire a saját hibájából is – egészen odaadta magát.”

A minket illető személyi résszel hamar végezhetünk. Amennyiben a szavakban foglalt súlyos vádak csakugyan reánk vonatkoznak, legyen szabad azokat a leghatározottabban

¹⁵ Gyulai: *Bírálatok*, Akadémia kiadása 1911. A „*Szemil keservei*”-ről. [Babits Mihály jegyzete]

visszaautasítanunk. Alig tudjuk elhinni, hogy ez így van. Mi bizonyítással nem tehetjük Adyt „az aranyborjú-imádás költőjévé”, annál kevésbé, mert mi magunk sem imádjuk az aranyborjút. Ha azt imádnók: nem volnánk ma is szegény költők. Aranyborjú-imádók, úgy vélem, visszariadnának a magyar írás nemes, de nem jövedelmes mesterségétől. Époly kevéssé tehetjük mi nagy költőnket a „proletárság bárdjává”. Minket tisztán irodalmi kapcsolatok fűznek össze, s a legkülönbözőbb politikai meggyőződésű emberek vannak és voltak mindig köztünk. Soha senkinek meggyőződését nem befolyásoltuk; legkevésbé Adyt, aki azt nem is tűrte volna. Ha pedig az a vád is reánk vonatkozna, hogy mi készítettünk elő bármily téren és bármily mértékben oly eseményt, „mely az országot vérbe és gyalázatba fullasztotta”: bizonyítással szomorú, hogy ily vád magyar emberek közt komoly és vitathatatlanig objektív bizonyítás nélkül fölvetődhetik.

Nyilvánvaló pedig, hogy ily bizonyítás nem is képzelhető.

A Nyugat a magyar törvények felügyelete alatt állt, – s ama végzetes években az előleges cenzúra ellenőrzése alatt, mint a többi lapok. A Nyugatot a forradalom hatalmasságai betöltötték és megszüntették, épúgy, mint a többi hazafias és polgári lapokat. A Nyugatra oly férfiak dolgoztak, akikről föl sem lehet tételni, hogy közösséget vállaltak volna folyóirattal, mely véres és szennyos események előkészítésével gyanúsítható. A Nyugat mindig csak oly állásfoglalást tűrt meg hasábjain, mely távol áll az aktuális politika szempontjaitól, magas erkölcsi és eszmei elvek szerint igazodott. A háború alatt a Nyugat költői többnyire,¹⁶ élükön Adyval, s hasonlóan az európai költészet legnemesebb külföldi képviselőihez, fölemelték szavukat a barbár erőszak mélységére, s az Emberiesség és a Népek Testvérisége érdekében. Nincs okunk titkolni ezt, sőt büszkének lehetünk rá. A magyar kultúrának csak becsületet szerezhettünk ily módon, s ma annál nagyobb joggal tiltakozhatunk hazánk borzalmas megcsönkítése ellen, mert az erőszak elvét, melynek alapján az történt, soha egy pillanatra sem ismertük el.

Vajjon lehet-e még arra gondolni, amire az Akadémia elnöke egy zárójelben gondolni látszik: hogy írásaink hatása, esetleg félreértve, észrevétlenül, „talán öntudatlanul”, lassanként készítette elő a türelmetlen idők végzetes hangulatát? Valóban, az írott szó következtetése kiszámíthatatlanok lehetnek, s a költői felelősség kérdése a legkomplikáltabbak egyike. Kinek jutna eszébe Goethét felelőssé tenni mindazokért az öngyilkosságokért, melyek a Werther hatása alatt megtörténtek? Felelős volt-e Kasszandra a jóslatért, melyet félremagyaráztak? Mi kötelessége lehet az írónak, azon kívül, hogy írja legjobb tudása és lelkiismerete szerint azt, amit az Isten ajkára ad? A többi rá kell bízni az Istenre, ki szavait sugallta, s azok hatásáról legfőleg saját lelke fóruma vonhatja őt feleletre. Széchenyi, a legnagyobb magyar, fájdalmas tusákat vívott önmagával, mert izgató betűi – mint hitte – egy nemzetet vitték véres forradalomba, s rettenetes katasztrófába. A Nyugat írói előkelő

¹⁶ Nem mind; s mindig csak a magasabb Erkölcs emeletein. Eseményekhez kapcsolódó írásaiban a Nyugat el tudta ismerni a viszonyokhoz való alkalmazkodás szükségét is. [Babits Mihály jegyzete]

szemlébe írtak, kicsi és művelt közönség számára, s mindeképp kevesebb veszélyével a félreértésnek, mint egy izgató politikus. Nem kell hinni, hogy ők nem érezték a felelősség súlyát, hogy nem küzdöttek lelkük istenével. Líraibb munkáik őrzik is tán e küzdelem nyomát. De ki meri mondani, hogy ők bűnösök, ha szándéktalan is? hogy belső küzdelemük nem a túlzott lelkiismeret naivságából fakadt? Minden skrupulusuk csak tisztaságuk dokumentuma, mely fölött végre is alig ítéltet más, mint a Történelem.

Adynak nem voltak ily skrupulusai. Az ő lelkében oly erős volt az Isten szava, hogy minden kételyt elhallgattatott. Ez nem annyit jelent, hogy a felelősségérzet hiányzott belőle, hanem, hogy egy magasabb felelősségérzet vitte őt: a saját küldetésével, a saját csodálatos zsenijével szemben. Ha csakugyan igaz volna, amit az Akadémia elnöke feltételez: hogy Ady gyenge, befolyásoknak engedő ember lett volna, akit egy „irodalmi kör” könnyen nyert meg valami nemzetellenes irányzat eszközének, akkor a Kisfaludy-Társaságot kellene vádolni súlyos mulasztással, hogy ezt a „rendkívüli tehetséget”, akit maga is ilyennek ismer el, nem iparkodott inkább a saját nemzeti irányzatának megnyerni, semhogy ama nemzetellenes csoport prédájául hagyja. Minderről azonban szó sem lehet. Ady nagyon is jól tudta, mit akar, s ment egyenesen előre, nem hallgatva senkire, s nem nézve sem jobbra, sem balra. Ady politikája csakugyan végletes volt: mint minden lángészé, ki oly törvényeket érez magában, melyekhez képest a Kor konvenciói kicsinyekké válnak. Meg kell őt értenünk, ami természetesen nem annyit jelent, hogy mint a Kor kicsiny emberei, okvetlenül azonosítsuk magunkat politikájával. Gyulai Pál vajjon azonosította volna magát Petőfi politikájával, amely nemkevésbé végletes volt, mint az Ady? Nem ment-e ez a politika egészen ama hírhedt kiáltásig: „Akasszátok föl a királyokat!”? Érdemes visszaemlékezni, hogyan beszél Gyulai nagy költő-kortársának politikai állásfoglalásairól: „Képzelmé” – mondja – „a közéletben megpendült eszmék legtávolabbi erőszakolt következményeivel foglalkozik... A magyar történetben nem talál más hőst, mint Dózsa Györgyöt... A római történetből Spartacust, a rabszolgák vezérét szemeli ki megdicsőítés végett. Átkozza a palotát s a kunyhót, mint egy új hivatás jelképét tünteti föl. S minő önhitt megvetéssel tekint az akkori közélet országosan tisztelt férfiakra?”¹⁷

Mintha csak a Kisfaludy-Társaság valamely ma élő kritikusa hallanók – Adyról beszélni! De avval a különbséggel, hogy Gyulai mindebből nem vonja le azt a konzekvenciát, amit a mai kritikus Adyra nézve levonna. Ellenkezőleg: mindez nem gátolja Gyulait abban, hogy Petőfit a legnagyobb magyar költők egyikének, s nemzetünk örök büszkeségének ne tartsa. S mi úgy véljük, ez a helyes álláspont. Nem látunk semmi nehézséget abban, hogy napjaink konzervatív kritikusa is el ne ismerhetné Ady tüneményes nagyságát, ha annak túlzó politikájával magát nem is azonosíthatja; s el ne ismerhesse anélkül, hogy e politikai nézetkülönbségből vádat merítsen, a költő nagyságát befeketíteni.

¹⁷ *Petőfi Sándor és lírai költészetünk*. Gyulai: *Kritikai Dolgozatok*. Akadémia kiadása. [Babits Mihály jegyzete]

Bizonyval kötelessége is ez az elismerés annak, aki érzi a felelősséget nemzete minden nagy értékével szemben.

Ami ez állásfoglalástól jobbhiszemű konzervatív kritikusainkat ma még visszatartja, az nem lehet egyéb, mint a hiányos értesültség. Ki mondhatna igazságos kritikát a költőről, ha nem ismeri alaposabban annak munkáit? S aki jobban, alaposan ismerné Adyt, bizony-nyal nem beszélne annak „minden hagyománytól való elszakadásáról”, s nem állítaná, hogy „nemzetéről alig mondott valaha valami jót”.

Igazán elszakadt volna Ady minden hagyománytól? Nem illethetné e vád hasonló joggal Petőfit is, ha igaz, hogy „a magyar történetben nem talál más hőst, mint Dózsa Györgyöt”? Dózsa Györgyöt Ady is megtalálja, s talán már ez is hagyomány: a Petőfi hagyománya. Ám Dózsa csak egyetlen kép abban a nagy galériában, mely Adynak a magyar múlttal való kapcsolatait szimbolizálja. Mennyi „őse” volt neki a magyar korok mélyein keresztül, mennyi Barla diák, Mátyás bolondja, Esze Tamás komája, s Bottyán vezér, mennyi Táncsics Mihály és Vajda János. Nem mindig rokonszenves névsor a Ma konzervatív emberének: de nem vonul-e tagadhatatlanul a magyar történelmen keresztül egy kuruc és rebellis hagyomány is? Nem igaz gyermeke-e ez is a magyar temperamentumnak, s kívánhatjuk-e e hagyomány végleges megszakadását? Ady még leglázadóbb forradalmában is ősoket keres, tradíciókba kíván kapaszkodni. S ahol igazán elszakadtnak érzi magát, ahol nem tudja megtalálni az őshöz fűző kapcsot: ott magyar fájdalma tragikus kétségbeesésig emelkedik:

Tőle jövök, és idegen
Az én őszám, fájtám, királyom!
Ilyen bánat-folt nincs fölvarrva
A kerek földön senkire,
Csak fajából kinőtt magyarra.

(*Ond vezér unokája*)

„Csak fajából ki-nem-nőtt magyarra” – mondhatnók inkább: mert aki fajából kinőtt volna, az már e bánatot nem érzi. Mily távol van a gyökértelenségtől az, akinek minden évezredes gyökérszál megszakadása ilyen fájdalom! De ki mondhatja Adyt gyökértelennek, ki költészetét valamennyire is ismeri? Nem cseng-e szavainak és strófáinak ezreiből az ő magyar szó, magyar ritmus hatalmas, friss, eleven tradíciója, mint senki másnak mai költőben? s hogy e tradíció nem csupán önkénytelen, hanem tudatos folytatása a régi magyar költészet nagyszerű hagyományainak, arról tanúskodnak irodalmi tanulmányai, melyek Petőfin és Csokonain át még régebbre nyomozzák vissza saját családfáját: „mi Balassáéktól, kurucéktól s Csokonaitól ösztönöztetünk”... S nem kapcsolja-e egész ké-

sőbbi költészetét nyelvben és érzésben tudatos gonddal a magyar Bibliához, s hitújító korunk „jeremiád” énekeihez?

S lehet-e az, hogy ily magyar költő, ilyen mélyen, gyökeresen magyar, ne szeretete volna nemzetét s ne mondott volna arról semmi jót? Ezt is csak az állíthatja, aki nem ismeri eléggé. Ó igen, korholta, átkozta, ostromozta, nem kevésbé talán, mint ama Berzsenyi, ki „rút szibarita váznak” nevezte hajdan! De minden szidalom, minden átok a szeretet túlságából fakadt, s a fájdalom zokogásában tört meg. Mily megható szerelmi vallomásokat tesz e kiátkozott költő hazájának:

Föl-földobott kő, földedre hullva,
Kicsi országom, újra meg újra
Hazajön a fiad.
.....
Tied vagyok én nagy haragomban,
Nagy hűtlenségben, szerelmes gondban
Szomorúan magyar.
.....
És, jaj, hiába, mindenha szándék,
Százszor földobnál, én visszaszállnék
Százszor is, végül is.

Közismert verset idézek: de vajjon ismerik-e azok is, akik Adyt hazátlannak ócsárolják? Igaz lenne, hogy „alig mondott valaha valami jót” nemzetéről? Nem ő írta-e a háború rettenetei közt:

Mikor most szinte minden nemzet temet,
Sirathassam meg mégis csudálatos,
Dacos, kicsi, árva én nemzetemet.
.....
Mindig kicsi volt, hős, bús, ám megmaradt,
Elválasztott és kiválasztott derék,
Igaz s mártír hazug századok alatt.

Igen, igen! Ady tudott vallomást tenni nemzetéről, s „Egyszerűen magyarnak lenni, Pláne ilyen tagadott, tiltott, érzett Szerellemmel!” Mindvégig hűséges vallomást tett; s még utolsó verse is, melyet betegen, nyomorultan, már beszélni is alig tudva, írt meg, egy ily tördelt, zokogó vallomás volt, egy végső, kétségbeesett, dadogó könyörgés, az ország megszállásának első rémnapjaiban:

Ne taposatok rajta nagyon,
Ne tiporjatok rajta nagyon,
Vér-vesztes szegény szép szívünkön:
Baljóslatú, bús nép a magyar...

Ez-e az a „végzetes cinizmusú” költő, akinek amaz Elnöki Beszéd szerint egyetlen mentsége, hogy talán jobb, mint amilyennek tetteti magát? Berzeviczy Albert szerint „az Ady-probléma a költő cinizmusának őszinteségén, vagy tettettet voltán fordul meg”. De hát Ady sohasem volt cinikus! Különös vád az a cinizmus. Nincs a világnak oly költője, akinek műveiből hajmeresztő cinizmusokat ki ne lehetne idézni. Hallgassuk csak meg ezeket a hazafias strófákat:

Azzal vagdalkoznak némely,
Nem tom milyen emberek
Hogy ez országban nyilvános
Épületek nincsenek.
Mi? nyilvános épület nincs?
Hát az akasztófa mi?
S ezt bizony majd minden falu
Határában láthatni.

Vagy a következő sorokat:

És egy kiáltás lesz a nemzet
Egy olyan óriás kiáltás
Melytől a csillagok potyognak
„Vitam et Sangvinem
Pro rege nostro!”
Mint hajdanában
Bógtek dicső apáink...

Nem úgy hangzik-e ez, mint a legcinikusabb kigúnyolása mindannak, ami a magyar ember előtt szentség? Pedig e sorokat Petőfi írta, akit senki sem vádolhat cinikus nemzetgúnyolás szándékával. Hasonló „cinizmusokat” Adyból is bizonyosan bőven lehetne idézni. De Ady époly kevésbé volt cinikus, mint Petőfi. Nem akarom most vitatni a kérdést: lehet-e valóban nagy Költő – alkotó – cinikus, vagy ép „lelkileg züllött” ember? Én nemmel válaszolnék... Akárhogyan, Adyra aligha lehetne lényével ellentétesebb jelzöt találni, mint ezt, hogy cinikus! Sőt nem volt még a világon költő, nem volt ember, aki oly komolyan

vette volna életét, küldetését, aki oly tragikus komolysággal hitte volna minden egyes szavát, mint ő. Ady életét „eleve-elrendeltetett” életnek érezte, melynek ő maga szinte nem is ura, mert minden tévedésével, gyönyörével, nagyságával, bűnével és gyászával együtt valami felsőbb isteni kiválasztás szerint kell leélnie. Ady élete szimbolikus élet volt, mint a Dantéé. Ady végzetet betölteni jött; az ő yachtjára várt a tenger kezdettől fogva; ha győzött, az „Isten járt előtte” kivont karddal! S mert Adyra divat manapság úgy nézni, mint ama tékozló fiúra, ki végső napjaira, erői fogytán, jobb útra tér: hadd igazítsam itt helyre az Elnöki Beszédnek egy kronológiai tévedését. Ady híres Isten-versei, az Istennel harcoló, hitet kereső s „hitetlenül is hívó” lélek örvényes erejű vallomásai nem a költő utolsó szakából valók, mint Heine Lazarusa: hanem azok még pályája első felében, 1909-ben, az *Illés szekerén* c. kötetében jelentek meg. Ez évben írta Ady azt a csodálatos himnuszát, amelyet igazán nem cinikus, csak mélységesen hívó lélek tudhatott elgondolni, de még csak megérteni is:

Oszlik lelkemnek barna gyásza:
Nagy, fehér fényben jön az Isten,
Hogy ellenségim leigázza.

.....
Hallom, ahogy lelkemben lépked
S az ő bús „Ádám, hol vagy?”-ára
Felelnék hangos szívverések.

.....
Szívemben már őt megtaláltam,
Megtaláltam és megöleltem
S egyik leszünk mi a halálban.

*

Ady a világirodalom egyik legnagyobb költője; Ady egyszersmind a magyar nemzet egyik legméltóbb büszkesége is; s aki őt bármily politikai vagy irodalmi pártszempontok miatt nem tudja, vagy nem akarja élvezni, a legmagasabb szellemi élmények egyikétől fosztja meg magát, s hasonlít ahhoz a guelfhez, aki a gibelin Dante könyvét olvasó-polca helyett a máglyára tette. Igaz: az Ady ellen föltámadt ellenszenv érthető és természetes; nemcsak azért, mert „merészen újító” s formában és tartalomban egyaránt szokatlan költészert az övé, hanem azért is, mert maga a költő, kora szenvedélyeitől átfűtve, mint Dante, époly kevésbé kíméli az ellenpárt érzékenységeit, mint a nagy firenzei. De ép mert hatásának minden gátja e „gyászos kor” személyi és párt-érzékenységeiben gyökerezik: bizonyosra kell vennünk, hogy ez a hatás idővel nem csökkenni, hanem még növekedni fog;

s ez kíváncsi is, mert mit számítanak a pártok és ellenpártok az örökkévaló Szépség és Szent Magyarság csodálatos lehelletéhez képest, mely Ady lapjaiból mindenütt megcsap bennünket?

Ez a mi érzésünk, ez a mi véleményünk.

De sohasem tagadtuk a kritika jogát, s bizonyos ha valakinek más véleménye van Adyról s megírja: azt mi azért nem fogjuk ellenpártnak, vagy éppen ellenségnek nézni; ily esztétikai véleménykülönbség nem fog éket verni közénk, mely miatt a „magyar irodalom kettészakadásáról” lehessen panaszkodni. Az Akadémia elnöke egyik nyilatkozatában kijelentette, hogy ő szívesen nyújtja békejobbát, csak feltétlen kapitulációt ne kívánjunk tőle. Ilyesmit mi nem is kívánunk. Egyet azonban mint emberek és magyar emberek bizonyos jogosan kívánhatunk mi is; és ez az, hogy legyen bár valaki munkáink esztétikai értéke felől bármely véleménnyel, emberi erkölcsünk komolyságát s hazafias szándékunk magától-értetődőségét ne vonja kétségbe. Lehetünk rossz írók, s erről mindenkinek joga van ítélni; de a hazaárulás rettenetes vád, s nem is irodalmi fórumra tartozik. Ha valakit hazaárulónak tartok, nem fogok vele kezdet; s ha egy honfitársamnak jobbjomat nyújtom, azt már evvel a ténnyel tisztességes magyar embernek ítélem.

Hisszük, hogy az Akadémia elnöke egyetért velünk ebben. Akárhogyis: egy célt szolgálunk mindannyian: ennek a csodálatos – régi és még mindig fiatal – magyar Kultúrának megmunkálását, – mindig új tavasz elé.

Jegyzet. Az Akadémia elnökének nyilatkozataival kapcsolatban egy napilap körkérdest intézett az írókhoz. A kérdésre való feleletemet, mely a mondottakat több tekintetben megvilágítja, az alábbiakban közlöm:

Ha komolyan és érdemileg akarnék válaszolni a kérdésre, egész tanulmányt kéne írnom. Úgy érzem, ezek tudományos kérdések, s nem politikai megvitatásra valók. A tudomány pedig még a fogalmakat sem tisztázta kellőképpen, amikről itt szó van. Mi az a „nemzeti karakter”? El tudok képzelni oly értelmezést, amely szerint minden igaz költő, ha akarja, ha nem, kifejezője a nemzeti karakternek; s olyant is, mely legdédélgettebb klasszikusainkat „nemzetietlenekké” bélyegzi. Nem kiáltották-e ki Kazinczyt vagy Széchenyit a maguk korában nemzetrombolóknak s idegenség importálóinak, éppoly szenvedéllyel, mint akár ma Adyt? s nem volt-e nemzetgyalázó Kölcsey, mikor azt írta elkeseredésében, hogy „szebb arcot fog öltetni” e föld, ha a korcs magyar kivész s más nyelvű és „más keblű” nép áll a négy folyó partjára? Ehhez képest az egyes kérdésekben így jelezhetném röviden álláspontomat:

1. A „nemzeti karakter” lehet a költői realizmus kérdése – amennyiben tükrözi a költő műveiben az emberi mellett a nemzetet is? Így értve e fogalom mindenesetre esztétikai szempontok alá esik. De ha politikai érzületet értünk rajta, nem szabad feledni, hogy a „leggutgesinntebb” nemzeti érzésű ember lehet ijesztően rossz költő, s ép a legnagyobb

poéták – mert ők nemzetük alkotói, s az oktató nem lehet csupán visszhang – könnyen esnek az eretnokség és nemzettagadás látszatába.

2. Mindebből nyilvánvaló már, hogy egy költő nemzeti karakteréről épúgy, mint esztétikai értékéről sok esetben csak a jövő mondhat igazi és elfogulatlan ítéletet.

3. A nemzeti karakter eleven valami, s mint minden élet, állandóság a változásban.

4. és 5. Az új magyar költészet, mely Adyt vallja reprezentánsának, sem idegenül nem áll szemben a nemzeti karakterrel, sem nem ért rajta teljesen mást, mint a hagyomány. Nem mást – csak többet, csak mélyebben, gazdagabban a régit, csak friss szorítással ragadva meg a régi zászló nyelét, mely langy kezekben megereszkedett.

6. Hogy az Ady magyarsága maga is hagyománnyá váljon, éppoly kíváncsi, mint hogy legnagyobb kincsünket ne az ablakon dobjuk ki, hanem kincsesládánkba helyezzük. Egyébiránt akár kíváncsi, akár nem, ez a folyamat máris megkezdődött; a legfiatalabb generáció számára Ady kincse máris hagyomány, s egyre mélyebben az lesz, ahogy ő maga mondja, „ifjú szívekben, s mindig tovább!”

Mohácsi Jenő
A Pen-Club jelentősége
 (1930. december)¹⁸

A Pen-Clubot egy irodalomszerető angol asszony, Missis Dawson Scott alapította 1921-ben, amikor még kövér lánggal lobogott a nemzetközi gyűlölet.

Emlékezzünk. Az ententeországok tudós társaságai még nem fogadták be a középalamok legnagyobb tudósait. A három esztendő előtt még ellenséges országok népeinek irodalmi is még farkasszemmel néztek egymással.

Abban az időben a Pen-Clubok nemzetközi egyesülésének alapítása még utópiaszámba ment. Mert először csak a londoni anyaklub alakult meg John Galsworthy elnökletével, H. G. Wells és George Bernard Shaw közreműködésével.¹⁹ Az irodalmak nemzetközi parlamentje, ahol előbb volt meg az elnökség, mint a tagok gyűlékezete.

Most már a negyvenhárom Pen-Club működik. A Pen-Clubok nemzetközi egyesülésének működése ma már nemzetközi misszió.

*

Az irodalom művészeit és munkásait már egy nép keretein belül egy táborba vinni: nehéz és szinte lehetetlennek látszó föladat. Az egész világ élő lírikusait, regény- és drámaíróit, esszéistáit közös nevezőre hozni: bizonyára sisiphusi munkának tetszik.

Mert az irodalom emberei a legmérhetetlenebb szellemi birodalom lakói.

A matematikusok és a sebészek, a mérnökök és az építészek és a muzikusok hiánytalanul megérzik és megértik egymás munkálkodásának eredményeit, akár néger, avagy japánok. Azt, amit csináltak, más valamire lefordítani fölösleges.

Mindazok a tudósok, akik írásban adnak számot működésükről, szellemi tudományok művelői, történészek és szociológusok és bizonyos mértékben filozófusok is, aránylag könnyen érintkezhetnek egymással, mert könnyebben közölhetik egymással azt, amit mondanak, mint az írók.

Mert a szépírók és a költők abban kiválóak, hogy hogyan mondják azt, amit mondanak. És micsoda komplikált folyamat megy végbe addig, amíg az író megtudja azt, hogy a finn író mily finomságokkal alkotta meg művét.

Egyik nép írója sem ismeri, vagy kiváltságos esetben ismeri a másik nép írójának anyagát. (a kiváltságos eset persze csaknem mindig a lélekszámban nagyobb nép írói anyagának javára szolgál.)

A Pen-Clubok nemzetközi asszociációja, melybe ugyan a nagy kultúrnépek képviselői a mögöttük álló kultúrbirodalom szellemi kisugárzásai folytán kiváló szerepet visznek, mégis tulajdonképpen a kis népek irodalmainak javára szolgál.

Azért pedig, mert a nagy népek irodalmaira a Pen-Club működéséből semmi olyan előny nem származik, amit egyébként is könnyűszerrel el nem érhetnének. A kis népek irodalmi azonban olyan propagandát folytathatnak a maguk érdekében, melyet egyébként nem lehetne, vagy pedig csak a legóriásibb fáradsággal és költséggel.

Olyan propaganda ez, melyet nemcsak hogy a Pen-Clubok alapszabályai is előírnak, hanem a különböző Pen-Clubok és tagjaik egymástól meg is kívánnak.

Elképesztő, hogy mily keveset tudnak egymás irodalmáról a kisebb népek. Az ideai varsói Pen-Club kongresszuson háromnyelvű tanulmányokat osztogattak irodalmuk állapotáról az észtek és a jiddisek. Bámulatos tevékenységet folytattak a vendéglátó lengyelek. Francia, német, angol nyelven osztogatták néhány irodalmi remekművet, irodalmuk és művészeik történetét. Külföldi folyóiratokban azóta gyakran látom a lengyel könyvekről szóló ismertetéseket. A legnagyobb német napilapokban pedig hitvallásokat olvastam a lengyel kultúra értéke mellett, olyan német íróktól is, akiknek világnézete homlokegyenest ellenkezője a lengyel nép többsége világnézetének.

Egymás megértése. Ez a legnemesebb, legkevésbé hangos, de talán leghatékonyabb pacifizmus, melyet a Pen-Clubok gyakorolhatnak.

Szellemi nemzetköziség jegyében folyik a munka, mely azonban nemcsak hogy nem propagálja a népek nivellálódását, hanem minden irodalom, minden író sajátosságának ápolását hangsúlyozza. (A német Pen-Club van, horvát, jiddis, katalóniai Pen-Club.)

Varsóban osztrák kezdeményezésre elhatározták egy kétéves regénydíj alapítását. Ez a díj nem pénzjutalom, hanem abban van, hogy minden ország Pen-Clubja (jelenleg körülbelül negyven) saját nyelvén köteles kiadni a pályanyertes művet. Minden ország Pen-Clubja egy-egy művel pályázik, a döntésnél is egy-egy szavazata van. Az angolnak éppúgy csak egy, mint a bolgárnak.

Az első döntés 1932-ben lesz a budapesti Pen-Club kongresszuson.

*

A Magyar Pen-Clubot Radó Antal kezdeményezte 1926 tavaszán. Az alakuló ülés, melynek elnöke Berzeviczy Albert volt, a magyar irodalmi koncentráció első jelentős eseménye. Rákosi Jenő és Herczeg Ferenc indítványozta a tisztikart, benne a konzervatív

¹⁸ Ny 1930. 23. évf. 24. 957–960.

¹⁹ Az első elnökségnek később tagja lett André Chamson, Benedetto Croce, Maurice Maeterlinck, Arthur Miller, Victor E. van Vriesland, Alberto Moravia, Charles Morgan és Jules Romains is.

[irányzat] legértékesebb egyéniségeink kívül Babits Mihályt, Heltai Jenőt, Karinthy Frigyeszt, Kosztolányi Dezsőt, Móricz Zsigmondot is.

Radó Antal ügyvezető alelnök és ifj. Bókay János titkár vezetésével már eddig is sokat dolgozott Pen-Clubunk, erős propagandát folytatott a kongresszusokon és azokon kívül. Az ügyvezető alelnöknek a magyar könyvterjesztés akadályozásai ellen fölhozott irodalmpolitikai indítványai mindig nemzetközi elismerést találnak. Több hasznos magyar indítványt fogadtak már el a kongresszusokon.

A Magyar Pen-Club, amelynek első elnöke Rákosi Jenő volt, a magyar írók részéről még mindig nem találkozik azzal az érdeklődéssel, azzal a hévvel, melyet ügye körül ki kellene fejteniök.

Kíváncsi volna, ha a magyar írók megéreznék, hogy a Pen-Club, mely a magyar irodalom egyik legfontosabb kiadványi kapuja a külföld felé, nekik legszemélyesebb ügyük.

Az idei Varsóban megtartott nemzetközi Pen Club kongresszuson mindössze csak négyen – Radó Antal, Lengyel Menyhért, Mohácsi Jenő és én magam – vehettünk részt, de mégis az idei kongresszus hozta a Magyar Pen Club számára a legnagyobb sikert. Ugyanis a varsói kongresszus a Magyar Pen Clubot hatalmazta fel arra, hogy megrendezze az 1932-iki jubiláris kongresszust, amelyen a Pen Club Szövetség tízéves fennállását fogja a világ írói társadalma megünnepelni, s amelyen először kerül eldöntésre a hallatlan jelentőségű Pen Club nagydíj. De ennél az örömdetes tényénél még örömdetesebbek azok a szokatlan és meglepő körülmények, amelyek között ezt a felhatalmazást megkaptuk. Amikor Radó Antal előterjesztette javaslatát és 1932-re Budapestre hívta a kongresszust, aggódva lestük szavainak hatását, mert tudtuk, hogy sok a versenytársunk és hogy sokan gáncsoskodnak ellenünk a kulisszák mögött. De gyorsan megnyugodtunk. Radó Antalnak udvarias tapssal fogadott beszéde után nyomban szólásra emelkedett kitűnő barátunk, Hans Friedrich Blunck, a hamburgi Pen Club elnöke, meleg szavakkal támogatva kérésünket. Majd Blunck után Galsworthy az angolok, Jules Romains a franciák és Grete von Urbanitzky az osztrákok nevében mondott mellettünk lelkes kortes-beszédet. A varsói kongresszus egyhangú határozattal, minden vita nélkül kimondta, hogy 1932-ben Budapest lesz a Pen Clubok világkongresszusának színhelye, noha Jugoszlávia magának vindikálta a kongresszus megrendezésének jogát.

Egyéb sikereink is voltak Varsóban. A kongresszus egyhangúan elfogadta Mohácsi Jenő szellemes és nagy jelentőségű indítványát a különböző nemzetek szépirodalmi alkotásainak rádió útján való kicseréléséről. Én magam a külföldi szépirodalmi műveknek Magyarországon való elterjedéséről tartottam előadást. Meg kell említenem azt az ünneplésszámba menő figyelmet, amellyel a kongresszus tagjai, de különösen a lengyelek Lengyel Menyhértet részesítették, akinek már jó néhány színdarabját játszották igen nagy sikerrel Varsóban. A lengyelek különben is valósággal elhalmoztak szeretetükkel és figyelmükkel. Minket boldoggá tett ez a tüntető szeretetnyilvánítás, mert tudtuk, hogy mindaz az ünneplés, tisztelet és szeretet, amelyben részünk volt, nem nekünk szólt személy szerint, hanem a magyar irodalomnak, a magyar kultúrának, a magyar nemzetnek. Boldogan láttuk a magyar nemzetnek egyre növekvő megbecsülését, a hazánk és irodalmunk felé forduló szinte általános rokonszenvet.

²⁰ G.m. A.n.

A varsói kongresszus kimagasló eseménye, hogy a Pen Clubok Szövetsége „Weltpreis aller Pen Clubs” néven méreteiben és jelentőségében a Nobel-díjjal vetekedő irodalmi díjat alapított. Ezt a díjat kétévenként az összes Pen Clubok szavazatai alapján a világkongresszus ítéli oda annak a szépirodalmi munkának, amelyet a Pen Clubok többsége a legkiválóbbnak tart a világpiacon az utolsó két évben megjelent valamennyi szépirodalmi munka között. Minden Pen Club csak egyetlen művet ajánlhat az általa képviselt irodalom alkotásai közül. A „Weltpreis”-zel kitüntetett munkát nem illeti pénzjutalom; sokkal nagyobb jutalomban részesül. A Pen Clubok Világszövetsége azonnal lefordíttatja a világ valamennyi nyelvére és a kiadásról is gondoskodik. A díjnyertes munka tehát sok százezer példányban jelenik meg egy időben szerte a világon, olyan népszerűséget és anyagi hasznot biztosítva írójának, amilyenről eddig író még csak nem is álmodhatott. És ami nekünk, magyaroknak a legfontosabb, az egész világ érdeklődését felkeltő Weltpreis sorsa először 1932-ben fog eldőlni a budapesti kongresszuson.

A varsói kongresszus, amelyen a külföldi írói világnagyságok közül – hogy csak egy néhányat említsek – John Galsworthy, Jules Romain, Hugo Wast, [Salvatore] Borghese, Salom Asch is részt vett, külső fényben és szellemi tartalomban messze felülmúlt minden eddigi kongresszust. A lengyelek vendégszeretete, szervező tehetsége szinte felülmúlhatatlan. Van egy gyönyörű lengyel közmondás: „ha vendég van a házában, Isten van a házában”. És valóban, mi valamennyien, akik a lengyelek vendégei voltunk, éreztük, hogy a közmondás a lengyel lélek mélyéről fakad.

A varsói kongresszus elhatározta, hogy a Pen Clubok Szövetsége a legközelebbi kongresszust Hágában fogja összehívni 1931. június 21-én. Hága után pedig Budapest következik.

Budapest, 1930. december 12.

ifj. dr. Bókay János
titkár

6
Titkári jelentés
a Magyar Pen Club 1930-ik évéről
(1930. december 18.)²¹

Egyesületünk az idén végre elérte régen kitűzött célját: sikerült elnyernie az egyik legközelebbi Nemzetközi Pen Club kongresszus megrendezésének jogát. Ez a siker és a varsói Nemzetközi Pen Club kongresszuson elért szép eredmények, amelyekben külön jelentésben²² fogok részletesen beszámolni, jelentik a legnagyobb eseményt egyesületünk idei életében.

Idén is folytattuk azt az évről-évre erősödő akciónkat, hogy külföldi barátok szerzésével újabb híveket szerezzünk a magyar irodalomnak és bővítsük a külföldi piacot a magyar írók művei számára. Sajnos e törekvésünkben szűk anyagi körülményeink nemegyszer korlátoztak. Így nem láthattunk vendégül annyi külföldi író, amennyit szerettünk volna. De a vendégszeretetünk eredményeként megjelent külföldi magyarbarát cikkek ezúttal is igazolták, hogy fáradozásaink idén sem voltak meddők. A tavaly nálunk járt Emil Henriot és Albert Steffen cikkei, illetve Hans Friedrich Blunck Magyarországról szóló lelkes előadásai és novellisztikus karcolatai igen nagy jelentőségűek. Az elmúlt évben mindössze három külföldi író láthattunk vendégül, úgymint Hans Friedrich Blunckot, a hamburgi Pen Club hírneves elnökét, Karl Hans Strobl osztrák regényírót és Temple Lane angol írónt. Blunck, aki hosszabb ideig volt vendégünk és kalauzolásunk mellett a Balatont és a magyar vidéket is bejárta, nagy hatású felolvasást tartott egyesületünkben, és amint azt írásai és cselekedetei mutatják, Magyarország lelkes barátjaként távozott körünkől.

Hálával tartozunk a kereskedelemügyi minisztériumnak és a Székesfőváros tanácsának, illetve az Idegenforgalmi Hivatalnak, mert csak az ő segítségükkel tudtuk külföldi vendégeinket olyan fogadtatásban részesíteni, amelyre a Pen Clubok közti testvéri barátság kötelezett bennünket. Ugyancsak hálával tartozunk a Fészek nobiles vezetőségének is, amely ülések, társasvacsorák és felolvasások rendezésére a legnagyobb előzékenységgel bocsátotta rendelkezésünkre a Club gyönyörű helyiségeit.

A magyar kultúra érdekében kifejtett munkánk tagadhatatlan eredményei buzdítanak és lelkesítenek bennünket. De őszintén be kell vallanunk, hogy önként vállalt feladatunknak csak bizonyos korlátok között tehetünk eleget mindaddig, amíg nem rendelkezünk megfelelő anyagi tőkék fölött. Költségvetésünk sajnos egyre szűkebb keretek között mozog. Biztos jövedelmünk eddig csak az a négyezer pengőről háromezer-kétszáz pengőre redukált támogatás volt, amelyet a vallás- és közoktatásügyi minisztérium részéről élveztünk. Sajnos azonban a minisztérium takarékosági programja folytán ezt a szerény össze-

²¹ G.m. A.n.

²² L. Bókay János 1930. dec. 12-i beszámolóját: *Titkári jelentés...* Dok 13.

get is komoly veszély fenyegeti. Sajnálattal kell megállapítanom azt is, hogy tízpengős tagsági díjaink csak elenyésző kis hányadban folytak be ez idén.

Az idei év fájdalmas gyásszal sújtotta egyesületünket: elvesztettük két szeretett és nagyra becsült tagunkat: Mikes Lajos és Szemere György személyében, akiknek az emlékét kegyelettel fogjuk őrizni.

Kérjük a tisztelt közgyűlést, hogy a jelentést tudomásul venni és a számadásokat jóváhagyni szíveskedjenek.²³

Budapest, 1930. december 18.

ifj. dr. Bókay János
titkár

²³ A jelentésnek nincs elszámolási melléklete.

A Pen Club eddig nem jelentett nálunk sokat. Néhány vendéget hívott meg, néhány ünnepést rendezett meg, de nem vettem észre, hogy valami mélyebb munkája lett volna abban a szép és nagy keretben, amelyet ez a nemzetközi egyesülés jelent.

Most Kosztolányi Dezsőt választotta meg elnöknek Rákosi Jenő után és ez kell, hogy meglepje és megállítsa egy percre az embert.

Most először tűnik fel előttem, hogy az irodalomban a nemzedékek sora változik. Nekem nagyon furcsa érzésem van az irodalom körül, az úgynevezett reprezentációs munkálkodás felől. Mikor én harminc évvel ezelőtt Budapestre jöttem, a nagytekintélyű irodalmi testületek szereplő tagjai az akkori irodalom vezető nevei voltak. Nagyon helyesnek és rendben levőnek éreztem. S most valamelyik nap egy fényképet mutat a feleségem, amelyet egy akadémiai ülésről vettek fel s azt kérdezi, hogy lehet az, hogy csupa egészen törődött aggastyán van a képen.

Valóban ugyanazok az emberek voltak ott, akiket én harminc évvel ezelőtt ott láttam. Már akkor is meglett, sőt öreg urak voltak, s most harminc év múlva se öregedtek, mert hiszen ugyanúgy elvégzik a tekintély-fenntartás munkáját, mint akkor.

Viszont ha kimegyek vidékre, már hozzá vagyok szokva, hogy minden társaságban én vagyok a legöregebb az ötven esztendőmmel. Ez azt jelenti, hogy a városok egész vezetősége, sőt a vármegyék főispánjai, alispánjai, s a kereskedelmi, a gazdasági iskolai intézmények vezetői csaknem mind az utánam jövő korosztályokból kerültek ki. Ma már az egész országot a negyven-ötven év közötti korabeliek vezetik, irányítják és reprezentálják.

Csak az irodalomban van még valahogy az egész vonalon a hatvanasok s idősebbek kezében s vállán minden felelősség.

Ez egyéb okok mellett az én korosztályom belső lelkiségének a következménye. Mibennünk nincsen szervező erő és hajlam. Mi valahogy annyira beleestünk az egyéniség önállóságának határtalan vágyába, hogy minden író köztünk egy külön világ. Annak született s az akar maradni.

Kosztolányi valamikéivel, öt-hat évvel fiatalabb nálam. Örülök neki, hogy köztünk is van azért, akiben van kvalitás arra, hogy vezetőnek kiálljon. Van nagyszerű nyelvtudása, – én bizony az egyetlen magyar nyelvnek is csak tanulója vagyok, – és van benne közéleti aktivitás. Remélem, hogy vezetése alatt a Pen Club föl fog virágozni s megtöltődik avval a tartalommal, amiért ez a keret föl van építve. Az irodalom nemzetközi kapcsolatait

²⁴ Móricz *Mai napok* c. rovatában. Ny 1931. 24. évf. 1. 3–4.

s együttműködését kell ennek az egyesületnek jelenteni[e] ebben az országban, ahol nincsenek igazi irodalmi közösségek.

Két kor úgy válik el egymástól, mint olaj a víztől. A hatvanasok jelentik az olajat, azt a könnyebb, simább és csillogó folyadékot, amelyik bevonja a felületeket s megelégszik azzal, hogy külsőségekben jelent [!]. Az ötven éven aluliak [?] azt a tengerét a magyar kultúrületnek, amely tele van alkotó energiával s amely kitermeli azokat a csodálatos erőket és törvényeket, amelyek a következő korok Magyarországot fogják fenntartani és irányítani.

Mi a magunk részéről meg voltunk elégedve azzal, hogy ezeket a munkákat elvégezzük, ahogy Isten adta végezhetünk. De jönni kell valóban egy korszaknak, amikor az utánunk jövőknek a kezükbe kell venni az erők és igazságok gyakorlati érvényesítését.

Örülök, hogy látom, hogy erre vannak már emberek és energiák és gratulálok magunknak ahhoz, ha a nyomon utánunk következő korosztály nem sajnálja magát s tudja magát átadni a társadalmi megszervezkedés feladatainak.

A jövő életét hitem szerint a társadalmi szervezkedés fogja felépíteni. Csodálatos korban élünk. A vad viharok jelszavai hangzanak újra. A fegyver és az erőszak diktálja a jelszavakat. Mintha nem is szűnt volna meg az ököljog. Európa államai ismét a nyers harc füstjétől vannak elvakulva. Veszőben látunk mindent, amit a humanizmus, az idealizmus és a morál építettek. A legdemokratikusabb kormányok ezúttal a szovinizmus tüzetől égnek s barbár erőszak rombolja éppen a magyar kultúra nehezen megkezdett épületét.

Mit kell tenni, mihez kell fogni, hogy lehet az embereket emlékeztetni a régi életnek nemes elveire.

Nincs más, mint összeszedni magunkat s ki a frontra.

Ha frontra állanak a bajkeverők és a tűzcsóvákkal verekedők, akkor ki kell lépni a magányból azoknak is, akik a fegyvertelen háború katonái.

Ma csak annak az embernek van létjogosultsága, aki az ígét testnek tekinti s érette kész élni és halni.

A Pen Clubok tiszteletreméltó módon képviselik az igazi emberi kultúrát: örülök, ha a Kosztolányi Dezsők odaállnak, hogy a világ népének figyelmét felhívják arra, hogy ebben a szétdarabolt, szinte életképtelenné nyomorított kis Magyarországon is van lélek és szellem és titokzatos mély emberi élet.

Amilyen ellenszenves és visszás, ha ebben a világban díszekkel és cifraságokkal ékesgetik a toll katonáit, annyira lelkesít és bátorít, ha ugyanazok a katonák a maguk szellemi frontját megépítik. Egyik kézben ásó és kapa, a másikban fegyver s mind a kettő a toll.

Mentsük, ami menthető, s állógassuk újra, ami felállítható. Örömmel és fegyvertársi hűséggel köszöntök mindenkit, aki a nemes kultúra védelmében kiáll a frontra.

Szenteleky Kornél
Az írók csonka parlamentje
(1931. február 22.)²⁵

A PEN Klub varsói kongresszusán elhatározták, hogy egy regényírói díjat alapítanak. A pályanyertes regényt pedig minden ország PEN Klubja a saját nyelvén adja ki. Országongként egy regénnyel pályáznak a klubok, és minden országnak egy szavazata van a díj odaítélésében.

Ennek a határozatnak fájdalmas hiányai vannak, mert Európa negyvenmilliós kisebbségének írói nem juthatnak be ebbe a nemzetközi parlamentbe, ott sem aktív, sem passzív szerepet, jogot nem kaphatnak. Arra az eshetőségre ugyanis még gondolni sem lehet, hogy egy ország többségi írói egy idegen nyelvű, kisebbségi író regényét ajánlják a pályázatra, viszont a pályázati feltételek, az írók országongkénti felosztása lehetetlenné teszi például, hogy egy csehszlovákiai szudétánémet író Ausztria vagy Németország klubján keresztül érvényesüljön. Igaz, hogy vannak katalán, jiddis, alnémet PEN Klubok is, de ezek csak nyelvi elkülönülések, míg a kisebbségi sorsban élő németeknek, magyaroknak vagy délszlávoknak például, akik jelentős irodalmi működést fejtenek ki, nincs módjuk és alkalmuk, hogy ebbe a tisztán nemzetközi egyesülésbe bejussanak. Pedig egy kisebbségi író a többségi kultúrák felé vezető hidak építésével mindenesetre hivatottabb és lelkesebb munkása lenne egy nemzetközi egyesülésnek, mint az izolált többségi kultúrák munkása, aki az együttműködés, a hídépítés szükségességét nem érezheti az élet parancsoló erejével.

A PEN Klubok országongkénti felosztása hanyag és figyelmetlen felosztás. Mistress Dawson Scott bizonyára nem tudott arról, hogy Közép- és Kelet-Európa nyelvi és kulturális határai nem kongruensek az országhatárokkal. A PEN Klub megalapítása évében, 1921-ben a kisebbségek kulturális törekvéseit asszimilációs elméletekkel üttették el, így nem csoda, ha a PEN Klub alkotmánya hiányos lett. De ma már, tíz év után korrigálni lehetne és kellene ezeket a hiányokat. A PEN Klubok országhatárok szerinti tagozódása vitathatatlanul igaztalan és erőszakos. A helyes megalapozás mindenesetre a nyelvi felosztás lenne. A görögországi PEN Klub nem lehet az összes görög írók klubja, míg ellenben a görög PEN Klub maradéktalanul összegyűjtheti a görög irodalom különböző országokban szétszóródó értékeit.

A PEN Klub legközelebbi kongresszusán, amely Budapesten lesz, korrigálni lehetne ezeket a felosztási igazságtalanságokat, mert a mai formájában csak a többségi írók nemzetközi egyesülése lehet, és ezért joggal nevezhetnők Mistress Dawson Scott alapítását az írók csonka parlamentjének.

²⁵ Az újvidéki Reggeli Újság *A Mi Irodalmunk* c. mellékletében megjelent cikket l. Szenteleky Kornél: *Új lehetőségek...* 18–19.

„Mai napok. Ki a frontra!” Az ember el sem hinné: a Móricz család hivatalos közlönyében, a „Nyugat”-ban olvasni ezt a közönséges mindennapi címet, és ami a fő: Móricz Zsigmond tollából személyesen.²⁷ Mi történt? Zsiga bácsi feleszmélt volna az ötvenmillió munkanélküli világvalóságára? Otthagytá, a sarokba dobta volna kedvenc játékbabáját a Bornemissza-Elektrát, ezt „a nem is fáklyafényt, de napfényt”, mely „kell, hogy megtermékenyítse a magyar múltat és a magyar jövőndőt”?²⁸

És ilyen hamar termékenyített volna? Nem kell megijedni; Zsiga bácsi lelkendező lelke ugyan kissé asztmatikus a nagy tett: az Elektra kikiáltása óta, de azért még mindig maradt elég szusz arra, hogy saját maga, családi közlönye és munkatársai gyönyörködtetésére, e „nemes kultúra védelmében” kiálljon a frontra és felfedezze, mai napokká, csatakiáltással avassa – a Penclubot!

Pen-club? Hasonlatos azokhoz a mondain étermekhez, ahová csak szmokingban szabad belépni. Szmoking-lelkes írók nagyképű gyülekezete az elmaradhatatlan és az összes világlapokban színesre körített bankettekkel. Korszerű annyiban, hogy legközelebbi ülését Budapesten fogja megtartani. Tehát köszönteni fogják a kormányzót, a kultuszminisztert, a születési és szellemi arisztokráciát és viszont, a banketten az első pohárköszöntőt a legeredetibb magyar író, József főherceg fogja mondani, beszélnek még Kosztolányi Dezső és Karinthy Frigyes, és dadogó meghatottsággal szájatva fogja hallgatni a népek és kultúrák találkozásának eme nagy embereit az egész Baumgarten had. Üdvözlő táviratot küldenek majd szokás szerint Romain Rollandnak, a P. C. dísztagjának, „az emberiség lelkiismeretének”, aki azonban ez egyszer talán először fogja a papírkosárba dobni ezt a smoncát, mert ő már tudja, hogy mit jelent a P. C., mit Pán-Európa és egyéb katasztrófa-dekoráció, mert „az emberiség e lelkiismerete” épp e napokban találta meg az utat azokhoz az írókhoz, akik nemrég Charkowban kissé más eszmék égisze alatt adták ki a jelszót: mai napok, ki a frontra! (Levelét, mellyel R. Rolland most először égetett fel maga mögött minden visszavezető utat, lásd a „Nouvelle Alondiale”-ban.) Igen: ott lesz az egész nemes polgári irodalmi had a maga nagykereskedőivel, szatócsaival és selyemfiúival, ott ez az egész szívósságában és kipusztíthatatlanságában imponáló kísértethad, melynek erkölcsát Harsányi Zsolt szerint két összetevő szabályozza: „a mesterség tisztelete és a megélhetés parancsa”, és akiket Mohácsi Jenő titkár így toboroz: „kíváncsús volna, ha a magyar

írók megéreznék, hogy a P. C., mely a magyar irodalom egyik legfontosabb kirohanási kapuja a külföld felé, nekik legszemélyesebb ügyük.”²⁹ Helyben vagyunk. Tehát, mert „legszemélyesebb ügyük”, ezért az egész ricsaj, ezért a mai napok és ezért ki a frontra! A Pen-Club: írók ügye, írók érdeke, mesteremberek, papíriparosok, kereskedők és nagyszállítók iparkamarája. Tehát semmi közünk hozzá. Van azonban a P. C. nemzetközi terjedésének, agitálásának és mostani magyar renaissance-ának egy sokkal fontosabb és veszélyesebb oldala.

Aki nem sajnálja a fáradságot, az lapozzon vissza a Korunk 1926-os évfolyamára, ahol a berlini kongresszussal kapcsolatban a következőket lehet olvasni. „Ennek a nemzetközi írócsoportnak tagjai semmiféle garanciát nem nyújtanak a nemzetközi béke megvalósítására. Ha a világörület újra akuttá válik: a P. C. mint dacoló fórum összeomlik. Nem külső erő robbantja majd szét, de a belső állhatatlanság, a háborúmámoros irodalmi fasiszták.”³⁰

Más. A brüsszeli kongresszus papíros-határozatot fogad el, mely szerint a P. C. tagjai minden befolyásukat latba vetik, hogy személyiségük súlyával a népek közti együttműködést előmozdítsák. „A határozatot – írta annak idején a Literarische Welt – Magyarország kivételével egyhangúlag elfogadták.”

Az utolsó: a varsói kongresszus. Ernst Toller tudósít a Weltbühne-ben. „Már-már úgy volt, hogy a kongresszus a legnagyobb harmóniában fog szétszalani, amikor azt javasoltam: szólítsák fel Oroszország, India, Marokkó és Szíria íróit a közös munkára. Hiába mutattam rá az új orosz irodalom nagy hatására, íróinak a néppel való legszorosabb harcos kontaktusára, még a javaslattevés jogát is kétségbe vonták tőlem, amikor pedig a dánok hozzám csatlakoztak, egyszerűen elvetették. Persze, mert itt színt kellett volna vallani, és színt vallani, az meggyőződést jelent. A szellem internacionáléja tehát egyszerűen el-kushadt. Ehelyett Jules Romains úr, aki a népek megértéséről Berlinben nagy beszédeket szokott tartani, kijelentette, hogy [József] Piłsudski Lengyelországa a franciák számára nemcsak egyszerű földrajzi fogalom, de a szív egyik tartománya. Beszédéből érthetően kicsengett a francia nagy vezérkar sarkantyúpengése.” „Politikai és szociális kérdéseket ilyen tanácskozásokon kikapcsolni: dőre illúzió”, fejezi be cikkét Toller, aki talán még ma sem vonta le saját naiv illúzióinak a P. C.-al kapcsolatos konzekvenciáit. Mert aki még ma is, a világkrízis egyre lüktetőbb napjaiban, mint Toller, egy pohár vízben akar forradalmat csinálni, aki a Pen-Club, Pán-Európa, pacifizmus és egyéb köntörfalazásban hisz, és azoknak statisztálva vél világot változtatni, azon csak nevetni lehet. Nevetni, mint Kurt Tucholsky, aki a Weltbühne utolsó számában a következőket írja: „Az új háború előestéjén az összes nemzetek szellemi képviselői között valóságos Pen-clubi atmoszféra uralkodik, mely hasonlatos egy rendes gyerekszoba atmoszférájához. A papák ott állnak a gyerekek háta mögött, mosolyogva nézik csemetéik kisdud játékait. Tudják; ha egyszer

²⁶ K 1931. 6. évf. 4. 294–297.

²⁷ L. Dok 7.

²⁸ Utalás Móricz Bornemissza Péter *Electrája* c. tanulmányára. Ny 1930. 23. évf. 24. 818–822.

²⁹ *A Pen-Club jelentősége...* Dok 4.

³⁰ Fábry Zoltán: *Internacionalizmus...*

megkezdődik a tánc, úgyszólván perdenek. Verekedni fognak, mint ahogy atyáik verekedtek, vagy csendben és előkelően a szobába fognak – stilizálni.”

Aki ezekből a szemelvényekből nem tud, vagy nem akar érteni, annak álljon itt a világos beszéd: a Pen-club osztályirodalom. Osztályérdekek falazó intézménye, tipikus békeeszköz, mint [Karl] Kaustky II. Internacionáléja, melyet háborúban múzeumba állíthat az uralkodó osztály. Tehát „kard, melynél a markolat fontosabb, mint a penge”, ahogy azt Franz Mehring egy most felfedezett, az angol munkásokhoz intézett levelében olvassuk (1914. dec.). A P. C. a falazók békeszövetsége, a „függetlenek” kisded lelkiismeretnyugtató játéka – egy új katasztrófa előestéjén. Titkos front az ellenség, a proletár-irodalom, Charkow felé. Az ellenforradalom irodalmi frontjának felvonulása a proletárforradalmi irodalom Internacionáléja ellen. A charkowi kongresszus tetté, erővé kristályosított egy folyamatot. A kezdőlépés pozitívuma (noha az összes radikális, baloldali lapok elhallgatták és elsikkasztották a kongresszus tagadhatatlan sikerét) leleplezőn mutatta ki a vele szemben álló irodalom életnegatívumát, reakciós voltát. A P. C. jelentősége, mint a polgári irodalom egyetlen internacionáléja, így hatalmasan megnőtt. Ezért a P. C. mostani reneszánsza. A frontok felfejlődnek. A proletár-irodalom már megszervezte kultúrfrontját Charkowban, és ez a proletár-irodalom nyíltan hangoztatta: a szó – fegyver! A kapitalista osztálytársadalom kultúrfrontján tehát meg kell szervezni a – „béke” frontot, el kell hitetni, hogy itt a szó a világért sem eszköz, hogy az csak a szépség és a humanizmus virága, hogy ez alatt az imperializmus nyugodtan fejlődhessen a döntő csapásra.

A magyar írók legújabb szívügye: a Pen-Club. És a P. C. legharsányabb propagálója a Nyugat. Tavaly még Klebelsberg [Kunó] volt a szívügy, ma már ez kevés. Miért? A Nyugat egy év előtt a nemzeti koncentráció, a virágoskert jegyében indult új útjára. Ezt a munkáját dicséretre méltó alapossággal végezte el. Az ellenforradalmi, az osztályharc-ellenes irodalom benne és általa le nem becsülhető hatalom lett. Hatalom, mely megfojtott minden mást (100 százalék,³¹ Forrás), mágnes, mely a frontok közt lézengők közül még Illyés Gyulát és Kodolányi [János]t is pompásan felszippanthatta. A mór megtette kötelességét, a mór tehát mehetne. Oh nem. A lokális ellenforradalom nem állhat meg a nemzeti koncentrációnál, ha időszerű akar lenni, és így a világhelyzetnek megfelelően törvényesen európai reakcióvá terebélyesedik. Ma már a virágoskertben is tudják, hogy hol az igazi ellenség. A felszaporodott sereg új hivatás vár. Új front csábít, új front sürget: Európa. Ezzel a jelszóval áll vagy bukik a válságba került kapitalista polgári társadalom, tehát csak vele menetelhetnek a francia imperializmus vezetése és a pápa védnöksége alatt a civilizáció bajnokai. Magyarország, a magyar kultúra egyszerűen helyet kér[t], és természetesen kapott az európai osztályharc frontján. Ma még Pen-Clubnak, Európának hívják a komédiát, de lehet, hogy holnap már lehullanak az álarcok, és látni, tudni fogja mindenki: miről volt szó. De akkor már késő lesz. (Stósz)

³¹ A KMP folyóiratáról (1927–30) Tamás Aladár: *A 100%*.

A Nemzetközi Pen Club

1931. évi IX. hágai világkongresszusán elfogadott felhívás

(1931. január)³²

Szózat a világ valamennyi kormányához!

Mi alulírottak, tagjai vagy tiszteletbeli tagjai a P.E.N. nevű politikamentes írói világszövetségnek, amely szövetség 35 különböző nemzetbeli mintegy 4000 író képvisel, tisztelettel felhívjuk valamennyi kormány figyelmét a következőkre:

Időről időre megdöbbenünk és felzaklatja a világ lelkiismeretét, hogy egyik-másik országban olyan embereket sanyargatnak, akiket politikai, vagy vallási okokból vetettek börtönbe.

Szabadjon megjegyezni, hogy ilyen esetekben a kormányok különösen kötelesek ügyelni arra, hogy az emberiesség törvényein sérelem ne essék.

Egyben nyomatékosan felhívjuk a kormányok figyelmét arra, hogy semmi sem kelt a világon olyan ellenérzést egy országgal szemben, mint ha tudomására jut, hogy ott sanyargatják a politikai vagy vallási foglyokat, s hogy az ilyen sanyargatások napjainkban előbb-utóbb világszerte közismertté válnak.

Amerika: Gertrude Atherton

Henry Seidel Canby

Alfred Deshiell

Charles Caldwell Dobie

Will Irvin

Henry Goddard Leach

Edward Arlington Robinson

Ausztria: Felix Salten

Grete von Urbanitzky

Belgium: Max Deauville

Hubert Krains

Maurice Maeterlinck

Louis Piérard

Robert Vivier

³² G.

P. Toussaint van Boerlaere
Franz de Backer
E. de Bom
Cyriel Buysse
Herman Teirlinck
August Vermeylen

Kanada: George S. Brett
Pelham Edgar

Anglia: G. K. Chesterton
Ruth Fry
John Galsworthy
John Masefield
Gilbert Murray
Hermon Ould
C. A. Dawson Scott
G. Bernhard Shaw
H. G. Wells

Észtország: Johannes Semper
Gustave Suits

Finnország: Arvid Jarnefelt
V. A. Koskenniemi

Franciaország: Romain Rolland
Paul Valéry
Georges Duhamel
Jules Romains
André Maurois

Németország: Theodor Däubler
Gerhardt Hauptmann
Walter von Holländer
Thomas Mann

Hollandia: Herman Robbers
P. C. Boutens
Jo van Ammers-Küller

Magyarország: Kosztolányi Dezső

Izland: Gunner Gunnerson
Sigufour Nordal

India: Rabindranath Tagore

Olaszország: Benedetto Croce

Jugoszlávia: Fr. Finsgar
Ivan Mestrovic
Vladimir Ruzor
M. Zupencic

Norvégia: Johan Bejer
Knut Hamsun
Sigrid Undset

Palesztina: Ch. N. Bialik
Saul Tschernichowski

Lengyelország: J. Kaden-Bandrowski
Ferdynand Goetel

Skótorság: R. B. Cunninghame Graham
Margaret Sackville

Svédország: Selma Lagerlöf

Yiddish: Sholom Asch

11
Kosztolányi Dezső
Hollandia

(1931. augusztus–szeptember)³³

4

Írók jöttek össze, kiket a kilencedik nagygyűlésre a PEN Club hívott egybe, az a világ-szövetség, mely címerpajzsába egy tollat döfött jelképül. Magát a szót (PEN) a három fő írófajta kezdőbetűiből rakták ki elmésen (Poets, Essayists, Novelists).

Háromszázötven író van itt. Harmincöt nép.

Amerikaiak, angolok, argentinaiak, ausztráliaiak, belgák, bolgárok, csehek, chileiek, dánok, észtek, finnek, flamandok, franciák, írek, izlandiak, jiddisek, jugoszlávok, kaliforniaiak, németek, norvégek, olaszok, oroszok, osztrákok, palesztinaiak, portugálok, románok, skótok, spanyolok, svájciak és svédek.

Úgy hangzik ez, mint valami hosszú-hosszú litánia, mely a mai emberiség minden szenvedését magába foglalja.

A fogadó estélyen Van der Sluys holland énekesnő népdalokat énekelt, tizennégy féle nyelven. Hónapokig tanulta az eredeti szövegeket, melyeket jobbra nem értett. Két népdalunkat adta elő. Különös érzés volt, mikor ebben a népes és ragyogó teremben egyszerre fölhangzott magyarul: „Olvad a hó...”, s a szemek mind minket kerestek, kik egy csoportban ültünk, meg is találtak, nézték arcunkat, míg a dalok el nem hangzottak, mert számukra a mi jelenlétünk és megilletődöttségünk jelentette a szöveget. A scheveningi színház díszelőadásán Raden Mas Jodjana, a jávai szultán leszármazottja ősrégi táncokat mutatott be. [Herman] Heyermans *Reményét* adták, mely a hollandusoknak nemzeti darabja, akár nekünk a *Bánk bán*. Egy kitűnő színésznőjük – immár matróna –, Esther de Boer van Rijk alakította az anyát az 1900-i bemutatón, harmincegy esztendővel ezelőtt. Végül azt az ódon zenés bohózatot mutatták be, amelyikbe a holland gyermekeket először szokásos elvinni, akár nálunk *A peleskei nótárius*ba. Ennek keretébe tréfás betétet iktattak. A színészek a vendégeket a saját nyelvükön köszöntötték. Felénk is odakiáltották: „Isten hozta a magyarokat!” A holland miniszterelnök estélyén pedig kizárólag a mi cigányaink muzsikáltak.

Minden népet legjobban az írója jellemez. Ennél fogva itt maguk a népek ismerkednek egymással az íróik által. Van ebben valami hatalmas és nagyszerű, s valami kedvesen-megindító is.

Amint a franciák a „forradalom nagyanyjáról” beszélnek, úgy beszélünk mi a PEN Club anyjáról. C. A. Dawson Scott a PEN Club anyja. A PEN Club alapítója, szervezője, kedélyes mamája vidám, kövéred, kéneső-eleven lady, aki csak az ő rendetlen, neveletlen gyermekei között érzi jól magát, s minden író fiának tart, korra és nemzetiségre való tekintet nélkül, rázza a kezüket, mosolyog rájuk, majdnem barackot nyom a fejükre is, mert tudja, hogy ezek a haszontalanok mindig rosszban sántikálnak.

Mi azokat keressük, akiket már jól ismertünk, minekelőtte láttuk volna őket testi mi-voltukban. Egyikről-másikról itt van néhány gyorsfénykép.

Galsworthy, az angol. Szikár és egyenes, mint a cserfa. Az arca rózsás. Ő a szellem *gentleman*-je. Ezüstfeje – szépen megőszült ezüstfeje – messzire világít. Shakespeare-t idézzük rá, a *Julius Caesarból*: „His silver hairs Will purchase us a good opinion”. Georges Duhamel, a francia. Gömbölyű, kopasz gyerekfeje van, s nagy, kerek pápaszeme. Ez még kerekébbé teszi fejét, s még gyermekesebbé. Mintha egy okos, gúnyosan mosolygó fiúcska ókulát nyomna az orrára holmi iskolai színielőadáson. Theodor Däubler, a német. „Észak és dél között bolyongó vándor.” Wagneri istenszakála az óraláncáig ér. Massimo Bontempelli, az olasz. Sörénye már deresedik, de fürge, mint egy kamasz, a száján nem fakul a latin mosoly. Korrodi, a svájci. Kritikus. Egészséges, friss, egyensúlyozott, akár az országa. Ez a kritikus csak igazságos lehet. Salom Asch, az örökké lázas és lobogó jiddis regényíró. Karl Schwitters, a német dadaista, a központosítás esküdt ellensége. Egyik szeme szürke, a másik barna. A. Koskenniemi, a finn. Kék költő-szeme mély, hűvös tó. Francisco Dos Santos Traveres, a portugál. Már neve is dallamos robbanás, rakéta, színes csillagokkal és virágfüzerekkel. Tse Shiunk Kuo, a kínai. Ez a sárga, rokonszenves fiatalember csak egyetlen szavazatot követel magának, annyit, amennyit a legkisebb nép kap, s az irodalmi egyenlőség nevében nemes könnyelműséggel a zöld asztalra dobja négyszáz millió kínaiját, és eljuttatja egy másodperc alatt, mint valami nagyúri kártyás. [Herman] Robbers, a holland. Gyermeteg és gúnyos, az üde öregségében. Kazimierz Wierzyński, a lengyel. Szőke, ifjú és szemüveges. Az olimposzi költemény világnyertese. Külsejében is annyira költő, hogy ha nem ismernők arcképeiről, egy nagy tömegben is rá kellene mutatnunk, föl kellene fedoznunk, s meg kellene adnunk magas rangját.

Ez a sok ember őszinte és mohó kíváncsisággal vizsgálja egymást. Mit is tudunk a népekről? Mit tudunk például az izlandiakról? Jégkupacok és fókák közt képeltük el őket, prémeiben, kucsmákban, mindig dideregve. Most egy izlandi író elmeséli, hogy ilyenkor Izland szigetén ők is szenvednek a melegtől. Ha ezután Izlandról olvasok, rá fogok gondolni. Ő se hiszi majd, hogy a magyar írók távol keleten lovon nyargalnak be kiadójukhoz.

³³ A *Hollandia* c. úti beszámoló két részlete (a 4. és 5. fejezet) a Pesti Hírlap 1931. aug. 31-i és szept. 8-i számában jelent meg, l. Kosztolányi Dezső: *Európai képek* 191–199.

Tapasztalatokat, emlékeket gyűjtünk. Azt hiszem, hogy ez az ilyen összejövetelek mélyebb, igazi értelme.

Egyébként játszunk egymással és a nyelvekkel. Mindenki hallani akarja a másik nyelvét. Ki-ki vizsgálzzék le. Szavaljuk például [Émile] Verhaeren mutatványosan-zengő versét, *A szél*. Rendezzünk szóhangversenyt. Muzsikáljanak a különböző nyelvek.

A francia zümmög, s orrhangján ezt mondja: „*Le vent sauvage de Novembre*”. Csupa *a* van itt. A költemény elejétől a végéig csattog-pattog, haragszik, kavarog.

Mit csinál a német? Így szól: „*Der Wind, der wilde November-Wind*”. Az *i* az *úr* ebben a versben. Minden sír-ri, visít és sívít, sipít, mint a síp.

Az angol homályosan, baljósan jajgat: „*The wilde wind of November*”. Az *ei*, ez a nyivákoló, gyermeknyöszörgésre emlékeztető kettős magánhangzó kíséri a szél nyögését, rejtélyesen.

A magyar sziszeg és harsog és dörög: „*A végtelen vad réteken Novembert trombitál a szél*”. A szél beszél és énekel a kéményekben, félelmesen, a rémület éles *é*-ivel, a rémület fehangján, és mindenki fél.

Ki van még itt? Johannes Semper, észt író társunk. Megkérjük, hogy ő is mondja el a verset. Náluk a szél neve gyermek hangzással: *tuú*. Ennélfogva az egész költemény lezuhan a legmélyebb, legsötétebb hangnyolcadba. Észtül a szél festőbetűje az *u*. a szél folyton fú és csupa ború és csupa bú és azt mondja: *tuú*.

Édes bábeli nyelvzavar, mely szépitéd és színezed a világot, milyen bohókás és boszszantó is tudsz lenni, mikor az emberek nem a lelkek muzsikáját akarják sejteni és élvezni, hanem igazán meg is akarják érteni egymást, hogy valamit elhatározzanak s törvénybe iktassanak.

Abban a lovagteremben folyik a tárgyalás, melyben a holland királynő az országgyűlést szokta megnyitni, a *Ridderzaal*-ban.

A szónokok franciául, angolul és németül beszélnek. De minden beszédet, mely elhangzik, nyomban tolmácsolják a másik két nyelven is. Három tolmács figyel, tölcseért formálva füle köré. Kemény munkájuk van.

Egyik-másik szónok kiejtése valóban sajtós. Megesik, hogy valakit, aki franciául szólt föl, mindenki megértett, kivéve a franciákat. Ők tolmácsot kérnek. Erre a tolmács a francia beszédet franciául tolmácsolja.

Néha viszont a tolmácsokat nem értik. Más tolmácsokat hozatnak, akik a tolmácsokat tolmácsolják, majd megint új tolmácsokat, akik a tolmácsok tolmácsolóját fogják tolmácsolni. És így tovább.

Hadd álmodozzam még róluk. Erről a háromszázötven emberről, aki folyton ír. Erről a háromszázötven íróról, aki vagy ír, vagy arra gondol, hogy már megint nem ír, és újra írnia kellene.

De mi a csodát írnak? Nem levelet, kérvényt, nem számlát, hanem a szó szoros értelmében „csodát”. Nem azt, amit általában hasznosnak szokás nevezni. Teljesen haszontalant, játékosat. Tetszetőset. Olyasmit, amit még a csecsemő is szeret, aranyat, pirosat, iszonytatóan gyönyörűt. Olyasmit, amit a szájba is lehet venni, s meg is lehet enni. Olyasmit, ami önmagában érték, és nem szorul magyarázatra. Olyasmit, amit eddig még senki se talált ki. Ábrándot és igazságot. Történeteket, melyek azért hihetők, mert sohase történtek meg. Ködöt és fényt. Rímeket, melyek úgy csengettyűznek és szivárványlanak, hogy elfelejtjük, mit is jelentenek a hétköznapiakon azok a szavak, melyek létrehozták a varázslatot. Önmagukat. A bennük és mindnyájunkban lakozó gyermeket. A bennünk és mindnyájunkban lakozó embert.

Néha, mikor rájuk pillantok, elmosolyodom. Mennyi kitűnőség egymás mellett, és mennyi isteni szikra. Hiszen ez a helyiség valósággal tűzveszélyes. Készenlétben van-e a tűzoltóság? Helyesen tesszük, ha szemmel tartjuk a vészkijáratot. Ennyi mesterségbeli tudásban, képességben, született és szerzett leleményben tényleg van valami nevetséges is. Mennyi gyász és vidámság, élet és játék, sors és ötlet patakozott már ki ezekből a szívekből, ezekből az agyvelőkből, ezekből a tollakból. Tegyük föl, hogy itt a szomszédban valamilyen két éves fiúcska megakadna házi földadatában, s nem találna díszítő jelzőt a tavaszra. Vajon ezek, akik itt ülnek, háromszázötvenen, tudnának-e neki segíteni, miután alaposan meghányták-vetették a dolgot, s összedugták fejüket? Vajon közös elhatározással milyen díszítő jelzőt tanácsolnának a tavaszra, mely oly kék és ékes, hogy vajmi bajos tovább piperézni? Vajon hogy állna itt ez a kis nebuló, milyen istenült-boldog biztonsággal? Micsoda lenne ehhez a biztonsághoz képest még annak az ajtónállónak a biztonsága is, aki a sebészek világgyűlésén ártatlan bőratkáját a kések, a császármetszések, a rákműtétek boszorkányos művészetével nyomatja ki? Bizony isten kedvem volna őket is tornáztatni. Például egy iskolai dolgozatot készíttetni velük. Tessék leírni, szépen, értelmesen a vásárt, vagy legutóbbi kirándulásunk történetét.

Csodálatos társaság. Látom őket a zöld és fehér asztalnál, tárgyalni és enni, estélyi öltözetben és meztelenül, a fürdőben, álmosan a vonatfülkében, a vidám bor mellett, a főlvonón, kirándulásokon együtt, és egyedül, amint éjszaka kószálnak ismeretlen városok utcáskáin. Minden rendű és rangú emberek, aggastyánok és süvölvények, gazdagok és szegények, világhíres senkik és ismeretlen lánghelmék, rendjeles előkelőségek és éhenkórász kezdők, tehetséges öregek és tehetségtelen fiatalok, lázongó újtók és megcsontosodott maradiak, kalandorok és családanyák, nyárspolgárok és hisztérikák, piperkőcök, lompos

hanyagok, bohémek is, több napos mosdatlansággal és sokszor részegen, kitérdelt nadrágban, véres arccal, mert a borotválkozásnál következetesen megvágják magukat, és soha sincs idejük-kedvük letörölni a vérüket.

Szóval merőben különböznek nyelvre, arcra, szokásra, értékre és irányra is. De mégis mennyire hasonlítanak egymáshoz. Néha úgy rémlik, hogy valamennyien édestestvérek, és sokkal közelebb esnek egymáshoz, mintha egy anyától és apától származtak volna. Hányszor gondoltam rájuk én is, titokban, minekelőtte még találkoztam volna velük. Egyikük-másikuk írt pár olyan sort, mely valamikor megfogott, s mindörökre barátjukká tett. Néha aztán egy reggel, mikor felébredtem, hirtelen eszembe jutott ez vagy az, aki valahol messze lakott, a földgolyó másik pontján, északon vagy délen, s azon tűnődtem, mit csinálhat ezen a reggelen, fölkel-e, megmosakodott-e már, dolgozik-e valamit, általában hogy érzi magát, miért „hallgat” oly régóta, csak nem beteg, vagy már meg is halt? Máskor ez a kapcsolat, mely mindig ilyen személyes és izgatott, pont a megfordítottja volt ennek. Hargudtam erre-arra. Az, amit olvastam tőle, ellentmondást keltett bennem, vitatkoztam vele az utcán, sokszor hónapokig is, aztán, anélkül, hogy az illető beleszólt volna az egyoldalú eszmecserebe, anélkül hogy cáfolt, vagy levelet intézett volna hozzám, meggyőzött, kibékített, s én azóta megszerettem őt. Így éltem velük évekig meghitt, szellemi közösségben. Valószínűleg ők is így éltek a többiekkel.

Most, hogy színről színre látom őket, ez az egység még szembeötlőbb. Abban mindenetre hasonlatosak, hogy valamennyien a világ középpontjának, értelmének és céljának képzelik magukat. Baj is lenne, ha nem így volna. Akkor nem volna joguk megszólalni. Hinniök kell, hogy az ő szavuk nélkül a világ hangversenye csonka. Ezt az önérzetet természetesen fondorlatosan, nyájas szerénységgel, baráti kedvességgel, elmés öngúnnal vagy túlméretezett, nagyon is hangos önimádattal igyekeznek palástolni. Van azonban egy pillanat – s ez a pillanat a legszebb, a legőszintébb –, mikor e testvéri asztalnál ülők mindannyian maguk elé merednek, a pályájukra gondolva összeszorítják a fogukat, s önmaguk szobrává válnak. Ekkor mind a háromszázötven író oly külön van, annyira elzártan, önmagába futóan, mint a gyűrű, annyira önmagához visszatérően, mint egy sziget. Minden, amit látnak és hallanak, még most is, még itt is, csak „nyersanyag”, hogy majdan „fölhasználják” és papírra vessék. Mert bármely regényes színben is tüntetik föl olykor hitüket és küldetésüket, bármily magasztos és kimondhatatlanul bonyodalmas az ő hivatásuk, azért mesteremberek ők, céhesek, akár a középkori harisnyakötők. Milyen megindítóak ebben a tintás gondjukban, s a hiúságukban is, mely annyira átlátszó, hogy már szinte angyali. Azok a rajongó hölgyek, akik lépten-nyomon aláírásukat vadásszák, legyezőket nyújtanak át nekik, emlékkönyveket, névjegyeket, hogy kezük vonásával tegyék örökkévaló értékke, ami addig nem volt az, ők pedig könnyed mosollyal firkantják oda nevüket, de jelentősen is, mint a királyok, százszor, ötszázszor egymás után, noha már görcs facsarja ujjukat; még az az írófejedeleme is, aki tulajdon gépkocsiján jött ide, aki már megcsömörölhetett minden

szerepléstől és dicsőségtől, aki sok millió példányban fogy az öt világrészben, az is a boldogságtól kipirult arccal írja-irkálja nevét a térdére, vagy a szék támlájára feszített diribdarab papirosokra, s hálás, hogy ennyire zaklatják, hiszen ez a pályabére, ez az ő igazi jutalma, és édeskeveset törődik azzal, hogy ugyancsak a hölgyek a lelkeségükben, a túlbuzgóságukban az imént a holland ruhatárossal is aláírták a nevét, abban a hiszemben, hogy az valami argentinai expresszionista lángelme.

Hát ilyenek az elsők, a legelsőek, az emberiség színe-java és tejfőle, a vezetők, a tekintélyek, akikre a „rendesek és komolyak” szájtátva hallgatnak? Ha közelebbről szemügyre veszem őket, nem mind elfuserált emberek-e, akik, a helyett, hogy behelyezkedtek volna a valóságba, egy másik valóságot építettek maguknak, betűből? Nem pályatévészettek-e ezek egytől egyig, s az, hogy „beérkeztek”, nem azt jelenti-e, hogy éppen akkor csúsztak félre és siklottak ki? Nem dologkerülők-e, akik a dologtól és kötelességtől való őszinte utálkozásukban olyan munkát vállaltak, mely minden munkánál nagyobb és gyötrelmesebb? Lehet-e pálya az, hogy valakinek egyáltalán nincs pályája, és minthogy nem ért egy mesterséghez sem, egyszerre minden mesterséghez ért, az egész élethez? Magyarázhatja és mutogathatja-e az életet igazán élőknek, a munkásoknak, a hivatalnokoknak, az anyáknak – azoknak az anyáknak, akik gyermekeket szülnek, gyermekeket nevelnek és gyermekeket temetnek – az, aki nem is éli az életét, csak nézi s játszik vele, képzeletben? Nem betegség-e az életnek ez a kettéhasadása bennük, mely éjjel-nappal arra kényszeríti őket, hogy ébren álmodjanak, hogy szavakat bolhásszanak és mondatokat csavarintsanak, hogy elfussanak a létezőtől, s ha egy rózsát látnak, lehunyják szemüket, hogy jobban lássák ezt a rózsát, aztán dolgozószobájukba rohanjanak, és ott az igazi rózsza helyett egy másik, még igazibb rózsát írjanak? Nem terheltség-e, hogy szüntelen képzeletbeli lényekkel társalognak, hogy szüntelen pocskékolják a papírt és locsolják a tintát, s önmagukkal, önmagukban, önmagukról beszélnek, mint az elmebeteg? Többet-e ez, vagy hiány? Általában nem veszett fejsze nyele ez az egész dicső szemfényvesztés?

Lehet, hogy így van. Sőt bizonyos, hogy – magasabb szempontból – tényleg így is van. Úgy látszik azonban, hogy az élet, a megfogható, tapintható valóságos élet még ennyit sem ér. Nem is maguk az írók hirdetik ezt, hanem a bölcsek, a higgadtak, a józanok, az ő olvasóik, akik szakadatlanul hódolnak nekik, a tanférfiak, akik az egészséges gyermekek elé példaképül beteg lángelméket állítanak, rögeszméseket és nyavalyatörőseket, mert ezeknél nem voltak külön emberek. Ők ismerik el tehát, hogy az ő világuknál több a képzelődés, az a rugalmasság, mely minden pillanatban újjáalakítja a földet, az a gyermekkedély, az a szeszély, az a termékeny hóbort, mely semmit se vesz komolyan a részleteiben, csak az egészet, halálos-komolyan, s önmagát sokszorozva és kitágítva folyton új világot terem. Úgy látszik, hogy ez tényleg több, mint az a másik világ. Úgy látszik, hogy ennél nincs is nagyobb és érdekesebb dolog ebben az életben.

Kosztolányi Dezső
Lord Rothermere-nél

(1931. november 15.)³⁴

A világválságról, kivezető útjairól, Anglia új kelet-európai politikájáról, a békeszerződések leszámításáról. – „Allani kell a sarat, kiirtani, mert bármikor olyan változások történhetnek, hogy a magyarok követelhetik jogaikat” – ezt üzeni bázsa. – Magyar könyveket fog angolra fordíttatni, kiadatni és 1000 font sterling jutalmat tűz ki a Pen Club útján a két legjobb irodalmi műre.

London, 1931 november.

Az ilyen téli utazás nem valami szívmengető dolog. Európa ma sötét és szomorú. Amint a mozdony köhögve belevágott a ködbe, az az érzésünk, hogy végeérhetetlen alagútba fúródik s nem tudjuk, hogy kijut-e onnan valaha. Útitársam alig akad. Mindenütt bőven van hely. Egész országok elhagyatottaknak rémlenek. Pályaudvarok, melyek mögött több százezer lélek él – micsoda gondok és szorongások közepette – kihaltak, mint a temetőkertek. Fáznak az emberek, elbújnak, hallgatnak. Schol se látni a régi kereskedelmi utazót, vadonatúj bőröndjeivel, ragyogó mintagyűjteményével. Néha egy állomáson újságot veszek. Kedvetlenül ejtem le az esőverte sínekre. Mindenütt ugyanaz a nóta. Részint takarékoságról írnak, az életről való rendszeres lemondásról, részint pedig véres, eddig ismeretlen rablógyilkosságokról, bandák fegyverkezéséről, ellentétek kétségbeesett acsarkodásáról. Határozottan nem vigasztaló ez. Európa, az egykor pezsgő, kacagó, gazdag és dicső világ rész testileg, szellemileg lerongyolódva, bénultan hever a földön egy gazdasági dögvész, egy pénzügyi tatárjárás után.

Elmaradozik Ausztria a sötétsárga házaival, a rókavörös erdeivel. Németország komorlik elem, vészesen hallgatva. A *Mitropa* sipkás pincérei kávé, húsleves, gyümölcsöt kínálnak a különböző fülkékben, hangsúlyozva, hogy minden friss és olcsó, de az utasok inkább a magukkal hozott elemózsiát majszolgatják. Münchenben fehérek a háztetők. Bokáig érő hóban mászkálok az Isar partján s didergek, mikor délután ötkor *Thomas Mann*hoz megyek teára.³⁵ Később is egyedül utazom egy fülkében. Mindenkit, aki az étke-

ző-kocsiba lép, hosszannával üdvözlnek. A hálókocsik üresek. Ellenőrök heverésznek bennük.

Alighogy átzörgünk a francia határon Elzász-Lotharingiába, mintha más világba érneznénk. A fényesen világított étkező-kocsi egyszerre zsúfolásig megtelik. Tengeri rákot vacsoráznak a franciák, sárga mártással, vörösbort isznak s hosszú, fehér kenyeret tördelnek. Tréfák, szójátékok zümmögnek a levegőben. A csöngetésre, mely a vacsorát jelzi, egy jókedvű diák általános derűtség közepette ezt jegyzi meg: „*C'est l'Élévation*”. Egy őrsvezető, aki valami becsületrendes, szakállas úr mellett ült, kacagva jelenti a pincérnek: „*Moi, j'bouffe pour trois*”. (Három helyett falok.) Egyetlen polgári családnak látszik ez a társaság, talán az egyetlen igazi polgári családnak, mely még Európában van. Látok egy *pion-pion*-t, aki majdnem két méter magas és vállas, mint holmi német gránátos. A kis katonák – „*nos petits soldats*” – „a Győzelem” óta tényleg megnöttek. Hivatalos kimutatás szerint az utolsó tíz esztendő alatt a francia fajta átlagos magassága tíz centiméterrel nagyobb lett. Párizsban Halottak napján érkezem. Úgy veszem észre, hogy itt a Halottak napja vidámabb, mint Kelet-Európában az élők napja. Ezt a vidámságot a *Banque de France* páncélszekerényeiben őrzött aranyrudak fedezik. Ekkor van a *rentrée* is, iskolák, egyetemek nyitása. Körutak hirdetőtáblái tarkulnak az imént lezajlott angol választások falragaszaitól: bezárt gyárak előtt munkanélküliek tömege sötétlik, galambősz matróna riadtan védi betétjeit s ott-honát, egy lord kezét szorít a munkással. Ezeket a francia köztársasági párt ragasztotta ki, hogy az angol nemzeti párt diadalával a maga igazának verjen hírt. Képek, számoszlopok hirdetik, hová juttatta a baloldali kilengés Oroszországot, Spanyolországot, Angliát, Ausztriát. Egy plakát *Chacint*, a kommunistát és *Léon Blumot*, a szocialistát, kígyónak tünteti föl, amint – udvariatlanul – megfojtanak egy ifjú nőt: a Köztársaságot. De a hirdetményeket máris telefirkálták ellenvéleményekkel: „Mi lesz az Emberiséggel?” Szóval a vidámság és biztonság mögött itt is ideges nyugtalanság lappang.

Éjjel szállok hajóra, hogy átkeljek a Csatornán. A tenger szénfekete s a földézet is. Egyetlen lámpácska pislákol a hajó orrán. Feltűnően sok a másodosztályos utas s ezek többnyire angolok. Gyömbérsört és borókapálinkát isznak, kurtapipájukkal a foguk között sötétben nézik az újságok *Exchange* rovatát, a valutákat. Egy lady sopánkodik, hogy húsvétkor aligha utazhatik férjével s gyermekeivel Velencébe, ahol annakelőtte heteken át úgyszólván ingyen élhettek. Részvétellel hallgatom ezt, de nem csodálkozom rajta, hiszen Európa legtöbb népe már több mint egy évtizede hasonló lemondásra kényszerült. A kikötésnél sokan maguk cipelik podgyászukat a *Custom House*-ba. Hordárok dandárja petrezselymet árul. London a választási láz után döbbszent örömmel ámul a nemzetiek mindent elsöprő győzelmén s az ellenzék teljes fölmozsolódásán, melyre Anglia történetében csak két évszázaddal ezelőtt volt példa. Nem egy társaságban bemutatnak nekem rokonszenves, frakkos fiatalembereket, akik egytől egyig a *Labour Party* bukott képviselői. Egyébként az utcán színes, nehéz angol ősz van. A *Hyde Park*ban délelőttönként még lovagolnak,

³⁴ In Kosztolányi Dezső: *Elszűlyedt Európa* 193–205.

³⁵ Kosztolányi 1931. okt. 29-én ezt írta feleségének: „Ötöt hétig ültem náluk. Kevesebb merevséggel fogadott, mint például Móricz vagy Babits. Th. M. semmit sem változott. Fiatalos. közvetlen, egészséges, jókedvű. Hat gyermeke van. [...] Dicsérték németiséget, s elámultak, mikor közöltem, hogy tizenöt éves koromban kezdtem tanulni. Nem hitték el. Holnap reggel (kilenc óra) Párizsba indulok, s éjjel tizenegyre érkezem.” Kosztolányi Dezsőné: *Pen*. In Uő: *Kosztolányi Dezső* 239.

frakkban, a hölgyek fátyolos kürtőkalapban, XVIII. századi vadászképek emlékét idézve s a titáni gyöpon a tengeri szél a hervadás arany-uszályát hömpölygeti, levelek miriádjait, a vízesés szakadatlan, sokszavú morájával. A *Marble Arch* környékén – *post festa* – csak egy nyilvános *speaker* szónokol könyvtéryszerű állványkáján. Mindössze három hallgatója akad. Úgy látszik, az angolok belefáradtak a beszédbe is, a hallgatásba is.

*

Rothermere lorddal szeretnék itt találkozni. Látogatásomnak voltaképp semmi célja sincs.³⁶ Csak az áhítat látogatása lenne ez.

Hordósy Iván barátom épp hazaérkezik glasgow-i és manchesteri előadó-korútjáról. Meséli, milyen kemény küzdelmet vívunk. Századok mulasztását kell helyrehozunk. Nemcsak a diplomácia hiányát, hanem azt is, hogy külügyi képviselőnk évszázadokon át ellenünk dolgozott. Nem ismernek bennünket, ami kisebb baj, de félre is ismernek. Minden előadását így kezdte: „Ladies and gentleman, mindenekelőtt közlöm önökkel, hogy mi magyarok nem vagyunk se cigányok, se németek.”

Őt kérem meg, eszközöljön ki számomra pár perces kihallgatást Lord Rothermere-nél. Csak látni szeretném, megszorítani kezét. Tudom, hogy ez a kívánságom se szerény. A lord ennek a lázas városnak egyik legfoglaltabb embere, szerkesztője a *Daily Mail*-nak, igazgatója különböző országokban és világrészekben levő vállalatának, sajtóérdekeltségei és erdők ura, melyekből újságjainak papirost készítenek, s folyton megérkezik és elutazik, tovaépül és visszaszáll, hogy azt a hatalmas szervezetet, melyet élete során megteremtett, új ötletekkel lássa el. Telefonértesítést kapok, hogy másnap, november 4-én 12 óra 15 perckor magánlakásán, a Stratton House-ban fogad.

A Stratton House a Westminster-negyedben van, a Piccadilly környékén. Gépkocsin indulok, de minthogy ebben a városrészben az autók százas oszlopa ötpercenként megáll s akkor legalább öt percig vesztegel, inkább kiszállok. Londonban gyalogosan járni gyakran a leggyorsabb közlekedés. Vörösruhás kifutófiú visz fölvonón a hetedik emeletre. Itt van Rothermere lakosztálya. Tizenkettőkor érkezem. A titkárnő bejelent s alig akasztom föl felöltöm, már visszatér s közli, hogy a lord vár.

Dolgozószobájának nyitott ajtajában áll, felém nyújtja kezét s betessékel. Mit érzek? Azt, hogy nem barátja a formáságnak s nem óhajtja messziről jövő vendégét úgy fogadni, amint éppen íróasztalánál ül, világpolitikai gondjaiba merülve, aztán szórakozottan föltekint egy fontos ügyiratból s rápillant az érkezőre, ahogy ezt a színpadokon szokás hasonló esetekben. Nem, semmi színpadiasság. Arcán nincs társasági mosoly. Egyszerű, közvetlen,

nyájassága a tényekben van. Kedvessége is tárgyilagosan száraz. Áll a szobában. Néhány nagy lépést tesz. Hellyel kínál.

Minden úti élmény voltaképp egy csalódásból meg egy meglepetésből áll. Már eleve ismerjük a tájakat, az embereket, mások elbeszéléséből, újságok leírásából, mozivásznakról s ezek az elemek, melyek összerakják egyéniségüket, lassanként külön életet kezdenek élni képzeletünkben, mintegy önmaguktól mozognak. Mihelyt a helyszínén pillantjuk meg őket s színről-színre szemléljük, rájövünk, hogy a valóság sohasem szakasztott olyan, mint ahogy elképzeltük. Kicsit más, tehát nagyon is más. Ez a valóság lebilincselő varázsa. Előbb csalódást érzünk, de nyomban utána valami boldog meglepetést, hogy képzeletünk kódábrája megtestesült. E kettőnek összecsattanása, e kettőnek villamosszikrája: ez az élmény.

Rothermere lord is elevenen él lelkemben attól a naptól fogva, hogy 1927. június 21-én megírta riadó-cikkét – „*Hungary's place in the Sun*” – s ezt a *Daily Mail* kétmillió napi példánya szétvitte zizegő papírszárnyán a földgolyó minden pontjára. Megannyi arcképét láttam azóta s azoktól, akik személyesen is érintkeztek vele, gyakran kérdezősködtem felőle. Mennyire más azonban ez a kép, mely most egyszerre belém rögződik. Nagyon magas. Nem képzeltem ilyen magasnak. Legalább 184 centiméter. Kemény, inas-izmos. Hatvanhárom esztendő, de tartása szálfegyenes. Bajnoki válla van s mellkasa s erős, nagy keze. Arcán valami idegenszerűt észlelek. Bajuszát újabban leborotváltatta. Ezáltal arca egy nyílt nyugodt síkká lett. Homloka kemény, mintha sziklából faragták volna. „The brain of the Northcliff House” – így nevezték őt a londoniak. Négerbarna ruhát visel, hosszú nyakendőt, négerbarna harisnyát s félcipőt.

„Mélyen meg vagyok indulva” – kezdem s ekkor nem hazudom, nem is udvariaskodom. Ezen a hangon azonban nem lehet folytatni. Közvetlensége lefegyverző. Leül íróasztala mellé, keresztbe teszi lábait. Gyorsan áthatóan rám tekint s az emberismerő ösztönevel egy másodperc alatt fölmér, elhelyez valahová. Érdeklődik, mióta vagyok itt, mi járatban, meddig maradok, majd tüstént az otthoni helyzetről kérdezősködik, a legközelebbi jövő eshetőségeiről, négy-öt ismert nevet említve, a beavatottak biztonságával, mint egy barát vagy rokon. Az az érzésem, hogy nem idegennel beszélek. Nem is csoda ez. Már ötödfél esztendeje érintkezésben van országunkkal, állandóan kapja onnan a jelentéseket, az emlékalbumokat, a díszpolgári okleveleket, könyvek, sürgönyök, cikkek özönét, melyet a *Daily Mail Hungarian Department*-je földolgoz, lefordít s eléje tesz, de kapja ezenkívül tisztelőinek gyermekes ajándékait is, szűrőket, árvalányhajas süvegeket, csikóbőrös kulcsokat és rámás csizmákat is. Akit így vesz körül tizenegymillió magyar, az nem lehet számomra idegen.

A szoba, melyben ülök, a Stratton Street-re néz, tágas, olyan világos, hogy villanyt se kell gyújtani, ami Londonban novemberben – még délben is – ritkaság. Különben ez a szoba egy tavaszi virágoskerthez hasonlít. Íróasztalán két fehér orgonaág bóköl gyöngé-

³⁶ Kosztolányi 1931. novemberi hivatalos utazásának célja a nemzetközi Pen végrehajtó bizottsági ülésén való részvétel, a budapesti kongresszussal kapcsolatos ügyek megbeszélése volt, l. *Titkári jelentés...* (Dok 13) és *Jegyzőkönyv...* (Dok 16).

den egy arcképre. Egyik asztalkán aranyozott kosárban piros rózsák, a másik asztalkán fehér rózsák, krizantémek, gyöngyvirágok.

Csöng telefonja, de átkiált egyik hivatalnokának, kikapcsolatja s mi egy álló óra hosz- száig zavartalanul társaloghatunk.

*

Először párizsi benyomásaimról számolok be. A francia nép egy személyben a tücsök és a hangya. Dalol és gyűjt, mulat és épít, táncol és dolgozik. Egy új *La Fontaine*-mesének tanúja a XX. század.

– *A franciák* – mondja – *csodálatosan tudnak gazdálkodni. Nemcsak ma, hanem mindig. Ez már a vérükben van. Művészetté tették a takarékoskosságot. Az ő mondásuk: „A fölösleges nagyon szükséges valami.” Az észszerűség népe. Ez a jellemvonása a legapróbb dolgokban is kiütözközik. Nekem van egy francia orvosom. Az mindig ilyen pirinyó levélpapírra ír, mákszembetűkkel, sűrű sorokban. Minden helyet kihasznál. Mi angolok nagy betűkkel, ritka sorokban írunk, pazaroljuk a levélpapírt. Önök magyarok pedig bizonyára ilyen árkus-papírra. Nincs igazam?*

Elmosolyodik. Az európai gazdasági válságra terelődik a szó. Micsoda a kivezető út a zűrzavarból, micsoda eszközök menthetik meg véleménye szerint a pusztulásnak indult világot? Azonnal válaszol, mégpedig pontokban.

– *Három eszköz is van. Először a kormányzati költségek csökkentése minden vonalon. Az európai kormányok ma roppant magas költségvetéssel dolgoznak. Majdnem mindegyik. Anglia is. A kiadott pénz nem áll arányban azzal, amit hoz. Azt kell tenni, amit ilyen esetben magánvállalatok szoktak művelni: megvizsgálni, hogyan lehetne észszerűen takarékoskodni, a nélkül, hogy az üzletmenet megsínylené? Meg vagyok győződve, hogy az állambháztartások se látják kárát, ha szűkebbre fogják a gyeplőt s a fölösleges kiadásokat megszüntetik. Sok milliót nyerhetnek ezáltal, mely mind arra szolgál, hogy a pangó gazdasági életet táplálja. A második eszköz? A vámhatárok új, szabadabb megvonása, a vám-szerződések megváltoztatása. Abban a formában, amelyben ma léteznek, nemcsak egészségtelenek, hanem erkölstelenek is. Ezek fojtják meg a világkereskedelmet. Ezek bénítják az üzleti életet. Ezek akadályozzák a vérkeringést. Minden ország, minden nép kivétel nélkül érzi ezt. Utóbb egy cseh kereskedő járt nálam. Az is panaszkodott, hogy a mai körülmények között nem dolgozhatnak. Harmadszor – és itt Lord Rothermere nagy, nyugodt ívet írt le kezével – a trianoni békeszerződés leszámító-lása, a trianoni békeszerződés átírása: a revízió. Ez természetes is. Miután a békeszerződés képtelennek bizonyult arra, hogy Európa lelki békéjét, tényleges nyugalmit, gazdasági boldogulását biztosítsa, más, szilárdabb alapot kell keresnünk, mert erre az alapra – amint kiderült – nem lehet építeni.*

Megemlítem, hogy nemcsak Magyarországnak, hanem sok európai államnak az volna óhaja, hogy Anglia az európai szárazföldön ismét visszaszerezze vezető szerepét. Vajon Anglia a választások után törekszik-e majd erre, vagy az előkelő elzárkózás (*splendid isolation*) régi politikáját fogja folytatni?

– *A helyzet az* – szól – *hogy ebben a pillanatban nekünk sincs pénzünk. De éppen ezért* – (és itt hátraveti fejét s a mennyezetre mered) – *éppen, mert nincs pénzünk s éppen mert a gazdasági helyzet napról napra és óráról órára nyomasztóbb, kíváncsún tartom, hogy Anglia kilépjen elszigetelt-ségéből, földjé a „splendid isolation” régi politikáját, teljes súlyával vesse bele magát a kelet-európai helyzet megoldásába, mert mindaddig, míg ez nem történik meg, a háborús veszedelem fenyeget, a bizalom nem áll helyre, a gazdasági élet liktetése sem tér vissza.*

Magyarországról beszéltek. Ez az első találkozás úgy hat rám – mondom – mint vi-szontlátás. Arcképeit otthon mindenütt láttam, palotákban, hivatalok szobáiban, kiraka-tokban, de láttam istenhátamögöti falucskákban is, földművesek hajlékában. Népünk soha-se felejtí el, hogy a megpróbáltatás legnehezebb óráiban melléje állt Lord Rothermere. Minden szava különös súllyal esik latba, becses számára. Kérdezem, hogy most, a közelítő tél előtt, 1931 válságosnak és keménynek ígérkező időszakában, mely nyilván egész Euró-pa erőpróbája lesz, mit üzen annak a népnek, amely immár tizenhárom esztendeje él da-rabokra tépve, megcsontkítva, elszakítva testvéreitől?

– *Csak ezt: állni a sarat (to hold fast), kitartani, nem csüggedni, nem engedni. Sobase szabad feledniük, hogy önök most vannak, tényleg vannak és léteznek, hogy önök annyi évszázad után – bár-mily borzasztó áron, bármily igazságtalan fölosztás után is – visszanyerték függetlenségüket s az európai élet tényezőivé váltak. Ne feledjék azt sem, hogy az az Európa, mely az igazságtalan békeszerződést megteremtette, maga is beteg, akár ez a békeszerződés. Bármikor megtörténhet a változás, a nagy és szükséges változás s akkor a magyar népnek résen kell lennie, hogy követelje a békeszerződés méltányos megváltoztatását. Németországban a politikai helyzet, a politikai erőviszonyok olyanok, hogy azok – bitem szerint – Magyarország ügyét szolgálják és lendítik előre.*

Minden mondata egy-egy kalapácsütés. Mozdulatai gyorsak, határozottak. Ha figyel, vagy mondani akar valamit, homlokán föltűnik az ómegarác. Beszéd közben szereti hát-ravetni fejét. Az a benyomásom, hogy az, amit gondol és tesz – mint igazi alkotóknál álta-lában – a pillanat hevében szülemlik meg. Dicsérik következetességét, nagyvonalú elgon-dolását, szívósságát, de sikerének igazi titka nyilván az, hogy döntő pillanatokban csak az ösztönére hallgat, melyre – tudja – vakon rábízhatja magát. Politikája se holmi merev váz. Telistele van az megható, mélyen emberi mozzanatokkal. A háborúban légügyi miniszter, de miután a harctéren elveszti második fiát is, hirtelen leköszön s ezt írja a miniszterel-nöknek: „Testileg-lelkileg megroppantam, fiam elvesztése után folyton betegeskedem s nem tudok aludni.” Aztán a két fiú emlékét egy-egy tanszék fölállításával örökíti meg az oxfordi s cambridge-i egyetemen s lapjaiban az európai megértést sürgeti. Az az elhatáro-zása, mely mellénk szegődött, hasonlóan jött létre. 1927. június 4-én véletlenül, a *Vigadó* előtt nagy tömeget lát, mely a társadalmi egyesületeknek a béke ellen tiltakozó gyűlésére özőnlík, maga is fölnéz a terembe, nem értve a nyelvet, csak az arcokat, a szemeket, a mozdulatokat látja s ezek annyira megindítják, hogy amikor hazaérkezik – egy fél hónap múlva – azon a nevezetes keddi napon megírja világtörténelmi jelentőségű cikkét. Csupa

ösztönösség és emberiség. Olyan valaki, aki tette született, aki a szeszély termékeny ihletét többre tartja a tétovaságnál, aki kétes pillanatokban rácsap az asztalra s fölkiált: „*ezt akarom, így lesz*”. Ilyen ember Lord Rothermere.

*

Kíváncsi vagyok, hogy háta mögött hatalmas tapasztalat-anyagával, mit tart az élet céljának, a legnagyobb erénynek, a legteljesebb boldogságnak?

Ezt feleli:

– *Dolgozni. Ez a legjobb, a legszebb, a legeremesebb. Vagy Ön nem akkor a legholdogabb, mikor valamelyik munkáját befejezte s a kielégülés örömét, a munka diadalát élvezi? Azt hiszem, nem tévedek.*

Tudakolom, milyen viszonyban van az angol irodalommal? Milyen író áll hozzá legközelebb? Melyiknek köszönhet legtöbbet?

– *Gyermekkoromban Dickenst bújtam, az ő földön járó álmalakjai népesítették be ifjúságom. Később Rudyard Kiplinget olvastam, verseit, regényeit, a Jungle bookot. Miért? Mert benne leltem meg az angol világirodalmat s az angol szellemet is, mely egybefogja a humort, a bölcsességet s az emberiséget.*

A külföldi irodalmak közül melyik iránt érdeklődik leginkább?

– *Úgy vélem, hogy a jelenkori német irodalom sok eredetű szolgáltatott. De mi van önöknel? Mi a mai magyar írók helyzete? Miért nem kapcsolódnak be jobban az ország szolgálatába? Mi ennek az oka? Nézz, én Rákosi Jenőt például kitűnően el tudtam volna képzelni, mint párizsi követüket. Ő európai tekintélyével, okosságával, szeretetreméltóságával sok hívet tudott volna toborozni önöknek. Hogy dolgoznak, fejlődnek, tanulnak ma írók a mostani nehez viszonyok között? Miből élnek meg? Mi tartja bennük a hitet és a lelket? Mennyi tehetőség lehet ott, akik nyelvük elszűzeltsége folytán nem ismerhetünk? Én kész vagyok több arra méltó és értékes művet angolra fordíttatni s kiadatni. Kérem, azonnal tájékoztassanak erre vonatkozólag.*

Időm sincs megköszönni, hogy Lord Rothermere bekapcsolódik irodalmi életünkbe is, mely sohase szorult annyira istápolásra, mint manapság, mert ő már folytatja:

– *Fölajánlok önnek ötszáz fontot, hogy jutalmazza meg vele a Magyar Pen Club a legjobb munkát, – Nem, – szól – ezer fontot adok. Ezzel két munkát tüntessenek ki. Hogy mi a kikötésem? Csak az, hogy ez a két munka irodalmi értékű legyen s lefordíthatassam. Bármi lehet ez, regény, tudományos mű, elbeszélés, vers. Szólhat akár a madarakról is. Az idei díjat 1932 januárjában vagy februárjában ítélik oda, a másodikat 1933 januárjában vagy februárjában, ahogy önök jónak látják.*³⁷

³⁷ Kosztolányi 1931. nov. 4-én feleségének írott sorai szerint „Az első percben, amikor irodalmunk szomorú helyzetéről beszéltem, [Rothermere] felugrott, rácsapott az asztalra, s ötszáz angol fontot adott a legjobb munka jutalmazására, mely 1931-ben jelent meg, de azután megváltoztatta elhatározását, és ezer angol fontot ajánlott fel. Könnyek toltak szemembe.” Kosztolányi Dezsőné: *PEN*. In Uő: *Kosztolányi Dezső* 239.

Ez a nagyúri kedvesség szavamat szegi. Némán köszönöm meg íróársaim nevében. Átnyújtom egyik angolul megjelent könyvemmet.³⁸ Ő jegyzőkönyvembe, ahova szavait jegyeztem, beírja nevét:

ROTHERMERE

London. 4. Et Novr. 1931.

A Stratton House-ból a Hotel Royalba sietek, ahol Galsworthy ebédre hívta meg a Pen Club Londonban időző külföldi képviselőit, Hollandia, Belgium, Franciaország, Németország és Magyarország küldöttjét.³⁹ Késő estig tanácskozik a végrehajtó bizottság az 1932. május derekán Budapesten tartandó tizedik, jubileumi nagygyűlés munkarendjéről. Az ülés végén bejelentem Galsworthynak és külföldi társaimnak Rothermere lord adományát s ők irodalmunk újabb térhódítását örömmel veszik tudomásul.

³⁸ „Annyit kell angolul beszélnem, hogy már írni is angolul akarnék. Wont I? Rothermere egy órát fesztelen és nagyon meglepő kihallgatáson fogadott a lakásán. Átnyújtottam neki a *Neró*-t, With my humblest tributes.” Uo.

³⁹ „Galsworthyval is sokat beszélgettem. Közvetlenül baráti. Írni fog nekem, mondotta. Tegnap felköszöntött a díszlakomán. [...] A díjról, a Rothermere-nál való beszélgetésről egy szót sem, még Lenkey [Gusztáv]nak és Bókay [János]nak sem – maradjon titkok, amíg haza nem érek.” Uo. 239–240. és Kosztolányi Dezső: *Levelek – Naplók* 634. (1122)

Titkári jelentés
a Magyar Pen Club 1931. évről
 (1931 vége)⁴⁰

Egyesületünk vezetőségét minden cselekedetében ez év folyamán az az igyekezet vezette, hogy minél tökéletesebben előkészítse az 1932-ben Budapesten tartandó nemzetközi Pen Club-kongresszust. Tiszteletbeli elnökünk, elnökünk, alelnökeink és titkárunk⁴¹ több ízben eljárta az illetékes hatóságoknál, kormányánál és fővárosnál, hogy biztosítsák a kongresszusra szükséges anyagiakat és természetben való támogatást, és noha az illetékesek részéről a legmesszebbmenő megértést és jóindulatot tapasztalták, a kérdés anyagi oldalát ez ideig a súlyos gazdasági viszonyokra való tekintettel biztosítani nem sikerült. Úgy a kormány, mint a főváros vezetősége kilátásba helyezte ugyan, hogy a kongresszus céljaira 30–30,000 pengő támogatásban részesíti egyesületünket, a kilátásba helyezett összegből mindez ideig azonban csupán 8,000 pengő folyt be a kormány részéről, amely összeget a kongresszus előkészítésével kapcsolatos hágai utunkkal és elnökünknek a londoni végrehajtó bizottságban való részvételével nagyjából kimerítettük.⁴²

A kongresszus előkészítése tette szükségessé, hogy a hágai kongresszuson méltóan képviseljük egyesületünket, hogy a szükséges propagandát elvégezhessük.⁴³ Delegátusaink Kosztolányi Dezső elnök, Heltai Jenő alelnök és Bókay János titkár mindent elkövettek Hollandiában, hogy a legkiválóbb külföldi írók kongresszusunkon való részvételét biztosítsák. Ugyancsak valamennyi kiküldöttünk részt vett a kongresszusi vitákban, sőt az egyik ilyen ülésen Kosztolányi Dezső elnökölt.

A londoni végrehajtó bizottsági ülésen Kosztolányi Dezső képviselte egyesületünket és felhasználta az alkalmat, hogy a budapesti kongresszus részleteit és tárgysorozatát a végrehajtó bizottság tagjaival megállapítsa. Kosztolányi Dezső londoni kiküldetésének örvendetes eseménye, hogy hazánk nagy barátja, Rothermere lord 1000 angol fontot ajánlott fel egyesületünknek, hogy ezzel az összeggel a Magyar Pen Club az 1932. és 1933. évben az év folyamán a könyvpiacra megjelent magyar szépirodalmi művek legkiválóbbját megjelentalmazhassa.

Anyagiak híján sajnos, ez évben csak két külföldi vendéget fogadhattunk Budapesten, Georges Duhamelt, a kiváló francia író, aki rendezésünkben nagy sikerű felolvasást tartott a Tudományos Akadémián, és akinek tiszteletére bankettet rendeztünk. Ugyancsak ellátogatott hozzánk régi barátunk, Hans Friedrich Blunck, a kitűnő német író is.

Ünnepi vacsorát rendeztünk nagyérdemű ügyvezető alelnökünk, Radó Antal tiszteletére, aki ez évben ünnepelte 50 éves írói jubileumát.

Lefordítottuk francia nyelvre a grand prix-re pályázó magyar munkát, Földi Mihály *Kádár Anna lelke* című regényét és azt a végrehajtó bizottság határozata értelmében szétküldtük valamennyi testvéregyesületünknek.

Az idei év is fájdalmas gyásszal sújtotta egyesületünket: elvesztettük két kiváló és közszeretetten álló tagunkat Beöthy László és Huszár Vilmos személyében, akiknek emlékét kegyelettel fogjuk megőrizni.

Hálánkat tolmácsoljuk a kereskedelemügyi minisztériumnak és a székesfőváros tanácsának, illetve az idegenforgalmi hivatalnak, mert csak az ő segítségükkel tudtuk külföldi vendégeinket méltó fogadtatásban részesíteni. Ugyancsak hálával tartozunk a Magyar Tudományos Akadémia vezetőségének is, hogy felolvasótermét rendelkezésünkre bocsátotta. Köszönetet mondunk továbbá a Fészek Klub nobilis vezetőségének, amely ülések, társas vacsorák és felolvasások rendezésére a legnagyobb előzékenységgel bocsátotta díjtalanul rendelkezésünkre a klub helyiségeit.

Kérjük a tisztelt Közgűylést, hogy a jelentést tudomásul venni szíveskedjék.

Ifj. Bókay János
titkár

⁴⁰ G.m. K.n.

⁴¹ A magyar Pen tiszteletbeli elnöke Berzeviczy Albert, elnöke Kosztolányi Dezső, alelnöke Heltai Jenő, Radó Antal (ügyvezető), gróf Teleki Sándorné és Voinovich Géza, főtitkára Harsányi Zsolt, titkára Mohácsi Jenő volt, l. *A Magyar Pen Club vezetősége* (Adattár 2). Az operatív titkári posztot nemsokára a jelentést író ifj. Bókay János, majd Mohácsi Jenő vette át, l. *Móricz Zsigmond és...* Dok 17.

⁴² L. *A Nemzetközi Pen Club...* Dok 69. Kosztolányi londoni utazásáról van szó (*Lord Rothermere-nél*, Dok 12).

⁴³ *Titkári jelentés...* Dok 13.

*A Magyar Pen Club Elnökségének beadványa
Sipőcz Jenő budapesti polgármesterhez
az 1932-es világkongresszus tárgyában
(1931 vége)⁴⁴*

Méltóságos Polgármester Úr!

A Magyar Pen Club évekig tartó fáradozásának eredményeképpen a Pen Clubok Világszövetsége jövő év tavaszán – június 15-től 23-ig – Budapesten tartja meg nemzetközi írói világkongresszusát. A kongresszuson mintegy 300 neves külföldi író fog részt venni. Igyekeztünk mindazokat az írói világnagyságokat megnyerni a budapesti kongresszuson való részvételre, akiknek ma döntő szavuk van a világsajtó irányításában. Bátran állíthatjuk, hogy hasonló arányú és hasonló jelentőségű írókongresszus Magyarországon, de úgyszólván az egész világon még nem volt. Növeli a jövő évi Pen Club-világkongresszus jelentőségét az a kedvező körülmény, hogy ezen a kongresszuson üli meg a Pen Club Világszövetség is tízéves fennállásának jubileumát és ezen dönt először a „Grand Prix des Pen Club”-ról, amely irodalmi díj jelentőségében vetekedni fog a Nobel-díjjal. Nemzetünknek és fővárosunknak kívántunk szolgálatot tenni akkor, amikor ezt a fontos írói világeseményt Budapest számára szereztük meg, azt remélve, hogy így napokon keresztül Magyarországra tudjuk terelni a világsajtó figyelmét és nagysúlyú barátokat tudunk szerezni nemzetünknek.

A magyar kormányt már előzetesen tájékoztattuk akciónkról, amely előző és mostani kormányunk részéről is a legnagyobb elismeréssel és helyesléssel találkozott. Küldöttünk – Berzeviczy Albert, Kosztolányi Dezső, Radó Antal, Harsányi Zsolt és Bókay János – annak idején felkereste Bethlen István gróf v. miniszterelnök úr Önmagyméltóságát, aki a kormány nevében felerészben vállalta a kongresszus költségeinek fedezését és megígérte, hogy a feltétlenül szükséges összeg hiányzó felének fedezését a főváros részéről ki fogja eszközölni. A volt miniszterelnök Úrnak ezt az ígéretét Károlyi Gyula gróf Önmagyméltósága is teljes egészében magáévá tette és a kormány által vállalt összeg folyósítását elrendelte.

A budapesti világkongresszus költségvetésének előirányzata a mai igen súlyos gazdasági viszonyok figyelembevételével a legszerényebb kalkuláció mellett 62.400 pengőt tesz ki.

Szabadjon megjegyezni, hogy a Pen Clubok eddigi hasonló világkongresszusai (bécsi, varsói, hágai kongresszusok) ennél sokkal költségesebbek voltak. A Pen Club alapszabályai szerint ugyanis 94 hivatalos delegátust és tiszteletbeli vendéget, tehát összesen mint-

egy 150 vendéget a rendezéssel megbízott egyesületnek teljesen ingyen kell nyolc napon keresztül ellátnia, ami tetemesen megnöveli a költségeket.

Ezek előrebocsátásával, azzal a kéréssel fordulunk Polgármester úrhoz, egy a kongresszusnak nemzeti célokat és fővárosunk érdekeit szolgáló voltára való tekintettel Budapest székesfővárosa 30.000 pengővel járuljon hozzá a kongresszus költségeihez, vagyis az állammal egyenlő mértékben támogasson bennünket. Ezen összeg hiányában – saját anyagi erőnk nem lévén – képtelenek volnánk a hatalmas magyar propagandát szolgáló kongresszus megrendezésére és ezzel elmulasztanánk egy soha vissza nem térő propagatív alkalmat – nem is szólva arról, hogy a világlapokban hónapok óta beharangozott és lelkiismeretesen előkészített kongresszus lemondása mérhetetlen erkölcsi kárt jelentene nemzetünknek és alkalmat adnak ellenségeinknek arra, hogy ebből a külföldön tőkét kovácsoljanak ellenünk. Ha a budapesti kongresszust lemondanók, úgy Jugoszláviára hárulna át a kongresszus megrendezésének a joga.

Abban a reményben, hogy Méltóságod átérzve akciónk nemzeti célját, kieszközli számunkra a főváros részéről a kért és mellőzhetetlen 30.000 pengőnyi támogatást, ma-radtunk a

Pen Club nevében

kiváló tisztelettel [*aláírás nélkül*]

⁴⁴ G. K.n.

Budapest főváros határozata
a világkongresszus támogatásáról
 (1932. január 14.)⁴⁵

BUDAPEST FŐVÁROS POLGÁRMESTERE

Tárgy: *A Pen Clubok Világszövetsége*
Budapesten tartandó kongresszusának
támogatása

202.624. ü.-o./1931.XI.

H a t á r o z a t:

A Magyar Pen Club elnöksége bejelentette, hogy a Pen Clubok Világszövetsége f. év június havában Budapesten tartja nemzetközi írói világkongresszusát. A rendezés a Magyar Pen Clubra súlyos feladatot jelent, mert a rendezéssel megbízott egyesületnek kb. 150 vendég nyolc napon keresztül való teljes ellátásáról kell gondoskodnia. Ezért – annak előrebocsátásával, hogy m. kir. kormány a kongresszus költségeinek fedezését felerészben már vállalta – a Magyar Pen Club a székesfőváros részéről a rendezési költségek másik fele részét fedező anyagi támogatást kért.

Tekintettel arra, hogy a világkongresszuson a legnevesebb írók és közírók vesznek részt, akiknek budapesti látogatása idegenforgalmi propagandánk szempontjából kivételes jelentőségű, a kongresszus támogatására az Idegenforgalmi Hivatal költségvetése terhére 15.000. – P-t engedélyezzek és utalok ki.

Utasítom a központi pénztárt, hogy a Magyar Pen Club elnökségének szabályszerű, bélyegtelen, a polgármesteri XI. ügyosztály vezetője vagy helyettese által láttamozott nyugtájára a Pen Clubok Világszövetsége nemzetközi írói világkongresszusának rendezési költségeihez való hozzájárulásképpen 15.000. – P-t, azaz tizenötezer P-t fizessen ki és helyezzen [el] az így kifizetett összegből 7.000. – P-t az 1932. évi költségvetésben [beszúrva: XI. fej.] 11. cím Idegenforgalmi Hivatal, 2. rovat. Dologi kiadások, 4. alrovat „Egyesületek és testületek fogadása”, 7.000. – P-t pedig ugyanazon fejezetcím és rovat 5. alrovat „Vendéglátások” alatt felvett hitelösszeg terhére végleg kiadásba.

A rendezési költségekhez való esetleges további hozzájárulás ügyében külön határozattal fogok intézkedni.

Erről a polgármesteri XI. ügyosztályt, az Idegenforgalmi Hivatalt, a Magyar Pen Club titkárságát (: VII. Damjanich u. 14. III. em. 1.:) és a közp. számvevőséget felzetem, a központi pénztárt pedig utalványon értesítem.

Budapest, 1932. január 14-én

A kiadmány hitelül:

S i p ő c z [Jenő] s.k.
 polgármester

[*olvashatatlan aláírás*]
 kezelőfőoszt

⁴⁵ G.

*Jegyzőkönyv
a Magyar Pen Club 1932. január 22-i igazgatósági üléséről⁴⁶*

(A jegyzőkönyvet vezeti: Mohácsi Jenő.) (Elnök: Kosztolányi Dezső.)

Elnök megnyitja az ülést. Köszönetet mond Radó Antal ügyvezető alelnöknek, hogy a Georges Duhamel-bankett alkalmával szíves volt az üdvözlő beszédet tartani. Azután beszámol londoni kiküldetéséről. Londonban részt vett az executive comité ülésén. Az 1931. november 4-i főülésen aláírták a Pen Clubnak a világ minden kormányához intézett nyílt levelét, mely a politikai és vallási foglyok iránt tanúsított bánásmód megjavítását követeli.⁴⁷ Elhatározták, hogy a Pen Clubok nagydíjára pályázó művek beküldési határidejét meghosszabbítják 1932. január 1-ig. a Magyar Pen Club lefordíttatta [Maxime] Beauforttal Földi Mihály *Kádár Anna lelke* című regényét francia nyelvre, a lemásolt negyven példányt elküldöttük a külföldi Pen Cluboknak. A budapesti kongresszus második ülésén fogják odaítélni a nagydíjat, lesz azon kívül egy második és egy harmadik díj is. Saját pályaművére egyik Pen Club sem szavazhat. A Pen Clubok központja nemzetközi taglapokat bocsát ki, amelyeket a tag saját klubjának titkára és a londoni Pen Club titkára is aláír.

A budapesti kongresszus Magyarországra nézve kiszámíthatatlan propaganda-értéket jelentene. A Magyar Pen Club 30–30,000 pengőt kért a kormánytól és a fővárostól. Gróf Bethlen István akkori miniszterelnök annak idején fölszólította a nála tisztelő vezetőséget, hogy készítse elő a kongresszust minden gond nélkül. Az új kormányelnök is megígérte a pénzt.

Kosztolányi elnököt kívánságára az igazgatóság fölhatalmazza arra, hogy járjon el sürgősen ebben az ügyben és kérjen döntést két héten belül.

A kongresszus 1932. május 15-től 20-ig tartana. Elnök röviden ismerteti a kongresszus előrelátható lefolyását.

Kosztolányi Dezső beszámol arról, hogy Rothermere lord 1931. november 4-én ajánlott a Magyar Pen Club részére ezer angol fontot, melyet két év alatt fog 500–500 fontos részletben rendelkezésünkre bocsátani. A Magyar Pen Club a Rothermere-díjat úgy akarja kiosztani esztendőnként két 250 fontos részletben, hogy ne csak az író anyagi helyzetét vegye figyelembe.

Heltai Jenő azt indítványozza, hogy az elnök a legközelebbi február 5-i közgyűlést megelőző igazgatósági ülésen tegye meg indítványát, melyet azután az igazgatóság szavazás alá fog bocsátani.

Az igazgatóság ilyen értelemben határoz.

Radó Antal ügyvezető alelnök arra figyelmeztet, hogy a Magyar Pen Club vezetőségének mandátuma most jár le. Jelölő bizottság kiküldését javasolja, mely az elnök vezetésével fog működni.

Kosztolányi Dezső a jelölő bizottságba gróf Teleki Sándornét, Radó Antal és Mohácsi Jenőt küldi ki.

Elnök bemutatja az eddig beérkezett három külföldi pályaművet, kérésére első áttanulmányozásukat gróf Teleki Sándorné (hollandus pályamű), Dánielné Lengyel Laura (belga pályamű) és Schöpflin Aladár (horvát pályamű) vállalja. Az összes beérkezett pályaművekről szóló jelentést április 15-ig kell elkészíteni.

Schöpflin Aladár indítványára elhatározza az igazgatóság, hogy Lord Rothermere-nek köszönő levelet küld, azon kívül lépéseket tesz az irányban, hogy lord Rothermere a legközelebbi közgyűlésen tiszteleti taggá választassék.

Miután az igazgatóság elhatározta, hogy a Magyar Pen Club 1932. február 5-én délután hat órakor igazgatósági ülést tart, hét órakor pedig megtartja rendes évi közgyűlését, Kosztolányi Dezső elnök berekeszti az ülést.

K. m. f.

Mohácsi Jenő
A titkár helyettesítésével megbízott igazgatósági tag

Kosztolányi Dezső
elnök

⁴⁶ G. Kosztolányi Dezső és Mohácsi Jenő aut.

⁴⁷ 1931 januárjában, vö. *A Nemzetközi Pen Club...* Dok 10.

Móricz Zsigmond és Krúdy Gyula kapták az idei Rothermere-díjat

A kitüntetettek a díj tíz százalékáról lemondanak érdemes,
szükséget látó társaik támogatására – „Országunk feldarabolása
csodálatosan és tragikusan egybeesik szellemi önállóságunk kialakulásával”
(1932. február 6.)⁴⁸

(*Saját tudósítónktól.*) A Magyar Pen Club péntek este [1932. febr. 5-én] tartotta rendes évi közgyűlését. Kosztolányi Dezső meleg szavakkal méltatta a lemondott ifj. Bókay János titkár működését és indítványára a közgyűlés jegyzőkönyvi köszönetet szavazott a lemondó titkárnak, majd ifj. Bókay János olvasta fel jelentését.

Kosztolányi elnöki beszéde a magyar irodalom helyzetéről és a Rothermere-díjasokról

Kosztolányi Dezső, a Pen Club elnöke ezután a következő beszámolót terjesztette elő:
– Irodalmunk a nyelvi elszigeteltsége folytán jobbra még ismeretlen a külföldiek zömének. De nem úgy és nem olyan mértékben, mint annak előtte. Ha összehasonlítjuk, hogy utazott, milyen fogadtatásban részesült egy világjáró magyar író például 1900-ban és például 1930-ban, a párhuzam az utóbbi javára dől el. A tájékozottság nagyobb, az érdeklődés és a rokonszenv élénkebb, s az irodalmunk iránti kíváncsiság sokszor oly fokú, hogy alig bírjuk kielégíteni. Ezt az írókat nem ostromolják immár badar kérdésekkel, a nyereg alatt puhított lóhúsról és a pusztai betyárjairól.

Ez az író nemigen találkozik olyan társaival, ha ezek mindjárt izlandiak vagy kínaiak is, akik valahol, valamikor ne látták volna egy színdarabunkat, ne olvasták volna egyik-másik könyvünket, vagy fél füllel ne hallottak volna valamit egy nagy költőnkéről, egy nagy tudósunkról. Ez az író bárhol is jár a világon, joggal azt érezheti, hogy lelki életünk diplomátája, hogy nemcsak egyén, hanem jelkép is, összefogó jelképe mindannak, amit a magyarság a Tisza–Duna-közén, az erdélyi bércek közt, a Kárpátokban alkotott. Ez az író többé nem bitang vándorlegény és rajongó futóbolond, s idegen író társainktól mindenütt azt a tisztességet és becsülést kapja, mely meg is illeti azt, aki Petőfi, Madách és Bolyai földjéről érkezik.

– Hágában, a tavaly megtartott világgyűlés utolsó ülésén, a Riddersaalban a Magyar Pen Clubnak ajánlották föl az elnöki széket. A Pen Club a tizedik, jubileumi világgyűlésén ebben az évben május tizenötől május húzig itt nálunk, Budapesten tartja. Galsworthy nyitja ezt meg egy beszéddel s bírjuk számos kiválóság ígéretét, Thomas Mannét, Jules

Romainsét, Georges Duhamelét, [André] Mauroisét, hogy megtisztel bennünket jelenlétével. Ezen az öt napon reánk tekint majd a világ szeme. Itt hirdetik ki első ízben a Pen Club regénypályázatának eredményét, itt nyújtják át a világdíj koszorúját a nyertesnek. Oly kitüntetés ez miránk nézve, melyet a mai sanyarú időkben, Európának e gyászévében sem háríthatunk el magunktól. Magyarország a kis országok közül az első, ahol találkoznak az írás fejedelmei. Mi nem emelhetünk nekik diadalívet, de igyekszünk őket rangjukhoz méltóan fogadni: szellemi pompával és szeretettel. Nemcsak Budapestet és országunkat óhajtjuk nekik megmutatni, nemcsak jelenkori műveltségünket és irodalmunkat, hanem mindazt, amit századok során alkottunk, azt a régi nemesi levelünket, mely arról tanúskodik, hogy a magyarság mindenkor lépést tart az irodalmi haladással.

– Londoni tartózkodásunkat felhasználtuk arra, hogy látogatást tegyünk Lord Rothermerenél. Lord Rothermere ezer fontsterling jutalmat tűzött ki olyképpen, hogy az idén, 1932-ben, és jövőre, 1933-ban két-két legkitűnőbb írónknak két-két legkitűnőbb munkájáért összesen ötszáz fontot adjunk; egyénenként minden alkalommal 250 fontot. Ezzel újabb történetünk nemes alakja belekapcsolódott irodalmunk történetébe is. Az a szempont lebegett előttünk, hogy mind az idén, mind jövőre olyanokat tüntessünk ki, kik kiemelkedő, jellegzetes képviselői irodalmunknak, emellett európai értelemben is önálló, eredeti értékek. Tudjuk, hogy megannyi küszködő, támogatásra szoruló jeles író van s a szegénység, az ínség majdnem általános. Alig akad olyan, aki ne arca verejtékével keresné kenyerét. Még a legismertebbek, a legkiválóbbak se kivételek e tekintetben, akik látszatra talán jobb módban élnek, de tehetségük javát ők is robotmunkára kénytelenek fordítani. Sajnos, a szegénységnek nálunk nincs határa. De a kiválóságnak igenis van határa. És ezért nem engedjük magunkat irgalmassági szempontoktól vezettetni az irodalom és érték rovására. Nem alamizsnát adunk, hanem elismerést. A Magyar Pen Club elnöksége az igazgatóság hozzájárulásával a két díjat, 205–250 fontot, az idén Móricz Zsigmondnak és Krúdy Gyulának ítélte oda.

– Évtizedes munkásságukkal mind a ketten mintegy belombozzák irodalmi életünket. Móricz Zsigmondnak tavaly jelent meg *Forr a bor* című regénye s megannyi remekbe készült elbeszélése. Az ő emberábrázoló művészete egyedül való színfoltja ennek a földnek. Úgy rémlik, hogy egy magyar falut látunk, viharos, nyári verőfényben, éles körvonallakkal, komor fekete árnyékokkal. Krúdy Gyula szintén tavaly tette közzé *Az élet álom* című elbeszéléskötetét. Ő a félmúlt és a régmúlt lírai álmodója, a gyermekkorba, sőt a csecsemőkorba visszanyúló, elemezhetetlenül furcsa és finom emlékekkel, melyeket csak egy született költő fejezhet ki közvetlenül. Tájai mintha örök holdfényben fürödnének. A két író tehát kiegészíti egymást, s együtt jelképezik éghajlatunkat.

– Utolsó pillanatban, mikor közöljük velük döntésünket, mindketten egyformán önszántukból kijelentették, hogy a díj tíz százalékáról lemondanak, s arra kérnek, hogy ezt az összeget érdemes, szükséget látó társaik támogatására fordítsuk.

⁴⁸ PN

– Magyarságunkért és európaiságunkért küzdünk egyszerre. Oly cél ez, melyért, ha élne, Széchenyi István is lelkesülne. Példátlan megpróbáltatásokon megyünk keresztül. Irodalmi téren mégse csak vereségekről adhatunk hírt. Seblázunk van, sajognak elmetélt, megcsonkított tagjaink. Országunk földarabolása azonban csodálatosan és tragikusan egybeesik legalább szellemi önállóságunk kialakulásával. Nem szabad felednünk, hogy a lázas fájdalmak közepette egy másik, boldog fájdalmat is érzünk, a születés fájdalmát, mint a csecsemő, aki elszakadva köldökszínortól, először kénytelen lélegezni, először tódul tüdejébe a levegő metsző árama, először veszi tudomásul az élet gyötrő és nagyszerű kötelességét. Többi fájdalmaink elintézését az igazlato időre bízuk. De ezt az egy fájdalmat, mely az életé, a születés fájdalmát, mindannyiunknak örömmel kell viselnünk. Nem lehet többé visszavágyakoznunk a nemlét és gyámság nyugalmaiba. Vállalnunk kell az életet az egész világ színe előtt. Századok óta most jelentkezünk először függetlenül, mint szellemi egység. Ezért érdemes harcolnunk, ha egyelőre mellőzésben és megaláztatásban volna is részünk. A fájdalom, melyet ez okoz, már azt jelentik, hogy vagyunk. Hogy itt élünk és halnunk kell, azt létezésünkkel hirdetjük. De alkotó vágyunknak kifelé is kell törni, hogy egyesüljünk az európai szellem közösségével s irodalmunknak a népek hazájához, a nagyvilághoz kell kiáltania.

Mivel a Pen Club vezetőségének mandátuma lejárt, Radó Antal korelnök elnöklése alatt a tisztújító választás következett. Nem kerültek választás alá a magyar Pen Club állandó vezetői: József főherceg védnök, Berzeviczy Albert tiszteletbeli elnök és gróf Klebelsberg Kunó tiszteleti tag. A közgyűlés megválasztotta a régi tisztikart, élén Kosztolányi Dezső elnökkel és Radó Antal ügyvezető alelnökkel. A lemondott ifj. Bókay János helyébe Mohácsi Jenő lett a Magyar Pen Club titkára. Az igazgatóság új tagjai: ifj. Bókay János, Császár Elemér és Szudy Elemér, igazgatósági póttagok: lovag Falk Zsigmond, Germanus Gyula, Lányi Viktor, Vándor Iván. Ellenőr: Benedek Marcell. Pénztáros: Varságh János. A közgyűlés ezután tiszteleti tagokká választotta lord Rothermere-t, Mrs. Dawson-Scottot, John Galsworthy-t, Jules Romainst és Thomas Mannt.

– Ez idei nagy budapesti kongresszusunk valószínűleg világérdeklődésre fog számot tartani s azon nemcsak a világ minden országának írói társadalma fogja képviseltetni magát, de – a világ elsőrangú kiadóinak megbízottai is! Szükség is lesz erre, mert hiszen, ha valóban kihirdetjük a nagy nemzetközi Pen-díj ítéletét, akkor az a mű, amely a díjat meg fogja kapni, de azok is, amelyek odáig jutottak, hogy egy-egy ország képviselőjében részt vettek a díj pályázatán, minden bizonnyal kiadóra találnak. Sőt – valószínű, hogy a kiadók versengeni fognak ezekért a művekért, amelyekre maguk a világ legjobb írói ütötték rá ítéletükkel a legnagyobb dicséret bélyegét!

– A Pen Club ma már ott tart, hogy a világ minden táján vannak fiókjai. Összesen négyezer tagunk van! Négyezer tollforgató – a színes emberek minden válfajából – a fehér emberek minden változatáig! A Pen, a toll: örök, nagy összetartó erő, egység.

– És itt utalnom kell arra, hogy mi – a világ írói – a béke gondolatát ezután sem fogjuk elejteni. John Galsworthy személyében ennek a gondolatnak olyan propagálója működik érdekünkben – tehát a világ népeinek igazi és legéletrevalóbb érdekében –, hogy az párját ritkítja! A Pen Club a békéért alakult és léte, lényege, értelme ma is: a béke áhítata, kívánsága, helyesebben: küzdelem és harc a békéért! És ma, amikor a világ írói – valljuk be – olyanra elszegényedtek, azt a légkört, amely az írók életét is jobban biztosíthatja, csak a béke, az igazi béke hozhatja meg...

– És itt mindjárt kitérek arra is, hogy mi, akik ismerjük Magyarország nehéz helyzetét, nem kívánjuk, hogy az 1932-es budapesti kongresszus hihetetlen luxus közepette folyjék le. Tudjuk, mi van ma a világon s a fogadtatás melegét a külsőségeken túl, sőt azok hiányában is megérezzük. Azután arra is kell gondolniok a budapestieknek, hogy az odaérkező írók – akik a világnak harminckét különböző országát fogják képviselni – bizony túlnyomórészt nem valami gazdag emberek, ezeket tehát nem kell mindenképpen luxushotelekben elhelyezni...

– Számításom szerint Budapesten legalább háromszáz író fog összegyűlekezni a világ minden tájáról, olyanok, akiket így egy helyben talán még sohasem lehetett együtt látni és így budapesti kongresszusunk örökre emlékezetes eseménye lesz nemcsak a magyar fővárosnak, de a világ mindenfajta írójának is...

⁴⁹ Lóránt Mihály interjúja a PN vasárnapi számában.

Válság a magyar Pen Klubban

Az Est tudósítójától
(1932. február 24.)

A magyar Pen Klubot súlyos veszteség érte: Herczeg Ferenc, Csathó Kálmán, Pekár Gyula és Császár Elemér kilépett a klub igazgatóságából. A kilépésnek az oka – az ezekhez az írókhoz közelálló lap értesülése szerint – az, hogy Lord Rothermere irodalmi díját Kosztolányi Dezső Móríczzal Zsigmondnak és Krúdy Gyulának osztotta ki. Hír szerint Herczeg, Csathó, Pekár és Császár nem hajlandók azonosítani magukat azzal a Pen Klubbal, amely Móríczzal Zsigmond és Krúdy Gyula könyveit tartja az elmúlt esztendő legkitűnőbb irodalmi alkotásainak.

Ezzel a hírről kapcsolatban Herczeg, Csathó, Pekár és Császár ma reggel nyilatkozott. Herczeg Ferenc, Csathó Kálmán és Pekár Gyula röviden és tömören kijelentette, hogy más irányú elfoglaltságaik miatt nem tudnak az igazgatóság ülésein rendszeresen megjelenni és ezért lépnek ki a Pen Klub vezetőségéből. Császár Elemér kijelenti, hogy ő annak idején csak azzal a feltétellel lépett be az igazgatóságba, hogy Herczeg is bent van, most, hogy Herczeg nincs bent, hát ő is kilép.

Bizonyos körökben olyan hírek terjedtek el, hogy a négy író kilépése miatt elmarad a nemzetközi Pen Klubok májusi budapesti kongresszusa.

Mint beavatott helyről értesültünk, ilyesmiről nincs szó. A négy író kilépett ugyan a Pen Klub igazgatóságától, az azonban egyáltalán semmilyen tekintetben sem befolyásolja a nemzetközi Pen Klub kongresszus sorsát. Ami természetes is, mert hiszen annak a száz-egynéhány világhírű írónak, aki a Pen Klubok képviselőjében kongresszust tart, igazán nem lehet fontos, hogy a vendéglátó magyar Pen klub igazgatóságában egyes írók bent vannak-e, vagy sem?

*Nem marad el a Pen Clubok
budapesti nemzetközi kongresszusa*

(1932. február 25.)⁵⁰

Pár nap előtt – más irányú elfoglaltságára hivatkozva – Herczeg Ferenc, Pekár Gyula, Csathó Kálmán és Császár Elemér lemondott a Pen Club igazgatósági tagságáról. Ezt követte Voinovich Géza alelnök lemondása, majd mára lemondott védnöki tisztéről József Ferenc főherceg is. Sokakban ezek a lemondások azt az aggályt ébreszthették, hogy a személyi kérdések előtérbe tolódása miatt a Pen Clubok tavaszra tervezett budapesti nemzetközi kongresszusa elmarad. Mint illetékes helyről értesültünk: erről szó sincs. A Pen Club zavartalanul folytatja tovább működését a nemzetközi kongresszus előkészítése körül. A kongresszus május havában ül össze Budapesten.

⁵⁰ PN

Irodalom és nemzet, vagy sokkal inkább irodalom és politika megint egyszer aktuális téma lett. Az egész Akadémia tekintélyétől támogatva a kortárs magyar irodalom nem csekély részét sújtotta nemrégiben egy nagy feltűnést keltett és sok vitát kiváltó értékelés: a Szász Károly összeállította beszámoló az akadémiai Vojnits-díjról, amellyel az év legjobb színpadi művét szokták jutalmazni. Csaknem ugyanakkor az irodalom más berkeiben is olyan demonstrációra került sor, amely közbeszéd tárgya lett; négy tekintélyes irodalmár, köztük Herczeg Ferenc kilépéséről van szó a Magyar Pen Club igazgatóságából. Ez a kilépés szintén egy irodalmi díjjal függ össze: a Pen Club Rothermere-díjával, amelyet két rangos írónak – Móricz Zsigmondnak és Krúdy Gyulának – ítéltek oda. Mindkét incidensnek a napi aktualitáson túlmenő a jelentősége, mert mind a kettő azt a nálunk sajnos még mindig nem nyugvópontra jutott kérdést veti föl, milyen irodalmat lehet „nemzetinek” nevezni, és milyen nemzeti és erkölcsi természetű követelményeket lehet az íróval szemben támasztani.

Az első esetben olyan tényállásról van szó, amely a nagyközönség előtt messzemenően ismert. Számos magyar színműről, külföldön is nagyra becsült alkotásokról és részben reprezentatív szerzőkről szólva az Akadémia versenybírája megállapította, hogy ezek a művek „nem a magyar nemzeti lélek talajáról fakadtak”, hogy „erkölcstelenek”, azaz hogy a „publikum alantas ízlésének hízelegnek”. Nem a kritikai hang élessége a feltűnő, nem is az a tény, hogy ez az ítélet olyan magyar írókról mondatott ki, akik eddig sem idehaza, sem külföldön nem számítottak az alantas ízlés netovábbjának és a szellem zavaros hazátlanjainak. Az Akadémia ítélete, Voinovich Géza előkelő és formailag tökéletes művének díjazása is általános egyetértésre talált. A kritika szabadsága mindenkit megillet: az Akadémiának pedig kifejezetten kötelessége az irodalmi élet jelenségeit kritikusan követni. Az is teljesen érthető, ha az Akadémia kritikai állásfoglalása konzervatív irányultságú, ha elutasít olyan irodalmi jelenségeket, amelyek konzervatív beállítódásának nem felelnek meg. De aki a kritika szabadságát a maga számára teljes mértékben fenntartja, annak el is kell viselnie a kritikát. A kritikussal szemben teljes joggal tehető fel a kérdés, vajon helyese-e értéktételének mércéje, vajon kritikája felér-e annak az irodalomnak a szellemi és esztétikai magasához, amelyet értékelni akar.

Sajnos meg kell állapítani – és itt a magyar irodalmi vitában évtizedek óta mélyen meggyökeresedett hibás fogalmak kiküszöböléséről van szó –, hogy Szász Károly kritikája esztétikailag-kritikailag teljességgel tisztázatlan és használhatatlan elveken alapszik. Ha

a semmiféle irodalmi értéktételre nem méltó alja- és giccsi irodalmat figyelmen kívül hagyjuk, úgy csak egy irodalomról lehet szó, nem pedig két irodalomról, egy nemzetiről és egy nemzetietlenről, egy erkölcsösről és egy erkölcstelenről. Az egész fogalomalkotás, amely ilyen ellentéteket feltételez az irodalomban, helytelen. Az irodalom az a mód, ahogyan egy nép tudata szóban és írásban kifejeződik. Ha létezne olyan irodalom, amely idegen volna e néptudattól, úgy az nem találna a néptudatban visszhangra; de még soha nem fordult elő egy nép irodalomtörténetében, hogy bármilyen irodalom – a szenny- és alja-irodalom kivételével persze, amelynek ismérvei félreismerhetetlenek – a publikum, a normális fogalom körében elterpeszkedhetett volna, s aztán egy „nemzeti” kritikának kellett volna lelepleznie és helytelen igényeitől megfosztania. Az egész kérdés, hogy vajon egy élő és ható irodalom nemzeti-e, értelmetlen: az élő és ható irodalom maga a nemzeti irodalom. Kétségszerű lenne egy olyan népet látni, amelynek lelke olyan irodalomban tükröződik, amely nem az övé. De lehetséges-e egyáltalán ilyen eset? Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a példányszám és az elterjedtség az egyedüli kritérium egy irodalmi mű értékének megítélésére. A már említett szenny- és alja-irodalom éppen a magas példányszámra épít, másfelől a legnagyobb zseniknek is vannak olyan toronymagasan kiemelkedő műveik, amelyek félreismerve, olvasatlanul és megrágalmazva a részvétlenségben sülyednek el – egy ideig. Igen, szükség van az esztétikai-irodalomtörténeti kritika tisztázó, rostáló, igaz értékeket napvilágra segítő kezére. De ez a kritika nem ismer két irodalmat, csak egyet.

Az „erkölcstelen” irodalom is hasonlóan helytelen fogalom. Az irodalmi műveknek az örök emberit, az ős-emberit, az élő, nem pedig az illendőd kell ábrázolniuk. Természetesen az irodalmon kívül van erotikus alja-irodalom, ahogyan alja detektívirodalom is van; az államügyész és a nevelő dolga ezzel felvenni a harcot. Ezzel szemben az igazi irodalom nem „erkölcstelen”: az irodalom ott kezdődik, ahol az élmény valósága. Csak [a] nem valóságos, hamisított, hipokrita vagy meggyőződés nélküli, kiszámított írásművek erkölcstelenek. Boccaccio *Dekameron*jának elbeszélései biztosan több mint „sikamlósak”, mégis mindenütt – még az Akadémiák által is – a klasszikus irodalom legelső soraiba sorolják őket. A világirodalom számtalan mesterműve ellen emelték az idők folyamán az erkölcstelenség vádját, de az igazi érték mindig érvényesült, és az államügyész szerepét olyan perekben, mint amelyet Baudelaire vagy Flaubert ellen folytattak, nem övezi különösebb dicsőség. Természetesen nem azt állítjuk, hogy az Akadémia ítélőbírája által kifogásolt művek kivétel nélkül egyformán magas rangúak; először azonban tisztázni kell a kérdést: vajon az irodalomhoz számíthatók-e vagy sem. Ez azonban kizárólag esztétikai-irodalmi kategóriák alapján lehetséges.

Ha feltesszük a kérdést, hogyan jöhetett létre a fent jellemzett fogalomzavar, nem szabadulhatunk attól a benyomástól, hogy itt politikai fogalmak nyomultak zavarólag a nemzeti és az irodalmi tiszta eszméje elé. Az ember nem tud olyan költőt vagy írórt elképzelni, aki valóban a saját népének lenne ellensége. Még ha a költő a haragvó próféta nyelvét be-

⁵¹ (K.i.) 1932. febr. 24-én kelt írása: PL 1932. febr. 25.

széli is, mint Petőfi vagy Ady, csak népének javát nézi. Vagy a „nemzeti” kritikusok el tudnak képzelni egy olyan író, aki szívesebben írna egy gyengébb, szegényebb, kisebb közösségnek? Az az író vagy költő, akit nálunk sajnos meggondolatlanul „nemzetietlennek” neveznek, valójában nem más, mint olyan költő, aki a kritikusával ellentétes politikai nézeteket vall. A politikai ellentétek az irodalomból éppoly kevésbé iktathatók ki, mint a nemzeti élet más területeiről. De ezek az ellentétek egészséges szellemi ösztönű népeknél nem vezethetnek két irodalom felállításához. A francia irodalomban található talán a politikai meggyőződések legszélesebb skálája; de sohasem jut például a royalista Charles Maurras-nak eszébe megtagadni a kommunista Anatole France-tól egy díszsír helyet a francia irodalomban. Az angol irodalomban ugyanez a helyzet. Két olyan író, mint Chesterton és Shaw a politikai meggyőződések skálájának két ellentétes végpontján helyezkedik el. Harcolnak egymás ellen – de egyiküknek sem jut eszébe, hogy a másiknak az angol irodalom egységén kívül mutasson helyet.

Ebből a szempontból sajnálatos a Magyar Pen Club kiváló tagjainak feltűnő gesztusa, akik demonstratív lemondtak a Club ügyeinek irányításában való további részvételről, mert egy díjodaítéssel politikailag nem értettek egyet. Kifogásaik nem lehetnek irodalmi természetűek; elképzelhetetlen, hogy olyan előkelő irodalmi állású férfiak, mint egy Herczeg Ferenc, ne ismerjék fel egy Móricz Zsigmond vagy egy Krúdy Gyula irodalmi jelentőségét. Sajnálatos tehát ez a tüntetés, már csak azért is, mert röviddel a Pen Club világkongresszusának budapesti ülése előtt történik, mely eseménytől Magyarország a legnagyobb erkölcsi nyereséget remélheti. Hasznos dolog-e nemzeti szempontból – hogy úgy mondjuk a kultúr népek irodalmának legelőkelőbb képviselői szeme láttára – a magyar irodalom sorainak megosztottságát dokumentálni – mely megosztottságnak egyébként épp a magyar kultúra érdekében nem szabadna léteznie?

Nincs két magyar irodalom: egy nemzeti és egy nemzetietlen, egy erkölcsös és egy erkölcstelen, éppoly kevésbé, ahogyan fajtiszta és fajidegen sincsen, mely különbségtétellel még nemrégiben is történt szerencsétlen próbálkozás. Csak egy magyar irodalom van: ez azoknak a műveknek az összességéből áll, amelyekben magyar művészek az élő-emberit szívük vérével gyúrták magyar formává. Súlyos vétket követ el a magyar kultúrával szemben az, aki ennek az egy és oszthatatlan irodalomnak a képviselői közé politikai pártállás, vagy ami még primitívebb és durvább kulturálatlanság, a felekezeti hovatartozás alapján akar éket verni. De aki irodalmi kérdésekben ítéletet mond, annak az irodalmi alkotás alapfogalmait azzal az elfogulatlansággal és őszinteséggel kell tisztáznia magában, amely a szellem dolgaiban minden ítéletalkotás első és legfőbb parancsolata.

Legutóbbi számunk vezércikke két olyan ügygel foglalkozott, amely irodalmi körökben élénk feltűnést keltett: a Vojnits-díjjal kapcsolatos beszámolóval és a Pen Club belső történéseivel. Ami a Pen Clubot illeti, a mindenütt nagyra becsült költő, Herczeg Ferenc lemondása érthető módon a legmélyebb sajnálatot váltotta ki, és döntését olyan kommentárok kísérték, amelyek, mint azt a következő nyilatkozat bizonyítja, tévesek voltak. Minden további kommentár felesleges, mivel a híres szerző hozzánk eljuttatott levele szó szerint így hangzik:

Tisztelt Szerkesztőség!

A Pester Lloyd mai vezércikke sajnálatát fejezi ki a fölött, hogy én nem vállaltam a Magyar Pen Club igazgatósági tagjává választásomat. A tisztelt cikkíró úgy találja – nagyon helyesen! – hogy logikus összefüggés van a Lord Rothermere-díj odaítélése és az én döntésem között.

Ugyan én azt hittem, hogy az a kérdés, vajon igazgatósági tag kívánok-e lenni vagy sem, alárendelt jelentőségű személyes ügy, miután azonban mégis csak egyfajta nyilvános dolognak látszik, így kénytelen vagyok a nyilvánosság előtt válaszolni.

Móricz és Krúdy urak irodalmi jelentőségével természetesen tökéletesen tisztában vagyok. Ami a Lord Rothermere-díjat illeti, szeretném azonban megjegyezni, hogy Magyarországon egyetlen olyan írséget szenvedő sincs, legyen az politikai szempontból keresztény-konzervatív orientációjú vagy felőlem akár szociáldemokrata, akitől bármilyen összeget pengőben vagy font sterlingben sajnálnék. A hangsúly azonban az írséges szón van, valamint a tehetség szón. Amennyire én tudom, a Lord Rothermere-díjat nem, mint az irodalmi érdemek általános elismerését, hanem mint szükségakciót alapították. És sajnos ismerünk olyan rendkívül tehetséges fiatal költőket, akik kétségbeejtő nyomorban élnek, ami a díjazott uraknál szerencséjére nem az eset. Legalábbis egy nálam biztosan nem.⁵³

⁵² PL

⁵³ Utalás Móricz Zsigmondra.

Veszélyben van a Pen Klub budapesti nemzetközi kongresszusa. A Pen Klub ügye még mindig nem jutott nyugvópontra. Még mindig a legkülönbözőbb nyilatkozatok hangzanak el jobboldali körökben: magyarázzák, hogy Herczeg Ferenc, Pekár Gyula, Csathó Kálmán, Voinovich Géza és József főherceg miért hagyta ott a Pen Klub igazgatóságát. A nyilatkozatokból és cikkekből egyre élesebben derül ki, hogy a jobboldali írók, akik elégedetlenek a Pen Klub „baloldali” vezetőségével, most tüntetőleg léptek ki, hogy a májusban Budapestre összehívandó nemzetközi Pen Klub-kongresszus előtt dokumentálják elégedetlenségüket.

A magyar irodalom és az irodalmi élet szempontjából kellemetlen és káros hatása lehet Herczegék és Pekárék viselkedésének. Ha ugyanis a nemzetközi Pen Klub vezetősége látni fogja, hogy Magyarországon egyes írók és egyes irodalmi és sajtócsoporthoz tartozók tüntetnek a nemzetközi Pen Klub kongresszus ellen, akkor esetleg nem Budapesten fogják megtartani májusban ezt a kongresszust. A múltkori kongresszuson erős harc folyt Budapest és Belgrád között és a nemzetközi Pen Klub vezetősége mégis Budapest mellett döntött. Ha azonban a Pen Klub vezetősége elhatározná, hogy mégsem tartja meg kongresszusát abban az országban, ahol egy írócsoport a kongresszus ellen agitál, akkor Belgrádban fogják a kongresszust megtartani.

(A jegyzőkönyvet vezeti: Rubinyi Mózes.) (Elnöklő: ügyvezető alelnök Radó Antal.)

1) Radó Antal ügyvezető alelnök üdvözlí az igazgatóság megjelent tagjait, és minthogy Mohácsi Jenő titkár közben lemondott, a jegyzőkönyv vezetésére dr. Rubinyi Mózeset kéri fel.

2) Radó Antal ügyvezető alelnök az ülést megnyitván, kegyeletes szavakkal emlékezik meg irodalmunk nagy veszteségéről, Ambrus Zoltán haláláról. Kegyeletes szavakkal méltatja az elhunyt nagy irodalmi érdemeit és megemlíti, hogy a Magyar Pen Club megalakulásakor fölmerült volt az a terv, hogy első elnökünknek őt megnyerjük. A terv az ő szerény, nemes egyéniségének ellenállása alatt nem valósulhatott meg, az elnök indítványozza, hogy a Magyar Pen Club Ambrus Zoltán halála felett érzett fájdalmát jegyzőkönyvben örökítse meg. Jelenti továbbá, hogy nagy halottunk végtisztességét a klub nevében Radó Antal ügyvezető alelnök és Heltai Jenő alelnök jelentek meg.

3) Radó Antal ügyvezető alelnök jelenti, hogy Kosztolányi Dezső, a Magyar Pen Club elnöke lemondott. Tekintettel arra, hogy az igazgatóság tagjai ismerik a körülményeket, amelyek következtében a lemondás történt, nem óhajt a dologgal most behatóbban foglalkozni. Ajánlja, hogy az igazgatóság a közgyűlésnek a következő javaslatot tegye:

A közgyűlés mély sajnálattal fogadja érdemes elnökünknek lemondását. Ismervén és megértvén lemondásának okait és azt a körülményt, hogy elnökünk elhatározása megmáshíthatatlan, Kosztolányi Dezső lemondását a Magyar Pen Club elnöki állásáról mély sajnálattal tudomásul veszi és annak a reményének ad kifejezést, hogy volt elnökünk, mint igazgatóságunk tagja, szolgálni fogja tovább tehetségével, nagy képességeivel a Magyar Pen Club nemzeti és egyetemes irodalmi szempontból oly fontos céljait.

Az igazgatóság egyhangúlag elfogadja az ügyvezető alelnök előterjesztését.

4) Radó Antal ügyvezető alelnök jelenti, hogy Mohácsi Jenő hozzá intézett levelében titkári állásáról lemondott. De Mohácsi Jenő egyúttal azt is írja, hogy minden erejével és tehetségével továbbra is elő akarja mozdítani a Magyar Pen Clubnak, de különösen a világkongresszusnak az ügyét. Az ügyvezető elnök indítványozza, hogy az igazgatóság a közgyűlés elé e tárgyban a következő javaslatot terjessze:

A Magyar Pen Club sajnálattal kénytelen meghajolni titkárának érvei előtt és lemondását mély sajnálattal tudomásul veszi, abban a reményben, hogy Mohácsi Jenő buzgó, szol-

⁵⁴ G. A.n.

gálatkész közreműködésére ezen túl is számít, úgy a világkongresszus idején, mint általában a Magyar Pen Club munkájában.

Az igazgatóság egyhangúlag elfogadja az ügyvezető alelnök előterjesztését.

5) Ügyvezető alelnök jelenti, hogy az utóbbi közgyűlés óta az igazgatóság tagjai közül lemondottak igazgatósági tagságukról a következők: Herczeg Ferenc igazgatósági tag, Voinovich Géza alelnök, Pekár Gyula, Császár Elemér, Drasche Lázár Alfréd igazgatósági tagok. Közülük lemondását Pekár Gyula és Voinovich Géza már visszavonták, a többiek pedig azzal a nemes elhatározásukkal, hogy az igazgatósági ülésen megjelenni szívesek voltak, azt a reménységet keltik, hogy ha megkérjük őket, vonják vissza lemondásukat, kérésünknek eleget fognak tenni.

Az igazgatóság nevezetteket fölkéri lemondásuk visszavonására, ami megtörténvén, alelnök melegen üdvözlí őket azzal a szereplésükkel kapcsolatban, hogy így az igazgatóság harmonikus működése megint biztosítva van.

6) Ügyvezető alelnök jelenti, hogy legutóbbi közgyűlésünkön a számvizsgáló bizottság nem volt abban a helyzetben, hogy a Magyar Pen Club pénztárnoki elszámolását tudomásul véve, erről előterjesztést tegyen. Nevezetesen a lovag Falk Zsigmond pénztárnoki jelentésének számvizsgálói tüzetes átvizsgálás után némi különbözeteket találtak. Azóta a számvizsgáló bizottság újra foglalkozván e tárggyal, megállapította, hogy a különbözet jórészt oly tételekből keletkezett, amelyek az elmúlt évek folyamán kerültek kiadásba és terhelték meg a pénztárnok magánvagyonát. Ügyvezető alelnök indítatva érzi magát, hogy tekintettel lovag Falk Zsigmond volt pénztárnok sokévi buzgó és önzetlen szolgáltataira, az igazgatóság szavazzon meg számára 370. – pengő összeget, amellyel a költségvetés hiányzónak látszó tétele elintézését nyer. Ez alapon a számvizsgáló bizottság abban a helyzetben lesz, hogy a pénztárnok elszámolását elfogadja, és módjában lehet a közgyűlésnek a harmonikus eredményről jelentést tenni.

Az igazgatóság elfogadja és tudomásul veszi az ügyvezető alelnök előterjesztését. Több tárgy nem lévén az elnök az ülést bezárja.

K. m. f.

a jegyzőkönyv vezetője

ügyvezető alelnök

25

Jegyzőkönyv

a Magyar Pen Club 1932. március 12-i rendkívüli közgyűléséről⁵⁵

Radó Antal ügyvezető alelnök üdvözlí a közgyűlés szép számmal megjelent tagjait és bejelenti, hogy a közgyűlésnek egyetlen fontos tárgya az elnökválasztás lesz. Amidőn a közeljövőben tartandó világkongresszus, valamint magyar nemzeti és egyetemes irodalmi szempontból vázolja a Magyar Pen Club harmonikus munkásságának rendkívüli fontosságát, kifejtí mindazokat a körülményeket, amelyek az utóbbi időben a Magyar Pen Club életében zökkenőket okoztak. Olyan férfí személyében sikerült megállapodnunk, akinek emberi, közéleti, írói egyénisége és kvalitásai bizonyosan új, nagy célok felé viszí majd a Magyar Pen Club megfeneklett hajóját. E férfí Berzeviczy Albert, a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság elnöke, a Magyar Pen Clubnak is tiszteletbeli elnöke. Az ő egyhangú megválasztása díszí jelentene nemcsak a jelöltre, hanem miránk, Magyar Pen Clubra is.

Ignotus Pál indítványozza, hogy a jelöltre a klub jelenlévő tagjai titkos szavazattal adják le szavazataikat.

Radó Antal ügyvezető alelnök az alapszabályok értelmében felkéri ifj. Bókay Jánost, az igazgatóság tagját, számolja meg a közgyűlésen megjelent tagokat. A megszámlálás megtörténvén, Bókay János jelenti, hogy a közgyűlésen megjelent tagok száma 46.

Tekintettel arra, hogy ez a szám a taglétszámnak választáshoz alapszabályszerűleg előírt egyharmadát nem érí el, a választás nem tartható meg és azt egy újabban összehívandó közgyűlés tárgyaúl kell kitűznünk.

Ezek után elnök a közgyűlést bezárja.

K. m. f.

a jegyzőkönyv vezetője

ügyvezető alelnök

a jegyzőkönyv hitelesítói

⁵⁵ G. A.n.

A magyar Pen Club viszályának visszhangja Londonban(1932. március 12.)⁵⁶

A londoni vezetők bíznak a májusi budapesti Pen-kongresszus sikerében. Galsworthy üzenete a gyűlölködőkről és gáncsoskodókról.

London, március

(A Pesti Napló londoni szerkesztőségétől)

A Magyar Pen Club életében felmerült viszálykodások híre, miként arra egyébként valószínűleg maguk a Pen Club elnöksége ellen megindított mozgalom vezetői is számítottak, eljutott Angliába is és elég élénken foglalkoztatja az angol irodalmi köröket is. Ennek az érdeklődésnek középpontjában azonban nem annyira a magyar irodalmi viszályok állanak, mint inkább azok a kétségtelenül tendenciózus és átlátszó tendenciával sietve Londonba is eljuttatott hírek, hogy a viszályok következtében a magyar közönség körében a Pen Clubok egész intézménye és szelleme ellen feltámadt hangulat miatt, a magyar Pen Club lemondta a májusi nemzetközi Pen-kongresszus rendezését. Éppen az angol körökben a Budapesten tartandó kongresszus iránt mutatott nagy érdeklődésre való tekintettel ez a hír meglehetősen nagy és kellemetlen feltűnést keltett s így a magyarországi viszálykodásnak ebben a taktikailag annyira „alkalmas” időben való kiobbantása valóban elérte azt a célt, hogy a Magyarországon már megszokott, és épp ezért feltűnést sem igen keltő irodalom-politikai vitával a külföld is kénytelen foglalkozni.

Az angol Pen Club március elején tartott szokásos havi vacsoráján tagadhatatlanul a magyar Pen Club életében felmerült viszály volt a nagy számban összegyűlt Pen-tagok egyik legfőbb beszédtemája. Az angol Pen Club tagjai közül már eddig is mintegy hatvanan nyilvánították ki azon óhajukat, hogy részt kívánnak venni a budapesti kongresszuson és a májusi terminus közelségére való tekintettel természetesen most mindenki izgatottan érdeklődött a kongresszus elmaradásáról elterjedt hírek, valamint az előidéző okok felől.

Maga a Pen Club elnöksége azonban, amelynek tagjaival a vacsora folyamán alkalmunk volt hosszasan elbeszélgetni a magyarországi fejleményekről és azoknak a nemzetközi kongresszusra való esetleges kihatásáról, teljes nyugalommal ítéli meg a helyzetet és a tagok előtt is kifejezést adott annak a felfogásának, hogy semmi sem fog közbejönni, ami megakadályozhatná a budapesti kongresszus zavartalan megtartását.

– Bennünket a magyar klubban keletkezett, illetve felidézett viszály csak annyiban érdekel, – mondotta előttünk a Pen-mozgalom világszerte tisztelt vezére – hogy vajon ez valóban veszélyezteti-e a nemzetközi kongresszus Magyarországon való megtartását. Azt, hogy amellet természetesen a legnagyobb empátiával és becsüléssel viseltetünk a magyar testvérklub és elsősorban annak kitűnő vezetősége iránt, talán nem is szükséges külön hangsúlyoznunk. De annyit talán a voltaképp reánk nem tartozó vitába való beavatkozás vádja nélkül is mondhatunk, hogy meg vagyunk győződve arról, hogy ha a magyar írók összessége és főleg azok, akik, mint halljuk, a maguk nemzeti voltának tüntetésszerű dokumentálása kedvéért hagyták ott a magyar Pen Clubot, úgy ismernék, mint amennyire mi ismerjük azt a kiváló munkát, amelyet a magyar Pen Club vezetői a külföldi irodalmi élettel való kapcsolatukban a magyar irodalom és azon keresztül maga Magyarország érdekében kifejtettek, úgy azt hiszem, ők lennének az elsők, akik elismerésüknek és köszönetüknek adnának kifejezést ezzel a valóban gyönyörű és hatalmas munkával szemben. Mi, akik a Pennek, ennek a ma már negyvennyolc nemzetre kiterjedő és mind az öt földrészt behálózó hatalmas nemzetközi organizációnak a központjában figyeljük a világ irodalmi és szellemi életének fejleményeit, talán még jobban láthatjuk, figyelhetjük és értékelhetjük az egyes nemzetek hozzánk tartozó csoportjainak tevékenységét és munkásságát, mint az illető nemzetek maguk. A mi részünkre rendelkezésre áll az összehasonlítás lehetősége és nyugodtan mondhatjuk, hogy ebből a szempontból a magyar Pen Club mindig és mindenkiel szemben büszkén hivatkozhatik a maga nemzete érdekében kifejtett munkásságára.

– Hiszen nem titok az sem, hogy abban, hogy a hágai kongresszuson a vetélkedő sok nemzet közül mondhatni szinte egyhangúlag Magyarországnak adták a nemzetközi kongresszus rendezésére való megbízást, szintén az az elismerés és szimpátia jutott kifejezésre, amelyben a magyar Pen Club és annak kitűnő vezetősége az egész Pen mozgalom részéről részesült. És mivel szinte elképzelhetetlen, hogy ennek hatalmas propaganda-értékével azok is teljesen tisztában ne legyenek, akik, mint azt a hozzánk érkezett hírekből látjuk, a maguk akciójával éppen a Pen-kongresszus Budapesten való megtartását akarják a rendező magyar Pen Club részére megnehezíteni, valóban lehetetlen mással, mint gyűlölködéssel és elfogultsággal magyarázni a magyar Pen Club ellen folyó akciót.

– Mi, akik a Pen eszméjén, az irodalom és az írók egymással való személyes érintkezésén keresztül épp a politikai ellentétek kiegyenlítését, a politika által ütött sebek gyógyítását tartjuk a toll és a toll emberei legfontosabb, legszentebb feladatának, természetesen rokonszenvünkkel és együttérzésünkkel kísérjük a magyar csoport harcát az ellene folyó és ismétlem, meggyőződésünk és lelkiismeretünk szerint teljesen alaptalan és igazságtalan támadásokkal szemben.

– Ami viszont magát a felmerült irodalmi vitát illeti, az természetesen szintén kizárólag a magyar klub belső ügye, annál is inkább, mert hiszen az a díj, amely körül a vita és az

⁵⁶ PN

elégületlenség kitört, úgy tudjuk, nem is állott semmi [más] összefüggésben a Pen Clubbal, mint hogy azt kérték fel annak odaítélésére. Már pedig hasonló megbízatás elvállalására más nemzetekhez tartozó központjainkat is igen gyakran kérték már fel és csakugyan nagyon nehéz is lenne kétségbe vonni a Pen Cluboknak hasonló dolgokban való illetékességét. Nyugodtan mondhatjuk, hogy a Pen Clubok ma már talán a világ majd minden országában elismert legjogosabb reprezentánsai a nemzetek élő, fejlődő, dolgozó, teremtő irodalmának. Ami viszont a díjakat illeti, azoknak mindig megvolt az a rossz tulajdonságuk, hogy csak egy ember nyerheti meg őket és így bizony mindig vannak csalódottak, kielégítetlen és sértett ambíciók, akik aztán nemcsak az ítélet helyességét, de jóhiszeműségét és tárgyilagosságát is igyekeznek kétségbe vonni.

– Ami egyébként magának a kongresszusnak a megtartását illeti, mi még semmi olyan értesítést nem kaptunk a budapesti klubtól, amelyből arra következtethetnénk, hogy a budapesti kongresszus megtartásának lehetősége csakugyan veszélyben forog. Épp ezért hivatalosan nem is foglalkoztunk még ezzel a kérdéssel. Maga az, hogy néhány író, akinek neve egyébként a Pen internacionális életében eddig teljesen ismeretlen volt, kilépett a magyar központból, bennünket mindaddig nem érint, ameddig maga a magyar központ létezik és fennáll. És reméljük, hogy ez az incidens reájuk nézve sem fog többet jelenteni, mint egy átmeneti létszámcsökkenést. Ugyanakkor kétségtelen viszont az is, hogy a kongresszus esetleges elmaradása valóban kellemetlenül érintene bennünket, mert hiszen most, alig pár héttel a terminus előtt, már valóban nagyon nehéz lenne annak más országban való megtartására intézkedést tenni. Hiszen mi nemcsak a magunk tagjai körében, Angliában, de a testvér kluboknál is mindent megtettünk arra, hogy azok minél nagyobb számban való részvételével minél sikeresebbé tegyük a budapesti kongresszust. És amint az eddig nemcsak Angliából, de Amerikából, Dél-Amerikából, sőt Ausztráliából is nagy számban beérkező érdeklődések és jelentkezések mutatják, minden remény meg is van arra, hogy a májusi budapesti kongresszus az összes eddigi Pen-kongresszusokat felülmúló fontosságú esemény lesz. Ehhez természetesen nagymértékben hozzájárul az is, hogy a budapesti kongresszus tárgysorozatán olyan nemcsak jelentős, de egyben értékes pontok is szerepelnek, mint az első Pen-díj odaítélése, amely nemcsak a világ íróinak, de kiadóinak figyelmét is Budapest felé irányíthatja azokban a napokban, továbbá az íróknak és az irodalomnak szellemi és anyagi helyzetét és érdekeit illető sok más kérdés.

– Éppen ezért mi a hozzánk is eljutott szomorú és kellemetlen hírek dacára is bízunk a budapesti kongresszus sikerében és hisszük, hogy valóban impozáns és tüntető megnyilvánulása lesz annak az egyetértésnek és együttérzésnek, amely a világ íróit a politikai atmoszféra mai robbanó feszültsége közepette is áthatja. Sőt nem tagadom, igen sajnálnánk azt is, ha az emberi béke és szolidaritás hatalmas demonstrációjának is szánt kongresszus nem az annyi sebből vérző Magyarországon folyna le, ahol annak egyenesen szimbolikus jelentősége is lenne...

A magyar Pen Clubnak és az egész nemzetközi Pen mozgalom körében tisztelt és szeretett vezéreinek pedig nem adhatnánk szebb és bátorítóbb üzenetet, mint amit a Pen lelke és büszkesége, a Magyarországot különösen is mindig szeretettel szívére ölelő Galsworthy mondott: „Tudjuk, hogy vannak, akik gúnyolódó és csúfolkodó megjegyzésekkel és gáncsoskodásokkal kísérik azt a nagy és szent munkát, amelynek a Pen mozgalom szolgálatába szegődött. De ugyanakkor szerencsénk az is mindenki láthatja, hogy ezek a gúnyolódók és gáncsoskodók éppen azok sorából kerülnek ki, akiknek berzenkedése és gyűlölködése csak hasznára van, és még erősebbé teszi a mi szent munkánkat...”

*Eredménytelenül ért véget
a Pen Club elnökválasztó közgyűlése*
(1932. március 13.)⁵⁷

A Magyar Pen Club szombaton [március 12-én], Radó Antal ügyvezető [al]elnök vezetése alatt igazgatósági ülést és ezt követően rendkívüli közgyűlést tartott. Az igazgatósági ülés hozzájárult ahhoz, hogy a rendkívüli közgyűlésnek azt ajánlja, vegye tudomásul Kosztolányi Dezsőnek az elnöki tisztségről való lemondását és neki eddigi működéséért szavazzon jegyzőkönyvi köszönetet. Az értekezleten Radó Antal arra kérte a megjelenteket, ne hánytorgassák a lefolyt visszás eseményeket, halasszák a sértődések elintézését a Budapesten tartandó világkongresszus utáni időre és fogadják el Berzeviczy Albert közbelépését, aki hajlandó elvállalni az elnöki tiszteletet. Radó beszéde után Ignotus Pál, Márai Sándor, Zsolt Béla és Komlós Aladár azt hangoztatták, hogy Berzeviczy személyében nem látják azt az embert, aki az írók között az egységet fenn tudja tartani. Berzeviczy volt az szerintük, aki a kettészakított irodalom fogalmát felvetette és beleoltotta a magyar közönségbe. Sokkal szívesebben vennék, ha a Pen Club megmaradna Kosztolányi elnökségénél. Ha Kosztolányi elnök marad, azzal elejét veszik azoknak a magyarázatoknak, mintha a Pen Club tiltakozna az ellen, hogy Móricz Zsigmond és Krúdy Gyula lettek a Rothermere-díj jutalmazottjai. Heltai Jenő, Bókay János és Lányi Viktor felszólalásukban kibékülést ajánlottak. Ekkor érkezett az ülésre Herczeg Ferenc, aki előadta, Berzeviczy csupán azért vállalta az elnöki tiszteletet, hogy semmiféle komplikáció ne álljon elő a világkongresszus megnyitása körül. Az írók egy része azonban ebbe a magyarázatba nem nyugodott bele, mivel – mint mondták – nem látják be, miért kell Berzeviczy személye ahhoz, hogy az írók között egység jöjjön létre. Herczeg Ferenc ez után kijelentette, hogy ilyen körülmények között Berzeviczy felhatalmazása alapján Berzeviczy jelölését visszavonja. Radó Antal megnyitotta a rendkívüli közgyűlést. Ezen az írók egy része Kosztolányit kívánta újra az elnöki székre és titkos, név szerinti szavazást kért. Radó ekkor megállapította, hogy a tagok nincsenek az alapszabályokban megkívánt számban jelen és az ülést berekesztette.

⁵⁷ Névtelen összefoglaló, PN.

A kilépők sajtónyilatkozata
(1932. március 23.)⁵⁸

A Pen néhány igazgatósági tagja hetekkel ezelőtt olyan tüntető magatartást tanúsított, amely a vezetőség által kitűnően előkészített világkongresszus sikereit nyilván veszélyeztette. Mi, a Pen Club alulírott tagjai, éppen a kongresszus érdekében aggodalommal látjuk, hogy ez a csoport az alapszabályok megsértésével és puccsszerű lépéssel óhajtja megakadályozni régi elnökségét abban, hogy a Club ügyeit tovább vezesse és a kongresszus előkészületeit a Pen Club szellemének megfelelő irányban tovább folytathassa. Minthogy semmiféle puccsal magunkat azonosítani nem tudjuk, és a kongresszus érdekeit éppen az ennek következtében előállott helyzet folytán veszélyeztetve látjuk, kijelentjük, hogy a Pen Club tagjainak sorából kilépünk.

Babits Mihály, Benedek Marcell, Dormándi László, Erdélyi József, Emőd Tamás, Fóthy János, Fóti Lajos, Földes Imre, Füst Milán, Gellért Oszkár, Gaál Andor, Illyés Gyula, Ignotus Pál, Komor András, Komlós Aladár, Karinthy Frigyes, Kassák Lajos, Kárpáti Aurél, Kodolányi János, Laczkó Géza, Lengyel Menyhért, Móricz Zsigmond, Márai Sándor, M. Pogány Béla, Nagy Endre, Nagy Zoltán, Németh Andor, Pásztor Árpád, Pünkösti Andor, Relle Pál, Pakots József, Sárközi György, Schöpflin Aladár, Török Sophie, Varró István, Vitéz Miklós, Várnai Zseni, Zsolt Béla

⁵⁸ Kosztolányi Dezsőné: *Kosztolányi és a Pen...* 211–212.

***Berzeviczy lemondott az elnökségről,
Kosztolányi kilépett a Pen Clubból***

A Pesti Napló tudósítójától
(1932. március 24.)

A Pen Club tegnapi ülésén bekövetkezett válság fejleményei tovább bogozódnak. A kilépett harminckilenc íróhoz mára újabbak csatlakoztak, így többek között Révész Béla, Szabó Lőrinc, Palágyi Lajos, Révay József, Déry Tibor, Gyergyai Albert, Molnár Ákos és – a lemondott elnök – Kosztolányi Dezső, aki a következő levelet intézte a Pen Club ügyvezető alelnökéhez;

„Igen tisztelt Barátom! Miután barátaim és kortársaim, kik úgyszólván az egész mai magyar irodalmat képviselik, kiléptek a Pen Clubból és nélkülük – elszigetelten – nem tudnék tovább dolgozni az ügyért, melyet közösen vállaltunk, magam is követem példájukat és a Pen Club tagjai közül ezennel kilépek.”

A második fordulat ebben az ügyben Berzeviczy Albert, a tegnapi megválasztott elnök lemondása tisztségéről. Berzeviczy lemondásával kapcsolatban a következő nyilatkozatot tette:

– Annak idején a Magyar Pen Clubot főképp az én igyekezetem hozta létre; sikerült az irodalmi téren legellentéesebb elemeket közös munkára egyesítenem. Már akkor felajánlották nekem az elnökséget, melyet el nem fogadtam. Másodszor felajánlották Rákosi Jenő halála után. Ekkor Kosztolányi buzgó kérésére beleegyeztem abba, hogy tiszteletbeli elnökké válasszanak meg, főképp tekintettel a közeledő s Budapesten tartandó világkongresszusra.

– Ezen előzmények után történt, hogy a klub több oszlopos tagja az elnök és igazgatóság bizonyos intézkedésével való elégedetlensége miatt az igazgatóságból kilépett. A klubot éppen a kongresszus küszöbén a szakadás veszélye fenyegette. Ekkor több barátom, hivatkozva Kosztolányi elnök kívánságára is, az én elnökjelöltségemmel vélte az egyetértést és békét helyreállítani. Én kijelentem, hogy bár előrehaladott koromban ez rám nézve nagy áldozat, vállalom azt, ha valóban a közkívátnak felel meg és alkalmas a kongresszus sikerének biztosítására.

Miután a Pen Club közgyűlésén tegnap történtek föltevésem alaptalanságáról győztek meg, csak következetes maradok, mikor az ily körülmények közt reám esett választást el nem fogadom.

– Mindig a legalább kifelé egységes front előmozdítója akarván lenni, – habár ezt ma úgy látszik, sokan el nem ismerik – nem akarok elnökséggel, melyet igazán nem kerestem, újabb meghasonlás előidézője lenni.

Idáig szól Berzeviczy nyilatkozata, amely most már újabb kérdés elé állítja a Pen Club csonka vezetőségét. Értesülésünk szerint különben csütörtökön [március 24-én] délután külön-külön tanácskozásra gyűlnek össze mind a kilépettek csoportjának, mind a Pen Club megmaradt igazgatóságának tagjai, hogy a legközelebbi teendőkről határozzanak.

A magyar Pen Club március 22-iki rendkívüli közgyűlésén olyan mértékben fakadt ki a már hónapok óta vajdó krízis, hogy immár megszűnt csak magyar kultúrügy lenni. Eddig még be lehetett állítani az ellentéteket pusztán személyes torzsalkodás következményeinek, eddig még lehetett arról beszélni és nyilatkozni, hogy itt csupán a Rothermere-díj odaítéléséről van szó. S amíg annak a látszata, hogy személyes ellentétekről van szó, hogy mindössze egy-két akadémikus igazgatósági tag lemondása, majd az elnök elkedvetlenedése okozta a huzavonákat, fennállt, a Pen Club ügye valóban nem a nyilvánosság és nem a magyar irodalom és kultúra egyetemes ügye volt. Harminckilenc író kilépése azonban komoly dolog, ez már nem személyes ügy, nem magánügy, nem pusztán torzsalkodás, itt már közüggé vált a krízis s közüggé vált főként azért, mert a válság közvetlenül a nemzetközi kongresszus összeülése előtt tört ki ilyen mértékben. Félő, hogy a Pen Club ügye nemcsak egyetemes magyar ügy, hanem európai ügy is ebben a pillanatban.

Az eddig elhangzott különböző nyilatkozatok és ellennyilatkozatok kivétel nélkül a Rothermere-díj odaítélése körül forogtak. A lord Kosztolányi Dezsőnél informálódott a magyar írók helyzete felől. Kosztolányi őszintén feltárta azt a sanyarú helyzetet, amelyben kiváló íróink sínylődnek, Rothermere ekkor azzal a felhatalmazással adott át Kosztolányinak ezer fontot, hogy abból két éven át két-két kiváló magyar művet jutalmazzon meg. Mindezt részletesen és pontosan elmondta az az interjú, amelyet Kosztolányi publikált annak idején.⁶⁰ Ő, hazatérve Londonból, feleslegesen előterjesztést tett a Pen Club igazgatóságának, javasolván, hogy küldjön ki a Club egy bizottságot, amelynek feladata legyen a jutalmazásra méltó két mű kiválasztása. Az igazgatóság azonban arra az álláspont-ra helyezkedett, hogy bizottság kiküldése felesleges. A bizottság egy évet is eltölthet művek olvasásával, ennek pedig semmi értelme nincsen. Legjobb lesz, ha Kosztolányi maga választja ki a jutalmazandó műveket. Valóban, így is történt. Ő Krúdy Gyula és Móricz Zsigmond egy-egy művét ajánlotta, az igazgatóság ehhez hozzá is járult.

Ekkor következett először Herczeg Ferenc, majd Voinovich Géza, Császár Elemér, Pekár Gyula lemondása az igazgatósági tagságról. Indoklás: Kosztolányi nem a lord intencióinak megfelelően, hanem önkényesen adta ki az ötszáz fontot, ők ezzel nem értenek egyet. Ezután következett még néhány lemondás, majd végezetül maga Kosztolányi De-

zső is lemondott az elnökségről – „nem akarván személyével a kongresszus sikerét veszélyeztetni”. Lemondott, mint hitte, a béke kedvéért.

De hát ha az igazgatóságnak kifogása volt a díj odaítélésének módja ellen, miért bízta mégis Kosztolányira? Ez az egyik ellentmondás. Ha nem értett egyet a jutalmazandó művek dolgában, miért hagyta jóvá Kosztolányi előterjesztését? Ez a másik ellentmondás. És végezetül, amikor Kosztolányi is lemondott, miért jelentették ki az elégedetlenségüket hangoztató urak, hogy Kosztolányi szabályszerűen járt el, lemondásukat visszavonják, ellenben Kosztolányi lemondását elfogadásra ajánlják s a helyébe Berzeviczy Albertet kívánják megválasztani elnöknek? Ez a harmadik ellentmondás.

A Pen Club egy, számban is, írói súlyban is tekintélyes csoportja ragaszkodott ahhoz az álláspontjához, hogy – nem járván el szabálytalanul – maradjon meg az elnöki székben Kosztolányi Dezső, folytassa a kongresszus előkészületeit, tegye meg a kötelességét, mint ahogy eddig is megtette. Hiszen Kosztolányinak igen nagy része van abban, hogy a Pen Clubok világkongresszusát Budapestre hívták össze. Hiszen Kosztolányi nemzetközileg ismert ember, csakúgy, mint Molnár Ferenc, Babits Mihály, Heltai Jenő, Móricz Zsigmond vagy Zilahy Lajos. Legalább olyan tekintély az európai kultúrvilágban, mint Pekár Gyula. Miféle rejtélyes oka lehet annak, hogy Kosztolányi nem lehet a Pen Club elnöke, noha szabályosan járt el, noha a kongresszus előkészítésében nagy érdemei vannak, noha nemzetközi vonatkozásban alkalmas ember? Miért kellett erőszakkal ragaszkodni Berzeviczy Albert elnökségéhez, alkalmas elnök már lévén Kosztolányi személyében? Kiknek nem volt ő alkalmas, minden rátermettsége és érdeme ellenére?

Itt jutunk el ennek a kérdésnek a nyitjához.

Bizonyos körökben már azt sem nézték jó szemmel, hogy Kosztolányit választotta meg a Pen Club elnöknek. Az irodalmi különítmények egyik kimagasló vezéralakja,⁶¹ aki időről időre kirekeszti a magyar nemzet testéből a modern írók egész egyetemét, s aki lehazaárulózza, leszidja őket, sőt ellenséges államokkal való összejátszással, s a magyar állam romba döntésnek munkálásával vádolja őket, rossz néven vette, hogy az egyetlen irodalmi társaság, a Pen Club, megmaradt demokratikus és humanista szervezetnek. Mindazok, akik a hazafiságot immár évek óta kisajátítják, egyetértettek vele, természetesen. Akik a jelekből olvasni tudnak, előre érezhették a közelgő kitörés szelét. A nem anynyira progresszív, mint inkább agresszív hivatalos körök rosszallása növekedett, amikor Kosztolányi elfogadta a Pen Clubok oly értelmű megállapodását, hogy kötelességüknek tartják, írókhoz méltóan, a pacifista, antiimperialista és humanista szellemben való munkálkodást.⁶² Hogyan? Pacifizmus? Humanizmus? Ez hazaárulás. Aki pacifista, az nem magyar író. Aki humanista, az nem magyar író. Magyar író csak az lehet, aki vöröskereszt-

⁵⁹ PN⁶⁰ *Lord Rothermere-nél. Dok 12.*⁶¹ Pekár Gyula⁶² Az 1931-es hágai 9. világkongresszuson.

tel a kabátujján, a front mögött tyrtajoszi hangon szól. Aki háborút követel és háborúra izgat, – itt, a fedezékben.

Kosztolányit tehát nem lehet megtérni tovább egy írói szervezet élén. A Pen Club szürke vegetálása idején még csak hagyján. De íme, itt történik valami, itt nemzetközi kongresszust rendeznek...

Hatalomba kell tehát keríteni, akárhogy is, mint az Akadémiát, mint a Kisfaludy Társaságot, mint a Petőfi Társaságot... S megkezdődött az aknamunka Kosztolányi ellen.

A Rothermere-díj kiosztása volt az első ürügy a nyilvánosság felé. Elfelejtik, hogy amikor néhai Rákosi Jenő adta át a tízezer pengőnyi összeget az anyagilag jól szituált egyik akadémikus költőnek,⁶³ sem Móricz Zsigmond, sem Kosztolányi, sem a többi nem csapott lármát, nem emlegette a költő anyagi körülményeit, nem mondott le és nem lépett ki, nem nyilatkozott, – hanem hallgatott. Mint ahogy hallgatott Császár Elemér és Pekár Gyula is és mindenki, aki most belekötött Kosztolányiba. Ámde miután a Rothermere-díj odaítélése nem olyan döntő ügy, hogy azzal a kongresszust veszélyeztetni lehetne, elégtételt szolgáltatott Kosztolányinak s erről a pontról visszavonultak. Ellenben a kongresszus céljaira több mint harmincezer pengőre van szükség. Nos, mihamar meg kellett értenie Kosztolányinak, hogy ő ehhez a pénzhez nem juthat hozzá. Hogy az ajtók bezárulnak előtte, hogy a kabátok begombolódnak, hogy az arcok diplomatikus merevségbe keményednek... Meg kellett értenie, hogy azok, akik az élő irodalmat lehazaárulózzák, erkölcstelennek nevezik, az ellenséges hatalmakkal való összejátszással vádolják, – nyugodt lélekkel veszélybe sodorják a nemzetközi kongresszus megtartását, vállalják azt a következményt, hogy Belgrádban ül össze a kongresszus – s mindezt ugyanakkor cselekszik, amikor folyton magyar ügyről, magyar érdekről, magyar propagandáról, magyar kultúráról és magyar igazságról szónokolnak. Teszik ugyanakkor, amikor a nyilvánosság elé lépve a nemzetközi kongresszus érdekeit hangoztatják!

Dokumentumok vannak arra vonatkozólag, hogy Kosztolányit bizonyos helyről visszalépésre szólították fel, ellenkező esetben a pénzt aligha bocsátják rendelkezésére! Kosztolányi pedig ahelyett, hogy igazának tudatában megmaradt volna pozícióján, hogy a nyilvánosság elé lépett volna s felvette volna a felé dobott kesztyűt, – hallgatott, lemondott.

Most már mindenkinek meg kell tudnia végre, milyen eszközökkel dolgoznak itt egyes különítmények hatalmon lévő tagjai. Ha valakinek kétségei lehettek még aziránt, hogy itt másról is van szó, mint egy díj odaítéléséről, olvassák el újra Pekár Gyula beszédét, amelyet a Petőfi Társaságban mondott. Ez a beszéd a legbüszkébb felhívás arra, hogy a nemhivatalos irodalom művelőit zárják ki a nemzet testéből, hogy ítéljék őket erkölcsi és fizikai pusztulásra. Ez a beszéd a legborzalmasabb inszINUÁCIÓKKAL illette a magyar írók tetemes részét s éppen a legkiválóbbakat, azt is megtagadva tőlük, hogy magyarok.

Hogy mindez hová vezet, azt senki sem tudhatja. A magyar irodalom valóban kettészakadt, de nem az írók szakították ketté, hanem azok, akik a tollat a hatalom gyakorlására használják. Most a Pen Club, az eddig egyetlen egyetemes magyar írószervezet harminckilenc tagja vált ki, eleget téve Pekár Gyula ama felszólításának, hogy távozzanak a színtérről. Hogy azokkal, akik ezt a szomorú kultúrhelyzetet előidézték, miként fog szóba állni Galsworthy, Felix Salten, Romain Rolland vagy Jules Romains, – nem tudjuk. Pekár, mint hírlík, beül a fogadóbizottságba⁶⁴ s elvárja, hogy ezek az európai egyéniségek karonfogva sétáljanak vele a Halászbástyán, míg Kosztolányi, Móricz, Babits s a többiek némán bandukolnak a mellékutcákban. A kongresszus, igenis, most jutott veszedelembé...

Pekár el fogja felejtetni, hogy nemrég kirohanást intézett az európai kultúra ellen. Mint ahogy elfeledte már régen, hogy ő egy időben nagyon is franciás írásokat követett el.

Ám azok, akik a Pen Clubokat képviselik szerte a világon, vannak annyira kultúremberek, hogy különbséget tudjanak tenni író és író között. S akik kiléptek, jobban ott lesznek a kongresszuson, mint azok, akik bent maradtak.

⁶⁴ L. A Magyar Pen Club tagjai. Adattár 3.

⁶³ Voinovich Géza akadémiai Vojnits-díjáról van szó.

Hármas elnöki tanács a Pen Club élén

A Pesti Napló tudósítójától
(1932. március 25.)

A Pen Club különböző pártjainak megbízottai értekezletre gyűltek össze csütörtök délután, hogy a Pen Club válságát megoldják.

Az értekezleten sikerült átmeneti megoldást találni s ezzel áthidalni a válságot. A megoldás lényege az, hogy a Pen Clubok budapesti nemzetközi kongresszusáig és a kongresszus tartamára háromtagú elnöki tanács alakul és intézi a Magyar Pen Club ügyeit. Az elnöki tanács tagjaivá az értekezlet megválasztotta Heltai Jenőt, Herczeg Ferencet, Kosztolányi Dezsőt. Ez a megoldás előreláthatólag biztosítja a májusi kongresszus megtartását.

*Fegyverszünetet ajánl a Pen Club alelnöke
a harcban álló két csoportnak*

(Az Est tudósítójától)⁶⁵

A budapesti PEN Clubban a kitört belső harcot ismeri a közönség. A PEN Clubban bent maradt tagok és a kilépettek álláspontját az alábbi két nyilatkozat világítja meg.

Radó Antal ügyvezető alelnök a következőket mondotta:

– Ma délután hat órára igazgatósági ülést hívtunk össze a Fészek Klubba. A meghívók szétmentek azoknak az igazgatósági és elnökségi tagoknak, akik nem léptek ki. Amennyire rajtam áll, igyekezni fogok a békítés munkáját elvégezni, hogy a kongresszus sikerét biztosítsuk. Más módokat keresünk az ellentétek kiegyenlítésére. Esetleg nem töltjük be most az elnökséget, de remélem, akad valaki, akiben mindnyájan megbízunk. Azt hittem, van szervezett párt, amelyiknek megvan a maga ellenjelöltje – természetesen kell, hogy tag legyen –, és megvannak a maguk követelései. Minden követelésre ráállottam. A bizalmas értekezleten azt kívánták, hogy vegyünk fel tagokat az ő táborukból a rendezőbizottságba is. Meg is szavaztuk ezt a kérést, megvolt a paktum, azután felborult ismét minden. Persze csak olyan követeléseket lehet támasztani, amelyek a lemondott igazgatósági tagokat nem sértik. Hiszen azt akarjuk, hogy azok is megmaradjanak. Kétségtelen, hogy Herczeg Ferencék állásfoglalásának is van jogosultsága.

Ne bántsuk egymást! Ha már most nem lehet elintézni a vitás problémákat, leghelyesebb volna elhalasztani a döntést, és a kilépési elhatározásokat felfüggeszteni a kongresszus utánra. Csináljunk treuga deit, hiszen csak öt napig lesznek Budapesten a világ írói, és május 21-én, a kongresszus bezárása utáni napon már össze lehet hívni rendkívüli közgyűlést. Addig ne csináljunk galibát. Rettenetes volna, ha további kilépések történnének. Hetvenéves ember vagyok, négy hét óta se éjjelem, se nappalom – nem bírom már a harcokat. El sem tudom képzelni, hogy valaki is ezt akarná, de a végén kénytelen leszek belenyugodni abba a szörnyűségbe, hogy negyvennyolc idegen klub tagjait értesítsük arról, hogy itt mi összevesztünk egymással. Kétségbe kell esni!... Legalább a kongresszus utánig fügesszük fel a viszálykodást!

A treuga dei ajánlatát elmondottuk Babits Mihálynak, aki ezt válaszolta:

– Az ellenzéknek valóban nincs szervezett pártja, haditerve és politikája. S ez így van jól. Írók vagyunk, és nem illik hozzánk a pártélet és a politika. De nem illik hozzánk a megalkuvás s az igazságtalanságba való megnyugvás sem. A kilépettek minden előzetes elhatározás nélkül egyéni felháborodásukban cselekedtek. Bántani senkit sem akarunk, és lépésünk nem irányul személyek ellen. Az én részemről legkevésbé Berzeviczy Albert el-

⁶⁵ Az Est, 1932. márc. 25. In Babits Mihály: „Itt a halk...” 310–312. (133)

len, aki a történektől különben is távol áll. Magát a rendszert, a puccsok, a politika, a pártoskodás rendszerét perhorreszkáljuk.

Treuga dei? Nem tudom, milyen feltételek mellett csinálhatnánk meg. S nem tudom, amit most nem sikerült elintéznünk, sikerülhet-e a kongresszus után. Nem szeretnék útjába állni semminek, ami jóra vezethet, de egyelőre nem látom a lehetőségeket.

*Jegyzőkönyv
a Magyar Pen Club 1932. április 5-i igazgatósági üléséről⁶⁶*

(A jegyzőkönyvet vezeti Mohácsi Jenő.) (Elnök: Radó Antal.)

Radó Antal ügyvezető alelnök megnyitja az ülést. Elmondja, hogy a legutóbbi igazgatósági értekezlet kiküldötte Heltai Jenőt és Mohácsi Jenőt, hogy a kilépett tagokkal tárgyalásba bocsátkozzanak Herczeg Ferenc indítványa alapján.

Heltai Jenő referál a kiküldetéséről. Elmondja, hogy Herczeg Ferenc indítványa alapján a kilépett tagokkal negyedfél óras tárgyalás folyt. A kilépettek két kívánsághoz kötötték a javaslat elfogadását. Először azt kívánják, hogy a vezetőségbe kiküldött három úr, nevezetesen Heltai Jenő, Herczeg Ferenc és Kosztolányi Dezső csak egyhangúan hozzon határozatokat. Heltai Jenő ezt akadémikus értékű kívánságnak tartja, elfogadásának nincsen akadálya. Fontosabb kérdés a második föltétel. A kivált urak kellő elégtételt akarnak szolgáltatni Berzeviczy Albertnek, aki nobilisan viselkedett és érdemtelenül került bele a Magyar Pen Club elnökválasztása körül lezajlott eseményekbe. Harmadszor az a kívánság, hogy a Magyar Pen Club egészítse ki magát egy csomó kitűnő íróval, akik eddig nem tagjai. Heltai Jenő ebből csak azt vállalta, hogy a propozíciókat az igazgatóság elé fogja terjeszteni. Hangsúlyozta a kilépettek előtt, hogy az igazgatóságnak van egy határozata, hogy nem vesz fel új tagokat a kongresszus végéig. Heltai Jenő egyébként azt reméli, hogy az egész ügy rendbe fog jönni.

Schöpflin Aladár elmondja, hogy kérdést intézett Zsolt Bélához és Ignotus Pálhoz, akik kijelentették, hogy abból, ha az igazgatóság a föltételek iránti kérésüket nem honorálja teljes mértékben, nem fognak kabinetkérdést csinálni.

Babits Mihály arra emlékeztet, hogy a kilépetteknek az a kívánságuk is volt, hogy az intézőbizottság a többi bizottságot egyhangúlag válassza meg.

Intézőbizottság, [1932.] április 25.

- 1.) Berzeviczy-ügy.
- 2.) Akadémia helyiségei.
- 3.) rendezőbizottság megválasztása (Pekár [Gyula], Bókay [János ifj.], Intézőbizottság, ügyvezető alelnök, titkár, Bársony [?], Bogsch [Aladár], Miklós [Elemér], Máray [Sándor], Ignotus [Pál], Zsolt [Béla], három író, Weiss Julián).
- 4.) sajtó. (Konferenciák? Deputációk?)
- 5.) Külföldi sajtó.

⁶⁶ G. A.n.

- 6.) Rádió-ügy.
 7.) Miloš Krass, König, Günzler, Lengyel lap, stb.
[valószínűleg Mobácsi Jenő kézíratos betoldásával.]
 Rendkívüli közgyűlés?
 Salfatti [Margherita Sarfatti]?
 Szelvény?
[olvaszatlan]

Schöpflin Aladár fogalmazványa
a Magyar Pen Club Berzeviczy Alberthez intézendő leveléhez
 (1932. április 5.)⁶⁷

Budapest, 1932. IV/5.

Nagyméltóságú Díszelnök Úr!

A Pen-Club igazgatósága április hó 5-én tartott ülésén napirendre került Nagyméltóságod levele, amelyben díszelnöki tisztéről lemond. Az igazgatóság egyhangú mély sajnálkozással értesült Nagyméltóságod lemondási szándékáról, egyértelműleg arra az álláspontra helyezkedett, hogy a lemondás elfogadása ellentétben állana a Pen Club érdekeivel ép úgy, mint a küszöbön álló világkongresszushoz fűződő fontos közérdekkel, Nagyméltóságod közreműködését nem nélkülözheti, lemondásába nem nyugodhatik bele s ezért minden lehetőt megtesz arra nézve, hogy Nagyméltóságodat a Club ügyeiben való további részvételre s a díszelnöki tisztség megtartására rábírja. Hogy ez lehetségessé váljék s a Club érdekében az utóbbi időben előfordult súrlódásokból származó félreértések s esetleges jogosult sértődések kiküszöböltessenek, szükségesnek tartjuk Nagyméltóságodnak felvilágosítástul szolgálni bizonyos olyan részletekről, melyek eddig Nagyméltóságod előtt valószínűleg ismeretlenek vagy csak hézagosan ismertek voltak.

Az április 5-iki igazgatósági ülésen Heltai Jenő igazgatósági tag, akit az igazgatóság a kilépett tagtársakkal való tárgyalással megbízott, jelentésében az igazgatóság tudomására hozta, hogy a kilépettek visszatérésének egyik feltétele az volt, hogy Nagyméltóságodnak elégtétel szolgáltatassék korrekt és a Club békéjének előmozdítására szolgáló magatartásáért. Ez a kívánság abban is nyilvánult, hogy a kilépettek egyhangúan Nagyméltóságodat akarják a kiküldendő háromtagú bizottság egyik tagjául megnyerni. A Nagyméltóságodnak adandó elégtétel módjáról az igazgatósági ülésen folyt megbeszélés közben Babits Mihály és Schöpflin Aladár igazgatósági tagok, a kilépett tagok csoportjának tagjai nyomatékosan hangsúlyozták, hogy az elégtétel-adás legmesszebb menő módját tartják szükségesnek. Az utóbbi nevezett tagtársunk kifejtette, hogy a Clubból való csoportos kilépések merőben a felmerült súrlódásokból támadt izgalom kirobbanásai voltak, azoknak Nagyméltóságod személyével vagy elnök-jelöltségével kapcsolatuk nem volt, ha bárki más lett volna elnök-jelölt, a robbanás akkor is megtörtént volna. Ha tehát Nagyméltóságod a történetekben

⁶⁷ K.m. A Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda fejl. lp. A fogalmazvány Schöpflin ugyanaznap. valószínűleg Radó Antal úv. alelnökhöz írott másik levelének melléklete. Eszerint: „Kedves Barátom, megbízatásomhoz híven megírtam a Berzeviczyhez intézendő felterjesztést. Kérlek, közöld ezt az illetékesekkel úgy, hogy ez csak tervezetnek tekintendő, és ha szükségesnek látszik, tetszés szerint módosítható.” K.m.

személye iránti bizalmatlanságot vagy sértődést érez, ez csak mindenképp érthető, de mindenképp el is oszlatandó félreértés eredménye lehet. Ezért a nevezett igazgatósági tagok, valamint Kosztolányi Dezső, az újonnan választott intéző bizottság egyik tagja azt az indítványt terjesztették elő, hogy az igazgatóság ne nyugodjék bele Nagyméltóságod lemondásába, teljes bizalmának és szeretetének kifejezésével kérje meg Nagyméltóságodat annak visszavonására, s egyúttal arra is, hogy a Club ügyeiben való további jóindulatú közreműködését ne vonja meg s a májusi világkongresszuson a magyar részről való elnöklést, mint a magyar kultúra erre leginkább avatott vezérférfia vállalja el. A javaslatot az igazgatóság egyhangúlag, lelkesedéssel fogadta el és megbízta az intéző bizottság három tagját, Heltai Jenő, Herczeg Ferenc és Kosztolányi Dezső urakat, hogy az igazgatóság határozatát és abban kifejezett kéréseit Nagyméltóságoddal tudassák, igyekezzenek Nagyméltóságodat az igazgatóság kívánságai teljesítésének megnyerni.

Abban a reményben, hogy sikerül azokat az okokat, amelyek Nagyméltóságodat a lemondásra bírták, tárgyalanná tették s a Clubban helyreállított harmóniát ezzel helyrehozni, maradtunk kiváló tisztelettel

Erdélyi magyar író előtt, akit sorsa, rendeltetése a szellem tiszta fegyvereihez állított, nem lehet rokonszenvesebb gondolat a Pen-klub gondolatánál, amely a szellemi kincsek békés cseréjét tűzi feladatául, amely a határokon a szellem fölényével nyúl át, a művészet egyetemességével visz nemzeti értékeket más nemzetek szeretetébe; amely félredob politikát és vámhatárt, hogy éppen ott találkozzanak a népek, ahol a legnemesebben és legtisztábban találkozhatnak: a szellem és művészet területén. A mi sokat hangoztatott és sokszor kigúnyolt erdélyi magyar gondolatunk⁶⁹ rokonának érezte mindig a nagy európai Pen-klubok gondolatát, mint ahogy a viharba kitett kis fészek rokona a háznak, amelyet az ember fölénye és méltósága épített. Az erdélyi magyar író, aki eddig ennek a nagy internacionális fedélnek jótékony védelme alá a maga külön, fél[t]ő szeretettel őrzött szépségeivel hivatalosan nem állhatott, hívatlanul is munkálta és munkálja helyzeténél és rendeltetésénél fogva ennek a gondolatnak nemes emberségét. Természetesen emelkedett föl a kis háborúságok és a nagy keserőségek fölé, hiszen ez az első és elengedhetetlen lépés a Pen-klubok gondolata felé, amely már nemcsak egyéneket, hanem nemzet-egyéneket fűz egymáshoz. De túl e nemes emberi gondolat szempontjain is, mint magyar írók, őszinte döbbenettel állunk az előtt a belső harc előtt, amely a magyar Pen-klubban folyt az utóbbi hetek alatt.

Nem értjük azt első fázisától kezdve, utolsó momentumáig... Kosztolányi Dezső, a klub elnöke, igazgatóság és közgyűlés egyhangú jóváhagyásával két író díjjal tüntet ki. Herczeg Ferenc és néhány társa tagságáról lemond. Kosztolányi Dezső leköszön elnöki tisztségéről. Herczeg Ferencék visszalépnek. Elnökjelölt Berzeviczy Albert. Az elnökválasztó gyűlés eredménytelen. A következő gyűlés megválasztja Berzeviczy Albertet. Erre negyven író kilép a Pen-klubból. Kilép maga Kosztolányi Dezső, a Pen-klub volt elnöke. És újabb kilépések. Teljes szétszakadás... Csupa kérdés keletkezik bennünk, olvasva a meglepetésszerűen egymásra halmozódó híreket e belső harcokról éppen a nagy nemzetközi kongresszus előtt, amely idei székhelyül Budapestet választotta. Ahogy a hírek halmozódtak elénk hétről-hétre és napról-napra, úgy halmozódtak fel bennünk a vég nélküli kérdések, amelyek kínos döbbenettel várják a feleletet. Nekünk csupa érthetetlen mozdulat. Távolról úgy hat az egész, mint egy kínos, tragikus és értelmetlen báb-játék, melynél azok, akik vezetnek, elveszítették a drótok felett a józan uralmat...

⁶⁸ EH 1932. 5. évf. 4. 286–288.

⁶⁹ A transzszilvanizmus.

Miért léptek ki Herczeg Ferencék? Hogy két magyar író kapott díjat? Hát van-e ma magyar író, aki díjat ne érdemelne? Olyan rózsás szerencsét fogott talán az, akit rendeltetése a magyar író útjára vitt?!... Azt tartják, hogy másnál talán jobb helyre ment volna?... Lehet. De osztottak-e ki valaha díjat, amelynél minden szempont, minden ítélet és tetszés megnyugodott volna? Ha csak azt nézzük, hány Akadémia által koszorúzott művet söpört már a feledés az idő szemétkosarába, és hány kitüntetett író száradt lexikális adattá idők folyamán, a nélkül, hogy ilyen emberi tévedések miatt tagjai ott hagynák az intézmény megvalósult, nemes gondolatát. A magyar Pen-klubnak föl kell bomlania azért, mert abban a szerencsében volt része, hogy két érdemes tagjának anyagi jókat is juttathatott...

Nem értjük.

Nem értjük: miért távozott Kosztolányi Dezső a Pen-klub elnöki tisztségéből éppen a Budapesten tartandó nemzetközi kongresszus előtt, amelyet nemes energiával vitt eddig a megvalósulás felé, s aki ettől a külső októl eltekintve is, írói egyéniségével, nagy világirodalmi kulturáltságával, gazdag fordítói munkásságával a Pen-klub ideál nagyszerű munkása?

Viszont, ha már Kosztolányi Dezső elnökségéről lemondott, s Berzeviczy Albert elnöksége megoldást kínált, nem értjük, Berzeviczy Albert miért nem jó elnöknek, ha tisztelbeli elnöknek jó volt? Hogyan történhetett, hogy ez a terv, amely a szélcsendet ígérte, még nagyobb vitát idézett föl, s a mai magyar irodalomnak olyan élő, gazdag, nemes csoportja, amelyben ott van Babits Mihály és Móricz Zsigmond, e megoldási terv nyomán nyíltan elhagyta a Pen-klubot?...

Sőt! Hogyan bagozódhattak, milyen ördögi fordulatokkal mehettek annyira a dolgok, hogy amint a legutolsó hírek mondják, Kosztolányi Dezső – alig néhány napja még a Pen-klub elnöke! – még egyszerű tagságáról is lemondott?!...

Ellenőrizhetetlen hírek jöttek hozzánk kulisszák mögötti mozdulatokról, amelyek hol ezt, hol azt a momentumot próbálták magyarázni. Majd ugyanezeknek a híreknek cáfolatai jelentek meg nyilatkozatokban, elvéve előlünk az egésznek azt a kicsi értelmét is, ami legalább emberileg magyarázott valamit, ha az egész botrány-láncnak közmorál szempontjából úgyse adhatta értelmét.

És hallottuk közben azt is, hogy a magyar irodalmi élet világnézet-lovagjai e már amúgy is ideges időben attakot lovagoltak az ő papír lándzsáikkal. Hát nem lehetett volna elhaladni fölényes nyugalommal Szász Károly uram Vojnits-bírálatával mellett, mint ama bizonyos karaván? Vagy Pekár Petőfi-társaságbeli kis beszédje mellett?! Hiszen a magyar írók tudhatnák legjobban, hogy ilyen mindig lesz és semmivé válnak az olyan ambíciók és energiák, amelyet alkotás helyett csak gáncsolással foglalkoznak. Az ilyen energiának sok ideje van, állandóan irodalompolitikát csinál, ha már irodalmat nem csinálhat. Szabad-e ilyenek miatt félreállni, s kátyúba engedni nemes, szép ügyeket a legkényesebb pillanat-

ban! Milyen kár, hogy akik ottan az ügyek zsvájában élnek, nem nézhetnek egy kicsit messziről, ahonnan az ilyen jelenségek valóban semmiséggé törpülnek.

Milyen távoli reménytelenségbe vész a Pen-klub ideál, a nemzeti kultúrák cseréje és ölelkezése, ha az *egy* nyelvi és nemzeti életet élők között ilyen értetlenségek, ilyen átkos szakadozások támadnak, ahol a közös nagy lendület helyett szétfutó energiák jutnak uralomra, s a közérdek komoly és döntő pillanataiban sem tud békét hozni a bölcs és nyugodt fölemelkedés?

Ki fog felelni ezért a szégyenért, amely a mi arcunkba is fellöki a vért, s a mi szerény magyar küzdéseink között döbbenve megállít?!... Mert az a gúny és megvetés, melyet magáról elfeledkezett magyar írók felelőtlen meggondolatlansága, rövidlátó lelkiismeretlensége ki kell és ki fog váltani minden rajtunk kívül való nemzet írotársadalmából, nemcsak a magyarországi komoly írók arcába fogja kergetni a megaláztatás szégyenpírját, de sokszorosan a miénkbe, akik fogcsikorgatva és ökölbe szorított kezekkel pusztán néma nézői lehetünk ennek a gyászos magyar kultúrkomédiának...

**A Belügyminisztérium rendelkezése
a budapesti világkongresszus külföldi vendégeinek
vízumkedvezményéről**

(1932. április 28.)⁷⁰

M. Kir. Belügyminister

Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság

Tárgy: Pen Clubok vízumkedvezménye

S z á m. 225/1932 eln.

A m. kir. állami rendőrség valamennyi határszéli kapitányságának és kirendeltségének

Székhelyeiken

A Magyar Pen Club Budapesten rendezi 1932. évi május hó 15-től 20-ig a Pen Clubok tizedik világkongresszusát. –

Ezen alkalomra beutazó külföldi állampolgárok útlevél és a Magyar Pen Club által kiállított „Igazolvány”⁷¹ felmutatása mellett folyó évi május hó 10-től 20-ig vízum nélkül léphetik át a határt. A beutazási vízumot pedig díjmentesen 2 P. kezelési költség befizetése mellett utólag szerezhetik be. –

Tekintettel arra, hogy az idő rövideje miatt a Magyar Pen Club a kongresszusi meghívókat, illetve „Igazolványokat” a távoli államokban lakó tagoknak (résztvevőknek) már elküldeni nem tudja, ilyen külföldiek, – amennyiben a Pen Clubok kongresszusára való érkezésüket hangoztatják, ugyancsak fenti módon bocsájtandók be az országba. –

A határátlépést a következő távolsági forgalom számára kijelölt általános határátkelőhelyeken engedem meg:

a.) vasúton és közúton: Szentgotthárd, Pinkamindszent, Torony, Kőszeg, Sopron, Mexikópuszta, Hegyeshalom, Oroszvár, Komárom, Esztergom, Szob, Drégelypalánka, Ipolytarnóc, Somoskőújfalu, Bánréve, Hidasnémeti, Sátorajaujhely, Záhony, Nyírábrány,

⁷⁰ G.m.

⁷¹ Milan Kasanin jugoszláv küldött Mohácsi Jenő aláírásával ellátott igazolványa szerint „E sorok felmutatója [a küldött neve] a [küldő ország neve] PEN Club tagja a Magyar Királyi Külügyminisztérium és a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság rendeletére magyar vízum nélkül, de útlevelének felmutatása mellett utazhatik Budapestre a PEN Clubok világkongresszusára. A vízum utólagos megszerzéséről a Magyar PEN Club budapesti titkársága fog gondoskodni. Budapest, 1932. május 5-én. Dr. Mohácsi Jenő, a Magyar PEN Club titkára.”

Biharkeresztes, Kötegyán, Lökösháza, Battonya, Szőreg, Szeged (Röszke), Kelebia, Magyarboly, Baros, Gyékényes, Murakeresztúr, illetve Nagykanizsa állomásokon. –

b.) továbbá csak közúton: Alsószölnök, Rábafüzes, Pomogy, Parassapuszta, Nógrád-szakál, Balassagyarmat, Csenger, Elek, Apátfalva, Udvari, Beremend, Drávaszabolcs, Góla, Letenye, Alsólendva, Kotormány. –

c.) Dunán közlekedő hajókon. –

d.) Mátyásföldi repülőtéren. –

Az útlevél ellenőrző hatóság a magyar vízum nélkül belépő utasokat az útlevélbe bevezetett utasítással arra kötelezi, hogy az utólagos vízum megszerzése végett 24 órán belül hatóságom vízum osztályánál (Fővám palota I. em.) útlevelükkel jelentkezzenek. Ezen utasítás alá körbélyegző helyett a beléptetési bélyegzőt kell alkalmazni.

Ezen kedvezmény nem vonatkozik hontalan, kétes állampolgárságú, valamint orosz, ukrán, örmény és kínai állampolgárokra, továbbá csehszlovák, jugoszláv és román katonai (rendőrségi) személyekre. –

Budapest, 1932. évi április hó 28-án.

A miniszter rendeletéből:

Folyóvich József s.k.

miniszteri o[sztály]. tanácsos, vezető

Szám: 225/1932 eln.

A Magyar Pen Club Titkárságának
(dr. Mohácsi Jenő)

BUDAPEST

V. báró Atzél u. 3. sz.

A folyó évi március hó 30-án kelt beadványára tudomásulvétel végett közlöm, hogy a vízumköteles külföldi állampolgárok útleveleit összegyűjtve az utólagos vízum megszerzése végett annak idején hatóságom vízumosztályához megküldeni szíveskedjék. –

Budapest, 1932. évi április hó 28-án

A miniszter rendeletéből:

Folyóvich József s. k.

miniszteri o. tanácsos, vezető

Az Erdélyi Helikon Kiadóhivatalának körlevele

(Kolozsvár, 1932. ápr. 30.)⁷²

Kedves Barátom!

Az erdélyi szász íróknak 1928 novemberének Kolozsváron, az Erdélyi Helikon meghívására tartott irodalmi estélye után való szász–magyar írói megbeszélések során merült fel először az a kívánság, hogy a romániai kisebbségi szépirodák keressék és kapják meg a lehetőséget a Pen Clubba való belépésre. A megbeszélésre alkalmat adott az a tény, hogy a romániai Pen Club-szekció akkor alakult meg, és miután a Club-szekció alakulását tették lehetővé, szükségesnek látszott annak a megbeszélése és [az] abban való közös megállapodás, hogy amennyiben a két legsúlyosabb romániai kisebbség írói megfelelő alkalmat kapnának az országos Pen Club-szekcióba való belépésre, milyen feltételek alatt fogadhatnak elé egy esetleges erre vonatkozó meghívást.

A Klingsor szász írói csoportjával akkor az a megállapodásunk történt, hogy se a magyar, se a szász írók *egyenként* ne fogadják el a romániai Pen Club-szekcióba való esetleges meghívásukat. Másrészt közösen megállapodtunk abban, hogy a romániai Club esetleges felszólítására csak kollektíve, mint kisebbségi írócsoport léphetünk a Pen Clubba úgy, hogy úgy a magyar, mint a szász írók külön-külön, a másik fél tudta nélkül nem tárgyalnak a román Pen Clubbal.

1929. év elején, az Erdélyi Helikon bukaresti felolvasó estje alkalmával a romániai Pen Club-szekció elnöke, E[manoil]. Bucuța részéről tényleg megtörtént a Bánffy Miklós gróf úrral való tárgyalások kapcsán a magyar írók meghívása a román Pen Clubba. Bánffy Miklós gróf úr akkor az Erdélyi Helikon írócsoportja nevében kijelentette, hogy az erdélyi magyar írók örömmel lépnek a romániai Pen Clubba, de feltételük az, hogy:

1. nem egyenként, de kollektíve, és mint a romániai Pen Club-szekció magyar kisebbségi alszekciója lépnek be.
2. a romániai Pen Club magyar kisebbségi alosztálya maga jelöli ki, illetve hívja meg a klubszabályok szerint a Clubba felveendő magyar kisebbségi írókat, akiket a romániai Pen Club-szekció köteles tagokul elfogadni.
3. a romániai Pen Club-szekció magyar kisebbségi alosztályának székhelye Kolozsvár, adminisztrációs nyelve magyar, önállóan levelezhet bármely külföldi Pen Club szekcióval.
4. A román Pen Club központi vezetőségében egy alelnöki és megfelelő számú vezető tisztséget igényel.

5. Az évenkénti Pen Club-kongresszusokon külön képviselést azonban nem igényel, e kongresszusokon a romániai Pen Club-szekció hivatalosan kiküldött delegátusai a romániai írók összességét, a kisebbségi magyar írókat is beleértve, képviseli.

Ezeket a feltételeket közöltük volt a szász írókkal is, akik akkor magukévá tették.

Viszont a romániai Pen Club vezetősége e feltételeinket akkor nem fogadta el.

Időközben a szász írók a romániai Pen Club vezetőségének ismételt felszólítására, egyenként beléptek a klub tagjai sorába.

A tavalyi Pen Club-kongresszus⁷³ oda módosította alapszabályait, hogy az egyes országok határain belül a kisebbségek teljesen függetlenül, külön Pen Club-szekciókat alakíthatnak. Így Angliában ma van angol, skót és ír Pen Club-szekció. Belgiumban francia és flamand Club-szekció, Spanyolországban spanyol és katalán, Csehszlovákiában cseh és szlovák szekció. Az alapszabályok tehát lehetővé teszik, hogy az erdélyi magyar írók megalkothassák a maguk külön, a románnal egyenrangú, attól és minden mástól teljesen független Club-szekciójukat.

Többszöri időközben való, de mindig abbamaradt tárgyalások után legutóbb a múlt hónapban a romániai Pen Club elnöke, E. Bucuța úr azzal a sürgető kéréssel fordult Bánffy Miklós gróf úrhoz, mint akivel annak idején a tárgyalásokat felvette volt, hogy a romániai Pen Club kíváncsún tartván a magyar írók belépését a klub tagjai közé, szabja meg azokat a feltételeket, amelyek mellett ez valósággá válhatik. Bánffy Miklós gróf úr néhány magyar író társunkkal való megbeszélés után, bár ma már a magyar kisebbségnek joga van teljesen függetlenül megalakítani a maga Pen Club-szekcióját, azt az írásbeli választ adta a romániai Pen Club elnökségének, hogy ragaszkodik az 1929-ben megállapított feltételekhez, illetve a magyar kisebbségi írók számára a romániai Pen Club-szekció keretében autonóm alszekció megalakíthatását kötötte ki a Clubba való belépés feltételéül.

Tegnap kapta meg Bánffy gróf úr az E. Bucuța és [Liviu] Rebreanu urak által az országos Club elnökségének azt a választ, hogy a gróf úr által precizírozott feltételeket elfogadták, és a részletek megtárgyalása céljából május 5-én Kolozsvárra érkeznek.

Miután tehát május hó 5-én ez ügyben elhatározó tárgyalásokat kell lefolytatnunk, melyek annál kevésbé halaszthatók el, miután ezzel kapcsolatosan a május hó közepén, Budapesten összeülő Pen Club-kongresszuson való képviseltetés kérdéséről is szó lehet, nincsen idő arra, hogy e tárgyban az erdélyi magyar írók egészével beható előleges megbeszéléseket lehessen lefolytatni. Viszont szükséges, hogy az e tárgyban május 5-én, Kolozsváron lefolytatandó megbeszélésen Bánffy Miklós gróf úr elnöklésével tárgyaló magyar írói megbízottak tényleg az erdélyi magyar írók java és zöme nevében és megbízásából állapodhassanak meg a romániai Pen Club vezetőségének képviselőivel. Ezért tartottuk szük-

⁷² H-ESzC lev 1. k. 336–339. (178) és Molter Károly lev 2. k. 252–255, 443–444. (571)

⁷³ Az 1931-es hágai 9. világgongresszus.

ségesnek egyrészt közölni mindannak a summáját, ami eddigé ez ügyben történt. Másrészt ennek tudomásulvételével kérjük *azonnali* válaszát az alábbiakra:

1. Vállalja-e a maga részéről, hogy a közölt feltételek mellett a romániai Pen Club-szekció magyar kisebbségi alosztályába, mint alapító tag belép?

2. A május 5-i kolozsvári megbeszélésre személyesen eljön-e (ez utóbbi esetben még távirati értesítést küldünk az értekezlet pontos idejéről, illetve esetleges dátumváltozásról), illetve ha arra nem jön el, kérjük felhatalmazását Bánffy Miklós gróf úr számára, hogy nevében és helyette tárgyalhasson és megállapodhasson.

Kérve azonnali pontos válaszát, maradtunk teljes tisztelettel

ERDÉLYI
HELIKON
Kiadóhivatal

Babits Mihály
A „Nyugat” és a Nyugat
(1933. május)⁷⁴

A negyedszázados magyar folyóirat ünnepi számot ad, s az ünnepi szám megjelenése összeesik Európa íróinak budapesti találkozójával.

Ebben a számban a „Nyugat” vendégül látja a Nyugatot.

Itt is találkoznak... Az írók találkoznak, a szellem követői, az európai irodalom egységének nevében, melynek szinte mítikus jelszava nálunk e folyóirat címe.

Eleinte csatakiáltás volt! Egy távoli kis nép lelkének csatakiáltása, a saját tunyasága ellen: Nyugat! Nyugat! Nyugat! Mert ez a kis nép keleti vérrel büszkélkedett, s keleti illúziók melegében szeretett ringani.

De ezer év óta hun posta módjára adják át egymásnak írástudóink nemzedékei a harci jelszót: Nyugat! S ha mi Nyugat felé fordítottuk tekintetünket, nem tettünk egyebet, mint amit Szent Istvántól fogva tett minden magyar, aki szellemi műveltségről álmodott Magyarországon.

Nyugatra tekintettünk, hogy kiteljesítsük magyarságunkat. Nem először írjuk, hogy a magyarság fordított Anteusz: akkor kap mindig új erőre, ha el tud szakadni szülőföldjének ugarától. A messzeségben ébred magára. Klímaváltozástól lesz egészséges.

S az idegen levegő saját húsát és vérért építi.

Nem is idegen levegő az; mert a közös európai égnek levegője. Aminek mindent át kell hatni, szabad cserében s a tavaszi szelek friss szeszélyei szerint, hogy élet és virulás lehessen a Szellem kertjében. (Amit nemzeti levegőnek hívnak, az nagyon gyakran csak elzárt és dohos pincelevegő.)

A mi plántáink nyugati ég alatt magyar földből nőnek.

A Nyugat magyar folyóirat s magyar irodalmat termel. Nem külföldről importálta virágait, s huszonöt év alatt fordítást is aránylag keveset hozott. Akkor is inkább a magyar vívmány, mint az idegen szépség kedvéért.

Idegennel az idegenért alig foglalkoztunk. Mégis lapjainkról Európa szellője csapott az olvasó lelkébe. Nem a füledt keleti pincék magyarsága, hanem a nagy, egységes és testvéri jövőbe törő Európa szabad táj-árama.

Ezt az Európát hirdeti homlokunk. S aki ismer, tudja, mily hívek voltunk ehhez az Európához akkor is, mikor a történelmi Európa testét gyűlölet vágta ketté és vér futotta el. A Nyugat egy pillanatra sem tántorodott meg, nem vált nevéhez méltatlanná. Vér és vad-ság hullámaiból is csüggedetlen tartotta magasba a testvéri kultúra zászlaját.

⁷⁴ Ny 1932. máj. 25. évf. 9–10. 483–484.

S Európa írói, ennek a testvéri kultúrának a munkásai és apostolai, most megtisztelnék bennünket avval, hogy eljönnek ünnepünkhöz, s együtt ünnepelnek velünk. Szokásunk ellenére fordításokat hozunk, s a közös kert messze tájairól fűzünk virágokat koszorúnkba. A Nyugat mai ünnepi száma az európai irodalom testvéri egységének dokumentuma, s annak, hogy a mi kis nemzetünk irodalmát is testvérül öleli ez az egység.

Mint egy színt a szívárvány... Talán a Jövő szívárványa, egy vízőzön után.

Schöppflin Aladár
Az irodalom és a konzulok

(1932. május)⁷⁵

A véletlen ironiája, hogy azon a napon, amikor Európa íróinak a Pen Clubban egyesült kongresszusa a magyar Akadémia termében határozatot fogadott el az íróknak és az írói gondolatnak hatósági üldözése ellen, egy magyar író a bíróság előtt állott azért a vakmerőségéért, hogy önéletrajzi könyvében hitet mert tenni olyan eszméiről, amelyek ellentmondanak a ma uralmon lévő hatalom eszméinek.⁷⁶ A magyar bíróság bölcsessége megmentett minket magyar írókat attól a szégyenkezéstől, amivel társunk elítéltetése esetén mindenféle nemzetekből idesereglett kollégáink szemébe kellett volna néznünk. A vád alá helyezett írókat felmentették. De maga a bíróság elé állítás ténye szimbolikusan megmutatta, hogy az író hatósági felügyelet alatt áll, amely mindig kész lecsapni rá, ha nem a fennálló hatalmi rend és az ez által kikészített közvélemény jámbor kiszolgálója, hanem gondolkodó és ítélő lény, aki bátor és őszinte hitvallója mer lenni gondolatainak. És talán szimbolikusan mondható az a tény is, hogy az írók kongresszusa szükségesnek látta egy az irodalom létezésével mondhatni egyidős követelésnek, az írói szabadságnak határozatban való kimondását. Az irodalom szabadsága, mint minden szabadság, beteg-állományban van ebben a mai korban, amelynek számára a múlt század közepének gyönyörű szabadság-ideálja már csak március tizenötödiki szólam. A mai világ, mely szuronyokra és pénz-hegyekre támaszkodva sem érzi magát biztonságban, amelyben egy évszázados társadalmi rend egyszerre vonaglik saját belső válságában és egy Keletről jövő állandó fenyegetésben, félelemből támadt gyanúval néz mindenkre, akiben a kritika szelleme él és az erő eszközeivel igyekszik, minden történelmi tanultság ellenére, elnyomni a szellem emberét, ha az gyakorolni akarja hivatását, a világ lelkiismerete, elfojtott emberi vágyak és aspirációk szószólója akar lenni. Az irodalmi és általában a szellemi szabadság védelme majdnem közhely már, alig lehet róla olyat mondani, amit mások, százan el ne mondtak volna; mégis *kell* róla beszélni, írónak lehetetlen róla nem beszélni, mert éppen ma égetően aktuális, mert mindennap éri sérelem, mert a közhellyé vált argumentumok érvénye semmivel sem több, mint mikor frissek voltak, s mert az íróknak éppen bátrabb, önérzetesebb, őszintébb, tehát erkölcsileg is értékeesebb része szenved azok miatt a láthatatlan bilincsek miatt, amelyek a szellemet lenyűgözik.

De hiszen aránylag ritka az olyan hatósági eljárás, amikor írókat írói műve miatt üldöznek s hatóságaink újabban tiszteletreméltó liberalitással intézik az ilyen ügyeket, amit az

⁷⁵ Ny 1932. máj. 25 évf. 9–10. 618–620.

⁷⁶ Kassák Lajosról és *Egy ember élete* c. önéletrajzi regényéről (Dante. Bp., 1932.) van szó, I. Dok 65.

utóbbi időben hozott felmentő ítéletek is bizonyítanak? Ezt hallottam egy a Pen-kongresszuson hozott határozat kapcsán folyt beszélgetésben. De maga az a tény is, hogy megfigyelés alatt állunk, hogy alkalmunk nyílhatik felmentő ítélete kapni, hogy akik eszméinkről fizikai szabadságunk rovására ítélnének, nem hozzák ítéletüket világfelfogásunk egészéről, nem veszik okvetlenül figyelembe céljaink ideális voltát, már elég arra, hogy az író érzékeny idegrendszerében gátlásokat idézzon elő és a szabadság s a művészi alkotás akadályozójának tűnjön fel. Ezt különösen érezhettük a most elmúlt hónapokban, amikor sorozatosan állottak – különböző szerencsével – bíróság előtt a költő, akinek egy versében vallás-sértést vált felfedezni a hatósági nagyítóöve,⁷⁷ a műkritikus, aki művészeti életünk egy beteg szervét merete a művészet iránti becsületes szeretetből kritikailag érinteni. Ha ennek azt vetik ellene, hogy az irodalomnak azért kell felügyelet alatt állni, mert különben destruálás eszközévé válhatik, – arra csak egy helyes felelet lehet: az irodalomnak bizonyos értelemben nemcsak joga, hanem kötelessége destruálni. Ha nem akar belenyugodni a mindenkor hatalmak jámbor kiszolgálójának s a mindenkor tömegek mindenki nótáját készségesen elmuzsikáló cigányprímásának gyalázatos szerepébe, akkor nem szabad lemondania arról, hogy kritikát mondjon a fennálló politikai, társadalmi és erkölcsi állapotok fölött, hogy szót emeljen az aktuális élet igazságtalanságai és kegyetlensége ellen, hogy hangot adjon egyesek és embercsoportok szenvedéseinek és vágyainak, hogy kutassa a bűn szerepét az életben, és hogy bátran hirdesse az igazságot, amit felismert, vagy felismerni vélte. Az irodalomnak még tévedései is mentelmi jogot kellene, hogy élvezzenek, ha jóra való igyekezetből és becsületes meggyőződésből származnak. Jó és könnyű volna a hatalomnak, ha kritika és feljajdulás nélkül élvezhetné magát, de ez nem jó volna, kárhozatos volna az emberiségnek. Az irodalomban megszólaló kritika nélkül eltespedne, elposványosodna az élet és visszaesne régi korok rabszolgasorsába az emberek óriási tömege. A szabad szellemű és bátor irodalom léte maga is van olyan alkotmánybiztosíték, mint bármely törvényparagrafusokba lefektetett elv. Biztosítéka az igazság és az erkölcs fennmaradásának, annyi ellenük támadó erő között. Nagy dolgokat az emberiség javára nem azok az írók cselekedtek, akik sziruppal kínálták az embereket, s nem egy nagy író nyújtott embertársainak olyan italt, melyet a kor hatalmasai gyilkos méregnek kiáltottak ki, holott utólag kiderült, hogy életelixír.

Ma úgy tűnik fel, hogy bátorság ilyen maguktól értetődő dolgokat elmondani, mert elmentésben vannak a kor uralkodó tendenciáival. A mi szerencsétlen korunk a matéria lázadásának kora a szellem ellen, ellenségesen áll szemben a tiszta szellemmel és szükségképpen ellenségesen áll szemben a szellem emberével. Nemzeti féltékenységek és gyanakvá-

⁷⁷ *Újmódi pásztorok éneke* c. kötetének két verséért Radnóti Miklóst 1931 decemberében a Törekvőtanács első fokon nyolcnapi foghárbüntetésre ítélte. Miután szegedi professzorai, Sík Sándor és Zolnai Béla kiálltak mellette, másodfokon a büntetés végrehajtását 1932 márciusában egyévi próbaidőre felfüggesztették.

sok, a gazdasági önzés tragikus bűnei, osztályok sebeket okozó és gyógyulni nem engedő súrlódásai, az önkényre való törekvés, a világnézet alappilléreinek megrendülése, az erkölcsi káosz és még sereg más nyugtalanító körülmény teszi napról napra bizonytalanabbá a háború sebeitől vonagló emberiség életét. A beteg emberiséget orvosok állják körül, akiknek hozzáértésében, hivatottságában, annyi kudarc után, senki sem tud már hinni. A bizonytalanságnak ebben a sötétségében egyetlen fénykéve az irodalom, mely nem ígéri ugyan a gazdasági állapotok javulását, a politikai viszálykodások megszűnését, de ígéri és meg is tudja adni, ha megadják a szabadságát, az életben való hitet, a nagy emberi eszmények folytonosságát, az ember önbizalmának visszatérését, az örök szépség nemes luxusát. Ellensége az emberi nem jobblétének, aki az irodalmat ebben az életfenntartó funkciójában akadályozza és árulója mesterségének az az író, aki „caveant consules” felkiáltással biztatja a hatalmat írók ellen, ha azok vallani merik szolidaritásukat azoknak szenvedéseivel, akikből származnak. S ha valaha szükség volt az irodalom szabad és bátor hitvallására, akkor a mai korban van rá szükség, amikor az önmagához és művészetéhez hű íróé az egyetlen szó, amiben a szenvedő ember még bízhatik.

Minden íróról és minden irodalmi műről mondott ítélet, akár hatóság mondja ki, akár kritika, akár az egyszerű olvasó, örök fellebbezés alatt áll. Fellebbezése alatt az utókornak, amely visszatekintve hagyja a kor ítéletét. Az irodalom története tele van ilyen megfellebbezett ítéletekkel. Számtalan marasztaló ítéletét a kornak változtatták dicsőséges felmentéssé késő századok. A büntetett előélet nem jelent feltétlenül szégyent a szellem emberének. Nemegyszer meghunyászkodással szerzett büntetlen előélet marad stigmának. Abban a társaságban, ahol hóhér vágta le a fülét annak, akit ma, mint az ember legnagyobb nevelőinek egyikét magasztalunk, ahol egy nagyra törő kis nemzet irodalmának atyamestere szenvedett sok éven át börtönt olyan eszmékért, melyek ma pillérei a társadalmi rendnek, ahol annyiaknak az életrajzában szerepel börtön, száműzetés, még máglya is, nem az érdemrendek, címek és rangok jelentenek kitüntetést, hanem az eszmékért elszenvedett üldöztetések.

Érdemes elmondani ezeket a közhelyeket? Érdemes volt a Pen Club kongresszusának meghozni azt a határozatot, amely idej munkájának egyik legkomolyabb eredménye? Lesz-e ennek valami hatálya? Nem lesz hatálya. Előre tudhatjuk, hogy az író kimondott igazsága, amint szembekerül a hatalom kívánságával vagy érdekével, továbbra is büntetendő cselekménnyé válik. És mégis érdemes volt mindezt elmondani. El kellett mondani. Az eszméért hitet kell tenni, ha van érvénye, ha nincs. Az eszme addig él, amíg vannak, akik hirdetik. Amíg vannak, akik készek szenvedni érte. A fáklját kialudni nem engedhetjük, mert akkor mi lennénk felelősek a sötétségért, mely az emberiségre borul.

Berde Mária beszámolója
a Román Pen Club magyar alosztályának megalakításáról
 (1932. május 5.)⁷⁸

Tizenötön ültünk a Király utcai Bánffy ház palotájában [!], de ennél jóval többen voltunk, az írásban elküldött szándékokat is magunkhoz számítva. Huszonhat akarat – valójában egy akarat ülésezett, hogy megalakítsa a romániai Pen Club magyar alosztályát. Ugyanaz az asztal, mely mellett évekkel ezelőtt a szász írótestvérekkel is megtanakodtuk a brassói kultúrestélyt, magyar–román–szász csereantológiák szerkesztését, a Pen-mozgalomba való bekapcsolódás lehetőségeit. [...] Tegnap és ma: a Pen Club magyar alosztályának belső szervezeti szabályzatát kalapáltuk, mint végső, leszűrt formába öntését hónapok óta tartó eszmecsereinknek. – Program-készen, az ideiglenes tisztikar éppen megejtett választása után emelkedtünk fel a percponossággal érkező román kiküldöttek üdvözlésére. Emanoil Bucuța, a romániai Pen Club főtitkára lép be Victor Eftimiuval, kit magyar színpadokról is mind ismerünk, Ion Breazu kolozsvári kiküldött kíséretében. Reklamáljuk Ion Chinezut, szeretnők, ha Bucuța nyájas közvetlensége, Eftimiu halk udvariassága, Breazu fiatalos figyelmessége kiegészítődnék az ő gyorsan tájékozódó, minket igen közelről ismerő mélyre látásával.

Bánffy Miklós franciául, az alakulat szelleméhez méltó üdvözzel vezeti be a tárgyalást. Hisz az őszinte, jó szándékú együttműködésben, látja annak nagy erkölcsi előnyeit. Bucuța főtitkár románul szólal fel, programot adva a nagyra hivatott tennivalókról, melyek *általában* kötelességei bármely nemzetbeli Pen Club-tagnak, majd rátér különlegesen a romániai Pen Club és az ennek alosztályaként megalakuló magyar tagozat kölcsönös programjára. A romániai írásművészetnek nagy fellendülését várja a ma egymást csak kevéssé ismerő két irodalom értékeinek kicserélésétől. Ki is jelöli az utakat, amely[ek]en az átültetés propagandájának el kell indulnia. A szép fogadalom, melyet letesz és letétet a lélekkel, Kádár Imre boszorkányosan gyors és szabatos magyarázásában válik mindenki számára érthetővé.

Következik a bekapcsolódás gyakorlati megvalósítása. Minden simán, az eszmecsere legrokonszenvesebb formái között történik, és az ünnepi érzést betetőzi [Dimitrie] Gusti közoktatásügyi miniszter üdvözlétének tolmácsolása, melyért a romániai Pen Club immár megalakult alosztálya udvarias táviratban mond köszönetet.

Az ülés most, túl a hivatalos pillanatokon, társalgó csoportokra bomlik.

– Masa rotundă – mutat rá Bucuța a hosszúra kihúzott, fehér damasztal letakart táncszőnyegszőnyegre.

Van valami abban, hogy a terítő fehér, hogy az asztal kerek [...] Az Erdélyben megalakult magyar Pen Club szeretne a vetekedés, széthúzás nélkül való békességes írómunka jegyében indulni!

Az alosztály alapító tagjai: Bartalis János, Bánffy Miklós, Bárd Oszkár, Berde Mária, Dózsa Endre, Dsida Jenő, Gyallay Domokos, Karácsony Benő, Kádár Imre, Kemény János, Kós Károly, Kovács Dezső, Kovács László, Lakatos Imre, Ligeti Ernő, Makkai Sándor, Molter Károly, Nyíró József, Pakocs Károly, Reményik Sándor, Szántó György, Szentimrei Jenő, Szombati-Szabó István, Tabéry Géza, Tompa László.

Az igazgatóság tagjai: elnök Bánffy Miklós, alelnökök Dózsa Endre, Berde Mária, Makkai Sándor. Főtitkár Kádár Imre, titkár Dsida Jenő, pénztáros Karácsony Benő. Igazgatósági tagok: Gyallay Domokos, Kovács Dezső, Lakatos Imre, Ligeti Ernő, Nyíró József, Reményik Sándor, Szentimrei Jenő, Tabéry Géza.

Az alapító gyűlés mindjárt megalakulásakor a romániai magyar Pen Club tagjául ajánlotta: Antalffy Endre, Balázs Ferenc, Endre Károly, Gyalui Farkas, Kacsó Sándor, Károly Sándor, Krenner Miklós, Maksay Albert, Markovits Rodion, Ormos Iván, Szabó Imre, I. Szemlér Ferenc, Tamási Áron írókat.

⁷⁸ H-ESzC lev 1. k. 340–341. (179) és Molter Károly lev 2. k. 443–444. (571)

A Magyar Pen Club
Kongresszusi Intézőbizottságának körlevele
 (1932. május 10.)⁷⁹

Budapest, 1932. május 10.

Kedves Tagtársunk!

A Pen Clubok budapesti Világkongresszusa május 15-től 20-ig lesz. Az előkészületek már annyira előrehaladtak, hogy tiszta képet nyertünk a kongresszus külföldi vendégeinek számáról. 270 külföldi vendég jelentkezett, köztük számos híres író, aki először látogatja meg Magyarországot.

A kongresszust megrendezni igen nehéz volt. Nemcsak azért, mert nem rendelkezünk ama anyagi eszközök fölött, amik a múlt esztendőben még rendelkezésre álltak volna, hanem kiváltképp azért, mert az írók világszerte igen elszegényedtek és nehezen szánták rá magukat, hogy ebben a világgazdaságilag válságos esztendőben nagyobb útra keljenek.

Eddig azon kellett dolgoznunk, hogy a külföldi íróknak a budapesti utazást megkönnyítsük és olcsóbbá tegyük. De most már elérkezett az ideje annak, hogy Kedves Tagtársainkhoz forduljunk azzal a kéréssel, hogy a kongresszuson részt vegyenek.

A magyar résztvevők díja 30 (Harminc) pengő.

Ezért a következő kongresszusi jogosítvány jár:

Ismerkedési est a Fészek Művészklubban, jegy az Operaház pünkösdszínházi díszelőadására, balatoni kirándulás pünkösdi hétfőjén reggeltől estig a MÁV által felajánlott ebéddel Balatonfüreden és uzsonnával Balatonföldváron, részvétel a Magyar Pen Club május 19-i csütörtöki bankettjén a Hungária szállóban, szép idő esetén dunai sétahajózás és utána cigányest pénteken, május 20-án a Gellért szállóban.

A részvételi díj lefizetése ellenében Tagtársaink egy-egy jegyfűzetet és kongresszusi jelvényt kapnak.

Minden Tagtársunk házastársát is bejelentheti a kongresszus által rendezett összejövetelekre, de annak számára is jegyfűzetet kell váltani szintén 30. – pengőért. (Kedves Tagtársaink egyéb hozzátartozóját sajnos nem tudjuk elhelyezni a kongresszus összejövetelein, mivel a külföldiek oly nagy számban jelentkeztek, hogy a kongresszus keretei a hazai résztvevők számára igen megsűkültek.)

Azok a Tagtársaink is, akik a kongresszus társas összejövetelein nem vesznek részt és ennél fogva erre szolgáló jegyfűzetet nem váltanak ki, megjelenhetnek természetesen a kongresszusi üléseken.

Igen kérjük különösen idegen nyelveken beszélő Tagtársainkat, hogy kongresszusunkon részt venni és bennünket munkánkban támogatni kegyeskedjenek.

A magyar résztvevők jelvényüket és jegyfűzetüket csütörtökön, május 12-én, délelőtt 10 és 1 óra és délután 4 és 7 óra között válthatják ki a kongresszusi irodában (Magyar Tudományos Akadémia palotája, V. Akadémia utca I. emelet, Képes terem).

Elkészett jelentkezéseket sajnos figyelembe nem vehetünk.

A kongresszuson résztvevő Tagtársainkat már most nyomatékosan arra kérjük, hogy jelentsék be kongresszusi irodánkban legalább egy nappal előbb, mely összejövetelen nem kívánnak részt venni.

Végül arra kérjük összes Tagtársainkat, hogy a kongresszus megnyitó ünnepélyén (vasárnap május 15-én délelőtt ½ 12 órakor a Magy[ar]. Tud[ományos]. Akadémia nagytermében) okvetlenül jelenjenek meg.

Igaz tisztelettel
 a Magyar Pen Club
 Kongresszusi Intéző Bizottsága

⁷⁹ G.

[...] nemcsak gazdasági és politikai téren nem juthatunk szabad levegőhöz, hanem a kultúra fája, a kultúrának csak a szabad levegőn megélni tudó és izmosodni tudó fája is elcsenevésztesedik ebben a fojtogató atmoszférában. Ennek igazolására a közelmúlt eseményeire és ezeknek az eseményeknek a várható következményeire akarok most rámutatni.

Magyarország néhány nap múlva nagyon jelentős kultúresemény színhelye lesz: a Nemzetközi Pen Club látogatja meg Budapestet, azzal tisztelt meg bennünket, hogy kongresszusát itt tartja meg. Azt mindenki tudja, hogy az írótoltnak, az alkotó művészetnek ez a nemzetközi alakulata, a humanista, a pacifista, a nemzetek feletti szellem kifejezője mindenütt és kötelességszerűen őre mindenütt az író toll szabadságának.

Aki a mai művészeti viszonyainkat ismeri, amely[ek] nálunk különösen művészeti téren jelentkez[ne]k, aki például látja és figyelemmel kíséri a Képzőművészeti Társulatban lefolyó csetepatékat, azt egyáltalán nem lepi meg az, hogy a Pen Club magyarországi névsora az anyaegyesület célkitűzéseivel egyáltalán nem kvadrál. Azt kérdezhetné valaki: vajon miért? Talán a magyar irodalomnak hű képét adja és a magyar irodalom ezt a képet vetítené a külföld elé, amely ebből a névsorból kiderül? Nem, éppen ellenkezőleg. Az a panasz, az a vád, – és én, akinek alkalmam volt ebbe a névsorba beletekinteni, ezt a vádat teljesen jogosultnak is tartom, – hogy megint érvényesült ennél az írótestületnél is az az elv, amely művészeti téren egyedül is eléggé érvényesül, hogy: ha rövid a tehetség, toldd meg egy lépéssel a reakció felé. Ismeretlen nevű, vagy pedig főleg fajvédelmi és pártpolitikai türelmetlenségükről nevezetes írók majorizálják ennek a nemzetközi testületnek magyarországi csoportját, ami nagyon alkalmas arra, hogy diszkreditáljanak bennünket, hogy téves képet alkossanak rólunk, hogy megtévezzék a külföld közvéleményét, mintha itt az egész magyar irodalom tetőtől talpig a reakció szolgálatában állana. Azokat, akik ezzel a szellemmel szemben állanak, akik valóban európai, a Pen Clubhoz méltó szellemet képviselnek, ezeknek igen nagy részét kevés kivétellel ebbe a magyar csoportba nem vették fel.

Szerintünk nem egészen a magyar csoport magánügye az, hogy kiket vesz fel és kik előtt csapja be a kaput s ha az irigy kontárok olyanok előtt is elállják az utat, akik a magyar irodalomnak nem állami segítséggel és nem politikai hangulatkeltéssel dicsőséget tudtak szerezni a határokon belül és a határokon kívül is, akkor ehhez a kérdéshez igenis köze van mindenkinek, de főleg közük van azoknak, akik a Pen Clubot, annak humanizmusra

és lojalitásra törekvő nemzetközi szellemét idehaza is tiszteltben akarják tartani és tiszteltben tartatni is; különösen közünk van azonban ehhez az eljáráshoz, amellyel ezek felé a kizárt, fel nem vett írók felé fordul ez a csoport, különösen közünk van ezután a példátlan beavatkozás után, amellyel hivatalos helyről adnak sülyt az ott összegyülekezett reakciós csoport játékaiknak, közünk van hozzá, amikor hivatalos állami helyről beavatkoznak ezekbe a dolgokba és közünk van hozzá annyira, hogy kénytelenek vagyunk ezt a nyilvánosság elé is hozni.

Rákosi Jenő halála után Kosztolányi Dezsőt választotta meg ez a csoport elnökének. A baloldal honorálta benne irodalmi érdemeit és európai műveltségét, a jobboldal honorálta a közismert és gyakran harciasan jelentkező konzervativizmusát. Kosztolányi készítette elő a budapesti kongresszust is és ekkor egészen meglepetésszerűen a külügyminisztérium egyik vezető funkcionáriusa⁸¹ néhány Pen-vezetővel együtt félreérthetetlen módon ráüzent a csoportra, illetőleg a csoport elnökére, hogy jó néven venné, ha helyét, a pozícióját átadná Berzeviczy Albertnek. (Büchler József: *Mi köze van ehhez a külügyminisztériumnak?*) Én szintén azt kérdezem, mi köze van ehhez a külügyminisztériumnak és nem keresem azt, hogy Berzeviczy Albert tudott-e róla, tudott-e arról, hogy sok elnöksége mellé még egy elnökséget teremtenek neki és nem tudom, ambicionálja-e ezt a szerepet, de ha nem is, akkor sem változtat semmit a tényeken. Nem változtat a tényen különösen azért, mert e mellé a gyöngéd figyelmeztetés mellé hangsúlyosabbá tenni ezt a figyelmeztetést, közölték a klubbal azt is, hogy nem számíthat az állam és a főváros részéről kedvezményekre akkor, (Büchler József: *Ezt is a kamarilla intézi, ez a kamarilla követelése.*) ha ezt a kívánságot nem fogja teljesíteni.

Ez teszi külgüggyé a dolgot: milyen címen dobják bele a maguk reakciós privát játékaiknak mérlegébe a közpénzeket, hogy mernek ezzel operálni akkor, amikor egy rájuk egyáltalában nem tartozó ügyről van szó?

A következmények az újságokból meglehetősen ismeretesek. Kosztolányi Dezső lemondott, a baloldal ezt a lemondást nem fogadta el – a baloldal alatt azonban sohasem méltóztassanak a képviselő urak politikai baloldalt érteni, hanem egyszerűen a valódi, az igazi írók csoportosulását, akik ezen a csoporton belül kénytelenek az ellenzék szerepére szorulni (Peyer Károly: *Olyan írók, akik cikkeket és nem nyugtákat írnak alá!* – Meskó Zoltán: *Maga is szívessébben ír nyugtát alá!*)

Azon a közgyűlésen, amelyen ez a kérdés tárgyalásra került, amelyen megakadályozták az ellenzéket abban, hogy véleményét elmondja, 61 tag kilépett a klubból. Később meg egyezés jött létre az elnökség és az ellenzék között abban az értelemben, hogy ezt az egész játékot, a ráérszakolásnak ezt a játékát visszacsinálják. Az elnökség helyét egy háromtagú intézőbizottság foglalta el: Herczeg Ferenc, Heltai Jenő és Kosztolányi Dezső. A most

⁸⁰ Részlet. Az országgyűlés képviselőházának 83. ülése, 1932. máj. 11. Az 1931. július 18-ára hirdetett országgyűlés... 235–236. és MTI Napi hírek, tudósítások. 1932. máj. 13. 16. kiad. OL K szek.

⁸¹ Gerevich Zoltán. L. A Budapesti világkongresszus c. fejezetben.

vasárnap összeülő kongresszuson a fontos pozíciókat azokkal fogják betölteni, akiket irodalompolitikailag ez a három megbízott reprezentál és az igazgatóság vállalta azt is, hogy még a kongresszus előtt tagfelvétel-revízió útján felveszik azokat az írókat, akiknek kihasználása feltűnő pártpolitikai vagy féltékenységi színezetű volt.

Ezek között az írók között, akiket a Pen Club magyarországi csoportja nem tartott íróknak, Szász Zsomborné vagy Fellner Győzőné mellett ott van Hatvany Lajos és Ignotus, – aki a bécsi Pen Clubnak ugyan tagja – ott van Krúdy Gyula, Bíró Lajos, sőt úgy tudom, hogy Lakatos Lászlót és Kemény Simont is visszautasították. (Büchler József: *Ezek destruktívak!*) Ott volt még egy egész sereg fiatal író is, akiket nem tartottak méltónak a felvételre, aminthogy úgy látszik, a Pen Clubban a 40 esztendő korhatár dominál, mert a 40 éves korhatáron alul csak egy-két írónak kegyelmeztek meg, azoknak is úgyszólván csak alibi bizonyításul.

Az ilyenformán létrejött megállapodást maga az igazgatóság megszegte. A tagfelvétellel nem foglalkozott komolyan. Elhatározta, hogy a kongresszusig nem is tárgyal róla és a nemzetközi kongresszus elnökének éppen azt a Berzeviczy Albertet jelölte ki, akit ilyen erőszakkal feltoltak ennek a csoportnak az élére. Azon kívül a rendezőbizottság élére azt a Pekár Gyulát állították oda, (Büchler József: *Az ország legnagyobb embere!*) akinek szembenállása éppen a magyar irodalom legnagyobb neveivel közismert, és akinek az ilyen természetű szereplése valósággal provokatív jelentőségű. Közben az igazgatóság egy kis alapszabálysértést is produkált. Anélkül, hogy erre a belügyminiszter úr figyelmét fel akar-nám hívni, meg kell jegyezni, hogy például munkásegyletekkel szemben sokkal kegyelmesebbek akkor, amikor az alapszabályok betartásáról van szó. Ez az alapszabálysértés úgy történt, hogy az alapszabályok szerint húsz tag kérésére köteles az igazgatóság összehívni a rendkívüli közgyűlést.

A húsz tag ezt megtette, – köztük Kosztolányi, Babits és Kóbor Tamás is – de az igazgatóság ennek ellenére nyílt alapszabálysértéssel a rendkívüli közgyűlést nem hívta össze. Mármost azt kell kérdezni, t. Képviselőház, hogy kiket terhel ezért a botrányért a felelősség. Azt mondom, hogy azokat, akik még mindig súlyra mérik a magyar irodalmat, azokat terheli, akik politikai, erkölcsi bizonyítványt kérnek az írótól, és akiknél kérdés az, hogy lehet-e jó író, lehet-e jó művész az, aki progresszív. Azok csinálták a botrányt, akiknek az a jelszavuk, hogy »akire én haragszom, az nem lehet jó író«. A nemzetközi Pen Club azonban az írói szabadság, az írói tollszabadság őre. Hogyan csinálja ezt a mi csoportunk, ha tudjuk, hogy a politikai elfogultság, a cenzúra, a gondolatot megölő félelem szelleme ült belé és vette birtokba ezt a magyar csoportot? Nálunk a hivatalos írói testületek raktárában van, sajnos, a kenyér is, meg a babér is, még csak fellebbezni sem lehet egy szabad közvéleményhez ezeknek a hivatalos írótestületeknek ítélete ellen. A rabság levegője ül a művészet berkein is és csak az íróasztalnak dolgozik az, akit ezek a testületek

kizárásra ítélnék. Ezek a hivatalos testületek tehát ezzel segítenek annak a hivatalos cenzúrának, annak a hivatalos terrornak, amely Heródese a magyar irodalomnak.

Európában új hangok és új strófák csendülnek. Nálunk már nem is tud megszületni az a hang, amelynek őrzője, védője kellene, hogy legyen a magyar csoport is, mint ahogy az a nemzetközi egyesület. Le kell azonban szögezni azt, – és ezzel befejezem – hogy most, amikor szabad levegőben élő és szabad levegőből hozzánk jövő művészeket fogad ez a hivatalos írói testület, a háttérbe elrejtve az irodalomnak sok igaz értékét, akkor sem a meghamisított irodalom, sem a széles magyar közvélemény nem azonosítja magát ezekkel az eseményekkel.

*A Nemzetközi Pen Club
budapesti világkongresszusának programja*
(1932. május 14.)⁸²

A PEN Club budapesti tizedik világkongresszusa május 14-én kezdődik és május 20-ig tart. Szombaton [14-én] lesz az ismerkedő est. Vasárnap [15-én] fél tizenkettőkor a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében nyílik meg a világkongresszus, este nyolc óra-
kor pedig az Operaházban lesz díszelőadás a PEN Club tagjainak tiszteletére. Hétfőn [16-
án] a kongresszus résztvevői a Balaton mellé randulnak ki a MÁV különvonatán, sétahajó-
zás keretében megtekintik a Balatont, Tihanyt, Balatonföldvárt és Földváról térnek
vissza a fővárosba. Kedden [17-én] 11 órakor tartja a PEN Club világkongresszusa első
rendes ülését az Akadémián. Délután négy óra-
kor a város megtekintésére indulnak, este
pedig a főváros ad vacsorát a tiszteletükre. Szerdán [18-án] fél tizenegykor kezdődik
a kongresszus második ülése, délután ismét a városban lesz kirándulás, fél tíz-
kor pedig este, gróf Károlyi Gyula miniszterelnök fogadja a kongresszus tagjait. Az ünnepi fogadás
után koncert lesz a meghívottak tiszteletére. Csütörtökön [19-én] Horthy Miklós kor-
mányzó fogadja a PEN Club delegációját,⁸³ délután négy óra-
kor ismét ülést tart a kongresszus, este kilenc óra-
kor pedig a PEN Club ad bankettet a Hungáriában a kongresszus
tagjainak tiszteletére. Pénteken [20-án] délelőtt fél tizenegykor záróülést tart a világkong-
resszus, félhét-
kor este sétahajózásra indulnak a Dunán, fél tíz-
kor pedig a Szent Gellért
szállóban cigány-est lesz a kongresszus befejezéséül. A kongresszusi ülések tárgysorozatán
szerepel a londoni központ főtítkárának jelentése, a PEN Club világlábjának odaítélése,
számos neves író-
nak az előadása, végül eszmecsere arról, hogy milyen módon szolgálhat-
ják a PEN Club-tagok a békét politika nélkül.

⁸² PH

⁸³ L. John Galsworthy... Dok 56 és Horthy Miklós... Dok 57.

*Hatvany Lajos három levele
Yvette Lebas-hoz*
(1932. május-június)⁸⁴

LXXII [1]

Kézírás. (Németből.) (1932) május

Kedves Barátnőm! Feleségem, testvérem s magam is mind el voltunk ragadtatva Ön-
től, sajnáljuk, hogy már elment; nagy öröm lesz számomra, ha együtt írhatunk a *terra
incognita*-ról könyvet. Mivel politika iránt egyáltalán nem érdeklődik, politikával kezdem,
azaz irodalompolitikával. Szende [Pál] *okvetlenül* figyelmeztesse a lapokban az írókat – *avis
aux écrivains* –, hogy a PEN-Club most megválasztott elnöke, Berzeviczy [Albert] úr, aki
elnöke az Akadémiának és a Kisfaludy-Társaságnak is, az irodalomtól idegen individuum,
a szellem fehérgárdistája, tudatlan tudós, s hogy aki a külföldieket fogadni fogja, Pekár
Gyula a legrosszindulatúbb s legtehetségtelenebb író, a szellem hitleristája, aki az ötven-
hatszoros gyilkos Héjjas Iván barátságával kérkedik. De hisz' tudja Szende magától is, mit
kell írnia. S írja meg azt is, hogy a PEN-Clubból Krúdy [Gyulát], Hatvanyt, Ignótust, Ke-
mény Simont, Dóczy [Jenőt], Vámbéry [Rusztmetet], Bíró [Lajos]t, Balla Boriszt, Barabás
Gyulát – egyszóval minde haladó szellemet kizártak. Az ideérkező francia íróknak nem
szabad interjúkat adniok, amíg velem nem beszéltek. Jules Romains-t, Luc Durtaint és
[Benjamin] Crémieux-t várják. Amint megérkeztek, azonnal hívjanak fel telefonon: 653-
10. A számra Ön bizonyára úgys emlékszik. Mivel [1932. máj.] 14-ig Párizsban marad,
talán beszélhetne Léon Kochnitzky barátommal (Littre 14-65). Örvendeznék, ha barátaim
egymással is megbarátkoznának. Károlyi [Mihály]t egész szívemből üdvözlöm, gyors gyó-
gyulást kívánok neki. Ami barátainak nem sikerült, barátnőmnek majd sikerül. Remé-
lem, Ön majd összehoz bennünket. Legszeretettelőbb ellenségemnek, Károlyiné
[Andrássy Katinká]nak kézcsókomat küldöm. Mire Ön Marokkóból visszajön, mi már
Budán lakunk, s remélem, ott majd nekilátunk a könyvünknek. Meg akarja-e venni Rieder
a *Bondy jr.-t*? Hozasson Hachette-től egy példányt. És az Ön regénye? Kíváncsian várom
már, hogy olvassam. – Az Ön

Hatvany Lajos

Mi a marokkói címe?

Látta-e a „Lányok egyenruhában”-t a Marigny moziban?

⁸⁴ Részlet Rónai Mihály András *Yvette levelesládája* c. forrásközléséből. A leveleket németből ford. Uő. „Yvette...” 346. (LXXII) és *Hatvany Lajos levelei* 341–342. (411); „Yvette...” 347–348. (LXXIII) és *Hatvany...* 342. (412); „Yvette...” 348–349. (LXXIV) és *Hatvany...* 344–345. (415)

Keltezés és boríték híján a levél dátumát a körülményekből állapítottam meg. Valószínűleg Hatvanban íródott, ahol Hatvany vendégül is látta Yvette Lebas-t, akit már 1922-ből, Bécsből ismert, s aki aztán Hatvany alakját 1964-es regényében is jó szemmel ragadta meg. Hogy milyen közös könyvet terveztek ketten, nem tudni. Hanem a Nemzetközi PEN-Club 1932. májusi budapesti kongresszusára – amelyen nem tudom már, hogy a magyar PEN-tagok benjáminjaként, vagy a sajtó igen tisztelt és igen ifjú képviselőjeként vettem-e részt – már jól emlékszem magam is.⁸⁵ Botrány előzte meg: Kosztolányinak, mint elnöknek, választania kellett oportunizmus és mesterségbeli meggyőződése között, mert a hazai hatalom a kongresszus anyagi támogatásának megtagadásával fenyegetődött, megbosszulandó, hogy azt a kétezer [helyesen: ezer – CSM] fontot, amit az angolok 1931 decemberében az év legjobb műveire tűztek ki, Kosztolányi Krúdy Gyulának és Móricz Zsigmondnak adta. Kosztolányi ezúttal helyesen választott: inkább lemondott. Vele távozott a magyar PEN-ből átmenetileg – a Hatvany-féle listán kívül – Babits, Füst Milán, Karinthy, Kassák, Sárközi és még vagy harmincan. Így aztán a kongresszus megrendezhetése kedvéért megválasztott kompromisszumos elnöknek, Berzeviczynek a kongresszus után mindjárt le is kellett mondania, helyét Radó Antalnak adva át. A nyugati íróvendégek, sajnos – mint Hatvany következő levele is panaszolja – nemigen vállalták magyar író társasikkal a szolidaritást: vígan barátkoztak e vendéglátó gavallér ellenforradalmi hatalommal és tapsolták a fasiszta olasz PEN küldöttét, az Akadémia nagytermében bohóckodó, füttykoncertet adó [Filippo Tommaso] Marinettit. Mint magyar PEN-delegátus, 1958-ban Londonban emlékeztettem is erre a Nemzetközi PEN-t,⁸⁶ amely akkor – noha végül sikertelenül – szankciókra készült ellenünk, mivel rosszkor és hirtelen fedezte fel magában azt a finnyasságot, amelyet 1932-ben nemcsak Hatvany várt volna el tőle. 1932-ben csak Crémieux tudta, miről van szó, s tiszteletünket méltán kiérdemelve, végül a szerint is viselkedett. Hatvany hevenyészett listájából csak három név szorul ma már magyarázatra: Dóczy Jenő, a kiváló irodalomtörténész, Barabás Gyula, az érdekes proletár-író és az ifjúkatolikus Balla Borisz, aki akkor még nem volt Gömbös Gyula titkára. (Bíró Lajos neve úgy került ide, hogy akkor – mint Hatvany – két emigráció közt átmenetileg itthon volt.) Hatvany párizsi barátja, a lengyel születésű Léon Kochnitzky 1940-ben, a németek közeledtekor Amerikába menekült. Károlyi és Hatvany személyes és végleges kibékülésére, hosszan tartott véleménykülönbségek után, csak 1938–39-ben, Párizsban, Hatvany második emigrációjának kezdetén került sor. Rieder: párizsi könyvkiadó. Hachette: párizsi kiadó és könyvterjesztő cég. *Bondy jr.*: külföldi kiadóknál Hatvany *Zsiga a családban* című regénye ezzel a címmel jelent meg. Héjjas Iván gyilkosságainak számát Hatvany higgadt büntetőjogi precizitással limitálta ötvenhatra: csak az ismeretes sajtó kezűket számítva.

⁸⁵ L. Rónai Mihály András: 1932. Dok 73.

⁸⁶ Vö. A kiközösítéstől a visszafogadásig c. fejezet.

Gépirás, sajátkezű aláírás. (Németből.) Dátum nélkül.

Postabélyegző: Budapest,
1932. május 16.

Nagyon kedves Barátnőm, [Benjamin Frédéric] Lefèvre úr, a Nouvelles Littéraires munkatársa, minden valószínűség szerint az Ön megbízásából, figyelmeztette honfitársait, hogy látogassanak meg és miattam a PEN-Clubban protestáljanak. Itt azonban a junkerek és mágánások, amint szokták, megdolgozták őket, s most úgy viselkednek, mint a disznók. Tegnap tüntető tea volt nálam, száznegyvenhatan kerestek fel, csak [Benjamin] Crémieux és Jules Romains hiányzott, éppúgy, mint [Luc] Durtain. Amint látja, elmúltak azok a szép, jó történelmi idők, amikor bájjával egy asszony történelmet csinálhatott. Az osztályharcban a női szépség nem érvényesül. Önzetlenségét, megindító önfeláldozását mindazonáltal köszönöm. Hol is érik ezek a sorok? Párizsban-e, Marokkóban-e? Hogy soraimat a bizonytalanba írom, béklyózza az írógépet is. Nagy-nagy kár, hogy nem volt itt a PEN-kongresszuson, minden másként alakult volna. Ami pedig most már a regényét illeti, mintha csakugyan [Jean] Giraudoux hatásáról volna szó. Léven, hogy példaképét én nem értem, az első néhány oldalon is csak nehezen jutok túl, pedig most már harmadszor kezdtem bele. Ön oly szellemesen beszél és mesél! Aligha kell Giraudoux-tól manírt kölcsönnérvie. Írjon frissen, ami a szívében, az a száján, úgy, ahogy beszél. [Léon] Kochnitzky éppen itt van, úgy látszik, nem hívta fel, mert semmit nem tud Magáról. Megkapta-e egyáltalán a leveletem, amelyben telefonszámát megírtam? Nagyon reméljük, hogy Afrikából visszajövet Magyarországon viszi útja keresztül. Feleségem, testvérem és alázatosan alulírt jómagam valamennyien a legnagyobb barátsággal gondolunk Magára. Küldök legközelebb hatvani képes levelezőlapokat. De hová? Tout à vous

Hatvany Lajos

Hatvanyért valóban külön protestálásra lett volna szükség: belső emigrációban élt, első emigrációjából való hazatérte óta Horthyék vizsgálati foglya, majd elítélte, végül nagy nehezen szabadlábra helyezette volt. Benjamin Frédéric Lefèvre, aki akkor a Les Nouvelles Littéraires képviselőjeként jött el a budapesti PEN-kongresszusra, később ennek a nagy rotációs irodalmi lapnak az élére került; magyar szimpátiáit emigránsokkal fenntartott kapcsolatait megőrizte, kivált Gyomai Imrének, a kitűnő párizsi magyar hírlapírónak barátjaként. Luc Durtain később, a Franciaországot megszálló nácik irányában sem volt épp a leggerincesebb. Crémieux-ről, a francia PEN főtítkáráról, a méltán nagynevű esszéistáról, aki hadifogoly századosként végül Buchenwald áldozata lett, lásd még Hatva-

ny következő levelét. Hatvany megjegyzése az osztályharcról – mert a dolgok ilyen jellegét jól ismerte fel – érdekes jelzése az útnak, amelyen elindult, s akkoriban indult el. Kritizáló, olykor esetenül kritizáló sorairól ráismerek: ebben nem ismert tréfát, meghökkentett ilyesmivel engem is. De hiszen Adyval sem bánt másként, s ha vele megjárta is, mindenestre halhatatlanul járta meg: az ő érdeme volt – és megérte.

LXXIV [3]

Gépirás, sajátkezű aláírás. (Németből.) Dátum és boríték nélkül.

(Budapest vagy Hatvan,

1932. május vagy június.)

Nagyon kedves Barátnőm, amennyire Magát szeretem, annyira gyűlölöm a levélírást. Külső életem annyira eseménytelen, hogy nem is írhatok semmit. A belső pedig? 51 éves korában az embernek nincs már belső élete. Programom: hogy ma csütörtök van és holnap péntek lesz. Egy polgári *ci-devant*, akinek manapság semmi dolga. Kötögetek persze évek óta egy regényt, ahogy asszonyok is állandóan harisnyát kötnek vagy kézímunkáznak. Élőszóban, mint tudja, szórakoztatóbb vagyok, de ha írásban kell magamról hírt adnom, bensőm fordul kifelé. S hát akkor minek? A PEN-ügy reám nézve végül mégis némi kis diadalka egy nemévé alakult. Crémieux felvilágosított, hogy engem a PEN-Clubba fel kell venni, minek következtében a reakciós uraságoknak valószínűleg fel kell a sátorfájukat szedniök, s végre alakulhat itt nyugati felügyelet alatt egy minisztérium által sem tiltott haladó társaság. De az is lehet, hogy egészen másképp lesz. Francia írónál ugyanis furfangosabbak a magyar urak. No, belőlem elég is. Sok is, máris sok – s mivel Maga jobban ír és szívesen ír, írjon magáról. A legjobban azt szeretném, ha úgy, ahogy csevegni szokott, s a nélkül, hogy sokat gondolna [Jean] Giraudoux-ra, egy könyvet se írna. Hisz' gondolatokban annyira gazdag és – ami asszonyoknál többet jelent – érzelemmel annyira teljes, s annyi mindent látott is, annyi mindent megélt... Addig tegyen hát hírnévre szert, amíg még szép. Hatvan éven felüli hölgyeknél a PEN-kongresszuson igen nagy sikerem volt a legközelebbi kongresszuson, remélem, a hetveneseket bájoló el. Magának viszont egyáltalán nem kellene ezzel szemben [Joseph] Caillaux-val tartania; higgyen nekem, vannak nála fiatalabb és baloldaliabb orientációjú államférfiak is. Baloldalon a szív oldalát értem, nem a politikát, amiről Maga azt állítja, hogy nem érdekli. Fiam írja Párizsból, hogy ott dermesztő hideg van, és folyton esik, már ő is megfázott. Máig itt is szakadt az eső. Jó választás volt most Afrika. Sokszor üdvözlö feleségem, testvérem, s a hamaros viszontlátás reményében a Maga hú, öreg barátja

Hatvany Lajos

A lelkiállapot, amelyről Hatvany a levél elején számot ad, a nem sokkal későbbi „lélekcserélő napokat” – maga nevezte így – előzte meg: a forradalmi múltú, „*ci-devant* polgár” a szocializmus előcsarnokába készül. Ami Crémieux szavait illeti, igaza lett: meglett, s nemcsak Hatvanyra nézve, a „diadalka”. Berzeviczynek, mint már említettem, a kongresszus után távoznia kellett, a PEN-Club egészen a német megszállásig a valódi magyar irodalom egyik utolsó meghitt rezervátuma maradt. E levélben is szóhoz jutott a szenvedélyes író-pedagógus – s nem is hiába: a regényt, melyet tőle Hatvany reklamált, Yvette Lebas jó harminc év múlva a *Mariage de Moscou*-ban írta meg. (Amikor még mindig szép volt.) Az enyhe Caillaux-szemrehányás végül Hatvany tollán is jelentkezik. Szív és politika baloldaliságáról persze csak évődve ír, mint arról is, hogy Yvette-et „nem érdekli” a politika (semmi, még tán a szerelem sem érdekelté jobban.)

Berzeviczy Albert elnöki megnyitó beszéde

(1932. május 17.)⁸⁷

Hölgyeim és Uraim,
a Magyar Pen Club nevében örömmel köszöntöm a Pen Clubok X. Nemzetközi Kongresszusán megjelent tisztelt küldötteket.

Azt a palotát, ahova Önöket erre a világtalálkozóra meghívtuk, több mint száz éve, gróf Széchenyi István kezdeményezésére alapított Akadémiánk számára építették, s 1865-ben készült el. E számos irodalmi és tudományos estnek is helyet adó épület megépítését az osztrák abszolutista rendszer idején kezdeményezték és vitték véghez, amely egyáltalán nem kedvezett az ilyen vállalkozásoknak. Egy herceg kegye segített, de csak a nemzet odaadásának és nagyvonalúságának köszönhető, hogy az irodalmi alkotás e műhelye felépült, s Akadémiánk örömmel bocsátja azt a Pen Club kiváló vendégei rendelkezésére, fontos munkálataik helyszínéül.

A termet díszítő freskók kiváló történelemfestőnk, a néhai Lotz Károly művei, nagy vonalakban nemzeti kultúránk fejlődését beszélnek el. Itt láthatják első királyunkat, Szent Istvánt, aki a kereszténység felvételével és a II. Szilveszter pápa által neki küldött korona elfogadásával Nyugat-Európa országai között jelölte ki királysága helyét, és elfordult a keleti birodalom egyházától és kultúrájától, amellyel a magyar nemzet Európában való megtelepedése óta rendszeres kapcsolatban állt.

Itt láthatják az ugyancsak Árpád-házi Kálmán királyt is, aki már a XII. század elején megszüntette a boszorkánypöröket, mert nem hitt a boszorkányságban.

Itt Corvin Mátyás király pompás udvarát ismerhetik fel. Az uralkodó megkísérelte az olasz reneszánsz kultúráját átültetni Magyarországra, híres könyvtárat hozott létre, egyetemet alapított és tudósokat, költőket és művészeket hívott udvarába. Az egyházi reformációt és ellenreformációt ábrázoló képen a két mozgalom vezetői láthatók, akik mindketten számottevő mértékben járultak hozzá nemzeti nyelvünk és irodalmunk fejlődéséhez, mert tanaik terjesztése céljából a holt latin nyelvet elejtve a nemzeti nyelvet kellett használniuk, le kellett fordítaniuk a Bibliát és vitairataikat magyar nyelven kellett megírniuk. Jobbra a törökellenes harcok és az első függetlenségi háborúk vezetőit láthatják, köztük Zrínyi Miklós, a költő és bátor hadvezér hősi alakját. Ő szerezte első nemzeti eposzunkat, nagyatyjának, a szigetvári erőd hős védőjének emlékére – egy olyan hősi eposzt, mely ugyanakkor mélyen vallásos is.

Már ezek a rövid utalások is jelzik, hogy a magyar nemzeti irodalom a XVI. században kezdett kialakulni és a XVIII. században fejlődött ki. Nyelvünk elszigeteltsége megnehezíti

tette irodalmunk terjedését külföldön, s Európa és az egész civilizált világ csak a XIX. században ismerkedhetett meg irodalmunkkal, olyan művek révén, amelyeknek kétségtelen vonzhatatlan értéke utat talált a külföldi irodalmakba.

Főként nagy költőnk és nemzeti hősünk, a szerelmet, a hazát és a szabadságot megénekítő Petőfi Sándor volt az, akinek lírai költeményei – életének rövideje ellenére – hogy úgy mondjuk, meghódították a világot: 27 éves volt, amikor a szabadságharc egyik utolsó csatájában eltűnt.

Bár verseiben is megnyilvánuló egyénisége tipikusan magyar volt, szinte minden élő nyelvre lefordították, mindenütt megértették, szerették, csodálták, lévén hogy költészete az emberi szív legnemesebb érzelmeinek szenvedélyes és ellenállhatatlanul fontos kisugárzása.

Koszorús költőink triászaként általában Petőfit, Vörösmartyt és Aranyt szokták emlegetni.

Vörösmarty Mihály, költőnk nyelvünk megalkotója még Petőfi előtt lezárta a harcot a nyelvújítók és ellenfelek között, s ő volt az, aki a múlt század első felének romantikáját beépítette költészetébe anélkül, hogy az előző klasszikus iskola hagyományait feladta volna. Első nagy műve, a magyar honfoglalásról szóló *Zalán futása* a magyar honfoglalók hősi harcát dicsőíti disztichonjaiban. Sajnos, mindeddig kevés költeményét tették át idegen nyelvekre.

A harmadik, Arany János volt a leghosszabb életű, ötven éve hunyt el; egyaránt nagy lírai és epikus költőként olyan költőnk nyelvet sikerült megalkotnia, amely a nép nyelvéből meríti erejét, ez adja népszerűségét és eredetiségét, ám fordítását különösen nehézé teszi. Ennek ellenére minden epikus költeményét lefordították németre, néhányat franciára, angolra, olaszra, sőt csehre, szerbre, szlovákra, tatár, héberre és eszperantóra is.

Egyik költőnk, az 1864-ben elhunyt Madách Imre egyetlen művével lett híres: *Az ember tragédiájával*. Ezt az inkább filozófiai, mint drámai költeményt szerzője nem szánta színpadra; mindazonáltal Madách halála után Nemzeti Színházunkban színre vitték és nagy sikere külföldön is egyengette útját; mára ezt a jelentős költeményt, mely emlékeztet kissé a *Faust* kompozíciójára, de mégis teljességgel eredeti, már többször lefordították német, francia, olasz, eszperantó, angol, holland, cseh, szerb és szlovák nyelvre és nagy sikerrel játszották Hamburgban, Bécsben és Prágában.

Egy másik magyar történelmi drámát, Katona József *Bánk bánját* szintén lefordították franciára, és bemutatták németül és olaszul. Néhány régebbi drámaírónk, így Csiky Gergelyt, Berczik Árpádot és Dóczy Lajost lefordították németre, néhányukat franciára, dánra és finnre.

Múlt századi regényíróink közül Jókai Mór a legismertebb külföldön; hatalmas műve teljességében ugyan még németre sincs lefordítva, de sok regényét már rég lefordították az európai nyelvekre, még románra, csehre, szlovákra, dánra, hollandra és svédre is, és még

⁸⁷ A beszéd a kongresszus első tanácskozási napján hangzott el, első része (a szöveg megszakadásáig) franciául, németül és olaszul, második része angolul, l. Adattár 7.

Amerikában is elterjedtek. Mikszáth Kálmán, a humoros regényíró, a magyar élet vonzó festője szintén megtalálta a helyét azon magyar írók között, akiket szinte minden nyelvre lefordítottak, s akiket ismernek külföldön. Néhány régi regényírónkat, jelesül Jósika Miklós, Eötvös József és Kemény Zsigmond báróknak a maguk idejében szintén akadt német fordítója, csakúgy, mint angol, cseh és román is.

Gyorsan tett szert hírnévre korán elhunyt költőnk, Ady Endre, ez a sötét génusz, a modern pesszimizmus képviselője, akit egyesek dekadensnek tartanak, minden nemzet fiai között talált lelkes híveket és fordítókat.

Ami élő íróinkat illeti, nem akarom őket név szerint említeni, mert Önök valószínűleg többségüket ismerik, és sokan részt vesznek közülük kongresszusunkon is. Mint költőknek, regény- és drámaíróknak sikerült külföldön meghallgatásra találniuk; vannak köztük olyan regényírók, akiknek több könyve 5–6 kiadást is megért távoli országokban, például Svédországban. De főként a magyar drámatermést exportálják előszeretettel, olyannyira, hogy a színházi előadások révén több magyar író nemzetközi hírnévre is szert tett. Ha átmennek a szomszédba, például Ausztria fővárosába, majdnem minden nap találhatnak valamelyik színház műsorán magyar szerzőtől vagy zeneszerzőtől származó művet. Modern drámairodalmunk kétségkívül a francia dráma jelentős befolyása alatt áll.

Míg irodalmunk legjobb termékeit külföldön is igyekszünk megismertetni, irodalmi életünk kezdetei óta ragaszkodtunk hozzá, hogy valamennyi irodalom remekműveinek tökéletes legyen a magyar fordítása. Állíthatom, hogy mindig legjobb íróink vállalkoztak a külföld kiemelkedő műveinek fordítására. Ennek legekleltársabb példájaként megemlíthetem, hogy előbb említett nagy költői triászunk a nemzeti újjászületés hajnalán, 1848-ban kezdeményezte Shakespeare összes műveinek lefordítását. Egyszóval: mindenkor irodalmi tevékenységünk egyik fő feladatának tekintettük, hogy eredetiségünk megőrzése mellett saját alkotásainkat más nemzetek alkotásainak ismerete termékenyítse meg, valamint, hogy állandó kapcsolatban maradjunk az emberi szellem nagy közös áramlataival.

Hogy ezt az irodalmi termés átültetésére irányuló kettős törekvésünket megmutassuk, a kongresszus alkalmából a Magyar Pen Club a palota termeiben az ide vonatkozó kiadványokból kis kiállítást rendezett, amelyet szíves figyelmükbe ajánlok.⁸⁸

Nem dicsekvésből idézzük az Önök emlékeztetőbe a tényeket, mindössze azt akartam érzékeltetni, hogy a magyar nemzet, amelyet oly rettentő csapás ért a legutóbbi háború következtében, amely elveszítette területének és lakosságának kétharmadát, szellemi erejét értetlenül őrizte meg. Ennél fogva azt kívánja, hogy a jövőben is a világirodalmi tevékenységben aktívan résztvevő nemzetek között tartsák számon, s úgy érezte, joga van meghívni a világ Pen Clubjait fővárosába, hogy elmélyüljenek a nemzetek közötti új szellemi kap-

csolatok, amelyeket sajnos a háború sokáig megszakított, de amelyek most újra kialakulnak, mivel múlhatatlan szükségességükről mindenki meg van győződve.

Hölgyeim és Uraim, az a válság, amely oly nagy súllyal nehezedik szinte minden nép gazdasági életére, majdnem egyformán sújtva győzteseket, legyőzötteket és semlegeseket, kért okoz a szellem érdekeinek is, főleg az irodalom érdekeinek. Míg a nemzetek valami vakságtól sújtva egyre jobban eltávolodnak egymástól, s egyre több vámkorlátot emelve gátolják munkájuk anyagi termékeinek szabad forgalmát, legalább a gondolatnak, a képzeletnek, az ízlésnek kellene újra szabadon áramlania, közelebb hozva egymáshoz a politikai és gazdasági érdekek által egymástól túlságosan is eltávolodott népeket.

Hölgyeim és Uraim, mi magyarok – a kis lélekszámú nemzet, amelyet legyőztek a legutóbbi háborúban, s amelyet jelenleg is üldöz a balsors – őszinte bizalommal nyújtunk baráti jobbot, minden [*a szöveg megszakad*]

Hölgyeim és Uraim, mi a Pen Clubot az angol irodalmi élet alkotásának tekintjük, amelynek találkozóin kiemelkedő szerepet játszanak az angol irodalmi élet képviselői, ezért különös örömmel és elégedettséggel köszöntjük Önöket ezen az ülésen. Mi magyarok mindig nagy előszeretettel viseltettünk az angol irodalom iránt. Magyarországon Shakespeare-t már a XIX. század elején fordították és játszották. A múlt század hatvanas évei óta rendelkezésünkre áll Shakespeare összes műveinek verses kiadása is, színművei pedig mind a mai napig nemzeti színjátszásunk legszívesebben előadott klasszikusai közé tartoznak. Jó néhány évtizede működik a Magyar Shakespeare Társaság, a Shakespeare-rel kapcsolatos magyar irodalmi tevékenység rendszeres és sokrétű. A háború alatt nagy ünnepélyességgel ültük meg Shakespeare halálának háromszázadik évfordulóját. Senki sem érezte úgy, hogy a rettenetes szerencsétlenség következtében esetleg csökkenhetne csodálatunk az Önök irodalmának óriásai iránt, pusztán azért, mert olyan nép fiai, amellyel harcban álltunk.

Byron éppoly nagy hatással volt költészetünkre, mint Walter Scotté regényíróinkra. Dickens változatlanul kedves olvasmányaink közé tartozik. A modern angol irodalom is nagy rokonszenven örvend hazánkban és ma nem először lehet szerencsénk fő képviselőjét, Galsworthy urat körünkben üdvözölni. Egész szívemből kívánom, érezzék magukat nagyon jól nálunk!

⁸⁸ A kiállítást Halász Gábor rendezte, l. *A Nemzetközi Pen...* Dok 69.

John Galsworthy
nemzetközi Pen-elnök megnyitó beszéde
 (1932. május 17.)⁸⁹

Kedves Pen-béli barátaim! Különös öröömre szolgál, hogy itt nyithatom meg ma a Pen 10. éves kongresszusát, nemcsak Magyarország és népe iránti személyes érzelmeim miatt, hanem azért is, mert tudom, a magyaroknak milyen régi kívánságuk volt, hogy a kongresszust Budapesten tartsuk meg.

Remélem, megbocsátják nekem, ha azt mondom, eljött az ideje, hogy pontosan meghatározzuk, mire törekszük, és mire nem törekszük a mi szervezetünk. Az alapító centrumok – amint Önök ezt nyilván készséggel elhiszik – pontosan tudták, milyen eszmények vezérelték a Pen szervezetének létrehozását, és milyen eszményekhez kell a továbbiakban ragaszkodnunk, ha azt akarjuk, hogy az a jövőben is fennmaradjon.

Először: a Pen az irodalmat, mint művészetet képviseli, nem pedig, mint újságírást, nem, mint propagandát! Az irodalom terjesztését is, mint az egyes országok művészetének terjesztését támogatja!

Másodszor: a Pen annak híve, hogy az írók barátsággal és szívéllyességgel viseltessenek daját hazájuk és a világ összes többi országának írásai [írói] iránt.

Harmadszor: a Pennek elve, hogy tagjai nem írhatnak vagy tehetnek semmit, ami a háborút segítené elő.

Negyedszer: a Pen az emberséges magatartásért száll síkra.

Ötödszor: az olyan kifejezések, mint nacionalizmus, internacionalizmus, demokrácia, arisztokrácia, imperialista, antiimperialista, burzsoázia, forradalmár, vagy hasonló politikai tartalmú szavak nem fordulhatnak elő a Pennel összefüggésben. A Pennek semmi köze az állami vagy pártpolitikához, és nem használható fel egyetlen ország állami vagy pártérdekeinek szolgálatára sem.

Hölgyeim és Uraim! Szíves engedelmeikkel elmondom e néhány szó franciául és németül is. [...]”

⁸⁹ Uo.

Emanoil Bucuța román, Filippo Tommaso Marinetti olasz
és Edmond Conrad csehszlovák küldött bejelentései
 (1932. május 17.)⁹⁰

Emanoil Bucuța: Hölgyeim és Uraim, közölnöm kell Önökkel, hogy Kolozsváron megalakult az erdélyi írók szekciója, amely Bánffy Miklóst választotta meg elnökéül. E szekció alapelvei már ismertek, és holnap előttünk is nyilvánosságra hozzák őket (*Taps.*)

Elnök [Berzeviczy Albert]: Úgy gondolom, hogy a kongresszus a legnagyobb elégedettséggel nyugtázza ezt a bejelentést. Most Marinetti Öexcellenciájáé a szó.

Marinetti Öexc.: Hölgyeim és Uraim, örömmel közölhetem a Pen Clubok kongresszusával, hogy megalakult a római olasz szekció, amelynek elnöke Marinetti, titkára a költő Corrado Govoni, és tagjai közé számíthatja de Stefani Öexcellenciáját, volt pénzügyminisztert, [Ugo] Ojetti, [Fabio] Farinelli, [Ramón] Novarro, [Carlo] Fomichi urakat – valamennyien az Olasz Királyi Akadémia tagjai –, valamint [Emilio] Bodrero urat és Margherita Sarfatti asszonyt. (*Taps.*)

Elnök: A kongresszus meglelégedéssel nyugtázza ezt a bejelentést. Most a csehszlovák küldött uré a szó.

Dr. Edmond Konrad: Hölgyeim és Uraim, nem tudom, emlékeznek-e azokra az elismerő szavakra, amelyekkel a végrehajtó bizottság két évvel ezelőtt Varsóban a Csehszlovák Pen Club tevékenységét méltatni szíveskedett a Magyarországról származó irodalom szlovákiai terjesztési tilalmával kapcsolatban.

Nos, akkor örömmel számolhattam be Önöknek arról a megbeszélésről, amelyet Pen Clubunk elnöke, [Karel] Čapek úr kormányfőnkkel, [František] Udržal úrral folytatott e tárgyban. Azóta hallgattam, ami bizonyára némi csalódással töltötte el budapesti barátainkat. De közben csendben folytattuk tevékenységünket. Tavaly Hágában alkalmam nyílt magánbeszélgetések során megmutatni magyarországi kollégáinknak azt a dossziét, amely állandó fáradozásaink dokumentumait tartalmazta. Törekvéseink most végre kedvező eredményre vezettek.

[1932.] Április 15-én fogadott bennünket belügyminiszterünk, [Jura] Slávik úr, és megmutatta nekem egy április 11-i miniszteri rendelet szövegét, amelynek értelmében 1932. június 1-től engedélyezik a Magyarországról származó, nem politikai publikációk terjesztését, minimális, pusztán adminisztratív jellegű feltételek mellett.

Az említett publikációk cenzúrázása az állami szervek és a nemrég [Tomáš Garrigue] Masaryk köztársasági elnök úr adományának segítségével megalakult, pozsonyi székhelyű Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Szövetség együttműködésé-

⁹⁰ Uo.

vel történik majd. Amennyiben lehetséges, a cenzúrázás teljes mértékben a fent említett Szövetség feladata lesz. Íme, a dokumentum másolata és hitelesített fordítása.

Hölgyeim és Uraim, bátorkodom elhelyezni a kongresszus asztalán a politikusoknak e jó szándékról és őszinteségről, valamint a szellem szabadságának tiszteletben tartásáról tanúskodó üzenetét az írókhoz. Ugyanakkor kérem kedves magyar vendéglátóinkat, fogadjanak el belőle egy példányt emlékül a Csehszlovák Pen Clubtól.

Az első lépést a legnehezebb megtenni, de ígérem, hogy sosem fogunk megállni. (*Hosszantartó taps.*)

Radó Antal: Hölgyeim és Uraim, szeretném nagyon melegen megköszönni a Csehszlovák Pen Club-beli kollégáinknak, hogy ilyen értékes támogatást nyújtottak a könyvek szabad áramlásával kapcsolatban, Oslóban és Bécsben kifejezett kívánságainknak, melyeket ott határozati javaslatként egyhangúan elfogadtak. Kívánságaink e részleges megvalósulását úgy tekintjük, mint a Pen Clubok vezéreszméjének diadalát, amelyre mindannyian büszkék lehetünk. (*Taps.*)

Hölgyeim és Uraim! Nem hiszem, hogy lenne köztünk bárki, aki ne osztaná a legteljesebb meggyőződéssel kedves [Ernst] Toller kollégánk nemes beszédének minden gondolatát.⁹² Ha szót kérek, azért teszem, mert egész egyszerűen meg akarom ismételni, amit hallottunk, mint egyfajta leckét, hogy e szavakat a visszhang felerősítse, megsokszorozza, és testet öltve kerüljenek ki a gondolkodás homályos régióiból.

Hölgyeim és uraim, ennek az országnak egy olyan írócsoportja nevében beszélek, amelynek tagjai őszintén úgy vélik, hogy az írói mesterség kötelez hinni abban, hogy a szellem feladata – amennyire csak lehet – kiiktatni minden erőszakot az emberek közötti kapcsolatokból. Ez a nemzedék ma meg van győződve arról, hogy az első lépést a békeidők felé a gondolatok legszabadabb áramlásának biztosítása jelenti, nemcsak a nemzetek, hanem ez egyes emberek között is.

A probléma, amelyet a kongresszus felvetett, így hangzik: hogyan szolgálhatják az írók a béke ügyét anélkül, hogy politizálnának. Mi azt hisszük, Hölgyeim és uraim, hogy az írók semmit sem tehetnek addig, amíg legfőbb jogukat, a gondolatok szabad terjesztését nem biztosítják kivétel nélkül minden országban. Akarjuk, és őszintén akarjuk a világbékét és készek vagyunk érte áldozatokat is hozni, de úgy hisszük, hogy az első lépés ahhoz, hogy e mozgalmat sikerre vigyük, ha biztosítjuk az írók számára azokat a legalapvetőbb eszközöket, amelyek a cselekvést számukra lehetővé teszik.

Jól hiszik, Hölgyeim és Uraim, hogy a cenzúráról akarok beszélni, azaz a cenzúra ellen (*taps*), amely még mindig létezik, alattomos, és annál kegyetlenebb formában Európa majd minden országában, és amely véleményem szerint a bajok többségének legfőbb forrása, ami pedig bennünket, írókat illet, az irodalmi morál romlásának legfőbb oka.

Mi sem természetesebb annál, hogy meggyőződésünk: éppen ideje, még a kongresszus sikere érdekében is, harcba szállni a gondolatszabadság jogainak védelméért, mely szabadság az egész emberiség sajátja.

De milyen eszközökkel védhetjük ezt az ügyet, hogyan vegyünk részt a harcban fegyverek nélkül, amikor az országok többségében a szellem terepén a legalacsonyabb beosztású állami hivatalnokoknak nagyobb a hatalma, mint a legműveltebb kritikusnak, a legtehetségesebb költőnek?

Mi a Pen Clubot, Hölgyeim és Uraim, olyan szervezetnek, egyfajta szakszervezetnek tekintjük, amely nem csupán az írók, hanem mindeneke előtt a szellem érdekeit hivatott megvédeni. Szeretném, ha ma, amikor a gondolatszabadság és ez által az egész emberiség

⁹¹ Illyés felszólalása franciául, a második ülésnapon hangzott el (l. uo.).

⁹² Uo.

szabadsága és békéje egyre nagyobb fenyegetésnek van kitéve, a Pen Club, amelynek ismerjük hatalmát, tanúsítson harcosabb elszánást – ismétlem: éppen a megoldandó kérdés, a világbéke érdekében.

Szándékunkban állt, Hölgyeim és uraim, határozati javaslatokat terjeszteni a kongresszus elé. Most tudtam meg, hogy ehhez csak a nemzeti szekciók vezetőségének van joga. Megelégszem tehát azzal, hogy tudatom Önökkel, mit is akartunk kérni. Tekintsék azt, amit most fölolvastok, reflexióik és beszélgetéseik tárgyának, egy jövődöbeli kongresszus napirendjének, semmi olyat nem javaslok tehát, ami döntést igényelne, mindössze nagyon örülnénk, ha:

- 1.) A Pen Clubok nemzetközi kongresszusa a világbéke szolgálatában és a szellemi függetlenség védelmében ismételten tiltakozna a sajtószabadság mindennemű megsértése ellen, ha felemelné hangját azon tény ellen, hogy egyes országokban a folyóiratok és napilapok kiadása a kormány kegyétől függ; ha külön tiltakozna az irodalmi művek mindennemű betiltása és elkobzása, valamint minden sajtóper ellen.
- 2.) Tekintettel arra, hogy a Pen Clubok célja a népek közötti testvériség, a gondolatszabadság és a humanista szellem ápolása, fontosnak tartanánk, ha a londoni vezetőség figyelemmel kísérné a tagok magatartását ebből a szempontból, és kizárná azokat, akik ezen szempontok ellen vétettek.
- 3.) Szeretnénk, ha a Pen Clubok kongresszusi határozatai és a szellemi szabadság érvényességének biztosítása céljából a Pen Clubok nemzetközi kongresszusa kötelezné a nemzeti szekciókat, hogy jelezzék a londoni vezetőségnek az irodalom szabadsága elleni bármely sérelmet, ha azt a tagok egyenegyede kéri. Az ismertetné az elkövetett sérelmet az összes szervezetekkel, hogy felemelhessék hangjukat, tiltakozhassanak és minden rendelkezésükre áll eszközzel elégtételt követelhessenek.

A fiatal magyar írók csatlakoznak Ernst Toller úr és Illyés úr kijelentéseihez és határozati javaslatához. Szeretném javasolni, hogy Illyés úr javaslatát azonnal valósítsuk meg a következő alapon:

A Pen Club minden nemzet irodalmárait egyesíti szervezeti keretei között, tehát azokat egyesíti, akik nemzetük szellemiségének és erkölcsiségének leghivatottabb tolmácsolói. De a nemzetek szellemi képviselői szinte mindenütt szembekerülnek az uralkodó hatalommal, azaz a külső erővel. A legtöbb ország írói joggal panaszkodnak fel azokat a különféle visszaéléseket, amelyeket a vezető erők a független szellem ellen követnek el.

A hamisan értelmezett hazafiság – amely valójában az uralkodó erők által gyakorolt elnyomás leplezése – azt követeli, hogy hallgassunk erről az elnyomásról. De mi, akik a szellemet képviseljük, szabadok vagyunk minden álszentségtől. Sőt, úgy érezzük, akkor szolgáljuk országunkat és a nemzetek testvériségét, ha nyíltan feltárjuk ezeket a jogsértéseket.

Tekintettel arra, hogy minden országban az írók ismerhetik a legjobban saját nemzetük gondját és baját, kérem minden ország íróit, így a magyarokat is, mondják el, mire van panaszuk.

Ami pedig a Pen Clubot illeti, lázadjon fel egész erkölcsi erejével azon atrocitások ellen, melyek a halhatatlan szellemet a világi hatalom részéről érik, és tegyen meg mindent azért, hogy súlyt adjon tiltakozásának.

Javaslom, hogy a Pen Club gyűjtse össze ezeket a tiltakozásokat és valamennyi Pen Club-elnök lássa el ezeket aláírásával.

⁹³ Sárközi György és Zsolt Béla felszólalása a harmadik ülésnapon hangzott el (l. uo.).

Hölgyeim és Uraim, [Ernst] Toller úr javaslatának folytatásaként és annak kiegészítésképpen bátorkodnék néhány szót szólni.

Hála a békeszerződéseknek, a nemzeti kisebbségek védelme hosszú ideje minden országban létezik. De van egy másfajta kisebbség és ennek védelmével sajnos senki sem foglalkozik – ez pedig az értelmiség. Az értelem kisebbsége. Vannak olyan országok, ahol az íróknak, a szellem képviselőinek az a szomorú kényszer az osztályrészük, hogy elhallgassák, vagy csak félig tárják fel azt, amit valójában gondolnak. Vannak olyan országok, ahol minden hitvallás kinyilvánítása, a legegyszerűbb igazságossághoz való csatlakozás agyfúrt és félelmetes törvényekbe ütközik. Vannak olyan országok, ahol az irodalmat nem műalkotásnak tekintik, hanem kizárólag bírósági tevékenység tárgyának.

Magától értetődő, hogy ilyen légkörben teljességgel lehetetlen az erőteljes és virágzó irodalmi élet.

Javasolom tehát a Pen Club keretein belül egy olyan intézmény létrehozását, amelynek feladata, hogy megtiltsa a szellemi szabadság ellen elkövetett bűnöket. Minden ország minden Pen Clubjának kötelessége lenne ezzel a központtal tudatni a politika minden beavatkozását a szellem területére, a hatóságok minden brutális fellépését a szellemi élet terén. A központnak az lenne a feladata, hogy az ilyesmit minden ország kormányával közölje.

Mindezt azért kívántam elmondani, mert a Pen Clubnak éppen legutóbbi ülésén az a nemes gondolata támadt, hogy tiltakozzon a politikai foglyokkal szemben tanúsított embertelen bánásmód ellen. De nemcsak politikai foglyok vannak – vannak olyanok is, akik a politika foglyai.

Csak ennyit akartam elmondani.

Írókkal egyedül szokott az ember lenni: négy szemközt a szobában, egy-egy könyvvel. Most azonban minden és mindenki együtt van nagy tömegben: a *Forsyte Saga* beszélget a *Dr. Knock*-kal, a *Bambi* a *Külvárossal*, a *Pétervár–Varsó–Moszkva* a *Hoppla wir leben*-nel. Német expresszionisták, francia irodalomtörténészek és lengyel költők sétálgatnak, vacsoráznak együtt és vicceket mesélnek egymásnak:

*megkezdődött Budapesten a Pen Club
kongresszus.*

Szombaton kezdődött egy ismerkedési esttel a Fészek Klubban. Pillanatonként érkeztek írók, sok ismert arc világszerte elterjedt fotográfiákról, és sok ismeretlen. Mindenki jelvényt visel és a jelvénybe a legtöbben beleírták a nevüket. Idegen emberek tapintatosan egymáshoz hajolnak, olvasgatják egymás nevét. Magyar írók ismerkednek külföldiekkel.

Másnap, vasárnap délelőtt ünnepélyes megnyitás a Tudományos Akadémiában. A díszterem zsúfolásig megtelik. A pódiumon a klub vezetősége. Berzeviczy Albert (előtte mikrofon), [Filippo Tommaso] Marinetti, az olasz Pen Club elnöke, Benjamin Crémieux, a nagy francia esztéta, a Pen Club főtükára, Theodor Däubler, a kiváló német költő, akinek elomló szelíd fehér szakála ellensúlyozza a mellette ülő Crémieux lobogó latin szakálának vad feketeségét – és rajtuk kívül néhány lengyel és dán író. Az első sorokban a magyar hivatalos irodalom vezetői: József főherceg, gróf Bethlen Margit, Herczeg Ferenc, Pekár Gyula és a diplomáciai testület tagjai. Hátralát a terem végében álldogál Kosztolányi, Karinthy és még néhány magyar író.

Berzeviczy

négy nyelven nyitja meg a kongresszust.

Franciául hosszan beszél, ismerteti a termet díszítő Lotz-freskók témáit, beszél a magyar kultúra fejlődéséről, hosszasan időz Szent Imrénél, Könyves Kálmánnál, Zrínyinél, beszél a *Zalán futásáról*, később Arany epikai munkásságáról, egy mondatot szentel Ady-nak is, akít „sokan egy kissé dekadensnek tekintenek, de azért számos verse idegen nyelven is megjelent.” Végül üdvözlí az egybegyűlteket.⁹⁵ Aztán feláll Crémieux. Ott állott

⁹⁴ Az Est

⁹⁵ Berzeviczy Albert... Dok 45.

Berzeviczy mellett a francia humanista, a voltaire-i szellem letéteményese, villogó szakállával és villogó szemüvegével és

a békéről beszél,

a közös egységről, Európáról, amelyet a Pen Cluboknak szolgálniuk kell. Marinetti mond néhány szót az olasz Pen Clubról és semmit a futurizmusról, majd Berzeviczy felolvas egy sürgönyt, amelyben Karafiáth Jenő magyar kultuszminiszter sajnálattal közli, hogy más irányú elfoglaltsága miatt nem jelenhetett meg a Pen Clubok kongresszusán. Halk éljenzés és taps, majd véget is ért az ünnepélyes megnyitó.

Az írók délutánja szabad. Este az operában vannak díszelőadáson. Itt

megjelenik Galsworthy is,

magas, finom, ezüsthajú angol úr, mellette a felesége: magas, finom, ezüsthajú angol hölgy, kedvesek, mosolygósak és mindenki körülveszi őket.

Hétfőn

nagy kirándulás a Balatonra.

Kényelmes különvonat indul a Keletiről csupa I. és II. osztályú kocsival, vidám hangulat a fülkékben. Többen összetévesztik Ducsis [Jovan Ducic] jugoszláv követet, a kiváló költőt Schalom Aschsal, Karinthy elégedetten mesélik, hogy Marinettinek franciául halandzsázott és a futurista „bevette” a dolgot.

Ernst Toller, a német avantgardista drámaíró néhány fiatal német költővel ül egy fülkében. A szellemi szabadság válságáról beszél, az írók üldözéséről, a német Ossieczky-ügyről. Később Balatonfüreden, a parton, a ragyogó napfényben találkozik [Edgar von] Schmidt-Paulival, Hitler magyar származású barátjával, Bethlen István életrajzírójával.

A Grand Hotelben remek ebédet ad a MÁV. Az írók

élvezik a fogast és a cigányzenét,

Nagy Emil volt igazságügy-miniszter tüzes csárdást táncol, a külföldi írók érdeklődéssel figyelik. Ebéd után nagy hajókirándulás Tihanyba és Földvára. [Jirina] Tumova csehszlovák kritikusanő férje a prágai egyetemen a halbiológia tanára és ezért ellátogatnak a biológiai intézetbe, ahol egy tanársegéd kalauzolja őket végig a laboratóriumokon.⁹⁶

A hajón Crémieux arról beszélt, hogy amikor tavaly Argentínában volt, éppen forradalom volt, ablakai alatt gépfegyverrel lőtték egymást az emberek.

František Langer fordítva teszi fel fejére utazósapkáját és vicceket mond németül, [Alexander] Roda-Roda piros mellényben ugyancsak vicceket mond, a csendes, emberkerülő Jules Romain magyar fordítójával, Karinthyval beszélget halkán, Margherita Sarfatti, Mussolini életrajzírónéja felírja magának a magyar írók neveit és kiejtésüket próbálgatja, Herwarth Walden, a német expresszionizmus megteremtője az olasz futurista vezérrel vitatkozik. Emil Lukács [Emil Boleslav Lukáč], a szlovák költő elmondja, hogy nemsokára

kiadja egy kötetben Ady verseinek

szlovák fordításgyűjteményét.

Csendesen nézi a tengert Joseph Anthony, az amerikai Pen Club egyetlen képviselője, aki az amerikai magyarokról írta legújabb regényét. Jól érzik magukat az összes írók, tesszik nekik a Balaton, érdeklődnek, hogy milyen hosszú, milyen széles és milyen mély, vidámak, mindenki mindenkivel ismerkedik, mindenki mindenkire odamegy. Este már fáradtak, amikor visszatérnek a városba, Mohácsi Jenő és Bókay János, a kirándulás rendezői még fáradtabbak, csak Roda-Roda mesél rendületlenül anekdotákat, amíg Pestre nem érnek.

⁹⁶ MTI Napi hírek, tudósítások. 1932. máj. 11. 32. kiad. OL K szek.

Díszelőadás az Operaházban

(1932. május 18.)⁹⁷

Az Operaház vasárnap tartotta díszelőadását a Pen-kongresszus külföldi résztvevőinek tiszteletére. Az eredeti műsor – melynek fogyatékoságára már előzetesen rámutattunk – megváltozott: mégpedig határozottan előnyére – bár így sem adott megfelelő képet zenei kultúránkról. Erkel *Bánk bán*-ját nálunk legalább olyan jogosan tartja műsoron a nemzeti érzés, mint például Németországban [Albert] Lortzing vagy [Heinrich] Marschner operáit; de ne áltassuk magunkat, a magyar opera nagy tehetségű úttörőjének darabja ma már nem érdekelheti jobban a külföldet, mint a mi közönségünket a *Zar und Zimmermann* vagy a *Hans Heiling*. Pedig vannak a *Bánk bánnak* a díszelőadáson bemutatott I. felvonásában is zseniális részek, és az elavultságokat is feledtetni tudta volna egy Környi [Béla]⁹⁸ vagy Sándor Erzsébet művészete. De hát honnan vegyen Környihez fogható tenoristát olyan szűkkeblűen szubvencionált Operaház, mint a mienk? A vasárnapi *Bánk bán*-részlet bizony nem aratott úgynevezett „sikert”.

Igaz, volt idő, mikor Erkel akár külföldön is feltűnést kelthetett volna – hiszen tehetségére már Berlioz is felfigyelt Magyarországon jártakor – de akkor Erkelnek a hazai viszonyokkal kellett küzdenie, cenzúrával és meg nem értéssel és szándékos nemtörődömséggel. Akárcsak ma Bartóknak és Kodálynak. Annak a Bartóknak, akinek a mai díszelőadáson egyetlen színpadi műve sem szerepelhetett, annak a Kodálynak, akinek – ilyen reprezentatív célokra különösen alkalmas – egyfelvonásos *Székegyfő* csak felére rövidítve kerülhetett előadásra. Szerencsére a *Székegyfő* olyan remekmű, hogy fele is elég volt: megmenteni a magyar zenekultúra becsületét. Mély benyomást tett a lelkesen tapsoló vendégekre. (Galsworthy, a Pen Club elnöke, azonnal magához kérte az előadáson jelenlevő szerzőt.)

Bartók és Kodály szerencsésebbek voltak Erkelnél: nagyobb, eredetibb tehetségük hazai viszonyokon keresztül is utat tudott törni külföldre. Még szerencsésebb volt Liszt Ferenc, aki egyenesen külföldön telepedett meg, és akinek legfeljebb az okozott gondot, hogyan törjön utat a külföldről saját hazájába magas nyugati kultúrídeáljaival. Mert Lisztet ünnepelték ugyan, mikor jótékony célú koncerteket rendezett, de mikor kulturális programját akarta megvalósítani, éppolyan akadályokkal állt szemben, mint ma Bartók vagy Kodály. Így aztán csak magunkra vethetünk, ha a németek magukénak vallják Lisztet és olyan furcsa helyzetben vagyunk, hogy bizonygatnunk kell annak a zeneszerzőnek magyarságát, aki nálunk született és mindenkor honfitársunknak vallotta magát.

A rendezőség, sajnos, Liszt magyarsága bizonygatásának helytelen módját választotta, mikor előadta a *Pesti karnevált*. Ez az együgyű – Pestet Bécs „depandance”-ának feltüntető – balettírás ugyanis olyan színben tüntet fel bennünket, mintha mi Lisztben még ma sem magasztos, komoly eszményekre törő, zseniális zenei reformátort ünnepelnénk, hanem holmi mulattató táncmuzikaszerezőt, aki azért élt és küzdött, hogy ifjaink dicsőbben verhessék össze sarkantyús csizmáikat. Hiszen kedélye és mulatságos az ilyen sarkantyúpengés is, de „Magyarország helyét a nap alatt” ilyenekkel nem lehet kivívni. Más muzsika kell ide, *Psalmus Hungaricus*, zeneköltő, aki bizodalmit abba veti, aki „az igazakat felmagasztalja.”

⁹⁷ (T-th), PN

⁹⁸ Környi Béla, az Operaház tenor énekes 1926-ban elhunyt.

*A Pen-kongresszus zavaros és izgalmas ülés után
egy évre elhalasztotta a döntést a regény-világdíj kiadásában*

A magyar, belga, jugoszláv és hollandi jelöltek tovább futnak a jövő évi döntésig,
a többi nemzet új pályaműveket küldhet
(1932. május 18.)⁹⁹

A szombati ismerkedési est után vasárnap nyílt meg a Pen Clubok budapesti világkongresszusa. Vasárnap este az Operaházban díszelőadáson vettek részt a külföldi írók, hétfőn reggel pedig a kongresszus 240 külföldi tagja és 110 magyar résztvevő különvontalon balatoni kirándulásra indult. Igen kedélyes hangulatban folyt le a balatoni túra. Füreden a MÁV ebédet adott a vendégek tiszteletére, majd a delegátusok Tihanyt és Balatonföldvárt látogatták meg. Balatonföldvárott a kaszinó teraszán ragyogó, verőfényes időben 350 terítékes uzsonna és cigányzene fogadta az írókat.

Hétfőn délelőtt nyitották meg a Pen Club világkongresszusának első ülését a Tudományos Akadémián. Megjelentek mindazok a nevezetes külföldi írók, akiknek érkezéséről már beszámoltunk és természetesen sokan eljöttek a magyar irodalom reprezentánsai közül. A kongresszust John Galsworthy nyitotta meg. Háromnyelvű beszédében a Pen Club célját ismertette.

A Pen Club az irodalmat és művészetet akarja ápolni – mondotta – és célja, hogy baráti érzelmeket keltsen és ápoljon az írók között minden országban külön-külön is és a különféle országokon írói között. A Pen Club azt az alapelvet képviseli, hogy tagjai ne írjanak, vagy ne tegyenek semmit, ami a háborút támogatná. A Pen Clubbal semmi összefüggésben nincsenek az olyan politikai tartalmú szavak, mint nemzeti, nemzetközi, demokrata, arisztokrata, imperialista, antiimperialista, polgári vagy forradalmi, mert a Pen Clubnak semmi közössége az állami politikával vagy a pártpolitikával és nem akarja, hogy állami, pártérdekek vagy ellentétek céljaira használják fel tagjait.

Galsworthy megnyitóját megtapsolták. Utána Berzeviczy Albert foglalta el az elnöki széket. Az elnöki emelvényen, a jobb szélen ült [Hermon] Ould, az angol Pen Club titkára, mellette Galsworthy, Berzeviczy, Radó Antal és Mohácsi Jenő.

[Emanoil] Bucuța román delegátus bejelentette, hogy Bánffy Miklós elnöklésével megalakulóban van a romániai magyar írók Pen Clubja. [Edmond] Conrad csehszlovák delegátus beszámolt arról, hogy a csehszlovák Pen Club sürgetésére és [Karel] Čapek elnök közbenjárására június elsejétől felfüggesztették a magyar irodalmi termékek behozatali tilalmát.

⁹⁹ PN

[Filippo Tommaso] Marinetti bejelentette, hogy megalakult a római Pen Club és rövid beszédében éltette az olasz–magyar barátságot. Később Greta von Urbanitzky felszólalása után Ernst Toller német drámaíró emelkedett szólásra és kifejtette, hogy ellentétet lát a Pen Club szelleme, Galsworthy programbeszéde és Marinetti felszólalása között, ami nem volt politikamentes. A fasizmus propagandájáról beszélt éppen Toller, amikor Berzeviczy elnök rácsöngetett, hogy a tárgyhöz szóljon. Toller folytatta beszédét, Berzeviczy erre megvonta tőle a szót. Toller ekkor azt kiáltotta Berzeviczy felé:

– Azt hittem, az írók világkongresszusán szólalok fel és nem egy turista egyetben.¹⁰⁰ Tollert sokan megéljenzették.

Az éljenzésbe belecsöngetett Berzeviczy és felszólította az írókat, hogy az irodalmi világdíj odaítéléséhez szóljanak hozzá. Grete von Urbanitzky ugyanis, az irodalmi világdíj referense, bejelentette, hogy a nemzetközi regénypályázatra négy pályázó van: egy magyar – mint ismeretes, a Magyar Pen Club Földi Mihály *Kádár Anna lelke* című regényét ajánlotta –, egy belga, egy jugoszláv és egy hollandi regény. Mint a regények referense kéri, hogy az irodalmi világdíj eldöntését halassza el a kongresszus a jövő évre, mert rövid volt az idő, a többi országok nem tudták beküldeni jelöltjeiket. [Emil] Breiter lengyel delegátus kifejtette, hogy négy mű közül nem lehet választani akkor, amikor negyvenöt ország írói foglalnak helyet a Pen Clubban. Tulajdonképpen a többi országok esetében nem késérről van szó, ezek egyszerűen távol maradtak a pályázattól. Töröljék el a díjakat! A jugoszláv delegátus [Svetislav Stefanović] azt javasolta, hogy intézőbizottságnak adják ki a regényeket és az egyéves határidő letelte előtt minden országnak módjában lesz pályázni. A hollandusok amellet voltak, hogy ebben az évben adják ki a díjakat, és rámutattak arra, hogy a pályázó kis nemzetek nagy áldozatot hoztak azzal, hogy a jelölt regényt lefordították.

Ezután szavazásra került volna a sor, de az írók nem hallották az egyes felszólalásokat és zavart okozott az is, hogy Berzeviczy elnök nem hallotta a szövegfordításokat, néha el is felejtette, hogy a tolmács beszéde még hátra van és a tolmácsolások alatt a következő felszólalónak adta meg a szót. Egyes felszólalók arra következtettek a válaszokból, hogy nem értették meg őket jól, közbekiáltottak és rövidesen zűrzavar lett. Berzeviczy, Mohácsi Jenő és a tolmács egy időben három nyelven hívták fel szavazásra a delegációkat. Berzevi-

¹⁰⁰ Napirenden kívül Toller többek közt ezt mondta: „A Pen Club valóban nem az a hely, ahol pártprogramokról kell vitázni. De a politikai kérdések és a szellem kérdései érintkeznek egymással. Voltaire és Diderot, Rousseau, Kossuth, Petőfi és a többiek a szellem kérdéseiről szólva politikáról is beszéltek...” Berzeviczy szerint Toller „eltévesztette a tárgyat. Most a világdíj kérdésével foglalkozunk. Ernst Toller: Elnézést, Elnök úr, csak azt akartam megkérdezni, hogy a kongresszus egyetért-e ezzel a kijelentéssel. Mert az politika. ha mondjuk, itt a fasizmust védelmezik. Ha a népek közötti egy bizonyos kapcsolatot dicsérnek, nekünk ki kell jelentenünk: feladatunk, hogy minden nép közösségét védelmezzük. (*Élénk taps. Lárma.*) Elnök: A kérdés egyáltalán nem szerepel a napirenden. Ernst Toller: Akkor fel kellene [, hogy] tegyem a kérdést, hogy turistaegylet vagyunk-e, avagy a szellem embereinek, íróknak a gyülekezete. (*Taps és lárma.*)” L. Adattár 7.

czy ekkor elhatározta, hogy országonként szavaztatja meg a delegátusokat, ami meg is történt. Ekkor már annyira felborult a rend a teremben, hogy Galsworthy elhagyta az elnöki emelvényt és a háttérbe vonult. Végül is miután néhány Pen Clubot ki is hagytak a szavazásból, kihírdették, hogy 17:1 arányban intézőbizottság kiküldése mellett szavazott a kongresszus. Az intézőbizottság kiküldése azt jelenti, hogy egy évvel elhalasztják a döntést a regény-világdíj ügyében. A világdíj magyar, belga, jugoszláv és hollandi jelöltjei megmaradnak, tovább futnak egy évig s ez alatt a többi nemzet beküldheti pályaműveit. – Feltűnést keltett, hogy [Benjamin] Crémieux, a francia delegáció vezére tartózkodott a szavazástól.

Ötperces szünet után [Juliusz] Kaden-Brandowski, a lengyel delegáció vezetője előterjesztette a lengyel indítványt, még pedig azt, hogy az egyes nemzetek írói függetlenítsék magukat a kormányoktól és vegye fel a harcot a Pen Club mindennemű cenzúra ellen. Utána Galsworthy indítványozta, hogy a lengyel javaslatot külön bizottság vegye tárgyalás alá.

Az ülés két óra után ért véget. Délután négy órakor a külföldi írók autóbusz-kirándulásra indultak, este pedig a főváros 400 terítékes bankettjén vettek részt.

A főváros bankettje

A Pen-kongresszus keddi napja a főváros jól sikerült bankettjével fejeződött be. A Gellért-szálló fürdőcsarnokában 380 személyre terítették. Több mint 270 külföldi vendég vett részt a társasvacsorán. Az asztalfőn John Galsworthy, a Pen Clubok elnöke ült, jobbján Bethlen Margit grófnővel, balján Ripka Ferenc főpolgármesterrel, a vendéglátó főváros képviselőjével. Az elnökkel szemben ült Karin Michaelis, kétoldalt Herczeg Ferencel és Heltai Jenővel.

Fél tizenegy órakor került a pohárköszöntőkre a sor. Elsőnek Ripka Ferenc főpolgármester üdvözölte francia nyelven a világ íróit, hangoztatva, hogy a magyar főváros megtisztelve érzi magát ezeken a napokon, amikor Európa szellemi arisztokratái jelentek meg a város falai között.

A főpolgármester után [Alexander] Roda-Roda emelkedett szólásra. Még az esti ruhához is viselte az elmaradhatatlan vörös mellényt. Nagy sikere volt beszédének, amelyet a közönség hangos derűltisége közben állandóan tréfás motívumokkal tarkított. Beszélt a magyar írók térhódításairól.

– A történelem nem ismer még példát arra, – mondotta – hogy egy ilyen kis nemzet annyi tehetséget termeljen és ajándékozzon a világnak, mint Magyarország.

Széchenyi *Hitel* című könyvéből citált német nyelven.

A magyar sajtó nevében Márkus Miksa, az Újságírók Egyesülete elnöke először magyarul, majd francia nyelven köszöntötte az egybegyűlteket.

Jules Romains, a kiváló francia költő hatalmas elánnal mondotta el beszédét. Amikor a világbékééről és az írók nagy feladatairól beszélt, annyira belemelegedett a tüzes mondatokba, hogy szónoklat közben fel és alá sétált a vendégek között. Magyarországot, mint a nyugati kultúra keleti bástyáját emlegette, amelyre nagy hivatás vár a civilizáció újjáteremtésében. A közönség percekig ünnepelte.

Több felszólalás után Marinetti temperamentumos beszédével ért véget a jól sikerült bankett.

A Magyar Tudományos Akadémia méltóságteljes homlokzatán, a magyar zászló mellett, egész Európa minden nemzetének zászlói lobognak. Tudományunknak és irodalmunknak ebben a nemes hagyományú fellegvárában tartja üléseit a Pen Clubok tizedik világkongresszusa, amelyre közel háromszáz külföldi író és írónő érkezett a magyar fővárosba.

Vasárnap délelőtt ünnepélyes keretek között zajlott le a kongresszus megnyitása a Tudományos Akadémia dísztermében.

Ott volt a megnyitáson József kir. herceg, a kongresszus védnöke, [Mario] Arlotta olasz követ, gróf Bánffy Miklós, aki az alakulóban levő román Pen Club magyar csoportjának kiszemelt elnöke, Nagy Emil, Herczeg Ferenc, Márkus Miksa, Kosztolányi Dezső, Heltai Jenő, Lukács György v. b. t. t., bárciházi Bárczy István államtitkár, Kertész K. Róbert, báró Wlassics Gyula, Bethlen Margit grófnő és még számosan.

Az elnöki emelvényen Berzeviczy Albert, a kongresszus tiszteletbeli elnöke, Khuen-Héderváry Sándor meghatalmazott miniszter, a kormány képviselője, Sipőcz Jenő polgármester, Felix Salten (osztrák), Edmond Konrad (csehszlovák), Emanoil Bucuța (román), Juliusz Kaden-Brandowski (lengyel), Hermon Ould (angol) központi főtktár, Svetislav Stefanović (jugoszláv), Theodor Däubler (német), Marinetti (olasz) és Benjamin Crémieux (francia) főtktár foglaltak helyet s velük szemben ültek a Pen Clubok külföldi tagjai és a magyar közönség.

Berzeviczy Albert francia nyelvű megnyitó beszédében mindenekelőtt üdvözölte a kongresszusra egybegyűlt írókat, az után kifejtette, hogy bár a magyar irodalom már a XVI. században indult fejlődésnek, mégis csak a XIX. században sikerült magára vonnia Európa érdeklődését, különösen Petőfi költészete által, akit majdnem minden kultúrnyelvre lefordítottak. Szólt azután Vörösmartyról, Aranyról, Madáchról, Jókairól, a legújabb kor írói közül pedig Adyról, mint akinek munkáit sűrűn ültették át idegen nyelvekre. Az élő írók közül feleslegesnek tartotta egyeseket fölemlíteni, hiszen a Pen Club tagjai úgyis ismerik őket.

A francia megnyitó után angol nyelven üdvözölte az angol vendégeket, akikhez a Shakespeare-kultuszon keresztül fűzik a magyarokat eleven szálak, majd németül beszélt a magyarországi Goethe-kultuszról, üdvözölte a német kollégákat, végül olasz nyelven az

olaszokhoz szólott, hivatkozva azokra az olasz–magyar kulturális kapcsolatokra, amelyek Mátyás király óta a mai legújabb időkig fennállnak Olaszország és Magyarország között.

Percekig tartó zajos taps után, mely az elnöki megnyitót fogadta, a kormány nevében gróf Khuen-Héderváry Sándor üdvözölte a megjelenteket, majd Karafiáth Jenő kultuszminiszter távollétét kimentő táviratát olvasták fel.

Sipőcz Jenő polgármester a főváros polgárai nevében üdvözölte a kongresszus tagjait, örömeinek adott kifejezést, hogy ennyi szellemi kiválóságot üdvözölhet az ezeréves Magyarország fővárosában. Benjamin Crémieux az Írók Nemzetközi Szövetsége nevében mondott köszönetet a fogadtatásért, a kormány, a főváros és a Magyar Pen Club nevében elhangzott üdvözlő szavakért.

– Nincs minden jelentőség híján, – mondotta többek közt – hogy a Pen Szövetség kongresszusát ebben a válságos esztendőben éppen Budapesten tartjuk, a világ ama városában, ahol a holnapért való szorongás talán minden más városunknál jogosultabb. A világ ama városában, ahol az írók olyan nagy részt kérnek a nemzetközi életből, ahol az írók hatása az egész nép sorsára döntő. Mily nagy példa ez mindnyájunknak, annyi sok ország íróinak! Holnap, kedves barátaim, mindannyian elmegyünk a tihanyi barlanghoz. Egyetlen egy kérdés lesz mindnyájunk ajkán és szívében. S ha a visszhang azt feleli: „Béke”, akkor nem volt hiába a magyarországi utunk, a barátság és a reménység jegyében...

Hosszasan ünnepelték Benjamin Crémieux-t. Utána Marinetti, Olaszország nagynevű költője szólott:

– Mussolininak és az olasz nemzetnek üdvözlétét tolmácsolom s az olasz nép barátságát és bizalmát hozom a szívós, a kitartó, az áldozatkész, hős magyar nemzetnek. Mussolini nagy fontosságot tulajdonít az irodalomnak és reméli, hogy az Olaszországban is megalakult Pen Club erős szerve lesz a világ Pen Clubjainak, erőssége lesz a világirodalomnak.

Berzeviczy Albert ezután bezárta a megnyitó ülést.

Díszelőadás az Operaházban

Vasárnap este az Operaház díszelőadást tartott a Pen kongresszus tiszteletére. A nézőtér előkelő képet mutatott, csupa estélyi ruha, a kongresszus külföldi tagjaink kívül a főváros társadalmi életének előkelőségei a földszinten és a páholyokban, a kormányzói páholyokban Horthy Miklós és felesége, a főhercegi páholyban József kir. herceg és Augusztia kir. hercegnő. Nagy feltűnést keltett az egyik páholyban a vasárnap délután megérkezett Galsworthy, a jelenkor egyik legnagyobb írója, az összes Pen Clubok elnöke, aki feleségével együtt jelent meg a díszelőadáson.

A *Himnusz* hangjaira felemelkedett helyéről az egész közönség és áhítattal hallgatta a magyar nemzet imádságát, majd Harsányi Zsolt lépett a függöny elé és angolul, franciául, németül bekonferálta az est műsorát. Elsőnek a *Bánk bán* első felvonását játszották,

¹⁰¹ PH

a főszerepekben Basilides Máriával, Szabó Lujzával, Palló Imrével, Rösler Endrével és Halmos Jánossal. Utána Kodály Zoltán nemrég bemutatott szépséges daljátékának, a *Székegyházon*nak első részét adták elő, amely, a maga tökéletes zenei és színpadi megoldásával, mély hatással volt a külföldi vendégekre. Egy-egy jelenetet kitörő brávó kiáltással és ki-robbanó tapsal jutalmazott a közönség, mely a főszereplőket: Palló Imrét, Basilides Máriát, Rösler Endrét, Báthy Annát és Budanovics Máriát többször a függöny elé szólította. Befejezésül a Liszt Ferenc zenéjéből összeállított *Pesti karnevál* című balett került előadásra, amelynek pompás magyar táncait nagy érdeklődéssel és őszinte elragadtatással nézte a közel háromszáz külföldi vendég.

A Pen kongresszus balatoni kirándulása

Hétfőn reggel a kongresszus külföldi és magyar tagjai, összesen körülbelül 350-en balatoni kirándulásra indultak, amelyre a MÁV elnöksége hívta meg, igazi magyar vendégszeretettel, a Pen kongresszust. Csodálatosan szép idő kedvezett a kirándulásnak. A különvonaton volt Samarjay Lajos, a MÁV elnökgazdátja is a feleségével, továbbá Szudy Elemér ny. sajtófőnök, Márkus Miksa udvari tanácsos, az Újságírók Egyesületének elnöke, Nagy Emil volt igazságügy-miniszter és a társadalmi élet néhány kiemelkedő tagja.

A balatonfüredi állomáson magyar ruhás leánykák, zeneszó és üdvözlő beszéd fogadta a vendégeket, akik ezután bevonultak a zászlókkal földíszített fürdőtelepre.

Egy órákor a nagyszálló éttermében pompás ebédet adott a vendéglátónak is oly kiváló MÁV-elnökség, mely arról is gondoskodott, hogy a külföldiek megismerhessék a Balaton két jóízű különlegességét, a fogast és a badacsonyi bort. Ebéd közben Samarjay Lajos elnökgazdát, mint vendéglátó házigazda köszöntötte a külföldi írókat, akik meleg ünnepségben részesítették az elnökgazdát. A külföldi vendégek köszönetét Karin Michaelis, a világhírű dán író nő tolmácsolta, majd ebéd után a vendégcsereg három fellobogózott gőzhajóra szállt és először Tihanyt tekintette meg. Innen Balatonföldvárra hajózott át a társaság, ahol, tea után, a naplemente páratlan színjátékában gyönyörködve, ismét különvonatra szálltak és a Duna–Száva–Adria vasút vonalán tértek vissza Budapestre.

Ez a fényes sikeres kirándulás, melynek érdeme Samarjay Lajos elnökgazdát mellett dr. Szenn Ottó elnökhelyettest, Bogsch Aladár és Tüske Jenő főfelügyelőket, Dóczy Hugó főmérnököt és Pogány Sándor DSA vezérigazgatót, a magyar Pen Club részéről pedig a fáradhatatlan dr. Mohácsi Jenő és dr. Bókay János főtárgyakat is illeti [!].

Meg kell még említenünk a vasúton, hajón, és az egész kirándulás rendjének lebonyolításában oly kiváló munkát végző cserkészeket, akiknek lelkes szolgálatkészségéről, udvariasságáról és előzékenységéről nagy elragadtatással nyilatkoztak a külföldi vendégek.

A Pen kongresszus első ülése

Kedden délelőtt ült össze első tanácskozására a Pen Clubok világkongresszusa a Tudományos Akadémia nagytermében. Az elnöki emelvényen Berzeviczy Albert, a Magyar Pen Club tiszteletbeli elnöke és Radó Antal ügyvezető [a]elnök között Galsworthy, a világ összes Pen Clubjainak elnöke foglalt helyet.

A megnyitó beszédet Galsworthy mondotta angolul, franciául és németül. Hangoztatta a Pen Clubok elveit és eszményeit; a különböző országbeli írók baráti érzelmeinek ápolását, a klub tagjainak azt a kötelességét, hogy mellőzzenek minden olyan munkásságot, mely háborúra uszít, a klub emberbaráti céljait és politikától való teljes függetlenségét.

A nagy tetszéssel fogadott beszéd után Berzeviczy Albert vette át az elnöklést és felszólításra Bucuța Emanoil román kiküldött a gróf Bánffy Miklós elnöklete alatt megalakuló romániai magyar Pen Clubról, [Filippo Tommaso] Marinetti az olasz Pen Club megalakulásáról számolt be, [Edmond] Konrad cseh delegátus pedig elmondotta, hogy a Cseh Pen Club, elnökének közbenjárásával kiharcolta a magyar irodalmi termékek Csehszágba való beengedését.

Ezután rátértek az ülés tulajdonképpeni tárgyára, a Pen Club világdíjának odaítélésére. Grete von Urbanitzky bécsi író nő indítványt terjesztett elő, hogy a világdíjat, melyre mindössze négy pályamunka – egy magyar, egy belga, egy jugoszláv és egy holland – érkezett be, csak a jövő évben adják ki. A felszólítás körül viharos ellenvélemények robbantak ki. Toller, a német kommunista író, kifogásolta Galsworthy beszédének azt a részletét, amely szerint a Pen Club tagjainak kötelező, hogy munkásságukban [a] politikától távol tartsák magukat. Berzeviczy elnök kérte a felszólalót, hogy maradjon a tárgynál, Toller azonban különböző politikai kifogásokat emelt a Pen Clubok működése ellen, mire Berzeviczy megvonta tőle a szót. Toller erre a következő szavakkal hagyta el a termet:

– Azt hittem, szabad véleményű írók világkongresszusán, nem pedig egy turistaegyesületben szólok fel.¹⁰²

Az incidens hatása alatt a hangulat meglehetősen izgatottá vált, különösen [Emil] Breiter lengyel kiküldött felszólalása után, aki azt javasolta, hogy végrehajtó bizottságot küldjenek ki a világdíj odaítélésének kérdésében. Egymást érték az izgatottabb felszólalások, de a feszült hangulatnak nem annyira irodalompolitikai okai voltak, mint inkább az a körülmény, hogy a többnyelvű felszólalásokat nehezen értették meg a különböző nemzetiségű írók. A tolmács feladatát dr. Fedák Ágota odaadó lelkiismeretességgel és kiváló pontossággal oldotta meg, de a felszólalások és közbekiáltások kavargó viharzásában nem használt semmiféle tolmácsolás.¹⁰³

¹⁰² Vö. 100. jegyzet.

¹⁰³ A szavazás körülményeiről *A Magyar Pen...* Dok 61.

Crémieux francia kiküldött a díj rögtöni odaítélése mellett emelt szót, ugyanezt követelte Marinetti olasz kiküldött is, Berzeviczy elnök pedig úgy próbált véget vetni az általános kavarodásnak, hogy szünetet rendelt el.

Szünet után, még mindig izgatott hangulatban, megtörtént a szavazás, melynek eredményez az lett, hogy elfogadták a végrehajtó bizottság kiküldésére irányuló javaslatot. Többek felszólalása után Galsworthy indítványára elhatározták, hogy a javaslatok megvitatására külön bizottságot küldenek ki, majd a kongresszus első ülését bezárták.

A székesfőváros díszvacsorája a Pen-kongresszus tiszteletére

Kedden este Budapest székesfőváros háromezrétes díszvacsorán látta vendégül a Pen Clubok világkongresszusának külföldi vendégeit és magyar előkelőségeit. A Gellért-szálló pompásan díszített márványcsarnokában sorakoznak fel a díszlakoma gazdag terítésű asztalai. A főhelyen Galsworthy ül, jobbján gróf Bethlen Istvánné, balján Pekár Gyula. Mellettük Galsworthyné, Jules Romain, Ripka Ferenc. Velük szemben Herczeg Ferenc, Karin Michaelis, Nagy Emil, Samarjay Lajos, Márkus Miksa, Lenkey Gusztáv, Kosztolányi Dezső, Heltai Jenő, Harsányi Zsolt, Margherita Sarfatti, Marinetti, Salom Asch stb. stb.

A pompás vacsora után, mely a Gundel-konyha valóságos remeke volt, elsőnek Ripka Ferenc főpolgármester emelkedett szólásra és a következő beszédet mondotta.

– Budapest székesfőváros nevében örömmel üdvözlöm itt az európai irodalom kiváló képviselőit. Örülök, hogy vendégül láthatjuk őket ezen a földön, ahol szívesen látta a magyar nép a középkor vándor énekeseit, ahol kedves vendége volt Imre magyar királynak [!] Peire Vidal, a nagy provánszi trubadúr, ahol otthonra találtak a reneszánsz tudósai és művészei, a vallási harcok idemenekült üldözött, költői lelkű egyházi férfiai. A magyarság mindig szívesen fogadta a nyugati kultúra üzenetét. Ilyen üzeneteket hoztak nekünk Önök is. Köszönjük, hogy ezt az üzenetet idehozták. Mert minden író egy-egy üzenet. Üzeni a világnak, hogy mi tölti el a lelkét, hogyan ítél a jelenről és a jövőről. És ma különösen nehéz szívvel várjuk az ilyen üzeneteket. Nagy lelki energiáktól várják a tömegek a felemelkedést. Mert lelki erővel kell megtölteni a valóságot, hogy újra élni tudjunk. Ennek a lelki erőnek legerősebb forrása az igazság hirdetése az emberek között. Ezeknek a nehéz időknek legnagyobb szerencsétlensége, hogy nincs itthon az igazság. Elment valahová és nagyon várjuk visszatérését. Várják a szenvedő egyének, társadalmi osztályok és nemzetek. Mert minden szenvedést meggyógyít a nemesen átért emberi igazság.

Ez a mi hitvallásunk. Nézzenek szembe vele, hogy van-e jogunk a reményre. Nézzék meg, hogy Budapest méltó-e vezetésre azon a területen, amelyből felnőtt. Mert 20 millió magyar állampolgár emelte ezt a várost a maga számára. Gondolják meg, hogy a múlt hibáit az a mesterséges izolálás okozta, mely minket a nyugattól elzárt és az ellen az izolálás ellen Budapest mindig küzdött és küzdeni fog, mert a kultúra emberi közösség és a hala-

dás a népek szabad versenye. Azért üdvözlöm Önöket örömmel Budapest nevében, mert Önök az egyetemes európai kultúrát jelentik, és amikor a magyar fővárost látogatásukkal megtisztelik, az emberiség haladásáért folytatott munkájukban Budapestet is társuknak tekintik. Ebben a szellemben üdvözlöm Önöket. Vigyék el innen lelkükben emlékét a magyar főváros képének, vigyék el magukkal azt a meggyőződést, hogy ez az ősi nép, mely ezer éve él kultúrközösségben a nyugattal, ezért a kultúráért sok vért ontott és ma is arra törekszik, hogy a kultúráért dolgozó népek között méltó helyet adjanak neki. Ezer éve az európai élet állandó tényezője és az az erő, amely eddig fenntartotta, ezen túl is érvényesülni akar. Menjenek el úgy, mint Budapest barátai és üzenjék meg a világnak, mit szeretnek meg Budapesten!

Utána Roda-Roda dicsőítette a magyar vendégszeretetet, melyet a magyar történelemből vett példákkal illusztrált. Poharát a népek és nemzetek korlátok nélkül való egyesülésére emelte.

Márkus Miksa, a Magyar Újságírók Egyesületének elnöke mondotta el azután magyar és francia nyelven a következő szavakat:

– Hölgyeim és Uraim! Üdvözlöm Önöket a magyar sajtó nevében és kérem, vigyék el emlékül azt a tudatot, hogy egy olyan nemzetnek voltak szívesen látott vendégei, mely büszke múltjára, hősi erővel hordja jelenének súlyát és rendíthetetlenül bízik a jövőben.

Jules Romain Magyarország katasztrófájáról

Ezután Jules Romain, a nagy francia író emelkedett szólásra, általános taps és éljenzés közepette és a következőket mondta:

– Hölgyeim és uraim, polgármester úr. Néhány barátom kifejezte azt az óhajtát, hogy pár szót szóljak. Be kell vallanom, hogy erre a beszédemre egyáltalán nem készültem, de nem sajnálom ezt, mert arra, hogy Magyarországról szóljak, nem is kell készülnöm. Öt esztendővel ezelőtt jártam itt először. Akkor megismertem a magyar műveltséget, a magyar lelket, a magyar érzékenységet és elfeledhetetlen emlékeket vittem magammal. Be kell vallanom, hogy abban az időben vajmi rosszul ismertem még meg Magyarországot és édeskeveset tudtam róla. Tudtam, hogy ezt az országot szerencsétlenség érte, de azt nem tudtam, milyen óriási ez a szerencsétlenség és azt sem tudtam, hogy ezt az országot érte a legérdemtelenebbül a szerencsétlenség. Valamennyien a nagy katasztrófa áldozatai vagyunk, azért a szerencsétlenségért azonban, amely Magyarországot sújtotta, legkevesbé ez az ország felelős.

– Van egy dolog, amit kevesen tudnak és van egy dolog, amelyre még mindig keveset gondolunk. Ez az, hogy Magyarország évszázadokon keresztül a nyugati műveltség védőbástyája volt a keletről jövő barbár és vad erőkkel szemben, hogy ez az ország akkor is többre tartotta már a fajta és a vér szavánál egy közös gondolat, egy nagy testvériség

parancsát. (*Hosszan tartó taps.*) Hölgyeim és uraim! Borzasztó időket élünk. Tíz nappal ezelőtt részt vettem egy gyűlésen, amelyen Franciaország elnökének meggyilkolásáról beszéltem, most pedig a japán miniszterelnök megöléséről olvasunk.¹⁰⁴ Minden oldalon sötét erőszak fenyeget bennünket, gonosz és alattomos erők gyűrűznek körül és úgy rémlik, hogy a világon maholnap eltűnik az öröm és a boldogság. De azért nem szabad kétségbeesnünk. 1925-ben Németországban, Berlinben nekem jutott az a tisztesség, hogy elsőül beszélhettem a Pen Clubok összejövetelén s akkor hallhattam, hogy a szellem legkiválóbbjai ünnepélyesen megfogadták, hogy frontot alkotnak a gonosz erővel szemben és semmi áron sem akarják többé a háborút. Nincs a földön olyan gonosz erő, olyan borzalmas, mint a háború, minden egyéb eltölpül emellett. Most pedig győzedelmeskedünk is a háború felett, ha valamennyien egy közös jóakarásban, közös egyetértésben tömörülünk. (*Taps.*)

Hölgyeim és uraim! Még egyszer meg kell köszönnöm azt, amit az előttem szólott szónok sokkal jobban fejezett ki, Magyarországnak, Budapest fővárosnak, a magyar íróknak; azt a szíves fogadtatást, azt a szeretetet, amelyet sohasem feledünk el. A vendéglátóknak emelem poharamat.

Jules Romain beszédét, amelyet nagy hévvel és erővel mondott el, sokáig tartó lelkes éljenzéssel és tapssal fogadták.

Marinetti, a futurizmus megalapítója Jules Romain beszédére válaszolva kijelentette, hogy ő a maga részéről nem tekint pesszimizmussal a jövőre. Nemcsak azért optimista, mert jelenleg kellemes társaságban van, csupa tehetséges ember között, hanem azért [is], mert a világ minden baját és a gazdasági válságban látja. Az írókat azonban sohasem érintheti a gazdasági válság, mert egyetlen kincsüket, a fantáziát senki el nem veheti. Poharat erre az írói kincsre ültette.

Végül a hollandi [W. M.] Westermann köszönte meg, Márkus Miksa szavaira válaszolva, a magyar sajtó üdvözlését és a Pen-kongresszus érdekében kifejtett munkásságát.

¹⁰⁴ Paul Doumer, a Harmadik Köztársaság elnöke 1932. máj. 6-án merénylet áldozata lett, Tszujosi Inuka japán miniszterelnököt a máj. 15-i katonai puccs során gyilkolták meg.

*Az író szabadsága, a hazafiság,
a béke és a politika a Pen-kongresszuson*

(1932. május 19.)¹⁰⁵

A Pen Club nemzetközi kongresszusának szerda délelőtti ülését Westermann hollandi delegátus nyitotta meg, akit a keddi ülés után kértek fel arra, hogy Berzeviczy Alberttől az elnöki tisztet átvegye. Az első felszólaló Felix Salten volt. Salten az osztrák delegáció nevében javaslatot tett az írói szabadság mindenféle megcenzúrázása ellen. Indítványozta, hogy szükség esetén az egyes országok Pen Clubjai a legsürgősebben lépjenek érintkezésbe a központi végrehajtó bizottsággal és a saját államuk fejével és kormányával az írói szabadság érdekében.

Írók és könyvek üldözése

Salten nagy helyesléssel fogadott beszéde után Ernst Toller emelkedett szólásra, aki a nagy tapstól percekig nem tudott szóhoz jutni. Azzal kezdte beszámolóját, hogy ma senkinek sem olyan rettenetes a helyzete, mint az íróknak. Mintha a nagy szabadgondolkodók hiába éltek volna, annyira lábbal tiporják ma a gondolat szabadságát.

– Én tisztelem és szeretem Petőfi és Ady Magyarországot, de itt őszintén kell beszélni a szellemi szabadság sérelmeiről. Minden országban üldöznek írókat és elkoboznak könyveket. Angliában [D. H.] Lawrence műveit és James Joyce nagy lélektani regényét, az *Ulysses*-t kobozták el. Németországban...

Az elnök figyelmezteti Tollert, hogy ne bocsátkozzék részletekbe, mire hatalmas zúgás támad a teremben, és az írók követelik, hogy Toller folytassa beszédét.

– Franciaországban [Louis] Aragont, a kiváló költőt üldözi a hatóság egy verséért...

– Éljen Aragon! – zúgja a terem közönsége percekig.

– Olaszországban is betiltanak könyveket és üldöznek írókat. Magyarországon Octave Mirbeau egy könyvének lefordításáért¹⁰⁶ a fordítót hat hónapi börtönre ítélték és több könyvet elkoboztak.

– Miért nem beszél Oroszországról? – kiáltja közben több író, köztük Karinthy Frigyes és René-Fülöp Miller.

Toller azzal fejezte be beszédét, hogy lehetséges, hogy számos író, aki most itt ül, a következő Pen-kongresszus idején már régen börtönben fog ülni. Üdvözlí azokat az írókat, akik nem jöhettek el a kongresszusra, mert máris börtönben ülnek és javasolja, hogy a Pen Clubok minden esetben tiltakozzanak az írók üldöztetése ellen.

¹⁰⁵ PN

¹⁰⁶ *Egy finom úr története*. Ford. Gáspár Endre. Fischer Verlag. Wien, 1927.

Toller után Illyés Gyula, a magyar fiatal írógeneráció nevében szólalt fel. Indítványozta, hogy a Pen Club tiltakozzon a cenzúra minden fajtája ellen, az ellen, hogy a lapok megindulása kormányhatalmak engedélyétől függjön. Kötelezni kell a Pen Clubokat arra, hogyha bármilyen sérelem éri valahol az írás szabadságát, az illető ország Pen Clubja azonnal értesítse és hívja fel az intervencióra az összes Pen Clubokat.

Vita Marinetti felszólalása körül

Nagy helyesléssel fogadták ezt a javaslatot is, majd Marinetti kért szót. Temperamentumosan beszélt arról, hogy máris politikai szempontok vegyültek a vitába.

– Olaszországban mindenki azt írhatja, amit akar. Él Olaszországban egy nem fasiszta filozófus, Benedetto Croce...

– Éljen Croce! Éljen Croce!... – zúgja percekig a hallgatóság.

– Croce teljes írásszabadságot élvez. Minden olasz író azt írhatja, amit akar.

Ez után Marinetti azt indítványozta, hogy egyáltalán ne beszéljenek a békéről, mert már ez is politika.

– Ön kezdte, – kiabálják feléje minden oldalról, mire kijelenti, hogy ő első felszólalásában csak szimpátianyilatkozatot tett Olaszország részéről Magyarországnak és ez nem tekinthető politikának.

Sárközi György felszólalásában helyeselte Toller és Illyés Gyula előterjesztéseit, felszólította az írókat, tegyenek le arról az álhazafiasságról, amely szerint nem szabadna a saját hazájukban az írásszabadság elleni atrocitásokat a külföld előtt szóvá tenni. Minden ország írói igenis nyíltan tegyék szóvá elsősorban a saját hazájukban, esetleg a saját kormányuk részéről elkövetett sérelmeket.

Jules Romain kijelenti, hogy ő is egyetért az itt elhangzott háborúellenes felszólalásokkal. Nagy éljenzés fogadja Romain következő mondatát:

– A francia Pen Club tagjai között egyetlen egy olyan író nem lehet, akinek munkája ellentétben állt a Pen Clubok pacifista szellemével. Ha mégis volna ilyen író, azt habozás nélkül kizárnák.

Határozati javaslat a gondolat szabadsága érdekében

Karin Michaelis levelét olvassák fel ezután, amelyben a dán írónő közli, hogy hazájában nem üldözik a szabad véleménynyilvánítást. Zsolt Béla javasolta, hogy minden ország Pen Clubja, amikor a szellemi szabadság ellen bármilyen formában merénylet történik, egyetemesen tiltakozzék és ezt minden egyes Pen Club juttassa el saját országának kormányához.

Westermann elnök ismerteti a beterjesztett javaslatokat, Salten a szellemi szabadság mellett tör lándzsát javaslatában, Toller pedig azt indítványozza, tiltakozzék a kongresszus a szellemi munkásoknak politikai okokból történő és egyre növekvő üldöztetése ellen és az ellen, hogy műveiket elkobozzák. A kongresszus védekező álláspontra helyezkedik az egyes kormányok oly irányú tendenciája ellen, hogy az írókat, akik szabad gondolatokat nyilvánítanak, megakadályozzák mondanivalóik elmondásában. Westermann ez után közölte, hogy miután a javaslatok nincsenek technikailag kellőképp előkészítve, indítványozza, hogy a javaslatokat a csütörtökön fél tízkor összeülő bizottsági ülésen tárgyalják. Ezután szünet következik.

A szünet alatt a meleg teremből az írók kivonultak a folyosóra, ahol kisebb-nagyobb csoportokban tárgyalták a kongresszus eseményeit. Alkalmunk volt az angol delegáció több tagjával beszélni, akik kijelentették, hogy nem azonosítják magukat teljesen Galsworthy álláspontjával. Az angol írók jelentős része nem ért egyet Galsworthy konzervatív álláspontjával és szintén azon a nézeten van, hogy nemcsak az írók, hanem a gondolkodó emberek általában nem dolgozhatnak és gondolkozhatnak politikamentes légűres térben. Más írócsoportok a Pen Club világdíja körüli eseményeket tárgyalták. Igen sokan sajnálták, hogy a díjat nem adták ki az idén, mert a kiadott díj propagandát jelentett volna a Pen Club regénypályázatai mellett és bizonyos, ha a díjat idén kiadták volna, jövőre már sokkal több nemzet vett volna részt a világdíj pályázatán.

Szünet után [Eduard] Korrodi svájci delegátus arról beszélt, hogy mit lehet az íróknak a békéért tenni. Majd amikor a *Psalmus Hungaricus* a Psalmus Universalis hangjai fogják megszentelni, – mondotta – akkor az írók és művészek megtették a kötelességüket a békéért. Elmondotta, hogy a XIII. században a svájci Gessler a szabadságot énekelte meg verseiben, ezeket a verseket egy magyar író, Kazinczy Ferenc lefordította, mialatt börtönben ült. [Svetislav] Stefanović, a jugoszláv Pen Club elnöke hangoztatta, hogy a nemzeti szellemet nem szabad kiirtani, mert az megtermékenyíti az irodalmat. Helene Stöcker felszólalása után Peter Flamm német író elmondotta, hogy megállapodtak a legutóbbi Penkongresszuson, hogy a világ minden országában, ugyanabban az időben, lehetőleg a rádió bekapcsolásával *Írók figyeljék Európát* címmel előadást tartsanak, amelyben szolgálják a nemzetek közötti megértést és a békét. Erre a határozatra a Pen Clubok 75 százaléka nem válaszolt. Amíg a határozatoknak ilyen visszhangjuk van, addig semmi értelme sincs az összejövetelnek. Javasolja, hogy a jövőben minden országban a Pen Clubok tartsanak előadást a rádióban *Mit tehetnek az írók a szabadság veszélyeztetése ellen?* címmel.

Felix Salten szólalt fel újra:

– Igen fontosnak tartom, – mondotta – hogy a Pen Clubokon belül semmiféle kísérlet ne történjék a Pen Club tagjainak szólásszabadsága meggátolására és önálló véleményeinek elnyomására.

Saltent viharosan megtapsolták, de nagy tapsot kapott az ülés utolsó felszólalója: [Max von] Sydow német delegátus [is], aki kijelentette, hogy szélesebb értelemben vett politika nélkül semmit sem lehet a béke érdekében tenni és ezért az íróknak igenis vállalkozniuk kell arra, hogy ilyen értelemben politizáljanak. Sydow felszólalása után az elnök bezárta az ülést s kihirdette, hogy csütörtök délelőttig a bizottság fog dönteni a határozati javaslatok felett. A kormányzó csütörtök délelőtt fél tizenkettőkor fogadja a kongresszus külföldi résztvevőit.

56

*John Galsworthy beszéde
Horthy Miklós kormányzó előtt*
(1932. május 19.)¹⁰⁷

Zarándokcsapatot hoztam Önhöz e nemzeti és történelmi nevezetességű épületbe. Főméltóságod, akiről az egész világ tudja, milyen rendíthetetlenül szolgálja országát és eszményeit, meg fogja érteni, hogy mi is olyan emberek vagyunk, akik egy csillag nyomában járunk. Meg kell, hogy valljam, hogy csillagunk el van takarva. Mert mi, a Pen tagjai, nemcsak arra törekszünk, hogy országról országra terjesszük az irodalom szeretetét és ismeretét, de kötelességünk részt venni a világ egyik ellopott kincsének – a baráti érzésnek – a felkutatásában is. Csillagunkat lerántották az égről, ahol fénye világítani szokott – már amikor nem takarják el pillanatnyi viharfelhők –, s most homály borítja hollétét. Napjainkat keresésével töltjük, mivel szeretnénk, ha megint állócsillag lehetne egy boldogabb világ fölött. Gondolja el Főméltóságod, mennyire hasonlítunk a beduinokra – vándorok a pusztában. Néha káprázat fog el, és zöld legelőken, édesvizekben gazdag mosolygó világot látunk magunk előtt. Néha egy oázishoz érünk – ilyen oázis ez a budapesti kongresszus –, s akkor a barátságosság csillaga ugyanúgy ragyog le ránk, ahogyan régen mindenütt ragyogott, amennyire legalábbis meg tudjuk ítélni. De általában – és attól tartok, Főméltóságod nagy tapasztalata is ezt támasztja alá – a mennyei kincs a legteljesebb mértékben el van rejtve előlünk. Az irigység, a gyűlölet és minden könyörületesség hiánya sokkal jobban látható, hogy azt ne mondjuk, jobban csodált csillagképet alkot.

Gyakran gondolkodtam azon, vajon hogyan is vélekednek rólunk, a Pen vándorló íróiról azokban az országokban, ahová ellátogatunk, mindazok, akik olyan kifogyhatatlan udvariasságot és türelmet tanúsítanak irányunkban. Nem gondolják-e titokban: kik ezek az emberek, akik a világot járják és a levegőt kémelve keresik azt, ami a földben van eltemetve? Higgyc el Főméltóságod, bármennyire írók, sőt egyesek közülünk felhőbe vesző költők legyünk is – képesek vagyunk értékelni azt az udvariasságot, a fogadtatásnak azt a méltóságteljes komolyságát, amelyet általában csak nagyköveteknek, pénzembereknek vagy e gyarló világ más efféle szereplőinek tartanak fenn. Hálásak vagyunk Főméltóságodnak és Főméltóságod szeretett Magyarországnak, amely oly sokáig és oly derekasan szolgálta az egész nyugati civilizációt, rendíthetetlenül visszaverve a keleti előnyomulást. Úgy érzem, meg kell, hogy magyarázzuk: mi, írók nem vagyunk azok az álmodozók, akiknek tartanak bennünket, nem vagyunk – és itt inkább kollégáim, mint a magam nevében beszélek – erős és egyértelmű angol kifejezéssel élve: pózoló szemfényvesztők.

¹⁰⁷ A beszéd angolul hangzott el, l. Adattár 7.

Nem! Vándorlásainknak, melyeknek során a látszólag elérhetetlent keressük, nagyon is józan alapja van. Még hozzá az, hogy amit nem keresnek, azt ritkán találják meg! A megműveletlen föld nem ad magot! Az emberi életnek nincs értéke baráti érzelmek nélkül! És talán mi vagyunk a leggyakorlatiasabb halandók, akik azt a célt követjük, amelyet az emberiség nagy tömegei áhítanak – enyhe és balzsamos levegőt akarunk szívni. Mi, a Pen Club írói az egész emberiséget úgy kívánjuk szolgálni, ahogyan azt az írott szó és annak szerzői tehetik (talán számunkra nincs is erre más mód): az irodalom szeretetében kötve össze egymással az országokat és hozzájárulva ahhoz, hogy a sivár és dermedt világban helyreálljon a barátságosság légköre. És most, Főméltóságú uram, mindannyiunk nevében köszönetet mondok Önnek és szép országának azért a fogadtatásért és vendéglátásért, amely mindannyiunk szívét megnyerte.

Különös örömömre szolgál, hogy a Pen Club írói világsszövetség – amely negyven nemzet több mint kétezer reprezentatív íróját foglalja magába – Magyarország fővárosát választotta tizedik, jubileumi kongresszusa színhelyéül.

Nagy megtiszteltetés ez országunknak – a magyar kultúrának általában s a magyar irodalomnak különösen; úgy érzem, nyilvánvaló, hogy a külföldi írók tudatában vannak annak, hogy Magyarország kultúrája mértékében felülmúlja azokat az arányokat, amelyek a magyar fajhoz tartozók számából és Magyarország mai kiterjedéséből következnek.

Magyarország ezer éven keresztül a nyugati kultúra védőbástyája volt a Kelet kapujában.

Bár a magyar fajt semmiféle rokoni kötelék nem fűzte nyugati szomszédaihoz, mindig tudatában volt annak az intellektuális és szellemi rokonságnak, amely őt a Nyugat népeire kötve arra a feladatra predesztinálja, mely nehéz feladatot a magyarság készséggel vállalt is.

Magyarország mindig őszinte tiszteletet tanúsított az írott és nyomtatott szó iránt, az első nyomda már 1473-ban megkezdte tevékenységét Budán.

Mindamellett mindig megbecsülte a külföldi irodalmakat is, és a kultúra minden terén a legszorosabb kapcsolatokat tartotta fenn a külföldi országokkal.

Úgy hiszem, joggal mondhatom, hogy egyetlen országban sem készült annyi fordítás külföldi írók műveiből, mint Magyarországon. Nagyon jól tudjuk, milyen kedvező hatást gyakoroltak a külföldi irodalmak a magyar kultúrára.

Ezért nagyon örülök, hogy ezen a fontos kongresszuson újabb láncszemmel erősödik a magyar irodalmat az összes többi irodalomhoz fűző kötelék.

Ismerem a Pen Club Szövetség eszmei célkitűzéseit, tudom, hogy minden nemzet íróit a civilizált világ egészét átfogó családba kívánja tömöríteni és ezáltal az egyetemes kultúra ügyét akarja előrevinni, szellemi életünk szintjét felemelni, s hogy emellett a Szövetség harcot kezdett az emberiség legdrágább álmának, a világbékének megvalósításáért.

Örülök, hogy Magyarország, amelyet az a kitüntetés ért, hogy vendégül láthatja a kongresszust, ezáltal részt vehet e nemes célok előmozdításában.

Magyarországnak mindig szenvedélyes vágya volt, hogy jelentős tényező lehessen a világbéke elősegítésében – egy olyan béke előmozdításában, amely az igazságon és minden nemzet egyenjogúságán alapszik –, és hogy szoros kapcsolatokat létesíthessen az európai kultúrnépekkel, amelyeknek sorsa ma jobban összefonódik, mint valaha, s akiknek köl-

¹⁰⁸ Válaszbeszédét Horthy is angolul tartotta (l. uo.).

csönös függősége soha nem volt olyan nyilvánvaló, mint a jelenlegi nehéz feltételek közepett.

Szívből remélem, hogy a Pen Club Szövetségnek sikerül megvalósítania maga elé tűzött fennkölt eszményeit, és a toll hirdető hatalma segítségével el tudja érni azt a nagy és nemes célkitűzését, hogy az egymástól kölcsönösen függő nemzetek békés együttműködését és azt az erkölcsi igazságot szolgálja, amely egyedül biztosíthatja ennek az együttműködésnek az őszinteségét és folyamatosságát.

Hadd köszönjem meg még egyszer Önöknek a magyar nép nevében azt a megtiszteltetést, amelyet ennyi kiváló elme látogatása nekünk jelent.

Kérem, jegyezzék meg jól mindazt, amit itt láttak – tanúsítsanak irányunkban olyan megértést és szeretetet, amelyet körünkben tapasztaltak – és vigyék el magukkal azokat a benyomásokat, amelyeket az intuíciónak sugall.

A kongresszusnak sikeres munkát kívánok, és külön is üdvözlöm John Galsworthy urat, aki azzal, hogy fővárosunkat a kongresszus színhelyéül ajánlotta, és személyesen is megjelent körünkben, rokonszenvet tanúsított irányunkban, amely külön köszönetet érdemel.

Hölgyeim és Uraim, valamennyiüket szívből üdvözlöm Magyarországon!

58/A

Babits Mihály előadása

(1932. május 19.)¹⁰⁹

(Babits urat tapssal köszöntik, amikor szólásra emelkedik.)

Hölgyeim és uraim, amikor kimondom azt a szót, hogy „béke”, úgy érzem, Pen Club-jaink alapvető eszméjét érintem. Ez az eszme éppen a Béke jegyében fogant: ugyanannak a Békének a jegyében, amely mint Salomé Szent János fejét, még kötényében hordozta minden háborúk legborzalmasabbikának véres gyümölcseit. A hóvirág, az olvadás virága még őrzi a tél színét. A Pen Clubok eszméje első hóvirág gyanánt jelent meg a téli viharok és áradások után.

Az írók, a szellem emberei elsőként szövetkeztek, hogy orvosolják az európai lélek fájdalmas megosztottságát. Igaz, mi sem természetesebb, mint a szellem e szembeszegülése a fizikai erőszak ideológiájával, és mindenki mást megelőző ébredése hosszú és rettenetes tespedéséből: de nem volt-e ebben az ébredésben egyfajta késői lelkifurdalás? Mindenestre a Gondolat, az Irodalom nem teljesen ártatlanok a katasztrófa eljövételében és a háborús szellem erősödésében.

Ezt a szellemet a szavak lobbantották lángra és a nyomtatott betű táplálta. De itt nem az újságírásra gondolok, még csak nem is csak arra a nacionalista és harcos irodalomra, amely minden atrocitás és erőszak védelmére talál szavakat: mit ne lehetne igazolni a modern gondolkodás érveivel? De vajon miért siet olyan nagyon ez a modern gondolkodás minden szörnyűséget igazolni, bármennyire ellentétesek legyenek is ezek a szörnyűségek az Értellemmel és az Erkölcseivel?

Mert ez a modern gondolkodás már nem az Értelm és az Erkölc antik tekintélyére támaszkodik.

Nem szükséges Önöknek bizonygatnom, hogy az emberi szellem a múlt század során szüntelen egyfajta hősiességgel törekedett saját presztízsének alapjait aláásni. A filozófusok kétségbe vonták a gondolkodás és az erkölcs kompetenciáját. Az igazság helyére a hasznosságot helyezték a tudósok. A próféták az erősebb jogát és a tett öncélúságát hirdették. A költők a vak érzetek és a tudattalan ösztönök dicsőségét énekelték. Végül a regényíró az embert oktan állatnak, a világot pedig esztelen erők szövetének tekintette.

¹⁰⁹ Babits beszéde franciául, a harmadik ülésnapon hangzott el. Első változatát (Dok 58/A) a kongresszus jegyzőkönyvéből közöljük. Ez a szöveg nem azonos magyar nyelvű eredeti fogalmazványával (Dok 58/B), amelyet francia fordításával együtt az OSZK Kézirattára őriz. Ez utóbbi *A békéről* címmel először az Újhold-Évkönyv 1986. 2. kötetében jelent meg Lengyel Balázs, Lakatos István és Nemes Nagy Ágnes jegyzetével, Kelevéz Ágnes magyarázatával (5–14.). Kiemelések az eredetiben. Az íróknak a háborúval szemben tanúsítandó erkölcsi magatartására Babits a Nyugat 1934-es ankétján is visszatért, l. *A kérdés*. Dok 89.

Igaz, nem ez okozta a háborút: de ebben a szellemi légkörben vált a háború lehetségessé. Csak ilyen légkörben lehetett egy ilyen kor, egy ilyen tündöklő civilizáció és egy ilyen magasrendű szellemi kultúra gyermekei készek arra, hogy állatokká váljanak és állatokként törődjenek bele a legszörnyűbb abszurditásokba.

Tudom jól, hogy itt nem az írástudók sokat emlegetett árulásáról van szó; éppen ellenkezőleg, az értelem bírálata épp ennek az értelemnek volt hősies erkölcsi tette. Az igazság szeretete olyan erős volt az értelemben, hogy azt saját maga ellen, saját kárára alkalmazta! A Szellem önszántából szállt le trónusáról, és eközben egy olyan hadállást adott fel, melynek fenntartása a világ számára felmérhetetlen jelentőségű volt.

Mi történik akkor, ha maguk a Szellem emberei sem hisznek a Szellem normáiban, és ha presztízse úgy huny ki az emberek körében, mint egy imbolygó láng, amelyet mi magunk fújtunk el, miután nagy részegségünkben már nem láttuk semmi hasznát?

A Szellem mindenesetre némi lelkiismeret-furdalással ébredt a katasztrófa után; de ez a tény még nem adta vissza hitét erejében és kompetenciájában; becsülete és lojalitása irtóztott attól, hogy hitet színleljen és erkölcsöt prédikáljon anélkül, hogy maga is hinne. Nem maradt más számára, mint a történetek iszonyata, és félelem attól, ami még megtörténhet. És ilyen lelkiállapotban teszi fel az író az aggasztó kérdést: mit tehet ő, aki távol marad minden közvetlen akciótól, mit tehet ő a Békéért, hogy saját maga és az emberiség érdekében elhárítsa a katasztrófát?

Az író, a maga tevékenységi körében nemigen tehet egyebet az írásnál. Írjon? – harcoljon a tollával? – biztassa az embereket békére, ahogyan mások háborúra biztatták őket? – próbálja elsimítani a nézeteltéréseket, kialakítani egy esetleges megegyezést? – mondjon szép és jól hangzó frázisokat a háború gyalázatáról és minden ember testvériségéről? Legegyen a gyakorlat embere vagy inkább szónok? Néha ezzel is próbálkozik, de befolyása majdnem semmi, lelkiismerete pedig aligha nyugodt; nem szokta meg, hogy gyakorlati célok és irányzatok szolgálatában álljon. Valószínűleg jó néhány író így lesz ezzel; ha túllépi hatáskörüket, ha ügyetlenül versengenek a politikusokkal, ha lealacsonyodnak az irányzatos újságíráshoz: vajon nem mondanak-e le végül a szent pártatlanságról és az irodalom megszokott csúcsairól?

De az író más dilemmák is gyötrik. Bármennyire irtózzék is a háborútól és bármily őszinte legyen is békevágva, képes-e megszabadulni nemzeti kötöttségeitől, megfedkezhet-e jogos vagy jogtalan büszkeségéről, a valódi vagy képzelt sérelmekről, fájának legdrágább céljairól és álmairól? Nem fog-e mindez tudat alatt kihatni minden szavára? titkon meghatározni hangsúlyát és módosítani álláspontja hatását és hatékonyságát?

És ha sikerül megszabadulnia a nacionalista ideológiától, szavai nem szolgálnak-e majd fegyverül valamely más, tán nem kevésbé borzalmas ideológia számára, amely nemhogy nem hatástalanítja az előbbit, de éppen azt kockáztatja, hogy felébreszti? Ki képes arra, hogy előre, pontosan kiszámítsa szavai hatását ma, amikor az, aki búzáat vet, talán kon-

kolyt arat és egy galamb tojásából keselyű bújhat elő? Óvatosságot kell tanúsítania az írónak? akkor, amikor a feladata talán éppen az lenne, hogy ne törődjön sem a közvetlen iránnyal, sem a szükséges kitérőkkel – hanem mindig lankadatlanul mutassa a végső irányt, valamely csillagot követve, melyet az óvatoskodók oly könnyen szem elől tévesztenek.

Csakhogy az író is gyilkos akadályok, szakadékok és bozótok veszik körül. Egyetlen percig sem hiszem, hogy ezeknek alá kell vetnie magát, vagy hogy alkalmazkodnia kell hozzájuk; a legjobbak ezt sohasem teszik és az írók soha nem szenvedtek annyi üldöztetést bátor írásaikért, mint a mai Európában. Büszkén mondhatjuk, hogy ennek a kis Magyarországnak a legjobb írói sem hagyták soha megfélemlíteni magukat a fegyveres terrortól, és hogy a háború legvéresebb napjaiban is szigorúan őrizték a békébe és a népek testvériségébe vetett hitüket.

Ugyanakkor az író hiába vállalja a szenvedést és az üldöztetést, még ezen az áron sem fejezheti ki mindig szabadon magát, mert szavait kezdettől fogva elfojtja a hatalom és a közvélemény ezer és egy cenzúrája. Biztos vagyok benne, hogy a Pen Clubok Szövetségének nem lehet sürgősebb feladata, sem a Béke ügyével kapcsolatos fontosabb kötelessége, mint tiltakozni minden, az irodalom szabadságával szemben elkövetett támadás ellen. (Taps.)

Már Kant is nagyon jól látta, hogy a békéhez vezető minden szárnyalásnak, minden gondolatnak nem lehet más eredete, csak a szabad szó – és természetesen nem a hatalom; sőt, ő úgy képzelte, hogy az igazság automatikusan diadalmaskodni fog, amint nyilvános kimondását engedélyezik. Vajon képes-e még antiintellektuális századunk osztani a königsbergi bölcs optimizmusát? Nem tudom, de az biztos, hogy amit Kant a szabad és nyilvános szótól várt, ezt a gúzsba kötött és kiherélt szó soha nem érheti el. (Taps.)

Vagy tán meg kellene elégednünk azzal a szalonpacifizmussal, amelynek frázisai és konvenciói nemcsak nem sugallják az olvasónak minden militarista koncepció belső elutasítását, de magáról az írásról sem feltételezi ezek elutasítását?

Az igazi író elkerüli ezt a megoldást, és inkább ahhoz a régi elmélethez marad hű, amely szerint az irodalom az élet pontos és kommentár nélküli ábrázolása. A békeálmok helyett tehát mind nyersebb színekkel festi majd le a háború valóságát; de valóban ez „a legjobb békepropaganda”? Valamennyien tudjuk többé-kevésbé, mi a háború: elég egy halvány utalás, egy megfelelő időben felébresztett emlék, és máris átjár bennünket a gondolat hideg iszonyata. Nincs szükségünk a szörnyű képek ügyesen ábrázolt sorára, annál is inkább, mert a kiváltott hatás többnyire hamis és túl mesterkéltsé, még akkor is, ha minden egyes kép önmagában igaz.

De függetlenül attól, hogy a képek igazak vagy hamisak, itt a regényről van szó, és az biztos, hogy az ijedtség, amelyet egy regény olvasása előidéz, inkább kalandvágyat, mint óvatosságot vált ki az olvasóból. Melyik indiántörténet olvasóját tartotta vissza valamely szörnyűség leírása attól, hogy elmenjen a Vadnyugatra? A háború borzalmairól szóló la-

pok inkább eltitkolt szadista ösztöneinket ébresztik fel, és ezek az ösztönök erősebbek lehetnek, mint a háború abszurditását bizonyító legkiválóbb tapasztalataink és legkiválóbb érveink.

Régóta beletörődtünk abba, hogy nem az értelem vagy az erkölcs kormányozza a világot; mire megyek azzal, ha megmutatom, hogy a háború ellentétes az értelemmel és az erkölccsel? Elég, ha legmélyebb és egyre kevésbé eltitkolt ösztöneinknek megfelel: az ember mindenekelőtt állat, és az ösztönökhöz képest az értelem csak másodrangú szerepet játszik. Ráadásul az értelemmel és az erkölccsel szemben mindig hajlamosak vagyunk az ösztöneinknek igazat adni; világfelfogásunk ettől a legcsekélyebb mértékben sem viszo-lyog, főleg ha kollektív ösztönökről van szó, nyájösztönről vagy faji ösztönről, amelyek igen logikus módon az első helyet foglalták el korunk értékrendjében.

Íme, az ár, amellyel úszunk, a légkör, amelyet belélegzünk. És hogyan remélheti ilyen légkörben az író, hogy szavai pelyhekként bélelik ki az isteni madár, a béke fészket, kinek oly reménykedve figyel távoli és bizonytalan szárnycsapásait, akinek annyira szeretne egy kis meleg és jól bélelt helyet biztosítani a szívünkben? Milyen falat állítson azon modern szelek útjába, amelyek a pihét szétzörni szeretnék? Nem az ő feladata, hogy falakat és sáncokat építsen: ő mindig a kitárt ajtókat szerette, amelyeken keresztül nagyokat lélegezhet a szellem szabad szeléből. Hogyan állíthatja vissza az Értelem megrendült tekintélyét, az Erkölcs szigorú bástyáit, amelyeket elsőként maga sietett ledönteni?

Forduljon megint az idejét múlta racionalizmushoz? Süllyedjen le az olyan próféta szintjére, ami elvesztette hitét, gyártson kegyes hazugságokat? Különös bűvös kör! Az emberi szellem feladata lenne korlátozni azt a szabadságot, amely a lényege, magának kel-lene hősies őszinteségéről lemondania?

És mégis, ha minden gyakorlati propaganda tilos is az író számára, és ha minden elmé-lete hatástalan marad is, itt és csakis itt nyílik számára út, hogy messze maga mögött hagy-hatja a konkrét problémákat, és sokkal valóságosabb haladást érhet el. Az az irodalom, amely lassú hatása révén szembeszállhat a tények és érzetek veszélyes felfogásával és visz-szaállíthatja az Értelem és az Erkölcs tekintélyét, bizonyosan óriási lépést tenne a béke megvalósítása felé.

Ha az igazság kritériuma a hasznosság, amint azt egyes modern filozófusok gondolják, meg kell keresnünk azokat az igazságokat, amelyek az emberiség számára hasznosak és nem taszítják azt áthatolhatatlan sötétségbe. Az igazságnak több szintje van, és minden viszonylagosság magában foglalja az abszolútumot, mint egy esetet vagy szintet a sok kö-zül. Talán az erkölcsnek is megvan a maga euklideszi geometriája; talán nem egy és abszo-lút sok lehetséges erkölcs között, de ez az egyetlen, amely a mi korunkban, a mi emberi viszonyaink között veszélytelenül és túl sok bonyodalom nélkül alkalmazható.

És ebben látom az író feladatát, kötelességét és terepét, ha valóban a békéért akar munkálkodni. Megerősíteni a bizalmat a geometria, azaz az Értelem és az Erkölcs érvé-

nyességében, ez az a cél, amelyet követni érdemes, amelyet követni kell. A legfőbb bűn, amelyet a szellem emberek elkövethet az emberiség ellen, e bizalom meggyengítése: a szkepticizmus – amely szerint minden, ami volt, lesz – maga hozza létre a megjósolt bajt. Senki sem állíthatja matematikai biztonsággal, hogy az emberiség soha nem lesz ké-pes megszabadulni a háborútól; és míg marad egy szikrányi ebből a reményből, nem len-ne-e bűnös dolog nem szítani minden erőnkkel és legjobb szándékunkkal e szikrát?

És írásaink bizonyosan felszíthatják e szikrát, legalább a fiatal nemzedék lelkében, mert ez az a laboratórium, ahol eszméink tettekké válhatnak. A fiatalok hite és várakozása a jö-vővel szemben az az élő erő, amely maga alkotja meg a jövőndőt. A jó irodalom feladata helyrehozni azokat a károkat, amelyeket a rossz irodalom e területeken állandóan okoz.

Önöknek, íróknak kell tehát bizalmat önteni a fiatalokba. Az önök homályos, mindent megtagadni akaró nihilizmusa ugyanolyan kevésbé tűnik őszintének, mint éme-lyítő, édes-kés lelkesedéseik a múltban. Ábrázolhatják az embert érzéki és vad ösztöneinek rabszolgá-jaként, vagy mint felelősség és erkölcs nélküli értelmetlen állatot, de nem törölhetik el múlt-ját, amely pedig tele van változásokkal és oly különös felemelkedések távlatát mutatja. Állatok vagyunk, de inkább azt kellene mondanunk: állatok voltunk, hisz mekkora utat tettünk meg állati létünk óta! Már nem vadak módjára intézzük személyes ügyeinket. Ha egyénileg meg tudunk szelídülni, miért maradnának mindig vadak a nemzetek? Saját nemzetét rágalmazza és süllyesztí állati sorba, aki azt nem tartja alkalmasnak arra, hogy érdekeit alávesse az igazságnak. Vagy talán azt hisszük, hogy a közösségek önös-sége és kegyetlensége természeti törvény? Ebben az esetben írói feladatunk, hogy a nemes emberi individuum legmagasabb rendű erkölcsét állítsuk szembe a nemzetek állati erkölcsével. És még inkább meg kell szüntetnünk saját nemzetünk erkölcstelenségét, legalább saját ma-gunkban. Az író egy saját népéből, akinek jól-rosszul, de sikerül egyéni lelkét a nyájban megőrizni.

Mi vagyunk az egyetlen olyan emberi kaszt, amely egyetlen harci csoport vagy feleke-zet érdekeinek vagy vallásának terhére sem viselve, egyedül képviseli a Szellem és az Igaz-ság érdekeit és vallását. Kívül vagyunk a nemzeteken, mert ahelyett, hogy követőik len-nénk, mi vezetjük őket és mi alakítjuk szellemüket. Vagy inkább lelkükben lakunk, mint a lelkiismeret, és nincs a világon semmi, amire a népeknek ennél nagyobb szüksége lenne. Nem a világhoz kell nemzetünk nevében szólnunk, hanem saját nemzetünkhöz annak az igazságnak a nevében, amely az úr fölöttünk.

Talán meg kellene róni vagy meg kellene fenyíteni nemzetünket, ahogyan azt valaha a próféták tették, hogy hajlandó legyen meghallgatni vagy üldözni bennünket. Minket az igazság ösztönöz, és a szellemtől kapjuk az ihletet, még ha bíráljuk is ezt a szellemet és ezt az igazságot. Bíráljuk az igazságot, de az Igazság nevében, és az Erkölcs nevében cenzú-rázzuk az erkölcsöt. E két bíró fölött nem ismerünk el semmi mást.

Nem lehet ez másként akkor sem, ha nacionalisták vagyunk: annyira szeretjük nemzünket, mint önmagunkat, és ugyanúgy alávetjük az erkölcs törvényeinek, mint saját magunkat. Lehet, hogy a remény csalóka, és a szeretet és az erkölcs végképp elvesztették hatalmukat e világon. De azért az örök nem hagyják kihunyni a fényt, hacsak egy újabb árvíz ki nem oltja lámpásukat.

(*Elnök: Hölgyeim és Uraim, badd mondjak mindannyiunk nevében köszönetet Babits úrnak nagyon komoly és nagyon nemesen előadott beszámolójáért. [Újabb taps.] Köszönöm.*)

58/B

Babits Mihály

A Békéről

(1932. május 19.)

Hölgyeim és Uraim,

mikor ezt a szót kimondom: *Béke*, mintha vitális pontját érinteném a Pen-Clubok eszméjének. Ez az eszme a Béke jegyében született: annak a békének a jegyében, mely még kötényében hordta a legrettenetesebb háború véres gyümölcseit, min egy Salomé a Szent János fejét. A hóvirág, az olvadás gyermeke, a hó színét őrzi. Így érződik még mai béke-gondolatainkon a háború íze és hangulata.

A Pen-Clubok eszméje úgy hajtott ki, mint egy első hóvirág, télviharok és vízőzön után. Az írók, a szellem emberei, elsőnek fogtak össze, hogy Európa lelkének fájdalmas kettészakadását begyógyítsák. Bizonytal természetesen, hogy a szellem dacoljon a fizikai erőszak ideológiájával, s először ébredjen a szörnyű kábulásból: de nem volt-e ebben az ébredésben valami része a büntudatnak is? A Szellem, az Irodalom, semmi esetre sem teljesen ártatlan a háborús katasztrófa földézésében, a háborús mentalitás megerősödésében.

Ezt a mentalitást szavak gyújtották és betűk táplálták: de én most nem a zsumnálizmusra gondolok, s nem is csupán arra a nacionalista és háborús irodalomra, mely minden rémséghez és erőszakhoz talált igazolást, mert hisz mi az, amit nem lehetne a modern gondolat érveivel igazolni? Miért oly készséges igazolója a mai gondolat minden szörnyűségnek, bármily ellentétes is az ésszel és morállal? Mert nem áll az ész és morál régi tekintélyének alapján.

Kétségtelen, hogy az emberi szellem az egész elmúlt század folyamán bizonyos hősiességgel tört önnön tekintélyének aláásására. A bölcselők a gondolkodás és erkölcs illetékeségét bírálták. A tudósok az *igaz* fogalma helyébe a *hasznosat* ültették. A próféták az erő jogát és a cselekedet öncélúságát harsonázták. A költők a vak élmény és tudatlan ösztönök dicsőségét zengték. S a regényíró az ember állatiságát s a világfolyás értelmetlenségét rajzolta.

Minden bizonytal nem ez okozta a háborút; de ez volt az a szellemi atmoszféra, amelyben lehetségessé vált. Ez az atmoszféra tette lehetővé, hogy egy nagyszerű civilizációval, a magas szellemi kultúrával bíró kor gyermekei hajlandók voltak ismét állatnak érezni magukat, s állati mód belenyugodni a legnagyobb esztelenségekbe és szörnyűségekbe.

A Szellem maga szállt le ítélőszékéről, teljes szabadságában; de leszállásával oly pozíciót adott föl, melynek jelenléte a világban elképzelhetetlen jelentőségű. Az emberi élet, mint az állati, vakon megy ösztönök és érdekek után; a Szellem legalább túl*l* ezen az ösztönökön, s képes normákat alkotni, melyek függetlenek maguktól az ösztönöktől. Ha

senki sem követi is ezeket a normákat, elméleti tekintélyük mégiscsak hat, és kapukat tár; nélküle alig volna gondolható az egyéni *struggle for life* formáinak az a szelídülése, amely tényleg bekövetkezett. Mi lesz, ha a Szellem emberei maguk sem hisznek a Szellem normáiban, s presztízse kialszik az emberek között, mint egy gyenge lámpa, amit még el is fűjtünk, miután részegségünkben amúgy sem vettük hasznát? Az emberi világ, mintegy eldobva valami utolsó reménységet, úttalan tántorog bele egy kusza és végképp elborult erdőbe.

A Szellem mindenesetre némi önmarással a katasztrófa után; de ez nemigen volt alkalmas visszaadni erejébe és illetékességébe vetett hitét; s hitet hazudni, erkölcsöt hirdetni, amit nem érez, éppen a saját becsülete, önnönmagához való hűsége nem engedte. Egyetlenegy negatívum maradt: az irtózás attól, ami történt, s a félelem attól, ami még történhetik.

Ilyen hangulatban veti föl magának a nyugtalan kérdést: mit tehet ő, aki távol van a politikától, s nem a közvetlen cselekvés embere, a Békéért, a katasztrófa elhárításáért, a maga és az emberiség érdekében?

Az író a saját hatáskörében alig tehet egyebet, mint hogy írjon. Írjon tehát? harcoljon tollával? izgasson a békére, mint ahogy egyesek olykor a háborúra izgattak? keresse az ellentétek leszerelését, a megegyezés lehetőségeit? mondjon szép szövegeket a háború iszonyatáról s az emberi testvériségről: amik közül az elsőben úgysem kételkedik senki, a másodikban úgyis mindenki? legyen praktikus vagy retorikus? Ezt is megpróbálja olykor, de kevés hatással s nem egészen tiszta lelkiismerettel: mert nincs hozzászokva, hogy gyakorlati célok és tendenciák szolgája legyen. S nem lesz-e így több vagy kevesebb írónál? nem hág-e túl illetékességén? nem fog-e balogul versenyezni a politikussal? nem süllyed-e a zsurnaliszta mellé? s nem adja-e föl ilyen módon az irodalom szent pártatlanságát és otthonos magasságát?

De még más dilemma is üldözi. Mert bármily mélyen iszonyodik is a háborútól, s bármily őszintén vágyik a békére, meg tud-e szabadulni nemzeti terheltségeitől, el tudja-e felejtetni fájának jogos vagy jogtalan gögjeit, valódi vagy képzelt sérelmeit, dédelgetett céljait és álmait? Nem fogják-e ezek öntudatlanul is színezn minden szavát? vezetni hangszílyát, s módosítani állásfoglalásának hatását és hatásosságát?

S ha sikerül is megszabadulnia a nacionális ideológiától: nem fognak-e szavai fölfegyverezni valamely más ideológiát, mely éppen oly rém lehet, s mely amazz is föltrezengetheti, ahelyett hogy elaltatná? Ki tudja kiszámítani a szavak hatását ma, mikor konkolyt arat az, aki búzáat vet, s a galambtojásból is ölyv kelhet ki? Óvatossádjon hát az író, mint a politikus? holott talán épp az volna a feladata, hogy mikor az egész jelenkori történelem valószínűleg mindenki számára beláthatatlan tömkeleg, s egyének és nemzetek, mint vándorok egy bizonytalan sűrűségben, bujkálnak, és kerülgetik a gyilkos akadályokat, legyen valaki,

aki nem törődik a közvetlen iránnyal és kényszerű kanyarodókkal, hanem változatlan ujjal mutat a csillag felé, melyet az óvatoskodó könnyen elveszt szeme elől.

De az író maga is egyén, és egy nemzet gyermeke; őt is környezik a gyilkos akadályok, mélységek s bozótok. Nem gondolom, hogy megalkuszik velük; a legkülönbek bizonytalannal nem teszik ezt; s talán sosem szenvedtek annyian üldöztetést bátor betűik miatt Európaszerte, mint századunkban. Büszkén mondhatjuk, hogy a kis Magyarország íróinak legjava sem riadt vissza a fegyveres terrortól, s a háború legvéresebb napjaiban is változatlan hűséggel tartottunk ki a béke és testvériség hitvallása mellett. De bármennyire vállal is az író üldözést s szenvedést: szavait még ezen az áron is ritkán mondhatja ki egészen gáttalan, mert előre elfojtja azokat a Hivatal és Közvélemény ezerféle cenzúrája. A Pen-Cluboknak nincs előbbre való kötelességük s fontosabb feladatuk, mint az irodalom szabadsága ellen intézett s mindenütt napirenden levő sérelmekkel szemben tiltakozni. Csüggedten kérdeztük: mit tud tenni az író szava a Békéért? De azt is meg kell kérdeznünk: ki tud tenni még valamit, ha ezt a szót elfojtják? Kitől várható még valami indítás vagy kezdemény a Béke felé? (mert bizonyára nem a hatóságtól). Antiintellektualizmusunk talán nem osztozik már a Kant optimizmusában, aki azt képzelte, hogy az Igazság, mihelyt egyszer nyilvánosan kimondani engedik, automatikusan érvényesül. De annyi bizonyos, hogy ami békeindítást már Kant is a szabad szótól várt, azt a megkötözött vagy megkasztrált szó nem teljesítheti. Minő szolgálatot tehetne a békének az a szokványos, szalonképessé öltöztetett, szólam-szerű pacifizmus, mely nemcsak hogy nem szuggerálja az olvasóba a háborús világnézet belső tagadását, hanem még az íróban sem feltételezi? Igazi pacifizmus, még a háborúval szemben is békés szándékú: kész azt mindenféle hátsó ajtókon bármikor bebocsátani, hacsak kedvére való jelszavakkal igazolja magát. Mégis farkas a bárány álarcában; noha szava oly megszokott, unt és hatástalan, mint a bárány bégetése.

Az igazi író kerüli ezt, s inkább hű marad a régi elvhez: az életnek mentül valóságosabb s kommentár nélküli ábrázolásához. A Béke álmait helyett a Háború realitását festi, mentül élesebb színekben; de bármely kitűnő is olykor e művek, hatásuk nem kevésbé kétes, mint az antialkoholista falitábláké. Borzalmakat halmozni borzalmakra, s vér és szenny orgiáit tárni a döbbszent olvasó elé: megrázó lehet, de vajon igaz-e, hogy a „legjobb izgatás a Béke mellett”? többé-kevésbé mind tudjuk, mi az a háború: egy futó célzás, egy szuggesztív emlékeztetés elég arra, hogy keresztülfusson rajtunk, mint a hideg iszony. Csoportosított borzalmak képsorára alig van szükség itt, s az inkább hamisan és szándékoltan hathat, még ha minden részében igaz is. Igaz vagy nem, regény ez, művészet, melynek más hatása, külön törvényei vannak. Bizonyos, hogy a regénybeli borzalom nyomán inkább a kalandvágy kél, mint az óvatosság. Az indiántörténetek melyik olvasóját tartották vissza az elbeszélte kegyetlenségek attól, hogy a Vad Nyugatra vágjon? A háború rémségeit ecsetelő lapok inkább rejtett szadisztikus ösztöneinket mozditják meg; s azok könnyen

lehetnek erősebbek minden jobb tudásunknál, minden érvnél, mely a háború borzasztóságát és ésszerűtlenségét bizonyítja.

Rég belenyugodtunk már, hogy a világot nem az ész vagy a morál kormányozza; mit nyerek vele, ha bebizonyítom, hogy a háború ellenkezik ésszel és morállal? Elég, hogy megegyezik mélyebb s már nem is nagyon titkolt ösztöneinkkel: az ember állat, s az ész csak igen másodlagos az ösztönökkel szemben. Sőt mindig hajlandók vagyunk ész és morál ellen az ösztönöknek adni igazat: világnézetünk csöppet sem idegenkedik ettől, kivált ha kollektív ösztönökről van szó, faji és nyáji ösztönökről, melyek valóban logikusan kerültek minden értékškála csúcsára a kor tabelláin.

Ilyen szelek fújnak, ilyen atmoszférában lélegzünk. Remélheti-e az író ebben az atmoszférában, hogy szavai pelyhek lehetnek a Béke isteni madarának fészkébe, kinek szárnycsapását oly reménykedve figyeli a kétes távoból, s kinek meleg helyét szeretné előre megbélelni velük a szívekben. Minő falat állítson ellenzőül a modern szelek elé, amik pelyheit szétszórják? Falak és ellenzők állítása nem tartozik mesterségébe: mindig a szellem szabad szeleinek kaputárója és szomjas élvezője volt. Hogyan állítsa vissza az Ész megrendült tekintélyét, a morál szigorú bástyáit, amiket maga segített lerombolni? Forduljon talán újból a meghaladott és leszámolt racionalizmushoz? próbálja lassan visszavezetni a világot abba a naiv, illúziókkal átitatott gondolkodásba, amiben azelőtt élt, s amiből ő maga segített kivezetni az igazság nevében? Hitetlen prófétává s pedagógiai hazugságok gyárosává alacsonyodjék? Különös *circulus vitiosus*! Mily szabad tudott lenni az emberi szellem! Mily szabad még önmaga ellen is! S most maga csorbítsa meg a szabadságot, mely lényege, s mondjon le hősies őszinteségéről? Igazmondását csalással és önámítással hozza helyre, mint egy cinikus könnyelműséget? S így helyezni birtokba az ész és erkölcsöt, mint valami szélhámosokat, nem volna-e valóságos ész- és erkölcsellenes cselekedet?

Csüggesztő *circulus*: mert mit tehet az író, világnézetek sugalmazója s a szellem áramainak élesztője, béke és emberiség érdekében, ha nem mégiscsak azt, hogy lassú hatásával ellensúlyozza a Tények és Élmények „veszedelmes világnézetét”, s tudjon állítani valami életen kívüli standardot az élet elé, vajmi változatlan s univerzális standardot, túl a tények és apró muszájok gonosz hálózatan, fölül és kívül azon, mint amaz irányjelző csillag az erdő bozótjain. De hát végre is nem vagyunk filozófusok, vagy nem csupán filozófusok, s még filozófiánk is megengedjük, hogy érzéseinktől tanuljon; s nem repes-e már minden érzésünk fölfelé, ki ebből a halálos bozótból? Nincs változatlan törvény s univerzális erkölcs? Meglehet. A csillag is változik évszakok és délkörök szerint, az utas mégis úgy nézi azt, mint örök pontot s gyémántsöveget a mindenségben.

Ha az igazság kritériuma a hasznosság, ahogy némely modern filozóf gondolta, akkor bizonyára oly igazságokat kell keresnünk, melyek hasznosak az emberiségnek, utat nyitnak békéje és fejlődése felé, s nem borítják azt beláthatatlan sötétségbe. Az igazságnak síkjai vannak, s minden relativizmusban megfér az abszolút is, mint egy eset vagy egy sík. S ta-

lán van az erkölcsnek is egy euklidesi geometriája; nem abszolút érvényű, s alighanem csak egy a sok lehetséges erkölcs közül: mégis az, amely itt a mi világunknak, emberi körülményeink közt egyedül alkalmazható komplikációk és veszedelmek nélkül.

A Szellem messzebb is lát, túl a földön és Euklidesen; annál kevésbé szabad elfelednie, hogy nyilvántartsa a földi erkölcs és gyakorlati ész fix pontjait, s a maga hatásával is törekedjen helyreállítani a bizalmat csillagainkban, melyeket nagy perspektívái segítettek elhomályosítani egünkön, s melyeknek irányát elvesztve, mind véresebbre ütjük magunkat a tüskék között. S én itt látom az író igazi feladatát, lehetőségét s kötelességét a Béke érdekében. A legnagyobb bűn, amit a szellem képviselője az emberiség ellen elkövethet, ennek a bizalomnak a gyengítése: az a *mindig így volt és mindig így lesz*-féle bizalmatlanság, mely, ahogy a filozóf mondja, maga hozza létre a bajt, amit megjövendő. Senki sem állíthatja matematikai bizonyossággal, hogy az emberiség sohasem szabadulhat meg a háborútól; s míg egyetlen szikrája van a reménynek, nem bűn-e föl nem szítani e szikrát, teljes erőnkéből s legjobb szándékaink szerint. Föl nem szítani legalább a serdülők lelkében, mert ez az a műhely, hol gondolataink jövővé és cselekedetté változnak. Nem mindegy az, minő hittel és várakozással az emberiség iránt lép az életbe a jövő nemzedék. Amit a rossz irodalom s a militarista szervezetek hivatalos irodalma ront itt, azt a jó irodalomnak kell helyrehoznia. Önts bizalmat az ifjúba, író! Vak sötétség és mindent-tagadásod éppoly kevésbé őszinte, mint ahogy cukros hiteid nem voltak azok hajdan. Rajzolhatod az embert vad és érzéki ösztönök rabjának, erkölcs és felelősség nélküli „eszes állatnak”: nem veheted el tőle múltját, mely mégiscsak változás volt, s különös emelkedések lehetőségeit mutatja. Állatok vagyunk; de ezt ma már inkább csak így kellene mondani: állatok voltunk; mert mekkora utat futottunk meg állat voltunk óta! Személyes ügyeinket legalább manap már nem vadak módjára intézzük el. Itt, ha másként nem, formailag meghajolunk igazság és erkölcs előtt. Nem tépjük szét egymást, hanem bíró elé megyünk. Ha így egyénenkint meg tudunk szelídülni: miért kelljen a nemzeteknek örök-gonosznak maradniok? Saját nemzetét rágalmazza s alacsonyítja le, aki nem tartja képesnek, hogy valaha alárendelje érdekeit az igazságnak. Vagy valóban természeti törvénynek véljük a kollektivitások önzését és gonoszságát? Akkor meg reánk, írókra vár a felelősség a nemes egyén tisztább erkölcsét szögezni a nemzetek állati erkölcsével szembe. Akkor annál inkább törekednünk kell kiirtani nemzetünk bűneit, legalább magunkban. Az író az az ember a nemzetek között, aki egyén tud maradni a nyájban többé-kevésbé mégis.

Mi vagyunk az egyetlen emberkaszt, akik nem képviseljük semmiféle harcos csoport vagy felekezet érdekét s vallását, csak az igazság és szellem érdekeit és vallását. Mi kívül állunk nemzeteinken, mert nem követjük, hanem vezetjük őket, s szellemüknek formálói vagyunk. Vagy lelkükben lakunk, mint a lelkiismeret, s miben van ma nagyobb szüksége s hiánya minden nemzetnek? Ne a világnak kiáltunk nemzetünk nevében, hanem nemzetünknek a bennünk élő igazság nevében. Talán korholnunk s intenünk kell nemzetünket,

mint a próféták tettek valamikor: a magunkét és nem az idegent, akár meghallgat, akár üldöz érte. Minket az igazság ösztönöz és a szellem sugall még akkor is, ha az igazságot és szellemet kritizáljuk. Az igazságot az Igazság nevében bíráltuk, s az erkölcsöt az Erkölcs nevében. Semmiféle egyéb bírót ezek fölött el nem fogadunk. S ha nacionalisták vagyunk, akkor is nemzetünket úgy szeretjük, mint ennenmagunkat, s éppúgy alárendeljük az erkölcs törvényeinek, mint ennenmagunkat. Lehet, hogy csak a remény, s morál és szeretet végképp elveszítették erejüket a világ fölött. Egyetlen vitorla sem fordul a fárosz felé. az örök mégsem hagyják kialudni a fényt, míg csak egy új özönvíz el nem borítja lámpáikat.

Hölgyeim és Uraim, rövid leszek. Tehetem, nem kell sokat magyarázkodnom ugyan e témával kapcsolatban.¹¹¹ Képeimmel a képzeletükhöz, érveimmel az értelmükhöz fordulok.

A kép az Önök szeme előtt zajlik. Összejöttünk itt mi írók, egy birodalom parlament-jét képezve: az emberi szó birodalmát. A bennünket összekötő kapocs a létező legerősebb – ez a kapocs a nyelv hatalmába vetett hitünk.

Mi mind egy istent imádunk: az Ige istenét. Ez köt össze bennünket. A szárnyas szavak kultuszában jobban egymásra ismerünk, mint ugyanannak a családnak a tagjai, mégis, mintha egy féltékeny és rosszindulatú szellem akarna bosszantani minket, nyelvünk gyakran megbénul és mi, egy tízszeresen ezeréves hagyomány őrzői, vad gesztikulálásba kezdünk.

Bábel tornya nem épült fel, de alapjai a fejünkre omlottak. Tegnap egy igen értékes lengyel költővel beszéltem, és miután egyikünk sem beszéli a másik nyelvét, egy más nemzet anyanyelvén dadogtunk. Végül ugyanazzal a hasonlattal éltünk: fal emelkedik közöttünk, és e falon keresztül artikulálatlan kiáltások jutnak el hozzánk, a szavak mély, személyes értelme, etikai jelentősége, esztétikai értéke jóvátehetetlenül elvész.

Erre azt mondhatják: tanuljunk nyelveket! De hányat? Negyven nyelv van itt képviselve. Mindegyikünk csak egy nyelven tud, azt, amelyet műveiben használ és az összes többit soha nem használva, nem lesz soha más, csak dilettáns. Ha egész életünkben szorgosan igyekszünk, akkor is csak sok újabb Mezzofanti lehet belőlünk – de nem ez a célunk.

Most már tudják, hogy miről van szó.

Két nyelvre van szükségünk: a művészet, a család, a nemzet nyelvére – egy kifejezési eszközre; és a közösség, az emberi nem, az egész világ nyelvére – egy érintkezési eszközre. Az utóbbi nem lehet egy élő nemzet nyelve. Egy nemzet nemcsak szellemi egység, egy nemzet a fajok és az államok harcos és hódító egysége is.

Annak a tudatalattijában, aki egy számára idegen nyelven beszél, mindig megtalálható valami kisebbségi komplexus, a megalázottság érzése. Miért nem tanulta meg beszélgetőtársam az én nyelvemet? Miért nem tanultam meg én az övét? Az ő nemzete való-

¹¹⁰ Karinthy a harmadik ülésnapon franciául mondta el felszólalását (Adattár 7).

¹¹¹ Ernest Raymond angol küldött felvetése szerint „A Pen Club X. nemzetközi kongresszusa javasolja a Népszövetségnek, hogy az befolyásával élve biztosítsa egy kötelező nyelv oktatásának bevezetését az egész világon.”. Karinthy elgondolásának megvitatását Svetislav Stefanović ülésvezető elnök a végrehajtó bizottság elé utalta.

színűleg erősebb, mint az enyém. Egy ember, akinek brit a kultúrája, lehet nagyon művelt, anélkül, hogy az angolon kívül ismerne más nyelveket, egy magyar nem lehet az.

Csak egy mesterségesen létrehozott nyelv szolgálhatja a szellem érintkezését. Ilyen nyelv létezik. Ötmillió ember használja. Az e nyelvre fordított művekről készült bibliográfia ötszáz oldalt tesz ki.

Javaslatom a következő:

- 1.) hogy bebizonyosodjon e nyelv hatékonysága, kérem a Pen Clubot, hajtson végre egy kísérletet. Fordíttasson le egy kétségtelen irodalmi értékekkel bíró novellát tíz különböző nyelvre, köztük eszperantóra, és azután fordíttassa vissza a fordításokat az eredetire olyan fordítókkal, akik nem ismerik a szöveget. Ki fog derülni, hogy az eszperantóból készült fordítás közelíti meg a legjobban az eredetit, s az tükrözi vissza legjobban annak belső értékeit.
- 2.) Ha ez a kísérlet sikerül, a Pen Club csatlakozik az eszperantó célkitűzéséhez, ez a cél pedig az, hogy az eszperantó az üzleti ügyek, a kereskedelem, a diplomácia, a tudomány és az irodalom közlekedő nyelvénél váljon!

60

Kosztolányi Dezső
Gyorsfényképek a PEN nagygyűléséről
(1932. május 29.)¹¹²

Galsworthy

Késsel és ezüsttel kellene megfesteni arcképét. Kék szeme uralkodik finom fején, melyet rövidre nyírt haj ezüstöz. Ha látjuk, egész Anglia van előttünk. Tartózkodó, mint fajtája, de tartózkodását mosoly enyhíti, a humor megbocsátó, ámuló mosolya, mely a nagy célok mellett számon tartja a kis göröngyöket, az élet gyarlásait. „Zarándoksereget vezettek – mondotta a várpalota dísztermében, a csillár alatt –, s mindnyájunknak van egy csillagunk.”¹¹³ Ez az álmodozó azonban angol, tehát gyakorlatias. Ősszel, a londoni díszlakomán, megkérdezték tőle, hogy voltaképp mi is az értelme az írók világsszövetségének? Ezt felelte: „Magam sem tudom. De azt hiszem, hogy a barátság ápolása.” Ebben igaza volt. A világot – sajnos – nem lehet egykettőre megváltani határozatokkal. Fokról fokra azonban igenis közeledhetünk egymáshoz. Aki egy csöpp újítást megvalósít, többet ér el, mint aki egy »óriási gondolatot« kürtöl ki, melyet egyébként mindenki tud és akar, de senki se valósíthat meg. Nem közönyös az, hogy negyvenkét nép írói évente összejönnek, egy asztalhoz ülnek, kezét szorítanak, s esetleg észreveszik, hogy egyikük-másikuk sápadtabb, mint tavaly. Ez a közvetlen emberi kapcsolat az értelme az írói világsszövetségnek. A többi szólam. Végre az építészek sem építenek felhőkarcolókat a nagygyűlésükön, s a fogorvosok se húznak fogat. Emlékeket, ereklyéket gyűjtünk ilyenkor valamennyien. Elutazása előtt való estén a szálló csarnokában búcsút vettem tőle, aztán eltávozóban a pálmák közül figyeltem őt. Beletemetkezett a Times lepedőjébe. Úgy olvasta ezt az újságot, mint mi külföldön, indulásunk előtt a hazai lapokat, mikor lélekben már otthon vagyunk, s csak az érdekel az egész világból, hogy mi történt Miskolcon vagy Nyíregyházán?

Jules Romains

Hallgat és mosolyog, mintha valami huncutságra emlékeznék, egy *canular*-ra, egy diákugratásra, melyet ő vezetett be először törvényes formában az irodalomba, s közben villog fogsora, mely oly hibátlanul fehér, mint a porcelán fogak vagy az üvegfogak. De ha megszólal, zöld vagy fehér asztalnál, meggyőződés acélozza szavait, hit az ő kitérő, nagy hazájában: Európában. Színes ingben, gyűrött utazóruhában érkezett meg ez ernyedetlen munkás. Csak az imént dobta piacra regénysorozatának első két kötetét, mely 1908-tól

¹¹² In Kosztolányi Dezső: *Ércnél maradóbb* 447–451.

¹¹³ L. John Galsworthy... Dok 56.

fogva lajstromra veszi a kor eseményeit, a mozi módszerével, s életének fő műve lesz, nemcsak mondanivalóját, hanem terjedelmét is tekintve. Előszavában, melyet az első két kötet elé írt, nem vallotta be, hány kötetre tervezi ezt az óriási munkát – mert, amint megjegyezte, „nem akarta elriasztani az olvasót” –, de itt elárulta, hogy évente legalább két-három kötetet szeretne megjelentetni, tíz esztendőn át, s így *A jóakarati emberek* körülbelül huszonöt-harminc kötetre fog rúgni. Jókedvűen, fiatalosan járkál közöttünk, mint az építész, aki egy székesegyházat kezd építeni, s már fölvonatta az állványzatot és pontosan elkészítette a tervrajzot is.

Marinetti

Vulkán és tűzijáték, égháború és gyermektrombita, földrengés és színpadi acéllemezcörgés, szívhang és hasbeszélés, megható emberiség és vásott bohócintor együtt, élően, szét nem bogozzhatóan, a tehetség, a latin vidámság és játékoság fémjelzésével. Egy olasz, aki Egyiptomban született, s némely dolgait csak franciául tudja megírni. Egy ötven felé járó kamasz, aki nyelvet ölt minden tekintélyre, amellet az olasz Királyi Akadémia tagja és „Eccellenza”. Egy futurista, aki tagadja a múltat, s irodalmi érdemei már a múlt évkönyveiben vannak megörökítve. Tréfái, csínyei, bakugrásai azért oly meghatóak, mert igénytelenek, és maga is mulat rajtuk. Amikor ebédeltünk, az asztalnál derűre-borúra ontotta a névaláírását. Aztán kérdéseimre csak írásban felelt: „Igen” – firkálta az abroszra, s odaírta: „Marinetti”. „Nem” – firkálta az asztalkendőre, s odaírta: „Marinetti”. A kézelőre s egy kenyérhéjra is odaírta: „Marinetti”. Tiszteletem jeléül ezt a kézelőmet soha többé nem mosatom ki, s ezt a kenyérhéjat sohasé fogom megenni. Mind a kettőt elteszem emlékébe.

Toller

Ha valaki történetesen nem értené a nyelvet, melyet beszél, csak szikkadt-fakó arcát látná, elszánt fejét, hátrasimított, fekete hajával, s lángoló szemeit, könnyűszerrel azt hihetné, hogy ez az ifjú német mordályégető nem a békét, az emberi megértést dicsőíti ily hévvel, hanem a háborút magasztalja, s arra szólít föl mindnyájunkat, hogy kölcsönösen kaszaboljuk le egymást. A békebarátok külsőleg felettébb hasonlítanak a vérszomjas harcosokhoz. Mellettük a háborúpártiak majdnem ártatlan báránykáknak látszanak. Mi következik ebből? Az, hogy a látszat csal.

Wierzyński

Tavaly, a holland találkozón pillantottam meg először, félezer ember közt, zsúfolt teremben, ahol tarka, nemzetközi társaság hullámnzott frakkban, estélyi öltözékben. Azonnal rámutattam, s azt súgtam valakinek a fülébe: „Ez a fiatalember költő.” A költők újabban nem viselnek egyenruhát, hosszú haját, jelvényt, halványak vagy pirosak, soványak vagy kövérek, mint a többi halandók, de titokzatos mesterségük mégis rajtuk hagyja nyomát, egész valójukon. Amint egy tömegben meg lehet ismerni egy lócsiszárt, egy gépészmérnököt vagy egy tanárt, azonképpen meg lehet ismerni egy költőt is. Lengyelország egyik legnagyobb költője. Ahogy mozog, ahogy lélegzik, ahogy dohányzik, költő. Mi is különbözteti meg a született költőt a többiektől? Talán az, hogy a többiek úgy beszélnek és cselekszenek – oly szilárdan és biztosan –, mintha sohase halnának meg, a költők viszont úgy beszélnek és cselekszenek – ismerve minden dolog viszonylagos és ingatag voltát –, mint akik állandóan tudatában vannak annak, hogy meghalnak. Épp ezért az előbbiek halnak meg, s az utóbbiak – gyakran – nem is halnak meg soha. Figyelte nyelvünket; minden szót, melyet maga körött hallott. Főként egy szavunk tetszett neki. Ez a szó: „köszönöm”. Nézete szerint mi vagyunk a legudvariasabb nép. Amikor megköszönünk valamit, a három „ö” csókra csücsöríti szájunkat, s köszönetül mindenkinek csókot ígérünk.

Muir

Ő a skót. Természetesen az érdeklődés homlokterébe kerül. Nemcsak azért, mert két év múlva Hume, Walter Scott és Maculay hazájában, Skócia bércei és várromjai között tartják az írók nagygyűlését, hanem elsősorban azért, mert skót. A skótok ma a földrajzi szélesség és hosszúság minden foka alatt népszerűek. Hadat viselnek ellenük a világ minden rendű és rangú tréfamesterei. Hogy joggal, vagy jogtalanul, azt a skótok nem firtatják, mert ők maguk mulatnak legjobban a skót vicceken, melyek állítólagos zsugoriságukat figurázzák ki, sőt Edinburghben, fővárosuknak hivatalosan gyűjtik a skót vicceket, melyeket majd a divatláz múltán – elfogulatlanságuk és szabadelvűségük jeléül – nemzeti díszkiadásban tesznek közzé. Azokat tehát, akik hozzájuk készülnek, s előre megriadnak a „skót büfé” gondolatától is, és szalámirudakat, sonkacsülköket, cipókat szándékoznak vinni a skót vendégségre, meg kell nyugtatnom, hogy a skótok különösen kedves, meleg, vendégszerető emberek, akik mindent megértenek, még a jó és rossz skót vicceket is. Ha valakiben hajlam van a takarékoság túlzására, az a lélektan törvényei szerint a másik kilengésre is éppoly hajlamos, s ösztönét gyakran pazarlással pótolja túl. Ne feledjük, hogy Carnegie, a nábob emberbarát is skót.

A Magyar Pen Club kéri a következők közlését: Egyes újságtudósítások a Pen-kongresszus tegnapi ülését úgy állították be, mintha ott „viharos jelenetek” játszódtak volna le, sőt olyan lapok is vannak, amelyek egyenesen „dulakodásról” vélnek beszámolhatni. Ebből csak annyi igaz, hogy az Akadémia nagytermének rossz akusztikája miatt számos kongresszusi résztvevő nem értette a Pen Club regénypályázata ügyében szavazásra bocsátott kérdést, és ezért az elnöki emelvény elő sietett, hogy megtudja, miről és hogyan kellene szavazni. Hogy a dolog lényegét illetően alig volt véleménykülönbség, azt a szavazás eredménye mutatja, mely szerint a 19 szavazásra jogosult Pen Club közül 17 elfogadta azt az indítványt, hogy a pályázat ügyét újból a Végrehajtó Bizottság elé utalják. Egyébként a mai ülést a díszterem fogyatékos akusztikája miatt az Akadémia heti üléstermében tartották meg és az a legcsekélyebb incidens nélkül zajlott le, csakúgy, ahogyan a kongresszusnak addig minden programpontja a résztvevők legteljesebb megelégedettsége mellett ment le.

¹¹⁴ PH

Az írók PEN Világszövetségének 1932. május 19-én, Budapesten ülésző XI. Kongresszusa¹¹⁶ megtárgyalta a német, az osztrák és a lengyel centrumok határozati javaslatait. Ennek nyomán a kongresszus elhatározta, hogy

1.) minden alkalommal, ha egy irodalmi művet valamely országban betiltanak, az érdekelt centrum vizsgálja meg az esetet, és amennyiben a tiltakozást szükségesnek látja, részletes jelentést ad át a Végrehajtó Bizottságnak. A Végrehajtó Bizottság a lehető legrövidebb időn belül megvizsgálja a kérdést, és ha az a Szövetség méltóságával és céljaival összhangban van, azonnal határozott tiltakozást intéz az érdekelt kormányhoz. A Végrehajtó Bizottság tiltakozását minden esetben a következő nyilatkozat vezeti be: „A Pen Szövetség minden politikai elfogultság nélkül, kizárólag az irodalom érdekétől vezéreltetve tiltakozik, de hűen ahhoz az elvhez, hogy annak az írónak, aki méltó e névre, a legteljesebb szólásszabadsággal kell rendelkeznie.”

2.) Az aktív és szakavatott személyiségekből álló Végrehajtó Bizottság igyekezni fog a Szövetség elveit mindinkább érvényre juttatni és megvalósítani.

3.) Felhívjuk a centrumokat, hogy a nemzetközi kongresszusokon kívül rendezzenek regionális kongresszusokat is, ahol két vagy több országból gyűlnek össze a tagok, különösen azokból az országokból, amelyek között a viszony nem olyan jó, mint az a béke érdekében kívánatos lenne; vagy azért, hogy együtt megvizsgálják, milyen eszközökkel lehetne a legjobban hozzájárulni a népek közeledéséhez, vagy azért, hogy ugyan e cél érdekében együtt lépjenek föl.

¹¹⁵ A határozat szövegét André Crémieux franciául. Hermon Ould angolul. Hanns Martin Elster németül ismertette (Adattár 7).¹¹⁶ A budapesti 10. kongresszus a francia Pen által akkoriban használt önkényes számozás szerint (egy korábbi párizsi konferenciát is kongresszusnak véve) a 11. világtalálkozó volt.

Kodolányi János
Arcok és álarcok a Pen-kongresszuson
 (1932. május 19.)¹¹⁷

Az ülésterem bejáratánál kedves arcú, árvalányhajás cserkészek. Szolgák. Szigorú igazoltatás: csak a Pen Club tagjai mehetnek be. (A magaslati padsorok tele vannak hölgyekkel, akiknek semmi közük a Pen Clubhoz.) Még újságírókat is csak nehezen engednek be. Roda-Roda fejcsóválva indignálódik: egy külföldi lap német munkatársát nem engedték be s a kongresszus első részét nem is hallgathatta...

Nyilván Ernst Toller elmondandó beszédétől tartott az elnökség. A pódiumon csak Mohácsi Jenő képviseli a keddi vezetőséget. Lent, az első padsorban ül Galsworthy és Radó Antal. Berzeviczyt nem látjuk.

Felix Salten, az osztrák Pen Club elnöke beszél. Jól vasalt ruha, jól vasalt fej, jól vasalt, kerek mondatok. Néha felzúg a taps. Különösen az tetszik, amikor kimondja, hogy a Pen Clubok azzal állanak vagy buknak, ahogy véget tudnak vetni a bankettezésnek és rátérnek a komoly munkára, az írói szabadság biztosítására. (Végig az egész ülésen, mindenki az írói szabadságot követelte, még Marinetti is!) A nap hőse ma is Ernst Toller. Őszülő halántékú, kemény, csupa ideg, csupa erő, csupa csont férfi. Egyszerű és őszinte. Tomboló sikere van. Beszéde után tolonganak körülötte a gratulálók, a kezét rázzák, a kabátját fogják. Csodálkozva fordul hozzám:

– De hát mit tettem én, ami olyan különös? Maguknál oly ritka az olyan ember, aki megmondja a véleményét?

Különösen a nők rajonganak érte. Áhítattal, lázasan figyelik, kérdéseket intéznek hozzá, amik őt alig érdeklik. Látszik, hogy fárasztja a nagy zajlás. Nem engedi lerajzoltatni magát.

A terem sarkában fényképezőgép, fotóriporter. Schalom Asch, – olyan, mint egy kö-zépfizetésű, szelíd kettős könyvelő – észreveszi a fotográfust, a gép elé húzza társát, akivel éppen beszélget, s félprofilat mutatva tárgyal. Észre sem veszi, amikor a kolléga eltávozik mellőle, kinyújtva tart egy ceruzát, amit senki sem vesz át tőle, végre észbe kap és elmegy ő is. A gép nem csattant el.

Galsworthy... Csupa szöglet s mégis csupa simaság. Szögletes, hegyes ajkcsücsök, szögletes szemöldök, szögletes nyugalom. Csupa higgadtság és spleen. Három nyelven olvasott fel tegnap, de amikor franciául, majd németül kérem, hogy üljön öt percig egy rajzolóknak, nem érti. Füléhez tartja a tenyerét. Lehajlik a magasságból. Végre egy hölgy

angolul mondja, mit akarok. Ekkor halvány mosoly jelenik meg szögletes ajkszélein, sima mosoly.

[Alexander] Balabanov, a bolgár delegátus. A legeredetibb ember! Alacsony, vállas, csontos. Fejét mintha vörös homokkőből faragták volna ki durván s ráragasztottak volna egy csomó összekuszált fekete sörényt. Délszláv paraszt. Egyetemi tanár és költő. Kopott, gyűrött, őszinte, közvetlen, gyermekes. Tihanyban leült a fűbe, maga mellé tette a kalapját s így szólt:

– Én a szegény Bulgária küldötte vagyok, magam is koldus, adakozzanak a koldusnak!

Mindenki dobott a kalapjába egy-két pengőt. Oly kedves volt, oly őszinte és igaz, hogy meg lehetett volna ölelni érte.

De Toller leglelkesebb tapsolója talán Karin Michaelis volt. Idős hölgy, vérpirosban és sárgában. Értelmesen beszél, minden szót külön hangsúlyoz. Öntudatos és nyugodt. (Nem elég? Hogy van az, hogy az írók szépségét nem mérlegelik oly szigorúan, mint az írónökét!?)

Igen, az írói szabadság, a sajtószabadság érdekében szállt síkra mindenki. (Pekár [Gyula] nem beszélt...!) A hatalom ellen mennydörgött mindenki. Még Marinetti is eltáncolta s elgesztikülálta, hogy a legteljesebb szabadságot követelte az írók számára. (Végül, a pacifizmusról szólván, szinte paroxizmusban dörög: „Háború nélkül nincs ország, hadsereg nélkül nincs béke! A hadsereg a béke biztosítására szükséges!”) Tapsfergeteg és ellentmondás-fergeteg. Számon kérő közbekiáltások. A szélsőségek sikere: Tolleré és Marinettié!

Idők jele: mindez a szabadságkövetelés – „Vive la liberté des écrivains!” – mindez a kárhozzátása a politikai elnyomásnak, mindez a lelkes tanúságtétel – még a mérsékeltek részéről is! – az Akadémia épületében Berzeviczy díszelnöksége alatt... (Pekár nem beszélt.)

Írói arcok – és politikai álarcok Budapesten, egy világkongresszuson.

¹¹⁷ PN

A Pen Clubok világkongresszusának tagjai a kormányzónál

Az A.P.A. teája
(1932. május. 20.)¹¹⁸

A Szent Gellért-nagyszállodában az All Peoples Association magyar ágazata (A.P.A.) teát adott a Pen-kongresszus tiszteletére. A megjelentek között voltak: Augusztó kir. hercegasszony leányával, Magdolnával, gróf Károlyi Gyula felesége és leánya, Nemes Antal püspök, Lord Chilston angol követ és felesége, vicomte D'Avignon belga követ feleségével, gróf Bentinck holland követ, Pallier csehszlovák követ és sokan mások.

A Pen-kongresszus megjelent tagjait Herczeg Ferenc üdvözlölte, az APA nevében magas szárnyalású német beszéddel, amelyben köszöntve a szellemi élet lovagjait, kifejtette, hogy a nemzetközi megértés valóra váltásához a nemzeti öntudat fogalmának mily tökéletesítése szükséges. A külföldi szónokok sorát vicomte D'Avignon író és publicista, a belga követ fivére kezdte, aki a magyar–belga történelmi és kulturális kapcsolatokról tartott előadást. Marinetti olasz akadémikus adta elő ezután két költeményét.

Rendkívüli érdeklődéssel hallgatta a közönség Elinor Glynn előadását, *Hogyan írtam először*. Lelkesedéssel fogadták végül Galsworthy megjelenését a dobogón, aki költeményei közül előadta a *Téged dicsérlek Uram, A Naphoz* című ódát.

¹¹⁸ PH

Kassák Lajos önéletrajzi regényének izgatási pere

Az Est tudósítójától
(1932. május 20.)

Az ügyészség izgatás büntette címén vádat emelt Kassák Lajos író ellen. Az ügyészség Kassák Lajos önéletrajzát, *Egy ember élete* című könyvét inkriminálja. A vád szerint Kassák önéletrajzában első és második kötetében egyes társadalmi osztályok ellen gyűlöletre izgat. Az ügyészség felsorolja az önéletrajz egyes hőseinek azokat a kijelentéseit, melyekkel Kassák – a vád szerint – a munkásokat a többi társadalmi osztály ellen izgatja.

A büntetőtörvényszék Schadl-tanácsa mára tűzte ki az ügy tárgyalását. Eljött a tárgyalásra Ernst Toller is, hogy meghallgassa a bűnügy főtárgyalását.

Véget ért a Pen-kongresszus

A Pen Clubok csak irodalmi ügyekben fognak közbelépni
(1932. május 20.)¹¹⁹

Csütörtökön [május 19-én] délelőtt 10 órakor a Pen Clubok delegációs ülést tartottak, amelyen [Benjamin] Crémieux elnökölt. Galsworthy előterjesztést tett, amelyben összefoglalta a szerdán elhangzott határozati javaslatokat. Indítványozta, hogy minden tiltakozás elé előszót írjanak a kormányokhoz, ebben határozottan fejezzék ki azt, hogy tisztán irodalmi kérdésekben protestál a Pen Club, minthogy az illető irodalmilag művészi értékű művét méltónak találták arra, hogy testületileg tiltakozzanak a kormány túlkapása ellen. A tiltakozás olyan módon történik, hogy elkobzásról, betiltásról, vagy cenzúráról azonnal értesíti a nemzeti centrum a nemzetközi végrehajtó bizottságot, amely megvizsgálja a panaszt, és ha a művet és a panaszt méltónak találja, akkor testületileg tiltakozik a kormány-nál.

Csütörtökön délután négy órakor [Svetislav] Stefanović, a jugoszláv delegáció vezetője megnyitotta a budapesti Pen-kongresszus utolsó előtti nyilvános ülését, majd átadta a szót Kosztolányi Dezsőnek, aki a kedden elhalálozott Szini Gyuláról emlékezett meg. utána Otto Pick osztrák írók Arthur Schnitzler emlékének áldozott és megemlékezett Richard Specht bécsi íróról és kritikusról.

Babits Mihály békebeszéde

Nagy taps kísérte Babits Mihályt, amint az előadói emelvényhez sietett, hogy elmondja békebeszédét. Választékos franciasággal és nagy lelkesedéssel megkomponált beszédében kifejtette, hogy az írónak csak egy feladata lehet: az, hogy írjon. Ma a világot nem az ész és az erkölcs kormányozzák, hanem félig állati indulatok és ösztönök. Az írónak arra kell törekednie, hogy ismét a józan ész és az erkölcsöt juttassa hatalomra. A jó irodalom kötelessége, hogy helyrehozza azt a pusztítást, amit a lelkekben a rossz irodalom okozott. Az írónak nem szabad semmiféle harcos csoport, vagy vallás érdekét szolgálnia, hanem kizárólag a szellem és az igazság vallását. Már Kant megmondta, hogy az irodalom csak akkor teljesítheti kötelességét, ha megvan a legteljesebb szabadsága, és csakis akkor szolgálhatja a világbéke ügyét is. Ezért a Pen Clubok alapvető kötelessége, hogy tiltakozzanak az írás szabadságának minden megsértése ellen.¹²⁰

¹¹⁹ PN

¹²⁰ Dok 58/A.

Babits beszédét nagy taps fogadta. Utána bejelentette az elnök, hogy Galsworthy javaslatát, melyet a délelőtti delegációs ülésen tett, a kongresszus elfogadta. Indítványozta ez után a jugoszláv delegáció nevében, hogy Galsworthyt a jövő évre is válasszák meg az összes Pen Club elnökévé. Ezt az indítványt a kongresszus magáévá tette. Jelentette ez után az elnök, hogy a jövő évi kongresszust Raguzában tartják.¹²¹

[Ernest] Raymond londoni delegátus indítványozta: írjon fel a kongresszus a Népszövetséghez és javasolja, hogy az egész világon hozzanak be egy kötelező második nyelvet, amelyet a világ minden iskolájában az illető országok anyanyelve mellett tanítanak.¹²² A világ jelenlegi betegségének legfőbb oka a megértés hiánya. A megértés pedig csak az írott és elhangzott szó útján lehetséges. Ha tehát évek múltán sikerül elérni, hogy minden ember megérti azt, amit bármely más ember mond, akkor a Pen Club nagy céljához, a világbéke megteremtéséhez is egy lépéssel közelebb jutottak. Raymond javaslatát elfogadták.

Karinthy a világnyelvről

Utána Karinthy Frigyes emelkedett szólásra és francia nyelvű beszédében Raymond javaslatába kapcsolódott. Egy Istent imádunk – mondotta –, az ige istenét. Azt, aki az embert embernél jobban megérti. Ez fűz bennünket egybe: a szó mögött rejlő kép és értelem. És sajnos a nyelvek zűrzavarában nem értjük meg egymást. Kell egy nyelv, amelyet az egész világon beszélnek. Válasszunk élő nyelvet? Ha a franciát választjuk, a németek érezhetik kisémmizve magukat és így lenne ez minden élő nyelv esetében. Halott nyelvre van szükség és ezek között a legalkalmasabb az eszperantó, amelyet már ma is ötmillió ember beszél. Az eszperantó a leglogikusabb és legpraktikusabb nyelv. Indítványozom, hogy a Pen Club foglalkozzon az eszperantó mozgalommal és kezdjen vele együttműködni.

Willa Muir skót delegátus meghívta a Pen-világkongresszust 1943-re Skócia nevében Edinburghba. A kongresszus a meghívást elfogadta. Crémieux indítványára ezután a kongresszus üdvözlőtáviratot küldött Mrs. D. Scottnak, a Pen Clubok alapítójának. Crémieux ez után bejelentette, hogy a Neues Wiener Journalban téves tudósítás jelent meg a Pen-kongresszus eseményeiről. [Witold] Hulewicz [lengyel] delegátus indítványozta, hogy a Pen Clubok kapcsolják bele a rádiót propaganda-munkájukba. Az indítványt elfogadták, Stefanović elnök berekesztette az ülést, amellyel az ideai Pen-kongresszus befejeződött.

¹²¹ L. A Kalangya hírei (Dok 80), Szentelekky Kornél: Helyre kell hozni... (Dok 81), Uő: Köszöntjük... (Dok 82), Csuka Zoltán: A dubrovnik... (Dok 83) és Havas Emil: A tiszta ész... (Dok 84).

¹²² Vő. Karinthy Frigyes... Dok 59.

Csütörtökön este a Hungária termeiben volt 400 terítések fényes bankett, amelyet a Magyar Pen Club adott a kongresszus tagjai részére. A vacsora után Pekár Gyula mondott angol, francia, német és olasz nyelvű pohárköszöntőt.

Utána Galsworthy emelkedett szólásra és többek között a következőket mondta:

– Képzeljék csak el, uraim és hölgyeim, – mondotta – milyen különös, hogy itt ülünk egy asztal mellett Marinetti és én, látszólag a legteljesebb békében. Itt ül Radó Antal és Toller, itt ül Salamon Asch és Karin Michaelis egy asztal mellett. Ahol annyi különböző nemzetiségű, világnézetű, fajú, technikájú, irodalmi iskolázottságú író ül együtt, ott feltétlenül kellett történnie valaminek. Az a tény, hogy itt Budapesten sokat beszélünk egymással, szép dolgokat láttunk, kitűnő ételeket fogyasztottunk, gyönyörű nők társaságában ülünk, nemes elhatározásokat hoztunk mi itt 400-an anélkül, hogy összeverekedtünk volna, azt jelenti, hogy a kongresszus nem volt sikertelen. Galsworthy beszédét nagyon megtapsolták.

Utána [Juliusz] Kaden-Brandowski köszönte meg Pekár Gyula szavait, megemlékezett arról, hogy amikor a germán szellem kitűnőségeiről beszélnek, nem szabad megfeledkezni a nagy szláv írókról, Tolsztojról, Dosztojevszkijről, Csehovról, Puskinról és társaikról, akik szintén a toll ügyét szolgálták.

[Theodor] Däubler német delegátus kifejtette, hogy Pannónia a népek országútja volt. Mindenféle nemzet és nép áramlott át erre és csak egyedül a magyar nép tudott ezen a földön megmaradni. Itt tartózkodása óta látja, hogy a magyar földön megbecsülik a költőket, az írókat, a szellem embereit.

Marinetti kifejtette, hogy a költészetben nyilatkozik meg az emberiség kvintesszenciája. Úgy látja, hogy Magyarországon tisztelik és becsülik a költőket.

[Jovan] Ducic budapesti jugoszláv követ, az ismert költő a magyar–jugoszláv szellemi kapcsolatokról beszélt.

Edmond Konrad csehszlovák delegátus rövid francia bevezetés után engedélyt kért arra, hogy magyarul szólhasson és magyarul a következőket mondotta:

– Mindnyájunk előtt ismeretes az a közmondás, hogy a szomszédokra ugyanaz a nap süt. Legyen a májusi nap alatt kifakadt ág az én dadogva elmondott beszédem. Éljenek a jó szomszédok!

Karin Michaelis beszéde után megszólalt a cigányzene, melynek hangjai mellett a vendégek a késő éjjeli órákig kitűnő hangulatban maradtak együtt.

Váratlanul véget ért a Pen-kongresszus

Sétahajózás és cigányzene

(1932. május 21.)¹²³

A tegnapi Pen-banketten váratlanul hangzott el Galsworthy bejelentése, hogy a Pen Club világkongresszusa véget ért. Ma délelőtt fél tizenegy órára ugyanis a hivatalos program még egy záróülést írt elő, amelynek tárgya „neves írók előadása” lett volna.

A ma délelőtti ülés elmaradásának egyszerűen az az oka, hogy a tegnap délutáni ülésen minden tárgyat kimerítettek már, de kimerültek a hajnali fél négyig tartó banketten az írók is, akik előadást akartak tartani. Egyedül Marinetti mondta el tegnap délután előadását, amivel mára készült.

Elutazott már Budapestről Salom Asch, aki megbetegedett. Ma száll vonatra Jules Romain is, de

a többiek nagy része még hétvégéig, keddig is a magyar fővárosban marad.

A hivatalos program az éjszaka lezárul. Fél hétkor

sétahajózásra indulnak

A Pen Club tagjai, este kilenckor pedig cigány-estet rendeznek tiszteletükre a Gellért-szállóban.

Ha a világkongresszus végeztével eredményeket keresünk, számunkra mindenekelőtt az a legnagyobb siker, hogy a kiváló írók megismerték és megszerették Budapestet.

Tegnap délután

báram elkésett vendég

érkezett a Pen Club kongresszusára. Az első Alexander Kaun, a kaliforniai Pen Club delegátusa. A *Britannic* gőzösön jött át Európába. Eredetileg a *Mauritánián* akart indulni, és ez is volt késésének oka.

A nagy óceánjáró utas-hiány miatt nem hagyta el a kikötőt. A másik késői vendég Argentínai női delegátusa. Repülőgépen érkezett Budapestre Avigdor Hameiri, a jeruzsálemi Pen Club kiküldötte, de már szintén elkésett.

¹²³ Az Est

A budapesti világkongresszus legfőbb eredménye az az egyhangú határozat, hogy a művészi értékű könyvek cenzúrája ellen minden országban tiltakozni fog az írók összessége.

68

Kosztolányi Dezső
Egy angol meg egy lengyel
(1932. július 17.)¹²⁴

Múltkor, mikor a világ írói nálunk sereglettek össze, meghívtam ebédre két költőt. Az egyik angol volt. A másik lengyel.

Az angolt már több éve ismertem. Londonban jártamban pazar kedvességgel látott vendégül, a szeretetnek azzal a fényűzésével, mely a vendég függetlenségét is kíméli. Akkor jöttem-mente, akkor ettem velük vagy nélkülük, amikor akartam. Attól a pillanattól kezdve, hogy megérkeztem s hazavitetett gépkocsiján, addig a pillanatig, amíg föl nem rakatott inasával egy vonatfülkébe, ellátva újsággal, cigarettával, mindig és mindenütt rejtelkedő szeméremmel örködött mögöttem, mint házigazda. Ha este hálósobámba mentem, a nyirkos angol ősz ellenére nyitva voltak ablakaim, hogy friss levegőt kapjak, de ágyam körül két villamos-kályha izzott s lepedőmon forró vízzel telt ágymelegítők langyították paplanomat. Ha színházba mentem, a bejáratnál várt a jegy, a színlap, fölvonásközben pedig reá hivatkozva bemutatkozott egy úr s az iránt érdeklődött, melyik művésszel szeretnék megismerkedni személyesen is. Ha künn a városban vacsoráztam, a vendéglő elé gördült gépkocsija s a kocsis kellő pillanatban jelentkezett, hogy hazavigyen. Nem volt elég szó nemcsak az én szegényes angol szókincsemben, hanem Shakespeare szókincsében sem, hogy hálámat kifejezzem. Azóta kicseréltük könyveinket, több levelet váltottunk, kapcsolatunkat kölcsönösen nem engedjük elhidegülni. Izgatottan lestem érkezését. A viszontlátás gondolata már hetek óta foglalkoztatott. Amint belépett hozzánk s megpillantottam téglapiros arcát, jólfésült fejét, elmosolyodtam s kitártam karjaimat. Valamit kiáltottam is, de a kiáltás ajkamra fagyott. Ő csak állt előttem s ezt mondta félhangon, fogai közül: „Hello”. Karjai lógtak. Kezét sem nyújtotta üdvözlésre, mert náluk ez nem szokás. Bevezettem dolgozósobámba. Arra gondoltam, hogy a viszonylagosság törvényénél fogva milyen furcsán hathat rá lakásom s bizonyára csodálkozik majd ezen a vidékies házacskán, valamint én is csodálkoztam az ő főúri kastélyán; de ő egyáltalán nem csodálkozott. Leült egy karosszékre, mintha világeletében abban ült volna, keresztbe tette lábait s rágyújtott. Megjegyzést semmire se tett. Kérdeztem, hogy tetszik neki Budapest. Ezt felelte: „Szép város.” Ebédnél, minthogy először járt itt, tokajit, badacsonyt, egri bikavért töltöttem poharába. Kérdeztem, milyennek találja a magyar bort? Ezt felelte: „Jó bor.” Immár csak a paprikás csirkében és a cseresznyés rétesben reménykedtem, de ezeket is oly magától értetődően ette, mint holmi alföldi kisbirtokos. Kérdeztem, nem erős-e a paprika? Ezt felelte: „Nem.” Búcsúzásul így szólt: „Remélem, látom majd Londonban.”

¹²⁴ In Kosztolányi Dezső: *Felebarátaim* 200–204. A két író: John Galsworthy és Kazimierz Wierzyński lengyel költő.

ami véralkatunkra fordítva pontosan ezt jelenti: „Édes, egyetlen barátom, látogass meg mielőbb, légy vendégem, két hétig vagy két évig s úgy fogsz mulatni nálam, hogy borban fürdesz és kolbászban törülközől.” Aztán megbiccentette fejét és ment.

Másik vendégemmel, a lengyellel mindössze egyszer találkoztam Hollandiában s mindössze néhány órát töltöttem vele. Egy teremben, ahol vagy ötszázan ültünk, azonnal észrevettem szőke, regényes fejét, a lírai szemüvegével. Sétálgattunk a tengerparton. Amíg a dühös víz csapkodta a cölöpöket és nyikorgatta a főépületet, ő lengyel verseket mondott nekem, én pedig magyar verseket neki. Egy kukkot sem értettünk egymás nyelvéből, de talán inkább bámultuk az ismeretlen szavak muzsikáját. Nyomban tegeződtünk. Egyéb kapcsolat nem volt közöttünk. Egy év múlt el, anélkül, hogy írtunk volna egymásnak, mert egyéb dolgunk akadt. Viharosan rontott be, a kíváncsiságtól följajzva, hogy lássa azt az otthont, ahol életem lepörög. Sárgarózsa-csokrot hozott feleségemnek. Fiamat, kit először látott, megölelte. Végignyargalt a szobákon. Még a fürdőszobát is megnézte. Kérdésekkel ostromolt. Hol alszom, melyik ágyban és hány párnán, hol eszem és hol írok? Azt, amit elképzelt otthon és mint valóság élt benne, összehasonlította azzal, amit tapasztalt és ebből a gyermekes ámulatok kis forrásai fakadoztak. Semmi se kerülte el figyelmét. Minden tárgy, minden zug érdekelte. Úgy kutakodott, mint valami kopó, mert a szeretet nemcsak kíméletes, hanem fölöttébb tolakodó is. A falon minden festményt szemügyre vett. Édesanyám arcképe előtt pár pillanatig némán állt. Majd kiszaladt az udvarba s fölfedezte öreg, fehér kuvaszomat. Behozta a szobába, leheveredett melléje, vakargatta buksi fejét s beszélt-beszélt hozzá, a maga dallamos és lágy nyelvén, a szlávok kiapadhatatlanul gazdag és változatos kicsinyítő-képzőivel, ilyenformán: „Kutyácska, kutyuska, kutyuka, kutyinkó.” Ajtókat csukogatott, ablakokat nyitogatott. Az első pohár után már dalolt. Úgy rémlett, hogy egy régi barát ül itt, akit már születése előtt ismertem, századokkal ezelőtt. Múltunkra emlékeztünk, a nélkül, hogy emlegettük volna, közös királyainkra, véres csatákra havas fenyvesek mellett, széles dárídókra, egy füledt csapszékből. Hamarosan elunta a nyugati nyelveket s elhatározta, hogy lengyelül szól hozzám és biztatgatott, hogy feleljek neki nyugodtan magyarul, úgy jobban megértjük egymást. Ebéd végeztén kiszaladt a tornácra s szemlélte a csöndes, vasárnapi utcát. A bástya gesztenyefáit, melyeket én minden nap látok. Egyszerre harsány hangon beszélni kezdett szomszédaimhoz, akik az ablakban könyököltek s egy öreg nénikéhez, aki az utcapadon sütkérezett előttünk, különböző nyelveken megkérvén őket, hogy távollétében vigyázzanak rám, őket teszi felelőssé, ha valami bajom történnék.

Mindkét vendégem kitűnő ember. Mind a kettő költő, a maga országában ismert és becsült. Mind a kettő közös, európai műveltségen nevelkedett. Mind a kettő körülbelül egyvívású is. De az egyik angol. A másik pedig lengyel.

*A Nemzetközi Pen Club
budapesti kongresszusának költségelszámolója*

(Mohácsi Jenő beszámolója, 1932. június)¹²⁵

Mélyen tisztelt Intézőbizottság!

Be akarok számolni a budapesti Pen Club világkongresszus anyagi körülményeiről. Erkölcsi sikere, ahogy most már világosan látszik, igen nagy. A világlapokban egyre-másra látnak napvilágot a Budapestről és a budapesti Pen Club világkongresszusról szóló tárcacikkek és közlemények. Még a bíráló hangúak is elismerik a kongresszus sikeres lefolyását és a rajongás hangján szólnak Budapest és Magyarország szépségeiről.

A kongresszus megszervezése rengeteg nehézségbe ütközött. A Magyar Pen Club kebelében felmerült egyenetlenségek lehetetlenné tették, hogy a kongresszust – ahogy az minden világkongresszusnál és a Pen Club kongresszusoknál is szokás – már hónapokkal előbb előkészítsük. Kongresszusi irodánkat pedig csak öt nappal a kongresszus megnyitása előtt kaptuk a Magyar Tudományos Akadémia épületében. Néhány hét alatt kellett elvégeznünk azt, amire másutt hónapok állanak rendelkezésre és néhány nap alatt teljesítettük a kongresszusi irodában azt a munkát, amelyre másutt hetek, sőt hónapok szolgálnak.

Hogy a kongresszus mégis a nagy siker jegyében folyt le, azt elsősorban Intézőbizottságunknak, a fővárosi Idegenforgalmi Hivatalnak, a MÁV vezetőségének, kongresszusi irodánk lelkes hölgytagjainak és kiváltképpen ifj. Bókay Jánosnak köszönhetjük, aki a legnagyobb odaadással szolgálta a Pen Club világkongresszus ügyét.

De hálásan kell megemlékeznünk az osztrák Bundesbahnen és a csehszlovák államvasutak hathatós támogatásáról is. Az általuk nyújtott vasúti kedvezmények igen sok szégyenebb sorban lévő írókat bírtak arra, hogy a budapesti kongresszuson részt vegyen.

Mielőtt a magyar kongresszus anyagi ügyeivel foglalkoznánk, rá akarok mutatni arra, hogy a három esztendő előtt lefolytatott bécsi Pen Club világkongresszus 125,000 schillingbe, vagyis 100,000 pengőbe került, és hogy a lengyelek is ezelőtt két esztendővel több mint 80,000 zlotit, vagyis 70,000 pengőt adtak ki az igen sikerült varsói kongresszusra.

A budapesti világkongresszust az állam és a főváros anyagi és erkölcsi támogatásával csináltuk meg, ehhez hozzájárult néhány iparvállalatunk anyagi támogatása, melynek megszerzésében Herczeg Ferenc és Vészi József ömeltósága jártak közben, legnagyobb hálánkat kiérdemlő módon.

A magyar királyi kormány 17,000 pengő készpénzzel járult hozzá költségeinkhez, Budapest székesfőváros pedig 15,000 pengő készpénzzel. Ezen kívül természetbeni hozzájá-

¹²⁵ G.m. K.n.

ulásokat is kaptunk, nevezetesen a fővárostól 7,500 pengő értékben, a magyar kir. kormánytól a MÁV ingyen jegyei és a MÁV balatoni kirándulása révén, továbbá a dohányjövédék adománya beszámításával 15,000 pengő értékben.

Meg kell jegyeznem, hogy a magyar kir. miniszterelnökség már 1931. év őszén fizette be pénztárunkba az első 5,000 pengős részletet. Ebből azonban fedezni kellett a kongresszus előkészítésének némely kiadását, delegátusaink kiküldetését Hágába és Londonba, továbbá a pályanyertes Földi-regény fordítási honoráriumának tetemes részét is. Amikor ez év elején átvettem a Pen Club titkárságát, ebből az 5,000 pengőből már csak 1,00 és néhány pengő volt a Magyar Pen Club pénztárában.

Ezek után most már pontos számadásokkal fogok szolgálni:

Bevételek:

A Magyar Királyi Kormány hozzájárulása:

a.) Miniszterelnökség sajtóirodája 5,000. – P
6,000. – P

b.) Külügyminisztérium 6.000. – P

Budapest Székesfőváros hozzájárulása készpénzben 15.000. – P
32.000. – P

Kiadások:

A tavalyi hollandiai kongresszusra három kiküldött delegátus költségei
(a budapesti kongresszusra való meghívás céljából) 1,900. – P

Kosztolányi Dezső londoni kiküldetése 1,000. – P

A kongresszus előkészítésének adminisztratív költségei 1931. május 22.-
től 1932. január 5.-éig (ifj. Bókay János elszámolása szerint): 2,476.77 P

Kongresszusi költségek Mohácsi Jenő elszámolása szerint
(1932. január 17.-től június 3.-áig)

a.) 50 pengőn aluli tételek 2,403.35 P

b.) 50 pengős és azon felüli tételek 16,469.43 P

Varságh János pénztáros közvetlen kifizetései 5,926.68 P
30,176.13 P

Bevétel: 32,000. – P

Kiadás: 30,176.13 P

Marad: **1,823.87 P**

Nagyobb tételek:

a.) Mohácsi Jenő elszámolásából:

IV/1. bécsi utazás (költség fele) 60. – P

IV/10. prágai utazás 75. – P

a külföldi résztvevők osztrák és csehszlovák
vasúti kedvezményének megszerzése céljából

IV/21. May-nyomda számla 52.62 P

IV/22. fordítások ellenőrzése (Sarlós) 50. – P

IV/24. bécsi út, költség kétharmada 70. – P

Bundesbahnen, Németh Mária, Clemens Krauss
operaigazgató stb.

IV/30. 500 C[lemens] K[rauss] átutalása 88.45 P

a csehszlovák külügyminisztérium sajtóosztályának kedvezményes jegyek kiállítására, [a]
Magyar Nemzeti Bank révén

V/6. levélportó 72.12 P

V/10. az Idegenforgalmi Hivatal három hölgyének a háromszori éjjeli munkáért 150. – P

V/12. (Sarlós) 80. – P

V/13. Heltai Hugó

kongresszusi irodai hivatalnok 100. – P

V/14. Révay-nyomda számlája 160.68 P

V/14. Törley pezsgő az ismerkedési estre 192. – P

V/14. Halász Gábornak

a könyvkiállítás rendezéséért 55. – P

V/17. 54 drb. vízum

a Külföldiek Ellenőrző Hatóságnál 108. – P

V/18. Pándy idegenkísérő munkadíja 60. – P

V/18. ifj. Bókay Jánosnak

adminisztrációs költségére 100. – P

V/18. Rákosi Margit

kongresszusi pénztárosnál benyújtott bonok 293,57 P

V/22. Pajor Rózsi

irodai hivatalnok hátralévő díja 80. – P

V/22. balatoni hajó 250.40 P

V/22. Hans Nüchtern, kölcsön 100. – P

(június 8-án visszajött, elszámolva Mohácsi Jenő titkári könyvében)

V/22. Fészek ismerkedő est 756.28 P

V/22. Lunch a Dunapalotában 145. – P

V/22. Kósa György
(zongorázás az ismerkedő esten) 50. – P
Opera díszelőadás 2,012.28 P
Boyok az irodában 100. – P
Cserkészkötség 159,68 P
Cserkészkötség 72,49 P
Jutalom a cserkészeknek 100. – P
Heltai Hugó hátralevő fizetése 200. – P
Fischer másolóiroda számlája 289.71 – P
Zsófia sétahajó 200. – P
Ezen a hajón elfogyasztott italok 51. – P
Fedák Ágota tolmácsnak 100. – P
Cigány-est Gundelnél a Gellért-szállóban 1,781.67 P
Magyar Imre cigány 200. – P
Pester Lloyd 200 példánya 51.20 P
Díszbankett a Hungáriában 3,249.82 P
Dr. Drucker Györgyné irodai honorárium 120. – P
Magyar Tudományos Akadémia altisztjei 180. – P
May-nyomda 75,20 P
Rákosi Margit pénztáros fizetése 270. – P
Magyar Tudományos Akadémiának
kölségmegtérítés 62. – P
Heltai Jenőnek kölségmegtérítés 150. – P
A kongresszusi jegyzőkönyv gyorsíróinak 700. – P
Medgyaszay Vilma (ismerkedési est) 80. – P
Kosztolányi Dezsőnek kölségmegtérítés 120. – P
A Székesfővárosi Idegenforgalmi Hivatalnak
(autóbuszok, szállók) 1,527.29 P
Mohácsi Jenő nyugta nélküli kiadásai 140. – P
Philips hangerősítő (Akadémia) 82.40 P
Az intézőbizottság ifj. Bókay Jánosnak 500. – P
Az intézőbizottság Mohácsi Jenőnek 500. – P
Telefonszámlák 248.58 P
16,469,43 P

b.) Varságh János pénztáros elszámolásából

III/1. portókötség 72. – P
III/1. elnöki kiadások 25. – P

III/22. elnöki kiadások 40. – P
IV/6. Radó Antal olaszországi útja 400. – P
IV/22. Nouvelle Revue de Hongrie 400. – P
IV/27. Oszták Bundesbahn 400. – P
IV/27. kongresszusi jelvény 200. – P
IV/30. ifj. Bókay Jánosnak
adminisztratív kötség 100. – P
V/4. Nouvelle Revue de Hongrie 700. – P
V/14. ifj. Bókay Jánosnak
adminisztratív kötség 200. – P
V/14. Dunaszövetség
pályaudvari szolgálata 150. – P
V/14. balatonföldvári uzsonna (MÁV-nak) 600. – P
V/14. kongresszusi jelvény 600. – P
V/23. csehszlovák vasútjegyekre pótlás 30.68 P
V/23. küldöncök 9. – P
V/23. Mohácsi Jenő négyhavi honorárium 2.000. – P
5,926.68 P

Megmaradt összeg: 1,823.87 P

Ez összeg 1/32-ed része 56.966 P

17/32-ed a Magyar Királyi Kormányának 968.93 P

15/32-ed Budapest Székesfővárosnak 854.94 P

1,823.87 P

A magyar Pen Club az elmúlt tavasszal súlyos belső válságon esett át, amely majdnem felbomlással fenyegetett, éppen akkor, mikor közelgett az idő, hogy itt Budapesten vendégül lássa a világ Pen Clubjait a tizedik nagy kongresszuson. Hogy botrány ne legyen belőle, az utolsó pillanatban kiegyeztek a harcoló felek. Május 6-án a kibékült vezetők meglátogatták Berzeviczy Albertet, s megkérték, hogy vállalja továbbra is az elnökséget. Így helyre állott a belső béke, s a magyar Pen Club nyugodtan várhatta a világ minden tájáról gyülekező vendégeket.

Elmondhatjuk, hogy a kongresszus nagyarányú és nagy jelentőségű volt. Összesen 270 küldött író és családtagja jelentette be részvételét. Az emberiség kiváló íróinak igen díszes társasága állt össze május 15-én a M. Tud. Akadémia dísztermében az ünnepélyes megnyitóra.

Berzeviczy elnök francia, angol, német és olasz nyelven üdvözölte a megjelenteket. – Megemlékezve az Akadémia és épülete keletkezéséről, múltjáról, felhívta az egybegyűlteket figyelmét a teremben látható képekre, amelyek a magyar nemzet ezeréves európai kultúráját jelentik. A külföld minket csak a 19. század óta kezd ismerni. Ezért végigtekintett a magyar irodalom utolsó 100 esztendején, kiemelve azokat az írókat, akiket a külföld legjobban ismer, így Petőfit, Jókait, Madáchot, Mikszáthot, Adyt és a legújabb színműírókat. – Más oldalról a külföldi irodalom nagyjainak lefordítására mindig a legkiválóbb íróinknak volt gondja, különösen, amióta Vörösmarty, Petőfi és Arany először szövetkezett Shakespeare fordítására. Ez mutatja, mennyire rajta voltunk mindig, hogy erősítsük más nemzetekkel a szellemi kapcsolatainkat. A Pen Clubok szövetségének is az a feladata, hogy a nemzetek szellemi összetartását, barátságos közös munkáját segítse.

Az üdvözlések után a francia Crémieux Benjamin szólalt fel. Költői lendületű beszédben jellemezte a magyar nemzetet. Szerinte e nemzet kettős tulajdonsága az, hogy egyrészt szívfósan ragaszkodik hagyományaihoz, másrészt vendégszeretettel fogadja az idegent. Ez a beszéd is, és utána szinte valamennyi különösen egyet ismételt kitartóan: törekedjünk a nemzetek igazi barátságára, mentsük meg így a békét és az emberiséget.

Miután még Marinetti is átadta az olasz nemzet üdvözlését a „dicső, hősi és kitartó magyar nemzetnek, megállapították a kongresszus munkamenetét, s ezzel a megnyitó ülés véget ért. A nap többi része és a következő is operai díszelőadással, balatoni kirándulással s hasonlókkal telt el, a tulajdonképpeni munka 17-én kezdődött.

Először is Galsworthy John beszélt, megint a békéről és barátságról. A hirdetett barátság nevében bejelentette a román [Emanoil] Bucuța, hogy Erdélyben a román Pen Clubbal párhuzamosan magyar központ is fog alakulni, a cseh Conrad Edmund pedig, hogy közbenjárására július 1-től fogva Csehszlovákia minden magyar irodalmi művet be fog engedni, amely nem politikai érdekű. Mindez szép, ha így is lesz.¹²⁷

Érdekes vita folyt a Pen Club nagy világdíjáról, amelyre minden nemzet klubja pályázatra beküldheti azt a regényt, amelyet kiválaszt erre a célra. Az idén csak négy kis nemzet vett részt a pályázaton, a magyar, holland, belga és szerb, ezért hosszabb vita után úgy határoztak, hogy a díjat egyelőre nem adják ki.

Ennél is jobban felkavarta a kedélyeket a tüzes és szókimondó berlini Ernst Toller beszéde, aki a folyton hangoztatott politika-kerülést boncolta. A legnagyobb írók művei – mondta – tele vannak politikával – s itt Voltaire-t, Petőfit, Adyt említette –, de mi az, ha nem politika, hogy ez a gyűlés is az imént Marinetti fascista Olaszországát ünnepelte. A kis világnézeti harc, amely ebből keletkezett, jó volt, mert csak növelte a tárgyalás elevevességét.

Komoly eredményeket hozott [Juliusz] Kaden-Brandowskinak, a lengyelek vezetőjének néhány javaslata. Ezt egyelőre kiadták a bizottságnak, s nagy része aztán később határozatba is ment.

A következő ülés az Akadémia kistermében, május 18-án délelőtt volt. Főtárgya az volt, miképpen szolgálhatják a Pen Clubok politizálás nélkül minél jobban a béke ügyét. Salten Félix kezdte a beszédet. Megemlékezett a Pen Clubok megalapításáról és alapítói-ról, Mrs. Scott-ról és Galsworthy-ról, aztán néhány életrevaló javaslatot terjesztett ő is, meg utána Ernst Toller is.

Marinetti beszédében a Tollertől előidézett vita hatása alatt hangoztatta, hogy Olaszországban szabad a gondolat, s mikor például Benedetto Croce-ra hivatkozott, a gyűlés tagjai lelkes éljenzéssel tüntettek a nagy filozófus mellett.

Az ezután elhangzott beszédek gyakorlati eredményt nem hoztak, hacsak azt az indítványt nem vesszük, hogy a jövőben a rádiót is használják fel a Pen Clubok céljaik eszközül, vagy egy másiknak azt a gondolatát, hogy kutassák ki, mi az oka annak, hogy a nemzetek között háborúk törhetnek ki.

Ennek a napnak befejezésül Károlyi Gyula miniszterelnök estélyt adott.

Május 19-én délelőtt fél 12 órakor a kormányzó ünnepélyesen fogadta a Pen Clubok Budapesten időző tagjait a királyi palotában. Galsworthy szép beszédben üdvözölte őt és az országot. A nemzetek közti barátságot csillagnak nevezte, amely letűnt az égről. Az írók szerte vándorolnak a világon, úgy keresik ezt a csillagot, de mégsem álmodók ők, mert a cél, az emberiség nagy tömegeit éltető boldogság elérhető, való cél.

¹²⁶ (–nyi). Pásztortűz, 1932. jún. 15. 18. évf. 10. 162–163.

¹²⁷ A Romániai Pen Club autonóm magyar alosztálya az óta meg is alakult Bánffy Miklós gróf elnöklése alatt. [A Páasztortűz cikkének jegyzete]

A kormányzó válaszában kifejezte, hogy az a nagy megtiszteltetés, amelyben Magyarország részesült, mikor a Pen Clubok Budapestet választották gyűlésük helyéül, azt jelenti, hogy ez az ország nagyobb súlyú az emberiség szellemi életében, mint amennyit területe nagyságánál vagy a nemzet számánál fogva jelent. Magyarország biztos támasza kíván lenni a békének, azért azt kívánja a Pen Clubok szövetségének, hogy érje el célját: az igazságon alapuló állandó béke megvalósítását.

A nap többi része teával, bankettel, köszöntőkkel telt el. „De leírni őket vajh ki győzné sorra” – Pekár Gyula angol, német, olasz, spanyol és francia nyelven szólt egymás után, mindenki kitett magáért, csoda csodát ért. Ducsics [Jovan Ducic] jugoszláv követ a magyar vendégszeretetet dicsérte, a cseh Conrad pedig jó magyar nyelven éltette a cseh-magyar barátságot.

Közben még egy záróülés is volt, amelyen Babits Mihály, ez a tiszta elme, akinek mindig van mondanivalója, még egy befejező előadást tartott. Ezen az ülésen történt az is, hogy a Pen Club tagjai felállással tisztelték meg a most meghalt Szini Gyula, Specht Richárd és Schnitzler Arthur emlékét.

A végeredményt összefoglalva a kongresszus ezeket a határozatokat hozta:

1.) Valamennyi művészi értékű írott mű betiltása esetén annak az országnak Pen Clubja vizsgálatot indít, aztán eljuttatja jelentését a Pen Clubok végrehajtó bizottságához, az gyorsan megvizsgálja az ügyet, és tiltakozik az ország kormányánál, azonban minden ilyen tiltakozását azzal a nyilatkozattal kezdi, hogy minden politikai tekintet nélkül, csak művészi szempontból, az irodalom szabadságának védelmében szólal fel.

1.) A végrehajtó bizottság hatásköre kibővül.

2.) A szomszédos országok Pen Clubjai, különösen azoké, amelyek barátsága még nem mondható egészen zavartalannak, tartsanak időközben külön regionális gyűléseket.

Néhány kellemes kirándulás, néhány kedélyes eszmecsere, néhány izgalmas összecsapás és néhány jóindulatúan semleges üdvözlőbeszéd és előadás: körülbelül ez minden, ami vasárnaptól péntekig a Pen Clubok nemzetközi kongresszusán történt. Vagy háromszáz író gyűlt össze a világ minden tájáról, hogy eldöntsön néhány fontos problémát és elintézzon néhány sürgető kérdést, amely a szellem embereit érinti. A kongresszus eredménye mintha igazolná azt a gyakran hangoztatott téves tételt, hogy a cselekvés nem az író dolga. Mert ezen a kongresszuson alig cselekedtek valamit. Még a legintímebben irodalmi feladatot, a regénydíj kiadását sem tudták megoldani. A messzebb menő, szociálisabb jelentőségű feladatokról nem is szólva.

Az író és az írás társadalmi és erkölcsi problémáiról sokat beszéltek ezen a kongresszuson. Részletesebben és elmélyedőbben azonban csak Babits Mihály finoman felépített, filozofikusan emelkedett előadása foglalkozott az író etikai feladataival. A többiek csak röviden, felületesen érintették azokat a kérdéseket, amelyeknek a legerősebben kellene foglalkoztatniuk a mai írói lelkiismeretet. Feleletet pedig egyik kérdésre sem kaptunk.

Beszéltek az írás szabadságáról. Megszületett néhány rokonszenves határozat. Hogy nagyobb, izgalmasabb vita is volt erről, hogy a gondolatszabadság megint forrón aktuális kérdéssé vált egy-két percre: ez egy-két külföldi idealistának köszönhető. Rajtuk kívül három fiatal magyar író, Illyés Gyula, Sárközi György és Zsolt Béla tett még néhány bátor javaslatot és Felix Salten egy óvatosan-bátrát. Volt egy-két majdnem felemelő pillanat, amikor néhány száz író a távollévő Benedetto Croce-t és Louis Aragont ünnepelte és velük a megcsúfolt gondolatszabadságot. Végeredmény: a Pen Club elhatározta, hogy a jövőben tiltakozni fog az írók és könyvek üldözése ellen. Ez szép és megnyugtató. De miért csak a jövőben? Mintha most nem lenne elég tiltakozni való. Hiszen felsoroltak egy sereg esetet és könnyű lett volna még többet felsorolni. Miért kell újabb betiltásokra, újabb bebörtönzésekre várni? Miért nem tett valamit ez a kongresszus a német [Carl von] Ossietzkyért, aki egypár nappal a kongresszus kezdete előtt vonult a börtönbe, és a francia Aragonért, akire egy verse miatt vár hamarosan ez a sors? Miért nem sorolta fel minden egyes Pen Club delegátusa már most azokat a sérelmeket, melyek valamelyik tagját a legutóbbi időben érték, és miért nem küldött a kongresszus mindenhová tiltakozó táviratokat? A kongresszus harcot ígért az elnyomás ellen és mindjárt meg is maradt az ígéretnél. Tudjuk jól, hogy írók sem egymagukban, sem kongresszusba gyűlve nem érhetnek el

pozitív eredményeket a sokkal jobban megszervezett rosszindulattal és szellemi sötétséggel szemben. Csak erkölcsi állásfoglalásról lehetett volna szó, az egyetlen nemzetközi, polgári írószervezet egységes, kemény demonstrációjáról – de e helyett csak egy ígéret született meg, hogy „majd legközelebb tiltakozunk”.

A kongresszus másik főtémája, a világbéke hasonló sorsra jutott. Hogyan dolgozhatnak az írók a világbéke érdekében a politika teljes kikapcsolásával? – ez a figyelemreméltó diplomáciával megszerkesztett kérdés már magában hordta a feleletét is. Mindenki rögtön egyetértett abban, hogy a politika érintése nélkül a „leggutgesinnte” módon sem lehet hozzányúlni a béke problémájához. Marinetti szerint már a békekérdés felvetése is politika. Ebben igaza is volt. De nem volt igaza abban, hogy ezért nem is szabad a kongresszuson a békéről beszélni. Beszélni kellett volna, természetesen megint a morális tiltakozás jegyében. Meg kellett volna állapodni, hogy milyen nemzetközi propagandamódszerekhez és tiltakozó apparátushoz nyúljanak a világ írói abban a pillanatban, amint egy új háború veszélye aktuálissá válik. Mialatt a kongresszus a Balatonra rándult ki, Tokióban a militaristák megölték a miniszterelnököt és mire a kongresszus véget ért, már át is vették Japánban a hatalmat. Nem lehetünk százszázalékosan biztosak abban, hogy esetleg, mire a kongresszus legközelebb összeül... De a gondosan sterilizált és elcsomagolt világbéke egy évre ismét a Pen-vezetőség aktái közé került.

Persze ismétlem, elhangzott néhány nagyon szép, nagyon nobilis hangú és tiszta szándékú beszéd ([Benjamin] Crémieux és [Jules] Romain a békéről, Karinthy a világnyelvről stb.), amelyeket érdemes volt elmondani és érdemes volt meghallgatni. Egy megnyitóbeszéden és egy pohárköszöntőn kívül egy hangot sem hallottunk annak a hivatalos magyar irodalomnak a részéről, amely olyan elkeseredetten verekedett a kongresszus előtti hetekben a vezetésért – és ez is a kongresszus pozitív eredményei közé könyvelhető. Ennél sokkal több pozitív eredményt azonban nem kaptak azok, akik határozott társadalmi állásfoglalást várnak a világirodalmi élet vezető szervétől. Talán majd legközelebb.

A poéták, esszéírók és novellisták érzékenysége köztudomású. Idegzetük felfogja a legelmosódottabb benyomásokat. Tudatuk a „szellem” teljes hajlékonyságával kíséri mindent. Nem kerül el a figyelmüket semmi. A szavakban meg tudják ragadni az egész világot. Ahogy ezerszer elmondták magukról, a világ érverései ők, az emberiség szívei, melyek a bajokra feldobognak. S mégis, most Pesten, amikor kétszázegynéhányan a világ poétái, esszéírói és novellistái közül a PEN Clubok világkongresszusára összegyűltek, e minden emlékek hárfájánál érzékenyebb lelkek egész kiábrándítóan felmondták a szolgálatot. Süketen és elapdant még a közvetlen napjaikra sem emlékeztek. Holott csak pár nappal a kongresszus megnyitása előtt dördült el a fehér emigráns Gorgulov revolvéré azért, mert Franciaország még mindig nincs hadiállapotban Oroszországgal, Tokióban pedig szinte közvetlen a kongresszus előtt ugyancsak elcsattant egy revolver, sőt egy csomó bomba robbanása kísérte, szintén a háború követeléséért.¹³⁰ Olyan érzékenyek volnának már a világ poétáinak, esszéíróinak és novellistáinak az idegei, hogy az ilyen erőteljes brutalitásokra már nem is reagálnak!? Meghaladná ez az ingerküszöbük érzékenységét!? Ha így volna, tudunk „finomabb” momentumokra utalni. Sejtelmes és romantikus képekre, ha ezek inkább felhívják a figyelmüket. Az orosz–kínai vasútvonal mentén, kimondhatatlan nevű állomásokon s szanaszét a világon spelunkák és paloták mélyén, mindenütt ugyanazzal a szándékkal az új háború csóvavetői járnak! Nagyon költői ez a szituáció; lehetetlen, hogy ne hasson a világ poétái, esszéírói és novellistái fantáziájára. S ezek a finom idegek még csak meg sem rezzennek!? Ezeket az idegeket, amiket sikolyra készített egy eltaposott virág, a revolverlövések és bombák lármája közt háborúba gördülő világ még csak meg sem ejti!? Mi történt a finom idegekkel, amikor évek óta azért jönnek össze a legnagyobb távolokból – ez lévén szövetkezésük egyetlen célja, alapja –, hogy a lelkiismeret gátját vessék minden háború ellen! Most miért nem tiltakoztak a küszöböt közvetlen átlépni készülő, oroszok elleni japán provokáció, az új világháború ellen?

Hónapok óta várjuk ezeknek az állítólagos finom és tiszta szíveknek a tiltakozó szavát. mert kitől várhatjuk, ha nem tőlük – a „kultúra nevében”, az „emberiség nevében” a megbélyegző kemény szavakat!? Hiába vártuk! Hallgattak, amikor Sanghaj utcáit gránát és gáz marta. S hallgattak most is napokon keresztül a pesti kongresszuson, s legfeljebb arról tanakodtak, vajon hogyan dolgozhatnak a béke érdekében – politika nélkül, s mert

¹²⁹ K 1932. 7. évf. 6. 456–457. és Gaál Gábor: *Válogatott írások* I. k. 452–454.

¹³⁰ Utalás a francia köztársasági elnök és a japán miniszterelnök májusi meggyilkolására, vö. 104. jegyzet.

a kör négyszögesítésének ezt az új változatát nem tudták megoldani, szétosztak és elutaztak. Mi célja volt az egésznek? Miért jöttek össze? A világ poétáinak, esszéíróinak és novellistáinak egy világkongresszus alkalmával nem volna tennivalója, mint pár ünnepi vacsora s egy sétahajózás a Dunán, amelyről harminc nyelv változatában megírják majd, hogy „ezüst szalag” a várhegy alatt?

Milyen különös! A világ muníciógyárai hónapok óta fokozott tempóban, éjjel-nappal dolgoznak. A sanghaji kaland még nincs lezárva. Korea és Nagaszaki között szakadatlan sorban vonulnak a csapatszállító hajók, s a világ poétái, esszéírói és novellistái, „az emberiség lelkiismeretei”, a „tisztá humánium” képviselői közül mégsem kiáltott föl egy se! Egyetlenegy se! Kétszáz-egynéhány író közül 1932 májusa végén nem akadt senki, aki a forró hamu alatt dohogó bestiális lángok készülő kicsapása előtt felhördült volna. Még Toller is, akinek pedig tudnia kéne – hallgatott. Leszerelték? Udvarias figyelmeztetést kapott, avagy végleg közéjük süllyedt? Oda tartozna? Mindegy! Hallgatott ő is, és hallgattak valamennyien. Hallgattak a magyar fiatalok. Illyés Gyula is másról beszélt. S ha kipirult is Aragon neve hallatára, mit ér a sajtószabadság követelésének hangoztatása, mikor a sajtó rabsága következmény s nem ok. Holott az okokat kell megszüntetni, vagy ha már egyéb nem megy, hát az okok ellen tiltakozni. S még ebben a hamis és leplező kérdésfeltevésben is úgy döntöttek, hogy majd a jövőben, ha sérelem éri valahol az írói szabadságot, majd akkor az illetékes PEN Club jelenti ezt a nemzetközi főtítkárságnak, s ez majd az összes PEN Clubok nevében tiltakozik a sajtó szabadságát korlátozó kormány előtt. Milyen heroikus szép ügymenet! Mennyi eredménnyel fog járni! A kétszáz-egynéhány európai szellem azonban, akik ezenkívül még felnőttek is – így határoztak. Micsoda fantázia-kiszikkadt játékok! Micsoda életidegenség és – visszaesés! A múlt évi varsói kongresszuson legalább még manifesztáltak valamit. Pár évvel ezelőtt még a varsói manifesztumnál is erőteljesebben követelték a népek testvériesülésének szükségességét. Az idén hallgattak. Amily mértékben nő a világreakció, oly mértékben hallgatnak el titkos támogatói. Persze, amikor még beszéltek, akkor pillanatnyilag tényleg háborúmentesnek látszott a világ. A színes szavak felröppenhettek a kék levegőbe. A tiltakozás nem zavarta a kormányok és hadiiparok érdekeit, ma már viszont olyan közeli a háború, hogy hallgatni kell felőle, s főleg hallgatni azoknak, akiknek a háború – a saját háborújuk.

Mert az ő háborújuk készül azok ellen, akik a PEN Clubok nemzetközi szervezetének kialakulása óta mindig tudják, hogy tagjai legkevésbé sem lelkiismeretei az emberiségnek s őrizői a kultúrának.

Akkor a Magyar PEN legfiatalabb tagja voltam, ma talán már a legrégebb vagyok: még részt vettem a Nemzetközi PEN 1932. májusi, nevezetes budapesti kongresszusán. Tizenkilenc éves voltam, alig léptem be a huszadikba, mögöttem volt első verses könyvem,¹³² meg az, hogy Babits Mihály először közölte versemet a Nyugatban, a Magyar PEN benjáminjává így lehettem. Frissen futkároztam az ide érkezett jelesek között.

Jeles volt bizonyára Max von Sydow német költő is, akivel nagyokat sétáltam, beszélgettem; resteltem, de nem tudom, hogy belőle azóta mi lett. Emlékszem a dunai hajókirándulásra is, kivált arra a kis kínaira, aki ott Heltai Jenő körül serénykedett, nem győzött széket tolni alá, kabátját fölsegíteni, mígnem illusztris írónk – némileg büszkén, hogy hírneve, lám, a Mennyei Birodalomig hatolt – meg is kérdezte tőle: „Mondja, kedvesem, miért tisztel Ön engem ilyen határtalanul?” Égnek fordította szemét a kis kínai, úgy rebegette: „Mert kövér és öreg!” Nekem magával Marinettivel volt kalandom, mert egy fogadás előtt vagy után a Fészek-klub kapujában megkérdezte tőlem, hogy miket is írok. Szemlesütve mondtam, romantikusan: „Sajnos, csak verseket.” Hát jól leteremtett. „Mi az, hogy sajnos?” – harsogta vígan. – „Legyen büszke, fiatalember! Annál nagyobb boldogság és dicsőség nincsen!” Amiben igaza is volt. Még nem tudtam, hogy öt év múlva egy teljes újságoldalon fogok nekirontani azért a vastag kötetnyi poémáért, amit az etiópiai fasiszta hódítás dicsőítésére írt. Egyelőre csak szemem-szám elállt, amikor a Tudományos Akadémia nagytermében füttyművészetével produkálta magát. Kissé feszengve, de barátságos tapssal honorálta a fasiszta olasz PEN delegátusának bravúros füttykoncertjét a Nemzetközi PEN tagságának az a része, amelynek később érvényesülő finnyássága, negyedszázad múlva, a magyar PEN méltóságát, jogait próbálta kétségbe vonni. Mint magyar PEN-delegátus, emlékeztettem is erre a különbségre akkor Londonban a Nemzetközi PEN-t.

Ámbár hasonló természetű kontroverziákból keletkezett már az a magyarországi botrány is, amely a Nemzetközi PEN 1932. májusi budapesti kongresszusát előzte meg.

Kosztolányi Dezső, aki a kongresszus előestéjéig a Magyar PEN elnöke volt, a Pesti Hírlap tudósítójaként 1931 decemberében Londonban járt, ahol kérésére Lord Rothermere fogadta, s az év legjobb magyar írói művének jutalmazására kétezer [helyesen: ezer – CSM] fontot ajánlott fel.¹³³ Kosztolányinak választania kellett opportunizmus és mesterségbeli meggyőződés között, mert a hazai hatalom a kongresszus anyagi támogatá-

¹³¹ G. K.n. [1966]

¹³² *Első ének*. Szerzői kiad. (Bíró Nyomda) Bp., 1931.

¹³³ A továbbiakra és Hatvany Lajos leveleire Dok 44.

sának megtagadásával fenyegetőzött, megbosszulandó, hogy Kosztolányi ezt a pénzt Krúdy Gyula és Móricz Zsigmond között osztotta meg, vagyis – „kijátszva” a lordot, aki oly kedves volt a hazai hatalomnak – olyan két írónak kedvezett, aki a hazai hatalomnak korántsem volt kedves. Határozatát Kosztolányi nem másította meg; inkább lemondott. Vele távozott a Magyar PEN-ből átmenetileg – miután az új vezetőség Ignót, Hatvany Lajost, Krúdy Gyulát, Bíró Lajost már kizárta – Babits Mihály, Füst Milán, Karinthy Frigyes, Kassák Lajos, Sárközi György és még vagy harmincan. Így aztán a kongresszus megrendezhetése kedvéért megválasztott kompromisszumos elnöknek, Berzeviczy Albertnek a kongresszus után mindjárt le is kellett mondania, helyét Radó Antalnak adva át.

A dolgok menete érdekfeszítően követhető annak a Hatvany Lajosnak leveleiben, akit – miután a Magyar PEN-ből kizárták – Alfred Kerr németországi PEN-elnök a német PEN tagjául hívott meg. Leveleit Hatvany 1932 májusában Yvette Lebas francia újságíró-nőhöz, későbbi jeles író-nőhöz, az akkori magyar emigráció lelkes, önkéntes „sajtófőnökéhez” intézte, akinek archívumát 1975-ben (amikor nagy részét publikáltam is) a már elhalt Yvette nővére, Julien Benda özvegye bocsátotta rendelkezésemre. Ezek a Hatvany-levelek a Magyar PEN Club történetének sarkalatos dokumentumai – s éppoly fontos dokumentumai a harmincas évek magyar kultúrtörténetének és köztörténetének is.

Szemelvényeiket alább itt adom. 1932 májusának első feléből az első:

„...A PEN Club most megválasztott elnöke, Berzeviczy úr, aki elnöke az Akadémiának és a Kisfaludy Társaságnak is, az irodalomtól idegen individuum, a szellem fehérgárdistája, tudatlan tudós, s aki a külföldieket fogadni fogja, Pekár Gyula a legrosszindulatúbb s legtehetségtelenebb író, a szellem hitleristája, aki az ötvenhatszoros gyilkos Héjjas Iván barátságával kérkedik. A PEN Clubból Krúdy Gyulát, Hatvanyt, Ignót, Kemény Simont, Dóczy [Jenő]t, Vámbéry [Rusztme]t, Bíró [Lajos]t, Balla Boriszt, Barabás Gyulát – egy szóval minden haladó szellemet kizártak. Az ide érkező francia íróknak nem szabad interjúkat adniok, amíg velem nem beszéltek. Jules Romainst, Luc Durtaint és [Benjamin] Crémieux-t várják. Amint megérkeztek, azonnal hívjanak fel telefonon: 653–10. A számra Maga bizonyára úgys emlékszik...”

Hatvany hevenyészett listájából csak három név viselője szorul ma már magyarázatra: Dóczy Jenő, a kiváló irodalomtörténész, Barabás Gyula, az érdemes proletáriró, és az ifjú neokatolikus Balla Borisz, aki akkor még nem volt Gömbös Gyula titkára. (Bíró Lajos neve úgy került ide, hogy akkor – mint Hatvany – két emigráció között átmenetileg itthon volt.)

De következék mindjárt Hatvany 1932. május 16-i levele:

„...Lefèvre úr, a Nouvelles Littéraires munkatársa, minden valószínűség szerint a Maga megbízásából, figyelmeztette honfitársait, hogy látogassanak meg és miattam a PEN Clubban protestáljanak. Itt azonban a junkerek és a mágnások, amint szokták, megdolgozták őket, s most úgy viselkednek, mint a disznók. Tegnap tüntető tea volt nálam, száz-

negyvenhatan kerestek fel, csak Crémieux és Jules Romainst hiányzott, éppúgy, mint Durtain... Nagy-nagy kár, hogy nem volt itt a PEN-kongresszuson; minden másként alakult volna...”

Frédéric Lefèvre, aki akkor a Les Nouvelles Littéraires képviselőjében jött el a budapesti PEN-kongresszusra, később ennek a nagy rotációs hetilapnak élére került; magyar szimpátiáit, kapcsolatait emigránsainkkal megőrizte. Luc Durtain később, a Franciaországot megszálló nácik irányában sem volt épp a leggerincesebb. Benjamin Crémieux-ről, a francia PEN főtitkáráról, a méltán nagynevű esszéistáról, aki hadifogoly századosként végül Buchenwald áldozata lett – s akire Hatvany, mint aztán kiderült, mégis és joggal számíthatott – újat mond a dátum nélküli, 1932. május végi vagy június eleji levél:

„...A PEN-ügy rám nézve végül mégis némi kis diadalka egy nemévé alakult. Crémieux felvilágosított, hogy engem a PEN Clubba fel kell venni, minek következtében a reakciós uraságoknak valószínűleg fel kell a sátorfájukat szedniök, s végre alakulhat itt egy minisztérium által sem tiltott haladó társaság. De az is lehet, hogy egészen másként lesz. Francia íróknál ugyanis furfangosabbak a magyar urak. No, belőlem elég is. Sok is, már sok... Hatvan éven felüli hölgyeknél a PEN-kongresszuson igen nagy sikerem volt; a legközelebbi PEN-kongresszuson, remélem, a hetveneseket bájoló el...”

Ami Crémieux szavait illeti, igaza lett: meglelt, s nemcsak Hatvanyra nézve, a „diadalka”. Külföldi író társainak szolidaritásával, csaknem százötven vendégével a „tüntető teán” – olvasom a most megjelent Hatvany-levelezésben, az általam 1975-ben publikált levelek teljes szövegével együtt – egy Gerhart Hauptmannhoz intézett szép levélben Hatvany boldogan s méltón dicsekedett. Berzeviczynek, mint már említettem, távoznia kellett, a Magyar PEN egészen az 1944-es német megszállásig a valódi magyar irodalom egyik utolsó meghitt rezervátuma maradt. Csak éppen legkiválóbb tagjainak fájdalmasan nagy része már nem érte meg a felszabadulást. Az sem, aki Berzeviczyt a Magyar PEN élén felváltotta: a nyolcvanharmadik évében járó Radó Antal a nyilas bábkormány rémuralma alatt, két hónappal Budapest felszabadulása előtt öngyilkos lett.

A Magyar PEN története a felszabadulással kezdődött újra.

Varannai Aurél
PEN-kongresszus, 1932
 (1966)¹³⁴

Kosztolányi Dezső volt a Magyar PEN elnöke és „Désiré” vonzó egyénisége is hozzájárult, hogy abban a kuszált magyar irodalmi életben, amelyben mély szakadék választotta el az „urbánus” írókat a „provinciálisok”-tól, liberálisokat a jobboldaliaktól – legalábbis a kongresszus tartamára – fegyverszünetet tartsanak. Ehhez persze az is hozzájárult, hogy az ilyen nemzetközi parádéről senki sem akart lemaradni. Így aztán a megnyitás napjának ünnepi estebédjén a Margitszigeti Nagyszálloda apró zászlókkal dekorált asztalánál „mindenki” megjelent, érte ez alatt nemcsak az írókat, újságírókat, de az ilyen alkalmakkor elmaradhatatlan sodródó „az irodalom barátait” is.

Meg kell említenem azt is, miért a Margitszigeten rendezték az ünnepi vacsorát? A margitszigeti „Grand” bérője akkoriban Tarján Vilmos volt, az Est-lapok felejtetetlen riportere, aki a tollat főzőkanálra váltotta föl, és lett azoknak az években a magyar főváros legsikeresebb vendéglőse, aki a New York kávéházban, majd a szigeten és végül a Lukács-fürdő szállodájában rendezte be vendéglőjét és bárját, amelyek az ő vezetése alatt a legfelkapottabb szórakozóhelyek lettek. Csak természetes volt, hogy az egykori, közkedvelt „kolléga” kapott elsőséget a PEN ünnepi bankettjének rendezésében is.

Én abban az időben az Újság munkatársa voltam, ott jelentek meg első novelláim – no és régebben Kis József szerkesztő úr HÉT-jében. Az apró termetű Kis József, kitűnő költő és providenciális szerkesztő arról is nevezetes volt, hogy – általában – nem fizetett honoráriumot. De a PEN-kongresszuson történt részvételemet nem az indokolta, hogy honoráriumot én sem kaptam a HÉT-től, hanem az, hogy szüksége volt a rendezőknek idegen nyelveket jól beszélő résztvevőkre, akik a francia, angol, német vendégekkel társalogni tudtak. Miután pedig én jól beszéltem franciául és a húszas évek elején ismeretségbe jutottam [André] Gide-del, [Georges] Duhamel-lel és a Pesten is megjelent Jules Romain-nel, engem rendeltek ki Jules Romain, a *Jó szándékú emberek* nevezetes regénysorozata írójának, az „unanimista” mozgalom¹³⁵ atyjának budapesti kísérőjéül. Mellette ültem a vacsorán is, magyarázgattam, ki kicsoda, fordítottam a szónoklatokat, amelyekre egyébként már nem nagyon emlékszem.

Annál felejthetlenebb volt a másnapi balatoni kirándulás. Különvonat vitte a PEN vendégeit Balatonfüredre, ahol az akkori Grand Hotelben, délben rendezték az ünnepélyes fogadást. Az ebéd alatt cigányzene szólt – ami éppen nem volt odavaló, mert alig ér-

tettük egymás szavát. És akkor következett az a meghökkentő jelenet, ami feledhetetlenné tette a füredi bankettet.

Velünk jött Pestről Nagy Emil, a Bethlen-kormány volt igazságügy-minisztere, makacs liberális, „anglofil”, aki éppen angol nyelvtudása ürügyén csatlakozott a vendéglátókhoz. Nagy Emil nagy bajuszú, barna arcú, fekete szemű, hatalmas szál ember volt, akkor az ötvenes éveiben, „tősgyökeres magyar típus”. Alig hogy a banda rázendített egy csárdásra, Nagy Emil hirtelen felpattant az asztala mellől, odaállt a cigány elé, intett a prímásnak, és olyan csördögölőbe kezdett a banda duhaj kísérete közepette, hogy csak úgy ropta a vad csárdást, ujjait csattogtatva, két karjával vezényelve a bandát. Ámult, bámult az egész vendégsereg, ilyen „folklórra” ebéd közben senki sem volt felkészülve. Jules Romain a fölembe súgta: „Ez egy vad magyar?” – és bizony a legtöbb idegen nem tudta, megrémüljön a látványtól, vagy élvezze a mulatságot. De azért amikor a cigány elhallgatott és Nagy Emil izzadó homlokkal visszasietett az asztalához, úgy zúgott a taps, hogy a prímás újrázott volna, ha nem intik le. A hatás egyébként vegyes volt, a rendezők kissé restelkedtek, mert úgy érezték, hogy már csak a puszta, a paprika és a Rákóczi-induló hiányzik az „igaz magyar” képzethez, de hát ezen is túlestünk.

Hajó vitte át a társaságot Siófokra, onnan ismét vasúton tértünk vissza Pestre. Biztos vagyok benne, hogy a franciák, németek, angolok ezt a füredi jelenetet – a szép kongresszusi jelvényekkel – hazavitték magyarországi emlékül.

¹³⁴ G. K.n. [1966]

¹³⁵ A kollektív életet és érzelmeket megszólaltató „proto-avatntgárd” költői irányzat.

1932 tavaszán, Budapesten rendezték meg a Pen Klub kongresszusát. Akkor még nem voltam rendes tag (1933-ban, első darabom bemutatója után vettek fel hivatalosan), de meghívót kaptam az ülésekre és rendezvényekre.

Az ismerkedési esten a Fészek Klubban elébem toppant Marinetti.

– Ugye, megmondtam, hogy még találkozunk? – kérdezte nevetve.

Az ismerkedési est író résztvevői is harsány „halló”-val üdvözölték, mikor elolvasták nevét a szmokingja hajtókájára tűzött lapocskán. A lelkes fogadtatás nem az olasz delegáció vezetőjének szólt, hanem az évtizedek óta híres-hírhedt „enfant terrible”-nek, akik a világsajtó Európa koffeinjének keresztelt el.

Ezúttal is gondoskodott róla, hogy botránykavaró hírét öregbítse. Képzeljük el a Tudományos Akadémia nagytermében az előkelő írógrémiumot: az emelvényen Galsworthy, mellette a magyar részről elnöklő legkonzervatívabb irodalomtudós, akit a rossz nyelvek „márványökörnek” kereszteltek el... no nem, hát ennyi fennköltséget Marinetti egyszerűen nem volt képes elviselni.

Delegációjának szűzbeszédét még szép illedelmesen mondta el. De később (tán másnap?) engedélyt kért, hogy elszavalhassa legújabb versét. Halljuk, halljuk, biztatták minden oldalról. Hát... a költemény egy kutyusról szólt, „aki” elvesztette a gazdáját, és most kétségbeesetten keresi. Ahogy kutyák szoktak keresni szag után, sőt szagok után tájékozódva, utcasaroktól utcasarokig... ez sem az, az sem az... Marinetti ebbé lényegülten nyűszített, vonított, vakkamtgatott, tutult... míg végre, ó boldogság, megtalálta, akit hajszolt, és illatmámortól részegen, tömény gazdiszagot szűrcsölve, ujjongva csaholta, hogy megvan, megvan, megvan a drága!

Az elképesztően profán produkciót (amely ugyanakkor virtuóz színészi remekelés volt) nevetve és tombolva tapsolták a jelenlevők. Közben az Akadémia nagytermének még a falairól is hideg veríték csorgott. Hát még a márványökör halott-fehér homlokáról. F[ilippo]. T[ommaso]. elérte, amit akart: többé senki se hitte, hogy akadémikussá magasztosulva megtagadta képromboló múltját.

Hadd említsem meg a történelmi hűség kedvéért, hogy azért nemcsak a kutyaverset adta elő a plénum előtt, hanem egyik leghíresebb költeményét, a *Drinápoly ostromát* is. Nehéz leírást nyújtani arról, hogyan szavalta ezt a jórészt csak hangfestő (ahogy a futuristák nevezték, „a szintaxis börtönéből kitört szabad szavakból”, „parole in libertà” alkotott

poémát, amely olvasva szeszélyesen összedobált főnév- és igealomnak tűnhet. De ha ő deklamálta, félelmes megjelenítőerővel idézte fel a háború vízióját: semmihez sem hasonlítható művészi brutalitással bunkózta le a hallgatót. Életemben egyszer részesültem még olyan, hangeffektusokkal létrehívott látomásban, amely F. T. varázslatát megközelítette: mikor Latinovits Zoltán szavalta Kassák *Éposz, Wagner maszkjában* című versét. (Sajnos, csak a rádióban hallottam.)

Marinetti a felszólalásaival nem aratott olyan osztatlan tetszést, mint előadói-költői bravúrával. A második napon nagy viharok közepette csapott össze Ernst Tollerrel, aki a náciellenes, haladó szellemű német írókat képviselte. Nem mintha F. T. a nációk mellett tört volna lándzsát. A szóváltás azon éleződött ki, ami a Pen Klubban azóta is örök vitatéma – hogy van-e helye fórumán a politikának, avagy nincs. A diktatúrák sosem örültek annak, ha küldötteik az irodalom nemzetközi pástján napi-politikai párviadalomba keveredtek. F. T. tekintélyuralmi rendszert képviselt, tehát az „itt ne politizáljunk” elvét hangoztatta. Nyilván erre is volt utasítása. Az olasz fasiszták akkor még egyáltalán nem árultak közös gyékényen a nációkkal, inkább azt mondhatnánk: ellenkezőleg. Viszont kényelmetlen lett volna egy mellék-hadszíntéren (az irodalom síkján) velük összekülönbözni. [...]

Marinetti és Toller szenvedélyes vitába bonyolódott, és a hallgatóság két táborra szakadva zajongott, kiáltozott. Az elnök alig tudott csendet teremteni. Végül Marinetti ügyes gesztussal békejobbot nyújtott Tollernak, mondván: „Még az én állítólagos ellenségem is tagja a mi nemzetközi közösségünknek. Bár meglehet, hogy a politikában szemben állunk, ha irodalomról beszélgetnénk Tollerrel, rögtön kiderülne: azonos nézeteket vallunk.” Nagy taps, nevetés fogadta ezt a váratlan fordulatot. Marinetti szellemességével egy pillanat alatt visszanyerte mindazt a rokonszenvet, amit már elveszteni látszott. Megint bizonyosodott, hogy óriási a gyakorlata a tömeghangulatok megnyerelésében, nem hiába áll mögötte két évtizednyi futurista botrány-háborúság.

A hivatalos értekezleteket szórakoztató rendezvények tarkították: sétahajózás a Dunán, egész napos balatoni kirándulás és estélyek, estélyek. F. T. mindig középpontban volt, és kifogyhatatlan a könnyed, elegáns tréfálkozásban. Egymásra találtak Karinthy Frigyessel, akivel szinte elválaszthatatlanok lettek. Viccparbajaikat nagy hallgatóság élvezte. Amint megjelentek valahol, kör képződött körülöttük, és szélesen hullámszott a nevetés. Marinetti egyébként a Balatontól Budapestig kizárólag a németeket szidta elmésen és mulatságosan. Elmondta, hogy mostanában újra elolvasta Tacitus *Germániáját*, és azt a megdöbbentő következtetést vonta le belőle, hogy a németek az ókor óta semmit se változtak. Éppen olyan barbárok, amilyenek a régi rómaiak idejében voltak. Meglepett, hogy az adott kényes nemzetközi helyzetben ilyen nyíltan hangoztatja ellenszenvét. Akkor még nem tudtam, hogy Marinetti életének egyik alap-meghatározója volt a német-gyűlölet. (Ez lett egyébként késői évei legsúlyosabb konfliktusának eredője is.)

¹³⁶ Uő: *Láthatatlan királyság* 228–232. Részlet.

A viszály magvát Galsworthy vetette el megnyitó beszédében. Ünnepelesen hitet tett az alapelv mellett, hogy az irodalom az emberi gondolkodásnak politikai feletti szférája. Ezért a nemzetközi életben dúló harcok hullámverése nem érheti el. „Politikamentesen kell a Pennek a békéért munkálkodnia.”

Napirenden a Pen-nagydíj odaítélési módszerének megvitatása volt. De Ernst Toller szenvedélyes felszólalásában sürgősebbnek ítélte, hogy a Pen foglaljon állást a hazájukban elnémított, vagy onnan elűldözött írók érdekében, és tegyen hitet az irodalom szabadsága mellett. Ekkor már az előbb említett akadémikus [Berzeviczy Albert] elnökölt. Többször figyelmeztette a szónokot a napirendre, majd nagy viharok közepette megvonta tőle a szót. Toller azzal ült le: „Nem tudtam, hogy egy turistaegylet összejövételén veszek részt.”¹³⁷ Az elnök eljárásán mindenki felháborodott.

Másnap aztán nem lehetett a napirendre hivatkozni és Toller elmondhatta hatalmas beszédét. Tragikus-sötét szemével, lobogó fekete üstökével szép volt, mint a forradalmi fiatalság meglevenedett szobra. Drámai kérdést vetett fel: „Hányan lehetnek köztünk, akik nem tudják, vajon részt vehetnek-e még az elkövetkező években a Pen Klub ebédjeink, mert börtönben fognak ülni, mivel az igazság és az igazságosság eszméiért küzdöttek?” De nemcsak a fenyegető náci tébolyt vádolta. Elítélte az angolokat is James Joyce megtagadása miatt, a franciákat, akik üldözik [Louis] Aragont, a magyarokat, mert börtönbe zárták Octave Mirbeau és Victor Marguerite pornográfusnak nyilvánított műveinek fordítóit, az olaszokat, mert [Erich Maria] Remarque könyveit nem engedik megjeleníteni, és másokat.

A hatás viharos és szélsőségesen ellentmondásos volt.

– Hát Oroszország? – kiáltottak közbe többen. – Arról miért nem beszél? Hogy ott mit tiltanak?

– Minden országról beszélek – vágott vissza Toller.

Aztán határozati javaslatot terjesztett elő: a kongresszus tiltakozzék a szellem munkásainak mindenfajta üldözése ellen. Ítélt el egyes kormányok tendenciáját, hogy titkos eljárások során kétségbe vonják a szabad véleményt képviselő írók tiszta jó szándékait.

A javaslathoz rögtön csatlakozott a francia és a belga delegáció. A fiatal magyar írók nevében Illyés Gyula támogatta nagy beszédben Tollert. Utána Sárközi György is hasonló értelemben szólalt meg, Zsolt Béla pedig azt vetette fel, hogy alakítson a nemzetközi Pen bizottságot az írói szabadságot érintő sérelmek kivizsgálására.

Nagy tekintélyeink közül Babits magas irodalmi színvonalú előadást tartott, Karinthy az eszperantó nyelv terjesztéséért szállt síkra.

A hivatalos magyar irodalom hallgatott.

¹³⁷ Vö. 100. és 102. jegyzet.

Jegyzőkönyv a Magyar Pen Club 1932. június 1-jei igazgatósági üléséről¹³⁸

Jegyzőkönyvet vezet Mohácsi Jenő. Elnök: Radó Antal.

Radó Antal ügyvezető alelnök konstatálja, hogy a Magyar Pen Club világtalálkozója a legnagyobb sikert aratta, amit a napról-napra érkező meleg hangú közlemények és a külföldi újságközlemények, melyek Magyarországról elragadtatva írnak, hathatósan bizonyítanak. Köszönettel tartozik a Magyar Pen Club igazgatósága mindenképp Berzeviczy Albert tiszteleti elnöknek, aki mint a magyar kultúra vezetőegyénsége méltóan szerepelt a világtalálkozó elnöki székében. Köszönettel tartozik a Magyar Pen Club a kongresszuson szereplő magyar íróknak, Babits Mihálynak, szép előadásáért, Illyés Gyulának, Zsolt Bélának és Karinthy Frigyesnek felszólalásaikért. Indítványozza, hogy az igazgatóság szavazzon hálás köszönetet Mohácsi Jenőnek és ifj. Bókay Jánosnak a kongresszus sikeres megrendezéséért.

Külön köszönet jár Herczeg Ferencnek, aki oly nagy sikerrel járt el József főhercegnél, valamint anyagiak dolgában különböző faktoroknál. Köszönet Pekár Gyulának, a rendezőbizottság elnökének, aki hathatósan segítette elő a kongresszus sikerét. (A rendezőbizottságot nem hívtuk össze, tagjai közül esetről esetre azokhoz fordultunk, akikre szükségünk volt. Ezeknek is hálás köszönetünk jár.)

Köszönettel tartozunk a Magyar Tudományos Akadémiának, nevezetesen Berzeviczy Albertnek és Balogh Jenőnek, akiknek köszönőlevelet írtunk, valamint mindenkinek, aki hálánkat kiérdemelte. Így Vida Jenőnek és Chorin Ferencnek, akik jelentősebb összegekkel támogatták a Pen Club világtalálkozást.

Köszönet jár azoknak a hölgyeknek, akik önzetlenül fáradoztak kongresszusi irodánkban a siker érdekében, nevezetesen Farkasné Marton Gittának, ifj. Bókay Jánosnénak, Parassin Klárinak és dr. Wolff Rózsának.

Radó Antal bejelenti, hogy a háromtagú Intéző Bizottság a május 28-i ülésen, miután Mohácsi Jenő titkár számadásait¹³⁹ tudomásul vette, kimondotta, hogy mandátuma megszűnt.

Radó Antal bejelenti, hogy Molnár Ferenc igazgatósági tagságáról lemondott.

Radó Antal bejelenti, hogy a kongresszus előkészítése idején kellő számú aláírással beadvány érkezett, rendkívüli közgyűlés összehívása tárgyában. Mivel az alapszabályok nem írják elő, hogy az ilyen rendkívüli közgyűlést mikor kell összehívni, Radó Antal, aki amúgy is rendkívüli közgyűlés összehívását tanácsolja, azt június 9-ére, csütörtökre, még pedig Babits Mihály előterjesztésére, este hét órára hívja össze.

¹³⁸ G.m. Mohácsi Jenő és Radó Antal aut. A Magyar Pen Club körpecsétjével.

¹³⁹ L. a világtalálkozó költségelszámolását: Dok 69.

Bókay János indítványára az igazgatóság Radó Antalnak, a Magyar Pen Club ügyvezető alelnökének, aki rendkívül sokat fáradozott a világkongresszus sikere érdekében, leghálásabb köszönétét tolmácsolja.

Heltai Jenő azt mondja, hogy a rendkívüli közgyűlésnek mindenekelőtt elnököt kell választani! A tisztikar és az igazgatóság nem érzi-e szükségét annak, hogy lemondjon! Heltai például nem vállalná az alelnöki méltóságot.

Szudy Elemér helyesli a lemondást, Schöpflin Aladár is követeli az an bloc lemondást.

Babits Mihály a tagfelvételek ügyét terjeszti elő. Kötelezettséget vállaltunk, hogy rögtön a kongresszus után beválasztjuk az új listát.

Herczeg Ferenc helyesli a lemondást. Pekár Gyula homlokegyenest a lemondás ellen van. A közgyűlés első pontja lehet, hogy fölvetik a bizalmi kérdést. Herczeg Ferenc nincs egy nézetten Pekár Gyulával. A legméltóbb, ha lemondanak az igazgatók és az ügyeket erre az egy hétre továbbviszi az igazgatóság.

Herczeg Ferenc másik indítványa, hogy mint lemondott igazgatók, ne tartsák meg a tagfelvételt.

Ebből Babits és Heltai vitája fejlődik. Heltai Jenő arra vállalkozott, hogy a tagok névsorát beterjeszti az igazgatóság elé. Másra nem kötelezte magát. Az igazgató ülés pedig Kosztolányi halasztó álláspontjára helyezkedett.

Babits Mihály hivatkozik arra, hogy ez az igazgatóság vállalta a tagfelvételt. A következő igazgatóság nem vállalt semmit.

Heltai Jenő: Az igazgatóság olyan szituációba került, hogy az a fontos, hogy azonnal lemondjon.

Schöpflin Aladár, Csathó Kálmán és Pekár Gyula vitája után Babits Mihály követeli, hogy mielőtt lemond az igazgatóság, el kell intéznie a tagfelvétel ügyét.

Heltai Jenő: Az igazgatóság nem tudja, hogy viseli-e még a közgyűlés bizalmát?

Bókay János és Babits Mihály hozzászólása után Csathó Kálmán szerint az illető urak azt akarják, hogy az igazgatóság nyilatkozzák, tagokul akarja-e őket vagy sem?

Radó Antal és Babits Mihály hozzászólása után Kosztolányi Dezső arra hivatkozik, hogy a fiatalok tisztességesen viselkedtek, hogy a kongresszust elkészíthessük. Kötelezettséget vállaltunk a felvételre.

Herczeg Ferenc: Mi jobb: ha most bukik ki az ajánlott, vagy a következő igazgatóság veszi-e föl?

Csathó Kálmán kijelenti, hogy politizálni nem hajlandó, ezért lemond máris az igazgatósági tagságról.

Babits Mihály fölolvassa a listát.¹⁴⁰

Bókay János: Lakatos László, Hegedüs Lóránd nem óhajt tag lenni.

Herczeg Ferenc: Nem kérdezték meg az illető urakat. Kitésszük magunkat egy demonstratív visszautasításnak.

Heltai Jenő is garanciát akar, hogy ezek az urak akarják-e a tagságot?

Radó Antal fölteszi a kérdést: választ-e az igazgatóság most új tagokat? Három igenlő szavazat ellen a többség nemet mondott. Radó Antal kimondja, hogy az igazgatóság nem akar most új tagokat választani.

Radó Antal fölteszi a kérdést: lemond-e az igazgatóság?

Radó Antal kimondja, hogy az igazgatóság egyhangúlag lemond. Bejelenti végül, hogy Mohácsi Jenő titkár is közölt vele lemondását a titkári állásról.

Radó Antal elnök bezárja az igazgatósági ülést.

K. m. f.

Mohácsi Jenő
Jegyzőkönyvvezető

Radó Antal
ügyvezető alelnök

¹⁴⁰ Nem ismeretes.

A Magyar Pen Club íróinak ellenzéki csoportja szerdai [június 8-i] ülésén úgy döntött, hogy a Clubban uralkodó szellem nem felel meg a Pen Clubok Világszövetsége humanista irányultságának, az írói szabadság védelmét szolgáló tendenciáinak. Egyhangúlag elutasította továbbá a régi vezetőség javaslatát, mely javaslat a nézeteltéréseket a vezetőségben végrehajtandó személyi változások útján kívánja kiküszöbölni. Ez után szavazott arról, hogy a Pen Clubban továbbra is uralkodó szellem ellen a Club keretein belül vagy azokon kívül kell-e folytatni a harcot. Miután az ülés végén az ellenzéki csoport úgy határozott, hogy kilép a Pen Clubból, valamennyi tagja aláírta a következő nyilatkozatot:

„Alulírottak, a Magyar Pen Club tagjai kínos meglepetéssel értesültek arról, hogy a Pen Club jelenlegi vezetősége – azon tagjainak tiltakozása ellenére, akik jelen szöveg aláírói között találhatók – elhagyta helyét, mielőtt teljesítette volna vállalt kötelezettségét. A Pen Club világkongresszusát megelőző utolsó ülésén a vezetőség elhatározta, hogy közvetlenül a kongresszus után napirendre tűzi azon magyar írók tagságának kérdését, akik még nem tagjai a Pen Clubnak, jöllehet irodalmi tevékenységük erre feljogosítaná őket. A vezetőség e megállapodás teljesítése alól kivonta magát. Miután semmi remény sem maradt arra, hogy a jövőben megváltozzék az a szellem, amely e taktikában megnyilvánul, véglegesnek tekintjük azon döntésünket, amelyet annak idején felfüggesztettünk, hogy a kongresszus menetét ne zavarjuk. Ennek következtében közöljük, hogy a Pen Clubból kilépünk és a csütörtöki [június 9-i] közgyűlésen nem veszünk részt.”

¹⁴¹ Francia nyelvű kézirat. OSZK Kézirattára III. f. 67. Az aláírókat l. A kilépők... Dok 28.

A jegyzőkönyvet vezeti: Mohácsi Jenő. Elnök: Radó Antal.

Radó Antal ügyvezető alelnök bejelenti, hogy ez az első közgyűlés a kongresszus után. A világkongresszusnak öröndetes eredménye ismeretes. Fényesen sikerült a kongresszus. Soha olyan barátságos hangon rólunk külföldi írók és újságírók nem írtak, soha Magyarországról ilyen rajongással nem beszéltek. A kongresszus körül sok tényezőnek volt sikere. Köszönetet kell mondani elsősorban Berzeviczy Albert öccsellenciájának, a Magyar Pen Club tiszteleti elnökének, aki bár oka volt a neheztelésre, készséggel vállalta a kongresszus elnökségének nehéz tisztjét. (*Éljenzés.*) Köszönet jár Mohácsi Jenő titkárnak (*Éljenzés*) éjt nappallá tevő, fáradhatatlan munkásságáért, valamint Bókay Jánosnak (*Éljenzés*), aki ugyanilyen buzgón dolgozott. Mindketten hervadhatatlan érdemeket szereztek a kongresszus megrendezése körül. A június 2-i igazgatósági ülés ezért már köszönetet is mondott nekik. Köszönetet kell mondanunk a miniszterelnökségnek, a külügyminisztériumnak, Budapest székesfővárosnak, a Magyar Királyi Államvasutaknak, a Déli Vasútnak, a főváros Idegenforgalmi Hivatalának és mindazoknak, akik egy vagy más tekintetben előmozdították a kongresszus sikerét. Mindezek a tényezők köszönő leveleket kaptak, kéri, hogy a közgyűlés is ratifikálja ezeket.

Köztudomású, hogy a kongresszus ügye egy ideig veszélyeztetve volt, mert tagjaink egy része ki akart lépni. A nehézségeket oly módon sikerült eliminálni, hogy a kongresszus tartamára háromtagú intézőbizottságot küldtek ki, Heltai Jenőt és Herczeg Ferencet a többség, Kosztolányi Dezsőt pedig a kisebbség akaratából. Nekik is hálás köszönetet szavazunk. Az intézőbizottság mandátuma lejárt. Az elnöki teendő az ügyvezető alelnökre hárultak. Most az a kérdés, hogy elnököt válasszunk-e vagy sem. Az igazgatóság több tagja azon a nézeten volt, hogy fel kell vetnünk a rendkívüli közgyűlés előtt a bizalmi kérdést. Természeteszerű kötelességének tartotta a lemondást az igazgatóság annál is inkább, mert a kongresszus alatt is több oldalról érték támadások. Ezért az igazgatóság június 2-án elhatározta, hogy lemond és a lemondást a közgyűlés elé viszi. Elmondotta az igazgatóság azt is, hogy in statu demissionis nem tartja helyesnek, hogy új tagokat fölvegyen. Ezért kimondotta, hogy a június 9-i rendkívüli közgyűlés után tartandó első igazgatósági ülésen fölvesz új tagokat.

Az a körülmény, hogy egy héttel később választottuk volna be az új tagokat, tán nem olyan súlyos ok, mely indokoltá tette volna azokat a sajnálatos kilépéseket, amelyekről a mai reggeli lapokban olvastunk.

¹⁴² G.m. Radó Antal aut.

Azt hiszem tehát, mondja Radó Antal, hogy sajnálatos félreértésről van szó. Azt hitték, hogy ki akartunk bújni vállalt kötelezettségünk alól, pedig erről egy percig sem volt szó.

Berzeviczy Albert felhasználta az alkalmat, hogy ő is lemondjon. De a Magyar Pen Club minden árnyalata a leghatározottabban kéri, hogy maradjon meg. Berzeviczy Albert Radó Antalhoz intézett levelében hivatkozik arra, hogy most, hogy már teljesítette a kongresszusi teendőket, okvetlenül ragaszkodni kíván lemondásához. Radó Antal azonban biztosíthatja őexcellenciáját, hogy egyes hírlapok gúnyolódásai a legmélyebb megbotránkozást keltették. Ezért arra kérjük, mondja az elnök, hogy ne hagyja el magas pozícióját.

Heltai Jenő alelnök szintén lemondott tisztéről. A Magyar Pen Club alapítása óta alelnökünk volt. Megbecsülhetetlen szolgálatokat tett a Magyar Pen Clubnak. (*Éljen, taps.*) Gróf Teleki Sándorné alelnök lemondását szintén nem vehetjük tudomásul.

Ellenben sajnálattal kell belenyugodnunk Mohácsi Jenő titkár lemondásába. A legnagyobb sajnálattal vesszük tudomásul távozását. Mindenki elismeri érdemeit.

Azoknak az igazgatósági tagoknak lemondásába, akik kiléptek a Magyar Pen Clubból, persze szintén bele kell nyugodnunk.

Peterdy Andor: sajnálattal látja, hogy a tehetséges írók egész sora lépett ki. Lehetetlennek tartja, hogy ezek az írók a tagfelvétel miatt, ilyen csekély ok miatt kiléptek volna. Az elnöki bejelentés talán nem őszintén tárja fel az okokat.

Bókay János szokott nyíltságával akar beszélni. Ő sem érti, miért léptek ki tagtársaink. Meg van döbbenve. Pozitív ok erre nem volt. Előlről kezd:

Kosztolányi Dezső elnöksége alatt kimondották, hogy a kongresszus tartamáig nem vesznek fel új tagokat. Később voltak ugyan tagajánlások, de mindenféle írói oldalról történtek.

A kongresszus előtt kitört a háborúság. Az azonban egyáltalán nem igaz, hogy a kormány, vagy a főváros csak abban az esetben ígerte volna meg támogatását, ha Berzeviczy lesz az elnök. Ez nem igaz. Egyedül az volt a fontos, hogy béke legyen. Az állam 17,000 pengőt, a főváros 15,000 pengőt adott.

A kilépettek, mint óhajt akartak negyvenegy írófőlvételni [!]. Rámutattunk arra, hogy nem kívánhatják, hogy az ajánlottakat azonnal fölvegyük, de azonnal döntünk erről, amikor módunkban lesz.

A kongresszus után úgy éreztük, becsületbeli kötelességünk, hogy mivel nem bírjuk az általános bizalmat, mondjunk le tisztünkéről. Ez egyhangú határozat volt, Babits Mihály is benne volt.

Amikor lemondunk, Babits kijelentette, hogy megfedekezünk az ígéretünkéről, mi azt mondtuk, hogy lemondott igazgatóságnak nem illik új tagokat fölvenni és ezzel elibe vágni az új igazgatóság ebbeli kívánságainak.

Ha szavaztunk volna a benyújtott lista fölött, akkor negyvenegy közül negyven áment volna, egy azonban, ezt nyíltan megmondom, nem. Hát azt tettük volna, hogy Hatvany [Lajos]t elbuktatjuk, aztán lemondunk?

Nem fogjuk magunkat megbuktatni a kongresszus érdekében. A magyar nemzet érdekében. Most tessék olyan igazgatóságot választani, amelyet akarnak. Minek mi lemondott igazgatóság kitenni magunkat egy pofonnak?

Mi a bűnöm, kérdem? Különböző fegyverrel harcoltak, l'art pour l'art. Éppoly érthetetlenül [értetlenül] állok a kilépésekben, mint előttem szóló.

Tovább megyek: bár mindig három lépést tett felénk az úgynevezett kormánypárt, ők mindig hátraléptek. Múltkori értekezletünkön úgy határoztunk, hogy Heltai legyen az elnök, Schöpflin [Aladár] alelnök, Kosztolányi igazgató és így tovább.

Ne nyugodjunk bele a kilépésekbe? Miért tegyük magunkat nevetségessé? Ők akarják a szakadást. (*Taps.*)

Halmi Bódog: mivel a kilépettek konkretizálták a kilépés okát, hiszen itt a szöveg, kérem, ne foglalkozzunk a belső ügyekkel. Hagyjuk már abba a jobb és baloldal elnevezést. Nevetség az ilyen, mert például a jobboldali írók egyik legkiválóbbja, Herczeg Ferenc, – most nem akarok bókolni, – ő képviselte először a békés szellemet. *Az aranybegedű* című regénye¹⁴³ volt úgyszólván az első forradalmi fellépés a háború ellen! Téma kérdése ez. Egyik baloldali a kispolgárt festi, mint Zsolt Béla – és így tovább. Igyekezzünk az egységet megteremteni.

Radó Antal: Igazat ad Halminak. Azt proponálja, hogy ne töltsük be a kilépettek helyét az igazgatóságban. Fölteszi az indítványt, kéri, hogy határozzanak e fölött:

Nem fogadjuk el a lemondásokat, kivéve Mohácsi Jenő titkárét, aki leghatározottabban kijelentette, hogy nem maradhat meg. (*Főlkialtások: Miért nem? Maradjon!*)

Mohácsi Jenő kifejti, hogy bár a kilépettek értekezletén ő a kilépés ellen volt, mert ismeri a Pen Club jelentőségét, most, hogy a kilépést elhatározták, mindenben szolidaritást vállal velük és a klubból is kilép, ezt tekinti kötelességének.

Herczeg Ferenc azt indítványozza, hogy ne tárgyalják a lemondásokat.

Peterdy Andor szerint ne tartsák meg a közgyűlést, mert csonka.

Herczeg Ferenc: Azt szeretném, ha nem oly mereven, parlamentárisan járnánk el. Mi írók ideges emberek vagyunk, nem olyan higgadtan nézzük a dolgokat.

Mélységesen sajnálom a szakadást, sok értékes ember van a kilépettek között. Hajlandó vagyok, áldozatok árán is, arra, hogy a Pen Club igyekezzék eltüntetni az ellentéteket. Ne tartsuk befejezettnek ezt az ügyet. Ezek az urak előttünk ismeretlen okból keresik az alkalmat, hogy kilépjenek. Mi a kongresszus előtt a legnagyobb morális áldozat árán visszahoztuk őket.

¹⁴³ Singer és Wolfner. Bp., 1917.

Ne vegyük tragikusan a dolgot, kérdezzük meg őket újból.

Ezek az urak nem tudják beleélni magukat a kisebbségbe. Talán erről lehetne tenni, hogy ezen változtassunk. Barátainknak és nekem mások az ambícióim. Én a legnagyobb örömmel átengedek minden helyet. Ha ezek az urak akaratukat szeretnék érvényesíteni, rendben van. Nekünk nincs mit védenünk!

Amellett vagyok, hagyjuk nyitva a kérdést. Küldjünk ki egy- vagy két-, vagy háromtagú bizottságot.

Forbáth Nándor: Mint orvos arra mutat rá, hogy a kilépettek egy pszichózisban vannak. A béke nem fog könnyen menni, mert ők mindennek tudatában utasították vissza a békét. Azt ajánlja, hogy halasszuk el a közgyűlést!

Pekár Gyula: kérdezi, hogy közgyűlés-e ez? Ha nem közgyűlés, akkor nincs jogunk választani és bizottságokat kiküldeni. Szívesen hallja Radó Antaltól, hogy ez igenis közgyűlés! Akkor kéri az indítványokat.

Radó Antal: a napirend első pontja értelmében fölteszi az indítványt, hogy Berzeviczy Albert elnök, Heltai Jenő, gróf Teleki Sándorné [kéziratos kiegészítéssel: és Voinovich Géza] alelnökök, valamint az igazgatóság lemondását ne fogadja el a közgyűlés, Mohácsi Jenő lemondását azonban igen, a megüresedett igazgatósági helyeket pedig ne töltsék be.

Ezt a közgyűlés egyhangúlag elfogadja.

A napirend második pontja ügyében az az indítványa, hogy az elnöki széket hagyják betöltetlenül, a megüresedett titkári állásra válasszák meg. dr. Germanus Gyulát.

Bókay János, Pekár Gyula, Radó Antal és Kállay Miklós rövid hozzászólása után Heltai Jenő azt proponálja, hogy kérjük meg Harsányi Zsolt főtitkárt, vállalja a titkári teendőket.

Vitéz Miklós megmagyarázza, hogy a kilépettek azt szerették volna, ha a mai közgyűlésen már az újonnan fölvettek is szavaztak volna. Mivel nem vették föl azokat, nem látták magukra nézve biztosítva azt, hogy az ő akaratuk érvényesüljön. Proponálja, hogy a Magyar Pen Club vegyen föl mindenkit, vegyen föl minden író.

Bókay János szerint békét kell teremteni!

Herczeg Ferenc: Lemondtunk többségi jogainkról!

Bókay János újból arra figyelmeztet, hogy a Pen Club nem irodalmi fórum, nem akadémia. Klub, melynek Belgiumban tizenkét tagja van. A francia neves íróknak legfeljebb tíz százaléka van benne a Pen Clubban.

Pekár Gyula újból a napirendhez szól, kérdezi, mit fogadott el eddig a közgyűlés?

Radó Antal: Az első ponttal végeztünk. Most a második pontról van szó. Az elnöki széket ne töltsük be. A titkári állást töltsük be.

Pekár Gyula: Csináljuk ezt alkotmányos úton. Tessék megkérdezni, hogy a volt titkárt, Germanust óhajtják-e a közgyűlés titkárának?

Radó Antal kimondja, hogy a közgyűlés mit határozott. A megüresedett helyeket nem töltik be. Az igazgatóságban a kilépettek helyét nem töltik be. A kilépettek egy csoportja által benyújtott indítványt a rendkívüli közgyűlés összehívására nem tárgyalják, mivel az összehívók nincsenek jelen. Elfogadják Herczeg Ferenc indítványát arra nézve, hogy küldjünk ki egy bizottságot. Kérjük fel ennél fogva Heltai Jenőt, hatalmazzuk föl, hogy vegyen maga mellé egy vagy két urat és kezdje meg a tárgyalásokat.

Heltai Jenő: Nem tudom, alkalmas vagyok-e még erre a feladatra, de vállalom.

Radó Antal bezárja a rendkívüli közgyűlést.

K. m. f.

Gaál Gábor
PEN Club Erdélyben
 (1932. július)¹⁴⁴

A romániai PEN Club keretében megalakult a magyar PEN Club. Ugyanaz az író-törölés alakította meg, amely először a Szépmíves Céhet, azután pedig az Erdélyi Helikont kreálta. Ugyanazok az erők, ugyanazok a tendenciák. Míg azonban a Céh vagy a Helikon életre hívásakor az erdélyi feudalizmus csak, mint mecénás próbálkozott a színen, s csak lépésről lépésre ragadta magához a vezetést, úgy, hogy ma már mind a két alakulatban a feudalizmus és az erdélyi magyar középosztály feudalizmust kiszolgáló szövetségének az irányítása, addig a PEN Club életre hívásakor a feudalizmus már félretette szemérmét, s az egész alakulatot a maga képére formálta. Megfelel ez a változás annak az egyre gyorsuló folyamatnak, amit az úgynevezett erdélyi magyar kisebbségi irodalom első együttes megjelenése óta a reakció irányába tett, a progresszió kapujától a nyílt reakció homályos zugaiba. Persze ez a progresszió kezdetben is csak a látszatokban létezett, egy-egy zavaros esztétikai elvnek az ókonzervatív esztétikától való eldistanciálásában, s ekkor is csak azért, mert mind a könyvkiadónak, mind a lapnak szüksége volt a baloldali polgár előfizetéseire. Most azonban, amikor a gazdasági válság kíméletlen irtást vitt véghez az előfizetők táborában, s a könyvkiadó s a lap fenntartóinak a zöme magyarországi előfizetők – a PEN Club megalakításakor e látszatokkal már kifelé is végérvényesen felszámoltak. Az egységes front kiépítése – a tényleg baloldali és szocialista írókkal szemben – lezárult. A PEN Club elnökségében a Helikon mágnás főszerkesztője mellett már csak egy püspök, egy volt magyar alispán s egy alapítványi hölgy kaptak helyet.¹⁴⁵ Még az álboldal-mentesítés tendenciája is oly nyilvánvaló az új alakulatban, hogy a progresszió hírében állók teljesen háttérbe szorultak. Tamási Áront meg egyenesen épp hogy csak felvették – tagnak. Ezeket különben igazolja az is, hogy valójában még a PEN Clubok tulajdonképpeni vezető szempontjait sem követték megalakulásukkor. Még azokat az írókat sem vették fel, akik az úgynevezett népek közti kultúracsere érdekében itt Erdélyben már valamit tettek, s azt az egyetlen író is saját maguk közül teljesen eldugták a „meghívott” tagok névsorában, aki nemzetközi viszonylatban, neve ismertségénél fogva reprezentálhatta volna kifelé az új alakulatot.¹⁴⁶ Érthető és szükségszerű mindez. Az erdélyi magyar PEN Club elsősorban a magyarországi hivatalos magyar irodalom szája ízének akar megfelelni. Berzeviczynek és Pekárnak. Az Akadémiának és a Kisfaludy Társaságnak. A feudalizmus kezébe került vezetés

ezeknek a testületeknek a szellemét képviseli. Ezért értelmetlen tehát még csak szóvá tenni is a szocialista vagy a szocializmussal szimpatizáló írók hiányát közöttük. Csak maradjanak magukra, s illeszkedjenek abba a szellemi egységfrontba, mely mindenütt az idő felvonulása ellenében feszül. Más tevékenységről az új alakulásban úgysem lehet szó. Az erdélyi magyar PEN Club életre hívásával az erdélyi magyar irodalomban már amúgy is elvesztett lelkiismeret a legkevésbé sem kap szárnyakat. Aktivizálni a holtpontra sötét evezőseket úgysem aktivizálja.

¹⁴⁴ K 1932. 7. évf. 7–8. 587–588. és Gaál Gábor: *Válogatott írások* I. k. 459–460.

¹⁴⁵ Gróf Bánffy Miklós mellett Makkai Sándor, Dózsa Endre és Berde Mária. L. *Berde Mária...* Dok

40.

¹⁴⁶ Markovits Rodionról van szó.

A PEN-klubok, amelyek a világ költőit, tanulmányíróit és novellistáit foglalják egybe, és amelyek célja a nemzetekhez az irodalmon keresztül közelebb hozni egymáshoz, idei világkongresszusukat Jugoszláviában, Dubrovnikban tartják meg. A beogradi Pen-klub – amint arról a napilapok beszámoltak – nyolc kisebbségi magyar író telt fel tagjai sorába, és ezzel lehetővé tette, hogy a Pen-klubok világkongresszusán ezúttal először a délszláv-országi kisebbségi magyar írók is részt vehessenek.

A Kalangya a maga részéről szintén részt vesz a kongresszuson, és két társszerkesztőjét, Csuka Zoltánt és Radó Imrét küldte ki Dubrovnikba, akik az ott megjelenő íróknak átadják a Kalangya jelen PEN-számát, amelynek bevezető cikkét Szenteleky Kornél írta, üdvözölve a dubrovnikai vendégeket és röviden ismertette irodalmi mozgalmunkat.¹⁴⁸

A dubrovnikai kongresszusról természetesen következő számunkban részletes beszámolót fogunk közölni,¹⁴⁹ most csak röviden ismertetjük a kongresszus programját. A kongresszus május 25-ikén kezdődik és Sztetanovics Szvetisláv, a beogradi Pen-klub elnöke nyitja meg. Ezután következnek az ünnepi beszédek, amelyek a Pen-klubok jelentőségéről és a dubrovnikai kongresszus jelentőségéről szólnak.

A kongresszus első ülése esetleg még aznap délután, vagy másnap délelőtt lesz. Jules Romains, a világhírű író fog referálni a következő kérdésben: *Individualizmus és kollektívizmus az irodalomban*. Az előadás után vita következik.

A második ülést a szabad író és a sajtó viszonyának szentelik. A referensnek német íróknak kell lennie, lapzártáig azonban a német Pen-klub még nem küldött értesítést, hogy ebben a kérdésben ki lesz a referens.

A harmadik referens Brandovszki Kázmér lengyel író lesz.

A kongresszus egyik fontos programja a nemzetközi Pen-klubok elnökének megválasztása Galsworthy helyébe. Eddig erre a tisztségre H. G. Wells nevét említik a legkomolyabb eshetőséggel.

Végül a kongresszus határozatot hoz, kitűzi a legközelebbi világkongresszus összehívásának székhelyét, utána pedig az írók hármas csoportban az ország három vidékének megtekintésére utaznak.

¹⁴⁷ Kalangya, 1933. 2. évf. 5. III. (II. belső) borító.

¹⁴⁸ Szenteleky Kornél: *Köszöntjük...* Dok 82.

¹⁴⁹ Csuka Zoltán: *A dubrovnikai kongresszus jelentősége* (Dok 83.) és Havas Emil: *A tiszta ész...* (Dok 84).

Az utóbbi időben számos érdeklődő, szemrehányó, vádaskodó, gúnyolódó levelet kaptam a PEN Klubbal kapcsolatosan. Most, hogy a választások már megtörténtek, és a délszlávországi magyar írók közül nyolcan bekerültek az írók nemzetközi társaságába, nyugodtabban válaszolhatok a vádakra és a szemrehányásokra.

Elsősorban azért kaptam szemrehányásokat, mert nem informáltam a beogradi PEN Klubot, hogy kik lennének azok a délszlávországi magyar írók, akik méltóan képviselnék irodalmunkat. Sokan az én mulasztásommal magyarázzák egyik zagrebi író társunk¹⁵¹ akcióját, aki ugyan teljesen távol áll a Vajdaságtól és annak irodalmától, mégis a legnagyobb jóhiszeműséggel és a legnagyobb tájékozatlansággal meghívott író, nem író, sőt meghívta a meghívottak ismerőseit is a PEN Klub magyar tagozatába, a dubrovnikai kongresszusra, úgyhogy egy-két napig az volt a helyzet, hogy több délszlávországi – elsősorban subotici – magyar »író« fog Dubrovnikban megjelenni, mint jugoszláv. Közben azonban irodalmunk értékes munkásai, akik nem laktak Suboticán, nem kaptak meghívót.

Mínhogy tőlem senki sem kért felvilágosítást, senkinek sem adhattam egyéni értéktételeket a délszlávországi magyar írókról. Hangsúlyozom az egyéni jelzőt, mert íróink részéről nem kaptam felhatalmazást, hogy többek nevében, esetleg egész irodalmunk nevében beszéljek. Ezért nem tudom magam mulasztással vádolni, és zagrebi író társunk jóhiszemű és illetéktelen meghívásai az én mulasztásommal nehezen hozhatók összefüggésbe. Ő minden bizonnyal akkor is elküldötte volna meghívóit, ha én a legpontosabb felvilágosításra kapok felhívást és felhatalmazást.

A választás azonban új helyzetet teremtett. Most türelmetlen miérték jöttek. Miért maradt ki X, mikor Y bekerült? Ki informálta a beogradi PEN Klubot? Egy keserűen gúnyolódó levél felsorolja irodalmunk kimaradt értékeit, és a végén azt írja, hogy úgy látszik, a kimaradtoknak csak az a bűnük, hogy aktív, tehetséges magyar írók, de nem laknak Suboticán. A gorombább, türelmesebb hangú vádakról nem teszek most említést.

Ha becsületesek és tárgyilagosak akarunk lenni, akkor el kell ismernünk, hogy itt mulasztás történt, valóban kimaradtak irodalmunk értékes, komoly, nagy tehetségű, aktív munkásai.

Elsősorban hiányzik Farkas Geiza neve, aki egy könyvtárnyi tudományos és jó néhány szépirodalmi munka szerzője. Közülünk senki sem tekinthet vissza olyan munkás és érté-

¹⁵⁰ A Reggeli Újságban megjelent cikket l. Szenteleky Kornél: *Új lehetőségek...* 168–169.

¹⁵¹ Az illető valószínűleg a második világháború előtt és után sokáig Zágrábban élő Cvetko Malušev vajdasági szerb író volt, aki a Vajdaságban Kiss Flórián álnéven közölt, l. *Leltár* c. önéletrajzát.

kes irodalmi mûltra, mint éppen Farkas Geiza. Hiányzik Szirmai Károly neve, aki tagadhatatlanul a legerősebb, a legnemesebb novellistánk, akinek dús oeuvre-jéből sajátos, borongós bácskai levegő áramlik. Hiányzik Kristály István neve, aki a Tisza melléki zsellér lelkes poétája, novelláiban a nyomorult, földről álmódó napszámosok igaz emberré magasztosulnak. És hiányzik Kende Ferenc neve, akinek Petőfi-tanulmánya előkelő helyet foglal el a Petőfi-irodalomban, s akinek novellisztikus írásai duhameli mélységekkel, szépségekkel és misztikumokkal versenyeznek. Mind a négyen kiváló erősségei a délszlávországi magyar irodalomnak, és annak legaktívabb tagjai. Nem akarom most a kimaradt fiatalabb tehetségeket is felemlíteni, mert egyelőre ennek a négy írónak indokolatlan mellőzését kell sürgősen jóvátenni. Azt hiszem, ebben osztoznak velem a PEN Klub új tagjai is.

A délszláv PEN Klub magyar tagjainak kötelessége lesz ezt a mulasztást helyrehozni, és igazságtalanul mellőzött négy íróársunkat felvételre ajánlani. A beogradi PEN Klub jóindulatáról és nemes szándékáról már meggyőződünk, ezért joggal hihetjük, hogy a PEN Klub hajlandó lesz kimaradt íróársainknak is helyet adni. Ezzel azután elülnek a keserű vádak, a türelmetlen szemrehányások, a felkavart indulatok, melyeket a PEN Klub magyar tagozatának vajúdása és megszületése keltett életre.

A délszlávországi magyar írók testvéri szeretettel köszöntik a PEN Klub dubrovniki kongresszusára összegyűlt írókat. Anche noi siamo scrittori, ha mindjárt kevés számban, ragyogó nevek nélkül, de ebben az országban délszláv testvéreink mellett mi is álmodunk, alkotunk, mi is egy jobb és szebb holnap építői szeretnénk lenni.

A délszlávországi magyarság javarészt szegény földműves, iparos és napszámos nép, melynek kultúrigényei nem lehetnek nagyok. A magyarok ezen a területen sohasem éltek önálló kultúréletet. Budapest közel volt, talán a régi Magyarország egy területe sem állt annyira a főváros centripetális kultúrhatása alatt, mint éppen Bácska és Bánát, amelyek Délszlávország részei lettek. A társadalmi viszonyok mellett ez az utóbbi körülmény is erősen hátráltatta, hogy a délszlávországi magyarok olyan önálló irodalmat, saját kulturális életet teremtsenek, mely létfeltételeiknek és a megváltozott viszonyoknak legjobban megfelel.

Az első komoly, öntudatos irodalmi vállalkozás a Vajdasági Írás megindítása volt 1928-ban. Ez az irodalmi szemle célul tűzte ki, hogy önálló magyar irodalmat teremtsen, hogy szakítson a régi pesti centralizmussal, és elsősorban népünkkel, annak problémáival, fájdalmaival és vágyaival foglalkozzék. Népünkéről – népünknek. Ez a célkitűzés roppant merész volt, mikor régi, megkövesedett előítéleteket és eszményeket kellett ledönteni az írók és olvasók lelkében. Lassan mégis közeledtünk a célhoz, mert be kellett látnunk, hogy hiába tartozunk az egyetemes magyar irodalom munkásai közé, munkásságunknak csak akkor van jogosultsága, ha önállósítjuk magunkat, ha elszakadunk a múlt eszményeitől, ha a jelenben élünk és népünk, földünk felé fordulunk.

A Vajdasági Írás, sajnos, csak két évig élt, közösségünk akkor még kevés megértéssel fogadta ezt az új célkitűzésű folyóiratot, de az az evolúciós folyamat, amelyet a Vajdasági Írás megindított, tovább folytatódott. Az irodalom ugyan egyelőre a napisajtó keretei közé szorult, de az írások színe, levegője már megváltozott, már érezni lehetett az új élet lüktetését.

Tavaly megindult második irodalmi szemlénk, a Kalangya. A Vajdasági Írás nyomdokán, de több hittel, megerősödött írótaborral és közönségünk egyre növekvő megértésével. Új tehetségek tűntek fel, és ezek a kötetlen fiatalok, akiket már nem feszélyeztek a tegnapi események, friss lendületet adnak a fejlődésnek. Ebben az évben már a könyvkiadás sokáig vajúdo kérdése is megvalósult. Megalakult a Jugoszláviai Magyar Könyvtár,

¹⁵² Kalangya, 1933. 2. évf. 5. 297–298. In Szenteleky Kornél: *Új lehetőségek...* 177–179.

amely havonként egy könyvet ad ki és a Kalangya Könyvtár, mely négy könyvet jelentet meg évente. Szerénytelenség nélkül állíthatjuk, hogy ezek között a könyvek között több olyan értékű is akad, vagy fog akadni, amelyeknek sikere áttöri majd országunk határait.

A napisajtó is szívesen ad helyet íróink munkáinak, úgyhogy a délszlávországi magyar irodalom keretei, fejlődési lehetőségei ma már teljesen kiépültek.

A délszlávországi magyar írók nemes kötelességüknek, külön elhivatottságuknak érezték, hogy hidat verjenek a magyar és délszláv kultúra közé. Úgy a Kalangya, mint a napisajtó állandóan közli a délszláv irodalom termékeit művészi átültetésben, sőt több fordítás könyv alakban is megjelent, mint például a modern szerb költők antológiája, több színdarab és útleírás.

*

Ezzel a kurta tájékoztatással be akartunk mutatkozni a Dubrovnikban összegyűlt íróknak és bemutatkozásunk után még egyszer igaz szeretettel, megértő együttérzéssel üdvözljük a vendégeket, akik testvéreink, társaink a munkában, a hitben, a teremő gondolatban.

Május huszonötödiktől huszonnyolcadikáig tartották meg Dubrovnikban a Pen-klubok idei világkongresszusát, amelyen az elhunyt Galsworthy helyén H. G. Wells elnökölt. Magáról a kongresszusról részletesen beszámoltak a napilapok, és ezeken a hasábon csupán a kongresszus lényegével igyekszünk foglalkozni, azokkal az eredményekkel, amelyeket a világirodalomban, az emberi szellem működési területén ez a kongresszus jelentett.

Mindenekelőtt azt kell leszögezni, hogy a kongresszus, ha egy ideig igyekezett is óvatosan körülkerülni a németországi könyvégetést, a szabad szellem elnyomásának a kérdését, végül is szembenézett ezzel a problémával, és – igaz, hogy a német delegátusok kivonulása árán –, de mégis egyhangúlag elítélte azokat az eseményeket, amelyek leginkább Németországban történtek, az „írástudók” igyekeztek becsületesek maradni és hűek lenni az igazsághoz, és ez részben sikerült is.

Ránk, kisebbségi írókra kétszeresen is fontos volt ez a kongresszus, nemcsak azért, mert határozottan állást foglalt a népek testvériesülése mellett, elítélte a túlzó nacionalizmust, a gondolatszabadság elnyomását, hanem azért is, mert mint a beográdi Pen klub tagjai, először jelentek meg ezen a kongresszuson a délszlávországi kisebbségi magyar írók. A legutóbb beválasztott nyolc író közül hét jelent meg a kongresszuson, de rajtuk kívül megjelent ott a Kalangya PEN-száma¹⁵⁴ is, és a világ minden tájáról összesereglett írók előtt demonstrálta életét és erejét. Hét kisebbségi magyar író és a Kalangya Pen-száma; ezek képviselték a világkongresszuson egyre fejlődő és súlyban egyre növekvő kisebbségi irodalmunkat. A magyarul beszélő írók örömmel forgatták a Kalangya lapjait, a magyarul nem beszélő írók pedig érdeklődéssel olvasták el Szenteleky Kornél öt nyelven megjelent köszöntőjét és ismertető cikkét.¹⁵⁵

Maga a kongresszus nem tartotta be az előre kitűzött programot, a német probléma tárgyalása minden előre megállapított rendet lehetetlenné tett, és elejétől végéig a tanácskozások tengelyében állott.¹⁵⁶

Elmaradt Jules Romains előadása, amelyet *Az individualizmus és a kollektívizmus az irodalomban* címen akart megtartani, és elmaradt W[ilhelm]. Busch német kiküldött előadása is, amelyet *A szabad író viszonya a sajtóhoz* címen jelentettek be. Ehelyett egészen más előadá-

¹⁵³ Kalangya. 1933. 2. évf. 6. 417–419.

¹⁵⁴ Kalangya. 1933. 2. évf. 5.

¹⁵⁵ Dok 82. Angol, francia, német, szerb-horvát és magyar nyelven. Uo. 291–296.

¹⁵⁶ A német küldöttség raguzai magatartásáról l. Radó Antal véleményét: *Jegyzőkönyv...* Dok 86.

sok hangzottak el a vita keretében. Ezek között elsősorban [Benjamin] Crémieux beszédét kell kiemelni, amely a szellem szabadsága mellett nyilatkozott meg, Schalom Asch a zsidóüldözések ellen beszélt, az egész kongresszus átfogó, esszenciális megnyilatkozását azonban Ernst Toller adta nagy beszédében, amelyet tulajdonképpen a német delegátusok előtt akart elmondani, azok azonban a beszéd megtartása előtt kivonultak az ülésteremből. Súlyos kérdéseket vetett fel Ernst Toller a németországi Pen-klubok tagjaihoz, kérdéseket, amelyekre egyelőre nincsen felelet, csupán az üresen maradt helyek, amelyek, mint a tátongó lelkiismeret, meredtek a Tollert ünneplő írók serege felé. Toller hangsúlyozta, hogy támadása nem Németország ellen irányul, hanem az erőszak ellen, amely a szabad gondolatot elnyomja, amely könyveket éget, és amely a kommunista és „hasznló” pártokhoz tartozó írókat egészen egyszerűen kizárja a Pen-klubból. Felsorolta Toller mindazoknak az íróknak a nevét, akiknek könyveit a német ifjúság máglyákon elégette, és megkérdezte a német Pen-club tagjait, mit tettek a könyvégetések ellen, mit tettek az ellen, hogy a Pen-klubba bevitték a politikát, és a zsidó, vagy baloldali meggyőződésű írókat kizárták a Pen-klubból.

A kongresszus résztvevői szünni nem akaró lelkesedéssel ünnepelték Tollert, aki beszédében a szabad emberi lelkiismeret megnyilvánulását adta, bátran és fenntartás nélkül. Maga Felix Salten, aki előző napon a németekkel együtt kivonult, felkelt most helyéről, és gratulált Tollernek, akit legalább tíz percig megszakítás nélkül ünnepelt a kongresszus.

A németországi könyvégetések elítélése, a gondolatszabadság elnyomásának megbélyegzése volt az, ami az idején Pen-kongresszus jelentőségét megadta. És ez adott némi reménysugarat arra, hogy a jövő évi barcelonai kongresszuson – amelyen Toller szavai szerint a mai nacionalista örület korszakában ki tudja, hányan jelenhetnek meg azok közül, akik az idején kongresszuson részt vettek – talán többet lehet végezni, mint az erőszak, az elnyomás passzív megbélyegzését.

Mi, kisebbségi magyar írók, akkor, amidőn elismerésünket fejezzük ki a beográdi Pen-klubnak azért, mert lehetővé tette, hogy a kongresszuson kisebbségi íróink közül is részt vehessenek, és a Kalangya is reprezentálhassa a délszlávországi magyar irodalmat, reméljük, hogy a sorainkból kimaradt érdekesek is bekerülhetnek a Pen-klubba, amire határozott ígéretet is kaptunk. A délszláv Pen-klubok valóban elismerésre méltóan rendezték meg az idején kongresszust, és a vendéglátással minden kiküldött teljesen meg volt elégedve. Ezért elsősorban Sztэфánovics [Svetislav Stefanović] elnököt illeti az elismerés, és igen sokban Vidákovics [Aleksandar Vidaković] titkárt is, aki fáradhatatlan buzgalommal vett részt a kongresszuson, és lebonyolította is annak technikai részét [!].

A magyarországi írók közül Germanus [Gyula] vezetésével Radó Antal, Schöpflin Aladár, Szederkényi Anna, Gáspár Miklós, Forró Pál és Kállay Miklós vettek részt. Erdélyből báró Kemény János, az Erdélyi Helikon létrehozója vett részt a kongresszuson, a szlovéniaiak közül, sajnos, senki. A délszlávországi kisebbségi magyar írók közül

Ambrus Balázs, Borsódi Lajos, Havas Károly, Havas Emil, Munk Artúr, Radó Imre és e sorok írója jelent meg.

A kongresszus a világszövetség elnökévé H. G. Wellset választotta, a jövő évi kongresszus helyét pedig Barcelonában állapította meg.

A tiszta ész kritikája a dubrovniki kongresszuson(1933. június)¹⁵⁷

Felejthetetlen kép az írók világkongresszusán. Salom Asch mélyen, szinte kettőbe törve, meghajlik a pódiumon és könnyes szemekkel, emelt hangon kihirdeti: „És én, mint az üldözött zsidó nép egyik tagja, hálával köszönöm meg az egész keresztény világnak, hogy ilyen egységesen, ilyen oszthatatlan részvétellel állt a sokat szenvedett, üldözött zsidóság mellé.” Ennek a képnek megdöbbenő színe és teátrálítása azonban ne tévesszen meg senkit. A kongresszuson nem a zsidókérdés és nem is a német nép problémája uralkodott, és nem az váltotta ki harminc állam szellemi delegátusaiból az iszonyodás, a felháborodás és – amint sokan mondták – az utálat érzését. Másról és többről volt ott szó. A tiszta ész mondott kritikát, lesújtó, végzetes hatású bírálatot az elsötétült értelem, a szellemi visszahanyatlás, a középkori sötét ideológia föltámadása felett, és a szellemi és lelki emelkedettség, a kultúra mindenható, fenséges ereje ítelt a borzalmas katharus felett, amelynek kénköves kráterében magásra csapó lángok között hamvadtak el könyvek százai.

A könyveket el lehet égetni, – mondta kinyilatkoztató erővel és méltósággal Asch, – de a bennök rejlő szellem élni fog, és tovább és messzebb fog világítani, mint az autodafé füstös lángja.

Teljesen hamis és önkényes beállítás tehát, – s talán kissé veszedelmes is, – hogy Dubrovnikban a zsidókérdés szorította ki az egész hivatalos programot, s hogy emiatt maradt el a lelki leszerelésről és egyéb – igen fontos problémákról – hirdetett előadások sorozata. Ha Németországban tízezer zsidót megégettek volna, az egész kultúrvilág föl-szisszen, de tízezer megégett holttest nem ragadta volna úgy magával a kongresszus ötszáz résztvevőjét, mint a tízezernyi megégett könyv. Ha Dél-Amerikában földrengés és tengermorajlás van, a fölszálló sárga por félév múltán átszital Európán, és fájdalmasan emlékezteti az emberiséget elsüllyedt városokra. A német máglyák hamuesője, a könyvek pörnyéje azonban gyorsabban és intenzívebben szállt át a művelt világ horizontján, és elkerülhetetlenül mozgásba hozta a népek lelkiismeretét. A dubrovniki tárgyalások óriási hatása és jelentősége abban van, ahogy a legkulturáltabb szellemek gyülekezete reagált és opponált a szellem és annak szabadságán elkövetett erőszakra.

Tollert sem beszédének ékesszóló finomsága, nem is szónoki dinamikája vagy dialektikájának művészi tisztasága tették a kongresszus ünnepelt és dédelgetett hősévé. A német delegációhoz intézett kérdéseinek ellenállhatatlan átütő ereje, mert megdönthetetlen igazsága avatták őt félelmetes és győztes ellenfélle.

Ha Toller csak azt kérdezhetné volna a német delegációtól: igaz-e, hogy ezer számra tűntek el és haltak meg zsidók, s hogy tízezer számra váltak földönfutóvá, úgy a hallgatók humanizmusa bizonyára megborzad és sápadtan fordul el a középkori inkvizíciónak gonosz és ostoba föltámadásától. Az ilyen kérdéshez szükségképpen tapadó és politikummá fejlődött melléköre azonban nem válhatott volna a kongresszuson elhatalmasodott és véglegesen eluralkodó problémává. Toller azonban az emberi lelkiismeret és szellemi szabadság üllőjére sokkal súlyosabb és mélyebbre ható kalapácsütéseket mért. Amikor vészesen süvítő, és a felháborodás viharán túlzengő hangon sorolta el a Németországból kiüldözött írók neveit, akiknek élén Franz Werfel, Jakob Wassermann, Thomas Mann, Stefan Zweig, Bernhard Kellermann, Alfred Kerr menetelnek, a tudósokat, akiket [Albert] Einstein és [Linn] Sondek vezettek be – s minden név után talán ökonomikusan művészi szünetet tartott, – a nemzetközi közvélemény, a nagy szellemek fóruma föl-szisszent, megdermedt, majd megszólalt, és halálos ítéletű, tragikus erejével vészesen dübörgött a németek felé, akik már korábban kivonultak, s csak így kerülhették el a borzalmas, lesújtó felháborodás és izgalom mindent elsodró viharát.

Nem, – nem az egész keresztény világ foglalt itt egységesen állást a zsidók mellett. Nem is a franciák, vagy a belgák és az amerikaiak a németek ellen. A szabad és független szellem ereje robbant ki a szabad és független lelkek mélyéről. A kongresszus delegátusai-ként csaknem kizárólag konzervatív, jobboldali, hivatalos színezetű írók jöttek el. Meg kell állapítani a tárgyilagos igazság kedvéért, hogy az úgynevezett progresszív, baloldali irodalom reprezentánsai az eddigi csalódások miatt otthon maradtak. És mégis; az akadémikus nyugodtságú, mérsékelt és „gutgesinnt” elemek gyülekezetében is az elszörnyülködés, az elkeseredettség, a lázadás és ellenállás hatalmas ereje meredt ama reakció felé, amely gyilkos merényletek egész sorával támadt a legjobbra, a legszebbre, a legnemesebbre, amit a Pen-klub vezetőszemékeként hirdet: a szellem szabadságára.

Anaxagoras és Protagoras óta, akiket gondolataikért üldözőbe vettek, a szabad gondolat mártírserege légióvá alakult. Sokrates mérget ivott, de elébb védelmére kelt a szabad véleménynyilvánítás jogának. Giordano Bruno osztotta Legate sorsát és Galileit csak öregsege mentette meg a kínhaláltól. Locke ugyan könyvet ír a türelmességről, de Defoet a szabad gondolatról írt szatírája miatt börtönbe vetik. Voltaire szabad szelleme sokáig csak kísért, de nem terjed Franciaországban. Strausst megfosztották thüringiai katedrájától, Renan elveszti professzúráját a College de France-on, Büchnert is elűzték. Haeckelt ki akarták dobni Jenából és Loisy abbét huszonöt évvel ezelőtt egyházi átokkal sújtották, Ferrert pedig ugyanakkor agyonlőtték Barcelonában.

A szabad gondolat útja holttestekkel van kirakva. Mártírjai azonban elsősorban a választás- és filozófusok közül kerültek ki, és az irodalom meg a sajtó joggal büszkélkedhetett már régen is, hogy a haladó eszmék és gondolatok korlátlan szabadságával él és fejlődik. Nem is lehet másként, mert az a levegője és éltető eleme. Az „isteni” Pietro

¹⁵⁷ Kalangya, 1933. 2. évf. 6. 426–428.

Aretino már 1500-ban fejedelemnek nevezte magát, tollától uralkodók és pápák féltek, de senki sem mert hozzányúlani. Goethe udvari miniszter, tehát aulikus és konzervatív ember volt. De ha az ő idejében a mai szellem uralkodott volna hazájában, a német irodalom szegényebb lenne a világ legnagyobb költőjével.

A dubrovniki kongresszus tehát nem a zsidóság mellett, és nem a német nép ellen foglalt állást. Nem is a szabadgondolkodók, hanem a szabadgondolkodók érdekében [!].

Ez a megnyilatkozás, az impozáns harmónia és egység, amely egy táborra erősítette a világ minden tájáról összejött írókat, megfelelt a Pen-klub vezető eszméjének, céljának, és az adta meg az összefüggés igaz jelentőségét.

S hiába hibáztatják Wellset, amiért megengedte, hogy e szent és fennkölt gondolat jegyében a klub feladatának megfelelően tökéletesen tisztázzák a felmerült kérdéseket, és minden oldalról megvilágítsák az egész világ közvéleményét foglalkoztató problémákat. Asch toleranciája már elfogadta a német szörnyűségeket általában elítélő deklarációt. A franciák attól tartva, hogy németellenes politikai tendenciával vádolják meg őket, már szánalommal beszéltek a német delegáció megalázó vesszőfutásáról. De Wells könyörtelen és igazságra törekvő angolszász tárgyilagossága, a Pen-klub legtisztább és legmagasabb elveinek elérésére irányuló hideg akarata nem fogadhatott el félmegoldást. Kiterítette a világ elé az egész német ügyet, hogy mindenki lássa, hallja és megértse.

A kisegér viviszekciója sem kellemes és fölemelő látvány. A tigris élve-vonaglása lesújtó is, borzalmas is, – kissé elszomorító is volt. De ha súlyos betegség és vész gyógyítása várható tőle, – meg kellett történnie.

A dubrovniki kongresszus nem végzett hiábavaló munkát. Helyreállította a szellem szabadságába és erejébe vetett hitet, felszabadította a lelkeket a reakció és középkorosság lenyűgöző lidércnyomása alól, és odavágta Toller sztentori hangján az erőszak és brutáliság, a gonoszság és butaság rabszolgatermelő hatalmasainak a magasba lendítő, reménykeltő, kitartásra buzdító jelszót:

És mégis mozog a föld!

*Bánffy Miklós gróf nyilatkozik
a Pen-Club tervezett előadássorozatáról*

(Kolozsvár, 1933. október 4.)¹⁵⁸

Megírta az Ellenzék, hogy a romániai magyar Pen-Club magyar [al]osztálya előadást-ciklust rendez a magyar–román kapcsolatokról. A ciklus első előadása most, szombaton délután hat órakor lesz a kolozsvári Újságíró Klubban. Ez alkalommal Bánffy Miklós gróf bevezető szavai után Bitay Árpád tart előadást a román–magyar művelődési kapcsolatokról, különös tekintettel az irodalmi életre. Az előadáson a bukaresti Pen-Club képviselőiben Victor Eftimiu elnök és [Emanoil] Bucuța kultuszállamtitkár is megjelennek.

Az előadás-sorozattal kapcsolatban, amelynek igen nagy jelentősége van kultúrpolitikai szempontból, kérdést intéztünk gróf Bánffy Miklóshoz, a magyar Pen-Club tagozat elnökéhez, aki kérdésünkre a következőkben volt szíves nyilatkozni az előadás-sorozat előzményeiről és céljáról.

– A bukaresti és a kolozsvári Pen-Clubok között már régen folytak tárgyalások a kölcsönös munkát illetőleg. Ennek a munkának egyik fázisaképpen a román Pen-Club magyar regényeket ad ki románul. Már nyomdába adták Nyíró József nagyszabású regényének, az *Isten igájában* című sajátosan erdélyi műnek kitűnő román fordítását.

– A barátságos megbeszélések rendjén kialakult az a gondolat, hogy a román–magyar szellemi kapcsolatokat, azok történetét és legkiemelkedőbb fázisait szemináriumszerű ciklusokban ismertessük meg úgy a magyar, mint a román közönség előtt. Ezért állította össze a magyar Pen-Club a most induló előadás-sorozatot, amelynek előadói, az előadások sorrendjében Bitay Árpád, Berde Mária, Gyalui Farkas, Kós Károly, Kádár Imre, Ligeti Ernő, Dzsida Jenő, Kabdebó Erna, Jancsó Elemér, Ion Chinezu lesznek. Hasonló előadás-sorozatot rendez a román Pen-Club is a román–magyar kulturális kapcsolatokról a román közönség számára.

– A kolozsvári magyar Pen-Club szekció – fejezte be gróf Bánffy Miklós – azt hiszi, hogy jó szolgálatot tesz akkor, amikor ezt az előadás-sorozatot éppen abban az időben rendezi meg, amikor magyar kisebbségünket napról-napra annyi fájdalmas megpróbáltatás érte érdemtelennül. A román irodalmi világnak azok a képviselői, akikkel a kapcsolatot felvettük, a múltban is nagyon sokszor állottak a magyar kulturális kérdésekben jó ügyünk mellé, és segítségükkel sokszor sikerült [a] legbecesebb intézményeinket fenyegető veszedelmeket elhárítani. Természetesen jól tudjuk, hogy amit teszünk, az kicsi erő és kicsi kezdés, de éppen a szerény, áldozatos és céltudatos munka az, amely az egymásra utalt magyar és román nemzetek kölcsönös közeledését előkészítheti. Nem politika ez, hacsak nem tekintjük politikai tényezőnek egymás megismerését, amely egyedül képes az együttműködés atmoszféráját megteremteni.

¹⁵⁸ Ellenzék, 1933. okt. 4. 3.

*Jegyzőkönyv
a Magyar Pen Club 1933. december 9-i üléséről¹⁵⁹*

Elnök: Radó Antal – Titkár: Germanus Gyula

Elnök: A szokásos visszatekintés az elmúlt esztendő fontosabb eseményeire ezúttal nem szerezhetsz nekünk sok örömet. Mikor legutóbb összegyűltünk egy rendkívüli közgyűlésre, azt reméltük, hogy azon végre be fogjuk tölthetni régóta üres elnöki székünket. Valamennyiünk bizalma Voinovich Géza felé fordult, aki azonban vonakodott e tisztséget elfogadni, amíg az egyesületünk körül felmerült viszályok elintézését nem nyernek. Méltóztatik tudni [a közgyűlés], hogy ez eddig sajnos nem sikerült. S én nem tehetek a többször meghiúsult kísérletek után egyebet, mint figyelmeztetni kilépett íróársainkat arra, [*kézírással betoldva*: amire akciójukat megindítva bizonyára nem gondoltak]: kerüljünk mindent, ami külföldön árthat a magyarság jó hírének, hogy főleg Francia- és Angolországban, ahol a Pen-szövetség legfontosabb faktorai székelnek, ne engedjünk elterjedni olyan nézeteket, mintha itt, a Magyar Pen Clubban egy hatalmas reakciós társaság garázdálkodnék, mely kiüldözi a liberális írókat. Franciaországban különben sincs sok jó barátunk. »A balpárton Magyarország gyanús... A mi régi radikálisaink, a régi módszerű szocialistáink elfintorítják az arcukat, ha az ember rokonszenves hangon beszél Magyarországról.« Sajnos, ennek az állításnak az igazságáról nekem is volt alkalmam meggyőződni, mikor a szövetség végrehajtó bizottságában a mi klubunk ügye szőnyegre került [*kézírással betoldva*: és nekem védelmezni kellett a radikális párti francia delegátus vádjaival szemben]. Tudvalevő, hogy nem bírtuk megakadályozni ügyünknek a raguzai kongresszus plénuma elé jutását, de a közgyűlést előkészítő végrehajtó bizottsági ülésen még Raguzában is harcolnunk kellett igazunk mellett. Harcunk sikeres volt, mert a végrehajtó bizottság elhatározta, hogy az ellenünk beadott indítvány fölött napirendre tér: de higgyék el t. kilépett tagtársaink, hogy ez a harc is ártott nemzetünk ügyében, ami pedig, [*kézírással betoldva*: erről meg vagyunk győződve,] bizonyára nem volt szándékukban.

[*kézírással betoldva*: Mikor a francia delegátus végre hozzájárult ahhoz, hogy a végrehajtó bizottság napirendre tér a magyar beadvány fölött, ehhez azt a kódot kívánta biggyeszteni: »fenntartva magának a jogot, hogy arra, újabb beadvány esetén, megint visszatérjen.« Én hozzájárultam e toldalékhoz, mely egy magától értetődő jogot statuált, de azt láttam belőle, hogy a francia delegátus még mindig bízik abban, hogy kilépett társaink ezen a fórumon fogják keresni igazukat. Én az ellenkezőről meg vagyok győződve és hiszem, hogy amire legközelebb megint közgyűlést tartunk, együtt leszünk kivált társainkkal.

1932. június óta oly gyakran és oly behatóan foglalkozott viszont igazgatóságunk, részint közgyűlésünk a kilépettek ügyével, annyiféle hiábavaló kísérlet történt arra nézve, hogy kivonult társainkat visszalépésre bírjuk, hogy meddőnek tartanám a témával való újabb foglalkozást. Csak kötelességszerűleg arra az egyetlen új momentumra akarok rámutatni, mely e téren legutóbbi összejeövetelünk óta felmerült. A Pen-szövetség végrehajtó bizottsága ugyanis a raguzai kongresszusra újból tárgyalta a kilépettek egyikének azt a levelét, melyben a Magyar Pen Club feloszlásának kimondását óhajtotta. Ő most egy [Benjamin] Crémieux-höz intézett újabb levélben azt javasolta, hogy a tárgyalást halasszák el. Én nem bírtam ehhez hozzájárulni, nem akarva, hogy a M.P.C. ügye még hónapokig kísértse a Pen-szövetség hivatalos lapjában, s esetleg már csak Angliában, az edinburghi kongresszuson támadjon vita a fölött, hogy mi, akik megmaradtunk a Pen Club kötelékében, valóban olyan megátalkodott vezetőség vagyunk-e, mint Crémieux-vel némelyek elhittették. Akár Jugoszláviában, akár más országban ül össze a Pen-kongresszus: nem akarunk nemzetközi porondon, mint vádlottak szerepelni, kárára Magyarország jó hírének, melyre most sokkal jobban kell vigyáznunk, mint a régi Nagy Magyarország korában. Ezért én a halasztó indítvánnyal szemben azt kívántam, hogy a végrehajtó bizottság igenis tárgyalja a magyar ügyet, kimondva, hogy a vádat semmiféle konkrétumokkal alátámasztva nem látván, ez ügy felett napirendre tér. Kellemetlen vita után, melyben főleg a francia delegátussal álltam szemben, végre ő is hozzájárult indítványomhoz, azzal a kikötéssel, hogy »fenntartván a bizottságnak az a jogát, ha elébe viszik, megint foglalkozzék.« Ezt a magától értetődő »jogfenntartást« én készséggel elfogadtam, s így a bizottság egyértelműleg így is határozott: napirendre tér az ellenünk beadott vádirat fölött. Mi nem tehetünk egyebet, mint lezárni e kínos ügy aktáit, újból is kijelentve, hogy nagyon sajnáljuk számos jeles író-társunk távollétét, s újra is biztosítva őket, hogy örömmel fogjuk üdvözölni visszatérésüket. Ha ez meg nem történik, természetesen bele kell nyugodnunk abba, hogy mint a legtöbb külföldi Pen Clubban, a miénkben is feltűnő hézagok vannak a tagok listájában. Hogy csak egy-két nevet említsünk, az angol Pen Clubban nincs benn [Rudyard] Kipling, a franciában Romain Rolland, az olaszban [Gabriele] D'Annunzio. De ez nem gátolja az egyesületeket a Pen-szövetség szellemének megfelelő működésükben; mi is törekedni fogunk használni az írók nemzetközi szövetségének, és a magyar nemzet jogos érdekeinek megfelelően tovább dolgozni, ha nélkülözni is kellene egyes társainkat, akiket, mint írókat őszintén megbecsülünk. A francia delegátus, úgy látszik, bízik abban, hogy a kilépettek újból a végrehajtó bizottság elé fogják vinni a magyar ügyet. [...] Ezért viselkedett az egész ügyben meglehetősen ellenszenvesen velünk szemben. De azt hiszem, nagyon csalódik, ha csak hiszi, hogy kilépett társaink meg fogják ismételni azt a támadást, melyet a M.P.C. ellen intéztek, és amelyet legnagyobb részük – ezt bizonyosan tudom – elítélt, s melyet ma már maga válaszelevel írója is bizonyára sajnál.]

¹⁵⁹ Jegyzőkönyv a Magyar P.E.N. Club 1933. december 9-én a Fészek Klubban megtartott 8. rendes évi közgyűléséről. Gyorsírói följegyzés. G. Germanus Gyula aut. kieg.

Igaz, hogy a Pen-szövetség alapszabályai kizárják a politikát és mi ehhez is tartjuk magunkat: de azért természetes, hogy *[kézírással betoldva: a Pen-szövetség működése nem lehet egészen politikamentes, amit a szövetség új elnöke, [H. G.] Wells is konstatait raguzai megragadó beszédében. Hiszen legalábbis kultúrpolitikai jellegű volt mindaz, amit egyesületünk az eddigi kongresszusokon több ízben szóvá tett. Hisz] [törölve: nekünk minden tettünkben ügyelnünk kell arra, hogy ne sértsük azokat a szent érdekeket, melyekért Trianon óta az egész magyarság küzd. Mi, a Magyar Pen Club] megalakulásunk óta az elszakított magyarság kulturális érdekeiért szállottunk síkra, a magyar könyvek szabad nemzetközi forgalma tárgyában fogadva el több kongresszuson is erélyes határozati javaslatokat. A mai feszült politikai légkör és a Népszövetség tehetetlensége mindez ideig nem akadályozták ugyan, hogy e téren jelentősebb eredményeket érjünk el: de azért nem hagyjuk abba küzdelmünket, és a jövő évi edinburghi kongresszuson megint támadni fogjuk azokat a hatalmakat, melyek az alájuk került magyar testvéreinket brutális módon meg akarják fosztani az anyanyelvükön való művelődés eszközeitől. Sajnálani fogjuk, ha e küzdelmünkben hivatalosan nem fogjuk képviselhetni kilépett társainkat, de percig se kételkedünk abban, hogy lélekben ők is mindnyájan velünk lesznek. Valamint hisszük, hogy velünk vannak abban az állásfoglalásunkban is, melyre a raguzai kongresszus legfontosabb tárgya, a német Pen-klubok ügyében indítatva éreztük magunkat.*

A német Pen-Clubok, valószínűleg kényszerűségből, magukévá tették az új német kormánynak azt az irányát, mely az állampolgárokat faj, vallás és politikai nézetek szempontjából osztályozza, és ez alapon sok íróat kizártak a tagok sorából. Természetes, hogy ez az eljárás összeegyeztethetetlen a mi szövetségünk alkotmányával, mely teljes egyenjogúsággal fogadott be *[kézírással betoldva: nem árja, tehát] kínai, arab, indiai írói szervezeteket is, valamint héber és jiddis írókat is, és [kézírással betoldva: mely azt rendeli, hogy] minden Pen-Club-tag eo ipso tagja a többi testvér-egyesületnek is. De még ha ezt a szempontot figyelmen kívül is hagyjuk, ha nem is mérlegeljük a humanizmus, a szabadelvűség [törölve: szempontjait] parancsait: nekünk, magyaroknak akkor is állást kell foglalnunk efféle faj- és vallás-elméletek ellen, mert hiszen ezek révén az utódállamok is könnyen megbélyegezhetnék az ott lakó magyar írótestvéreinket. A románok pl. kimondhatnák, hogy ők a »felsőbbrendű« latin faj, joggal üldözik az urál-altáji származású magyarokat, vagy mint görög-keleti vallásúak, joggal nyomják el a katolikus vagy protestáns nem-román szellemi munkásokat *[kézírással betoldva: joggal tiltják ki a könyvkereskedésekből is a magyar könyveket].* Nekünk, magyaroknak tehát százszoros okunk van arra, hogy hozzájáruljunk a német eljárást megőrző mindkét határozati javaslatához. Méltóztatik tudni [a közgyűlés], hogy ezek közül az első egyhangúlag fogadtatott el, a második pedig csak szótöbbséggel, mégpedig úgy, hogy azok az egyesületek, melyek a németekkel bizonyos paktumot létesítettek – hogy ti. erről a javaslatról ne legyen semmiféle vita – Wellsnek e paktum elleni állásfoglalása következtében nem vettek részt a szavazásban. Mi, magyarok e pak-*

tum-kötésben *[kézírással betoldva: -nél] nem [törölve: vettünk részt] [kézírással betoldva: voltunk jelen];* nem is tartottuk volna helyesnek, ha azok, akiket a németek eljárása vérgig sértett, megfosztott hazájuktól és kenyérüktől, ott, az írók nemzetközi gyűlekezetében meg se mukkanhattak volna, hogy *[kézírással betoldva: elpanaszolhassák nyomorúságukat],* vádat emeljenek elnyomóik ellen.

[A közgyűlés] Méltóztatik tudni, hogy a Pen-szövetségnek ez év novemberében Londonban megtartott végrehajtó bizottsági ülése olyan élesen elítélte a német klubok új rendszerét, hogy ezek nem tehettek egyebet, mint kilépni a szövetségből. Mélyen fájlaljuk a dolgok e fejlődését, *[kézírással betoldva: mert változatlan hódolattal tekintünk fel a német irodalom klasszikusaira],* de bízunk benne, hogy német kollégáink körében mihamar felül fog kerekedni a jobb belátás és a Pen-szövetségbe vissza fognak térhetni. A német ügynek igen kellemetlen utójátéka volt más Pen-klubokban is, főleg a hollandiban és a bécsiben. Amabban egy rendkívüli közgyűlés szigorúan elítélte a két holland delegátusnak a kongresszuson való viselkedését, mely azt a látszatot keltette, mintha a hollandiai delegáció nem értene egyet a német eseményeket megrovó javaslatokkal, a bécsi Pen-klubban pedig több tag, rokonszenvezve a németországi nemzeti szocialista iránnyal, kilépett az egyesületből. A londoni végrehajtó bizottsági ülés foglalkozott a bécsi Pen-klub [szét]válásával is, kimondva, hogy mivel a megmaradt tagok híven kitartanak a Pen-szövetség ideáljai mellett, e részben semminemű intézkedést nem tart szükségesnek. Mi is melegen óhajtjuk, hogy a bécsi Pen-klub minél hamarabb ismét talpra álljon, és velünk együtt vállvetve dolgozzék a világ íróinak békés, elfogultság nélküli, csak az igazságot kereső harmóniájáért. *[törölve: Üdvözetünket küldve egyesületünk Nobel-díjas tiszteletbeli tagjának, Thomas Mann-nak, valamint a bécsi Pen-klub méltatlanul támadott volt elnökének, Felix Saltennek] [kézírással betoldva: Ezzel az óhajtással] ezennel megnyitom közgyűlésünket.*”

*Karel Čapek, Ján Jesenský és Győry Dezső
a Pen Clubról*

(1933. december–1934. január)¹⁶⁰

A Magyar Újság munkatársa 1933 karácsonya előtt felkereste Karel Čapeket, a világhírű cseh író, aki a csehszlovákiai Pen Clubnak hosszú időn keresztül elnöke volt. Az egyik kérdése az volt, vajon mit végzett eddig a csehszlovák Pen Club a csehszlovák–magyar közeledés terén és e tekintetben milyen gyakorlati eredményeket mutathat fel? Karel Čapek kifejtette, hogy a Pen Club tevékenysége valamennyi nemzet íróinak személyes érintkezésére korlátozódik. Feltételezi, hogy ezek a személyes baráti kapcsolatok a kulturális megértés útját jelentik. Ezeket a kapcsolatokat a csehszlovákiai Pen Club is ápolta s maga Čapek is szívesen emlékezett Kosztolányi Dezsővel való „rendkívül érdemes” hágai találkozásokra. Čapek rámutatott arra, hogy a prágai Pen Club munkája nem korlátozódik csupán a társadalmi érintkezésre. Amikor pl. a budapesti Pen Club panaszt emelt, hogy a hivatalos közegek megnehezítik a magyar könyveknek Csehszlovákiába való behozatalát, a prágai Pen Club interveniált a hatóságoknál és megtett mindent, ami módjában állott, hogy a magyar kultúra ne szenvedjen a hatósági intézkedések következtében. A prágai Pen Club pozsonyi szervezetével karöltve másfelől tolmácsolta a budapesti Pen Clubnak a szlovák kulturális tényezők panaszát, hogy a magyarországi szlovákokkal való kulturális kapcsolatok elé hivatalos helyen akadályokat gördítenek. Ebből látható, hogy a csehszlovákiai Pen Club a magyar Pen Clubbal való kapcsolatában nem tért ki a komoly gyakorlati kérdések elől sem.

Čapek ekkor a magyar íróknak a következőket üzent:

Közös feladatunknak kellene, hogy tekintsük Csehszlovákia nemzeteinek egymással való megismertetését. Nekünk cseheknek, szlovákoknak, magyaroknak közös feladatunk van: megismerni azt a tényvalóságot, azt a darab életet, amelyben egymás mellett élünk, és amennyiben az irodalom ilyen megismerés lehetőségét jelenti, az írók nem csupán kollégák, hanem egy közös mű munkatársai is.

*

Čapek felhívására Győry Dezső reagált a Magyar Újság 1933. december 31-i számában. Čapekhez intézett nyílt levelében a következőket írja:

Ön, a csehszlovák intellektuális élet kimagasló vezetője, olyan üzenetet küldött a csehszlovákiai magyar íróknak, amely érdemes arra, hogy azt nemcsak az üzenetkapó magyar, de a köztársaság területén élő cseh, szlovák és német írók is kellő figyelemben részesítsék. Az itteni magyarság nem könnyű, és még nem is befejezett lelki átalakuláson megy keresztül. Kiesett kezéből a mindennapi hatalom gyeplője, s a politikai és gazdasági hátrányok gyűrűjében természetes életöszönnel keresi itteni és európai misszióját a kultúra és szellemiség magasabb régióiban. Nem „Minderwertigkeitskomplexum” ez, nem is rendellenes rekompenzációs vágy. Távolról sem. A Kárpátok alatt a szlovák–magyar érintkezés mentén fejlődött ki már a múltban is elsőként az igazi magyar városi kultúra és az irodalmi szalon intézménye. A mai Szlovenszko földje olyan neveket adott a magyar kultúrának, mint Balassa, Pázmány, Kazinczy, Tompa, Madách, Mikszáth, Jókai.

Győry a továbbiakban arról ír, hogy az itteni fiatalság lelkében komoly és mélyen átértékelődött vágy él a kultúrák és a szellem olyan nemzetek fölötti közössége után, amely a mindennapi mai gyakorlatban is: közösség, közelség, kollegialitás és munkatársi szolidaritás. Itteni magyar írók és fiatalok, ha bátortalanul is, de többször hangot adtak ebbeli vágyuknak, sőt készségüknek.

Mi azt valljuk, hogy a felelős íróknak, ha egy igazságra rájött, kötelessége azt még a kor-szellem és a kortársak korholása dacára is meghirdetni, és odaállni e mögé az igazság mögé.

A cseh, szlovák és magyar művészet itteni képviselői nem bántották egymást. De megbántanak a szellemiség parancsait, ha nem keresnek a személyes és eszmei közeledést a gyakorlatban akkor, amikor ennek szükségességére már ráébredtek és ezt meghirdették.

Európa élete megbolydult... Zuhanunk a középkorba. A szellem szabad és büszke szárnycsapásai elvesznek az agyonpolitizált élet marakodó forgatagában, és a gyűlölködés, az elzárkózás agyarsattogásában... de mi nem valljuk a bizalmatlanság tunyaságát. Ellenkezőleg, hit és bizalom van bennünk minden emelkedettség, minden átfogó szolidaritás, minden tiszta kéz felé.

Ez a hit és ez a bizalom vezet Önhöz s az olyan íróknak lelkiismereti parancsa, aki rájött egy igazságra, nem tudja ki nem mondani, s aki odaáll vallása mögé: realizáljuk!

Kedves Karel Čapek! A Pen Club módot ad Önnek arra, hogy annak keretén belül kezdeményezze és megvalósíthassa a csehszlovákiai nemzetek szellemi és művészeti életének gyakorlati találkozását és személyes ismeretségét. A személyes ismeretség elősegíti a népek közti közeledést, a megismerést, a személyes kapcsola-

¹⁶⁰ Csizmadia Dezső: *Kísérletek a csehszlovák–magyar...* 419–423. Részlet.

tok s az itteni nemzetek közti kultúrcsere megvalósíthatóságát. Ez a szükséges és egészséges kultúrcsere eddig csak invidentialiter érezhető: rendszeresítése volna kívánatos.

A kulturális megértés útjának e gyengeségét a Pen Club az írók személyes kapcsolatainak kiépítése révén hirdeti elősegíthetőnek.

Az a konkrét kérés, teremtsen meg a csehszlovákiai Pen Club az Ön által is szükségesnek vélt személyes találkozót a cseh, szlovák, magyar és német nemzetek művészei és intellektueljei között. Tizenöt esztendő után úgy hiszem, megérett az idő arra, hogy a Pen Club ne csak a világ nemzetei között, de a csehszlovákiai nemzetek között is realizálja értékes programját.

Adjon a csehszlovákiai Pen Club módot és alkalmat egy országos összejövetel rendezésével egymás megismerésére, s ezzel segítse elő a kultúrcsere lehetőségeit, töltesse át a valóságba [!] karácsonyi üzenetének ígéit.

Azt hiszem, a csehszlovákiai magyar írók legjobbjai részéről ennek a találkozásnak megvalósításánál nem fog akadályba ütközni. A megvalósítás lehetősége azonban az Önök kezébe van letéve.

Győry Dezső újévi nyílt levelére Karel Čapek levélben válaszolt. Megköszönte a megnyilatkozást s egyben gyakorlati útmutatást is adott a szlovenszkói írók gyakorlati együttműködésére vonatkozólag. Felhívta a figyelmet a pozsonyi Pen Clubra, amely hivatva van a Szlovenszkóban élő írókat nemzetiségre való tekintet nélkül tagjai sorába felvenni. A [z 1934.] január 13-ról Prágából keltezett levél így szól:

Tisztelt Uram,

bocsásson meg, hogy csehül válaszolok a Magyar Újságban hozzám intézett nyílt levelére, amelynek fordítását csak néhány nappal ezelőtt kaptam meg.

Jelenleg nem vagyok már a Pen Club elnöke, sem funkcionáriusa, tavaly mondtam le e tisztségről, mert az egyesületi dolgokhoz nem érzek elég talentumot és kedvet magamban. Nyilatkozatát továbbítottam a prágai Pen Club jelenlegi elnökségének, de egyidejűleg felhívom a figyelmét arra, hogy Pozsonyban a Pen Clubnak szlovák osztálya van, amely a Szlovenszkóban élő írókat nemzetiségi különbségre való tekintet nélkül éppúgy felveszi tagsága kötelékébe, mint a prágai Pen Club is felvette tagjai közé a Cseh- és Morvaországban élő írókat, legyenek azok akár csehek, akár németek, akár (Prágában élő) magyarok.

Az együttműködés, amelyet levelében fölhoz, megvalósítható a Pen Clubban magában is, amely, mint láthatja, kötelességének tartja, hogy közös platformja legyen minden írónak.

Véleményem szerint a leghelyesebb kezdet az volna, ha megteremtenék a baráti érintkezést és együttműködést a Pen Club pozsonyi osztályával.

Fogadja köszönetemet megnyilatkozásáért.

Baráti együttérzéssel vagyok híve

Karel Čapek

N. B. A napokban megküldtem Önnek aláírás céljából a cseh, német, szlovák és magyar intellektuelek közös felhívását a gyermeksegély-akciók ügyében. Remélem, megkapta. K. Č.

Ján Jesenský író, a Szlovák Írók Szövetségének elnöke a feltett kérdésre szintén levélben válaszolt, melyet Győry Dezsőnek küldött. Levelében nyílt, őszinte kritikai hangot ütött meg:

Igen tisztelt Szerkesztő úr,

mi a véleményem a szlovákok és a magyarok kultúrközeledéséről?

Őszinte szavakkal mondom meg:

A közeledés lehetséges – üdvözlőnk is –, de csak, ha a magyarok gondolatmenete a szlovákokkal szemben megváltoznék. Az államfordulat előtt a magyarok nyeregben voltak és a szlovákok, ha a lovas nem hurcolta őket magával, csak a kötőféket fogták, vagy pedig tenyereiket tartották oda, hogy a lovas könnyebben pattan hasson fel a lóra. A lovas gondolatmenete az volt, hogy a szolga kultúráját nem ismerte el, és ha lelke mélyén el is ismerte, nem érdemesítette figyelemre, de hogyha lelkében fel is figyelt rá, soha semmiféleképpen nem juttatta ezt kifejezésre. A magyar irodalomban irántunk, mint lebecsült emberek iránt, nem volt érdeklődés.

Az államfordulat után Magyarországon a mentalitás irányunkban nem változott meg. Ha vannak is ott olyan írók, akik másképpen gondolkoznak, azok kivételek. Nem változott meg ez azoknál a magyaroknál sem, akik a Csehszlovák Republikában maradtak. Itt is csak a töredék beszél a kulturális közeledésről, de nem tett eddig lépéseket az irányban, hogy ez a közeledés megvalósuljon.

A közeledésnek ugyanis kölcsönösnek kell lennie. Önök lépnek egyet, vagy jobban mondván: mi lépünk egyet és Önök lépnek egyet. Csakis így lehetséges a páros tánc. Csakhogy mi, szlovákok már több lépést hagytunk magunk mögött ebben az irányban. Mi Petőfit, Aranyt, Madáchot, Jókait, Mikszáthot, Adyt stb. szlovák fordításban olvashatjuk, nekünk egész sereg értekezésünk van Arany költészetéről, poétáinkra való befolyásáról (hogy helyesek-e ezek, vagy pedig nem, ez már más kérdés), legújabbban Adyt kultiváljuk, de egyetlen magyar író sem kísérelte meg

[Svetozar Hurban] Vajanský, [Pavel Országh] Hviezdoslav, [Martin] Kukučín leg-rövidebb novellájának vagy versének lefordítását.

Ez annak a jele, hogy magyar részen nem volt és nincs érdeklődés irántunk, míg szlovák részen megvolt, s amint folyóiratainkból kitűnik, meg is van az érdeklődés a magyar irodalom iránt.

Mi következik ebből?

A közeledéshez kölcsönös, nem pedig egyoldalú érdeklődés szükséges. Ha ez a kölcsönös és – hangsúlyozom – őszinte érdeklődés nincs meg, s a közeledés frázisos, akkor csak újságírói papírként marad, amely visszhang nélkül hangzik el.

A pesti rádióban a szlovák dalok politikai dalok, amelyek alól kilóg a lóláb. Többet érnek a pozsonyi rádió magyar órái, Fehér Artúr kísérlate és deklamációi Szlovenszón, és a kis szlovák költemények fordításai a Magyar Újságban. Az volna a kezdet, hogy a magyar írók fagyossága engedjen föl, hogy annak a tűznek a fel-élesztéséhez, amelyhez a hideg vasat közösen felmelegíthetők, a fűjtatókat levegővel telíthessük meg.

Hol történhetik meg az ilyen közeledés?

- 1.) A lapokban – írásban.
- 2.) Különféle előadásokon, rádió stb. útján – szóbelileg.
- 3.) Különféle összejöveteleken – személyesen.
- 4.) És mindenekelőtt a Pen Clubban, ahol meg van adva az alap azáltal, hogy a magyar és szlovák írók is tagok.

Hogyan mozdíthatja elő az író a Béke ügyét – politika nélkül?

Ez a kérdés ma az írók nemzetközi egyesülésének főkérdése. S erre a kérdésre próbáltam felelni a magam lelkiismerete szerint a budapesti PEN-kongresszuson.¹⁶²

Azt mondtam:

Az író akkor szolgálja legbiztosabban a Béke ügyét, ha segít ész és erkölcs megrendült tekintélyét helyreállítani a nemzetek közt. S e célból úgy kell hatnia a saját nemzetében, mint a lelkiismeret hat; vagy inkább kívül kell állnia nemzetén, prófétamód, vezetve s nem vele sodródva. „Az író – tettem hozzá –, ki nemzete érdekét elébe helyezi erkölcsnek s igazságnak, nemcsak ellensége az emberiségnek s benne saját népének is, hanem árulója egyszersmind az írói hivatásnak, s nem méltó arra, hogy köztünk üljön.”

Aki a régi szent emberi erkölcs alapján áll – melyet a szellem emberei a legújabb időkhöz alig mertek megtagadni –, nemigen mondhat ellent e szavaknak. Berzeviczy Albert a Pester Lloyd múlt vasárnapi számában mégis élesen hibáztatja, hogy azokat kimondtam; noha igazságukat ő maga sem vonja kétségbe.

De „kínos dolog – mondja – föltenni azt a lehetőséget, hogy a haza szent érdekei, melyeket eddig érintetleneknek tekintettünk, ellentmondásra jöhetnének az erkölccsel...”

Sajnos, ez a lehetőség mégsem tagadható. Ha például azt mondjuk, hogy „hazánkon súlyos igazságtalanságok estek”, nem érthetjük másként, mint hogy ezeket az igazságtalanságokat idegen nemzetek fiai követték el, a saját hazájuk »szent érdekeinek« nevében. Itt tehát voltak már nemzetek, melyeknek érdekei ellentétbe jöttek az igazsággal; s ez minden nemzettel megtörténhet. Amely nemzet azt meri állítani, hogy az ő érdekei sohasem jöhetnek ellentétbe az igazsággal, s így már előre azonosítja az igazságot a saját érdekeivel: az máris veszedelme az emberiségnek. Adját Isten, hogy az én nemzetem sohse legyen ilyen!

S valóban büszkén ismételhetem itt, amit a PEN-kongresszuson is büszkén mondtam, hogy az ezer éven át harcra nemzettel kényszerített magyar szellemét sohse adta oda a nemzettestvérek közötti harc és gyűlölködés szolgálatába. Berzeviczy harcra és vérontásra izgató nagy magyar költőkről beszél. A valóság az, hogy még a régi magyar vitézi költők is csak a kereszténység és kultúra védelmében való harcra izgattak ázsiai barbár tömegek ellen; mint Balassa és Zrínyi; az újabbak legfeljebb a „világsszabadságért” való forradalom-

¹⁶¹ Az OSZK Kézirattárában őrzött gépirat (Bh Fond III/1844.) alapján. In Babits Mihály: *Arcképek...* 131–134, 435.

¹⁶² Dok 58/A.

ra; mint Petőfi. A modern európai háború egészen más valami: *ennek* a vérontásnak dicsőítője Magyarországon csak a rossz költők közt akadt.

A világháború alatt a magyar költők, élükön maga Ady, egy lélekkel mondtak átkot a tömeggyilkosságra, s a Békét és az emberi testvériséget zengték. Pedig ez akkor veszélyt és üldözést jelentett számukra. Mert a „fegyveres terroron”, melyről a PEN-kongresszuson szóltam, természetesen a háború terrorját értettem. S ez a terror, ha fegyvereit pillanatokra félreteszi is, lelkiileg ma sem szűnt meg. Még ma is igyekeznek nálunk politikailag kompromittálni azt, aki a tiszta erkölcsöt emeli magasra nemzetek érdekei és politikája fölött, defetizmust vagy más politikai vádszavakat olvasva fejére, s kicsinyes módon keverve politikát az etikába.

Berzeviczy a sorok között engem látszik vádolni avval, hogy, ha szándéktalanul is, eltertem az elvtől, mely a PEN Club szónokait kötelezi „az aktuális politikától távol maradni”. De elismeri, hogy morális fejtegetéseim „teoretikusan teljességgel helytállóak”. Azonban – teszi hozzá – nálunk és ma, nehéz helyzetünkben, arra a hatásra s azokra a következtetésekre is kell gondolni, melyekre kijelentéseink vezethetnek. Azaz ugyanakkor, mikor az írónak politizálást vet szemére, azt kívánja, hogy teljességgel politikussá váljon, s ahelyett, hogy a tértől és időtől független Igazságot minden melléktétként nélkül kimondaná, az aktuális helyzet szerint latolgassa szavainak hatását és következményeit, s az erkölcs sugalmait nemzeti és korszerű momentumokhoz képest elhallgassa vagy kendőzze.

Ez lehet a politikus feladata: az íróé épp az ellenkező. Kusza világban élünk, s a „jelenkori történelem” bizonyul a veszélyes tények és erők kibogozhatatlan szövedéke. Az író épp azért kell itt, hogy legyen valaki, aki nem törődik a közvetlen akadályokkal és kényszerű kanyarodókkal, hanem megvesztegethetetlen ujjal mutat a Csillag felé, mely e földi tévelygések fölött végső irányt jelez. Mi lesz, ha mindenki csak a földi gátakat kerülgeti, és senki sem tartja szemmel a Csillagot? Az író nemzetének lelkiismerete. Mi lesz, ha a lelkiismeret is csak az érdekek tekintetbevételével mer megszólalni?

S ezt kívánni: mi más ez, mint éppen a legodanemvalóbb politikát kényszeríteni az irodalomra?

Ha hazánk ügye az igazság ügye: akkor hazánknak különben sincs oka visszariadni az elvtől, mely az igazságot a nemzeti érdekek fölébe helyezi. Sőt, minden oka megvan arra törni, hogy ez az elv érvényesüljön az egész világon. S mint gyakran történni szokott, talán itt is az erkölcs és becsületesség a legjobb politika. Az oly nemzet, mely gyanúval és haraggal nézi, ha írói a nemzet érdekénél szentebbnek tartják az erkölcsöt és igazságot, első sorban a saját igazsága iránt költene gyanút. Magyarországnak nem szabad ezek között lenni. S rossz szolgálatot tesz hazájának, ki azt akarja, hogy ezek között legyen.

Szörnyű katasztrófa fenyegeti a világot. Ami küszöbön áll, az emberi kultúra öngyilkossága. De fizikailag is, gyász, halál s alig elképzelhető rettenet mindnyájunknak. Országunk, népünk napok alatt semmivé lehet. S mégis ha korunk irodalmát olvassa valaki, azt hiheti, hogy mindez egy csöppet se komoly. Az utókor, ha lesz még, bámulni fogja, hogy írásainkban a közelgő veszély gondolata alig hagyott nyomot. Az írók mindenről írnak, csak erről nem, noha folyton azt hangoztatják, hogy az étellel, a valósággal kívánnak kapcsolatban lenni. Csip-csup helyi bajok, faji és osztályérdekek sokkal jobban látszanak izgatni őket, mint a nagy veszedelem, melyben minden faj és osztály egyformán elpusztulhat.

Mégis, a külföld írói közt, itt is, ott is, folyóiratokban s irodalmi ankéteken, fölmerül a kérdés, mintha a furdaló lelkiismeret valamely kérdése volna, amit nem lehet egészen elhallgattatni okos érvekkel: mit tegyen az író a háborúval szemben?

Persze, hiszen neki is tűrni kell a veszélyt, s a földi katasztrófák jégverését, mint más közönséges embernek! De vajjon szótlannul kell-e tűrni? Nem épen abban különbözik-e ő másoktól, hogy amit érez, az emberi félelmeknek és szenvedéseknek hangot is tud adni? Igen, bizonyos értelemben ő az emberiség tudatát képviseli. Benne világosodik meg az érzések „sötét hullámozása”.

Szaváról régebben azt hitték, hogy világokat mozdít, forradalmakat gyújt s kormányozni tudja a közvéleményt. Maguknak az íróknak jámbor óhaja táplálta ezt a hitet. De akárhogy van is, bizonyos, hogy az egyszer kiejtett emberi szó nem mulhatik el teljesen hatás nélkül... Mintahogy a fizikai világban sem múlik el semmi teljesen hatás nélkül.

Mit tegyen az író a háborúval esetén? ezt nehéz volna megmondani. Megtörténhetik, hogy nem tehet már semmit. Bármely pillanatban vége lehet még annak a viszonylagos szólásszabadságnak is, amelyet ma élvez. De azt meg lehet mondani, hogy mit ne tegye. És hogy mit tegyen lehetőleg? S mit tegyen talán még a lehetetlennel szemben is?

És hogy mit tegyen és ne tegyen addigi is?

Nyugodtan maradhat-e művészete önzésében, mikor magát a kultúrát, s benne művészetét is pusztulás fenyegeti, maga a nyelv, amelyen ír, a nép melynek lelkét kifejezi, elveszhet? Vagy ezt elkerülhetetlen végzetnek kell tekintenie, mint a véletlen sorscsapásokat melyekkel szemben művészete tehetetlen, tehát érdektelen?

¹⁶³ Bevezető a Nyugat *Mit tegyen az író a háborúval szemben?* c. ankétja elé. Ny 1934. 27. évf. 23–24. 554–555.

Vagy ellenkezőleg, felelősnek kell éreznie magát a világért, amelynek lelkiismeretét szegődött?

Talán vissza kell térnie az emberiség régi ideáлизmusához és optimizmusához, s újra megfontolni a Kant híres ökoskodását mely soha nem volt oly aktuális, mint ma:

azt, hogy a békegondolat utópisztikus és kivihetetlen, az emberi ész matematikai bizonyossággal belátni nem képes. Mindaddig pedig, amíg ez matematikai pontossággal bizonyítva nincs – ahogyan sohasem lehet –: kényszerülünk az „örök béke” megvalósulásának legalább halvány vagy távoli lehetőségét megengedni. Addig azonban, amíg ez a lehetőség – bármily kicsike is különben – fennáll: alig megbocsátható bűnt követ el az emberiség ellen, aki ezt a lehetőséget kételyek kifejezése és hangoztatása által gyengíti. És aki ezt átgondolva, mégis cinizmusának és tapasztalati fölényének fitogtatására a kételkedő pózban megmarad, azt joggal lehet erkölcstelen embernek és mindannyiunk ellenségének tekinteni.

De talán ez a logika is naiv, akár a lázadók hősiessége. Talán nagyobb hősiesség, egyszerűen kertünket művelni, míg bele nem tapos a barbár? Én most nem akarok a kérdésekre felelni; csupán felállítom őket, a Nyugat nevében, a magyar írók elé.

*Jegyzőkönyv
a Magyar Pen Club 1945. október 5-i üléséről¹⁶⁴*

Jelen vannak: Az Igazgatóságnak javaslatára kiküldött hetes bizottság tagjai közül: Hel-tai Jenő, Rubinyi Mózes id. ügyvezető, Kárpáti Aurél, Wesselényi Miklós, Ráth-Végh Ist-ván, Passuth László id. főtítkár és Ottlik Géza id. titkár, Kerpel Jenő, valamint a jegyző-könyv mellékletét képező jelenléti ív tanúsága szerint megjelent tagok.¹⁶⁵

Rubinyi Mózes id. ügyvezető megnyitja az újjáalakuló Magyar Pen Club közgyűlését. Közli, hogy az okt. 2-re meghirdetett első közgyűlést nem lehetett alapszabályszerűen megtartani, minthogy a megkívánt számú tag nem jelent meg. Kijelenti, hogy a jelen köz-gyűlés alapszabályszerűen határozatképes. A jegyzőkönyv vezetésére felkéri Passuth Lász-lót, hitelesítésére Rexa Dezsőt és Rédey Tivadart.

Ezek után Rubinyi Mózes elmondja alantiakban szó szerint idézett titkári jelentését:¹⁶⁶

Amidőn e pillanatban tizenkettedszer mondok a Pen Club munkásságáról beszámolót – lelki szemeim előtt azok tűnnek fel, akik elmentek. Látom az első elnököt, Rákosi Jenőt, aki élete alkonyán odaállt másnemű múltja ellenére a humánus szolgálatába s az eszmé-ben megifjulva szóval, tettel harcolt, nem riadva meg a börtön ridegjétől sem. Látom a világ legbohémabb elnökét, Kosztolányi Dezsőt, aki homlokába hulló hajfűrtjei között vidám bonómiával kacsintva raccsoló beszéddel jelenti be, hogy Rothermere fontsterling-jeit hozta nélkülöző kitűnő íróink megsegítésére. Szemben ülök a Hungária szálló dísz-termében az ősz Galsworthyval, közelemben Däubler, a bozontos fejű szocialista író, Dachau első mártírjainak egyike, a nagyvilág írói, amint a világszövetség alapítója szelíd, csendes hangon hirdeti a becsület, az emberség messze zengő igazságait. Tihanyban va-gyunk, ott sürgölődik Mohácsi Jenő és rendelkezik Radó Antal.

A film nagy változást mutat. A jobboldali irányzat erősödésével szavunk elhalkul. Igazgatósági és közgyűléseinket megjelennek a hűségesek, az önfeláldozók, és hirdetik, végül már csak a titkári jelentésekben, egyenesen, majd lassanként metaforákban, de min-dig fanatikusan a rombolás helyett az építést, a gyűlölet helyett a szeretet ígét. A felcsatta-nó taps nem hiúságot legyez, hanem azt jelenti: értjük egymást.

A film gyorsan és tragikusan pereg. A második világháborútól kezdve el voltunk vágva külföldi kapcsolatainktól. Utolsó nemzetközi jellegű ténykedésünk az volt, midőn a Pen-

¹⁶⁴ *Jegyzőkönyv, mely felvétellett a Magyar Pen Club alakuló-közgyűléséről 1945. október hó 5-én a Fészek Klub helyiségében.* G. Rubinyi Mózes id. üv., Passuth László id. főtítkár, jkvv. és Rexa De-zső. Rédey Tivadar hit. aut.

¹⁶⁵ A felsoroltakkal együtt összesen 50 fő.

¹⁶⁶ G.m. A jelöletlenül idézett részletek Rubinyi *Titkári jelentés 1945. c.*, a jegyzőkönyvhöz csatolt szövegéből valók.

emlékérmét, melyet a magyar irodalom külföldi kultusza terén elért legnagyobb sikerű külföldi író kitüntetésére alapítottunk, Arany János és Petőfi Sándor finre fordítójának, Manningen Ottó finn egyetemi tanárnak ítéltük oda. Az emlékérmét már csak nagy ügy-gyel-bajjal tudtuk a kitüntetethez eljuttatni, aki élete egyik nagy sikereként nyugtázta azt. Ezekben a nehéz időkben Radó Antal bölcs vezetése mellett az volt a politikánk, hogy a tűznek nem szabad elhamvadnia, intézményünket át kell mentenünk a jobb új korszak számára, és az arra rászoruló tagtársainkon segítenünk kell anyagiakban és lelkiekben egyaránt. Beálltam e szent cél szolgálatába titkári ügykörömben, majd midőn a viszonyok mind súlyosabbak lettek, félretettem minden más munkámat, kiléptem a csendes könyvtárszobából és az elhagyott, üldözött írók anyagi megsegítésével foglalkozó illetékes szerek szolgálatába álltam. Elnökünk e munkában magas kora ellenére eleinte megtört testtel, de töretlen lélekkel vett részt, azonban mihamar annyira elbetegesedett, hogy teljesen kikapcsoltuk. Főtitkárunk, Varságh János vidékre költözött, vele kapcsolataink megszakadtak, úgyhogy lassanként rám szakadtak az üldöztetés, az elnyomás, majd a Jaross Andor-féle felosztás minden keservei.

Nincs irodalmi közösség, amely annyit szenvedett volna, mint a magyar Pen Club. Hogy mi a mi szervezetünk, azt hiszem, nem tudták, annyi műveltség nem volt bennük, de egyrésztől német recept szerint dolgoztak, másrészt ösztönszerű megérzéssel minket, mint félelmes ellenségüket kezeltek, és felfüggesztő, felosztató rabló-hadjáratukban az első sorba helyeztek. Nem mondom el a felosztás lebonyolításának keserveit és sokszor tragikomikus fordulatait. Ahogy betegen és megjelölten velük szemben álltam, Ibsen szavai csengtek fülemben: »aki egyedül van, az a legerősebb«. A vége az lett, hogy ők abban a tévhitben éltek, hogy bennünket mindenből kifosztottak, de ami a hivatalos szobákban elveszni látszott, az az előszobában megkerült, vagy legalábbis oda került, ahová a velünk érző köztisztviselő vitte, és a felszabadulás első perceiben még mindig betegen, de már emberként jelenhettem meg az irodákban és adhattam útbaigazítást arra, hová tették elkonzervált javainkat.¹⁶⁷ Jó, hogy az Isten a gonoszokat több erővel, mint ésszel áldja meg.

A megszabadulás első napjaiban azt tettem, amire Radó Antalnak tett fogadalmam erkölcsei ereje és lelki hajlandóságom kényszerített. Midőn boldogult emlékü elnökünket 1944. november 10-én utoljára meglátogattam Klotild uccai lakásán, teljesen megtört beteg testében abszolút tiszta lelkével arra kért, hogy ha őt baj érné, vezessem a Magyar Pen Clubot a döntő közgyűlésig úgy, mint azt eddig is tettem. Azt feleltem, vállalom a dolgot, de csak egy feltétellel, ha a megállapodás kölcsönös. Ha ő is vállalja az én munkámat, ha az események engem sodornak el. Mosoly játszott borostás arcán, amikor kézfogással ebben megállapodtunk.

Ennek alapján Passuth László és Kerpel Jenő régi, hű tagtársainkkal megbeszélve a tennivalókat, összehívtuk az igazgatóságot s az hetes bizottságot küldött ki a Magyar Pen Club újjászervezésére. E hetes bizottság tagjai: Heltai Jenő, Kárpáti Aurél, Kerpel Jenő, Passuth László, Ráth-Végh István, Wesselényi Miklós és Rubinyi Mózes. A bizottság a jegyzőkönyvek vezetésével Ottlik Gézáat bízta meg. A hetes bizottság több ülésen tárgyalta az MPC újjászervezésének munkáját. A bizottság megbízásából Rubinyi Mózes bejelentette a belügyminiszternek¹⁶⁸ a MPC munkájának megkezdését, amit az tudomásul vett. Kerpel Jenő a bizottság megbízásából elkészítette az alapszabály módosítását, mely két részből áll, átmeneti csupán, az 1945. évi újjászervező közgyűlésre vonatkozó intézkedések[ből] és állandó jellegű intézkedésekből. A belügyminiszter az alapszabály-módosítást tudomásul vette azzal, hogy feljogosítja a Pen Club közgyűlését a már módosított alapszabályok szerint való munkára.

Tisztelt Közgyűlés, méltóztassék megengedni, hogy a hetes bizottság megbízásából az alapszabályok értelmében bejelentéseket tegyek.

1.) A hetes bizottság megrendült lélekkel emlékezik meg azokról, akik közvetlenül, vagy közvetve a nyilas brigantizmusnak estek áldozatául. A névsor nem teljes s nem minden személy dolgában teljesen biztos, de sajnós, a legnagyobb mértékben valószínű. Áldozunk felállással elvesztett tagtársaink emlékének:

Halász Gábor, Holder József, Szerb Antal, Gáspár Zoltán, Germanusné Hajnóczy Rózsa, Joó Tibor, Komor Gyula, Ligeti Ernő, Mohácsi Jenő, Molnár Ákos, Radó Antal, Roboz Andor, Rózsa Dezső, Salamon Henrik, Sebestyén Károly, Vághidi Ferenc, Kerecsényi Dezső, Náda Pál, Pálóczi Edgár, Révész Béla, Vidor Marcell, Nagy Zoltán, Kertész János, Petrovics Elek, Fenyő László, Gulácsy Irén, Szomory Dezső, Szabó Dezső, Szilágyi Sándor, Weisz Julián, Kulinyi Ernő, Sándor Kálmán,¹⁶⁹ Gál Andor, Plätz Rudolf, Radnóti Miklós, Vikár Béla.

2.) A hetes bizottság az alapszabályok adta jogainál fogva megválasztotta a Magyar Pen Club rendes tagjai sorába a következőket: Auer Pál, Borsodi-Bevilaqua Béla, Lajtha László, Borbíró-Bierbauer Virgil, Rédey Tivadar, Fodor József, Fenyő Miksa, Iványi Ferenc, Lóránth László, Antal Gábor, Jeszenszky Sándor, Ferenczy Valér, Sós Endre, Juhász Vilmos, Bakó József, Kardos László, Illés Endre, Rónay György, Ottlik Géza, Ascher Oszkár, Kardos Tibor, Borsody István, Mészöly Dezső, Faludy György, Zelk Zoltán, Fahidy József, Kozocsa Sándor, Pamlényi Ervin, Francé-Harrar Annie, Supka Géza, Zádor Anna, Somlyó György, Weöres Sándor, Grandpierre Emil, Nádor Jenő, Szentkuthy-

¹⁶⁸ Erdei Ferencnek, a Dálnoki Miklós Béla vezette ideiglenes nemzeti kormány (1944. dec. 22.–1945. nov. 15.) tagjának.

¹⁶⁹ Sándor túlélte Budapest ostromát, l. *Jegyzőkönyv...* Dok 91.

¹⁶⁷ Felosztásakor a magyar Pennek 2444 pengős bankbetétje volt. Uo.

Pfisterer Miklós, Gál István, Gábor Asztrik, Szűcs László, Rónay Mária, Medveczky Bella, Zsigray Julianna, Kósa János, Szöllősy Klára, Lőrincz Mária, Relle Pál, Gáspár Endre, Gábor Andor, Illés Béla, Bolgár Elek, Gergely Sándor, Háty Gyula, Lukács György, Fogarasi Béla, Thury Zsuzsa, Hárs László, Kemény István, Waldapfel Imre, Duttka Mária, Boldizsár Iván, Várnai Dániel, Fónagy Iván, Szöllősy András, Kassák Lajos, Thurzó Gábor, Mihályfi Ernő, Balla Antal, Váczy Péter, Kádár Erzsébet, Gachot François, Kodály Zoltán, Kóhalmi Béla, Mihalik Sándor, Berda József, Darvas Szilárd, Tamási Áron, Justh Béla, Szily Leontin, Erdődy Elek, Weber Tibor, Keresztury Dezső, Hont Ferenc, Palotay Gertrúd, Tápay-Szabó Gabriella, Fedor Ágnes, Major Róbert, Szegi Pál.

3.) A hetes bizottság jelenti, hogy az újjáalakulás alkalmából a következő levelet intézte, illetve intézi francia, angol és orosz nyelven a többi nemzetek Pen Clubjaihoz, illetve demokratikus államrend keretein belül dolgozó írói szövetségekhez:

„A Magyar Pen Club lesújtva a mélységes fájdalomtól, melybe 34 magyar írónak, köztük elnökének, Radó Antalnak és alelnökének, Mohácsi Jenőnek a fasisztáktól való elpusztítása taszította –, de dacos életakarattal, az igazságba, becsületbe és szépségbe, egy szóval az új demokratikus világrendbe vetett rendületlen hittel felemelkedve, újból fennen lobogtatja az emberség és magyarság soha többé el nem választható kettős zászlaját, szeretettel köszönti a testvéregyesületet, és hamisítatlan Pen-szellemmel nyújtja kezét az emberséges értelemben felfogott, a nemzetekre oly áldásos nemzetköziség kultuszának szent szolgálatában.

Jelentjük, hogy hosszú évek kényszerű hallgatása után az elszenvedett üldöztetések ellenére újjáéledtünk s újból magunk köré gyűjthetjük a magyar irodalmi élet legkiválóbb szellemeit, hogy velük megkezdhesük, illetve folytathassuk munkánkat a nemzetközi szellemi kapcsolatok kiépítését az irodalmi élet láthatatlan eszközeivel. E törekvésünkben kérjük kedves testvérintézményeink segítségét, ígérjük annak viszonzását, hogy így kéz a kézben segítsük az emberiséget haladni a boldogságos béke, az igaz emberség régi-új útjain. A Magyar Pen Club 1945. augusztus 10-i rendelkezése értelmében Rubinyi Mózes ügyvezető, Passuth László titkár”

A hetes bizottság a következő két előterjesztéshez kéri a közgyűlés jóváhagyását:

4.) Jelentjük pénzügyi helyzetünkről, hogy az ún. felosztatás alkalmával összes vagyónunk P. 2.444. – volt, melyet hűséges pénztárosunk bankbetétként kezelte. Ez összeget a felosztató hatóság a betegsége miatt vidéken tartózkodó pénztárossal való levélváltás után lefoglalta. A pénz megvan, visszaadásának lebonyolítása rövid idő kérdése. Tekintettel arra, hogy ez ma jelentéktelen összeg, a hetes bizottság azt ajánlja a közgyűlésnek, hogy bizassék meg az elnökség a Pen Club pénzügyi helyzetének talpra állításával. Méltóztassák megengedni, hogy egy füst alatt arra kérjem a közgyűlést, utasítsa az elnökséget megvá-

lasztása után arra, hogy a pénztáros megválasztásáig, illetve munkába lépéséig alakítson az elnöki tanács az igazgatóság néhány tagjából egy szűkebb gazdasági bizottságot, melynek feladata lesz a Pen Club gazdasági helyzetének újjászervezése. Van szerencsém bejelenteni, hogy megvan az erre vonatkozó elgondolásunk, s ezt a megalakítandó gazdasági bizottsággal közölni fogjuk. A felszabadulásunk óta felmerült költségeket Passuth Lászlóval és Kerpel Jenővel közösen fedeztük és fedezzük. Ha szükség lesz rá, élünk az alapszabályok ama intézkedésével, hogy jogunk lesz ily feladatok végrehajtására gazdasági titkárt választani.

5.) A hetes bizottság éppen az én szerény indítványomra kimondta, hogy a PC munkája kifelé is, és befelé is teljes energiával indul meg. Befelé egyelőre *Európai irodalom* címmel négy magas színvonalú irodalmi estét tervezünk: egy norvéget, egy orosz, egy angolt s egy franciát. A norvéget Hajdu Henrik, az orosz Balázs Béla, az angolt Kerpel Jenő, a franciát Staud Géza irányítása mellett fogjuk rendezni. Az újításhoz kérjük a közgyűlés jóváhagyását.

6.) A hetes bizottság elhatározta, megkéri Balázs Bélát, a P.C. régi tagját, hogy az Oroszországból hazatért magyar íróknak a MPC tagjaivá való megválasztását szorgalmazza, illetve őket meghívja. Amint az új tagok névsorában hallani méltóztatott, a hetes bizottság ezen határozat már a megvalósulás stádiumába lépett.

7.) A hetes bizottság háláját és elismerését fejezi ki azoknak az Angliában élő tagtársaknak (Körmendi Ferenc, Tábori Pál, Földes Jolán stb.), és nem tagtárs, de író kartársaknak, akik – míg mi idehaza az elnyomatás szomorú éveiben keveset beszélhettünk, majd végül semmit sem –, addig ők fennen hirdették, főleg Londonban a rádión keresztül az emberség, a szabadság szent ideáljait, és lopva hallgatott szavaikkal biztatást sugároztak felénk. Ha sorsuk visszahozza őket hazánkba, várjuk őket hálás szívünk minden szeretetével.

Az újjáalakuló közgyűlés teljes egészében magáévá teszi az ideiglenes ügyvezető bejelentését és előterjesztéseit.

Fóthy János tag kér szót. Különös köszönetét tolmácsolja úgy a régi, mint az új tagok nevében az ideiglenes ügyvezetőségnek, különösképpen Rubinyi Mózesnek és Passuth Lászlónak azért az aktivitásért, melynek eredménye a Pen Club reorganizálása volt.

A hetes bizottság javaslata alapján id. főtitkár előterjeszti az elnökség, az elnöki tanács, valamint az igazgatóság megválasztására vonatkozó javaslatát.

Balázs Béla kijelenti, hogy az id. ügyvezető intencióihoz képest mindent el fog követni, hogy a hazajött írói csoport minél nagyobb mértékben kapcsolódjon be a Pen Club humanisztikus munkájába.

Az előterjesztések szerint az Elnökség tagjai:

Balázs Béla, Benedek Marcell, Heltai Jenő, Kárpáti Aurél, Kassák Lajos, Kodály Zoltán, Márai Sándor, Rubinyi Mózes, Wesselényi Miklós, Zilahy Lajos.

Az újjászervezett Pen Club tiszteleti tagjai:

Lyka Károly, Schöpflin Aladár, Sziklay János, Vámbéry Rusztem, Voinovich Géza.

Az Elnöki Tanács tagjai: Auer Pál, Csathó Kálmán, Fenyő Miksa, Fodor József, Gábor Andor, Hajdu Henrik, Horváth Henrik, Illyés Gyula, Germanus Gyula, Kállay Miklós, Kerpel Jenő, Földes Imre, Illés Béla, Laczkó Géza, Ortutay Gyula, Ottlik Géza, Passuth László, Rexa Dezső, Ráth-Végh István, Sfk Sándor, Supka Géza, Tamási Áron, Térey-Kuthy Sándor, Varságh János, Wagner Lilla, Zágon István, Zsolt Béla.

Az Igazgatóság tagjaiként a következőket ajánlják ugyancsak a hetes bizottság javaslata alapján:

Atlasz Márton, Balassa Imre, Balla Antal, Bardócz Árpád, Bárdos Artúr, Baumgarten Sándor, Bethlen Margit, Bródi László, Boross Elemér, Bónyi Adorján, Devecseri Gábor, Falu Tamás, Fóthy János, Grandpierre Emil, Halmi Bódog, Illés Endre, Korcsmáros Nándor, Kőhalmi Béla, Kunszery Gyula, Lázár Béla, B. Meller Rózsi, Nagy Lajos, Nagypál-Schöpflin Gyula, Peterdi Andor, Rédey Tivadar, Rónay György, Solt Hugó, Staud Géza, Szentkuthy Pál, Cs. Szabó László, Székely Júlia, Szép Ernő, Szöllősi Zsigmond, Takács László, Tolnai Gábor, Török Sándor, Vas István, Vándor Iván, Várnai Zseni.

Póttagok: Halász Gyula, Bálint Lajos, Halasi-Fischer Ödön, Szőnyiné Fehér Lídia, Gáspárné Dávid Margit, Kozocsa Sándor, Boldizsár Iván, Szabolcsi Bence, Lőrincz Mária, Rónai Mihály András, Benedek Rózsi, Weber Tibor.

A közgyűlés a jelöléseket egyhangúlag elfogadja felkiáltással.

Szünet után Rubinyi Mózes, mint az Elnökség tagja deklarálja, hogy az alapszabályok értelmében az Elnökség a saját kebelén belül a következő módon alakult meg:

Elnök: Heltai Jenő

Társelnökök: Márai Sándor, Kassák Lajos, Zilahy Lajos.

Alelnökök: Balázs Béla, Benedek Marcell, Kárpáti Aurél, Kodály Zoltán, Rubinyi Mózes (ügyvezető), Wesselényi Miklós.

Az Elnöki Tanács tagjaiból a következő tisztikar választatott meg:

Főtitkár: Passuth László

Ügyész: Kerpel Jenő

Titkár: Ottlik Géza

Pénztáros: Varságh János.

Heltai Jenő megválasztott elnök emelkedik szólásra. „Nagyon köszönöm – mondja – ezt a személyemnek szóló bensőséges és szívből jövő spontán üdvözlést. A megválasztást nagy megtiszteltetésnek veszi. Régi, működő tagja a Pen Clubnak s úgy hiszi, jelentős mértékben része volt abban, hogy a Pen Clubok világkongresszusát egy ízben Budapesten tarthatták meg. Reméli, hogy nevét nem felejtették el még a távolabbi külföldön, s a rendelkezésére álló összeköttetések segítségével sok szolgálatot tehet a Pen Clubnak s néhány év múlva talán újból nálunk ülésezhet a Pen Clubok világsszervezete. Kegyeletes szavakkal emlékezik meg elődjéről, Radó Antalról, akinek annyit köszönhet a Pen Club. Emlékezik azokra az akciókra, melyeket korábban a MPC az utódállamok magyarságának kulturális igényeivel kapcsolatban eredményesen folytatott. Egyetlen akadálnak hajlottabb korát érzi, ám reméli, hogy friss erővel és töretlen energiával lesz képes az egész Club segítségével betölteni alelnöki hivatását.

Több tárgy nem lévén, ügyvezető alelnök bezárja az alakuló közgyűlést.

K.m.f.

Rexa Dezső
Rédey Tivadar
hitelesítők

Rubinyi Mózes
id. ügyvezető

Passuth László
id. főtitkár
jegyzőkönyvvezető

*Jegyzőkönyv
a Magyar Pen Club 1946. december 1-jei közgyűléséről¹⁷⁰*

A közgyűlésen elnökölt dr. Rubinyi Mózes ügyvezető alelnök, aki az ülést megnyitván a jegyzőkönyv vezetésére felkéri Passuth László főtitkárt, és annak hitelesítésére pedig Erdős Renée és Laczkó Géza tagtársakat. Kimentették magukat: Károlyi Mihályné, akinek eltökélt szándéka volt közgyűlésünkön megjelenni, de akit ebben egy kisebb meghülés akadályozott meg, Heltai Jenő elnök, aki szintén gyengélkedése miatt maradt távol és az ügyvezető alelnököt kérte fel a közgyűlés vezetésére. Kimentették magukat még: Balassa Imre, Borbély László és Vas István tagtársak.

Jelen vannak a mellékelt jelenléti íven feltüntetettek.¹⁷¹

Az elnök jelenti, hogy idei közgyűlésünket 1946. november 15-ére hívtuk össze. Tekintettel azonban arra, hogy e közgyűlésen a tagok az alapszabályokban előírt számban nem jelentek meg, erről jegyzőkönyvet vettünk fel, és kihirdettük, hogy a december 1-jére összehívott közgyűlés az azon megjelölt tagok számára való tekintet nélkül határozatképes.

Az elnök külön üdvözlí a közgyűlésen megjelent Sándor Kálmán tagtársat, akiről hitelesnek látszó hírek alapján azt hittük, hogy elvesztettük, el is parentáltuk a felszabadulás után való első közgyűlésünkön.¹⁷² Egy esztendei várakozás után, betegségéből felépülve tagtársunk jelentkezett, hazajött, szeretettel köszöntjük és kívánjuk, hogy teljessédjék be rajta a népi babona, akinek halálhíre kel életében, az hosszú életű lesz.

Ezek után dr. Rubinyi Mózes ügyvezető alelnök előterjeszti alábbi jelentését:

Felszabadulásunk óta elmúlt egy esztendő, és nyugodt lélekkel állíthatjuk, hogy a Magyar Pen Club ebben az esztendőben igyekezett erkölcsi és anyagi kötelességeinek a lehetőség határain belül eleget tenni.

Erkölcsi kötelességeink között az első: fájó kegyelettel megemlékezni azokról, akiket elvesztettünk, és akiket eltemettünk. Legutolsó közgyűlésünk óta elhunyt Gyülevészi Dávid Györgyné született Mácsay Csernovics Erzsébet, aki Kádár Erzsébet néven írta be nevét a magyar irodalom történetébe. Elhunytak továbbá Pável Ágoston, a kitűnő szláv filológus, író és szerkesztő, Pilászy-Piláthy György, az oly korán összeomlott ifjú poéta, Nagy Zoltán, a magyar líra egyik, nyugodt lélekkel mondom ki a szót, halhatatlan büszkesége, aki rablógylkosság áldozata lett, Góth Nándor, a legnagyobb és legképzettebb magyar színművészek egyike, Kéký Lajos, a kiváló irodalomtörténet-író, esszéista és Roboz

Andor tanár, író és költő. Már régen elvesztettük két nagynevű társunkat: Radnóti Miklóst és Szerb Antalt. Most, hogy hamvaik visszatértek az anyaföldre, végtisztességükön részt vettünk. Radnóti Miklós, Nagy Zoltán és Kéký Lajos temetésén az ügyvezető alelnök fejezte ki a Magyar Pen Club fájalmát s ugyanő írt részvétátvirokat a többiek elhunytá alkalmából. Szerb Antal temetésén a Magyar Pen Club nevében Passuth László főtitkárunk mondott búcsúbeszédet. Elhunyt tagtársaink emlékét kegyelettel őrizzuk és megilletődötten gyászos elmúlásuktól adjunk kifejezést e közgyűlésen is fájalmunknak azzal, hogy egy pillanatra felállunk.

A fájdalom hangjai mellett azonban felhangzottak ez év folyamán az élet, sőt talán az öröm hangjai is. Ezt az első évet arra szántuk, hogy a Magyar Pen Club újjáépítésének munkáját alaposan és rendszeresen elvégezzük. És bár újjáalakuló közgyűlésünk veszteségeink pótlására és tagsági körünk kiszélesítésére a magyar szellemi életnek egész sor kitűnő munkását kapcsolta be a Pen Club munkájába, mégis ez év folyamán még folytattuk ezt a kincskeresést, és üléseinken újabb és újabb kitűnő írókat és embereket, vagyis csak olyan írókat, akik egyben a mi szellemiségünk szerint emberek is, vontunk be a Pen Club, az írók világszervezete testvéri láncába. Fellendülő új életünknek kellemes tünete, hogy új tagjaink buzgalommal, lelkesedéssel vesznek részt munkánkban.

Hogy a szellemiség oly irányítása terén, amely a Pen Clubok céljainak megfelel, részünket kivegyük, előadasciklust szerveztünk ezzel a tárgykörrel: *Az író helyzete a nagyvilágban*. A Pen Club nem akadémia és nem irodalmi társaság olyan értelemben, hogy itt tagjaik grádust érnek el, illetve irodalmi munkásságukat felolvasóületeken a nagyközönségnek bemutatthatják, de teljes mértékben írói szervezet, s így ezektől a céloktól nem szakadhat el. A múltban is tartottunk különleges alkalmakkor, évfordulókon irodalmi üléseket, egészben azonban ezt a munkát az erre hivatott irodalmi társaságokra bízuk. Mégis az idén ezzel az előadasciklussal tájékoztatót óhajtottunk nyújtani az írók és az irodalom helyzetéről a világtörténelem hatalmas nagy nemzetéinél. Ciklusunk keretei között az elmúlt év folyamán négy ilyen előadást rendeztünk, amelyeknek során François Gachot a francia, Gergely Sándor és Fogarasi Béla az orosz, Mr. Graham az angol, és Mr. Revey az amerikai viszonyokról tájékoztattak bennünket rendkívül érdekes, népes látogatottságú előadásaikban. Fogadják illusztris előadóink újból a Magyar Pen Club hálás köszönetét az okulásért, amelyet szereztek számunkra, és a gyönyörűségért, amelyet okoztak nekünk.

Amerikai előadásunk napjára esett az az örömteljes alkalom, hogy elnökünket, Heltai Jenőt köszönthettük 75. születésnapja alkalmából. Az ezen alkalmából rendezett előkészítő bizottsági ületeken magam vettem részt, és boldogan láthattam az összes magyar írói szervezetekben azt a szeretetet, azt a megbecsülő rokonérzést, amely a mi elnökünket az egész magyar irodalmi életben körülveszi. Neve, bölcsessége biztosítéka annak, hogy a Magyar Pen Club helyes irányban működik mindaddig, amíg zászlónkon az ő neve ragyog.

¹⁷⁰ Valószínűleg Rubinyi Mózes kézírásos javításával.

¹⁷¹ Az ív nem fellelhető.

¹⁷² *Jegyzőkönyv...* Dok 90.

1946. február 26-án megjelent Budapesten londoni csoportunk főtitkára: Ignótus Pál. Az ő fogadására a Fórum Clubban összejövetelt rendeztünk, amelyen az ügyvezető köszöntötte Ignótus Pált. Ez alkalommal elmondottam előtte a londoni csoportra, tagjai nemes versengésére vonatkozó gondolatainkat, kifejeztem vele kapcsolatos hálánkat, és többek közt a következőket mondtam: »Most, hogy személyesen is szerencsénk lehet ezt elmondani, a Magyar Pen Club vezetősége, elnöksége, igazgatósága, és meg vagyok győződve róla, hogy minden tagja nevében megkérlek, tolmácsoljad szerencsés visszatérte után londoni csoportunk minden tagja előtt hálánkat, szeretetünknek megnyilvánulását.« [kézírással betoldva: Ebben az évben ünnepeltük a Magyar Pen Club fennállásának huszadik évfordulóját. Ez alkalomból rádió-előadásban ismertettük egyeztetendő munkánkat.¹⁷³ Idéztük a múltat, hogy erőt meríthessünk belőle a jövőre.]

Közvetlenül a közgyűlésünk előtt volt módunkban ünnepelni régi hűséges tagtársunkat [kézírással betoldva: igazgatóságunk tagját], Bárdos Artúrt, abból az alkalomból, hogy a tőle alapított Belvárosi Színház most jutott el 30 éves jubileumához. Annak a helyes értelemben felfogott, és nemzeti érdekből oly fontos nemzetköziségnek, amely a Pen-világszervezet alapeszméje, kevés olyan hatékony művészi formája van, mint a színház. Bárdos Artúr 30 éven át ilyen értelemben vezetett, irányított színházat, s ezért különös örömmel vettünk részt az ő ünnepeltetésén. A tiszteletére a Belvárosi Színházban rendezett matinén a Magyar Pen Club nevében az ügyvezető elnök köszöntötte Bárdos Artúrt, és ugyanő részt vett azon az esti ünnepségen is, amelyen Kővágó József, a székesfőváros polgármestere átnyújtotta Bárdos Artúrnak a róla készített művészi plakettet.

Az év folyamán itt járt Sir [Stanley] Unwin, a könyvkiadók világszervezetének elnöke, maga is tagtársunk az Angol Pen Clubban, a tőle vezetett és irányított ankéten, valamint a tiszteletére rendezett könyvkiadói vacsorán a Magyar Pen Clubot az ügyvezető alelnök képviselte. Sir Unwin tiszteletére a Magyar Írók Szövetsége is rendezett áldomást, azon Passuth László főtitkárunk képviselt bennünket.

Eseménye volt az elmúlt esztendőnek a júniusban tartott világkongresszus Stockholmban. Hosszas készülődések és többszöri változások után a kongresszuson bennünket dr. Passuth László főtitkár képviselt, minthogy Heltai Jenő elnökünk egészségi állapotára tekintettel nem utazhatott ki, másik jelöltünk pedig Keresztury Dezső vallás- és közoktatásügyi miniszter hivatalosan akadályozva volt, és már közvetlenül a kongresszus előtt kénytelen volt lemondani. Örömmel és elismeréssel jelentem, hogy főtitkárunk képviselőtinket kitűnően ellátta, és valóságos történelmi szerepet játszott az a felszólalása, amellyel, a mi indítványunk tárgyalásánál, a Szovjetunió íróinak a Pen Clubok munkájába való bekapcsolása megvitatásánál [törölve: döntő szerepet játszott] [kézírással betoldva: elértük azt, hogy] indítványunkat, [kézírással betoldva: Passuth László] szavainak hatása alatt [törölve: az

erre a célra kiküldött bizottság] [kézírással betoldva: a kongresszus] elvben elfogadta. Ezt az indítványt ez év februárjában egyéni akcióként én tettem meg és küldöttem el a világszövetség főtitkáranak, s így egyénileg engem külön is kötelez barátom, segítőtársam irányában, hogy így hozzájárult eszmém valóra váltásának legalább elvi eldöntésénél.

Az anyagiak, [kézírással betoldva: tehát a segítség] terén a Magyar Pen Club vezetősége túlment azon a határon, ameddig eddigi történelme folyamán mehetett. De az üldözöttség szomorú évei megtanítottak bennünket arra, hogy a segítség mezején mindig jobb, ha többet teszünk, mint kevesebbet. Nekem e téren már volt egy kis praxisom, és felszabadulásunk első napjaiban elindítottam akcióinkat. Ha ezeknek az akcióknak volt némi sikerük, azért hálás vagyok azoknak a szerveknek, amelyek az innen megindított [törölve: lavinát nem állították meg] [kézírással betoldva: segítettek megvalósítani, eredménnyé tenni]. Ezeket a dolgokat a jelentésemben nem óhajtom részletezni, csak annyit kell megjegyeznem, hogy az ilyen akciók intézése és lebonyolítása nemcsak jó szívet, de sok-sok önzetlen munkát és türelmet igényel. És talán még ennél is több körültekintést. Ha emberi gyarlóságunk miatt, véletlenek miatt, túlzó szerénykedések, vagy túlzó hangsúlyú igénylések miatt talán hibák is fordultak elő, kérem azért a szíves elnézést. Élelmiszercsomagok, pénz, gyógyszer és mások megszerzése és elosztása, a mi súlyos napjainkban nehéz, de gyönyörű kötelesség, és mint eddig, ezen túl is azon leszünk, hogy a türelem tovább tartson, mint a nyomorúság, a segíteni akarás élje túl annak lehetőségeit és szükségszerűségét. Ez akcióinkkal kapcsolatban azon melegebben kifejezte a Magyar Pen Club háláját, köszönetét és elismerését.

Most azonban, hogy a Magyar Pen Club közgyűlése előtt állok, nem mulaszthatom el a következő kijelentéseket és indítványokat.

Nem volt még kor, amidőn írók és magyar írók olyan szörnyű elesettségbe kerültek, mint a mi időnkben. De nem volt kor, mely oly értő lelkekre talált volna itthon, a kontinensen és az óceánon túl is, mint a mi napjainkban, kérő szavunkra. Indítványozom a következőket:

A Magyar Pen Club közgyűlése háláját, köszönetét és elismerését fejezi ki a Magyar Pen Club londoni csoportjának, a csoport magyar tagjai közül különösen Ignótus Pálnak és Körmendi Ferencnek mindazért, amit magyar írók érdekében a jótékonykodás, a baráti és kollegiális támogatás frontján elvégeztek. Indítványozom, hogy a közgyűlés intézményesen is szögezze le álláspontját akkor, amikor e londoni csoport magyar elnökét, Hatvany Lajost a Magyar Pen Club tiszteleti tagjává, Tábori Pált pedig a Magyar Pen Club tiszteletbeli titkárává választjuk. Legyen ez a választás a mi kitűnő tagtársaink számára maradandó formájú elismerés és elégtétel.

Még külön kell beszélnem e fenti hivatalos jellegű beosztás mellett londoni csoportunk hál' Istennek nyughatatlan motorjáról, Tábori Pálról. Jól tudja mindenki, akinek akcióinkban valami része volt, hogy a londoni szervezetünknek ő a lelke. Ezt egy darabig nem árultuk el, mert meg akartuk őt kímélni a felesleges zaklatásoktól. Viszont minden akció-

¹⁷³ Szövege nem ismeretes.

nál mi csak a bejelentést csináljuk, és mindenkinek a privát címét azzal, hogy aztán közvetlen kerüljön kapcsolatba a forrással. Új akciónknál azonban ezt a rendszert azért kellett és kell betartanunk, mert felesleges és hiábavaló zaklatásoktól meg kell kímélnünk ezt a mi kitűnő Tábori Pálunkat. Pali lelkes, nagyszerű fiatalember. A fenti kitüntetésnél egy, tán még mélyebb jellegű kitüntetés, érzés él szívünkben, lelkünkben iránta, és ez az érzés az ő legnagyobb kitüntetése. Indítványozom, hogy neki ezt külön is megírjuk.

Jelentem tovább, hogy legjelentékenyebb akciónk, amelyet a New York-i Pen Club intézett érdeklődésünkben, soha el nem múló hálával és elismeréssel töltött el bennünket. Annak idején, amikor az amerikai csomagok megérkeztek, a Magyar Pen Club elnöksége a New York-i Pen Club elnöksége előtt, valamint lelkes és fáradhatatlan titkára, Miss Jane Hudson előtt is kifejezte köszönetét. Azon kívül tudjuk, hogy minden megajándékozott külön levelet kapott New Yorkból, és tudomásom szerint tagtársaink közül is, aki csak tehetett, külön privát levélben is megköszönte a nagystílusú figyelmet. Indítványozom, hogy közgyűlésünk átiratban köszönje meg a New York-i Pen Club vezetőségének és lelkes titkárnak mindazt, amit értünk tettek.

Akcióink között igen szép helyet foglal el a gyógyszerakció. Londoni csoportunk tagjai megtudták tőlünk, hogy megfelelő gyógyszerhez jutni nemcsak anyagi okokból okoz nálunk nehézséget, hanem azért is, mert egyes gyógyszerekhez egyáltalán nehéz hozzájutni. Rövidesen elélnk tárult megint londoni csoportunknak neme szíves és igaz testvériség sugallta buzgalma. Több csomag gyógyszert kaptunk, amelyeket a tisztikar jelenlétében kibontván Passuth László főtitkár vezetése alatt osztottunk szét. Az akciónak e készlet szétosztásával nem szakadt vége. Míg egyrészt itthon, Budapesten sikerült penicillint szereznünk egy nagybeteg tagtársnőnk számára, másrészt, ha a szükség úgy kívánta, London újra és újra rendelkezésünkre állt a gyógyszer-segítés terén. A közelmúltban egy felmerült szükséglet következtében 8 napon belül ott volt a kívánt gyógyszer.

Tagtársaink anyagi helyzetének megsegítése céljára szervezte meg londoni csoportunk a Foster Parent akciót. Az akció során arra bejelentett tagtársaink számára angol területen, újabban már ír területen is úgynevezett nevelőszülő[ke]t jelöltünk ki, akik írásban közvetlenül jelentkeztek az illető írónál, s a közvetlen levelezés által vált lehetővé a magyar író erkölcsi és anyagi megsegítése. Tekintettel az ügy diszkrét voltára, természetesen az akció nem bizonyulhatott egyenletesnek. Rendkívül sikerült esetek mellett, amelyekben a magyar író jelentős anyagi és erkölcsi megsegítéshez jutott, voltak olyan esetek is, amikor az illető angol vagy egyáltalán nem jelentkezett, vagy csak egészen szerény akcióképességet mutatott. Az utóbbi esetekben kicseréltük a nevelőszülőket olyanokkal, akik a célnak inkább megfeleltek. Ennek az akciónak is a lelke Tábori Pál. Fáradhatatlan tevékenységének következménye, hogy ma már körülbelül 170 magyar író áll ilyen kapcsolatban angol családokkal vagy személyekkel.

Itt említem meg, hogy az akcióval kapcsolatos az angol nyelvű magyar novellagyűjtemény, illetve antológia ügye. Íróinktól világnyelvekre való lefordítás céljára alkalmas novellákat gyűjtöttünk össze, ezeket kiküldöttük Londonba, ahol az ottani csoportunk vállalta a lefordítás és a szétküldés áldozatát. E novellák részben angol világlapokban és folyóiratokban fognak megjelenni, másrészt antológia készül belőlük, amely egy 80–100 ezer szavas kötetben fogja bemutatni a nagyvilágnak újabb novellatermésünk remekeit. Mindazok, akiknek novelláját kiküldöttem, ezzel bekerülnek a Foster Parent akcióba. Szó van arról is, hogy esszéistáink legjobb alkotásaiból is küldünk ki és próbálunk gyűjteményt szerkeszteni. Néhány esszé már kint van, sőt olyan is van, amely már angol nyelven sikert aratott. Ezek szerzői szintén bekerülnek a Foster Parent akcióba. De az esszé-kiadás ügye még nincs véglegesen elintézve.

Az elmúlt év folyamán 9 alkalommal jöttünk össze igazgatósági, elnöki-tanácsi és taggyűlésre, amelyeken alapszabályszerű folyó ügyeket tárgyaltunk.

A magyar államrendőrség [*kézírással betoldva*: a társaságok általános ellenőrzése során] bekérte a Magyar Pen Club vezetősége személyeinek személyi adatait. Az adatokat összeállítottuk és dr. Kerpel Jenő ügyvéd úr útján beterjesztettük. [*törölve*: Az adatok tudomásunk szerint a szokásos általános egyesületi élet ellenőrzésének célját szolgálják.]

Abból a célból, hogy az új demokratikus világrend minden kulturális és civilizációs erőt a fejlődés szolgálatába állítson, s így egységes nemzetközi kultúrpolitikát életre hívva lebontsa a nemzeti önzés, a faji elfogultság várfalait, az U.N.O.-val kapcsolatban megalakult az U.N.E.S.C.O. Erről londoni központunk azzal értesített, hogy a Pen Club igyekezni fog e hasonló célú szervezettel karöltve dolgozni. Legutóbbi elnöki tanácsunk indítványomra megbízta Passuth László főtitkárunkat, hogy bennünket ebben az irányban képviseljen, és működéséről időről-időre informálni szíves legyen.

Örömmel jelentem, hogy arcképes igazolványaink régen vajdó ügye végre megoldásra talált, igazolványaink magyar, angol és francia szövege már a nyomdában van. Rövidesen elkészülnek, és kérem a közgyűlést, bízza az elnökségre az igazolványok szétosztásának technikai keresztülvitelét.

Gazdasági ügyünk, pénztári munkánk sajnos kevés van, mert nincs gazdaságunk és nincs pénzünk. Mégis szépen kialakult segítőakcióink lebonyolítása céljából az ügyvezető saját tehermentesítésére az elnöki tanácstól segítséget kért. E segítségre készséggel vállalkozott kitűnő tagtársunk, dr. Borbély László, aki már eddig is segített, így a fontdollar-segély szétosztása terén. 1946. október 31-én tartott elnöki tanácsi és igazgatósági ülésünk Borbély Lászlót ideiglenes minőségében helyettes gazdasági titkári teendőik ellátására kérte fel. Kérem ehhez a közgyűlés hozzájárulását. [*kézírással betoldva*: Külön mondunk köszönetet Heltai Jenő elnökünknek és Fenyő Miksának, elnöki tanácsunk tagjának azért, mert bölcs tanácsaikkal és közreműködésükkel irányították a szétosztásnak felelősségteljes munkáját.]

Indítványozom, hogy a Magyar Pen Club fejezze ki háláját és köszönetét a következő hatóságoknak és testületeknek, melyek szíves figyelméből kisebb-nagyobb juttatások segítettek át bennünket az elmúlt év folyamán apróbb gazdasági kríziseken: a miniszterelnökségnek, a külügyminisztérium kulturális ügyosztályának pénzküitalásokért, amelyek ugyan az infláció okozta mizériák alatt, mire hozzánk jutottak, csaknem elértéktelenedtek, mégis már szimbolikus jellegűknél fogva is hálára köteleznek bennünket, továbbá a Fórum Clubnak, mert működésünk első esztendejében gyönyörű helyiségeiben számunkra hajlékot adott. Nem hiszem, hogy ennek az esztendőnek szép munkája lefolyhatott volna ama hathatós támogatás nélkül, amellyel bennünket a Fórum Club érdemes ügyvezetője, dr. Gáspár Ervin nemzetgyűlési képviselő megörvendeztetett.¹⁷⁴ Külön hálás köszönetet mondunk Budapest székesfőváros polgármesterének [Kővágó Józsefnek], akitől eredetileg igazolványainknak a fővárosi nyomda által való kiállítását kértük, de minthogy a fennálló takarékosági intézkedések következtében akadályokba ütközött, a főváros pénzbeli segítségével teszi lehetővé ezt az akciót.

Indítványozom továbbá, hogy a Pen Club fejezze ki köszönetét és elismerését Gesmay Ilona, Fähdndrich Éva és Szűts Lajosné úrhölgyeknek, akik az adminisztráció magyar és idegen nyelvű intézésében segítségemre voltak. Ugyanezért itt a közgyűlés előtt mondok köszönetet régi, hűséges tagtársunknak, barátomnak, dr. Solt Hugó egyetemi magántanár úrnak.

Jelentésem végére értem. A közelmúlt világrengető eseményei arra tanítottak meg bennünket, hogy a szellemi élet minden terén vigyáznunk kell arra, hogy a szívekben, a lelkekben pillanatra se rendüljön meg a humánus ideálja, amely egyben a szociális igazságnak is ősforrása. Ennek szolgálata sokszor eltávolít a szellemi élet szakszerű munkálkodásától s a szeretet, a jószág, a segítség terére visz. A történelmi hullámmás még tart, a humánus védelme még nem felesleges. Ezért elnézést kérek, ha jelentésem túlnyomó része erről szólt, s csakis így merem remélni, hogy a közgyűlés jelentésemet tudomásul venni szíves lesz.

A nagy tetszéssel fogadott beszámoló után szót kért igazgatóságunk tagja, Rédey Tivadar, és az elvégzett munkáért köszönetét, elismerését fejezte ki az ügyvezető, valamint az egész tisztikar előtt. Indítványozta, hogy a közgyűlés fejezze ki egyhangúlag elismerő bizalmát az ügyvezetőnek és az egész tisztikarnak, és fogadja el egyhangúlag mindazon indítványokat, amelyeket az ügyvezető jelentésében megtett. A közgyűlés Rédey Tivadar indítványához egyhangúlag hozzájárul.

Az ügyvezető maga és tisztviselőtársai nevében köszönetet mond az elismerésért.

Szombathy Viktor helyettes gazdasági titkár a betegsége miatt távollevő Borbély László helyett előterjeszti a számvizsgáló, valamint a gazdasági bizottság jelentését a szeretet-

adományok szétosztásáról és a vezetőség pénzügyi gesztioiról. A közgyűlés a jelentsek alapján a tisztikarnak a fölmentvényt köszönettel és elismeréssel megadja. [Törölte: Bethlen Margit igazgatósági tag fölveti annak szükségességét, hogy a tisztikar anyagi mentesítése céljából azt az összeget, amit eddig a segélyekből előteremteni nem lehetett, amelyek azonban a naponként felmerülő postai költségek fedezésére szükségesek, a tagok önkéntes adományokkal fedezzék. Az ügyvezető megköszöni a figyelmességet, majd az elnökség elé terjeszti, de azt hiszi, hogy valamiképpen csak rendeződni fog ez a kérdés, és a vezetőség abban a helyzetben lesz, hogy erre az intézkedésre nem lesz rászorulva.]

Az ügyvezető kijelenti, hogy az arcképes igazolványok dolga az Officina könyvkiadó nyomda jóvoltából megoldást nyer, a szétosztás módozataival kéri a közgyűléstől az elnökség megbízását. A közgyűlés ehhez készséggel hozzájárul.

Ugyancsak a közgyűlés megbízza az elnökséget a tagsági díjak beszédésének végrehajtásával.

Az elnök kijelenti, hogy a közgyűlési meghívón feltüntetett rendelkezés szerint a közgyűlést megelőzőleg egy héten belül indítvány nem érkezett. Mégis fölteszi a kérdést, nem óhajt-e valaki a Pen Club, vagy saját érdekében felszólalni. Minthogy felszólalásra senki sem jelentkezett, újból megköszöni a tagok érdeklődését és a közgyűlést bezárja.

Kmf.

főtítkár
(Dr. Passuth László)

elnök, üv. alelnök
(Dr. Rubinyi Mózes)

Hitelesítik:
Erdős Renée
Laczkó Géza

¹⁷⁴ A baloldali kisgazdapárti Gáspár 1945–48-ban a fővárosi törvényhatósági bizottság tagja, 1945–47-ben pártja parlamenti pótképviselője volt.

Lapozgatom a Magyar Pen régi közgyűléseinek jegyzőkönyveit, a német, francia, angol leveleket, az újságkivágásokat, ünnepélyeink műsorait, a terveket, a kéréseket, a köszönőleveleket, az elszámolásokat, visszaröppenve az emlékezetnek ama poros szárnyán, amelyen a költők szerint a múlt idők hervadt virágai fölött olykor szállongani szoktunk: egy pillanatig tiszteletre méltó terjedelmű, íróasztalokkal bélelt teremre, éppen fejlődőben lévő könyvtárra vetődik tekintetem. A Magyar Nemzeti Bank kulturális csoportjának hat helyisége ez; valahai magánlakás hivatallá alakított termeci. Nem a Bank főépületében, hanem átellenben vele. Az Adria tengerhajózási társaság igazgatói lakása volt, kerek sarokszobája pontos másolata, minden faburkolatával együtt, Nagy Frigyes porosz király potsdami zeneszobájának.

Ezerkilencszáz-negyvenhatot írtunk, s mi, néhányan, megpróbáltuk a Nemzeti Bank kulturális nótáját húzni benne; Borbély László volt a primás, egyben jeles íróember is.

A csaknem mennyezetig érő díszes ajtó óvatosan nyílt meg. Szürke bajszos, kedves arcú, a hely méltóságához illő magatartással, kedves közvetlenséggel felfegyverzett férfiú lépett be rajta. A Mammonnak e birodalmában láthatólag meghatódott márís, bár a környezet sok mindent elárult, kivéve azt, hogy pénzben, az eljövendő forintok dús közegében fürdőzünk.¹⁷⁶ A Banknak ez az oldalt evező hajója csak a kultúra vizén próbált ringani. Könyvtár, zeneterem, és a világ minden papírpénzének múzeuma. Az alapító ötlete.

A kellemes arcú látogató az asztalunkhoz közeledett. Letelepedett a székre, amelyet udvariisan ajánlottunk fel neki. A csoport vezetőjéhez jött, akit Pen-berkekben évek óta jól ismert. Rubinyi Mózes volt a látogató, a PEN Club ügyvezetője. A Sors különös játéka folytán e számomra alig ismert írói egyesülés főtítkára, Passuth László, szintén pénzügyekben utazott, s alig kétszáz méternyire tőlünk, a Pénzügyi Központ egyik osztályán igazgatóskodott, egyike lévén a megfoghatatlan Mammon hatalmi szerveinek ő is.

A banki látogató – fiataljaink Mózsi bácsija, – a maga becsületességében nagy tisztelője volt mindenféle pénzügyeknek, gyanakodva fogadott mindennemű anyagi vonatkozású tranzakciót, sőt egyszerű bankügyleti műveletet is. Ha csekkel kellett aláírnia – amelyre az elnökkel és Passuth Lászlóval együtt felhatalmazása volt –, háromszor is ide-oda forgatta a lapokat, mielőtt aláírta volna, mintha attól tartana, hogy nem jó helyre kerül a pecsét. Ezúttal különös pénzügyi gond nyomta a lelkét:

– Valakinek át kellene vennie a PEN pénz-dolgainak intézését – mondta derűs arccal, mégis gondterhelten.

És bizakodóan hordozta végig tekintetét a legfőbb magyar pénzügyi ügyek oldalkápolnájában, mivel hite szerint ekkora bankban minden dologtevőnek magas színvonalon kell értenie a Mammon paragrafusaihoz.

– Valaki kezelje a kasszát, én óvakodom tőle – folytatta.

Borbély László szótlánul mutatott rá.

– Ő lesz az.

Döbbsen néztem vissza rá. Ekkora egyesület dús vagyonának én legyek sáfárja?

– Mennyi pénz van a kasszában? – kérdeztem óvatosan.

– Egy fitying sem! – felelte az ügyvezetésért felelős látogató és felmutatott egy avitt takarékkönyvet kifogyasztott pengők emlékeivel –, a kassa üres.

Fellelegzettem, de még mindig kapaszkodtam:

– Én nem vagyok PEN-tag – mentegetőztem.

– Majd leszel – könnyebbült meg Mózsi bácsi és biztonság okából visszadugta a múlt idők hervadt emlékét felöltője zsebébe –, a fontos, hogy vedd kezébe az ügyet. Lesz itt még pénz is.

Az optimizmus rózsái pirosultak kedves arcán.

Így lettem Pen-tag, és így fut vonatom azóta is a Mammon örökké csikorgó sínjein. Amint aztán néhány buzgóbb tagunk fizetni kezdte tagdíját, és Mózsi bácsi is mozgósította a Pen tőkéjét – amelyet városházi fiókjában őrzött, lévén akkortájt a főváros közművelődési osztályának alkalmazottja, és nyolcvan, sőt száz forint is összegyűlt illetően módon nála –, átadtuk magunkat az egyesületi úgazdagok gögijének és folyószámlát nyitottunk. A PEN ezzel csekkszámla-tulajdonossá vált. Hála a közös irányításnak és tagjaink tagdíjfizető lelkesedésének, a második évben már hatszáz forinttal dicsekedhettünk.

– Ha Kosztolányi vagy Radó Antal ezt látná! – sóhajtott föl elégedetten Mózsi bácsi, de sajnos a régi elnök ezt már legfeljebb felülről láthatta, konstatálván, mily gondos ügykezelő vagyonfelelős az utód.

Ennek ellenére nehéz évek következtek a Clubra.

Forgatva régi jegyzőkönyvek lapjait, arra az énekesnőre gondolok, aki egy sikerrel koronázott hangversenykörútja után még néhányszor csillogóan kiereszti a hangját, tehetségének fényében még gyönyörködik a közönsége, aztán ez a fény váratlanul elhomályosul, a szép hang rekedté válik, a művész nő nem énekelhet többé, vissza kell vonulnia a reménytelenségbe.

A Pen számára a negyvenes évek közepén megindult sikeres évek után a szürke borongás, az alig-létezés esztendei következtek. És akkor Rubinyi Mózes maga maradt a jogfolytonosság. Vélhattük volna, a Pen elsüllyed mind az érdektelenség, mind a gyanúsítgatások tengerében.

¹⁷⁵ Felolvasás a magyar Pen 40. évfordulóján, I. 2. jegyzet.

¹⁷⁶ Az 1945–46-os hiperinfláció után az új forintot 1946. aug. 1-jén vezették be.

Csak mécsesként pislogott. Pedig számos tagja hálás a Pennek. Tábori Pál Londonból gyógyszeres küldött nagy mennyiségben, receptre azt osztogatta az alelnök, a későbbi ügyvezető elnök, Mózsi bácsi. Körmendi Ferenc francia cigarettát küldött, Mózsi bácsi fiókjában minden dohányos számára akadt egy-két csomag, a szomjasabb dohányosoknak három is.

Különös idők voltak ezek a Magyar Pen számára, úgy éreztem, hogy az egész egyesület terhét jóformán Rubinyi professzor viseli a vállán. A Pennek nemcsak belföldön, hanem külföldön, a Pen Center által is sokszor veszélyeztetett létét Rubinyi Mózes szívós, udvarias, de következetes ellenállása védte – mondhatnám így is – vétőzgatva meg, hiszen a negyvenes évek végén a Pen néha egészen kicsi helyre szorult, néha Kerpel Jenőnek, a magyar irodalom e későbbi külföldi követének lakásába – amíg Kerpel a Petőfi téri lakásán tartott Bécsbe való átköltözése előtt kis irodalmi találkozókat, felolvasó-délutánokat –, legtöbbször a Fészek Klub egyik sarokszobájába, ami azonban az adminisztrációt illeti, azt Mózsi bácsi Bartók Béla úti lakásának ebédlőasztalán végeztük. Félrehajtva az asztalterítőt, megidva a reggeli feketekávéval s a kedves háziasszony rózsaszín likőrjét, miközben Mózsi bácsi két fia a munka irányába keringett, mi elszámolásokat végeztünk: levelek fordítási díjai, villamosjegyek, bélyegköltségek szerepeltek az elszámolásban. Mózsi bácsi addig járta a hivatalokat, amíg némi csekély összeget a fővárostól, évente pedig kétháromezer forintot az illetékes minisztériumtól is nem kaptunk. Anyagi felvirágzásunk kétezer-ötszáz forinttal kezdődött, s megtörtént, hogy néha – együttes erővel – ötvenhatvan forintot is ki kellett vennünk a bankból.

A zürichi és stockholmi Pen-kongresszus villanyozta fel alelnökünket olyannyira, hogy a Pen Emlékérmét tagunktól, Kisfaludy Strobl Zsigmondtól megrendelje. Fizetni csak a kiöntésért kellett. Elsőnek Hidas Antal és Pervomajszkij kapta. A tagdíjak pedig időnkint, nagy meglepetésünkre, áradni kezdtek.

Ha a Magyar Pen Club történetét kellene megírnom, egyúttal Rubinyi Mózes életének egyik gazdag szakaszát is bele kellene foglalnom, s ez megfordítva is érvényes. Különleges szívóssággal, az ügy iránti buzgalommal tartotta a zászlót. Elnököt keresett, s megtalálta Heltai Jenőben. Soha nem feledem azokat az igazgatósági összejöveleteket, ott, a Fészek Klub saroktermében. Ezt a szűkebb bizottságot nyolcas bizottságnak hívták, de Mózsi bácsi kedve szerint voltunk néha tizenketten, tizenhatan is, de becsületünkre legyen mondván, a nyolcak sohasem kevesbedtek ötnél alább. És rögtön kezdetben – mintegy biztatásul és az összetartás erősítése végett, s szintén Mózsi bácsi indítványára – arcképes igazolványt is adtunk társainknak. Ebből is folyt be egy kis jövedelem.

A nyolcas bizottság meg csak működött, alkotmányosan, folyamatosan; alelnökünk szította a pipáját, megjelent Passuth László, Otlik Géza. Kunszery Gyula és Benedek Marcell sem hagyott ki egyetlen ülést sem, Szabó Pál, Balázs Béla, Gábor Andor, szinte duruzsolt velük az őszi este. A mozgó rugó, az élesztő azonban rendületlenül Rubinyi Mózes volt,

s mikor végre első, igazi, nagy közgyűlésünket tarthattuk meg, senki sem volt boldogabb az ügyvezető elnöknél – alelnökből ugyanis ügyvezető elnök lett –, az igen népes és eredményes összejövetelt méltán tarthatta a maga sikerének.

Sűrűn váltott Solt Hugó által angolra fordított leveleket a Pen Központ akkori főtákarával, az irántunk nem is mindig jóindulattal volt [David] Carverrel a folyton aktív Mózsi bácsi, ami annyit jelentett, hogy nemcsak a belhoni mennyeztetet tartotta vállán, hanem a külhoni oszlop egyensúlyozása is nagyrészt reá tartozott. Ha Carver Magyarországra jött, a jogfolytonosság képviselőjének Rubinyi Mózeset tartotta, vele tárgyalt legszívesebben. Voltak évek, amikor külföldről egyedül a brazil Pen és az indiai Pen küldte el nyomtatott jelentését, s azokat, mint a távoli világok irántunk való szeretetét, elismerésünk bizonygatót, különleges kapcsolatot őrizte szekrényében Mózsi bácsi. A brazilt néha megosztotta Passuthal.

Az erejében sohasem lazuló Rubinyi Mózes a nyolcas bizottság tíz-tizenhat tagjának segítségével át tudta vészelni a nehéz időket, a közöny, a fáradtság esztendeit. A Fészek melegében sok mindenről szó esett: a genfi közgyűlésről, amelyen Hubay Miklós képviselt bennünket, az amszterdami, új tagok felvételéről, s egymás egészségéről. Elemlegettük a bécsi Pen-kongresszust, a bécsi tagtársak aggodalmát: előre elnézést kértek, hogy a háború utáni nyomorúságban nem tudják a megjelenteket érdemük szerint ellátni. Ment a magyar vigasztalás: a magyar Pen-küldöttek elegendő szalonnát s kenyeret visznek magukkal, jut a többi tagtársnak is.

Heltai Jenő pedig párizsi útjáról beszélt – nem beszámoló volt ez, hanem pipászó melletti csendes anekdotázás –, mert végre ő is meglátogathatta kedves Párizsát. Időnkint, ritkán bár, Germanus Gyula is megjelent köztünk, sőt Baktay Ervint is sikerült vagy kétszer hozzánk csábítania Mózsi bácsinak. Az egyesületi kontinuitást mindig Rubinyi Mózes jelentette.

Heltai már megjelentek betegsége nyomai. Mózsi bácsi kedvre óhajtotta deríteni, s időnkint így szólt:

– Jánosom, ez valóban a tőled megszokott bölcsesség!

Heltai ilyenkor hallgatott egy ideig, dörögött, de látszott, hogy a megjegyzés nem esett rosszul neki. Néha mégis kifakadt:

– Ne nevezz engem mindig bölcsnek! Nem vagyok én bölcs!

– Mégis, hogyan jellemezzelek ilyenkor?

– Beszélj csak velem úgy, mintha tacsó volnék még – puffentett az örökös elnök – inkább gyerekeknek nézz, mint bölcs agastyánnak.

– Nem tehetem – ráta fejét udvariasan Mózsi bácsi – mégis bölcs vagy, Jánosom! Ezt már nem lehet rólad leradírozni. Te már gyermekkorodban is bölcs lehettél.

Lehet, hogy odafönt most is összedugják fejüket, és a mi suta bölcsességeinken mosolyognak kajánul, kiértékelik netán.

Heltai lassankint visszavonult a Pen Clubtól is, az utolsó jegyzőkönyvet már a Város-majori szanatóriumba vittem aláírni hozzá. Új s kitűnő elnökről kellett gondoskodni, s ismét csak Rubinyi Mózes kezdeményezésére Bölöni György foglalta el az elnöki széket, Képes Géza fiatalos lendülettel vetette bele magát titkári munkájába. Az ügyek egyre jobban mozgásba lendültek, a hat-tizenhat tagú nyolcas bizottság az Irodalmi Alap székházában gyűlésezett már, a Bajza utcában. Mózsi bácsi klub-ügyeinek pedig remek adminisztrátora akadt az Írószövetségben, az igen lelkiismeretes és folyton derűs Ackermann Margit. Egyre több levél szárnyalt szerte a világba, egyre több érkezett. És már pénzünk is volt, elegendő.

Tíz év hosszan tartotta a folyton ingadozó boltozatot Rubinyi Mózes, negyvenhétől ötvenhétig jóformán egyedül, és, Istennek hála, sokszor megérhette még, hogy szívósságát minden nehézségek ellenére végül mégis siker koronázta, új elnökök alatt, új főtítkárok lendületével, időnkinti külső nyomások ellenére is, a Magyar Pen Club méltó helyet foglal el ma az 1928-ban [1921-ben] kezdeményezett nemzetközi klubok társaságában.

Céлом e pár mondatral mindössze az volt, hogy egy humánus gondolkodású, az irodalmat és az írókat szerető, minden körülmények között jószívű, szolgálatra kész tudós ember becsületes arcára hullassak némi megérdemelt fényt. A Pen Club hozott bennünket össze, a Pen Club jelentette egy idősebb s tőle fiatalabb ember jó barátságát, valóban a cél érdekében próbáltunk dolgozni, úgy vélem, önzetlenül.

Tudományos munkásságát én nem méltathatom. Tudom, hogy szenvedélyesen maradt debreceni, szeretett és tudott tanítani – hiszen a szegedi egyetem tanára is volt –, egyformán értette mind a magyar, mind a német irodalmat. A németet Lipcsében tanulta. Idősödő kora ellenére is őszintén vonzódott a fiatalokhoz, értette és kedvelte őket, ha néha furcsállotta is. Szenvedélyesen volt nyelvész – Munkácsi Bernát és Simonyi Zsigmond voltak a mesterei –, és néha magával hívott a tudós Akadémiára, valamely nyelvészeti kongresszusra, okos emberek gyülekezetébe, avagy felolvasásra, láttam az arcán, kedves modorának minden udvarias megnyilvánulásában, hogy ebben a saját közegben valóban úgy érzi magát – hasonlat ide, hasonlat oda –, mint hal az ő jóízű, oxigénes vizében.

Valamit és valakit soha nem feledett el. Meghitt beszélgetéseink délelőttjein ott, az ebédlőasztal pénzügyminisztériumnak berendezett sarkán – még akkor is, amikor a soron következő XI. kerületi elszámoltatás Mózsi bácsi szerint rendkívül kínos, de mindig sikerrel végződött órai előtt álltunk – sokszor emlegette. Az Új Idők hetilap szerkesztésében való részvételét, amelyet Lyka Károllyal együtt intézett, s amely szerkesztés időnkint látható feje a glóriás magasságban megjelent Herczeg Ferenc volt. Mikszáth nyelvezetéről külön könyvet írt. Ugyancsak ő javította, rendezte Mikszáth Kálmánné emlékiratait is. Befejezésül éppen ezért két levél néhány sorát hadd olvassam föl, méltatás és magyarázat helyett.

Az egyiket a kedves Rubinyi Mózesné küldte nekem, Mózsi bácsi születésének 90-ik évfordulóján, a Bartók Béla úti iskola igen népszerű tanítónője – aki csak első osztályos gyerekeket szeretett tanítani –:

„Rubinyi Mózes 1904-ben kezdi meg munkáját a Mikszáth-szótárral kapcsolatban. 1906-ban meglátogatja Mikszáthot Reviczky téri lakásán, később Horpácson is megjelenik többször. Amikor Mikszáth megtudja, hogy szótár készül műveiből, így szól:

– Szótár? Félek tőle! Hiszen nekem éppen az a bajom, hogy kevés a szóm.

– De milyen szavak azok! – kiált föl Mózsi bácsi lelkesen –, és mennyiségileg is pontosan elegendők! Annyi, amennyi kell!

– Csak Jókai szótárát ne tegyék mellé – fejezte be tünődését Mikszáth –, mégis, neki több szava van, és milyen jók!”

A másik: Rubinyi Mózes valamit idézett Mikszáth műveiből, mire az író azt mondta:

– Ezt pedig nem én írtam.

Erre megkeresték az idézetet a megjelölt könyvben, s így zárta le Mikszáth a vitát – mint mindig, erős palóc hangsúllyal:

– Maga már jobban ismeri a munkáimat, mint én magam!

Még ez az emlék: mikor a jubileumi kiadás rendezésekor Rubinyi Mózes Mikszáthnál járt, az író már erősen betegeskedett. A beszélgetésnél Mikszáthné mindig jelen volt s nagyon ügyelt arra, hogy az ura ki ne fáradjon. Utoljára 1910. május 17-én találkoztak azon az ünnepi lakomán, amelyet a Lipótvárosi Kaszinó rendezett az író tiszteletére. Rubinyi Mózes 23 éves korában kezdett Mikszáthtal foglalkozni, s 1962-ben, 82 éves korában írt róla utoljára [Mikszáth] *Emlékezések és tanulmányok* című kötetében.¹⁷⁷ Egész életén át együtt élt a nagy író szellemével. Végezetül egy rövid levél. Dátuma 1917. április 3. Horpács, Nógrád.

„Kedves Tanár Úr!

A könyvet megkaptam, többször elolvastam és minél többször elolvasom, annál inkább látom, hogy milyen nagy gonddal és szeretettel van megírva. Nagyon köszönöm. Tudom, hogy a megboldogult is helyeselné és dicsélné. Oly szép és okos dolog az az életrajz. Már az én feljegyzéseim is befejezés előtt állnak, 34 eredeti levél beiktatásával. Én azt hiszem, igen érdekes és páratlan a magyar irodalomban. De azért félek, hogy nem fogom nyomtatásban soha meglátni, igen gyenge vagyok. Ez a háború nagyon megviselt, sok gond és aggodalom származott ebből a háborúból, amit bizony már nemigen bírok még. Maradok igaz tisztelettel és hálával örök híve:

özvegy Mikszáthné”

De még megérte emlékezéseinek kiadását. R. M. segítségével: 1922-ben.

¹⁷⁷ Mikszáth Kálmán: *Emlékezések és tanulmányok*. S. a. r. Rubinyi Mózes. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp., 1957. Mikszáth Kálmán válogatott művei.

*Jegyzőkönyv
a Magyar Pen Club 1947. december 4-i közgyűléséről¹⁷⁸*

Jelen vannak: Rubinyi Mózes dr., Passuth László dr., Kerpel Jenő dr., Benedek Marcell dr., Szombathy Viktor, Atlasz Márton, Juhász Géza, dr. Paku Imre, Boldog Balázs, Boross Elemér, Urbán Eszter, Péchy Blanka, Vándor Iván, Honti Rezső, Rédey Tivadar dr., Gorzó Nándor, Rexa Dezső, Polgár Géza, Legény Elemér, Halmi Bódog, Urai Dezső, Falu Tamás, Gervai Sándor, Földes Imre, Szekula Jenő, Szinnai Tivadar, Tiborc Zsigmond, Keleti Márton, H. Zádor Anna, Halasi-Fischer Ödön, dr. Barát Annie, dr. Vigyázó Aladár.

Rubinyi Mózes dr. üv. alelnök megnyitja az ülést és megállapítja, hogy a közgyűlés összehívása alapszabályszerűen történt. A november 27-re összehívott közgyűlés nem volt határozatképes. Így ez a közgyűlés a megjelent tagok számára való tekintet nélkül határozatképes. Bejelenti, hogy Heltai Jenő elnök betegsége miatt kimentette magát, s kimentését kéri Ottlik Géza tag is. A jegyzőkönyv vezetésére Szombathy Viktort kéri fel, hitelesítő-kül pedig Vándor Ivánt és Juhász Gézát, illetve, minthogy ő Debrecenben él, ha az aláírásakor nem lesz Budapesten, a jegyzőkönyvet Rédey Tivadar fogja hitelesíteni. Majd üdvözlí a Pen Club egyik, régebben megválasztott alelnökét, Benedek Marcellt. Aki most van először a Club tagjainak körében, valamint köszönti a szintén először megjelent dr. Juhász Géza tagtársat s az új tagtársakat, akik most jelentek meg először a közgyűlésen.

Az üdvözlét Benedek Marcell köszöni meg.

Majd Rubinyi alelnök megteszi ügyvezető alelnöki jelentését.

Ez évi december 1-jén múlt el egy esztendeje annak, hogy megtartottuk utolsó taggyűlésünket. Egy esztendő múlt hát el az óta, érdekes, tartalmas év, a magyar haza újjáépítése keretein belül, a Magyar Pen Club újjáépítésének esztendeje. Ha visszatekintünk erre az esztendőre, annyit talán mondhatunk, hogy közeledünk ahhoz az időhöz, amikor zavartalanul, anyagi és erkölcsi gondok nélkül munkálkodhatunk a szociális eszméktől áthatott demokrácia és humánus még mindig sokfelé faragatlan kövén.

A Magyar Pen Club felszabadulásunk idején, tekintettel íróink szörnyű gazdasági elcsesztésére, a nemzetközi kapcsolatok felvétele által igyekezett íróink megsegítésének munkájából kivenni a maga részét. Különbő akciókat bonyolítottunk le, amelyeknek jel-

¹⁷⁸ Jegyzőkönyv a Magyar P.E.N. Club 1947. december 4-én a Fészek Klubban megtartott 22. évi rendes közgyűléséről. G.m. Rubinyi Mózes üv. alelnök. Szombathy Viktor jkvv. és Vándor Iván. Rédey Tivadar hit. aut. A jegyzőkönyv mellékletei: 1. Rubinyi jelentése, 2. pénztári helyzetjelentés, 3. az 1947. okt. 22-én felvett új tagok névsora, 4. tagajánlások, 5. az 1947. okt. 22-i vacsorára jelentkezők névsora. Csak az 1. mellékletet közöljük.

legzetes tulajdonsága az volt, hogy a segítség mindig közvetlen érkezett a megfelelő személyekhez, magában a Pen Clubban központi kezelés nem volt, és ez a körülmény az akció igazságosságának és tárgyilagosságának teljes mértékben javára szolgált. Ez akciók lelke londoni csoportunk volt, és most, hogy londoni csoportunk előterjesztésére, melyet Tábori Pál, a csoport titkára személyesen adott elő egy igazgatósági ülésünkön, a csoport hivatalosan is megszűnt, nem mulaszthatom el, hogy megismételjem a köszönet szavát e csoport vezetői felé, név szerint Hatvany Lajos, Ignó Pál, Tábori Pál és Körmeny Ferenc felé. Ez akciókból még bizonyos mennyiségű orvosság áll rendelkezésünkre, melyekre föl hívtuk tagtársaink szíves figyelmét. Szeretnők folyó, 1947. év végéig ezt az akciót lezárni, nem azért, mintha a magyar írók immár olyan kitűnő helyzetben volnának, hogy egy-egy kis segítség ne férne fel náluk, hanem azért, mert köztudomásúlag sajnós a mi segítőink sincsenek valami rózsás helyzetben, sőt egy-egy kérdésben, például az élelmiszer-ek kérdésében talán már mi előnyösebb helyzetbe is kerültünk.

Az elmúlt esztendőben öt igazgatósági és elnöki tanácsi együttes ülést tartottunk. Ez ülések után baráti vacsorára jöttünk össze, amelyek a legtöbb esetben várakozáson felül sikerültek. Az összejövetel a fehér asztalnál, a kölcsönös megértés és megbarátkozás szolgálata mellett új tagjaink személyes bemutatkozására is kiváló alkalmul szolgáltak és szolgálnak. Csak az volna kíváncsi, hogy újonnan megválasztott tagtársaink éljenek is a bemutatkozás e kedvelt alkalmával.

A fehér asztalnál való összejövetel nagy sikerét különösen két összejövetel jelzi. Az egyik, amelyen Hatvany Lajost ünnepeltük, a Magyar Pen Clubnak alapítása óta rendes tagját, londoni csoportjának elnökét, aki hosszú emigrációjából, szenvedéseinek országútjáról hazatérve dagadó vitorlákkal állt be a magyar irodalom munkásainak lelkes csapatába. A banketten Hatvany Lajost elnökünk, Heltai Jenő köszöntötte s viszont, mikor Heltait ünnepeltük születésnapja alkalmából, Hatvany Lajos ragadott el bennünket egy tőle megszokott verv-vel előadott hatalmas Heltai-esszé előadásával. Új színt adott ez összejövetelünknek az a körülmény, hogy egy-egy művészüket kértük meg közreműködésre, akik művészetükben egész lelkük beállítottságában a Pen vonalán élnek. Ezúttal fejezem ki köszönetünket Ascher Oszkárnak, Péchy Blankának, Palotai Erzsinek és Bagossy Juditnak, akik művészetükkel emelték fehér asztalnál rendezett összejövetelünk szintjét.

Tisztelettel jelentem, hogy hatósági megkeresésekre adatainkat benyújtottuk. A folyó év folyamán a közigazgatási rend értelmében a Magyar Pen Club felülvizsgáló városi hatósága átment a VII. kerületből, ahol előzőleg hely volt, a XI. kerületbe, ahol jelenleg a Magyar Pen Club hivatalos helyisége van.¹⁷⁹ E helyiség immár telefonnal is fel van szerelve, a telefon száma: 269-446. Erkölcileg a telefon teljes mértékben áll a Magyar Pen Club

¹⁷⁹ Rubinyi magánlakásába (Bartók Béla út 10. III. emelet 2.).

tagjainak rendelkezésére, anyagilag ezért a Magyar Pen Clubot a havi költségek 50 forintja terheli.

Elnöki tanácsi és igazgatósági együttes üléseket tartottunk január 17-én, március 28-án, szeptember 4-én, október 27-én és december 4-én.

Az élet körforgása, a pusztulás és újjászületés szedte benne az esztendőben is áldozatait, és adta kitűnő kegyeltjeit.

Időnek előtte elragadta tőlünk a halál Rudnói Teréz tagtársunkat, a nagyszerű tehetséggű írónőt, aki a deportálás borzalmaiból hazaszabadulva itt lett szerencsétlenség áldozata. 1947. május 6-án kísértük utolsó nyugvóhelyére igazgatóságunk volt tagját, Joó Tibor egyetemi magántanárt, aki egy bombázás alkalmával vesztette életét, s most került végső nyugvóhelyére. Családja síremléket állított dr. Salamon Henrik budapesti egyetemi tanárnak, a nagyszerű esszéista polihisztornak. A Magyar Pen Club kegyelettel vett részt felejtethetetlen tagtársa életén túli megiszteltetése alkalmából. Fájdalmas csapás érte a Magyar Pen Clubot elnöki tanácsa tagjának, a kitűnő műfordítónak, Horváth Henrik[nek] halálával. Benne alapítóinak egyike dőlt ki a sorból. Mindvégig hűséggel állt eszméink szolgálatában, kedves és lelkes egyéniségét lelkünkbe zártuk. Ugyancsak váratlanul vitte el tőlünk a nagy kaszás Halász Gyulát, édes anyanyelvünk leglelkesebb és legkitartóbb bűvárá, a geográfus esszéistát, ezt a kedves, tudós egyéniséget. A Magyar Pen Club Horváth Henrik és Halász Gyula temetésén képviseltette magát, s mindkét alkalommal az ügyvezető alelnök helyezte el a Magyar Pen Club koszorúját elköltözött társaink ravatalánál. Emléküket műveik őrzik, és lelkünkbe zárva őrizzük emberileg is kedves, drága egyéniségük emlékét.

A szomorú képekkel szemben öröndetes látni, s ez az újjászületett Magyar Pen Club megbecsülésének is egy tünete, hogy azok a kitűnő írók, akik még nem tagjai a Magyar Pen Clubnak, lelkesedéssel állnak be csapataiba. A Magyar Pen Club nem zárt számú akadémia, választása emberi és írói megiszteltetés, és két tényezőtől függ: az egyéntől, aki ajánlkozik, annak értékétől, és a Magyar Pen Club vezetőségétől, amely minden humanista irányú magyar írói értéket magához hív. Így az elmúlt esztendő folyamán kitűnő íróink egész sora választatott meg, köztük, hogy csak egy kapásból néhányat említsünk: Eckhardt Sándor, Radó György, Justus Pál, Sándor Pál, Pais Dezső, Zsirai Miklós, Tiszai Andor, Örkény István, Lukinich Imre, Gorzó Nándor, Paku Imre és mások.

A demokrácia, az emberiség és az igaz magyarság szempontjából büszkesége a Magyar Pen Clubnak, hogy tagjai immár igen jelentős szerepet játszanak hazánk életében. Ebben az évben két nagynevű társunk lett miniszter: Ortutay Gyula és Mihályfi Ernő. Kettő lett államtitkár: Boldizsár Iván és Borbíró Virgil. Képviselőkké választattak: Supka Géza, Kunszery Gyula és Rónay György.

Az öröndetes események egész sora vitte a Pen Club vezetőségét igen érdemes társaink ünneplésére. Elnökünk, a közszeretben és köztiszteletben álló Heltai Jenő, midőn betöltötte volt 75. életesztendejét (annak is már esztendeje múlt), különféle meleg ünnep-

léseknek lett akarata ellenére hőse. Ez ünneplések maradandó emlékeül megemlékeztünk nemes egyéniségéről a Pen News hasábjain. Új miniszterünk, Ortutay Gyula már első ténykedései egyikével bebizonyította, hogy az írók elismerésére bizony nem elegendők a szép szavak. Szép szót maga az író ad nekünk lelkéből elegendő. Anyagilag kell lehetővé tenni őt szép szavak és művek megalkotására [!], ezt a korszakos elhatározást az első tett akkor követte, amikor miniszterünk Kassák Lajosnak 60. születésnapja alkalmából jelentős anyagi elismerést juttatott. Köszöntöttük 70. születésnapja alkalmából tiszteletbeli tagtársunkat, Voinovich Gézát, és megjelentünk azon a szép júniusi banketten, amelyet Balázs Béla alelnökünk negyvenéves írói jubileuma alkalmából rendezett közreműködésünkkel a Fészek Klub. E bankettnek egy érdekes epizódja elkerülte a magyar közélet figyelmét, pedig érdemes feljegyezni. Dinnyés Lajos, Magyarország miniszterelnöke, megjelenvén a banketten őszintén szerény egyéniségének megfelelően az írók üdvözlő beszéde után szólalt fel, és hangsúlyozta, hogy a szónoklásban is íróink tanítványának érzi magát, amiért ott a helyszínen háláját fejezte ki. Büszkeség töltötte el az utolsó hetekben a Magyar Pen Club elnökségét, amikor arról értesült, hogy kezdettől fogva hűséges tagtársunk, a humánus soha meg nem tántorodott, és a legnehezebb időkben is dacos akaratú írónak, Sík Sándor a magyar piarista tanító rend főnöke lett. Jóleső érzés számunkra, hogy ott, azon a jelentős pozíción is olyan lélek dolgozik, aki a mi eszméinkkel telt és azokért is harcol minden vonalon.

Elmúlt esztendőnk legnagyobb eseménye a zürichi világkongresszus volt, amelyen, mint hivatalos delegátusok, az elnök és az ügyvezető alelnök vettek részt a Magyar Pen Club igazgatósága és elnöki tanácsa 1947. március 28-én hozott egyhangú határozata értelmében. Ugyancsak ez ülés mandátuma alapján megkapta azt a jogot, hogy esetleges változás idején intézkedjék. E változás mihamar bekövetkezett, midőn az ügyvezető alelnök előterjesztésére a zürichi világkongresszus intéző bizottsága Heltai Jenőt tiszteleti delegátussá léptette elő, és az így megüresedett delegátusi helyre a Magyar Pen Club főtákarát, Passuth Lászlót küldötte ki. A kongresszusról, annak lefolyásáról külön ülésen számoltunk be 1947. októberi taggyűlésünkön. Ez ülés jegyzőkönyve tanúskodik arról, mit végeztünk kint, de tanúskodik arról is, hogy tagtársaink teljes jóváhagyással és köszönettel fogadták beszámolóinkat.¹⁸⁰ Legyen szabad azonban itt e közgyűlésen is hangsúlyozni, hogy zürichi szereplésünk első napján, ami véletlenül összeesett a volt magyar miniszterelnök megugrásának dátumával, azonnal észrevettük, hogy mi pillanatnyilag nemcsak a Magyar Pen Clubnak, hanem a demokratikus szellemben újjáéledő hazánknak is delegátusai vagyunk, és Heltai Jenő bölcs vezérlete alatt módunkban volt visszaverni mindazokat a támadásokat, rágalmakat és gyanúsításokat, amelyekkel megpróbálták kikezdeni nem hivatalos helyen ugyan, de néha annál visszataszítóbban a ma-

¹⁸⁰ A jegyzőkönyv nem ismeretes.

gyar demokráciát. Néhány napi ott-tartózkodás után a kérdéseket kézszorongatások, a bírálatokat elismerések váltották fel.

E kongresszuson kívül részt vettünk mindazon eseményekben, amelyek nemzetközi kapcsolataink jegyében folytak le. 1947. április 17-én az elnök és az ügyvezető alelnök képviselte a jugoszláv írók tiszteletére rendezett vallás- és közoktatásügyi minisztériumi fogadáson a Magyar Pen Clubot. Ez év júliusában bolgár írók intéztek hozzánk bizalmas kérdéseket abból az alkalomból, hogy a bolgár Pen Club megalakult.¹⁸¹ Ezt az alkalmat megragadtuk, és fölkértük a Magyar Pen Club fiatalabb, de annál érdemesebb magyar írói közösségét, a Magyar Írók Szövetségét, nevezetesen annak kitűnő főtíkárá, Barabás Tibort, aki a bolgár irodalmi viszonyok alapos ismerője, és nekünk is becsült tagtársunk [*éész-írások betoldás: a kapcsolatok felvételére és kiépítésére*]. Ez volt az első alkalom, amidőn a Magyar Pen Club, elismervén azt a rendkívül jelentős munkát, amelyet a Magyar Írók Szövetsége főleg a közeli kisebb szomszédok íróival való kapcsolatok terén kiépített, elindult a kooperáció irodalmi szempontból oly jelentős útján. E helyről a Magyar Pen Club elnökségének nevében szeretettel és megbecsüléssel köszöntöm a Magyar Írók Szövetségének vezetőségét, Gergely Sándor elnököt és Barabás Tibor főtíkárt, és kérem, folytassák ilyen irányú munkájukat is, melynek oly nagy jelentősége van magyar és nemzetközi szempontból egyaránt.

Részt vettünk folyó év július 1-től 3-ig az Aragon-ünnepségeken, melyeken Passuth László főtíkáruk és dr. Solt Hugó tagtársunk, egyetemi magántanár képviselt bennünket. Ugyancsak részt vettünk Stephen Spender ünneplésében, mely alkalomból dr. Passuth László főtíkáruk képviselte a Magyar Pen Clubot a hozzá méltó teljes sikerrel. 1947. július 23-án a Magyar Kommunista Párt meghívására részt vettem a Petőfi-szobornál rendezett koszorúzási ünnepségeken. Meghatva álltam ott a lelkes, hatalmas tömegben a szobor mellett, amelyet végre oly tömeg ünnepelt, amely Petőfi Sándornak nemcsak politikáját, de költészetét is teljes mértékben megértette.

Öröndetes eseménye volt a Magyar Pen Club életének az az előadás, amelyet a Pázmány Péter Tudományegyetemen és Budapest Székesfőváros Népművelési Központja rendezett a szabadegyetemen, melynek keretében a Magyar Pen Club főtíkára, dr. Passuth László tartott előadást *Az irodalmi élet nemzetközi problémái* címmel. A szép rendezvényen készséggel mondtam bevezető előadást. Ugyancsak a mi eszméink szolgálatában tartottam hasonló témáról előadást a Feministák Egyesületében. Remélem, ez előadások szélesebb körökben is ismertté teszik azokat a törekvéseket, amelyek célja a humanista demokrácia szolgálata az élet minden vonalán.

Nemzetközi vonatkozásban módunkban volt a magyar irodalom új és nagy értékeire fölhívni a világ figyelmét akkor, amidőn a Star amerikai kiadóvállalat felhívására szavaz-

nom kellett arra vonatkozólag, ki a világ legjobb száz írója. Heltai Jenőre, Molnár Ferenc-re leadott szavazataim mellett fölhívtam a vállalat figyelmét azokra a külföldön még nem eléggé ismert nagy magyar írói értékekre, amelyek a kiadóvállalattól közölt névsor jegyzékében nem szerepeltek. Tudomásom van róla, hogy odakint ez ismertetett írókra felfigyeltek.

Míthogy egész sor írónk számára külföldi pénzsegély közvetlenül az illető írók felé folyamatban van, Tábori Pál és Passuth László kezdeményezésére a Magyar Nemzeti Bank, hogy a pénztátulás deviza-nehézségein segítsen, bizonyos hitelkeretet biztosított. Míthogy ebben a dologban íróink nagy száma érdekelve van, kíváncsú és öröndetes, hogy simán jutnak törvényeink és hazai rendeleteink teljes figyelembevételével segítségkhoz.

Ezt az alkalmat ragadom meg, hogy zürichi szereplésünkkel kapcsolatban, de másnemű gesztiók miatt is kifejezzem a Magyar Pen Club háláját és köszönetét dr. Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter felé, aki értésével, energiájával, írói és tudói lelkiületével mindig minden nehézség elhárításánál és minden segítség megadásánál készséggel állt a Magyar Pen Club rendelkezésére. Elnöki tanácsunk tagja ő, és mint ilyen, egy pillanatra sem feledkezik meg országos gondja között íróársai érdekéről. Köszönetünket fejezzük ki a magyar külügyminisztériumnak és különösen dr. Czinkótzky Jenő miniszteri tanácsos úrnak, aki föltűnő és eléggé nem dicsérhető értést tanúsít minden tudományos és irodalmi vállalkozás iránt, amely minisztériumával kapcsolatos.

Még néhány szót a jövőt illetőleg. Az 1948. évi Pen-világkongresszus New Yorkban fog megtartatni. A világszervezet londoni központja januári végrehajtó bizottsági ülésén fog dönteni véglegesen arról, hogy a mai gazdasági és közlekedési viszonyok mellett ez a terv végrehajtható-e. Mindenesetre megbízást adott a Magyar Pen Club elnöksége Londonban élő tiszteletbeli tíkáruk, Tábori Pálnak, hogy nevünkben a végrehajtó bizottság ülésén részt vegyen. Míhelyt a végleges döntés megtörténik, össze fogjuk hívni igazgatóságunkat és elnöki tanácsunkat, amely hivatva lesz dönteni az 1948. évi kiküldetésekről.

Van szerencsém továbbá öröndetesen bejelenteni, hogy levelezést folytatok Heltai Jenő elnökünk kezdeményezésére a bécsi Pen Clubbal egy Bécsben vagy Pesten rendezendő összeijövetel céljából. Míhelyt a levelezésnek meg lesz a konkrét eredménye, jelentést teszek róla, hogy így legalább a hozzánk legközelebb lévő Pen Clubokkal való együttműködés a teljes megértés jegyében meginduljon.

Tisztelt Közgyűlés! Jelentésem végére érve kedves kötelességemnek tartom, hogy köszönetet mondjak mindazon tagjainknak, tisztviselőinknek, akik munkánkban bennünket támogatni olyan szívesek voltak. Újjáéledő hazai életünkben nincs csekélység, mert minden megmozdulás a nagy célt szolgálja, felvirágoztatni hazai és külföldi segítséggel ezt a sokat szenvedett, de új életre kelt magyar hazát. Ez az újjáéledés, szemben az értelmetlenül túlzó nacionalisták rombolásaival, csak a demokrácia építő útjain lehetséges. Megkö-

¹⁸¹ L. Germanus Gyula: *Emlékezés(eim)...* Dok 2.

szönjük tagtársaink támogatását, és kérjük a jövőre vonatkozólag is mindnyájuk szíves segítségét.

A közgyűlés a jelentést elfogadja.

Szombathy Viktor, a gazdasági ügyek vitelével megbízott tag az 1946–47. évi pénztárosi jelentést ismerteti. Eszerint a Pen Club bevétele 1946. december 1-től 1947. december 1-ig 5853.61 forint volt, kiadása 2839.32 forint. Maradvány: 3014.29 forint. Ebből 2794.06 forint a Hermes Bank tőzsdepalotai fiókkéntézetében, 220.23 forint a pénztárosnál készpénzben. A pénztárkönyvet átvizsgálta s a számadást rendben találta a számvizsgáló bizottság: Balassa Imre, Rédey Tivadar, Zágón István, Rexa Dezső. – A számvizsgáló bizottság jelentésének felolvasása után a közgyűlés a záró számadást elfogadja s a pénztárosnak a felmentvényt megadja.

Rubinyi Mózes üv. alelnök alapszabály-módosítást nyújt be, a következő indoklással:

A Magyar Pen Club a felszabadulás után újjászervezkedvén, eszmei tekintetben továbbhaladt azon a vonalon, amelyen 1926-ban megindult: a szociális igazság, a demokrácia és a humánus vonalán. Mégis, az a szörnyű pusztítás, amelyet a magyarországi jobboldali terrorok idején végigszenvedett, közel 40 mártírjának emléke arra kötelezte az új vezetőséget, hogy eszmevilága meggyarapodván, felszabadítóink iránt való hálás tisztelettel és megbecsüléssel, lelki kötelezettségévé vált életének olyan új megformálása, amely szervesen illeszkedik be demokratikus és szociális világrendszerünkbe [!]. Ennek megfelelően ideiglenes alapszabályokat dolgoztunk ki arra vonatkozólag főleg, hogy a Magyar Pen Clubba soha be ne férkőzzék a jobboldali nacionalizmus mérgező mikrobája. Ideiglenesen átalakított régi alapszabályaink véglegesítésére most már sor kerül, előterjesztjük azokat a változtatásokat, amelyeket véglegesen óhajtunk minden időkre a Magyar Pen Club működése alapjaivá megtenni és megerősíteni.

Kerpel Jenő dr. az alapszabály-módosító újításokat olvassa fel és ismerteti. (A módosítandó szöveg mellékelve.)¹⁸² A közgyűlés az alapszabály-módosító indítványt, s a felolvasott szöveget Honti Dezső és Gorzó Nándor stílusos módosításai után elfogadja.

Passuth László dr. főtitkár két szervezeti változás szövegét terjeszti elő, amelye[ke]t szintén alapszabályba kíván foglalni a Club elnöksége. Az egyik változtatás a könyvkiadói alosztály felállításáról, a másik a Pen Club barátainak társaságáról szól. Rubinyi Mózes, Boross Elemér, Szekula Jenő, Szinnai Tivadar, Urai Dezső felszólalása után üv. alelnök határozatilag kimondja, hogy a Magyar Pen Club felállítja a Club kiadói alosztályát s ebbe az alosztályba 15 tagot vesz fel. A Pen Club Barátainak megszervezéséről szóló indítványt is elfogadja a közgyűlés azzal, hogy a Club Barátainak Társaságát akkor szervezik meg, ha az idők lehetővé teszik támogató tagok felvételét.

Dr. Rexa Dezső indítványára a közgyűlés köszönetet mond s bizalmat szavaz a vezetőségnek szép, eredményes és önzetlen munkájáért.

Dr. Rubinyi Mózes a bizalmat a tisztikar nevében megköszöni.

Más tárgy nem lévén, elnök az ülést berekeszti.

Vándor Iván s.k.
Rédey Tivadar s.k.
hitelesítők

Dr. Rubinyi Mózes s.k.
üv. elnök

Szombathy Viktor s.k.
jegyzőkönyvvezető

¹⁸² A szöveg a jegyzőkönyvi mellékletek között nem lelhető fel.

Jegyzőkönyv
*a Magyar Pen Club 1949. február 11-i közgyűléséről*¹⁸³

Jegyzőkönyv,

amelyet felvettünk a Magyar Pen Clubnak a Fészek Klubban megtartott évi rendes közgyűlésén, 1949. február 11-én este 6 órakor. Jelen van: Heltai Jenő elnök, Rubinyi Mózes üv. alelnök, Passuth László főtítká, Kerpel Jenő ügyész, Rónay Mária, Medveczky Bella, Lóránth László, Bródy Árpád, Tiborc Zsigmond, Legény Elemér, Lám Frigyes, S. Bokor Malvin, Takács László, Ráfael Viktorné Mányoky Vilma, Fóthy János, Erdős Renée, Benedek Rózs, Atlasz Márton, Gorzó Nándor, Gáldi László, Bíró Sándor, Győri Imréné, Székely Júlia, Halmi Bódog, Kuthy-Térey Sándor, Vihar Béla, Nagy Zoltánné, Vigyázó Aladár, Hajnal Gábor, Szombathy Viktor, Háy Gyula, Szinnai Tivadar, Aranyossi Pál, Csécsy Imre, Boldog Balázs, Hollós Korvin Lajos, Zágon István, Vajda Pál R., Barta Lajosné Szucsich Mária, Bokor Imre, Fazekas István, Staud Géza, Gáspárné Dávid Margit, Urbán Eszter, Lovászy Márton, Polgár Géza, Paku Imre, Kopré József, Supka Géza, Balázs Béla stb.

Heltai Jenő elnök megnyitja az ülést, üdvözli a megjelenteket. Bizonyos mértékig kiment magát, hogy betegsége s hosszabb külföldi útja miatt nem tudott a Pen Club ügyeinek annyi figyelmet szentelni, mint amennyit szeretett volna, s amennyi tőle elvárható. De tudja, hogy a Pen Club vezetése eddig is jó kezekben volt s azokban van ma is; megnyugtató az a tudat, hogy a Club eredményes munkáját az ügyvezető alelnök lelkes és lelkiismeretes irányítása biztosítja. Jó munkát és sok szerencsét kíván a Magyar Pen Clubnak a következő esztendőben is, s ezzel átadja a szót s a gyűlés vezetését az ügyvezető alelnöknek.

Rubinyi Mózes dr. üv. alelnök megállapítja, hogy a mai közgyűlés, tekintet nélkül a megjelentek számára, határozatképes. Határozatképes azért, mert ezt megelőzőleg hívtunk össze közgyűlést január 15-re s az nem volt határozatképes. Így, a most összehívott közgyűlés, függetlenül a megjelentek számától, határozatképes. A megjelenés alól kimentette magát: Ottlik Géza, Eckhardt Sándor, Balassa Imre, Boross Elemér, Szép Ernő. A jegyzőkönyv vezetésére felkéri Szombathy Viktort, hitelesítőül dr. Kuthy-Térey Sándort és Erdős Renét.

Az ügyvezető alelnök ezek után megteszi
éves jelentését.

Tisztelt közgyűlés!

Az elmúlt esztendőben a Pen Club folytatta azt a munkát, amelyet a dicső szovjet hadseregtől felszabadított haza földjén, 1945 tavaszán megkezdett. Midőn beállt a magyar népi demokrácia a szocializmus országa építői közé, bizony nem tett egyebet, mint hűséggel ragaszkodott a szabadság és emberség amaz ideáljaihoz, amelyeknek jegyében Galsworthy az írók PEN világszövetségét megalapította. E munkát nemegyszer szakította félbe a fájdalom kegyele. Ez év folyamán tagtársaink közül elhunyt Fodor Gyula kritikus, Márkus László dramaturg és kritikus, Síkabonyi Antal bibliográfus, Szederkényi Anna szépi, és csak az imént tört elő a fájdalom ajkainkon Zsolt Béla oly korai halála alkalmából. Vecsésről, ahol közvetlen a felszabadulás után nyomorúságban fejezte be hosszú életét, Budapestre hozattuk Vikár Béla etnológus hamvait, és végleges sírját megkoszorúztuk a farkasréti temetőben. A világszövetség halottai közül Kerr Alfrédet, a nagy kritikust említhetjük, akinek törhetetlen szellemességében még 1947-ben a zürichi kongresszuson volt módunkban gyönyörködni, és aki felszabadított hazájába visszatérve, harcmezején, a hamburgi színházban lehelte ki tartalmas életét. Elhunyt tagtársaink temetésén a lehetőség szerint részt vettünk és kegyelettel őrizzük emléküket.

A fájdalom perceit azonban sokszor feledtették az örömek, a felfrissülések jó órái. Boldog örömmel ünnepeltük az elmúlt év folyamán a 65 esztendő Gábor Andort, a 65 éves Nagy Lajost és a 60 éves Tersánszky Józsi Jenőt, a fél százada író Peterdi Andort, továbbá Trencsényi-Waldapfel Imre és Waldapfel József tagtársainkat, régi harcostársainkat, kik ezen túl a szegedi és a budapesti egyetemen taníthatják ideáljainkat,¹⁸⁴ továbbá Schöpflin Gyulát, aki hazánk egy fontos külképviseletét látja el ezen túl.¹⁸⁵ A jövő örömei közé tartozik: Balázs Béla tagtársunk 65-ik, Lázár Béla tagtársunk ez évben éri el 80-ik életévét. Illés Béla tagtársunk végleg hazatért Moszkvából s Budapesten fogja folytatni írói tevékenységben dús, áldásos életét. Az örvendőkkal együtt örvendünk, és azt kívánjuk nekik, amit ők maguk, munkájuk váljon a dolgozó Magyarország s így saját életüknek is üdvére. Az elmúlt év folyamán is igyekeztünk új és világszemléletükben megfelelő tagtársakkal felfrissíteni sorainkat. Az elmúlt év folyamán választottuk meg rendes tagjainkká Aranyossi Pált, Darázs Endrét, Czóbel Ernőt, Tamás Aladárt, Raffy Ádámot, Zolnai Bélát, Szemere Samut, Vass Lászlót és másokat. Örömeink között első helyen kellett volna

¹⁸³ Jegyzőkönyv a Magyar P.E.N. Club 1949. február 11-én a Fészek Klubban megtartott évi rendes közgyűléséről. G. Rubinyi Mózes üv. alelnök, Szombathy Viktor jkv. és Erdős Renée, Dr. Kuthy-Térey Sándor hit. aut. Az 1948. évi zárszámadás és az 1949. évi költségvetés jegyzőkönyvi mellékletei nélkül.

¹⁸⁴ Trencsényi-Waldapfel Imre 1948 júniusától a szegedi tudományegyetem klasszika-filológia tanszékének professzora lett (az 1940–50-es tanévben az egyetem rektora). irodalomtörténész bátyja. József a budapesti egyetem tanára.

¹⁸⁵ Schöpflin Gyula 1945–49 között a rádió műsorigazgatója 1949–50-ben stockholmi, oslói és koppenhágai követ volt lemondásáig.

említenünk, hogy közszeretben és köztiszteletben álló elnökünk, Heltai Jenő hosszas külföldi tartózkodás után, melyet fájdalmas betegség szakított meg, jó egészségben hazatért és átvette újra munkánk bölcs irányítását.

Az elmúlt év folyamán megalakult az Egyesületközi Romain Rolland Emlékbizottság, melynek elnökéül a mi alelnökünket, Benedek Marcellt választották meg. Régi tervünket váltottuk valóra akkor, amikor megalapítottuk a Magyar Pen Club kiadói alosztályát, hogy így a magyar könyv munkásai, az írók és a kiadók a szocializmus harmonikus szolgálatában együtt folytassák a magyar könyv kultuszát.

Az idén fogadtuk a dán Pen Club elnökét, aki a dán külügyi bizottságnak is elnöke, Piérard-t, a nagy műtörténészt, író, aki előadást tartott, és teákon elragadó szónoklattal hirdette az emberséges szabadság elmúlhatatlan ideálját. Ugyancsak ez év őszén, szeptember 14-én fogadtuk az amerikai Morris házaspárt, ezt a kitűnő, fiatal íróházaspárt, akik különös örömet okoztak nekünk azzal, hogy példáit szolgáltatták az igazi, a roosevelti Amerikának: ők nem az imperializmusnak, hanem a nemzetközi szociális megértésnek ifjú és nagy jövőre hivatott katonái.

Nagy eseménye volt az elmúlt esztendőnek a koppenhágai világkongresszus, amelyre eredetileg a Magyar Pen Club igazgatósága Balázs Béla és Bóka László tagtársainkat küldötte ki, minthogy azonban küldetésbeli, valamint hivatalos elfoglaltság őket e munka vállalásában akadályozta, a Magyar Pen Club Háy Gyula és Bölöni György tagtársakat kérte meg, hogy bennünket a koppenhágai írói Pen-világkongresszuson képviseljék. Ők, – amint ez Háy Gyula tagtársunk emlékezetes július 6-i beszámolóján nyilvánvalóvá vált – delegátusi tisztségüket mintaszerű hűséggel és eredménnyel látták el. Ehhez hasonló jelentőségű volt számunkra a wroclawi értelmiségi kongresszus, amelyről szintén Háy Gyula volt szíves beszámolót mondani. A Magyar Pen Club egyhangú lelkes határozattal fordult a wroclawi értelmiségi kongresszus magyar delegációja vezetőjéhez, illusztris tagtársunkhoz, a világhírű marxista esztétikushoz, Lukács Györgyhez, és bejelentette a wroclawi értelmiségi kongresszus határozataihoz való lelkes csatlakozását.

Ebben az esztendőben történt, hogy a Pen Világérmet, amelyet a magyar irodalom külföldi kultusza terén elért sikerek koszorúzására adunk ki minden évben, ez idén Petőfi szovjet–ukrán fordítójának, Pervomajszki Leonid szovjet–ukrán költőnek adományoztuk. Pervomajszki Petőfi egyik legkiválóbb fordítója; abban is méltó Petőfihez, mert ő is nemcsak a lant, hanem a kard hőse is, hiszen részt vett a minket felszabadító hatalmas Vörös Hadsereg hadműveleteiben, itt harcolt Pest alatt és Pest utcáin a mi szabadságunkért. Illetékes hely szíves volt e híradásunkat közvetíteni Pervomajszki Leonidnak, aki szép levélben köszönte meg a kitüntetést. Hozzám intézett feledhetetlen levele, amely egyébként az Új Világ hasábjain megjelent, többek között utal a következőkre: „Engedje meg – írja a levélben Pervomajszki Leonid –, hogy kifejezésre juttassam meggyőződésemet, hogy a magyar és a szovjet írók kapcsolata a jövő évben is kétségtelenül a szovjet népek és a de-

mokratikus Magyarország népe közötti barátság ügyét fogja szolgálni.” Boldog vagyok, hogy e közgyűlés előtt konstatálhatom Pervomajszki kartárs jóslatának százszázalékos megteljesedését.

Legyen szabad most már néhány úgynevezett adminisztratív hivatalos dologról jelentést tenni. Az elmúlt év folyamán igazgatósági és elnöki tanácsí, valamint taggyűlést tartottunk a következő napokon: január 30-án, április 2-án, április 29-én, június 4-én, július 6-án, szeptember 14-én, november 4-én és [1949.] január 17-én. 1948. július 9-én a XI. kerületi, tehát a számunkra illetékes előljáróság megvizsgálta a Magyar Pen Club ügykezelését, és mind az ügykezelést, mind a pénztárt rendben találta. Ugyanez év november 5-én értesített bennünket a belügyminisztérium, hogy törzsszámunk II/10.341.B.M.IV.3. Folyó hó elején újra esedékessé vált az előljárósági vizsgálat, amelynek eredménye ismét csak a teljes rend elismerésének konstatálása volt.

Megragadom az alkalmat, hogy a közgyűlés előtt mondjak köszönetet a magyar külügyminisztériumnak, valamint a magyar vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak és a Jointnak azért, hogy megszabadítottak bennünket a felszabadulás után való első két esztendő anyagi gondjaitól, s így immár szerény kiadásaink fedezetéről nem kell magunknak gondoskodni. Viszont, mihelyst erre mód kínálkozott, megszerveztük és folytattuk gyógyszer-akciónkat, melynek értelmében arra rászoruló kartársaink a már megcsináltatott és kifizetett gyógyszereik ellenértékét megkapták. Ugyancsak az idén jelentettük tagtársainknak, hogy egy kiváló magyar orvosi laboratórium tulajdonosa vállalkozott arra, hogy rászoruló tagtársaink orvosi laboratóriumi vizsgálatát ingyenesen elvégzi. Nem tagadjuk, jól esett szívünknek, midőn módunkban volt azokra gondolni hálával és hódolattal, akik boldoggá tették mártírjaink életét, és nemcsak szívük fájdalma, hanem anyagi gondjaik miatt is sokat szenvedtek. Egy szerény karácsonyi akció keretében jelentkezünk elpusztult tagtársaink özvegyeinél, és karácsonyfájuk alá elküldöttük rokonszenvünk, vigasztalásunk szerény sorainak kíséretében azt a segítséget, amely valószínűleg inkább gesztusa által volt oly szívesen látott előttük, akiket mi elhunyt férjük, illetve gyermekük örökségéért tagtársainknak ismerünk el.

Három éve múlt immár, hogy a Magyar Pen Club vezetősége mandátumot kapott a közgyűléstől, az újjászervező 1945. évi közgyűléstől az Írók Világszövetsége magyar csoportjának vezetésére. Nehéz küzdelmek állanak mögöttünk s annyit talán elmondhatunk, hogy mindig a legjobb úton igyekeztünk haladni. Egy kifosztott, feloszlott egyesületet vettünk át, amelynek baloldali volt ugyan az ideológiája, hiszen ezért üldözték a fasiszták, de nem állt teljesen és mindig a hamisítatlan ma oldalán. Ma a Pen Club immár szerény, de rendezett anyagi viszonyok között segít az új Magyarország felépítésében a Magyar Függetlenségi Népfront irányvonalán.

Midőn megköszönöm még tisztviselőtársaim és hűséges tagtársaink támogatását, egy idézettel óhajtom befejezni jelentésemet. Gorkij Maxim azt írta 1925-ben Makarenkónak:

„A dolgozók az emberiség történetében a legnagyobb hősök, mert a cél, amelyre töreksenek, a szabadság és a boldogság.”

A Magyar Pen Club a felszabadulás óta a szabadság és a boldogság munkása, hiszen a nemzetközi megértés és az őszintén óhajtott béke szolgálatában áll.

Kérem ezek után jelentésemnek tudomásulvételét.

A közyűlés a jelentést lelkes ovációval tudomásul veszi.

Ezek után az űv. alelnök felkéri Szombathy Viktor h. pénztárost, hogy terjessze elő az 1948. évi zárszámadást és az 1949l. évi költségvetést:

Szombathy Viktor előterjeszti az 1948. évi zárszámadást, amely szerint összes bevétel volt 16779 ft. 50 fillér, összes kiadás volt 8752 ft. 88 fillér, maradvány: 8076 ft. 62 fillér. A számvizsgáló bizottság jelenti, hogy a számadásokat felűlvizsgálta s mindent rendben talált. A részletes eredeti jelentés mellékelve.

A közgyűlés a számadásokat elfogadja s a pénztárosnak, valamint a tisztviselőknak a felmentvényt megadja.

Azon kívül a közgyűlés jóváhagyja az igazgatósági és elnöki tanácsi együttes ülések alkalmából hozott összes pénzkiutalásokat. A készkiadásokon kívül az adminisztrációval kapcsolatban elvégzett munkák honoráriumának kiutalását is, így a h. titkár-pénztárosnak négy részletben kiutalt összesen 400. – ft. tiszteletdíj utalványozását is.

Az űv. alelnök indítványozza, hogy a közgyűlés üdvözlje az újonnan megalakult Magyar Függetlenségi Népfrontot s annak elnökét, Rákosi Mátyást, miniszterelnök-helyettest, sikert kívánva honmentő s irányító bölcs munkájához. A Magyar Pen Club készséggel jelentkezik nála a munka elvégzésének segédcsapataként.

Az indítványt egyhangú lelkesedéssel elfogadta a közgyűlés s megbízza az űv. alelnököt az üdvözlő távirat megszövegezésével, valamint elküldésével.

Az űv. alelnök közli, hogy a Magyar Pen Club tisztikarának mandátuma e közgyűléssel lejárt. Addig is, amíg az új tisztikar megválasztásának előkészítése megtörténik, az átmene-ti időre a közgyűlés adjon megbízást egy szűkebb bizottságnak, amelynek nyolc tagja:

Heltai Jenő

Lukács György

Balázs Béla

Benedek Marcell

Goda Gábor

Háy Gyula

Kodály Zoltán és

Rubinyi Mózes.

Ez utóbbi, mint ügyvezető bizottsági tag. E bizottság kötelessége lesz a megfelelő elő-készítés után a tisztikar-választó közgyűlés összehívása és a dolgok vitele, az új tisztikar megválasztásáig. Átmenetileg ez lesz az igazgatóság és elnöki tanács jogutóda.

A közgyűlés ezt az indítványt elfogadja, bizottsági tagokul megválasztja e nyolc tagtár-sat, s nekik az ügyvitelre a megbízást megadja.

Több tárgy nem lévén, Heltai Jenő elnök az ülést bezárja.

Kmf.

Erdős René

Dr. Kuthy-Térey Sándor
hitelesítők

Dr. Rubinyi Mózes

űv. alelnök
Szombathy Viktor
jegyzőkönyvvezető

Böloni György
Utazás a PEN körül
 (1956. július)¹⁸⁶

London, 1956. július. A nemzetközi PEN klub 28. kongresszusa. A Regent Parkban egy hatalmas college-ban (Bedford College) tanácskozik a világ hétszázötven írója és irodalmárja. [...] A kongresszus szelleme egész más, mint tavaly Bécsben. Akkor az elnök, Charles Morgan éles támadó beszéde a szovjet írók és népi demokráciák ellen megzavarta a tanácskozást, és végig ott lebegett a kongresszus feje felett. Most az angol kormány volt kultuszminisztere, R. A Butler, aki különben az Irodalmi Királyi Társaság elnöke, nyitotta meg a kongresszust, és emelkedett hangú, s az íróvilágot közös munkára serkentő beszéde szabta meg a kongresszus vonalát. A nemzetközi elnök megbízatása az idén lejárt, és a kongresszus kissé fellelegzett, amikor a különben kiváló s tekintélyes Morgan helyébe új elnököt választottunk. Szép feje, férfias alakja már csak háttérben szerepelt a kongresszuson. A PEN új elnöke André Chamson francia regényíró lett, akit nemrég emelt tagjai közé az Académie Française. Megválasztása akkor meglepetés volt, tüntetés az Akadémia Pétaine-szellemű reakciós jobboldala ellen. Chamson ugyanis aktív részt vett az ellenállásban a németek ellen, a felszabadítási harcokban magas katonai rangot is szerzett. Egy negyedszázada paraszttárgyú írásaival kezdte pályáját Chamson, és Henri Barbusse tekintélye is támogatta. Témaköre az óta szélesedett, s ha kissé el is tolódott eredeti szándékaitól, megmaradt a Dél, Provence és a Loire vidék élete tolmácsolójának. Chamson Nîmesben született, ebben a gyönyörű, római emlékekkel, régi latin kultúrával telített városban, mely különben Alphonse Daudet szülővárosa is. Ragaszkodik provence-i eredetéhez, ápolja az ő „oc” nyelvet és hír szerint egy oc nyelven írt nagyobb költői művel lepi meg hamarosan olvasóit. Meg kell talán mondanom, hogy mi is ez az oc nyelv: provence-i dialektus. A középkorban a Loire folyótól délre beszélt nyelvet nevezték így, míg a folyótól északra használt nyelv az „oïl” volt. Az elnevezés onnan eredt, hogy az igenlést, a francia oui-t délen oc-nak ejtették, északon pedig oïl-nek, s az északi nyelvből fejlődött ki idők folyamán a francia, az oc pedig tovább élt a provence-i, a gascogne-i, a catalan, a dauphini, a savoyai dialektusban. Chamson, a francia PEN elnöke kedvelt személyisége a nemzetközi íróvilágnak, s megvan a remény, hogy vele olyan író került a PEN élére, aki fel tudja használni ezt a szervezetet a széttagolt világ íróinak egybefogására, és a PEN-ből hasznos világszervezetet teremti. Tudtommal egyetlen műve sem jelent meg magyarul. Annak idején, amikor először feltűnt, Párizsban a Monde magyar kiadványai közt akartuk *Roux, le bandit* regényét megjelentetni, de tervünk csak szándék maradt.

¹⁸⁶ Ny 1956. I. évf. I. 179–185. Részlet.

A kongresszus irodájában nagy sereg meghívót pakoltunk fel. Tíz-tizenöt fogadás, kirándulás is volt naponta, melyek között választhattunk. Fogadáson látott vendégül a Lord Mayor a Mansion House (Városháza) történelmi egyiptomi termében, melyet ugyan nagyon megrongáltak a bombák, de melyet már gondosan restauráltak. A Savoy Hotelben az angol PEN rendezett vacsorát a vendégek tiszteletére. Oly sokan voltunk, hogy a szálló két hatalmas termébe kellett szétosztani a társaságot. Vendégül látott a kormány is a Lancaster House-ban, az ismerkedési est pedig a Tate Gallery múzeum-termében folyt le, a huszadik század modern mestereinek pompás képei és szobrai között. Amennyire stílusos volt az írói összejövetel itt, a képzőművészet kincsei között, annyira bántott aztán, amikor az est vége felé szendvicsmaradékok, félig kiivott poharak, piszkos tányérok hevertek a Rodin-, Maillol- és Despiau-szobrok között. A Clarence House-ban Erzsébet anyakirálynő adott fogadást a kongresszus hivatalos delegátusai tiszteletére. A meghívó esti hat órára szólt, de kérően figyelmeztetett, hogy 5 óra 55 perckor legyünk a palota kapujánál. Egy nagy terembe vezettek be. Sok királyi palotában jártam, s nem felejttem el Vilmos császár strassburgi palotájának ízléstelenségeit, Ferenc József bántóan kispolgári bútorait. Itt nagyszerű ízlésség fogadott, igazán hozzáértéssel kiválasztott képek a falon, az elsőn, egy sikerült Shaw-portrén mindjárt megakadt a szemem. Mondják, a királynő igazi irodalombarát, s egyetlen képzőművészeti kiállításról sem marad el. A palota kertjében ötvenen lehettünk, a királynő közvetlenül elbeszélgetett velünk. [...]

A kongresszus hétszázötven résztvevőjének java része nem író, hanem irodalombarát, kiadó vagy hozzátartozó. Ezért meglepően sok a nő. Az angolok több mint háromszáz taggal rukkoltak ki, kevés a neves és ismert író. A hollandoknak csak egy macskaugrás London. Éltek is a kedvező alkalommal, és a kongresszuson negyvenen vettek részt. Közük volt Thein de Vries kedves barátunk, aki többször járt Magyarországon, s elnökük, [Victor E. van] Vriesland, a jeles költő. A japánok ötven jöttek el a pár hete Budapesten is megfordult rokonszenves Yoko Matsuoka vezetésével. A népi demokráciák közül többen egész népes küldöttséget menesztettek. Úgy látszik, súlyt helyeznek arra, hogy itt legyünk, jelenlétünkkel is mutassuk meg, hogy élünk, és semmiképpen sem vagyunk másodrendű tagjai a PEN-nek. A lengyelek [Jan] Parandowski vezetésével tízen jöttek. A csehszlovákok között ötven voltak, – ott volt Arnošt Vaneček, Alois Skoudal és Vítězslav Nezval. A németek minden árnyalatukat összeszámítva ötvenen voltak, a centrumot, mint tiszteletbeli vendég, Bertolt Brecht képviselte volna, de betegsége már megakadályozta az utazásban. De itt voltak Ludwig Renn, Stefan Hermlin, Hans Mayer és régi barátunk, Udo Uhse, aki többször szólalt fel, ha a hozandó határozatokat reánk sérelmesnek találta. Fáradhatatlan harcos, aki szakadatlanul hallatja a haladó irodalom és világnézet védelmében a szavát. Most is a német centrum – a demokratikus Németország és Nyugat-Németország közös PEN-szervezetét nevezik így – indítványára hozta a kongresszus az atomfegyverek kérdésében igen jelentős határozatát, melyhez hasonlót a tavalyi atmoszfé-

ra után remélni is lehetett. A határozat ugyan nehezen született, de kimondja, hogy a nemzetközi PEN elismeri korunk különös súlyosságát és a rettentő veszélyeket, melyek az emberiséget a teljes pusztítást végző bombák tökéletesedésével fenyegetik, ezért rokonszenvét fejezi ki minden író iránt, aki kötelességének tartja, hogy e veszélyek teljes realitását tárja fel. A határozat, mint minden sokat módosított szöveg, lehetne kifejezőbb és egyenesebb, de elégedjünk meg ezúttal harmincnégy ország íróinak ezzel a kinyilatkoztatott békevágyával.

A kongresszus nagy lelkesedéssel úgy határozott, hogy elfogadja a japán PEN meghívását, és a jövő évben, Tokióban tartja meg a kongresszust. Japán nagyon készülődik erre, a haladó japánok Ázsia és Európa népeit összekötő, csaknem demonstratív jellegű írói összejövetelnek szánják. Reméljük, hogy a tokiói kongresszuson tárgyalni fogják Képes Géza indítványát is a költői világversenyéről, melyet a magyar PEN továbbított volt Londonba. Az indítvány idejében került ugyan a vezetőség elé, mégsem foglalkozott vele a kongresszus. Eleinte a nemzetközi főtitkár húzódozott a tervtől, s talán nem is méltatták volna a kellő figyelemre, ha az UNESCO küldötte, Roger Caillois nem jön támogatására. A kongresszus után újra áttanulmányozták, megbeszélték részleteit, s a kongresszust előkészítő bizottság elé terjesztik. Így remény van rá, hogy megvalósul a magyar javaslat, mely mindenfelé felkeltette az írók érdeklődését. A terv szerint minden évben megrendezné a PEN a költők világversenyét, azért a költőket, mert, ha hazájukban értékelik is őket, nyelvi nehézségek miatt éppen a költők vannak elsősorban elzárva a világ nemzetközi nagyközönségétől. Minden ország PEN-je nyolc-tíz verset választanak ki az évi hazai termésből, s évenként változó zsűri ítélkeznék a költemények felett, a nemzetközi PEN tagjaiból. A versenyen szereplő és győztes verseket aztán kötetben adná ki a PEN. Így évente megszületnék a világ költőinek legkiválóbb verseiből egy-egy antológia. Ha sikerrel jár a terv, ki fogják terjeszteni prózai munkákra is.

A kongresszus irodalmi témája a közönség s az irodalom kapcsolata volt. Néhány világhírű író is részt vett a vitában, köztük [André] Maurois. Amint megjelent a szónoki emelvényen, régi arcát kerestem, hiszen az ember elfeledi az idők múlását. Maurois háborús magatartásának szépséghibáit korrigálva, újra visszanyerte az irodalmi világban tekintélyét, és könyvei újabb sikerek. Hajlott, öreg ember ma már. Rajta sem múlt el nyomtalanul az a húsz és néhány esztendő, amikor utoljára Párizsban nála jártam a Bois de Boulogne közelében, ritka szép modern ház, benne egy ritka szép, tágas, modern dolgozószoba, és az íróasztalnál egy elegáns középkorú férfi, aki öltözködésében és mozdulataiban sejtetett egy nagy író is, de kimérttségében mégis inkább hasonlított egy gazdag textilkereskedőhöz, mint az Académie Française világnépszerű írójához. Maurois nem mondott különösen érdekeseket, de okosakat. Ilyeneket: „A közönségnek, mely mindinkább növekszik, megvan tudatalatti, hatalmas szükségérzete, hogy a könyvekben egyrészt szépet, másrészt emberi érzéseket találjon. Egy szép könyv alapján mégis csak egy szép könyv, de igaz az is,

hogy emellett minden korszak rányomja saját bélyegét az íróra. 1956-ban egy életrajzíró már olvasta Freudot, olvasta Proustot, és ezért figyelembe fog venni olyan tényeket, melyekre ötven év előtt nem figyelt volna fel. 1956-ban egy életrajzíró olyan világban él, ahol kevesebb a tabu, ahol az érzéki világ fontosságát mindenki elismeri, ezért beszélni fog erről, ha tartózkodva, szemérmesen is, de semmi esetre sem képmutatóan. Mindezek érződni fognak az írón akaratlanul is, mert ebben a korban él, és talán elődeitől az különbözteti meg a mai biográfust, hogy művészi munkát akar csinálni. Angol írók mutatnak erre példát, Lytton Strachey, Harold Nicolson és mások, akik mind arra tanítanak, hogy egy hegynyi jegyzet még nem biográfia, mint ahogy egy tojáshegy sem omlett.”

Így Maurois. A felszólalók általában írói s technikai szempontból foglalkoztak a kérdéssel, és azt vizsgálták, hogy a rádió s az újabban mind nagyobb teret hódító televízió milyen hatással lesz a közönségre. Sok volt a jelentkező és rövid az idő, így a vita folyamán csak tízperces felszólalásokat engedélyeztek. Ilyen klotűrös rövidséggel beszélhettünk mi magyarok is. Én arra igyekeztem felhívni az írók figyelmét, hogy ne vessék meg életrajzírásuk során a történelmi materializmus szempontjait, mert csak akkor adhatunk helyes képet hősünkről, ha élete megírásában így igyekezünk eljárni, és anyagunk feldolgozásában megforgatjuk az úgynevezett „Marx” kulcsot. A magam tapasztalataiból indultam ki, melyeket *Az igazi Ady* megírásával szereztem,¹⁸⁷ s felhasználtam az alkalmat, hogy a nagy írónyilvánosság előtt néhány szót ejtsek Adyról, akit mi a XX. század egyik legnagyobb költőjének tartunk. Ebben a jórészt írói, alkotói, esztétikai és technikai vitában Képes Géza felszólalása foglalkozott azzal a hatalmas változással, mely nálunk a tömegek kultúrába való bevonásával végbe megy. Ismertette a felszabadulás előtti helyzetet s méltatta azt a munkát, melyet a Szép Szó, a Népszava és a Magyar Nemzet végzett a szervezett munkásság és az értelmiségi rétegek tájékoztatása terén; maga a nép, főként a parasztság azonban alig jutott túl a kalendárium és a Biblia forgatásán. A felszabadulás óta gyökeres változás észlelhető; a szépirodalmi művek, kiváltképp a világirodalmi klasszikusok példányszáma ugrásszerűen emelkedik, s különösen fontos tömegnevelő munkát végez az Olcsó Könyvtár sorozat, melynek századik kötete már 120 000 példányban jelent meg. A színházak szintén állandóan zsúfolt nézőtér előtt játsszák a magyar és a külföldi írók klasszikus műveit. Képes vitába szállt Ortega y Gassetnek és más gondolkodóknak aggályával, akik attól tartanak, hogy a tömegek felszabadulása a szellemi kultúra pusztulását vonja maga után; a magyarországi példa az ellenkezőjét bizonyítja. Előadónk természetesen nem hallgatta el, hogy még csak a kezdetén vagyunk e nagy átalakulásnak. A magyar írók az elmúlt tíz év folyamán gyakran látogatták meg az üzemeket, falusi kultúrházakat, vidéki irodalmi köröket, az újabban lezajlott irodalmi viták pedig az eddiginél is bensőségesebbé és őszintébbé tették az írók és a közönség viszonyát. – Képes Géza felszólalása

¹⁸⁷ Atelier. Paris, 1934. (Első hazai kiadása: Szikra Könyvkiadó. Bp., 1947.)

igen hasznos volt, mert az írók és az olvasók kapcsolatát új megvilágításban tárgyalta, melyet a nyugati írók eddig elkerültek, vagy észre sem vettek. Egy ilyen világ-vitából is az állapítható meg, hogy a nyugati írók minden jóakaratur és megértő szándékuk dacára sem tudják észrevenni, hogy a kapitalista államok helyén kialakult szocialista rendben az irodalom számára olyan új közönség születik, mely lassanként szétfeszíti az eddigi kereteket az írók és olvasók között, és kultúrába befogadott új és új milliók fogják rányomni a maguk bélyegét az irodalomra, nemcsak azok a tények, melyekről Maurois beszélt. [...]

Ha fel akarjuk állítani a kongresszus gyors mérlegét, azt mondhatom, hogy a PEN végre megindult, hogy egy táborba szedje a világ íróit, s megszüntesse a vasfüggönyt, melyet huzavonáival ő teremtett meg Kelet és Nyugat között. Attól még messze van, hogy az irodalom feladatait és problémáit azzal a szemmel nézze, amint azt megkövetelné a megváltozott világ, de már rálépett erre az útra. És nagy siker a szellem megváltozása, ha alkotómunkában nem is tud a kongresszus eredményeket felmutatni. Nem kell [hogy] lebecsüljük Butler miniszter szavait, amikor ezeket mondotta: „Azt hiszem, hogy 1956 nyarán, amikor az emberiség jövőjének perspektívái, úgy látszik, kissé talán kiderülnek – így beszélek, miután „Boulg”-gal és „Krush”-sal vacsoráltam (Bulganyin és Hruscsov rövidített angol becéző neve) –, sokkal inkább helyes, mint az elmúlt tizenöt esztendő bármelyik pillanatában, hogy az angol PEN látja vendégül tagjait.” De maga Charles Morgan sem tudta kivonni magát a kongresszus jelentősége alól, mert rövid felszólalásában így beszélt: „Azt mondják, hogy a mai kongresszus a legjelentősebb nemzetközi írókongresszus, melyet valaha tartottak, s igaz, hogy nagy hatású összejövetelnek vagyunk tanúi.”

Bécsi és dél-németországi rádióvevők november negyedikén rádióüzenetet vettek fel Budapestről. Képes Géza költő a magyar Pen Klub elnökségének nevében küldött üzenetet a Nemzetközi Pen Klub londoni központjának. (...) ¹⁸⁹ A rádióüzenetet, amely nyilvánvalóan annak tudatában íródott, hogy a Pen Klub olyan testület, amely politikával nem foglalkozik, Vámos Imre, a Látóhatár szerkesztője táviratilag továbbította Londonba Tábori Pálhoz, aki, mint a Száműzött Írók Pen Klubjának elnöke, a cselekvésre hivatott volt. Tábori november negyedikén délután a távirat vételét telefonon közölte velem. Javaslatomra elfogadta azt, hogy mivel az angol Pen Klub vezetősége csak november ötödikén este ül össze, a Száműzött Írók Pen Klubja adjon ki egy nyilatkozatot, és azt a lassú hivatalos út helyett, hírügynökségek útján tegye közzé. Tábori a Száműzött Írók Pen Klubjának nevében olyan felhívást fogalmazott, amely nem csupán a világ Pen Klubjaihoz, hanem a világ összes íróihoz és alkotó művészeihez fordult. (...)

November negyedikén délután 6 órakor a felhívást a Száműzött Írók Pen Klubjának nevében Tábori elnök és Colin titkár kiadta a londoni sajtóügynökségeknek. A felhívás teljes szövege másnap, november ötödikén reggel a Manchester Guardianben egész terjedelmében megjelent, és több más lapban is említést nyert. Az angol Pen Klub ülése aznap este, az előirányzott napirendet félretéve, Képes Géza üzenetével foglalkozott először, és határozatot is hozott. (...) [...] Ez a távirat a Nemzetközi Pen Klub elnökének, André Chamson-nak és főtítkárának David Carvernek az aláírásával november 7-én reggel ment ki a világ összes Pen Klubjaihoz. Ismertetem, hogy a táviratra november 10-ig mely Pen Klubok válaszoltak: jamaicai Pen Klub, hongkongi Pen Klub, észt Pen Klub, dán Pen Klub, svéd Pen Klub, német Pen Klub, skót Pen Klub, svájci francia Pen Klub, dél-afrikai Pen Klub, olasz Pen Klub, ausztráliai Pen Klub, az Egyesült Államok Pen Klubja, osztrák Pen Klub, lengyel Pen Klub, ír Pen Klub, argentinai Pen Klub, New York-i jiddis Pen Klub, holland Pen klub, a Száműzött Írók amerikai Pen tagozata, török Pen Klub, brazil Pen Klub, indiai Pen Klub, chilei Pen Klub. [...] ¹⁹⁰

Hétfőn [1956. nov. 5-én] este hat órakor kezdődött meg az angol Pen Klub ez évi közgyűlése egy londoni hotel dísztermében. Minthogy a Pen Klubnak csak elismert költő, író vagy történész lehet a tagja, a gyülekezet valóban az angol szellemi élet legjavát képviselte.

¹⁸⁸ 1956 53–55. 103–104. 113. 127–128.

¹⁸⁹ A zárójelek az eredetiben – CSM

¹⁹⁰ Uo. 103. A válaszok uo. 103–104, 113. és *A Francia Pen...* Dok 101.

A gyűlés Veronica Wedgwood elnöklete alatt, a szokott módon kezdődött a főtktár és kincstárnok évi jelentésének felolvasásával. A jelentések elfogadása után azonban műsoron kívüli pontot jelentett be az elnök. Így szólott: „*Ohyan ügről van szó, amelyet időbiány miatt már nem iktathattunk be a nyomtatott tárgysorozatba. A magyar írók helyzetéről van szó. Felkérem főtktárunkat, hogy olvassa fel a magyar Pen Klub üzenetét.*” Ezután David Carver állt fel az elnöki asztalnál. „*A kezemben levő távirat – mondotta –, Tábori Pál íróársunkhoz érkezett. Rádiómonitoron vették fel és továbbították hozzá Képes Géza költő és műfordító üzenetét, aki a magyar Pen Klub elnökségének nevében szólalt meg, a magyar rádióbullámokon. Üzenete, amelyet a Nemzetközi Pen Klub londoni központjához intézett, így szól...*” David Carver egy pillanatra elhallgatott, azután mély csendben elkezdte olvasni a magyar írók üzenetét: „*A magyar írók segélykiáltással fordulnak a világ íróiboz. Kérjük, szánjanak időt és fáradságot arra, hogy megtalálják a leghathatósabb módot szabadságunk ügyének támogatására. Hívják fel a világ közvéleményét, hogy a győztes forradalommal kivívott függetlenségünknek és országunk semlegességének megsértése szörnyű katasztrófához vezetne. Sorsunk nemcsak politikai kérdés, hanem élet és halál ügye. A magyar írók teljes egységben arra kéri a Főtktár urat, hogy mindezt közölje táviratilag a Pen centrumokkal. Hálás köszönettel a magyar Pen Klub elnöksége nevében: Képes Géza.*”

Ezután David Carver felolvasta azt a nyilatkozatot, amelyet a tizenhét nemzetiséget magában foglaló Száműzött Írók Londoni Pen Klubja tett közzé az angol sajtóban, ma reggel. A kiáltvány arra kérte a világ összes Pen Klubjait, valamennyi írot és művészt, „*hogy a lehető legszélesebb nyilvánosságot adják Magyarországnak embertelen letiprásának abban a pillanatban, amikor ez a nép nemzeti szabadsága visszanyerésének küszöbén áll. Hogy tiltakozzanak szóban és tettben a magyar szellemi élet készülőlőfélben lévő totális lerombolása ellen, amelyet a szovjet erők ezen a reggelen megkezdtek. Hogy sejezzék ki teljes együttérzésüket mindazokkal a magyar írókkal és értelmiségiekkel, akiket ebben a pillanatban az a veszély fenyeget, hogy a Szovjetunió katonái legyilkolják, megkínózzák vagy fogságba vetik. Hogy folyamodjanak egyénileg és együttesen, a nyilvánosság minden lehetőségét kihasználva népük és a világ lelkiismeretéhez a célból, hogy a most folyó orosz beavatkozás dühétől a magyar írókat és értelmiségieket megmenthessék.*” Ez után az elnök megkérte Tábori Pált, hogy szóljon néhány szót a nagygyűlés közönségéhez.

Tábori Pál az emelvény tövében rögtönzött beszédet mondott: „Nem könnyű dolog Önökhöz beszélni. Talán jobban megértenek, ha beleképzelik magukat a mi helyzetünkbe, ha elképzelik, hogy mondjuk, New Yorkban vannak, amikor Londonban egy gyilkos banda kardélre hányja rokonaikat és barátaikat, és nem tudják, hogy ki van életben, ki halt meg. Tévedés ne essék, ami most Magyarországon folyik, az nem politikai vagy katonai akció, hanem gyilkosság. Az oroszok bombákkal és tankokkal ölik le az embereket. Az egész nemzet kiirtása a céljuk. Ez az ügy kívül esik a pusztá politikán és az emberiség lelkiismeretére tartozik.” Tábori Pál így folytatta: „Képes Géza, aki ezt az üzenetet küldte, tagja a Kommunista Pártnak, és egy időben ódákat írt Lenin és Sztálin dicséretére. De műfordító is volt, és többek közt angol költők írásait fordította magyarra. Hitt abban,

hogy Magyarországnak Nyugatra kell fordulnia, és hogy a többi vasfüggöny mögötti országgal együtt szabad kapcsolat illeti meg a nyugati világgal. Nem tudom, Képes Géza él-e még, s ha él, nincs-e börtönben. Hasonló sors várhat sok más magyar íróra, akik már a nácizmusnak is ellenálltak, a kommunista uralom alatt pedig újra harcolniok kellett. Félek, kevesen maradnak meg. A magyar szabadságharcosok még mindig küzdenek. Talán a mi részvétünk és együttérzésünk erőt ad nekik. Tudniok kell, hogy a világ lelkiismerete nem halt meg. Kérem, tegyenek meg mindent, hogy a magyar szabadságharc igazi tényeit a lehető legnagyobb nyilvánosság előtt ismertessék.”

Tábori Pál felszólalását a gyülekezet megilletődött csendben hallgatta végig. Utána az elnök ismét felállt és a következő határozat elfogadására kérte fel az angol Pen Klub tagjait: „*A Nemzetközi Pen Klub angol szervezete meghallgatta Képes Géza költő rádióüzenetét, amelyet a Nemzetközi Pen Klub londoni központjához intézett. Kifejezi mélyseges együttérzését és csodálatát megpróbáltatásuk óráiban Magyarország írói iránt. Az angol Pen Klub minden fenntartás nélkül támogatja és osztja azt a felhívást, amelyet a Száműzött Írók Pen Klubja adott ki a sajtónak, és amely megjelent ma, 1956. november 5-én, hétfőn a Manchester Guardianben.*”

Az elnök hozzáfűzte, hogy noha sok minden mondanivalója lenne még, bölcsebb rövidre szabni a határozati javaslat szövegét, mert ily módon biztosabban eljut a címzettekhez. Megkérdezte, hogy az angol írók elfogadják-e a javaslatot. A brit szellemi kiválóságokból álló gyülekezet egy emberként, kézfelemeléssel mutatta helyeslését. Az angol intellektuális élet képviselői fenntartás nélkül állást foglaltak a magyar írók és az egész magyar nép mellett. [...] ¹⁹¹

A magyar forradalom mágneses erejéről tanúskodik a londoni Times pénteki [1956. nov. 9-i] számának egy nyílt levele is. [...] három angol író táviratot küldött a világ nyolcvan legjobb írójának, hogy folyamodjanak vízumért azért, hogy Magyarországra mehesse. Az akció eredményéről a Timesben ez a levél jelent meg: „*Uram, az Ön olvasóit talán érdekelteti, hogy az alanti írók és művészek vízumot kértek Magyarországtól a célból, hogy a magyar értelmiségiekkel találkozhassanak és megállapíthassák, mi a valóság a mélysegesen megrendítő sajtójelentések mögött.*” A levelet Anglia huszonhét írója és képzőművésze, köztük a legjobb angol szobrász, Henry Moore írta alá. A világ íróit mozgósító másik akció a londoni Pen Klubtól indult ki. [...] ¹⁹²

A Times [1956. nov. 30-i] vezércikke [...] arra is rámutat, hogy Magyarország szellemi elitjét is veszély fenyegette a közelmúlt napokban. „*Ha a jugoszláv Politika című lap igazat mond – írja a Times –, akkor számolnunk kell azzal, hogy több olyan embernek veszett nyoma, akiket a kommunista rendszer mindeddig nagy tiszteletben tartott. Ilyen például Lukács György professzor. Ennek az esztétikusnak a híre és hítele jóval túlhaladta a kelet-európai marxista gondolkodók köreit.*”

¹⁹¹ 1956 53–55.

¹⁹² Uo. 113.

Lukács Györgyről Thomas Mann mondotta egykor: »Talán ő a kortárs irodalom legjelentékenyebb kritikai elméje.«¹⁹³

A tiszteletre méltó, idős marxista kritikus eltüntetése mindenestre rendkívül alkalmas arra, hogy megvilágítsa: mi történik tulajdonképpen Magyarországon. Hogy milyen szabályszerűen reakciós és ellenforradalmi szerepet tölt be a szovjet haderő, amely a kommunista szellemi elit egyik vezető személyiségét tünteti el. A gyarmatosító orosz katonaságnak ez a lépése aligha fogja közömbösen hagyni azokat a francia egyetemi tanárokat és diákokat, akik előtt Lukács György a Sorbonne Richelieu Termében 1948-ban előadást tartott, és azokat az olasz baloldali és kommunista értelmiségieket, akiknek meghívására Lukács György nemrég járt Olaszországban.

A Times vezércikkének Lukács Györggyel foglalkozó passzusa, egyéni példával ugyan, de érzékelteti, hogy milyen groteszk helyzetet teremtett a magyar forradalom a világban. A kommunista esztétika úttörője a szovjet politikának lesz az áldozata, érdekében pedig a londoni Times szólal fel, vezércikkben...

Ugyanez a groteszk helyzet Lukács Györgynél jelentéktlenebb magyar értelmiségiekkel kapcsolatban is érvényesül. Engedjék meg, hogy erre egy példát mondjak. November 18-án egy barátom értesített, hogy véletlenül hallgatta itt Londonban a *párizsi rádió* francia adását. Ez az adás bejelentette, hogy Boldizsár Iván író és újságíró – aki az elmúlt öt év folyamán a magyar újságírásnak kétségkívül oroszbarát és társutas képviselője volt –, orosz és magyar politikai rendőrök a lakásáról elhurcolták. A teendő egyértelmű volt; bármit írt, tett és mondott Boldizsár Iván az elmúlt hét év alatt. A hírt nyomomban közöltem a Nemzetközi Pen Klub főtítkárával, azt javasolva, hogy Boldizsár elhurcoltatásáról a lengyel, cseh és bolgár Pen Klubokat táviratilag értesítse. Ez november 20-án megtörtént. November 23-án a Nemzetközi Pen Klub főtítkára a következő táviratot kapta: „*Carver úrnak. Nyugtázzuk Boldizsár Ivánnal kapcsolatos táviratának vételét. Időközben úgy értesültünk, hogy Boldizsárt november 19-én szabadlábra helyezték. Köszönjük, hogy értesítettek. A Prágai Pen Klub.*” A táviratot Prágában november 23-án délután 4 óra 10 perckor adták fel. Hogy a prágai közlés megfelel-e a valóságnak, az Budapesten könnyebben ellenőrizhető, mint itt Londonban.¹⁹³

¹⁹³ Uo. 127–128.

97
Újévi levél
a Magyar Népköztársaság íróihoz¹⁹⁴

KEDVES BARÁTAINK!

A korábbi évek szokásától eltérően az idei újesztendő alkalmából engedjétek meg, hogy nyílt levélben üdvözlünk Benneteket, általatok pedig a Magyar Népköztársaság súlyos megpróbáltatásokat átvészelt népét.

Úgy véljük, hogy a tovatűnő esztendő és a reánk köszöntő új sok tekintetben emlékeztet az 1945-ös évre. Mi akkor már szabadok voltunk, közületek azonban még számosan a fel nem szabadított Budapesten Hitler és Szálasi terrorja alatt gyötrődtek. Mi, itt Romániában szorongva figyeltük, mikor adtok életjelt s milyen lesz a magatartásotok abban a küzdelemben, melynek célja az úri Magyarország megdöntése – a munkások és parasztok államának megteremtése volt. Aggódásunk érthető volt, hiszen közülünk többen is együtt küzdöttek veletek a második világháború legsúlyosabb éveiben. Bizonyára emlékeztek a korábbi évekből a Korunkban megjelent írásainkra, közös jelentkezéseinkre, a Magyar Történelmi Emlékbizottságra, melyet együtt alakítottunk. Annak leple alatt mi, erdélyiek is veletek szoltunk Magyarország felszabadításáért és a demokratikus célok kivívásáért. Emlékezhettek balatonszárszói előadásainkra és felszólalásainkra; a budapesti és debreceni Györffy-kollégiumokban lezajlott vitákra; az építőmunkások és vasasok otthonai-ban megtartott tanácskozásainkra is. Bizonyára nem feledkeztetek meg a mi *48-as Erdély* című antológiánkról¹⁹⁵ s többek között a Népszavában, a Kelet Népében, a Márciusban és a Magyar Csillagban, a Termésben megjelent cikkeinkről sem. Ezekben állást foglaltunk a bűnös, szovjetellenes háború folytatói ellen, a nagybirtokrendszer és a kapitalizmus szétromlásáért s a demokrácia, illetve a szocializmus körvonalait igyekeztünk felvázolni. És nem éppen hatástalanul. A nép java hallgatott reánk, mert írásainkban a sokat szenvedett tömegek törekvéseit fejeztük ki.

Mindezek után érthető, ha most is aggódva figyeljük, vajon nem tett-e kárt Bennetek az ellenforradalom? Élnek-e mindazok a küzdőtársaink, akikkel annak idején együtt tervezgettük: mi mindent tehetünk azért, hogy a román és magyar sovinizmus karmaiból kiszabadítsuk s összebarátkoztassuk az egymásra haragított két népet, Románia és Magyarország között pedig megszüntessünk minden viszályt. Törekvésünk a felszabadulás éveiben meg is hozta gyümölcsét s ez magától értetődő, hiszen Ti is a népi demokrácia oldalára álltatok.

¹⁹⁴ Utunk, 1957. jan. 5.

¹⁹⁵ Zsebkönyv. Szerk. Krenner Miklós (Spectator). Előszó Uő. Jordáky Nyomda. Kolozsvár, 1943.

Mindezekre emlékezve joggal érezzük: nemcsak az új Románia, hanem az új Magyarország megteremtésében is részünk volt. Részünket növekedni láttuk, mikor felszabadulás után írt könyveink Nálatok is visszhangra találtak s bizonyára építően is hatottak. A Ti könyveitek viszont nálunk erősítették a népi demokrácia létjogosultságába vetett hitet és meggyőződést.

Az említettek alapján könnyű elképzelni aggodalmunkat, amikor híret vettük az október 23-i eseményeknek. Úgy éreztük, hogy a dolgozó népnek az ország gazdasági és politikai életében meglevő súlyos hibák felszámolására irányuló törekvéseit megnyergelte a sötét reakció. Aggodalmunkat mélységes megdöbbenés és felháborodás váltotta fel, amikor féktelen brutalitással kibontakozott az ellenforradalom. Mi is megtámadottnak éreztük magunkat. Mindjárt tudtuk, hogy a Budapest utcáira szórt könyvek között a mi könyveink is máglyára kerülnek,¹⁹⁶ s megint tért nyerne az irodalomban is a sovinizmus és nacionalizmus terjesztői, akik ismét megmérgeznék népeink barátságát.

Tudjuk, hogy e veszedelmek felidézéséhez hozzájárult az a csoport is, amely görcsösen takargatta bűncit s végsőkéig ragaszkodott a hatalomhoz. Magatartásával eltorzította a szocialista fejlődést, de mindent felülmúlt az a veszedelem, melyet hosszú évek során külső imperialista támogatással az ellenforradalom készített elő. Létalapjában támadta meg a magyar szocializmust. A kapitalizmus és a nagybirtokrendszer helyreállításához látott, annak minden, a nép számára borzalmas tartozékával együtt.

Bizony mélyen fellélegzettünk a megkönnyebbüléstől, mikor híre jött, hogy a zűrzavar közepette akadtak férfiak, akik szembeszálltak az ellenforradalommal s a végső pillanatban megalakították a munkások és parasztok forradalmi kormányát. Elismerésünk a Kádár-kormányé, mely a történelmi szükségszerűséget felismerve, a proletár nemzetköziség alapján szovjet segítséggel elejét tudta venni egy olyan mérhetetlen szerencsétlenségnek, amelyt a magyar nép még nem ért meg történelme folyamán. Az ellenforradalom temetővé változtatta volna egész Magyarországot, veszélybe sodorta volna a mi békénket is, és sorompót vert volna a két ország népei közé, apák és fiak, testvérek és rokonok közé.

Kedves Barátaink!

Örömmel tölt el bennünket az újesztendő küszöbén az a tudat, hogy a magyar munkásosztály és dolgozó parasztság legjobbjai követik kormányuk és a Magyar Szocialista Munkáspárt útmutatását, hogy minél hamarabb begyógyítsák az ország sebeit, és továbbfejlesszék a szocializmust.

Kérünk Benneteket, juttassátok el hozzájuk újévi jókívánságainkat. Az újesztendőbe átélve feszülten figyeljük, hogyan hallatjátok szavakat a munkás- és paraszthatalom oldalán, a kormány támogatása dolgában; hogyan járultok hozzá egy olyan közszellem kialakításához, mely az ellenforradalom szellemét teljesen felszámolja.

A hozzánk érkező szűkszavú s nem egyszer ellentmondó hírekből mindezt nem tudjuk világosan lemérni. Ám ismerjük a dicsőséges múltra visszatekintő magyar irodalmat; ismerjük Bacsányi [!] és Petőfi, Ady és Móricz Zsigmond, Juhász Gyula és József Attila elévülhetetlen hagyatékát. Tudjuk, hogy az élő magyar irodalom sohasem fordulhat szembe velük. Nem fér hozzá kétség, hogy azok az írók, akik szeretik népüket, más utat, mint a szocializmus útját, nem választhatnak. Képtelenek vagyunk még csak elképzelni is, hogy egykori küzdőtársaink ne ugyanarra a következtetésre jussanak, mint mi; hogy ne ugyanazokat a feladatokat jelölnek ki a maguk számára, mint mi, a magunk számára. Mi szívvel-lélekkel együtt megyünk mindazokkal, akik a szocializmus útján haladnak. A szocializmus építése nélkül céltalanná válnék életünk. Meggyőződésünk, hogy a tettek is meddővé válnék. A munkásosztály pártja és a népkormány vezetése nélkül szocializmust építeni nem lehet.

Ebben a szellemben kívánunk Nektek termékeny újesztendőt. Régi küzdőtársaitok és barátaitok:

1956. december 31.

ASZTALOS ISTVÁN
BALOGH EDGÁR
BARTALIS JÁNOS
HORVÁTH IMRE
HORVÁTH ISTVÁN
KACSÓ SÁNDOR
KISS JENŐ
KOVÁCS GYÖRGY

LÉTAY LAJOS
MOLTER KÁROLY
NAGY ISTVÁN
ROBOTOS IMRE
SALAMON LÁSZLÓ
SZENTIMREI JENŐ
SZILÁGYI ANDRÁS
TOMPA LÁSZLÓ

¹⁹⁶ 1956. okt. 24–27. között több helyen (a Szabad Nép József körüti székháza, a Váci utcai Horizont könyvesbolt előtt és másutt) hordtak halomba és égettek el szovjet politikai könyveket, broszúrákat, Sztálin-képeket. A könyvégetésről l. még Johannes Tralow levelét: *A Magyar PEN az ellenforradalomban*. Dok 99.

Jegyzőkönyv
*a Magyar Pen Club 1957. július 1-jei üléséről*¹⁹⁷

Jelen voltak: Bölöni György
 Rubinyi Mózes
 Illés Béla
 Sándor Kálmán
 Gereblyés László
 Szombathy Viktor
 Földeák János
 Szohácsné – [a] Külügyminisztérium részéről

Telefonon kimentették magukat: Karinthy Ferenc, Ottlik Géza, Képes Géza.

Bölöni György az ülést megnyitja, ismerteti azokat a körülményeket, amelyek szükségessé tették, hogy a magyar Pen Club nyilatkozatot tegyen valamennyi Pen szervezet részére, a külföldi országokban a tényeknek nem megfelelő adatok alapján történt állásfoglalás miatt. Ismerteti a [kelet-]német centrum, [Johannes] Tralow nyilatkozatát, melyet a Világszövetség londoni központjának küldött.¹⁹⁸ Közben megérkezett a nemzetközi Pen Club angliai központjának értesítője, amely 16 oldalt szentel a magyar eseményeknek.¹⁹⁹ Közli az értesítő az 1956. november 3-i és november 24-i két táviratnak a szövegét, amelyeknek aláírójaként a magyar Pen Club vezetősége nevében Képes Géza szerepel. Kijelenti, hogy ő, mint a Pen Club elnöke egyik távirat elküldéséről sem tudott. November 2-án az Írószövetségben taggyűlés volt, amelyen megjelent. A taggyűlés után közölte vele Szombathy Viktor, hogy d.u. 2 órakor Pen-ülés lesz. Ő a megjelölt helyen várakozott is, azonban senki nem jelentkezett, így átment az Irodalmi Alaphoz. Későbbi időben közölte vele Rubinyi Mózes, hogy egy táviratot küldtek a Pen Cluboknak. A november 24-i távirat megszövegezéséről, illetve elküldéséről csupán a most megkapott Pen-értesítőből szerzett tudomást. Mindkét távirat elküldésénél visszaéltek a Pen Club vezetősége nevével, mivel sem őt, sem rajta kívül még jó néhány tagot nem értesítettek a táviratokról. Ugyanígy visszaéltek akkor is, amikor Fábíán Zoltánt és Imre Gyulát külföldre küldték a Pen Clubok adományainak összegyűjtésére. Ezekkel a megtévesztésekkel szemben a magyar Pen Clubnak deklarálni kell a maga álláspontját.

Illés Béla kijelenti, hogy neki sem volt tudomása arról, hogy Pen-ülést tartottak. Véleménye szerint különösen a második távirat fasiszta provokáció.

Sándor Kálmán: a második táviratit november 24-én, Budapesten kézbesítették. Kérdés, hogy kit kértek fel ennek a táviratnak a továbbítására?

Passuth László: ténykörülmenyt szeretne közölni memóriája alapján. November 2-án az Írószövetség taggyűlése alkalmával egy Pen-ülés volt, amelyen igen sokan voltak, de hogy kik, azt nem tudja. Ezen az ülésen a kérdések teljesen összefolytak az írószövetségi taggyűlés hangulatával. Emlékezete szerint a Miniszterelnökségnek egy funkcionáriusa is jelen volt. A táviratok elküldésével kapcsolatban több fogalmazás született, a végén valamiféle szöveg kialakult, amely – emlékezete szerint – nagy részben azonos volt a Pen-értesítőben megjelent szöveggel. Ezt a fogalmazványt, ill. ennek egy példányát a minisztertanács funkcionárius azzal vitte el, hogy neki ezt még valakivel jóvá kell hagyatni, és ha elfogadják, úgy angolra fordításáról és elküldéséről ők gondoskodnak. Legjobb tudomása szerint ennek a táviratnak az elküldésében a Pen részéről nem volt konkrét része Képesnek. A távirat aláírása körül azonban hosszabb vita fejlődött ki, amelynek kapcsán Képes kijelentette, hogy ő ahhoz adja a saját nevét, minthogy őt jól ismerik Angliában.

Erdős László közli, hogy a Passuth László által említett funkcionárius nem a Minisztertanácstól volt, hanem Illés Jenő [ak] a Külügyminisztérium forradalmi bizottságának volt a tagja. Előadja, hogy a november 2-i távirat fogalmazásánál jelen volt, egy szöveget ismer, azonban az teljesen különbözött a most ismertetett távirat szövegétől. Az első szöveg megfogalmazása után ő eltávozott. Egyébként még elmondja, hogy a távirat megszövegezése előtt két nappal ő javasolta Képesnek, hogy a Pen-szervezetek részére kellene egy táviratot küldeni, amelyben leszögeznék, hogy a magyar írók a szocializmus építéséért harcolnak, és ellene vannak minden olyan megnyilvánulásnak, amely ezzel szemben áll.

Rubinyi Mózes hangsúlyozza, hogy a Pen-ülés nem volt összehívva. Őt Erdős László hívta fel telefonon és közölte vele, hogy szeretnének táviratot küldeni a Pen Cluboknak, és ennek a megfogalmazása miatt jelenjen meg az Írószövetségben, mert valamiféle segítőakción van szó. Legnagyobb meglepetésére Bölöni Györgyöt, a Pen Club elnökét erről nem értesítették, amit azonnal szóvá is tett. A szövegezéssel kapcsolatban előadja, hogy ahányan jelen voltak, mindenki beleszólt a fogalmazásba, míg végül Passuth László kijelentette, hogy ezt a sok zűrzavart megpróbálja rendszerbe foglalni. Emlékszik, hogy Illés Jenő jelen volt ezen a megbeszélésen, de nem tudta, hogy kicsoda.

Passuth László: emlékezete szerint Rubinyi Mózes is hozott magával egy szöveget, amelyben megköszöni a táviratokat, tekintettel arra, hogy azok közül egyesekben anyagi segítséget ígértek. Ez a szöveg azonban teljesen elsüllyedt.

Sándor Kálmán: tisztázandó, hogy miért volt sürgős a november 2-i ülés akkor, amikor még Nagy Imre volt kormányon, miért kértek segítséget [a] külföldtől, és miért nem

¹⁹⁷ *Jegyzőkönyv.* Készült a Pen Club 1957. július 1-jén. a Bajza u. 18. alatti helyiségben megtartott ülésén. G.m. A.n.

¹⁹⁸ *A Magyar PEN az ellenforradalomban* Dok 99.

¹⁹⁹ *A Francia Pen...* Dok 101.

az ellen tiltakoztak, ami a Köztársaság téren történt.²⁰⁰ Anyagi segítségről a táviratokban egyetlen szó sincs.

Gereblyés László: véleménye szerint a november 24-i távirat súlyosabbnak tűnik fel, mint a november 2-i. A válaszban feltétlenül ki kell hangsúlyozni, hogy Pen-ülést nem hívtak össze, ami világossá teszi, hogy megsértették a Pen alapszabályait. A Pen alapszabályai adta lehetőséget egy durva politikai manőverrel éppen olyan politikai célra használták fel, ami ütközik a Pen szellemével és alapszabályaival.

Ez után megtárgyalták azt a három választervezetet, amelyek alapján elkészül a deklaráció végleges szövege. Vezérszövegként a Passuth László által elkészített tervet fogadták el. Az ülés résztvevői megbízták Gereblyés Lászlót és Passuth Lászlót a végleges szöveg megfogalmazásával.

Kfm.

²⁰⁰ Az MDP Köztársasági téri székházának védői közül az épület 1956. okt. 30-i ostroma után mintegy 25 ÁVH-s katonát kivégeztek.

A Magyar PEN az ellenforradalomban

Hogyan vezették félre a magyar Pen nevében a nemzetközi Pen elnökséget
(1957. július 5.)²⁰¹

A nemzetközi Pen-klub²⁰² angliai központjának 72 oldalas áprilisi értesítője (amely most érkezett el hozzánk) nem kevesebb, mint 16 apró betűs, sűrű oldalt szentel az októberi „magyar események” tárgyalásának.²⁰³ E 16 oldalból 6-ot elfoglal annak a *harmincegynehány kurtá sürgönynek* a közlése, amely *jóformán a világ minden Pen-klubjától* Angliába érkezett, hogy *együttérzését fejezze ki a „szabadságukért küzdő” magyar írókkal*. Egyúttal sok Pencsoport megragadta az alkalmat, hogy gyűlöletet szítson a Szovjetunió, és ami ettől elválaszthatatlan, a szocializmus ügye, a kommunizmus eszméje iránt.

A holland Pen-klub például azt a jámbor elhatározását közli a „magyar ügy”-gyel kapcsolatban, hogy nem lehet „*a holland Pen-klub tagja az az író, aki védi, elfogadja, megbocsátja a szovjet eljárást Magyarországgal szemben.*” És hogy e határozat ne maradjon írott malaszt csupán, a holland Pen a Szovjetuniót elítélő nyilatkozat aláírását követelte meg mind a 270 tagjától. Aki nem írta alá, azt automatikusan kizárták. Ugyanígy cselekedett az osztrák Pen-klub is. A hollandok nem maradtak a pusztá erkölcsi terrornál, hanem a magyar írók „sanyarú és igaztalan sorsán” felháborodva, egy bizonyára fennkölt humanista csoport *meg is ostromolta a Waarheid, a holland kommunista kiadó székházát*. Akárcsak Franciaországban, ahol ugyanez okkal és ürüggyel, ugyan e napokban egy fasiszta gyülekezet támadást intézett a L'Humanité székháza ellen. A *chilei* Pen-klub így ír a magyar írók vigasztalására: „*A magyar íróknak és intellektueleknek... tudniuk kell, hogy Amerika minden országában mély visszhangot váltottak ki szenvedéseik, és hogy a mi népeink gondolatai és cselekedetei... arra irányulnak, hogy éberek legyenek a kommunizmus veszélyével szemben... A chilei Pen-klub minden olyan akcióval, vagy olyanok felbírásával együttműködik, akik a kommunista befolyás lerázásáért harcolnak.*” Vagy például a Svédországban székelő (emigráns) észt Pen-klub ezt táviratozta: „*Csatlakozunk a magyar Pen felbírásához, elítéljük a véres szovjet terrort és szabadságot követelünk az összes leigázott nemzetek számára.*”

Miért és hogyan születtek meg mintegy gombnyomásra e táviratok Chilében és Hollandiában, Izraelben és Nyugat-Németországban, Ausztriában, Japánban és Dél-Afrikában?

²⁰¹ Élet és Irodalom. 1957. júl. 5. 1. évf. 9. 1–2.

²⁰² A Pen-klub nemzetközi írószervezet, amelynek a legtöbb országban nemzeti tagszervezetei vannak. A szervezet célkitűzéseiben „politikamentességet” hirdet és céljának tekinti a nemzetek közötti kulturális kapcsolatok fejlesztését. [Az Élet és Irodalom jegyzete]

²⁰³ *A Francia Pen...* Dok 101.

Az angol értesítő pontos krónikásként számol be az események egymásutánjáról. November 3-án a müncheni Szabad Európa Rádió által lemezre véve, a következő üzenet érkezett a londoni Pen-klubhoz:

„A magyar írók a világ íróiból fordulnak segítségért. Kérlek őket, hogy találjanak időt és energiát, hogy a leghatásosabban hozzájáruljanak szabadságunk védelméhez. A világ írói hívják fel a közvélemény figyelmét arra a tényre, hogy az erőszak hazánk semlegessége ellen szörnyű katasztrófához vezetne. A mi sorsunk nem egyszerűen politikai ügy, hanem élet-halál kérdése. Minden magyar író kéri Önöket, továbbítsák ezt az üzenetet kábelben az összes Pen-központnak. Hála köszönettel a magyar Pen-klub elnöksége részéről: Képes Géza.”

Több se kellett persze a tőkésvilágnak, mint ez a – mi tagadás – kitűnő „ziccer”, ez a hatalmas „erkölcsi tőke” egy szovjetellenes, kommunistaellenes lavina megindításához, a humanizmus, a szabadságjogok, a demokratizmus nevében. És milyen jól jött ez a segélykiáltás fátyolnak, sőt lepedőnek az ugyanekkor zajló egyiptomi agresszió takargatására, a ciprusi hazafiak segélykiáltására.

1956. november 5-én a Manchester Guardian-ban meg is jelent az angol Pen-klubnak a fenti távirat nyomán fogalmazott határozata, mely *„teljes együttérzését fejezi ki a magyar írók és értelmiségiek iránt, akiket e pillanatban tömegesen gyilkolnak, kínoznak, bebörtönöznek a szovjet kommunizmus katonái...”*. November 6-án a Pen-központ táviratilag szólította fel a világ összes Pen-klubját, tegyen eleget a magyar Pen-vezetőség Szabad Európa által közvetített „szerény” kívánságának. Az ennek nyomán meginduló szovjet- és kommunistaellenes sürgönyhalomból mutattunk be fentebb egy csokorra valót.

Tábori Pál, az emigráns írók Pen-klubjának elnöke a Pen News tanulsága [1] szerint egy felszólalásában élénk szavakkal ecsetelte, hogy a „gyilkosok” hogyan támadták meg „magyar barátainkat, robbanó bombákkal és ágyúkkal utcáról utcára űzve őket”. A Pen-értesítő tanúsága szerint: „November 24-én az alábbi táviratot nyújtották be Budapesten, Londonba, David Carvernek, a Pen nemzetközi titkárnak címezve:

„Köszönjük Önöknek a rokonszenven sok megnyilvánulását, amit irányunkban tanúsítottak. Kérjük Önöket, hozzák az egész világ népeinek tudomására, hogy harcunk a függetlenségért, amiben egész népünk részt vett, semmi esetre sem ellenforradalmi kísérlet. Kérjük, közvetítsék a fenti üzenetet minden nemzet Pen-klubjához. Köszönjük Önöknek. Ne feledkezzenek meg rólunk. A Magyar Pen-klub vezetősége részéről: Képes Géza.”

Hogy hol és kinek nyújtották be ezt a táviratot, s hogyan érkezett el Londonba, arról nem számol be a Pen értesítője. Pedig erre is kíváncsiak lennénk! Valamint arra is, hogy ki adott megbízatást a november 3-i és 24-i táviratok szerzőinek erre az akcióra. Mert a Magyar Pen elnöksége nem adott!

A szép és felemelő történet folytatásaként a Magyar Pen és az Írószövetség képviselőiben ugyancsak a Magyar Pen-elnökség megkerülésével és annak tudta nélkül Fábián Zoltán és Imre Gyula bejárták Lengyelországot, Finnországot, Párizst és Stockholmot,

megjelentek Londonban, 1956 decemberében, hogy „pénzt, paripát, fegyvert”, azaz pénzt, élelmet szerezzenek egyes étlen-szomjan, de nem tétlenül várakozó magyar írók és irodalmi szervek részére. Az angol bulletin szerint az út, sőt misszió azért nem járt kellő eredménnyel, mert a Magyar Írószövetség felfüggesztése után az illetékes külföld már nem látta értelmét a további támogatásnak.

Úgy látszik, bizonyos írók nem riadtak vissza attól a csekélységtől, hogy egy nemzetközi méretű, nagy hatású szovjetellenes, kommunistaellenes provokáció kezdeményezőiként lépjenek fel nemcsak november 4. előtt, de még november 4. után is, és lépéseikkel egységfrontba tömörüljenek a világ minden szovjetellenes, kommunistaellenes erejével, a szocialista tábor nyilvánvaló ellenségeivel, mindazokkal, akik saját állításuk szerint „a kommunista befolyás lerázásáért küzdenek.”

Miközben legtöbbjük kommunistának vallotta magát, a helyett, hogy eszükbe jutott volna tiltakozni a néhány nappal azelőtt lezajlott Köztársaság téri rémtettek ellen, a „magyar semlegességet” féltették és siettek főszerepet játszani abban a nemes vállalkozásban, hogy jóindulatú, jóhiszemű embereket világszerte félrevezessenek, a szocialista társadalommal rokonszenvezőket megzavarják, lefegyverezzék, a kapitalista érdekek hálójába kergessék. A „politikamentes”, „a népek közeledését” szolgálni akaró nemzetközi Penszervezetet, amelyik az idők szavára, a tömegek véleményének nyomására a baloldali írók szívós küzdelmének eredményeként Charles Morgan szovjetellenes elnököt 1956 júniusában leváltotta és helyébe a francia André Chamsont állította – ezzel a magatartásukkal haladásellenes, szovjetellenes irányba fordították, és segítettek a lehetséges és kívánatos nemzetközi kapcsolatok légkörét újra megrontani.

Demokratának vallották magukat, a demokratikus jogok bajnokának, de a Magyar Pen-klubot kijátszották, hogy a machináció létrejöhessen és a Magyar Pen-klub elnökségének nevével fémjelezve legális színezetet kapjon. Szabadsághősnek hitték magukat és közben az első táviratot, a hivatalos okmányt eltüntették, s az csak a Szabad Európa adásából vált ismeretessé, mint ahogy a másodíkról is (mert azt a Szabad Európa Rádió nem olvasta be) csak most, az angol értesítőből szerzett tudomást a Magyar Pen elnöksége.

E „szabadsághősök”-nek mindeddig nem jutott eszükbe lehetővé tenni a jogtalanul elküldött táviratok megcáfolását, hogy ezzel a szocializmus és haladás erőinek általuk okozott nem csekély erkölcsi és politikai kárt legalább részben sikerüljön csökkenteni.

Ez utóbbi annál súlyosabban esik latba, mert a szocialista országok Pen-klubjai és a Nyugat haladó írói nagyon vártak egy ilyen nyilatkozatra, amely nagy segítségükre lett volna a szovjet- és kommunistaellenes kampány visszaverésében. Beszédes bizonyítéka ennek a várakozásnak a német írók Pen-klubjának (a kelet- és nyugatnémet írók közös szerve) a közelmúltban a Magyar Pen elnökségéhez küldött levele.

Johannes Tralow, a német Pen ügyvezető elnöke megírja, hogy sajnálatára nem tudja az e táviratok kapcsán felvetődött kérdéseket Budapesten személyesen megbeszélni a Ma-

gyar Pen vezetőivel, bár ezt ő maga és a német Pen elnöksége is igen szerette volna. Elmondja, hogy a német Pen birtokában van az egyiptomi Pen hivatalos sürgőnye, amely nehezményezi, hogy a nemzetközi Pen egyáltalán nem foglalkozott az Egyiptom elleni agresszió ügyével. Közli továbbá, hogy a Magyarország, illetve Szovjetunió elleni Pen-akció korántsem volt egységes, csak a nemzetközi Pen egyik-másik vezetője elhallgatta az eljárásuk elleni tiltakozásokat, többek között a német Pen elnökségének november 8-án kelt levelét (amelyet az alábbiakban teljes terjedelmében közlünk):

„Ezzel szemben meg kell állapítanom – írja levelében a német Pen-elnök –, hogy tagságunk többsége és végül közgyűlésünk is utólag egyhangúan jóváhagyta november 8-án kelt levelemet. Ezért azt központunk hivatalos nyilatkozatának kell tekintenünk.”

Befejezésül a német Pen a következő kérdésekre kér választ a Magyar Pen elnökségétől:

„Igaz-e, hogy a Magyar Pen a múlt év novemberében tényleg tiltakozott a Szovjetunió vagy Kádár ellen? Akadályozta-e a Kádár-kormány valamilyen formában a Magyar Pen törvényes működését?”

„Azt hiszem, érthető – írják végül –, hogy központunk szeretné tudni, milyen magatartást tanústanak saját ügyükben és az egyiptomi Pen esetében.”

Rendkívül érdekes dokumentum a Tralow által említett november 8-i levél, mert fényt vet rá, hogyan szálltak szembe sokan a Nyugat becsületes, demokrata írói közül a „magyar ügy” kapcsán rájuk zúduló provokációs fasiszta rágalomáraddal, nem tévesztvén össze a haladás és a reakció, a humanizmus és az antihumanizmus frontjait – amit számos magyar íróról nem lehet elmondani. A német Pen-elnökség november 8-i levele – teljes terjedelmében a következőképpen hangzik:

„Az Ügyvezető Elnök
André Chamson Nemzetközi Elnök Úrnak,
David Carver Nemzetközi Titkár Úrnak,
Nemzetközi P.E.N.-Klub
Glebe House 62–63.
Glebe Place, Chelsea,
L o n d o n, Sw 3.

Nemzetközi Elnök Úr, kedves Tagtárs!
Kedves Carver Úr, köszönöm következő tartalmú sürgönyüket:
London, 56: XI. 6. – 20,29 h.
Johannes Tralow, Gauting,
Germeringerstr. 10.

Szabad Európa Rádió közli a magyar Pen felhívását a világ íróihoz. Stop. Sürgős, hogy rettenetes helyzetükben azonnal kifejezzük a magyar írókkal és értelmiségiekkel való teljes együttérzésünket. –

André Chamson
Nemzetközi Elnök

David Carver
Nemzetközi Titkár

November 8-án az alanti sürgönyválaszt küldtem Önöknek:

Rendkívül komolynak tartom e levelet és ezért szíves engedelmükkel inkább anyanyelvemen írom, hogy elkerüljem a félreértéseket.

Talán emlékszik még, igen tisztelt Carver úr, hogy nem helyeseltem a Nagy-Britannia elleni görög határozat tárgyalását a ciprusi zavargások ügyében. Centrumunk a Nemzetközi Pen-Klubban nem áll állam- vagy pártpolitikai alapon. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy megtagadtuk a ciprusiakkal való emberi együttérzésünket.

A magyar zavargásokról sokkal kevesebbet tudunk, mint Ciprusról. A ciprusi kérdésben mind a két fél elismeri a világos tényállást. Magyarországra vonatkozóan nem mondhatjuk el ugyanezt.

Jól tudjuk, hogy kik és milyen könyveket égetnek e pillanatban, és hogy kik gyújtanak fel házakat, azt is tudjuk, hogy megostromolnak és kifosztanak követségeket, és hogy Magyarországon viszálykodás tört ki, amely sajnálatosan harcokhoz vezetett. De nem tudjuk pontosan, kik állnak egymással szemben, és én nagyon jól el tudom képzelni, hogy egy megszálló hatalom kötelességének érzi, hogy ezeket a harcokat, amely [] kezdetben kizárólag magyaroknak magyarok elleni harca volt, a magyar nép érdekében megszüntesse. Államom, a Német Szövetségi Köztársaság Amerikával, Nagy-Britanniával és Franciaországgal szerződést kötött, amely szerint a három megszálló ország csapatai hasonló körülmények között szintén jogosultak a beavatkozásra. A magyarországi állapotok jogi vonatkozásai nem ismeretesek előttem. Ha fényképeken állítólagos magyar hullákat látok, nem tudom, kik ezek a halottak, és kiknek a gohýitól estek el. Sőt, azt sem tudom, hogy valóban magyarok-e vagy külföldiek, akik esetleg segédkeztek a zavargások előidézésében.

Megírom Önöknek e személyes aggályaimat, s ezt természetesen nem jelenti azt, hogy táviratukat centrumunk tagjai elől elítélném. Ezt a sürgőnyt legmagasabb helyről intézték hozzám és a Pen-Charter szellemében kötelességünk arra reagálni. Kérem, legyenek meggyőződve, hogy központunk mindig teljesíteni fogja ez irányú kötelességét. De az is kötelességem, hogy a sürgönyükben jelzett körülményeknek utánajárjak, és azokat pontosabban felülvizsgáljam, amire Önöknek Párizsban és Londonban talán nem volt annyira módjuk.

A Szabad Európa magánrádiónak nálunk itt Bajorországban egyáltalán nincs bitele. Ismételtlen voltak viták a bajor parlamentben arról, hogy ezt a rádiót kiteleptsék az országból. November 7-én délelőtt többször felhívtam a Szabad Európa Rádiót, ahol egyik helyről a másikra utasítottak. Felvilágosítást azonban nem kaptam, annak ellenére, hogy felolvastam az

Önök sürgönyét és természetesen bementem a nevemet. A Szabad Európa Rádió egyetlen munkatársának a nevét sem tudtam meg. Hat-hét esetben egyszerűen letették a hallgatót.

Ezután a Bajor Rádióhoz fordultam felvilágosításért. Kapcsolták a politikai rovat helyettes főszerkesztőjét, aki kijelentette, hogy a Bajor Rádió úgyszólván semmit sem tud a dolgról. Ez a hivatalos helyen elhangzott nyilatkozat annak a gyanúmnak ad tápot, hogy a Szabad Európa Rádió olyan jelentéseket sugároz, amelyeket sohasem kapott, és amelyeknek kizárólagos célja a néplázítás. Részünkről tovább folyik a nyomozás.

Nyilván Elnök Úr és Főtitkár Úr figyelmét sem kerülte el a neofasizmus növekedése. Már eddig is igen erős pozíciókat bódított vissza és nyomai mindenütt kimutathatók, ahol zavargások törnek ki. Mindig antifasiszta voltam, és nem szeretnék gondatlanságból fasisztákat támogatni. Egyébként egy nagyon demokratikus központnak vagyok az elnöke, és így nem dönthetek egyedül. Fegyelemmel tartozunk nemzetközi Vezetőségünknek. Nagyra becsüljük Elnökünket és tisztelettel viseltetünk Főtitkárunk iránt. Ezért megteszem a szükséges lépéseket, hogy Önök elnökségünk és tagságunk állásfoglalásáról tájékoztassam.

Fogadják, igen tisztelt Uraim, legőszintébb nagybecsülésemet:

Johannes Tralow

A magyar Pen-klub elnöksége néhány nappal ezelőtt megtartott ülésén a következő levél elküldését határozta el a Pen-központhoz (s ez lényegében a német Pen elnökségének adandó válasz is).

A magyar Pen elnökségének levele

Kedves Barátaink!

A Magyar Pen-klub írói alkalmasnak érzik e pillanatot arra, hogy közvetlen szóval forduljanak a Pen-világszervezet valamennyi tagjához s igyekezzenek még szorosabbra fűzni azt a kapcsolatot, amelyet a közös eszmék tisztelete teremtet meg. Szükségesnek látjuk ezt azért is, mivel a Magyar Pen-klub csak most értesült a Pen folyóiratának: a Pen News-nek legutóbbi számából arról, hogy a világ több Pen-szervezete téves megvilágításban látja a Magyar Pen-klub helyzetét. Ezért igazságérzetünkhöz híven az alábbiakat állapítjuk meg és kérjük azok közlését valamennyi Pen-szervezettel:

A Pen-szervezet londoni központja 1956. november 3-án a Szabad Európa Rádió közvetítésével táviratit kapott, 1956. november 24-én pedig egy újabb táviratot:

(A két távirat szövegét fentebb közöltük.)

E táviratok közvetítéséről Budapesten általunk ismeretlen tényezők gondoskodtak. A Magyar Pen-klub ezeknek a táviratoknak a közvetítésére senkit nem jogosított fel és azok közül mindkettő, de különösen az utóbbi ellentmond a tényeknek. Ezzel kapcsolat-

ban megállapíthatjuk tehát, hogy nyilvánvalóan téves ténybeli adatokon alapul a különböző külföldi országok Pen-szervezeteinek állásfoglalása.

Bizonyos, külföldön nemrég elhangzott megnyilatkozások talán azt a benyomást is kelthették Önökben, mintha az élő magyar irodalom munkásainak egy része elhagyta volna hazáját, vagy ha itthon maradt is – némaságra kényszerült. Épp ezért szeretnénk dokumentálni, hogy az elmúlt események a Magyar Pen-klub tagjai közül csak hárman hagyták el hazájukat. Ez az adatszerű megállapítás nyilvánvalóvá teszi, hogy a Magyar Pen-klub tagjai, csakúgy, mint a magyar írók összessége – néhány kivétellel – itthon él, és azok, akik nem vétettek az emberiség ellen és államunk törvényei ellen, idehaza dolgoznak irodalmunk, a magyar nép és a Pen-eszmék szolgálatában, s így nincs joga senkinek, de nincs is szükség arra, hogy helyettünk, vagy nevünkben bárki is nyilatkozzék külföldön.

Az író munkáját elsősorban művén keresztül lehet lemérni, épp ezért tekintjük az aktivitás kérdését lényegesnek. Sajnos, önöket, kedves barátaink, nem vihetjük el íróink műhelyébe, hogy lássák és hallják, mindenütt mily serény munka folyik. Így csak arra szeretnénk rámutatni, hogy könyvkiadókunk egymás után jelentetik meg az élő magyar irodalom újabb és újabb műveit, és ez a munka ez év januárjától szakadatlanul erősödő ütemben folyik. Szeretnénk mindezt vizuálisan is bemutatni íróársainknak s ezért engedjük meg, hogy azoknak a könyveknek címlapjairól készített kis fényképkollekciót küldünk Önöknek, melyek *ebben az évben* a Magyar Pen-klub tagok művei közül megjelentek.²⁰⁴ Ez válasz kíván lenni arra a vádra, hogy íróink hallgatásra volnának kényszerítve.

Épp ellenkezőleg, talán soha nem volt kiadókunk munkája oly élénk, soha annyi terv nem született, annyi szép elképzelés nem vált valóra, klasszikus és élő szerzők műveinek megjelentetése érdekében. A legszebb grafikai megoldások, minden esztétikai igényt kielégítő kiadások látnak napvilágot, a legkülönbözőbb törekvések versengenek, verskötetek kultuszáról számolhatunk be.

Természetesen nem hiányoznak [az] anyagi és egyéb problémák, melyek hozzátartoznak mindennapi életünkhöz. Megemlíthetjük a papírhíányt, melynek leküzdése – mint-hogy külföldi fizetési eszközök megszerzéséről van szó, erősen igénybe veszi kiadókunk erőfeszítéseit. Legnagyobb szükségünk azonban a szeretetteljes megértésre, működésünk és igyekezetünk érzékelésére és arra a kollegiális együttérzésre van, mely minden hangos deklaráció helyett megérzi e néhány sorból a Magyar Pen-klubban tömörült írók őszinte és emberi szavát.

Kedves Barátaink, ami a nyáron, Tokióban tartandó Pen-világkongresszust illeti, azon leszünk, hogy a nagy devizanehezségek ellenére képviseltessük magunkat.

Budapest, 1957. július 1.

A Magyar Pen-klub elnöksége

²⁰⁴ L. Passuth László levele... Dok 109.

Jegyzőkönyv
a Pen Nemzetközi Végrehajtó Bizottsága
*1957. szeptember 1-jei tokiói üléséről*²⁰⁵

Száműzetésben lévő Írók határozati javaslata: „Tekintettel a Magyar P.E.N. Központnál tapasztalt (állítólagos) szabálytalanságokra, melyek a P.E.N. Alkotmány megsértését is magukban foglalják, a P.E.N. XXIX. kongresszusa

a.) küldjön ki egy bizottságot, mely megvizsgálja a Magyar P.E.N. Központ múlt és jelenlegi helyzetét, és

b.) függesse fel a Magyar P.E.N. Központ működését addig, amíg a bizottság vizsgálatát be nem fejezte, és jelentését a Nemzetközi Végrehajtó Bizottságnak be nem nyújtotta.”

Tábori Pál azt mondta, hogy javaslatához hozzá kívánja fűzni az „állítólagos” szót; amikor a javaslatot a központnak továbbították, a javaslat így hangzott: „Tekintettel a Magyar P.E.N. Központnál tapasztalt szabálytalanságokra...” Ezt úgy szeretné módosítani, hogy: „Tekintettel a Magyar P.E.N. Központnál tapasztalt állítólagos szabálytalanságokra...” Ezt a változatot elfogadták.

Ez után André Chamson [elnök] azt mondta, hogy a javaslat vitája előtt a Magyar P.E.N. Központtól ebben a vonatkozásban kapott sürgőnyt kellene megvitatni. A szöveg, melyet a kiküldöttek között köröztek, így szólt:

A Magyar PEN Club tiltakozik a Száműzetésben lévő Írók által benyújtott határozati javaslat ellen, melyet a Nemzetközi PEN Végrehajtó Bizottsága szeptemberi tokiói kongresszusának napirendjére tűztek, és amelyet hazánk iránt ellenséges érületű emigrált írók fogalmaztak meg. A vád, mely szerint a Magyar P.E.N. Club tevékenysége sérti a szabályzatokat, minden alapot nélkülöz, éppen ellenkezőleg, a határozati javaslat az, amely homlokegyenest ellentétben áll az Alkotmány által lefektetett alapelvekkel, melyek feladatává teszik a szervezetnek, hogy mozgósítsa elő az országok közötti kulturális kapcsolatokat. A javaslat világos célja az, hogy megakadályozza a Magyar PEN Clubot abban, hogy megvalósítsa az Alkotmányban lefektetett célokat, ezért a Magyar PEN Club kéri a határozati javaslat elejtését, mely részére sértő, anélkül, hogy azt vitára bocsássák, mivel az a PEN szellemmel összeérhetetlen.

Bölöni György, a Magyar PEN Club elnöke

Rubinyi Mózes ügyvezető.

²⁰⁵ Bizalmas. A P.E.N. Nemzetközi Végrehajtó Bizottsága 1957. szept. 1. d.u. 2.30-kor Tokióban, a Sankei Hallban tartott üléséről készült jegyzőkönyv. G.

A főtitkár [David Carver] azt javasolja, hogy ezt a sürgőnyt módosításként kellene tekinteni, de ebben az esetben szükség volna egy benyújtóra. India azt kérdezte, hogy miképpen lehet egy határozati javaslat elejtését célzó kérést módosításnak tekinteni? Elmer Rice úgy véli, hogy azt nem lehet módosításnak tekinteni, de bízzuk az Elnökre annak megítélését, hogy nyílt vitára bocsátható-e, míg Ausztrália azt mondta, hogy a sürgőnyt csak úgy lehet tekinteni, mint egy szavazatot a Száműzetésben lévő Írók javaslata ellen. Az Elnök úgy vélte, hogy vitára kellene bocsátani, Tábori Pál úgy vélte, hogy ezt a kérdést bocsássák szavazatra, és akkor kitűnne, hogy ez egy kísérlet a Nemzetközi Végrehajtó Bizottság szabad vitáiba való beavatkozás[ra, amely] megakadályozná egy szabályszerűen körözött határozati javaslat megvitatását.

Az Elnök kéri, hogy óvatosan vizsgáljuk meg a dolgot, és bár nem tekinti a sürgőnyt javaslatnak, mégis szeretné, ha vitára bocsáttatnék. Tábori azt kérdi, hogy az Elnök a sürgőnyt a Száműzetésben lévő Írók határozati javaslatával egyidejűleg kívánja-e megvitatni? Belgium azt kérdi, illő-e megvitatni a javaslatot a vádlott (magyar) központ képviselőjének távollétében? Tábori rámutatott arra, hogy Magyarországot meghívták, de elutasította a meghívást, amíg a javaslatot a napirendről le nem veszik. Lengyelország azt mondta, hogy [a] lengyel írók és a Lengyel P.E.N. legutóbb megvizsgálta a magyar viszonyokat; úgy véli, hogy legjobb, ha nem vesszük tudomásul a magyar sürgőnyt, és összpontosítsuk figyelmünket inkább a jelenlegi magyar viszonyokra.

Tábori Pál kérdezte, hogy szabad-e neki saját határozati javaslatáról beszélni; természetesen, hiszen a PEN elég demokratikus ahhoz, hogy ezt megengedje. [Dél-]Korea nemcsak javasolta az eredeti javaslat megvitatását és a Magyarországról érkezett sürgöny tudomásulvételét megtagadni, de úgy vélte, hogy a kommunista országok minden központját zárják ki az aktív PEN-tagok sorából. Az Elnök ezután Japánnak adta át a szót. Japán annak a reménységének adott kifejezést, hogy a kongresszus a nemzetközi megértés példáját fogja szolgáltatni, s úgy véli, hogy a határozati javaslat viszály forrása lehet, de reméli, hogy a vita a kölcsönös megértés jegyében fog lezajlani.

Az Elnök ezután ismertette az összes eddigi véleménynyilvánításokat, és úgy vélte, hogy a probléma igen nehéz. Ausztrália azt kérdezte, hogy a Száműzöttek képviselője hozzászólhat-e a javaslathoz, és ezután Táborinak adták meg a szót. Azt mondta, hogy nagyjában személyes tapasztalatok alapján tud beszélni, melyeket számtalan magyarországi barátja útján szerzett, valamint azon tény alapján, hogy az elmúlt 12 hónapi munkája szoros kapcsolatban volt a Magyar PEN Clubbal. Bár ez a határozati javaslat igen komoly, de nem áll egyedül a PEN történetében. A megboldogult H. G. Wells elnöksége alatt, 1934-ben kiutasították a Német PEN Clubot, és legújabbán a Dán PEN Clubot volt kénytelen felosztatni a PEN Végrehajtó Bizottság, bár azt szerencsére most újra visszafogadták.

Első kijelentése az, hogy a javaslat egyáltalán nem politikai jellegű, hanem éppen azt célozza, hogy távol tartson egy PEN-központot attól, hogy a Nemzetközi PEN nevét

politikai célok szolgálatába állítsa. Második közlése az, hogy a javaslatot nem bosszú vagy rosszindulat vezérli; ha így volna, akkor egy volt magyar [állampolgár], mint amilyen ő is, nem szólalhatott volna fel annak érdekében. Bár ő személyesen megveti a kommunizmust, az utóbbi 12 hónap alatt sok időt töltött magyar írók megsegítésével, tekintet nélkül politikai meggyőződésükre; a segítő szervezet, melynek elnöke volt, sok száz író és alkotó művészt látott el orvossággal, élelemmel és ruhával. Hangsúlyozni szeretné azt is, hogy azok az írók, akiknek érdekében a javaslatot benyújtották, főleg kommunisták, de úgy véli, hogy szükség volt a PEN segítségére, és azt meg is érdemelték. A Magyarországon jelenleg bebörtönzött írók 95%-a kommunista; a Száműzött Írók Központja azt tartja, hogy bármely író hite miatt való bebörtönzése, megkínzása és kivégzése helytelen dolog – és így ne legyen semmiféle kétség a határozati javaslat indokait illetően.

A fasiszták elnyomták a Magyar PEN Clubot a második világháború alatt, és menekültek egy csoportja alakult Londonban, melyet a Nemzetközi PEN Végrehajtó Bizottság[a] szabályszerűen elismert. Tagjai között volt Molnár Ferenc, Körmendi Ferenc, Földes Jolán, Ignótus Pál, Mikes György és sokan mások. 1945 novemberében a Magyar PEN Club újraalakult, és a londoni csoporthoz sürgőnyzött támogatásért; Tábori decemberben elment oda [Magyarországra], és nagy nyomort [talált], és úgyszólván semmi lehetőséget nem látott arra, hogy az írók pénzt kereshetnének: visszatérve Angliába, 1946 februárjában ő és kollégái egy támogató szervezetet létesítettek, mely csaknem 400 magyar író támogatott 1947-ig, amikor is a helyzet megjavult. Budapest felkérte őket, hogy ne oszlassák fel a Száműzöttek Központját, és 1946 decemberében Hatvany Lajost, a Száműzöttek Központjának elnökét tiszteletbeli taggá választották, köszönetüket fejezték ki Ignótus Pálnak, és Tábori Pált a Magyar PEN Központ, Budapest, tiszteletbeli titkárává választották; ezt a megválasztást mind a mai napig nem vonták vissza, és így Tábori ma joggal képviselhetné Budapestet. 1946-tól 1948-ig Tábori Magyarország hivatalos megbízottja volt a Végrehajtó Bizottság londoni ülésein. 1948-ban változás történt; nem kapott vízumot [a] Magyarországra való [be]utazásra, mégis a Központ őt választotta, mint tiszteletbeli vendégét a PEN koppenhágai kongresszusán, ahol Háty [Gyula] és Bölöni [György] szerepeltek, mint kiküldöttek. (Háty most börtönben ül, míg Bölöni a magyar írók diktátora és a Magyar PEN Club ön-kinevezett elnöke.) A Száműzöttek Csoportjának három tagja visszatért Magyarországra; Havas Endrét, a költőt holtra verték a magyar titkosrendőrség, míg Ignótus Pál és Pálóczi-Horváth [György] hosszú börtönbüntetést szenvedtek el. (Az utóbbiak jelen voltak a tokiói kongresszuson és készséggel megerősítik Tábori kijelentéseit.) A Magyar PEN semmiféle tiltakozással nem élt, nincs tanújele annak, hogy a legkisebb tiltakozást is tette volna a tömeges letartóztatás ellen, magyar írók és értelmiségiek megkínkoztatása és legyilkolása ellen. 1949-ben a Magyar P.E.N. Clubot Rákosi [Mátyás] elűldözte és az hivatalosan megszűnt létezni; nem voltak tisztviselői, sem tagjai, habár egyes években delegátusokat neveztek ki a PEN nemzetközi kongresszusára.

Aczél Tamás jelentést tett ebben a vonatkozásban; ő a Magyar Írók Szövetségének titkára volt; a PEN nem létezett 1949 és 1953 között, amíg Nagy Imre miniszterelnök nem lett, és a PEN felélesztésének szükségét újra megvitatták. 1954 és 1955-ben közölték, hogy egy PEN Bizottság alakult, ahol Bölöni volt a PEN-biztos, és abban Rubinyi [Mózes], Képes [Géza], Gergely [Sándor], Gereblyés [László] és Aczél [Tamás] is helyet foglaltak; 1956-ban megvitatták a Londonba való megbízott kiküldetésének kérdését, és Aczél azt mondta, hogy őt túl jobboldalinak tartották ahhoz, hogy a magyar írókat képviselje egy imperialista országban, mire ő lemondott. Bizonyos volt abban, hogy tíz év alatt sem közgyűlést, sem más szabályszerű ülést nem tartottak Budapesten, sem tagokat nem vettek fel, és csak azok, akik háború előtti tagok voltak, számíthattak tagságra, és nem létezett semmiféle hivatalos helyiség vagy szervezet. Ezt a közlést már írók is aláírták mind Magyarországon, mind olyanok, akik 1956-ban eltávoztak. Egyikük azt írta Budapestről: „Rossz idők járnak az írókra és a nem-létező Magyar PEN Club ezen nem tud segíteni. De ha valaki nem létezik, miért hirdeti mégis, hogy létezik?”

Tábori úr ezután [ismertette] Bölöninek a bécsi kongresszus után tett kijelentéseit (melyek lényegileg támadások voltak a PEN és annak elnöke, Charles Morgan ellen), ezután közléseket tett Bölöninek az októberi forradalom alatt tanúsított magatartásáról, és említett egy cikket, mely 1957. július 5-én a Bölöni által szerkesztett heti folyóiratban [az Élet és Irodalomban] jelent meg, és amelyet a kiküldöttek közt köröztek.²⁰⁶ Ezeket a részleteket külön kihangsúlyozta, mert rámutatnak arra, hogy a „Magyar PEN” egyedül Bölöni volt.

1956 novemberében néhány régebbi PEN-tag találkozott Budapesten, remélve, hogy központjukat demokratikusan el fogják ismerni, és elküldötték a november 3-i és 24-i sürgönyöket,²⁰⁷ amelyek alapján a Nemzetközi PEN cselekedett. Azóta Bölöni megkísérelte a sürgönyök hitelességének megtagadását és megállapította, hogy Magyarországon normális irodalmi élet folyik ma, és beküldött könyvek fedőlapjairól készült fénykép-montázsokat azzal, hogy ezek folyamatos, legújabb kiadások;²⁰⁸ ezek több mint 80%-a már 1956. október előtt volt nyomdában; kb. fele ismételt kiadás volt, és végül volt egy-egy jelenleg bebörtönzött íróról.

A Száműzöttek Központja ezért megvádolta a Magyar PEN Clubot:

- 1.) 1949 óta tapasztalható komoly szabálytalanságokkal az ügyvitel terén;
- 2.) azzal, hogy nem vette tudomásul a legelemibb szabályokat, nem lévén sem tagsága, sem tiszt[ség]viselői az elnökségen kívül, és semmiféle gyűlést nem tartott (kivéve egy kis klikk üléseit, a titkosrendőrség fennhatósága alatt), és nem nyújtott be a Központba tagjegyzékeket;

²⁰⁶ A Magyar PEN az ellenforradalomban Dok 99.

²⁰⁷ Képes Géza titkár inkriminált táviratait.

²⁰⁸ L. Passuth László levele... Dok 109.

3.) vádolja továbbá azzal, hogy nyíltan megsértette a PEN Alkotmányt; nemcsak, hogy megszegték a 4-ik pont határozmányait, de odáig mentek, hogy író társaikat is üldözték;

4.) méltatlannak tartjuk a PEN név viselésére.

Tábori azzal fejezte be, hogy a londoni kongresszuson a Száműzöttek Központja nevében beszélt az ausztráliai határozati javaslat ellen, mely arra irányult, hogy [a] totalitárius országok központjait rekesszük ki, s tette ezt azért, mert azt hitte, hogy igen fontos dolog a tagokkal való érintkezés fenntartásának biztosítása; de most, Magyarország esetében ez a központ csak hídfő a zsarnokság és hipokrizis számára, egy idegen test a PEN-szervezetben belül, amely annak csak ártalmára lehet. A Magyar PEN egy volt titkára éppen most írta, hogy „Sajnos egyikünk sem lesz jelen az idei kongresszuson, de ha valaki mégis megjelenne a nevünkben, az csak egy gazfickó lehet.”

Az Elnök megkérdezte, hogy van-e hozzászóló. Ausztrália, [Dél-]Korea és Kína (Hongkong) jelentkezett. Dr. Awad úgy véli, hogy a javaslat a) és b) pontja ellentmond egymásnak, mert a felfüggesztés kizárná a vizsgálatot; Hollandia egyetértett és a vizsgálat mellett foglalt állást. Tábori rámutatott arra, hogy a felfüggesztés a vizsgálat közben sok esetben normális dolog – így például [az] orvosokat, bookmakereket, akiket valamilyen bűnnel vádolnak, gyakran „felfüggesztik”, és ha a vád hamisnak bizonyul, a felfüggesztést megszüntetik. Hozzáfűzte, hogy a javaslat kezdeményezői írók, akik most is Magyarországon vannak, és sokan annak a reményüknek adtak kifejezést, hogy a Központ jelenlegi szervezetében fel lesz függesztve vagy ki lesz tiltva, mert ellen-esetben ellenállanak minden olyan kísérlettel szemben, hogy akarataik ellenére cikkeket írjanak vagy nyilatkozzanak.

India magyarázatot kért a [fő]titkártól a magyar központ szabályszerűségét illetően, és Carver úr közölte, hogy hivatalba lépése óta semmiféle tagjegyzéket nem kapott, de Rubinyi levelezett vele, és egy alkalmi jelentést is tett;²⁰⁹ emlékeztette a bizottságot arra, hogy a sürgönyre, melyet múlt év áprilisában kapott Rubinyitól és Bölönitől, aki azt, mint elnök írta alá,²¹⁰ írt nekik, és megkérdezte, hogy mikor történt a választás, miután az elnöki tisztet a feljegyzések szerint Heltai [Jenő] tölti be, mire Rubinyi azt válaszolta (1957. május 23.), hogy „Ami az elnökség kérdését illeti... egy bizonyos félreértés áll fenn. Bölöni György a Nyolcas Bizottságának elnöke, melyet a legutóbbi közgyűlés bízott meg az ügyvitellel. Ez a bizottság, melynek elnöke Bölöni, kiegészítette önmagát 1956-ban tartott ülésén több kiváló íróval,²¹¹ és ez a kiegészített Nyolcas Bizottság megkezdte múlt ősszel a közgyűlés összehívásának előkészítését. Az új elnököt a közgyűlés választja meg.”

Carver úr azt mondta, hogy semmiféle értesítést nem kapott semmiféle közgyűlésről, így hát Budapest szerint Bölöni nem elnöke a magyar központnak, bár még mindig így

címezte magát a Tokióba küldött sürgönyben is. Belgium azt mondta, hogy ha alkalom lett volna a vádlott meghallgatására is, ők valószínűleg a javaslat mindkét felét megszavazták volna. Ausztrália szerint csak olyan központoknak volna szabad tagoknak lenniük, amelyek megfelelnek a PEN nemzetközi szabályainak, és ha ez volna a gyakorlat, akkor Magyarország jelenleg nem léteznék a tagok sorában. A határozati javaslat alkalmat ad a PEN-nek arra, hogy tisztázza felelősségét: a PEN felelős az íróknak mindenütt a világon mindazért, ami az ő nevében történik, és így a felfüggesztés megakadályozná Magyarországot abban, hogy a PEN nevében cselekedjék mindaddig, amíg be nem bizonyosodik, hogy nem vétett a szabályok ellen.

Az Elnök szólott Kádár [János]hoz intézett sürgönyéről és közölte, hogy írt is az egész problémáról. Feltette a kérdést, nem volna-e legjobb egy pusztá vizsgálat? Tábori ez után javasolta, hogy a [határozati] javaslat két felét bocsássák külön szavazat alá. Az Elnök úgy vélte, hogy nem tud határozni: japáni vendéglátóira való tekintettel lelkiismereti kérdést csinál a dologból, és az a kívánsága, hogy mindenütt nyitott ajtókat hagyjunk. Lengyelország nem hiszi, hogy a felfüggesztés volna a leghatásosabb öt magyar író megsegítésére, és úgy véli, hogy egy vizsgálat igen értékes lehet. Az Elnök hozzájárult ahhoz, hogy a javaslat első fele kerüljön szavazás alá, a továbbiakat azután később vitatjuk meg. Németország (Szövetségi Köztársaság) szerint helyes volna a tényeket figyelembe venni: a magyar központ távolléte folytán önmagát függesztette fel, hiszen csak egy sürgényt küldött, azután pedig Carver úr jelentése teljesen világos színben tüntette fel a helyzetet. Tábori Pál ismét szavazást kért, amit Elmer Rice támogatott. Az Elnök szerint Belgium módosítást kísérelt meg, és felteszi a kérdést, hogy a küldöttek meg akarják-e előbb ezt szavazni? Tábori Pál közölte, hogy nincs ellenvetése, ha egyben a B5 pontot is szavazás alá bocsátják.

Az Elnök ezután felolvasta a határozati javaslatot (a Belgium által tett módosítással együtt), az a) pont így hangzott:

„mélyen érintve azoktól a tényektől, melyekkel a Magyar P.E.N.-t vádolják, a Végrehajtó Bizottság megbízza a Titkárságot, vizsgálja meg, hogy mi az igazság e tények körül, és a lehető legrövidebb időn belül tegyen jelentést erről...”

Miután ezt a módosított pontot elfogadták, szavazásra bocsátották, melynek eredménye a következő volt:

Igen: 22. Ellene: 1 (Németország, Ost und West). Tartózkodott: 3 (Bulgária, Csehszlovákia, Izrael).

Ezután a javaslat b) pontját bocsátották szavazás alá:

„felfüggeszti a Magyar P.E.N. Központot, míg a bizottság vizsgálatát be nem fejezte, és jelentést nem tett a Nemzetközi Végrehajtó Bizottságnak.”

²⁰⁹ L. Rubinyi Mózes és Passuth László levelét: *Jegyzőkönyv...* Dok 90.

²¹⁰ A magyar Pen elnökségének levele, I. A Magyar PEN az ellenforradalomban Dok 99.

²¹¹ L. A koalíciós évektől a forradalomig c. fejezetet.

Igen: 13. Ellene: 9. Tartózkodott: 2 (Vietnam és Hollandia).

A [fő]titkár ez után közölte, hogy hat óra után lévén, a Végrehajtó Bizottság ülését elnapolja, és azt a következő nap d.u. 2 órakor ugyanebben a helyiségben folytatja, és azt az ülést, annak befejezése után, az ügyrendi követi.

Lengyelország úgy véli, hogy 13 szavazat a felfüggesztés mellett nem elegendő, miután azonban az ülést elnapolták, az Elnök ezt a közlést nem vette figyelembe; ezután megköszönte a megbízottaknak a szíves közreműködést.

*A Francia Pen
és a magyarországi események
(1957. december 6.)²¹²*

A magyarországi események visszhangja az egész világon sokkal nagyobb volt, sem-hogy azokat itt újra vázolni kellene, és a Nemzetközi P.E.N. magatartása sokkal nyilvánosabb volt, nemhogy itt arról meg kellene emlékeznünk. Az alanti megjegyzéseknek pusztán az a céljuk, hogy eloszlassanak néhány szándékos vagy nem szándékos félreértést, mely[ek] ebből az alkalomból felmerült[ek]. Egyesek megkísérelték, hogy politikai állásfoglalásra bírjanak bennünket, mások sajnálkozásukat fejezték ki az általuk [nehezményezett] ún. „hamis semlegesség” miatt. Maga a Magyar P.E.N. Központ sajnálkozását fejezte ki a beavatkozás miatt, melyet jogállaminak minősített.

A Nemzetközi P.E.N. elnöksége és a Francia P.E.N. elnöksége most egy és ugyanaz lévén André Chamson személyében, ez utóbbi állásfoglalása nem térhet el az előbbiétől. Ebben a vonatkozásban a következőket kell tudni: 1956. augusztus első napjaiban és szeptember hó elején a Francia Központ titkára Budapesten járt, és volt Magyarország több városában is, ahol számos igen barátságos találkozásin vett részt magyar írókkal. Ezek nem titkolták, hogy központjuk tevékenysége igen gyenge volt az utóbbi évek folyamán, de úgy látszik, hogy az új helyzet kedvezőbb fejlődési lehetőségeket ígér.

Az „új helyzet”, amennyire meg tudta ítélni, a Francia Központ főtitkárának különösen robbanékonynak tűnt, és Párizsba való visszatérésekor adott közlései mintha egy közeli felkelésre utaltak volna. Többek között találkozott Bölöni Györggyel, Rubinyi Mózes-sel és Képes Gézával, a múlt év júliusi londoni kongresszus kiküldöttjeivel, illetve a Magyar Központ tényleges főtitkárával. Így hát nem voltunk meglepve, amikor az események kitörték; még kevésbé, amikor megkaptuk a Képes által aláírt sürgőnyt. A szeptemberben Budapesten hallott vélemények nem engedtek kétséget a magyar írók érzelmeit illetően. Nem lehetett szó kockázatos vagy helytelen értelmezésekről. Igaz, hogy sem Bölöni György, sem Rubinyi Mózes semmiféle szóbeli meggondolatlanságot nem követett el, viszont ők voltak az egyedüliek e téren.

Így hát a Magyar P.E.N. felhívása, mely a világ központjaitól szolidaritást kért, semmi szokatlant, semmi valószínűtlent nem tartalmazott. Az aláírás teljesen hiteles volt, tartalma pedig megfelelt annak, ami várható volt. Ma azt mondják nekünk, hogy a sürgőnyt az elnöknek kellett volna aláírnia. De az elnök viszont nem cáfolta a sürgőnyt; Bölöni üzenete a Lettres Françaises-ban túl bizonytalan volt ahhoz, semhogy cáfolatnak lehetett volna nevezhető, és nem is [a] P.E.N.-nek volt címezve.

²¹² A Francia PEN Központ „PEN” közlönyének 1957. december 6-i száma (17–20. oldal). Jean de Beer francia Pen-főtitkár összefoglalója. G.m. K.n.

A most alkalmazott eljárás a törvényesség és tárgyilagosság minden biztosítékát nyújtja. A nemzetközi elnök, aki gondosan ügyel arra, hogy az ilyen súlyos ügyben tiszteletben tartsa mindenkinek szabad elhatározását, a magyar felhívást minden központhoz továbbította, tudomásul [vétel] végett. Tudjuk, hogy a központok túlnyomó többsége a szolidaritást választotta. Csak a csehszlovák és a belga központok tartózkodtak. A Keletnémet P.E.N. Központ elnöke [Arnold Zweig] felhozta azt, hogy a szuezi támadás alkalmával nem történt hasonló intézkedés. Amilyen gyermekes a párhuzamba állítás – ami legalábbis a Nemzetközi P.E.N. magatartását illeti –, a dolgok teljes megvilágítása céljából meg kell mondani, hogy ha az angol–francia csapatok elhatározták volna az egyiptomi írók tevékenységének betiltását vagy azok bebörtönzését szellemi véleményeik miatt, akkor bizonyos, hogy a Nemzetközi P.E.N. visszahatása és tiltakozása ugyanaz lett volna.

*

Egyébként alant adjuk az okmányokat a maguk pusztaságában, kommentár azokhoz nem szükséges.

1956. november 3. Sürgöny Budapestről: „A magyar írók a világ íróinak segítségét kérik. Kérik őket, találjanak elegendő időt és energiát ahhoz, hogy a leghatékonyabb módon támogassák szabadságunk ügyét. A világ íróinak fel kellene hívnunk a közvélemény figyelmét arra a tényre, hogy országunk semlegességének megsértése rettenetes katasztrófához vezet. Sorsunk nem pusztán politikai ügy, hanem élet vagy halál kérdése. Minden magyar író kéri önöket, adják át e sürgönyt valamennyi P.E.N. Központnak. Hálás Köszönettel a Magyar P.E.N. elnöksége nevében: Képes Géza.”

Ehhez csak egy szót fűzök hozzá: a sürgönyt, melynek hitelességét az óta cáfolták, oly költő írta alá, aki a Magyar P.E.N. Központot a legutolsó londoni nemzetközi P.E.N. kongresszuson képviselte. Sajnálom, hogy a sürgöny szétküldésekor hivatkozás történt a Szabad Európa Rádióra, amint ez a következő sürgönyből kitűnik. Az ilyen felszólítás a szöveg jelentőségét csak gyengíthette.

1956. november 6. A nemzetközi elnök sürgönye a P.E.N. valamennyi központjaihoz: „A Szabad Európa Rádió közli a magyar P.E.N. felhívását a világ valamennyi írójához. Kérjük sürgős szolidaritási kifejezésüket [!] magyar író társainkkal rettenetes harcukban. André Chamson, David Carver.”

A következő napokban mindenhol érkeztek a válaszok. Egyesek túl hosszúak ahhoz, hogy egészükben idézzük azokat, de általános hangjuk semmi kétséget nem hagyott a közvéleményt illetően.

Argentína: „Az argentin írók csatlakoznak ahhoz az általános felfogáshoz, amely tiltakozik a magyar nép szabadsága és méltósága ellen elkövetett merénylet ellen. Antonio Aita.”

Ausztrália: „Adják át a Magyar Központnak az Ausztrál Központ együttérzését ropant harcukban. Frank Dóczy.”

Külföldi németek: „Hogy kifejezzük a Magyar P.E.N. tragikus helyzetével szemben érzett mély együttérzésünket, közgyűlést hívtunk össze, hogy feltétel nélküli szolidaritásunkat fejezzük ki e csodálatos nemzet iránt, mely szabadságáért küzd. Köszönjük a Nemzetközi P.E.N. fellépését, vállaljuk, hogy minden tőlünk telhetőt megteszünk, hogy író társaink helyzetén könnyítsünk. Hans Flesch, Wilhelm Unger.”

Nyugat-Németország: „Közhírré tettük szolidaritásunk kifejezését a Magyar P.E.N. iránt. Kasimir Edschmid.”

Ausztria: „Közeli magyar írók és értelmiségiek harcában kifejezzük aktív együttérzésünket Nemzetközi P.E.N. táviratával kapcsolatban.”

Brazília: „Felhívásuk nyomán a Brazil P.E.N. kifejezi mély együttérzését a magyar írókat és értelmiségieket ért rettenetes csapással szemben, teljes szolidaritásunkat fejezzük ki a P.E.N. elvek alapján. Hector Feoes”

Bulgária: „Köszönjük, hogy továbbították nekünk a Magyar P.E.N. felhívását. Érintkezésbe lépünk a Magyar P.E.N. Központtal. Boyan Bolgar titkár.”

Kanada: „A kanadai P.E.N. szíve legmélyéből együtt érezve a magyar írókkal, biztosítja őket a P.E.N. nézetek legmélyebb egységéről. Helen Guton.”

Hongkongi Kínai Központ: „Üdvözljük a magyar írókat. Meghajlunk a bátor harc előtt. A kínai írók az ő oldalukon vannak abban az órában, melyben egy halhatatlan eposz születik, ahol megszólal a szabadság harangja. Jack Wong.”

Chile: „Végrehajtó bizottságunk egyhangú egyetértését, izzó együttérzését és szolidaritását fejezi ki a hősi magyar nép iránt. Ricardo Latcham.”

Dánia azt sürgönyzi, hogy közvetlenül fejezte ki szolidaritását.

Írország: „Rendkívüli ülésünkön az éjjel egyhangú szolidaritásunkat és együttérzésünket szavaztuk meg a magyar írókkal. Arthur Rae.”

Észtország: „Csatlakozunk a Magyar P.E.N. felhívásához és elítéljük a Szovjet véres terrorját. Követeljük valamennyi elnyomott nemzet szabadságát.”

Finnország: „A Finn P.E.N. teljes szolidaritását fejezi ki a Magyar P.E.N. iránt és békés megoldást remél. Suolahti Barck Helleman.”

Franciaország köszönti elnökének fellépését a november 10-én tartott ebéd alkalmával.

Görögország: „Határozottan elítélünk minden erőszakos cselekedetet, és [kifejezzük] mély együttérzésünket magyar író társaink iránt, az orosz hadsereg által előzőnlött országuk szenvedései közepette. Aghisteros Tatiana Millex.”²¹³

Hollandia „Kijelenti együttérzését a Nemzetközi P.E.N. sürgönyével, és hajthatatlan hűségét a P.E.N. alkotmány iránt. Az alkotmányt kötelezőnek minősíti minden tag számára.

²¹³ Az igazság kedvéért itt meg kell jegyezni, hogy a velünk közölt szöveg csak kivonat; a többi előtűnik ismeretlen. [Jean de Beer jegyzete]

ra. A Szovjetunió magyarországi fellépésének helyeslését vagy mentését összeférhetetlennek tartja a P.E.N.-hez való tartozása folytán.”

Indonézia: „Az Indonéziai P.E.N. teljes mértékben helyesli a Nemzetközi P.E.N. tiltakozását a magyarországi orosz megszárlásokkal szemben. Alisjahbana.”

Észak-Írország: „Legmélyebb együttérzését és helyeslését fejezi ki a magyar írók és értelmiségiek iránt rettenetes harcukban.”

Ízrael: „Teljes mértékben együtt érzünk a magyar írókkal és értelmiségiekkel a szenvedés és a veszély órájában.”

Olaszország: „Teljesen szolidárisak vagyunk a magyar felkelés iránt. Ignazio Silone.”

Jamaica: „Megkaptuk a Magyar P.E.N. üzenetét, teljes szívvel és lélekkel vele vagyunk.”

Japán: „A Japán P.E.N. mély együttérzését fejezi ki a magyar írók és értelmiségiek iránt. Yasunari Kawabata.”

Lettország: „Teljes és szívélyes szolidaritásunkat fejezzük ki az értelmiségiek iránt küzdelmükben.”

Libanon: „A Libanoni P.E.N., válaszolva a Magyar P.E.N. felhívására, üdvözlését küldi a nagy szerencsétlenségben, tiltakozó szavát emeli fel az erőszak alkalmazása ellen. Az ENSZ elvei, az emberi jogok nevében kéri a magyar kormányt, ne árulja el a világ közvéleményének és a XX. kongresszus elveit.²¹⁴ Feltétlenül biztosítani kell mindenütt az ember szent jogait, főleg a szabadságot, melyből Libanon hagyományosan meríti erejét. Camilla Aboussouan.”²¹⁵

Lengyelország: „Válaszolva a nemzetközi elnökség felhívására, a Lengyel P.E.N. Club, szolidárisan az egész lengyel nemzettel, legmélyebb együttérzését fejezi ki a testvéri magyar nemzet iránt, amely a legutóbbi napokban a legszörnyűbb tragédiát élte át. Együtt érezve magyar író társainkkal, kijelentjük, hogy erkölcsi támogatásban részesítünk minden olyan kezdeményezést, amely a legutóbbi magyarországi események következményeit enyhíti, és segítséget nyújtunk a tragikus események áldozatainak. Jan Parandowski elnök, Maria Dobrowska alelnök, Michal Rusinek főtitkár.”

Skócia P.E.N.: „A skót írók [szervezete] legmélyebb együttérzését és szolidaritását fejezi ki a Magyar P.E.N. felhívása iránt, és meghatottságát a magyar nép harcában tanúsított bátorsága által [!]. John Oliver elnök, Frederic Lumley titkár.”

Dél-Afrika (afrikaan): „A sürgönyt megkaptuk. Az Afrikaan P.E.N. a Magyar Központnak szívélyes együttérzését fejezi ki ebben a rettenetes harcban. Kívánjuk, hogy a harc ne legyen hiábavaló. Dirk Coetze.”

Dél-Afrika (angol): A Dél-afrikai P.E.N. teljes együttérzését fejezi ki a harcoló magyar írók és értelmiségiek iránt. Kérünk értesítést, mihelyt megalakul a menekült írók segélyalapja. Sowden.”

Svédország: „Köszönjük a sürgönyt. 26 író, a Svéd P.E.N. tagja november 5-én levelet intézett a szovjet írók szövetséghez és kérte őket, hogy vállaljanak szolidaritást a magyar írókkal, A levelet nyilvánosságra hozta a sajtó és a rádió is. Ragnar Svanström.”

Svájc (Génf): „A román Svájc Központja mély szolidaritását fejezi ki a haza szabadságát és a gondolat méltóságát védelmező magyar írók és értelmiségiek iránt. Golay elnök, Brutsch főtitkár.”

Törökország: „A Török P.E.N. Club közli mély megindultságát a magyarországi tragikus eseményekkel kapcsolatban, és kifejezi szolidaritását, valamint együttérzését a magyar írók és értelmiségiek iránt. A Török P.E.N. Club meg van győződve, inkább, mint valaha, hogy szükség van arra, hogy a világ minden írója, nemzetiségre való tekintet nélkül, kéz a kézben járva védelmezze meg az emberiséget és jövőjét. Halide Edib elnök, Firker Adil főtitkár.”

USA (New York): „Vigyázzunk, nehogy olyat tegyünk, ami veszélyeztetné a Magyar P.E.N. tagjait. Mit javasolnak Önök? James Putnam.”

USA (Los Angeles): „A Los Angelesi P.E.N. teljes szolidaritását fejezi ki a magyar írók és értelmiségiek iránt, és reméli, hogy bátor harcuk a szabadságért hamarosan véget ér. Oliver Carsson elnök, Miriam Blanton Huber titkár.”

Jiddis (New York): „Együttérzésünket fejezzük ki a magyar nép írói és értelmisége iránt, a szabadságért és függetlenségért folytatott harcaiban. Shlome Bickel elnök, Lena Feinberg titkár.”

A sajtó beszámolt André Chamsonnak Pandit Nehrunál, az Indiai P.E.N. tiszteletbeli elnökénél tett lépéséről, és közölte felhívását az ENSZ-hez egy „szellemi Vöröskereszt” létesítésére. November 24-én a Nemzetközi Titkárság a következő sürgönyt kapta Budapestről, amely az első fellépés hitelességét minden vonatkozásban megerősíteni látszik: „Köszönjük azt a számtalan együttérzési megnyilatkozást, melyet velünk szemben tanúsítottak. Hozzák a világ valamennyi népének tudomására, hogy [az] egész népünk által folytatott harc a nemzeti szabadságért nem egy ellenforradalmi kísérlet. Kérjük, közöljék a fenti üzenetet a nemzetközi központokkal. Köszönet. Ne feledkezzenek meg rólunk. A Magyar P.E.N. bizottsága nevében: Képes Géza.”

A francia központ magatartását az 1956. XI. 10-én tartott ebéd mutatta meg véglegesen. És ha tudjuk is, hogy a tragikus ügy alkalmából a Holland P.E.N. ketté oszlott, tudjuk azt is, hogy a budapesti visszahatás a hála és a ragaszkodás volt.

A Magyar Írószövetségnek hatósági úton való betiltása csak élénk visszahatásokat tudott kelteni a P.E.N. központokban. A hatalommal való hallatlan visszaélés, amely egy drámaíró és egy újságíró 1 évi börtönbüntetését halálbüntetésre változtatta, heves méltat-

²¹⁴ Az SZKP 1956. febr. 14–25-i kongresszusáról van szó; 25-én hangzott el Hruscsov „titkos beszéde”, melyben úgymond leleplezte a sztálinizmus bűneit.

²¹⁵ Lásd I. sz. lábjegyzet a 4 oldalon. [Jean de Beer jegyzete]

lankodást váltott ki, és aggodalomra adott okot az írók és a hatalom közti viszony alakulását illetően.

Nem hisszük, hogy a fentiekben valami is vétene a logika vagy a józan ész ellen. Bölöni György egy nagyon érélyes cikkben szemére veti a Nemzetközi P.E.N.-nek, hogy egy meghatalmazás nélküli egyén, valamint helytelen és célzatos hírek által engedte magát félrevezetni.²¹⁶ Az igazság kedvéért meg kell állapítani, hogy a Nemzetközi P.E.N. és a francia központ által [a magyar Pennek] küldött kérések, helyes információkért, megválaszolatlanul maradtak. Sőt még több: Bölöni György több napot töltött Párizsban 1957. június végén, és nem találta szükségesnek azt, hogy meglátogassa a nemzetközi elnököt, hogy vele az igazságot közölje. Ha tehát az információk nem voltak kielégítőek, a felelősség világosan meg van állapítva.

Utolsó pont. A száműzetésben élő írók egy kérdést intéztek a tokiói kongresszus elé a Magyar P.E.N. Központ felfüggesztésére a PEN-alkotmány megsértéséért. A nemzetközi elnök és a francia kiküldött által is, főként pedig a japánoktól támogatva úgy vélte, hogy meghallgatás nélkül nem lehet ítélni, és ilyen kétélű dologgal nem szabad kockáztatni a P.E.N. egységét.

A mindenki által elfogadott egységes álláspont mellett ki kell fejeznünk sajnálkozásunkat a felett, hogy a Magyar P.E.N. megbízottai ahelyett, hogy szembenéztek volna a dolgokkal, jobbnak tartottál a menekvést és a távollétet. Ezt annál is inkább sajnáljuk, mert a sürgönyök, melyek ezt az elhatározást bejelentik –, és amelyek eredetijét irattárunkban őrizzük – küldő forrásaként nem a P.E.N., hanem az ÁLLAM szerepel, és a „hivatalos” szót tartalmazó bélyegzővel vannak ellátva. Örölnénk, ha ez azt jelentené, hogy magyar kartársaink nem dönthettek szabadon arról, hogy jöjjenek-e, vagy ne; bizonyos, hogy nem valami fényes reménység, de ha mindent tekintetbe veszünk, vajon nem jobb-e a felkényszerített lehetetlenség, mint a visszautasítás...

²¹⁶ *A Magyar PEN az ellenforradalomban. Dok 99.*

*David Carver nemzetközi főtítkári memoranduma
Bölöni Györgyhez, a Magyar Pen Club vezetőjéhez
(1957. december)²¹⁷*

- 1.) A Nemzetközi Központ nyilvántartása szerint nincs jelentés arról, hogy a Magyar Központ prof. Rubinyi 1952. máj. 29-én kelt levele óta megtartotta volna az évi közgyűlést.

Kérdés: Nem tartottak évi közgyűlést? Ha nem, miért.

Megjegyzés: 1.a.

1954-ben a Skót Központ egyik tagja meglátogatta Budapestet és az után felkereste a Glebe House-t. Azt mondotta nekem, hogy találkozott Heltaival, Rubinyival, Bölönivel (az Írók Alapjának [Irodalmi Alap] vezetője), Benedek Marcellel, Kodály [Zoltán]al és Lukács [Györggyel]. Mindezek tagjai a Magyar Írók Szövetségének, mely olyasféle szerepet tölt be, mint itt a P.E.N.

(Ebből csak arra lehet következtetni, hogy nincs nyoma a P.E.N. akkori létezésének.)

Ennek megfelelően írtam 1954. január 28-án Prof. Rubinyinak:

„Érdeklődéssel hallottam Neil Stewart úrtól arról, hogy találkozott Önnel és a Magyar P.E.N. más kiváló tagjaival... Stewart úr csak nagyon általános képet tudott nekem nyújtani. Nagyon örülnék, ha találna időt arra, hogy üléseikről nekem jelentést tenne...”

Rubinyi professzor 1954. február 5-én a következőképp válaszolt:

„Nagyon örültem közlésének Neil Stewart urat illetően, de az igazság kedvéért meg kell jegyeznem, hogy személyesen nem voltam jelen Stewart úrnak Bölönivel és Háyjal folytatott beszélgetésénél.”²¹⁸

Kérdés: Mit jelentsen Rubinyi professzor ezen cáfolata és miért nem tudott Stewart úr kapcsolatot találni a Magyar P.E.N. Központtal?

²¹⁷ London, 1957. dec. G.m.

²¹⁸ Az 1949 februárjában létrehozott Nyolcas Bizottság (Dok 93) ugyancsak 1954. febr. 5-én tartott ülésén Bölöni bejelentette: „a közelmúltban itt járt Neil Stewart angol író, az angol Pen-Club tagja, érdeklődött a Magyar Pen Club helyzete iránt, s vele Bölöni György és Háy Gyula, valamint más frótársak is, akik a Pen Club tagjai, megbeszélést folytattak. Rubinyi Mózes ügyvezető jelenti, hogy a N. Stewarttal való megbeszélésekre hivatkozással a Pen Világszövetség főtítkára hozzá intézett leveleiben örömet fejezte ki a Magyar Pen Club munkája, helyzete felett, és a fentiekkel való megbeszélések alapján tájékoztatást kért. Az ügyvezető a történelmi igazság kedvéért megjegyzi, hogy Stewart nyilván félreértésből referált úgy Londonnak, hogy ő a Magyar Pen Club ügyvezetőjével beszélt, holott ő azon a megbeszélésen jelen nem volt, Stewart urat nem ismeri. [...] A Nyolcas Bizottság megbízta az ügyvezetőt, hogy a Pen Világszövetség főtítkárának ez értelemben válaszoljon.” *Jegyzőkönyv a Magyar Pen Club Nyolcas Bizottságának 1954. február 5-én tartott üléséről.* G. Bölöni György elnök aut.

[Memorandum 1957. 2-ik oldal:]

Megjegyzés: 1.b.

A P.E.N. Club legutolsó választásai Budapesten 1947-ben történtek és az eredmény a következő volt:

Elnök: Heltai

Első titkár: Passuth

Második titkár: Ottlik

Kérdés: Így van ez?

2.) David Carver 1957. május 7-i levelére, mely így hangzott:

„Kedves Rubinyi Professzor,

bizonyos feltűnés volt észlelhető a Nemzetközi Végrehajtó Bizottságnak múlt hónapban, Londonban tartott ülésén, amikor felolvastuk a Magyar P.E.N. kedves üdvözlő táviratát, és az üdvözlésben az Ön aláírásán kívül [a] Bölöni úré is szerepelt, mint elnöké. Nem értesültem hivatalosan e kinevezésről, és ezért nagyon hálás volnék, ha mielőbb közölné velem megválasztásának időpontját és annak körülményeit. Remélem, Heltai Jenő továbbra is jó egészségnek örvend...”,

Rubinyi professzor a következőképpen válaszolt 1957. május 23-i levelében:

„Ami az elnökség kérdését illeti, tisztelettel értesítem, hogy e vonatkozásban egy félreértés áll fenn. Bölöni György úr a Nyolcas Bizottság elnöke, melyet a legutóbbi közgyűlés az ügyek vezetésével bízott meg. Ez a bizottság, melynek elnöke Bölöni, 1956-ban tartott ülésén önmagát egészítette ki több kiváló íróval, és ez a bővített Nyolcas Bizottság kezdte meg múlt ősszel a közgyűlés összehívásának előkészítését. Az új elnököt ez a közgyűlés fogja megválasztani.

Heltai Jenő, a Magyar P.E.N. örökös tiszteletbeli elnöke több év óta súlyos betegen fekszik. Legutóbb megkapta az írók legmagasabb kitüntetését, a Kossuth-díjat.”

Kérdés: Miért használtak egy P.E.N.-tisztviselő megválasztására ilyen szabálytalan módot?

[Memorandum 1957. 3-ik oldal:]

3.) A Magyar P.E.N. működésének hiánya.

Budapesti jelentések híján a következő közléseknek igen nagy jelentősége van:

a) A Magyar Központ egyik volt tagjának 1957. április 22-i közlése:

„Ma nem hallunk a Magyar P.E.N. Clubról, hacsak nem azt, hogy az »elnök« vagy másvalaki külföldre utazik egy kongresszusra, de nincsenek ülések, estélyek, jelen-

tések. Az írókra rossz idők járnak, és a nem létező P.E.N. Club ezen nem tud segíteni. De ha valaki nem létezik, miért kiáltja ki, hogy ő mégis létezik.”

b) 1957 augusztusában Aczél Tamás a következőket mondja:

„1949 és 1953 között Magyarországon nem volt P.E.N. Központ; a kormány száműzte. Amikor Nagy Imre lett a miniszterelnök, újból beszélni kezdtek a P.E.N. szükségességéről. Ebben az időben valaki (senki sem tudja, ki) kinevezte Bölönit P.E.N.-biztosnak, és hallottunk Rubinyiról, mint valami titkárféléről. Amikor a Magyar Írószövetség titkára voltam 1945 nyarától 1955 nyaráig, a titkárság egyik ülésén valaki kijelentette, hogy egy 6 vagy 8 tagú P.E.N.-bizottság alakult. Tagjai voltak: Képes Géza, Bölöni György, Gergely Sándor, Rubinyi Mózes, Gereblyés László és jómagam. Ez a bizottság három hónappal a londoni kongresszus előtt összejött, hogy megtárgyalja a kiküldötték kérdését. A bizottság négy delegátust akart, de nem tudták, hogy a kormány hányat fog jóváhagyni. Ilyenformám »fontosság« szerinti listát állítottak össze, amennyiben csak egy, kettő stb. delegátus kiküldésére kerülne sor. A sorrend a következő volt: 1. Bölöni, 2. Képes, 3. Aczél, 4. Köpeczi [Béla] (az Állami Kiadó igazgatója). Gergely Sándor szintén kifogásolta jelölésemet, mondván, hogy túl jobboldali és megbízhatatlan vagyok ahhoz, hogy a magyar írókat egy imperialista országban képviselhessem. Tiltakoztam az ellen, hogy a P.E.N. Club bárkit is másodosztályú állampolgárnak minősítsen politikai magatartása miatt, és tagságomról lemondta, és elhagytam az ülést. Mindenki csendben hallgatta mind Gergely, mind az én közlésemet.

Egészen biztos vagyok abban, hogy a Magyar P.E.N. Club az utolsó 10 év folyamán sem szabályos ülést, sem közgyűlést nem tartott. Nem is volt tagság, azaz senkit sem vettek be az ifjabb írók közül, nem toboroztak, és ha valaki tag akart lenni, erre háború előtti tagsága címén tartott igényt. Senki sem tudott a P.E.N. Clubba bejutni, mert nem volt olyan hivatalos szervezet vagy iroda, amellyel levelezni lehetett volna; az ügyeket Rubinyi otthonában vagy Bölöni hivatalában, az ún. Irodalmi Alapnál intézték.”

Kérdés: Kérünk erre vonatkozó közlést.

4.) Az utóbbi 20 esztendő folyamán a Nemzetközi központ a Magyar P.E.N. Központtól semmiféle tagjegyzéket nem kapott.

Kérdés: Miért nem?

5.) A P.E.N. Alkotmány 3. pontjával ellentétben Önök:

a) a következő jelentést adták le a budapesti Irodalmi Újság 1955. július 2-i számában a P.E.N. bécsi kongresszusáról:

„Mostanában a P.E.N. egy nagyon exkluzív testület; nemzetközinek és az irodalmi szabadság védelmezőjének mondja magát, de ugyanakkor láthatólag és ténylegesen az imperialista érdekszféra íróinak szervezete. Miféle nemzetközi szervezet az olyan, amelyben [az] emigráns íróknak külön központjuk van – ahogyan Charles Morgan mondja: olyan íróké, akik a zsarnokság elől menekültek –, és amelyben vagy egy dél-koreai P.E.N. Club, de nincs észak-koreai; amelyben a hongkongi kínai íróknak van központjuk, de a Kínai Népköztársaság íróinak, a maga sok százmillió lakosságával, nincsen központja. Miféle nemzetközi szervezet az olyan, amelyben a Szovjetunió írói nem szerepelnek?”

- b) az Alkotmány 3-ik pontjával ellentétben az Ön szerkesztése alatt álló Élet és Irodalom 1957. július 5-i számában egy ellen nem jegyzett cikk jelent meg, mely a következő szakaszt tartalmazza:

„A P.E.N. szervezet, mely állítólag a népek közelítésének szolgálatában áll, szovjetellenes irány felé fordult; ez sajnálatos körülmény, annál inkább, mert hiszen ez ugyanaz a P.E.N., amely a kor szavának engedve, a tömegvélemény hatása alatt, a baloldali írók erőteljes küzdelmének eredményeként felmentette Charles Morgant, a szovjetellenes elnököt és a francia André Chamsont ültette helyébe.”

(Ez teljesen hamis beállítás: Charles Morgant a dublini kongresszus választotta meg 1953-ban három évre, a nemzetközi alkotmányszabályzatok értelmében. Ennek a határozott időtartamnak befejeztével helyébe André Chamsont választotta 1956-ban a londoni kongresszus, melyen Ön, mint delegált vett részt.)

Kérdés: Miért engedték megjelenni ezt a félrevezető cikket egy olyan lapban, melyet Ön szerkeszt?

- c) Ugyanaz az Élet és irodalom 1957. június 5-i cikkében kételkedik az 1956. november 3-i két sürgöny hitelességében, amelyek a világ íróihoz fordulnak és segítséget kérnek a magyar írók részére, valamint az 1956. november 26-i [24-i] sürgöny hitelességében is, melyben a magyar írók köszönetet mondanak kartársaiknak az általuk kifejezett együttérzésért. Kétségesse teszik itt ezen sürgönyök hitelességét.

Kérdés: Miért történik ez?

[Memorandum 1957. 6-ik oldal:]

A második Budapesten feladott tényleges sürgöny a Glebe House-ba teljesen szabályszerű úton jutott el. Pálóczi-Horváth György ezzel kapcsolatban a következőket mondja:

„1956. november 2-án több magyar író, akik régebben a P.E.N. Club tagjai voltak, összejöttek és elhatározták annak újjászervezését. Valóban demokratikus vonalon. Felszólították egy részüket, hogy forduljanak a világ P.E.N.-központjaihoz segítségért.

Ez volt az eredete a november 3-i és 24-i sürgönyöknek, amelyek alapján a Nemzetközi P.E.N. lépéseket tett. Magam személyesen jelen voltam a második sürgöny megszövegezésénél.”

A Bölöni és Rubinyi által aláírt [1957.] augusztus 21-i körlevél a következőket mondja:

„A fent említett központ (Nemzetközi Központ) 1956. november 24-én egy másik, Budapesten általunk ismeretlen személyek által feladott sürgönyt kapott.”

Kérdés: Kérünk erre a közleményre is magyarázatot.

- 6.) Kérdés: Szíveskedjék azt is közölni, hogy a Magyar Írók Tiltakozásának végén feltüntetett, több mint 200 névvel ellátott okmány szintén a budapesti P.E.N. Központtól jött-e?

- 7.) [A] Bölöni György és Rubinyi prof. által Londonba és Tokióba küldött sürgöny:

- a) „A Magyar PEN Club tiltakozik az országunk iránt ellenséges emigrált írókból összetevődő Száműzetésben lévő Írók Központja által a Nemzetközi Végrehajtó Bizottság szept. 1-jei tokiói ülésén szereplő napirendi határozati javaslat ellen, mely azzal vádolja a Magyar PEN Clubot, hogy megsérti az alapokmány pontjait, ez teljesen alaptalan, ellenkezőleg, a határozati javaslat az, amely diametriális ellentétben áll az Alkotmányban lefektetett célokkal, mely[ek] a szervezet feladatává teszi[k] a nemzetek közti kulturális kapcsolatok előmozdítását. A javaslat világos célja az, hogy megakadályozza a Magyar P.E.N. Club együttműködését a Nemzetközi P.E.N. Alkotmányban lefektetett célok megvalósításában, ezért a Magyar P.E.N., kéri a határozati javaslat elejtését minden vita nélkül, miután az a PEN szellemében össze nem férhető.

Bölöni György, a Magyar PEN elnöke

Rubinyi Mózes ügyvezető.”

Ez a sürgöny a Száműzetésben lévő Írók Központja által előterjesztett javaslatra vonatkozik, melynek szövegét az összes központokkal ismertettük. Amikor azt a Végrehajtó Bizottság 1957. szept. 1-jei tokiói ülésén tárgyaltuk, az élős véleménye az volt, hogy a sürgöny kísérlet volt arra, hogy egy szabályszerűen benyújtott ügy tárgyalását megakadályozza. Ez a PEN szellemével és a PEN Alkotmányával össze nem egyeztethető.

- b) Egy Londonba augusztus 27-én küldött sürgöny így szólt:

„Tekintettel arra, hogy a Nemzetközi PEN tokiói kongresszusa napirendre kívánja tűzni a Száműzetésben lévő Írók Központjának határozati javaslatát, amely a Magyar PEN Clubra nézve sértő, a Magyar PEN ezennel közli, hogy nem szándékozik magát a kongresszuson képviseltetni.

Bölöni György, a Magyar PEN elnöke

Rubinyi Mózes ügyvezető.”

Kérdés: Tudomással bírtak-e arról, hogy a Magyar PEN Clubnak fenti sürgönyben foglalt határozata ténylegesen azzal a következménnyel jár, hogy magát arról az alkalomtól [fosztja meg], hogy a benyújtott ügyben további hozzászólása legyen?

- 8.) London és Budapest között váltott több távirat között különösen a következő[k] igényel[nek] figyelmet:

[Memorandum 1957. 8-ik oldal:]

1957. jún. 20. D. Carvertől Bölöni részére:

„Ügy értesültem, hogy Bibó István le van tartóztatva aggódunk Déry Tiborért, Kardos Lászlóért népi kollégium volt igazgatójáért és másokért. Kérjük az ügyet megvizsgálni és engem értesíteni.”

1957. júl. 16. A lon[doni]penclubnak Bölöni[től] és Rubinyitól:

„Bölöni hosszabb ideig távol volt Budapesttől ezért csak most válaszolunk. Déry, Kardos, Bibó le van tartóztatva, de jó egészségben vannak, aggodalomra nincs ok.”

1957. szept. 26. Bölöninek D. Carvertől:

„Mélyen megdöbbsentünk attól a közléstől, hogy Déry Tibort halálra ítélték. Kérünk sürgönyi információt. Ha a hír igaz, kérjük azonnal tiltakozzanak.”

1957. szept. 27. A lonpenclubtól Bölönitől:

„A Déry-per tárgyalása még nincsen kitűzve. Kérjük ne adjanak hitelt tendenciózusan terjesztett hamis híreknek.”

Megjegyzés: [Az] „aggodalomra nincsen ok” teljesen félrevezető, éppen úgy, mint a „kérjük, ne adjanak hitelt tendenciózusan terjesztett hamis híreknek”: a tény az, hogy Déryt, Zelk [Zoltán]t, Tardos [Tibor]t és Háy [Gyulát] a törvényszék elítélte.

1957. október 30. Bölöninek Chamsontól és Carvertől:

„Meg vagyunk döbbenve attól a hírtől, hogy Déry, Háy, Tardos, Zelk ügyét titkosan tárgyalják. Kérjük, tegyék meg a tehető legerősebb tiltakozást azonnal. Kérünk sürgönyi hírt.”

Megjegyzés: Erre a sürgönyre semmiféle választ nem kaptunk, és semmi jel nincs arra vonatkozólag, hogy a Magyar PEN Központ a hatóságoknál tiltakozott volna a tárgyalás ellen, vagy azon tény ellen, hogy az titkos volt. Mind a tárgyalás, mind annak körülményei kötelességévé teszik a szóban forgó PEN Központnak, hogy megfelelő lépéseket tegyen a P.E.N. Alkotmány szellemében.

Kérdés: Miért nem kaptunk választ 1957. október 30- sürgönyünkre? És miért nem történt semmiféle tiltakozás?

1.) Nem tartottak évi közgyűlést? Ha nem, miért?

A régi alapszabályok értelmében való „közgyűlést” évek óta valóban nem tartottunk. Ennek magyarázatát emlékezetünk szerint többször jeleztük. Hazánkban 1948 égen törvényes intézkedések következtében az összes irodalmi társaságok megszűntek, illetve összeolvasztattak. Egyetlen kivétel a Magyar Pen Club volt, amelynek működését bizonyos átmeneti – lényegében formális – megszorítással engedélyezték. A Magyar Pen Club 1949. febr. 11-én tartott közgyűlésén a Magyar Pen Club ügyeinek vitelére Nyolcas Bizottságot küldött ki.²²⁰ Erről akkoriban újság-kommuniké jelent meg magyar és külföldi lapokban, és erről az akkori főtítkárt, nemes barátunkat, boldogult emlékü Hermon Ould-t értesítettük. Az egyesületek felülvizsgálata adminisztratív szempontból nálunk – s tudomásunk szerint mindenütt a világon – miniszteriális feladat (nálunk évekig a Belügyminisztériumnak volt tiszte, jelenleg a Művelődésügyi Minisztériumé), s megnyugvással állapíthatjuk meg, hogy nehéz helyzetekben Budapesten és Londonban sikeresen és eredményesen teljesíthettük kötelességeinket. A Világ Központ összes rendelkezéseit végrehajtottuk, a tagdíjat befizettük, a kongresszusokon delegátusaink által részt vettünk (kivéve a nizzait, amelyre egyik delegátusunk nem kapott vízumot, s erről Bölöni György elnök és Rubinyi Mózes ügyvezető aláírásával nyilatkozat jelent meg francia és más világlapokban), és működésünk ellen a nálunk lefolyt ellenforradalmi mozgalmat megelőzően se itthon, se Londonban kifogás fel nem merült.

a) Stewart dolga.

Ami Stewart úr dolgát illeti, ő 1954-ben nem a Magyar Pen Club, hanem a Kultúrkapcsolatok Intézete vendége volt. Az ő fogadására meghívták a Magyar Pen Club több tagját, az akkori Írószövetség képviselőjét, s másokat is. A Margitszigeten asztalnál ültünk, minthogy Stewart úr akkori látogatását afféle szórakozási utazásnak hittük – hiszen csak most derült ki, hogy neki a Pen részéről hivatalos megbízása volt –, de arról fogalmunk sem volt, hogy ő magyar írókkal, mint a Pen tagjaival akart volna kapcsolatot teremteni. Mi ezen az ötórai teán, Rubinyi és én, részt vettünk, de miután Rubinyi távolabb ült Stewart úrtól, az igazságnak megfelelően állapította meg, hogy nem volt ott annál a beszélgetésnél, amelyet Stewart úr Bölönivel és Háy Gyulával folytatott. Fogalma sem lehetett arról, hogy mint beszéltek egymás között. Ha Stewart úr, mint

²¹⁹ G. K.n. [1958] A.n. Az első oldalon Bölöni György kézírásos R. M. jelzésével.

²²⁰ L. Dok 93.

a Pen Club megbízottja akart volna velünk hivatalosan tárgyalni, annak semmi akadály nem lett volna.

b) Nincs ügy.

A Magyar Pen Club az 1948. évi közgyűlésen (tehát az utolsó úgynevezett szabályszerű közgyűlésen) nem három tagot választott (a három jelzett név tulajdonosai közt egyiknek bizonyos célja lehetett, hogy így a tényeknek meg nem felelő választási jegyzéket közölt). Ezen a közgyűlésen a következő teljes tisztikart választottuk meg:

Elnök: Heltai Jenő

Társelnökök: Kassák Lajos, Márai Sándor, Zilahy Lajos

Ügyvezető alelnök: Rubinyi Mózes

Alelnökök: Balázs Béla, Benedek Marcell, Kárpáti Aurél, Kodály Zoltán, Wesselényi Miklós

Főtitkár: Passuth László

Titkár: Ottlik Géza

Id. gazdasági titkár: Borbély László, helyettese Szombathy Viktor

Id. gazdasági ellenőrök: Balassa Imre, Radó [Rédey] Tivadar, Rexa Dezső

Tiszteletbeli tagok: Lyka Károly, Schöpflin Aladár, Vámbéry Ruzssem, Voinovich Géza.

Mint jeleztem, 1949. febr. 11. óta ez a Nyolcas Bizottság intézte a Pen Club ügyeit. Időközben ebben a bizottságban személyi változások történtek elhalálozás, külföldi tartózkodás, továbbá amiatt, hogy Heltai Jenő magas korára és betegeskedésére való tekintettel lemondott a Nyolcas Bizottság első ülésén, őt örökös tiszteletbeli elnöknek választottuk, és az ügyek vezetésére, mint elnököt, Mihályfi Ernőt választotta meg a bizottság. Néhány hónapra rá azonban ő, elfoglaltságaira való hivatkozással, lemondott, s ekkor Bölöni Györgyöt választotta meg a bizottság, aki addig a Magyar Népköztársaság hágai követe volt, s már előbb képviselte a koppenhágai nemzetközi kongresszuson a Magyar Pen Clubot. Erről annak idején a londoni központot, Hermon Ould főtitkárt értesítettük.

2.) Az én elnökségem dolgában Carver főtitkár és Rubinyi ügyvezető válasza, valamint az előző pontban kifejtettek világosan megjelölik a valóságot.

3.) A Magyar Pen Club „működésének hiánya”.

Főtitkár úr nagy csodálkozásunkra idézi a „magyar központ egy volt tagjának” 1957. április 22-i közlését. Nagyon megtisztelne, ha nem névtelenek kijelentéseit idézné, hanem megadná az illető nevét is, mert akkor megfelelőbben tudnánk választ adni, és meg tudnók állapítani, hogy az illető tagja volt-e a Magyar Pen Clubnak. Ami pedig a Pen-rendezvényeket illeti, hivatkozunk Rubinyi Mózes ügyvezető éveken át küldött jelentései-

re, amelyek szerint a Walt Whitman-, Heinrich Heine- és más ünnepségekre, amelyeken a Pen Club részben, mint rendező vett részt. [törölve: Pl. Romain Rolland.] A névtelen bemondó a tényleges helyzetet kiforgatva beszél, nagy általánosságban. Ami pedig Aczél Tamás Kossuth- és Sztálin-díjas írónak szavaira vonatkozik, arra csak ennyit:

Nem felel meg a valóságnak Aczél Tamásnak az az állítása, hogy 1949–1953 között Magyarországon a kormány a Pent száműzte. A Pen igenis működött, külföldi kongresszusokon mindig képviseltette magát, és befelé tájékoztatta a tagságot a történetekről. Rubinyi Mózes 1945 óta a Pen ügyvezető titkára, amint az Önökkel éveken át rendszeresen folytatott levelezéséből kiderül. Aczél Tamás úr tehát ebben a tekintetben, min sok más dologban is, hazudik. Valótlan az az állítása is, hogy nekem, mint elnöknek, szereplésem ekkor kezdődött volna. Aczél Tamás úr régebben nem vett részt a magyar irodalmi életben, s így a Pen működését sem ismerheti. A Pennek nem is volt tagja s így, mint az Írószövetség funkcionáriusa került kapcsolatba a Pennel. Szóba került a kiküldetése a londoni kongresszusra, de miután már akkor erkölcsi és politikai magatartása miatt ezt a méltatlanul Sztálin-díjassá emelt író nem tartottam [kézírással javítva: tartottuk] megfelelőnek, kiküldetését nagyon helyesen mellőztem [kézírással javítva: mellőztük].

Amint azonban a körülmények lehetővé tették, hogy ebben a dologban is intézkedjünk, előkészítettük közgyűlésünket, és a londoni kongresszusról hazatért kiküldöttünk beszámolójának meghallgatására 50–60 régebbi tagját hívtuk meg a Pen Clubnak azzal, hogy, minthogy a tagok lakásjegyzései nem voltak teljesek, a maguk részéről a tagok adják tovább a meghívást az általuk ismert Pen-tagok részére is. Budapest ostroma, a háborús viszonyok, az elköltözések és halálozások lehetetlenné tették egy pontos lakásregiszter felállítását. A nehéz átmeneti időkben a Pen Club irodája adminisztratív és postai okokból Rubinyi Mózes lakásán működött, később pedig áttettük üléseinket az Újságíró Szövetség házában székelő Irodalmi Alaphoz, és egy kezdődő kooperáció az Írószövetség és a Pen Club között a Magyar Írók Szövetségének helyiségeit jelölte meg üléseink helyéül.

4.) A tagjegyzék kérdése.

Hogy a Nemzetközi Központ az utóbbi 20 évben tagjegyzéket nem kapott tőlünk, abból a felelősség minket csak az utolsó 13 évre vonatkozólag illet meg. A fasiszmustól való felszabadulásunk előtti időkben a Magyar Pen Club ügyeit Radó Antal elnök és Mohácsi Jenő főtitkár intézte egészen 1945-ig, mártírhálalukig. Egy tagrevízió 1945 előtt foglalkoztatta a Magyar Pen Club vezetőségét. Tudvalevő, hogy Magyarország fasiszta, antiszemita kormányzás alá került, vezetőinknek már akkor nagyon nehéz volt a helyzete, hiszen tudjuk, hogy mindkét vezetőnket elpusztították. Ezekben az izgalmas időkben a tagrevíziót halogatták, a mi 13 évünkben pedig a Magyar Pen Club keretszerű működése nem látszott alkalmasnak ilyen radikális operáció végrehajtására. Az akkori Írószövetség tagrevíziója

olyan izgalmakat keltett magyar írói körökben, hogy a Pen Club egy tagrevíziója egész működését veszélyeztette volna.

5.) [törölve: Az 5.) pontban feltett kérdésekre összefoglalóan válaszolunk, de úgy, hogy külön-külön is megadjuk a választ.]

Önök bennünket tesznek felelőssé a budapesti Irodalmi Újság 1955. VII. 2-i számában a Pen bécsi kongresszusáról szóló tudósításért. Fel kell hívnunk figyelmüket arra, hogy ez a lap a Magyar Írószövetség Irodalmi Újságja volt, szerkesztésében nem vett részt a Pen Club vezetősége, s ha valaki felelősséggel tartozik a közölt cikkért, elsősorban a lap szerkesztősége az, amely a Magyar Írószövetség vezetőségének irányítása alatt állott, amelynek Aczél Tamás úr titkára volt. De ami az inkriminált cikk megállapításait illeti, azok bizony megfelelnek a tényeknek. Ami a b.) pontot illeti, az Élet és Irodalom idézett számában tényleg van egy helytelen fogalmazás, s ez az, [mely szerint] mintha Charles Morgant a tömegvélemény hatása alatt, a baloldali írók erőteljes küzdelmének eredményeként mentették volna fel az elnökség alól, mert hiszen, írják Önök, elnöki megbízatása lejárt s így került az elnöki székben André Chamson. Mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a boldogult Morgan úr tényleg szovjetellenes magatartást tanúsított a bécsi kongresszuson elmondott beszédében, ami nagy elégedetlenséget váltott ki a küldöttek között, sőt az UNESCO küldöttjét is felszólalásra készítette. Tagadhatatlan, hogy a londoni kongresszus egészen már atmoszférában gyűlt össze, s mindazok a beszédek, amelyek ott elhangzottak, a békés együttműködést hangoztatták a világ írói között, hogy csak a hivatalos megnyitóbeszédre utaljunk, ami kifejezetten rámutatott [a] Bulgaryin és Hruscsov londoni látogatásával előállott tisztultabb politikai helyzetre. Meg kell mondanunk, hogy [a] sajnós, emigránsokkal egyetértésben, vagy [az] azok kezdeményezésére történt akciók a Pen Világszövetség pártpolitikai tilalmával sokszor alig összeegyeztethetők. A volt elnöknek, néhai Morgannak e körben való szereplése több Pen Club helytelenítésével találkozott. Az a körülmény, hogy a Pen Világszövetség világszövetségi jellegének nem erősítése az, hogy benne nem vesznek részt a Szovjetunió írói és a kínai írók sem, ez nem csak logikailag, hanem materialiter is megtámadhatatlan, hiszen a kérdés évek óta foglalkoztatja a nemzetközi Pen vezetőségét is. Így pl. Zürichben, 1947-ben magánbeszélgetésben a boldogult emlékü főtitkár, Hermon Ould előtt egyik delegátusunk feltette a kérdést, felvetette az a hiányossági gondolatot. Ould sajnálkozva azt mondotta, hogy a probléma megoldása kétségtelenül a legnagyobb nemzetközi feladat. Ami a sürgönyök hitelességének kérdését illeti, e csoport újjászervezési munkálatairól most hallunk először, ami már magában megerősíti az illetéktelenség vádját. Egy azonban bizonyos, az, hogy Pálóczi-Horváth György a Magyar Pen Clubnak tagja nem volt, nem szerepel legrégibb taglistáinkon sem. [törölve: Erre a kérdésre még visszatérünk.]

A sürgönyökre vonatkozólag megismételhetjük: azokat nem a Magyar Pen Club elnöksége küldötte és adta fel, s így az Élet és Irodalom 1957. júl. 5-i cikke közli az igazságot a sürgönyök dolgában. Ezeken a sürgönyökön sem az elnök Bölöni, sem az ügyvezető Rubinyi aláírása nem szerepelt, tehát a londoni központ nem a Pen hivatalos vezetőségének megkeresésére tette meg intézkedéseit, hanem a magyar ellenforradalmi frakciónak, amelynek nem volt joga a Pen nevében intézkedni. Ez áll az első táviratra, de még inkább a Képes Géza második táviratára, amelynek elküldéséről csak az Önök Pen lapjából, a Pen News-ből vettünk tudomást. Mint ahogy különben általában mindarról, ami az elküldött táviratok nyomán történt, annak fejleményeiről és hatásáról, az Önök lapjából értesültünk. Mi nem az elküldött táviratok hitelességében kételkedtünk, hanem azok hivatalos jogosultságában, mert Önök is jogtalanak tartanák, ha a Nemzetközi Pen Club vagy az Angol Pen Club részéről nem az elnök, az igazgató vagy a titkár hivatalos aláírásával kapnánk táviratot, hanem egyetlen tag aláírásával, vagyis nem Mr. Chamson, nem Carver aláírásával, hanem egy Pen-tag aláírásával, és mi erre intézkednénk a miénkhez hasonló, tragikus időben. Önök hivatkoznak Pálóczi-Horváth György nyilatkozatára, amely szerint november 2-án több magyar író, akik régebben a Pen tagjai voltak, elhatározták, hogy a Pen Clubot újjászervezik, és a Pen központhoz fordulnak segítségért. Ez a csoport akcióba is lépett. Önök kifogásolják a mi működésünket, de nem kifogásolják azt, hogy Pálóczi-Horváth György, aki soha a Magyar Pen Clubnak tagja nem volt, és más írók, Önökhöz fordultak a Pen nevében.

6.) A magyar írók tiltakozásának aláírói részben Pen-tagok, de részben nem Pen-tagok. Egyes írók sértésnek vették, hogy aláírásuk hiányzott, és kérték nevük pótló felvételét, ami meg is történt. Ami a magyar íróknak az ENSZ Ötös Bizottságának a magyar ügyben való indítványa elleni tiltakozását illeti, ezt az ívet 250 író írta alá. Ebben az akcióban a Magyar Pennek semmiféle szerepe nem volt. A körlevelet nem a Pen, hanem az Irodalmi Tanács küldte ki.

7.) A Tokióba küldött tiltakozó sürgöny jogos, helyes és méltányos volt. Nézetünk szerint a Pen szellemével és a Pen alkotmányával az nem egyeztethető össze, hogy [a] hazájukat rágalmazók egy világpolitikai harc fizetett eszközei, [akik] odaülhetnek vádlókként egy nagyhirű világszövetség asztalához. A félrevezetett írók és a Pen Clubok egész sorának nem szerezhettük meg azt az alkalmat, hogy bennünket, s általunk szépen konszolidálódó hazánkat jelenlétünkben gyalázzhassák.

8.) A Bibó István, Déry Tibor (kétszer is), Kardos László, Zelk Zoltán, Tardos Tibor, Háy Gyula ügyében küldött sürgönyökre csak azt felelhettem, ami az igazságnak megfelelt. Itt nem szabadságkorlátozásról volt és van szó, hanem olyanok megbüntetéséről, akik

bűnt követtek el. Ennek megállapítása igazságügyi, és nem irodalmi kérdés. Fel kell hív-
nunk a figyelmet arra, hogy egyáltalán nem egyeztethető össze a Pen Charter szellemével,
ha [a Nemzetközi Pen] politikai ügyekbe ártja magát, és beavatkozik egyes államok bel-
ügyeibe. A magyarországi ellenforradalmi eseményekről való állásfoglalásában a Pen Vi-
lágsszövetség ezt cselekedte. Azok a nem a mi elnökünk és igazgatónk aláírásával kiküldött,
tehát nem hivatalos táviratok az egész világ írói közvéleményét hazánk és törvényes kor-
mányunk ellen hangolták, és olyan szovjetellenes és kommunistaellenes állásfoglalásokat
váltak ki, amelyek ellen csodálkozunk, hogy a Pen-vezetőség nem tiltakozott, vagy leg-
alábbis nem tartotta kötelességének érdeklődni az iránt, hogy a küldött táviratok hivatalo-
sak-e, és bizony sietett a nem hivatalos táviratokat a Magyar Népköztársaság ellen hangu-
latot és támadási lehetőségeket kelte, a Magyar Népköztársaság ellen felhasználni. Gon-
doljunk csak például az ezek következtében a holland és a bécsi és más Pen Clubok
kommunistaellenes határozataira. Tehát meg kell mondanunk őszintén, hogy a Pen Világ-
szövetség elfogulatlanságában egy ilyen kampányszerű magatartás után kételkednünk kell
akkor, amikor oly mohón segítségére site az ellenforradalom támogatóinak, amikor vi-
szont más esetekben tartózkodott attól, hogy a fasizmus, hitlerizmus nehéz esztendőiben
egy nyílt emberi állásfoglalással segítségére siessen a hitlerizmus által fenyegetett német
íróknak. Mi, haladó magyar írók nem felejthettük el a polgári világirodalom legelőkelőbb
irodalmi szervezetének, a Pen Világsszövetségnek raguzai nemzetközi ülését (1933), ame-
lyen kimondatott, hogy a német belügyekről tartandó vitának helyet nem adnak. Történt
ez akkor, amikor Németországban Henri Barbusse, Maxim Gorkij, Andersen Nexø köny-
veit máglyán égették, amikor olyan írók, mint Ludwig Renn, koncentrációs táborban töl-
tötték napjaikat, amikor olyan íróknak, mint Heinrich Mann, Anna Seghers, kellett a Pen-
határozat ellen tiltakozniuk. Tűrték tehát, és ezzel elősegítették annak a hitlerizmusnak
világhatalomra jutását, amely később meggyilkolta a Magyar Pen Clubnak elnökét, Radó
Antalt, titkárát, Mohácsi Jenőt, és illusztris tagját, Tábori Kornélt, aki véletlenül éppen
Tábori Pál apja volt.²²¹ Mi szívesebben vettük volna, ha a Nemzetközi Pen Club nem arra
használja fel nemzetközi tekintélyét, hogy az ellenforradalmi fellángolást szítja a magyar
népi demokrácia ellen világszerte, hanem, ha pl. az ellen tiltakozik, hogy az ellenforrada-
lom, amelynek menekült írói most kint vádolnak, Budapest utcáin Tolsztoj, Puskin,
Shakespeare, Barbusse stb. munkáit égette el. Nem ezek a bennünket vádoló írók voltak
Budapesten életveszedelemben, hanem mi, akiket ők vádolnak, s akiknek működését most
a Pen Club vizsgálja. Nem ők voltak veszedelemben, hanem mi, akiknek honfitársai közül
az ő általuk szított ellenforradalom sokakat gyilkolt le és akasztatott fel ezekben a napok-
ban Budapest utcáin.

²²¹ A magyar Pen elpusztított kiválóságai között Bölöni nem említi Radnóti Miklóst.

*Jegyzőkönyv
a Kiegészített Nyolcas Bizottság
1958. április 17-i üléséről²²²*

Jelen vannak: Bölöni György elnök, Rubinyi Mózes ügyvezető, Passuth László, Képes
Géza, Szombathy Viktor, Szabó Pál, Gereblyés László, Földeák János, Goda Gábor, Fo-
dor József és Rónai Mihály András. Kimentette magát Madarász Emil és Veres Péter. Az
ülésen nem tudott részt venni: Ottlik Géza, Illyés Gyula, Kodály Zoltán, Karinthy Ferenc,
Illés Béla és Sándor Kálmán. Jegyzőkönyvvezető: Ackermann Margit.

Napirend: A nemzetközi Pen Club vizsgálata,
A magyar Pen Club teendői.

Bölöni György: megnyitja az ülést.

Hosszú idő óta nem ült össze a Pen Club. Közben történt események: a magyar Pen
Clubot meghívták a tokiói kongresszusra, ahol a magyar Pen ügyét – a disszidens magyar
írók felbujtására – tárgyalták. Ezen az ülésen a magyar Pen nem tudta magát képviseltetni.
A tokiói Pen Club kongresszusán [I] a magyar Pen Club kizárását javasolták, tizenhárman
szavaztak kizárásunkra, tízennégy szavazat volt mellettünk. Ennek alapján a nemzetközi
Pen Club vizsgálatot indít a magyar Pen Club működését illetően. A vizsgálat előzménye-
képpen [David] Carver úr több kérdésből álló levelet intézett Bölöni elnökhöz, amelyet
Rubinyi ügyvezető elvtárs részletesen ismertett.²²³

A vizsgálat lefolytatására Carver úrtól meghívást kaptunk személyes megbeszélésre.
Még az őszi folyamán Párizsban kellett volna találkozoznunk, azonban a francia hatóságok
nem adták meg a vízumot a külpolitikai feszült viszonyok miatt. Úgy látszik, ez a feszült-
ség még ma is fennáll. Londonba is meghívták a magyar Pen Club képviselőit a Végrehaj-
tó Bizottság összehívására, ahová később kaptunk vízumot, tehát nem mehettünk el. Ezért
Carver úrral abban állapodtunk meg, hogy most néhány napra Párizsba jön [André]
Chamson úrral. Kértem, hogy ennek a találkozásnak létrejöttében a vízum megszerzésével
támogassanak bennünket.

²²² Jegyzőkönyv a Magyar Pen Club Kiegészített Nyolcas Bizottsága üléséről, Budapest, 17. Bajza-u.
18. szám alatt, 1958. április hó 17-én. G.m. Bölöni György elnök. Rubinyi Mózes üv., Szabó Pál.
Földeák János. Ackermann Margit aut.

²²³ L. André Chamson és David Carver 1957. decemberi memorandumát (Dok 102), továbbá Bölöni
válaszait (Dok 103).

HATÁROZAT: A Pen Kiegészített Nyolcas Bizottsága megbízza Gereblyés László, Rónai Mihály András és Bölöni György elvtársakat, hogy a nemzetközi Pen Clubbal a magyar Pen Club ügyét rendezzék, s a tárgyalás után annak lefolyásáról számoljanak be.

A magyar Pen Club elleni vizsgálatról: Képes Géza korábbi távirata a nemzetközi Pen Clubnál egy lavinát indított meg.

Erről tulajdonképpen csak a Pen Newsból, azon kívül az előbb említett Carver-levélből értesültünk. Ezért kérjük Képes Gézát, hogy az igazságnak megfelelően korrigálja korábbi sürgönyét, amely úgy látszik, komoly félreértésekre adott alkalmat. Képes Géza – sajnos elég későn – ezt a korrigálást megcsinálta.²²⁴

Bölöni elvtárs a maga részéről leszögezi, hogy függetlenül attól, mi lesz a vizsgálat eredménye, szeretné a Pen Club fenntartását biztosítani, és a magyar Pen Club rendszeres, szabályszerű működését létrehozni.

Reméli, hogy a vizsgálat rendben lefolyik, és jó eredménnyel, hiszen a nemzetközi Pennek sem érdeke, hogy a magyar Pen Clubot megszüntesse, vagy kiválásra kényszerítse a disszidens magyar írók hatására.

Felkéri Rubinyi Mózes ügyvezető igazgatót, hogy ismertesse a vádpontokat.

Rubinyi Mózes: A maga részéről is üdvözlí a jelenlévőket. Bejelenti, hogy a legutóbb elhunyt Peterdi Andort a Pen Club részéről Fodor József búcsúztatta.

A jegyzőkönyv aláírására felkéri Szabó Pál és Földeák János bizottsági tagokat.

1.) A magyar Pen Clubbal kapcsolatos kifogások:

Nem tartott közgyűlést hosszú idő óta, s mi ennek az oka?

1948-ban volt utoljára közgyűlésünk, azóta a Nyolcas Bizottság több ízben is ülésezett, Rubinyi elvtárs vezette az ügyeket. A Pen Club megtartotta a nemzetközi irodalmi ünnepeket (Heine-ünnepség stb.).

Bölöni György: Közgyűlésre nem volt mód. Ezt a kérdést korábban felvetettük a kormány felé, a kormánynak az volt az álláspontja, hogy a Pen Club működjék ugyan, azonban a közgyűlést számára nem engedélyezte. Ezeken a Pen Club ugyanazon tagjai túltették magukat, akik most a Pen Clubot szabálytalan működésért vádolják. – A nemzetközi Pen Clubnak sem jutott eszébe évekig, hogy ezért elmarasztaljon bennünket. Azon kívül azzal

vádolják a Pen Clubot, hogy olyan elemek voltak a vezetőségében, akik nem képviselték a magyar irodalom irányzatait. Ez nem állt fenn, mert Karinthy Ferenc és Benjámin László, valamint Illyés Gyula Amszterdamban, Háy Gyula Koppenhágában, Képes Géza Londonban képviselte a magyar írókat.

Vádként szerepel, hogy 1953-ban Stuart [Neil Stewart] skót író itt járt nálunk azzal a határozott megbízatással, hogy a magyar Pen Club működését megvizsgálja. Erről tudomásunk csak a levélből van. Igaz, hogy akkoriban a Kultúrkapcsolatok Intézetének meghívására Stuart íróval a Margitszigeten egy délutánra összejöttünk, azonban mi nem tudtuk, hogy ő a magyar Pen Clubot keresi, ő pedig nem tudott arról, hogy a Magyar Pen Clubbal jött össze. Rubinyi elvtárstól azt is kérdezte Carver úr a levélben, hogy mit beszélt Stuart úr Bölöni és Háy elvtársakkal. Rubinyi elvtárs kénytelen volt azt válaszolni, hogy nem tudja, nem is tudhatta, mert külön asztalnál ültek.

Kifogásuk, hogy az 1948-as, utolsó szabályszerű közgyűlésünkön csak három vezetőségi tagot választottunk. Erre részletesen felsoroljuk a választott vezetőségi tagok neveit. (A választás az alapszabályoknak megfelelően történt.)

Hivatkoznak arra, hogy Bölöni György csak úgyszólván az októberi események után lett elnök.

Ez természetesen nem igaz, csak egy kis jóakarat kell ahhoz, hogy ennek helytelenségéről meggyőződjenek. (Egyrészt 1950-ben is jelentették Bölöni György elnökké választását, másrészt több alkalommal járt külföldön az óta, ahol személyesen mutatkozott be Carver úrnak is. Azon kívül Bölöni elvtárs meghívására járt Magyarországon Jean de Beer úr.) Erőltetett kifogás részükről, hogy csak a Végrehajtó Bizottság összejövetelére küldött távirat aláírásából tudnak arról, hogy a magyar Pen Club elnöke Bölöni György.

3.) [2.] A magyar Pen működését hiányolják.

Néhány ünnepséget megült. Azon kívül rendszeresen fizeti a tagdíjat a nemzetközi Pen Clubnak. (Vannak olyan államok, ahol 5 éves tagdíjhátralék is található.)

4.) [3.] A tagjegyzékek kérdése. Hibául róják fel, hogy a legutóbbi 20 évben névsort nem kaptak. 13 évre vonatkoztatják a mi felelősségünket.

A magyar Pen Clubnak – bár többször terveztük – nem volt alkalma tagdíjrevíziót tartani. Az Írószövetség tagrevíziója olyan nagy ellenhatást váltott ki, hogy egy Pen Club-tagrevízió következtében igen sok tagot elveszíthettünk volna. Ahhoz pedig, hogy a későbbi idők folyamán tagságát rendezze, közgyűlésre lett volna szüksége. A közgyűlést 1956 őszére terveztük, – a rendőrségen be is jelentettük, engedélyt is kaptunk rá, sajnos az októberi események miatt elmaradt.

²²⁴ 1958. márc. 14-én, I. a jegyzőkönyv angol és magyar nyelvű mellékletét. G.m.

5.) [4.] Az Irodalmi Újságban megjelent a bécsi Pen-kongresszusról egy cikk, amelyért a Pen Clubot vonják felelősségre. Teljesen helytelenül, mert a Pen nem vállalhat felelősséget semmilyen lapban megjelenő cikkért, különösen, ha az nem a Pen Club hivatalos lapja.

A Pen-státútum 3. pontját nem vettük figyelembe, írják ők. Ez teljesen hamis beállítás a nemzetközi jogszabályok értelmében. Az új Pen-elnök megválasztása nem a harmadik pont figyelmen kívül hagyása miatt, hanem a volt elnök mandátumának lejártja miatt jött létre. (Különben is szerencsés választás volt Chamson úr választása, mert a kongresszust békés hangulat jellemezte, és egy békés együttműködés reményét keltette a résztvevőkben.)

Hiányolják, hogy nem vettünk részt a tokiói kongresszuson, ahol a magyar ügy került politikai színezettel a kongresszus el. (Sajnos a később megküldött kongresszusi anyagból nem derül ki a magyar ügyben elfoglalt hivatalos álláspont.)

Azon kívül megkérdezik, hogy az ENSZ elleni tiltakozó írói aláírásokat a Pen Club gyűjtötte-e. Nem a Pen szervezte, hanem az Irodalmi Tanács. Azonban ilyen kérdésekben a nemzetközi Pen Clubnak nincs joga bennünket felelősségre vonni.

1957. június 20-án Carver úr a letartóztatott írók ügyében táviratot küldött, hogy írjuk meg, mi történik velük. A kormánytól kapott engedély alapján közöltük vele, hogy kik vannak letartóztatva, s azok egészségesek. Erre azért volt szükség, mert a disszidens írók szörnyű rémhíreket terjesztettek.

1957 decemberében kifogásolták válaszukat azzal, hogy Déry [Tibor]t és társait elítélték. Valamint a Pen hibájául róják fel, nem harcolt az íróperek tárgyalásainak nyilvánosságáért.

Képes Géza: Nem az én hibám, hogy nem jött nyilvánosságra előbb a nyilatkozatom. Kezében volt Tolnai Gábornak is. Közbejött az ENSZ-bizottság elleni tiltakozás,²²⁵ s ez elsöpörte nyilatkozatomat. Sérelmeztem, hogy azzal vádolnak, miszerint nem nyilatkozom, hanem félrevonulok és hagyom, hogy a dolgok rossz hatása megmaradjon.

Rubinyi Mózes: Felolvassa Képes Gézának a nemzetközi Pen Clubhoz intézett táviratát.²²⁶ A távirat tartalmával és hangjával a Pen Kiegészített Nyolcas Bizottsága egyetért.

Bölöni György: Sajnálattal közli, nem tudott arról, hogy Képes Géza korábban nyilatkozott, valamint azt hiányolja, hogy ez a nyilatkozat éppen a Pen Clubhoz nem jutott el.

Szabó Pál: Véleménye, hogyha nincs Képes Gézának ez a távirata, más okot talált volna a nemzetközi Pen Club a magyar ügygel való foglalkozásra.

Rónai Mihály András: Sajnálja, hogy ez a távirat nem érkezett már [1957.] szeptember-nél előbb külföldre. Párizsban tartózkodott szeptemberben, ahol igen sok rémhír terjedt el Képes Gézáról.

A Déry-ügyben küldött távirat valószínűleg Carver úrtól jött. Chamson úr személyesen érdeklődött Déry felől, ő közölte az akkor ismeretes tényeket. Jellemző a nyugati rémhírkeltésre, hogy Déry felkötése elleni tiltakozásra gyűjtöttek aláírásokat. Chamson urat igen megértő embernek ismerte meg.

A nemzetközi Pen kérdéseiről és az előbb említettekről. A múltban is voltak írók, akiket lecsuktak, a Pen Club nem indított nagy mozgalmat szabadon bocsátásuk érdekében. A Pen Clubot Magyarországon Rákosi Jenő alapította, igen nehéz körülmények között, akkoriban nem harcolt a nemzetközi Pen az írói szabadság mellett. 1932-ben az olasz fasiszmus által elnémított olasz írók mellett sem állt ki.

Bölöni György: 1936-ban a raguzai kongresszuson elismerték a fasiszta német írókat, és nem törődtek a koncentrációs táborokban lévő német írókkal.

Rónai Mihály András: Külön minősíthetetlen eset, hogy a Párizsban élő és Londonba disszidált magyar írók kellemetlenkednek akkor, amikor az ő itthonlétük és tündöklésük alatt az ártatlanul bezárt írók ügye fölött vállalt vontak. (Ignotus Pál, Faludy György és Pálóczi-Horváth [György] miatt.)

Jean de Beer [a] tokiói kongresszusról közölte, hogy koncentrált támadás indult a disszidens írók felbujtására a magyar Pen ellen. Kizárási javaslat hangzott el, 13 szavazattal kizárásunk mellett, 13 szavazattal kizárásunk ellen foglaltak állást, Chamson úr 14.-nek szavazott kizárásunk ellen, s így megmaradtunk a nemzetközi Pen kötelékében. Biztató dolog, hogy távollétünkben a nemzetközi Pen polgári elnöke megszavazta, hogy a magyar Pen megmaradjon. Személyesen ezeket a kényes kérdéseket könnyebben megvédhetjük. A látszatéletem pedig valóságos életre kell változtatni, mielőtt az lehetséges.

Bölöni György: Enyhült a velünk szemben való állásfoglalás, Tokióban egy kiküldöttünk nem tudta volna ügyünket a túlerővel szemben megvédeni.

A vádpontokból a közgyűlés meg nem tartása és a tagnévsor meg nem küldése áll fenn. Javasolja, hogy a Nyolcas Kiegészített Bizottság készítse elő a közgyűlés összehívását. Egyúttal fel kell kérni a tagokat, hogy fizessék be tagdíjaikat. Aki részt kíván venni a közgyűlésen, az előbb tagdíját rendezze.

²²⁵ Az ENSZ Ötös Bizottságának az 1956. októberi magyar forradalom eseményeit feltáró jelentése, és a jelentés megtárgyalása elleni tiltakozásról van szó.

²²⁶ Az 1958. márc. 14-én kelt szöveget (a jegyzőkönyv végén).

Képes Géza: A magyar Pen Club képviselői a politikai kérdésekre könnyebben válaszolnak, mint arra, hogy hogyan működik a magyar Pen Club. Életjelt kellene adnia magáról. Nem a tokiói ülés függesztette fel, hanem saját maga azzal, hogy nem működik.

Passuth László: A külföldi Pen Cluboknak folyóirataik vannak, clubéletet folytatnak stb.

Gereblyés László: A közgyűlés megtartásának szándéka azt jelzi, hogy a magyar Pen komolyan foglalkozik a látszatélet megszüntetésével. Amikor a központnak bejelentjük, hogy belátható időn belül közgyűlést tartunk, ez önmagában bizonyíték arra, hogy működni kívánunk. A megválasztandó tisztikar feladata, hogy valóságos életet teremtsen, és így a Pen lenne az egyetlen ma működő irodalmi társaság.

Szabó Pál: A kormány álláspontját kell előbb megkérdezni.

Földeák János: Egyetértek azokkal, akik eleven testületté akarják alakítani a magyar Pen Clubot. Ez a magunk aktivitásán múlik. Helyesli Bölöni elvtárs javaslatát, hogy ez a bizottság a Pen közgyűlését készítse elő, erről a sajtóban egy kommuniké jelenjen meg. Nem tartja fontosnak, hogy most erről a közgyűlés-előkészítésről külön értesítsük a nemzetközi Pen-szervezetet. Az a véleménye, hogy a disszidált írók hatására ellenséges magatartást tanúsító Pen Club a magyar Pen működéséről vegyen tudomást a sajtó hírközlési alapján.

Javasolja, hogy elsősorban vizsgáljuk meg a Pen Club jelenlegi tagállományát. Nézzük meg, hogy ebből a tagságból kiket tekinthetünk aktív íróknak, s kik azok, akik az elmúlt években, mint írók, nem érvényesülhettek. Részben a dilettánsoktól, és a politikailag nem kíváncsi elemektől kellene megszabadulni, ha azt akarjuk, hogy a Pen Club a követelményeknek megfeleljen.

Passuth László: A legutolsó tagfelvétel 1949-ben történt. A mai Pen Club tagállománya idősebb emberek kollektívája. (Kb. 60 fő az óta meghalt.)

Azt hiszi, hogy kevesen vannak, akik tagrevízió alá esnek.

Szombathy Viktor: 396 tagunk volt. Kb. 60 elhunyt, vannak disszidensek, a jelenlegi taglétszám 250 fő lehet. Revízió alá eshet 30–40 fő. Viszont újakat kellene felvenni a Kiegészített Nyolcas Bizottság javaslata alapján.

Rónai Mihály András: A Pen Club életének nemcsak nemzetközi jelentősége fontos, hanem belső irodalmi életünk megmozgatása szempontjából is minél előbb rendszeres munkát kell folytatnia.

Goda Gábor: Megkérdezi, milyen alapon vesz részt a Kiegészített Nyolcas Bizottság ülésén, tudomása sincs arról, hogy ennek tagja. 1949 óta egyetlen meghívót kapott csupán. (Szombathy Viktor közli, hogy Goda Gábor részére is küldött minden egyes esetben meghívót.) Amennyiben tényleg küldtek neki meghívót, akkor ez azt jelenti, hogy a Pen tényleg csak látszatéletet él. Javasolja, hogy a Pen Club ügyét tegyék rendbe, beszéljék meg álláspontjukat a vizsgálati pontokkal kapcsolatban.

A közgyűlés egyetért.

A Pen Club nyilatkozatát meg kellene írni. Ebben a nyilatkozatban benne kell lennie annak az álláspontnak, amit mi feleletül adunk. Egyetértek azzal, amit hallottam, de nincs benne politikai határozott magatartás, nincs benne az álláspontunk azzal szemben, ami részükről történt. Panaszunk, hogy gyorsan olyan segítséget akartak adni akkor, amikor itt az ellenforradalom történt. A külföldi Pen Club a magyar írókat nem segítette, hanem rendkívül súlyos helyzetbe hozta. Nem szervezeti probléma van előttünk, hanem a külföldi Pen ugyanazt a hajszát vitte végig, amit különböző szervek vittek ellenünk véghez. Ezt a nyilatkozatot a delegáció intim beszélgetés keretében átadná a Pen vezetőjének.

Bölöni György: Más egy papíron átadott nyilatkozat, vagy szóban kifejtett nézet. Nincs ellene, hogy belső használatra egy ilyen nyilatkozat készüljön, de külföldre való kijuttatását nem javasolja. A Pen vezetőségével – a Külügyminisztériummal egyetértésben – szeretnénk jó kapcsolatot teremteni és velük megegyezni. Amennyiben a politikai zaklatásokat folytatnák, nem tudnánk egyezsége jutni velük, kénytelenek lennénk kiválni.

Rónai Mihály András: Tartalmilag egyetértek ezzel, mert sem a [magyar] Pen-közösség, sem a delegáció álláspontja nem lehet más. Formailag erősen ketté kell választani a dolgot, úgy, ahogyan ők is kettéválasztották. A politikai vádak a kongresszuson hangzottak el, nem nyertek Pen-bélyegzőt, nem fektették írásba [őket]. Formailag szervezeti kérdésekkel kell foglalkoznunk, s személyes válaszukban közvetlen beszélgetés alkalmával kell politikai állásfoglalásunkat tudomásukra hoznunk. Kivihetünk egy nyilatkozatot, mint ennek az ülésnek határozatát, hogy a Magyar Pen Kiegészített Nyolcas Bizottsága a közgyűlés összehívását kitéuzte, előkészíti stb. Hozzá kell fűzni egy mellékmondatot: Annak ellenére, hogy a magyar Pen a külföldi Pen részéről súlyos vádak érték, és működni akar, és bízik abban, hogy segítségüket megkapja.

Gereblyés László: Formai keret maradhat, néhány elvi mondattal. Nem lehet, hogy egy testület összeüljön, és nem foglalkozik az elvi kérdésekkel. A magyar Pen életét népi demokráciánk biztosítja, de elválasztjuk magunkat a disszidált íróktól, akik munkánkat akadályozzák.

Goda Gábor: Ma a nemzetközi Pen Club nem fogja akarni a magyar Pen kizárását. Politikailag sok vonalon már nem úgy állanak a dolgok, mint egy fél évvel ezelőtt. Ha [a] Nyugat biztosítani tudja valamely vonalon béketörekvéseit, akkor azt ezen a téren is megteszi. Ugyanakkor, amikor a magyar Pen kérdését külföldön rendbe hozzuk, annak sajtó-visszhangot kell biztosítani.

Bölöni György: Csehszlovákia Pen-küldöttje részt vett a londoni ülésen és közölte, hogy a magyar ügyet a bizottság most már mellékesen kezelte, [a] szervezeti problémák voltak csak fontosak (közgyűlés, tagjegyzék stb.).

HATÁROZAT: A Kiegészített Nyolcas Bizottság a közgyűlést előkészíti, a tagságot revízió alá veszi, újak felvételére javaslatot tesz, meg kell választani az új tisztkart. Azonban megvárja a vizsgálat eredményét. A tagdíjhátralékokat is rendeztetni kell.

HATÁROZAT: Goda Gábor, Gereblyés László és Rónai Mihály András megfogalmazza a magyar Pen Club állásfoglalását a nemzetközi Pen Club felé.

A magyar Pen Club közgyűléséről kommunikét jelentet meg a Kiegészített Nyolcas Bizottság.²²⁷

Különfélék

Passuth László: A Pen nemzetközi működéséhez tartozik a lengyel Pen Club által rendezett műfordítói kongresszus, amelyre a Magyar Pen Club, és személy szerint négy ma-

gyar író kapott meghívót: Bölöni György, Devecseri Gábor, Passuth László és Radó György.

Rubinyi Mózes: Carver úrtól kaptunk egy levelet, melyben felkér bennünket, hogy tájékoztassuk a nálunk megjelent idegen nyelvű művekről. Ezt a tájékoztatót negyedévenként kéri. Javasolja, hogy Gereblyés László és Képes Géza vállalják el ezt a feladatot.

HATÁROZAT: Gereblyés László intézkedik, hogy a magyar kiadók által megjelentetett idegen nyelvű könyvet jegyzékét negyedévenként a Kiadói Főigazgatóságtól a magyar Pen Club ügyvezetője megkapja, továbbítás céljából.

K.m.f.

(Bölöni György)
elnök

(Rubinyi Mózes)
ügyvezető

(Ackermann Margit)

(Szabó Pál)
a Kiegészített Nyolcas Bizottság
tagja
(Földeák János)
Kiegészített Nyolcas Bizottság

[melléklet: Képes Géza távirata]

Budapest, 1958. március 14.

Mr. David Carver
Glebe House
62-3 Glebe Place
Chelsea
London S.W.3.

Dear Mr. General Secretary,

I should like to ask you to prevent the future publication and exploitation of my personal cables to you. I feel it my duty to state that these were the result of a misjudgement of the situation and circumstances. The way the cables were worded and their exploitation to date have created a situation in which erroneous conclusion could be drawn into the Pen Clubs about our country and people and made possible the slandering of our people's democratic system. I should very much like to see this meeting of the Pen

²²⁷ Az ülésről kiadott, valószínűleg Rubinyi fogalmazta sajtóközlemény szerint „A Magyar Pen Club kiegészített Nyolcas Bizottsága [1958.] április 17-én az Irodalmi Alap székházában Bölöni György elnökle alatt ülést tartott. Az elnök és Rubinyi Mózes ügyvezető előterjesztésére a Bizottság elhatározta, hogy a magyar Pen Club a legközelebbi jövőben megtartja újjáalakuló közgyűlését, megejti az új tagok választását, és aktív munkával vesz részt a magyar és a külföldi irodalmi kapcsolatainak kiépítésében. A témához hozzászóltak Szabó Pál, Fodor József, Passuth László, Képes Géza, Gereblyés László, Goda Gábor, Rónai Mihály András, Földeák János, Szombathy Viktor. Az összes felszólalók egyetértő lelkesedéssel csatlakoztak az elnökségnek az újjászervezésre vonatkozó javaslataihoz. Az ülés végén Rubinyi Mózes ügyvezető kegyelettel emlékezett meg a Pen Club halottjáról, Peterdi Andorról.” G.m.

Club act even in this respect with a view to easing the international situation. Hoping to welcome you in Hungary before long.

Géza Képes
Hungarian Pen Club Board Member

Feladó: Képes Géza
a magyar Pen Club választmányi tagja
Budapest

David Carver úrnak
Glebe House
62–3 Glebe Place
Chelsea
London S.S.3.

Kedves Főtitkár Úr!

Arra kérném, hogy akadályozza meg a jövőben Önnek küldött személyes távirataim tartalmának közlését és kihasználását. Kötelességemnek tartom megállapítani, hogy ezek a helyzet és a körülmények félreismerésének eredményei. A táviratok megszövegezésének módja és jelenlegi kihasználásuk olyan helyzetet teremtettek, amelyből a Pen Clubok téves következtetést vonhatnak le hazánkról és népünkről, és lehetővé tették népi demokratikus rendszerünk gyalázását. Nagyon szeretném, ha a Pen Club jelenlegi ülése ebben a vonatkozásban is olyképp cselekednék, hogy a nemzetközi helyzeten enyhítsen. Remélem, hogy rövidesen Magyarországon üdvözölhetem.

Képes Géza
a Magyar Pen Club választmányi tagja

105

Bölöni György levele
Orbán Lászlóhoz, az MSZMP KV KTO vezetőjéhez
és Aczél György művelődésügyi miniszterhelyetteshez
(1958. július 16.)²²⁸

A Külügyminisztériumban tartott értekezleten – melyen jelen volt Kolozs Márta és Köpeczi Béla elvtárs – megvizsgáltuk a Pen Club közgyűlése összehívásának ügyét, és a következőket állapítottuk meg.

A tagok száma igen nagy, de elenyészően csekély közöttük az olyan író, akinek részéről állásfoglalásbeli meglepetésektől kellene tartanunk, úgyhogy ezt a közgyűlést egész nyugodtan összehívhatjuk azzal, hogy válassza meg a Pen Club tisztikarát.

Az eddig működő bizottság, amely most 25 tagból áll, s amelyiknek névsorát mellékelem,²²⁹ előkészíti a közgyűlést, amelyet, miután rendkívüli közgyűlésről van szó, az elnöknek jogában áll összehívni. Ezt a bizottságot tehát a jövő hét elején, valamelyik napon összehívom, hogy a szükséges lépéseket a közgyűlésre vonatkozóan megtehessek. Idáig nem volt lehetséges ez azért, mert a Pen Club ügyeinek intézője, Rubinyi Mózes elvtárs szabadságon volt, és ma érkezik haza.

Az alapszabályok szerint vezetőséget is kell választanunk, amely legfeljebb 20 rendes és 5 póttagból áll. Közlöm azoknak a névsorát, akiknek megválasztását az értekezlet helyesnek tartotta. Kérlek, nézd át, és add jóváhagyásodat, azért közöltem több nevet, hogy a nem megfelelőket törölhesd. Miután az alapszabály az igazgatóság minimális számszerűségére nem tér ki, 10 tagot és 2 póttagot lenne helyes választani.

A tisztikar tervezetét is közlöm. Az értekezlet azt tartotta helyesnek, hogy én maradjak meg elnöknek, miután, ha valakivel helyettesítenének, ez a nemzetközi Pen Club vezetőségénél és az ellenünk akciót indító, és továbbra is szervezkedő disszidált íróknál valamiképpen az én dezavválásomként tűnne fel. Én egyáltalán nem ragaszkodom ehhez a megbízatáshoz, és ha megválasztanak, akkor is nagyon hamarosan átadnám ezt a tisztséget valaki másnak.

A tisztikar tervezete a következő:

elnök: Bölöni György

alelnökök: Illés Béla, Kárpáti Aurél, Szabó Pál, Hatvany Lajos [*törölve*: Goda Gábor;
kézírással betöltve: Rubinyi Mózes ügyvezető]

főtitkár: Gereblyés László

pénztáros: Szombathy Viktor

²²⁸ G.m.aut.

²²⁹ A melléklet nem lelhető fel.

ellenőr: Fáy Árpád

Van azonban egy fontos kérdés, amelyet a Pen Club tagjaira vonatkozólag el kell dönteni: tudniillik, aki a Magyar Népköztársaság elleni tevékenység miatt el volt ítélve, természetsszerűleg nem lehet a Pen Club tagja. Felhívom figyelmedet arra is, hogy már régebben is kértem döntést ebben a dologban. Ugyanez a helyzet az Irodalmi Alap azon tagjaival, akik a népi demokrácia ellen vétettek. Azok az Alap alapszabálya szerint nem lehetnek tagok.

Az Irodalmi Alapra vonatkozólag mind ez ideig nem vettük tekintetbe, de most már végre ebben a dologban döntenünk kell, és ezt a döntést a vezetőség maga nem teheti a Minisztérium és a Párt véleményének meghallgatása nélkül.

Kérlek, hogy ezekről a kérdésekről minél hamarább beszélhessek Veled, hogy a Pen közgyűlését most már hamarosan össze lehessen hívni.

Elvtársi üdvözlettel

Bölöni György

106

*Bölöni György, Rubinyi Mózes és Gereblyés László
helyzetjelentése*

(1958. szeptember)²³⁰

A magyar Pen Club helyzetének illusztrálására csak röviden utalunk a múltnak arra a közismert tényére, hogy a Magyar Pen Club ellen emelt vádak kivizsgálására a tokiói kongresszus ötös bizottságot küldött ki. A magyar delegátusokat erre vonatkozóan André Chamson elnök és David Carver főtítkár személyesen hallgatta meg. A magyar Pen ellen az volt a kifogás, hogy nem működött alapszabály szerint. A magyar küldöttek elismerték, hogy a felszabadulás utáni politikai helyzetben nem működhettek az alapszabályokat minden pontban betartva, de ígéretet tettek, hogy ezen hamarosan segíteni fognak. Már 1956 őszén össze óhajtották hívni a rendes közgyűlést, ebben azonban az ellenforradalmi események a magyar elnökséget megakadályozták.

A fent említett ötös bizottság [1958.] május 11-én hozott döntéséről a határozat angol és francia szövege nem egyezik. Az angol szöveg „the state of susoension in witch the Hungarian Centre remain atpresent”-ről beszél, aminek a francia szövegben semmi nyoma sincs.

A Magyar Pen Club 1958. július 29-én, Budapesten, az Irodalmi Tanács székházában megtartotta közgyűlését, amelyen a Magyar Pen Club 98 tagja jelene meg. A közgyűlés a jelentések meghallgatása után egyhangúlag megválasztott egy harminctagú intézőbizottságot (igazgatóságot), amelynek tagjai: Áprily Lajos, Benedek Marcell, Bölöni György, Fodor József, Földeák János, Gereblyés László, Gergely Sándor, Goda Gábor, Hajdu Henrik, Hatvany Lajos, Hegedűs Géza, Illés Béla, Jankovich Ferenc, Karinthy Ferenc, Kardos László, Kárpáti Aurél, Kassák Lajos, Madarász Emil, Mesterházi Lajos, Oravecz Paula, Passuth László, Remenyik Zsigmond, Rideg Sándor, Rónai Mihály András, Rubinyi Mózes, Sándor Kálmán, Simon István, Szabó Pál, Tamási Áron, Várnai Zseni. Ez a bizottság szintén egyhangúlag megválasztotta az új tisztkart, melynek tagjai: elnök Bölöni György, alelnökök: Illés Béla, Hatvany Lajos, Kárpáti Aurél, Szabó Pál, Rubinyi Mózes (ez utóbbi ügyvezető), főtítkár: Gereblyés László, pénztáros: Szombathy Viktor, ellenőr: Fáy Árpád.

A bizottság s a tisztkar, mind azt ügyvezetőnk 1958. augusztus 27-én a londoni központnak jelentette, halasztás nélkül megkezdte programjának realizálását. A program irodalmi részéből első világirodalmi esténk közvetlen küszöbön áll. Ibsen-estünket illetékes Ibsen-kutatóink és művészeink közreműködésével október 8-án tartjuk a budapesti egyetem aulájában. Ezen kívül még két nagyobb szabású emlékest megrendezését készítjük elő. Az egyik Zelma Lagerlöf-, a másik Puccini-emlékest lesz. A tagok [a tagság] újjászerve-

²³⁰ Bp., 1958. szept. G.m. Bölöni György aut. A nyilvánvalóan belföldi hivatalos használatra készített összefoglaló címzettje nem ismeretes.

vezésének munkájában megtettük az első lépést: felhívtuk tagjainkat, már hozzánk tartozandóságuk dokumentálására is, a tagsági díj október 1-ig való befizetésére. Ezzel egyben lehetővé válik, hogy a Magyar Pen Club a londoni Pen Club pénztárába befizesse a Nemzetközi Pen Clubnak a magyar centrum után járó tagsági díjat. A mai napig 120 tag újította meg a tagdíját [tagságát]. Amint a jelentkezéseket lezárjuk, közölni fogjuk londoni központunkkal tagjaink teljes névjegyzékét. Így a státus, beleértve a halál által való nagy veszteségeinket is, megállapítása után a kiesések pótlására e célra összehívandó ülésen számba vesszük élő érdemesebb és fiatalabb íróinkat, s azokat gondos mérlegelés után alapszabályaink szerint beválasztjuk tagjaink sorába. Folytatjuk a Pen Emlékéremmel olyan külföldi írók kitüntetését, akik a magyar irodalom külföldi kultusza terén (Pro Litteris Hungaricis) maradandó érdemeket szereztek. Az emlékérem átadása ezúttal a kitüntetendők személyes meghívásával fog járni. Tervezzük három francia, [törölve: egy szerb és két] [kézírással be-toldva: három] szlovák költő és író kitüntetését.

A club életét is felújítjuk. Ugyancsak munkába vettük az alapszabályok megújítását, s ennek eredményét rövidesen bejelenthetjük. Végül még bejelentjük, hogy részt vettünk a lengyel műfordítói konferencián,²³¹ melyen intézőbizottságunk tagja, Kardos László vett részt kitűnő előadásával, mely a Lengyel Pen kötetében megjelent.

(Gereblyés László)
főtitkár

(Rubinyi Mózes)
ügyvezető alelnök

(Bölöni György)
elnök

²³¹ L. Rubinyi Mózes levele Massenszkyhoz [!], a Lengyel Népköztársaság budapesti nagykövetsége tanácsosához. Bp., 1958. júl. 2. G.m.

Bölöni György felszólalása
a Nemzetközi Pen Club 30. világkongresszusán
(Frankfurt am Main, 1959. július 20.)²³²

A Magyar Pen Club ügyében szeretnék felszólalni. A tárgysorozaton ugyanis szerepel az Executiv Committee javaslata, amely a felfüggesztett állapotban lévő Magyar Pen Club ellen a felfüggesztés megszüntetésének kimondását kéri.

Pár szót kell mondanom az ügy előzményeiről, különben a kongresszus tagjai nem lesznek eléggé tájékozottak. A mi nemzetünknek számottevő irodalma volt, számottevő irodalma van, és évtizedeken át kiérdemeltük a magyar irodalom megbecsülését a világ irodalmi fórumain. A Magyar Pen Club egyike a nemzetközi Pen Club régi tagjainak, és hosszú esztendőkön keresztül, évtizedeken át a legbarátibb kapcsolatot fejtett[e] ki a Magyar Pen nemzetközi vonalon. Annál inkább kérem kell az Önök türelmét, mert hiszen ez az egyetlen alkalom, amikor ebben az évek óta húzódó ügyben az elsősorban érdekelt Magyar Pen Club a Pen nemzetközi nyilvánossága előtt megszólalhat. A háború után, az 1947-ben megtartott közgyűlésén a Club ideiglenesen az ügyek vezetését egy 8-as bizottságra bízta, mely esetenként a tagok létszámában történt elhalálozás, vagy elutazás folytán beállott üresedéseket újabb tagok behívásával pótolta. A forradalmi időkben, s a régi világot alapjában megváltoztató társadalmi rend kialakulásának időszakában ez az ideiglenesnek indult állapot hosszú ideig eltartott. A Club vezetősége azonban nem akarta a Club működését beszüntetni, sem a nemzetközi irodalmi élettel a minimumra redukált kapcsolatát feladni, és folytatta működését. A nemzetközi kapcsolatok fenntartása ezekben az időkben nem volt egyszerű dolog. A magyar Pen részt vett a nemzetközi kongresszusokon, esztendőnként megtette tájékoztató jelentését az ügyek menetéről, és működését a [nemzetközi] Titkárság sohasem kifogásolta. Mindenképpen éreztük a hidegháború nyomasztó légkörét, amely kihatott egész irodalmi életünkre is. De az 1956-ban, Londonban tartott kongresszus nagyban hozzájárult a nemzetközi szellemi élet kiegyensúlyozásához, az irodalmi kapcsolatok normalizálódásához,²³³ és Londonból hazatérve megkezdtük a Club életének alkotmányyszerű kiépítését. A vezetőséget kibővítettük 30 tagra. A kongresszusról való beszámolóinkat több mint 80 tagunk előtt tartottuk meg, előkészítettük a rendes közgyűlést, hogy megejtsük a választásokat és mindenképpen az alapszabály szerint működjünk.

Mindennek a készülődésnek azonban véget vetettek a magyarországi, 1956. októberi események. Az ellenforradalom megzavarta és megbénította irodalmi életünket is, a világ közvéleménye különbözőképpen ítélte meg az eseményeket. A külföldön élő, refugék

²³² G.m.

²³³ L. Bölöni György: *Utazás...* Dok 95.

centrumába tömörült magyar írók politikai indoktól vezettetve, az 1957-es tokiói kongresszuson a Magyar Pen Club kizárását indítványozták szabálytalan, alkotmányellenes működése miatt, végül is a kongresszus egy ötös bizottságot küldött ki a Club ügyeinek megvizsgálására. Az ötös bizottság, majd az Executiv Committee előtti megjelenésben gátolva voltunk s így csak a nemzetközi Pen nemzetiségének²³⁴ meghívására volt alkalmunk André Chamson, a nemzetközi Pen elnöke és [David] Carver úr, a Pen főtitkára előtt tájékozódást adni a Club dolgairól. Ekkor lojálisan beismertük, hogy a nehéz körülmények között működésünk nem volt szabályszerű, de ígéretet tettünk [rá, hogy] a legrovidebb idő alatt rendezni fogjuk dolgainkat. Ígéretünket be is tartottuk. Carver főtitkár úrnak folyamatosan beszámoltunk működésünkről s ezekből röviden a következőket ismertethetem:

Legelső teendőnk az volt, hogy összehívtuk a Pen közgyűlését, melyet a Pen székhelyén, Budapest VI. Bajza u. 18. sz. alatti helyiségünkben 1958. július 29-én megtartottunk. A közgyűlésen a Pen 98 tagja jelent meg. Miután a közgyűlés meghallgatta a vezetőség beszámolóját, egyhangúlag egy 30 tagú vezetősége választott, melyben a magyar irodalom legkülönbözőbb irányzatának ismert és nagyra becsült képviselői foglalnak helyet. Akik Önök közül a magyar irodalmi életet ismerik, bizonyára fognak közöttük régi, ismert, tekintélyes személyiséget is találni. Ez a komité ugyancsak különböző irodalmi irányzatú és világnézetű írókból ugyancsak egyhangúlag megválasztotta vezetőségét, mely a következőkből tevődött össze:

Bölöni György (elnök)

Illés Béla

Hatvany Lajos

Kárpáti Aurél

Szabó Pál

Rubinyi Mózes (ügyvezető elnök)

Gereblyés László (főtitkár)

Szombathelyi [Szombathy] Viktor (pénztáros)

Fáy Árpád (ellenőr)

Régi tagjainkat felszólítottuk tagságuk felújítására és tagdíjaik befizetésére, hogy a Nemzetközi Központtal szemben kötelességüknek ezen a téren is eleget tehessünk. 1958. október 1-jén 120 tagunk tett felhívásunknak eleget, és így a megszabott kotizációt Londonban a Nemzetközi Pen Club pénztáránál befizethettük. Jelenleg a Club tagjainak száma: 146, de főleg az új generáció írótagjaiból ki szeretnék tagságunkat bővíteni, hogy minél szélesebb körű működést fejthessünk ki. A tagok listáját a Nemzetközi Titkári Hiv-

talnak beküldöttük, s ez a közgyűlés tagjainak kívánságára, a vezetőség tagjainak névsorával együtt részünkről is rendelkezésükre áll. Azt hiszem, az elmondottak elég világosan megmutatják, hogy az alapszabályszerű követeléseknek szervezetileg mindenben a legteljesebb lojalitással tettünk eleget. Ami pedig irodalmi téren kifejtett működésünket illeti, erről röviden tájékoztatom Önöket.

A Club életét felfrissítettük, hónapokon át igen aktívan dolgoztunk, irodalmi estéket rendeztünk, melyeken szép számmal jelentek meg a magyar club tagjai és az irodalom kedvelői. Első kulturális esténket Ibsen emlékére tartottuk meg, amit annál inkább kötelességünknek éreztünk, mert nálunk ma is igen erős az Ibsen-kultusz, újabb kiadásokban jelennek meg a *Peer Gynt* és Ibsen többi művei. Műsoros irodalmi estét szenteltünk a nagy olasz zeneszerző, Puccini emlékének, egy másik délutánunkon a nagy orosz regényíróról, Solohovról emlékeztünk meg abból az alkalomból, hogy 30 évvel ezelőtt jelent meg a *Csendes Don* első magyar fordítása. Egy ilyen látogatott műsoros estén négy jeles magyar író emlékének áldoztunk: Szép Ernő, Szomory Dezső, Karikás Frigyes és Révész Béla emlékének, akik közül kettő a német fasizmus áldozata volt. Hogy pedig tagjainkat a nemzetközi világ eseményeiről is tájékoztassuk, az olasz írók által 1958 végén Nápolyban összehívott nemzetközi találkozóról Passuth László, Fodor József és Gereblyés László tagjaink számoltak be. Az ázsiai írók nagyon fontos taskenti találkozásjáról pedig Trencsényi-Waldapfel Imre tájékoztatta tagjainkat. A Magyarországon megfordult külföldi írókkal rendszerint felvettük a kapcsolatot és meghívásunkra közülük többen látogattak el irodalmi lapjainkhoz, és beszélgettek el magyar írókkal. Igen örültünk a jeles költő, Hugh McDiarmid látogatásának, aki igen jól érezte magát körünkben. Felújítottuk a Magyar Pen Club régi hagyományát, hogy emlékéremmel tüntessük ki azokat a külföldi írókat, akik hazájukban a magyar irodalom ismertetésén fáradoznak. Így emlékéremmel tüntettük ki a Budapestre ellátogatott Jacques Gaucheron-t, az ismert francia költőt, aki három legnagyobb költőnk: Petőfi, Ady és József Attila költeményeinek kiváló francia fordításaival szerzett érdemeket, s akinek Joseph Kosma zeneszerzővel alkotott oratóriuma a lyoni selyemszövőkről Budapesten került bemutatásra, a berlini Operában tartott premierje előtt. Pen-éremmel tüntettük ki a nemzetközi olvasóközönség előtt igen becsült német költőt: Stephan Hermlint, aki József Attila-fordításaival szerzete meg megbecsülésünket. Legutóbb pedig a román Eugen Jebeleanunak adtuk át Budapesten, meleg ünneplés keretében a Magyar Pen-érmet, csaknem ezernyi Petőfi-, Ady-, József Attila-vers fordításáért.

Hogy a nemzetközi irodalmi élet kapcsolatainak ápolása terén nem voltunk tétlenek, és szerényen talán néhány Pen-centrummal fel is vehetjük e téren az összehasonlítást, talán még a versenyt is, az Önök ítéletére bízunk, kedves Barátaim. Amiket itt elmondottam, lehetnek száraz adatok az Önök részére, de a mi szempontunkból azok nem ilyenek. Mert hiszen a Magyar Pen életműködését és annak virulását bizonyítják, melyet némelyek kétségbe igyekeznek vonni. A Pen élete csak egy kis része a magyar élet tevékenységének, de

²³⁴ Elírás; helyesen: magyar nemzeti központjának.

attól semmiképpen le nem választható. S ha eleven, korlátozatlan és szabad az irodalmi élet a magyar írók összességében, akkor annak kell lenni[e] a szűkebb keretű Pen életében is. Nem kívánok a magyar irodalom helyzetével mélyen foglalkozni, de néhány statisztikai adatot mégis csak közölnöm kell a nemzetközi íróársadalom itt lévő képviselőivel, akik nincsenek kellően tájékozódva afelől, hogy az irodalom területén mi történik hazánkban. Elfoglaltak talán politikai nézetei folytán, pedig itt lenne az ideje, hogy e tekintetben ismerjék meg a valóságot s ítéletükben tegyék meg a revíziót.

Néhány adat tehát a magyar irodalom életéről, melynek fejlődését, sőt még tevékenységét is kétségbe vonták. Nézzük tehát: a múlt évben [1958-ban] nálunk 15.156 mű jelent meg 48 millió 721 ezer 600 példányban. A könyvek iránt nálunk olyan nagy az érdeklődés, hogy könyveinket nem tudjuk elegendő példányban kinyomtatni. 1958-ban több mint 381 millió forint értékben adtunk ki könyveket. Országunkban minden lakosra, a csecsemőket is beleszámítva a múlt évben 38 forint értékű megvásárolt könyv jutott, ami nemzetközi viszonylatban is szép eredmény. Egy nemzetközi statisztika szerint 1957-ben, Angliában egy főre ezer, Belgiumban 230, a Német Szövetségi Köztársaságban 80, Franciaországban 50, Spanyolországban 45, Olaszországban 40 francia frank értékű könyvvásárlás jutott. Így tehát a mi eredményeink francia frankban számítva meghaladták Angliáét is, ahol pedig, mint tudjuk, évszázados fejlődés eredményeképpen magas könyvkultúra alakult ki.

Magyarországon a múlt hónapban [márc. 30.–jún. 7. között] folyt le a hagyományos könyvhét. Az erről beszámoló hivatalos statisztika megmutatja a magyar könyvkiadás és vele természetesen a magyar irodalmi élet fejlődését is. Erre a könyvhétre a magyar kiadók 126 művet jelentettek meg 1 millió 262 ezer 526 példányban, s ebből a számunkra óriási mennyiségből egy hét alatt 1 millió példány elfogyott. Úgyhogy ezen a héten minden ötödik magyar család vásárolt könyveket, miután kis, mindössze 10 milliós nemzet vagyunk. A kiadott könyvekből szépirodalmi mű volt: 830 ezer, külföldi irodalmi munka 220 ezer. A könyvheti forgalom 16 millió forintot tett ki. De nemcsak ilyen ünnepélyes alkalmakkor vásárolnak nálunk könyveket, de hétköznap is jelentős a forgalom [!], úgyhogy egy év alatt megközelítjük az évi félmilliárd forintot. Az elfogyott könyvek egynegyede a magyar irodalomra esik. Kérdezhetik Önök, hogy kik ezek az írók. Képviselve van köztük minden irodalmi árnyalat, – kommunisták és polgáriak, népiek és realisták, modernisták és parnasszisták, régi népszerű írók, most fellépő fiatalok, történelmi tárgyval foglalkozó, vagy a mai életet író modernek. Szép számmal vannak külföldiek, a nagy klasszikusok mellett például Sartre, Camus, Cocteau, Aragon, Styll, Robert Merle, Gascar, Zuckmayer, Morrison, mai francia lírikusok, belga költők, angol lírikusok, a modern olaszok, köztük Moravia regényei is.

A Pen vizsgálata szervezeti és irodalmi kérdésekre terjedt ki, mi ezekre meg is felelünk. Vannak azonban némelyek, akik az ellenforradalom után csaknem három évvel, a ma már konszolidált magyar irodalmi életet, melyben, mondhatom 99%-ban részt vesz-

nek azok az írók is, akik ezelőtt három évvel a front másik oldalán állottak, s most velünk együtt igyekeznek irodalmi életünk[et], a magyar társadalmi fejlődést elősegíteni, ezt a konszolidált irodalmi életet politikai kérdések felvetésével kívánnák megzavarni. Az Osztrák Centrum azt indítványozza az Executív Committénak a Magyar Pen Clubra vonatkozó határozati javaslatát vegyék le a napirendről, mert a Magyar Pen nem érdemli meg a Nemzetközi Pen kebelébe való besorolását, amikor a magyar bíróság ítélete folytán fogságban tartják a Pen egyik volt tagját.²³⁵ Ismeretes, hogy a magyar események folytán több íróit ítélték el a bíróságok, de egyikük sem irodalmi működéséért, hanem kizárólagosan politikai ténykedésért, politikai akcióért és politikai bűnökért kapták az ítéletet. Vannak olyanok, akik kitöltötték büntetésüket, és munkájukkal be is illeszkednek az irodalmi életbe, vannak, akik kegyelemben részesültek és újra szabad életet élnek. A Magyar Pen Club mindenkor, ahol [amikor] az írói magatartás és írói működés körül nem tisztázódott egyes írók helyzete, igyekezett érdekükben eljárni. De politikai kérdésekben beavatkozni ellenkeznék a Pen szellemével s ezért a magyar küldöttség kéri az osztrák Pen javaslatának napirendről való levételét, és az Executív Committé javaslatának változatlan elfogadását.

Sine ira et studio beszéltem itt, pedig nagyon nehéz a tárgyilagosságot megőrizni akkor, amikor rosszakaratú információk és rágalmak atmoszféráján kell az embernek magát áttörnie. Arra kérem a kongresszust, legyen józan, tárgyilagos és igazságos. Mi úgy jöttünk ide, hogy bízunk igazunkban, bízunk az emberekben. Bízunk az írók felemelkedett szellemében. Köszönettel tartozunk a Nemzetközi Pen vezetőségének pártatlan viselkedéséért, külön köszönetet mondunk Carver főtitkár úrnak, de elsősorban volt nemzetközi elnökünknek, André Chamson úrnak velünk szemben tanúsított megértő jóakarataért. Emlék[ezet]ünkbe idézem azokat a szavakat, melyeket ügyünk tárgyalásakor az Executív Committében André Chamson mondott: »Az ötös bizottság a határozatban foglalt javaslatát nemcsak az ügy okmányainak részletes vizsgálata, hanem az egész helyzet legszélesebb körű áttekintése alapján hozhat[ja meg.] Olyan világban élünk, amelyben néha nem értjük meg egymást akkor sem, ha ugyanazt a nyelvet beszéljük. A Pen hagyománya, hogy igyekszik fenntartani a kapcsolatot az írók között még esetleges áldozatok árán is.« Chamson úr azt mondta, hogy ebben az esetben nem lehet szó sem győzorról, sem legyőzöttről. Én teljesen osztom André Chamsonnak ezeket a szavait, és kérem a kongresszust, hogy ennek az elfogulatlan írói tekintélynek sugalmazását szívlelje meg és így hozzon határozatot.

²³⁵ Déry Tibort.

**Gereblyés László felszólalása
a Nemzetközi Pen Club 30. világkongresszusán**

(Frankfurt am Main, 1959. július 20.)²³⁶

Önök talán jobban tudják, mint én, hogy egy idő óta mi, a Magyar Pen Club összessége, milyen támadásokat szenved el. Nos, ha támadnak bennünket, akkor meg kell állapítanunk, hogy voltaképpen mi az igazság. Így veszem magamnak azt a bátorságot, hogy néhány szót hozzáfűzzek magyar küldött társaim felszólalásaihoz.

Gyakran azt mondják, hogy nálunk kulcsra zárták az emberi szellemet. Azt mondják... de hát miért is folytatnám, hiszen Önök éppen olyan jól tudják, mint én, hogy mit mondanak... Annyi mindenfélét rebesgetnek a mi számlánkra. Meg kell végre állapítani, hogy mi a fantázia ezekben a mesékben. Mert nézzük csak, egy olyan világirodalmi folyóiratnak a léte, mint amilyen a Nagyvilág, s amely az én országomban jelenik meg, e mesék képtelenségének a bizonyítéka. Abban a megbecsülésben részesülök, hogy mind a mai napig e folyóiratnak az igazgatója lehetek, s ugyanakkor a Magyar Pen Clubnak a főtítkára, és ennyiben kötelességemnek tartom, hogy néhány szót szóljak erről az irodalmi folyóiratról, amely teljesen ráczafol az annyszor emlegetett hírhedt vasfüggöny vádjára, és amely folyóirat immár csaknem három éve áll fenn. Idézem: »Az irodalom, amely elzárkózik kora ihletétől, kora leckéjétől, a testvéri szépség tapasztalatától, az elembertelenedés, az ellaposodás és az egyhangúság áldozatául eshetik. Szélesre tárt ablakok minden láthatár felé, íme, a valódi fejlődés feltétele« – írtuk akkortájt egyik vezércikkünkben... Nos, mit közlünk mi? Az ember azt hihetné, hogy főképp politikai irodalmat és katonai doktrínának szellőztető tanulmányokat.

Nem, hölgyeim és uraim, nem ilyesmit közlünk, hanem legutóbb is közzétettük hol [Paul] Claudel *Szent Johanna a máglyán* c. oratóriumát, [Aldous] Huxley elbeszéléseit, [Miha-il] Solohov *Új barázdát szánt* az eke c. regényének egyik részletét, Eugène Ionesco *A székek* c. színdarabját, Leonhard Franknak egy novelláját, Italo Calvinó egy nagy elbeszélését, Alfred Döblinnek egy elbeszélését, [François] Mauriac naplójegyzeteiből szemelvényeket, Sicsiro Fukazava japán író egy hosszú novelláját, Salvatore Quasimodo, [Jacques] Audiberti, Jean Follain, [Louis] Aragon költeményeit, nem beszélve Thomas Mann, Carl Sandburg, [Konsztantyin] Fegyin, volt elnökünk, André Chamson, és jelenlegi elnökünk, Alberto Moravia műveiről...

Valójában mindent közlünk, ami érdekesnek tetszik számunkra... És vajon milyen célból tesszük ezt? Vajon azért-e, hogy alattomosan megosszuk a szellemeket (mint ahogy állítják), vagy azért, hogy aláássuk a nemzetközi irodalmi életet? Vagy talán azért, hogy

megsértsük azokat az elveket, amelyek a Nemzetközi Pen Club alkotmányának az alapjait alkotják? Nos, Önök jól láthatják, hogy ennek éppen az ellenkezője az igaz. Mert, hölgyeim és uraim, a mi törekvésünk az, hogy bemutassuk a jelenkori emberi szellem legjobb termékeit, mert azt hisszük, hogy ez által hasznosan előmozdíthatjuk irodalmunk fejlődését, gazdagítva mindazokkal a kiváló alkotásokkal, amelyeket a teremtő szellemek szerte a világban létrehoztak. Mi a nemzeti múlt valamennyi értékét örökségünknek tekintjük, és úgy érezzük, hogy lelki testvérei vagyunk a földkerekség minden haladó szellemének. Így óhajtjuk mi felépíteni az új magyar kultúra épületét. Természetes, hogy ez a szellem bizonyos kapcsolatokat teremtett a Nagyvilág és a magyar Pen Club között. Ez a folyóirat rendszeres támogatást nyújt a Pen Club estélyeinek és találkozóinak, és tág terem nyújt mind a nemzetközi Pen Club, mind a magyar Pen Club híreinek. Néhány szóban hírt adtunk például azokról a határozatoktól is, amelyeket a Nemzetközi Pen Club végrehajtó bizottsága a mi szervezetünkkel kapcsolatban hozott. Hölgyeim és uraim, mi a legkomolyabban vesszük a központ iránt és a Pen Club eszméi iránt fennálló kötelezettségeinket, és már esztendőnk óta az a törekvésünk, hogy kijavítsuk fogyatékoságainkat, hibáinkat, és a Nemzetközi Pen Club alkotmányának valódi szellemében dolgozzunk. Ebben a szellemben közöljük a világirodalom nagy alkotásait, ebben a szellemben fogjuk folytatni a jövőben is legkülönbözőbb tevékenységeinket, képességeinkkel összhangban, és a magyar valóságoknak és törvény adta lehetőségeknek a keretében.

Hölgyeim és uraim, engedjék meg nekünk, hogy folytathassuk működésünket a világ népeinek az egyetértéséért, s egy olyan békéért, mely a világ annyi nagy költője által megálmodott emberi feltételeken nyugszik, engedjenek nekünk időt arra, hogy a jövőben is bebizonyítsuk a nemzetközi közvélemény szemében, hogy a magyar nép képes a mi körünkben is olyan alkotó szellemi munkára, amely az egész emberiség számára hasznos.

És most engedjék meg nekem, hogy egy rövid pillanatra, hogy személyes hangot üssek meg. Szerepem a magyar Pen Clubban megszűnik, és ezekben a napokban átadom a helyemet Kéry László kollégámnak, úgyhogy ő fogja ezen túl a főtítkár szerepét vállalni, ez azonban nem jelenti azt, hogy alkotmányunk értelmében végzett tevékenységem megszűnjék. Ellenkezőleg, Párizsban folytatom azt, mint a párizsi Magyar Intézetnek az igazgatója.

²³⁶ G.

Passuth László levele
a Nemzetközi Pen Club 30. világkongresszusához
 (Frankfurt am Main, 1959. július 20.)²³⁷

Kedves Barátaink!

A Magyar Pen Club írói alkalmasnak érzik e pillanatot arra, hogy közvetlen szóval forduljanak a Pen-világszervezet valamennyi tagjához s igyekezzenek még szorosabbra fűzni azt a kapcsolatot, melyet a közös eszmék tisztelete teremtet meg.

Bizonyos, külföldön nemrég elhangzott megnyilvánulások talán azt a benyomást keltették Önökben, mintha az élő magyar irodalom munkásainak egy része elhagyta volna hazáját, vagy ha itthon maradt is – némaságra kényszerült. Épp ezért szeretnénk dokumentálni, hogy az elmúlt események során a Magyar Pen Club tagjai közül csak hárman hagyták el hazájukat. Ez az adatszerű megállapítás nyilvánvalóvá teszi, hogy a Magyar Pen Club tagjai csakúgy, mint a magyar írók összessége itthon él, idehaza dolgozik irodalmunk s a Pen-eszmék szolgálatában, s így nincs joga senkinek, de nincs is szükség arra, hogy helyettünk vagy nevünkben bárki is nyilatkozzék külföldön.

Az író munkáját elsősorban művén keresztül lehet lemérni, épp ezért tartjuk az aktivitás kérdését lényegesnek. Sajnos, Barátainkat nem vihetjük el íróink műhelyébe, hogy lásák és hallják, mindenütt mily serény munka folyik. Így csak arra szeretnénk rámutatni, hogy könyvkiadóink egymás után jelentetik meg az élő magyar irodalom újabb és újabb kötetét s ez a munka már ez év januárjától szakadatlanul erősödő ütemben folyik. Szeretnénk mindezt vizuálisan is demonstrálni Írótársaink előtt s ezért engedjék meg, hogy kis kollekciót – távolról sem teljeset – állítsunk ki azoknak a műveknek a címlapjairól, melyek ebben az évben Magyar Pen Club-tagok műveiként láttak napvilágot. Ez válasz akar lenni arra a vádra, hogy irodalmunk felett hallgatás uralkodik.

Épp ellenkezőleg. Talán soha nem volt kiadóink munkája oly élénk, mint e hónapokban. Soha annyi terv nem született, annyi szép elképzelés nem vált valóra klasszikus és élő szerzők műveinek megjelentetése érdekében. A legszebb grafikai megoldások, minden esztétikai igényt kielégítő kiadások látnak napvilágot, különböző irodalmi áramlatok versengenek, verseskötetek kultuszáról számolhatunk be. Mindez egy-egy téglája annak a munkának, mely irodalmunk világában folyik.

Természetesen nem hiányoznak anyagi és egyéb problémák, melyek hozzátartoznak mindennapi életünkhöz. Megemlíthetjük a papírhíányt, melynek leküzdése – minthogy külföldi fizetőeszközök megszerzéséről van szó – erősen igénybe veszi kiadóink erőfeszí-

téseit. Legnagyobb szükségünk azonban a szeretetteljes megértésre, működésünk s igyekezetünk értékelésére, s arra a kollegális együttérzésre van, mely minden hangos deklaráció helyett megérzi e néhány sorból a Magyar Pen Clubban tömörült magyar írók őszinte és emberi szavát.

²³⁷ G. K.n. A.n. A szöveget – a Pen Newst és Képes Géza táviratait idéző aktuális bekezdéssel kiegészítve – *A magyar Pen elnökségének levele* címmel *A Magyar PEN az ellenforradalomban* c. összefoglaló (Dok 99) már 1957. júl. 5-én közölte, feltehetően ott is Passuth László fogalmazásában.

Július 19-e és 25-e között Nyugat-Németországban, a Majna-parti Frankfurtban zajlott le a Nemzetközi PEN XXX. kongresszusa. Az ülések színhelye legnagyobbbrészt a „Német Könyvkereskedelem Háza”-ban volt, a Grosser Hirschgrabenen, az újjáépített Goethe-ház szomszédságában; a PEN végrehajtó bizottsága viszont a híres frankfurti városházán, a Römerben tartotta ülését. A kongresszus a távozó André Chamson helyébe a következő három évre Alberto Moraviát választotta meg a Nemzetközi PEN elnökének.

A napirend pontjai közül legnagyobb figyelmet a magyar PEN visszavételének kérdése keltett. A magyar PEN működését a nemzetközi szervezet végrehajtó bizottsága az 1956-os ellenforradalom után felfüggesztette, ez év áprilisában azonban olyan döntést hozott, hogy a felfüggesztést meg kell szüntetni. Ez a határozat bizonyos körökből heves tiltakozást váltott ki. Az osztrák PEN megkísérelte levétni a közgyűlés napirendjéről a „magyar ügy”-et, s a különböző nemzetiségű ellenforradalmi emigránsokkal és disszidensekkel szövetkezve támadta-rágalmazta a népi demokráciákat, a Szovjetuniót, a kommunizmust. Ez az agresszív fellépés azonban nem érte el a kívánt hatást, s a kongresszus 19 szavazattal 9 ellenében – további 9 delegátus tartózkodott a szavazástól – törvényesítette a végrehajtó bizottság döntését, azaz megszüntette a magyar PEN felfüggesztését. Azok között, akik mellettünk szavaztak, nemcsak barátaink és hűséges fegyvertársaink, a bolgár, a cseh-szlovák, a lengyel és a német²³⁹ küldöttek voltak ott, hanem olyan országok delegátusai is, mint Anglia, Ausztrália (Sydney-i központ), Belgium (flamand és francia nyelvű központ), Bolívia, Chile, Franciaország, Hollandia, Jamaica, Japán, Norvégia, Olaszország, Skócia, Svájc (zürichi és bázeli központ). Támogattak továbbá bennünket a külföldön élő német írók is. A szavazás tanúsága szerint a PEN-centrumokhoz tartozó írók nagyobb része híve a békés együttélésnek, elképzelhetőnek, sőt kíváncsiának tartja a kulturális csereforgalmat, a különböző társadalmi berendezkedésű országok íróinak kollegiális együttműködését.

Elég nagy érdeklődés kísérte a kongresszus irodalmi vitáját, noha a kitérő téma – „Szépirodalom a tudomány korában” – nem bizonyult a legszerencsésebbnek. A hozzászólók egy része úgy fogta föl feladatát, hogy a tudomány korának szépirodalmáról, azaz a modern irodalom kérdéseiről, főleg formai kísérleteiről és megoldásairól kell beszélnie általában, s így nehezen alakult ki a vita közös alapja. Nem volt eléggé tisztázott az sem,

mit kell érteni szépirodalomról, még kevésbé, hogy mit tudományon. Egyesek a tudomány jelentéskörét a technikára szűkítették, mások tagadták, hogy a technikának bármi köze is volna a tudományhoz, ismét mások a társadalomtudományok és az irodalom viszonyának fejtegetésével próbálkoztak. Akik a kérdést a természettudomány és az irodalom vonatkozásában igyekeztek megragadni, ezúttal is két tábor képviselte. Az egyiknek hívei gyanakvással utasították el korunk természettudományos és technikai fejlődését, a tudomány és a technika kultúraellenességéről és egyéb „veszély”-eiről beszéltek, az ellentábor szószólói viszont annak a reménykedésnek adtak hangot, amellyel a világ népei – köztük az elmaradott népek! – a tudomány felé fordulnak, s igyekeztek az irodalom konkrét példáin bemutatni, mint változtatta meg a tudomány és technika a modern ember létét és gondolkodását. Az angol William Cooper, akiről kiderült, hogy nemcsak író, hanem fizikus is, érdekesen kapcsolta össze Kelet és Nyugat együttműködésének, s a technikai fejlődéssel szemben kialakított pozitív állásfoglalásnak a gondolatát. Az ilyen hozzászólásokból kiváglott, hogy a tudományos haladással való szembefordulás, a kétségbeesés, a háborús pánikkeltés sehol sem egyedül uralkodó áramlata az irodalomnak, s egyre nagyobb azoknak a tollforgatóknak a száma, akik írásaikkal a béke útjának reális lehetőségeit, az emberi-ség közös, boldogabb jövőjét kívánják szolgálni.

²³⁸ Ny 1959. 4. évf. 9. 1416-1417.

²³⁹ A két német PEN-centrum közül a „Németország (Kelet és Nyugat)” elnevezésű szavazott mellettünk. Ennek a Német Demokratikus Köztársaság íróin kívül a Nyugat-Németországban élő írók egy része is tagja. [Kéry László jegyzete]

David Carver, a Nemzetközi PEN főtitkára szeptember 8-án levelet intézett Bölöni Györgyhez, a Magyar PEN Club elnökéhez. A levél Bölöni elvtárs halála után érkezett meg hozzánk.²⁴¹ Carver emlékezteti Bölöni elvtársat a frankfurti PEN-kongresszus magyar delegátusainak ígéretére, s ennek alapján sürgeti, hogy „gyakoroljon nyomást” a magyar kormányra és siettesse Déry Tibor, Háy Gyula és „más bebörtönzött írók” kiszabadulását. Nem lehetne-e elérni – írja Carver –, hogy „Déryt és Háyt első lépésként a börtönből házi őrizetbe helyezték át?”

Carver megállapítja, hogy az ún. ötös bizottság határozatának szövegét a magyar sajtó nem közölte, pedig a delegátusok erre is ígéretet tettek. A határozat közlését igen fontosnak tartja, s hangsúlyozza, hogy rossz hatást keltene, ha a magyar küldöttek nem tartanák meg ígéretüket.

A levél mellékleteként közli a „Déry-ügy”-gyel kapcsolatos táviratok szövegét. A Nemzetközi PEN elnöksége a magyar PEN tagsági jogainak elismerése után Frankfurtból táviratot intézett Kádár Jánoshoz, amelyben kérte, hogy vegye fontolóra kegyelmi tény gyakorlását „a bebörtönzött magyar írókkal, elsősorban Déry Tiborral és Háy Gyulával szemben.”

A táviratra Jászai Dezső, az Igazságügy-minisztérium osztályvezetője válaszolt, rámutatva, hogy „a nevezett állampolgárokat a magyar bíróság a magyar nép ellen elkövetett bűneikért ítélte el.” A távirat így folytatódik: „Az önök kérése jelenleg nem teljesíthető. Kegyelmi aktus csak akkor lehetséges, ha a megfelelő feltételek fennállnak.”

A táviratra Carver levélben válaszolt. A PEN-ben tömörült írók szomorúságát és csalódását fejezte ki amiatt, hogy a kérés nem teljesíthető, egyben annak a reményének ad hangot, hogy a visszautasítás nem végleges. Magyarázatot kér a „megfelelő feltételek fennállnak” kifejezést illetően.

Carver a hozzánk intézett levélhez mellékeli a Nemzetközi PEN 1959. júl. 19-i végrehajtó bizottsági ülésének kivonatos jegyzőkönyvét is. A jegyzőkönyv a magyar PEN elismertetésének vitája kapcsán közli a többiek közt a magyar küldöttek, Bölöni György és Gereblyés László felszólalását.²⁴² Bölöni György annak bizonyítása után, hogy mind a magyar irodalmi élet, mind pedig a Magyar PEN Club működése normális mederben folyik, foglalkozott a „bebörtönzött írók” kérdésével. Rámutatott, hogy ezek közül többet

szabadon bocsátottak, s a magyar Pen ezeknek, valamint a börtönben levők családjának segítséget nyújtott. (A jegyzőkönyv itt nem pontos, B[ölöni]. elvtárs arról a segítségről beszélt, amelyet az Irodalmi Alap nyújtott.) Külön foglalkozott Zelk Zoltán esetével, aki kiszabadulása után minden támogatást megkapott, hogy újra dolgozhassék. „Csak két PEN-tag van jelenleg börtönben – hangzik a jegyzőkönyvi szöveg –, Déry Tibor és Háy Gyula, s a magyar PEN-centrum minden lehető megtett, hogy kiszabaduljanak, de ez nehéz, mivel nem irodalmi, hanem politikai tevékenységükért ítélték el őket.” Gereblyés László szintén kitért Zelk Zoltán ügyére, majd hangsúlyozta, hogy Háy esete, aki idegen csapatokat hívott be Magyarország megtámadására, speciális, nehéz eset. André Chamson elnöknek arra a kérdésére, hogy a magyar PEN emberei minden erejüket latba fogják vetni a bebörtönzöttek kiszabadítása érdekében. Gereblyés határozottan igennel válaszolt.

A jegyzőkönyvi szöveg több helyen pontatlan, torzító jellegű. Gereblyésnek pl. azt a kijelentést tulajdonítja, hogy „a jelenlegi (magyar) kormányzat alatt a teljes szabadság még mindig nem lehetséges.” Ilyen kijelentést Gereblyés nem tett.

Annyi azonban kétségtelen: küldötteink megígérték, hogy a „Déry-Háy-ügy”-ben a magyar kormánynál közbenjárnak.

A Magyar PEN Club szept. 10-i intézőbizottsági ülésén – ekkor Carver levele még nem volt a kezünkben – Bölöni elvtársnak a „Déry-üggyel” kapcsolatban az volt az elgondolása, hogy közöljük a nemzetközi főtitkárral: delegátusaink tájékoztatták a magyar kormányt a frankfurti kongresszus idevágó anyagáról.

Carver jelenlegi leveléből és a jegyzőkönyvből azonban kiderül, hogy tőlünk többet, közbenjárást várnak, s hogy erre delegátusaink tettek is ígéretet.

Ami az ún. ötös bizottság határozatát illeti – ennek alapján történt a magyar PEN felfüggesztésének megszüntetése –, elképzelhetőnek tartom, hogy ezt egy olyan cikk keretében, amely a magyar PEN elismertetésének ügyére valamilyen alkalomból visszatér, közöljük, mégpedig elsősorban annak bizonyítására, hogy az elismertetés kritériuma mindig is a magyar PEN működésének normalitása volt. A határozatnak mindössze egy olyan megállapítása van, amely a mi részünkről – közöltetés esetén – kommentárra szorul.

A határozat teljes szövege a következő:

„Az ötös bizottság, amelyet a Nemzetközi PEN a magyar centrum ügyében való döntésre kijelölt, mint az egész vizsgálat során, [úgy] most is teljes egyetértésben lévén:

tekintettel arra, hogy a magyar PEN saját tisztségviselőinek tanúsága szerint eltért szabad szervezetként való normális működésétől, valamint attól a szabad szellemtől, amelynek az írókat át kell hatnia, s így a felfüggesztés állapotában találta magát;

továbbá tekintettel arra,

hogy a legutóbbi néhány hónap folyamán a magyar centrum az általa nyújtott információk szerint nagy erőfeszítéseket tett, hogy visszatérjen a normális élethez,

az ötös bizottság úgy találja,

²⁴⁰ Bp., 1959. szept. 21. G.m. Kéry László és Rubinyi Mózes aut.

²⁴¹ Bölöni György 1959. szept. 11-én halt meg. David Carver Kéry által említett levele nem ismert.

²⁴² Dok 107, 108.

hogy a felfüggesztés állapotát, amelybe a magyar centrum került, emez erőfeszítések megsemmisítették, s ezért kívánatos, hogy a centrum visszatérjen a PEN nemzetközi szervezetébe.

Az ötös bizottság testvéri üdvözlét küldi a magyar íróknak és felhívja őket, hogy tőzzék meg erőfeszítéseiket annak a szabadságnak és igazságnak a szellemében, amely a Chartában kifejezésre jut.

André Chamson – nemzetközi elnök;

Victor van Vriesland – nemzetközi alelnök;

Richard Friedenthal – alelnök, Német Szövetségi Köztársaság centruma,

Rochi Hingorani – delegátus, összindiai centrum;

David Carver – nemzetközi főtitkár.

London, 1959. ápr. 8.”

Ezt a határozatot emelte törvényerőre a frankfurti kongresszus július 20-án 19 szavazattal 9 ellenében. (További 9 delegátus tartózkodott a szavazástól.)

Rubinyi Mózes
üv. alelnök

Kéry László
főtitkár

I. fejezet

Általános rendelkezések

1. §.

Az egyesület címe: Magyar P.E.N. Club

Székhelye: Budapest

Működési területe: Magyarország

Hivatalos nyelve: magyar

Pecsétje: körirat: Magyar P.E.N. Club. 1926.

2. §.

A Magyar P.E.N. Club (a továbbiakban: egyesület) célja, hogy a népek kölcsönös megbecsülése, a faji, nemzeti és felekezeti gyűlölet kiküszöbölése, a béke biztosítása érdekében a nemzetközi megértés és békés együttműködés szellemét ápolja a magyar irodalom és a magyar írók kapcsolatát más országok irodalmával és íróival, elősegítve a magyar íróknak és műveiknek külföldi, illetőleg külföldi íróknak és műveiknek hazai megismerését.

3. §.

E cél érdekében az egyesület:

- a.) tagegyesületként (nemzeti központként) részt vesz a Nemzetközi P.E.N. munkájában, együttműködik az egyes országok P.E.N. központjaival.
- b.) előadások, tanácskozások, irodalmi viták stb. rendezésével gondoskodik arról, hogy az egyesület céljából folyó feladatokat a magyar írók – más országok íróival együttműködve – megvalósíthassák;
- c.) előmozdítja, hogy a magyar írók munkáit külföldön megjelentessék, illetőleg közreműködik abban, hogy külföldi írók munkái itthon megjelenjenek;

²⁴³ G.m.

d.) P.E.N.-emlékérem adományozásával tünteti ki azokat a külföldi írókat vagy magyar írókat, akik a magyar irodalom külföldi megismertetése terén kiemelkedő érdemeket szereztek;

e.) más alkalmas eszközökkel és módokon is törekszik az egyesület céljainak megvalósítására.

4. §.

Az egyesület vagyona

Az egyesület vagyona a rendes tagdíjakból, valamint más szervek által nyújtott támogatásokból áll.

II. fejezet

Az egyesület tagjai

5. §.

Az egyesület rendes és tiszteletbeli tagokból áll. Rendes tagokként csak magyar állampolgárok vehetők fel. Tiszteletbeli tagokként az egyesület azokat veszi fel, akik a magyar irodalom külföldi megismertetése és terjesztése vagy egyébként az egyesület körül, illetőleg a Nemzetközi P.E.N.-szervezet működésében érdemeket szereztek.

Tiszteletbeli tagokként magyar és külföldi állampolgárok egyaránt felvehetők. Amennyiben a tiszteleti tagul felvenni szándékozott személy külföldi állampolgár, érvényes tagságához a Művelődésügyi Minisztérium jóváhagyása szükséges.

6. §.

A rendes tagokat az egyesület azoknak sorából veszi fel, akik irodalmi működésük alapján alkalmasak az egyesület céljainak elősegítésére, s akik az egyesület és a Nemzetközi P.E.N. alapszabályait magukra nézve kötelezőnek ismerik el.

7. §.

A rendes és tiszteletbeli tagokat az egyesület Intéző Bizottsága – legalább két tag ajánlására – veszi fel.

8. §.

A rendes és tiszteletbeli tagok részt vesznek az egyesület munkásságában, az egyesület rendezvényein. A rendes és tiszteletbeli tagok részt vehetnek az egyesület közgyűlésein és azokon tanácskozási és szavazati joguk van.

A tiszteletbeli tagok közül azok, akik magyar állampolgárok, továbbá a rendes tagok megválaszthatók az egyesület szerveibe, valamint tisztségek viselésére, az Intéző Bizottság határozata alapján képviselhetik az egyesületet a Nemzetközi P.E.N.-szervezetben, annak világkongresszusain, intéző szerveiben, valamint a nemzeti P.E.N. központok rendezvényein, továbbá egyéb nemzetközi és nemzeti irodalmi szervezetekben és azok rendezvényein.

A rendes tagok a közgyűlés által megállapított tagdíjat kötelesek fizetni.

Az Intéző Bizottság a tagdíjak fizetésére méltánylandó esetekben haladékat adhat, vagy kivételes esetekben a tagdíjak fizetését határozott megidőre visszamenőleg is elengedheti.

A tagok anyagi helyzetük szerint önkéntes adományokkal (felülfizetéssel) is támogatják az egyesületet.

9. §.

A tagság megszűnik:

- a.) halál,
- b.) kilépés,
- c.) a tagok sorából való törlés és
- d.) kizárás következtében.

A tagok kilépési szándékukat az egyesület Intéző Bizottságánálírásban kötelesek bejelenteni.

Ha valamely tag felszólítás ellenére sem fizet tagdíjat, az Intéző Bizottság az egyesület tagjai sorából törölheti.

Ha a tag tevékenysége sérti az egyesület érdekeit, vagy erkölcsileg kifogásolható magatartást tanúsít, az Intéző Bizottság elhatározhatja az egyesületből való kizárását. Azt a tagot, akit bűncselekményért jogerősen elítéltek, az Intéző Bizottságnak a tagok sorából ki kell zárnia.

A tagok sorából való törlésre és kizárásra vonatkozó határozatot az érintettekkel közölni kell s a következő közgyűlésnek be kell jelenteni. Az érintettek a határozat ellen annak kézhezvételétől számított tizenöt napon belül a közgyűléshez fellebbezhetnek.

III. Fejezet

Az egyesület szervei

10. §.

Az egyesület szervei:

- a.) a közgyűlés,
- b.) az Intéző Bizottság,
- c.) az Elnökség,
- d.) a Számvizsgáló Bizottság

A közgyűlés

11. §.

A közgyűlés a rendes és tiszteletbeli tagok összességéből áll, és az egyesület legfőbb szerve. A közgyűlés kétféle lehet: rendes és rendkívüli.

A rendes közgyűlést évenként egyszer az Intéző Bizottság határozata alapján az egyesület elnöke hívja össze.

Rendkívüli közgyűlést az elnök akkor köteles összehívni, ha azt az Intéző Bizottság saját kezdeményezésére elhatározza. A tagok egyötödének írásbeli javaslatára az elnökségnek rendkívüli közgyűlést kell összehívnia.

A közgyűlésre a rendes és tiszteletbeli tagokat meg kell hívni.

A tanácskozásokon az egyesület minden tagja részt vehet, az egyesület szerveibe vagy tisztségekre azonban csak magyar állampolgárságú tiszteletbeli tagok és rendes tagok választhatók.

A közgyűlés határozatait egyszerű szöbbséggel hozza: szavazategyenlőség esetén az elnök dönt.

12. §.

A közgyűlés akkor határozatképes, ha azon a tagoknak legalább fele megjelenik.

Más egyesületbe való beolvadás, valamint az egyesület feloszlása és ez esetben a vagyon hovafordítása tárgyában összehívott közgyűlés akkor határozatképes, ha azon a tagoknak legalább kétharmada megjelenik: ilyen határozathoz a jelenlévők szavazatának kétharmadára van szükség.

Ha a szabályszerűen meghirdetett közgyűlés határozatképtelen, nyolc-harminc napon belül ugyanazzal a tárgysorozattal új közgyűlést kell összehívni: ez a megjelent tagok számára való tekintet nélkül határozatképes.

13. §.

A közgyűlés:

- a.) meghatározza az egyesület tevékenységének az elkövetkező időszakot illető fő irányait;
- b.) megvitatja az egyesület működéséről szóló jelentést;
- c.) megválasztja az egyesület szerveit és tisztségviselőit;
- d.) megtárgyalja a költségvetést és a számadást, határoz a felmentvény kérdésében, s általában végső fokon határoz a vagyoni kérdésekben;
- e.) dönt az Intéző Bizottságnak a tagok törlésére vagy kizárására vonatkozó határozatai ellen benyújtott fellebbezések ügyében;
- f.) megtárgyalja a tagoknak a közgyűlést megelőzően benyújtott indítványait;
- g.) megerősíti az egyesület alapszabályait, illetve módosítja azokat;
- h.) határoz az egyesület feloszlásáról, más egyesületbe olvasztásáról, illetve más egyesületbe való beolvadásáról, ez esetben az egyesületi vagyon hovafordításáról;
- i.) megtárgyalja az egyesület tevékenységét érintő egyéb fontos kérdéseket.

A közgyűlésről jegyzőkönyvet kell vezetni.

A jegyzőkönyvet az elnök és a jegyzőkönyvvezető írja alá.

Hitelesítését két rendes vagy tiszteletbeli tag látja el, akiket az elnök a közgyűlés kezdetekor erre kijelölt.

Az Intéző Bizottság

14. §.

Az Intéző Bizottságot a közgyűlés három évre választja; tagjainak száma legfeljebb a tagok számának egy tizede lehet.

Az egyesület Elnökségének tagjai hivatalból tagjai az Intéző Bizottságnak s abban tag-sági jogokat is gyakorolnak.

Az Intéző Bizottság:

- a.) két közgyűlés között irányítja az egyesület munkáját, s állást foglal az egyesület legfontosabb ügyeiben;

- b.) végrehajtja a közgyűlés határozatait;
- c.) határoz tagok felvételéről, törléséről és kizárásáról;
- d.) ideiglenesen gondoskodik a megüresedett tisztségek betöltéséről a legközelebbi taggyűlésig tartó hatállyal.

Az Intéző Bizottság üléseit a szükséghez képest tartja. Hat tag kívánságára az elnöknek az Intéző Bizottságot össze kell hívnia.

Az Elnökség

15. §.

Az egyesület Elnöksége

- a.) gondoskodik az egyesület ügyviteléről;
- b.) kollektív testületként ellátja az egyesület vezetésével kapcsolatos tennivalókat;
- c.) támogatja az egyesület elnökét munkájában;
- d.) megtárgyalja azokat a jelentősebb folyó ügyeket, amelyeket az elnök vagy a főtitkár eléje terjeszt.

Az Elnökség tagjai: az elnök, az alelnökök, akik egyike egyben az ügyvezető alelnök és a főtitkár.

Az Elnökség üléseit szükség szerint tartja: összehívásáról az elnök gondoskodik.

A Számvizsgáló Bizottság

16. §.

Az egyesület közgyűlése háromévi időtartamra háromtagú Számvizsgáló Bizottságot választ.

A Számvizsgáló Bizottság a közgyűlést megelőzően megvizsgálja az egyesület pénzügyi ügyvitelét s erről az ellenőrrel a közgyűlésnek jelentést tesz.

Az Intéző Bizottság egyébként a pénzügyi ügyvitel ellenőrzésére a Számvizsgáló Bizottságot más esetben is felkérheti, ha ennek szükségét látja.

Az egyesület tisztségviselői

17. §.

Az egyesület tisztségviselői:

- a.) az elnök,

- b.) az alelnökök, akik egyike az ügyvezető alelnök,
- c.) a főtitkár,
- d.) a titkárok,
- e.) a pénztáros,
- f.) az ellenőr.

Az egyesület tisztségviselőit a közgyűlés választja háromévi időtartamra.

18. §.

Az elnök:

- a.) ügyel az egyesület tevékenységére;
- b.) képviseli az egyesületet mind a hatóságok, mind magánszemélyek irányában;
- c.) az üléseken vezeti a tanácskozásokat;
- d.) az ügyvezető alelnökkel és a főtitkárral együttesen gyakorolja az utalványozási jogot. Az egyesület ügyvitelét és számvitelét bármikor megvizsgálhatja. Az elnök ügykörének ellátását részben az alelnökök valamelyikére, illetőleg a főtitkárra bízhatja.

19. §.

Az egyesület főtitkára – az elnök, illetőleg az alelnökök irányítása mellett:

- a.) előkészíti az egyesület üléseit, szervezi előadásait és egyéb rendezvényeit;
- b.) gondoskodik az Intéző Bizottság, illetőleg az Elnökség által hozott határozatok végrehajtásáról;
- c.) biztosítja a Nemzetközi P.E.N.-szervezettel és a nemzeti P.E.N.-központokkal való kapcsolat fenntartását;
- d.) előkészíti az egyesület tevékenységéről szóló jelentéseket;
- e.) gondoskodik az egyesület felhívásainak és közleményeinek közzétételéről;
- f.) kezeli az egyesület levéltárát s gondozza az egyesület könyvtárát.

A főtitkárt munkájában a titkárok támogatják.

20. §.

A pénztáros kezeli az egyesület bevételeit és kiadásait. Az ezekről vezetett könyvet az ellenőr felkérésére bármikor köteles bemutatni.

Az ellenőr a pénztáros pénzkezelését rendszeresen ellenőrzi.

IV. fejezet
Vegyes rendelkezések

Az egyesület alapszabályait az egyesület nyilvántartásba vétele céljából be kell nyújtani a Művelődésügyi Minisztériumhoz, mint az egyesület felügyeleti szervéhez.

Ha az egyesület vezetése az egyesület működését veszélyeztetni, vagy ha ennek tevékenysége az alapszabályokkal ellentétes, a felügyelő szerv az egyesület önkormányzatát felfüggesztheti és az egyesület vezetésére felügyelő biztost rendel.

Ha az egyesület működése sérti vagy veszélyezteti a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendjét, illetőleg a tagok érdekét, a felügyelő szerv az egyesületet feloszthatja.

Ha ez egyesületnek két évnél hosszabb idő óta nincsenek működő szervei és alapszabályszerű működést egyébként sem fejt ki, a felügyelő szerv kimondhatja az egyesület tényleges megszűnését.

Budapest, 1960. március 23.

P.H.

A Magyar Pen Club határozata

(1960. március 23. után)²⁴⁴

A Magyar PEN Club meglelégedéssel vette tudomásul, hogy a Nemzetközi PEN XXX. kongresszusa visszahelyezte tagsági jogainak teljességébe. Ezzel a Nemzetközi PEN saját alapokmányának szellemében járt el, tekintélye a magyar írók előtt megerősödött.

A PEN-ben tömörült magyar írók 1960. március 23-án tartott közgyűlésükön megvitaták az elnökség beszámolóját a Magyar PEN Club működéséről, programjáról, nemzetközi kapcsolatairól, s az elnökség intézkedéseit jóváhagyták. Mint az egyetemes kultúra művelői, hivatásukból folyó kötelességüknek érzik, hogy a népek békés egymás mellett élésének és kulturális csereforgalmának, valamint az írók nemzetközi együttműködésének előmozdítása érdekében minden tőlük telhetőt megegyenek, s teljes erejükkel készek támogatni a Nemzetközi PEN-t ez irányú törekvéseiben.

Ugyanakkor a leghatározottabban tiltakoznak minden olyan kísérlet ellen, amely a Magyar PEN-nek a nemzetközi szervezetben elfoglalt helyét kérdésessé igyekszik tenni, s a magyar írókat ki akarja szorítani a PEN nemzetközi fórumáról. A Magyar PEN a nemzetközi szervezet alapelveinek és szabályzatának megfelelően működik [*törölve*: s visszautasít minden olyan akciót, amely a PEN alapokmányával ellenkező törekvéseket tükröz].

A fentiek értelmében a Magyar PEN Club a PEN-alapokmányban kifejezésre jutó elvek érvényesítése érdekében elengedhetetlennek tartja, hogy a magyar központ felfüggesztését indítványozó határozati javaslatokat az indítványtevő központok vonják vissza, illetőleg, hogy a vissza nem vont javaslatokat a Nemzetközi Végrehajtó Bizottság utasítsa el.

²⁴⁴ G. K.n. A felfüggesztés hatályon kívül helyezése utáni magyar Pen-határozat második, bővebb változata.

Találkozás Kodály Zoltánnal

(1960. május 12.)²⁴⁵

1960 októberében találkoztam először Kodály Zoltánnal. Előző nap – vasárnap – érkeztem tíznapos látogatásra, a Magyar PEN Club vendégeként. Gondos házigazdám tudták, hogy mély érdeklődés fűz a zenéhez, s úgy intézték a dolgot, hogy egy estét a Zene-művészek Szövetségének székházában tölthettem. Itt pillantottam meg a nagy zeneszerző nemes alakját: hosszú, és még mindig dús haját, rövidre nyírt, ősz szakállát, fűrészsző, mélyreható tekintetét.

Kodály bemutatott fiatal feleségének, s hármashban egy kereveten ülve hallgattuk a műsort, amely főleg Kodály-művekből állt, s amelyet tehetséges művészek adtak elő. Különösen Sándor Judit bájos, kifejező szopránhangjára és Solymosi Péter mesteri zongorajátékára emlékszem.

Mielőtt a Nemzetközi PEN főtítkára lettem, hivatásos baritonénekesként működtem, s szerzettem jó néhány dalt is, amelyeknek volt bizonyos sikerük, s amelyeket gyakran én magam adtam elő.

Kodály azon az estén őszinte érdeklődést tanúsított zenei munkásságom iránt, sőt azt a kívánságát is kifejezte, hogy szívesen megtekintené egy-két szerzeményemet.

Rendkívül tartalmas és élvezetes este volt ez, s azzal a másik alkalommal együtt, mikor a Magyar Tudományos Akadémián tettem látogatást, s a nagy zeneszerző a népzene-kutató csoport munkáját ismertette meg velem, kétségtelen fénypontja volt első tartózkodásomnak az önök szép hazájában.

A népzene mindig nagyon érdekelt, magam is sok népdalt adtam elő, s mondanom sem kell, tisztában voltam azzal a csodálatos munkával, amelyet Kodály Zoltán végzett hazája népi öröksége körül, előbb nagy kortársával, Bartók Bélával, majd pedig más, lelkes munkatársakkal együttműködve.

Kodály azokról az eredményeiről beszélt, amelyeket az évek során a hatalmas *Corpus Musicae Popularis Hungaricae* anyagának gyűjtője- és szerkesztőjeként elért, és érintette terveit is. Elmagyarázta a népi dallamok, népdalok és táncok katalógizálásának és rögzítésének általa kidolgozott módszerét, azzal a kedvességgel és nyíltsággal, ami oly jellemző volt erre a szeretetreméltó emberre és muzsikusra. Egy epizódra különösen élénken emlékszem. Miközben a nagy emberrel beszélgettem, egyik munkatársa megkérdezte, vajon be-

jöhetne-e a csoportnak az a kutatója, aki épp akkor tért vissza az ország egyik távoli részében végzett munkájából. Kodály ehhez hozzájárult, s egy jóképű, magas, göndör-szőke hajú fiatalember lépett a szobába. Rövid beszélgetés után eljátszott egy igen szép dallamot, egyszerű pásztorfurulyán. Kodálynak csillogott a szeme, s szavakban is kifejezést adott örömeinek. Sosem fogom elfelejteni azokat a percek, mikor a nagy zeneszerző elmélyülten hallgatta az egyszerű dallamot, sem dicsérő szavait, melyekkel a fiatalember valóban szakavatott teljesítményét illette.

Kodály Zoltán zenéjét több mint negyven éve élvezem, azóta, hogy a régi, londoni Queen's Hall egyik sétahangversenyén Sir Henry Wood először vezényelte a *Háry János* remek zenekari szvitjét. Ez a muzsika, élénk színeivel és szikrázó ritmusával úgy hatott ránk, akik először hallottuk a szvitet, mintha valaki egy új, ragyogó zenei tájra nyitott volna ablakot. Az elmúlt évek során a mesternek számos alkotását hallgattam nagy gyönyörűséggel, mindenekelőtt talán a *Psalmus Hungaricus*-t, amelyben Parry Jones barátom, a jeles walesi tenorista oly gyakran és oly kitűnően énekelte a szólót. Kedvenceim közé tartozik a *Galántai táncok* meg a *Marosszéki táncok* is, ezeket sűrűn meghallgatom lemezeiről.

Kodályt egyik-másik zeneszerző kortársához képest talán nem lehet a legtermékenyebb komponisták közé sorolni. Ebben az angol William Waltonra emlékeztet. De abban is, hogy ami a keze alól kikerült, a legapróbb részletekig tökéletes volt.

Ha igazságot akarunk szolgáltatni Kodály életművének, természetesen nemcsak nagyszabású alkotásait kell tekintetbe vennünk, hanem rengeteg – csaknem kétezerre menő – dalát is, amelyek egyszerű gyerekdaloktól nehéz és bonyolult önálló kórusművekig terjednek.

Mi, angolok a közelmúlt években, abban a szerencsében részesültünk, hogy ezeknek a gyönyörű alkotásoknak némelyikét a zeneszerző saját vezénylése mellett hallhattuk – feledhetetlen előadások voltak ezek, a legmagasabb zenei szinten. Mi Angliában rendkívüli mértékben fájjaljuk ennek a nagy zeneszerzőnek és nagy magyarnak a halálát, s azok, akik megtisztelő kiváltságképp kapcsolatban állhatunk a Királyi Filharmóniai Társasággal, mélységesen sajnáljuk, hogy Kodály Zoltán halála megfoszt bennünket attól, hogy személyesen nyújthassuk át neki a legmagasabb kitüntetést, amelyet angol zenészek adományozhatnak: a Társaság aranyérmét.

²⁴⁵ Ny 1974. 19. évf. 8. 1256–1257. „Nemrégiben hunyt el David Carver, hetvenegy éves korában. Huszonhárom éven át volt a Nemzetközi PEN főtítkára. Ebben a minőségében 1960-ban, 1964-ben és 1967-ben járt hazánkban. Itt közölt beszéde 1967. május 12-én hangzott el, a Magyar PEN Club Kodály-emlékestjén.” Uo. 1256.

Egy-egy évforduló alkalom is kötelezettség is. Azt a kötelességet, amelyet a magyar forradalom ötödik évfordulója vetett fel, Angliában talán az Encounter című folyóirat fogta fel a leghelyesebben.²⁴⁷ Ez a havonta megjelenő tekintélyes irodalmi lap nem vezércikkben emlékezett az évfordulóra. A lap szemleirovatában egy budapesti levél számol be, 1956 ötödik évfordulóján, a mai Magyarországról. Ez önmagában nem rendkívüli esemény. Amióta az idegenforgalom, szerény mértékben ugyan, de újra megindult, az angol sajtóban szinte hetente jelennek meg, többnyire jóakarátú rövid helyszíni tudósítások a mai Budapestről. Ezek többnyire nem érdemesek arra, hogy szót vesztegessünk rájuk. Az érezhető jó szándékot az érthető tájékozatlanság egészítette ki bennük; nekem többnyire azt bizonyították, hogy a szerző járatlan a magyar ügyekben.

Az Encounter budapesti levelével nem ez a helyzet. Az atyai sajnálkozás vagy a mártírnépeknek kijáró lelkendező részvét hiányzik belőle. S hiányzik belőle az az átlátszó mohóság is, amellyel egyes nyugati utazók az itt-ott feltalálható aránylag megnyugtató jelenségeket keresik Magyarországon, nyilvánvalóan saját tehetetlenségük igazolásául, saját lelkük mentségére. Az Encounter nyolcoldalas budapesti levele nem ezekhez a rövid és felszínes magyarországi tudósításokhoz hasonlít. Inkább a New Yorker híres londoni, párizsi és washingtoni leveleire emlékeztet. Írója élményeiről úgy számol be, mintha az európaiság egy nehéz helyzetben élő, de vitathatatlanul fontos metropolisában járt volna, vagyis nem egy csatlóskormány székhelyén, hanem egy kis nép és nagy nemzet fővárosában. Ezt, így, nem mondja ki. De minden mondatát úgy fogalmazza, hogy éreztesse: így gondolkodik. Ezzel becsül meg minket. Az Encounterben megjelent budapesti levél értéke azonban nem merül ki ebben. Nem azért megnyugtató, mert biztató vagy buzdító, hanem azért, mert hitelesnek érezzük. Hitelesnek érzi ezt a beszámolót még az olyan magyar ember is, aki nemcsak az országot, hanem a cikkben említett személyeket is jól ismerte, és a beszámoló elolvasása után elég világosan látja, hogy a magyar nép – illetve a legjobbjai – hogyan szembesülnek az ország mai helyzetével. További értéke a cikknek, hogy valóban elviszi olvasóját Magyarországra: a pesti és budai lakásokban, vagy balatoni nyaralók kertjében elhangzott beszélgetések hangsúlyát, naiv nyugati nézetek hallatán felhangzó nevetés lendületét is kiérezni belőle. Az *Encounter* budapesti levelét ugyanis író írta. Nem új-

ságíró, nem úgynevezett „expert”, a kelet-európai ügyek valamilyen szakértője, hanem szépíró.

Anthony Rhodes nevét először regények tették ismertté Angliában. Író létére Magyarországon is elsősorban az írókat kereste fel, s az írókat is az író szemével nézte, vagyis olyan szemmel, amely az emberábrázoláshoz szokott. A magyar írók közül érezhetően Illyés Gyula tette rá a legnagyobb hatást, emberileg is. „A mai Magyarország legokosabb írója alighanem Illyés Gyula, akit végül is balatoni nyaralójában sikerült megtalálnom. Szellemes arcú, élénk, mozgékony szemű ember. Arcán jó humorú, állandóan gunyoros kifejezés. Módszere velem szemben az volt, hogy bármit mondtam is, ő mindennek ellene mondott, és a lehető legegyszerűbb modorban. Amikor azt mondtam, hogy utolsó látogatásom óta az állapotok láthatóan javultak Magyarországon, újat egy bölcs ember intő mozdulatával emelte fel, ezúton figyelmeztetve föltehetően nagyfokú tájékozatlanságomra. Amikor viszont egy barátomra hivatkoztam, aki szerint a rendszer még mélyebbre vágta karmait a magyar nemzet szívébe, mint a Rákosi-korszakban, ismét ironikus ellentmondás volt a válasz. Ha azt mondtam volna, hogy nyaralójában ülünk, az asztal mellett, föltétlenül rámutatott volna, hogy tévedek, mivel az, amit én asztalnak nézek, valójában egy szék, s tulajdonképpen a nyaralója sem nyaraló.”

Illyés Gyulán kívül Németh Lászlóról szól a legnagyobb megbecsüléssel, alaposan ismerttetve a *Sajkódi esték* megjelenését s jelentőségét,²⁴⁸ s idézve Németh László nézeteit is arról, hogy a magyarság ma nem tehet mást, mint azt, hogy az alkotás lehetőségeit a maga életének belső udvarán keresi. Anthony Rhodes Illyésen és Németh Lászlón kívül látta Tamási Áront, míg Déry, Háy és Zelk a találkozást elhárították. Weöres Sándort és Juhász Ferencet Németh Lászlóval, Illyéssel és Tamásival egy sorban említi, és nagy szeretettel, részletességgel szól Kassáknál és Ferenczy Béニンél tett látogatásáról; tökéletesen tisztában van azzal is, hogy Magyarország legelső embere Kodály Zoltán. Azt, hogy beszámolójának nagy részében az írókkal foglalkozik, ilyenformán indokolja meg: „Ebben a tudósításban különös jelentőséget tulajdonítok Magyarországi íróinak. Ez azért van, mert a társadalom legtiszteltebb rétege Magyarországon mindig az írókból került ki. Ha valaki, akár csak a legszerényebb formában is, írói nevet szerzett magának, ez előkelőbb helyet biztosított neki az egész nép szemében, mint amilyen a politikusok vagy az üzletemberek bármelyikét megilleti. A magyarokban semmi sincs abból a tiszteletből, amit mi érzünk azok iránt, akik pillanatnyilag kormányoznak bennünket. Úgy fest, mintha a magyarok azt tapasztalták volna, hogy azok, akik ügyeiket a gyakorlatban intézték, kevésbé váltak volna hasznukra tragikus történelmük folyamán; ezért fordulnak el tőlük, maradandóbb értékek felé.”

Anthony Rhodes ezzel a magyar nemzeti lét egyik alapvető sajátosságára tapint rá. Arra, hogy Magyarországon az állami hatalom és a nemzeti tekintély lényegében kettévált.

²⁴⁶ Új Látóhatár, 1961. nov.–dec. 4. évf. 6. 554–556.

²⁴⁷ Rhodes magyarországi beszámolójáról és Kéry Lászlóval folytatott levélváltásáról l. a *Sötét István évtizede* c. fejezetet.

²⁴⁸ Magvető Könyvkiadó. Bp., 1961.

Főleg azért, mert a hatalom birtokosai nem olyan hatalmat gyakoroltak, amelyet a néptől kaptak s többnyire, elsősorban nem is a nép érdekében gyakorolták. Ilyenformán az állami hatalom birtokosai és a nemzeti tekintély birtokosai hol békésebb, hol békétlenebb koegzisztenciában élnek egymás mellett, a szerint, hogy az utóbbiak miben látják a nemzet érdekét az adott helyzetben. „Amikor egy évvel ezelőtt Varsóban voltam – írja Rhodes –, egy lengyel ezt mondta nekem: »Lengyelország ura két olyan ember, akik egymással szemben állnak, mind a ketten egyaránt befolyásosak, és mindketten egyaránt tisztában vannak a másik hatalmával. Az egyik [Władisław] Gomułka, a másik Wisinszki [Stefan Wyszyński] kardinális.« Ez persze túlzás, de van benne igazság. S a túlzást még tovább feszítve, azt mondhatnók, hogy a mai Magyarországon a kormánynak ugyancsak megvan a maga Wisinszkije – az írók személyében.” Rhodes azonban nem csupán ezért ad, mondhatni teljes képet a mai magyar irodalomról, literatúránk önértékét is becsüli. Hogy milyen mértékben, azt elégségesen érzékelteti, ha csak az általa ismerttetett írók neveit említem. Ezek, az említés sorrendjében: Németh László, Illyés Gyula, Tamási Áron, Füst Milán, Kassák Lajos, Hubay Miklós, Déry Tibor, Háy Gyula, Weöres Sándor, Illés Béla, Zelk Zoltán, Lukács György, Erdei Ferenc, Bibó István, Juhász Ferenc, Nagy László, Ottlik Géza, Szabó Magda, Hernádi Gyula, Sarkadi Imre, Czibor János, Köpeczi Béla, Darvas József, Mesterházi Lajos, Vas István és sokan mások. Külön fejezetet szentel a magyar írók aggodalmának az erdélyi magyarság sorsáért. Levelét a Pártélet egy cikkére utalva ezekkel a sorokkal fejezi be: „Ez azt bizonyítja, hogy a párt magatartása a nemzettel szemben lényegében kevésbé változott az elmúlt öt esztendőben. Ám az, hogy ilyen cikkek (olyanok, amilyeneket az irodalmi lapokból is idéztem) napjainkban megjelenhetnek, javulásnak számíthatók abban a sorsban, amely a magyaroknak jutott. A Nyugatban ők nemigen reménykednek, és csak azt áhítják, hogy a nemzetközi feszültség ne növekedjék, s ezeknek a limitált engedményeknek folytatásuk legyen.”

116
Kéry László
Levél Angliába
(1962. február)²⁴⁹

*Kedves Mr. Rhodes,*²⁵⁰

bocsásson meg, hogy ilyen késve válaszolok arra a levélre, amelyet még tavaly nyári magyarországi látogatása után küldött. A levél tartalma és hangja megerősített abban az érzésemben, hogy Ön jó benyomásokkal utazott el hazánkba. „Azért írok – kezdődött a levél –, hogy megköszönjem azt a rendkívül nagy kedvességet, amelyben a Magyar Pen – és személy szerint Ön – részesített budapesti tartózkodásom alatt. Többet nem is fáradhattak volna annak érdekében, hogy kellemes és érdekes találkozásokról gondoskodjanak. Igen kedves emlékeket hoztam magammal arról a számos jó barátról, akivel országukban megismerkedtem. Őszintén mondhatom, hogy nagyon szeretem Magyarországot (I have an enormous affection for Hungary), s remélem, hogy hamarosan újra ellátogathatok oda feleségemmel együtt, hogy ő is olyan jól érezhesse magát, ahogy én éreztem.”

Ugyanebben a levélben ön azt is jelezte, hogy éppen egy cikken dolgozik, egy magyarországi beszámolón, amely az Encounterben fog megjelenni. Mivel ebben az időben én is nagyon el voltam foglalva, úgy gondoltam, megvárom a cikket, s egyszerre válaszolok majd arra meg a levélre. A cikk nem jelent meg októberben, ahogy Ön remélte, hanem csak az Encounter novemberi számában. Elolvastam – képzelheti, nem csekély érdeklődéssel – s egyelőre elment a kedvem attól, hogy válaszoljak rá. A cikk valahogy megtépzta az Ön levelének a hitelét is a szememben. Már bevezető sorai élénk ellentétben voltak a levéllel is, meg azokkal a beszélgetésekkel is, amelyeket Önnel magyarországi tartózkodása alatt folytattam. A cikk így kezdődött:

„Múlthavi magyarországi látogatásom legelején találkoztam valakivel, aki azt mondta: »Bizonyára tapasztal majd javulást, s nagyobb szabadságot fog majd észlelni, mint előző útja alkalmával. De remélem annak is tudatában lesz, hogy a kommunista párt erősebben belevájta karmait Magyarország szívébe, mint korábban bármikor – még annál is erősebben, mint a Rákosi-időkből...«”

S Ön ezt a megállapítást, mint cikkében írja, találónak érezte. Az emberek – Ön szerint – nem támogatják szívből a kommunista pártot és a kormányzatot. „Egyszerűen hálásak bizonyos engedményekért, amelyeket az elmúlt négy év alatt kaptak, s remélik, hogy ezeknek folytatása lesz. Tudják, hogy a Nyugat nem segít rajtuk, s ezért alkalmazkodnak a helyzethez.”

²⁴⁹ Ny 1962. 7. évf. 2. 275–278.

²⁵⁰ Anthony Rhodes angol regényíró tavaly júliusban hazánkba látogatott. Magyarországi tapasztalatairól cikket írt az *Encounter* 1961. novemberi számában. [Kéry László jegyzete]

Ez az Ön cikkének kiindulópontja, amelyet bevallottam nem is maga fogalmazott meg, hanem valaki mástól vett át készen – magyarországi tartózkodásának legelején. Milyen kár, hogy nem említette ezt nekem, hogy nem öntött tiszta vizet a pohárba mindjárt „tartózkodásának legelején”! A támogatást, amelyet a Magyar Pen biztosított Önnek, abban az esetben is megkapta volna, de megkímélt volna bennünket egy kínos csalódástól. S persze vitába szálltunk volna Önnel, s igyekeztünk volna meggyőzni arról, hogy az igazság felderítésének legrosszabb módszerét választotta. Nagy tehertétel ilyesfajta előregyártott tézissel nézni szét egy országban, s mindenképpen arra törekedni, hogy az a koncepció – törénjék bármi, beszéljenek a személyes tapasztalatok bármiről – tűzön-vízen keresztül érvényesüljön. Márpedig cikke tanúsága szerint Önnel pontosan ez történt. S itt talán kisebb hiba az, hogy az előretolt, leplezetlenül kommunistaellenes és olcsó zsurnalizmussal megfogalmazott tétel arról győz meg bennünket – akik másként gondolkozunk, mint az Ön ismeretlen informátora –, hogy Ön nem független íróhoz méltó kíváncsisággal, hanem igen erős politikai elfogultsággal-elkötelezettséggel szemlélte az itteni jelenségeket – nagyobb baj Önre nézve, hogy ez az Encounter olvasóinak is bizonyára feltűnt, s közülük azokban, akik nem részesei ugyanennek az elfogultságnak, sejthetőleg gyanakvás támadt az Ön cikkének megbízhatósága iránt.

Pedig tanúsíthatom, hogy Ön igen szorgalmasan dolgozott a rendelkezésére álló néhány hét alatt, számos íróval, művésszel, egyéb értelmiségivel beszélgetett, nem egy érdekes és találó megfigyelést tett. De ez csak a részletekre nézve igaz. Cikkének egészét megfekszi, eltorzítja a „szívbe vajt karmok” kényszerképzelete. Ennek tulajdonítható, hogy Ön nagyrészt csak olyan beszélgetéseket idéz, amelyek Ön szerint e koncepciót támogatják, elhallgatva ezeknek a beszélgetéseknek a koncepcióval nem egyező részeit, s elhallgatva teljes egészében olyan beszélgetéseket, amelyek még kiszakított részleteikkel sem idomulnak a „szívbe vajt karmok” elképzeléséhez.

Az Ön cikkének az a vezető gondolata, hogy Magyarországon rémuralom van, amint-hogy a szocializmusra való áttérés óta mindig is az volt, mindössze annyi történt, hogy az utóbbi években enyhültek az elnyomás módszerei. A formulának megvan az az előnye, hogy kisebb-nagyobb erőszaktétellel minden észlelet beilleszthető vagy a „rémuralom”, vagy az „enyhülés” kategóriájába. Az irodalom pártirányítása: rémuralom, nyílt viták az irodalmi kérdésekről: enyhülés. Proust csak tizenötezer példányban jelenik meg, s az első kiadást nem követi rögtön a második: rémuralom (amellett a kereslet és kínálat törvényének, a profit és veszteség szent elvének nyílt sutba dobása) – Proust egyáltalán megjelenik: enyhülés, és így tovább.

Persze a cikkben még így is nagy az aránytalanság, nagyon sok minden szerepel az enyhülés oldalán. Vannak, akik úgy vélekednek: a cikk az Encounter hagyományaihoz mérten rendkívül merész, szinte „pro-kommunista” jellegű. Lehet, hogy így van. Ön mindenestre tett egyet-mást annak érdekében, hogy a „rémuralom” kategória mégse marad-

jon teljesen üresen. Meghallgatta, és elhitte, és nem átalotta leírni azt a locsogást, hogy Magyarországon a külföldre menő leveleket cenzúrázzák. Ha valaki levélben bírálja az itteni viszonyokat, telefonmeghívást kap a Belvárosi Kávéházba, s ott egy barátságos detektív közli vele, hogy a rendőrség tud erről a kilengésről, s ennek nem szabad megismétlődnie. Vagy: a budapesti angol követség olvasótermét az látogatja, aki akarja. De a fiatalabb korosztályba tartozó honpolgárokat az olvasóteremből hazafelé menet udvariasan igazoltatják a magyar rendőrség közegei. (De hát mért csak a fiatalokat?)

Ön, kedves Mr. Rhodes, elhitte az ilyen anekdotákat – amelyeknek egy részét talán nem is Magyarországon hallotta – s mégis jól érezte magát ebben az országban, olyannyira, hogy feleségét is szeretné ide elhozni. Én, őszintén megvallva, nem érezném jól magam ilyen országban.

A koncepcióhoz az is hozzátartozik, hogy az írók – az igazán értékes írók – egytől-egyik ellenállók. (A kommunisták ti. eleve rossz írók.) Ön beszélt ezekkel az „ellenállók”-kal, részletesen idézi, mit mondtak, milyen gesztussal, arcjátékkal reagáltak egyik vagy másik kérdésre. Önnek nem maradt semmi kétsége a felől, hogy a magyar irodalomnak ezek a jelei szemben állnak a szocializmussal. Ha ez valóban így van, s ha itt valóban rémuralom dühög, akkor, kedves Mr. Rhodes, meg kell mondanom, nem nagyon szép Öntől, hogy mindezt ilyen leplezetlenül megírta az Encounterben. Mert ha nem is lesz nagyobb bajuk ezeknek az íróknak, miért teszi ki őket akár egy-két telefonhívásnak, igazoltatásnak, kávéházi beszélgetésnek? Vagy mégis jobban bízik az „enyhülés”, mint a „rémuralom” igazságában, s az óta is nyugodtan alszik otthon, mert tudja, hogy ezeknek az Ön által is nagyra becsült íróknak nem görbül itt meg a haja szála sem? Tudom, a koncepcióban még erre is megtalálni a választ. Magyarországon az írókat kímélik, mert tartanak tőlük, mert az írók 1956-ban tekintélyt vívtak ki maguknak. A magyarországi ellenforradalom utólagos igazolásának egyik formája ez, amelyet azonban Ön, ha nem csalódom, gyakrabban hallhatott Londonban, mint Budapesten.

Cikkében a Nagyvilágról is szó esik. Amit ír, nemcsak olvasóink, hanem szerkesztőségünk érdeklődésére is számot tarthat, mert teljességgel új dolog nekik, amit Öntől hallanak. Mint kiderül, a Nagyvilág ellen bizonyos „sztálinisták” 1956 után ravasz támadást intéztek: „minden erejükkel arra akarták rávenni a szerkesztőséget, hogy ne közöljön jó nyugati írásokat, hanem inkább »nyugati szemetet« .»Végül is – mondták –, a Nyugat rothadt és dekadens. Hadd szerezzenek erről tudomást az olvasók. Ha közlünk T. S. Eliotot, akkor közlőnötök kell a *Forever Amber* egy részletét is.« A szerkesztőség azt válaszolta, hogy csak korlátozott anyagi alap áll rendelkezésére nyugati írások vásárlására, s ezért csak a legjobbakat igyekszik megszerezni. Ez talán megvilágítja, miért van a Nagyvilágnak akkora sikere, s miért fog el olyan gyorsan a megjelenés után.”

Íme, így ölelkezik a valóság a kitalálással. A Nagyvilág valóban a nyugati – és nem-nyugati – irodalom színe-javából igyekszik közölni, s példányai valóban elég gyorsan el-

szoktak kelni, de a szerkesztőség egyetlen tagja sem sem emlékszik arra, hogy a lapot bárki is a nyugati irodalom lejárására akarta volna felhasználni. Szabad-e megkérdeznem, kedves Mr. Rhodes, honnan szerezte ezt az értesülést?

A Nagyvilághoz hasonlóan Ön a New Hungarian Quarterlyt is megdicséri. „Akik fogalmat akarnak szerezni a jó magyar irodalomról, azoknak olvasniuk kell. A lap angolsága kifogástalan. Kétségtelenül áll az az ellenvetés, hogy bizonyos propaganda-célja van, de erre azt válaszolnám, hogy mivel politikamentes cikkeket és novellákat is tartalmaz olyan íróktól, mint Németh, Illyés, Tamási, a költő Vas István, Ottlik, Hubay Miklós és sokan mások, akik tisztára irodalmi értékekkel rendelkeznek, az olvasó bizvást megkockáztathatja a fertőzést.”

Ez első pillanatra azt mutatná, hogy Ön a politika-mentes irodalom híve. De hát erről szó sincs, cikke nagyon is „átpolitizált”, s fölvetődik a kérdés: vajon nem befolyásolta-e Önt túlságosan, hogy beszámolóját éppen az Encounternek írta, tehát olyan lapnak, amely bevallottan a kommunistaellenes propaganda szolgálatában áll? Mindenesetre a lapnak ez a propagandisztikus jellege, a jelek szerint, egy cseppet sem zavarta Önt.

Magától kínálkozik itt az összehasonlítás azokkal a cikkekkkel, amelyek az utóbbi időben magyar írók angliai élményeiről hazai lapjainkban megjelentek. Nyugodt lélekkel mondhatom, hogy a magyar író nem lép olyan klisészerű elfogultsággal Anglia – vagy bármely más nyugati ország – földjére, amilyennel Ön jött Magyarországra, s a mi íróink beszámolóit sokkal nagyobb kötetlenség, szabadság, a tényeknek és összefüggéseknek sokkal fokozottabb tisztelete jellemzi, mint az Ön cikkét. Utalhatok Vas István útinaplójára, amely a Nagyvilágban és a New Hungarian Quarterlyben is megjelent, Sőtér István beszámolójára tavalyelőtti londoni és stratfordi élményeiről, Boldizsár Iván cikkére Angliáról, amelyet a Nagyvilág legközelebbi száma fog közölni. A mi íróink nem félnek szembenézni a valósággal – Ön, úgy látszik, igen. Annyira fél a tényektől és a világos tanulságoktól, hogy inkább elvárzik egy előregyártott, hamis koncepciót, csak az evidenciákat ne kelljen tudomásul vennie.

„Szegény országban, ahol nem nagyon lehet a pénzt mire költeni, az irodalom sokat jelent, s a könyvek olcsók.”

Ne haragudjék, kénytelen vagyok ezt a mondatát leírni, egész cikkében talán a legképtelenebbet. Nem mintha nem lenne igaz még ma is, hogy bizonyos értelemben „szegény” ország vagyunk – szegényebbek – ha mondjuk a nemzeti jövedelem egy főre eső részét vesszük alapul –, mint Anglia. De hogy a pénzt ne lehetne mire költeni, ezt a megállapítást 1961 nyarán csak az tehette, aki behunyta szemmel járkált Budapest utcáin, és szerte az országban, vagy aki látott ugyan mindent pontosan, de rögtön utána igyekezett mindent – valamilyen okból – elfelejteni. Én, kedves Mr. Rhodes, éltem igazi szegény országban, a régi, az 194 előtti Magyarországon. S akár hiszi, akár nem, a könyvek nem voltak olcsók, s az emberek nagy tömegei nem olvastak, legfeljebb ponyvát vagy kalendáriumot. Nagy

regényírónk, Móricz Zsigmond 1923-ban arról panaszkodott, hogy volt olyan hónap, amikor egy 65 000 lakosú vidéki városban egyetlen könyvet sem lehetett eladni. Ma a parasztság – csakúgy, mint a munkásság vagy értelmiség – falja a könyveket. Nem a *Forever Amber*-szerű erotikus, áltörténelmi aljairodalmat, hanem a magyar és külföldi klasszikusokat, a jelenkor legjobb hazai és idegen szerzőit. Ezt Ön is nagyon jól tudja, járt az Európa Könyvkiadónál, megfordult vidéken, kedvére nézelődhetett a könyvesboltokban. Nem gondolja, hogy e hatalmas szellemi szomjúság, e mérhetetlenül megnövekedett igényesség s az igények széleskörű és sokoldalú kielégítése mögött valami más húzódik meg, mint a szegénység? Valójában az a legnagyobb gazdagság, amelyet az ember elérhet: öntudatának s a tudatot meghatározó anyagi létének eddig soha nem látott fejlődése. Erre Ön persze azt mondhatja: propagandisztikus, marxista magyarázat. Az ok mégis valahol itt keresendő, s nem is kell marxistának lenni hozzá, hogy erre valaki rájöjjön. Az egész kérdésre azért térek ki ilyen nyomatékkal, hogy világossá tegyem saját maga előtt is, milyen könyvnyelmu, tarthatatlan megállapításba sodorta Önt az a propaganda, amelynek cikkében szólójává szegődött.

Még egyszer elnézését kérem a késői válaszáért, s a válasznak ezért a nyílt-levél formájáért. Úgy érzem azonban, a nyilvánosság előtt is hangot kellett adnom tiltakozásomnak – nem azért, mert Ön szabadon, függetlenül véleményt nyilvánított a magyarországi politikai és irodalmi állapotokról – bár ezt tette volna? –, hanem, mert Ön Magyarország őszinte barátjának vallja magát, s mégsem a helyzet tisztázására, a valóság felderítésére törekszik, hanem mintegy hátvédként csatlakozik azokhoz, akik 1956 óta nem szűnnek meg minden elképzelhető mocskot és rágalmat rászórni a szocializmusra és Magyarországra.

Kiváló tisztelettel:

KÉRY LÁSZLÓ

Kedves Mr. Kéry,

bocsásson meg, hogy késve válaszolok levelére, de éppen most érkeztem vissza külföldről. Minthogy irodalmi lapjuk, a NAGYVILÁG közölte a levelet,²⁵² remélem, helyet fognak adni ennek a válasznak, melyben felelni próbáltam az Ön kritikai megjegyzéseinek egy részére.

Ön elsősorban is azzal vádol engem, hogy „igen erős politikai elfogultsággal” érkeztem Magyarországra. Ha ezen azt érti, hogy nem felejtettem el a Rákosi-korszakot, akkor igaza van. Egy évtized rövid idő a történelemben, s valahányszor elmentem az Andrássy út 60. előtt – mely valamikor Rákosi biztonsági rendőrségének főhadiszállása volt –, mindig arra kellett gondolnom, mi ment ott végbe. Ön erre azt mondhatja: „Mindez elmúlt. Minek visszatérni rá?” – éppúgy, ahogy a sok német sem hallja szívesen manapság a hitleri időkre történő utalásokat. Pedig mind a két korszak elevenen él azoknak az emlékezetében, akik szenvedtek alattuk, és nem [elé]g egyszerűen azt mondani, hogy ezeket a személyeket „rehabilitálták”. Mivel a diktatúrák hírhedtek politikájuk és módszereik gyors változtatása révén, nem szabad erről megfeledkeznünk, és – hogy az Önök kifejezésével éljek – „ébereknél” kell lennünk, hogy ilyen dolgok többé ne történhessenek meg.

Úgy látom, az Ön fő ellenvetése az, hogy én értesülesem nagy részét véletlen találkozásokról, és nem kizárólag Öntől és vendégszerető kollégáitól szereztem. „Vitába szálltunk volna Önnel – írja –, és igyekeztünk volna meggyőzni arról, hogy az igazság felderítésének legrosszabb módszerét választotta.” De hát Ön, Mr. Kéry, ha meg akarná állapítani, hogyan kormányozzák ma Angliát, értesüléseit csupán a Konzervatív Párt Központi Hivatalától szerezné be? Ön azt állítja, hogy a magyar írókkal folytatott beszélgetéseimben én csak azok iránt érdeklődtem, akikben „ellenálló” tendenciákat találtam. De hát nem „álltak-e ellen” valaminek a legjobb írók közül legtöbben az egész történelem folyamán? Kétségtelen, hogy az Önök legjobb írója, Déry Tibor ellenállt, és ezért Önök 7 éve börtönbe zárták. Lehet, hogy ez személyes vonzalom, de én mindig azt tapasztaltam, hogy hazámban azok a legérdekesebb írók, akik támadják a status quo-t. Ennek ellenére cikemben egészen világossá tettem, hogy 1953 óta javult az írók helyzete Magyarországon,

és nem használtam a jelenlegi magyar viszonyok jellemzésére a „rémuralom” („reign of terror”) nevenséges kifejezést, amellyel Ön teljesen alaptalanul vádol meg.

Ami a Táncsics Körrel illeti, erről azt mondtam, hogy 1957 táján ez a sztálinista csoport azt akarta, hogy a NAGYVILÁG ne csak jó nyugati irodalmat közöljön, hanem némi „nyugati szemetet” – hogy az Önök olvasói tudatában legyenek, „milyen rothadt és dekadens” a Nyugat. Ön azt kérdezi, honnan vettem ezt az értesülést? Csak annyit válaszolhatok, hogy informátoraim megbízható embereknek tetszettek, és hogy az értesülést személyes tapasztalataim is megerősítették. Lépten-nyomon találkoztam olyan cikkekkkel az Önök lapjaiban, amelyek a „nyugati dekadenciára” utaltak. Juhász Mária például az Élet és Irodalom 1961. július 29-i számában ezt írja: „Az 1956 utáni években a magyar irodalom ki volt téve idegen ideológiáknak, nevezetesen a nyugati irodalom dekadens hatásának... Nem könnyű feladat eldönteni, hogy milyen olvasmányanyagot adjunk a közönségnek.”

1961. június 27-én ugyanez a lap utalt az Európa Könyvkiadó vállalatára, amely „olyan dekadens és morbid könyveket közölt a kapitalista világból, mint [Miguel Ángel] Asturias, [Italo] Calvino, J. Joyce, [Wolfgang] Koeppen és [Cesare] Pavese művei.” Nem akarom védeni a modern nyugati irodalmat, amelynek egy részét kegyetlennek és brutálisnak tartom. Csak arra akarok rámutatni, hogy 1956 óta kísérletek történtek a párt részéről – amint ezt Juhász Mária második mondata elárulja – az irodalom kisajátítására. És azt is hozzátettem ehhez, hogy ezeknek a kísérleteknek sikeresen ellenálltam. Cikkemnek általános hangja pedig azt fejezte ki, hogy Magyarországon az elmúlt 5 év alatt javult a helyzet. (Mellesleg szólva szégyenletes volna, ha nem így történt volna, mert az egész világon javultak a viszonyok.) Úgyhogy az Ön heves befejező szavai – „Ön nem szűnt meg minden elképzelhető mocskot és rágalmaz rászórni a szocializmusra és Magyarországra” – nem annyira nekem íródtak, mint annak a számos olvasónak, akik cikkeimet nem olvashatják angolul.

Ismételten köszönöm azt a vendégszerető fogadtatást, amelyben Ön, a Magyar Pen és általában valamennyi honfitársuk részesített.

Őszinte híve

Anthony Rhodes

P. S. Azt hiszem, az Encounter bizonyos utalásokat fog tenni levélváltásunkra.

²⁵¹ G.m.

²⁵² Dok 116. Rhodesnek egy másik 1956-os, ugyancsak az Encounter-ben megjelent *Budapesti jelentés* c. politikai helyzetképét a Nagyvilág '56-os jubileumi száma közölte (2006. 51. évf. 9–10. 910–912.).

Tisztelt Fehér Úr!

A kért nyilatkozatot, sajnos, nem tudtam olyan rövidre fogni, mint Önök kívánták, mivel a magyar kultúra terjesztésének számos lehetősége volna, mégpedig nem egy sürgős teendő, hanem egy egész sorozat. Mindez, persze, aligha férhet bele néhány sornyi följegyzésbe, mivel tényeket és példákat kell idéznem. Ha válaszomat túlságosan hosszúnak vélnék, tekintsenek el közlésétől.²⁵⁴ Arra azonban kérem Önöket, ne tegyék közzé válasszom kivonatát.

A magyar kultúra terjesztéséhez, lehetőségeinek kihasználásához elsősorban megfelelő emberekre lenne szükség. Kíváncsi volna, hogy mindazok, akik külföldön bármilyen címen a magyar kultúrát képviselik, alaposan ismerjék azt, jól tudják az országnak a nyelvét, ahol dolgoznak, és tisztában legyenek annak kultúrájával. Sajnos, a magyar kultúrdiplomaták kinevezésénél gyakran – a külföldön élő magyarok és a külföldi halandó számára – úgyszólván érthetetlen szempontok érvényesülnek; az illetékesek kritériumai nemegyszer olyan rejtélyesek, hogy végül is néhány tiszteletre méltó kivételtől eltekintve, a kiküldöttek vagy a magyar kultúrát, vagy az illető ország nyelvét nem ismerik (sajnos, elég gyakran egyiket sem).

Persze, el kell ismerni, hogy ami a nyelvtudást illeti, az utóbbi években tapasztalható némi javulás, s így nem hinném például, hogy ma megtörténhetne az, ami hét-nyolc évvel ezelőtt előfordult, hogy a párizsi követség már két éve Franciaországban élő kultúrattaséja szerény személyemet kérje fel tolmácsul egy Aragonnal folytatandó, egészen hétköznapi beszélgetéshez. Mindenesetre az a kevés, amit kulturális megbízottaink tevékenységéből ismerek, arra enged következtetni, hogy még a right place-ket csak egészen kis számban töltik be a right men-ek.

Egy másik halaszthatatlan teendő az volna, hogy a különböző francia enciklopédiák és értelmező szótárak számára (Larousse, Quillet, Pleiade, Hachette, Quid stb.) az illetékesek propagandamentes szövegeket juttassanak el irodalomról, művészetről stb. A magyar sajtó annak idején jogosan panaszkolt fel az ilyenfajta kiadványokban megjelent magyar tárgyú címszavak döbbenetes hiányosságait; én viszont ezzel kapcsolatban azt jegyeztem meg, hogy azok a szövegek, amelyeket a francia kiadók rendelkezésére bocsátanak, többnyire

használatlanok. A helyzet megvilágításához engedjék meg, hogy a tucatnyi példából csak egyet említsek.

1962 nyarán a Corvina és az Hachette cég megegyezett, hogy közös kiadásban megjelenjen az Encyclopédie par l'Image című sorozat Magyarországról szóló kötetét. A Corvina kötelezte magát, hogy tárgyilagossá, napi politikától mentes szöveget szállít. Amikor hónapok múltán a várva-várt kézirat Budapestről megérkezett, az Hachette lektorai egyhangúan megállapították, hogy sajnos: használhatatlan. A történelmi és gazdasági tárgyú szövegben olyan hiányokat és durva hibákat fedeztek fel – a kéziratnak ugyanis kínosan sivár, az ötvenes évek elejére emlékeztető propagandajellege volt –, hogy már-már arra jutottak: visszaküldik, amennyiben én nem vállalom a szöveg teljes átirását. Kérem, higgyék el, csak azért fogadtam el a megbízást, mivel egy, a magyar kultúrával foglalkozó fontos kiadványról volt szó, – de kissé letörtem, amikor az irodalomról szóló fejezethez értem, és ott nem találtam sem Babits, sem Kosztolányi nevét, ugyanakkor, amikor náluk lényegesen kevésbé fontos szerzőket – engedjék meg, hogy neveket ne említsek – a magát meg nem nevező szerző agyba-főbe dicsért. A festészetet tárgyaló fejezet elég részletesen tájékoztatott valamennyi tizenkilencedik századbeli harmadrangú magyar festőről, ám meg sem említette a Czöbel [Béla] mellett külföldön jól ismert Csontváry [Kosztka Tivadar] nevét. Azét a Csontváryét, akinek – rendkívül helyesen – a magyar hivatalos szervek rendkívül impozáns kiállítást rendeztek Brüsszelben. A művészettörténeti hiányosságokat egyébként nem is én, hanem a magyarul nem tudó francia szakértők vették észre.

Ezzel elérkeztem megjegyzéseim harmadik pontjához: ha külföldön magyar kulturális terméket akarunk „elhelyezni”, a szükségletet és [a] lehetőségeket kell figyelembe venni, nem pedig a valóságtól elrugaszkodott, légüres térben mozgó kultúrbürokraták immár rég túlhaladott szempontjait. Sajnos, ilyen légüres térben dolgozott az Europe magyar különszámának legtöbb francia szerkesztője, ami – megvallom – számomra fájdalmas csalódást okozott, annál is inkább, mivel jómagam beszéltem rá néhány, a kötetben közreműködő, és az Europe szellemétől ideológiailag távol álló francia költőt a tőlük kért munka vállalására, mondván, hogy minden más szempontot félre kell tenni, amikor a magyar irodalomról van szó. Sajnálatosképpen ez a különszám csak egyes magyar kultúrbürokraták tetszését nyerve el, amíg – ezt otthon valószínűleg nem tudják – Párizsban egészen más visszhangra lelt. A reakciónak egyáltalán nem mondható Esprit szerkesztőségében például úgy vélték, hogy a különszám nem szolgálja a magyar kultúra ügyét, s engem kértek fel, hogy írjak róla. Ezzel kapcsolatban csak annyit, hogy cikkem az Esprit novemberi számában olvasható. Igazán fájjalom, hogy a legjobb akarattal sem írhattam a különszámról jobbat.

Persze, nemcsak az Europe különszámával kapcsolatban mondható el, hogy sem bizonyos magyar kulturális szervek, sem pedig a szerkesztésben résztvevő francia munkatársak nem vették kellőképp figyelembe a külföldi olvasók igényeit. Sajnos, ez már a két év-

²⁵³ G.m. K.n. E. Fehér Pál 1960–64 között a Kortárs olvasószerkesztője, a Nagyvilág munkatársa volt.

²⁵⁴ Gara levele nyilvánvalóan nem terjedelmi okból nem jelent meg a Kortársban.

vel ezelőtt, a Seghers kiadónál, az UNESCO égisze alatt megjelent klasszikus novellaantológia összeállításáról is megírható. A kötet valószínűleg ezért sem talált megfelelő visszhangra Franciaországban, ennek tulajdonítható, hogy a bírálatok nem mindig voltak dicsérőek. (Lásd Jean Rousselot cikkét a *Nouvelles Littéraires*-ben.) Bevallom, magam sem nagyon lelkesedtem egy olyan válogatásért, amely fél tucat remekmű mellett egy sereg jelentéktelen és semmitmondó írást közölt. Pedig a magyar novella vetekszik a magyar költészettel. De mit is mondhatunk egy olyan gyűjteményről, amelyből hiányzik Szomory Dezső (aki kitűnően fordítható, különösen franciára), Babits Mihály, Szabó Dezső (akinek bármilyenek voltak is politikai nézetei, mégiscsak hátrahagyott öt vagy hat remekbe szabott novellát, mint a *Feltámadás Makuskán*, *Legenda Lócsén* stb.), Bíró Lajos, Szép Ernő, Lovik Károly, Cholnoky Viktor, Török Gyula stb. Természetesen a válogatásért, amelyet az UNESCO egyes vezetői négy szemközti beszélgetésben elmarasztaltak, nem a kötetet fémjelző [Aurélien] Sauvageot professzor a felelős. (Egyébként a fordítók nevét, udvariatalanul, a magyar szerkesztőbizottság fölöslegesen tartotta közölni.)

És ha már az UNESCO által támogatott magyar könyvekről van szó; felmerül a kérdés, hogyan jutott eszébe egy felelős magyar kultúrpolitikusnak az általam igen tisztelt Németh László életművéből épp a természeténél fogva belterjes *Sajkódi estét*et e nemzetközi szervnek fordításra ajánlani? Azt hiszem, a választást maga Németh László sem helyeselné. Az ügyről – figyelembe véve a lektori jelentéseket – Roger Caillois, az UNESCO francia vezetője úgy számolt be a brightoni PEN-konferencián,²⁵⁵ mint a helytelen választás iskolapéldájáról. Ugyanakkor Caillois örömmel fogadta Sőtér István javaslatát, hogy az UNESCO Balassi életrajzának és válogatott verseinek, valamint Babits válogatott verseinek stb. kiadását támogassa. Világos tehát, hogy nem a francia „fél” rosszindulatáról, hanem a francia olvasó igényeinek teljes félreismeréséről kell beszélnünk.

A budapesti Szerzői Jogvédő Hivatal (Iroda) hasznos munkát fejt ki a magyar könyvek jogainak külföldi elhelyezése terén, ezt senki sem vonja kétségbe. Ugyanakkor azonban mivel magyarázható az az érvényben lévő rendelkezés, amely nem adja meg a jogot a magyar íróknak ahhoz, hogy még nem közölt vagy visszaadott kézírataik ügyében személyesen tárgyalhassanak nyugati kiadókkal? Egyetlen példa: amikor e sorokat írom, az illetékesek még mindig nem járultak hozzá Tardos Tibor *Színek* című, Budapesten még meg nem jelent prózavers-kötetének külföldi elhelyezéséhez. Tardos könyvében egyetlen sértő szó sincs a népi demokrácia ellen, és egyes magyar kiadók csak a mű *formáját* kifogásolták. Ugyanilyen érthetetlen, miért nem járultak hozzá a hivatalos magyar szervek ahhoz, hogy a Kossuth-díjas Lengyel József *Elejétől végig* című kisregénye²⁵⁶ Franciaországban is kiadásra kerüljön, annál is inkább, mivel az a mű az Új Írásban már megjelent. Itt kívánom megjegyezni, hogy a párizsi *Seuil* kiadó, amely a magyar irodalom népszerűsítése terén már

²⁵⁵ 1963. máj. 20–29.

²⁵⁶ Magvető Könyvkiadó–Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp., 1975.

eddig is sokat tett, ez ügyben hozzám fordult, hogy tanácsalanságát a nemzetközi PEN tudomására hozzam. Mondanom sem kell, hogy ez az ügy számomra milyen kínos. Egyáltalán; mi akadály lehet annak, hogy magyar írók, festők, művészek, – éppúgy, mint a nyugati világ bármely alkotóművésze, – egyénileg, közvetlenül is elhelyezhessék műveiket külföldön? Hogy az után a szerződést a Jogvédő Irodán keresztül kell megkötöniök, hogy az ország deviza-törvényeit tiszteletben kell tartaniok, ez elfogadható. Ha műveik tartalma az ország törvényeit sérti, ám érvényesítsék velük szemben a törvényeket. De az alkotók se nem felelőtlen emberek, se nem kisgyerekek, akikkel szemben előzetes védintézkedéseket, vagy óvodás gondoskodást kell alkalmazni.

Öröndetes volna az is, ha egyes magyar kulturális személyiségek túltennék magukat a sajnos még mindig gyakran tapasztalható bizalmatlanságon és gyanakvason. Erre példának említem meg, hogy különböző illetékesek annak idején lehetetlenné tették a költői műfordítással kapcsolatos, és a magyar költészetet különösen érdeklő párizsi kerekasztalkonferencia létrejöttét. Ez a konferencia végül is ez év májusában, Brüsszelben ült össze a PEN égisze alatt. Hosszú huzavona után egyetlen magyar költő, Weöres Sándor képviselte a magyar költészetet, – (felesége, Károlyi Amy nem költőként, hanem „családtagként” jelenhetett meg.) A brüsszeli konferencián résztvevő hivatalos magyar küldöttek, Sőtér István és Szabolcsi Miklós tanúsíthatják, milyen kitűnő, és a magyar irodalomra kedvező légkörben zajlott le az egész találkozó. Senki nem törekedett itt – s ez vonatkozik a külföldön élő magyarokra is – az irodalmi vita olyanszerű kiélezésére, amely a napi politika szempontjait az egyetemes magyar irodalom érdekei fölé helyezi.

Ismétlésekbe nem kívánok bocsátkozni, mikor ismét felpanaszoló vagyok a – véleményem szerint – sértő bizalmatlanságot, amely a külföldön élő magyar értelmiség kulturális tevékenységével szemben egyes budapesti körökben még mindig megnyilvánul. Legjobbaink Magyarországon is, külföldön is mindig el tudták felejtetni egyéni sérelmeiket, és valahányszor Zrínyi, Petőfi vagy Bartók műveinek közkinccsá tételéről volt szó. Épp ezért nem értem, milyen jogon írja Pierre Abraham, az *Europe* főszerkesztője a magyar különszám bevezető cikkében, hogy „a külföldön élő magyar értelmiség megtagadta a szolidaritást a néppel”, hisz ennek megítélésére – lévén magyar ügy – nem hivatott. Írom ezt annál is inkább, mivel tudomásom van négy-öt külföldön készülő munkáról, amely legalább annyira hasznára lesz a magyar kultúrának, mint az általam szerkesztett, talán érdemén felül méltányolt költői antológia.²⁵⁷

A *Seuil* antológiája egyébként nagyjában már elkelt, s így talán elhiszik, hogy nem anyagi érdek vezet, amikor megkérdezem, miként lehetséges, hogy Magyarországon nem kapható; hogy a magyar költészet barátai miért nem ajándékozhatják meg vele Pestre látogató külföldi ismerőseiket, hogy miért nem található egyetlen magyar könyvtárban sem,

²⁵⁷ *Anthologie de la poésie hongroise du XII siècle à nos jours*. Réd., épilogue Ladislaus Gara, trad. Andrée Appercelle et al. Préf. László Cs. Szabó. Seuil. Paris, 1962.

kivéve azt a kettőt-hármat, amelyeknek én küldtem példányt? (Megjegyzem, hogy ugyan-csak én adtam példányokat azoknak a csehszlovák, lengyel és román költőknek is, akikkel nemzetközi irodalmi összejöveteleken találkoztam.) Nem fogadhatom el azt a kifogást, hogy a könyv devizába kerül a devizaszegény magyar államnak, s ezért nem vásároltak belőle. A kiadó, amely nem volt kicsinyes, mikor a könyv szerkesztéséről, megjelentetéséről és terjesztéséről volt szó, találhatna az illetékes magyar hatóságokkal karöltve olyan megoldást, hogy az antológia legalább néhány magyar könyvtárba eljusson.

Tényeket, hibákat, sérelmeket soroltam fel – nem is mindig arányosan –, mellőzve a dicséretes erőfeszítések méltatását. Céлом az volt, hogy a magyar kultúra külföldi terjesztését gátló akadályokra hívjam fel a figyelmet. Meg vagyok róla győződve, hogy jóakarral mindenre lehet megoldást találni. Az egész embereken, bizalmon, kezdeményezésén, értelmén és bátorságán múlik.

Az írók világszervezete, a Nemzetközi Pen 1964. június 21-től 27-ig tartotta XXXII. kongresszusát a norvég főváros új, egyetemi városrészében, Blindernben. A találkozón negyvennégy Pen-központ képviseltette magát, a résztvevők száma pedig elérte a négyszázötvenet. Június 21-én, a kongresszust bevezető végrehajtó bizottsági ülésen a küldöttek, s maga David Carver főtákar is, határozott hangon bíralták a NATO-országok hatóságainak azt az intézkedését, amely évek óta megakadályozza, hogy a Német Demokratikus Köztársaság Pen-küldöttei a nemzetközi tanácskozásokon részt vegyenek. A kelet-német írók Norvégiába sem kaptak beutazási engedélyt. A Végrehajtó Bizottság ezért felhívással fordult az egyes Pen-központokhoz: juttassák el tiltakozó nyilatkozataikat a főtákar-nak, aki továbbítja azokat a szóban forgó országok illetékeseihez. A kongresszus plénuma június 23-án egyhangúlag megszavazta a kubai, a román és a jordániai Pen-centrum felvételét a nemzetközi szervezetbe. A küldöttek ugyancsak egyhangúlag vették tudomásul, hogy 1965-ben Jugoszláviában, 1966-ban pedig New Yorkban ül össze nemzetközi Pen-kongresszus. Nagy érdeklődés nyilvánult meg az 1964 októberében Budapesten tartandó Pen-konferencia iránt is. David Carver, főtáकारी jelentésében, erről így emlékezett meg: „Huszonhat éve ez az első nemzetközi Pen-találkozó Kelet-Európában – az utolsó kongresszus Európának ebben a részében Prágában volt 1938-ban. Az a körülmény, hogy a Pen Budapesten tart ülést, minden vonatkozásban általános meglepetést kelt.”

A kongresszus irodalmi vitájára június 23-a és 26-a között került sor. A kongresszus témája a következő volt: *Az író és a szemantika – Az irodalom, mint fogalom, jelentés és kifejezés*. A bevezető előadást J. A. Richards tartotta, aki korábban a cambridge-i egyetem professzoraként működött, negyedszázada pedig az amerikai Harvard Egyetem tanára. Richards a húszas és harmincas években pszichológiai szemléletű nyelvészeti és irodalomelméleti munkákkal vonta magára a figyelmet. Angliában elindítója lett egy kritikai irányzatnak, amely egy időben elég divatos volt, s amelyet általában „gyakorlati kritika” néven emlegetnek. Előadásában a fogalmak, a szójelentések tisztázásának fontosságát hangsúlyozta. Korunk nagy problémája, úgy mond, a különböző kultúrájú népek egyetértésének megteremtése. A szemantika a meghatározások meghatározására, a félreértések felkutatására és kiigazítására vállalkozik. Országok, földrészek, vagy világnézeti tájak szerint mást és mást jelentenek a szavak, s a politikai, nemzeti és kulturális különbségek számos félreértés forrásává válhatnak. Meggyőződése szerint azonban a XVII. században kezdődő és korunk-

²⁵⁸ Nv 1964. 9. évf. 9. 1435–1437.

ban felnőtte érő „tudományos forradalom” új erényeket alakít ki, amelyek alkalmasak a félreértések eloszlatására, a torzítások megszüntetésére. Ezek az erények: becsületesség, lelkiismeretesség, egyenesség az információk kezelésében. „Remélhetjük – mondotta Richards professzor –, hogy az író a különbségek mellett is ki tudja fejezni az egész emberiséget.”

Amennyire egyet lehetett érteni az előadás általános megállapításainak nagy részével, annyira zavarba ejtőek voltak azok az ábrák és diagramok, amelyekkel Richards a jelentés-tan bizonyos vonatkozásait, a közlés, a megértés, az ellenőrző egybevetés folyamatait igyekezett megvilágítani. Jobbára ez okozta, hogy a kongresszus résztvevőinek jelentős hányada tanácstalanul állt a felvetett kérdések előtt, s a vita meglehetősen szétfolyó jelleget öltött.

Azok közül, akik minden ponton érteni vélték Richards professzort, Kathleen Nott angol író, az oslói diskurzus egyik kezdeményezője nyíltan a filozófiai idealizmus álláspontjára helyezkedett – amit maga Richards mindig gondosan elkerült. Nott azt hangoztatta, hogy az igazságnak az az elmélete, amely a külső valóságból indul ki, túlhaladott. Az igazság nem az, ami bizonyítható, hanem, ami olyan összefüggésbe, művészi „látomás”-ba illeszthető, amelyet bizonyos számú ember elfogad. Nott meglehetősen ingerülten támadta C. P. Snowt – akiről Richardsnak is volt egy-két rosszkedvű megjegyzése –, mert Snow állítólag elhanyagolta a szubjektív szempontot, megfélelkezett azokról, akik a tudományos és művészi alkotásokat létrehozzák.

Christine Brooke-Rose fiatal angol író Alfred Korzybski *Science and Sanity* című könyvére hivatkozva szintén az „összefüggések” teóriáját állította szembe az „elavult” és „abszolutisztikus” igazság-fogalommal, s a modern polgári pszichológia és természettudomány eredményeinek hatását és analógiáit vélte felismerni a francia [!] „kísérleti irodalom” – [Nathalie] Sarraute, [Alain] Robbe-Grillet, [Samuel] Beckett – alkotásaiban.

Marcel Arland, a Nouvelle Revue Française főszerkesztője a szemantikát mindenestül azonosította az írói kifejezésmód problematikájával, s ebben az összefüggésben bírálta a fiatalabb francia írókat, akik – szerinte – egyoldalúan az irodalom technikai kérdései iránt érdeklődnek, s csakis azt kutatják, *hogyan* lehetnek eredetiek, *hogyan* ragadhatják meg a közönség figyelmét, milyen iskolát kell követniök stb. Arland ezzel a magatartással szemben igen poétikusa beszélt arról a belső zenéről, amely az íróban zeng, s hangsúlyozta, hogy a gondolat, az érzékenység és a technika szoros egységbe fonódik az alkotóban, mielőtt írni kezd. Az alkotást megismétlődő kalandnak nevezte, amely mégis mindig új. A leggazdagabb írónak is két-három témája van – a téma ugyanaz és mégsem ugyanaz, mert a fogékonyság változik az idővel. Ha az író nem változik, írhat jó könyvet, de lényegeset nem. Az író ki akarja fejezni magányát, és menekülni akar tőle. Azért ír, mert a közlés szükséges, mert az ember meghal a magányban. S az író nagy boldogsága, ha másoktól azt hallja: „A nevemben is beszéltél”.

Sőtér István vitába szállt Richards professzornak és másoknak azzal a tételével, hogy a szabadságeszme „keleti” és „nyugati” értelmezése között mélyreható különbség mutatkozik. Rámutatott ennek a szemléletnek felületességére, s hangsúlyozta, hogy szabadságon a világ népei lényegileg mindenütt ugyanazt értik. Utalt arra az új humanizmusra, amely a szocialista országok művészetében, irodalmában, napjainkban kibontakozik, s javasolta, hogy a Nemzetközi Pen egy későbbi találkozón vitassa meg az ezzel kapcsolatos kérdéseket.

Néhány hozzászóló – például az olasz Paolo Milano és az amerikai Harvey Swados – a kritikai irodalomban eluralkodó tolvajnyelvet bírálta. Szóba kerültek a műfordítás problémái is. Mohammed Awad egyiptomi küldött a fordítási irodalomnak arról a szerepéről beszélt, amely a világ népeinek közeledését segíti elő. Roger Caillou, a francia Pen tagja, az UNESCO képviselője a költészet és a próza tolmácsolásának sajátos problémáit fejtegette, s a versfordítások kapcsán a képek, metaforák visszaadásának fontosságát hangsúlyozta. A fordítónak, úgymond, azt kell szem előtt tartania, milyen verset írt volna a költő a fordító nyelvén? Az egyszerű utánzás sosem lehet kielégítő. Kristian Smidt norvég professzor Shakespeare szonettjeinek norvég, dán és svéd fordításait vetette egybe az eredeti szöveggel. Az általa érintett nem egy ponton az angolról magyarra történő fordítás problémáira emlékeztettek. (Így a skandináv szavak is hosszabbak az angol szavaknál, s ezért a fordítók sokkal gyakrabban használnak nőírtet, mint Shakespeare.) Shin Shalom izraeli költő Shakespeare szonettjeinek héber fordítását készítette el. Kérdéses volt számára, hogy a háromezer éves héber nyelv melyik korszakának kifejezésmódjában fordítson. Végül, látva, hogy Shakespeare nyelvére milyen nagy hatással volt a biblia, a héber ótestamentum stílusában fordította le a szonetteket. Josef Skovercky cseh küldött a modern prózai művek, a beszélt nyelv és a slang fordításának nehézségeiről szólt, s példaként [Alan] Sillitoe elbeszélésére, *A hosszútávú futó magányosságára* hivatkozott.

Ha az oslói irodalmi vita nem is volt minden tekintetben kielégítő, a kongresszus egészet mégis sikeresnek lehet mondani. A tanácskozásokat becsületes, nyílt hang jellemezte, a különböző gondolkodású és kultúrájú népek íróinak harmóniára való törekvése. Különösen kifejezésre jutott ez Victor van Vriesland nemzetközi elnök és André Chamson nemzetközi alelnök megnyilatkozásaiban. Jelentős előrehaladás történt ezen a kongresszuson abban az irányban, hogy a viszályt keltő mozzanatok kiküszöböljék, s hogy a szocialista országokból érkező küldöttek elfoglalják a nemzetközi együttesben azt a helyet, amely őket megilleti.

A nemzetközi Pen hagyománnyá gyökeresedő szokása, hogy végrehajtó bizottságának üléseit úgynevezett kerekasztal-konferenciával bővíti ki. 1961-ben Róma, 1962-ben Brüsszel, 1963-ban Reims adott otthont a konferenciának. S most, a Pen történetében először, egy szocialista főváros: Budapest.

Aligha véletlenül esett a végrehajtó bizottság választása Magyarországra. Országunk Pen-központja ugyanis sajátos szerepet játszott a nemzetközi szervezet életében. Mintegy próbakő voltunk évekig. A hidegháborús szellem megpróbált rést ütni a különböző rendszerű és politikai felfogású országok íróinak szövetségében, és épp a magyar centrumot választotta céltáblaként. Az 1959-ben, Frankfurtban rendezett konferencia volt a fordulópont: ekkor a végrehajtó bizottság többsége állt a magyar küldöttség mellé, s megszavazta, hogy népünk joggal képviseltetheti magát ezen a nemzetközi fórumon is. A Budapestre összegyűlt kerekasztal-konferencia tehát pontot tett egy elhúzódo vita végére. S teljes bizonyítékot nyújtott arról, hogy Magyarország nemcsak teljes jogú részese, de aktív és segítő tagja lehet a nemzetközi szellemi életnek.

A budapesti konferenciát a Pen nemzetközi vezetősége fordulópontnak értékeli – ennek Victor van Vriesland elnök, és David Carver főtárgyaló több nyilatkozatban adott kifejezést. Budapesten fontos eredmények születtek. Köztük a legjelentősebb már megelőzte, sőt előkészítette a budapesti konferenciát. A magyar küldöttség ugyanis – a Pen chartájának helyes értelmezésével – kieszközölte, hogy megfigyelőként szovjet delegációt is hívjanak meg az értekezletre. A szovjet írók szövetsége ezt a meghívást elfogadta, s négytagú küldöttséggel képviseltette magát Budapesten. Vezetőjük, Konsztantyin Simonov mindent fontos lépésként értékelte Kelet és Nyugat jobb megértésében, vitájában. – A második s ugyancsak Budapesthez fűződő eredmény: a két német központ egyezménye. Az NDK és az NSZK Pen-küldöttei esztendőig nem jöhettek össze: vízumtilalmak, határok húzódtak köztük. Első újabb találkozásuk máris eredménnyel járt. Megállapodott a két központ abban, hogy munkájukat összehangolják, s erre tüstént bizottságot hívtak életre. – Mindkét eredmény: korszakos jelentőségű. A szovjet művészek jelenléte egy nagy s gazdag hagyománnyal rendelkező irodalom képviselőit hozta közelebb a nemzetközi szervezethez, s ezzel maga a szervezet gazdagodott. A két német központ egyezményében pedig

valóban a Pen eszméje ölt testet, hogy a politikai nézeteltéréseken túl is: együttműködést teremtsenek népek és írói áramlatok között.

A konferencia témája különben *Hagyomány és újítás korunk irodalmában* címmel fogalmazódott meg. Az ülések műfajok szerint tárgyalták a témát: Illyés Gyula a lírának, William Cooper angol író a prózának, és Jean de Beer francia kritikus a drámának szentelt ülésszakot nyitotta meg. A tárgyról mindhárom ülésszakon kiderült, hogy nagy ellentétekre nem csábít. A konferencia valamennyi küldötte, felszólalója megállapodott abban, hogy hagyomány és újítás nem szakítható el egymástól. Az egyik felszólaló, Vas István idézte is Radnóti híres fordításában Apollinaire emlékeztető sorát: „a hagyomány és lelemény e hosszú vad vitáját” – mondotta a felszólaló –, úgy látszik, megoldotta, vagy inkább elmélyítette a konferencia. Tette azt már azzal is, hogy szellemes fogalmazásokban bizonyította eltérhetetlen kapcsolatukat. „Hagyomány és újítás – szíami ikrek” – vallotta Simonov. „Tiszteljük a hagyományt, de mindig megújítjuk” – mondta a guatemalai Miguel Ángel Asturias.

Az egyetértés mögött azonban új vízvonalak alakultak ki. A vita végül is az irodalom és az író társadalmi szerepének kérdése körül kezdett kifejezősége. S itt már eltérő álláspontok formálódtak. Az egyik legszélsőségebb vélemény a kitűnő amerikai írónőé, Mary McCarthyé volt. Ő vetette fel – hogy miért is bízzon az író a jövőben? Úgy tetszett, mintha erre a reménységre Mary McCarthy semmiféle okot nem látna. Álláspontjával szemben Simonov szólalt meg, s azt mondta: a kommunisták hisznek a jövőben, de ezt a hitet nem akarják kisajátítani. Minden író vagy csoport más-más jövőben hihet; „de még mindig jobb különféle jövőben hinni, mint semmiféleben”.

A költő társadalmi szerepéről érdekes volt Illyés álláspontja is. Szemléletes képpel illusztrálta gondolatát. Azzal a magyar népmesével, mely a szétdarabolt lányról szól, akit egy obszitos huszár gyógyít meg azzal, hogy szétdarabolja és részeit megmosva ismét összeilleszti tagjait. A líra – a „hajdan közérthető test” – most itt fekszik előttünk szétdarabolva, magyarázta Illyés. De ez a szétdarabolás egy új integráció kezdete. A költészet azonban ezt az új integrációt csak akkor érheti el, ha beleilleszkedik a társadalomba.

A nagy angol költő, [Wystan Hugh] Auden óvatosabban nyilatkozott. A vers – mondta szellemes felszólalásában – személytől személyig (magyarra úgy fordítanánk: lélektől lélekig) hatol. A költő nem a társadalomhoz, hanem egyénekhez szól. Megengedi azonban, hogy az egyének végül is egy társadalom tagjai: s csak így és ilyenformán kapcsolódik a költészet a társadalomhoz.

A távlatvesztésről és a jövő elutasításának veszélyeiről beszélt Nagy Péter is. Úgy érezte, hogy a jövő iránti vágyódás is eleme a nyugati írók rossz közérzetének.

A jövő és a társadalom – ez volt a konferencia két vezéreszméje. Harmadiknak, s természetesen, az olvasókkal való kapcsolat vetődött fel. A belga Daniel Gillès az „új regény” francia képviselőit támadta; az áramlat arisztokratizmusát róta meg. Pedig: a konfe-

²⁵⁹ Nv 1964. 9. évf. 12. 1914–1915. A konferenciát 1964. okt. 14–18. között tartották.

rencia küldöttei között ott volt Michel Butor, az „új regény” egyik legtehetségesebb képviselője is. Nem véletlenül beszélt arról nagy tetszéssel fogadott, temperamentumos beszédében, hogy az olvasónak is lehet felelőssége: meg kell küzdenie az „újítás” megértéséért mindenkinek, aki könyvet forgat.

Ízelítőt adhatunk csupán a felszólalásokból – és nem is szaporítjuk őket. A konferencia két fontos jellegzetessége azonban talán így is kitűnik. Az egyik: hogy milyen szép számmal jelentek meg reprezentatív és a nemzetközi irodalmi közéletben szereplő művészek Budapesten. Auden, Butor, William Cooper, Szimonov, Stephan Hermlin, Walter Allen, Mary McCarthy – ezek a nevek könyvek sorát, áramlatok és csoportok sokaságát képviselik. Megjelenésük és közreműködésük súlyt és rangot adott a konferenciának.

A másik, és nem kevésbé fontos eredménye a konferenciának: a magyar írók kitűnő szereplése. Nincs alkalmunk Vas István és Somlyó György hozzászólásainak ismertetésére, sem Hubay Miklós, Veres Péter, Hegedűs Géza, Gáldi László felszólalásainak kivonatolására. Vagy Boldizsár Iván összefoglalójának méltatására. Csak annyit jegyezhetünk meg, hogy szellemi szintben és tájékozottságban nem vallott szégyent delegációnk.

121/A

Gara László

A romániai magyar PEN-központért

(1965. július)²⁶⁰

A reimsi konferencián a román delegátusnak, aki hosszú évek óta első ízben képviselte ismét országát a PEN-ben, már feltettem a következő egyszerű kérdést: hány román PEN-központ fog működni? Egy, mint Norvégiában, kettő, mint Belgiumban, három, mint Svájcban, vagy négy, mint Jugoszláviában? Ő azonnal felelt, mondván, hogy az illetékes hatóságok ezt a kérdést „komoly megfontolás” tárgyává teszik.

Azóta csaknem két év telt el, és a román irodalmi hatóságok még mindig gondolkodnak ez ügyön, annak ellenére, hogy a legutóbbi PEN-kongresszuson Oslóban megkérdeztem a román PEN kitűnő elnökét, Victor Eftimiut, vajon látja-e elvi akadályát annak, hogy a *romániai magyar PEN-központ* ismét működhessék, mint a háború előtt. Ez azt jelenti, hogy *szerzett jogról* van szó. Eftimiu a kérdésre, bár csak magánbeszélgetés során tettem fel, nem tudott még válaszolni.

Örülök, hogy ezt a problémát egy olyan országban vethetem fel ismét, ahol a nemzeti ségek ügye megoldást nyert – Jugoszláviában, ahol semmiféle kiscbbség e síkon semmiféle panaszt nem emelhet és a magyarok teljes egyenjogúságot élveznek.

Kérem, ne értsék félre felszólalásomat. Magam, személy szerint igaz barátja vagyok a román irodalomnak. Ügyszólván mostanáig hat hónapon át eredményesen harcoltam azért, hogy a Seuil kiadásában, abban a sorozatban, amelyet Pierre Emmanuel és én irányítunk, a magyar, a lengyel, a portugál antológia után egy román antológia is megjelenhessék, amely a kezdettől napjainkig méltóan mutatja be a román költészetet.

Nem politikai kérdést akarok itt felvetni, még csak kultúrpolitikait sem. Nem is szeretném, különben sincs szándékomban felsorolni az erdélyi magyar kulturális köröknek a román államapparátussal szemben támasztott panaszait, nem akarok beszélni a Bolyai Egyetemnek Babeş–Bolyai Egyetemmé történt átalakításáról, ami gyakorlatilag a magyar egyetemnek román egyetemmé való átváltozását jelentette, nem akarok beszélni a magyar könyvtárak, így a nagyenyedi könyvtár könyveinek „szétszórásáról”, a magyar középiskolák bezárásáról, illetve „átalakításáról”, a cenzúra packázásairól, amelyek néha még a magyarországi magyar folyóiratokat is sújtják, hanem csupán a PEN Club helyzetéről.

Persze, feltehetném a kérdést, miért nem látunk soha a külföldre utazó román delegációkban magyar írókat, miért csak a román művek külföldi megjelentetését támogatja a Román Állam minden lehetséges eszközzel, és miért nem terjeszti ki ezt a támogatást a Romániában magyar, vagy akár német nyelven megjelenő művekre is. De itt most nem

²⁶⁰ AH 1995. júl. 21.

ez a lényeges kérdés. Mindenesetre, amennyiben román író barátaink külföldön meg akarják szerezni azt a rokonszenvet, amelyre egyébként joggal számíthatnának, akkor azt tanácsolhatom nekik, harcoljanak velünk, független értelmiségekkel együtt a bürokrácia ellen, és ne tekintsék a romániai magyar értelmiséget továbbra is elhanyagolható mennyiségnek; mondjanak le ennek elrománosításáról.

121/B

Gálfalvi Zsolt

Megjegyzések egy felszólaláshoz

(1995)²⁶¹

Amióta a Romániai Magyar PEN Club 1990 őszén bejelentette újjáalakulási szándékát, majd 1991 tavaszán a Nemzetközi PEN párizsi konferenciája hivatalosan is elismerte létezését, többször esett szó művelődési lapjaink hasábjain az előzményekről.²⁶² Ezek közé tartozik Gara László felszólalása 1965-ben a PEN Bledben (Jugoszlávia) tartott világkongresszusán, amelyet a Párizsban megjelenő Irodalmi Újság közölt 1965. évi augusztus 1-jei számában.

A Látó nemrég (1994 decemberében) egy egész, revelációként ható számot állított össze az emigrációs magyar irodalmi sajtó kiemelkedő jelentőségű lapjáról, az Irodalmi Újságtól 1957–89 közötti évfolyamainak reprint kiadása alapján. Ebben a számban bibliográfia tájékoztat a lap Erdélyről közölt írásairól. Itt figyeltem fel Gara László már említett, *A romániai magyar PEN központért* című írására. A szöveget Kuszálík Péter, a szorgalmas bibliográfus szerezte meg A Hét kérésér. (Fáradozását ezúton is köszönjük.)

Az Irodalmi Újság augusztus 1-i száma teljes oldalt közölt *PEN-kongresszus Bledben* címmel. Rövid tájékoztató, a nemzetközi PEN elnökének ott megválasztott Arthur Miller, valamint Illyés Gyula beszéde mellett jelent meg Gara László felszólalása, amelynek híre akkor, sajnos, nem jutott el hozzánk.

Gara László (1904–1966) legendákkal körülindázott alakja a magyar irodalom történetének. Az első világháború után emigrált Franciaországba, ott élt – rövid megszakításokkal – élete végéig, magyar állampolgárként. Egész munkásságát a magyar irodalom megismertetésének szentelte – bámulatra méltó, egyedülálló eredménnyel. Többek között Ady Endre, József Attila, Kosztolányi Dezső, Illyés Gyula, Márai Sándor, Déry Tibor, Németh László, Ottlik Géza és Tamási Áron, Kuncz Aladár műveit fordította franciára. Kivételes kapcsolatteremtő és szervező képessége tekintélyes barátok egész sorát szerezte irodalmunknak. Kiváló francia költőket beszélt rá a magyar írók fordítására, s velük együtt dolgozva irodalomtörténeti jelentőségű, nagy sikerű, visszhangos antológiákat szerkesztett és adott ki (*Anthologie des conteurs hongrois d'aujourd'hui* – 1927 és *Anthologie de la poésie hongroise du XII. siècle à nos jours* – 1962). Az utóbbi nyolc évszázad magyar költészeténél máig legteljesebb bemutatása idegen nyelven. *Hommage à Gyula Illyés* (1963) című kötetében negyven francia és belga költő tolmácsolta Illyés verseit, akiről különben életrajzot is írt franciául.

²⁶¹ Uo.

²⁶² L. Gálfalvi Zsolt: *A Nemzetközi PEN 64...*, *A tolerancia...* (Dok 148/B), *Az óceán partján...* és *Azonosság ...*

Gara László volt és marad irodalmunk leghatékonyabb népszerűsítője a francia nyelvterületen.

Minden bizonnyal Illyés Gyula, a fiatalkori jó barát hívta fel Gara figyelmét a romániai magyar irodalom és kultúra helyzetére. Gara egyébként 1964-ben tanulmányt írt *Une minorité méconnue: les Hongrois de Transylvanie* (Egy rosszul ismert kisebbség: az erdélyi magyarok) címen.

Felhasználása az 1965-ben, Bledben rendezett PEN világkongresszuson nem szorul magyarázatra: mondandója, érvelése, hangvétele önmagáért beszél.

Két megjegyzést szeretnék fűzni csupán hozzá.

A bledi kongresszuson részt vett a román PEN Klub küldöttsége is, noha ez a klub azokban az években csak formálisan létezett. (Szintén 1990-ben alakult újra.) A küldöttségben eredetileg egy romániai magyar író is részt kellett volna [hogy] vegyen, de végül is minden magyarázat nélkül törölték a javasoltak közül. Feltételezhető, hogy ebben közrejátzott az is, hogy a kultúrpolitika irányítói nem kívántak Gara László már előzőleg Reimsben megfogalmazott kérdésére válaszolni. (Az Írószövetség akkori vezetőségének magyar képviselői által javasolt, és végül itthon maradt író történetesen én voltam, ezért emlékezem erre az epizódra, amelynek hátterét csak most értettem meg.)

A nemzetközi PEN 1963-ban, Bledben megrendezett 33. világkongresszusa – többek között – határozatban tiltakozott az ibériai félsziget irodalmait, a spanyol, a katalán, a portugál írókat sújtó rendelkezések ellen, és kifejezte teljes szolidaritását a nemzetileg is elnyomott katalán írókkal, értelmiségiekkel. (Mint ismeretes, abban az időben, Spanyolországban és Portugáliában fasiszta típusú totalitarista diktatúrák garázdálkodtak.) Nem egészen három évtizeddel később, 1992 áprilisában, a PEN Barcelonában, az autonóm Katalónia fővárosában tartotta 57. világkongresszusát, a Katalán PEN-központ rendezésében. A résztvevők – köztük a Romániai Magyar PEN Club küldöttei – személyesen tapasztalhatták, hogy az újjászületett, demokratikus Spanyolországban alapvetően megváltoztak, kedvezőre fordultak a katalán irodalom és kultúra kibontakozásának feltételei. A nemzetközi PEN törekvéseinek, szellemiségének folytonosságát, következetességét jelzi, hogy legutóbbi, 1994 novemberében, Prágában tartott 61. világkongresszusán a romániai magyar kisebbség kulturális és oktatásügyi helyzetéről fogadott el egyhangúan határozatot. (Szövegét lásd *A Hét* 1994. november 25-i számában.)²⁶³

Amikor 1991 tavaszán, Párizsban a nemzetközi PEN elismerte a romániai magyar PEN-központ létét, Gara László már nem lehetett köztünk, de tovább ható tekintélye, baráti kapcsolatai egyengették egykori javaslatának elfogadását. Magvas, lényeglátó felszólalása 1965 nyarán, pontosan három évtizede – az időben tartalmasodó visszhangjával együtt – nemcsak a Romániai Magyar PEN Klub létét és értelmét igazolja, hanem biztatóan elgondolkasztató a történelmi esélyek, lehetőségek valóra váltásának szövevényes ügyében is.

²⁶³ A magyar kisebbség Romániában, I. Dok 148/A.

Előre leírtam a címet, mert ezzel is kötelezni akartam magam a hűvös és tárgyias jelentésre, hiszen még igen elevenen kíséretnek a benyomások, és az ember minduntalan a tanultakat és a tanulságokat szeretné levonni. De azt is tudom, mióta nyolcadfél évvel ezelőtt [Franz] Kafka *Jelentés egy akadémiánakjárt* fordítottam, hogy a szakszerűen és ridegen hangzó cím és azt ezt követő stílus is lehet csalóka, és szólhat a legnagyobb kalandról, a majom emberré válásáról. Kafka nem csizmaként kerül a bledi asztalra, hanem azt akarja jelezni, hogy a tanácskozásokon kötetlenül, s szabad gondolatársítások termékenyítő légkörében, ám ugyanakkor a kifejezés tömörségét keresve cseréltek eszmét, problémát, gondot és örömet a résztvevők. (Kafkáról magáról egyébként kevesebb szó esett, semmint az ember ilyen nagy írói találkozón gondolná.)

(*A helyszín.*) A hatszáz író a Szlovén Pen Klub olykor gargantuai vendéglátását élvezte. Bled eszményi hely nemzetközi értekezletek tartására: a táj fenséges is, kedves is, a környezet ihlető, a jó szállodák között kicsi a távolság, s aki egyszer csak tulajdon gondolatainak társaságát keresi, nagyokat sétálhat a tó partján. (Mi is kiépíthetnénk egy ilyen nemzetközi gyűjtőpontot, de nem Tihanyban, hanem a Balaton csendesebb helyén.)

A helyszín másik értelme még fontosabb volt a természetnél. Ez volt az első nemzetközi Pen-kongresszus, amelyet szocialista országban tartottak. A jeget mi törtük meg, tavaly októberben, Budapesten, de az nem évi rendes közgyűlés volt, hanem konferencia és kerekasztal egy megadott témáról. Budapest után Bled azt bizonyította, hogy a legnagyobb és legtekintélyesebb nemzetközi író-szervezet a hidegháború szellemét visszazárta a palackba, és bedobta a bledi tóba, jó mélyre.

(*A résztvevők.*) Hogy hány vagy nagy jó író volt a hatszáz között, nem tudom; csak azt, hogy rengeteg volt a nemzetközileg ismeretlen név, és a hatszázhoz képest meghökkentően kevés az olyan, amelynél nem kell magyarázni, ki is ez. [Friedrich] Dürrenmatt, [Eugène] Ionesco és [Jean-Paul] Sartre előzetes bejelentés ellenére távollétükkel anti-tündököltek. Ott volt Pablo Neruda, Arthur Miller, Stephen Spender, Richard Hughes, Rosamond Lehmann, Roger Caillois, Louis Guilloux, Jean Follain, Clara Malraux, Ignazio Silone, Jan Kott, Victor Eftimiu, a házigazdák között Miroslav Krleža és Ivo Andrić; megfigyelőként, de a vitákban elevenen részt véve: [Alekszej Alekszandrovics] Szurkov és [Leonyid Maximovics] Leonov. Senkinek sem kellett magyarázni, kicsoda Illyés Gyula.

²⁶⁴ Ny 1965. 10. évf. 10. 1597–1599. A kongresszust 1965. júl. 1–7. között tartották.

Nem mintha arra gondolnék, hogy a magyarázatra szoruló nevek számát nekünk is növelnünk kellett volna, de az érdeklődés után, amelyet a budapesti konferencia keltett, kissé szűkmarkúan bántunk a részvétellel. Hivatalos küldötként a kongresszusra és az azt megelőző végrehajtó bizottsági ülésre Sőtér István és e sorok írója küldetett ki, Illyés és Váci Mihály a Nemzetközi, illetve a Szlovén Pen vendége volt, Hegedűs Géza, mint a Magyar Pen intézőbizottsági tagja, saját szakállára utazott Bledbe. A franciák, az angolok, az amerikaiak, az olaszok negyvenesével-ötvenesével jöttek, és azt hitték, ha a kongresszust szocialista országban tartjuk, sokkal több szocialista országbeli író jelenik meg, mint Oslóban, Rio de Janeiróban, Frankfurtban vagy Tokióban, a legutóbbi nemzetközi kongresszusok színhelyén.

(*A végrehajtó bizottsági ülés.*) A 33. Nemzetközi Pen-kongresszust szokás szerint a nemzetközi végrehajtó bizottság ülése előzte meg. Ezt viszont, nem szokás szerint, hónapokig tartó parázs vita és paprikás szó- és levélváltás előzte meg elnökjelölési ügyben. Az angol Pen Arthur Millert jelölte a lelépő holland Victor van Vriesland nemzetközi elnök helyére, a francia Pen a guatemalai Miguel Ángel Asturiast, aki a francia Pen klub tagja. Mind a két író méltó a nemzetközi bizalomra; mind a kettő méltatlan helyzetbe került volna, ha nem egyhangúan választják meg, hiszen felkérőik ezt ígérték nekik. Az ülést megelőző vita során előtűntek a londoni és a párizsi centrum között régen lappangó, részben személyi ellentétek. Ezek a nemzetközi Pen egységét veszélyeztették sajnálatos módon abban az időben, amikor az úgynevezett kelet-nyugati ellentétek feloldódtak, és a szovjet írók is közeledtek a Penhez.

Szerencsére magán az ülésen az ellentétek nem éleződtek ki, sőt David Carver, az angol és a nemzetközi Pen főtitkára és Yves Gandon, a francia elnök megtalálták az egyetértés hangját és a kibontakozás útját. A népszerű és nagy tiszteletnek örvendő Asturias jelölését visszavonták, és Arthur Millert egyhangúan választottuk meg a Nemzetközi Pen elnökévé, [Johns] Galsworthy, H. G. Wells, Jules Romains, [Maurice] Maeterlinck, Benedetto Croce és [Alberto] Moravia utódává. Jó választás volt, nemcsak Arthur Miller írói rangja és nemzetközi tekintélye miatt, hanem azért is, mert személye, fellépése, egész bledi szereplése, amely minden volt, csak nem „szerep”, nem utolsó sorban felszólalásai is, azt bizonyították, hogy feladatát komolyan veszi.

A végrehajtó bizottsági ülés számos napirendi pontja közül még kettő érdemel említést. Az egyik az elnöki megbízás idejének megváltoztatása: az elnököt ezen túl nem három, hanem két évre választják, de egyszer újraválaszthatják. A másik a dél-afrikai Pen küldöttének balsikeres próbálkozása. Egy dél-afrikai író, aki személy szerint szálnalmat érdemelt, egyórás felszólalásában, nagy jogászi körmönfontossággal, ami nyilvánvalóan nem az író tollából származott, megkísérelte védelmébe venni a dél-afrikai fajgyűlölő kormányt. Számos Pen-író ugyanis nem engedi meg, hogy műveit Dél-Afrikában bemutassák, amíg az *apartheid* gyalázatos törvényei fennállnak. A nemzetközi Pen arra akarták rávenni, hogy

az *apartheid* elfogadására biztassa tagjait. A hosszú szónoklatot türelmesen meghallgattuk, de az általános felzúdulás a vitát már nem tette lehetővé. A javaslatot egy szavazat ellenében egyhangúan elvetettük. Az egy voks Dél-Afrikáé volt.

(*A kongresszus.*) A 33. Pen-kongresszus témája *Az író és a mai társadalom* volt. A nagy témát alapos előkészítéssel gondosan felparcellázták négy altémára és az altémákat három-három kérdésre. Így módon az írók nem általában szóltak hozzá a parttalanul széles témához, hanem többé-kevésbé a kérdésekre válaszoltak. Nem hinném, hogy beszámolómm olvashatóságát növelni fogja, ha mind a tizenkét kérdést felsorolom, de mégsem kerülhetem el, mert a *mai* Pen ismeretéhez hozzátartoznak, s mert gondolatébresztőnek is hasznosak.

Az első kérdéscsoport címe ez volt: *Az irodalom jelentősége a mai társadalomban*. A kérdések: Növekedett-e vagy csökkent az irodalom és az író jelentősége a múlthoz képest? Ma is az íróhoz fordul-e a társadalom, hogy mint évszázadok során annyszor, önmagát meghatározza, kifejezze és megismerje, vagy pedig az irodalomnak ezt a hagyományos szerepét más művészeti ágak és kifejezési eszközök vették át? Hogyan befolyásolja ma az író a valóságot?

A második kérdéscsoport címe: *A művészet és a tömegizlés*. A kérdések: Lehet-e ma határozott tömegizlésről beszélni, és ha igen, igazodhatik-e ehhez az irodalom? Milyen állást foglaljon az író a tömegtájékoztatás új eszközeivel szemben? Lehetséges-e olyan kultúra, amelyben az irodalom a második helyre szorulna, és a főszerepet a tömegtájékoztató eszközök (film, TV, rádió, képes hetilapok) foglalnék el?

A harmadik kérdéscsoport voltaképpen a második kibővítése volt, címe *Tömegtájékoztatás*. A kérdések: Mi a szerepe az irodalom úgynevezett válságában annak a nehézségnek, hogy az irodalom veszített közérthetőségéből? Milyen eszközökkel elemzi és jellemzi az író a mai társadalmat; milyen állást foglal el a valósággal, a társadalommal és a történelemmel szemben? Van-e joga az írónak arra, hogy kitaláljon és benépesítsen egy „magánvilágot”?

Végül a negyedik kérdéscsoport *Az irodalom új mozgékonyasága* címet viselte. Az angol *mobility* szót szerencsére épp oly kevesen értették, mint mi a mozgékonyaságot, és ezért a negyedik napon az előző kérdéseken vitatkoztunk tovább. Éspedig nemcsak az eddigi értelemben vett kongresszuson, hanem a 33. Pen-kongresszus sikeres újításán, a kerek asztalon körül is.

(*A kerek asztalok.*) A plenáris ülésekkel részben párhuzamosan ötven-hatvan meghívott író valóban leült öt kerek asztal köré, és teljesen kötetlenül, formáság, jegyzőkönyv és főképpen nyilvánosság nélkül, jóízűen és okosan beszélgetett erről a tucatnyi kérdésről és még sok minden másról. Egy ilyen szűkre szabott beszámoló keretében meg sem kísérelhetem, hogy csak hozzátételeken is számot adjak a fontosabb kongresszusi felszólalásokról és a kerekasztalok vitáiról, nem is szólva arról, hogy az UNESCO is külön „szemi-

náriumot” rendezett a kifejezés hagyományos és eszközeinek viszonyáról. Mind a főtéma, mind annak négyfelé ágazó tizenkét boga gyakran érint olyan kérdéseket, amelyekről vitatkozunk mi is, akár plenáris üléseinken, akár „maszek” kerekasztalok körül, kávéházban, vagy baráti társaságban. Talán megérné, hogy egy következő cikkben, inkább elemzőbben és összefoglalóbban, semmint beszámolóban visszatérjek az emlékezetesebb nyilvános felszólalásokra, a kerekasztalok vitáin kialakult (vagy ki nem alakult) álláspontokra, és az UNESCO-szeminárium négy előre elkészített és nyilvánosan megvitatott anyagára. A bledi PEN-kongresszus ugyanis elsősorban gondolati gazdagságában különbözött a legtöbb hasonló irodalmi s nem irodalmi nemzetközi találkozótól. A hidegháborús korszak végének kezdetétől fogva már-már közhely az a megfigyelés, hogy az ilyen találkozóknak elsősorban a személyes kapcsolatok létrehozása és ápolása az érdekes és az értékes.²⁶⁵ Bledben a kelet–nyugati, az európai–amerikai találkozók és megismerkedések túl a feltárt és megvitatott gondolati és írói-szakmai anyag fontossága domborodott ki, és mintha kirajzolódott volna egy új, ha nem is egységes, de közös írói magatartás korunk nagy kérdéseiben.

²⁶⁵ Kosztolányi Dezső már 1931-ben leírta: „Tapasztalatokat, emlékeket gyűjtünk. Azt hiszem, hogy ez az ilyen összejöveteleknek mélyebb, igazi értelme.” *Hollandia*. Dok 11.

*Arthur Miller a fiatalokról, Karinthy Frigyesről,
a pszichológiáról és a humanista irodalomról*

Arthur Millernek, a Nemzetközi Pen elnökének
az avignoni konferencián elmondott beszéde

(1966)²⁶⁶

Csak néhány percig szeretnék beszélni, mert sok itt a mondanivaló és kevés az idő. Elsősorban szeretnék köszönetet mondani Avignon népének vendégszeretetéért – és a szép időért. Remélem, hogy New Yorkban legalább a vendégszeretetet viszonzozhatjuk.

Néhány szót szeretnék szólni arról, amit a Pen jövője szempontjából fontosnak tartok. Amit mondani akarok, teljesen közvetlen jellegű: láthatják, hogy nem készültem elő felszólalásomra. De talán, ha az ember kissé kusza is beszél, éppen ez az egyszerű hitelesség jobb érvelésnek bizonyul, mintha mondanivalója, habár rendszerezettebb is, de kevésbé igaz.

Úgy gondolom, problémánk a jövőre nézve az, hogy a Pent a fiatalok gyülekezéshelyévé tegyük. A fiatalokévé – nem életkorukat, hanem azt tekintve, hogy mennyire fontos nekik, hogy energiájukat, képességeiket századunk és napjaink problémáinak szenteljék. Igen sok tehetség megy veszendőbe ma a világon, különösen az irodalomban. Veszendőbe megy, mert elsősorban híján vagyunk egy bizonyos közszellemnek. Véleményem szerint ma az író közelebb került a demoralizálódáshoz, mint bármikor is a múltban. Ugyanazok az erők demoralizálják az írókat, mint bárki mást, de ráadásul ő olyasvalamivel áll szemben, amit ördögi és hamis ideológiának tekintek, világszerte tomboló ideológiának. A tudományosság ideológiájára gondolok, amely lényegében azt állítja, hogy az író ösztöne, mely arra készíti, hogy szintézist teremtsen az élet értelméről, hamis és romantikus, és hogy az egyetlen ellenőrizhető igazság az, amelyet a statisztika vagy empirikus kísérlet bizonyít. Ez az ideológia az akadémikusok, szörszálhasogatók diadala, azoké, akik a kicsinyes részleteket imádják. És veresége annak a szellemnek, mely a tudást egységes, erkölcsi egésszé akarja formálni.

Tegnap este egyik tagtársunktól, Tábori Páltól egy könyvet kaptam,²⁶⁷ amelynek szerzőjéről életemben nem hallottam, de akiről kiderült, hogy Magyarországon nagyon híres író. Minden Pen-találkozón tanultok valamit: most is ez volt az eset. A szerző neve: Karinthy Frigyes. Csodálatos történetet mond el. Könyve Swift *Gulliver utazásainak* folytatása. Karinthy egyik megjegyzésében elmeséli, hogy Budapesten volt egy kis étterem, ahová betértek az emberek, pénzdarabot dobtak egy automatába, és az automata valami élelmiszert szolgáltatott ki. De bent a gépben ott kuksolt egy kis ember, a pénz az ő kezébe

²⁶⁶ Ford. Halápy Lili. Nv 1966. 11. évf. 1. 793–795.

²⁶⁷ Karinthy *Utazás Faramidóba* c. regényéről (1916) van szó.

pottyant, és ő adta ki az ennívalót egy kis ajtón keresztül. A dolog lényege az, hogy a vevők jobban bíztak a gépben, mint az emberben, így tehát a kis ember kénytelen volt valami mechanizmust állítani kulisszaként maga és vevői közé.

Azt hiszem, ebben nagy igazság rejlik. Azt hiszem, manapság az irodalom irigykedik a gépre, az emberiségnek az irodalomba vetett és elvesztett bizalmát irigyelte meg a géptől. Véleményem szerint a Pen szerepe elsősorban az, hogy életre keltse az írói közszellemet. Ezt úgy értem, hogy az Egyesült Államokban igen sok fiatalembert ismerek, akik nagyon tehetségesek, de nincs mondanivalójuk. Nincs mondanivalójuk abban az értelemben, hogy ma már céltalan rámutatni arra, hogy az emberek szerelmesek lesznek, hogy csalódnak, hogy túl fiatalon halnak meg, hogy a jogtalanság győzedelmeskedik, stb. Nincs mondanivalójuk arról, hogy a gépekkel versenyeznek, melyek jobban elvégzik munkájukat, mint az emberek maguk. Ez az érzés véleményem szerint csak abból ered, ami ebből a világból kiveszett, ami sebesen tűnik a tudatból: ez pedig az egyén pótolhatatlansága. Tűnőben van, holott – úgy gondolom – az irodalom missziója az, hogy ezt minden nemzedék számára reprodukálja.

Múlt héten, alig néhány nappal ezelőtt, lakásomon meginterjúvolt egy pszichológus, aki az Egyesült Államok Országos Tudományos Alapját képviselte. Ez a Tudományos Alap jelenleg interjúorozatot készít olyan emberekkel, akiknek, az Alap véleménye szerint, napjainkban van valami mondanivalójuk a világ számára. A beszélgetés folyamán ez a férfiú, aki hivatásos pszichológus, némi megdöbbenéssel így szólt: Hogyan számította ön ki darabjában a szubjektív kapcsolatot az egyik és a másik szereplő között? – Egy bizonyos darabra és egy bizonyos jelenetre célzott, amelyet én írtam. – Hogyhogy hogyan számítottam ki? – kérdeztem. – Kitaláltam. – Mire azt kérdezte: De mi volt az elmélete? – Mit ért azon, hogy mi volt az elméletem? – válaszoltam, mire ő így felelt: – De hát kihez érzi magát közelebb, Junghoz, Freudhoz, vagy a behaviouristához? – Nyilvánvaló volt, hogy az ő elgondolása szerint az emberi magatartás és annak elemzése valamikor 1912 körül kezdődött, annak előtte tulajdonképpen semmi sem történt, ha csak az nem, hogy felelőtlen poéták írkáltak bizonyos érzelmekről, amelyeket még irányítani sem tudtak, s ezekkel az írásokkal nagyon kevés pénzt kerestek. De én is kikérdeztem őt, és rámutattam, hogy Oidipusz – mielőtt komplexus lett volna belőle – tulajdonképpen dráma szereplője volt, hogy valójában költők találták ki, hogy a vallást is költők találták föl, és hogy Oidipusz ennek a vallásnak egyik alakja volt, hogy a szfinksz eszméje költőktől származik, sőt valójában az egész világot költők találták föl; hogy az irodalom tükrözi az emberiség egész szervezetét, és hogy ezt a szervezetet azoknak a szimbólumoknak a révén tartotta össze az emberi értelem és lelkiismeret, amelyekkel a művészet ajándékozta meg a világot.

Ez számára teljesen új elgondolás volt. Ez az ember nem buta. Nagyon is tipikus ember. Az ő utalásai sohasem vonatkoznak semmiféle irodalomra, hanem mindig egy másik pszichológus munkájára. A világon semmi mást nem ismer, csak az empirikus pszicholó-

giát. Sőt, jelenleg abban a helyzetben van – és azt hiszem lesz is – ő és a hozzá hasonló pozíciókban levők az Egyesült Államokban és a világ valamennyi iparosított államában, hogy hatalmas erők állnak rendelkezésére, amelyekkel az emberi cselekedetek indítékait tanulmányozza és irányítja. Ez pedig tudomány. Tudomány viszont nincs az eredmények előzetes számítása nélkül. Más szóval, ha nem tudod előre kiszámítani, mi történik, ha egy bizonyos mennyiségű hidrogént egy bizonyos mennyiségű oxigénnel vegyítünk – azaz, hogy az eredmény víz lesz –, akkor szó sem lehet tudományról. Vagyis az ő nézetük szerint nincs pszichológia, míg nem jelenthetjük ki, hogy „ha mi ezt és ezt tesszük, az emberek ezt és ezt fogják cselekedni”. Nemrégiben egy pszichológus közölte velem: „A mi dolgunk, hogy megmondjuk az embereknek, mit csináljanak, és elhitessük velük, hogy amit tesznek, saját ötletük volt”.

Az irodalom föladata világos, mert véleményem szerint az irodalom mindinkább bizalmatlanná kezd válni a képzelet iránt; mindinkább hajlamos arra, hogy a tudományt szajkózza és utánozza. Tehát nem regényeket kapunk, hanem álcázott esszét, nem verseket, hanem más versek álcázott elemzését, nem érzelmeket, hanem olyan érzelmek tükrözéseit, amelyeket más munkákban már olvastunk; és mindez, azt hiszem, azért van, mert nem bízunk az egyénben, abban, hogy leírja és kifejezze *egy* ember nézetét a világról, mert nincs mögötte bizottság, mert, mielőtt papírra vetné, nem tudja megbeszélni valaki mással az érzelmeit, tehát az irodalom mai félénksége valami olyanféle eszmének köszönhető, hogy ő, mármint az irodalom, törvénytelen. Ara akarok kilyukadni, hogy kimondjam itt: a Penben teljesen konkrétan és tudatosan életre lehet kelteni azt az elgondolást, hogy az irodalomnak *van* missziója, van azonossága, amely nemcsak, hogy független a tudománytól, hanem sokkal lényegesebb is annál.

Körülbelül három évvel ezelőtt felszólaltam egy amerikai pszichológus-kongresszuson, és mellesleg megemlítettem, hogy emberi értékek nélkül még a tudomány terén sem lehet jót alkotni. Példának azokat a náci orvosokat hoztam föl, akik emberekkel kísérleteztek. Úszómedencébe dobták őket, testüket összekapcsolták a megfelelő készülékekkel, hogy megállapítsák, mi megy végbe a fulladás folyamata alatt. Előzőleg ugyanis ilyen megfigyeléseket nem végezhettek, csak a vízbe fulladtak holttestét boncolhatták föl. Azt mondtam: „Nos, tisztára objektív alapon ez talán indokolt lehet, talán a tudás növekedését eredményezheti. De ez nem »tudomány«.” Beszédem végén körém sereglettek vagy huszonöt, valamennyien hivatásos pszichológusok – és azt kérdezték: „Miért nem tudomány?” Ez nem Berlinben vagy Münchenben történt, hanem New York Cityben. Úgy vélem, senki sem teheti föl ezt a kérdést, akit nem mérgezett meg egy olyan ideológia, mely magában hordja az emberi nem elpusztításának lehetőségeit, és hogy talán az írás az egyetlen műfaj, az irodalom az egyetlen műfaj, amelyben, hogy úgy mondjam, érzelmileg bebizonyítható, hogy erkölcsi előrelátás nélkül az embernek valóban el kell pusztulnia, és vele együtt magának az irodalomnak is.

Remélem, hogy a Penben, az egyes központokban – mert ezeken a nemzetközi találkozókon nagyon kevés az idő, és az igazi humanisztikus fontosságú kérdéseket legfőljebb csak érinteni lehet, de semmiképpen sem lehet behatóan és hosszasan tanulmányozni – remélem, hogy az egyik program, melyet a Pen-központokban meg lehet valósítani, az, hogy a lehető legalaposabban föltárják, mi az irodalom jellegzetes szerepe, és mik a lehetőségei. Azt hiszem, nincs már sok időnk. Azt hiszem, közeledik már az idő, mikor olyan gyanakvás fogadja az író egyedi, kitalált történetét, mint Dante korában, mikor az ilyen történet furcsa ritkaság számba ment. Véle kezdődött az irodalom, és könnyen lehet, hogy velünk fejeződik be. A Pen tehát üllőként szolgálhat, amelyen kikalapálhatjuk ezeket a kérdéseket, melyek, úgy gondolom, sok olyan embert nyugtalanítanak, akik nem tudják mindezt szavakba önteni. Sőt talán nincsenek is vele tisztában – és most újra a fiatalokra célzok –, hogy volt valamikor egy ellen-ideológia, hogy valamikor a tudós kötelességének tartotta, hogy megtanuljon néhány verset, és hogy tudjon utalni a világ humanista irodalmára. Ebben az értelemben pazarlódik el a tehetség, mert ezeknek a fiataloknak semmiféle irányításuk nincs. Úgy érzem, hogy a múlt korszakainak avantgárd törekvései az elmúlt száz évben kimerítettek minden új formai lehetőséget, és hogy ők mást nem tehetnek, mint hogy azt ismételtetik – legfőljebb jobban –, amit már mások megcsináltak előttük; holott valójában olyan óriási, új feladat vár rájuk a világban, amelynek nincsenek is tudatában: ez pedig magának a fantáziának a megőrzése.

Azt hiszem, hosszabban beszéltem, mint ahogy szándékomban volt, de remélem, megbocsátanak, és remélem, hogy ha majd hazarétnek, vissza azokba a központokba, ahonnan idejöttek, ezek a kérdések komoly jelentőséget nyernek, úgyhogy a Pen mindinkább ezt a humanista tömörülést jelképezheti, amelyet semmi más nem pótolhat a világon.

A Nemzetközi P.E.N. az írók világszervezete. Mint kormányokhoz nem kapcsolt, autonóm kulturális testület, az UNESCO támogatását élvezi.

Célja az írók közti baráti együttműködés fejlesztése, az irodalmak csereforgalmának előmozdítása. Elveit a P.E.N.-Charta foglalja össze, amely a nemzeti, faji. Politikai szempontokon felülemelkedő kooperáció mellett a gondolat- és sajtószabadság védelmezését hangsúlyozza.²⁶⁹

A Nemzetközi P.E.N. centrumokból áll, ezek száma jelenleg 70–80 körül mozog, s mintegy hatvan országra terjed ki. (Némelyik országban több központ is működik, területi vagy nyelvi megoszlás szerint. Azon kívül vannak országokhoz nem kapcsolt központok, amilyen a Jiddis-centrum, a külföldön élő német írók központja, a „Writers in Exile” stb.)

A Nemzetközi P.E.N. tekintélye az egyes országokba függ az ott működő központ aktivitásától, valamint attól, hogy mennyire képes az illető P.E.N. központ jelentős írókat mozgósítani. Aktív, nagy tekintélynek örvendő centrum például a franciáké, belgáké, angoloké, jugoszlávoké, indiaiaké. A P.E.N. tekintélyének növekedése a többi közt lemérhető azon, hogy az utóbbi években számos centrum kérte felvételét a nemzetközi szervezetbe, illetőleg jelentette be reaktivizálását. Például: a jugoszlávok, románok, kubaiak, szene-gáliak, ceyloniak stb. Néhány év óta a szovjet írók is egyre élénkülő érdeklődést tanúsítanak a P.E.N. munkája iránt. 1964-ben részt vettek a budapesti konferencián, 1965-ben a bledi kongresszuson és az avignoni konferencián. A nemzetközi főtitkár [David Carver] konkrét tárgyalásokat folytatott a Szovjet Írószövetség képviselőivel a szovjet írók P.E.N.-hez való esetleges csatlakozásának feltételeiről.

A tagság minősége országonként, centrumonként különböző. Általában felvesznek minden író, aki a P.E.N.-alapokmány elveit magáénak vallja. Ezért a tagság egy része a nagy létszámú P.E.N. klubokban (pl. angol, francia) meglehetősen híg. Máshol, pl. az NDK-ban valóságos akadémiának tekintik a P.E.N.-t, ahová csak kevesen juthatnak be.

A Nemzetközi P.E.N. tekintélyének emelkedése megmutatkozott az utóbbi évek kongresszusain, konferenciáin, ahol egyre növekedett a részt vevő jelentős írók száma, és egyre emelkedett az irodalmi viták színvonala.

A Nemzetközi P.E.N. rendszeres évi kongresszusain és konferenciáin kívül más eszközökkel is szolgálja az irodalom ügyét. Pályázatokat ír ki, javaslatokat tesz az UNESCO-nak kevésbé ismert nyelveken írt műveknek világnyelveken történő megjelentetésére stb.

²⁶⁸ G. Kéry László s.k. főtitkár.

²⁶⁹ L. az 1. kötet *Bevezetőjében*.

A P.E.N.-központok többsége jelenleg nyugati országokban működik. A nemzetközi összejöveteleken azonban egyre inkább érezhető a szocialista országok P.E.N. klubjainak növekvő befolyása. Számos alkalommal bebizonyosodott, hogy a szocialista P.E.N. klubok lényeges elvi, sőt olykor politikai kérdésekben sem állanak magukban, hanem támogatókra, szövetségeseikre találnak olyan P.E.N.-központok részéről, amilyen például a francia vagy a belga.

A Nemzetközi P.E.N. legmagasabb irányító szerve a Végrehajtó Bizottság, amelyben minden központ egy szavazattal van képviselve. (Kivéve az olyan országokat, amelyekben több központ működik. Itt bizonyos centrumok összevont szavazatokkal rendelkeznek.) A Végrehajtó Bizottság általában évenként kétszer tart ülést, Ez a szerv választja meg a nemzetközi elnököt, alelnököket, főtítkárt.

A nemzetközi elnököt régebben három évre választották, újabban kétéves időtartamra. Az elnöki megbízatás egy ízben meghosszabbítható.

A nemzetközi főtítkár választása évről évre történik. Már hosszabb idő óta David Carver, az Angol P.E.N. Club főtítkára tölti be ezt a tisztséget.

A nemzetközi alelnököket – az elnök és a főtítkár javaslatára – azok közül a neves írók közül választják, nemzetiségi megoszlásra való tekintet nélkül, akik különös érdemeket szereztek a P.E.N.-Charta elveinek megvalósításában. Az alelnöki mandátum időben nincs korlátozva. Számuk tizenkettőnél nem lehet több. Jelenleg aktívan működő alelnökök: André Chamson, Storm Jameson, Robert Neumann, Jan Parandowski, Elmer Rice, Victor E. van Vriesland. A nemzetközi alelnökök sorába tartozik S. Radhakrishnan, aki egyúttal az indiai P.E.N. elnöke is.

A végrehajtó bizottsági ülések közti időszakban az ügyvitelt a nemzetközi főtítkár vezeti, ezt a hatáskörét a P.E.N. nemzetközi szabályzata biztosítja. Megfigyelésünk szerint a nemzetközi főtítkár legfontosabb döntéseit az elnökkel egyetértésben hozza. A főtítkár Londonban működik, az elnök változó helyeken, a szerint, hogy milyen nemzetiségű.

Az elnök elnököl a kongresszuson és a végrehajtó bizottsági üléseken. Amennyiben akadályoztatva van, ezt a tisztséget valamelyik nemzetközi alelnök tölti be. Az elnök javaslatokat terjeszthet a Végrehajtó Bizottság elé, és általában módjában áll a viták menetét jelentősen befolyásolni. Tekintélyes, virtuális hatásköre nagy – a mindenkori elnöktől függ, mennyire él lehetőségeivel. Inaktív elnök esetében az irányítás teljesen átcsúszhat a nemzetközi főtítkár kezébe, aktív elnök ezen a helyzeten jelentősen változtathat. André Chamson elnöknek annak idején nagy szerepe volt abban, hogy a Magyar P.E.N. Clubot nem zárták ki a nemzetközi szervezetből, csak felfüggesztését mondták ki, s ugyancsak jelentős részben Chamsonnak köszönhető, hogy a felfüggesztést 1959-ben megszüntették.

1965-ben a bledi kongresszuson Arthur Millert választották nemzetközi elnökké. Miller a jelek szerint meglehetősen aktív, részt vett az avignoni konferencián, s ott elvi programbeszédet tartott, amelyben hangsúlyozta az irodalom szerepét a humanista eszmények

megvédésében és fejlesztésében, valamint közölte azt az elgondolását, hogy a P.E.N. munkájába fokozottabban be kellene kapcsolni a fiatal írókat. A legutóbbi, londoni végrehajtó bizottsági ülésen Miller betegsége miatt nem jelent meg. Szerepe a júniusi New York-i P.E.N.-kongresszuson nyilvánvalóan előtérbe fog kerülni.

Meg kell jegyeznünk, hogy a P.E.N. jelenlegi vezetésével, főleg David Carver főtítkári tevékenységével kapcsolatban, az utóbbi években bizonyos kritikai hangokat lehetett hallani egyes nyugati P.E.N.-központok, főleg a Francia Centrum részéről. A franciáknak az a véleményük, hogy a Nemzetközi P.E.N.-ben túlságosan erős az angol–amerikai befolyás. Ezt kívánták ellensúlyozni, amikor Bledben [Miguel Angel] Asturiast próbálták elnökként jelölni, a jelölést azonban Arthur Miller nagy nemzetközi tekintélye miatt visszavonták. Feltehető, hogy egy magyar nemzetközi elnököt a franciák örömmel fogadnának, s mintegy lehetőséget látnának benne az angol–amerikai befolyás ellensúlyozására.

Tizenhét ország csaknem száz költője gyűlt össze [1966] október havában, hogy a költészet és a műfordítás kérdéseiről tanácskozzon. Így az egésznek újsághír-csengése van – hiszen konferenciát minden szakma hivatott képviselői tartanak; a konferencia már-már életformája a tudománynak, a nemzetközi szervezeteknek. De a költészetről tanácskozni mégis csak más – furcsább is nehezebb is. Igaza volt Darvas Józsefnek, amikor a poézisre, mint individuális tevékenységre utalt, igaza volt az egyik költőnek, amikor a „genius irritabile vatum” szólásmondását idézte a költők érzékeny és tanácskozássra alkalmatlan nemzetségéről. Mégis volt ennek a találkozóknak súlya, szerepe, mondanivalója. Azt fejezte ki különböző nyelveken, más-más ideológiai rendszerekben és sokféle eszme hangszerelésében, hogy a költészetnek az egész világon megnőtt a fontossága, olyan felelősséget nyert, mint talán eddig sohasem. A világ változott meg, és aztán a költészet – Illyés Gyulától [Alekszej Aleszandrovics] Szurkovig mindenki erről beszélt. Egy új, különös egyetemességben élnek népek és poéták. Közös problémáik támadtak e században, és tartalommal telítődött ez a szó, hogy emberiség. Az atombomba fenyegetése oly veszély-közelbe hozta az életet, hogy a gondolkodás sem zárkozhat el a fenyegetés felismerése elől. Szerepet vállal a költő, népének lelkiismerete és szószólója, szolgálja és képviselője; és a népével az emberiségre is – ez a meggyőződés áthatotta a találkozó valamennyi résztvevőjének felszólalását.

De a világnak csak alapja az egyetértés – ami az egyetértésen túl kezdődik, a nézetek párbaja, az az érdekes. A költőkonferencia ebből az egyetlen szempontból csalódást okozott. Olajozottan működő apparátusa a hozzászólók nagy számát szervezte és kérte fel, és mindenki egy-egy miniatűr esszével jeleskedett. De az előkészített esszé mégsem serkentheti a vitát; párhuzamos monológok egész sora hangzott el helyette. S ezt joggal állapította meg a magyar költészet kitűnő olasz fordítója, Giabbi Toti. Egy interjúban szolt róla – s tegyük hozzá, hogy a költővendégekkel készített riportok, újságcikkek szinte a konferencia párhuzamos anyagaként szerepelhetnek. Mert nemcsak a felszólalások, nemcsak a tanácskozás, hanem maga az együttlét alakította ki a konferencia jelentőségét; a tény, hogy ennyi költő és kritikus néhány napig egy adott program céljából, de a programon kívül is kicserélhette, ismertethette nézeteit, elképzelését, eszméit és programját.

Ezt a véleménycserét különben a tanácskozás alkalmából megjelent kiadványok is pompásan szolgálták. Elsőnek az Action Poétique különszáma a magyar költészetről,

mely tizennégy fiatal magyar költőt mutat be olyan fordítók tolmácsolásában, mint [Eugène] Guillevic és [Charles] Dobzynski. Hasonló, s még jelentősebb publikáció volt az Arion. Somlyó György szerkesztésében költők és műfordítók egy többnyelvű szép kiadványban mesterségük gondjairól vallottak, és művészetük egy-egy szép eredményét mutatták be. Az izgalmas kötet bővelkedik kiváló írásokban. Illyés Gyula beköszöntőjét voltaképp mesteri esszének nevezhetjük; Kálnoky László vallomását a műfordítás nehézségeiről abban a sorban látjuk, mely Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád, Radnóti, Vas István, Kardos László tanulmányai után is újat és érdekeset tud mondani; Gara László posztumusz tanulmányát egy Ady-vers tizenhat különböző fordításáról pedig a magyar irodalom párizsi „nagykövete” egyik legszebb munkájának véljük.

Ez volt hát a konferencia nehéztüzérsége, mely a terepet előkészítette a felszólalások számára. A másik nagy előkészítés Illyés Gyula bevezetője volt. Kiindulópontjában a közös beszéd és a közös logika lehetőségét kereste: a költészet célját az emberiség üdvének feltalálásában látta. Ez az „üdvösség” a technika századában a költészet hozzájárulása nélkül szinte elérhetetlen. Illyés azt kutatta, milyen sajátos feladat vár a poétára egy szép és nehéz korban.

S aztán jött [Jean] Rousselot, és vele a teremben megjelent annak a költőnek az árnya, aki voltaképp külföldi vendégeinket a magyar költészet világjelentőségéről meggyőzte. József Attiláról beszélt Rousselot, s alig akadt felszólaló, aki századunk legnagyobb magyar proletár-költőjét ne említette volna. Milyen jól értik József Attila jelentőségét franciák, angolok, oroszok, németek, svédek! Nem az udvariasság mondatta egyikükkel sem, hogy korszak kezdődött József Attilával: az eszme, az értelem, az osztályharcos tudat olyan költője született benne, aki megszabja a XX. század költői kísérletezésének lehetőségét; az ő művét nem lehet megkerülni, nem lehet eltagadni, számolni kell vele. Pedig voltak itt költők, akik egészen más stílusban és más világgéppel alkotnak. [André] Frénaud vagy Guillevic, Edwin Morgan vagy [Tom] McBeath: önálló egyéniség, eltéveszthetetlenül saját hanggal, stílussal. Mégis, áthallik műveiken az, hogy megismerkedhettek egy páratlan költői életművel, átérthették egy olyan poéta üzenetét, aki csakugyan megvalósította a költészet egyetemességét.

Az egyetemességről Szurkov beszélt érdekesen. Felvillantotta az összefüggést a költő világnézeti állásfoglalása és művének hatékonysága között – idézte az orosz líra történetéből azokat a tragikus pályákat, melyek azért törttek derékba, mert nem tudtak eljutni a költői és az emberi harmónia megtalálásáig.

Az egyetemesség különben a magyar felszólalások megfogalmazásában határozott tartalmat kapott. Garai Gábor és Somlyó György nem véletlenül vállalkozott a találkozó megszervezésére – felolvasásukban mindketten a költő szerepének, s ezen belül a magyar költészet feladatának nagy távlatait nyitották meg. A tanácskozás egyik alapgondolata a magyar líra különös helyzetére vonatkozott. Arra a hiányra, mely a költők nemzetét

²⁷⁰ Nv 1966. 11. évf. 12. 1908–1909.

a nyelvi elszigeteltség miatt némiképp kiszorította Európa irodalmi tudatából. S ezt nemcsak a magyarok mondták, hanem a meghívottak is: a magyar líra még nem foglalta el az őt megillető helyet a világban. Hogy ez több évtizedes program, azt épp líránk nagy külföldi barátai jelenlétükkel is meghirdették. [Leonyid Nyikolajevics] Martinov és [Ján] Smrek nyilatkozataikban hangsúlyozták, hogy a feladat még elvégzetlen, s hogy a külföldi költők nagy segítségére lenne szükség. S ezt épp azok mondták, akik Petőfivel, Arannyal, Radnóttal és József Attilával ismertették meg Európát.

A konferenciának különös hitelt szerzett, hogy a Lenin-békedíjas Arthur Lundkvist, október 27-én, egy Svédországban élő német költőnőt idézett elének, Nelly Sachsot. Jelenlétét, nagyságát méltatta, emberi magatartásának szépségét rajzolta meg gyors portrévonásokkal. Két nap múlva érkezett a híre, hogy Nelly Sachsot Nobel-díjjal tüntették ki: mintha a Svéd Akadémia hitelesítette volna mindazt, ami egy budapesti teremben elhangzott. Mert ez is a konferencia fontosságára vall: hogy új tájékozódási lehetőséget nyitott, rálátást kínált kevésbé ismert életművekre, elősegítette a legfontosabbat, a pontos és gyors információt.

Tizenhét ország költői verseket, könyveket, felszólalásokat hagytak itt, és remélhetőleg maradandó emlékekkel távoztak. Néhány könyvvel és verssel, amit igyekeznek majd bekapcsolni a világirodalom vérkeringésébe. Maga a találkozó különben a világirodalomnak, mint fogalomnak a létét, eleven, belső kölcsönhatását, organikus törvényeit bizonyította. Ez a törvény a kis és nagy nemzetek egyenrangúságát, „élő lélekcserejének” fontosságát szabályozza, s egyre inkább megnyitja annak a lehetőségét, hogy a nagy népek irodalma mellett az elszigetelt nyelvek is helyet kapjanak az egyetemesség közös tudatában.

A konferencia: biennálék sorozatának kezdete. Két esztendőnként találkoznak majd a költők: talán ezért érdemes a javítandókról beszélni. Az első feladat az lenne, hogy az Arion a konferencia alkalmi kiadványából rendszeresen megjelenő almanach legyen, a magyar költészet és irodalom külföldi útjának figyelemmel kísérése. A második, hogy a nálunk járt vendégek munkásságának minél több helyet biztosítsunk folyóiratainkban és könyvkiadásunkban. Érdemes tehát tovább gondolni a feladatokat, kiérlelni a szép kezdeményt, folytatni a munkát, amit tizenhét ország csaknem száz költője elkezdett.

Aligha lehetne író vagy historikus számára ilyenféle szimpozionra megfelelőbb helyet találni, mint a Zöld Sziget fővárosának szívében: a Szent István Park hatalmas terének úgyszólván minden házában egykori lakóik életművén vagy tragikus sorsán keresztül emlékszálaak fűzik az író hagyományokhoz. *Európa születésére*, [Christopher] Dawson művére kell gondolnom: valóban, Írország a középkor legsötétebb századaiban nagyon is sűrített Európa maradt: félezer évig nem kapott a Sziget a népvándorlás hullámaiból, az író művészet – ahogyan a Nemzeti Múzeum nagyszerű emléktárája bizonyítja – csodálatosan újszerű, egyéni formákat öltött, s a kolostorokban másolták, őrizték, vagy éppen rejtegették az antik világ irodalmi hagyományait.

Kis, hárommillió ország, nagyon is hangsúlyozottan független respublika, a gael nyelv névleges uralma alatt. Mert valójában ebben a különösen árnyalt, bonyolult s érzékeny világban végül is minden kimondott szó – angol, bár sajátos író lejtéssel és tájszóval, melyet nehezen ért meg az idegen.

A Pen kerekasztal konferenciája, a múlt év végén, a szervezők szándéka szerint Dublinban szimbolikus értelmet kapott, éppen a *genius loci* varázsa miatt. A PEN-tagokon kívül meghívták a legnevesebb angol, ír s nemzetközi történészeket, elsősorban nyilvánvalóan azokat, akik eddig is kapcsolatban álltak a szélesebb közönséggel, s így elfogadták a székfoglalókat az irodalom és történelem kapcsolatának megvitatásáról.

A főreferátumot Veronica Wedgwood professzor, Anglia egyik legkitűnőbb történésze (korábban az angol Pen elnöke) tartotta.²⁷² A kezdeti téma a történész fogalmának meghatározása volt, pontosabban szerepének metamorfózisa – a klasszikusoktól kezdve a középkoron, reneszánszon s a XIX. századon át mindaddig, amíg a történész a modern kritika reflektorfényében nem kerül. Lehet-e jó történész, aki „néma”, vagy csak egészen szűk köre számára publikál, s elhárítja magától azt, amit az előadó a történettudomány szociális funkciójának nevezett? Hiszen az anyaggyűjtés, analízis és közlés adja meg a történész profiljának szükséges egységét. Wedgwood a múlt századból [John Dalberg-] Actont említette, mint kiemelkedő „elbeszélő” történészt, s kortársai közül Antal Frigyeszt, a Tanácsköztársaság bukása után emigrált és angliai egyetemi katedrához jutott, nagyhírű marxista műtörténészt.

²⁷¹ Ny 1968. 13. évf. 2. 318–319.

²⁷² Az angol Pen 1956. nov. 5-i közgyűlésének elnöke. David Carver ezen a gyűlésen ismertette Képes Géza második, nov. 24-i táviratát, l. Szabó Zoltán: 1956... Dok 96.

Felvetődött – épp a szociális funkciókkal kapcsolatban – a legmodernebb tudományos eszközök igénybevétele, bár itt-ott némi iróniával említették a „computer-történész” típusát, aki az „irodalom” helyébe akarja ültetni a „science”-t, az egzakt tudományt.

Számomra talán legérdekesebb Steven Runciman, a kitűnő angol középkori történész előadása volt. Lándzsát tört a magasrendű historikus népszerűsítés mellett, s elemezte ennek a *haute vulgarisation*nak szerepét a modern életben. [François] Guizot-t idézte, aki szerint „ha regényt akarok írni, itt a történelem, csak témát kell választani belőle...”. Éles cezúrát vont a történész és a „krónikás” között: a valódi historikus nem fogadhatja el a tények *karizmatikus* „kegyelemszerű” fogalmazását; értékelnie kell. A történelem nem következetes ezeknek az értékeknek a meghatározásában, a historikusnak kell megállapítania (képzelőerejének segítségével is), amit a „lényeg hierarchiájának” nevez.

Elvonulnak a múlt század nagy történelmi esszéírói, akik előtt a jórészt professzorokból álló hallgatóság meghajtja fejét. De ugyanúgy elismerést kapnak az első nagy *vie romancée* szerzők, különösen a nemrég elhunyt [André] Maurois vagy Stefan Zweig. Innen már csak egy lépés a történelem s regényírás kapcsolatához. Egyrészt: kijöhet-e elefántcsonttornyából a hivatásos történész, másrészt mit jelent az író munkássága, ha témáját a múlt anyagából választja? Impulzust ad-e a történelmi kutatásnak? Végül: lényegi kelléke-e a jó történésznek, hogy író módjára komponáljon?

Így kerül a jelenkori történelmi regény – inkább a szimpozion második felében, amikor már elvégezték a meghatározás problémáinak megoldását – az érdeklődés homlokterébe. Számomra ritka élmény volt úgyszólván minden előadótól azt hallani, hogy ez a műfaj, melyet kritikusai szeretnek anakronizmussal vádolni, nagyon is pozitív értékelést kapott a szimpozion során. A legtöbb előadó kiemelte a „valódi”, a „megalapozott”, a „széles horizontú” történelmi regény jelentőségét, különösen abban a vonatkozásban, hogy mintegy reflektorfénnyel világítja meg a múlt elsüllyedt rétegeit, s így lényegesen megkönnyíti a történész számára, hogy közelebb kerüljön a „társadalmi funkció” elvégzéséhez. Különös volt hallani, amikor komoly, nagy historikusok segítőtársnak nevezték az írókat, akik – velük együtt – lehatol az emberi múlt mélyére, életre kelti a kor képét, összefoglalja elemeit.

A tudománytörténet szempontjait kiemelve Sötér István szólt hozzá a fogalmi meghatározások témájához. Számomra nagyon érdekes volt, hogy mintegy képviselhettem a történelmi regényírókat, amikor az *et altera pars* alapján próbáltam némi képet adni a történelmi regény funkciójáról (Lukács Györgyöt idézve), s felvettem a történelmi regényíró különleges felelősségét azokkal az olvasókkal szemben, akik bíznak írójukban, legalábbis abban, hogy hűen idéz meg az általa választott témában az adott korszellemet.

Magyarok s iérek? Történelmi múltunkban ezernyi asszociáció, s mégis meglep, amikor kulturális miniszterük kézfogáskor, egy mondatban erre utal. Néhány rövid nap (ennek jó része is tanácskozásokkal telik el) kevés ahhoz, hogy tudatossá váljanak a bennünk gyer-

mekkor óta lappangó rokonszenv elemei, de úgy jártam a kedves, szép, napsütötte Dublin utcáin, mintha nagyon közeli rokonföldön lennék. [Georg Bernard] Shaw szobra a múzeum bejáratánál, [James] Joyce emlékvilágának kultusza, majd az *Ulysses* filmváltozata, mely felidézi az ír főváros atmoszféráját, Brandon Behan darabja az Abbey Színházban, ahogy autobiografikus valóságában az ír függetlenségi harc mindennapjait, majd reakcióját tükrözi; beszélgetések írókkal, művészekkel csendes sarkokban vagy a nagyon is temperamentumos fogadások sodrásában: asszociációk sorát indítja el. Az ő citadellájuk, a Dublin Castle bástyája a főváros szívében százados tragikus élménysorozatok szimbóluma. Ma az őrség barátságosan kinyitja a sorompót, s néhány lépésnyire a nagy bulvártól, a szeles, furcsa dublini őszben, ott egy tenyérnyi, hamisítatlan ír középkor.

A dublini konferencia befejezte munkáját, de rövidesen folytatni fogják a megkezdett témát még két kerekasztal találkozás során – Genfben és Lisszabonban. E hármaskonferencia anyagát külön mű formájában kívánja megjelentetni a Pen. Köszönet azoknak, akik ezt a nagyon érdekes vitát elindították, s a résztvevőket a Zöld Szigetre invitálták.

A nemzetközi műfordítói konferencia haszna(1969. január)²⁷³

Valljuk be, sokan játszottunk már a gondolattal, hogy mi lenne, ha egy eljövendő kor parnasszusi, költői mezein a magyar volna a világnyelv. Nem tudok a világnak más nyelvéről, amely fordításkor a miénkhez hasonló készséggel idomulna külhoni gondolatok fordulatok lüktetéséhez. A külföldi irodalmak magyarországi elplántálásával nincs is komolyabb hiba: már-már magyar nyelvű klasszikusunk Homérosz, Shakespeare, Tolsztoj, Thomas Mann, Proust, de nem szűkölködünk a távolabbi irodalmak legtöbbször egyenértékű magyar variánsaiban sem. (Zárójelben: talán azért nincs még mindig rendszeres műfordításelméleti és -kritikai fórumunk, mert ennyire jól mennek a dolgok?)

A novemberi műfordítói konferencia a mérleg másik serpenyőjét vette szemügyre. Hogy állunk „világszínvonalon” alkotó irodalmunk exportjával, közelebb kerülhetünk-e régi álmunkhoz: hogy a magyar irodalom egyenrangú félként, az őt megillető státusszal szerepelhessen a világban? Egy mondatban: irodalmunk exportjának ügye továbbra sem rózsás.

Az effajta export növelésében az anyagi haszon reménye játssza a legkisebb szerepet. Darvas József szavával: valóban „nemes önzés” indította az Írószövetséget, hogy a legilletékesebbeket, a külföldi „magyarosokat” hívja meg, s velük vitassa meg irodalmunk terjedésének lehetőségeit.

A konferencia ügyrendjéről annak idején beszámoltak a napi- és hetilapok. Itt csak néhány többé-kevésbé *elvi* jellegű észrevételre térnek vissza, annál is inkább, mert a Nagyvilág is tett egyet-mást az elmúlt években azért, hogy a magyar közönség tájékozódhassék írónk-költőink külföldi jelenlétének *tényszerű* adatairól.²⁷⁴

Kardos László vitaindítója nyomán a következő, mértéktartó helyzetkép alakult ki. Ha el is mondhatjuk, hogy a magyar irodalom a világ számos nagy országában ma már nemcsak egzotikum, hanem teljes jogú nemzeti irodalomnak számít, nyilvánvaló – és ezt az Írószövetség előzetese is hangsúlyozta –, hogy irodalmunk még mindig hátránnyal indul: „bevezetése” eleve csak jobb-rosszabb fordításokon keresztül történhet, hiszen a magyarul tudó külföldi irodalombarátok száma elenyésző. Ezért csekély a remény, hogy a nyelvünket megtanult külföldi olvasó valaha is értékelné tudja pl. egy-egy nagy költőnk verseinek imponderábilait, ami pedig előfeltétele lenne költőink igazi meghonosodásának külföldön. Nyelvünk, azon kívül, hogy kevesen beszélik, nehéz nyelv is. Az egyik lengyel

vendég említette, hogy mikor magyarul tanult, minden más nyelvet el kellett egy időre felejtetnie.

A magyar irodalom mintegy hatvan megjelent külföldi követe érezhette a magyar kollégák hálás rokonszenvét, de nehéz volt elfelejteni, hogy legtöbbjük vagy szegről-végtől magyar, vagy valamilyen véletlen folytán került kapcsolatba nyelvünkkel. Viszonylag kevés az olyan „magyarosok” száma, akik eredetileg is *irodalmi* okokból nyúltak a nyelvkönyv, majd nagyjaink könyvei után. Márpedig – mint azt Molnár János miniszterhelyettes megállapította – sokat elérhetünk fordítói ösztöndíjakkal, meghívásokkal, de a fő vonzerő csak maga a magyar irodalom maradhat.

A konferencia fő értelme – a személyes kapcsolatok elmélyítése mellett – ezért a kitűnően szervezett kulturális program volt. Színház- és operalátogatások, filmvetítés, beszélgetések kiadókkal, és sok más egyéb szolgálta a mai magyar irodalmi kultúra jó értelemben vett „kijánlását”. Az egyhetes konferencia érdemi eseményei azonban, vagyis a referátumok és hozzászólások, mindössze három délelőtti szorítkoztak. Igazán szakmai jellegű vitákra így alig kerülhetett sor. A következő konferenciát – meghívottak-vendéglátók egyöntetű kívánsága szerint mihamarabb – már remélhetőleg e tanulságok megszívásával rendezik majd.

Irodalmunk propagálásának ügyét sokan elemezték. Szóba került annak fontossága, hogy irodalmunk a kellő történelmi fázisban (az Írószövetség előzetese), művek szerint a kellő országokban (Elbert János), illetve a befogadtatásra legalkalmasabbnak látszó művel (Mary Kuttna) jelentkezze. Baj van irodalmi folyóirataink rendszeres külföldre küldésével, panaszolta a lengyel Kamilla Mondral, és Tímár István, a Szerzői Jogvédő Hivatal igazgatója, önkritikusan állapította meg, hogy a magyar irodalom külföldi propagandája sem folyik mindig a kellő (vagyis irodalmi) színvonalon.

A feszült nemzetközi helyzet ellenére is sikeres volt a konferencia. És ez így van rendjén: a népek irodalmi „anyagcseréje” végső soron a népek közeledését, vagyis a politikai enyhülést szolgálja. Ennek külföldi írónk őszinte, tevékeny részesei. Anélkül, hogy túlzott reményekben ringatnánk magunkat irodalmunk térhódításáról, az eddigi eredmények tudatában, vendégeink néhány segítőkész tanácsán okulva, új kedvvel folytathatjuk az eddig sem esélytelen harcot irodalmunk elismertetéséért.

²⁷³ Nv 1969. 14. évf. 1. 156–157.²⁷⁴ Főként *Műhely, Tájékoztató és Hírek a világból* c. rovataiban.

Beszámoló a Magyar Pen Club működéséről(1969. december 15.)²⁷⁵

A Magyar PEN Club célkitűzéseit az 1960. évi közgyűlés által elfogadott módosított alapszabályok²⁷⁶ a következőképp határozzák meg: „A Magyar PEN Club célja, hogy a népek kölcsönös megbecsülése, a faji, nemzeti és felekezeti gyűlölet kiküszöbölése, a béke biztosítása érdekében a nemzetközi megértés és békés együttműködés szellemében ápolja a magyar irodalom és a magyar írók kapcsolatát más országok irodalmával és íróival, elősegítve a magyar íróknak és műveiknek külföldi, illetőleg külföldi íróknak és műveiknek hazai megismertetését.”

Az alapszabály azt is kimondja, hogy a Magyar PEN Club célja elérése érdekében nemzeti központként részt vesz a Nemzetközi PEN munkájában és együttműködik az egyes országok PEN-központjaival.

A módosított alapszabályok elfogadása és a fenti célkitűzések megfogalmazása olyan időpontra esett, amely új szakaszt kezdett jelentette a Magyar PEN Club történetében. A PEN Club hazánkban 1926 óta működik, s történetében élénkebb és kevésbé aktív periódusok váltogatták egymást. Az 1956-os ellenforradalom leverése után ellenségeink komoly erőfeszítéseket tette olyan irányban, hogy kiszorítsanak bennünket a Nemzetközi PEN-ből. Ennek a törekvésnek részleges eredményeként az 1957-ben, Tokióban tartott kongresszuson, illetve az ezt követő nemzetközi PEN-találkozókon a Magyar PEN működését – különböző állítólagos szabálytalanságok címén, de valójában politikai okokból – függőben lévőnek mondták ki. Ezt a megkülönböztetést az 1959. évi, Frankfurt am Mainban tartott kongresszuson sikerült hatálytalaníttatnunk: 1959 óta a Magyar PEN Club ismét teljes jogú tagja a nemzetközi szervezetnek.

Az elmúlt 10 év alatt PEN Clubunk rendszeresen képviseltette magát a Nemzetközi PEN végrehajtó bizottsági ülésein, kongresszusain és konferenciáin. A helyzet, amellyel a nemzetközi szervezet találkozóin szembe kell néznünk, nem mondható egyszerűnek. A Nemzetközi PEN-nek jelenleg 82 központja működik 61 országban. Bizonyos elemek[nek], elsősorban a „PEN in Exile” elnevezésű központnak az az érdeke, hogy állandóan napirenden tartson vitás politikai kérdéseket, illetőleg propagandát folytasson a szocialista országok ellen. Ez a törekvés a Nemzetközi PEN vezetősége részéről is talál támogatókra. Itt elsősorban David Carver nemzetközi főtítkárr –, aki egyben az Angol PEN főtítkára is – alakja és szerepe látszik problematikusnak. Az elvi kiindulópontot pedig a Nemzetközi PEN alapokmánya szolgáltatja, amely nemcsak a világ íróinak előítéletektől

mentes együttműködését hangsúlyozza, hanem az írói gondolat- és vélemény szabadság védelmét is. Valahányszor a szocialista országok valamelyikében írók ellen törvényes eljárás indul, a Nemzetközi PEN említett erői ezt nagymértékben kihasználják, és a szocialista országok ellen megbélyegző határozatok meghozatalát szorgalmazzák. Ugyanezek az erők a maximumot igyekeztek kihozni az 1968. évi augusztusi csehszlovákiai események nyomán előállott helyzetből is.

Az évek során tevékenységünk jelentős részét az tette ki, hogy a Nemzetközi PEN főrumain szembenéztünk ezekkel a támadásokkal, és igyekeztünk azokat visszaverni, hatósugarukat korlátozni. Minden esetben arról győződünk meg, csak előnyünk származhatik abból, ha álláspontunkat a nemzetközi találkozókra kifejtjük, és megpróbálunk magunknak szövetségeseket szerezni. Az évek folyamán megmutatkozott, hogy melyek azok a PEN-központok és kik azok a személyek, akikre céljaink megvalósításában leginkább támaszkodhatunk. Szövetségesekként elsősorban természetesen a szocialista országok írói és PEN klubjai jöttek számításba. A szocialista országok közül jelenleg a következő helyeken működik PEN-központ: Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, NDK, Románia, továbbá Jugoszlávia és Kuba. Sok esetben sikerült közös álláspontot kialakítanunk bizonyos nyugati PEN-központok képviselőivel is, elsősorban a franciákkal és belgákkal, de esetenként a skótokkal, kanadaiakkal, indiaiakkal, sőt a New York-i PEN-központ képviselőivel is. (Amikor 1969 elején a Nemzetközi PEN elnöke és főtítkára a Bulgáriába tervezett PEN-konferenciát a csehszlovákiai események miatt önhatalmúlag törölte a PEN programjából, a legélesebb bírálatot éppen a New York-i PEN-központ részéről kapta. Szocialista és nyugati országok PEN-küldötteinek közös fellépéssel sikerült elérniük, hogy a bulgáriai konferencia 1970 tavaszán megrendezésre kerül.)

A Magyar PEN Club nemzetközi szereplése azonban nem merül ki támadások visszaverésében. Számos alkalommal léptünk fel kezdeményezőleg, és mindig azt tapasztaltuk, hogy jelenlétünk, a végrehajtó bizottsági tárgyalásokon való élénk részvételünk, az irodalmi kerekasztal-vitákban elhangzott felszólalásaink mind hozzájárultak ahhoz, hogy PEN Clubunkról és a magyar irodalomról a jelenlevő külföldiek körében tárgyilagos kép alakuljon ki. Számos esetben ismerték el nemcsak egyes külföldi írók, hanem a Nemzetközi PEN vezetői is, hogy a Magyar PEN Központ egyike a legaktívabbnak, a legeredményesebben dolgozóknak. A Nemzetközi PEN irodalmi vitái rendszerint nyomtatott kiadványok alakjában is megjelennek, s ez még növeli felszólalásaink, nézeteink, állásfoglalásunk hatékonyságát és nemzetközi kisugárzását.

Ami az egyes nemzeti PEN-központokkal való kapcsolatainkat illeti, ezek legkedvezőbben a bolgárokkal és az NDK PEN Clubjával fejlődtek, de más viszonylatokban is eléggé gyümölcsözőnek bizonyultak. Kezdeményezésünkre egyes szocialista országok PEN-küldöttei a nemzetközi találkozók problémáit előzetesen megvitatják, és kialakítják a főbb kérdésekben közös álláspontjukat. Ezek az eszmecserék többnyire a nemzetközi

²⁷⁵ Bp., 1969. dec. 15. G.m.aut.²⁷⁶ Dok 112.

PEN-találkozók színhelyén szoktak lezajlani, és arra is volt példa, hogy ilyen előzetes egyeztetésre a Magyar PEN Club meghívására Budapesten került sor.

A nyugati országok PEN-központjai közül főleg a franciákkal és a belgákkal sikerült a legeredményesebb kapcsolatot kiépíteni. A franciáknak és a belgáknak jelentős részük volt abban, hogy 1969-ben sikerült megszilárdítanunk a Magyar PEN nemzetközi helyzetét. Az elmúlt 10 év alatt érintkezéseink rendszeressé váltak és a kölcsönösség alapjára helyeződtek. A Francia és a Belga PEN részéről nemcsak egyes írókat láttunk vendégül Magyarországon, hanem egy-egy alkalommal nagyobb létszámú PEN-küldöttséget is. Ezeket a meghívásokat francia és belga részről is viszonyozták. A Francia PEN mindig nagy előzékenységgel bocsátja mérsékelt árú szobáit a Franciaországba látogató magyar írók rendelkezésére a párizsi PEN-Maisonban. Mi számos francia íróat hívtunk meg az évek folyamán Magyarországra. A Magyar PEN-nek sikerült tevékenyen bekapcsolódnia abba a rendkívül fontos folyamatba, amelynek során az utóbbi években a magyar irodalom francia nyelvterületen egyre nagyobb érdeklődést keltett.

Ugyanez áll belga kapcsolatainkra is, de itt még további lényeges eredmények mutatkoznak. A francia nyelvű Belga PEN és a Magyar PEN Club fellendülő kapcsolatainak, személy szerint pedig Robert Goffinnak és Joseph Pholiennek jelentős része volt a magyar–belga kulturális csereegyezmény előkészítésében. A belgákkal sikerült olyan együttműködést kialakítani, amelynek eredményeképpen 1969-ben nálunk megjelent a *Belgium mai francia lírája* című antológia és Robert Goffin válogatott verseinek kötete, Belgiumban pedig a *Marginales* című folyóirat magyar különszáma, amely Füst Milán, Gereblyés László és Radnóti Miklós művei mellett 27 mai magyar író írásaiból közöl válogatást. A belgák ezen kívül tervezik egy átfogó magyar költészeti antológia megjelentetését is.

Kapcsolatainkat, elsősorban meghívások útján, sikerült más nyugati országok viszonylatában is eredményesen fejleszteni. Az utóbbi években főleg Anglia, az NSZK, Svájc, az Egyesült Államok és Kanada írói voltak PEN Clubunk vendégei.

Meghívási programunk az 1969. évben lényeges új vonással bővült: a Kulturális Kapcsolatok Intézetének támogatása ekkor tette lehetővé először, hogy hosszabb időre, egy-két hónapos időtartamra lássunk vendégül olyan külföldi írókat és fordítókat, akik itt tartózkodásukat magyar művek – túlnyomórészt költemények – fordítására használták föl. Az újítás kitűnően bevált, összesen 10 külföldi költő-fordító járt nálunk egy év alatt, akik részben XX. századi magyar klasszikusokat, részben pedig ma élő költőket tolmácsoltak idegen nyelve, elsősorban franciául, de volt, aki angol, illetve német nyelven dolgozott. Az eredmény számszerűleg 4400 sor, ami önmagában is érzékelteti a munka arányait.

A Magyar PEN Club 1961 óta évenként megjelenő angol–francia nyelvű tájékoztatót bocsát ki, amelyben PEN Clubunk működésének ismertetésén kívül novellákat, verseket, tanulmányokat és könyvismertetéseket közöl.

Rendszeresen ellátjuk könyvbírálatokkal a Nemzetközi PEN *Selected Books* című kiadványát, amelyet az UNESCO patronál. Általában minden olyan esetben vállalkozunk verseknek, novelláknak, cikkeknek külföldi szerkesztőségekhez való eljuttatására, amikor hozzánk fordulnak, és amikor a vállalkozást komolynak ítélik. Így nyújtottunk segítséget például az *Esprit* című párizsi irodalmi és kulturális folyóirat magyar költészeti különszámának előkészítéséhez. Rendszeresen ellátjuk könyvkritikával a *Books Abroad* című, Amerikában megjelenő világirodalmi kritikai folyóiratot.

A Magyar PEN Club belső programja részben a meghívásunkra vagy azon kívül idelátogató külföldi írók fogadásához kapcsolódik, részben ettől függetlenül alakul, de rendszerint valamilyen módon a magyar irodalomnak a külföldi irodalmakkal való kapcsolatait szolgálja.

A Magyar PEN Clubnak ezt a rendkívül sokágú és egyre bővülő tevékenységét az a jelentős állami támogatás teszi lehetővé, amelyet a Művelődésügyi Minisztériumtól kapunk. Ehhez járul még a külföldi vendégek fogadására előirányzott összeg a Kulturális Kapcsolatok Intézeténél.

A Magyar PEN Club taglétszáma jelenleg 400 körül van. A tagok túlnyomó része író és kritikus, de vannak köztük szerkesztők, lektorok, fordítók is, sőt az egyes művészeti ágak is képviselve vannak néhány kiemelkedő személyiséggel.

A Magyar PEN Club évenként közgyűlést tart, amely háromévenként újraválasztja az elnökséget és az Intéző Bizottságot.

Összefoglalóan a következőket mondhatjuk: a Magyar PEN Club alapszabályszerű működését többirányú koordinált tevékenységben valósítja meg. Részt vesz a Nemzetközi PEN munkájában, és igyekszik azt a békés együttélés szellemében befolyásolni. Kapcsolatot tart fenn a nemzeti PEN-központokkal. Kapcsolatot épít ki egyes külföldi írókkal, irodalmi és kulturális szervezetekkel, folyóiratokkal stb. Belső programját ezeknek a célkitűzéseknek a szolgálatába állítja.

*Pierre Emmanuel feszlálása
a Magyar PEN Clubban*

(1971. június 29.)²⁷⁷

Hölgyeim és uraim! Valahányszor ebbe az országba jövök, mindig megindultságot érezek barátaim láttára, akikhez a költői szolidaritáson kívül az a szolidaritás is fűz, amelyet egy ólomsúlyú, minden gondolatunkat elfoglaló történelem teremtett közöttünk.

Először 1947-ben látogattam Magyarországra. Ekkor ért az a megtiszteltetés, hogy találkozhattam néhányukkal, főként a PEN Club jelenlegi elnökével, Boldizsár Ivánnal. Éppen előtte estek át azon a súlyos megpróbáltatáson, amely rányomta bélyegét ifjúságunkra, nagy komolyságot kölcsönözve neki. Az itt hallott költemények, különösen a magyaroké, ezt a nagy komolyságot visszhangozzák. A jövő történelem előtt álltunk, s nem tudtuk, milyen új borzalmak születhetnek belőle, vagy éppen ellenkezőleg, milyen sejtelmes napsütést tartogat számunkra. S íme, ez a viszontagságokkal annyira terhes harminc év mögöttünk van.

Nem hiszem, hogy bárki, akinek életkora most negyvenöt év és hatvan között van, elfelejtheti, vagy akár el is némíthatja magában ezt a történelmet. Tudja, hogy az emberiség történelmének egy szilánkjá. Tudja, hogy ez a negyedszázad az emberi történelem szintézise. A minap abban a hitben, hogy a középkori művészet kiállítására megyek, tévedésből a Nemzeti Múzeumba csöppentem, s ott végigjártam azokat a termeket, amelyek hazájuk történelmét szemléltetik. Feltételezem, hogy ez az állandó kiállítás főképp a gyermekeknek van szánva; de azoknak a felnőtteknek is tanulságos, akik emlékezetükbe kívánják idézni az ember hosszú, türelmes, buktatókkal tele útját. Megdöbbentett a rendkívüli fájdalom, amely ebből a történelemből árad. Sokféle képet láttam, a hősiesség képeit éppen úgy, mint annak a hétköznapi életnek a képeit, amelyen át az ember fenntartja, és valószínűleg megtalálja igazi valóját, s ekkor valami megfogott: az a látvány, hogy állandóan együtt szerepelnek a háború és a béke eszközei s megállapíthattam, hogy századokon át, háborúban és békében, a hétköznapi eszközök formái nem igen változtak.

Megrendített, hogy az emberi történelem kezdeteitől csaknem napjainkig ugyanazokkal az eszközökkel találkoztam, s azt mondtam magamban, mint mindig, valahányszor az emberi társadalomnak ezzel az állandóságával kerültem szembe: Lám, ez fejez ki bennünket igazán, ez igazolja minden kudarcon, szenvedésen és áruháson át is jelenlétünket a világban. Olyan lények vagyunk, akik mindig ugyanazokat az eszközöket használjuk, ugyanazt a kulcsot, hogy kinyissunk egy ajtót, ugyanazt a gombot a ruhán. Ráadásul olyan lények vagyunk, akik mindig ugyanazokat az eszközöket használjuk, hogy olvassunk önma-

gunkban, és elmondjuk másoknak. E harminc esztendőn át, szemben a történelemmel, amely úgy látszik, tagadja értelmünk és szívünk folytonosságát, az emberi szó állandósága igazolja azokat a sarkalatos közhelyeket, amelyekre épülünk. E közhelyek, kétségkívül, a föld, a nyelv, az emberi arc. Ez az arc, amelyet az utóbbi két században annyiszor és oly durván megcsúfoltak, és a felismerhetetlenségig eltorzítottak. Mögöttünk, mellettünk ezernyi olyan tanú van, akire hivatkozhatunk, ha arról van szó, hogy szellemben áthidaljuk – és becsületünkre válik, ha állíthatjuk, hogy áthidaltunk – a történelem valamennyi el-
lentmondását. Azt hiszem, ez a történelem nem ment veszendőbe; nem sajnálom, hogy átéltem, hogy egész valómmal éltem át, s nemcsak hazám férfaival és asszonyaival, hanem mindazokkal együtt, akik Európa-szerre egyszerre érezték a rombolás bennünk rejlő hatalmas ösztönét és a nem kevésbé hatalmas teremtő és igenlő ösztönt, lényünk e két ellen-sarkának a tudatát, amely erősíti harci meggyőződésünket, és az egyetlen lehetőség arra, hogy megmutassuk valódi erőnket. Nem sajnálom ezt a harminc évet, és szeretném megmondani mindazoknak, akik nálunk fiatalabbak, hogy még az is, ami e harminc évben szörnyűnek, elviselhetetlennek tetszik, üdvös is lehetett.

Idáig kellett elmenni, az embernek fel kellett tárnia önmaga előtt, a halálnak micsoda potenciálja, az önpusztításnak micsoda készsége rejlik benne, mert csak így fejezhette ki, inkább, mint valaha, a benne rejlő szó értelmét. Úgy hiszem, hogy most a közös nyelv keresésének kellene bennünket ismét összekapcsolnia, enyhítenie sérelmeinket, emlékeink, sebeink fájdalmát, átalakítania életünket, arra késztetnie bennünket, hogy ne rögzödjünk bele a mögöttünk hagyott történelembe, hogy ez a történelem új tapasztalat legyen, az eszmék és társadalmi formák szabad szembesítésének a kezdete legyen, a megbékülés és az alkotás kölcsönös erőfeszítéseinek gyümölcse.

Remélem, sőt hiszem, hogy a magunk írta történelem lezárult, s e század vége előtt, talán még az új évtizedben, akkora változásokat fogunk megélni, amilyenekről még fogalmunk sincs, mert eddig túlságosan e megmerevült történelem jegyében éltünk, amely mindnyájunkat szörnyen megbélyegzett, és továbbra is árnyékot vet ránk. De immár új erők hatnak közöttünk, erők, amelyek egyszerre idéznek elő szakadást és átalakulást. Hogyan fejezhetnénk ki őket? Számunkra a legfontosabb, hogy kimondjuk őket, de ahhoz, hogy kimondhassuk őket, együtt kell kimondanunk. Szerintem az író, az intellektuális közösség első és legnehezebb feladata, hogy tisztán lássa, mi van a távlatban, mi lesz ezután.

Szeretném remélni, hogy a mi Társaságunk, a PEN Club egyike lesz azoknak a helyeknek, ahol az emberek, együtt, nem a múlton, hanem a jövőn töprengenek. E társaság tagjai a legkülönbözőbb szellemi tájakról származnak, olyan politikai rendszerekből, amelyek egyike-másika mintha még relatív mozdulatlanságba volna merevedve. Ezek az emberek nem azért vannak itt, hogy az elvesztett időn kérődzzenek, hanem azért, hogy feltárják a jövőt, ami természetesen bizonyos szellemi bátorságot tételez fel, azt a bátorságot, hogy meg merjék egymásnak mondani, mit gondolnak a valóságról. Feltételezi a szellemi megif-

²⁷⁷ Ford. Szenczei László. Nv 1971. 16. évf. 11. 1755–1757.

jodást is, ami különösen azoknak nehéz, akik idősebbek, akiknek az élettörténete nagyon viszontagságos, mint közülünk is nem egyé. Nehezünkre esik nekünk, akik úgy roskadozunk a történelem súlya alatt, mint a fa a fonnyadt levelek alatt, tudomásul venni, hogy a mai fiatal férfiak és nők mennyire torkig vannak a mi tegnapi történelmünkkel és témáinkkal, tegnapi illúzióinkkal, s mennyire szeretnék, ha életük kezdet lenne. Visszautasítják a mi történelmünket, nem akarják az övékének elfogadni, amiben bizonyára tévednek, mert az nemcsak a mi történelmünk, hanem egyszerűen az ember történelme, az európai emberé, örökségük, amit magukban hordanak. De annyiban igazuk van, amennyiben mi rájuk akarjuk hárítani történelmünk terhet, egy olyan múlthoz akarjuk láncolni őket, amely nem az övék. Meg kell értenünk őket, s nekik is bennünket.

Ennek a megértésnek egyetlen módja, ha csatlakoznak hozzánk, s mi kitarjuk előttük Társaságunk kapuit.

A PEN Club nem maradhat fenn azzal a volt frontharcos gondolkodásmóddal, amely legtöbbünknek sajátja. A PEN Club csak akkor maradhat fenn, ha fiatal férfiak és nők jönnek közénk, hogy kibékítsenek bennünket önmagunkkal, arra ösztökéljenek, hogy előrelépjünk, s hogy megbeszéljük velük a jövőt. – Inkább bennük bízom, mint önmagunkban, amikor hiszek történelmünk folytonosságában. Befejezésül elmondanám, hogy barátságom Magyarországgal negyedszázados, ez idő alatt gyakran ellátogattam ide, s minden látogatásom erősítette valamivel a hosszú barátság láncát. Ilyen emlékek valósággal átformálják az emberi alkatot. Úgy tartozunk barátainkhoz, ahogy önmagunkhoz. Barátaink szelleme alkatunk része. Amikor az imént hallgattam a verseket, amelyeket némelyek fordítottak Önök közül, s hallgattam azokat a fordításokat is, amelyeket magam készítettem magyar költők verseiből, akiket van szerencsém barátaimnak nevezni – éreztem, mennyire egyetemes a bennünket összekötő szó.

Itt szeretném idézni egy ember emlékezetét, aki a szó szerint szent tüzét továbbadta nekem. Gara László évekig tartó munkával építette fel a francia–magyar barátság monumentumát, a magyar költészet antológiáját, amelyben ott szerepel a legtöbb magyar költő, s amelyben mintegy negyven francia költő működött közre, így a kötet a kollektív barátság tanúbizonysága lehetett. Ilyen rendű tettekben állandósul az a mélyreható csere, amelyre szükségünk van. Önök, magyar költők és írók, több odaadást tanúsítanak szellemünk és nyelvünk iránt, mi mi, franciák. Az Önök jóvoltából a legtöbbünk ismertebb itt, mint Franciaországban. De meg kell azt is mondanom, hogy nálunk a fordításnak nincsen olyan hagyománya, mint Önöknél; nyelvük, ez az olyan nyilvánvalóan költői nyelv, sokkal alkalmasabbnak látszik a miénknél a költészet nemes gyakorlataira. Nem szerénység, amikor azt mondom, hogy hallásra a magyarra fordított versek szebben hangzanak, mint azok az én francia fordításomban elhangzott magyar versek.

Engedjék meg nekem, befejezés előtt, hogy megköszönjem a fogadtatást, elmondjam, amennyire tölem telik, mit jelent számomra az élő szó, amelyről Boldizsár Iván azt mond-

ta, hogy az én fő gondom. Rilke Orpheus-sonettjeiben van egy nagyszerű kép, amely a fülben nőtt:

„Da stieg ein Baum, O reine Übersteigung!
O Orobeus singt! O hoher Baum in Orh!”

Mennyire igaz, hogy a kép, a szó, a külső valóság teljesen a fülben, a hangban van! Milyen fontos a hang a költészetben! Milyen fontos a csend ritmikus szerepe a beszéd szerkezetében, s mily rejtelmes kapcsolata van a belső csönddel – ezt csodálom leginkább az Önök költészetében. Úgy tetszik nekem, hogy ezek a versek, amelyeket az imént magyarul hallottam, olyasmint építenek, amit Rilke „Ein Tempel im Gehör”-nek is nevezett, „Temploznak a hallásban”. Az Önök nyelve e tekintetben a legcsodálatraméltóbbak egyike, mert emelkedett, büszke, erősen tagolt, szép váz és kemény hús alatt. Olyan szellemi architektúra ez, amilyennel sajnos, a francia nem dicsekedhet. Ebbe a szellemi templomba Önök a zenével vezetnek be bennünket. Magam is szeretném bevezetni Önöket a házamba, s az én házam a költészetem.

Olyan emberek vagyunk, akiknek a házuk a szavuk, vendéget fogadni a szavunkba annyi, mint hallgatni őt, figyelni arra, amit mond, s ez az igazi közlés. Egymásnak adjuk a szót, s valójában az írás nem más, mint ennek az adománynak egy formája.

*A Nagyvilág ankétja
a Nemzetközi PEN-ről*

(1972. március–április)²⁷⁸

A Nemzetközi PEN múlt év őszén ünnepelte alapításának ötvenedik évfordulóját. Ez alkalomból a Nagyvilág kérdést intézett néhány magyar és külföldi íróhoz, kérve őket, hogy válaszukban a következő szempontokra terjeszkedjenek ki:

Miben látják a Nemzetközi PEN elmúlt ötven évének eredményeit? Miben látják esetleges hiányosságait? Hogyan ítélik meg az írószervezet jelenlegi helyzetét és kilátásait? Mit kellene tenni annak érdekében, hogy a Nemzetközi PEN tekintélye és befolyása tovább növekedjék?

A beérkezett válaszok közlését megkezdjük, s áprilisi számunkban folytatjuk.

Illyés Gyula: *A PEN ereje*

Avégett, hogy egy író gondolatot váltson egy másik íróval, nem szükséges a sumérok nagy teljesítménye, a betű fölfedezése óta, hogy az ember poggyászt készítsen s útra keljen.

Megszerzi a vitatársának a könyvét, ír maga is egyet, s kibocsátja, lehetőleg minél nagyobb példányszámban. Mert hisz a betű emberei nem is egymást akarják jobb belátásra bírni. Egymás olvasóit.

Értelme tehát vajmi kevés a szellem emberei gondolat-cseréjének ülésteremben, emelvényről, szószékről.

Haszna viszont annál több.

A folyosón ugyanis azután kezdet szorítanak, egy ablakmélyedésben megbeszélnek az időjárásról. Megismerik egymás hanglejtését, szeme járását, kézmozdulatait. Ezeken át is kifejeződik egy ember *álláspontja*: állhatatossága vagy ingatagsága az eszméihez. Egymás jellemét ma, millió s millió év elteltével is leghamarabb szimattal ismerjük meg, akár az állítólag még nem *sapiens* léttársaink.

Mindezek folytán véleményem az, hogy népek és országok ne csak a hatalmuk és érdekük által kijelölt megbízottaik révén érintkezzenek.

Így nézve, a PEN működését is hasznosnak tartom.

Nem kis dolog, hogy legalább költők, esszéisták és regényírók egyetérthetnek ott az ablakmélyedésekben állva, a népek közötti szakadékok fölött.

A PEN helyzetét nemcsak kedvezőnek, hanem bámulatosnak ítélem. Vezetőit államférfiak fogadják, tanácskozásainak világlapok hasábjait szentelik, noha az egyesületnek egyetlen ágyúja, egyetlen olajkútja sincs. Pénze sincs.

Tekintélye van. Mitől? Nem tudom.

De hogy növelni kell, az bizonyos.

Yves Gandon (Franciaország)

A Nemzetközi PEN az elmúlt ötven évben alapokmányának szellemében tevékenykedett. Különböző megnyilatkozásai révén vitathatatlanul megkönnyítette a nemzetek közötti irodalmi kapcsolatokat, minden pártos törekvéstől függetlenül. A legutóbbi háború, azzal, hogy drámai módon nehezült az egyénre és mélységesen megrendítette az írókat, lelassította, ha ugyan meg nem szüntette ezt a munkát, s fokozottabban érezte az ideológiák fölé való emelkedés szükségességét.

A gyakorlatban az évi kongresszusok visszatükrözték azokat az általános érvényű problémákat, amelyeket a világ folyása az író elé tár; például, hogy miként kell hivatását az audiovizuális kifejezőmódok hatására újfogalmaznia.

Indítványok váltak határozatokká, sürgős közbenjárásokra került sor a legkülönbözőbb kormányoknál, tiltakozásul ez utóbbiaknak az írók szabadságát csorbító valamennyi intézkedése ellen.

A Nemzetközi PEN léte természetesen megkönnyítette az írók közti találkozókat, s a kapcsolatok és cserék sokrétűségével hozzájárult a népek jobb kölcsönös megértéséhez.

Némely gyöngesség abból adódik, hogy a PEN csupán sugalmazhat valamely eszmét, csupán emlékeztethet az iránta való hűségre; kényszerítő eszközt nem alkalmazhat, amikor a szóban forgó eszmény feledésbe merül.

Annak a ténynek, hogy az utazás és a kommunikáció napról napra könnyebb és gyorsabb, voltaképpen növelnie kellene egy olyan szövetség életképességét, mint amilyen a miénk. Ezzel szemben olykor sajnálattal kell megállapítanunk, hogy bizonyos központokkal való kapcsolataink némi fásultságot mutatnak. Másrészt, erőfeszítéseink ellenére, az ifjak sem jönnek hozzánk eléggé nagy számban. Mi a Francia PEN Clubban azon vagyunk, hogy fölkeltsük bennük a munkánk iránti érdeklődést, hiszen jövőnk nyilvánvalóan tőlük függ.²⁷⁹

²⁷⁸ Nv 1972. 17. évf. 3. 441–448. és uo. 4. 597–610.

²⁷⁹ Ford. Tímár György. Nv 1972. 17. évf. 3. 442.

Melyek lehetnek egy irodalmi klub tevékenységének legfőbb eredményei? A legkülönbözőbb országokból származó íróknak biztosít találkozóhelyet, akik eltérően ítélik meg a világot. Egyebekben a klub tevékenysége alkalomadtán gátat vet a cenzorok túlságba vitt aktivitásának és segítségére siet egy-egy írónak, aki összeütközésbe került az államhatalommal. Mindez hasznos.

A nemzetközi PEN rendezvényei nem éppen izgalmasak, ezzel szemben nincsenek híjával bizonyos humoros elemeknek. Minthogy a nemzetközi kongresszusokat többnyire államfők vagy kormányelnökök nyitják meg, akik különösebb irodalmi műveltséggel nem mindig rendelkeznek (igaz, vannak kivételek), e beszédek során rendszerint elhangzik ez a mondat: „Boldog vagyok, hogy az Önök személyében a jelenkori irodalom elitjét üdvözölhetem.” Ez a mondat sosem kelt olyan harsogó kacajt, amelyet megérdemelne, hanem csak mindig hízeleg az ekként aposztrofáltaknak, és egyetértenek vele. Ezek aztán szinte felülmúlhatatlanul komikus pillanatok, nem lehet őket elfelejteni.

Ezzel voltaképpen feleltünk arra a kérdésre, hogy mik a PEN hiányosságai. Mert eltekintve attól, hogy némely igen nagy jelentőségű irodalomnak egyáltalán nincsen képviselője a PEN-ben – ilyen például a szovjet és a kínai, míg viszont svájci központ három is működik –, a PEN-ben jelenlevő irodalmak képviselője is fölöttébb kérdéses. Túl nagy számban vannak benne közép- és konzervatív írók (hiszen e kettő többnyire egybe is esik), és ez akadályozza korunk jelentős és többségükben fiatal íróit, hogy a PEN Clubban gyülekezzenek. Ebben az összefüggésben említésre méltónak vélem, hogy a PEN-nek azt a két nemzetközi találkozóját, amelyre a legtöbb rangos író jött el, két szocialista országban tartották: Magyarországon és Jugoszláviában, 1964-ben és 1965-ben.

Helyes, hogy a nemzetközi kongresszusok színhelye nemcsak Európa, hanem valamennyi földrész. Sajnálatos tévedés azonban azt hinni, hogy az ázsiai irodalmak fokozódó szerepét méltányosan figyelembe venni azt jelenti, hogy a PEN kongresszusait éppen Szöulban vagy Manilában, az amerikai imperializmus bábjainak égíse alatt kell megrendezni.

Gátlólag hat a PEN igazi irodalmi aktivitására és javuló irodalmi hírnevére, hogy évek óta pártol bizonyos csoportokat, amelyeknek a hangereje messze felülmúlja irodalmi jelentőségüket. Mindenekelőtt a „Writers in Exile” londoni csoportjára gondolok, amely a hidegháború néhány hivatásos hangadóját egyesíti, míg az igazán jelentős emigráns írókat – például spanyolokat – eddig nem láthattuk a Nemzetközi PEN-ben.

Sok mindent jobbra fordíthatna olyasvalaki, mint a jelenlegi elnök, Heinrich Böll. De persze csak akkor, ha nem marad egvedül. Támogatásra van szüksége.²⁸¹

Kedves Heinrich Böll,

„Az én jelöltem: Heinrich Böll” – ezzel a mondattal zárult legutóbbi, májusi PEN-beszámolómban ebben a lapban.²⁸¹ Mindketten tudjuk, milyen nehéz volt innen az út Dublinig, ahol Önt nemrég nemzetközi elnökké választották.²⁸² Hagyjuk most e nehézségek történetét. Csakhogy: jómagam tulajdonképp a nemzetközi szervezetnek immár ötven évvel ezelőtti alapítása óta a tagja vagyok, Ön pedig viszonylag rövid idővel ezelőtt csatlakozott hozzánk. Talán nem tekinti lényegtelennek, ha kimondom, kikhez is csatlakozott, mi is az, ami e szervezet számára eredetileg magától értetődő volt, hol áll ma ez az egyesület – és hogy mi javítható a mai állapotban. S mivel mindez a mi szakmánkbeliak számára nem teljesen érdektelen, magánjellegű szerencsekívánatok helyett nyílt levélben fordulok Önhöz.

A PEN alapításakor, 1921-ben, a naivabbak közülünk úgy vélték, a Vilmos császár-i militarizmus legyőzésével egyszersmind kitört a világbéke – és a békét szavatolja is az éppen akkor tájt megalakult Népszövetség. Egy Hitler nevű egyénről akkor még nem hallottunk. Igaz, alig áttekinthető, kusza állapotok uralkodtak a távoli Oroszországban, az ottani új emberek még két, vagy akár három évig is tarthatják magukat, de hát majd csak elrendeződik a dolog. Egy szóval, itt a megfelelő pillanat az egész világ íróinak nagyarányú testvériesülésére. Egy [Catherine Amy] Dawson Scott nevű regényíró néni, akit bizonyos angol körökben kedveltek, fújta meg a nemzetközi harsonát – sornytónak és első elnöknek megnyerte John Galsworthy, akinek folytatásos *Forsyte Sagáját* világszerte sokan ismerték.

A harsonaszóra – a véletlenek játéka szerint – az egyik országból reprezentatív, a másiktól kevésbé reprezentatív írók feleltek. Az egyik nagy európai országban, ahol az irodalmi élet mindig is irodalmi gengek küzdelmének formájában zajlott, a PEN-mandátum átadása a legfürgébben jelentkező klikknek automatikusan maga után vonta az összes többi csoport részvételének elmaradását – sajnos, ezekben foglaltak helyet a legjelentősebb írók. Mind a mai napig is távol maradtak a PEN-től.

Egy másik országból, a Távol-Keletről, a harsona szavára egy herceg felelt, és elképedésünkre a taglistán, amelyet benyújtott, semmi egyéb nem volt, mint harminckét hercegi név; azt máig sem tudom, hogy ott minden herceget írói, vagy pedig minden író hercegi rangra emelnek-e? Egy harmadik országban – ez is igen nagy ország Ázsiában – közelről szemléltem meg a helyzetet. Volt ott egy egyesület, 3600 tagú, többnyire szegény, többnyire szocialista írók. Ezek azonban nem tudtak vagy nem akartak belépni annak a hölgynek a fényűző házába, akiből az ottani PEN állt – szegényes ruházatuk nem volt alkalmas erre;

²⁸¹ Robert Neumann azt a nyílt levelét bocsátotta rendelkezésünkre, amelyet egyidejűleg a Die Zeit című hamburgi hetilapban tett közzé. [A Nagyvilág szerkesztőségi jegyzete]

²⁸² Az 1971-es 38. világkongresszuson.

²⁸⁰ Ford. Lukács Katalin. Uo. 442–443.

így hát e több százmilliós országban a PEN Clubot csupán ez az elnöknő képviselte, aki nem ebből az országból származott, hanem belga milliomos nő volt. Egy bennszülött egyetemi tanárhoz ment feleségül, és a PEN-tagok kivétel nélkül a férj egyetemi kollégáinak soraiból kerültek ki.

Folytassam a történetet? Beszélhetnék a távoli Dél-Amerika egyik országának virágzó PEN Clubjáról, melynek titkárnője éveken át élénk levelezésben állt a londoni főtítkársággal – míg aztán egy szép napon egy igazi író nő érkezett abból az országból Londonba. Az élénk levelezést folytató titkárnőről mit sem tudott, s arról sem hallott, hogy náluk egyáltalán létezik PEN Club. Kitűnt, hogy egy távol eső faluban magányosan élő idősebb hölgyből áll a klub, ő árnított el bennünket mindezzel a virágzással.

Nem tesz semmit. A szomszédos országban a köztársasági elnök egyszersmind a PEN elnöke is volt, első minisztere pedig a klub titkára. Szerre a világon ilyen volt a valóság, ellentétben Dawson Scottnak, a regényíró nénikének azzal az elképzelésével, hogy az egyes országok legjelesebb költőinek exkluzív klubját alapítja meg. Nem így volt, már akkor sem így volt.

Persze, még sokkal kevésbé volt ez így, amikor jött Hitler. A könyvégetőket kidobtuk (heves ellenállás után), az égetetteket, amennyiben németek voltak, Rudolf Olden, az osztrákokat meg én szerveztem Londonban; a problémánk abból adódott, hogy az „igazi” írókon kívül meglehetősen sok szorongatott esdekelt az angol belügyminisztériumnál beutazási engedélyért, s mindegyik kötötte az ebet a karóhoz, hogy ő az elsőrendűen veszélyeztetett, elsőrendűen megmentendő leghíresebb üldözött írója egész Berlinnek, Boroszlónak, Linznek vagy Klagenfurtnak. Az angol belügyminisztérium megkívánta, hogy Olden, illetve én kezeskedjünk ezekért az állításokért, és ha valakit egyáltalán nem is ismertünk, de politikai vagy faji üldözött volt, természetesen kezeskedtünk érte, sőt, a leghíresebbnek mondtuk, még ha valójában csak valamelyik mucsai helyi lapocska futballrovtának alkalmi munkatársa volt is. A pánik, halál, öngyilkosság e korszakában mindez magától értetődő volt, de elképzelheti, hogy (a tényleges írók mellett) ki mindenki került be jámbor hazugságaink révén az emigrációs PEN-központokba.

Jött a háború vége és a győzelem, s az osztrákokért való felelősségtől megszabadulnom könnyűszerrel sikerült, osztrák módra: feloszlattam az emigrációs központot, és az egész komplexumot Bécsre hárítottam át. De Olden idő előtt tragikus halálát lelte egy hajón, amely menekülteket szállított, s amelyet a náciak elsüllyesztettek – a vissza nem honosíthatóknak az ő gondjaira bízott kis csapata vezető nélkül Londonban és New Yorkban rekedt, mert senki sem tekintette őket szívügyének; és mert a bel-honi németek sehol sem akartak hallani róluk, hát elkeresztelték magukat „Külföldi Németek PEN Clubjára”, és még ma is a fent említett városokban élnek. És ha védőszentjük, [Joseph] McCarthy szenátor halála óta mindahányan csak vannak, írtak még valamit, arról szívesen tudomást szereznék, de kérem, mellőzzék a kéziratok megküldését.

Mindazonáltal rendelkeznek egy szavazattal a mi nemzetközi grémiumunkban – az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország, a négyszázmillió indus is mind csak egy-egy szavazattal rendelkezik, éppúgy, mint ez a néhány szeretetreméltó reliktum. És egy-egy szavazata van mindegyik – akár a legparányibb – emigrációs csoportnak is, azokból az országokból, amelyek Hitler legyőzése előtt vagy után kommunista vezetés alá kerültek. Moszkva derék ellenségei mind – és ki más adna szállást nekik, mint a Nemzetközi PEN? Csakhogy sajnálatos módon a nemzetközi grémiumban (mely időközben mintegy 8600 író számláló testületté duzzadt. Akik körülbelül 80 országot képviselnek) rendíthetetlenül kommunistaellenes tömböt alkotnak, amelynek szavazóképesége nem áll arányban jelentőségével, és amely lehetetlenné teszi Nyugat és Kelet mindennemű tényleges, bizalomteljes és termékeny egymás mellett élését. Mindenekelőtt azért, mert a nagyon jóra való, nagyon derék, a világ minden tájára rendületlenül utazgató nemzetközi főtítkár éppenséggel a jó öreg kiplingi Empire-romantikában gondolkodó brit tory,²⁸³ aki legjobb akarata mellett sem tudja rászanni magát arra, hogy megteremtse az ősi kommunistafaló emigráns litvánok, emigráns lettek és társaik ellensúlyát azzal, hogy antifasiszta központokat alapít azokból, akik a dél-amerikai American Fruit Company-köztársaságokból, Dél-Afrikából, Biafából,²⁸⁴ Kelet-Pakisztánból, vagy csak Görögországból, vagy Franco Spanyolországának baszk tartományából menekültek. Következésképpen a Szovjetunió és Mao Kínája nem tagjai a PEN-nek, és amely kelet-ázsiai országnak van egy északi és egy déli része – Vietnam, Korea –, ott feltétlenül a déli rész a „miénk”, és feltétlenül az északi rész marad kívül. (Természetes, hogy Formosa²⁸⁵ és a Fülöp-szigetek is a „mieink”.) A jubiláris kongresszus előtti utolsó kongresszust a dél-koreai Szöulban tartották – a következőnek Manilla lesz a színhelye, ahol [Ferdinand] Marcos, a brutális diktátor az úr – és minthogy a sorainkban levő haladó írók oda sem mennek el, távollétükben valószínűleg elhatározzák majd, hogy a PEN legközelebb Bolíviában ünnepeleti magát, vagy Saigonban,²⁸⁶ vagy Athénben – bárhol, ahol valamely alibi után sóvárgó, a nixoni államigazgatás által finanszírozott kormányzat hajlandó áldozni a dologra.

Ezzel el is érkeztem mondandóm végéhez, azaz a pénzhez. A nemzetközi PEN gyakorlatilag vagyontalan, a főtítkára nem kap fizetést. A londoni PEN fizeti, amelynek – perszonálunióban – szintén ő a titkára. A londoni szervezet, hogy ilyen bőkezűen finanszírozhassa a nemzetközi szervezetet (amely függetlenségének megőrzése érdekében mindenkor visszautasította az állami szubvenciót), a tagsági díjak végett ez idő szerint, azt hiszem, létszámában mintegy ezerkétszázra sokszorozódott. Ezerkétszáz angol író! Egy

²⁸³ David Carver

²⁸⁴ A mai Nigéria 1960-ban elnyert függetlenségét a biafrai háború (1967–70) idején terjesztették ki az igbo törzs által függetlennek kikiáltott déli területekre.

²⁸⁵ Tajvan (Kínai Köztársaság).

²⁸⁶ 1976-tól Ho Si Minh-város (Vietnam).

eredetileg „elitnek” tervezett klub tagjai! Ha azt mondanám Önnek: „Böll, nevezzen meg nekem gyorsan húsz vagy – mondjuk – csupán egy tucat kiválónak minősülő angol író” – hányadiknál akadna meg, hányadiknál hallgatna el? Ezerkétszáz – ez csaknem egy szakszervezettel ér fel, amelyben nem érvényes a képesség szerinti kritérium – lehet, hogy egyébként sem volna szabad sokat teketóriáznunk, s ebből kiindulva kellene tovább gondolkodnunk. Egy nemzetközi írószakszervezet – klub helyett? 8600 tag 80 országban – kezdetnek nem rossz. És mindenekelőtt: végre mindenütt a sorainkba hozná a fiatalokat, akik érthető módon nem érdeklődnek egy ál-elit ál-klub iránt, melyet (engem is beleértve) többé-kevésbé érdemdús aggastyánok vezetnek.

(Mellesleg szólva: kénytelenek leszünk új módszert kieszelni a nemzetközi szervezet finanszírozására, a helyett, hogy a londoni PEN adja a pénzt. Az az 1200 tag, akik közül Önnek és nekem alig egy tucat jutott eszünkbe, logikusan megkívánhatja a titkáráról, hogy hajtsa végre a határozataikat. Ha ez a titkár azonos azzal a főtitkárral, aki két kongresszus között kézben tartja a nemzetközi PEN sorsát, úgy ebből következik, hogy amaz ezerkétszáz „csendes többsége” döntően befolyásolja a világszervezetet. Vajon hány szeretetre méltó angol hölgy akad köztük, aki életében akár egy szakácskönyvet is alkotott? Nem tudom. Mindez pedig elragadóan anakronisztikus, de ha komolyra fordul a dolog, egyszerűen tarthatatlan.)

Mindez csak egy-két kérdés a néhány tucatnyi közül, amelyekről tovább kell gondolkodni, ha a meggható módon, de mégiscsak ötven évet öregedett, és még mindig üzemelő alkalmatosságot meg akarjuk reparálni, s a jelenkori szintnek megfelelően modernizálni. Ez a néhány tucatnyi javítanivaló önként következik majd az Ön számára abból, amit elmondtam. Konkrét formai javaslatokban nem lesz hiány – az NSZK-ból, az NDK-ból, Ausztriából és a többi huszonnégy országból, amelyek Önt megválasztották. Abban pedig bizonyos vagyok, hogy az eddigi főtitkárral most majd kiválóan együttműködik. Egy brit tory, aki képes a világ problémáinak befogadására, csak akkor veszélyes valamely nemzetközi szervezet szempontjából, ha annak elnöke is brit tory. De ha az elnök nemzetközi szinten és haladóan gondolkodik, mint Ön, akkor olyan elegy jött létre, melyről én és mi valamennyien nagyon sokat remélünk.

Gratulálok a megválasztásához.

Öszinte híve:
R. N.²⁸⁷

Passuth László: *A Nemzetközi PEN fél évszázada*

Több mint harminc esztendeje, azon a napon iktattak be a Magyar PEN Club tagjai közé, amelyen a német csapatok bevonultak Párizsba. Akik akkor – e jelképesen is szomorú napon – maguk közé fogadtak, ma már csak nagyon kevesen élnek. Visszatekintve a háború alatti évekre, a Club fennmaradt ugyan, de működése inkább csak vegetálás lehetett. Egy-egy ankéttra emlékezem, semmi többre. De a felszabadulás után a hazai PEN Club rendkívül gyorsan talpra állt; alakuló gyűlését 1945 nyarán tartotta a Fészekben.²⁸⁸ Ez mintegy seregszemle volt akkor – hiszen a megmaradt írók legjobbjai jöttek el erre a kommemoratív jellegű közgyűlésre. Itt lettem a PEN főtitkára, emlékezetem szerint.²⁸⁹

1946 elejétől a Nemzetközi PEN-nek s több külföldi centrumnak nagyon értékes segítségét élvezhettük, csomagok, gyógyszerek stb. formájában, külön angol segélyszervezet gondoskodott arról, hogy magyar írókat mintegy „örökbe fogadjanak” ottani szellemi emberek.²⁹⁰ Így akkor – mint ennek a segélyakciónak lebonyolítója – nagyon is érezhettem, értékelhettem, mit jelent egy ilyen laza, de mégiscsak érzékeny világszervezetnek a szolidaritása.

1946-ban rendezte a Nemzetközi PEN háború utáni első kongresszusát, Stockholmban.²⁹¹ A sors kegye megengedte, hogy mint delegátus, ott lehessenek – ez volt az első nemzetközi kapcsolatom és találkozásom a PEN-vezetőkkel, itt ismertem meg a világszervezet mechanizmusát, ellentmondásait, társadalmi sznobériáit is, de ugyanúgy a belső, nemes törekvéseket, a kompromisszumra hajló igyekezetet, a rivalitásokat, a választási harcokat. Mindazt, ami egy ilyen egyedülálló szervezetet valóban élővé, dinamikussá varázsol.

A következő években megismételhettem Zürichben az „izolált nyelvű irodalmak megsegítésére” irányuló stockholmi javaslatomat is. Itt Thomas Mann nagy bevezető előadása nyitotta meg az akkor már kiterelbelyesedett PEN-szervezet kongresszusát. Hosszú ideig utána aktívan nem vettem részt nemzetközi vonatkozású PEN-eseményekben.

Így visszatekintve erre az elmúlt negyedszázadra, a legnagyobb eredménynek tartom a PEN vonatkozásában, hogy *él*, tekintélye van (bár nem minden vonatkozásban egyértelműen) a nemzetközi irodalmi világban, s szava – ha az az eredeti PEN Charta szellemében fogant – messze hallatszik. Több éven át tagja s többször delegátusa voltam a COMES-nek, így összehasonlításra bőven volt alkalmam. A COMES sorsa negatíve is igazolja, hogy mennyivel óvatosabban vezették a PEN-t, éltek a lehetőségekkel. A COMES elhamvadt, a PEN, úgy látszik, túlélte sok válságot, mely különösen a hidegháború során létét székizmaival, szétszakadással is fenyegette.

²⁸⁸ 1945. okt. 5-én. I. *Jegyzőkönyv...* Dok 90.

²⁸⁹ A főtitkári tisztelet Passuth 1960-ig (1948–57 között formálisan) viselte. 1948-ban ugyanis kizárták a Magyar Írók Szövetségéből.

²⁹⁰ *Jegyzőkönyv...* Dok 93, 94.

²⁹¹ A 18. vilá kongresszust.

²⁸⁷ Ford. Lukács Katalin. Nv 1972. 17. évf. 3. 443–446.

Hibájának tartom, hogy a Nemzetközi PEN elsősorban irodalompolitikai szerepet tölt be, s inkább a politikai, mint az irodalmi vonatkozásokra helyezi az akcentust. A mélyben húzódik az állandó angol–francia rivalizálás is, a PEN vezetőségében. Egyes centrumok – így különösen az olasz – teljesen megbénultak, vezetőik érdektelensége miatt. Másoknál a vezetők körüli havonkénti nagy-vacsorák formáját öltik magukra az összejövetelek; itt a valóban jelentős író kerül a dilettánsoknak tartott PEN-istákat. Úgy érzem, némi tapasztalatból, hogy a Magyar PEN – jó úton jár. Ezt nemcsak az állami anyagi támogatásnak köszönheti, amely lehetővé tette a megfelelő keretet, azt a ritmikus működést, mely számos külföldi PEN-nél aligha tapasztalható, ahol nincs meg az apparátus és a működés folyamatosága, hanem elsősorban a meggondolt, élénk, sőt színes vezetésnek is. Hibának tartom a PEN-összejöveteleknél, hogy rendszerint – külföldön – nincsenek megszervezve, némileg egybehangolva a témák. Rendszerint igyekeznek valamilyen burkolt vagy nyílt politikai zamatot kölcsönözni a főkérdésnek, de hiányzanak a fő- és korreferensek. Mindenki saját szövegét mondja, a helyett, hogy reflektálna az elhangzottakra. Kivétel volt az 1967-i dublini kerekasztal, amikor a történelem és irodalom viszonyáról esett szó. Itt magas színvonal és bizonyos zártság is jellemezte a diszkussziót.²⁹²

Nehéz lenne javaslatot tenni in concreto a Nemzetközi PEN jövőjére vonatkozólag. Reméljük, hogy rövidesen megoldódik a mai PEN nagy problémája, mely már 1946-ban Stockholmban is felszántotta az indulatokat [!]: a szovjet írók távolmaradása a PEN-től. Nyilván a nemzetközi vezetők is érzik, hogy az ún. nagy kongresszusok inkább angol mintájú klubélet formáit mutatják, mintsem egyes problémák, egyes témák megvitatását nemzetközi síkon. Emellett a kongresszusok rendezésének anyagi terhe, mely rendszeren a vendéglátó országot sújtja – igen nagy. A kerekasztal, szimpózium s hasonló kis-kongresszusoknak több az értelme, mert itt ugyan elvben minden PEN-tag jelen lehet, mégis általában elmaradnak az irodalmi-társadalmi sznobok, pedig ezek sereglése teszi a kongresszusokat sokak szemében komolytalanná.

Tisztában kell lennünk azzal, hogy az angol alapítók szelleme alakította ki a Club hagyományait. Ettől nem is kellene eltérni, mert ez a szabad vita alakításának s a békülékenység szellemének ad tág teret. De emellett nem lenne helytelen, ha egy kissé sikerülne emelni az irodalmi színvonalat a nemzetközi találkozók alkalmával. Így nagyobb tekintélye lenne a PEN-nek, nem fulladna sokszor kakofóniába a vita, mint például az 1968 őszi genfi összejövétel alkalmával.

Bizonyosan nagy mértékben emelné a PEN presztízsét, ha a szovjet írók elfoglalnák itt helyüket. Kétségtelen, hogy – ismerve a PEN-hagyományokat – lehetetlen lenne a priori kizárni a vitákat, véleményeltéréseket. Bizonyos vagyok benne – COMES-tapasztalataim ezt bizonyítják –, hogy a szovjet kollégák is megismernék, és talán meg is szeretnék ezt

a PEN-léggört, mely sokféle hibájával undercurrent-jeivel együtt mégis szellemi világunknak egyik legjobb s sok tekintetben egyedülálló, félszázados nemzetközi irodalmi intézménye.²⁹³

David Carver (Anglia): *A PEN múltja és jelene*

A Nemzetközi PEN, természetesen, írók egyesülete. Nemzetközi, hiszen számos központja működik a világ számos sarkában 1921-ben alakult, egészen kisszerű vállalkozásként. Dawson Scott ötlete persze nagyszerű volt, de a kezdet szükségképpen csak szerény lehetett. Különleges szerencsének bizonyult, hogy Dawson Scott John Galsworthy, aki ebben az időben rendkívüli hírnévnek és népszerűségnek örvendett, nyerte meg a PEN első elnökéül. Galsworthy az eszmék embere volt, de egyébként is az idő tájt, 1921-ben, mindenki, aki egy kissé gondolkozott, s valamelyest megtapasztalta az első világháború viszontagságait és borzalmait, szentül hitte, hogy az ilyen méretű háborúknak egyszer s mindenkorra vége. Az idealizmus jócskán a levegőben volt.

A PEN idealisztikus egyesület, amennyiben van egy alapokmánya: ezt kell a tagoknak egyénileg vagy a központok révén csoportosan aláírniok. Az alapokmány arra hívja föl az írókat, hogy kövessenek el minden tőlük telhetőt hazájukban a nézetek szabad cseréje érdekében, a lehetőség szerint távol tartva magukat a politikától. Ez persze manapság – amikor mindönnnek olyan életet kell élnie, amelyet óhatatlanul meghatároz a politika – nehéz. Az íróknak azonban az a kötelességük, hogy segítsék az eszmék és vélemények csereforgalmát, békeidőben ellenezzék a cenzúra önkényét, s általában mozdítsák elő a nemzetközi megértést. Ezt a feladatot főképp az a szervezet tölti be, amelynek nemzetközi főtitkára vagyok, s amelynek titkársága Londonban működik. Itt volt az első PEN-központ székhelye, s kezdettől fogva London a nemzetközi székhely.

A PEN programjában a kongresszus a legfontosabb. Ezt évenként más-más fővárosban tartjuk. Rendszerint sor kerül egy kisebb konferenciára is valamely más városban. Ilyenkor a végrehajtó bizottság ülésezik – a PEN-nek a kongresszus után következő irányító testülete –, továbbá irodalmi kerekasztal-vitát is rendezünk.

A PEN-nek változatos a története. Úgy vélem, elmondhatjuk, hogy egyesületünk állandóan növekedett. Észrevehetően vagy észrevehetetlenül, de folyton növekszik azáltal, hogy egyre több központot fogad szárnyai alá. A PEN ötvenéves történetének egy-két eseménye önkéntelenül eszembe ötlök. Húsz éve vagyok nemzetközi főtitkár. Előtttem szeretett és nagyra becsült barátom, Hermon Ould viselte ezt a tisztséget huszonhat éven át, 1951-ben bekövetkezett haláláig. Ould kitűnő egyéniség volt: költő, drámaíró s rendkívül melegszívű, megértő, résztvevő ember. Meggyőződésem, hogy elsősorban neki kö-

²⁹² L. Passuth László: *Történelem...* Dok 126.

²⁹³ Nv 1972. 17. évf. 3. 447–448.

szönhetjük a PEN növekedését. Természetesen, mikor én 1951-ben örökébe léptem, a körülmények másfélék voltak. Bizonyára tévedés lett volna lemásolnom barátom módszereit. Ki kellett alakítanom a magaméit, s nagyjából, azt hiszem, el lehet mondani, hogy ezek igazolódtak, s hogy az egyesület ma virágzásnak örvend.

De lássuk azt az egy-két eseményt, amely eszembe jut, egészen röviden. Egyet már említettem, az ugyanis, hogy John Galsworthy elsőnek vállalta a PEN elnökségét. Halála után, 1933-ban, H. G. Wells – aki éppoly híres volt, és éppoly kiváló, vagy talán még kiválóbb író – került az elnöki székbe, három évre. Wells elnöksége alatt történt egy drámai esemény Dubrovnikban, a jugoszláv tengerparton. Ott tartottuk ugyanis kongresszusunkat, Wells elnökletével. Hitler akkor már hatalomra jutott Németországban, és a Német PEN Központ elküldte erre a kongresszusra delegátusait, amihez kétségtelenül joga volt. De láthatóan zavarba ejtette őket a PEN szabad légköre, s ez hamarosan világossá vált Wells, Hermon Ould és kollégáik előtt, különösen, miután Ernst Toller, a nagy német író, aki akkor már önkéntes száműzetésben élt, jelentést tett róla, hogy a Német PEN Központ olyan intézkedésekhez folyamodott, amelyek összeegyeztethetetlenek az alapokmánnyal. Az történt ugyanis, hogy a Német PEN körlevelet intézett tagjaihoz, amelyben nemhogy elítélte volna a Göbbels-féle könyvégetéseket, hanem inkább elkendőzte őket, továbbá fölített bizonyos kérdéseket tagjainak származására, politikai pártállására vonatkozóan, azt firtatva, nem zsidók-e, vagy kommunisták, és így tovább. A kongresszus természetesen nem térhetett napirendre efölött, s Hermon Ould, aki az Angol PEN központot is képviselte, mint annak delegátusa, engedélyt kért, hogy megkérdezhesse a német küldöttekről, valóban megtették-e a fenti intézkedéseket, s mi ezzel kapcsolatban az álláspontjuk. A németek mindent elkövettek, hogy ne kelljen válaszolniok, de mégis válaszadásra kényszerítették őket. Wells ehhez ragaszkodott. S hogy ne kelljen beismerniök központjuk intézkedéseit, inkább eltávoztak az ülésteremből. Nagy drámai pillanat volt ez, hiszen a németek önkéntesen kivonultak a szervezetből, a szervezet pedig valójában diadalt aratott, mert bebizonyosodott, hogy nem hajlandó még egyik kiemelkedő központjától sem ilyesfajta ténykedést eltúrní.

A második világháború alatt a PEN, természetesen, nagyon hátrányos helyzetbe került. Feladta londoni főhadiszállását, és egy Tring nevű kis hertfordshire-i faluban húzódott meg, Hermon Ould házában. A főtitkár, amennyire lehetett, onnan irányította a PEN ügyeit. 1941-ben még kongresszust is szervezett Londonban, amelyen kevésbé jelentős írók mellett számos világhíresség is megjelent. Két kitűnő amerikai író, Thornton Wilder és John Dos Passos azon a külön repülőgépen érkezett, amelyet az amerikai kormány bocsátott rendelkezésükre. Én magam az angol légierőknél szolgáltam, de sikerült szabadságot kapnom, úgyhogy én is jelen lehettem, aminek nagyon örültem. A háború alatt, persze már 1941-ben is, számos emigráns központ működött Londonban, s így a kongresszus erősen nemzetközi jellegű volt. 1944-ben pedig az angol központ a bombák és a V-2 ra-

kéták hullása közepette konferenciát rendezett Milton nagy értekezésének, az *Aeropagitica*-nak háromszáz éves évfordulójára. A tanácskozáson az egyik legnevesebb angol író, E. M. Forster elnökölt.

Azóta tartottunk kongresszusokat Ázsiában, egyet közülük 1957-ben Japánban, tartottunk természetesen néhányat Európában is; egyet 1960-ban Brazíliában – Rio de Janeiróban és São Paulóban –, továbbá a világ más tájain, egyet Koreában 1970-ben. Ez utóbbi igen jelentős találkozó volt, a koreai központ rendezte Szöulban, és kétszáz-kétszázötven delegátus vett rajta részt. Élénk vita folyt egy olyan témáról, amely első pillanatra kissé könnyednek látszik, valójában azonban megvan a mélysége: a humorról, illetve annak hatásáról a kelet és nyugat közötti kapcsolatokra.

Számos kitűnő elnökünk volt. Nemrégiben Arthur Millert választottuk meg kétéves mandátummal, amelyet beleegyezésével meghosszabbítottunk, s így valójában négy évig töltötte be az elnöki tisztet. Utóda Pierre Emmanuel lett, jeles költő és a Francia Akadémia tagja, aki legutóbbi kongresszusunkon – színhelye Dublin és Dun Laoghaire volt – múlt szeptemberben vált meg tisztségétől. Helyébe Heinrich Böll került – előtte német még nem ült az elnöki székben –, a kitűnő író és nagyszerű ember.

A jubileumi kongresszus delegátusai harmincöt országot képviseltek. Tekintélyes küldöttségek érkeztek Angliából és Amerikából, Franciaországból, Németországból, Hollandiából, Bulgáriából, Magyarországról, Romániából, Japánból, Koreából és Vietnamból, s jelen volt a Szovjet Írószövetség megfigyelő-delegációja is. A PEN már régóta tart fenn kapcsolatot a Szovjet Írószövetséggel. Természetesen nem értünk teljesen egyet azokkal a nézetekkel, amelyeket a Szovjet Írószövetség az írói szabadság kérdésében vall – de ezt más országok viszonylatában is el lehet mondani, ahol már működnek PEN-központok. Kétségtelen, eddig nem tudtuk elérni, hogy komolyan tárgyaljuk, vajon a Szovjet Írószövetség – vagy talán inkább szovjet írókat kellene mondani, mint Szövetséget – kíván-e központot alakítani, vagy helyesebben központokat, hiszen végül is mintegy tizenhat nagyobb nyelvet beszélnek a Szovjetunióban, amelyek mind helyet kell, hogy kapjanak a PEN közösségében. Mindenesetre Dublinban ott volt egy megfigyelő-delegáció, amit ügyrendünk lehetővé tesz.

Ha valamely ország írói komolyan foglalkoznak azzal a gondolattal, hogy megpróbálnak PEN-központot létesíteni, kérhetik, hogy megfigyelőként megjelenhessenek egy-egy kongresszuson, s én azok közé tartozom, akik hiszik és remélik, hogy egyszer megvalósulhat az orosz írók képviselete a PEN-ben, annál is inkább, mivel az orosz irodalom a világ nagy irodalmi közé tartozik. Egy szervezet, még akkor is, ha az *egyetlen* nemzetközi írószövetség, nem tekintheti magát a szó valódi értelmében nemzetközinek, ha tagjai közül hiányoznak a szovjet írók. S ugyanezt mondanám a Kínai Népköztársaság íróiról is.

Itt tartunk tehát 1972-ben, nem sokkal a jubileumi kongresszus után. Egyesületünk ötven éves, úgy hiszem, híven őrizi az alapítók hagyatékát, s egyre erősebbé válik.²⁹⁴

Boldizsár Iván: *Néhány gondolat az ötvenéves PEN-ről*

A Nemzetközi PEN elmúlt ötven évének legfőbb eredményét abban látom, hogy van. Ötven év mérhetetlenül hosszú idő, bármilyen egyesület, társaság, szövetség életében, még egy országon belül is. Fél évszázadig tulajdonképpen csak sportegyesületek élnek, de még azok is folyton változtatják a nevüket, FTC-ről Ferencvárosra, sőt Fradira. Nemzetközi területen a PEN ötven éve valóságos olimpiai csúcs. Az olimpia természetesen nemcsak a sportegyesületről jut eszembe, hanem arról is, hogy Olimposz a görög istenek hona volt. Ebben az értelemben itt ezt a szót hiányjelként használom, és ezzel felelek a második kérdésre: miben látom hibáit? (A Nagyvilág szerkesztősége „hiányosságot” írt, de ha nem kötelező, nem ismételtem meg a szót.)

A Nemzetközi PEN hibája az, hogy nem az írók nemzetközi Olimposza. Alakulásakor részt vett benne néhány isten és félisten, de úgyszólván csak azok vannak, csak azok vagyunk benne, akik a *dii minorum gentium* soraiba tartoznak. Minél nyugatabbra megyünk a nagy országokban, annál rosszabb a helyzet, és ezzel felelek a harmadik kérdésre: hogyan ítélem meg az írószervezet jelenlegi helyzetét és kilátásait. A Francia PEN-ben, egy-két tiszteletreméltó aggastyán kivételével, irodalmi uraságok, koktél-kisasszonyok és kávé-nénik vesznek részt. Angliában valamivel jobb a helyzet, mert ott neves írókat legalább egy-egy alkalomra meg tudnak hívni. Olaszországban egyszerűen nincs PEN Club, mert az elnök-asszonynak más irodalmi gondjai és becsvágái vannak, viszont lemondani nem hajlandó. Jobb a helyzet a Német Szövetségi Köztársaságban, voltaképpen amióta Böll az elnök és egyúttal a nemzetközi elnök is. Az Egyesült Államokban népes PEN-centrumok működnek, a nyilvánosság teljes kizárásával. Amikor egyetemeken a PEN Clubot említetem, megkérdezték, hogy én milyen sportot űzök ebben a klubban. A kis országokban, elsősorban Belgiumban és Hollandiában, ugyanolyan ázsiója van a PEN Cluboknak, mint Magyarországon. Nálunk pedig a PEN feladata korántsem az, hogy duplikálja az Írószövetség munkáját, hanem az, hogy az Írószövetség mellett, azzal együtt híd és fórum legyen.

A Nemzetközi PEN tekintélyét és befolyását elsősorban az növelné meg, ha kellő előkészítés után lehetővé válnék a szovjet íróknak, hogy ne csak megfigyelőként, mint most, hanem tagokként bekapcsolódjanak a Nemzetközi PEN munkájába. Ettől nemcsak tekintélye és befolyása, de egyetemessége is növekednék. A mostaninál nagyobb szerepet kellené játszania a Nemzetközi PEN-nek az UNESCO munkájában. Ehhez megint arra volna

szükség, hogy a nem-író nemzetközi főtitkár mellett legyen legalább egy író is, aki az alkotó tevékenység oldaláról tudna hozzászólni az UNESCO munkájához és vitáihoz.

Azzal fejezem be, hogy egy föl nem tett kérdésre válaszolok. A PEN nemzetközi élete furcsa ellentmondásokból áll. A nemzetközi végrehajtó bizottság üléseibe belesüvölt időnként a hidegháború jeges szele, de ezeken a tanácsüléseken *kívül*, különösen a nemzeti PEN-centrumok egymás közti érintkezésében szépen folyik a békés együttélés.²⁹⁵

Pierre Emmanuel (Franciaország): *A PEN ötven éve*

Ötven éves korában egy szervezet, akárcsak egy felelős emberi lény, számot vet múltjával és eltöpreng jövőendő értelmén.²⁹⁶ Belső egységét meg kell óvnia, jobban, mint valaha, pedig az most talán törekenyebb, mint valaha volt. Amikor ez az ember és ez a szervezet szorosan kötődik a történelemhez, s ez a történelem egy tragikus, és valamennyi közül a legtalányosabb század történelme, akkor természetes és bizonyára szükséges, hogy egész súlyát a vállukon érezzék, és tudatára ébredjenek fáradtságuknak, s olykor elhasználódásuk tüneti jegyeinek is, már csak azért is, hogy fölmérjék azt az erőfeszítést, amelyet ki kell fejteniök, hogy élők maradjanak. Élők maradjanak, és ne pusztán életben maradjanak. Sok ember, sőt, sok szervezet is vergődve, úgy-ahogy túléli saját élete értelmét. Nem tudtak, vagy a történelem úgy alakult, hogy nem tudhattak hívek maradni eszményükhöz a kor pusztításai és kiismerhetetlen fondorlatai közepette. Egy olyan planetáris szervezet, amelyen a PEN, azonnal elveszítené értelmét, bármilyenek legyenek is a körülmények, míhelyt megszűnnek a tagjait összekötő alapokmány élő illusztrációja lenni.

*

A PEN számára nem elég az, hogy van egy alapokmánya. A Charta nem alibit szolgáltat: ez a szervezet lelke, és olyan lélek ez, melyet állandóan próbára tesz mindenki, vagy akárki, aki megsérti azt, ami tagságunk hite szerint a szellem szabad gyakorlásának a feltétele. Napjainkban a PEN lelke minden egyes tagjában csak szenvedő és gyakran megosztott lélek lehet. De ennek élő léleknek kell lennie, mely szenved azért, hogy érvényt szerezzen azoknak az értékeknek, melyek mindenütt ugyanazok, noha különbözőképpen veszélyeztetettek. A PEN-nek, a világon egyetlen ilyen szellemi közösségnek a jelenléte és az a tekintély, melyet az alapító okiratban védelt értékekre nehezedő közöny és erőszak ellenére is megtartott, annak a meggyőződésnek a csodája, hogy minden tagjának, és

²⁹⁵ Ny 1972. 17. évf. 4. 599–600.

²⁹⁶ Pierre Emmanuel azt az ünnepi beszédét bocsátotta rendelkezésünkre, amely a Nemzetközi PEN jubileumi kongresszusán hangzott el 1971 szeptemberében, Dublinban. A beszédből részleteket közlünk. (A szerk.) [A Nagyvilág szerkesztőségi jegyzete]

²⁹⁴ Ford. Kéry László. Ny 1972. 17. évf. 4. 597–599.

kinek-kinek a saját helyén és lehetőségei szerint tanúsítania és szolgálnia kell azt a saját szemében nagyon is egyszerű igazságot, mely az ember számára a jelentésekkel tradicionálisan legmegterheltebb szavakban jut kifejeződésre: a szabadságban, a békében, a jó egyetértésben, a kölcsönös tiszteletben, a humanításban. Jelentésekkel megterhelt szavak és paradox módon túl homályos szavak. Majdnem azt mondtam, túl üresek, annyira, hogy nincsenek is jelentésekkel megterhelve. A balszerencse hozza magával – de vajon balszerencse ez? –, hogy a nagy szavak kifáradnak és elkopnak: természetükből következik, hogy elsorvadnak, mert csak a beléjük vetett hit által élnek. Csak oly mértékben léteznek, amilyen mértékben szakadatlanul jelentéssel ruházzuk fel őket, és nem elvonatkoztatva, hanem nagyon is konkrét helyzetekben. Az emberben hinni azt jelenti, hogy minden új helyzetben újjászületünk saját felhasználásunkból s a szavak kopásából.

*

Kettős szimbólumot látok én abban, hogy a kongresszus ötven évvel 1921 után Dublinban ülésezik. Az első, amelyet külön nem hangsúlyoznék, mert túlságosan nyilvánvaló és fájdalmas, minden viszálynak, ahogy a közmondás tartja, minden „felosztásnak”, minden szétdarabolásnak, mely az embereket elválasztja és egymás ellen fordítja, a szimbóluma: itt kegyetlenül az emlékezetünkbe idézi nekünk, akik a béke követői vagyunk, a történelem úgynevezett végzettségű szereplőinek a létezését, melyek csak annak a megvetésnek kései és keserű gyümölcsei, amellyel a jármuk alatt nyögő gyengéket a gyakran korlátozott agyú erők féken tartják. Jelenlétünk Dublinban az ötvenes évfordulón, mondom, kétszeresen szimbolikus. Szimbolikus abból a szempontból is, hogy a tagok kérdései, ezek az irodalmi jelenlegi szerepére és magára a szellem működésére vonatkozó, aggódó és a kétségbeesett hanglejtéseket sem nélkülöző kérdések ennek a kis népnek – mely a civilizációt terjesztő népek között egyike volt a legnagyobbaknak és máig az maradt – a termékenységben és példaadó hűségben lelnék feleletre. Ha Írország történelmi nagyságát idézem, ezt azért a tanulságért is teszem, melyet a sorsa sugall. Úgy látom, hogy az irodalom, azzal, amit az örök ember helyzetéről a legmélyebben és gyakran a leghomályosabban elmond, manapság annak a veszélynek teszi ki magát, hogy hasonló sors lesz az osztályrésze. Mint a holnapi egyetemes nyelv hordozója, olykor annyira megalázott, hogy elveszti egyetlen olyan értelmét létének, melyért egy igazi író elismeri, és melyben önmagára ismer; ez pedig: szolgálni az ember összetett és ellentmondásos kifejezését a maga teljes valóságában. Az óriási planetáris kavarodásban, mely negyed százada egyre csak gyorsul, segítségére tud-e sietni az embernek abban, hogy gondolatait összeszedje és egy új civilizációs helyzetbe beilleszkedjék?

*

A PEN Cornwallban alakult, abban az időben, amikor az irodalom és az európai gondolkodás még uralkodott a világ szellemi életén. Emlékezzék csak vissza mindenki az akkori korszak irodalmi életének legjelentősebb alakjaira: messziről, a huszadik századnak ez az első harmada, a háború borzalma ellenére úgy bukkan föl az emlékezetünkben, mint egy aranykor. Európáé volt a vezető szerep, még akkor is, ha az Egyesült Államok már hallatta hangját néhány világhírű egyéniség révén.

S váratlanul érkezett a náciizmus. A budapesti kongresszuson, 1932-ben Galsworthy meghatározta a PEN célkitűzését: „Az emberi élet semmit sem ér nyájasság nélkül; s mi vagyunk talán a leggyakorlatiasabbak mind ama halandók közül, akik azt a célt követik, amelyet a széles néptömegek maguk elé tűztek: az enyhe, barátságos légkört, amelyben lélegezni lehet.” Galsworthy 1933 januárjában halt meg, épp idejében még, hogy elkerülje a német szellemet elpusztító hitleri könyvmáglyák füstjét. Ez az 1933-as év jelzi a végét az európai elsőbbségnek a világ felett, sőt, talán az európai civilizációénak is, melyen már az első világháború halálos sebet ejtett. Jelzi egy világ végét, de még nem egy másik kezdetét. Készülőben volt az értékek gigászi katasztrófája, a valóságról való gondolkodás jogainak szisztematikus megsemmisítése. Az irodalom, a filozófia, a vallásos, vagy egyszerűen csak humanista hit voltak természetes áldozata annak a konkrét nihilizmusnak, mely eltorzítva és karikírozva a szellemi nihilizmus prófétai tételeit alkalmazta. A zsarnokságot egy iszonyatos összefüggés örületében legalizálták, intézményesítették.

1936-ban, H. G. Wells, aki Galsworthyt követte az elnöki tisztségben, és látta, hogyan teszi tönkre magát a német PEN Club azzal, hogy megtagadta a könyvégetők elleni tiltakozást és kizárta tagjai közül a zsidókat, még megpróbálta az alapító okirat köré felsorakoztatni a bátor erőket: „Mi, a PEN tagjai, egységesek vagyunk egy alapvető dologban: hiszünk a szabadon gondolkodó, szabadon beszélő, szabadon író szellemben. Sosem volt ennyire szükséges bátran és világosan hangot adni ennek a hitnek.” Ezek az egyszerű és humánus szavak, melyek a féltve őrzött szabadságot, fajunk fejlődésének legbecsesebb tapasztalatát idézik, először dühöngést, aztán gúnykacajt keltettek, és rövidesen képtelennek mondták őket.

A tömegkommunikációs eszközök kialakulása, mely meglepő módon egybeesett a totalitárius hatalom fellendülésével, egy olyan örület irányítását tette lehetővé, melyet a háború és a technika számára biztosított félelmetes fejlődés szabadított rá, soha nem sejtett terror-zuhatagként, az egész Európára. Mi tanúi voltunk Európa öngyilkosságának. Látuk, milyen tehetetlenek a legbátrabb népek is olyan erővel szemben, melyet semmiféle törvény nem zaboláz; láttuk, hogy oly mértékben bomlanak meg a lelkek, ahogy a terror fokozódik; láttuk, milyen nehéz, hacsak nem hős és mártír az ember, a szellem lélegzetvételéhez nélkülözhetetlen szabad teret az embernek önmagában megőriznie.

Hogy miért festettem, mindent összevetve, ilyen pesszimista képet a fejlődésről, vázlatos képet egyébként, melyet bárki könnyen kiegészíthet? Semmi esetre sem a tudomány

gyűlöletéből, melyben bizonyos írástudók oly szívesen tetszelegnek. Hanem abból az elhatározásból, hogy tisztán lássam a mi helyzetünket, írókét, literátorokét. Ha az író bizonyos korszakokban meggyőződéssel játszhatta el azt a szerepet, hogy az állam értékeit bírálja, vagy azt, hogy mély belső törekvéseit fejezi ki, csak azért tehetette, mert meghallgatták. Visszhangot keltett, vagy az ellenvélemény és a helyeslés összeesapott, s a maga módján mindegyikük őt támogatta. Napjainkban azon a szűk gettón kívül, melyet egymás között alkotnak, a föld süket az írástudók szavaira. Vagy inkább az irodalom – a pillanatnyi közvélemény előtt, melyet az azonnali hírközlés szüntelenül kialakít és lerombol – már nem az eszmék sarjadásának színtere: ugyanolyan fogyasztási termék, mint a többi, és fontosságát a piac határozza meg.

*

Végezetül néhány apró és a PEN-re vonatkozó megjegyzést tennék. Egyesületünk elnökeinek és alelnökeinek névsora önmagában is elég lenne, hogy bebizonyítsa: a PEN alapokmányát ez idáig a legnagyobb tiszteletben tartották. A PEN fáradhatatlan nemzetközi titkáranak, David Carvernek köszönheti kohézióját és megbízható működését, amely minden központ számára hasznot hajt. Ez a jubileum, mely az utolsó hónapok lappangó viharai közepette lett ilyen sikeres, a legszebb ajándék annak az embernek, akinek most mindannyiunk nevében, itt a nyilvánosság előtt mondok köszönetet. Minden központ, amely képviseltette magát a dublini kongresszuson, és néhányan azok közül is, amelyek olykor fájdalmas okok miatt nem tudták képviseltetni magukat, érzik e pillanat fontosságát. Mindnyájuknak elküldöm testvéri üdvözlőnként és megingathatatlan szolidaritásunk megnyilvánulását. Elmondom nekik, akárcsak a PEN minden tagjának: szervezetünk legelső feladata az, hogy a saját folytonosságának kérdését fölvesse egy olyan világban, melyben a szellem látszólag már csak másodlagos fontosságú kísérő jelenség vagy mellékes anakronizmus. Minden háború veteránjait, még a szellem nevében vívott háborúk veteránjait is, elfogja olykor a szomorúság, mert az utolsónak érzik magukat... Az a helyzet, hogy a volt frontharcosok szövetségébe ritkán vesznek föl fiatalokat. És minden okuk megvan rá! Azok a csaták, melyeket manapság a fiatalok vívnak, nem azok, melyeket elődeik vívtak. Legalábbis az elődök a maguk részéről így vélik, és a fiatalok is a maguk részéről. Optikai tévedés ez mindkét részről; vagy talán félreértés, ami a látszólag különböző nyelvezetből ered. Sem az öregkor nem követelhet csak magának tiszteletet, sem az ifjúság csak magának figyelmet: de kölcsönös szellemi erőfeszítés feltárhathná azt a közös értéket, melyet az alapokmány leszögez. Vajon az új nemzedékek számára fel kell olvasni és magyarázatokkal kell ellátni az alapokmányt, mert nyelve már nem egészen azonos az övékével? Előfordul, hogy azon töröm a fejem: tanulságos, s talán a PEN élete számára üdvös

lenne, ha az alapokmány kifejezéseit és fordulatait megvitatnák a központokban, és ezek a viták lehetővé tehetnék, hogy szellemét felfrissítsük.

*

Mert nem hiszem, hogy ez a szellem újra vita tárgya lehetne: de úgy gondolom, ki kellene irtani az ellentmondásokat belőle. Ezek az ellentmondások elkötelezik az egész szervezetet és elkötelezik nagyon határozott módon diplomáciáját is, melyet nemzetközi titkárságának kell kifejeznie. Ennek a diplomáciának olykor szinte bizantinná kell válnia, mert ha a központok függetlensége nem is kérdéses, megtörténik, hogy a politika a legjobb szándékot is nehéz, vagy éppen visszas helyzetbe sodorja. Megtörténik az is, hogy az új központok esetleges csatlakozása közvetlen politikai kérdéseket vet fel, és magának az alapokmánynak a léte is kockán foroghat. A szellem gyöngességét és a hatalom erejét tekintetbe véve, kímélni ez utóbbit, miközben az előbbi jogait védjük, ez korántsem mindig kellemes feladat. Amennyire lehetséges, jó lenne, ha a nemzetközi titkárság és a végrehajtó bizottság nem volna burkolt politikai célzásokat tartalmazó zsarolások folytonos nyomásának kitéve. Az ő tehetetlenségük e tárgykörben annyira nyilvánvaló, hogy ha a PEN Clubot a szellem valamiféle ENSZ-évé akarnánk átalakítani, szégyenben maradnánk a szellemi közvélemény előtt, és megismernénk a már most is érezhető elhidegülés további gyors fokozódását. Nos, a mi létezésünk ily kevés, csak erkölcsi eszközzel a bizonytalanság csodája. Négy alkotóelem biztosítja igen érzékeny egyensúlyát: az alapokmány, az elnök tekintélye, a végrehajtó bizottság és a nemzetközi titkárság. Ötvenévi gyakorlat után természetes, hogy ezt a mechanizmust vizsgálatnak vetjük alá. Hogy bizonyos belső szervezeti kérdéseket hogyan oldunk meg előbb vagy utóbb, azon mérhető majd le szervezetünk igazi politikai bölcsessége. Mert itt senki sem kételkedik benne, hogy a helyzete magaslátán álló szervezetünk működése azt a szellemet tükrözi, melynek alapján az alapokmányt alkalmazzák. Bármilyenek legyenek is a lényegét nem érintő kérdésekben az elkerülhetetlen nézeteltérések, egy ilyen szellemnek továbbra is a nagyon lojális, őszinte együttműködést kell szorgalmaznia.²⁹⁷

Anna Kamenova (Bulgária)

Az a tény, hogy a Nemzetközi PEN, mint az írók világsszervezete több mint ötven éve fennáll, már önmagában is nagy siker. A Nemzetközi PEN több mint 80 ország íróit tömörítette zászlaja alá, s e vonatkozásban az Egyesült Nemzetek Szervezetéhez hasonló szerepet játszott. Sem az első, sem a második világháború után nem volt könnyű rábírn

²⁹⁷ Ford. Parancs János. Nv 1972. 17. évf. 4. 600–604.

az egymással oly sok esztendeig véres és vad tusában álló országok, államok íróit, hogy kezet szorítsanak egymással. Az írók e világszervezete tagadhatatlanul a békét szolgálta. Igaz, hogy nem háríthatta el a második háborút, de a két világháború közötti időben azok oldalán állt, akik a fasizmus, a hitlerizmus ellen a gondolat szabadságáért szálltak síkra.

Azt sem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül, hogy a legutóbbi évtizedek során a Nemzetközi PEN tevékenysége hibáktól sem volt mentes: olykor például az alapokmány előírásaival szembeszegülve megsértették az egyes országok belügyeibe való be nem avatkozás elvét. A PEN némely tagja a PEN nyilvánosságát olyan – politikai – célokra használta föl, amelyeknek semmi közük az írói hivatáshoz.

Szilárd meggyőződése, hogy a Nemzetközi PEN-nek megvan a létjogosultsága, s hogy ez az intézmény a jövőben az eddiginél is inkább hasznára lehet a gondolatszabadságnak és a békének. Ezen felül fokozottabban hozzájárulhat az írók közti kölcsönös megértéshez és ahhoz, hogy a nemzeti irodalmakat minden szomszédos ország, sőt az egész földkerekség jobban megismerje.

Mindent meg kell tenni azért, hogy azokat az országokat, amelyek eddig ilyen vagy olyan okból távol maradtak a Nemzetközi PEN-től, e szervezetbe bevonjuk. Ez nemcsak az erős hagyományú és igen fejlett irodalommal rendelkező nagy országokra vonatkozik, hanem az olyanokra is, amelyek kisebb jelentőségűek ugyan, irodalmuk azonban van olyan eredeti, hogy okkal érdekelheti az egész emberiséget. Másfelől azt is föl kell deríteni, mégpedig esetleg egészen beható vizsgálattal, vajon némely országban miért éppen a legsikeresebb írók tartják távol magukat a nemzeti központtól, s meg kell keresni azokat a módokat, amelyek révén ezek az írók ismét bekapcsolódhatnak a PEN munkájába. Szükséges, hogy a saját hazájukban legismertebb írók valamennyien belássák: feladatuk megsegíteni szakmájuk egészét abban a törekvésben, hogy valamennyi ország irodalmi alkotásai és írói ismertebbé váljanak.²⁹⁸

Heinz Kamnitzer (Német Demokratikus Köztársaság)

I

A Nemzetközi PEN jelentős évfordulót ünnepelt: ötven évvel ezelőtt, 1921. október 5-én afféle bankettező klubként tartották keresztvíz alá a londoni Florence-vendéglőben. Ezt mondta akkor John Galsworthy, aki tizenkét éven át, 1933-ig töltötte be az elnöki tisztet: „Minden jó, ami a nemzetközi egyetértést és a békét szolgálja. Ezért veszek részt ebben a munkában.”

²⁹⁸ Ford. Tímár György. Uo. 604–605.

Ez az egyesület, amelynek „poéták, esszéisták, novellisták”²⁹⁹ a tagjai – ezért PEN – ma is él, míg más hasonló szövetségek régen elvéreztek.

Az alapítás óta több mint hatvan államban alakultak PEN-központok,³⁰⁰ amelyek tagjai a csúcsszövetségnek, ez viszont csatlakozott az UNESCO-hoz. Az NDK PEN-központját 1965 óta önálló és egyenjogú tagként ismerik el. A Nemzetközi PEN eredetileg, makacsul védve a liberalizmus korlátait, sok éven át őrizte zártkörűségét, mint valami kiválasztottak akadémiaja. Ma már olyan fórum, amelyen szocialista államok is képviseltetik magukat, és ahol az irodalmi vitákat lényeges ellentétek élénkítik.

Persze, a Nemzetközi PEN összetétele ma sem felel meg a tényleges arányoknak. Sok országnak nincsen képviselte, miközben holt lelkek szólnak olyan országok nevében, amelyek megtagadják tőlük a jogosultságot. Egyáltalán, az anyajegy csak lassanként halványul. Még az ázsiai és afrikai kontinensről érkezők is nagyon gyakran csupán a hazai legfelsőbb réteget képviselik, de soha és semmiképpen sem radikális, nemhogy forradalmi irányzatokat.

A nemzetközi PEN-ben mégis mozgás van, ha lassúbb is, mint a politikai világban. A régi rend hívei nincsenek már egymás közt, ügyrendi üléseken és vita-összejöveteleken egyaránt elvitatják tőlük az előjogukat. Ezúttal is.

II

Új elnököt kellett választani. Jelöltették magukat Heinrich Böll és Pierre Emmanuel, az utóbbi eddig is ezt a tisztet töltötte be. Az ő vezetésével rendezték 1970 nyarán, komoly ellenállással dacolva, Dél-Koreában a nemzetközi kongresszust és a 38. szélességi fok megtekintését. Elnöklete alatt gyakran hoztak határozatokat a nemzetközi végrehajtó bizottság megkérdése nélkül. Mindent egybevetve: a kulturális hidegháború jeges, közveszélyes klímája terjedt el ismét, és az a veszély is fenyeget, hogy felül is kerekedik.

A nemzetközi elnök megválasztásánál sohasem a nemzeti hovatartozás, és nem is csak az irodalmi rang a döntő. Mi azonban, hogy kizárjunk mindennemű félreértést, Heinrich Böllre adott szavazatunkat egy írásbeli nyilatkozattal kötöttük egybe, amely utalt arra, sőt hangsúlyozta, hogy azért adjuk Böllnek az elsőbbséget, mert Böll nemcsak az író sajtószerrű természetét tartja tiszteletben, hanem országának szuverenitását is.

²⁹⁹ Az angol 'novelists' szó valójában regényírókat jelent. (A szerk.) [A Nagyvilág szerkesztőségi jegyzete]

³⁰⁰ Kamnitzer adata helyes. Neumann és Kamenova tévesen írja, hogy több mint nyolcvan országban működik PEN Club. Az viszont kétségtelen, hogy a PEN Clubok száma nyolcvan fölött van: némelyik országban több központ is létesült. (A szerk.) [A Nagyvilág szerkesztőségi jegyzete]

III

A régi elnököt leváltották. Heinrich Böll az utódja. Nehéz munka áll előtte. Aki a Nemzetközi PEN-t ki akarja emelni a hullámvölgyből, annak többre van szüksége pusztán jóakaratonál. Mindenekelőtt moderátornak kell lennie – amilyen U Thant volt –, aki megegyezésre törekszik. Ez gyakorta olyan fokú önmegtagadást igényel, ami alighanem nehezebbre esik az elkötelezett íróknak. Bár nem a saját álláspontjának feladását kívánják tőle, mégis meg kell találnia azt a közös nevezőt, amely összekapcsol minél több szempontot.

IV

A napi politikai viszálykodás igen hosszú időn át háttérbe szorította az irodalmat, mint vita tárgyát a Nemzetközi PEN-ben. Böll nagy eredményt érne el már azzal is, ha sikerülne ismét középpontba állítania az irodalmat. A Nemzetközi PEN elsősorban és mindekenélőtt azért van, hogy különböző országok irodalmainak találkozásait közvetítse, s magukból a művekből merítsen tápanyagot az irodalomban és az irodalomról megnyilvánuló szellemi ellentétek mérkőzéséhez. Más különben a Nemzetközi PEN-t a továbbiakban inkább tradíciója, semmint jelenlegi eredményessége ajánlja jóindulatunkba, ha ugyan el nem veszíti egyáltalán értelmét.³⁰¹

Victor E. van Vriesland (Hollandia)

Véleményem szerint a PEN kimagasló eredményei nem olyan értelemben vett eredmények, hogy tételesen föl lehetne sorolni őket. A teljesítmény inkább abban mutatkozik, hogy hatalmas előrehaladás történt az írók egymás közti megértésében az egész világon, valamint annak a szolidaritásnak az elterjedésében, amely nagy hatással volt a fejleményekre. Tekintet nélkül arra, hogy valamely kormány miként gondolkodott az írók elítéléséről, mi sosem avatkoztunk bele egyetlen jobb- vagy baloldali ország törvényeibe sem, hanem kegyelmet kértünk ezektől a kormányoktól a szó és vélemény képviselői számára. Hibánk mindössze abban mutatkozott, hogy olykor nem tudtunk kellő hatékonysággal fellépni. De mindeme tevékenységünket rendkívül szűkös költségvetésből kell folytatnunk, hiszen függetlenek vagyunk bármiféle kormányzattól. A PEN jelenlegi helyzetét és kilátásait nehéz felmérni. Nyilvánvalóan nagymértékben függ a világhelyzettől, mert hisz egyedüli fegyverünk a szellemi-irodalmi mű hatása. A szó az eszközünk, de az is kétségtelen, hogy a szó hatalmas fegyver az egész világon.

Remélem, hogy a PEN további működését, befolyásának erősödését elő tudjuk mozdítani azon az úton haladva, amelyen már eddig is számos sikert értünk el. Hiszem, hogy hívek tudunk maradni céljainkhoz.³⁰²

Keresztury Dezső: *Pár szó a Magyar PEN Clubról*

A Nemzetközi PEN eseményeiről, múltjáról és jelenéről elég sokszor és sokféleképpen írtak már. Az eszmények az enyémeink is, a célokkal egyetértünk: bizonyíthatja ezt egyebek közt az a körülmény is, hogy évtizedek óta tagja vagyok a Magyar PEN Clubnak. Főként a személyes hitel kedvéért beszélek most csak az utóbbiról. Bízom benne, hogy nem kerülök az öndicséret gyanújába, ha jól mondok róla, miután eredményeinek elérésében csak kevés tevékeny részem lehetett.

A Magyar Clubnak komoly tekintélye van a Nemzetközi PEN-ben. S nem ok nélkül. Úgy gondolom: főként azért, mert gondosan megtervezett és szívós következetességgel végzett munkáját a Nemzetközi PEN alapítóinak szellemében teljesíti. Az emberi fejlődés ügyét szolgáló írók személyes érintkezésének ápolója: minden erejével azon van – s nem egy esetben komoly eredménnyel –, hogy az irodalom szabad vitáinak ez oly fontos fórumát ne lehessen aktuális csetepaték színhelyévé változtatva: munkáját napi politikai deklarációk megvitatására korlátozni. Nem hiszek a politikátlan irodalomnak még létezésében sem, nehogy rangjában. De az irodalom önbecsülésének mértékét számomra is a komolyság, megfontoltság s – hadd mondjam ki – az a, még a játékosságban is érvényesülő méltóság adja meg, amellyel a maguk helyére teszi a napi-politika taktikáit meg az emberiség, tehát a kis népek sorsát is érintő nagypolitika kérdéseit. Ha valamiért, ennek a sajnos mindegyre elhomályosuló eszménynek s veszélyeztetett gyakorlatnak védelméért, érvényesüléséért érdemes részt vennünk a Nemzetközi PEN életében.

Mint a világirodalom tartalma, köre, mozgása: a Nemzetközi PEN gyakorlata, képviselete is változik a gyorsuló idővel. Ezért is tartom a sok megvitatásra s megoldásra érett probléma közt elsőrendűnek azt, amiről, annyi sok mást mellőzve, most újra szólni kényszerít a felelősség érzése. Hol van a PEN Clubból az ifjúság? Valóban „gitt-egylet”-nek tartja a Clubot? Vagy csak akkor látja érdemesnek a feladatok vállalását, ha egyetlen rohammal veheti be a várat; s ha majd a maga verejtékes erőfeszítésével lesz kénytelen újra felépíteni, amit hódító indulatában lerombolt?³⁰³

Kéry László: *Egy kis összegzés*

Fennmarad-e, fennmaradhat-e a PEN? Kimondva vagy burkolt formában, biztató, kételkedő vagy tagadó hangsúllyal ez a kérdés csendül ki a Nagyvilág ankétjára beérkezett valamennyi válaszból. A PEN jelenlegi helyzetét, összetételét, tevékenységének értékét

³⁰¹ Ford. Lukács Katalin. Nv 1972. 17. évf. 4. 605–606.

³⁰² Ford. Kerék János. Uo. 607.

³⁰³ Uo. 607–608.

illetően megoszlanak a vélemények. De figyelmet leginkább azok a válaszok érdemelnek, amelyek változást, megújulást, tényleges átalakulást sürgetnek.

Hermlin, Neumann és Boldizsár a színvonal problémáját veti föl nagy nyomatékmal. Mennyiben reprezentatív a PEN egyes irodalmak viszonylatában, s mennyiben az nemzetközileg? Válaszuk meglehetősen lesújtó, helyenként szatírába is átsapó. Igazuk van, ha élesen fogalmaznak: a minőség nincs kellő számban és elég egyenletesen jelen a PEN nemzetközi találkozóin. Ez részben szervezési kérdés, de még inkább: a PEN intellektuális vonzásának a kérdése. Növelni kellene, nagyon határozott módon, a PEN szellemi vonzóerejét. Erre – mint Hermlin említi – az elmúlt évtized során két szocialista ország nemzetközi PEN-összejevetelén történt a legsikeresebb kísérlet: 1964-ben Magyarországon és 1965-ben Jugoszláviában. A világ vezető íróit – illetve közülük azokat, akik ilyesfajta megmozdulásokban egyáltalán hajlamosak részt venni – érdekeltté tenni a PEN munkájában. A világ kiemelkedő írói közül néhánynak – többnek, mint eddig – feltétlenül ott kellene lennie minden nemzetközi PEN-találkozón. De ha ezt elértük, nem szabad lebecsülnünk a kevésbé hírnevesek, a *dei minorum gentium* csoportját sem. Először is, az írói nagyság nem kinevezéstől, még csak nem is elismeréstől függ. A kevésbé ismertek közt is vannak nagyok; ezt mi, magyarok igazán tudjuk, hiszen hány írónkról mondhatjuk el, hogy a világban – vagy egy nemzetközi PEN-találkozón – tisztában vannak értékeivel? Ugyanígy lehetünk mi egész sor névvel, a hozzánk hasonlóan elszigetelt nyelvű nemzetek íróival. Aztán meg: nemegyszer kiderült már, hogy egy-egy kisebb nagyság jobban fején találja a szöveget, szellemesebben, vitára ingerlőbben szólal föl, mint egyik vagy másik világ-híresség. S még egy megfontolás: ha nem lennének kisebb – és szerényebb – írócskák is a teremben, ki hallgatná végig a nagyok vitáját? Változtassuk akadémiává a PEN Clubot? Erre történhetek kísérletek egyik vagy másik centrumban – de a PEN társasági, fehérasztali jellege éppen olyan hagyomány, mint a nagyok bevonása, megnyerése. Heinrich Böll írja Robert Neumannnak adott rövid válaszában, a *Die Zeit*-ben: „Semmi kifogásom az ellen, hogy időnként tea mellett elbeszélgessek egy-egy szakácskönyv-íróval – ez szórakoztató, s egyben tanulságos is lehet. A jelentős írók túlnyomórészt hajmeresztően »jelentősek«.» S azzal folytatja, hogy praktikus gondolkozású „szakácskönyvszerző” talán eredményesebben néz szembe a fontos kérdésekkel, mint egyik-másik jelentős író. A legfontosabb kérdés pedig, Böll szerint, a világ megosztottsága, tömbökre bomlása.

Ez valóban fontos kérdés, amely a PEN számára rendszerint így fogalmazódik meg: Hogyan lehetséges a megosztott világban az írók nemzetközi együttműködése? Lehetséges-e egyáltalán?

Az ankét hozzászólói ismételtelen hivatkoznak a PEN alapokmányára is. Ez mindenképp az írók nemzetközi érintkezésének, a vélemények szabad cseréjének szükségességét mondja ki. A másik – ehhez hasonló – sarkítétel az írói szabadság védelme. További kiegészítés,

hogy a PEN nem tesz különbséget tagjai közt „nemzetiség, faj, bőrszín vagy vallás” alapján, s a tagok minden tőlük telhetőt elkövetnek, hogy az előítéleteket eloszlassák.

Nagyszerű elvek, s minden rendben volna, ha a világ nem lenne megosztott. A PEN-nek azonban a létező világban kell működnie, s kialakítania azt a nézőpontot – vagy azokat a nézőpontokat –, ahonnan a problémákat megítéli. Az irodalom létével kapcsolatos eszmék szembesítése elengedhetetlen az írók fórumán. Arra azonban ügyelni lehet, hogy a viták az irodalom területéről ne csússzanak át mindenestül a politikai csatározások porondjára. Másik követelmény, hogy a PEN sajátos nézőpontja-nézőpontjai a retrográd, ókonzervatív állásfoglalások felől egyre inkább a kor humanista szükségleteinek megfelelő, szabadabb, haladóbb nézetek felé tolódjanak el. Mikor a PEN előregedéséről, illetve megfiatalításának szükségéről beszélünk, nem utolsó sorban erre gondolunk.

A PEN néhányszor már tanújelét adta annak, hogy képes átmenteni eszményeit és szervezeti egységét – minden véleménymegosztás mellett is – válságos történelmi-politikai helyzeteken. Ilyen volt az 1956 utáni szituáció – amelynek nehézségeit persze elsősorban mi, magyarok éreztük. Bizonyos szélsőséges, az imént érintett kíváncsú „eltolódással” ellentétes mozgású elemek 1956–57-ben úgy látták, elérkezett a pillanat, hogy a PEN egyszer s mindenkorra megszabaduljon a szocialista országok íróitól. Nyilvánvalóan ezt a célt szolgálta volna a Magyar PEN kizárása a nemzetközi szervezetből. Mások másképp gondolkodtak – s végül is ezek kerekedtek fölül. Említsük meg ez utóbbiak csoportjában a Francia PEN Clubot, és név szerint is André Chamson akkori nemzetközi elnököt – az ő állásfoglalásuknak nagy szerepe volt abban, hogy nem került sor kizárásra. Ők – ellentétben a kizárást sürgetőkkel – nem látták veszélyeztetve az alapokmány elveit a Magyar PEN részéről. Nekik lett igazuk, s azóta sem kellett megbánniuk, hogy mellettünk – ami azt is jelenti: a szocialista országok íróival való együttműködés mellett – foglaltak állást. Később enyhült a világpolitikai éghajlat, de a PEN-ben újabb és újabb viharokat igyekeztek kavarni azok, akik André Chamsonnal és a nemzetközi szervezet többségével szemben a „magyar ügy” kapcsán vereséget szenvedtek. Méltán hívja fel Robert Neumann a figyelmet arra, hogy ezeknek a politikai zajongóknak rendszerint nincs semmiféle irodalmi súlyuk és tekintélyük.

Ebben az összefüggésben válik a nemzetközi PEN életképességének próbakövévé, hogy belépnek-e a szovjet írók, vagy sem. Nyilván nem azt várják, hogy bárki is mentességet garantáljon nekik minden lehetséges támadással szemben – de méltán elvárhatják, hogy a Nemzetközi PEN vezetősége gondoskodjék olyan légkör kialakításáról, amely kellőképpen elszigeteli a provokatív támadókedvet. Hogy a szovjet íróknak – a PEN érdekében – el kell foglalniuk méltó helyüket a nemzetközi együttesben, az David Carver főtitkár is vallja.

Pierre Emmanuel az alapokmány szellemének felfrissítéséről beszél – de nem derül ki, miben rejlenék a változtatás lényege. Nem lehet egyetérteni Emmanuelnek azzal az egye-

termes pesszimizmusával, amelynek szemszögéből az európai kultúra XX. századi helyzetét megítéli. Ezeket a nézeteket hallva érthetővé válik, miért vonakodott Dublinban a delegátusok többsége – Emmanuel minden személyes kiválósága mellett is – szavazatát ráadni s elnöki megbízatását két évvel meghosszabbítani. Heinrich Böllt az az elégedetlenség emelte elnöki székbe, amely az utóbbi években a PEN vezetésével szemben az egyes központokban felgyülemlett. Kétségtelen, a „régí vezetés” hivatkozhat arra, hogy átsegítette a PEN-t történetének egyáltalán nem könnyű ötödik évtizedén is. De éppen arról van szó, hogy ennél többre van szükség, lavírozás és taktikázás helyett határozottabb, a kor szükségleteinek megfelelőbb PEN-politikára. Ennek megvalósítását várják sokan Heinrich Bölltől. A következő egy-két év fogja eldönteni, mennyire megalapozott ez a várakozás.³⁰⁴

³⁰⁴ Uo. 608–610.

*A Magyar Pen Club javaslata
a nemzetközi Pen- alapokmán módosítására*³⁰⁵

A nyugatnémet és a holland írók közös bizottsága, miután három megbeszélést tartott a P.E.N. Charta esetleges változtatásáról, javasolja, hogy a jelenlegi szöveg egy *Módosítással* egészítsék ki.

Mivel a P.E.N. alapokmány megfogalmazása után ötven évvel az írók egy megváltozott világban úgy érzik, hogy fokozottabb társadalmi és politikai felelősség hárul rájuk:

- 1.) A P.E.N. tagjai függetlenül járnak el azoktól a diplomáciai és politikai egyezményektől, amelyek a nemzetközi katonai és gazdasági szerződésekből erednek.
- 2.) A P.E.N. tagjai nem foglalhatnak el semleges álláspontot az általános társadalmi változásokkal szemben. A P.E.N. nemzetközi tevékenysége fokozottabban hangsúlyozandó és továbbfejlesztendő.
- 3.) A P.E.N. tagjai kötelezik magukat arra, hogy nemcsak a nemzeti, hanem a társadalmi kisebbségeket is védelmezik a brutális technikai és gazdasági beavatkozásokkal szemben. Ugyanez vonatkozik a környezet, a természet és a kultúra (civilizáció) elleni támadásokra.
- 4.) A P.E.N. tagjai síkraszállnak egy méltányosabb nevelési politika mellett, amelynek értelmében a felvilágosodás és a haladás nem tagadható meg többé a világ lakosságának hatalmas rétegeitől.
- 5.) A P.E.N. tagjainak tisztában kell lenniük az olyan egyoldalú tájékoztatás veszélyeivel, amelyet gazdaságilag hatalmas csoportok irányítanak, és amely a nyilvánosság és a tömegkommunikációs eszközök nemzetközi összefonódásából adódik. A társadalmi, politikai összecsapások idején a P.E.N. tagjai foglaljanak állást a publikálás, tájékoztatás és vitatkozás szabadsága mellett. Személyes el-lenségeskedés esetén nyújtanak példát a *fair playre*. A P.E.N. tagjai ne kerüljék a polémiát, de óvakodjanak a kötekedéstől és a demagógiától.
- 6.) A P.E.N. tagjai kötelességüknek érzik, hogy ne csupán szóban, hanem anyagi-lag is támogassák azokat a politikailag üldözött írókat, akik nehéz helyzetbe kerültek.

³⁰⁵ G.m. A magyar Pen 1972. dec. 15-i közgyűlésének jegyzőkönyvébe kötve.

*a Nemzetközi PEN végrehajtó bizottságának**1973. évi decemberi londoni üléséről*(1974. január 14.)³⁰⁶

A Nemzetközi PEN végrehajtó bizottsága 1973. december 12-én és 13-án Londonban ülést tartott. A magyar delegátusok, Boldizsár Iván és Kéry László december 10-én este érkeztek az angol fővárosba. December 11-én felkeresték David Carver nemzetközi főtítkárt, aki tájékoztatta őket a végleges napirendről. Ugyanezen a napon a magyar delegátusok megbeszélést tartottak a bolgár és az NDK PEN Clubok képviselőivel. (Keletnémet részről Heinz Kamnitzer és Stephan Hermlin, a bolgár PEN képviselőiben pedig Leda Mileva és Nikolai Antonov vett részt a megbeszélésen.) A három szocialista ország delegátusai kicserélték előzetes értesítéseiket és megállapodtak az ülésen követendő irányelvekben. Valamennyien egyetértettek abban: törekedni kell arra, hogy a vita középpontjában a Chilében előállott helyzet elleni tiltakozás álljon. Az NDK és bolgár delegátusok helyesléssel fogadták a magyar PEN Clilével kapcsolatos nyilatkozatát. Megtárgyaltuk azokat a sajtónyilatkozatokat, amelyeket az elmúlt hónapokban Heinrich Böll nemzetközi elnök tett, és úgy döntöttünk, hogy Böll legfeltűnőbb tévedéseit, torzításait az ülésen helyre kell igazítani.

A fenti elhatározásnak megfelelően sikerült elérni, hogy a chilei helyzettel kapcsolatos tiltakozás megfelelő hangsúlyt kapjon a végrehajtó bizottsági ülésen. Érezhető volt, hogy a nemzetközi elnökség és a delegátusok túlnyomó többsége a legnagyobb felháborodással értesült a chilei önkényről, az irodalom és az írók veszélyeztetettségéről. David Carver felolvasott egy levelet, amelyet a Chilei PEN elnöke és főtíkára intézett hozzá, és amelyben ezek a tisztségviselők a jelenlegi rendszer mellett foglaltak állást. Heinz Kamnitzer NDK delegátus részletesen ismertette azoknak az íróknak a névsorát, akiket Chilében a junta kivégeztetett vagy bebörtönzött. Stephan Hermlin, az NDK másik küldötte ünnepi hangú megemlékezést tartott Pablo Nerudáról, aki személyes barátja volt. A hozzászólások során a francia, skót és holland küldött a leghatározottabban követelte a Chilei PEN felfüggesztését. Mások azon az állásponton voltak, hogy alkalmat kellene nyújtani a Chilei PEN-nek álláspontja tisztázására. Végül egyhangúlag – 3 tartózkodás mellett – megszavazták a felfüggesztést azzal, hogy a chilei központnak hat héten belül kell magyarázatot adnia. A felfüggesztés indoklása az volt, hogy a chilei PEN vezetői szembekerültek a PEN alapokmányával, amikor levelükben politikai állásfoglalást fejeztek ki. De mindenki előtt nyilvánvaló volt, hogy a felfüggesztés valójában a junta melletti állásfoglalásnak szól.

³⁰⁶ G.m. Boldizsár Iván elnök, Kéry László főtítkár aut.

A magyar, az NDK és a svéd PEN küldötteiből albizottság alakult, amely – a Magyar PEN állásfoglalásából kiindulva – a következő határozati javaslatot dolgozta ki:

Az erőszaknak az az uralma, amely Chilét elöntötte, nem ismer kivételt. A pusztítást az írók közül is szedi áldozatait. Az áldozatok vétke annyiból áll, hogy rokonszenvvel viseltettek a törvényes kormány iránt, amelyet a junta megdöntött. Ez az egyetlen oka annak, hogy letartóztatják, bebörtönzik, kínozzák és meggyilkolják őket. A hatalmon levők kegyetlensége megtetőződik azzal a kíméletlenséggel, amellyel a sajtót elhallgattatják, azt a sajtót, amelyik a humanizmus és a szocializmus szellemét terjesztette.

A chilei események valamennyiünket cselekvésre ösztönöznek. Felháborodásunknak kell megszabnia erőfeszítéseink mértékét. A Nemzetközi PEN felhívással fordul a világ fróihoz: emeljenek szót azok érdekében, akiket elnémítottak. Kérjük őket, segítsenek nekünk megmenteni azokat a kollégáinkat, akiknek életük elvesztésétől kell tartaniok. Felhívunk minden PEN-központot, állítsák csatasorba az írókat, hogy a tiltakozás és a szolidaritás kifejezése ne szűnjön meg mindaddig, amíg a szabadság vissza nem tér Chilébe.

A határozati javaslatot a végrehajtó bizottság egyhangúan érvényre emelte. A vita során az NDK PEN Club képviselője felszólította a nemzetközi főtítkárt, hogy a Chilében bebörtönzött és egyéb módon üldözött írók névsorát nyújtsa át a londoni chilei nagykövetnek, illetve juttassa el a brit kormányhoz.

A holland PEN-központ nyilatkozattervezetet nyújtott be a csehszlovákiai irodalmi helyzetről. A nyilatkozat fájlatja, hogy a valamikor igen tevékeny csehszlovák központ 1968 óta nem vesz részt a Nemzetközi PEN munkájában. Kétségbe vonja, hogy Csehszlovákiában normalizálódott volna a helyzet, sőt, egy cseh író kifejezését használva, a hollandok szerint „kulturális temető”-ről kell beszélni. 1971 februárjában a csehszlovák Művelődésügyi Minisztérium összeállította azoknak a szerzőknek a névsorát, akiket tilos említeni a Csehszlovák Kommunista Párt 50. évfordulójával kapcsolatban. A névsor 72 cseh és 10 szlovák író nevét tartalmazza. Az ily módon megőrzettek közül néhány csatlakozott az újonnan megalapított Írószövetséghez, többen feketelistára kerültek, nem publikálhatnak, és nem utazhatnak külföldre. Számos író arra kényszerült, hogy fizikai munkával keresse meg kenyerét. Azok, akiknek külföldi honorárium-követeléseik vannak, egy sérelmes adórendelet következtében csak csekély töredékét kaphatják meg járandóságuknak. 1972-ben ugyanis az minisztérium elrendelte a közkönyvtárak és intézményi könyvtárak selejtezését. Betiltották mindazoknak az íróknak a műveit, akik emigráltak, illetve 1968–69-ben „jobbboldali” magatartást tanúsítottak, tekintet nélkül arra, hogy maguk a művek kifogás alá esnek-e. Így – a holland nyilatkozattervezet szerint – egy csomó

értékes mű került kislejtésre csak azért, mert szerzőik – noha nagyjából szocialisták – nem igazodnak a jelenlegi pártvonalhoz. Teljességgel megszűnt az ifjúsági irodalom, a prágai Albatross kiadó jelenleg csak a tizenharmadik évvel záruló korosztálynak ad ki könyveket. Mindezek figyelembevételével a holland PEN azt javasolja, hogy a Nemzetközi PEN sürgesse a csehszlovák kormányzatnál az írók üldözésének és a gondolat szabadság korlátozásának megszüntetését.

A holland nyilatkozattervezethez Heinrich Böll nemzetközi elnök hozzáfűzte, hogy Csehszlovákiában az elmúlt időben nem hogy javult volna a helyzet, hanem tovább romlott. Leda Mileva bolgár küldött tiltakozott a holland nyilatkozat megvitatása ellen, mivel az nem szerepelt az előzetes napirenden. Hangsúlyozta, hogy a helyzet Csehszlovákiában javult, aminek egyik bizonyítéka a csehszlovákok megnövekedett aktivitása az UNESCO-ban. A szocialista PEN-küldöttek tiltakozását érzékelve Böll elállt attól, hogy a holland nyilatkozatot nemzetközi határozattá emelje, s beírta azzal, hogy a memorandumot megküldi az egyes centrumoknak, és rájuk bízta, hogy mit tesznek. Ő maga pedig tovább tanulmányozza a helyzetet.

Arthur Miller, aki nemzetközi alelnöki minőségben vett részt az ülésen, és egyúttal a New York-i PEN-központot is képviselte, bejelentette, hogy magánemberként rövidesen Csehszlovákiába látogat. Kész olyan lépéseket tenni, amelyek a helyzet tisztázását elősegíthetik. A nyugati delegátusok egy része azt tanácsolta Millernek, hogy Csehszlovákiában csakis írókkal folytasson tárgyalásokat, a szocialista delegátusok, élükön a magyar küldöttekkel azonban felhívták a figyelmet arra, hogy Millernek feltétlenül érintkezésbe kell lépnie hivatalos személyekkel is. Miller igyekezzék segítséget nyújtani a csehszlovák PEN Központ újjáélesztéséhez, de ugyanebből a célból – hangzott a szocialista delegátusok javaslata – későbbi időpontban a Nemzetközi PEN küldjön delegációt Csehszlovákiába. Határozatba ment, hogy Miller „küldetés”-éről a sajtónak semmiféle előzetes tájékoztatást nem ad a Nemzetközi PEN.

Betty Assheton, a Bebörtönzött Írók ügyeivel foglalkozó albizottság titkára jelentést tett a világszerte börtönben levő írók helyzetéről. Hangsúlyozta, hogy Indonéziában és a Fülöp-szigeteken ugyanolyan súlyos helyzet alakult ki, mint Chilében. A jelentés kitért a görög helyzetre, foglalkozott Csehszlovákiával – főképpen a külföldről esedékes szerzői jogdíjak vonatkozásában – és érintette a Szovjetuniót is, részben az Amalrik-ügy kapcsán, részben pedig az Ukrajnában állítólag bebörtönzött írók ügyén. Utalt David Carvernek arra a nyílt levelére, amelyet az angol ideggyógyászok szövetségéhez intézett, és amelyben azt a vádat hangoztatta, hogy a Szovjetunióban ideggyógyintézetbe utaltak olyan írókat, akiknek tevékenységét nem kívánatosnak minősítették. A jelentés hozzáfűzte ehhez, hogy hasonló módszereket alkalmaztak az Egyesült Államokban, Olaszországban és Görögországban is.

Heinz Kamnitzer, az NDK PEN Központ elnöke bejelentette, hogy az NDK PEN visszahívta képviselőjét a Bebörtönzött Írók albizottságából, mivel ez a testület megalakulása – 1972 novembere – óta nem tartott ülést, noha nevében intézkedéseket hoztak, és tagjaiknak megkérdezése nélkül Betty Asshetont titkárként alkalmazták.

A. den Doollaard holland író a „PEN rendkívüli segélyalap”-jának működéséről számolt be. Elmondta, hogy az alap önkéntes adakozásból tartja fenn magát, s megemlítette azt a nagyobb összegű pénzadományt, amelyet Heinrich Böll Nobel-díjából juttatott nekik. Az alap célja: anyagi segítséget nyújtani börtönben levő vagy onnan szabadult íróknak és hozzátartozóiknak a világ minden részében. Működésüket titokban folytatják, hogy ne essék bántódásuk azoknak, akiket segítenek.

A végrehajtó bizottság megtárgyalta a Nemzetközi PEN és a szovjet írók viszonyának jelenlegi állását is. Ez a pont a magyar delegátus javaslatára került az ülés napirendjére. Heinrich Böll és David Carver úgy igyekezett feltüntetni a dolgot, mintha a közeledés teljes mértékben a Szovjet Írószövetség magatartása miatt hiúsult volna meg. A szovjet írók az évek során főképp két problémát tettek szóvá. Az egyik az észti és a lett emigráns PEN Központ létezése, a másik a PEN alapokmánya. Böll két évvel ezelőtt, amikor a Szovjetunióban járt, az első kérdéssel kapcsolatban közölte a Szovjet Írószövetség vezetőivel, hogy az észti, illetve lett PEN Központ feloszlását a szovjet-észti, illetve [a] szovjet-lett írószövetségnek kellene szorgalmaznia, mivel területileg és nemzetiség szerint ők illetékesek erre. Ilyen követelés azonban az érintett írószövetségek részéről azóta sem érkezett a Nemzetközi PEN-hez. Ami az alapokmányt illeti, Böll szerint a szovjet írók sosem konkretizálták, mi kifogásolnivalót találnak benne, de sejtetőleg az alapokmánynak azt a pontját tartják elfogadhatatlannak, amely arra kötelezi az írókat, hogy a faji és nemzeti gyűlölködés mellett az osztályharcot is számolják föl. Carver hivatkozott rá: ő több ízben közölte a Szovjet Írószövetség képviselőivel, hogy előbb be kell lépniük a Nemzetközi PEN-be, és csak azután tehetnek javaslatot az alapokmány megváltoztatására. A magyar küldött arra emlékeztette a végrehajtó bizottságot: a Nemzetközi PEN vezetői valójában már évekkel ezelőtt megígérték a Szovjet Írószövetség képviselőinek, hogy rendezik az emigráns észti és lett PEN Központ ügyét. Ezt az ígéretüket azonban a mai napig nem váltották be. A magyar delegátus hangsúlyozta, hogy a PEN-nek megfelelő légkört kell kialakítania, föl kell számolnia a hidegháború maradványait és általában mindent el kell követnie annak érdekében, hogy a szovjet írókban bizalom támadjon a PEN iránt.

A vita során a szocialista delegátusok bírálták Heinrich Böllt azokért a hírlapi nyilatkozatokért, amelyekben a Szovjetuniót azzal vádolta, hogy nem törekszik enyhülésre a kultúra területén, tévesen azt állította, hogy a szovjet írók a lett, magyar és lengyel emigráns PEN Központ felszámolását követelik (holott a magyar és lengyel emigráns központ nem létezik), és visszaütötték Böllnek azt az inszinuációját, amely szerint a „keleti blokk” PEN-központjai talán nem is nagyon örülnének a szovjet írók belépésének, mert akkor

a Szovjet Írószövetség ellenőrzése alá kerülnének. Böll bocsánatot kért a „keleti blokk” kifejezésért, valamint az alaptalan gyanúsításért és elismerte tévedéseit.

A végrehajtó bizottság úgy határozott, hogy az 1973. évben Izraelbe tervezett kongresszust 1974 novemberében kell megtartani. Az izraeli küldött 1974. áprilisi időpontot szeretett volna elérni, de ehhez a végrehajtó bizottság nem járult hozzá. A magyar, bolgár és NDK delegátus a végső döntés meghozatalakor tartózkodott a szavazástól. Sikertelenül megakadályozni olyan határozat meghozatalát, amely Izrael és az izraeli PEN iránt fejezett volna ki rokonszenvet a Nemzetközi PEN részéről. A határozati javaslatot Hermann Kasten, az NSZK PEN Központ elnöke nyújtotta be, és Heinrich Böll támogatta.

A magyar delegátus kifejezte a Magyar PEN Központnak azt a készségét, hogy 1976-ban vagy 1977-ben nemzetközi kongresszust rendez Budapesten. A meghívást – amely előzetes jellegű és további megerősítést igényel a Magyar PEN részéről – a végrehajtó bizottság egyhangúan elfogadta.

A végrehajtó bizottság foglalkozott azzal a levéllel, amelyet az UNESCO főigazgatója juttatott el a PEN vezetőségéhez, s amelyben tudomására hozta a PEN-nek, hogy a Kínai Népköztársaság UNESCO-képviselője tiltakozott az ellen, hogy az UNESCO által támogatott nemzetközi egyesületnek, amilyen a PEN, csangkaisekista tagjai lehessenek. A magyar delegátus olyan irányban keresett megoldást, hogy rá kellene mutatni, milyen nevet visel a tajvani PEN Központ („Tajvani Kínai Központ”). A végrehajtó bizottság azonban úgy döntött, hogy májusi, stockholmi állásfoglalását megerősítve elutasítja a Kínai Népköztársaság követelését, mivel „a PEN nem igazodik politikai szempontokhoz”. Peter Elstob, az Angol PEN tagja, a Nemzetközi Végrehajtó Bizottság sajtóreferense azt javasolta, hogy udvarias választ kell adni, arra hivatkozni, hogy a PEN alapokmánya nem enged meg aktív PEN-központok kizárását.

Az ülésen szó esett az 1974 májusában, Jugoszláviában esedékes Nemzetközi PEN elnökválasztásról. Bejelentették, hogy Heinrich Böll, akinek elnöksége az 1973. év végével járt volna le, névlegesen hivatalban marad, de az elnöki teendőket Rosamund Lehmann angol írónő, nemzetközi alelnök látja el. Az új nemzetközi elnök személyét illetően két javaslat érkezett: V. S. Pritchett angol prózaíró, az Angol PEN jelenlegi elnöke az egyik jelölt, a másik pedig Per Wästberg svéd regényíró, a Svéd PEN Club elnöke. Carver Pritchettet támogatja, Böll és az északi országok PEN Clubjai pedig Wästberget. Az ülések szüneteiben beszélgettünk Per Wästberggel, és megkérdeztük tőle, hogyan látja a Nemzetközi PEN és a szovjet írók közeledésének kérdését, illetve van-e ezzel kapcsolatban valami konkrét elgondolása. Wästberg óvatosan nyilatkozott, de annyit kilátásba helyezett, hogy nemzetközi elnökké választása esetén kísérletet tesz arra, hogy az észti és a lett PEN Központot beolvassza a „PEN in Exile” elnevezésű központba.

Mindent összevéve: a londoni ülésen újra felvetődtek azok a problémák, amelyek az utóbbi években állandóan foglalkoztatták a Nemzetközi PEN-t. Pozitívumként kell el-

könyvelni, hogy a Chilével kapcsolatos határozatoknak sikerült kellő súlyt biztosítanunk. Részleges eredmény, hogy Csehszlovákiával kapcsolatban a végrehajtó bizottság nem hozott határozatot. Látnunk kellett azt is: Böll jelenléte a PEN-ben előnyökkel is járt számunkra, nemcsak hátrányokkal. Pezsgőbb, a realitásokhoz közelebb álló légkört teremtett, mint amilyen a PEN-ben azelőtt uralkodott. A tisztára reakciós megnyilvánulásokat elszigetelte, vagy éppenséggel meghíúsította. Carver – régi taktikájához híven –, miután közzétette az ideggyógyászattal kapcsolatos levelét a Timesban, az ülésen mérsékelte, nemegyszer a mi álláspontunkat támogató magatartást tanúsított. A magyar, bolgár és NDK delegátusok együttműködése ezúttal is teljes sikerű volt. A jugoszlávokkal fenntartottuk szívélyes érintkezésünket, amely most sem vezetett szorosabb együttműködéshez. A többi szocialista PEN Club nem képviseltette magát a londoni ülésen.

Megjegyezzük még, hogy a Haraszi-ügy³⁰⁷ és a Hegedűs–Heller-ügy³⁰⁸ sem az ülésen, sem magánbeszélgetésekben nem került szóba.

Budapest, 1974. január 14.

Boldizsár Iván
elnök

Kéry László
főtitkár

³⁰⁷ Haraszi Miklós *Darabbér*. Egy munkás a munkásállamban c. könyvének kéziratát 1973-ban lefoglalta a rendőrség, majd a szerzőt államellenes izgatás vádjával 8 hónapos felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték. A mű 1980-ban jelent meg először magyarul Párizsban (Magyar Füzetek).

³⁰⁸ Az MSZMP PB 1973. máj. 8-i határozata „jobboldali revizionistának” minősítette Bence György, Hegedűs András, Heller Ágnes, Kis János, Márkus György, Márkus Márta és Vajda Mihály filozófusokat. Eltávolították őket munkahelyükről, közlési és utazási korlátozásokkal büntették őket; Hegedűs volt miniszterelnököt, Kist és Vajdát kizárták a pártból.

Jelentés
a Nemzetközi PEN 1974. májusi,
ohridi konferenciájáról
 (1974. június 10.)³⁰⁹

A Nemzetközi PEN 1974. május 17-e és 22-e között a macedóniai Ohridban végrehajtó bizottsági ülést és kerekasztal-konferenciát tartott. A magyar küldöttség tagjai (Csák Gyula, Kéry László, Passuth László, Simon István és Somlyó György) május 17-én érkeztek Belgrádba, és ugyanaznap a nemzetközi PEN-delegátusokat szállító külön repülőgépen jutottak el Ohridba. Május 19-én reggel kezdődtek a kerekasztal-tanácskozások, május 19-én délután került sor az első végrehajtó bizottsági ülésre. Ezt megelőzően a hivatalos magyar delegátus [Kéry László] több ízben találkozott az NDK és a Bolgár PEN Club küldötteivel, s velük részletesen megtárgyalta az egyes napirendi pontok kapcsán követendő eljárást.

Az elnöki tisztelet mindvégig Heinrich Böll töltötte be. A végrehajtó bizottsági ülés egyik legfontosabb pontja az új elnök megválasztása volt. Korábbi jelölés alapján V. S. Pritchett, az Angol PEN és Per Wästberg, a Svéd PEN elnöke pályázott az elnöki tisztségre. Az elnökválasztó ülésen a delegátusok álláspontjának kifejtésére nem került sor, mert ez korábbi üléseken már megtörtént. A szavazás eredménye Pritchettnek kedvezett, 29 PEN központ adta rá szavazatát, míg Wästbergre csak 14. Magán az ülésen nagyjából egyenlően oszlott meg a szavazatok aránya, és így a választás kimenetelét végeredményben azok a centrumok döntötték el, amelyek nem képviseltették magukat Ohridban, hanem csak levélben közölték álláspontjukat. Ez fölvetette azt a kérdést, vajon helyes-e szavazati jogot biztosítani olyan centrumoknak, amelyek nemcsak a nemzetközi ülésekről maradnak távol, de egyéb tekintetben is inaktívak, nemzetközi tagdíjaikkal pedig el vannak maradva. A PEN vezetősége ígéretet tett rá, hogy megvizsgálja ezt az ügyet, és a legközelebbi ülés elé javaslatot terjeszt az inaktív központok felfüggesztésére, illetve kizárására vonatkozóan.

David Carver halálával [1974. máj. 11.] megüresedett a [nemzetközi] főtitkári tisztség. Ideiglenes intézkedésként a végrehajtó bizottság úgy határozott, hogy Peter Elstobot választja meg ügyvezető főtitkárnak a legközelebbi kongresszusig (1974. decemberig) terjedő hatállyal. Mint az ülésen kívüli megbeszélésekből kiderült, Peter Elstob valószínűleg nem vállalja a főtitkári feladatokat hosszabb időre. Az elmúlt években Jean de Beer, a Francia PEN főtitkára – aki Ohridban nem volt jelen – mutatott olyan törekvéseket, amelyek a főtitkári poszt elérését célozzák. Ohridban Thilo Koch, az NSZK PEN főtitkára nem

csinált titkot belőle, hogy szívesen elvállalná ezt a tisztséget. Hivatkozott arra, hogy David Carvernek ez volt a kívánsága, és hozzátette, hogy a Nemzetközi PEN működtetéséhez szükséges pénzalapot elő tudná teremteni különböző nyugatnémet magáncégektől. Koch mindezt nem az ülésen, hanem félig-meddig bizalmas magánközlés formájában mondta el. A főtitkár-utódlás előkészítésére már az 1972-ben, Nyugat-Berlinben tartott ülés kiküldött egy albizottságot, amelyet most Ohridban módosítottak és kibővítettek. Az egyik módosítás az, hogy ezen túl nem személy szerint választott tagjai lesznek a bizottságnak, hanem PEN központok vesznek benne részt, amelyek tetszés szerinti képviselőt delegálnak. Az albizottság tagjai a következő PEN központok lettek: Anglia, Franciaország, Belgium (francia nyelvű), NSZK, NDK, Magyarország, Jugoszlávia, Svédország, Egyiptom. Ez az albizottság az 1974. év folyamán előreláthatólag három-négy alkalommal fog ülésezni Londonban.

Az ohridi végrehajtó bizottsági ülés nemzetközi alelnökké választotta Heinrich Böllt és Mira Miletićet, a Szlovén PEN elnökét.

A végrehajtó bizottság egyhangúlag elfogadta az NDK PEN Központ Chilével kapcsolatos két határozati javaslatát. Az egyik arra szólítja fel a nemzetközi elnökséget, hogy juttasson el tiltakozást a jelenlegi chilei vezetőkhez írók, szerkesztők és kiadók üldözése, kínzása és meggyilkolása miatt. A másik határozat Luis Corvalán kiszabadítása érdekében emelt szót. (Az első határozat esetében – érthetetlen módon – két delegátus tartózkodott a szavazástól: a svájci-romande és a lengyel küldött.)

Elfogadta a végrehajtó bizottság az NDK PEN Központnak azt a határozati javaslatát is, amelynek értelmében a jövőben a Nemzetközi PEN elnökjelöltjei írásos nyilatkozat formájában ismertetik a PEN-nel kapcsolatos elgondolásaikat, s programnyilatkozatukat rövid életrajzikkal és műveik bibliográfiájával együtt valamennyi PEN központ megkapja a választások előtt. Szavazás nélkül fogadta el a végrehajtó bizottság az NDK PEN Központnak azt a javaslatát, hogy a Nemzetközi PEN vizsgálja ki a dél-vietnami írók helyzetét, és állapítsa meg, kik vannak közülük börtönben. Peter Elstob arról számolt be, hogy a Nemzetközi PEN eddig is különös gondot fordított a dél-vietnami helyzetre, s ezzel a jövőben sem hagy fel.

Hosszasan foglalkozott a végrehajtó bizottság a grazi írócsoport felvételi kérésével, illetve a bécsi központ határozati javaslatával, s végül mindkét fél indítványát elvetette, azt is, hogy a graziak a bécsi PEN központ fiókjaként működjenek, azt is, hogy önálló, második osztrák centrumként nyerjenek elismerést. A magyar küldött mindkét esetben tartózkodott a szavazástól, de a szavazás után, elismerve az egész kérdés nehézségeit, arra hívta föl a nemzetközi végrehajtó bizottságot: juttassa valamilyen módon kifejezésre, hogy kíváncsiaknak tartja a grazi írócsoport mielőbbi csatlakozását a PEN-hez. Ugyancsak a kívánságot formulázta meg egy jugoszláv határozati javaslat, azzal a kiegészítéssel, hogy a Nemzetközi PEN jelöljön ki egy albizottságot, amelynek feladata az lenne, hogy segítsen az

³⁰⁹ Bp., 1974. jún. 10. G.m. Kéry László főtitkár aut.

osztrákoknak a megegyezésben, illetve abban, hogy a graziak elnyerjék tagsági jogukat. A bizottság tagjai: Bodgan Pogačnik (Szlovén Központ), Tábori Pál (Angol Központ), Thomas van Vegesack (Svéd Központ) és Kéry László. A javaslatot a végrehajtó bizottság nagy szótöbbséggel fogadta el. A határozat meghozatalánál a grazi csoport megfigyelői már nem voltak jelen, a bécsiek pedig tiltakozásukat fejezték ki a külső beavatkozás miatt. A konferencia záróestjén több delegátusnak megmutattak egy táviratot, amelyet H. C. Artmann, a grazi csoport elnöke, és Reinhard Federmann, az Osztrák PEN Club főtíkára írt alá, és amely így hangzik: „Külföldi tanács nélkül is tudjuk, hogy az osztrák irodalom oszthatatlan. Új alapokon beszéljük meg klubjaink egyesítését.”

A hollandi, svájci-romande és a svéd PEN központok közös nyilatkozata újra felvetette a Nemzetközi PEN és a szovjet írók viszonyának kérdését. Böll nem bocsátotta vitára és szavazásra a nyilatkozatot, de módot adott a Magyar PEN Club képviselőjének, hogy kifejtse álláspontját. Ismét rámutattunk, hogy a szovjet írók részvétele a PEN munkájában mindenekelőtt a PEN szempontjából kívánatos, és hogy a PEN-nek kell azokat a feltételeket megteremtenie, amelyek a közeledést elősegítik, és amelyekre nézve a PEN korábbi vezetősége határozott ígéretet tett a Szovjet Írószövetség vezetőinek, Böll ismét leszögezte azt az álláspontját, hogy a következő lépést a szovjet íróknak kell megtenni, azáltal, hogy kéri fölvételüket a PEN-be.

Heinrich Böll rövidesen beszámolt a csehszlovákiai helyzetről. Azzal kezdte, hogy ez a tárgysorozati pont tévedésből került rá a napirendre, neki nem volt szándéka részletes beszámolót adni, mert a legutóbbi végrehajtó bizottsági ülés óta nem jutottak tudomására lényeges újabb adatok. A helyzet – szerinte – Csehszlovákiában nem változott, s ma ott tartunk, hogy a negyedik cseh emigrációról lehet beszélni. (Az első három: második világháború, 1948, 1968). Mikor azonban a New York-i küldött azt javasolta, hogy a Nemzetközi PEN mondja ki a Csehszlovák PEN felfüggesztését, Böll ezt azzal hárította el, hogy a döntéssel meg kell várni a Csehszlovák PEN új elnökének megválasztását. Az elhunyt elnök, Adolf Hoffmeister őt arra kérte, hogy hívják meg a csehszlovák delegátusokat a nemzetközi találkozókra, noha arra nincs mód, hogy ők azon részt is vegyenek.

Az ülésen újra bejelentették, hogy a Nemzetközi PEN legközelebbi kongresszusa 1974 decemberében Izraelben lesz. Látható volt, hogy Böll ehhez mindenképpen ragaszkodik. Peter Elstob azonban magánbeszélgetésben úgy nyilatkozott, nem tartja valószínűnek, hogy a kongresszust meg lehet tartani, s idejében gondoskodni fognak róla, hogy a végrehajtó bizottság a kongresszus elmaradása esetén az őszi hónapokban, Londonban ülésezzen. Bejelentették, hogy 1975-ben Japánban lesz kongresszus, s közölték azt is – a magyar delegátus információjára hivatkozva –, hogy a Nemzetközi PEN 1977-ben Budapesten rendez kongresszust.

A napirend végén, az „egyéb ügyek” pontjánál Talat Halmann, az Egyesült Államok PEN Központjának küldötte kért szót és valósággal új napirendet terjesztett a végrehajtó

bizottság elé. Javasolta egy Heinrich Böll-díj alapítását harminc évnél fiatalabb, első regénnyel jelentkező írók jutalmazására. Fölvette, hogy Kína csatlakozása is kívánatos volna a Nemzetközi PEN-hez. Javasolta a PEN alapszabályainak átdolgozását, illetve erre a célra háromtagú bizottság kiküldését. S végül – mint már érintettük – javasolta a Csehszlovák PEN Club felfüggesztését.

Az elnöklő Böll valamennyi javaslatot elutasította azzal, hogy ilyen fontos kérdésekben előkészítés nélkül nem lehet dönteni. Mint utólag kiderült, a Böll-díj pusztán ötlet volt, minden anyagi megalapozottság nélkül. Halmann egyébként utólag arról panaszkodott, hogy ő már az ülés korábbi szakaszában elő akarta terjeszteni javaslatait, Peter Elstob azonban azt tanácsolta neki, hogy a legutolsó napirendi pontnál jelentkezzen szólásra. Mindebből arra lehet következtetni, hogy Elstob szándékosan utalta Halmannt a napirend végére, hogy javaslataival ne kelljen érdemben foglalkozni.

Halmannról egyébként kiderült, hogy már három évvel ezelőtt megjelent a dublini PEN-kongresszuson, akkor azonban a török kormány művelődésügyi minisztereként, s ő adta át azt a meghívást – isztambuli kongresszus tartására – a Nemzetközi PEN-nek, amelyet később a kormány bukása miatt nem tudtak beváltani. Jelenleg Amerikában egyetemi tanár.

Az irodalmi kerekasztal-vita hagyomány és jelenkor kérdéseiről folyt. Meg kellett állapítanunk, hogy a kerekasztalt nem készítették elő megfelelő körültekintéssel. Sem arról nem gondoskodtak, hogy kellő számban jelenjenek meg kiemelkedő írók és kritikusok, sem arról, hogy a vitaindító referátumok idejében eljussanak a felszólalni kívánókhoz. De így is sok érdekes közlés hangzott el a macedón irodalom hagyományairól, más népek irodalmi tradícióinak és jelenkori törekvéseinek viszonyáról, és fölvetődött néhány értékes elvi szempont is. Igen hasznosan szólt hozzá a vitához magyar részről Somlyó György és Passuth László.

Az ohridi konferencián feltűnő volt a franciák és a belgák távolmaradása. A franciák esetében nyilvánvalóan nagy súllyal esett latba, hogy a köztársasági elnökválasztás második fordulója az ohridi konferencia időpontjában volt. Másfelől – ahogy Peter Elstob magánbeszélgetésben közölte velünk – a Francia PEN súlyos válság korszakát éli: ellentét támadt Pierre Emmanuel elnök és Jean de Beer főtítkár között. A jelek szerint több kiemelkedő francia író nem hajlandó addig belépni a Francia PEN-be, amíg Jean de Beer a főtítkár.

Heinrich Böll hangsúlyozta, hogy a Nemzetközi PEN fontos változások előtt áll. Ezzel elsősorban a David Carver halála után előállott helyzetre utalt. De az is kétségtelen, ő maga új szellemet honosított meg a PEN-ben, s ha kezdeménye nem marad folytatás nélkül, számíthatunk arra, hogy a valóságos problémákhoz közelebb álló, progresszívebb tendencia egyre inkább erősödni fog a Nemzetközi PEN ülésein. Az ohridi konferencián a békés együttműködéssel szembe forduló törekvések jelentéktelenné zsugorodtak, és

amennyiben mégis felbukkantak, a leghatározottabb elutasításra találtak Heinrich Böll részéről. Az üléseken [Alexandr] Szolzsenyicin neve nem hangzott el. Bizonyos jelekből arra lehetett következtetni, hogy Böll belefáradt politikai vállalkozásaiba, s maga is belátta, hogy egyik-másik nyilatkozatában – a Szovjetunióval és Jugoszláviával kapcsolatban – elvetette a súlykot.

Pritchett elnökké választását a tekintetben pozitívan értékelhetjük, hogy kétségtelenül rangos, realista módszerű, a progresszióval rokonszenvező író került erre a magas posztra. Önmagában Elstob is kielégítőbbnek látszik – a mi szempontunkból –, mint Carver volt: nyíltabb, kevésbé „diplomata”, közelebb áll az irodalomhoz. Más kérdés, hogy most nyílik először alkalom arra, hogy a Nemzetközi PEN irányítása az angolok kezéből kikerüljön. Ezért véleményünk szerint a főtítkár-utódlás kérdésének a legnagyobb figyelmet kell szentelnünk.

A macedón vendéglátók látható lelkesedéssel, és irányunkban megkülönböztetett barátsággal látták el házigazdai feladataikat. A szervezésben azonban itt-ott zökkenők voltak tapasztalhatók. Így állhatott elő például az a helyzet, hogy május 23-án, amikor Tito elnök Belgrádban fogadta Heinrich Böllt, V. S. Pritchettet és Per Wästberget, a negyedik meghívott, Kéry László (aki nyilvánvalóan a szocialista PEN Clubokat képviselte volna), nem tudott megjelenni a fontos fogadáson, mivel a meghívás késve, közvetítők útján jutott el hozzá. Ezt természetesen nagyon sajnálta.

Budapest, 1974. június 10.

Kéry László
főtítkár

1.

A Nemzetközi PEN 1976. május 9-e és 14-e között Hágában végrehajtó bizottsági ülést és kerekasztal-konferenciát tartott. A Magyar PEN Clubot Boldizsár Iván, Képes Géza, Kéry László és Nagy Péter képviselte. A magyar küldöttek május 8-én és 9-én előzetes megbeszélést tartottak Peter Elstob nemzetközi főtítkárral, illetve a baráti szocialista PEN Clubok delegátusaival. Az utóbbi megbeszélésen a magyar, az NDK, a bolgár és a jugoszláv PEN képviselői vettek részt. Új vonás volt a jugoszláv PEN küldöttének jelenléte az egyeztető tanácskozáson. Az elő-értekezlet tagjai a napirend minden lényeges pontját megtárgyalták és közös álláspontjukat kialakították.

A nemzetközi végrehajtó bizottság ülésein a jelenlevők határozata értelmében Per Wästberg, s svéd PEN elnöke elnökölt. (V. S. Pritchett nemzetközi elnök más elfoglaltsága miatt nem tudott részt venni a hágai üléseken.) A napirenden, mint előre látható volt, központi hangsúlyt kapott a chilei PEN felfüggesztésének ügye. Ezt a PEN-központot a nemzetközi végrehajtó bizottság a junta politikájával való szolidaritás vállalása miatt korábban már felfüggesztette, de az 1975. évi bécsi kongresszus – bizonyos ügyrendi manipulációk eredményeképp – a felfüggesztést megszüntette. A kérdés most azért került újra napirendre, mert néhány más PEN-központtal egyetértésben a Magyar PEN Club ilyen irányú javaslatot nyújtott be. Mivel hasonló javaslatok további PEN-központok részéről is érkeztek, a végrehajtó bizottság albizottságot küldött ki, amelyben a magyar, az amerikai, az NSZK, az NDK és a holland PEN képviselői vettek részt. A javaslat benyújtóihoz utólag a jugoszláv PEN is csatlakozott. Az albizottság a következő határozati javaslatot dolgozta ki és terjesztette a végrehajtó bizottság elé:

Tekintettel arra, hogy Chilében számos író meggyilkoltak, igen sokat pedig tárgyalás nélkül börtönben tartanak, illetve más módon üldöznek, s tekintettel arra, hogy a chilei PEN központ nemcsak arra nem hajlandó, hogy kollégáin segítsen, hanem egyenesen tagadja, hogy a fenti helyzet fennáll, a Nemzetközi PEN 1977. évi első üléséig felfüggeszti a chilei PEN központot, és vizsgálatot indít a chilei PEN magatartását és tevékenységét illetően.

³¹⁰ G.m.

A határozati javaslat benyújtását megelőzően szót kért és kapott Jorge Ivan Hübner Gallo, a chilei PEN delegátusa, s azzal próbált érvelni, hogy Chilében véleményéért egyetlen író sem zártak börtönbe, hanem csakis „felforgató tevékenység” miatt. Meghívta a Nemzetközi PEN elnökét és főtítkárát, hogy látogasson Chilébe, és győződjék meg személyesen a dolgok állásáról.

A kialakuló vitában a bolgár PEN küldötte rámutatott arra, hogy az ilyen meghívások nem vehetők komolyan, hiszen a chilei hatóságok az Egyesült Nemzetek illetékes bizottságától is megtagadták a beutazási engedélyt. Frances Fitzgerald, az Egyesült Államok PEN központjának delegátusa hangsúlyozta, hogy az írók bebörtönzésére és más módon való üldözésére vonatkozó adatok hitelesen dokumentáltak, azokat különböző nemzetközi szervezetek állították össze. A vitának valamennyi többi felszólalója is a felfüggesztés mellett foglalt állást. Nem csekély feltűnést keltett az izraeli delegátus, aki bejelentette, hogy bécsi álláspontjukat megváltoztatva ők is a határozati javaslat mellett szavaznak, mert meggyőződtek róla, hogy a chilei írók üldöztetésére vonatkozó adatok helytállóak. Stephan Hermlin nemzetközi alelnök arra emlékeztette a végrehajtó bizottságot, hogy valójában hasonló esetről van szó, mint amikor 1933-ban a náci Németországgal azonosítást vállaló német PEN Clubot zárták ki a nemzetközi szervezetből. A magyar küldött hangsúlyozta, hogy a felfüggesztés célja alkalmat adni a chilei PEN központnak, hogy álláspontját revideálja, s bebizonyítsa segítőkészségét. A finn küldött megjegyezte: minél többet hall a chilei delegátustól arról, hogy Chilében minden a legnagyobb rendben van, annál inkább a javaslat mellett szavaz. Ezután elrendelték a szavazást, amelynek eredménye: 21 igen, 1 nem, 4 tartózkodás. Ami azt jelenti, hogy valójában egyhangúan elfogadták a chilei PEN felfüggesztését kimondó határozatot, hiszen az egy ellenszavazat a chilei PEN képviselőjétől származott. A tartózkodók a következők voltak: Ausztrália (Melbourne), a francia nyelvű belga központ, észt emigráns központ és Taipei. Még a „PEN in Exile” küldötte is megszavazta a javaslatot, igaz, hogy a végrehajtó bizottsági ülésnek ebben a szakaszában még nem Pavel Tigrid képviselte ezt a központot, hanem Vadasy Bettina magyar származású NSZK-ban élő író, aki már az elmúlt évek folyamán is kimutatta készségét az együttműködésre.

Hozzá kell tennünk, hogy az elsőpró sikerben a jó előkészítésen, és a jelenlevő küldöttek általános hangulatán kívül nagy része volt Ariel Dorfman emigrációban élő chilei író előadásának, amely a szavazást megelőző napon hangzott el, igaz, nem a végrehajtó bizottsági ülésen, hanem a kerekasztal-vita keretében. Erre még visszatérünk.

2.

A végrehajtó bizottság elfogadta az amerikai PEN határozati javaslatát, amely általánosságban sajnálkozását fejezte ki az írók bebörtönzése és egyéb módon történő zaklatása

miatt az egész világon, és felszólította a PEN központokat, szolgáltatassanak adatokat az írók üldöztetéséről. Egyben utalt egy listára, amelyet az amerikai PEN központ a bécsi kongresszuson mutatott be, s amely túlnyomórészt Latin-Amerikában és Ázsiában bebörtönzött írók neveit tartalmazta. Ugyancsak elfogadták az izraeli PEN javaslatát, amely a bármilyen nyelven történő írás, olvasás és tanítás szabadsága mellett szállt síkra.

Peter Elstob nemzetközi főtítkár benyújtotta a „Börtönben levő írók” bizottságának jelentését. A hivatkozások Chilen kívül elsősorban Dél-Koreára, Indonéziára, Dél-Afrikára, Ghánára és Brazíliára vonatkoztak, csekélyebb hangsúllyal Jugoszláviára és a Szovjetunióra. A szerb delegátus rámutatott, hogy a jelentésben szereplő Mihajlo Mihajlov nem író, s hogy ügyében nem a Nemzetközi PEN, hanem az Amnesty International illetékes. Peter Elstob külön részletesen beszámolt arról, hogyan igyekezett személyesen érintkezésbe lépni Kim Csi-Ha bebörtönzött, baloldali dél-koreai íróval, akit „felforgató tevékenység” címén tartanak fogságban. Csak ügyvédjével tudott beszélni, a koreai amnesztiabizottság képviselőjének pedig átnyújtott 750 dollárt a Nemzetközi PEN rendkívüli segélyalapjából a szóban forgó dél-koreai író ügyének támogatására.

A. den Doolaard holland író, akit a végrehajtó bizottság nemzetközi alelnökké választott, beszámolt a „Rendkívüli Segélyalap” tevékenységéről, de ezúttal sem közölt adatokat arról, hogy kiket részesítettek segélyben az elmúlt időszakban. A magyar küldött kifejtette, összeférhetetlenséget lát abban, hogy den Doolaard újabban mind a „Börtönben levő írók” bizottságának, mind pedig a „Rendkívüli Segélyalap”-nak elnöke. Den Doolaard erre azzal válaszolt, hogy a „Börtönben levő írók” bizottsága elnökségét csak az augusztusban megtartandó londoni kongresszusig vállalta. Ez után a magyar küldött rámutatott, hogy leghelyesebb lenne a „Rendkívüli Segélyalap”-ot teljesen elkülöníteni a Nemzetközi PEN-től, és valamilyen más szervezet hatáskörébe utalni, illetve amennyiben mégis a PEN égisze alatt marad, a végrehajtó bizottság tagjai méltán várhatják el, hogy részletes tájékoztatást kapjanak – akár bizalmas jelleggel – a befolyó összegek eredetéről és hovatartozásáról. Kifejezte azt a kívánságát, hogy a londoni kongresszus végrehajtó bizottsága már megkapja ezt a tájékoztatást. Ugyancsak a magyar küldött javasolta, hogy a londoni végrehajtó bizottság elé részletes terv kerüljön a Mouton holland könyvkiadó gondozásában megjelenő Nemzetközi PEN-könyvsorozatról.

A nemzetközi főtítkár jelentést tett a PEN és az UNESCO kapcsolatáról. Jelentése nyomán felvetődött a kérdés, hogyan kerülhetne a Nemzetközi PEN az UNESCO által támogatott „nem kormányzati jellegű szervezetek” A-kategóriájába. A bolgár küldött rámutatott, hogy ehhez a PEN-nek valóban egyetemes jellegűnek kellene lennie, és figyelemztetett arra is, hogy az A-kategória megpályázása esetén nyilvánvalóan akadályozó momentumként fog felmerülni az emigráns észt és lett központok létezése. Jelentés hangzott el a Heinrich Böll-díjról, amelynek megalapításához a bécsi kongresszus járult hozzá. Az alapítványtevő kívánsága értelmében az első öt évben csakis német nyelvű író kaphat-

ja. A végrehajtó bizottság úgy határozott, hogy ez alatt az idő alatt az NDK, az NSZK és az Osztrák PEN képviselőiből alakul zsűri, amely a díj odaítélése felől intézkedik. A svájci PEN delegátusa javasolta, hogy a zsűribé vegyék be a német nyelvű svájci központ képviselőjét is. A magyar delegátus felhívta a figyelmet arra, hogy szükséges a jövőre nézve a jelölési rendszer kidolgozása, és hogy az öt év elteltével valamennyi PEN központnak meg kell adni a jogot arra, hogy jelöléssel élhessen.

A végrehajtó bizottság kötelezte a közeljövőben megalakuló zsűrit, tegyen javaslatot a díjjal kapcsolatos eljárás módra vonatkozóan a londoni ülésen.

3.

A végrehajtó bizottság megtárgyalta a nemzetközi elnök utódlásának kérdését. V. S. Pritchett elnöki megbízatása a londoni kongresszuson lejár. A nemzetközi titkárság felhívást intézett a központokhoz, hogy tegyék meg javaslatukat az új elnök személyére vonatkozóan. Mindössze egy javaslat érkezett be, az Egyesült Államok PEN-központja részéről: Mario Vargas Llosa perui író javasolja. A holland és a svájci francia nyelvű PEN-központ az elnökválasztás elhalasztását szorgalmazza, azzal az indoklással, hogy a jelölési felhívás későn érkezett meg a centrumokhoz. A magyar delegátus javaslatára a végrehajtó bizottság úgy döntött, hogy a jelölési időt 1976. június 15-ig meghosszabbítja. Amennyiben valamilyen okból a nemzetközi elnökválasztás mégsem válnék lehetővé Londonban, Per Wästberg rövid időtartamra – az 1977. évi első ülésig – ideiglenes elnöki minőségben elvállalja az ügyek vezetését. (De csak abban az esetben, ha Londonban a túlnyomó többség így kívánja.)

A Nemzetközi PEN legközelebbi kongresszusára 1976. augusztus 22-e és 29-e között kerül sor Londonban. 1977-ben az ausztráliai Sydneyben, 1978-ban pedig Stockholmban lesz PEN-kongresszus.

Heves vita támadt az 1977 tavaszára Hamburgba tervezett PEN-konferencia körül, amelyet a „PEN in Exile” kíván megrendezni.

A bécsi kongresszus végrehajtó bizottsága ugyan szótöbbséggel hozzájárult a konferencia megtartásához, az NDK PEN-központja azonban most a hágai ülésen bejelentette, hogy a konferencián nem kíván részt venni, és kérte az ügy újratárgyalását. Az indítványt a magyar PEN delegátusa támogatta. Az NDK küldöttei előadták: semmiféle biztosíték nincs arra nézve, hogy a konferenciát nem fogják provokatív célokra fölhasználni. Ehhez a környezet különösen kedvező feltételeket teremt, hiszen az NSZK-ban igen élénken tevékenykednek különböző békeellenes, revansista erők. Pavel Tigrid – aki időközben megérkezett az ülésre – azzal vádolta az NDK PEN-központot, hogy szembekerül Hel sinki szellemével. (Ennek a szempontnak felvetése az ő részükről derűtséget keltett.) Azt bizonygatta, hogy ők mindenkor az együttműködés hívei voltak, s most is szívesen látják

azokat az írókat, akik a „rab országokból” („unfree countries”) érkeznek. A magyar delegátus rámutatott, hogy pontosan ez az a gondolkodás- és kifejezés mód, amit a PEN-ben kerülni kell, s amit – más előjelek mellett – nem nyújt biztatást a hamburgi konferenciát illetően. Az ülés szünetében tárgyalások indultak a lehetséges megoldásról. A magyar küldött külön is tárgyalt ebben az ügyben Per Wästberggel, aki kijelentette, hogy amennyiben újabb döntésre kerül sor, a svéd PEN-központ tartózkodik a szavazástól. Végül felvetődött annak a kompromisszumnak a gondolata, hogy az 1977. évi tavaszi végrehajtó bizottsági ülést teljesen külön kell választani a kerekasztal-konferenciától. Az NDK küldöttek úgy nyilatkoztak, hogy amennyiben a végrehajtó bizottsági ülés házigazdája az NSZK PEN-központ lenne, és azt időben és helyileg is elkülönítve tartanák a hamburgi kerekasztaltól – amelyen a vendéglátó szerepét a „PEN in Exile” töltené be –, ezt a megoldást el tudnák fogadni. A végrehajtó bizottság a végleges döntést a londoni ülésre halasztotta. (Amiben az is közrejátszott, hogy ennek a kérdésnek a tárgyalásánál az NSZK PEN küldöttei már nem voltak jelen.)

4.

A végrehajtó bizottsági tanácskozásokkal párhuzamosan ülést tartott a fejlesztési bizottság, amelynek az amerikai, holland, svájci, jugoszláv, kanadai és angol PEN mellett a magyar PEN is tagja. A fejlesztési bizottság ülésén a Magyar PEN Club delegátusa elnökölt. A jelenlevők megtárgyalták az új alapszabályok néhány lényeges alapelvét és részletét. (A Nemzetközi PEN üléseinek megfelelő formái; a nemzetközi végrehajtó bizottság, mint a PEN legfőbb fóruma; háromévenként tartandó kongresszusok; a végrehajtó bizottsági ülések nyílt vagy zárt jellege; valamely PEN-központ kizárását felfüggesztésnek kell megelőznie stb.) A nemzetközi főtitkár tájékoztatta a végrehajtó bizottságot a fejlesztési bizottság javaslatairól, amelyek összesítve későbbi időpontban fognak a végrehajtó bizottság elé kerülni. Elfogadták a jugoszláv delegátusnak azt a javaslatát, hogy össze kell gyűjteni a Nemzetközi PEN érvényes határozatait, s ezeket figyelembe kell venni a végleges alapszabályok kidolgozásánál.

5.

A hágai kerekasztal vitatémáját a következőképpen fogalmazták meg: „Változó világ – változó PEN?”. A bevezető referátumok megtartására a következőket kérték föl. A. den Doolaard (Hollandia), Ariel Dorfman (Chile), Stefan Heym (NDK), Kalevi Haikara (Finnország), Lewis Nkosi (Dél-Afrika). A bevezetőket minden esetben vita követte. Den Doolaard expozéjában – bizonyos általános humanista koncepciók mellett – felbukkantak a szocializmusellenesség elemei, noha igyekezett ezt a kapitalizmust bíráló megállapításokkal

ellensúlyozni. Még inkább ez a szerkezeti felépítés volt tapasztalható a fiatal Kalevi Haikara felszólalásában, aki igen részletesen bizonygatta a kapitalizmus tarthatatlanságát, de vég-eredményben negatív konklúzióra jutott a megvalósult szocializmus kapcsán is. Stefan Heym magas írói igénnyel készült előadása végeredményben a neopesszimizmus megnyilatkozásaként volt értékelhető. Alaptételként azt hangsúlyozta, hogy a tudományos-technikai fejlődéssel a gazdasági-politikai struktúrák a világ egyik felében sem képesek lépést tartani. Kritikáját ő is igyekezett egyenlő arányban megosztani kapitalizmus és szocializmus között, noha bizonyos érzelmi hangsúlyokkal emelhet ki a munkásmozgalommal való kapcsolatait. Időnként megidézte a szerinte közről fenyegető világvége kísértetét.

Ariel Dorfman fiatal chilei emigráns író részletesen beszélt Latin-Amerika, s közelebbről Chile közelmúltbeli és jelenlegi helyzetéről. Hivatkozott azokra az eredményekre, amelyeket az Allende-kormány a kultúra területén fölmutatott, s különös nyomatékkal említette az irodalmi művek nagy példányszámú olcsó kiadásait. Kijelentette, hogy az Allende-korszakot „türelem, a kritika szabadsága és sajtószabadság” jellemezte. Ezután részletesen és drámai szavakkal szólt arról a pusztításról és kegyetlenkedésről, amely a junta hatalomátvétele óta tapasztalható hazájában. Elmondta, hogy ő és sokan a maga nemzedékéből nem tagjai a PEN-nek, mert bizonyos fenntartásaik voltak egy olyan szervezettel szemben, amely nem akart hallani a politikáról. Magyarozatként elmondta, hogy az ő országukban mindig az elnyomó uralkodó osztály érdeke volt, hogy az író ne politizáljon. Hangsúlyozta, hogy a Nemzetközi PEN-nek a chilei kérdésben való állásfoglalása mintegy próba jellegével bír, s hozzátette: „Számunkra az elválasztó vonal a fasizmus. Mi a világot két részre osztjuk: egy olyanra, amely a fasizmus nélküli emberiségért harcol, s egy olyanra, amelyben ez a probléma közömbös.” A dél-afrikai Lewis Nkosi, aki már a Chilével kapcsolatos határozat megszavazása után szólalt föl, ezt a határozatot „bölcsek és bátorak” nevezte. Részletesen szólt arról az elnyomásról, amelyben hazájában a túlnyomó többséget képező fekete lakosságnak, a néger és a baloldali fehér íróknak részük van. Kitért az újabb afrikai irodalom legkiemelkedőbb eredményeire. Elmondta, hogy a dél-afrikai PEN-központ nem felel meg hivatásának, semmit nem tesz az üldözött írók érdekében. Felszólította a Nemzetközi PEN-t, hogy zárja ki a dél-afrikai PEN-központot, s ezzel tegye lehetővé, hogy új alapokon olyan PEN-tagozat jöhessen létre Dél-Afrikában, amely magában foglalja a haladó írókat is, s amely támogatja az elnyomás elleni harcot. A magyar delegátus ezzel kapcsolatban ígéretet tett: a magyar PEN oda fog hatni, hogy ez a kérdés a londoni ülés napirendjére kerüljön. (Egyben arra kérte a dél-afrikaikat, juttassanak el részletes dokumentációt a nemzetközi főtítkársághoz.)

A magyar delegátus rámutatott a chilei határozat rendkívüli jelentőségére, s arra a tényre, hogy a fasizmus elleni küzdelem az egyik – noha nem az egyetlen – összekötő kapocs kell, hogy legyen a PEN legkülönbözőbb világnézetű írói között. Vitába szállt azzal a véleménynel – amely az egyik angol delegátus részéről hangzott el –, hogy a fasizmus csak

„szitokszó” lenne, amelyet tetszés szerint lehet használni minden irányban, és a leghatározottabban visszautasította azokat a kísérleteket, amelyek időről-időre felbukkannak a PEN-ben, és amelyek egy kalap alá akarják vonni a fasizmust a kommunizmussal. Rámutatott arra, hogy a szovjet írókhoz való viszony, illetve azoknak a feltételeknek a megteremtése, amelyek lehetővé teszik a szovjet írók belépését a nemzetközi szervezetbe, továbbra is próbaköve a PEN egyetemességének és életképességének. Kifejezte az a meggyőződését, hogy a PEN-t az egyetemesség és a progresszív szemlélet irányában kell átalakítani, ahhoz, hogy tekintélyét növelhesse, és egyáltalán létét fenntarthassa.

6.

A magyar delegáció tagjainak – akik részt vettek mind a végrehajtó bizottság, mind a kerasztal vitáiban –, valamint más szocialista delegátusoknak ezek a megnyilatkozásai igen élénk, rokonszenvező visszhangra találtak. Hágában bekövetkezett, amire számítottunk. A PEN-központok többségét fiatal, progresszív szemléletű írók képviselték, akik a szocialista delegátusokkal összefogva a konzervatívabb beállítottságú írókat is meghátrálásra, sőt, ami ennél több, esetenként egyetértésre tudták kényszeríteni. Maga az a tény, hogy ezen a találkozón képviselve voltak a Pinochet-rezsimmel szemben álló chileiek, az apartheid politikája ellen harcoló dél-afrikaik, s jelen volt a baloldali portugál értelmiség egyik kiemelkedő alakja is – Ernesto de Melo e Castro, az újonnan létesült portugál írószövetség alelnöke –, olyan feltételeket teremtett, amelyek egyedülállóak a PEN történetében. Az újonnan előállott helyzetre előre számítottunk, de még így is meglepett bennünket a hangulat forrósága, s azok a föltárolt lehetőségek, amelyekről néhány évvel ezelőtt még nem is álmodhattunk a PEN-ben. Az új helyzet természetesen nem problémamentes: az általános progresszív baloldali táboron belül számos csoport és egyéni elgondolás van, amely lényeges pontokon eltér a mi koncepcióunktól. De még ezekkel is meg tudjuk találni az érintkezési pontokat.

7.

A hágai rendezvényeket irodalmi felolvasóestek egészítették ki, amelyeken szintén az érintett progresszív szellem volt mérvadó. Az egyik esten fellépett Günter Grass is. Nem titkoltuk holland vendéglátóink előtt, hogy a hágai konferencia hangulatát és eredményességét bizonyára emelte volna, ha ezeken az esteken legalább egy magyar író is fölkérnek szereplésre.

Budapest, 1976. május 21.

Boldizsár Iván
elnök

Kéry László
főtítkár

A Nemzetközi PEN 1976. augusztus 22-től 29-ig Londonban tartotta 41. kongresszusát. A találkozó résztvevőinek létszáma megközelítette az ötszázat, s ebből mintegy négyszázan érkeztek külföldről. A Magyar PEN Clubot Boldizsár Iván, Kéry László és Vas István képviselte. A kongresszus két szinten folyt le: a nemzetközi végrehajtó bizottságban és az irodalmi üléseken. Ez utóbbiak tartalma és színvonala tíz év óta a legjobb volt.

Az új nemzetközi elnök

A nemzetközi végrehajtó bizottság négy ízben ülésezett. Az elnöki tiszte V. S. Pritchett, a leköszönő nemzetközi elnök töltötte be. A tárgysorozat legfontosabb pontja az új nemzetközi elnök megválasztása volt. A New York-i, a kanadai és a magyar PEN-központ javaslatára a végrehajtó bizottság egyhangúan Mario Vargas Llosa perui íróválasztotta a Nemzetközi PEN elnökévé. Vargas Llosa a londoni kongresszuson nem tudott részt venni, de megválasztása után köszönő levelet intézett a végrehajtó bizottsághoz. Ebben rámutatott, hogy megosztott világban élünk, de a PEN olyan intézmény, amely hidat ver a legkülönbözőbb nyelvű, meggyőződésű, nemzetiségű írók között. Másfelől mindig harcol az írókat érő igazságtalanságok, a kultúra ellen elkövetett vétségek ellen a világ minden részében. Az új elnök ígéretet tett rá, hogy a PEN-t ebben a szellemben fogja vezetni, és mindent megtesz a PEN egyetemességének fokozására, új központok létrehozására, elsősorban a latin-amerikai országokban.

A végrehajtó bizottság V. S. Pritchettet, a távozó elnököt ugyancsak egyhangúan nemzetközi alelnökké választotta.

Börtönben levő írók

A New York-i PEN Központ a végrehajtó bizottságban határozati javaslatot nyújtott be, amely a következőképpen hangzott:

Mélyen érintve azoknak az íróknak a helyzetétől, akik eszméik és írásaik miatt vannak börtönben számos országban (egyebek közt: Argentína, Banglades, Bolívia, Brazília, Kambodzsa, Chile, Kuba, Csehszlovákia, Egyiptom, Ghána, Haiti, India, Indonézia, Irán, Malawi, Malajzia, Marokkó, Pakisztán, Paraguay, Peru, Románia,

Szingapúr, Dél-Afrika, Dél-Korea, Szíria, Tajvan, Tanzánia, Tunézia, Uruguay, Szovjetunió és Jugoszlávia) a Nemzetközi PEN a szóban forgó országok kormányához fordul, hogy bocsássa szabadon a bebörtönzött írókat.

A javaslat körül hosszas vita alakult ki, amelynek során a felszólalók egy része megkísérelte levétni a határozatot a napirendről, hivatkozva arra, hogy a javaslatához mellékelt – de annak szövegében nem szereplő – névsorok ellenőrzésre szorulnak, másfelől olyan országokban is vannak írók börtönben, amelyek nem szerepelnek ezen a listán. A javaslat azonban túlnyomó szótöbbséggel határozattá emelkedett. Egy szavazatot adtak le ellene, öt delegátus – köztük a magyar – tartózkodott a szavazástól. Határozottan kiállt a javaslat mellett a görög delegátus és Stephan Hermlin nemzetközi alelnök.

Peter Elstob nemzetközi főtítkár a New York-i PEN kezdeményezésére és egyéb információk alapján beszámolt arról, hogy Kofi Avoonor ghánai író hazájában államellenes összeesküvésben résztvevő személyek rejtegetésével vádolják, s éppen ezekben a napokban állítják bíróság elé. A ghánai hatóságok nem engedték meg, hogy az Amnesty International képviselője jelen legyen a tárgyaláson. Elstob bejelentette, hogy a Nemzetközi PEN emiatt tiltakozását fejezte ki.

A Bukovszkij-ügy

A Francia PEN Központ a következő határozati javaslatot terjesztette elő:

A Nemzetközi PEN a szovjet kormányhoz fordul, hogy bocsássa szabadon Vlagyimir Bukovszkijt, aki rossz egészségi állapotban van.

A vita során Peter Elstob nemzetközi főtítkár rámutatott, hogy két elintézési lehetőség kínálkozik: 1. a francia javaslatnak megfelelő felhívás a szovjet kormányhoz, amely sajtópublicitással jár együtt, 2. publicitás nélküli segítségkérés, illetve a kongresszuson jelenlévő szovjet megfigyelő delegáció közbenjárásának kérése. Elstob nem titkolta, hogy a második megoldás felé hajlik, mert ez felel meg a kölcsönös bizalmon alapuló kapcsolatnak, s így nem kerülne sor semmiféle „revolverezésre”. Stephen Spender, az Angol PEN Club elnöke azt javasolta, hogy az egyes PEN-centrumok, illetve PEN-tagok, amennyiben szükségesnek látják, egyénileg juttassák el kérésüket a szovjet hatóságokhoz. A holland delegátus azt a megoldást vetette föl, hogy a Francia PEN közvetlenül forduljon a Szovjet Írószövetséghez. Az osztrák küldött javasolta a kérdés megtárgyalásának elhalasztását a következő ülésig. A magyar delegátusok megkísérelték rábírni a francia küldöttet a határozati javaslat visszavonására, s azt ajánlották, hogy a végrehajtó bizottság bízza a megoldást Peter Elstob nemzetközi főtítkárra. Erre mind a ketten vállalkoztak volna, a javaslat végül

³¹¹ G.m. Boldizsár Iván elnök és Kéry László főtítkár aut.

mégis szavazásra került, s a nagy többség elfogadta. A magyar, a bolgár és az NDK delegátus tartózkodott a szavazástól.

A hamburgi konferencia kérdése

A nemzetközi végrehajtó bizottság újra foglalkozott annak a konferenciának az ügyével, amelyet 1977 májusában kívánnak tartani Hamburgban a „PEN in Exile” rendezésében. A konferencia végrehajtó bizottsági ülésből és irodalmi kerekasztal-vitából állana, s a múlt év novemberi bécsi kongresszus végrehajtó bizottsága szótöbbséggel – tiltakozásunk ellenére – a megtartás mellett szavazott. A londoni vitában az NSZK PEN-központ képviselője bejelentette, hogy nem vesznek részt a hamburgi találkozón, mivel elvi kifogásuk van az ellen, hogy egy emigráns PEN-központ olyan országban tartson nemzetközi PEN-konferenciát, amelynek van nemzeti PEN-központja. Ezért a hamburgi konferencia idején (!) az NSZK PEN Club Heidelbergben fog ülésezni, és szívesen vendégül látja a Nemzetközi PEN végrehajtó bizottságát. Ezt a javaslatot a holland PEN küldötte támogatta. Az NDK, a bolgár és a görög PEN képviselői kijelentették, hogy nem vesznek részt a hamburgi konferencián. A magyar küldött szintén a konferencia ellen szólt föl, de a részvétel kérdését függőben hagyta. A hamburgi konferencia ellenzői rámutattak, hogy a „PEN in Exile” jelenlegi összetétele teljesen egyoldalú, más szóval szovjetellenes, szocializmusellenes jellegű. Ennek a PEN-központnak sokkal átfogóbbnak kellene lennie ahhoz, hogy nemzetközi konferenciát rendezhessen. A vitát szavazás zárta le, amelynek eredményeképp 19 delegátus a konferencia megtartása mellett foglalt állást, 8-an ellene szavaztak, 14 központ pedig tartózkodott a szavazástól. Többen rámutattak arra, hogy ez a szavazási eredmény, noha formailag lehetővé teszi a hamburgi konferencia megtartását, már eleve megkérdőjelezi annak eredményességét, hiszen a tartózkodók aligha vesznek részt rajta. A negatív szavazatok a következő PEN-központok küldötteitől származtak: magyar, NDK, bolgár, szerb-macedón, görög, holland, NSZK, svéd. A tartózkodók a következők voltak: flamand nyelvű belga, brazil, dán, angol, finn, francia, izraeli, skót, dél-afrikai, New York-i, Los Angeles-i, horvát-szlovén, új-zélandi és még egy centrum.

A jugoszláv központok szavazati joga

A jugoszláv PEN-központok határozati javaslatot terjesztettek be abból a célból, hogy a jelenlegi kettő helyett négy szavazatuk legyen a nemzetközi végrehajtó bizottságban. Rámutattak, hogy Jugoszláviában ténylegesen négy PEN-központ működik (szerb, horvát, szlovén, macedón), s mindegyik önálló, élénk tevékenységet fejt ki. A közös szavazás gyakorlása nemegyszer problémát okoz nekik. A magyar delegátus határozottan támogatta a jugoszlávok kérését, rámutatva arra a valóban figyelemreméltó aktivitásra (például a nemzetközi irodalmi rendezvények nagy számára), amely a jugoszláv centrumokat jellemzi. A vitában Mikes György, a „PEN in Exile” soros elnöke felvetette az erdélyi ma-

gyar írók külön PEN-centrumának kérdését. A jugoszláv javaslat végül nem került szavazásra, mert a végrehajtó bizottság úgy döntött, hogy a kérdés vizsgálata a fejlesztési bizottság hatáskörébe tartozik, s csak annak állásfoglalása után tér vissza a végrehajtó bizottság erre a kérdésre. Az ülés után folytatott magánbeszélgetésekből világossá vált, hogy nem egy nyugati delegátus negatív, vagy legalábbis tétova magatartását az okozta, hogy fölmerült bennük a kérdés: mi történik, ha a szovjet írók csatlakoznak a PEN-hez, hány szavazattal fognak rendelkezni.

A chilei PEN

A chilei PEN részéről tiltakozás érkezett a Nemzetközi PEN vezetőségéhez, amiatt, hogy a chilei PEN-centrum nemzetközi tagsági jogait a hágai nemzetközi végrehajtó bizottság ülésén felfüggesztették. A londoni ülés résztvevői leszögezték, hogy a hágai döntés továbbra is érvényben marad.

Új központok

A végrehajtó bizottság fölvette a Nemzetközi PEN közösségébe az izlandi központot. Peter Elstob beszámolt a luxemburgiak PEN-alapítási kísérletéről. A kísérletek egyelőre azon futottak zátonyra, hogy Luxemburgban két ellenséges írói csoport áll egymással szemben. Elstob jelentést tett arról is, hogy beszélgetést folytatott Csehszlovákia londoni nagykövetségének kulturális attaséjával, aki közölte vele, hogy a szlovák írók PEN-központ-alakítása Pozsonyban küszöbön áll. Remény van arra is, hogy a prágai központ újra megkezdje működését. Elstob ezt a hírt biztatónak nevezte, de egyben „bizonytalan” jellegűnek minősítette.

A dél-afrikai PEN

A végrehajtó bizottság meghallgatta a dél-afrikai küldött jelentését a fokvárosi központ helyzetéről. Erre azért került sor, mert a hágai ülésen Lewis Nkosi emigrációban élő dél-afrikai fekete író, aki nem tagja a PEN-nek, azzal a kéréssel fordult a Nemzetközi PEN vezetőségéhez, hogy zárja ki a dél-afrikai PEN-központot, mivel az faji diszkriminációt alkalmaz, illetve nem harcol a fajüldözés ellen kellő eréllyel. A dél-afrikai PEN küldötte rámutatott, hogy az országban korábban két központ volt, a fokvárosi mellett még a johannesburgi is működött. Fekete tagjai csak ez utóbbinak voltak, de ez megszüntette működését. A fokvárosi központnak jelenleg egyetlen néger író sem tagja, viszont ez a PEN-központ rendszeresen fellép a kormányzat írókat sújtó intézkedéseivel szemben, olyankor is, amikor fekete bőrű írókról van szó. A részletes beszámoló eléggé világossá tette, hogy sem kizárásra, sem felfüggesztésre nincs alap. Az is kiderült azonban, hogy a fokvárosi PEN-központ összetételében egyoldalú (nem zárkoznak el a fekete írók felvétele elől, azok viszont nem kérik felvételüket ebbe a PEN-központba). A magyar, a svéd és a hol-

land delegátus hangsúlyozta annak szükségét, hogy a fokvárosi PEN Club átfogóbbá váljék, illetve, hogy a johannesburgi PEN-központ újra megkezdje működését. A magyar küldött rámutatott, hogy a Nemzetközi PEN-nek ezt a kérdést napirenden kell tartania, és legközelebbi ülésén vissza kell térnie rá.

Legközelebbi kongresszusok, konferenciák

A végrehajtó bizottság úgy döntött, hogy 42. kongresszusát 1977 decemberében Sydney-ben (Ausztrália) tartja. Ha ez a kongresszus valamilyen okból mégsem jöhetne létre, akkor 1977 őszén Brazíliában lesz kongresszus. A Nemzetközi PEN végrehajtó bizottsága 1978 májusában, Stockholmban fog ülésezni.

Kapcsolat az UNESCO-val

A végrehajtó bizottság ülésén részt vett és felszólalt Jean Blokh, az UNESCO osztályvezetője, a megnyitó ülésen pedig Jacques Rigaud, az UNESCO főigazgató-helyettese. Peter Elstob bejelentette, hogy 1976 szeptemberében Prágában, novemberben pedig Nairobiban fog részt venni egy-egy UNESCO-konferencián.

A plénum ülései

A kongresszus plénumát két alkalommal hívták össze: az ünnepélyes megnyitóra, illetve a záróülésre. A megnyitó ülés szónokául Arthur Koestlert kérték fel. Ez ellen az NDK PEN-központ levélben már előzetesen tiltakozott a nemzetközi főtitkárnál, rámutatva, hogy Koestler alakjához és írói munkásságához nagyon erős kommunistaellenes asszociációk tapadnak, amelyek alkalmasak arra, hogy téves kép kialakulását segítsék elő a Nemzetközi PEN-ről. Az NDK PEN tiltakozását Peter Elstob átadta a sajtónak, s annak lényege meg is jelent, még mielőtt a végrehajtó bizottságon az NDK nyilatkozat elhangzott volna, illetve Koestler megtartotta volna a megnyitó ünnepség előadását.

Koestler egyébként előadásában ügvelt arra, hogy politikai kérdéseket ne érintsen, s a humán kultúra és a természettudomány kapcsolatáról beszélt. A megnyitó ülés felkért szónokai között volt A. den Doolaard holland író, a Nemzetközi PEN alelnöke is. Den Doolaard arra használta föl ezt az alkalmat, hogy emlékeztesse Koestlert – meg az egybeült kongresszusi közönséget – Koestler militáns antikommunista múltjára. A megnyilvánulás bizonyos körökben tetszést, a jelenlevők többségében azonban visszatetszést keltett, ami abban is kifejezésre jutott, hogy az elnöklő V. S. Pritchett zárószavávan den Doolaardnak nem mondott köszönetet. (Den Doolaardot egyébként a Holland PEN vezetőségéből nemrég kibuktatták.)

Az angol vendéglátók

Ha együttesen tesszük mérlegre Pritchett, Spender és Elstob kongresszusi magatartását, azt kell mondanunk, hogy következetesen igyekeztek a zavaró mozzanatok kiküszöbölésére, a nyugodt légkör kialakítására. Pritchettnak minden alkalommal megmutatkozott emberséges, szerény és derűs egyénisége. Spender az egyik végrehajtó bizottsági ülésen külön kitért arra a kérdésre, hogy amennyiben a PEN a különböző világrendszerekből jövő írók együttműködését fönnt akarja tartani, ügyelnie kell bizonyos alapvető játékszabályokra. A záróülésen azt jelölte meg a legfontosabb feladatnak, hogy a PEN minél több író vonjon be munkájába, és hogy figyelmét az irodalmi témák megvitatására irányítsa. Megjegyezte azonban, hogy az irodalmi kérdésekben nemcsak esztétikai, hanem társadalmi megközelítése is jogosult és szükséges. Javasolta, hogy a PEN egyik legközelebbi konferenstál-konferenciáján vitassa meg a környezetszennyeződés, a természetpusztítás égető kérdését.

Peter Elstob a végrehajtó bizottság ülésein és azokon kívül is számos tanújelét adta annak, hogy segítségünkre van a provokációk elhárításában, a problémák korrekt megközelítésében.

Szocialistaellenes erők

Az ellenünk felsorakozók ezúttal is elsősorban a „PEN in Exile” soraiban váltak láthatóvá, s közülük főképp Gabriel Laub NSZK-ban élő csehszlovák emigráns bizonyult a legaktívabbnak. Pavel Tigrid, aki ezen az ülésen nem volt hivatalos delegátus, csekélyebb szerepet játszott – legalábbis az előtérben –, Mikes György pedig, aki Laub mellett az emigráns centrum másik hivatalos delegátusa volt, félreérthetetlenül békülékeny hangot használt.

A Bukovszkijjal kapcsolatos határozati javaslat mögött végeredményben Pierre Emmanuel húzódozott meg, aki ugyan nem volt jelen a londoni kongresszuson, de oly értelmű direktívát adott a francia delegátusoknak, hogy ragaszkodjanak ennek a határozatnak a keresztviteléhez. Itt kell megemlítenünk, hogy az egyik végrehajtó bizottsági ülésen megjelent egy Fainberg nevű szovjet emigráns, aki a Bukovszkij-üggyel kapcsolatos memorandumát kívánta felolvasni. Peter Elstob azonban nem engedte szóhoz jutni, s miután megállapította, hogy Fainberg nem tagja sem a végrehajtó bizottságnak, sem a PEN-nek, kiutasította a teremből.

Ez az incidens bekerült a sajtóba, egyes lapokba azzal az éllel: íme, egy szovjet emigránst kiutasítanak a PEN üléséről, a hivatalos szovjet megfigyelő delegációt viszont tárt karokkal fogadják.

Bizonyos szocialista-ellenes elemek gondoskodtak arról, hogy a Bukovszkij-üggyel kapcsolatban egy részletes memorandum kerüljön a szovjet kormányhoz, amelyet több neves író – köztük [a] PEN-ben szereplő írók is – aláírtak, és amely még a PEN végrehajtó

bizottsági ülése előtt bekerült a sajtóba. De ennél is ravaszabb fogás volt, hogy a Nemzetközi PEN üléseivel egy időben, ugyanabban a Penta Szállóban, ahol a végrehajtó bizottság ülésezett, sajtókonferenciát hívtak össze, szintén a Bukovszkij-ügyben. Ezen a sajtókonferencián Stephen Spender is megjelent, de később szükségesnek látta kijelenteni a végrehajtó bizottság ülésén, hogy a sajtókonferencián nem PEN-elnöki minőségében, hanem magánemberként vett részt. Ennek a sajtókonferenciának az ügyét, amint tudomást szereztünk róla, szóvá tettük Peter Elstobnál. Elstob kijelentette, hogy az egészről nem tud semmit, és rosszállását fejezi ki a konferencia időzítése, illetve helyének megválasztása miatt. Egy későbbi beszélgetés során – amelyet a magyar delegátus a kongresszus után folytatott Peter Elstobbal – a főtákar annak a gyanújának adott hangot, hogy a sajtókonferenciát Pavel Tigrid szervezte. Mindenesetre világossá vált, hogy azok az erők, amelyek Emmanuel, Tigrid és mások mögött állnak, ez alkalommal a Bukovszkij-ügy maximális kiaknázására adtak utasítást.

Másik ilyen feltűnő időbeli egybeesés volt a Penguin Könyvkiadó által felajánlott „Orwell-díj” odaítélése [Ludvík] Vaculík oppozícióban lévő cseh írónak. (Távollétében.) Ez is a PEN-en kívül történt, de nyilvánvaló volt a szándék, hogy a kongresszus nyújtotta publicitást kamatoztassák.

Egyik-másik újságban feltűnő hír lett abból is, hogy a kongresszuson nem jelent meg lengyel delegáció. Az újságközlések szerint azért, mert a lengyel hatóságok megtagadták a kiutazási engedélyt Władysław Bartoszewskitől, a lengyel PEN főtákarától, s ezért a többiek is távol maradtak.

A szovjet megfigyelők

Általában pozitív hatása volt annak, hogy a londoni kongresszuson háromtagú szovjet delegáció vett részt, Nyikolaj Fedorenkónak, a Szovjet Írószövetség külügyi titkárnak vezetésével. (A delegáció tagjai: Mikhael Kolesznyikov, Viktor Ramzesz.) Fedorenko több ízben is felszólalt az irodalmi vitán, és komoly sikert aratott. Alkalma nyílt tárgyalásokat folytatni V. S. Pritchettel, Peter Elstobbal és másokkal. Elstob a záróülésen örömét fejezte ki a szovjet megfigyelő-delegáció részvétele miatt, de bizonyos sajtóhírekkel szemben szükségesnek tartotta cáfolni, hogy a szovjet írók – különösen pedig, hogy a „Szovjetunió” – felvételét kérte volna a Nemzetközi PEN-be. Hozzátette, hogy amennyiben szovjet részről PEN-központ alakításáról érkezne bejelentés, ezt a Nemzetközi PEN a legkedvezőbben ítélné meg. Ebbe az összefüggésbe tartozik, hogy a dán PEN Club elnöke jelentést tett a nemzetközi végrehajtó bizottságnak a dán PEN és a szovjet írók együttműködéséről. (Nemrég a szovjet–balti államok írói Dániában jártak az ottani PEN Club meghívására, ezt követően a Szovjet Írószövetségtől meghívás érkezett a dán PEN Clubhoz a látogatás viszonzására.)

A londoni magyar nagykövetség fogadása

A kongresszus ideje alatt, augusztus 27-én Dr. Simonyi Ernő, a londoni magyar nagykövetség ügyvivője és Ábri Lászlóné kulturális tanácsos ebéden látta vendégül a kongresszus résztvevőinek mintegy huszonöt főnyi csoportját. A vendégek között ott volt Fedorenko, Stephan Hermlin, V. S. Pritchett, Stephen Spender, Peter Elstob, Vercors, továbbá a bolgár, a dán, a skót, a holland, a jugoszláv és a belga PEN képviselői. Az összejövetel igen jól sikerült, mert alkalmat nyújtott arra, hogy a résztvevők szűkebb körben eszmecserét folytassanak, s hogy a szocialista országok írói megfelelő környezetben találkozhassanak azokkal a nyugati kollégáikkal, akik a kongresszuson őszinte készséget mutattak a kooperációra. A meghívottak nevében Fedorenko mondott nyilvános köszönetet.

Az irodalmi vita

A kongresszus irodalmi vitája „A képzelet igazsága” címet viselte. Külön ülést szenteltek a költészet, a regény, a dráma, illetve a film, rádió és televízió kérdéseinek. A magyar irodalom és a magyar PEN elismerését kell látnunk abban, hogy a költészetéről folytatott vitán Vas István a felkért előadók között szerepelt, a film, rádió és televízió vitáján pedig Boldizsár Iván elnökölt. A viták általában jól voltak megszervezve, a felkért hozzászólók között számos kitűnő író akadt, elsősorban Angliából, az Egyesült Államokból és Franciaországból. (Például John Betjamen, Iris Murdoch, Tom Stoppard, Robert Lowell, Susan Sontag és Vercors.)

Egyéb rendezvények

A kongresszus egyéb rendezvényei általában sikeresek, magas szintűek voltak. A kormány képviseletében Lord Donaldson művészetügyi miniszter fogadta a kongresszus résztvevőit a White Hallban. Fogadást adott a londoni polgármester, a nagy-londoni tanács elnöke, a British Museum igazgatója is. A kongresszus résztvevői megtekintették az újonnan elkészült Nemzeti Színház és a Royal Shakespeare Company egy-egy előadását. Ez utóbbi helyen Shaw *Az ördög cimborája* című darabját mutatták be, kitűnő előadásban, a Nemzeti Színházban pedig Howard Brenton fiatal angol szerző *Weapons of Happiness* című drámáját, amely nagy szenvedéllyel foglal állást a személyi kultusz koncepciók perei ellen, s egyben egy meglehetősen naívvul elképzelt kommunizmus eszméje mellett. Angol viszonyok között a darab tulajdonképpen baloldali tendenciájának számít.

Összegzés

A Nemzetközi PEN londoni kongresszusának mérlege végső soron pozitívan vonható meg. Kétségtelen, hogy jelen vannak még a PEN-ben a szocializmussal nyíltan és aktívan szembehelyezkedő erők, ezek azonban meglehetősen elszigeteltek, és csaknem teljesen a „PEN in Exile” csoportra korlátozódnak. Jelen voltak Tajvan és Dél-Korea küldöttei is,

akik szavazáskor az emigránsokhoz csatlakoztak. Érdekes volt viszont az izraeli PEN megatartása, amelyben a számunkra kedvező változást már Hágában észlelhettük, és Londonban – például a hamburgi konferenciával kapcsolatos tartózkodó szavazat révén – újra tapasztalhattuk. Másfelől föl kellett figyelnünk arra, hogy Indiát olyan személyek képviselték hivatalos delegátusként (Minoo Masani és Sudhir Nandi), akik szemben állnak a kormányzattal, és akik a végrehajtó bizottsági ülésen arról beszéltek, hogy hazájukban megnyirbálták a gondolat szabadságot szigorú cenzúrát alkalmaznak stb.

A Magyar PEN delegátusai ez alkalommal is sikeresen működtek együtt a bolgár, az NDK és a jugoszláv küldöttekkel. (A román küldött késve érkezett és passzívan viselkedett.) Igen jó kooperációt sikerült kialakítanunk a holland, a dán, a finn, a svéd és az NSZK küldöttekkel, és a New York-i küldöttség egyes tagjaival (például Muriel Rukeyser költőnővel, az Amerikai PEN volt elnökével). Az ülések vitáiban és harcaiban, csakúgy, mint az üléseken kívül, meggyőződhattunk arról, hogy ezekben a PEN Clubokban haladó, hozzánk nemegyszer egészen közelálló írók jutottak vezető szerephez. S ha az együttműködés egyik-másikkal nem is mindig problémamentes, jelenlétük a Nemzetközi PEN fórumain feltétlenül a mi pozíciónkat erősíti.

Budapest, 1976. szeptember 14.

Boldizsár Iván
elnök

Kéry László
főtitkár

136

Jelentés

a Nemzetközi PEN stockholmi kongresszusáról

1978. május 21–26.

(1978. május 31.)³¹²

A Nemzetközi PEN 1978. május 21-e és 26-a között tartotta Stockholmban 43. kongresszusát. A nemzetközi végrehajtó bizottság május 21-én, 22-én és 25-én ülésezett.

A kongresszuson több mint negyven PEN-központ delegátusai vettek részt a világ minden tájáról. A Magyar PEN Clubot Boldizsár Iván, Karinthy Ferenc, Kéry László, Nagy Péter és Vas István képviselte. A végrehajtó bizottság ülésein Boldizsár Iván és Kéry László vett részt. Más szocialista országokból a bolgár, az NDK, a lengyel és a jugoszláv PEN-központok küldték el delegátusait. Szorosabb együttműködést ezúttal is a bolgárokkal és az NDK küldöttekkel sikerült kialakítanunk, de szívélyes volt a viszonyunk a jugoszlávokkal is. A lengyel küldöttek passzívan viselkedtek.

Határozatok

A magyar, a bolgár és az NDK PEN előre összehangolt terve alapján a végrehajtó bizottság napirendjén nagy súllyal szerepeltek ennek a három PEN-központnak a javaslatai. A magyar PEN határozati javaslatában arra szólította fel a nemzetközi írószervezetet, hogy szenteljen fokozottabb figyelmet a kevésbé ismert nyelvek irodalmainak, illetve ezek világnyelvekre és más, kisebb nyelvekre történő fordításának, valamint hatékonyabb terjesztésének. Ebből a célból jelöljön ki különbizottságot, amely kidolgozza a konkrét programot. A javaslat az UNESCO-val való szorosabb együttműködést sürget, és kívánatosnak mondja ki fordítói díjak odaítélését.

A magyar PEN kezdeményezése a nemzetközi végrehajtó bizottság ülésén igen meleg fogadtatásra talált. Mellette szólalt föl a svéd, a flamand, a svájci, a görög, a szlovén, a katalán, a francia, az amerikai és a Sydney-i küldött. A javaslat egyhangú határozattá emelkedett. Határozatba ment az is, hogy a kevésbé ismert nyelvek irodalmaival foglalkozó bizottság ez év októberében a barcelonai konferencián tartja első ülését, és a barcelonai konferencia irodalmi kerekasztal-vitájának témájául is ezt a kérdést tűzték ki. A vitaanyag kidolgozására a magyar PEN-t kérték fel. A szlovén delegátus felajánlotta, hogy a bizottság második ülésére és a kérdés további megvitatására 1979 májusában Bledben kerüljön sor.

Ugyancsak egyhangú határozattá emelkedett – két tartózkodással – az a közös bolgár–magyar javaslat, amely hosszabb távú konstruktív világirodalmi program kidolgozását

³¹² G. m. Boldizsár Iván elnök és Kéry László főtitkár aut.

ajánlja a Nemzetközi PEN-nek. A program kidolgozásával megbízott különbizottság a kisebb nyelvek irodalmaival foglalkozó bizottsággal közösen tartja üléseit. (Más szóval: a két határozatban lefektetett feladatokkal közös bizottság foglalkozik.)

Egyhangúan fogadta el a végrehajtó bizottság a bolgár PEN-központnak azt a javaslatát, hogy az 1979-i gyermekév során a Nemzetközi PEN szenteljen különös figyelmet a gyermekirodalomnak, szervezzen kiállításokat, segítse elő megfelelő kiadványok létrejöttét stb.

Az NDK PEN Központ, hivatkozva a Nemzetközi PEN-nek egy 1931. évi határozatára, javaslatot nyújtott be, hogy a Nemzetközi PEN emelje fel szavát a nukleáris fegyverek és általában a fegyverkezési verseny ellen, s támogassa a leszerelési egyezményeket. A javaslatot a végrehajtó bizottság – két tartózkodás mellett – egyhangúan elfogadta.

A szocialista PEN-központok által benyújtott javaslatok után az Egyesült Államok PEN-központjának három határozati javaslatát vitatták meg a delegátusok. Az amerikaiak elsősorban azt javasolták, hogy a Nemzetközi PEN évenként egy vagy több alkalommal szavazzon meg elismerést olyan PEN-en kívül álló személyeknek – köztük államférfiaknak, emberbarátoknak, művészeknek, nevelőknek, tanároknak, tudósoknak és más értelmiségieknek –, akik hatékonyan segítették elő a szólásszabadság ügyét. A magyar küldött a javaslat visszavonására szólította fel a New York-i PEN-központot, rámutatva, hogy ez a határozat elmélyítheti a PEN-ben amúgy is meglévő feszültséget, azon kívül kényelmetlen helyzetbe hozná azokat a személyiségeket, akiknek kitüntetését a végrehajtó bizottság esetleg leszavazná. Más küldöttek is kifejezték aggodalmukat, Peter Elstob nemzetközi főtitkár pedig az eljárási – jelölési, szavazási stb. – nehézségekre mutatott rá. A New York-i javaslat végül mégis határozattá emelkedett: 18 küldött szavazott mellette, 12 ellene, 11-en pedig tartózkodtak a szavazástól. (A magyar küldött a javaslat ellen szavazott.)

A New York-i PEN Központ második javaslata értelmében a Nemzetközi PEN felhívással fordul valamennyi kormányhoz, hogy engedjék szabadon azokat az írókat, akik az amerikai PEN listáján, mint bebörtönzött írók szerepelnek. Ezen kívül valamennyi PEN-központ fokozza tevékenységét a szólásszabadság elfojtása ellen, ahogyan azt a PEN alapokmánya előírja. A vitában többen – legnagyobb hangsúllyal a bolgárok – rámutattak, hogy a határozat olyan névjegyzéken alapul, amelyet a végrehajtó bizottság tagjai nem ismernek. A szavazás a következőképpen alakult: 25-en szavaztak a javaslat mellett, 7-en ellene, 4-en pedig tartózkodtak a szavazástól. (A magyar delegátus tartózkodott.)

A New York-i PEN harmadik határozati javaslata felhívást tartalmaz az iráni kormányhoz, hogy engedjék szabadon azt a huszonhét író, akit jelenleg börtönben tartanak. A javaslatot a végrehajtó bizottság – egy tartózkodással – egyhangúlag határozattá emelte.

Problémák, ellentétek

A stockholmi végrehajtó bizottság megtárgyalta azt a levelet, amelyet az NDK PEN Központ vezetői Mario Vargas Llosa nemzetközi elnökhöz és Peter Elstob nemzetközi főtitkárhoz intéztek. A levél megállapítja, hogy a Nemzetközi PEN-ben az utóbbi időben megerősödött a szovjetellenes, szocializmusellenes áramlat. Különösen világossá vált ez az 1977. évi hamburgi konferencián és a sydney-i kongresszuson. Pierre Emmanuel nemzetközi alelnök és mások a PEN-ben meg nem engedhető módon nyilatkoztak a Szovjetunió állami és társadalmi rendszeréről, s az alapszabályokat megsértve különbséget tettek „független” és „hivatalos” írók között. Megnyilatkozásaik a hidegháború kísértetét idézték föl. A levél felhívta a figyelmet az ellentétek kiélezésének veszélyére, valamint annak szükségére, hogy a PEN-nek konstruktív szellemben, az egyes államok politikájába való beavatkozás nélkül kell programját megvalósítani. A vita során Heinz Kamnitzer, az NDK PEN elnöke kifejtette, hogy a Nemzetközi PEN-ben a politikai semlegesség elvének kell érvényesülnie, és egyenlő mértékben kell megvalósítani a PEN-alapokmány valamennyi előírását. Ha a PEN társadalmi és politikai rendszerekről kezd vitatkozni, elveszti létjogát, sőt pusztá léte is kérdésessé válik.

Mario Vargas Llosa nemzetközi elnök hangsúlyozta, hogy kívánatosnak tartja PEN-központ alakítását a Szovjetunióban. Azzal nem ért egyet, hogy a PEN-ből ki kell zárni a politikát: a politikai vonatkozások elválaszthatatlanok az irodalomtól. A statútumok annyit írnak elő, hogy nem szabad alárendelni az irodalmat a politikai szempontoknak. Szerinte a PEN nem vádolható politikai elfogultsággal, mert nemcsak a Szovjetunió belső viszonyaival foglalkozott, hanem például Chile helyzetével is.

A magyar delegátus egyetértett azzal, hogy a világnézeti és általános politikai kérdések nem zárhatók ki a PEN-ből, de követelményként állította föl, hogy a PEN döntései konstruktív, progresszív jellegűek legyenek. Leszögezte, hogy azok a megállapítások, amelyeket Pierre Emmanuel és mások tettek a szovjet viszonyokkal kapcsolatban, megengedhetetlenek és precedens nélkül valók: korábban soha nem fordult elő, hogy olyan ország belső viszonyaival foglalkoztak volna, amelyben nincs PEN Club, és amely nem is jelentette be PEN-központ alakításának szándékát. De az egyes országok belső ügyeibe való beavatkozás még az olyan esetben sem engedhető meg, ha az illető országban van PEN-központ. A chilei helyzet egészen más. Egyfelől ott a chilei PEN vezetői lojalitásukat fejezték ki a Pinochet-rezsim iránt, s ezzel megsértették a PEN-nek azt az alapelvét, hogy tartózkodni kell az állami és pártpolitikától. Másfelől a határt meg kell húznunk valahol. A magyar PEN hajlandó széles alapokon nyugvó, konstruktív együttműködésre a legkülönbözőbb világnézetű írókkal, de nem hajlandó engedményt tenni a fasizmusnak. A Nemzetközi PEN-nek tudomásul kell vennie, hogy néhány közös elv mellett – amely[ek] az alapokmányban van[nak] lefektetve – tagjai különféle, sokszor egymástól nagyon eltérő nézeteket vallhatnak. Tudomásul kell venni, hogy szocialista, humanista

világnézetű írók is vannak a Nemzetközi PEN-ben, akik természetesen éppúgy ragaszkodnak legmélyebb meggyőződésükhöz, mint a más világnézethez tartozók. A PEN-nek csak úgy van értelme és jövője, ha ezeket a lényeges különbségeket mindenki tudomásul veszi és hajlandó a közös célok megvalósításáért dolgozni.

A végrehajtó bizottsági ülés napirendjén szerepelt a „Writers in Exile” (Száműzetésben élő írók) elnevezésű PEN-központ helyzetének megvitatása. A téma napirendre tűzését a Magyar PEN Club javaslatára a holland PEN-központ szorgalmazta. A hollandi delegátus kifejtette, hogy a külföldön élő, emigráns íróknak ma már leghelyesebb lenne az illető ország PEN-központjába felvételüket kérniök. Bírálta a „Writers in Exile” központot rendkívül egyoldalú beállítottsága miatt. A magyar delegátus arra mutatott rá, hogy a „Writers in Exile” elnevezésű központ és más emigráns csoportok politikai fórumként, propagandacélokra igyekeznek fölhasználni a Nemzetközi PEN-t. A vita végül azzal a konklúzióval zárult, hogy a „Writers in Exile” továbbra is a Nemzetközi PEN központja marad. Az emigránsok és más nyugati delegátusok természetesen igyekeztek visszautasítani a bíráló megállapításokat, a kérdés napirendre tűzése a mi szempontunkból mégsem volt teljesen fölösleges: alkalmat nyújtott arra, hogy a Nemzetközi PEN-ben levő emigráns csoportok magatartásának retrográd egyoldalúságáról, irodalmi súlyuk hiányáról, a PEN munkáját zavaró tevékenységéről és megnyilatkozásaikról beszéljünk.

A végrehajtó bizottság meghallgatta és megvitatta Michael Scamellnek, a bebörtönzött írókkal foglalkozó bizottság elnökének jelentését, és úgy döntött, hogy egyes börtönben levő írók kiszabadítása érdekében táviratban fordul az indonéz, a ghánai és a paraguay-i kormányhoz. Javaslata hangzott el arra vonatkozóan, hogy a Nemzetközi PEN küldjön megfigyelőt Alekszandr Ginzburg szovjet író közeljövőben várható tárgyalására.³¹³ A magyar delegátus ez ellen tiltakozott, hangsúlyozva, mennyire barátságtalan és visszaszólás gesztus ez, miután a sydney-i kongresszuson többen azt bizonygatták, hogy a Szovjetunióban nincsenek meg egy PEN-központ megalakításának feltételei. A javaslatot ezután nagy többséggel elfogadták. Két delegátus nemmel szavazott, kettő pedig tartózkodott a szavazástól. (A magyar delegátus tartózkodott.)

A végrehajtó bizottsági ülés elején az elnökség részéről javaslat hangzott el arra nézve, hogy két személyt távollétében válasszanak díszvendéggé: Pavel Kohout csehszlovák és Ngugi wa Thiong'o kenyai író. A javaslat védelmezői arra hivatkoztak, hogy már Sydneyben is történt hasonló díszvendég-választás, és akkor elhatározták, hogy ezt a gyakorlatot folytatják, lehetőleg ügyelve arra, hogy a kitüntetett írók különböző társadalmi rendszerű országokhoz tartozzanak. A bolgár és az NDK delegátus tiltakozott az újítás ellen, amelynek semmiféle megalapozása nincs a nemzetközi szabályokban. A magyar delegátus rámutatott, hogy a kérdés körül kialakult csaknem egyórás vita karikatúrája mindannak, ami

a Nemzetközi PEN-ben manapság végbemegy. A vita nyilvánvalóan politikai kérdés körül folyik, az „újítás” elfogadása pedig csakis azzal az eredménnyel járhat, hogy a PEN-ben növekedni fog a feszültség. Ilyesmire egyetlen más nemzetközi kulturális szervezetben sem lehet példát találni.

Az ülésen elhangzott a nemzetközi főtítkárnak egy bejelentése, amely szerint a stockholmi kerekasztal felkért hozzászólói között szerepel három szovjet író: [Jevgenyij] Jevtusenko, [Andrej] Voznyeszenszkij és [Jurij] Trifonov, akik azonban táviratban közölték, hogy „rajtuk kívül álló okokból” nem vehetnek részt a kongresszuson. Felolvasták ezen kívül Vaclav Havel levelét, amelyben a cseh író támogatást kér a PEN-től három bebörtönzött fiatalember részére, akik cseh írók nyomtatásban meg nem jelent műveit terjesztették. Mivel a szóba forgó letartóztatottak nyilvánvalóan nem írók, a PEN nem hozott semmiféle határozatot. Havel levelét azonban a delegátusok írásban is kézhez kapták.

Az emigráns írók nyilatkozatot szándékoztak felolvasni az erdélyi magyarok ügyében. Ez a dán küldött révén tudomásunkra jutott, és a nyilván provokációs célú akciót az ő segítségükkel sikerült leszerelnünk.

A chilei központ kizárása – új központok

A stockholmi végrehajtó bizottság Mario Vargas Llosa és Peter Elstob jelentése alapján kimondta a chilei PEN-központ kizárását a Nemzetközi PEN-ből. Egyben tudomásul vette, hogy a régi PEN-vezetőségtől, valamint a Pinochet-kormányzattól független írók Antonio de Undurraga vezetésével új PEN-központot kívánnak létesíteni. Ezt a PEN-centrumot a Nemzetközi PEN ideiglenesen elismeri, és egy év múlva felülvizsgálja működését.

Felvételre jelentkezett egy túlnyomórészt fekete írókból álló dél-afrikai PEN-központ, amely johannesburgi székhellyel kívánja megkezdeni működését. Rámutattak, hogy a másik dél-afrikai központnak, amely Cape Townban működik, egyetlen fekete tagja sincs. A johannesburgiak viszont semmiféle faji diszkriminációt nem fognak alkalmazni. Az afrikai helyzetet jól ismerő Wole Soyinka (Nigéria), Per Wästberg (Svédország) és Mineke Schipper (Hollandia) egyértelműen úgy nyilatkozott, hogy a johannesburgi centrum listáján szereplő írók a legjobbak közé tartoznak hazájukban. Az új centrum felvételét ennek ellenére számosan elleneztek, s a felvétel végül is – szavazategyenlőség után – elnöki döntéssel vált határozattá.

Felvételét kérte a Vietnamból emigrált írók egy csoportja is. A szocialista PEN-klubok delegátusai a napirendi pont tárgyalása előtt megbeszélést folytattak a Dán PEN Club küldöttjeivel, akik elvállalták, hogy elsőként fejtik ki ellenvetésüket egy vietnami emigráns központtal szemben. A dán delegátus rámutatott, hogy először a Vietnamban élő íróknak kellene alkalmat adni arra, hogy a PEN-hez csatlakozzanak. Az emigránsok felvétele ezt a folyamatot megakasztaná. Élénk vita után határozatba ment, hogy a Nemzetközi PEN

³¹³ Ginzburg már 1966 végén szamizdatban terjesztette *Fehér könyv a Szinyavszkij–Danyiel-perről* c. iratgyűjteményét, amely később saját neve alatt Nyugaton is megjelent.

most nem veszi fel tagjai közé az emigráns vietnami csoportot, de egy év múlva újra megvizsgálja a kérdést. A „Writers in Exile” képviselője bejelentette, hogy a vietnami emigránsok addig az ő PEN Clubjuk egyik csoportjaként működhetnek.

Irodalmi kerekasztal

Kerekasztal-vitára a svéd vendéglátók a következő témát tűzték ki: „Az irodalom álruhában”. Mint Per Wästbergnek, a Svéd PEN Club elnökének bevezetőjéből kiderült, a gondolatot Arthur Millernek egy 1965-ös PEN-kongresszuson elmondott beszédéből kölcsönözték. Wästberg maga a téma megközelítésének számos lehetőségére hívta fel a figyelmet: álruhát viselnek a kevésbé ismert nyelveken megszólaló irodalmak, hiszen el vannak rejtve a világ előtt; az irodalom manapság szociológiának, riportnak stb. álcázza magát, másfelől a filozófiai, nyelvészeti és egyéb diszciplínák gyakran irodalmi köntösben jelentkeznek; az író bizonyos társadalmi és történelmi szituációkban kénytelen mondani-valóját a sorok közé rejtetni; az irodalom, mint a nyelvi kifejezés magas szintű formája, eleve szimbolikus, a valóságot nem mindig közvetlenül kifejező stb.

A témát a hozzászólók még a vártnál is tágabban értelmezték, s ezért az előadásokból, illetve hozzászólásokból nem alakult ki valódi dialógus, illetve meghatározott tematikájú vita. Néhány fő tendenciát mégis meg lehetett figyelni. A nyugati hozzászólók jelentős része a „szabad világ” (amelynek örvén a szocializmust rendszerint egy kalap alá vonták a jobboldali diktatúrákkal) kategóriáiban igyekeztek megragadni a jelenlegi helyzet alapvető különbségét és az írónak erre történő reagálását. Ezzel a koncepcióval Latin-Amerika és Afrika néhány írója határozottan szembefordult, főképp azáltal, hogy a neokolonizizmust és a durván elnyomó, rasszista, jobboldali rendszereket leleplezte. Wole Soyinka (Nigéria), Mongo Boti (Kamerun), Kofi Awoonor (Ghána), Nelida Piñon (Brazília), Ariel Dorfman (Chile) és Mineke Schipper (Hollandia) hiteles, nemegyszer drámai szavakkal ecsetelte az afrikai, illetve dél-amerikai helyzetet. Közvetlenebbül és elvi alapon a szocialista országok küldöttei szálltak szembe a „szabad – nem szabad” világ hamis tételével. Jelentős volt e tekintetben Nagy Péter felszólalása, aki ezen az elvi kérdésen kívül a vita egy másik visszatérő motívumát, a cenzúra–öncenzúra kérdését is említette, hangsúlyozva az író öncenzúrájának, vagyis társadalmi, erkölcsi, egyéni felelősségének fontosságát.

Az önismeret, sőt a felelősség szükségét Max Frisch is érintette, másfelől azonban úgy tüntette fel a dolgot, mintha az irodalom független lenne a társadalomtól, és az írónak nem kellene vállalnia semmiféle elkötelezettséget. Ahogy megfogalmazta: Beckett nagy író, noha közvetlenül sosem politizál, és Brecht is nagy író, jóllehet mindig közvetlenül politizált. Mint várható volt, az afrikai és latin-amerikai írók az elkötelezettség mellett nyilatkoztak.

A „szabad világ – nem szabad világ” koncepciója alapján állott Konrád György is, aki a szocializmust következetesen „államszocializmus” néven emlegette, s a többi közt arról

beszélt, hogy az ilyen társadalomban a konfliktusokról nem lehet legálisan beszélni, mert ezek feltárása sérti az „állami kultúrát”. Az ellenvélemény visszaszorul az „eltűrt, titkos” irodalomba, vagy a vádlottak padjára. Az írók többsége azonban kiegészíti a hivatalos „ikonográfiával”. (Konrádot a svéd PEN vezetősége hívta meg a kerekasztal-vitára.)

Egyes hozzászólók még ennél is közelebb léptek a napi politikához. Egy norvég író például – az irodalmi vita során és ürügyén! – azzal vádolta a Szovjetuniót, hogy napalm-bombát alkalmaz Eritreában. Másfelől Mongo Boti a francia kormányt és személy szerint Giscard d’Estaing elnököt támadta a zairei beavatkozásért, „katonai banditizmusnak” nevezte ezt az akciót.

A kerekasztal-vitában résztvevő nevesebb írók – az említetteken kívül – a következők voltak: Günter Kunert és Christa Wolf (NDK), Anna Kamenova (Bulgária), Hans Magnus Enzensberger (NSZK), John Gardner (Egyesült Államok) és Karinthy Ferenc. A kerekasztal-vita első ülésén Boldizsár Iván elnökölt.

Magyar küldöttség

A magyar küldöttség tagjai aktívan, nemegyszer kezdeményező módon vettek részt a végrehajtó bizottság ülésein, illetve az irodalmi kerekasztal-vitában. Vas István szerepelt a kongresszus egyik költői rendezvényén, azon kívül felolvasta verseit a svéd televízióban és rádióban. (A versek minden alkalommal elhangzottak svéd fordításban is.)

A magyar delegáció tagjait május 24-én Iván Tivadar nagykövet ebéden látta vendégül. Az ebédre – javaslatunkra – meghívást kapott Gören Löfdahl, a Svéd Intézet igazgatója, Heinz Kamnitzer, az NDK PEN elnöke, Mineke Schipper, a Holland PEN főtákaréja és Wole Soyinka nigériai költő. Az ebéden a házigazda, Boldizsár Iván és valamennyi külföldi meghívott pohárköszöntőt mondott. Ezekben a megnyilatkozásokban is kifejezésre jutott a találkozó sikere.

Összegzés

A stockholmi PEN-kongresszuson a magyar PEN – bolgár és NDK szövetségeseivel együtt – igen jelentős eredményeket ért el. A szocialista országok PEN-központjainak jól átgondolt, idejében egyeztetett határozati javaslatok kivétel nélkül nagy sikert arattak. A PEN jövőjének alakulása szempontjából különösen fontosnak érezzük azt a magyar kezdeményezést, amely a kisebb nyelvek irodalmának fokozottabb támogatását célozza, valamint azt a közös bolgár–magyar javaslatot, amely a Nemzetközi PEN hosszabb távú, konstruktív programjának kialakítására vonatkozik. Szerencsés dolog az is, hogy a két határozat értelmében közös bizottság alakult, amelynek tagjai vagyunk.

Igen pozitívan kell értékelnünk a Nemzetközi PEN-nek azt a döntését, hogy a Pinochet-rezsimmel szolidaritást vállaló chilei központot végleges határozattal kizárta az írószervezet-

ből. A svéd sajtó, amely elég lanyha figyelemmel kísérte a stockholmi PEN-kongresszus eseményeit, ezt a döntést nagy címbetűkkel, kiemelt helyen közölte.

Nem maradtak rejtve a kongresszuson azok a feszültségek és ellentmondások sem, amelyek a Nemzetközi PEN találkozót régóta jellemzik, és amelyekre az NDK PEN nyilatkozata nagy nyomatékkal hívta fel a figyelmet. Ezúttal is világossá vált, hogy egyes nyugati, illetve emigráns PEN-központok delegátusai részéről továbbra is föl kell készülnünk a meg-megújuló, frontális politikai támadásra. Számolnunk kell annak a helyzetnek a hátányaival is, amely a bebörtönzött írókkal foglalkozó bizottság pusztá létéből, rendszeres tevékenységéből, minden ülésen visszatérő jelentéseiből stb. adódik. Végül tudomásul kell vennünk, hogy a gondolat- és sajtószabadság jelszavával a PEN íróinak nagy többségét bármikor meg lehet nyerni egy-egy határozat támogatására.

Másfelől határozott jeleit láttuk annak, hogy számos európai, amerikai és afrikai PEN Clubban megvan a komoly együttműködés szándéka, és hajlamosak a közös célokért velünk együttműködni, elfogadva más lényeges pontokon a nézetek eleve fennálló különbségét. Újra igen szilárd szövetségesekre találtunk a holland és a dán – és részben a svéd – PEN-központ képviselőiben. Sikertől kapcsolatainkat a latin-amerikai és afrikai országok küldötteivel megerősítenünk és kibővítenünk.

Mario Vargas Llosa nemzetközi elnök és Peter Elstob főtítkárral általában korrekt magatartást tanúsított, noha időnként tapasztalhattunk részükről bizonyos preferenciát a „polgári demokratikus” eszmék és módszerek irányában. De igen határozottan léptek föl mindketten a reakciós chilei PEN kizárása ügyében, és láthatóan tudatosan törekedtek arra, hogy a johannesburgi központ felvételt nyerjen, az emigráns vietnámi központ felvétele pedig egy évvel elhalasztódjék.

Budapest, 1978. május 31.

Boldizsár Iván
elnök

Kéry László
főtítkárral

137

Jelentés

a szocialista országok PEN-vezetőinek találkozásáról 1978. február 9-én, Berlinben

(1978. február 25.)³¹⁴

Az NDK PEN Központ kezdeményezésére a magyar, a bolgár és az NDK PEN vezetői 1978. február 9-én Berlinben találkoztak és megvitatták a Nemzetközi PEN jelenlegi helyzetét, működésének közeli és távolabbi perspektíváit, valamint a tanácskozáson résztvevő szocialista PEN Clubok közös akcióprogramját. A tanácskozáson a vendéglátó PEN Központ részéről Heinz Kamnitzer elnök és Henryk Keisch főtítkárral, a Bolgár PEN részéről Leda Mileva elnök és Nadja Kehlibareva főtítkárral, a Magyar PEN Club részéről pedig Nagy Péter alelnök és Kéry László főtítkárral volt jelen. A tanácskozás résztvevői felmérték a Nemzetközi PEN helyzetét, ahogyan a 70-es években kialakult. Egyben megvitatták a legújabban előállott helyzetet, mindenekelőtt az 1977. decemberi sydney-i kongresszus tanulságait.

A sydney-i kongresszus

A sydney-i PEN-kongresszus egyik előzménye az volt, hogy bizonyos személyek és körök élesen bíralták és támadták Mario Vargas Llosa nemzetközi elnököt és Peter Elstob főtítkárral 1977. májusi moszkvai útjukért, illetőleg a Szovjet Írószövetség vezetőivel folytatott tárgyalásaikért. A francia PEN-központ, illetve Pierre Emmanuel és néhány más nyugati PEN-személyiség nyilatkozatot terjesztett a Sydney-i kongresszus elé, amelyben kifejtették, hogy helytelenítik a szovjet írókkal folytatott tárgyalásokat, mivel a Szovjetunióban nincsenek biztosítva a PEN Központ alakításának feltételei, illetve az Alapokmány előírásainak teljesítési lehetőségei. A kongresszus előtt a magyar és az NDK központ külön nyilatkozatban fektette le ellenvéleményét, ítélte el Pierre Emmanuel és társai magatartását, és biztosította támogatását a nemzetközi elnököt, illetve főtítkárral. A kongresszus végrehajtó bizottsága megvitatta a különböző nyilatkozatokat. Többben a Pierre Emmanuel-féle álláspontot támogatták. A másik oldalon, a főtítkárral mellett főképp a jugoszláv, a dán és a holland PEN képviselői sorakoztak föl. A vitát nem követte szavazás.

A szocialista PEN Clubok távolmaradását a Sydney-i kongresszustól a nyugati sajtó egy része úgy értelmezte, hogy ebben tiltakozás fejeződik ki a Pierre Emmanuel-féle állásponttal szemben. Ugyanígy magyarázták azt a körülményt is, hogy az ausztráliai kormány meghívására Sydney-be érkezett egy szovjet delegáció, amelynek feladata az lett volna,

³¹⁴ G.m. Kéry László főtítkárral aut.

hogy megfigyelőként részt vegyen a PEN-kongresszuson, de ez a delegáció sem jelent meg a kongresszus ülésein.

A sydney-i végrehajtó bizottsági ülés a jelek szerint túlnyomólag a világszerte börtönben levő írók kérdésével foglalkozott. Arthur Miller nemzetközi alelnök nem volt ott Sydneyben, de üzenetet juttatott el a kongresszushoz, amelyben a „szabadságuktól megfosztott és irodalmuk fennmaradásáért küzdő” csehszlovák írók helyzetére hívta föl a figyelmet. A kongresszusról az argentin, a vietnami és a dél-afrikai kormányokhoz juttattak el táviratot, sürgetve az írók üldözésének megszüntetését. Egy indonéz író, valamint egy állítólag [a] közelmúltban letartóztatott író (Golij Sznegirev) távollétében a kongresszus díszvendéggé választott. A francia PEN-központ táviratot fogalmazott, amelyet számos más PEN Club delegátusai is aláírtak. A Leonid Brezsnyevhez címzett távirat Georgij Vladimov „zaklatásának”, az ellene foganatosított „elnyomó rendszabályoknak” megszüntetését szorgalmazta.

A kongresszus végrehajtó bizottsága nemzetközi alelnökké választotta Youn-szuk Moh dél-koreai költőt, irodalmi érdemei mellett tekintetbe véve azt a tevékenységet, amelyet a Dél-Koreában börtönben levő Kim Csi Ha kiszabadítása érdekében végzett. A végrehajtó bizottság a spanyol, a liechtensteini és a venezuelai központot ismerte el a Nemzetközi PEN tagjainak.

A Nemzetközi PEN-ben kialakult helyzet

A február 9-i berlini találkozón Heinz Kamnitzer – főképp az 1977. évi hamburgi konferenciát és a sydney-i kongresszust véve alapul – annak a nézetének adott kifejezést, hogy a Nemzetközi PEN-ben a korábbi évekhez képest romlott a helyzet, időleges visszaesés mutatkozik, egyre érezhetőbbé válik bizonyos „erőszak-csoportok” tevékenysége. A Nemzetközi PEN valójában olyan törekvéseknek a „közvetítő állomásává” vált, amelyekkel nem érthetünk egyet. A velünk szemben álló személyek és csoportok minduntalan kész helyzetet teremtenek, amelyben védekezésre kényszerülünk. Véleménye szerint a Nemzetközi PEN válaszüthoz ért, s a szocialista PEN-központoknak dönteniük kell, vajon érdemes-e továbbra is fenntartani kapcsolatukat a nemzetközi szervezettel. Kamnitzer megállapította, hogy Pierre Emmanuelék deklarációja, amely a Szovjetunió állami és politikai rendjéről tartalmazott megállapításokat, ellenezik a PEN alapokmányával. Véleménye szerint általában kedvező hatása volt annak a körülménynek, hogy a szocialista országok PEN Clubjai tartózkodtak a hamburgi konferencián és a sydney-i kongresszuson való részvételtől.

Leda Mileva rámutatott, hogy az egész világon igen bonyolult politikai-ideológiai helyzet alakult ki. Megemlítette, hogy az UNESCO-val négyszáz kulturális szervezet áll kapcsolatban, s ezek közül egyben sem uralkodik olyan kedvezőtlen politikai légkör, mint a PEN-ben, illetőleg [hogy] ezek a kulturális szervezetek általában távol tartják magukat

a napi politikai kérdésektől, s tevékenységüket pozitív szakmai programjuk határozza meg. Nagy hiba véleménye szerint, hogy a Nemzetközi PEN-nek nincs ilyen pozitív, hosszabb időre kidolgozott programja, hanem létalapjának – ki nem mondva – a politikai agitációt tekinti, illetve belemegy abba a helyzetbe, hogy a PEN-t politikai célokra felhasználják. A 20-as, 30-as években a PEN liberális szellemű szervezet volt, s munkájában rendszeresen részt vett számos olyan író, akinek rangját világszerte elismerték. Most viszont a politikai elfogultságtól fűtött, kevésbé jelentős írók vannak túlsúlyban. Nagy befolyásuk van a szocialista országokból emigrált, reakciós elemeknek. A PEN olyan fórummá vált, ahol a „Writers in Exile” és más emigráns csoportok benyújthatják és sikerre vihetik határozati javaslatukat. A nemzetközi szervezet tevékenységét nagymértékben a „börtönben levő írók”-kal foglalkozó bizottság határozza meg. A PEN elvesztette szellemi tekintélyét, irodalmi kerekasztalai általában nem elég színvonalasak – a londoni kongresszus e tekintetben kivétel volt –, ami pedig a publikálási tevékenységet illeti, ez kimerül egy csekély jelentőségű recenziós időszaki közlemény (Bulletin of Selected Books) megjelentetésében.

A kérdés most már az, hogyan lehetne lényeges változást elérni, hogyan volnánk képesek megfelelő irányba fordítani a PEN fejlődését. Mileva szerint erőfeszítéseinek különösen két irányban kell kifejtetni. Egyfelől törekedni kell arra, hogy a PEN-nek hosszabb időre szóló konstruktív programja legyen, másfelől aktivizálnunk kellene azokat a szocialista PEN Clubokat, amelyek jelenleg nem mutatnak különösebb aktivitást, illetve amelyeket eddig nem sikerült bevonni a szorosabb kooperációba. Természetesen szükség volna arra is, hogy új PEN-központok alakuljanak további szocialista országokban, a harmadik világban stb. Hangoztatta annak szükségességét, hogy az együttműködésre képes és hajlamos szocialista PEN-központok találkozóit évenként rendszeresíteni kellene.

A magyar delegátusok rámutattak, hogy a bolgár, de különösen a német referátum egyoldalúan a negatívumokra vetette a hangsúlyt, és némileg eltúlozta azt a helyzetet. Ha a Nemzetközi PEN történetének utóbbi 10–15 évére tekintünk vissza, nem mondhatjuk, hogy jelenleg különlegesen rossz volna a helyzet, illetve, hogy ne lett volna már ennél rosszabb. Kétségtelen, érvényesülnek mindazok a negatív tényezők, amelyekre Heinz Kamnitzer és Leda Mileva rámutatott, de vannak biztató jelek is. Peter Elstob, a Nemzetközi PEN jelenlegi főtitkára eddig sokkal szilárdabb, megbízhatóbb partnernek bizonyult, mint elődje. Elstob a hamburgi végrehajtó bizottsági ülésen éles polémiába keveredett az őt és Mario Vargas Llosát moszkvai útja miatt bíráló Pavel Tigríd cseh emigránssal. Elstob kijelentette, hogy Tigrídet olyan embernek tartja, akinek egész tevékenységét a kommunizmus elleni agitáció határozza meg, s ezért ő PEN-ügyekben nem kíván Tigríd tanácsaira támaszkodni. Szemére vetette a cseh emigránsnak, hogy több alkalommal csalárd módon visszaélt a Nemzetközi PEN tekintélyével, s az 1975. évi bécsi, majd az 1976. évi londoni kongresszuson saját kezdeményezésére sajtótájékoztatót tartott, úgy tüntetve fel a dolgot, mintha ez az akció a Nemzetközi PEN jóváhagyását élvezné. Elstobot nem-

csak Tigris, hanem számos más reakció elem is támadta, részben a PEN-en belül, részben az angol sajtóban. A nemzetközi főtítkárs mindvégig szilárdan kitartott amellett, hogy elő kell segíteni a szovjet írók belépését a PEN-be. Ilyen értelemben bocsátkozott vitába a sydney-i végrehajtó bizottsági ülésen is az öt támadókkal. Az adott körülmények között nem érhetett el többet, mint azt, hogy a vitát határozatlan időre lezárták, és a problémáról a sajtót rövid kommunikációban tájékoztatták. Abban a levélben, amelyet Elstob a sydney-i kongresszus után Boldizsár Ivánhoz, illetve Leda Milevához intézett, a főtítkár fölvetette azt a gondolatot, hogy a Nemzetközi PEN-ben jelenleg mutatózó „polarizációt” talán úgy lehetne feloldani, ha 1980-ban a magyar vagy a bolgár PEN Club vállalkozna nemzetközi PEN-kongresszus megrendezésére.

A magyar delegátusok hangsúlyozták, hogy a másik pozitív tényezőt azokban a változásokban kell látnunk, amelyek az utóbbi években bizonyos nyugati PEN-központokban végbementek. Jelenleg egészen szorosan együtt tudunk működni – még úgynevezett kényes politikai kérdések esetében is – olyan PEN-központokkal, mint a dán, a holland, a finn, a görög centrum. De bizonyos esetekben ide számítható még az NSZK, a New York-i és a svéd PEN-központ is. Évekkel ezelőtt felfigyeltünk már rá, hogy számos nyugati PEN-központban újabb generáció és újabb szemléletmód jutott vezető szerephez. Erről hiba lenne megfeledkeznünk, és hiba lenne az is, ha a PEN általános „politikamentessége” mellett rántanánk szabályát. Nyilvánvaló, hogy a PEN-ből nem zárhatók ki az egész emberiség létét érintő nagy kérdések, a fontos az, hogy a PEN politikai állásfoglalásait – ha nem is egyik napról a másikra – progresszív irányba fordítsuk. Az ilyen progresszív összefogás lehetőségét jól bizonyította a chilei PEN-központtal kapcsolatos állásfoglalás. Míg 1975-ben bizonyos manőverekkel sikerült elérni, hogy a juntával szolidaritást vállaló chilei PEN ismét teljes jogú tag legyen a nemzetközi szervezetben, az 1976. évi hágai végrehajtó bizottsági ülés újra kimondta a chilei PEN felfüggesztését, amely azóta is érvényben van. Ezt az a körülmény tette lehetővé, hogy a szocialista országok PEN Clubjai egyesíteni tudták erőiket – az antifasiszta összefogás alapján – a nyugati PEN Clubok haladó erőivel. És természetesen jelentősége volt annak a körülménynek is, hogy a hágai konferencián az emigráns chilei írók és a harmadik világ néhány országának küldöttei is jelen voltak.

A magyar küldöttek Berlinben rámutattak, hogy egyes szocialista PEN Clubok aktivitásában sajnálatos visszaesés mutatkozik. A 60-as évek végén a kubai PEN Club képviseltette magát néhány nemzetközi találkozón, a 70-es években erre már nem került sor. A csehszlovák PEN Club 1968 óta nem működik, képviselőit a nemzetközi rendezvényekre nem küldi el. A lengyel PEN Club vezetősége lényeges pontokon szemben áll Lengyelország hivatalos politikájával, s azt kell mondanunk, a jelenlegi viszonyok közt a mi szempontunkból jobb, ha a lengyelek nincsenek ott egy nemzetközi találkozón, mint ha ott vannak. A román PEN Club otthoni tevékenységéről nem sokat tudunk, nemzet-

közi szereplése halvány, bizonytalan. Az utóbbi években nem sikerült velük a Nemzetközi PEN végrehajtó bizottsági ülésein kooperációt kialakítanunk. Másfelől öröndetes fejlődés volt tapasztalható a jugoszláv PEN Clubokban, s megvan a remény rá, hogy az együttműködést velük a jövőben még szorosabbá tehetjük.

Az eszmecsere során az az álláspont alakult ki, hogy a szocialista országok aktív PEN-központjainak meg kell újítaniuk erőfeszítéseiket a Nemzetközi PEN-ben előállott helyzet javítására. Konstruktív javaslatokat kell benyújtaniuk, amelyek a nemzetközi írószervezet fejlődését kedvezően befolyásolhatják, s ügyelniük kell arra, hogy a nemzetközi találkozón ne szoruljanak tisztán védekező pozícióba, hanem kezdeményezéseikkel maguk szabják meg az ülések napirendjének lényeges pontjait. Ezzel a módszerrel – mint már a múltban is kiderült – el lehet érni, hogy a vita első sorban a mi – és nem ellenfeleink – javaslatai körül alakuljon ki. Henryk Keisch felvetette azt a gondolatot, hogy a stockholmi kongresszus elé (1978. május) olyan memorandumot kellene beterjeszteni, amely tartalmazná a berlini tanácskozáson jelen volt három PEN-központ értékelését a Nemzetközi PEN jelenlegi helyzetéről, és megjelölné a kívánatos fejlődés útját is. Ez a memorandum bírálat, konstruktív javaslat és figyelmeztetés lenne egyszerre. Ez után a tanácskozás résztvevői megvitatták, hogy az általuk képviselt PEN-központok milyen határozati javaslatokat kívánnak benyújtani a stockholmi kongresszuson.

Memorandum és határozati javaslatok

A három PEN-központ képviselői végül is a következőkben állapodtak meg:

1. Memorandum a Nemzetközi PEN helyzetéről és a továbbfejlődés kívánatos irányáról. A dokumentum fogalmazványát az NDK PEN-központ készíti el, és megküldi a másik két központnak, amelyek megteszik észrevételeiket. Felmerült az a kérdés, hogy ezt a memorandumot a három szocialista PEN közösen nyújtsa-e be, vagy a három közül csak egy írja alá. Végleges döntés nem történt, a kérdést az érintettek PEN-központok a memorandum szövegének kialakítása után újra megvizsgálják.

2. Határozati javaslat a fegyverzetcsökkentés, illetve [az] általános leszerelés támogatására. Egy ilyen értelmű javaslatot az NDK PEN-központja már az 1976. évi londoni kongresszuson be kívánt nyújtani. Akkor azonban tartani lehetett tőle, hogy a javaslatot azon a címen, hogy politikai jellegű, leszavazzák. Ezért az NDK Központ visszavonta. Időközben kiderült, hogy a Nemzetközi PEN 1931-ben már hozott ilyen értelmű határozatot, most tehát valójában ezt kellene felújítani, megerősíteni. A javaslatot az NDK PEN-központ nyújtja be.

3. Határozati javaslat a náciizmusnak egyes nyugati országokban történő rehabilitálása ellen. Heinz Kamnitzer előadta: riasztó jelei mutatkoznak annak, hogy a könyvkiadás, a filmek, a televízió stb. Nyugat-Németországban és más országokban egyre „objektívebb” képet igyekeznek rajzolni Hitlerrel, más náci vezetőkről és a fasizmusról általában. Mint-

egy elérkezettnek látják az időt arra, hogy „történelmi igazságot” szolgáltatassanak a fasizmusnak. Ez természetesen nem egyéb, mint a közvélemény megdolgozása, a neofasizmus útjának egyengetése. A Nemzetközi PEN-nek fel kell emelnie a szavát ez ellen, és megtalálnia azokat az eszközöket, amelyekkel a sajtószabadsággal történő ilyen visszaélés ellen harcolhat. Az NDP PEN-központ felveszi az érintkezést a finn PEN Clubbal, abból a célból, hogy a javaslatot a finnek nyújtsák be.

4. Határozati javaslat a Nemzetközi PEN hosszabb távú programjának kidolgozásáról és erre a célra albizottság kiküldetéséről. A javaslatot – amely az eszmecserén elhangzottak értelmében a PEN pozitív programjának kibontakozását és a szocializmusellenes elemek visszaszorítását hivatott előmozdítani, a bolgár PEN-központ dolgozza ki.

5. Határozati javaslat az emigráns PEN-központok feloszlásáról. Ilyen értelmű javaslatot a holland PEN-központ az 1977. májusi hamburgi konferencia végrehajtó bizottsági ülésén terjesztett elő. Akkor – heves vita után – elhalasztották az érdemi döntést, de mindenki előtt világos volt, hogy a kérdés nem került le egyszer s mindenkorra a napirendről. Most a Magyar PEN Club felveszi az érintkezést a Holland PEN vezetőivel, és igyekszik odahatni, hogy a hollandok újra nyújtsák be a javaslatot.

6. Határozati javaslat a kevésbé ismert nyelvű irodalmak terjesztésének előmozdítására. A probléma számos irodalmat érint az egész világon. A Nemzetközi PEN-nek meg kell vizsgálnia azokat a módokat, amelyekkel [a] kevésbé ismert irodalmaknak a világirodalomba való belépését elősegítheti. A javaslatot a Magyar PEN Club dolgozza ki és terjeszti elő.

A berlini tanácskozás résztvevői megállapodtak abban, hogy a nehézségek közepette is folytatják – s egyben igyekeznek fokozni és rendszeresebbé tenni – aktivitásukat a Nemzetközi PEN-ben. Mindhárom szocialista PEN Club képviselteti magát a Nemzetközi PEN stockholmi kongresszusán.

A tanácskozás napján az NDK PEN elnöksége ebéden látta vendégül a magyar és a bolgár PEN képviselőit. A vendéglátók részéről Heinz Kamnitzer elnökön és Henryk Keisch főtitkáron kívül jelen volt Wieland Herzfelde tiszteletbeli elnök, Stephan Hermlin, Christa Wolf és a vezetőség más tagjai. Az NDK PEN vezetői több ízben is nagy elismeréssel és őszinte köszönettel nyilatkoztak az NDK PEN-delegációjának 1977. évi októberi magyarországi fogadtatásáról.³¹⁵

³¹⁵ Jelentés az NDK PEN-delegáció magyarországi látogatásáról 1977. október 17–24. Bp., 1977. nov. 15. Lothár László titkár. G.

Tisztelt Közgyűlés!

Beszámolójában Kéry László főtitkár futólag már érintette a PEN műfordítói műhelyében végzett munkát. Engedjék meg, hogy egy kicsit bővebben tájékoztassam önöket e vállalkozásunk helyzetéről, eredményeiről.

Való igaz, hogy az immár második évtizedében járó műfordítói program sikere az elmúlt közgyűlés óta nemcsak az elvégzett munka mennyiségén és minőségén, hanem egyre inkább a külföldi publikációk számán is mérhető volt. Magyarán: kezdtek beérni a korábban főlhalmozott és folyamatosan tovább végzett munka gyümölcsei.

Mindenekelőtt láttuk, kik jártak a külföldi műfordítók közül nálunk a beszámolási időszakban. A neveket időrendben sorolom. Mohammed Fawzy Al-Anteel egyiptomi műfordító, Adyt és József Attilát fordította arabra. A norvég Albert Lange Fliflet kétszer is járt itt, *Az ember tragédiája* fordításán dolgozott. Bruce Berlind amerikai költő, akiről már hallottunk ma, szintén kétszer jött el. Adyt, Babitsot, Dobai Pétert, Garai Gábort, Nemes Nagy Ágnes, Pilinszky Jánost, Tandori Dezsőt fordította. Kosztasz Asszimakopulosz egy készülő antológia számára Bella István, Gergely Ágnes és Lator László verseiből ültetett át görögre. A francia Claude Adelen Adyn, József Attilán és Vörösmartyn kívül Mezei Andrást, Ratkó Józsefet, Sárándi Józsefet, Szécsi Margitot és Weöres Sándort fordította. Kétszer jött Budapestre a szovjet Manana Szaladze, aki Adyt fordította grúzra. A bolgár Gizella Sorsics Vészi Endre *Sárga telefonját* ültette át anyanyelvére. A kanadai Kenneth McRobbie Juhász Ferenc, Nagy László és Petri György verseit fordította angolra. A belga Jean Muno, aki korábban Orbán Ottó-verseket és Örkény-egyperceseket fordított, újabb látogatása alkalmából Görgey Gábor *Kománasszony, hol a stúker* című színművét tette át franciára, valamint további Örkény-egyperceseket, melyekből aztán a Revue Générale-ban bő válogatást közölt. A szovjet Gennagyij Lejbutyin Gyárfás Miklós *Dinasztia* című darabját fordította oroszra, a jugoszláv Mile Nedelkoski pedig makedónra az alábbi költőket: Ágh István, Bella István, Garai Gábor, Juhász Ferenc, Kalász Márton, Kormos István, Nagy László, Ratkó József, Szécsi Margit, Székely Magda, Takács Imre, Weöres Sándor. A dán Poul Pedersen novellákat fordított, mégpedig Csurka Istvántól, Eörsi Istvántól, Maróti Lajostól és Spiró Györgytől egyet-egyet. A finn Sirpa Hajba Radnóti, a svéd Gunnar Hansson Ady verseit fordította. Kétszer járt itt az angol Tony Connor. Az általa fordított költők: Bari Károly, Csoóri Sándor, Nagy László, Oravecz Imre, Petri György,

³¹⁶ G.

Pilinszky János, Tandori Dezső. Úgyszintén kétszer látogatott hozzánk a francia Maurice Regnaut. Füst Milánt és József Attilát, továbbá Kálnokyt, Pilinszkyt, Tandorit és Zelket fordított. Nyugat-Németországból Nicolas Born járt nálunk és fordította József Attila, valamint Nemes Nagy Ágnes verseit. Megdöbbenéssel értesültünk arról, hogy kevéssel ittjárta után meghalt. Az NDK-beli Paul Kárpáti Vörösmarty- és Garai Gábor-verseket ültetett át németre, a jugoszláv Jože Hradil pedig Adyt és Weörest szlovénre. André Doms belga-francia költő, a brüsszeli Journal des Poètes főszerkesztője, valamint felesége, Claire-Anne Magnes költő, a lap szerkesztőbizottságának tagja nálunk készítették elő egy akkor még csak tervezett, azóta már meg is indult belga világköltészeti kiadványsorozat első magyar anyagait. Erre még visszatérek. Az amerikai Jascha Kessler Radnóti verseit fordította; az NDK-beli Günther Deicke Szabó Lőrinc *A huszonhatodik év* című versciklusát teljes egészében, az ugyancsak NDK-beli Jürgen Rennert pedig Székely Magda verseit. Michel Souleiman libanoni költő egy arab nyelvű magyar költészeti antológia előkészítésén és részben fordításán dolgozott velünk; a hollandiai Sylvia Bodnár Babits on dolgozott, a belga Pascal Vrebos pedig Csurka *Házmestersirató* című darabját fordította franciára. Csoóri Sándor verseinek finn fordításán dolgozott Haunu Launonen; végül a kubai Eliseo Diego Tóth Éva és Weöres Sándor verseit fordította spanyolra.

Amint e felsorolásból is látható, korábbi ígéretünkhöz híven alaposan kiterjesztettük műfaji hatósugarunkat. A verseken kívül egyre több színművet és rövid prózát fordítottunk. Regényfordításra technikai okokból sem vállalkozunk, meg aztán ez különben is a Corvina kiadó kenyerre.

Még egy másik, rövidebb névsorral is tartozom a közgyűlésnek. Azok nevével, akik odaadón segítettek fordítói programunkat, részint nyersfordítások készítésével, részint a külföldi fordítókkal való együtt-munkálkodással. Külön ki kell emelnem az angol nyelvterületen végzett eredményes munkájáért Kőrössi Máriát, Liptay Sárát és a már említett Vajda Miklóst. A francia nyelvterület kiváló új erővel gazdagodott Fázsy Anikó személyében. A német nyelvterületen változatlanul Hajnal Gábor az első számú segítségünk. Gondolom, idevágó tapasztalatairól majd ő is beszámol, köztük a legfrissebbekről is, hiszen a napokban érkezett meg az NSZK-ból. A különféle további nyelvek vonatkozásában, hogy csak néhány nevet soroljak, kiváltképpen Szabó Kálmán, Szabó Kálmánné, Fodor István, Galgóczi Árpád, Tóth Éva, Gera Judit és Jávorszky Béla volt segítségünkre. Köszönet érte!

Említettem a külhoni publikációk megsokasodását. Ez elsősorban a Nemzetközi PEN két fő nyelvterületén észlelhető. Az angol nyelvterületen nem kevesebb, mint 18 folyóirat közölt legalább egyszer (néhányik többször is) a mi műfordítói műhelyünkben készült anyagot. A francia nyelvterületen ezek száma csak 7 ugyan, de közülük három magyar különszámot is kiadott. A párizsi Europe 1977-ben Ady-számot közölt (pontosabban: egyik számában imponáló terjedelmű Ady-blokkot versekkel, cikkekkel, tanulmányokkal);

a brüsszeli Journal des Poètes szintén 77-ben teljes, 31 költőt bemutató magyar különszámot jelentetett meg; legutóbb pedig a liège-i Vérités, a haladó belga-francia költők folyóirata mutatta be húsz költőnk 51 versét, André Doms kiváló előszavával. Nemrég kezembe került André Miguelnek, a legnevesebb mai belga költők egyikének e különszámról közreadott cikke, melyről, ha azt mondom, igen elismerő, keveset mondok. De közölték anyagainkat NDK-beli, osztrák, arab, svéd, szovjet folyóiratok is. S akkor még nem szóltam az idehaza megjelenő idegen nyelvű lapokról, mint amilyen az Arion, a New Hungarian Quarterly, a Budapester Rundschau, a PEN-Bulletin, a Livre Hongrois, a Magyar Szemle, melyek szintén sokat merítettek – melyik többet, melyik kevesebbet – a PEN fordítói műhelyének anyagából.

Természetesen még fontosabb eseményt jelentenek a közreműködésünkkel készült könyvkiadványok. Kéry László már említett közülük két angol nyelvűt. Hozzátennék egy harmadikat, a Jascha Kessler által fordított *The Face of Creation-t*, *A teremtés arcát*, mely 14 költőnk verseit mutatja be. A könyv a Los Angeles-i Illuminati cégnél jelent meg. A francia nyelvterületen három önálló kiadvány létrejöttében segédkeztünk. Az első a Marc Delouze fordításában, a Corvina és az Éditions Français Réunis közös kiadásában megjelent nagy költői antológia, a *Poésie Hongroise*. A második Illyés Gyula *La Barque de Charon* címen megjelent válogatott verseskötetecskéje, mely az Atelier de Traduction – Fordító-műhely – elnevezésű új belga, az imént már említett világköltészeti kiadványsorozat keretében jelent meg. Ugyanebben a sorozatban láttak napvilágot Nemes Nagy Ágnes versei is, *Ekhematon* címen. Büszkén állapíthatjuk meg, hogy íme, a sorozat első négy bemutatott költője közt – egy olasz és egy venezuelai költő oldalán – két magyart találunk. Azt hiszem, ez eléggé híven tükrözi a sorozatot irányító André Doms magas véleményét jelenkori líránkról. A sorozat következő magyar költője előreláthatólag Csoóri Sándor lesz.

A német nyelvterületen Weöres Sándor *Bóbitája* jelent meg, Heinz Kahlau elsőrangú átültetésében, *War mal eine schöne Lade* címen, a berlini Kinderbuchverlagnál. Norvégiában az oslói Axhehoug cég adta ki az Albert Lange Fliflet fordította Madách-művet, a *Tragédiát*. A göteborgi Anthropos kiadónál Ady válogatott versei jelentek meg Gunnar Hansson svéd változatában. És még egy észak-európai siker: a finnek Pilinszky válogatott verseit jelentették meg Anna-Maija Raittila fordításában.

Az előkészületben lévő francia Csoóri-kötetecskéről már szóltam. Nos, kiadás előtt áll a Corvinánál a Deicke fordította Szabó Lőrinc-kötet, *A huszonhatodik év* is. Sőt, a Corvinánál fog megjelenni a Berlind-féle *Jónás könyve*, valamint az ugyancsak angol nyelvű Radnóti-kötet, mely francia megfelelőjének mintájára egyaránt magába foglalja majd a válogatott verseket és az *Ikrek havát*, a verseket Jascha Kessler, az önéletrajzi prózát Kenneth McRobbie változatában. Külföldi kiadás előtt áll Vas István válogatott verseinek angol nyelvű kötete, melynek fordítója Daniel Hoffman, s ugyanitt tart a Tesla fordította angol nyelvű magyar versantológia. Készül továbbá XX. századi líránk arab nyelvű antológiája

Michel Souleiman átültetésében, s egy közös, kétnyelvű flamand–magyar verskötet, mely élő flamand–belga, illetve magyar költők mintegy 40–40 versét mutatja majd be. A német nyelvterületen folyamatban lévő ügyekről feltehetőleg Hajnal Gábor szól majd.

A képet azzal tehetném teljessé (ne aggódjék senki, nem teszem!), hogy fölolvassom azoknak a magyar íróknak a lajstromát, akiknek munkái a beszámolási időszakban idegen nyelven és a PEN fordítói műhelyének munkája nyomán egyáltalán megjelentek. A felsorolás azonban túl soká tartana. Mindenkit megnyugtathatok: az írói színek, irányzatok skálája szinte teljes. Képviselve vannak klasszikusaink is, az élők is. Az utóbbiak természetesen nagyobb számban, hisz a külföldet elsősorban a mai Magyarország lírája, prózája, színdarabírása érdekli. Mindjárt azt is megjegyzem azonban, s tán némi önkritikus felhanggal, hogy bánatunkra a fordított magyar szerzők aránya a különféle nyelvterületeken néha nagyon is eltérő. Ez jórészt abból adódik, hogy rendkívüli türelem kell a nem mindig szembeszökő hullámhossz-egyezések kitapintásához, vagyis ahhoz, hogy kiválasszuk, vagy pláne megkeressük az egy-egy nyelvre fordítók legjavából azt, aki éppen X, vagy éppen Y fordítására látszik alkalmasnak. Ennél fogva – tapasztaltuk – évek is eltelhetnek anélkül, hogy – például – annak az X-nek a számára, akit már sokszor és sokan fordítottak – tesszem – angolra, megtalálnók megfelelő francia tolmácsát, vagy megfordítva. Ezeket a még meglévő féloldalasságokat igyekeznünk kell az emberileg lehetséges mértékben kiküszöbölni.

Úgy gondolom, a PEN műfordítói műhelye az elmúlt években is tisztességgel teljesítette vállalt föladatát. S tán nem véletlen, hogy épp ezekben az években figyelt föl a nagyvilág is jobban a mi példánkra.

Köszönöm figyelmüket.

Nyilván más-más szerep jut az intézetnek attól függően, hogy szocialista országban működik-e vagy Nyugaton: mindenképpen „mindenesnek” (kulturális nagykövetségnek) kell lennie, de szocialista országban nyilván több „vetélytársa” is akad (más szóval: nincs egyedül), míg Nyugaton előretolt „harcálláspontnak” is kell lennie, Párizsban pedig még az emigráció is zavarhatja működését, mely másutt bízvást elhanyagolható tényező.

Mindazonáltal a munka lényegileg (ami a magyar irodalom dolgát illeti) ugyanaz szocialista országokban és Nyugaton egyaránt. Bizonyos értelemben úgy kell viselkednie az intézetnek, mint egy nagyvonalú irodalmi ügynökségnek, mely hosszú távra dolgozik, s ezért nem érdekelt közvetlen haszonban.

Az „alapozáshoz” elengedhetetlen lenne a műfordítók megszervezése és aztán „táplálása” könyvekkel, információkkal, előadásokkal. (Lásd a „Norvég Irodalom Baráti Köre” hálózatait Angliában, Franciaországban, az NSZK-ban – akik szintén nem lehetnek sokkal többen, mint a magyar irodalom fordítói). Mindenképpen a fordítók a tájékoztatás bázisa, de fel kell térképezni a „közvetítőket” is (ez a Svéd Intézet terminusa kritikusokra, újságírókra, könyvkiadói szerkesztőkre, egyetemi emberekre), akik – nem feltétlenül magyar nyelvtudás birtokában – meg tudják teremteni a művek befogadásának feltételeit. Célszerű őket is valamiféle laza szervezet tagjaiként kezelni – rendszeresen alkalmat teremteni összehívásukra. Tanácsaik terepismeretük révén igen becsesek lehetnek; támaszkodni kell rájuk.

Feltétlenül szükséges a megjelenések (folyóirat is!) precíz figyelemmel kísérése – és ezzel kapcsolatban a többnyire (szocialista országokban éppúgy, mint Nyugaton) teljesen hiányzó kiadói propaganda helyettesítése, kiegészítése. E tekintetben a szerző személyes jelenléténél semmi sem hatásosabb eszköz a figyelem felhívására – nem lehet véletlen, hogy a sikeresnek remélt szerzőket amerikai kiadójuk rendszerint körbeutaztatja az egész országban, és lehetőleg tévé-fellépéseket is szervez számukra.

Ne becsüljük le a kiadványok között a hazai idegen nyelvű irodalmi publikációkat sem: sok tekintetben őrtenek be, s ha kiadók látják, hogy ezek a könyvek sem a közönybe hullanak bele, nyilván sokkal gondosabban fognak válogatni a jövőben, mivel kétségtelen, hogy a színvonal majd minden tekintetben nagy kívánnivalókat maga után. Némelyik azonban ma is megérdemelné a magyar intézetek figyelmét.

³¹⁷ G.m. Bart István aut.

A siker reményében azonban (általában) csak olyan szerzőt lehet bemutatni a közönségnek, aki ha bármily szerény színvonalon is, de valamilyen világnyelven legalább meg is tud szólalni; ez meglehetősen kemény szelekciós elv – nyilván nem lehet hozzá minden esetben ragaszkodni (ld. Weöres [Sándor], Juhász [Ferenc]).

A személyes jelenléthez: kívánatos lenne egy-egy író munkatársnak megnyerni a magyar intézetekhez (hosszú távú munkáról lévén szó, egy-egy kudarcról sem szabad megriadni) – amint erre volt is, meg van is példa. Ebből rendszert kellene csinálni. Elősegíthetné bekapcsolódásunkat a nemzetközi irodalmi életbe – egy-egy jelentékeny egyéniség pedig egy-két év alatt vonzó központtá tehetné az intézetet. Talán még a tökéletes nyelvtudáshoz sem kellene ragaszkodni (legalábbis kezdetben – valamiféle tanácsadóként magyarul is működhetne az író.

Pilinszky [János] és Illyés [Gyula] halála óta egy magyar költő maradt, aki valóban esélyes a „minőségi világhírré” – Weöres Sándor –, amin természetesen a Nobel-díj értendő. De kívül is akad néhány magyar költő, akinek jelenlétéről, ha kötete jelenik meg, feltétlenül gondoskodni kellene, mert nemzetközi hírük és ázsíójuk növekedése kritikus szakaszba érkezett: Vas [István], Nemes Nagy [Ágnes], Juhász, Orbán [Ottó], Tandori [Dezső]. Hogy tíz vagy tizenöt év múlva ki kerülhet ebbe a helyzetbe, az mostanában dől el, vagy legalábbis kezd eldőlni – és az adottságokon kívül részben attól is függ, ki s mennyire (képes, vagy akar) kerül abba a helyzetbe, hogy bekapcsolódhassék a nemzetközi irodalmi életbe, mely ma elevenebb, mint valaha a hatvanas évek óta. A magyar intézetek olyan arányban segíthetik ebben a magyar írókat, amilyen mértékben ismerik működési területük irodalmi felét s persze a magyar irodalmat magát – ami azt hiszem, újabb érv amellet, hogy legyen egy-egy rezidens magyar író/költő minden intézetben.

Ami a prózát illeti: az Artisjus bizonyára jól fel tudja mérni, hogy melyik magyar író iránt mutatkozik érdeklődés – nyilván ezt az érdeklődést kell táplálni az intézetek eszközeivel is. A kiadók természetes inklinációi ellen nehéz küzdeni; ehhez eszközeink sincsenek.

Budapest, 1985. március 6.

Bart István

I.

1. A Nemzetközi PEN – mely eredetileg békeszervezetként jött létre – a világ íróinak egyetlen nemzetközi szervezete. Tagságában költők, prózaírók, műfordítók, irodalomtörténészek és esszéisták egyaránt helyet kapnak. A szervezet célja, hogy a világ írói között szakmai és személyes kapcsolatokat létesítsen, e kapcsolatokat a rendelkezésére álló eszközökkel fenntartsa és támogassa.

2. A Nemzetközi PEN élén az elnök és a főtítkárr áll. A nemzetközi elnök jelenleg Per Wästberg svéd, a nemzetközi főtítkárr Alexandre Blokh francia író. Munkájukat a Nemzetközi PEN különböző tisztségviselői támogatják, így a nemzetközi alelnökök. Nemzetközi alelnök volt Illyés Gyula; a magyar írók közül jelenleg Boldizsár Iván tölt be nemzetközi alelnöki tisztséget. Nagyjából ezt a szervezési formát követik az egyes nemzeti PEN-centrumok, így a Magyar PEN Club is, amelynek elnöke Boldizsár Iván, főtítkárra pedig Bart István.

3. A Nemzetközi PEN a világ írói közötti kapcsolatokat különböző rendezvények szervezésével igyekszik fenntartani. Ezek között a legátfogóbb jellegűek és legnagyobb jelentőségűek a nemzetközi küldöttgyűlések, illetve a nemzetközi kongresszusok, amelyek a nemzetközi PEN szervezeti életének tulajdonképpeni irányító fórumai.

4. A nemzetközi irodalmi kapcsolatok fejlesztése szempontjából rendkívül jelentős a Nemzetközi PEN keretében működő „Program és Fordítási Bizottság”, amely, mint neve is mutatja, az egyes nemzeti irodalmak, nyelvek közötti kapcsolatokat igyekszik erősíteni, mégpedig a kölcsönös fordítások céltudatos szervezése útján, valamint tervezi a Nemzetközi PEN hosszú távú programját. Ezen belül működik az a testület, amely a kevésbé ismert, európai ún. „kis nyelvek” irodalmának terjesztését, kölcsönös fordítási munkálatainak szervezését és propagálását tekinti feladatának. Ez utóbbi bizottságnak magyar elnöke van, Boldizsár Iván személyében.

A Nemzetközi PEN keretében még más bizottságok is működnek, így az „Írók a Békéért”, valamint a „Bebörtönzött Írók Bizottsága”. Mindkét testület a nevében megfogalmazott céloknak megfelelően fejt ki aktivitást a nemzetközi szervezetben.

5. A Nemzetközi PEN-nek jelenleg 84 tagja van. Ez a szám nem egyezik a szervezetben résztvevő országok számával. A különbség abból adódik, hogy egy-egy országnak, attól függően, hogy területén hány irodalmi nyelv él, több PEN-centruma is lehet (pl. Ju-

³¹⁸ G.m. A.n.

goszlávia vagy Belgium). Létezik továbbá egy területi elv is, amely lehetővé teszi, hogy egy-egy nagy, bár egy nyelvet beszélő ország (pl. Kína vagy az Egyesült Államok) területén több PEN-centrum is működjék. Másrészt működnek a Nemzetközi PEN tagjaiként olyan PEN Clubok is, amelyek mögött nem áll semmiféle ország, lévén ezek ún. „emigráns” PEN-centrumok. Ezek a szervezetek történelmi okokból maradtak fenn, és fogatkozó jelentőséggel bír, de továbbra is tagjai a Nemzetközi PEN-nek.

II.

1. A Magyar PEN Club a húszas évek óta, a háború utáni viszonylag rövid megszakítást leszámítva, folyamatosan működik. Nemes tradíciói közé tartozik, hogy munkájában, szervezeti életében a magyar irodalom XX. századi történetének jeles képviselői vettek részt, és az is, hogy mindenkor barátsággal fogadta a kortárs világirodalom kiválóságait. Ez a folyamat napjainkban sem szakadt meg: a Magyar PEN Club meghívási programjában évről-évre találkozunk a legkiválóbb külföldi írók nevével, mind a nyugati, mind a szocialista országokból. (Nevezetes, bár egyben szomorú tény: Jurij Trifonov, a világhírű szovjet regényíró utolsó külföldi útján éppen Magyarországon járt, a Magyar PEN Club vendégeként.)

2. A Magyar PEN Club élén, a Nemzetközi PEN szervezetéhez hasonlóan, az elnök és a főtitkár áll; az ő munkájukat támogatják az alelnökök és más tisztségviselők, valamint az 56 tagú Intéző Bizottság. Az elnök és a főtitkár minden fontosabb döntésben kéri az Intéző Bizottság jóváhagyását, illetve minden nemzetközi eseményről beszámol a Bizottságnak. Az elnököt, a főtitkárt, az alelnököket és tisztségviselőket, valamint az Intéző Bizottságot a Magyar PEN Club tagsága közgyűlésen választja meg. A taglétszám jelenleg 325 fő. Miután a Magyar PEN Club egy nemzetközi írószervezet része – magyar centruma –, érthető, hogy azok az írók, akik felvételüket kérik, rendszerint idegen nyelvek ismerői is (bár ez a felvételhez hivatalosan nem kötelező), és valamilyen formában érdeklődést mutatnak a kortárs külföldi irodalom élete iránt.

3. A Magyar PEN Club példás összhangban működik a Magyar Írók Szövetségével. Két írószervezet, de voltaképpen „egy család”. Tagságunk nagy százalékban azonos, és tisztségviselői is gyakran működnek mindkét szervezetben (az Írószövetség jelenlegi elnöke például egyidejűleg a PEN Club alelnöke is).³¹⁹ A két szervezet segíti egymás programját, a külföldi kapcsolatok terveit mindenkor egyeztetni.

4. A személyes kapcsolatok ápolására a Magyar PEN Club vagy az ún. „Vendéglátó”, vagy a „Műfordítói” program keretében fogad külföldi vendégeket. Az előbbinek lehetőségeit elsősorban olyan jeles írók részére biztosítja, akiknek magyarországi látogatása több szempontból is hasznos irodalmi kapcsolataink fejlesztése szempontjából. A műfordítói

program meghívottai között olyan fordítókat lát vendégül a PEN Club, akik vagy már eddig is több alkotásukkal járultak hozzá a magyar irodalom külföldi megismertetéséhez, vagy éppen ismerkedni szeretnének a magyar kultúrával, irodalommal, hogy későbbi fordítói munkájukban ismereteiket hasznosítsák. A fordítói program keretében történő meghívások ennél fogva lehetnek az egyéb meghívásokénál hosszabb időtartamúak is.

³¹⁹ Hubay Miklós.

A Magyar P.E.N. Club Pozsony alapszabálya(1989. június 30.)³²⁰

1.

A Club neve: Magyar P.E.N. Club Pozsony
 A Club székhelye: Pozsony–Bratislava (Csehszlovákia)
 A Club munkájában a Csehszlovákiában élő magyar írók vesznek részt
 A Club hivatalos nyelve: magyar
 A Club címe: a mindenkori elnök címe

2.

A Club célja és feladatai:

– A népek kölcsönös megbecsülése, a faji, nemzeti és felekezeti gyűlölet kiküszöbölése. A béke biztosítása érdekében a nemzetközi megértés szellemében ápolja a magyar irodalom és a magyar írók kapcsolatát más országok irodalmával és íróival, elősegítve a magyar íróknak és műveiknek hazai megismertetését.

– Tagegyesületként részt vesz a Nemzetközi P.E.N. Club munkájában, együttműködik annak P.E.N. központjaival.

– Előadások, tanácskozások, irodalmi viták stb. rendezésével gondoskodik arról, hogy a Club céljából adódó kapcsolatokat – más központokkal együttműködve – a Csehszlovákiában élő magyar írók megvalósíthassák.

3.

A Club szuverén egyének közössége. Ebből következik, hogy a Club minden tagja a P.E.N. elvi nyilatkozatának szellemében önállóan cselekszik, ad hangot véleményének, felelősségteljesen fellép minden olyan jelenséggel és szándékkal szemben, amely sérti a P.E.N. nyilatkozatának alapelveit.

A Club tagja részt vesz a Club munkájában, a Club bármely tisztségére megválasztható.

A Club tagja köteles az Alapszabályban elfogadott célkitűzéseknek megfelelő tevékenységet kifejtetni.

4.

A Club munkáját a következő szervek irányítják, illetve intézik: Közgyűlés, Elnökség.

Közgyűlés

A Club legfontosabb szerve, amely a tagok összességét és a Clubot érintő minden kérdésben dönthet. A kollektív vélemény kialakítását és érvényesítését szolgáló szerve a Clubnak.

Megválasztja az Elnökséget, és az Elnökség neki tartozik felelősséggel. Évente legalább egyszer ülésezik, ezen kívül az Elnökség, illetve a tagok 25%-a kezdeményezheti az összehívását.

Kizárólagos hatáskörébe tartozik: az Elnökség megválasztása, illetve visszahívása, a megválasztott Elnökség soraiból a tisztségek betöltése; az évi költségvetés megállapítása és ellenőrzése; az Elnökség beszámolójának a megtárgyalása; az Elnökség határozatainak az ellenőrzése, illetve módosítása (felülbírlása), a Club alapszabályainak módosítása; a tagdíj megállapítása; a tagfelvétel és tagkizárás; a Club más egyesülettel való egyesülése, valamint feloszlásának kimondása.

A Közgyűlés összehívásáról a tagokat meghívó útján legalább tíz nappal a közgyűlés megtartása előtt értesíteni kell.

A Közgyűlés határozatképes, ha a tagoknak legalább a fele jelen van. A tagok kétharmadának jelenléte és a jelenlévők kétharmados szótöbbsége szükséges: az Elnökség visszahívásához, az Alapszabály módosításához, más egyesülettel való egyesülés kimondásához, a Club feloszlásához, a tagkizáráshoz.

A határozatképesség hiánya miatt elhalasztott és másodszorra összehívott Közgyűlés a megjelent tagok számától függetlenül egyszerű szótöbbséggel határozatképes.

A Közgyűlésről jegyzőkönyvet kell vezetni, és másolatát a tagoknak megküldeni.

A Közgyűlés által kiadott dokumentumok jegyzése a következőképpen történik: A Magyar P.E.N. Club Pozsony Közgyűlése. A szöveg hitelességéért az Elnök, ... felel.

Elnökség

Az Elnökség a Közgyűlés által három évre megválasztott testület. Gondoskodik az Alapszabály és az ügyrendben foglaltak, valamint a Közgyűlés határozatainak végrehajtásáról. A Közgyűlések közötti időszakokban dönt a Club mindazon ügyeiben, amelyeket az Alapszabály nem utal a Közgyűlés kizárólagos hatáskörébe.

³²⁰ G. KLA BH (Somorja).

Legfőbb feladatai közé tartozik: a Club ügyeinek folyamatos intézése, a Club kapcsolatainak irányítása, a kollektív állásfoglalások, nyilatkozatok védelme és képviselete, a pénzügyek kezelése.

Az Elnökségnek öt tagja van: az Elnök, az Alelnök, a Pénztáros, a két Szervezési titkár.

Az Elnökséget a tagság 10%-ának kezdeményezésére a Közgyűlés hívhatja vissza.

Az Elnökség által kiadott dokumentumok jegyzése a következőképpen történik: A Magyar P.E.N. Club Pozsony Elnöksége. A szöveg hitelességéért az Elnök, ... felel.

Az Elnök feladata: a hatóságok és harmadik személy előtt a Club képviselete, a Közgyűlés, illetve az Elnökség által kiadott dokumentumok, nyilatkozatok jegyzése és képviselete, az Elnökség munkájának az irányítása, a Közgyűlés vezetése.

Az Alelnök feladata: távolléte esetén az Elnök helyettesítése.

A Pénztáros feladata: a Club anyagi ügyeinek az irányítása.

A két szervezési titkár feladata: a Közgyűlések és összejövetelek, találkozók megszervezése.

Az Elnökség bármely tagja (illetve bárki a tagok közül) képviselheti a Clubot, amennyiben erre az Elnökségtől, vagy rendkívüli esetben a Közgyűléstől írásos felhatalmazást kap.

Az Elnökség az üléseit a szükséghez képest tartja.

5.

A Club tagja csak csehszlovák állampolgár lehet, aki irodalmi működése vagy az irodalomért tett szolgálata alapján alkalmas a Club céljainak elősegítésére, aki a Club Alapszabályát és a Nemzetközi P.E.N. elvi nyilatkozatát magára nézve kötelezőnek ismeri el, és akit a Közgyűlés két tag ajánlása mellett megválaszt. Az alapító tagok esetében az ajánlás nem szükséges.

A Club tiszteletbeli tagja csak nagykorú személy lehet, akit munkássága alapján a Közgyűlés megválaszt. A tiszteletbeli tag tagsági díjat nem fizet.

A Club támogató tagja olyan nagykorú és nem Csehszlovákiában élő személy lehet, aki valamilyen okból nem él Csehszlovákiában, de szoros szálak fűzik az itteni magyar kultúrához és irodalomhoz. A támogató tag tagsági díjat nem köteles fizetni.

A tagság megszerzése két tag ajánlása alapján a Közgyűlés határozatával keletkezik. Az ajánlást minden esetben írásban kell benyújtani az Elnökségnek.

A tagsági viszony megszűnik a tag kilépése, illetve a tag kizárása esetén. A tag kizárásáról csak a Közgyűlés dönthet.

6.

A Club működéséhez szükséges anyagi források: tagdíj (évente 100 Kcs), a Club tevékenységéből származó jövedelmek, állami és egyéb szervek vagy magánszemélyek támogatása.

A Club a tartozásaiért saját vagyonával felel, azért a tagok saját vagyonukkal nem felelnek. A Club vagyonkezeléséért az Elnökség egyik tagja, a Pénztáros felel.

A Club vagyoni jellegű viszonyainak, illetve ügyvezetésének ellenőrzése a Közgyűlés 3 évre 2 tagú Számvizsgáló Bizottságot választ, amely évente ellenőrzi a pénzügyeket, és végzett munkájáról az éves Közgyűlésnek beszámol.

7.

A Club megszűnik: a/ ha feloszlását a Közgyűlés kimondja, b/ ha más egyesülettel egyesül.

Pozsony, 1989. június 30.

Magyar P.E.N. Club Pozsony
közgyűlése

A szöveg hitelességéért az Elnök,
Balla Kálmán felel

*A Magyar P.E.N. Club Pozsony tiltakozása
a gondolatszabadság megsértése ellen Csehszlovákiában*
(1989. november 10.)³²¹

A P.E.N. Club elvi nyilatkozatának szellemében tiltakozunk a gondolatszabadság mindenfajta korlátozása és elnyomása ellen Csehszlovákiában – sikraszállunk a szabad információáramlásért, az akadálytalan gondolatközlésért és a művészeti értékek diszkriminatív szelektálásának megszüntetéséért. Tiltakozunk mindazon személyek üldöztetése és bebörtönzése ellen, akiket azért vontak felelősségre, mert az ideológiai és adminisztratív akadályokkal mit sem törődve véleményt mondtak az életüket érintő égető kérdésekben.

Minden olyan országban, ahol a jogrend és a jogi gyakorlat a véleménynyilvánítás szabadságát nem teszi lehetővé, az állampolgári engedetlenség nemcsak jogos, hanem kívánatos is. Követeljük tehát František Stárek, a Vokno és a Voknoviny szerkesztője, a Lidové Noviny szerkesztője, Pavel Čarnogurský, a Bratislavské Listy szerkesztője, Miroslav Kusý, a Lidové Noviny szerkesztőbizottsági tagja, Hana Ponická író és mások elleni büntetőjogi eljárás és ítélet beszüntetését.

A hatályos jogi szabályok[nak], illetve mindazon ideológiai korlátok[nak], amelyek a gondolatközlés szabadságát közvetlenül vagy közvetve korlátozzák, azonnali megváltoztatására, illetve átértékelésére van szükség, olyan jogi normák kialakítására, amelyek az alanyi jogként elismert gondolatszabadság érvényesülését nemcsak lehetővé teszik, hanem garantálják is, és mindennemű korlátozását büntetik.

Pozsony, 1989. XI. 10.

Magyar P.E.N. Club Pozsony

³²¹ G. Uo.

*A Magyar P.E.N. Club Pozsony tiltakozása
az érsekújvári ERTÉ-STÚDIÓ ügyében*
(1989. november 10.)³²²

Az Érsekújvároott két éve működő kísérleti művészeti és irodalmi stúdió (ERTÉ-STÚDIÓ) 1989. VI. 16–18-án rendezte meg II. (Nemzetközi) Fesztiválját. A rendezvényen, csakúgy, mint tavaly, a magyar előadók mellett sok cseh és szlovák, illetve néhány külföldi művész is részt vett. A fesztivál befejeztével a helyi hatóságok (a járási és a városi párt- és tanácsi szervek), melyek egyébként felügyelték a rendezvényt, három hónapos (a fesztivált és annak rendezőit lejárato) propaganda-hadjáratba kezdtek, majd októberben illegálisnak minősítették a fesztivált, és az egyik patronáló szerv ellen ([a] Csemadok h[elyi] sz[ervezete]) büntetőjogi eljárást helyeztek kilátásba.

A helyi hatóságok e példátlan és felháborító lépései, a különböző fórumokon hangoztatott rágalmozó nyilatkozataik és a kilátásba helyezett büntetőjogi eljárás sértik mindazon alkotmányos jogokat és a Csehszlovákia által is ratifikált nemzetközi egyezményeket, amelyek a gondolat szabadságát, illetve a művészi értékek szabad cseréjét biztosítják. Eljárásuk annál is inkább felháborító, mert előzetesen ők engedélyezték a fesztivál megrendezését. Annak tudatában, hogy mindazon vádaknak, melyeket a fesztivál kapcsán felhoztak, semmilyen alapjuk nincsen, és annak reményében, hogy büntetőjogi eljárásra (éppen emiatt) nem kerülhet sor, tiltakozunk az ilyen művészeti és irodalmi kezdeményezések erkölcsi befektetése és lejárata ellen, egyúttal követeljük az ebben közreműködött állami alkalmazottak felelősségre vonását.

Pozsony, 1989. XI. 10.

Magyar P.E.N. Club Pozsony

³²² G. Uo.

A PEN Klub nemzetközi titkárságának(1990. október 14.)³²³

Ma, 1990. október 14-én, Bécsben, a Palais Trautson-ban a Bornemisza Társaság jubileuma alkalmából összegyűlt alább felsorolt romániai magyar írók, kifejezve teljes egyetértésüket a Nemzetközi PEN Alapokmányával, amelyet kötelezőnek tekintenek magukra nézve, kimondják az önálló romániai magyar PEN központ megalakulását, és kéri a PEN nemzetközi titkárságától elismertetését.

Az önálló romániai magyar PEN központ tagsága kiegészül a Bécsben nem jelenlévő, az Alapokmánnyal egyetértő romániai magyar írókkal.

Ennek a nyilatkozatnak a másolatát elküldjük az osztrák PEN központnak is, amely támogatásával eddig is segítette munkánkat.

Bécs, 1990. október 14.

Bálint Tibor	Gálfalvi György
Bajor Andor	Páll Lajos
Király László	Cseke Péter
Sigmond István	Gálfalvi Zsolt
Lászlóffy Csaba	Sütő András
Lászlóffy Aladár	Kántor Lajos
Domokos Géza	Gáll Ernő
Farkas Árpád	K. Jakab Antal
Szilágyi István	Szabó Gyula
Szász János	Magyar Lajos

³²³ AH 1990. nov. 8. 21. évf. 45.

*Ungvári Tamás főtítkár feljegyzése
az Intézőbizottságnak*(1994. április 8.)³²⁴

Tisztújító közgyűlésünk után először értekezik a megújult intézőbizottság. Fontos döntések várnak a testületre. Írásos tájékoztatót azért kívánok előzetesen adni, mert szeretném lehetővé tenni, hogy az intézőbizottság olyan tagjai, akik bármi okból ülésünkre nem jöhetnek el, egyfelől tájékozva legyenek gondjainkról, másfelől levélben is közölhesék álláspontjukat.

1.) A magyar P.E.N. leköszönő vezetősége kb. másfél millió forintos hiánnyal búcsúzott mandátumától. E hiány köszönhető:

- a.) a csökkenő állami támogatásnak,
- b.) a Vigadó-épület felemelt lakbérének, illetve kommunális költségeinek.
- c.) Bizonyos gazdálkodási hiányosságoknak.

2.) Amennyiben a Vigadó helyiségéhez ragaszkodik az intézőbizottság, tudomásul kell vennie, hogy ez állami támogatásunk 80%-át meríti ki. A fennmaradó 20% nem elegendő a telefon- és postaköltségre, valamint a két alkalmazott fizetésére.

3.) Fentiekből következik, hogy az intézőbizottságnak döntenie kell, mikor és milyen körülmények között költözik el a P.E.N. Club a Vigadó épületéből.

4.) A főtítkár a Művészeti és Szabadművelődési Alapítvány igazgatójával, a helyiség új gazdájával abban állapodott meg, hogy a kiköltözés költségeit és az új helyiség szerzését bizonyos anyagi megváltással fedezné az alapítvány, s ennek körülbelüli összegét – szóban – ötmillió forintban jelölték meg. Ugyanakkor azt is jelezték, hogy minél később költözik a P.E.N., annak arányában csökkenhet ez a megváltás, sőt, addig is kell lakbért fizetünk, ami megközelíti a havi 170.000 forintot. Minden további hét tehát a valóságos feladatainkra fordítható összeg csökkenésével jár.

5.) Hivatkozom levelem 1.) pontjának c.) fejezetére, a P.E.N. gazdálkodására. A magyar P.E.N. jelenleg nem rendelkezik szervezeti és működési szabállyal. A közgyűlésünket megelőző intézőbizottsági ülésen Konrád György nemzetközi alelnök joggal

³²⁴ G.m. Ungvári Tamás főtítkár aut.

figyelmeztetett arra, hogy az ilyen működési és szervezeti szabályzat közpénzekkel dolgozó közegyesületnél, illetve alapítványnál mellőzhetetlen. Az intézőbizottságnak állást kell foglalnia, hogyan és miképpen szükséges az ilyen szervezeti és működés szabályzat.

6.) Az intézőbizottságra vár többek között az is, hogy a működésünkhöz szükséges további támogató és szponzorpenz lehetőségeit feltárja. Az új főtitkár tapasztalata az, hogy mínuszos költségvetés esetén szponzorpenz nem található, mert a korábbi gazdálkodás negatívumainak fedezésére nem mozgósítható újabb anyagi forrás.

7.) Tájékoztatom az intézőbizottságot arról, hogy a helyiségprobléma megoldása érdekében felvettem a kapcsolatos Pongrácz Tibor államtitkárral, az ÁVÜ Igazgatótanácsának elnökével, aki a sajtóban (1994. március 31.) közzétett nyilatkozatával elismerte a magyar P.E.N. jogos helyiségigényét. Feltehető, hogy a Művészeti és Szabadművelődési Alapítvány lelépési összegéből privatizáció során juthatnánk hozzá megfelelő helyiséghez. Az igénylésünk dokumentumait, valamint az ÁVÜ Rt.-vel és a Művészeti és Szabadművelődési Alapítvánnyal folytatott levelezésünket az intézőbizottság tagjai a titkárságon megtekinthetik.

8.) Az új vezetőség igyekszik bizonyos szigorúbb gazdálkodási formákat bevezetni. A P.E.N.-be járó lapok negyedévenkénti negyven ezres előfizetését le kellett mondanunk. Mérlegelnünk kell jelenlegi telefonunk nemzetközi vonalának ideiglenes felfüggesztését, mivel havi telefonszámlánk eléri a 14.000 forintot. Fel kell kérnünk a P.E.N. irodájának alelnöki vagy intézőbizottsági tagjait, hogy az irodából való telefonálást mellőzzék. Ennek a szigorúbb gazdálkodási rendnek volt előhírnöke az, hogy az intézőbizottság megszüntette az elnök és a főtitkár havi illetményét. Ezek az intézkedések azonban még mindig csak a mínuszos gazdálkodás enyhítését célozzák, de nem képesek a pozitív mérleg elérésére.

9.) Ezúton kell jelezniünk, hogy a P.E.N. tiszteletbeli tagjaivá választott Láng György és Kövi Pál – kísérő levelük szerint – „tagdíjat fizettek”. A Gundel vezetősége 35.000,- Ft tagdíjat utalt át, míg Kövi Pál az új vezetőség nemzetközi utazásaira elkülönített 1000 dollárt küldött el. Ezekből a tagdíjfizetésekből is nyilvánvaló, hogy az összegek nem a folyó költség fedezésére szolgálnak, hanem a P.E.N. valóságos feladataival összefüggő eszmei célok megvalósításának előmozdítására.

Tisztelettel kérem az új intézőbizottság tagjait, hogy lehetőség szerint vegyenek részt ülésünkön, és segítsenek tanácsaikkal, öteteikkel, józan megfontolásaikkal az előttünk

tornyosuló gondok megoldásában, s abban, hogy végre nemzetközi kapcsolatainkkal, a magyar irodalom külföldi népszerűsítésével foglalkozhassunk.

Baráti üdvözlettel

Budapest, 1994. április 8.

Ungvári Tamás
főtitkár

Kedves Miklós,

mint már telefonon is említettem, lemondok a P.E.N. Clubban viselt alelnöki tisztségemről. Döntésem végleges.

Okot erre Ungvári Tamás feljegyzése adott, amelyet a holnapi intézőbizottsági ülésre kiküldött. Annak is két pontja. Idézem az elsőt:

„A magyar P.E.N. leköszönt vezetősége kb. másfél millió forintot hiánnyal búcsúzott mandátumától. E hiány köszönhető: ... c). bizonyos gazdálkodási hiányosságoknak.”

A megfogalmazás azt sejteti, hogy gondatlanul, vétkeesen felelőtlenül gazdálkodtunk. Tudom, hogy ez ügyben vizsgálatot kérsz és kérésedhez én is csatlakozom. Állapíttassék meg hivatalosan, miben vagyok vétkes, vagyunk vétkesek.

Egy másik mondat személy szerint engem utasít rendre: „Fel kell kérnünk a P.E.N. irodájának alelnöki vagy intézőbizottsági tagjait, hogy az irodából való telefonálást mellőzzék.” Én jártam be telefonálni egy héten egyszer, mivel otthon telefonom nincs, fülkéből pedig úgy, hogy az ember esetleg közben jegyzeteket is készítsen, elviselhetetlen. Pitiáner melegségemre szolgáljon, hogy – mint már főtítkáromban is – gondosan ügyeltem arra, hogy a Vigadó központi számát használjam, mert az nem terheli a P.E.N. számláját, csak átalányban. De kaptam már megrovást az új főtítkártól közvetlenül megválasztása után is, a közgyűlésen. (Szász megfenyegette a minisztériumot, hogy felfüggesztik a P.E.N. működését – valahogy így hangzott, a biztonság kedvéért kétszer is.)

Miklós, öreg vagyok én már ahhoz, hogy további ilyen arcpirító megrovásoknak tegyem mi magamat. Ezért döntöttem úgy, hogy lemondok.

Az Intézőbizottságnak jó munkát kívánok. Elnézést kérek, hogy ezt nem személyesen mondtam el, de kár volna egy esetleges szóváltással az időt fecsérelni. Az Intézőbizottságnak sok fontos megtárgyalnivalója van, nekem meg – hogy Major Ottó barátomat plagizáljam – haza kell mennem, megetetni a kutyát.

Ölel

Szász Imre

³²⁵ G.aut.

Készült 1994. április 20-án a Magyar Pen Club intézőbizottsági ülésén.

Jelen vannak: jelenléti ív mellékelve.

Az intézőbizottsági ülés előtt beszélgettek, és Hubay Miklós bejelentette, hogy nem szeretne elnökölni, ezért felkérték Dr. Erdődy János alelnököt, hogy vállalja el a korára való tekintettel a levezető elnöki tisztséget.

Kimentették magukat: Tornai József, Fehér Klára, Nemes László, Görgey Gábor, Szabolcsi Miklós, Balabán Péter, Fázsy Anikó, Szász Imre, és Lothár László levelet írt – a levelek mellékelve a jegyzőkönyvhöz.³²⁷

Erdődy János alelnök köszöntötte Fehér György urat, MKM-et képviseli.

Ismerteti Lothár László és Szász Imre levelét – a levelek jegyzőkönyvhöz mellékelve.

Hubay Miklós elnöknek megadja a szót.

Hubay Miklós: elnézést kér, hogy ez a helyzet állt elő, de úgy érzi, ez a legjobb megoldás, mivel nem ura magának, amióta megkapta a főtítkárom Ungvári Tamás intézőbizottsági ülésre szóló meghívóját³²⁸ és a mellékelt feljegyzést.³²⁹ Ez vele nem lett megbeszélve, nem lett egyeztetve a napirend sem, pedig minden nap itt tartózkodik a PEN-ben. Nem is teljes a napirend, mert például a tagfelvétel is hiányzik. Amikor elolvasta a mellékelt feljegyzést, amit már beborítékoltva talált a titkárságon, nemcsak az intézőbizottság tagjai részére, hanem több közéleti személy részére is, azokat kiemelte és magánál tartotta, mert amit ez a feljegyzés tartalmaz, nagyon félreérthető annak, aki nem ismeri a PEN Clubot. Az elnökkel való megbeszélés nélkül napirendet és feljegyzést küldenek ki, külső emberekre nem tartozó dolgokat, ez a mi belső ügyünk, nem vette észre, hogy szervezeti szabályzatot nem adtak át [!]. Döntsön az intézőbizottság, hogy ez helyénvaló-e. A PEN Clubban a magyar irodalom becsületéért, hatékonyságáért, kollektívájáért, jövőjéért tudunk tenni.

³²⁶ G.

³²⁷ „Nem csupán, mint intézőbizottsági tag, hanem, mint a Magyar PEN Club Kosztolányi Alapítványának szerény anyagiakkal is támogatója és kuratóriumi tagja, szeretném megkérdezni, hogy a Kosztolányi Alapítványtól nyert anyagi támogatás miért jelentkezik – e levél [Ungvári Tamás *Feljegyzése*] szerint – a Magyar PEN Club anyagi hiányaként? Mindnyájan tudjuk, hogy a Kosztolányi Alapítvány épp azt a célt szolgálja, hogy a PEN gondjait nehéz anyagi helyzetekben áthidalni segítsen.” *Lothár László a Magyar PEN Club titkárságának*. Bp., 1994. ápr. 18. *A Magyar P.E.N. Club Kosztolányi Alapítványa* fejl. lp. G.aut.

³²⁸ G.m. A közgyűlés után működni kezdő új IB feladatai (a Pen gazdálkodása és végleges elhelyezéseinek megoldása, valamint a nemzetközi és regionális konferenciákra való felkészülés megtárgyalása) napirendi pontjait tartalmazó meghívón egyedül Ungvári Tamás főtítkárom aláírása szerepel.

³²⁹ Ungvári Tamás: *Feljegyzés az intézőbizottságnak*. Bp., 1994. ápr. 8. G.m. Dok 145.

Drámaíró, [ezért] az utolsó sort szokta megnézni: „...hogy végre nemzetközi kapcsolatainkkal, a magyar irodalom külföldi népszerűsítésével foglalkozhassék.”³³⁰ Hát mit csináltak akkor itt négy év alatt, az mi volt? Akkor mit csinált Vas István, Szász Imre, a titkárok, nincs értelme annak, hogy itt Márai-est volt, Illyés-díj, kongresszusok, olaszok, franciák, utolsó éveiből adta oda ezt a négy évet. A feljegyzést előlről olvasva másfél millió hiány... Kihívatta a Művelődési és Köznevelési Minisztérium Ellenőrzési Osztályát, rovincsoljanak. Megkapta az utolsó órában a jelentést, de még nincs aláírva.³³¹ A Kosztolányi Alapítvány azért jött létre, hogy nehéz helyzetekben segítsen áthidalni a PEN-ben a nehéz anyagi helyzeteket. Erre épült egy intézkedési terv is. Ez a másfél millió hiány a Kosztolányi Alapítvány pénze, nem pedig hiány. Ezt itt meg kell magyarázni, de ha ezt megkapja egy külső ember, azt hiszi, hogy a vezetés szórta el.

Hubay Miklós ismerteti az ellenőrzési osztály levelét, amely egy céllenőrzési vizsgálat. Ezt az ellenőrzést megelőzte Balabán Péter vizsgálata, aki ezt a PEN Club részéről készítette a tisztújító közgyűlésre. A Művelődési és Köznevelési Minisztérium Ellenőrzési Osztálya megvizsgálta Balabán Péter jelentését, amelyet megerősített. Tehát megkaptuk a felmentvényt. A telefonhasználatunkat nem találta magas költségnek a minisztérium, külföldi kapcsolatokat kell, hogy fenntartsunk, természetesen telefonáljon, aki idejön a PEN Clubba. Ungvári Tamás azzal fenyeget, hogy kikapcsolatja az intézménynél a nemzetközi vonalat. Szász Imre nem utazott, nagy telefonszámlát nem csinált, de mivel otthon nincs telefonja, itt keresték őt telefonon, ez természetes, négy évig főtákar volt, most alelnök. Hubay Miklós elmondja, hogy neki oroszlanrész volt abban, hogy Ungvári Tamás főtákar legyen. Ezt neki vállalnia kell. Ezt tiszta lélekkel csinálta, egy reggel a Nap TV-ben nyilatkozni kellett a PEN Clubról, és Havas Henrik feltette neki azt a kérdést, hogy ki fog-e jönni Ungvári Tamással, akinek más a stílusa. Rögtönözni kellett, és a legnagyobb elismeréssel szólt róla. Ez után a riport után Ungvári Tamás felhívta, és nagyon megköszönte neki ezt a nyilatkozatát. Ezek után nem számított arra, hogy így fog lezajlani az első ülés.

A helyiség elhagyását illetően,³³² mivel Kovács Sándor úrral nem jutott előre, Ungvári Tamásnak sikerült, hála Istennek, jó kapcsolatba kerülni. Hubay Miklós felhívta Zelnik József urat és személyesen tárgyalt vele.³³³ Egyik lehetőség az, maradjunk itt, és megpróbálunk olyan lakbért megállapíttatni, hogy tudjuk fizetni. Vagy próbálunk meg ingatlanhoz jutni, hat hónapos moratóriumot ajánlott fel. Vonjuk be ebbe Mádl [Ferenc] miniszter urat is, megfelelő összeggel hozzá tud segíteni. Az intézőbizottság jelölje meg azt a sze-

mélyt, akire azt az ügyet rábízta. Minél hamarabb kezdjük el ezt az akciót. Ezzel [Hubaynak] egy nagy kő esett le a szívről. Elnézést, hogy ilyen hosszú volt a hozzászólása,³³⁴ de a meghívóhoz mellékeltem feljegyzés is elég hosszú volt. Megköszönte a figyelmet.

Erdődy János: megköszöni Hubay Miklós elnök felszólalását, javasolja, hogy Ungvári Tamás főtákar szóljon hozzá.

Ungvári Tamás: elmondja, hogy neki most az a feladata, hogy önmagát fegyelmezze, ezért az előzményeket nem nagyon fogja értelmezni.

Közgyűlés óta először találkozunk, elfelejtettük a körünkbe hívni Faludy Györgyöt, ezt a mulasztásunkat próbáljuk meg pótolni.

Tímár György: először kérdezzük meg Faludy Györgyöt.

Erdődy János: milyen minőségben fogadjuk Faludy Györgyöt, intézőbizottsági, tiszteletbeli tagnak...³³⁵

Ungvári Tamás: a 129 fő rádiós elbocsátottak között van Bolgár György tagunk is. Erre reagálni kellene. Kérdezi az intézőbizottságot, hogy fejezzük-e ki szolidaritásunkat, egyáltalán lát-e az intézőbizottság ebben valamit.

Tímár György: azt hiszi, ezzel már el vagyunk késve. Ezt akkor kellett volna, amikor történt.

Lukácsy András: a levélírás mellett van.

Somlyó György: külön Bolgár György miatt tiltakozunk, nincs nagy értelme.

Erdődy János: egyetért, hogy elkéstünk.

Az intézőbizottság a tiltakozástól eltekint.

Ungvári Tamás: 1944 novemberében lesz Radó Antalnak 50. éves évfordulója. Rendezzen a PEN a mártír írók halálának 50. évfordulójáról megemlékezést.

Az intézőbizottság egyhangúlag egyetért, rendezzük meg.

Ungvári Tamás: Faludy György ebben sokat tudna segíteni. Szeretett volna a PEN helyzetével foglalkozni. Az ő körlevele annak szólt, és úgy gondolja, hogy a nyilvánosságtól nem kell félni. Úgy érzi, hogy itt egyéni sérelmekkel áll szemben. Neki kellett benyújtani az állami támogatásra a levelet, ami [ti. a támogatás] kétféle forint. Három fő dolgozó bére, lakbér³³⁶ stb., ez meghaladja az állami támogatást, semmi másról nem szólt ez a feljegyzés, minthogy betervezett deficitet dolgozunk. Máig úgy képzelem, hogy erkölcsösen itt lakni ennyi pénzért, ezért próbálta az intézőbizottság figyelmét felhívni, hogy próbáljunk meg szerényebb körülmények között lakni. Kisebbségi lakásba költözni, és akkor végre azzal foglalkozhatunk, ami a mi célunk. Ez az ő összes bűne, hogy ezt kimondta. Nem látja, hogy kiket kellett nekünk 14 ezer Ft-ért felhívni. Nem érdekli, hogy Szász Imre itt

³³⁰ Ungvári Tamás *Feljegyzésében*.

³³¹ *Jelentés a Magyar PEN Clubnál tartott célvizsgálatról*. Tervezet. MKM Ellenőrzési Főosztálya ad. 27.050/94.V. sz. Bp., 1994. ápr. 20. G. Horváth Tiborné dr. aut.

³³² A Pennek az SZMA tulajdonába jutott Vörösmarty téri irodaházból való kiköltözéséről van szó.

³³³ Kovács Sándor az alapítvány igazgatója, Zelnik József az alapítvány elnöke volt.

³³⁴ Hubay bizonyára ismertette Zelnik Józseffel folytatott levelezését is.

³³⁵ Faludyt 1994. ápr. 20-án választották meg a magyar Pen tiszteleti tagjává. *Hubay Miklós és Ungvári Tamás levele Faludy Györgyhoz*. Bp., 1994. máj. 5. G.m. Hubay Miklós aut.

³³⁶ A Vigadóbeli helyiségek havi bérleti díja.

telefonál, ő az erkölcsét nem a minisztériumnál tartja. Megszűnt a bulletinünk, kevesebb a programunk, ha ebben tévedett, bocsánatot kér, a közösség védelmében tévedett. Nem kell itt, a Vörösmarty téren lakni, olcsóbb helyen is lehet. Nekünk előbb ki kell fizetnünk a lakbért, de nincs miből. Csökken az állami támogatás. Azt szeretné, hogy józanul gazdálkodjunk. Úgy érzi, hogy azért választották meg, hogy pénzt szerezzen, ami megy is, de ehhez az kellene, hogy innen elköltözzünk. Ez egy lerobbant hely, miért nem lehet innen elköltözni. Nem fél senkitől, nem akar fenyegetni senkit, de mindent ki kell fizetni, csak nincs miből. Fenntartunk egy irodát, ami nagyon drága. Úgy érzi, hogy ez a levele arra lett felhasználva, hogy félreállítsák a főtítkári székből. Pongrácz Tiborral tárgyal az ÁVÜ-nél, Lengyel Balázs tanácsára elment a Petőfi Irodalmi Múzeumba, több helyen volt, ezért el kell dönteni, hogy elmennek-e, vagy sem. Programokra kell a pénz, és nem a létezésre.

Bárany Tamás: elég szomorúan hallgatta ezt a vitát. Amikor két nagyon jó barát ilyen mértékben fordul egymás ellen. Félreértések hosszú tömege van [!]. Hubay Miklós rettenetes energiát fordított a PEN életére, ennek itt mindnyájan tanúi vagyunk. Ungvári Tamás fogalmazása joggal bántotta meg, egyetért vele. [Ungvárinak] Igaza van, és még sincs, mert a fogalmazás nem szerencsés. Ez az egész levél nagyon bántó, és az sem szerencsés, hogy nemcsak belső embereknek akarta elküldeni. Külső személyekre ez nem tartozik. Itt is jogos a Hubay Miklós sértettsége. Mi tudjuk, hogy a másfél millió forint mit jelent, de a minisztériumban nem tudják. Ezen a helyzeten változtatni kell. Egymás nélkül nem lehet intézkedni. Itt van egy eléggé készséges intézőbizottság. Bennünket érdekel az ügy és mozgósíthatók vagyunk, ne legyen, hogy egymás tudta nélkül csináltok dolgokat. Nagyon jó, hogy ez az egész konfliktus felmerült, még idejében meg lehet fogni. Javaslat, hogy Hubay Miklós és Ungvári Tamás üljenek le egymással tisztázni. Mindkettő jóindulatból fakad [!] és együtt kell működni.

Gyertyán Ervin: Bárany Tamás nagyon megkönnyítette a hozzászólását. Ungvári Tamásnak ez nem volt egy diplomáciai levele, nem tudta meggyőzni. Azt tapasztalta, hogy Hubay Miklós és Szász Imre a lelkiület adták ezért a négy évért. Az intézőbizottság tartozik Szász Imrének annyival, hogy gondolja meg magát,³³⁷ értéke a PEN Clubnak, és Hubay Miklós is. Ezt a helyzetet meg kellene oldani valahogy. Ezeket a feladatokat úgy is lehetett volna közölni, hogy senkit sem sértünk meg. A [dolog] gazdasági részében igazat ad Ungvári Tamásnak, ha ezt meg tudja oldani, az intézőbizottság készséges lesz. Nagyon szeretné, ha Hubay Miklós és Ungvári Tamás kezét fognának.

Ungvári Tamás: amit Bárany Tamás és Gyertyán Ervin mond, meg kell, hogy fogadja. Szörnyű pánikban írta ezt a levelet, háromhetes operáció után van, ha megbántotta volna Hubay Miklóst, nagyon bánja, ha hibázott, mindenkitől elnézést kér, az intézőbizottságtól is. Változatlanul egyik helyről jár a másikra, hogy működőképesek legyünk.

³³⁷ L. Szász Imre levele Hubay Miklóshoz. Dok 146.

Tímár György: kiegészíti az eddigieket. Ungvári Tamás pánikját megérti, de egy hibát elkövetett, hogy ezt a levelet ilyen fogalmazásban, és az elnökkel való megbeszélés nélkül kiküldte. Nagyon örül, hogy Ungvári Tamás ezt belátja, és kéri Hubay Miklóst, hogy ő is fogadja el ezt a kéznnyújtást. Nincs meggyőződve arról, hogy erkölcsös-e, ha a PEN Club egy eldugott helyre költözik. 23 éve működik itt a szellemi szó-játék minden hónap első csütörtökén, ez kb. 15 kávé és szódavíz, évente kb. 2000.– Ft-ba kerül, nem látja be, hogy erre évente miért nincs kétezer forint. Soros-alapítvánnyal elkéstek, de ő vállalja, hogy addig nyomorgatja Kardos [Kovács Sándor] urat, amíg meg nem kapjuk a pénzt.

Erdődy János: Hubay Miklóshoz az a kérése, hogy jelezze, amikor hozzá akar szólni.

Karig Sára: az a véleménye, hogy kár a Praznovszky [Mihály]hoz elmenni, mert úgysem fogja engedni, hogy odaköltözzön a PEN.

Tóth Éva: személyes sértésnek is vehetné Ungvári Tamástól, hogy ő ki akarja fúrni a főtítkárságból. Elmondja, hogy ő nem rendelkezik pénzszerzési tehetséggel. Ungvári Tamás abban a feljegyzésben azt írja, hogy végre ezután az irodalommal is foglalkozhatunk. Ő kb. 7–8 antológiát csinált, és még a többiről nem is beszél. A PEN Club nagyon sokat tett az irodalomért.

Vujcsics Sztoján: reméli, hogy a konfliktus megoldást nyer. A PEN Club kiköltöztetésével kapcsolatban szeretné elmondani, hogy valóban ez egy lerobbant épület, ez a minisztérium szégyene. Egy lakót úgy lehet kiutálni, hogy ha a bérleti díját állandóan srófoljuk. Az utóbbi időben sokat kellett, hogy foglalkozzon a privatizációval. A lerobbant lakások is 10–11 millió forintba kerülnek. Ne hagyjuk magunkat 4–5 millióval elkábítani. Ő személy szerint nem szívesen menne el. Erről az épületről nagyon sok mendemonda kering. Kovács [Sándor] úrnak nagyon előnyös lenne, ha a PEN Clubot ki tudná paterolni. Tehát egy elvi döntést kell hozni, hogy elmegyünk vagy maradunk. De egy ingatlanról is gondoskodni kell, ott is vannak kiadások.

Ungvári Tamás: jelen pillanatban a PEN Club nem rendelkezik ilyen jogokkal. Dr. Faludyval beszélt, mi itt nem főbérlok vagyunk, hanem bérlok, mindenfajta jog nélkül, főbérloji jogunk nincs. A bérleti szerződést felmondhatják. Hubay Miklós helyett tárgyal Kovács Sándor igazgatóval, mivel Hubay Miklós megsértődött. Félti a PEN Clubot, hogy itt állunk majd, kitesznek bennünket, és még fizetni se fognak.

Dr. Szőnyi István: át kell, hogy nézze a papírokat, addig nem tud állást foglalni. Dr. Faludyt ismeri. A birtokosnak vannak jogai. Több oldalról kell elemezni a dolgot, hogy mit lehet elérni. Saját érvek és az alapítvány érvei hol találkoznak. Meg kell találni a megoldást, hogy mindkét félnek megfeleljen. Milyen esetben érdemes elmenni [!], ezt elemezni kell.

Vajda György Mihály: Hubay Miklós Kossuth-díjához gratulál. Még nem történt meg az a bizonyos kézfogás. Valóban elegáns helyen vagyunk, még ha nem is szép az épület. Ha a Petőfi Múzeum hajlandó helyet adni, és biztos helyet kapunk, javasolja ezt a helyet,

és olyan szerződést kössenek jogászunk segítségével, hogy ne lehessen kitenni a PEN Clubot.

Lengyel Balázs: Praznovszky úr, ha teremhelyet ad, az is kisegíti a PEN Clubot.

Major Ottó: a jövő héten találkozik Praznovszky úrral, felveti neki a PEN Club helyiségproblémáját.

Lukácsy András: az a véleménye, hogy érdemi munka csak békességben folyhat tovább. Értesülése van arról, hogy a házban több per folyik, kellene várni egy kicsit, a többiek mire mennek, és utána döntsünk, hogy mennyiért megyünk el. Két napot kér, és pontos felvilágosítást tud adni.

Vujicsics Sztoján: az az észrevétele, hogy ne ejtsék el a két nappal ezelőtti beszélgetést az alapítvány elnökével. A minisztérium részéről nagyon hátrányos ez a 2 millió Ft állami támogatás, ezt ne hagyjuk.

Ungvári Tamás: meg kell környékezni a Soros Alapítványt és a Szerencsejátékot is.³³⁸ Visszatér az elnök úrral való feszültségükre, ami egyoldalú, mert az ő részéről nincs feszültség. 30 éve ismerik egymást, ez egy 30 éves barátság, és ha Hubay Miklós ezt így fel tudja rúgni, ezt nem szeretné.

Hubay Miklós: kettesben nem tudja most már elképzelni a PEN Club vezetését. Lehet, hogy túlzott érzékenység, de ez a dolog megtörtént, úgy érezte, mint egy hátba döfést. Az alelnököket azért hívta össze, hogy megbeszéljék egy harmadik személy, azaz ügyvezető elnök beiktatását, mert kettesben Ungvári Tamással nem vállalja a PEN Club vezetését. Itt most nagyon rossz a közérzet, többet vállalni nem tud, ha lehet, elnökcserét csinálni, nézzünk szembe ezzel, vagy társelnököket, akivel meg tudja osztani a munkát. Ha ez se megy, akkor lehet egy főtárgyaló-helyettest találni, csak ezzel a fenntartással tudja elfogadni, hogy Ungvári Tamás véleményt változtatott. Hármasan vagy négyesben igen, kettesben egy napot sem tovább.

Ungvári Tamás: ha járóképes lett volna, személyesen viszi be a levelet a titkárságra, de úgy érzi, a saját titkárságunkra, és nem idegen helyre küldte. Semmi más törekvése nincs, csak, hogy hozzájussunk egy helyiséghez. 30 év barátságot Hubay Miklós odadob egy érzékenyséért, [noha ő] békejobbot ajánlott és megköveti.

Mivel ez az ülés igen hosszú nyúlt, az intézőbizottság úgy dönt, hogy 1994. május 4-én 15 órakor újból összeül. Elnökölni Bárány Tamás fog.

Napirendi pontok: 1. az előző ülés folytatása,

2. ügyvezető elnök kérdése,

3. tagfelvételi ügyek.

—kmf—

³³⁸ A Szerencsejáték Rt.-t.

Sok tragikussá váló nemzetközi válság legerőteljesebb kiváltó oka az etnikai és kulturális kisebbségek elnyomásának formáját öltő ultranacionalizmus. Embermilliókat és egész népeket akadályoz meg abban, hogy élhessenek természetes jogukkal kulturális identitásukhoz, illetve a szólásszabadsághoz.

Az egyik legnagyobb európai nemzeti kisebbség a Romániában élő magyaroké, akik ma a román lakosság körülbelül 7 százalékát teszik ki. Az 1956-os forradalom után ezt a régi és eredeti kulturális hagyományokkal rendelkező jelentős kisebbséget durván üldözték, s még ha a jelenlegi romániai kormányzat ad is a demokrácia és a szabadság látszatára, a magyar kisebbség helyzete Romániában nem javult eléggé.

A romániai magyaroknak nehézségekkel kell szembenéznük, hogy hozzáférhessenek saját nyelvükön az oktatás minden szintjéhez, s Romániában nem létezik magyar nyelvű egyetem.

Finnországban van egy 6 százaléknyi svédül beszélő kisebbség. A finnországi svédeknek megvan a joguk az oktatáshoz saját nyelvükön és minden szinten. Finnországban több svéd főiskola is van, valamint egy teljesen svéd nyelvű egyetem is. A két tannyelvű Helsinki Egyetemen több helyet svédül beszélő diákoknak tartanak fenn, hogy így is biztosítsák hozzájutásukat a magasabb szintű oktatáshoz.

A svéd kisebbség létét Finnországban nemzeti kincsnek tekintik, jogaik a finn Alkotmányban vannak rögzítve. Finnországban gyakorlatilag nincs nyelvi vagy kulturális probléma a finn többség és a svéd kisebbség között.

A Nemzetközi PEN 61. Világkongresszusa felhívja a román kormány figyelmét a magyar kisebbség drámai helyzetére Romániában, és kéri a kormányt, hogy a legsürgősebben állítsa le a magyarellenességet és ultranacionalista pártok propagandáját, s hogy javítsa a hozzáférés lehetőségét a saját anyanyelvű oktatáshoz a romániai lakosság e jelentős részének még egyetemi szinten is, valamint biztosítsa annak jogát saját kultúrájához és szólásszabadságához.

³³⁹ Előterjesztette a Finn Pen-központ, jóváhagyta a Fordítási és Nyelvi Jogok Bizottsága. AH 1994. nov. 25. A kongresszust 1994. nov. 6–12. között tartották.

A legátfogóbb és legrégebb írói szervezet, a Nemzetközi PEN 61. Világkongresszusa a kialakult hagyományok jegyében több, egymást kiegészítő szinten és formában bontakoztatta ki munkáját Prágában, [1994.] november 6. és 12. között. Kerekasztal mellett, vita-délutánokon, felolvasó esteken, szűkebb és tágabb körű összejöveteleken találkoztak, egymást gerjesztve, a gyakran eltérő gondolatok, vélekedések, hangzottak el az írói vallokások, körülindázva a kongresszus meghatározó témakörét: a toleranciát. Ezzel párhuzamosan működtek a PEN különböző szakosított munkabizottságai és tanácskozt vezető szerve, a küldöttek közgyűlése. A látványos, nagy érdeklődést kiváltó, villogó irodalmi események és a határozatokat előkészítő, egyeztető tárgyalások, mindennapos gondolat feszegető megbeszélések szervesen összefonódtak. Az előbbieik között olyan kivételes mozzanatok maradtak emlékeztetesként, mint például Arthur Miller, Václav Havel, Harold Pinter és Tom Stoppard sziporkázó eszmecsereje a kortárs drámairodalomról, vagy a cseh miniszterelnök, Václav Klaus, a magyar Konrád György, az angol Timothy Gordon Ash, a cseh Ivan Klima, a német Gerd Heindenreich és a török Leyla Umar vitája az értelmiség, a hatalom és a tolerancia viszonyáról. Az üldözött írástudók helyzetével és védelmével foglalkozó munkabizottságban és a küldöttek közgyűlésén pedig aggasztó tények sokaságával szembesültünk: az elmúlt évben közel száz író és újságíró gyilkolt meg vagy tüntettek el, s több mint kilencszáz börtönöztek be a világ különböző övezeteiben; a totalitarizmus és a fundamentalizmus változatlan erőszakkal válaszol a neki nem tetsző igazságra.

A toleranciáról volt tehát szó, elvi szinten és a jelenkori írástudók, a kultúra, a szellemi alkotás sorsát, helyzetét, lehetőségeit elemezve egyaránt. A kortárs világ ellentmondásai, konfliktusai, válságocáinak figyelmeztető üzenetéből következik: írók, társadalomtudósok, politikusok azt fejtegették, hogy a tolerancia, mint nélkülözhetetlen magatartásforma, mint a túlélés egyetlen esélye, nem jelenthet passzivitást, beletörődést, apátiát, hanem megköveteli a határozott szembefordulást minden totalitárius, barbár, emberellenes nézettel és törekvéssel. A különbözőség, a másság iránti érzékenység és türelem csak úgy válhat egyetemes, konfliktust oldó és kezelő gyakorlattá, a szellemi életben és a nemzetközi viszonyok összetett alakulásában egyaránt, ha egybefonódik az erőszak, a szélsőséges nézetek és eljárások, a totalitarizmus minden formájának elutasításával, és az ellenük vívott következetes küzdelemmel. A PEN Charta betűjéhez és szelleméhez hűen, a meg-

fontolt, érvelő, történelmi tapasztalatokat összegező elméleti fejtegetéseket, gondolatcsiholó vélekedéseket olyan határozatok, állásfoglalások egészítik ki, amelyek a közvéleményre, a nemzetközi szervezetekre, az egyes kormányokra és politikai erőkire kívánnak hatni a tolerancia eszményeinek mindennapos érvényesülése érdekében. Ezek a határozatok a kifejezés szabadságán, az eszmék akadálytalan vérkeringésén túl szükségszerűen átfogják az egyetemes emberi jogok tiszteletben tartásának bonyolult témakörét is.

Egész sor idevágó határozati javaslat között vitatta meg előbb a fordítás, a nyelvi jogok kérdéseivel foglalkozó bizottság, majd ajánlására a küldöttek közgyűlése a romániai magyar kisebbség kulturális helyzetével kapcsolatos szöveget. A határozatot a finn PEN központ terjesztette elő, és végleges szövegét türelmes egyeztető beszélgetések alakították ki. A PEN szellemét, az együttműködés és a megértés gyakorlatát érvényesítő megbeszéléseken természetesen részt vett a román PEN Klub és a Romániai Magyar PEN Klub küldötte is. Finn, katalán, észt és más barátaink tevékeny és toleráns együttműködésével olyan határozati javaslat született, amelyet a küldöttek közgyűlése egyhangúlag (egy tartózkodással) fogadott el, és iktatott a 61. PEN-világkongresszus okmányai közé. [...] a román PEN-küldöttség által is megszavazott szöveg önmagáért beszél, szerves egységben más, ilyen jellegű (egyebek között az úgynevezett dnyeszteri köztársaságban [Moldávia] élő románok nyelvi és művelődési jogainak érvényesítéséért síkra szálló) határozattal.

A PEN Világkongresszus jelentésszerű mozzanataira, sokszínű forgatagára – tágabb összefüggésekbe ágyazottan is – még visszatérünk. Annál is inkább, mert a fenti határozat is jelzi: a Hradcsin falai közt és a prágai Atrium szálló tanácskozó termében – a találkozó fő színhelyein – nemcsak elvont elméleti fejtegetések és írói ábrándok formájában röpködött a tolerancia és a józan reménység kék madara.

³⁴⁰ AH 1994. nov. 25.

Magyar írók levele a világ íróihoz(1994. november 18.)³⁴¹

A magyar irodalomnak a középkor óta egyik legvirágzóbb régiója az, amelyik most Szlovákiához tartozik. Európai híré és rangú költőket, dráma- és regényírókat adott nekünk és a világnak. Ezt az irodalmat az *ott bonos* magyar nyelvű kultúra tette lehetővé. E nyelv ellen mostanában törvényeket hoznak, melyek használatát korlátozzák és e nyelvet beszélők önértékét sértik, megtörik. Számunkra az oly izolált magyar nyelvünk nem csupán a mindennapi kommunikáció eszköze, az is, hanem magyar mivoltunk záloga és a költői kifejezés művészi eszköze. Első nagy reneszánsz költőnk, épp ama föld szülötte: Balassi Bálint versei legmaradandóbb értékünk a török pusztítás korából. Ugyancsak a földön született a XIX. század két legnagyobb magyar regényírója – akik nem ismeretlenek más népek olvasói előtt sem – Jókai és Mikszáth. S *Az ember tragédiája* – amelynek szerzője, Madách Imre szintén e földön született, írt és halt meg – számunkra az emberiség sorsában való gondolkodás iskolája. Innen származik az európai avantgárd magyar vezéralakja: Kassák Lajos, és századunk megvesztegethetetlen tanúja: Márai Sándor, aki műveiben múlhatatlan szeretettel örökölte meg szülővárosát, Kassát. Jelenleg is olyan világelmertségre predesztinált magyar írók alkotnak ott, mint Grendel Lajos és megannyi sokat ígérő fiatal. Viszont a kisebbségi nyelv korlátozását szolgáló törvények – most nem szólva ezeknek emberjogot sértő jellegéről – kiszámíthatatlan következményekkel járhatnak az illető nyelv legmagasabb rendű megnyilatkozási formájára: az irodalomra nézve.

Ezért kérjük a világ íróinak szolidaritását – legdrágább volna nekünk épp a szlovák író testvéri szolidaritása e pillanatban –, hogy a mi szlovákiai magyar nyelvű gyökereinkre „ne vessessék fejsze”. Ez az írói szolidaritás talán segít majd abban, hogy az új évezredben másutt se többé.

³⁴¹ Hubay Miklósnak a Magyar Írószövetség közgyűlésén ismertetett levele. G.m. Valamennyi megjelent író támogatta, később számos aláíróíven csatlakoztak hozzá.

A magyar kisebbség Szlovákiában

A Nemzetközi Pen Club világkongresszusának határozata
(1996. november vége)³⁴²

A Nemzetközi PEN Küldötteinek Közgyűlése, a PEN 63. Világkongresszusán Guadalajara-jában, Mexikóban, 1996 novemberében

tapasztalván, hogy a Szlovák Köztársaság Kormánya különböző adminisztratív intézkedésekkel, például művi területi átszervezés révén, megsérti a nyelvi kisebbségek jogait;

aggodalommal véve tudomásul az 1995 novemberében a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa által elfogadott és a Szlovák Köztársaság elnöke által aláírt nyelvtörvényt, mely nem kínál törvényes garanciákat a nemzeti kulturális kisebbségek számára, és mind szellemével, mind vonatkozó cikkelyei révén korlátozza a szólásszabadságot szlovák nyelven, valamint a kisebbségek, köztük a 600 000 lelket számláló jelentős magyar kisebbség nyelven;

nyugtalanul észlelve, hogy a Szlovák Kormány saját nyilatkozatai, valamint az Alkotmány ellenére mindegyre megnehezíti a minden szintű anyanyelvi oktatást a magyar kisebbség számára, és a Művelődési Minisztérium akadályozó politikájával veszélyezteti a kisebbségek irodalmi és művelődési folyóiratainak létét és ezzel a szerzők közlési lehetőségeit;

kiváltképp aggodalommal véve tudomást a Nemzeti Tanács által javasolt Büntetőtörvénykönyv-tervezetet, mely büntetéssel sújtja a kulturális kisebbségek alapvető jogait védő szlovák állampolgárokat;

arra kéri a Szlovák Kormányt, módosítsa sürgősen azokat a törvényeket és gyakorlati eljárásokat, amelyek sértik a Szlovák Köztársaságban élő kulturális kisebbségek jogát a szólásszabadsághoz.

³⁴² AH 1996. nov. 29.

Timeo danaos et dona ferentes
Vergilius

Az Ezeregyéjszaka meséiben a legmegragadóbb számomra mindig az volt, hogy jönnek a jótékony dzsinnek és a sívó pusztaságban varázslatos gyorsasággal csodás palotát emelnek. Harmadnap hajnalban minden kész, s az első napsugár hanyatt esik és ki is töri a lábát a palota arany kupoláján. Aranyból van a palotának a kapukilincse is s mézesmazdag a húzója. A gruppenszexre méretezett fürdőkád malachitból készült. Reggel már ebben lubickol a palotát tulajdonosként birtokló Közhasznú Társaság vezérkara. A horizonton sűrű tocsikfelhőkben gyűlnek a következő garnitúrák...³⁴⁴ A palota, viccesen, a Magyar Irodalom Háza nevet fogja viselni.

Hagyjuk ezt a hangot! Elnézést az olvasótól. Én se szeretem az olcsó pamfletstílust. Írói mivoltomban fogott el a keserűség. Ez hozta ki belőlem. És az a már-már önfeledt nyíltság, amellyel beavattak a Magyar Irodalom Házával kapcsolatos hivatalos tervekbe.

Mondhatnám: öslakóként jutottam az anyaghoz.

A PEN Klub már egy esztendeje albérlője a Petőfi Irodalmi Múzeumnak, a Károlyi-palotában. Ottlétünkkel eleve alátámasztjuk a Magyar Irodalom Háza koncepcióját.

Erre még büszkéek is lehetünk.

Engedjenek meg egy szót magunkról. Hogy kitessék keserűségem forrása.

A magyar irodalom határokon túli hírét-nevét, nemzetközi kapcsolatait hetven esztendőn át nem eredménytelenül szolgálta a Magyar PEN Klub, mint a Nemzetközi PEN, az írók szabadságának, az eszmék és művek szabad áramlásának garantálására rendelt nagy és egyetlen írói világszervezet magyar központja. A kultúra lerobbantásával került ez is válságba. Kéry László – amikor a Nagyvilág és a PEN élete mentéséért szaladgálva megtanulta, hogy mit jelent üres kézzel bankvezérektől kidobadni magát – már a közeli szívhaláltól fenyegetve megkért, hogy ha ő nem lesz, próbáljam a Magyar PEN Klubot életben tartani. Elnöknek jelölt, megválasztottak. Nem kis felelősség Kosztolányi, Heltai, Vas István örökét folytatni. Csinálom, hat év óta, ingyért. Ma, amikor Magyarország legkitűnőbb kulturá-

lis intézményei s mellettük az életmentő egészségügyi intézmények oldalszámra teregetik ki nyomorúságukat a lapokban – (*Csak egy százalékot!* – *Csak egy százalékot!*), nem röstellem József Attila-i szóval: „magamat kitakarni”. Ilyenkor, az én koromban, a 80. év küszöbén – ha megéri – az írónak az a cseréptető legyen a gondja, amit műveire még felrakhat. Ezt áldozom fel. Lucidus délelőtti és délutáni óráimmal szponzorálom a PEN Klubot. Együtt a választott és szintén honorárium nélkül dolgozó alelnökökkel. (Hátsó gondolatok elkerülése végett: már a harmadik PEN-világkongresszusról maradok távol, útiköltség híján.) S bár a botor ügyszeretettel vállalt, halmozott tennivalóink nem kevesebbek, mint tíz évvel ezelőtt – sőt! – a Magyar PEN tíz évvel ezelőtti tizennégy fizetett alkalmazottjából mára maradt egyetlen (az csupán a mi szerencsénk, hogy ez az egy viszont a magyar irodalmi élet egyik legtájékozottabb ismerője, odaadó animátora, az egykori Látóhatár munkatársa). Reformkori elődeink szavajárásával *nobile officium* számunkra a PEN, ahol nagy horderejű programokat valósíthatunk meg alapítványi támogatással, elsősorban a Friedrich Naumann Stiftungéval, mint az idén – reméljük – hetedszer sorra kerülő Európa-szerte népszerű nemzetközi konferenciánkat, *A szabadság dzsungelében*, ám a lakbért, postát, takarítást alig tudjuk kifizetni.

Az, hogy „a nemzet napszámosa” vagyok, mint magatartás, mint ethosz a magyar irodalomban ma is éppoly természetes, mint volt a Széchenyik korában.

Ezért olyan viszolyogtató a Magyar Irodalom Házának terveiről tárgyalásra megküldött anyag, amelyben a magyar irodalom végzetesen súlyos problémáiról édeskeveset olvashattunk, ám annál többet – nagy ügyszeretetre valló részletességgel – az írók feje fölé rendelt Közhasznú Társaság vezetőjének és titkárainak irigylésre méltó fizetéseiről. (Eljátszhatunk a gondolattal, hogy milyen jól járnánk, ha abba az elitbe tartozhatnánk, amelyik nem ír, csak menedzseli az írók házáat, vagy egykori Alapját.)

Nem először találkozom a kultúrát „lenyúló” úgazdagokkal. (Ronda, útszéli szó, de adekvát.) Előző székhelyünkön, a Vigadó és irodaház épülettömbjében, ez még az előző kormány idején volt, rapportra rendelt az új földesúr, aki minisztere mellől ejtőernyőzött oda. Szász Imrével, a PEN akkori főtítkárával megjelentünk. – „Maguk hogy képzelik, hogy a magyar Manhattanban csak ötezer forintot fizessenek egy négyzetméterért?” – Ez a mondat az egyoldalú beszélgetés során többször elhangzott, később szállóigévé is lett baráti köreinkben a „magyar Manhattan”. Ebből tanultuk meg, hogy mit jelent a kultúrában a rendszerváltás. No meg az ugyanott hallott mondat: „Melyik most Budapesten a legdrágább autó? Azt kérem.”

A későbbi hasonló találkozások sem értek meglepetésként. Az Olaszországban töltött másfél évtized során megtanultam, hogy ha anyagiokról van szó, a pártok között nem nagy a különbség.

Amikor végighallgatom egy-egy új „omnipotentát” kihívó kötekedéseit, eltűnődhetem, vajon a fiam vagy már az unokám is lehetne talán, s magamban kiszámítom: fizetéséből

³⁴³ *Végtelen napjaim* (Új folyam) 225–228.

³⁴⁴ „tocsikfelhő”: Tocsik Márta ügyvédet a '90-es évek elején az ÁPV Rt. az önkormányzatok belterületi földjeit érintő privatizációban való közvetítéssel bízta meg, tevékenységéért 804 milliós sikerdíjban részesült. A magyarországi politikai korrupció jelképévé vált, több mint 10 évig húzódó ügy végén Tocsikot részben felmentették, részben a díj nagyrészének visszafizetésére ítélték.

ugyan mennyi jut arra a félórára, amit az én legorombításomra fordít. Egy ilyen félórát végigülni, s az infarktust erkölcsi fölényérzetünkkel megúszni, ez aztán a *nobile officium*.

A magyar irodalomnak – a nyomorba süllyedő írásnak, a kiadásnak, a könyvterjesztésnek, a folyóiratoknak, a könyvtáraknak – sokkal életbevágóbb – és a nemzeti jövő sorába vágóbb – ügyei vannak most annál, hogy éppen ki tekinti magát az egykori kitelepített edénygyáros Bajza utcai palotája pillanatnyi birtokosának. Hogy ezt a palotát ki bírja, ki marja. Viszont egy biztos: ezt az Eris almáját sem az írók dobták a közvélemény elé. A székházügyektől már csalánkiütést kapó közvélemény előtt ez a hajcihő beleillik a magyar társadalmukról alkotott összképbe és ügyesen eltakarja a magyar költészet és irodalom – e hétszáz év óta egyetlen épen, tisztán és veretlenül maradt nemzeti intézményünk – jelen nyomorúságát és baljós kiáltásait.

Szeretnénk, ha a magyar költészet és irodalom igazi problémái iránt ugyanolyan kitűnő jogászi asszisztenciával, ugyanolyan közgazdasági zsenialitással látnánk megnyilatkozni a tetterre kész rokonszenvet, amilyennel a Károlyi-palota új főgondnokságát világra bábáskodják.

Különben: fenn az ernyő, nincsen kas.

Különben: az Ezeregyéjszaka aranypalotája sem fogja eltakarni a Magyar Költészet Szegényházát.

A magyar PEN Club Költészeti Nagydíjat alapít

(Tájékoztató a Nemzetközi PEN dél-koreai Világkongresszusára,
2012. szeptember 10–15.)³⁴⁵

A magyar PEN Club nemzetközi költészeti nagydíjat hoz létre. Ezt a költészet súlyának világszerte érezhető csökkenése indokolja, amit veszélyes tendenciának tartunk. A költői művek száműzése egy technikailag mégoly tökéletes civilizációt is lélektelen falanszterré képes változtatni. A számtalan érdekellentét a bolygó egyes államai között felértékeli a lélektől lélekig történő párbeszédet, amely imperatívusként jelenik meg, mint a kultúrák közötti bizalomépítés egyik legfőbb eszköze.

A költészetet persze nem elsősorban eszköznek tekintjük, hacsak nem a szellem, a lélek és az erkölcsök felnőtté válása eszköze. Még inkább: a nemesezésre törekvő emberi tudat önkifejező ereje megmutatkozásának.

Nagydíjunkkal tehát azokat a költői teljesítményeket, illetve költőket kívánjuk honorálni, akiket az emberi műveltség évezredei alatt felhalmozott szellemi és lelki vagyon, a nagy értékvonulatok igaz örököseinek tartunk. Azokat a művészeket, akik legtöbbet tették a korszerű, a világ mai állapotával összhangban és szinkronban levő kulturális tudatformák megjelenítéséért és gazdagításáért, bekapcsolódva műveikkel hagyomány és megújulás örök dinamikájába.

A nagydíj az első ismert magyar költő, a latinul alkotó Janus Pannonius nevét viseli. Értéke 50.000 euro.

1400 körül egy hosszú évszázadra eltűnni látszanak a nagy egyéniségek az irodalomból. Ez a fogalom ekkor még elsősorban a költészetet jelenti, vagyis az irodalom legősibb műfaját, egyben az emberi szellem világértelmezésének legarchaikusabb hordozóját. A költészet a világban saját helyét kereső ember legelső kísérlete, hogy saját érzelmeit megragadja, feldolgozza és kifejezze, azokkal szembenézzen és a külső-belső valóságról összegyűjtött ismereteit átadhatóvá tegye.

Az írásbeliséggel rendelkező magaskultúrákat számba véve, azt látjuk, hogy ekkorra lezárult már a középkori görög, latin és kelta költészet. A trubadúrok és minnesängerek nagy generációinak emlékét legfőnnebb a várkastélyába visszavonult idős Oswald von Wolkenstein idézi. Régen megszületett már a Nibelung-ének, és a német epika következő nagy alkotása, Sebastian Brant műve, *A Bolondok Hajója* megint csak a század végén fog megjelenni. Napnyugta mindenütt. Dante, Petrarca (és Boccaccio is) évtizedek óta halott. (Igaz, a szerencsésen gazdag Itáliában még e sivár korban is akadnak olyan művelt költők,

³⁴⁵ Janus Pannonius Költészeti Nagydíj 3–11.

mint Antonio Beccadelli vagy Giovanni Pontano. És Angelo Poliziano már nemcsak görögül és latinul ír, hanem a század utolsó negyedében újra megszólal maga az édes olasz nyelv is, ha nem is Dante erejével vagy Petrarca hasonlíthatatlan eleganciájával.)

A korai arab költészet, ideértve a Córdoba-i Kalifátust is, ekkorra már utolsó nagy egyéniségét is elveszítette. Ugyanez a helyzet Perzsiában: Firdauszi, Omár Khajjám, Nizámi, Száádi és Háfiz követői messze elmaradnak a nagy mesterektől. Indiában sem különb a helyzet. A költészetet egy évezred óta államügynek tekintő Japánban az egy Ikkijü Szódzsun számít nagyobb egyéniségnek ebben az évszázadban, kultusza azonban nem hasonlítható mondjuk, a 250 évvel később született Macuo Basóéhoz, a haiku legnagyobb mesterének hatásához. A műfajtörténetek viszont följegyzik, hogy a klasszikus tanka mellé e század közepére jelenik meg Japánban a renga is, mint lírai műforma. (Ebből rövidül majd le a haiku. A költészetnek nagy költők nélkül is megvan a maga önmozgása.) Kínában a Tang-kor költőinek emlékéhez a Ming-dinasztiában még felnőni sem próbálnak Vang Vej, Li Taj-Po, Tu Fu és Po Csü-Ji utódai (ez csak szófordulat: gondolom, persze, hogy próbáltak felnőni.) Amerika? Ibéria? Azok a maja írástudók, akiknek majd a Popol Vuh köszönhető, ekkor még meg sem születtek. És [Luis de] Camões sem, Lope de Vega sem. Britanniában, [Geoffrey] Chaucer és Shakespeare között, e század végén próbálgatja nemesebb formákba hajlítani az angol nyelvet, némileg még darabosan, John Skelton.

És akkor nevezzük meg a nagy kivételt: François Villont, a század derekának zsenijét, akinek öniróniát és cinizmust megrázó személyességgel ötvöző, elemi érintésű lírájáról úgy tartja a közvélekedés, hogy szerzője a 15. század egyetlen nagy formátumú költője.

A költészet egész bolygót átfogó, planetáris alkonyatában azonban Villon mellett még egy költő alakja idéződik föl: Janus Pannoniusé. Öccse lehetett volna a zaklatott életű franciának, három évvel született később, mint ő, Magyarországnak egy olyan tartományában, amelyet később az ottomán hódítás elpusztított, s amely ma Horvátország része. Mindketten apa nélkül nőttek föl. Villon nevelőapja egy apátúr volt, Janusé pedig egy főpap, saját nagybátyja. Iskoláit Ferrarában és Padovában végezte, nem is nagyon távol Párizstól, ahol Villon tanult és vált magister artiummá. Janus, mint legum doctor tér vissza Magyarországra, útban hazafelé Andrea Mantegna készít róla portrét, s talán egy freskóján is megörökíti az ifjút, aki ekkor már magas egyházi rangok várományosa. Néhány éve még, kamaszként, annyira pajzán, olyan szabad szájú verseket írt, amelyekbe még Villon is belepirult volna. (Ezeket jót vihogtak volna együtt, amúgy pedig bizonyára nagyszerűen kijöttek volna egymással.) Mostanra, húsz-huszonöt éves korára, Janus az itáliai humanisták egyik szeme fényévé lett, akinek okossága, eleganciája, tehetsége és műveltsége elbűvölte a környezetét. Hazaérkezve Magyarországra Corvin Mátyásnak, a kor egyik reneszánsz uralkodójának vált bizalmasává, aminek köszönhetően nemcsak püspökké lett huszonévesen, pápai külön engedéllyel, hanem az országot irányító egyik legfontosabb poli-

tikussá is, a legmagasabb állami méltóságok viselőjévé. Csak latinul, a kor művelt nyelvén írott versei maradtak ránk, költészetét a mesterien használt antik formák, modern üzenetek és univerzális tartalmak szintézise definiálja. Sokszor rangsorolták a legnagyobb ókori latin költőkkel egy sorba, annyi azonban bizonyos, e nyelvnek ő az utolsó korszakos jelentőségű poétája. (Magyarország különben az óta is adott jelentős latin tollforgatókat Európának, pl. Parmenius Budaeus Istvánt, Sir Roger Hakluyt újvilági expedíciójának krónikását.³⁴⁶ De Milne *Micimackóját* is egy magyar fordította le latinra.)³⁴⁷

Villont hol máglyán akarták megégetni, hol akasztófára küldeni, és harminckét évesen eltűnik szemünk elől a történelem süllyesztőjében, Janus pedig rövid élete végén kusza politikai cselszövesekbe keveredett: ő is megismerte, milyen az, amikor az ember a közvetlen halál árnyékában vet számot életével. Néhány évvel az után, hogy Villon odahagyta Párizst és útnak indult, ki tudja, talán kelet felé, a nagybeteg püspök most nyugat felé menekül királya haragja elől. Valahol délen találkozhattak is volna, ha Janus Pannonius útközben egy Medvevár nevű helyen, nem messze egykori szülőfalujától, örökre le nem hunyja a szemét. Akkor, abban a pillanatban, lelki szemei előtt talán megjelentek azok a szavak, amelyek egy római korból fennmaradt sírkőbe vésvé olvashatóak. A sírkövet Pécs-től, Janus püspöki székhelyétől, latin nevén Quinqueeclesiae városától nem messze találták, és egy nagy színész emlékét őrzi: Sokszor meghalt, de így még soha!

Janus Pannonius teste a pécsi székesegyházban nyugszik. Jorge Luis Borgesnek nemcsak egy novellájában találkozunk Pannóniai János teológussal, de Borges egy nehezen feledhető verset is írt, *Az első magyar költőre* címmel. Zárjuk ezt az ismertetést ennek sorai-val.

Al primer poeta de Hungría

(„El oro de los tigres”)

En esta fecha para ti futura
que no alcanza el augur que la prohibida
forma de porvenir ve en los platenas
ardientes o en las vísceras del toro,
nada me costaría, hermano y sombra,
bucra tu nombre en las enciclopedias
y descubrir qué ríos reflerajon
tu rostro, que hoy es perdición y polvo,

Az első magyar költőhöz

(„A tigrisek aranya”)

E néked csak jövőendő pillanatban,
mely annak is titok, kinek az izzó
planéták vagy a bikák jonhai
felfedik a jövő korok tilos
szerkezetét, mi sem lehetne könnyebb,
mint valamilyen lexikont felütni,
hogy megleljem neved, testvéri árny,
s megtudjam, mily folyókban tükröződött

³⁴⁶ A magyar, angol, latin, német és olasz nyelven publikáló Lénárd Sándor orvos, író, költő, műfordító.

³⁴⁷ Karinthy Emília, Karinthy Frigyes nővére.

y qué reyes, qué ídolos, qué espadas,
 qué resplandor de tu infinita Hungría,
 elevaron tu voz al primer canto.
 Las noches y los mares nos apartan,
 Las modificaciones seculares,
 los climas, los imperios y las sangres,
 pero nos une indescifrablemente
 el misterioso amor de las palabras,
 este hábito de sonos y de símbolos.
 Análogo al arquero de eleata
 un hombre solo en una tarde hueca
 deja correr sin fin esta imposible
 nostalgia, cuya meta es una sombra.
 No nos veremos nunca cara a cara,
 oh antepasado que mi voz no alcanza
 Para ti ni siquiera soy un eco;
 para mí soy un ansia y un arcano,
 una isla de magia y de temores,
 como lo sont tal vez todos los hombres,
 como lo sont tú, bajo ostros astros.

arcod, mely mára por és hamu lett,
 s mily kardok, mily bálványok s királyok,
 végtelen alfölded mily fényei
 kapatták hangod első énekedre.
 Éjszakák s tengerek állnak közöttünk,
 a századok nagy változásai,
 és fajták, éghajlatok, birodalmak,
 de valami megfoghatatlanul
 összeköt, a szavak titkos szerelme,
 hangok és jelképek e társasága.
 Mint hajdanán az éleai íjász,
 egy kósza estén valaki magában
 egy árny-céltábla felé lődözi
 egyre e képtelen nosztalgiát.
 Mi ketten sosem találkozhatunk,
 ó, őszám, kihez el nem hat szavam.
 Számodra gyöngye visszhang sem vagyok,
 magam számára szorongó titok,
 varázslat és rettegés szigete,
 amilyen talán mindig minden ember,
 és te is voltál, más egek alatt.

(Fordította: Somlyó György)

153
A Magyar Pen Club alapszabálya
 módosításokkal, egységes szerkezetben
 (2015. június 2.)

ÁLTALÁNOS RENDELKEZÉSEK

1. §.

A Magyar P.E.N. Club (a továbbiakban: Egyesület) a Nemzetközi P.E.N. Club alapokmánya szellemében a népek kölcsönös megbecsülése, a faji, nemzeti, felekezeti és osztályok közötti gyűlölködés kiküszöbölése, a háború elkerülése érdekében ápolja a magyar irodalom kapcsolatát más országok irodalmával, a magyar írók kapcsolatát egymással és más országok íróival, elősegítve a magyar írók és műveik külföldi, illetve a külföldi írók és műveik hazai megismertetését. Az írók és műveiknek népszerűsítése és a magyar olvasóközönség számára elérhetővé tétele érdekében műfordítói, kiadványi tevékenységet végez, kulturális rendezvényeket és tudományos konferenciákat szervez.

Az Egyesület jogi személy, közhasznú civil szervezet.

2. §.

Az Egyesület neve: Magyar P.E.N. Club
 Az Egyesület angol neve: Hungarian PEN CLUB
 Székhelye: 1053 Budapest, Károlyi u. 16.
 Honlapja: www.pen-hungary.eu
 Működési területe: Magyarország és a világ bármely magyarlakta állama
 Hivatalos nyelve: magyar
 Pecsétje: körirat: Magyar P.E.N. Club 1926

3. §.

Az egyesület tagjai kötelezik magukat, hogy latba vetik erejüket az egyesület fentebb ismertetett céljainak előmozdítására, E célok érdekében:

- 1.) az Egyesület rész vesz a Nemzetközi P.E.N. munkájában, együttműködik az egyes országok helyi központjaival;

- 2.) előadások, írók közötti tanácskozások, irodalmi viták stb. rendezésével gondoskodik arról, hogy az Egyesület rendeltetéséből folyó feladatokat a tagok megvalósíthassák;
- 3.) ugyancsak e cél érdekében együttműködik hazai és külföldi írószövetségekkel és írói szervezetekkel.
- 4.) Igyekszik előmozdítani a magyar írók munkáinak külföldi megjelenését és közreműködik abban, hogy külföldi írók munkái itthon megjelenjenek, ennek érdekében műfordítói és könyvkiadói tevékenységet végez, kulturális rendezvényeket és tudományos konferenciákat szervez;
- 5.) emlékérem adományozásával tünteti ki azokat a külföldi vagy magyar írókat, akik a magyar irodalom külföldi megismertetése terén kiemelkedő érdemeket szereztek,
- 6.) egyéb alkalmas módon is törekszik az Egyesület céljainak megvalósítására, sikkaszt az akadálytalan gondolatközlésért minden országban, a határokon belül és kívül, szembeszáll a gondolatszabadság bármilyen elnyomásával. A Magyar P.E.N. Club a Nemzetközi P.E.N. alapokmányával egyetértésben küzd az önkényes cenzúra ellen, egyszersmind ellene mond a szabad sajtó olyan fogyatékosságainak, mint a politikai, vagy személyes célok érdekében közzétett hazug közlemények, tudatos hamisítások, valamint a tények szándékos elferdítése;
- 7.) ösztöndíjakat, támogatásokat nyújt pályázatok, illetve egyéni kérelmek útján hazai fordítóknak és íróknak.

Az Egyesület közvetlen politikai tevékenységet nem folytat, szervezete pártoktól független és azoknak anyagi támogatást nem nyújt.

Az Egyesület nem zárja ki, hogy tagjain kívül más is részesülhessen a közhasznú szolgáltatásaiból.

Az Egyesület tagján kívül bárki részesülhet az Egyesület alábbi szolgáltatásaiban:

- 1.) támogatások, ösztöndíjak és egyszeri támogatások igénybevétele egyéni kérelmek vagy pályázatok útján;
- 2.) az Egyesület által vagy vele együttműködésben rendezett konferenciákon, előadásokon, írói vitákon való részvétel,
- 3.) az Egyesület levéltárához és könyvtárához való hozzáférés évi 500, – Ft, azaz Ötszáz forint díj fizetése ellenében.

Az Egyesület támogatást egyéni kérelmek vagy pályázatok alapján nyújthat. A támogatott személyek vagy szervezetek tevékenysége az egyesületi célokhoz kapcsolódik, azok megvalósítását segíti.

Az Egyesület bármely cél szerinti juttatását pályázathoz kötheti. A pályázat részletes szabályai az Egyesület belső működési szabályzatában kerülnek rögzítésre.

Tagsági jogviszony alapján nyújtott szolgáltatások:

- 1.) az Egyesület által vagy vele együttműködésben rendezett tudományos, írói vitákon, előadásokon való kedvezményes részvétel;
- 2.) az Egyesület levéltárának és könyvtárának ingyenes használata.

AZ EGYESÜLET TAGJAI

4. §.

Az Egyesületbe felvételüket kérhetik azok a természetes személyek, akik az Egyesület célkitűzéseit, a magyar és nemzetközi P.E.N. alapszabályát elfogadják.

Az Egyesület rendes, és különleges jogállású tagokból áll. Különleges jogállású tagok a tiszteletbeli, a támogató és a pártoló tagok.

Tagként magyar és nem magyar állampolgárok egyaránt felvehetők.

A tagsági jogok forgalomképtelenek és nem örökölhetők.

Az egyesületi tagságot a jelölt – a megfelelően kitöltött és aláírt belépési nyilatkozat benyújtásával – kérelmezheti. A belépési nyilatkozatot az Egyesület Elnökségéhez kell benyújtani. A szabályszerűen benyújtott kérelem alapján a Közgyűlés dönt. A tagdíj megfizetésének napjával a tagot az Elnökség bejegyzí a tagok nyilvántartásába, mely nyilvántartásba vételtől köteles tájékoztatni a tagokat. Az Elnökség a tagságban bekövetkezett változásokat az Egyesület honlapján teszi közzé.

5. §.

Az Egyesület a rendes tagokat azok sorából veszi fel, akik ezt kérik, és akik irodalmi működésük alapján erre méltók és alkalmasak az Egyesület céljainak elősegítésére, s akik a magyar és a nemzetközi P.E.N. alapszabályait magukra kötelezőnek ismerik el.

Tiszteletbeli tagokként az Egyesület azokat veszi fel és tartja nyilván, akik a magyar irodalom külföldi ismertetése és terjesztése terén, vagy az egyesület érdekében végzett működésükkel érdemeket szereztek.

Támogató tagokként az Egyesület azokat veszi fel és tartja nyilván, akik ezt kérik, az Egyesület céljainak elősegítésére, ennek érdekében erkölcsi és szellemi támogatás nyújtására alkalmasak és a magyar és a nemzetközi P.E.N. alapszabályait magukra nézve kötelezőnek ismerik el.

Az Egyesület pártoló tagja lehet az a természetes személy, akik készségét fejezi ki az Egyesület tevékenységének rendszeres és folyamatos *anyagi* támogatására. A pártoló tag felvételéről első fokon az Elnökség dönt, fellebbezéssel élni a Közgyűlés elé lehetséges.

6. §.

A rendes, tiszteletbeli és támogató tagokat az Egyesület – legalább két egyesületi tag ajánlására – veszi fel.

7. §.

A rendes tagok részt vesznek az Egyesület Közgyűlésein, tanácskozási, indítványozási és szavazati joguk van. A tiszteletbeli, támogató és pártoló tagok részt vehetnek az Egyesület Közgyűlésein, tanácskozási, indítványozási joguk van, azonban szavazati joguk nincs és vezető tisztségviselővé sem választhatók.

A rendes tagok megválaszthatók az Egyesület szerveibe, valamint tisztségek viselésére. Képviselhetik az Egyesületet a Nemzetközi P.E.N. szervezetében, annak világkongresszusain, az intéző szervezetben, valamint a nemzetközi kongresszusok rendezvényein.

Az Egyesület tagjai részt vehetnek az Egyesület rendezvényein, igénybe vehetik az Egyesület által nyújtott kedvezményeket, a testületi szervek vezetőitől, valamint a tisztségviselőktől tájékoztatást kérhetnek.

Az Egyesület tagjainak kötelessége betartani az Alapszabály és egyéb egyesületi szabályzatok rendelkezéseit, illetőleg az Egyesület szerveinek határozatait. Kötelesek teljesíteni az Egyesület tevékenységével kapcsolatosan önként vállalt feladataikat és tőlük elvárható módon elősegíteni az Egyesület célkitűzéseinek megvalósítását.

A rendes tagok kötelesek a Közgyűlés által megállapított tagdíjat az Egyesület felhívásának kézhezvételét követő 30 napon belül, késedelem nélkül befizetni.

Amennyiben a tag a tagdíjfizetési kötelezettségének felhívás ellenére nem, illetve nem határidőben tesz eleget, úgy a Közgyűléseken őt szavazati jog nem illeti meg. A tag nem szavazhat a Közgyűlésen az erről szóló értesítés kézhezvételét követő 15. naptól egészen addig, ameddig a tagdíjfizetési kötelezettségének igazoltan nem tesz eleget.

Az Elnökség a tagdíjak fizetésére méltányosságból haladékot adhat, vagy kivételes esetekben a tagdíjak fizetését meghatározott időre visszamenőleg is elengedheti.

A tagok anyagi helyzetük szerint önkéntes adományokkal (felülfizetéssel) is támogatják az Egyesületet.

8. §.

A tagság megszűnik:

- a.) halál
- b.) kilépés
- c.) felmondás
- d.) kizárás következtében.

A tag kilépési szándékát az Elnökséghez küldött levél érvényesíti. *A tagság megszűnik a kilépési szándékot kifejező bejelentésnek az Elnökséghez történő beérkezése napján.*

Ha a tag

- 1.) nem felel meg az alapszabályban meghatározott tagsági feltételeknek, vagy
 - 2.) felszólítás ellenére, ismételten, huzamosabb ideig nem fizet tagdíjat
- az Egyesület a tagsági jogviszonyt harmincnapos határidővel felmondhatja. A felmondásról az Egyesület Közgyűlése dönt.

A tagnak jogszabályt, alapszabályt vagy közgyűlési határozatot súlyosan vagy ismételten sértő magatartása esetén, továbbá akkor, ha a tag tevékenysége erkölcsileg kifogásolható, a Közgyűlés – bármely tag vagy egyesületi szerv kezdeményezésére – a taggal szemben kizárási eljárást folytathat le. A kizárási eljárás során a tagnak lehetőséget kell adni arra, hogy a kizárási eljárás alapjául szolgáló okokat, bizonyítékokat megismerje, az ügy irataiba betekintszen, és arra érdemben nyilatkozhasson, indokai és bizonyítékai szabad előadása mellett. A tag számára megfelelő időt kell biztosítani a nyilatkozattételre történő felkészülésre, továbbá biztosítani kell a tisztességes, pártatlan eljárás egyéb általános követelményeit.

A tag kizárását kimondó határozatot írásba kell foglalni és indokolással kell ellátni. Az indokolásnak tartalmaznia kell a kizárás alapjául szolgáló tényeket és bizonyítékokat, továbbá a jogorvoslati lehetőségekről való tájékoztatást. A kizáró határozatot a taggal közölni kell.

AZ EGYESÜLET SZERVEI

9. §.

Az Egyesület szervei:

- 1.) a Közgyűlés
- 2.) az Elnökség

- 3.) a Számvizsgáló Bizottság
- 4.) a Felügyelő Bizottság.

A Közgyűlés

10. §.

A közgyűlés a tagok összességéből áll és az Egyesület legfőbb szerve. Közgyűlés kétféle lehet: rendes és rendkívüli.

A rendes Közgyűlést évente legalább egyszer az Elnökség határozata alapján az Egyesület Elnöke hívja össze.

Rendkívüli Közgyűlést az Elnök akkor köteles összehívni, ha

- a.) az Egyesület vagyona az esedékes tartozásokat nem fedezi;
- b.) az Egyesület előreláthatólag nem lesz képes a tartozásokat esedékességgel teljesíteni;
- c.) az Egyesület céljainak elérése veszélybe kerül;
- d.) az Elnökség egyéb okokból kezdeményezi;
- e.) a tagok egyötöde azt írásban javasolja.

A Közgyűlést az Elnökség határozata alapján az Elnök e-mail-ben vagy postai úton levélben hívja össze.

Az összehívás akkor minősül szabályszerűnek, ha a tagok legalább nyolc nappal az ülés időpontját megelőzően elektronikus vagy postai úton az ülés helyét, idejét és napirendjét tartalmazó meghívót kapnak.

A közgyűlésre a rendes, tiszteletbeli, támogató és pártoló tagokat meg kell hívni. A tanácskozásokban az Egyesület minden tagja részt vehet, a Közgyűlés rendje szerint felszólalhat, kérdéseket, javaslatokat és észrevételeket tehet, érvényes szavazati joggal azonban csak a rendes tagok rendelkeznek.

A Közgyűlés ülései nyilvánosak. Azon a tagokon és az ügyvezetésen kívül a Közgyűlés összehívására jogosult által meghívottak és az alapszabály vagy a Közgyűlés határozata alapján tanácskozási joggal rendelkező személyek vehetnek részt.

A Közgyűlés határozatait nyílt szavazással, egyszerű szótöbbséggel hozza: szavazategyenlőség esetén *a szavazást meg kell ismételni. A megismételt szavazás titkos szavazás. Amennyiben a megismételt szavazás is szavazategyenlőséget eredményez, a kérdést elvetettnek kell tekinteni.*

A tagok egyharmadának kívánságára az elnök titkos szavazást rendelhet el.

Személyi kérdésekben a szavazás minden tekintetben titkosan történik.

11. §.

A Közgyűlés akkor határozatképes, ha azon a szavazásra jogosult *tagoknak több mint a fele megjelenik.*

Az Egyesületbe való beolvadás, valamint az Egyesület feloszlása és ez esetben a vagyon hovafordítása tárgyában összehívott közgyűlés akkor határozatképes, ha azon a szavazásra jogosult tagoknak több mint háromnegyede megjelenik: ilyen határozatokhoz a jelenlévő szavazásra jogosult tagok szavazatának háromnegyedére van szükség.

Az Egyesület alapszabályának módosításához a jelenlévő szavazati joggal bíró tagok háromnegyedes szótöbbséggel hozott határozata szükséges.

Ha a szabályszerűen meghirdetett Közgyűlés határozatképtelen, 15 napon belül ugyanazzal a napirenddel új Közgyűlést kell összehívni: ez a megjelent tagok számára való tekintet nélkül határozatképes, amennyiben a közgyűlési meghívóban a távolmaradás következményeire a tagok figyelmét felhívták.

A Közgyűlésen az Elnök, akadályoztatása esetén valamelyik elnökségi tag elnököl.

Bármely tag jogosult az általa megjelölt napirendi kérdés megtárgyalását kérni. A napirend kiegészítését annak indoklásával egyidejűleg a közgyűlési meghívó kézhezvételét követő 3 napon belül kérheti az Elnökségtől. A napirend kiegészítésének tárgyában az Elnökség jogosult dönteni. Amennyiben az Elnökség a kérelemről nem dönt, vagy azt elutasítja, a Közgyűlés a napirend elfogadásáról szóló határozat meghozatalát megelőzően külön dönt a napirend kiegészítése tárgyában.

A Közgyűlésről jegyzőkönyvet kell felvenni, amelyet a Közgyűlés elnöke és a jegyzőkönyvvezető ír alá és a Közgyűlésen az Elnök által az ülés kezdetekor felkért két tag hitelesít. A jegyzőkönyvekből megállapítható kell legyen különösen a Közgyűlés döntéseinek tartalma, időpontja, hatálya, illetve a döntést támogatók és ellenzők számaránya, ha lehetséges, személye. Fenti jegyzőkönyvekről az Elnökség nyilvántartást vezet, azokat lefűzve és sorszámozva az Egyesület iratai között kell megőrizni.

12. §.

A Közgyűlés

- 1.) elfogadja az Egyesület működéséről szóló éves jelentést;
- 2.) meghatározza az Egyesület működésének fő irányait az elkövetkező időszakra;
- 3.) megválasztja és visszahívja az Egyesület szerveit és tisztségviselőit;
- 4.) elfogadja a tisztségviselők visszahívását és lemondását;
- 5.) megtárgyalja a költségvetést és a zárszámadást, határoz a felmentvény ügyében és végső fokon határoz a vagyoni kérdésekben;
- 6.) dönt a tagság felmondásáról, vagy a tagok kizárásáról;
- 7.) megtárgyalja a tagoknak a közgyűlést megelőzően benyújtott indítványait;
- 8.) megerősíti az Egyesület alapszabályát, illetőleg módosítja azt;
- 9.) határoz az Egyesület megszűnéséről, feloszlásáról, szétválásáról, más egyesületbe való beolvadásáról, más Egyesülettel való egyesüléséről, az egyesületi vagyon hovafordításáról;
- 10.) megtárgyalja az Egyesület tevékenységét érintő egyén fontos kérdéseket;
- 11.) az éves beszámoló és költségvetés elfogadásával egyidejűleg dönt az éves közhasznúsági jelentés elfogadásáról;
- 12.) dönt a keletkezett nyereség felhasználásáról;
- 13.) dönt a jelenlegi és korábbi egyesületi tagok, vezető tisztségviselők és a felügyelőbizottsági tagok vagy más egyesületi szervek tagjai elleni kártérítési igények érvényesítéséről.

Az Elnökség

13. §.

Az Elnökség az Egyesület ügyvezető szerve.

Az Egyesület vezető tisztségviselői az Elnökség tagjai. Az Egyesület operatív vezetésével kapcsolatos feladatokat az Elnökség látja el.

A Közgyűlés az Egyesület Elnökségét öt évre választja.

Az Elnökség tagjai: az Elnök, az Alelnök, valamint a Főtitkár.

Az Elnökség:

- 1.) gondoskodik az Egyesület ügyviteléről;
- 2.) kollektív testületként ellátja az Egyesület vezetésével kapcsolatos tennivalókat, irányítja az Egyesületet;

- 3.) támogatja az Egyesület Elnökét munkájában;
- 4.) megtárgyalja azokat a jelentékenyebb folyó ügyeket, amelyeket az Elnökség tagjai elé terjesztenek;
- 5.) összehívja a Közgyűlést;
- 6.) végrehajtja a Közgyűlés határozatait;
- 7.) kidolgozza az Egyesület fejlesztési tervét, költségvetését, jóváhagyja az éves programot, a munka- és ülésterveket;
- 8.) előkészíti és a Közgyűlés elé terjeszti a határozati javaslatokat, a zárszámadást és a beszámolókat;
- 9.) az Egyesület céljainak elérése érdekében szerződéseket köt;
- 10.) meghirdeti az Egyesület által szervezett rendezvényeket;
- 11.) kialakítja a belső működési szabályzatot;
- 12.) elvégez minden olyan egyéb feladatot, amely nem tartozik a Közgyűlés kizárólagos hatáskörébe, és amelyeket jogszabály, alapszabály, illetőleg a Közgyűlés az Elnökség hatáskörébe utal;
- 13.) elkészíti az Egyesület szervei által hozandó határozatok tervezetét;
- 14.) tájékoztatja a tagokat az Egyesület munkájáról;
- 15.) gondoskodik a nyilvánosság biztosításával kapcsolatos, jelen Alapszabályban foglalt teendők ellátásáról.

Az Elnökség üléseit szükség szerint tartja.

Az elnökségi ülésre – annak tárgykörére figyelemmel – az Elnökség tagjain kívül esetenként további személyek hívhatók meg. Az Elnökség ülése nyilvános.

Az Elnökség üléseit az Elnök vagy az elnökségi határozat alapján valamelyik másik elnökségi tag hívja össze e-mail-ben. Szabályszerűnek minősül az összehívás akkor, ha a tagok legalább 8 nappal az ülés napját megelőzően e-mail-ben értesülnek az ülés idejéről, helyéről és napirendi pontjairól. Az elnökségi ülés határozatképes, *ha legalább kettő szavazásra jogosult elnökségi tag jelen van.* Határozatait nyílt szavazással, egyszerű szótöbbséggel vagy egyhangú döntéssel hozza. *Szavazategyenlőség esetén a szavazást meg kell ismételni. A megismételt szavazás titkos. Amennyiben a megismételt szavazás is szavazategyenlőséggel zárul, a döntést elvetettnek kell tekinteni.*

A határozatképtelenség miatt elhalasztott elnökségi ülést – változatlan napirend mellett – legalább 8 nappal későbbi időpontra kell kitűzni.

Az Elnökség döntéseit írásba kell foglalni, melyet az elnökségi ülés levezető elnöke és az ülésen jelenlévő két tag bitelesít. A határozatokból ki kell tűnni különösen az Elnökség döntéseinek tartalma, időpontja, hatálya, illetve a döntést támogatók és ellenzők számáról.

nya, ha lehetséges, személye. Fenti jegyzőkönyvekről az Elnök nyilvántartást vezet, azokat lefűzve és sorszámozva az Egyesület iratai között kell megőrizni.

Az elnökség munkájáról köteles évenként a Közgyűlésnek beszámolni.

A Számvizsgáló Bizottság

14. §.

Az egyesület Közgyűlése ötévi időtartamra háromtagú Számvizsgáló Bizottságot választ. E bizottság a Közgyűlést megelőzően megvizsgálja az egyesület pénzügyi ügyvitelét és erről a Közgyűlésnek jelentést tesz.

A Felügyelő Bizottság a pénzügyi ügyvitel ellenőrzésére felkérheti a Számvizsgáló Bizottságot, ha ennek szükségét látja.

A Számvizsgáló Bizottság ügyrendjét maga állapítja meg.

Tagjai tisztségükben újraválaszthatók.

A Számvizsgáló Bizottság szükség szerint, de évente legalább egy alkalommal ülésezik, működésére az Elnökség működésének szabályait kell alkalmazni.

A Számvizsgáló Bizottság tagjait egyenlő jogok és azonos köteleességek illetik meg, így különösen:

- a.) jogosultak az Egyesület működését és gazdálkodását ellenőrizni,
- b.) jogosultak jelentést, tájékoztatást, illetve felvilágosítást kérni az Egyesület Közgyűlésétől, illetve tisztségviselőitől,
- c.) jogosultak az Egyesület irataiba betekinteni, azokat megvizsgálni,
- d.) jogosultak a Közgyűlés ülésein tanácskozási joggal részt venni,
- e.) kötelesek jogszabálysértés vagy súlyos mulasztás esetén a Közgyűlést tájékoztatni és annak összehívását kezdeményezni.

A Felügyelő Bizottság

15. §.

A Felügyelő Bizottság az Egyesület felügyelő szerve. A Felügyelő Bizottság három tagból áll, ügyrendjét maga állapítja meg.

A Felügyelő Bizottság

- a.) ellenőrzi az Egyesület működését és gazdálkodását;

b.) köteles az intézkedésre való jogosultságának megfelelően a döntéshozó szervet vagy az ügyvezető szervet tájékoztatni és annak összehívását kezdeményezni, ha arról szerez tudomást, hogy

- az Egyesület működése során olyan jogszabálysértés vagy a szervezet érdekeit egyébként súlyosan sértő esemény (mulasztás) történt, amelynek megszüntetésére vagy következményeinek elhárítása, illetve enyhítése az intézkedésre jogosult vezető szerv döntését teszi szükségessé,
- vezető tisztségviselők felelősségét megalapozó tény merült fel.

c.) véleményezi a Közgyűlés elfogadása előtt az éves beszámolót és a közhasznúsági mellékletet;

d.) kötelező jelleggel részt vesz a Közgyűlés ülésein, ha jogszabály így rendelkezik;

e.) ha az arra jogosult szerv a törvényes működés helyreállítása érdekében szükséges intézkedéseket nem teszi meg, köteles haladéktalanul értesíteni a törvényességi ellenőrzést ellátó szervet.

A Felügyelő Bizottság feladata ellátása érdekében:

- 1.) a vezető tisztségviselőktől jelentést, az Egyesület munkavállalóitól tájékoztatást vagy felvilágosítást kérhet;
- 2.) betekinthez az Egyesület nyilvántartásaiba, könyveibe és irataiba, azokat megvizsgálhatja;
- 3.) megvizsgálhatja vagy szakértővel megvizsgáltathatja az Egyesület szerződéseit;
- 4.) saját ügyrendje alapján évente akár több alkalommal is ellenőrzést végezhet;
- 5.) tanácskozási joggal részt vehet a legfőbb szerv ülésein;
- 6.) kezdeményezheti a legfőbb szerv összehívását;
- 7.) felkérheti a Számvizsgáló Bizottságot a pénzügyi ügyvitel ellenőrzésére.

AZ EGYESÜLET TISZTSÉGVISELŐI

16. §.

Az Egyesület tisztségviselőit a Közgyűlés választja ötévi időtartamra,

Az Egyesület vezető testületeit, illetve vezető tisztségviselőit megválasztó Közgyűlés (továbbiakban: Tisztújító Közgyűlés) előtt legalább 45 nappal az Elnökség egyszerű többséggel 3 fős Jelölő Bizottságot választ az Egyesület tagjai sorából.

A Jelölő Bizottság legalább 30 nappal a Tisztújító Közgyűlés előtt tájékoztatja a tagságot a jelöltállítás rendjéről, határidejéről, illetve a címről, ahová a jelöléseknek be kell érkezniük.

Bármely tag jogosult jelöltet állítani a jelölt neve, elérhetősége, illetve a jelölés tárgyát képező tisztség megjelölésével a Tisztújító Közgyűlést megelőző 14. napig.

A Jelölő Bizottság tisztségeként összeállítja és nyilvánosságra hozza a jelöltlistát legalább 10 nappal a Tisztújító Közgyűlés előtt, és gondoskodik a jelöltek elfogadó nyilatkozatának beszerzéséről.

A Jelölő Bizottság a Tisztújító Közgyűlésen tisztségeként ismerteti a végleges jelöltlistát, melyen már csak azok a jelöltek szerepelnek, akik ezen időpontig elfogadó nyilatkozatukat átadták a Jelölő Bizottság részére.

A szavazásra jogosult tagok titkos szavazás útján tisztségeként szavaznak a jelöltlistán szereplő személyekre. Érvényesnek az a szavazat tekinthető az adott tisztség vonatkozásában, amelyen annyi személy került megjelölésre a jelöltlistáról, ahány személy az adott Közgyűlésen az adott tisztségre megválasztásra kell kerüljön.

Megválasztottnak minősül az a jelöltlistán szereplő személy, illetve adott tisztség vonatkozásában a betölthető létszám erejéig azok a személyek, akik a leadott szavazatok több mint felét megkapták. Szavazategyenlőség esetén, amennyiben az adott tisztségre vonatkozó létszámkeret kizárja, hogy mindegyik jelölt megválasztásra kerüljön, az érintett személyek vonatkozásában újabb szavazásra kerül sor, melynek során a szavazólapon azon személy(ek) neve kerül feltüntetésre, aki (akik) a leadott szavazatok több mint felét megkapták, és akit (akiket) az egyenlő szavazatot kapott jelöltek közül a szavazó támogat az adott tisztségen belül nyitva maradt létszám erejéig. Szavazategyenlőség esetén az érintett személyek közt mindaddig szavazást kell tartani jelen bekezdés szerinti szabályoknak megfelelően, amíg az adott tisztségre vonatkozó létszámkeretnek megfelelő számú személy nem szerzi meg a leadott szavazatok több mint felét.

Abban az esetben, ha az adott tisztség, vagy az adott tisztségre vonatkozó létszámkeret az első szavazás során nem kerülhet betöltésre, mert nem szerezte meg egy jelölt sem, illetve elegendő számú jelölt a szavazatok több mint felét, új szavazást kell tartani a betöltetlen tisztségek száma + 1 fő keretéig legtöbb szavazatot szerzett jelöltek között mindaddig, amíg az adott tisztségre vonatkozó létszámkeretnek megfelelő számú személy nem szerzi meg a leadott szavazatok több mint felét.

Az egyesület vezető tisztségviselői:

- 1.) az Elnök
- 2.) az Alelnök

3.) a Főtitkár.

Az Egyesület tisztségviselői:

- 1.) Pénztáros
- 2.) A Felügyelő Bizottság tagjai
- 3.) A Számvizsgáló Bizottság tagjai.

Az Elnök

17. §.

Az Egyesület legfőbb tisztségviselője az Egyesület Elnöke.

Az Elnök:

- 1.) összehívja és vezeti az Elnökség üléseit;
- 2.) ügyel az Egyesület tevékenységére;
- 3.) képviseli az Egyesületet mind a hatóságok, mint magánszemélyek irányában;
- 4.) az Alelnökkel és a Főtitkárral gyakorolja az utalványozási jogot. Az Egyesület ügyvitelét és számvitelét bármikor megvizsgálhatja;
- 5.) irányítja az Egyesület gazdálkodását és vagyonkezelését;
- 6.) dönt és intézkedik az Elnökség ülései közötti időszakban az Elnökség által átruházott hatáskörben, illetve mindazon ügyekben, amelyek nem tartoznak a Közgyűlés, az Elnökség, vagy az Egyesület más szerveinek kizárólagos hatáskörébe;
- 7.) vezeti a tagok nyilvántartását;
- 8.) vezeti az Egyesület működéséhez kapcsolódó kimutatásokat, nyilvántartásokat;
- 9.) elintézi az Egyesület napi munkájához tartozó ügyeket, operatív feladatokat lát el.

Az Elnök képviseleti jogkörét esetenként írásban meghatalmazással az Elnökség bármely más tagjára átruházhatja.

Az Elnök ügykörének ellátását az Alelnökre, vagy a Főtitkára bízhatja, állandó helyettest nevezhet ki.

Az Alelnök

18. §.

Az Alelnök feladatai:

- 1.) szakmai tevékenységében segíti az Elnök munkáját;
- 2.) koordinálja az Egyesület szakmai tevékenységét és munkáját.

A Főtitkár

19. §.

Az Egyesület Főtitkára – az Elnök, illetve az Alelnök irányítása mellett:

- 1.) előkészíti az Egyesület üléseit, szervezi előadásait és egyéb rendezvényeit;
- 2.) gondoskodik az Intézőbizottság, illetőleg az Elnökség által hozott határozatok végrehajtásáról;
- 3.) biztosítja a Nemzetközi P.E.N. szervezettel és a nemzeti P.E.N. központokkal való kapcsolat fenntartását;
- 4.) előkészíti az Egyesület tevékenységéről szóló jelentéseket;
- 5.) gondoskodik az Egyesület felhívásainak és közleményeinek közzétételéről;
- 6.) kezeli az Egyesület levéltárát és gondozza az egyesület könyvtárát.

A Főtitkárt munkájában a Titkárság adminisztratív dolgozói támogatják.

A Pénztáros

20. §.

A Pénztáros az Elnök megbízásából kezeli az egyesület bevételeit és kiadásait. Az ezekről vezetett könyvet a Számvizsgáló Bizottság felkérésére bármikor köteles bemutatni.

A tisztségviselőkre vonatkozó általános, közös szabályok

21. §.

A tisztségviselők az Egyesület vezetését az ilyen tisztséget betöltő személyektől elvárható fokozott gondossággal, az Egyesület érdekei alapján kötelesek ellátni.

A jogszabályok, az alapszabály, illetve a legfőbb szerv által hozott határozatok, kötelezettségeik vétkes megszegésével az Egyesületnek okozott károkért a polgári jog szabályai szerint felelnek.

Megszűnik a megbízatások:

- 1.) a megbízás lejártával;
- 2.) visszahívással;
- 3.) lemondással;
- 4.) elhalálozással.

A Közgyűlés visszahívhatja a tisztségviselőt, amennyiben

- a.) a tisztségviselő nem teljesíti tisztségviselői kötelezettségeit;
- b.) a tisztségviselő méltatlannak bizonyul a tisztségre;
- c.) a tisztségviselőt a bíróság jogerős, és végrehajtandó szabadságvesztés büntetésre ítéli és a közügyektől eltiltja.

Amennyiben az Egyesület tisztségviselőjének 5 éves megbízatása lejárt előtt megszűnik a megbízása, a megszűnést követő 30 napon belül, az összehívást követő 30 napon belüli időpontra új Közgyűlést szükséges összehívni annak érdekében, hogy a kieső tisztségviselő helyére új kerülhessen megválasztásra. Az így megválasztott tisztségviselő megválasztása automatikusan megszűnik a szervezeti egység többi tagjának megbízatása lejártának napján.

Összeférhetetlenségi szabályok

22. §.

Az Elnökség, illetve a Közgyűlés határozathozatalában nem vehet részt az a személy, aki vagy akinek közeli hozzátartozója, élettársa (a továbbiakban együtt: hozzátartozója) a határozat alapján

- 1.) kötelesség vagy felelősség alól mentesül, vagy
- 2.) bármilyen más előnyben részesül, illetve a megköthető jogügyletben egyébként érdekelt.

Nem minősül előnynek az Egyesület cél szerinti juttatásai keretében a bárki által megkötés nélkül igénybe vehető nem pénzbeli szolgáltatás, illetve az Egyesület által tagjainak, a tagsági jogviszony alapján nyújtott, jelen Alapszabálynak megfelelő cél szerinti juttatás.

Vezető tisztségviselő az a nagykorú személy lehet, akinek cselekvőképességét a tevékenysége ellátásához szükséges körben nem korlátozzák.

A vezető tisztségviselő ügyvezetési feladatait személyesen köteles ellátni.

Nem lehet vezető tisztségviselő az, akit bűncselekmény elkövetése miatt jogerősen szabadságvesztés büntetésre ítélték, amíg a büntetett előlethez fűződő hátrányos következmények alól nem mentesült.

Nem lehet vezető tisztségviselő az, akit a foglalkozástól jogerősen eltiltottak. Akit valamely foglalkozástól jogerős bírói ítélettel eltiltottak, az eltiltás hatálya alatt az ítéletben megjelölt tevékenységet folytató jogi személy vezető tisztségviselője nem lehet.

Az eltiltást kimondó határozatban megszabott időtartamig nem lehet vezető tisztségviselő az, akit eltiltottak a vezető tisztségviselői tevékenységtől.

Nem lehet a Számvizsgáló Bizottság elnöke vagy tagja, illetve az Egyesület könyvvizsgálója az a személy, aki

- 1.) az Elnökség, illetve a Közgyűlés elnöke vagy tagja;
- 2.) az Egyesülettel a megbízatásán kívül más tevékenység kifejtésére irányuló munkaviszonyban vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban áll, ha jogszabály másként nem rendelkezik;
- 3.) az Egyesület cél szerinti juttatásából részesül – kivéve a bárki által megkötés nélkül igénybe vehető nem pénzbeli szolgáltatásokat, és az Egyesület által tagjának a tagsági jogviszony alapján nyújtott, jelen Alapszabálynak megfelelő cél szerinti juttatást –, illetve
- 4.) az a.)–c.) pontban meghatározott személyek hozzátartozója.

A közhasznú szervezet megszűnését követő három évig nem lehet más közhasznú szervezet vezető tisztségviselője az a személy, akik korábban olyan közhasznú szervezete vezető tisztségviselője volt – annak megszűnését megelőző két évben legalább egy évig:

- 1.) amely jogutód nélkül szűnt meg úgy, hogy az állami adó- és vámhatóságnál nyilvántartott adó- és vámtartozását nem egyenlítette ki;
- 2.) amellyel szemben az állami adó- és vámhatóság jelentős összegű adóhiányt tárt fel;
- 3.) amellyel szemben az állami adó- és vámhatóság üzletlezárás intézkedést alkalmazott, vagy üzletlezárást helyettesítő bírságot szabott ki;
- 4.) amelynek adószámát az állami adó- és vámhatóság az adózás rendjéről szóló törvény szerint felfüggesztette vagy törölte.

A vezető tisztségviselő, illetve az ennek jelölt személy köteles valamennyi érintett közhasznú szervezetet előzetesen tájékoztatni arról, hogy ilyen tisztséget egyidejűleg más közhasznú szervezetben is betölt.

Nem lehet a Felügyelő Bizottság tagja az a személy, akinek cselekvőképességét a tevékenysége ellátásához szükséges körben korlátozzák, akivel szemben a vezető tisztségviselőkre vonatkozó kizáró ok áll fenn, továbbá akinek a hozzátartozója az Egyesület tisztségviselője.

AZ EGYESÜLET KÉPVISELETE

23. §.

Az Egyesületet az Elnök önállóan jogosult képviselni, az Egyesület okiratait cégszerűen jegyezni.

Az Elnök akadályoztatása esetén az Elnökség tagjai közül az Alelnök és a Főtitkár együttesen jogosult az Egyesületet képviselni, és az Egyesület nevében együttes aláírással jogosult.

Az Egyesület jegyzése akként történik, hogy a képviselőre jogosult vagy jogosultak nevét vagy nevüket az Egyesület kézzel, géppel írt, előnyomott vagy nyomtatott neve alá írják az aláírási címpéldány szerint.

A DÖNTÉSEK NYILVÁNOSSÁGA

24. §.

Mind a Közgyűlés, mind az Elnökség minden lényeges döntését jegyzőkönyvben rögzít. A jegyzőkönyvet aláírja a levezető elnök és a jegyzőkönyvvezető, valamint az Elnök által a Közgyűlés kezdetekor erre felkért két hitelesítő tag.

A Közgyűlés és az Elnökség határozatait minden esetben nyilvánosságra kell hozni a határozathozataltól számított legkésőbb 15 napon belül az Egyesület honlapján való közzététel útján.

A Közgyűlés és az Elnökség döntései, az Egyesület működésének, szolgáltatásai igénybevételének, elérhetőségének módja, a támogatási lehetőségek, illetve azok mértéke és feltételei, az éves beszámoló és a közhasznúsági jelentés az Egyesület honlapján való közzétételük útján válnak nyilvánossá, mindenki számára hozzáférhetővé. Az Egyesület által nyújtott cél szerinti juttatások bárki által megismerhetők. Az Egyesület a közhasznúsági jelentését a tárgyévet követő évben, legkésőbb június 30-ig saját honlapján közzéteszi.

AZ EGYESÜLET MŰKÖDÉSE

25. §.

1. Közhasznú tevékenysége

Az Egyesület rögzíti, hogy törvényben és a jelen alapszabályban rögzített közhasznú tevékenységet folytat, továbbá biztosítja, hogy tagjain kívül más is részesülhessen a közhasznú szolgáltatásaiból.

Az Egyesület céljának biztosítása érdekében együttműködési szerződést köthet a hasonló tevékenységet ellátó szervezetekkel.

Az Egyesület évente dönt a céljai között felsorolt feladatok végrehajtásához felhasználható pénzeszközök mértékéről, felosztásuk módjáról, egyéb támogatás nyújtásáról. Az Egyesület által meghirdetett előadások, rendezvények nyilvánosak.

2. Vállalkozási tevékenysége

Az Egyesület vállalkozási tevékenységet csak közhasznú céljainak megvalósítása érdekében, azokat nem veszélyeztetve végez. A gazdálkodása során elért eredményét nem osztja fel, hanem közhasznú célja megvalósítására fordítja.

3. Adminisztratív tevékenysége

Az Egyesület működéséről a külön jogszabályok előírásai szerinti üzleti könyveket kell vezetni, és azokat az üzletév végére le kell zárni. Az üzletév végével a képviselő az Egyesület gazdálkodásáról a Közgyűlés számára mérleget, a gazdálkodás eredményéről vagyongkimutatást készít.

Az Egyesület köteles a cél szerinti tevékenységből, illetve vállalkozási tevékenységből származó bevételeit és ráfordításait elkülönítetten nyilvántartani, egyebekben a reá irányadó könyvvezetési szabályokat kell alkalmazni.

A Közgyűlés kizárólagos hatáskörébe tartozik annak eldöntése, hogy a keletkezett nyereséget, illetve annak mely részét hogyan használja fel, figyelemmel arra, hogy az Egyesület tevékenységből származó nyereség nem osztható fel, az csak a jelen alapszabályban rögzített tevékenységre fordítható.

4. Működése

Az Egyesület közvetlen politikai tevékenységet nem folytat, szervezete pártoktól független, és azoknak anyagi támogatást nem nyújt.

Az Egyesület a támogatásokból, a felhalmozott vagyonból esetenként, külön meghatározásra kerülő ösztöndíjakat, tudományos elismeréseket, díjakat alapíthat.

Az Egyesület működése nyilvános. Jelen okirat szerinti működésének módját, a szolgáltatások igénybevételének módját, valamint a beszámolóit közzéteheti nyilvánosságra kell hozni a határozathozatalt követő legkésőbb 15 napon belül az Egyesület honlapján.

Az évente kötelező közhasznúsági jelentés elfogadása a Közgyűlés kizárólagos hatáskörébe tartozik. Az erről szóló szavazás nyílt, határozat egyszerű szótöbbséggel hozható.

A közhasznúsági jelentésnek tartalmaznia kell:

- a.) a számviteli beszámolót;
- b.) a költségvetési támogatás felhasználását;
- c.) a vagyon felhasználásával kapcsolatos kimutatást;
- d.) a cél szerinti juttatások kimutatását;
- e.) a központi költségvetési szervtől, az elkülönített állami pénzalapból, a helyi önkormányzattól, a kisebbségi települési önkormányzattól, a települési önkormányzatok társulásától és mindezek szerveitől kapott támogatás mértékét;
- f.) a közhasznú szervezet vezető tisztségviselőinek nyújtott juttatások értékét, illetve összegét;
- g.) a közhasznú tevékenységről szóló rövid tartalmi beszámolót.

5. Iratbetekintés

A közhasznúsági jelentésbe bárki betekinthat, abból saját költségére másolatot készíthet. Az Egyesület köteles gondoskodni a közhasznú szervezet működésével kapcsolatosan keletkezett iratokba való betekintésről, illetve azokról felvilágosítást adni. Az iratokba való betekintés iránti igényt (kérelmet) írásban kell az Elnök részére megküldeni. Az Elnök köteles bármely jogszabály által felhatalmazott szerv vagy személy által kért iratbetekintést haladéktalanul, egyéb esetekben az iratbetekintést kérővel történt megállapodás szerint határidőben, illetve jogszabály vagy hatósági határozat által előírt határidőben teljesíteni.

Az Elnök köteles az iratbetekintésről külön nyilvántartást vezetni, amelyből megállapítható a kérelmező neve, a kért irat megnevezése, a kérelem és teljesítésének ideje.

AZ EGYESÜLET VAGYONA ÉS GAZDÁLKODÁSA

26. §.

Az Egyesület éves költségvetés alapján gazdálkodik, amelyet a Közgyűlés fogad el. Az Egyesület gazdálkodásáról az Elnökség jelentést készít, amelyet elfogadás céljából a Közgyűlés elé terjeszt.

Az Egyesület működéséhez szükséges bevételeket az alábbiak jelentik:

- 1.) tagsági díjak, amelyek összegét a Közgyűlés állapítja meg;
- 2.) magán és jogi személyek támogatása;
- 3.) az Egyesület vállalkozási tevékenységéből származó bevételek, kiadások készítése, előadások, rendezvények, saját gyártású kulturális anyagok értékesítése, más kulturális anyagok értékesítése;
- 4.) pályázati bevételek;
- 5.) támogatások, szponzori bevételek;
- 6.) egyéb bevételek.

A tagok az Egyesület pénztárába az éves tagdíjukat, 6000 Ft-ot, azaz Hatezer forintot fizetnek be. Az éves tagdíjat az évi rendes Közgyűlésen a tagok előre állapítják meg. A tagdíjat a tagok a tárgyévra vonatkozó minden év június 30-ig kötelesek befizetni. Az Egyesület bevételeivel önállóan gazdálkodik, tartozásaiért saját vagyonával felel. Az Egyesület tagjai az Egyesület tartozásaiért – a befizetett tagdíjakon túlmenően – nem felelnek.

Az Egyesület a vállalkozási tevékenységéből származó bevételének megállapítását a társadalmi szervezetek gazdálkodási tevékenységéről szóló hatályos jogszabályok alapján végzi.

Az Egyesület pénzeszközeit saját bankszámláján kezeli.

27. §.

Az Egyesület a helyi önkormányzatok és szerveik, a köztársasági megbízottak, valamint egyes centrális alárendeltségű szervek feladat- és hatásköreiről szóló 1991. évi XX. törvény 121. §. a.) és b.) pontja szerinti (A települési önkormányzat és a megyei önkormányzatnak önként vállalt feladata lehet különösen

- 1.) a közösségi kulturális hagyományok és értékek ápolásának, a művelődésre, társas életre szerveződő közösségek tevékenységének, a lakosság életmódja javítását szolgáló kulturális célok megvalósításának támogatása;
- 2.) a művészeti intézmények, továbbá a lakosság művészeti kezdeményezéseinek, önszerveződésének támogatása, a művészi alkotó munka feltételeinek javítása és a művészeti értékek létrehozásának, megőrzésének segítése), valamint a Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény 13. §. (1) bekezdés 7. pontja szerinti (kulturális szolgáltatás, különösen a nyilvános könyvtári ellátás biztosítása; filmszínház, előadó-művészeti szervezet támogatá-

sa, a kulturális örökség helyi védelme, a helyi közművelődési tevékenység támogatása) közhasznú tevékenységet folytat.

VEGYES RENDELKEZÉSEK

28. §.

Az Egyesület alapszabályát az egyesületi, illetve az alapszabály módosításának nyilván-
tartásba vétele céljából be kell nyújtani a Fővárosi Törvényszékhez.

Az egyesület megszűnése

29. §.

Ha az Egyesületnek egy évnél hosszabb idő óta nincsenek működő szervei és alapszabályszerű működést egyébként sem fejt ki, a felügyelő szerv megállapíthatja az Egyesület tényleges megszűnését.

ZÁRÓ RENDELKEZÉSEK

30. §.

Az alapszabály által nem érintett kérdésekben a Polgári Törvénykönyv, az egyesülési jogról, a közhasznú, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló 2011. évi CLXXV. törvény rendelkezései irányadóak.

Jelen alapszabály egységes szerkezetben tartalmazza az alapszabályban történt módosításokat is. A módosított szöveg dőlt betűvel lett megjelölve.

Ezt az alapszabályt az Egyesület legfőbb szerve (Közgyűlés) Budapesten (hely), 2015. június 2. napján elfogadta, az aláírás napjától hatályos.

Budapest, 2015. június 2.

Szócs Géza

Elnök

P.H.

ZÁRADÉK

Dr. Györgyi Árpád ügyvéd, a Magyar P.E.N. Club Egyesület jogi képviselője igazolom, hogy a jelen Módosított és Egységes Szerkezetbe Foglalt Alapszabály szövege megfelel a létesítő okirat módosítások alapján hatályos tartalmának.

A létesítő okirat dőlt betűvel megjelölt pontjainak változása adott okot a Módosított és Egységes Szerkezetbe Foglalt Alapszabály elkészítésére, amelynek Közgyűlés általi elfogadásának és az egyesületi elnök által aláírás helye és időpontja, hatálybalépési időpontja:

Budapest, 2015. év június 2. napja.

Ellenjegyezte: Budapest, 2015. június 2. napján:

Dr. Györgyi Árpád ügyvéd

Dr. Györgyi Árpád iroda (1052 Budapest, Aranykéz u. 3. IV. em. 6.)

[pecsét és aláírás helye]

1. sz. melléklet

A Magyar PEN Club tisztségviselői:³⁴⁸

Az Elnök: Szőcs Géza (anyja neve: Marton Ráchel, lakcíme: 2081 Piliscsaba, Széchenyi u. 33/a), akinek a megbízása 4 évre szól.

Az Elnök megbízásának kelte: 2011. december 7.

Az Elnök megbízásának vége: 2015. december 4.

Az Alelnök: Temesi Ferenc (anyja neve: Tóth Etelka, lakcím: 1024 Budapest, Margit krt. 24.), akinek a megbízása 1,5 évre szól.

Az Alelnök megbízásának kelte: 2014. június 4.

Az Alelnök megbízásának vége: 2015. december 4.

A Főtitkár: Turczi István (anyja neve: Schrötter Ilona, lakcím: 1147 Budapest, Gyarmat u. 106.), akinek a megbízása 3 évre szól.

A Főtitkár megbízásának kelte: 2012. december 6.

A Főtitkár megbízásának vége: 2015. december 4.

³⁴⁸ A tisztségviselőket a 2015. dec. 2-i közgyűlés újraválasztotta.

A Felügyelő Bizottság tagjai:

1.) Csicsery-Rónay Erzsébet (anyja neve: Tariska Erzsébet, lakcím: 1052 Budapest, Szép u. 4.), akinek a megbízása 1,5 évre szól.

A megbízás kelte: 2014. június 4.

A megbízás vége: 2015. december 4.

2.) Balázs F. Attila (anyja neve: Szőke Etelka, lakcím: Szlovákia, Ekecs Zeleznica 30.), akinek a megbízása 1,5 évre szól.

A megbízás kelte: 2014. június 4.

A megbízás vége: 2015. december 4.

3.) Petőcz András (anyja neve: Szokolay Katalin, lakcím: 1015 Budapest, Donáti u. 6.), akinek a megbízása 1,5 évre szól.

A megbízás kelte: 2015. június 4.

A megbízás vége: 2015. december 4.

A Számvizsgáló Bizottság tagjai:

1.) Dobozy Zsófia (anyja neve: Erdélyi Zsuzsanna, lakcím: 1114 Budapest, Szt. Gellért tér 3.), akinek a megbízása 1 évre szól.

A megbízás kelte: 2014. június 4.

A megbízás vége: 2019. június 4.

2.) (anyja neve:),
....., lakcím:.....),
akinek a megbízása ... évre szól.

A megbízás kelte:

A megbízás vége:

3.) (anyja neve:),
....., lakcím:.....),
akinek a megbízása ... évre szól.

A megbízás kelte:

A megbízás vége:

A Magyar PEN Club Közhasznú Egyesület könyvvizsgálójának adatai:

..... (székhely:.....)
cégjegyzékszám:..... természetes személy
képviselőjeként,.....(anyja neve:.....),
lakcím:....., kamarai tagság:.....).

A könyvvizsgáló megbízásának kezdete:

Megebízásának vége:

II.

ADATTÁR

Iratjegyzék

1. *A Magyar Pen Club tisztikara* (1929)
2. *A Magyar Pen Club vezetősége* (1932)
3. *A Magyar Pen Club tagjai* (1932) [belefoglalva az 1932. évi budapesti világkongresszus nemzetközi előkészítő bizottsága tagjainak névsora]
4. *A Nemzetközi Pen Club budapesti kongresszusának nemzetközi rendezőbizottsága* (1932)
5. *A budapesti XI. Pen Club világkongresszus külföldi résztvevői* (1932. május 15–20.)
6. *A Nemzetközi Pen Club budapesti világkongresszusának külföldi és magyar résztvevői* (1932. május 11. után)
7. *A Nemzetközi Pen Club budapesti világkongresszusának előadói, felszólalói és a vitákban résztvevők* (1932. május 17–19.)
8. *A Magyar Pen Club tisztikara* (1949. március 1.)
9. *A Magyar Pen Club Intézőbizottsága* (1959. február)
10. *A Magyar Pen Club tisztikara* (1960. március 23.)
11. *Timár György áttekintése a Magyar Pen Club elmúlt háromévi vendéglátó programjáról* (1971)
12. *A Magyar P.E.N. Club 1971. évi tevékenységének kronológiája*
13. *A Magyar P.E.N. Club 1972. évi tevékenységének kronológiája*
14. *A Magyar Pen Club elnöksége* (1976)
15. *A Magyar Pen Club elnöksége* (1980)
16. *A Magyar Pen Club vezetőinek tiszteletdíja* (1983)
17. *A Magyar Pen Club tagjai* (1984. január)
18. *A Magyar Pen Club műfordítói programjának külföldi résztvevői* (1991)
19. *Megbírásra javasolt műfordítók* (1991. május–július)
20. *A Magyar PEN Centrum fordítói programja keretében megvalósult, jórészt külföldi kiadványok* (1991)
21. *A Magyar Pen Club 1989. évi tevékenysége* (1990)
22. *A Magyar Pen Club 1990. és 1991. (szeptember hó végéig) évi tevékenységének kronológiája* (1991. október)
23. *A Magyar Pen Club tisztikara* (1994. február 25.)
24. *A Magyar Pen Club Emlékérmével kitüntettek* (1948–1999)
25. *A Magyar Pen Club tisztikara és tagjai* (2016)
26. *A Magyar Pen Club fontosabb kiadványai* (1926–2016)
27. *A Román Pen Club magyar alosztályának kiadványai* (1934)

1
A Magyar Pen Club tisztikara
(1929)³⁴⁹

Elnök:
Radó Antal

Társelnökök:
Babits Mihály, gróf Bethlen Margit, Harsányi Zsolt, Heltai Jenő, Voinovich Géza

Alelnökök:
Bókay János, Császár Elemér, Kállay Miklós, Mohácsi Jenő, Schöpflin Aladár

Főtitkár: Germanus Gyula

Titkár: Rubinyi Mózes

Pénztáros: Varságh János

Ellenőr: Forró Pál

Számvizsgáló bizottság: Atlasz Márton, Halmi Bódog, Zágon István

Igazgatóság:
Balassa Imre, Benedek Marcell, Bokor Malvin, Bónyi Adorján, Csathó Kálmán, Drasche Lázár Alfréd, Falu Tamás, Földes Imre, Földi Mihály, Gulácsy Irén, Hevesi Sándor, Kárpáti Aurél, Kodolányi János, Körmendi Ferenc, Lázár Béla, Márai Sándor, Móricz Zsigmond, Ráth-Végh István, Sebestyén Károly, Cs. Szabó László, Szathmáry István, Sziklay János, Szöllősi Zsigmond, Szász Zsomborné, Szép Ernő, Szudy Elemér, Vándor Iván, Vikár Béla, báró Wlassics Gyula, Zilahy Lajos

³⁴⁹ G.m. K.n.

A Magyar Pen Club vezetősége(1931)³⁵⁰*Védnök:*

[Habsburg] József Királyi Herceg Öfensége

Tiszteletbeli elnök:

Berzeviczy Albert

Tiszteleti tagok:

Gróf Klebelsberg Kunó, Mrs. Dawson Scott, John Galsworthy, Jules Romain, Thomas Mann, Lord Rothermere

Elnök:

Kosztolányi Dezső

Alelnökök:

Heltai Jenő, Radó Antal (ügyvezető), gróf Teleki Sándorné, Voinovich Géza

Főtitkár: Harsányi Zsolt*Titkár:* Mohácsi Jenő*Pénztáros:* Varságh János*Ellenőr:* Benedek Marcell*Számvizsgálók:* Zágon István,

Rubinyi Mózes, Molnár Jenő

Igazgatósági tagok:

Gróf Bethlen Margit, ifj. Bókay János, Csathó Kálmán, Császár Elemér, Dánielné Lengyel Laura, Drasche Lázár Alfréd, Herczeg Ferenc, Hevesi Sándor, Karinthy Frigyes, Kállay Miklós, Lengyel Menyhért, Molnár Ferenc, Móricz Zsigmond, Nagy Emil, Pekár Gyula, Sebestyén Károly, Surányi Miklós, Schöpflin Aladár, Szász Zsomborné, Szép Ernő, Szudy Elemér, Vikár Béla, ifj. báró Wlassics Gyula, Zilahy Lajos

Igazgatósági póttagok:

Vándor Iván, Germanus Gyula, Lányi Viktor, lovag Falk Zsigmond

Tisztségükéről lemondtak:

[Habsburg] József Királyi Herceg Öfensége, Berzeviczy Albert tiszteletbeli elnök, Kosztolányi Dezső elnök, Voinovich Géza alelnök, Mohácsi Jenő titkár, Csathó Kálmán, Császár Elemér, Drasche Lázár Alfréd, Herczeg Ferenc és Pekár Gyula igazgatósági tagok.

³⁵⁰ G. K.n.

A Magyar Pen Club tagjai

(1932)³⁵¹

Alszegeby Zsolt [lakcím:] I. Horthy Miklós út 15.
Ádám Dezső VIII. Népszínház ucca 17.
Babits Mihály I. Attila ucca 95/99. [telefonszám:] 558–49.
Berzeviczy Albert VII. Erzsébet körút 9/11. J. 300–23.
Bethlen Margit grófnő I. Miniszterelnökség [ceruzával javítva: VIII. Eszterházy ucca 25. Gróf Károlyi palota]
Berend Miklósné IV. Eskü tér 8. 836–53.
Bókay János ifj. VII. Damjanich ucca 14. J. 365–70.
Bónyi Adorján V. Vilmos császár út 78. Pesti Hírlap szerk.
Bokor Malvin V. Hold ucca 9. 293–21.
Benedek Marcell I. Ferry Oszkár ucca 81. 549–73.
Bibó Lajos VI. Székely Bertalan u. 5. 199–35.
Bárdos Arthur I. Ribáry ucca 2. 559–55.
Bálint Lajos VII. Rákóczi út 76. J. 365–06.
Balassa József V. Csanádi ucca 4/b.
B. Török Sophie I. Attila ucca 95/99. 558–49.
Bodrogközy Zoltán I. Miniszterelnökségi Sajtóosztály
Boross Elemér VII. Rózsa ucca 7.
Balassa Imre I. Csaba ucca 9. 567–73.
Csathó Kálmán I. Hidegkúti út 98/a. 641–71.
Császár Elemér I. Pauler ucca 4. 538–53.
Dánielné Lengyel Laura VII. István út 47. J. 441–61.
Drasche Lázár Alfréd VIII. Főherceg Sándor ucca 22. J. 304–18.
Dormándy László V. Vilmos császár út 28. Pantheon
Déry Tibor V. Árpád ucca 12. Nyugat
Emőd Tamás II. Margit körút 54.
Erdélyi József VII. Rákóczi út 54. Az Est

³⁵¹ G. Az *aláhúzott* nevekről – „akik másod, illetve harmadsorban meghívandók” – külön lista készült. G. A *kövérr*rel szedettek a világkongresszus nemzetközi előkészítő bizottságának is tagjai voltak; a megjelöltek mellett a bizottság magyar tagja volt még Dr. Bogsch Aladár MÁV-főfelügyelő (II. Fillér u. 11., 505–21), Dr. Boros László, a Budapesti Újságírók Egyesületének főtársa (V. Báthory u. 20., 293–18), Gerevich Zoltán miniszteri tanácsos (Bp. II. Batthyány u. 63., 508–25), Lányi Zsigmond főszerkesztő (VI. Nagymező u. 3., 242–99), Márkus Miksa udvari tanácsos, a Budapesti Újságírók Egyesületének elnöke (VII. Dohány u. 20., 330–65), Miklós Elemér, az Országos Idegenforgalmi Tanács főtársa (II. Lánchíd u. 1., 557–80), Siklóssy László (II. Bimbó u. 111., 643–82), Varságh János (V. Szabadság tér, Magyar Nemzeti Bank), és Zilahy Dezső, Budapest Főváros Idegenforgalmi Hivatalának igazgatója (IV. Deák Ferenc u. 2., 812–16). *A Magyar Pen Club budapesti világkongresszusának rendezőbizottsága*. G.m. K.n. (1932. máj. 9. előtt).

Elek Arthur I. Mátray ucca 5/7.
Eckhardt Sándor VIII. Múzeum körút 6/8.
Fóti József Lajos IV. Irányi ucca 18. 837–65.
Földi Mihály IV. Ferenciek tere 3. 837–52.
Falu Tamás Ócsa, Pest megye
Fóthy János VII. Vilma királyné út 3.
Forbáth Sándor VI. Teréz körút 22. 121–02.
Fodor László Wien
Földes Imre V. Váci út 18. 196–88.
Füst Milán I. Budaörsi út 18. B. pavillon 539–24.
Falk Zsigmond dr. lovag VI. Zichy Jenő ucca 19.
Forró Pál VI. Teréz körút 34. 264–80.
Fodor Gyula VI. Andrássy út 16. Új Idők szerkesztősége
Gaál Andor V. Pannónia u. 9.
Góth Sándor V. Rudolf tér 4. 157–38.
Germanus Gyula VII. Kertész ucca 29.
Gergey István VII. Erzsébet körút 45/47.
Gellért Oszkár III. Újlaki rakpart 4. 511–41.
Gyergyai Albert I. Ménési út 11/13. Eötvös Collegium Lá.14–22.
Gerő Ödön II. Keleti Károly ucca 29. 527–65.
Heltai Jenő II. Bimbó ucca 2/b. 559–89.
Harsányi Zsolt V. Vilmos császár út 74. Pesti Hírlap szerk. [ceruzával javítva:] II. Lánchíd ucca 6. 522–23.
Herczeg Ferenc I. Hidegkúti út 51/b. 642–46.
Hevesi Sándor X. Szapáry u. 3. J. 355–91.
Hatvany Lili bárónő I. Werbőczy ucca 7.
Hankiss János dr. Debrecen, Egyetem
Horvát Henrik I. Somló út 54. Lá.12–87.
Hajdu Henrik Újpest, Mátyás tér A. ép.
Honti Dezső I. Greguss ucca 7.
Halmi Bódog VII. Dohány ucca 16–18.
Juhász Andor IV. Városház u. 16.
Ilyés Gyula V. Nádor ucca 9.
Ignotus Pál V. Vadász u. 11. Esti Kurír
Karinthy Frigyes I. Verpeléti út 22. 584–59.
Kosztolányi Dezső I. Tábor ucca 12. 530–85.
Kállay Miklós VII. Rózsa ucca 38/b. J.304–56.
Kárpáthy Aurél VIII. Örömvölgy ucca 14.
Kék Lajos VIII. Mátyás tér 16.
Kiss Dezső IV. Régi posta ucca 11. 125–07.
Köbor Tamás I. Magyarádi ucca 61.
Kodolányi János VII. Rákóczi út 54. Az Est szerkesztősége

Kúpcsay Felicián V. Kultuszminisztérium, Hold ucca 16.
Kallós Istvánné Kóbor Noémi Margitsziget Magyarádi út 61.
Komor Gyula dr. V. Pannónia ucca 1. Vígszínház
Kosáryné Réz Lola VII. Rákóczi út 51.
Korcsmáros Nándor VII. Bethlen tér 3.
Komor András VII. Vilma királyné út 40.
Kádár Endre II. Donáti ucca 5.
Komjáthy Aladár I. Miniszterelnökségi sajtóosztály
Komlós Aladár dr. VII. Damjanich ucca 40.
Kassák Lajos V. Vilmos császár út 34. Nyugat szerkesztősége
Lengyel Menyhért I. Városmajor ucca 25/a. 503–39.
Lyka Károly VI. Benczúr ucca 12.
Laczkó Géza VII. Rákóczi út 54. Az Est szerkesztősége
Lenkei Henrik V. Alkotmány u. 3.
Lőrinczy György VII. Uzsoki ucca 36/b.
Lányi Viktor VI. Nagymező ucca 8. 142–37.
Legény Elemér VII. Damjanich u. 16.
Lázár Béla dr. V. Újpesti rakpart 4.
Lándor Tivadar I. Horthy Miklós út 50.
Molnár Ferenc III. Zsigmond ucca 20.
Móricz Zsigmond IX. Fővámter 2. 865–72.
Molnár Jenő VII. Mozsár ucca 9. 233–24.
Móra Ferenc Szeged, Somogyi könyvtár
Mariay Ödön V. Kultuszminisztérium, Hold ucca 16.
Márkus László VIII. József ucca 29. 362–03.
Mohácsi Jenő dr. V. Báró Atzél ucca 3. 290–96.
Márai Sándor I. Mikó ucca 2. 506–83.
Molnár Géza dr. VI. Benczúr ucca 10.
Mibály István VII. Wesselényi ucca 41. J.401–34.
M. Pogány Béla VIII. Bezerédi ucca 32.
Molnár Ákos V. Vilmos császár út 32. Angol–magyar bank
Nagy Endre VI. Király ucca 108. 229–33.
Négyessy László VIII. Sándor tér 4.
Nagy Lajos VII. Hársfa ucca 9.
Nagy Zoltán V. Arany János ucca 1. (Nyugat) 162–12.
Nagy Emil V. Bálvány ucca 8.
Németh Andor VII. Nürnberg u. 32.
Orbók Attila I. Ferry Oszkár ucca 55.
Oláh Gábor Debrecen. Kar ucca 29.
Pásztor Lipác I. Balaton u. 2. 109–17.
Pekár Gyula VIII. Röck Szilárd ucca 30. J.301–78.
Pakots József VI. Benczúr ucca 10. 147–92.

Palágyi Lajos II. Margit körút 5/a.
Porzsoló Kálmán V. Vilmos császár út 78. Pesti Hírlap szerk.
Papp Viktor IX. Lónyay ucca 36. 861–44.
Pünkösti Andor VI. Eötvös ucca 4. (Otthon)
Previoroch Gyuláné, vitéz II. Knézich ucca 15.
Ráth-Végh István I. Ráth György ucca 26. 532–35.
Ráskai Ferenc I. Hidegkúti út 79. 642–93.
Révész Béla VII. Szt. Domonkos ucca 19.
Relle Pál VIII. Népszínház ucca 19. J.368–29.
Rubinyi Mózes VI. Andrássy út 14. 197–24.
Radnai Miklós I. Orlay ucca 6. 694–72.
Radó Antal V. Vilmos császár út 33. 261–60.
Rusitska Mária II. Halász u. 1.
Robosz Andor VIII. Baross ucca 45. J.403–49.
Révai József dr. Mátyásföld, Hársfa u. 3.
Szabó László dr. VII. Rákóczi út 54. Az Est szerk.
Surányi Miklós IV. Veres Pálné ucca 33. 881–69.
Szász Zsomborné I. Dísz tér 11. [ceruzával javítva: Kútvolgyi út 42.]
Sík Sándor IV. Váci ucca 34. Piarista rendház
Szabó Lőrinc VIII. Gólya ucca 50.
Szász Károly I. Ág ucca 4.
Szederkényi Anna IV. Dalmady Győző ucca 3.
Szini Gyula VII. Erzsébet körút 15
Szomory Dezső Margitsziget
Szöllőssy Zsigmond VIII. Népszínház ucca 31.
Sárközy György VII. Erzsébet körút 7. Athenaeum
Szabó Dezső I. Philadelphia kávéház, Krisztina tér
Szász Zoltán VIII. Német ucca 41.
Somhyó Zoltán I. Kruspér ucca 5/7.
Sebestyén Károly dr. I. Elnök ucca 5/7. J. 345–54.
Szép Ernő Margitsziget
Szentmihályiné Szabó Mária VII. Rózsa ucca 23. Mansz.
Sziklay János VIII. Eszterházy ucca. 4. Otthon
Siklóssy László II. Bimbó ucca 111. 643–82.
Simay Cézár Mátyásföld
Szűdy Elemér VI. Király ucca 102. 122–67.
Schöpflin Aladár I. Lovas u. 18. 326–99.
Teleki Sándorné grófné I. Tábor ucca 5. 532–60.
Tóth László dr. V. Személynők ucca 9/11. 220–46.
Tóth Aladár VII. Rákóczi út 54. Pesti Napló szerk.
Tormay Cecília VIII. Kőfaragó ucca 3. J.340–69.
Tutsek Anna II. Margit körút 1.

Terstyánszky J. Jenő Albertfalva–Kertváros I. u. 77.
Vámos Ferenc V. Falk Miksa ucca 18/20.
Voinovich Géza I. Ménesi út 23. 695–00.
Vikár Béla V. Zoltán ucca 12. 172–25.
Vajda Ernő V. Balaton ucca 2.
Vajda László VII. Bethlen ucca 43.
Villányi Andor V. Vilmos császár út 78. Pesti Hírlap szerk.
Várady Ilona (Vándor Iván) V. Sziget ucca 38. 105–09.
Várnai Zseni VIII. Eszterházy ucca 4. Otthon
Vitéz Miklós VII. Damjanich ucca 26/a.
Varró István dr. V. Alkotmány ucca 12. 114–52.
Varságh János V. Szabadság tér Magyar Nemzeti Bank
Ifj. Wlassics Gyula báró IV. Duna ucca 1. 842–00.
Weisz Julián I. Krisztina körút 41.
Ybl Ervin lovag V. Kultuszminisztérium, Hold ucca 16.
Yolland Arthur VI. Munkácsi ucca 23. 213–11.
Zilahy Lajos III. Áfonya ucca 11. 509–98.
Zágon István II. Bimbó ucca 3. 533–35.
Zsolt Béla VI. Aradi ucca 10. Magyar Hírlap szerkesztősége

A Nemzetközi Pen Club
budapesti kongresszusának nemzetközi rendezőbizottsága
 (1932)³⁵²

Németek:

Theodor Däubler Berlin–Neubabelsberg, Sanatorium Elisabeth
Hervarth Walden Berlin–Halensee, Joachim Friedrichstr. 7.
Hanns Martin Elster Berlin–Lichterfelde, Ost Dewrienweg 10.
Dr. Carl Heinsel Berlin–Friedenau, Kaiserallee 139.
 [Alexander] *Roda-Roda* Berlin–Schöneberg, Innsbruckerstr. 44.
Frau Roda-Roda Berlin–Schöneberg, Innsbruckerstr. 44.
Hans Roger Madol Berlin–Halensee, Westfaelische Str. 63.
Werner Bergengruen Wien XVII/2. Oberwidenstr. 3. bei Dr. Feldmann
Dr. Werner Hegemann Berlin–Nikolassee, Alemannenstr. 21.
Dr. Adolf Behne Berlin–Charlottenburg, Grönstr. 16.
Alice Berend Berlin–Zehlendorf, Hochwildpfad 1.
Peter Flamm Berlin–Rosenthal, I. Hauptstr. 57. Parterre
Frau Flamm Berlin–Rosenthal, I. Hauptstr. 57. Parterre
Alfred Richard Meyer Berlin–Wilmsdorf, Kaiserplatz 16.
Dr. Hans Ruppé München, Wiedenmayerstr. 41.
Frau Ruppé München, Wiedermayerstr. 41.
Dr. Kurt Friedrich Bendorf Dresden–Blasewitz, Kaiserallee 40.
André von Kun Berlin–Wilmsdorf, Hohenzollerndamm 201.
Fritz Dietrich Dresden, Borsbergstr. 18.
Edgar von Schmidt-Pauli Berlin W 62. Keithstr. 18.
Dr. Eugen Gürster Berlin–Charlottenburg, Dernburgstr. 28.
Ernst Toller Berlin–Wilmsdorf, Pommersche Str. 7/a.
Hermann Kesten Berlin–Charlottenburg 4. Niebuhrstr. 58.
Wilhelm Günzler Stuttgart, Tagblatt-Turnhaus
Frau Günzler Stuttgart, Tagblatt-Turnhaus
Edlef Köppen Potsdam, Auguststr. 24.
Dr. Max von Sydow Hamburg, Hagedornstr. 18.
Lutz Weltmann Hamburg

Angolok:

John Galsworthy Grove Lodge, The Grove, Hampstead N.W.3.
Herman Ould 22 Lansdowne Crescent, London W. 11.

³⁵² A bizottság magyar tagjait l. *A Magyar Pen Club tagjai* (Adattár 3).

Ernest Raymond Clints Nr. Haywards Heath, Sussex
 Henry Baerlein The Bath Club, 34. Dover Street W.
 W. C. Hole 49. Earle Court Square, 8.W.5.
 Miss W. C. Hole 49. Earle Court Square 8.W.5.
 Wm. Kean Seymour 4. Fernshaw Colse, Fernshaw Road, Chelsea S.W.
 Beatrice Kean Seymour 4. Fernshaw Colse, Fernshaw Road, Chelsea S.W.
 Owen Rutter The Croft, Wargrave, Berke.
 Heary Simpson 40a Penywern Road, S.W.5.
 Mrs. Henrietta Leslie Glebe House, Glebe Place, Chelsea S.W.
 Dr. Schnutze Glebe House, Glebe Place, Chelsea S.W.
 H. Dennis Bradley „Dorincourt” Kingston Vale, S.W.15.

Skótok:

Edwin Muir Edinburgh, The Nook, Blackness Road, Crowborough, Sussex
 Willa Muir Edinburg, The Nook, Blackness Road, Crowborough, Sussex

Belga:

F. V. Toussaint van Boerlaere Bruxelles 109.

Svájciak:

Dr. Walter Wili von Kapf Zürich-Enge, Tödistr. 7.
 Frau von Kapf Zürich-Enge, Tödistr. 7.
 Otto Würz Zürich 7. Jupitersteig 6.
 Albert Steffen
 Dr. Eduard Korrodi Zürich Falkenstr 11.
 G. Jedlicka
 Dr. Emmanuel Stickelberger Rennweg 73. Basel
 Frau Stickelberger Rennweg 73. Basel
 Dr. Otto Kleiber Basel
 Dr. Rudolf Schwabe Angensteinerstr. 23. Basel
 Frau Schwabe Angensteinstr. 23. Basel
 Dr. Küger Porte de Miroire 12. Mulhouse 1. Elsass

Lengyelek:

Dr. Mieczysław Grydzewski Warszawa, Zolta 8. m. 5.
 M. M. Pabianowski Warszawa, Tłomowa 75.
 Witold Huttenberg Wilno. Rue Antokoiska 6.
 Wacław Husarski Warszawa, c/o Pen Club Wspólna 5.

Tadeusz Nittmann Warszawa, Florjanska 12.
 Stella Olgierd Warszawa, Wapolska 5.
 Stefania Podborska Okolów Warszawa, Marszałkowska 11.
 Zdzisław Kleszczowski Warszawa, Rozbrat 32.
 Kazimierz Wierzyński Warszawa, Ul. Rozd 39.
 Josef Tunkel Warszawa

Lettek:

Dr. A. Biblmans Riga
 E. Virza Riga

Jugoszlávok:

Dr. Juraj von Andrassy Zagreb, Universität
 Dr. Franz Stelé Ljubljana, Bleiweisowa cesta, Muzej
 Josip Widmar Ljubljana, Veona pot 3.
 Franz S. Finzgar Ljubljana, Pletersnikova ulica 30.
 Dr. Isidor Cankar Ljubljana, Gradisce
 Dr. Igo Gruden Ljubljana, Miklosiceva cesta 18.
 Dr. Alois Gradnik Ljubljana, Bleiweisowa cesta 3.
 Jovan Ducić budapesti jugoszláv követ

Amerika:

Nicholas Roosevelt budapesti követ
 Joseph Anthony Budapest, I. Győri út 24.
 Mrs. Anthony Budapest, I. Győri út 24.

California:

Prof. Alexander Kaun, a Berkeley Egyetem [tanára]

Franciák:

Jules Romains 2. Rue Wilhelm Paris XVI.
 Luc Durtain 20. Boulevard Barbés, 18. Paris
 Mme Durtain 20. Boulevard Barbés, 18. Paris
 Benjamin Crémieux 40 Rue Denfert Rochereau. Paris

Hollandok:

Frau Jo van Ammers-Küller Amsterdam Z. Schubert Str. 80.
Frau Top van Rhyn-Naeff John. de Wittstraat 25. Dordrecht
Herr van Rhyn-Naeff John. de Wittstraat 25. Dordrecht
Dr. W. M. Westermann Rykstraawef 62. Wassenaar
Constant van Wessem Bergweg 20. Hilversum
Frau M. H. Székehy-Luloff Ómátyásföld, Gara u. 16.
Dr. Székehy Ómátyásföld, Gara u. 16.
A. M. de Jong Bilthoven, Utrecht

Dánok:

Aage von Kobl Kjøbenhavn, Allegade 17.
Aage Madelung Gothaabsvej 132. Kjøbenhavn F.
Karin Michaelis

Belgák:

Vicomte H. Davignon 76. Rue de Treves, Bruxelles
Max Deauville 14. Rue de l'Esplanade, Bruxelles
Mme Deauville 14. Rue de l'Esplanade, Bruxelles
René Lyr 9–11. Rue Sterc, Bruxelles
Mme Lyr 9–11. Rue Sterc, Bruxelles
Mme Stephanie Chandler 58. Rue de l'Aqueduc, Bruxelles

Olaszok:

S. E. Marinetti Roma, Piazza Adriana 30.
Corrado Govoni [Roma,] Via Adalaide Ristori 18.
Signorina Elisabetta Waermer Roma, Ministero, Palazzo Chigi
Donna Marg[h]erita Sarfatti Roma, Via dei Villini 18.

Osztrákok:

Felix Salten Wien XVIII. Cottagegasse
Frau Ottilie Salten Wien XVIII. Cottagegasse
Frau Grete von Urbanitzky Wien IV. Viktorgasse 12/a.
Mia Passini
Dr. Egon Caesar Conte Corti Wien IX. Georg Sigelgasse 8.

Prof. Hans Veigl Wien IV. Johann Strauss Gasse 38.
Hermann Heinz Ortner Wien 2. Obere Donastr. 91/14.
Oskar Maurus Fontana Wien VI. Millergasse 10.
Frau Fontana Wien VI. Millergasse 10.
Prof. Hans Nüchtern Ravag I. Johannesgasse 4/b.
Dr. Erwin Rieger Wien IV. Linke Wienzeile 1.
Emelyn Williams Wien III. Reisnerstr. 42.
Emil Lucka Wien VIII. Florianigasse 13.
Siegfried Trebitsch Wien XIII. Maxingasse 20.
Frau Trebitsch Wien Maxingasse 20.
Prof. Dr. Edmond Parnes Wien, Polnische Gesandtschaft
Ernst Peter Tal Wien VII. Lindengasse 4.
Frau Tal Wien VII. Lindengasse 4.
J. E. Strom Wien, Lobkowitzplatz 2. Tschechoslowakische Gesandtschaft
Frau Strom Wien, Lobkowitzplatz 2. Tschechoslowakische Gesandtschaft
Ratko Parečanin Wien I. Annag. 20. Jugoslawische Gesandtschaft
Frau Parečanin Wien I. Annag. 20. Jugoslawische Gesandtschaft
Prof. Dr. Josef Matzl Graz, Eduard Richtergerasse 11.
Rudolf Jeremias Kreutz Wien VII. Neubaugasse 71.
Frau Kreutz Wien VII. Neubaugasse 71.
Frau Martha Wolff Wien III. Prinz Eugesstr. 13.
Frau Therese Winter Wien IV. Argentinertstr. 20.
Hans Leifhelm Graz, Rechbauerstr. 11.
Dr. Friedrich Schreyvogel Wien I. Wallfischg. 13.
Frau Schreyvogel Wien I. Wallfischg. 13.
Dr. Karl Hans Strobl Wien, Berchtoldsdorf, Franz Josephstr. 25.
Frau Gabrielle Strobl Wien, Berchtoldsdorf, Franz Josephstr. 25.
Raoul Auernbeimel Wien III. Neulinggasse 13.
Georg Sil-Vara Wien I. Löwelstrasse 12.

Pótlás

Németek:

Dr. Leon Zeitlin Berlin–Charlottenburg, Schillerstr. 14.
Frau Zeitlin Berlin–Charlottenburg, Schillerstr. 14.
Frau Dr. Helene Stöcker Berlin–Nikolassee, Münchowstr. 1.
Ellen Bork Berlin–Halensee, Joachim Friedrichstr. 7.

Angolok:

Ken. Attinill Rags Corner, Nether Wallop, Stockbridge, Hants
Miss Evande Price

Jugoszláv:

Dr. Milan Curcin Zagreb, Preobrazenska 6/2.

5

A budapesti X. Pen Club világtkongresszus külföldi résztvevői
(1932. május 15–20.)³⁵³

5/A

I. Európán kívüli országok.

1. Északamerikai Egyesült Államok
 - a./ Newyorki Pen Club 9
 - b./ Californiai Pen Club 9
2. Canada 9

II. Európa.

1. Anglia
 - a./ londoni Pen Club 8
 - b./ skótországi Pen Club 8
2. Ausztria 14, 18
3. Belgium
 - a./ francia csoport 12
 - b./ flamand csoport 2
4. Bulgária 19
5. Csehszlovákia
 - a./ prágai Pen Club 1
 - b./ pozsonyi szlovák alosztály 1
6. Dánia 11
7. Lettország 2
8. Franciaország 10
9. Jugoszlávia
 - a./ belgrádi szerb Pen Club 7
 - b./ zágrábi horvát Pen Club 6
 - c./ ljubljanai szlovén Pen Club 6
10. Lengyelország
 - a./ varsói lengyel Pen Club 4
 - b./ varsói jiddis Pen Club 5
11. Lettország 5
12. Németalföld 11
13. Németország
 - a./ berlini Pen Club 14, 15

³⁵³ G. A résztvevők országonkénti létszáma kézírásos kiegészítéssel.

b./ hamburgi Pen Club 16
 c./ freiburgi Pen Club 16
 14. Olaszország
 a./ milánói Pen Club 13
 b./ római Pen Club 13
 15. Románia 10
 16. Svájc
 a./ zürichi német Pen Club 3
 b./ baseli német Pen Club 3
 17. Svédország 9

5/B

Anglia:

G. K. Chesterton
 A. Ruth Fry
 John Masefield
 Gilbert Murray
 Hermon Ould
 C. A. Dawson Scott
 G. Bernhard Shaw
 H. G. Wells

Észtország:

Johannes Semper
 Gustave Suits

Finnország:

Arvid Jarnefelt
 V. A. Koskenniemi

Franciaország:

Romain Rolland
 Paul Valéry
 Georges Duhamel
 Jules Romains
 André Maurois

Németország:

Theodor Däubler
 Gerhart Hauptmann
 Walther von Holländer
 Thomas Mann

Hollandia:

Herman Robbers
 P. C. Boutens
 Jo van Ammers-Küller

Magyarország:

Kosztolányi Dezső

Izland:

Gunner Gunnarsson
 Sigufour Nordal

India:

Rabindranath Tagore

Olaszország:

Benedetto Croce

Jugoszlávia:

Fr. Finsgar
 Ivan Mestrovic
 Vladimir Ruzor
 M. Zupencic

Norvégia:

Johan Bojer
 Knut Hamsun
 Sigrid Undset

Palesztina:

Ch. N. Bialik
 Saul Tschernichowski

Lengyelország:

J. Kaden-Brandowski
 Ferdynand Goetel

Skócia:

R. B. Cunninghame Graham
 Margaret Sackville

Svédország:

Selma Lagerlöf

Yiddish:

Sholom Asch

5/C

Csehek:

- 1.) Dr. Karel Capek, díszvendég
- 2.) Dr. František Langer, díszvendég

- 3.) Dr. Edmond Konrad, valószínűleg hiv. delegátus
- 4.) Prof. Dr. Václav Tille, valószínűleg hiv. delegátus
- 5.) Dr. Adolf Hoffmeister, hírlapíró és karikaturista
- 6.) Otto Pick, szerkesztő
- 7.) Dr. Bedrich Hlavác, főszerkesztő
- 8.) Jirina Tumová asszony, a prágai Pen Club titkára
- 9.) Dr. Vladimír Tuma magántanár, az előbbi férje
- 10.) Anton Straka, a budapesti csehszlovák követség sajtóattaséja

Szlovákok:

- 1.) Hanna Gregorová asszony
- 2.) E. B. Lukác
- 3.) Dr. L. H. Zverina
- 4.) Gejza Vámos

[kézírással beszúrva:

Argentína: Luisa Israel]

Flamandok:

- 1.) F. V. Toussaint van Boelaere, díszvendég. Május 12-én, csütörtökön akar indulni az Orient-Express vonattal, Csehszlovákián és Ausztrián keresztül. Meg akar állni Bécsben, visszafelé Prágában. II. osztály. Bruxelles 109.
 - 2.) Emanuel de Bom, hivatalos küldött. A Flamand Kir. Akadémia tagja, Antwerpen városának főkönyvtárosa, lakik: Huis ten Heuvel, Calmpthiut-ban (Belgium)
 - 3.) Frans Smith, hivatalos küldött, író. 22. rue St. Vincent, Anvers.
- Ez a két úr is csütörtökön a Keleti expresszrel akar menni Passau: Csehszlovákián és Ausztrián át. II. osztály.

Észtek:

- 1.) Johannes Barbarus, hivatalos kiküldött
- 2.) Wilmar Adams, hivatalos kiküldött; a jegyeket Vladimir Adams cím alatt Berlinbe kéri (W. 10. Estische Gesandtschaft, Hildebrandtsrt, 5, III. oszt. Podmokly–Helemba.
- 3.) Aino Suits asszony, résztvevő
- 4.) Johannes Semper, díszvendég, a Pen Club elnöke

Svaic:

zürichi német Pen Club

- 1.) Dr. Walter Wili von Kapf. Zürich-Enge, Tödistr. 7.

- 2.) Frau Dr. von Kapf; mindketten II. osztályon, Buchson át Linz–Wien–Budapest.
- 3.) Otto Wirz, hivatalos delegátus, Zürich 7. Jupitersteig 6., küldemények Zürich, Falkenstr. 11. Pen-Club
- 4.) Albert Steffen, díszvendég. Jelenleg Berlin, Hotel „der Fürstenhof” W. 9. am Potsdamerplatz, onnan valószínűleg Bécsbe utazik.
- 5.) Dr. Eduard Korrodi, díszvendég, Zürich Falkenstr. 11. Neue Zürcher Zeitung, Buchstól II. oszt. és vissza.
- 6.) Gotthard Jedlicka, Zürich–Buchs–Hegyeshalom és vissza III. oszt.

baseli német Pen Club

- 1.) Dr. Emanuel Stickelberger, Rennweg 73., Basel, hivatalos kiküldött, de a hotelszobát Dr. Otto Kleibernek engedi át.
- 2.) Frau Dr. Stickelberger, ugyanott.
- 3.) Dr. Otto Kleiber, Feuilleton Redakteur der National-Zeitung, Basel
- 4.) Dr. Rudolf Schwabe, Angensteinerstrasse 23. Basel
- 5.) Frau Dr. Schwabe, ugyanott
- 6.) Dr. Krüger, Porte de Miroire 12. Mulhouse I. Elsass.

Lengyelek:

- 1.) Juliusz Kaden-Brandowski, díszvendég
- 2.) Dr. Emil Breiter, hivatalos kiküldött
- 3.) Dr. Mieczyslaw Grydzewski, a „Wiadorosci Literackie” és a „Pologne Littéraire” főszerkesztője, Warszawa, Zlota 8. m. 5. kongresszusi taksa nélkül
- 4.) Józef Brodzki Warszawa, rue Natolinska 13.
- 5.) Mme Brodzki Warszawa, rue Natolinska 13.
- 6.) M. H. Dabrowska Warszawa, Filtrowa 75.
- 7.) Witold Hulewicz Wilno, rue Antokolska 6.
- 8.) Wacław Husarski Warszawa, c/o. Pen Club Wapólna 5.
- 9.) Mieczyslaw Jaroslawski Warszawa, Chmielna 10.
- 10.) Mme Jaroslawski Warszawa, Chmielna 10. [kihúzáva]
- 11.) Tadeusz Nittman Warszawa, Florjanska 12.
- 12.) Mne Nittman Warszawa, Florjanska 12.
- 13.) Stella Olgierd Warszawa, Wapólna 5.
- 14.) Jan Parandowski Warszawa, c/o. Pen Club Wapólna 5.
- 15.) Stanislaw Strumpf-Wojtkiewicz Warszawa, c/o. Pen Club Wapólna 5.
- 16.) Stefanja Podhorska-Okolów Warszawa, Marstalkowska 49. [kihúzáva]
- 17.) Ewa Szelburg-Zaramba Warszawa, Grottgera 11.
- 18.) Melchior Wankowicz Warszawa, Dziennikarska 3.
- 19.) Mme Wankowicz Warszawa, Dziennikarska 3.
- 20.) Julja Wielezyska Warszawa, Marszalkowska 117.
- 21.) Karol Zawodzinski Warszawa, c/o. Pen Club Wapólna 5.

- 22.) Zdislaw Klaszczyński Warszawa, Rozbrat 38.
 - 23.) Mieczysław Sterlin Warszawa, Chmielna 2.
 - 24.) Kazimierz Wierzyński Warszawa, ul. Hozd 39.
- (Varsó–Bécs–Bpest)
Az utazás iránya: Varsó–Zebrzydowice–Patrovice–Siatoros.

Lengyelek:

varsói jiddis Pen Club:

- 1.) Aron Cejtin, hivatalos kiküldött, Warszawa
- 2.) Dawid Pinsky, hivatalos kiküldött, New York
- 3.) Leo Finkelstein, Warszawa
- 4.) Josef Tunkel (Pseudonym: der Tunkeler)

Lettek: (lásd észtek)

- 1.) Dr. A. Bihlmans, hivatalos kiküldött, directeur section de presse, Riga
- 2.) E. Virza, hivatalos kiküldött

Jugoszlávok:

zágrábi horvát Pen Club:

- 1.) Dr. Dragutin von Domjanić-Zelinski, hivatalos delegátus, Banal-Tafel-Rat
- 2.) Dr. Juraj von Andrassy, Dozent der Völkerrecht an der Universität Zagreb
- 3.) Dr. Josip Badalić, a zágrábi egyetemi könyvtár könyvtárosa, hivatalos pótdelegátus
- 4.) Dr. Milan Curcin, hivatalos pótdelegátus, a „Nova Ewropa” folyóirat szerkesztője
- 5.) Mme Dara Curcin, az előbbi felesége
- 6.) Dr. Slavko Batusić, a zágrábi Nemzeti Színház titkára
- 7.) Zlatko Gorjan, költő és újságíró
- 8.) Josip Horváth, a „Jutarnji List” főszerkesztője
- 9.) Mme. Zlata Horváth, az előbbi felesége
- 10.) Petar von Preradović, költő
- 11.) Ivo Stropel, újságíró
- 12.) Ljuba von Gjalski, esetleges díszvendég, földbirtokos, Zágráb vm. volt főispánja, volt képviselő stb. regényíró, Schloss Gredice, Letzte post, Zabok (Zagorje) [*keihúzuva*]

ljubljanai szlovén Pen Club:

- 1.) Dr. Franz Stele, hivatalos delegátus, Ljubljana, Bleiweisowa cesta, Muzej.
- 2.) Josip Widmar, hivatalos delegátus, Ljubljana, Vecna pot 3.
- 3.) Franz S. Finzgar, valószínűleg díszvendég, Lubljana, Pletersnikowa ulica 30.
- 4.) Dr. Isidor Cankar, egyetemi tanár, Ljubljana, Gradisce
- 5.) Dr. Igo Gruden, Ljubljana, Miklosicea cesta 18.
- 6.) Dr. Alois Gradnik, Ljubljana, Bleiweisova cesta 3.

Mindnyájan Kotoribán és Nagykanizsán át akarnak jönni, tehát a Déli vasúton. Elsőrangú hotelben kérnek olcsó szobát, lehetőleg mindnyájan ugyanabban a szállodában.

belgrádi szerb Pen Club:

- 1.) Dr. S. Stefanović, hivatalos delegátus, a belgrádi Pen Club elnöke
- 2.) S. Petrović, hivatalos delegátus, a belgrádi Pen Club alelnöke
- 3.) D. Vasić
- 4.) V. Savić
- 5.) Mme. Savić
- 6.) M. Vukasović
- 7.) Mme. Vukasović
- 8.) V. Popović
- 9.) Mme. Popović
- 10.) M. Milosević
- 11.) Mme. Milosević
- 12.) M. Bartulović
- 13.) Mme. Bartulović
- 14.) Mlle. F. Politev
- 15.) M. Grol
- 16.) Grol junior
- 17.) V. Janković
- 18.) Mme. Janković
- 19.) M. Ibrovac
- 20.) G. Krulec
- 21.) M. Bogdanović
- 22.) M. Kasanin
- 23.) T. Manojlović
- 24.) Dr. D. Mikić
- 25.) Jovan Ducić, díszvendég, budapesti jugoszláv követ.

Angolok:

londoni Pen Club:

- 1.) Mrs. [Catherine Amy] Dawson Scott, díszvendég, 126 Alexandra Road N.W. 8.
- 2.) John Galsworthy, Esq. Díszvendég, Grove Lodge, The Grove, Hampstead N.W. 3.
- 3.) Mrs. Galsworthy, díszvendég, Grove Lodge, The Grove, Hampstead N.W. 3.
- 4.) Hermon Ould, Esq. 22. Landsdowne Crescent, London W. 11.
- 5.) Ernest Raymond, Esq. Clints, Nr. Haywards Heath, Sussex; az előbbi kettő hivatalos delegátus
- 6.) Guy Lawrence, novellairó
- 7.) Miss Hora Heald, kiadó

- 8.) Henry Baerlein, Esq. The Bath Club, 34. Dover Street W.
- 9.) W. G. Hole, Esq. 49. Earle Court Square, S.W. 5.
- 10.) Miss Philippa Hole, 49. Earle Court Square, S.W. 5.
- 11.) Wm. Kean Seymour, Esq. 4. Pernshaw Close, Farnshaw Road, Chelsea S.W.
- 12.) Beatrice Kean Seymour /Mrs/ mint az előbbi
- 13.) Owen Rutter, Esq. The Croft, Wargrave, Berks.
- 14.) Henry Simpson, Esq. 40/a Penywern Road, S.W. 5.
- 15.) Mrs. Henrietta Leslie, Glebe House, Glebe Place, Chelsea.
- 16.) Dr. Schutze, Glebe House, Glebe Place Chelsea S.W.
- 17.) H. Dennis Bradley, Esq. „Dorincourt” Kingston Vale, S.W. 15.

skótországi Pen Club:

- 1.) Edwin Muir, hivatalos kiküldött
- 2.) Willa Muir, hivatalos kiküldött, mindkettő Edinburgh. Fenti két delegátus minden írása Hermon Ouldnak küldendő. Címük egyébként The Nock, Blackness Road, Crowborough, Sussex.

+ John Galsworthy vasárnap, 15-én d.u. érkezik, nem vehet részt a megnyitó ünnepélyen, de már ott lesz az Opera díszelőadásán.

++ Hermon Ould megérkezik többedmagával szombaton, 14-én 13.12-kor. Londonból május 12-én utazik le. Hook of Hollandon, Nürnbergben és Bécsen át.

Magyar jegyek, vízumok Hermon Ouldhöz. Általános osztrák menetjegy-mérséklési cédu lát kér.

Owen Rutter és Dennis Bradley a Dunán akarnak jönni, D[unai].G[őzhajó].T[ársaság].-tól félárú jegy szerzendő Passautól Bpestig. El nem felejtendő Miss G. Sime canadai kiküldött minden jegye.

Canadaiak:

- 1.) Miss Georgina Sime

Északamerikai Egyesült Államok:

new york-i Pen Club:

- 1.) Nicholas Roosevelt, díszvendég, budapesti követ
- 2.) Joseph Anthony, hivatalos delegátus, Budapest I. Győri út 24.
- 3.) Mrs. Anthony

californiai Pen Club:

- 1.) Prof. Alexander Kaun, hivatalos delegátus, a Berkeley egyetem tanára. Kábelezett, hogy május 7-én akar indulni a Mauritania hajón, az azonban nem indul, újabb kábele alapján a megnevezendő európai kikötőbe és hajónévre küldendő el minden

jegy és irat. Új levele szerint a Britannic-on indul Liverpoolba, onnan Budapestre repül, 16-án vagy 17-én érkezik (S. S. Britannic, Liverpool). Jegy I. oszt. Budapest-Szob.

Svédek:

- 1.) Dr. Anders Oesterling, hivatalos delegátus

Románok:

- 1.) Liviu Rebreanu, hivatalos delegátus. Egyike a legnagyobb regényíróknak, erdélyi lakos, jól beszél magyarul.
- 2.) Emanoil Bucuța, hivatalos delegátus
- 3.) Mme. Bucuța
- 4.) Mme. Rebreanu
- 5.) Victor Eftimiu, díszvendég, drámaíró.

Erdélyben megalakult a Pen Club magyar alosztálya. Az erről szóló jelentést legközelebb.

Franciák:

- 1.) Jules Romain, díszvendég, 2. rue Wilhem Paris XVI. A Szent Gellért szállóban akar lakni. I. oszt.
- 2.) Luc, Durtain, díszvendég, 20. Boulevard Barbés, 19 Paris. Jönni akar vagy az Arlbergen, vagy Strasbourggon keresztül, II. oszt. hálókocsival. Kéri a párizsi elindulás, a budapesti érkezés pontos órarendjét. Talán csak május 16-án érkezik
- 3.) Mme Durtain
- 4.) Benjamin Crémieux, hivatalos kiküldött, 40. rue Denfert-Rochereau, Paris.
- 5.) Paul Gauthier
- 6.) Mme. Gauthier
- 7.) Georges Petit
- 8.) Henry Asselin (egyenest nekem [?] akartak írni, de nem tették meg.)
- 9.) André Gide, díszvendég, autón jön.

Hollandok:

- 1.) Dr. P. C. Boutens, díszvendég, Laan Copes van Cattenburch 49. den Haag
- 2.) Frau Jo van Ammers-Küller, díszvendég, Schubert Str. 80. Amsterdam Z. Dresden-Prága-Bécs és vissza II. oszt.
- 3.) Frau Top van Rhyn-Naeff, hivatalos kiküldött, John. de Wittstraat 25. Dordrecht.
- 4.) Herr van Rhyn-Naeff, az előbbi férje.
- 5.) Dr. W. M. Westerman, hivatalos delegátus, Rykstraatweg 62. Wassenaar.
- 6.) Constant van Wessen, Bergweg 20. Hilversum.

- 7.) Frau M. H. Székely-Lulofs, Ómátyásföld, Gara u. 16.
- 8.) Dr. Székely, Ómátyásföld, Gara u. 16.
- 9.) Frau Marie C. van Zeggelen, Valuriusplein 5. Amsterdam Z.
- 10.) A. M. de Jong, Bilthoven, Utrecht [*kézírásak* l. pótlás].

Passau! Legtöbben már május 9-én akarnak elindulni, ezért Bécsbe kell irányítani őket, ahol amúgy is tartózkodni szeretnének. (A csehszlovák jegy csak május 12-től fogva érvényes és május 25-ig tart érvénye.)

Dánok:

- 1.) Karin Michaelis, díszvendég, Wien
- 2.) Ange v. Kohl, díszvendég, Kjøbenhavn, Allegade 1.
- 3.) Johannes Buchholtz, hivatalos delegátus
- 4.) Frau Buchholtz
- 5.) Jens Locher, hivatalos delegátus
- 6.) Frau Locher
- 7.) Aage Madelung, díszvendég, Gothaabsvej 132. Kjøbenhavn F. Május 11-én indul, kérdezi, Pesten hova menjen, micsoda ruhákat hozzon magával (:Bodenbach–Helemba?:)

A dán Pen Club címe: St. Kongensgade 130.

Belgák:

francia csoport:

- 1.) Franz Hellens, díszvendég, 10. rue de Naples, Bruxelles
 - 2.) Louis Piérard, díszvendég, 47. Avenue du Petit Prince, Forest, Bruxelles. A Pen Club elnöke, kéri a jegyeket és a szálló megnevezését.
 - 3.) Vicomte H. Davignon, hivatalos delegátus, regényíró, a belgiumi francia kir. akadémia tagja, fivérénel, a budapesti belga követnél lakik. 76. rue de Treves, Bruxelles.
 - 4.) Max Deauville, hivatalos delegátus, 15. rue de l'Esplanade. Bruxelles
 - 5.) Mme. Deauville
 - 6.) René Lyr, hivatalos delegátus, 9–11. rue Sterockx, Bruxelles.
 - 7.) Mme. Lyr. Mind a ketten kérdezik, hogy feleségükre is szól-e az ingyen lakás.
 - 8.) Jaques Crockaert, 107. rue Jourdan, Bruxelles
 - 9.) Mme. Stephanie Chandler, 58. rue de l'Aqueduc, Bruxelles
- x Második osztályon utaznak, Passaun át akarnak Ausztriába belépni, olyan vonatot akarnak, ami Bruxellesből este elindul, Budapesten harmadnap reggel 6 és 7 óra felé érkezik.

Abban a hotelben kér lakást, ahol a többiek laknak, legfeljebb 10 pengőért.

Mindenkinek egyenest el kell küldeni a jegyeket, és felvilágosításokat.

Pénzbevitelről kérdezősködik, német és osztrák vízumot is kér.

Olaszok:

milánói Pen Club:

- 1.) Enzo Ferrieri, hivatalos delegátus, a milánói Pen Club alapítója és elnöke, Milánó, Via Borgo Spesso 7. (Citcolo del Convegno)
- 2.) Massimo Bontempelli, díszvendég, az olasz Akadémia tagja, kegyelmes úr, Il Torione, Frascati
- 3.) Mme. Ada Ferrieri Biasini, az 1. számú úr felesége.
- 4.) Luigi Pirandello, díszvendég, kegyelmes úr, Roma, Via Piemonte 117. [*kibúzáva*]
- 5.) Stefano Landi, ez előbbi fia [*kibúzáva*]
- 6.) Mlle. Paola Massino, író
- 7.) Carlo Linati, Lombardia egyik legkiválóbb írója.

Mindnyájan déli vasúti jegyet kapnak.

római Pen Club:

- 1.) S. E. Marinetti, hivatalos delegátus, a Pen Club elnöke, Roma, Piazza Adriana 30.
- 2.) Corrado Govoni, hivatalos delegátus, a Pen Club titkára, Via Adalade Ristori 18.
- 3.) Signorina Elisabetha Waermer, Roma, Ministero, Palazzo Chigi [olasz Külügyminisztérium] (csak vasúti jegy, szállás nélkül)

Marinetti a budapesti kongresszuson előadást akar tartani ezen a címen: „Avvenire delle avanguardia letteraria e astistiche di tutto il mondo”.

- [4.] Donna Margherita Sarfatti (Roma, Via dei Villini 18.) [*kézírásos betoldás*]

Németek:

berlini Pen Club:

- 1.) Theodor Däubler, díszvendég, Berlin–Neubabelsberg, Sanatorium Elisabeth (Bodenbach–Prága–Szob).
- 2.) Herwarth Walden, hivatalos delegátus, Berlin–Halensee, Joachim Friedrichstr. 7. (Bodenbach–Prága–Szob).
- 3.) Hanns Martin Elster, hivatalos delegátus, Berlin–Lichterfelde, Ost Dewrienweg 10. (Bodenbach–Prága–Komárom).
- 4.) Dr. Carl Heinsel, Berlin–Friedenau, Kaiserallee 139. (Bodenbach–Prága–Szob), szobát a Dunapalotába kér.
- 5.) [Alexander] Roda-Roda, Berlin–Schöneberg, Innsbruckerstr. 44. (Prága–Wien–Budapest).
- 6.) Frau Roda-Roda
- 7.) Hans Roger Madol, Berlin–Halensee, Westfaelische Str. 63. (Berlin–Prága–Budapest). Mindezek az urak és a hölgy II. osztályú jegyet kérnek.

- 8.) Werner Bergergruen, Wien VIII/2. Oberwidenstr. 3. bei Dr. Feldmann, május 1-től fogva Bécsben van és minden írást erre a címre kér. III. osztályon akar utazni. [*készítés betoldás: Külön jegyet Bécs- és Prágán át.*]
- 9.) Dr. Werner Hegemann, Berlin–Nikolassee, Alemannenstr. 21. (Bodenbach, Prága, Szob, III. oszt. Vissza: Wien–Prága–Bodenbach).
- 10.) Dr. Adolf Behne, Berlin–Charlottenburg, Grönstr. 16. (Bodenbach–Prága–Szob, III. oszt.).
- 11.) Alice Berend, Berlin–Zehlendorf, Hochwildpfad 1. (Bodenbach–Prága II. [osztály]).
- 12.) Peter Flamm, Berlin–Rosenthal, I. Hauptsrt. 57. (Parterre, idefelé Bécsen át, visszafelé Szob–Prága–Bodenbach III. o.).
- 13.) Frau Flamm
- 14.) Alfred Richard Meyer, Berlin–Wilmsdorf, Kaiserplatz 16. (Bodenbach–Prága–Szob, III. oszt.)
- 15.) Dr. Hans Rupé, München, Wiedenmayerstr. 41. 13-án este Münchenből Bécsbe, és 14-én este Bécsből Budapestre utazik, II. osztály. (Kérdést intézni Rupéhez)
- 16.) Frau Rupé
- 17.) Erik Ernst Schwabach, Berlin, W. 15. Knasebeckstr. 52. (Bodenbach–Prága–Szob, II. oszt.). A Gellért szállóban kér olcsó szobát.
- 18.) Dr. Kurt Friedrich Bendorf, Dresden–Blasswitz, Kaiserallee 40. (Idefelé Drezdából, Breslauból és onnan egyenest Budapestre utazik III. osztályon, visszafelé Bécsen és Prágán át.)
- 19.) André von Kun, Berlin–Wilmsdorf, Hohenzollerndamm 201. (Prága–Szob III. oszt.)
- 20.) Fritz Dietrich, Dresden, Borsbergstr. 35. (Idefelé Prága–Bécs–Budapest, visszafelé Bpest–Klagenfurt–Svájc III. oszt.)
- 21.) Edgar von Schmidt-Pauli, Berlin W 62. Keithstr. 18. (Bodenbach–Prága–Komárom).
- 22.) Frau Gabriele Eckhardt, Berlin W 10. Bendlerstr. 30. II. o. [*kibúzza*]
- 23.) Dr. Martin Domke, Berlin W 10. Bendlerstr. 30. II. osztály. Mindketten május 11-én először Bécsbe Prágán át, és onnan Budapestre mennek. [*kibúzza; betoldás készírással: vigyázat!*]
- 24.) Dr. Eugen Gürster, Berlin–Charlottenburg, Dernburgerstr. 28. III. Útirány és osztály később. Idefelé Bodenbach–Prága–Budapest, vissza Wien–Prága.
- 25.) Ernst Toller, Berlin–Wilmsdorf, Pommersche Str. 7/a.
- 26.) Frau Larael, Ernst Toller címen. Mindketten II. osztályon Prágán és Szobon át.
- 27.) Hermann Kosten, Berlin–Charlottenburg, 4, Niebuhrstr. 58. (Bodenbach–Prága–Szob, vissza Bécs, III. oszt.)
- 28.) Wilhelm Günzler, a Stuttgarter Neues Tageblatt főszerkesztője, Stuttgart, Tageblatt-Turnhaus, II. osztály.
- 29.) Mathilde Günzler, az előbbi felesége
- 30.) Edlef Köppen, Potsdam, Augustastr. 24. II. oszt. Bodenbach–Prága–Szob.

freiburgi Pen Club:

- 1.) Prof. Hermann Eris Busse, hivatalos delegátus, a Pen Club elnöke, Freiburg im Breisgau, Hans Jakob str. 22. II. oszt.
- 2.) René Schickele, esetleges második hivatalos delegátus, Badenweiler in Baden.

hamburgi Pen Club:

- 1.) Dr. Hans Fr. Blunck, díszvendég, Hamburg, 37. Park Alle 38.
- 2.) Frau Dr. Blunck
- 3.) Max Alexander Neumann, hivatalos delegátus, a Club elnöke, Redaktion des Hamburger Fremdenblatt, Gr. Bleichen.
- 4.) Dr. Max Sidow, hivatalos delegátus, Hamburg, Hagendornstr. 18.
- 5.) Dr. Conrad Beste, Wandsbeck bei Hamburg, Gosslerstr. 63/a.
- 6.) Kurt Siemers, Hamburg 20. Eppendorferbaum 34.
- 7.) Paul Schurek, Hamburg 33. Rübenkamp 78/II. (még nem egészen biztos).

Osztályok:

- 1.) Felix Salten, díszvendég, az osztály Pen Club elnöke, Wien XVIII. Cottagegasse
- 2.) Anton Wildgans, a Burgtheater volt igazgatója, Mönichkirchen, csak akkor jön, ha állapota igen megjavul [*kibúzza*].
- 3.) Frau Otilia Salten, 2 egyágyas szobát kérnek, az egyiket fürdővel, Salten felesége szobáját természetesen megfizeti.
- 4.) Frau Grete von Urbanitzky, hivatalos delegátus, a bécsi Pen Club titkára. 2 ágyas szobát kér fürdőszobával, a többletet megfizeti. Wien IV. Viktorgasse 12/a.
- 5.) Mía Passini kisasszony, Urbanitzky asszonnyal együtt lakik.
- 6.) Dr. Egon Conte Corti, Wien IX. Georg Sigelgasse 8. – 18 pengős kétágyas szobát kér a Hungáriában.
- 7.) Frau Dr. Corti
- 8.) Prof. Hans Feigl, Wien IV. Johann Strauss Gasse 38.
- 9.) Herrmann Heinz Ortner, Wien 2. Obere Donaustr. 91614. Úgy ő, mint a következők 7 pengőt akarnak az egyágyas és 15 pengőt a kétágyas szobáért fizetni. Royal vagy Erzsébet királyné szálló, ugyanabban a szállóban kérnek elhelyezést.
- 10.) Dr. Ernst Decsey, mint 9. sz. Hivatalosan nincs bejelentve.
- 11.) Oskar Maurus Fontana, Wien VI. Millergasse 10. mint 9. sz.
- 12.) Frau Fontana, mint 9. sz.
- 13.) Prof. Dr. Hans Nüchtern, díszvendég, Ravag, I. Johannesgasse 4/b.
- 14.) Dr. Erwin Rieger, Wien IV. Linke Wienzeile 1. Erzsébet királyné szállóban olcsó szobát, 14-én érkezik.
- 15.) Emelyn Williams, Wien III. Reisnerstr. 42.
- 16.) Emil Lucka, Wien VIII. Florianigasse 13.
- 17.) Siegfried Trebitsch, Wien XIII. Maxingasse 20. Már maga rendelte meg szobáját.

- 18.) Frau Trebitsch
- 19.) Prof. Dr. Edmond Parnes, Wien, Polnische Gesandtschaft.
- 20.) Ernst Peter Tal, Wien VII. Lindengasse 4.
- 21.) Frau Tal
- 22.) J. E. Strom, Legationsrat és sajtófőnök, Lobkowitzplatz 2. Tschechoslowakische Gesandtschaft.
- 23.) Frau Strom
- 24.) Ratko Parečanin, sajtófőnök, Wien 1. Annagasse 20. Jugoslawische Ges.
- 25.) Frau Parečanin
- 26.) Paul von Zsolnay, Wien IV. Prinz Eugenstr. 30.
- 27.) Direktor Felix Costa (Zsolnay-Verlag), Wien IV. Prinz Eugenstr. 30.
- 28.) Frau Dr. Lili Bier, az előbbi hozzátartozója, [Wien] IV. Karolinenpl. 4.
- 29.) Erwin A. Rainalter, Neues Wiener Tagblatt, [Wien] I. Fleischmarkt 5.
- 30.) Dr. Hugo Glaser, még nincs hivatalosan bejelentve, autón jön, 29. és 30. – Neues Wiener Tagblatt
- 31.) Otto König, Neues Wiener Journal
- 32.) Frau König
- 33.) Dr. Fuchs, Neues Wiener Tagblatt
- 34.) Frau Dr. Fuchs
- 35.) Robert Neumann, Wien–Grinzing, Langackergasse 1.
- 36.) Frau Neumann
- 37.) Prof. Dr. Josef Mattl, Graz, Eduard Richtergerasse 11.
- 38.) Rudolf Jeremias Kreutz, Wien VII. Neubaugasse 71.
- 39.) Frau Kreutz

Pótlás a iörzslístához

Németalföld:

[Jo van] Ammers-Küller idefele Bratislawán át akar utazni.

Németország, berlini Pen Club:

Dr. Leon Zeitlin, Berlin–Charlottenburg, Schillerstr. 14. Podmoklin–Hellemba, oda-vissza, II. osztály.

Zeitlinné ugyanott, ugyanaz.

Erich Franzen, Berlin–Zehlendorf, am Fischtal 90. Idefelé Bécs, visszafelé Prágán át, III. osztály.

Hotelek:

Alice Berend olcsó szobát kér a Szent Gellért-szállóban. Az összes német résztvevők, kivéve a hivatalosakat és azokat, akiknek kívánsága külön van feltüntetve, a Bristolban akarnak lakni.

Németalföld:

P. C. Boutens, 49, Laan Copes van Cattenburck, den Haag, holland, pénteken, május 13-án éjszaka 22 óra 56-kor érkezik, mivel nem tudja, hogy Berline vagy Münchenen át utazik, salzburgi jegyet küldök.

A. M. de Jong, Bilthoven, Ruysdaellaan 8. Passau, Linz, Hegyeshalom, II. osztály.

W. Latzkó, az előbbi címén és ugyanúgy.

Lengyelország:

Dr. Mieczyslaw Grydzewski, Wienen át akar jönni, Wierzyńskivel, ugyanazt a szállót akarják, Petrovice–Wien–Hegyeshalom.

Schalom Asch, 27. Avenue de Baumettes, Nizza, eljön délviasúti jegy kell.

Németalföld:

Top van Rhyn-Naeff asszony csütörtökön, május 12-én indul, úgy neki, mint férjének, Dr. H. W. van Rhijn úrnak Passau–Hegyeshalom II. osztály.

Bulgária:

- 1.) Anton Strachimiroff, most ünnepelték 50 éves jubileumát, díszvendég, rue Krasna 14. Sofia.
- 2.) Al[exander]. Balabanoff, a bolgár Pen Club elnöke, tanár, hivatalos delegátus.
- 3.) Mme. Elisaveta Bagriana, a Pen Club alelnöke, költő, hivatalos kiküldött.
- 4.) Mme. Dora Gabé, költő

Ausztria:

10-hez Prof. Dr. Ernst Decsey, lakik Wien I. Wollzeile 30.

40. Frau Martha Wolff, [Wien] III. Prinz Eugenstr. 13.

41. Wolff junior.

42. Frau Therese Winter, [Wien] IV. Argentinestr. 20.

43. Frau Lilly Marberg, a Burgtheater művésznője, [Wien] I. Burgtheater.

44. Hans Leifhelm, Graz, Pechbauerstr. 11/II.

45. Dr. Friedrich Schreyvogel, Wien I. Wallfischg. 13.

46. Frau Dr. Schreyvogel, Wien I. Wallfischg. 13.

47. Halász úr, [Wien] V. Schusswalgasse 5.

48. Dr. Karl Hans Strobl, díszvenség, Perchtoldsdorf, Franz Josephstr. 25.

49. Gabrielle Strobl, az előbbi felesége, Perchtoldsdorf, Franz Josephstr. 25.

Anglia:

- 1.) Ken, Attiwill, essayíró és újságíró, Rags Corner, Nether Wallop, Stockbridge, Hants.
- 2.) Miss Evande Price (Helen Zenna Smith) u.o. Galsworthy Franciaországon és Svájccon keresztül jön az Arlberg-Expresszel, Dennis Bradley és Owen Rutter a Rajnán, Passaun keresztül, Henry Simpson, Ken Attiwill, Miss Evande Price Svájccon ke-

resztül, a többiek Nürnbergben és Bécsen át. Ould úr választ kér, hová száll Raymond úrral együtt. Jelenti, hogy Mrs. Dawson Scott nem fog eljönni, mert beteg.

[*kézírással betoldva:*]

- 3.) Patrick Miller, Ould táviratilag kért jegyet. Osztrákot már nem kaphat.
- 4.) Elynor Glyn: Dunapalota szálló.

Pótlás május 8-áról

Jugoszlávia:

Dr. Milan Curcin Zagrebből (Nova Europa, Zagreb, Preobrazenska 6/2.) a Gellértben kér egyágyas szobát fürdőszobával. 14-én este érkezik.

Argentína:

Luisa Israel, a buenos aires-i, argentinai Pen Club hivatalos delegátusa, lakik: Mr. Grimionnál (Correspondant de „La Nation”), Rue Vico Fieno 9, Genua. Távirati értesítését kérem, magyar vasúti jegyét és vízumát holnap küldöm.

Németország, berlini Pen Club:

Frau Dr. Helene Stöcker, Berlin–Nikolassee, Münchowstr. 1. Magyar jegyet kapott. Fräulein Ellen Bork, Berlin–Halensee, Joachim Friedrichstr. 7., Herwarth Walden titkár-nője. Magyar vasúti jegyet holnap küldök.

Lengyelország:

Madame Kaden-Brandowski

Madame Emile Breiter, mindketten elkísérik férjüket. Megfelelő jegyek mentek és mennek csak Madame Breiter cseh jegyét nem tudom időre megszerezni. A Magyar Pen Club fogja viselni az ebből származó differenciát.

Svájc:

Dr. Krüger (Mulhouse) pesti utazása azért nem biztos, mert a párisi magyar követség még nem küldte vissza útlevelét. Írtam a párisi magyar követségnek.

Ausztria:

Olvashatatlan [Wien] I. Löwelstr. 12.

Frau D. olvashatatlan

Pótlások máj. 9-ről

Ausztria:

Raoul Auernheimer, díszvendég, Wien III. Neulinggasse 13. Lehetőleg Gellért-szoba, magyar jegy. Már szerdán d.e. utazik vissza.

Therese Winter, a Gellértet kéri Hungária helyett.

Rudolf Jeremias Kreutz, a Royalban kér kétágyas szobát 13 pengőért – 25%. Ha véletlenül az Erzsébetben lenne rendelve, akkor le kell rendelni. A szoba csak vasárnaptól kell. Értesítést kér.

Dr. Strom, a Hungáriában rendelt 2 ágyas szobát fürdővel. Ennél fogva a Royal-szoba lemondandó. 14-én 13.15 órakor érkezik.

Berlini Pen Club:

Dr. Bergergruen kéri a csehszlovák jegyet. Tudomásul veszi a Royal-szobát.

Ausztria:

Hans Leifhelm, Graz, rokonainál lakik, nincs szüksége szobára.

Baseli Pen Club:

Dr. Emanuel Stickelberger egyenesen rendelt szobát a Hungáriában, a maga és felesége, dr. Schwabe és felesége, valamint dr. Paul Krüger (Mulhouse) részére.

Hollandia:

Constant van Wessen szombaton érkezik. A Palaceban kér egyágyas szobát, 6 pengőt akar fizetni.

Top van Rhyn-Naeff, a Hungáriában kér kétágyas szobát 20 pengőért.

Varsó:

Törölendők: Mme. Jaroslawski és Mme. Podhorska-Okolów.

Ehelyett felveendő: Mr. Wladislaw Tatarkiewicz, Warszawa, Rue Hortensja 1. Magyar jegyet, vízumkártyát kap.

Olaszország:

Luigi Pirandello és Stefano Landi törölendők.

Pótlások május 10.

Ausztria:

Georg Sil-Vara két szobát rendelt magának a Vadászkiút szállóban (Wien I. Löwelstrasse 1.).

Dr. Lilly Bier Budapesten barátainál lakik, lerendeli a Hungária-beli szobát.

Paul Zsolnay priváthelyen lakik, lerendeli a Hungária-beli szobát.

Ernst Peter Tal a Gellért-hotelben rendelt szobát, kéri, hogy a Royal-beli szobát lerendeljék.

Dr. Edmond Parnes lányánál lakik, szobája lerendelő.

Frau Wolf und Sohn a Szent Gellért-szállóban kétágyas szobát rendeltek fürdővel, közép-áron.

Robert Neumann és felesége nem jönnek el.

Olaszország:

Donna Margherita Sarfatti (Roma, Via dei Villini 18.) részt vesz a kongresszuson, délviasúti jegyet ma kap, jó szobát kell neki rezerválni, előkelő hotelben.

Franciaország:

Benjamin Crémieux vagy pénteken este érkezik, vagy szombaton, a nap folyamán. Jules Romain pénteken utazik és szombaton reggel hét órakor érkezik.

Pótlás május 11-ről

Heinz Ortner Wien, II. Obere Donaustrasse 91/14. kéri, hogy Maurus Fontanával és Decseyvel egy hotelbe helyezzék, miután más hotelcímeket kaptak, viszont ígéretük van, hogy egy hotelben lesznek. Választ kér.

Vizmati Miklós balatonföldvári bérlő magyar táncos fogadtatást rendez és egy pengő 20–egy pengő 30–ért egy bő szendvicses uzsonnavacsorát vállal. Kér értesítést, hányan jönnek, közbejött 15 többlet nem számít. Azonfölül kér újabb értesítést. Vizmatinak vagy Tábori Kornélnak választ.

Costa du Retz bolíviai kiküldött kér vízumkártyát, jegyet és szállodát. Hotel Corvin Genève. Második címe: Basel Hof, Frankfurt am Main, Allemagne.

Peter Flamm Berlin, Hauptstrasse 12. kéri a pannóniai szobát lerendelni, mert ő rendelt a Vadászkiirtben egy két és egy kétágyas szobát.

Edlef Köppen Potsdam, Auguststrasse 24. kéri a hiányzó 50%-os osztrák jegyet és a magyar szabadjegyet a délviasútra.

Herwarth Walden Berlin–Wilmerdorf, Uhlandstr. 63. 13-án este érkezik Ellen Bork titkárnővel, kér szobát a Hungáriába, titkárnője részére is. Reméli, hogy kap a magyar vasutakra jegyet és kér az első ülésről értesítést.

A. M. de Jong Bilthoven, Holland. Latzkó és de Jong a Gellértben rendelték szobát, ezért a Hungária-beli kártyákat visszaküldték. Szobát lerendeltem.

Pótlás május 11-ről

Dr. Friedrich Schreyvogel. Wien I. Wallfischgasse 13. Vasárnap este érkezik, kér kétágyas szobát Hungáriában.

Prof. Feigl Wien, IV. Johann Strauss Gasse 38. Szombat vagy vasárnap érkezik, Royal-szobát elfoglalja, ha csendes és modern.

Louisa Israel Consulat de la Republique Argentine, Triest, kéri a választ, hogy az autóval merre jöhet be Magyarországra, a vízum miatt. Kérdezi, nem jobb-e, ha az autóját a határnál hagyja és vasúton jön az utak miatt, jó-e az út? Ha autón jön, akkor megállna Mohácsiéknál egy vizitre. Értesíteni, hogy az ismerkedési este 14-én és az első ülés 15-én van, délelőtt.

A Nemzetközi Pen Club

budapesti világgkongresszusának külföldi és magyar résztvevői

(1932. május 11. után)³⁵⁴

Külföldi díszvendégek és delegátusok:

- 1.) Anton Straka cseh D
- 2.) Hanns M. Elster német K
- 3.) Herwarth Walden német K [kiegészítve:]
- 4.) Hermann Eris Busse német K
- 5.) Theodor Däubler Németország (Berlin) D [kiegészítve:]
- 6.) Dr. Hans Fr. Blunck Németország (Hamburg) D
- 7.) Mme Dr. Blunck Németország (Hamburg) D
- 8.) Max [von] Sydow német K
- 9.) Lutz Weltmann német [jelöletlen]
- 10.) Joseph Anthony amerikai K
- 11.) Nicholas Roosevelt amerikai D (sz. n.)
- 12.) Luisa Israel argentínai K
- 13.) Georgia Sime canadai K
- 14.) John Galsworthy angol D
- 15.) Mme Galsworthy angol D
- 16.) Hermon Ould angol K
- 17.) Ernest Raymond angol K
- 18.) Edwin Muir skót K
- 19.) Willa Muir skót K
- 20.) Felix Salten osztrák K
- 21.) Grete v. Urbanitzky osztrák K
- 22.) Raoul Auernheimer osztrák [jelöletlen]
- 23.) Prof. Hans Nüchtern osztrák D
- 24.) Karl Hans Strobl osztrák D
- 25.) Max Deauville belga K
- 26.) René Lyr belga K [kiegészítve:]
- 27.) Emanuel de Bom belga K
- 28.) Frans Smith belga K [kiegészítve:]
- 29.) Frans Hellens Belgium (belga) D
- 30.) Louis Piérard Belgium (belga) D
- 31.) Toussaint von Borlaere belga (flamand) D

³⁵⁴ Keltezetlen, jelzés nélküli gépiratok, kézírásos kiegészítések alapján. A listák készítői a zárójelben a vendég állampolgárságát szerepeltetik. A díszvendégeket D-vel, a küldötteket K-val jelöljük.

- 32.) [Alexander] Balabanoff bolgár [jelöletlen]
- 33.) Johannes Buchholtz dán K
- 34.) Jens Locher dán K
- 35.) Aage v. Kohl dán D
- 36.) Aage Madelung dán D
- 37.) Karin Michaelis dán D
- 38.) Wilmar Adams észt K
- 39.) Johannes Barbarus észt K
- 40.) Johannes Semper észt D
- 41.) Benjamin Crémieux francia K
- 42.) Jules Romain francia K
- 43.) Luc Durtain francia D [kiegészítve:]
- 44.) Enzo Ferrieri Olaszország K
- 45.) Corrado Govoni olasz K
- 46.) S. E. Marinetti olasz K [kiegészítve:]
- 47.) Massimo Bontempelli Olaszország K
- 48.) Margherita Sarfatti olasz [jelöletlen]
- 49.) Jovan Ducić jugoszláv D (sz. n.)
- 50.) Juraj Andrássy jugoszláv K
- 51.) Milan Curcin jugoszláv K
- 52.) Dr. Franz Stelé jugoszláv K
- 53.) Josip Vidmar jugoszláv K
- 54.) Franz S. Finzgar jugoszláv D
- 55.) Dr. A. Bihlmans lett K
- 56.) E. Virza lett K
- 57.) Top van Rhyn-Naeff holland K
- 58.) W. M. Westermann holland K
- 59.) Mme Jo van Ammers-Küller holland [jelöletlen]
- 60.) Juliusz Kaden-Brandowski lengyel K
- 61.) Emil Breiter lengyel K [kiegészítve:]
- 62.) Nachman Majsele jiddis K
- 63.) David Pinsky jiddis K
- 64.) Kazimierz Wierzyński lengyel D
- 65.) [Avigdor] Hameiri palesztinai (jelöletlen)
- 66.) Salom Asch lengyel (jiddis) D [kiegészítve:]
- 67.) Liviu Rebreanu Románia K
- 68.) Emanoil Bucuța román K
- 69.) Victor Eftimiu román D
- 70.) Anders Oesterling svéd K
- 71.) Dr. Eduard Korrodi svájci K
- 72.) Otto Wirtz svájci K
- 73.) Albert Steffen svájci D

- 74.) [Dr. Emanuel] Stickelberger svájci K
- 75.) Edmond Konrad cseh K [kiegészítve:]
- 76.) Prof. Dr. Václav Tille [jelöletlen]
- 77.) František Langer cseh D
- 78.) Patay József palesztinai [jelöletlen]
- 79.) F. Hankinson angol [jelöletlen]
- 80.) Davignon belga [jelöletlen]
- 81.) Dr. Alexander Kaun californiai K [kézírással kiegészítve:]
- 82.) S. Stefanović [szerb] K
- 83.) S. Petrović [szerb] K [kiegészítve:]
- 84.) Costa du Retz Bolívia K
- 85.) Al. Balabanoff Bulgária K
- 86.) Mme E. Bagriana Bulgária K

Külföldi fizető vendégek:

- 1.) René Felbermann
- 2.) Theodor Berkesné
- 3.) Werner Bergergruen német
- 4.) Dr. Adolf Behne német
- 5.) Alice Berend német
- 6.) Dr. Kurt F. Berndorf német
- 7.) Ellen Bork német
- 8.) Fritz Dietrich német
- 9.) Peter Flamm német
- 10.) Frau Flamm német
- 11.) Wilhelm Günzler német
- 12.) Frau Günzler német
- 13.) Dr. Karl Heinsel német
- 14.) Werner Hegemann német
- 15.) Hermann Kesten német
- 16.) André von Kun német
- 17.) Edlef Köppen német
- 18.) Hans Roger Madol német
- 19.) Alfred R. Meyer német
- 20.) [Alexander] Roda-Roda német
- 21.) Mme Roda-Roda német
- 22.) Hans Rupé német
- 23.) Mme Rupé német
- 24.) Ellinor Glyn angol
- 25.) Edgar von Pauli-Schmidt német
- 26.) Dr. Helene Stöcker német

- 27.) Ernst Toller német
- 28.) Dr. Leon Zeitlin német
- 29.) Frau Zeitlin német
- 30.) André Becht német
- 31.) Mme Anthony amerikai
- 32.) Mr. Ken. Attiwill amerikai
- 33.) Henry Baerlain angol
- 34.) Dennis Bradley angol
- 35.) W. G. Hole angol
- 36.) Miss Hole angol
- 37.) Miss Henrietta Leslie angol
- 38.) Patrick Miller angol
- 39.) Miss Evande Price angol
- 40.) Owen Rutter angol
- 41.) W. Kean Seymour angol
- 42.) Beatrice Seymour angol
- 43.) Henry Simpson angol
- 44.) Dr. Schutze angol
- 45.) Dr. Eugen Gürster német
- 46.) Mme Salten német
- 47.) Conte Corti német
- 48.) Hans Feigl német
- 49.) Maurus Fontana német
- 50.) Mme Fontana német
- 51.) Jeremias Kreutz német
- 52.) Mme Kreutz német
- 53.) Hans Leifhelm német
- 54.) Emil Lucka német
- 55.) Dr. Josef Mattl német
- 56.) Heinz Ortner német
- 57.) Mia Passini német
- 58.) Edmond Parnes német
- 59.) Ratko Parećanin német
- 60.) Mme Parećanin német
- 61.) Dr. Ervin Rieger német
- 62.) J. E. Strom német
- 63.) Mme Strom német
- 64.) Georg Sil-Vara német
- 65.) Mme Sil-Vara német
- 66.) Sara Hirsch amerikai
- 67.) Mme Gabrielle Strobl német
- 68.) Friedrich Schreyvogel német

- 69.) Mme Schreyvogel német
- 70.) Eugenie Schwarzwald német
- 71.) Peter Tal német
- 72.) Mme Tal német
- 73.) René Fülöp Miller német
- 74.) Mme Fülöp Miller német
- 75.) Siegfried Trebitsch német
- 76.) Mme Trebitsch német
- 77.) Emelyn Williams német
- 78.) Martha Wolff német
- 79.) Theresa Winter német
- 80.) Mme Lyr belga
- 81.) Mme Deauville belga
- 82.) Mme Stephanie Chandler belga
- 83.) Mme Dora Gabé bolgár
- 84.) Mme Buchholtz dán
- 85.) Mme Locher dán
- 86.) Mme Durtain francia
- 87.) Elisabetta Wärmer olasz
- 88.) M. Bartulović jugoszláv
- 89.) Mme Bartulović jugoszláv
- 90.) M. Groll jugoszláv
- 91.) M. Ibrovac jugoszláv
- 92.) V. Janković jugoszláv
- 93.) M. Janković jugoszláv
- 94.) M. Milosević jugoszláv
- 95.) Mme Milosević jugoszláv
- 96.) Mlle F. Politev jugoszláv
- 97.) V. Popović jugoszláv
- 98.) D. Vasić jugoszláv
- 99.) Mme Kirkovac jugoszláv
- 100.) M. N. Mirković jugoszláv
- 101.) Josip Badalić jugoszláv
- 102.) Slavko Batusić jugoszláv
- 103.) Isidor Cankar jugoszláv
- 104.) Alois Gradnik jugoszláv
- 105.) Igo Gruden jugoszláv
- 106.) A. M. de Jong holland
- 107.) W. Latzko holland
- 108.) M. van Rhyn-Naeff holland
- 109.) M. Székely holland
- 110.) Mme M. Székely-Lulofs holland

- 111.) Constant van Wessen holland
- 112.) Mme Kaden-Brandowski lengyel
- 113.) Mme Breiter lengyel
- 114.) M. H. Dobrowolska lengyel
- 115.) Witold Hulewicz lengyel
- 116.) Dr. Mieczyslaw Grydesewski lengyel
- 117.) Wacław Husarski lengyel
- 118.) Zdislav Kleszczynski lengyel
- 119.) Tadeusz Nittmann lengyel
- 120.) Stella Olgierd lengyel
- 121.) Melchior Wankowicz lengyel
- 122.) Mme Wankowicz lengyel
- 123.) Julja Wielezyska lengyel
- 124.) W. Tatarkiewicz lengyel
- 125.) Mme Bucuța román
- 126.) Willi v. Kapf svájci
- 127.) Mme Kapf svájci
- 128.) Mme Stickelberger svájci
- 129.) Dr. Rudolf Schwabe svájci
- 130.) Mme Schwabe svájci
- 131.) Dr. Otto Kleiber svájci
- 132.) Dr. Krüger svájci
- 133.) Gotthard Jedlicka svájci
- 134.) Hanna Gregorova cseh
- 135.) A. Hoffmeister cseh
- 136.) E. Lukác cseh [szlovák]
- 137.) Irina Tumova cseh
- 138.) Dr. Vladimír Tuma cseh
- 139.) Gejza Vámos cseh
- 140.) Dr. L. N. Zverina cseh
- 141.) Zlatko Gorjan cseh
- 142.) E. Stückhold cseh
- 143.) Mme Podhorska-Okolów cseh
- 144.) Herman Poort cseh

Magyar nem fizető tagok:

- 1.) Szudy Elemér
- 2.) Sebestyén Károly
- 3.) Ifj. Wlassics Gyula báró
- 4.) Lengyel Menyhért
- 5.) Molnár Jenő

- 6.) Ifj. Bókay János dr.
- 7.) Schöpflin Aladár
- 8.) Farkass Gitta
- 9.) Héderváry Sándor
- 10.) Héderváry Sándorné
- 11.) Bárczy István
- 12.) Bárczy Istvánné
- 13.) Gerevich Zoltán
- 14.) Gerevich Zoltánné
- 15.) Samarjay Lajos
- 16.) Samarjay Lajosné
- 17.) Drasche Lázár Alfréd
- 18.) Drasche Lázár Alfrédné
- 19.) Hlatky Endre
- 20.) Dr. Senn Ottó
- 21.) Pogány Sándor
- 22.) Pogány Sándorné
- 23.) Zilahy Dezső
- 24.) Zilahy Dezsőné
- 25.) Rákóczy Imre
- 26.) Rákóczy Imréné
- 27.) Miklós Elemér
- 28.) Dr. Bogsch Aladár
- 29.) Bogsch Aladárné
- 30.) Déry Hugó
- 31.) Déry Hugóné
- 32.) Markos Béla
- 33.) Markos Béláné
- 34.) Berzeviczy Albert
- 35.) Berzeviczy Albertné
- 36.) Radó Antal
- 37.) Pekár Gyula
- 38.) Kosztolányi Dezső
- 39.) Herczeg Ferenc
- 40.) Bethlen Margit grófnő
- 41.) Harsányi Zsolt
- 42.) Hevesi Sándor
- 43.) Sipőcz Jenő
- 44.) Kovácsházy Vilmos
- 45.) Kovácsházy Vilmosné
- 46.) Ripka Ferenc
- 47.) Fedák Ágota

- 48.) Dr. Glósz Ödön
- 49.) Szász Zsomborné
- 50.) Rubinyi Mózes
- 51.) Karinthy Frigyes
- 52.) Forró Pál
- 53.) Zágon István
- 54.) Mohácsi Jenő
- 55.) Vikár Béla
- 56.) Kállay Miklós
- 57.) Babits Mihály
- 58.) Góth Sándor
- 59.) Góth Sándorné
- 60.) Lányi Viktor
- 61.) Bánffy Miklós
- 62.) Nagy Emil
- 63.) Heltai Jenő

Magyar fizető tagok:

- 1.) Szudy Elemérné
- 2.) Sebestyén Károlyné
- 3.) Szederkényi Anna
- 4.) Lengyel Menyhért
- 5.) Hatvany Lili bárónő
- 6.) Molnár Jenőné
- 7.) Ruzicska Mária
- 8.) Fóthy János
- 9.) Falu Tamás
- 10.) Ifj. Bókay Jánosné
- 11.) Szentmihályiné Szabó Mária
- 12.) Szentmihályi [?]
- 13.) Bokor Malvin
- 14.) Semtei Róbert
- 15.) Nagy Zoltán
- 16.) Kosztolányi Dezsőné
- 17.) Ráth-Végh Istvánné
- 18.) Ráth-Végh István
- 19.) Hohenlohe hercegné
- 20.) Forró Pálné
- 21.) Zágon Istvánné
- 22.) Parassin Klára
- 23.) Mohácsi Jenőné

- 24.) Márkus Miksa
- 25.) Berend Miklósné
- 26.) Radits Gitta
- 27.) Ráskai Ferenc
- 28.) Dr. Forbáth Sándorné
- 29.) Juhász Árpád
- 30.) Nagy Emilné
- 31.) Heltai Jenőné
- 32.) Relle Pál
- 33.) Relle Pálné

Sajtó:

- 1.) Magyarország
- 2.) Pesti Napló
- 3.) Az Est
- 4.) Pester Lloyd
- 5.) Friss Újság
- 6.) Újság
- 7.) Ehrenhaft Gyula
- 8.) Pongrátné Erzsébet
- 9.) Scherl Ervin
- 10.) Ottlyk György
- 11.) Lányi Zsigmond
- 12.) Zólyomi Dezső
- 13.) Dr. Buda László
- 14.) Theodor Berkes
- 15.) Pesti Hírlap
- 16.) Budapesti Hírlap
- 17.) Magyar Hírlap
- 18.) Magyarság
- 19.) Nemzeti Újság
- 20.) Népszava
- 21.) Esti Kurír
- 22.) Nyolcórás Újság
- 23.) Új Nemzedék
- 24.) Színházi Élet
- 25.) Emmerich Bolgár
- 26.) Oláh János
- 27.) Hugo Glaser
- 28.) Otto König
- 29.) [Léon] Kochnitzky

- 30.) Charles Maistner
- 31.) Zimmer Ferenc
- 32.) Rozgonyi Lajos
- 33.) Nemes Endre
- 34.) Albeck J. Verbeck
- 35.) Geraud Jouve
- 36.) R. Fernandes Barbireay
- 37.) Leon Schalit

Külföldi díszvendégek és delegátusok
 Külföldi fizetők
 Magyar nem fizetők
 Magyar fizető tagok
 Sajtó
346 személy³⁵⁵

69 személy
 144 személy
 63 személy
 33 személy
37 személy

³⁵⁵ A díszvendégek és a küldöttek száma időközben 86-ra nőtt, így a résztvevők összlétszáma 363.

7
*A Nemzetközi Pen Club
 budapesti világkongresszusának előadói,
 felszólalói és a vitákban résztvevők*³⁵⁶

I. ülés
 (Az MTA dísztermében, 1932. május 17-én, kedden, 11–13.30 óra között)

Berzeviczy Albert kongresszusi elnöki megnyitóbeszéde (fr, ang, ném, ol)³⁵⁷
Gróf Khuen-Héderváry Károly meghatalmazott miniszter
Sipőcz Jenő, Budapest polgármestere
Benjamin Crémieux (fr)
Filippo Tommaso Marinetti (fr)
John Galsworthy elnöki megnyitóbeszéde; angol (ang)
Berzeviczy Albert (a továbbiakban: Ülészvezető) (fr)
Emanoil Bucuța román (fr)
 Ülészvezető (fr)
Filippo Tommaso Marinetti olasz (fr)
 Ülészvezető (fr)
Edmond Kornad cseh (fr)
Radó Antal (fr)
 Ülészvezető (fr)
Mohácsi Jenő (fr)
Hermon Ould angol (ang)
 Ülészvezető (fr)
Benjamin Crémieux francia (fr)
 Ülészvezető (fr)
Benjamin Crémieux (fr)
 Ülészvezető (fr)
Benjamin Crémieux (fr)
 Ülészvezető (fr)
Grete von Urbanitzky osztrák (ném)
 Ülészvezető (fr)
Ernst Toller német (ném)
 Ülészvezető (ném)
Ernst Toller (ném)
 Ülészvezető (ném)
Ernst Toller (ném)

³⁵⁶ A kongresszusi jegyzőkönyv alapján.

³⁵⁷ A zárójel előtt a felszólaló nemzetisége (állampolgársága), zárójelben az elhangzott beszéd vagy hozzászólás nyelve.

Ülészvezető (fr)
Emil Breiter lengyel (ném)
Benjamin Crémieux (fr)
 Ülészvezető (fr)
Milan Curcin jugoszláv (ang)
 Ülészvezető (fr)
Grete von Urbanitzky (ném)
 Ülészvezető (fr)
Jo van Ammers-Küller holland (ném)
 Ülészvezető (fr)
Emil Breiter (ném)
 Ülészvezető (fr)
Filippo Tomaso Marinetti (fr)
Juliusz Kaden-Brandowski lengyel (fr)
 Ülészvezető (fr)
Juliusz Kaden-Brandowski (fr)
Benjamin Crémieux (fr)
 Ülészvezető (fr)
Benjamin Crémieux (fr)
 Ülészvezető (fr)

Szünet

Juliusz Kaden-Brandowski (fr)
 Ülészvezető (fr)
Juliusz Kaden-Brandowski (fr)
 Ülészvezető (fr)
Juliusz Kaden-Brandowski (fr)
 Ülészvezető (fr)
John Galsworthy (ang)
 Ülészvezető (ang)
John Galsworthy (ang)
 Ülészvezető (ang)

II. ülés

(Az MTA dísztermében, 1932. máj. 18-án, szerdán, 10.30 órától)

W. M. Westermann ülészvezető elnök (a továbbiakban: Ülészvezető) holland; (ném)
Felix Salten osztrák (ném)
Benjamin Crémieux (fr)
Jules Romains francia (fr)
 Ülészvezető (ném)
Ernst Toller (ném)
 Ülészvezető (ném)

Ernst Toller (ném)
 Ülészvezető (ném)
Emil Breiter (ném)
Illyés Gyula (fr)
Filippo Tommaso Marinetti (fr)
 Ülészvezető (fr)
Filippo Tommaso Marinetti (fr)
Sárközy György (fr)
 Ülészvezető (ném)
Milan Curcin (ném)
Siegfried Trebitsch osztrák (ném)
Jules Romains (fr)
Filippo Tommaso Marinetti (fr)
Max Deauville belga (fr)
Zsolt Béla (fr)
 Ülészvezető (ném)
Max von Sydow német (ném)
Albert Steffen svájci (ném)
 Ülészvezető (ném)
Albert Steffen (ném)
 Ülészvezető (ném)
Emil Breiter (ném)
 Ülészvezető (ném)
Mohácsi Jenő (ném)
 Ülészvezető (ném)

Szünet

Ülészvezető (ném)
Eduard Korrodi svájci (ném)
 Ülészvezető (ném)
Svetislav Stefanović jugoszláv (ném, ang)
Helene Stöcker (ném)
Peter Flamm német (ném)
Benjamin Crémieux (fr)
Peter Flamm (ném)
Benjamin Crémieux (fr)
Hanns Martin Elster német (ném)

III. ülés

(Az MTA dísztermében, 1932. május 19-én, csütörtökön 16–18 óra között)

Svetislav Stefanović ülészvezető elnök (a továbbiakban: Ülészvezető) (fr)
Kosztolányi Dezső (fr)

Otto Pick német (ném)
 Ülésvezető (ném)
Babits Mihály (fr)
 Ülésvezető (fr, ném)
Benjamin Crémieux (fr)
M. Ibrovac jugoszláv (fr)
 Ülésvezető (fr)
Benjamin Crémieux (fr)
Hermon Ould (ang)
Hanns Martin Elster (ném)
 Ülésvezető (fr)
Ernest Raymond angol (ang)
 Ülésvezető (fr)
Karinthy Frigyes (fr)
Benjamin Crémieux (fr)
 Ülésvezető (fr)
Karinthy Frigyes (fr)
 Ülésvezető (ném)
Willa Muir skót (ang)
 Ülésvezető (fr)
Benjamin Crémieux (fr)
Filippo Tommaso Marinetti (fr)
 Ülésvezető (fr)
Edgar von Schmidt-Pauli német (ném)
 Ülésvezető (fr)
Juliusz Kaden-Brandowski (fr)
Benjamin Crémieux (fr)
 Ülésvezető (fr)
Witold Hulewicz lengyel (ném)
 Ülésvezető (ném)

8

A Magyar Pen Club tisztikara

(1949. március 1. Tervezet)³⁵⁸

Örökös tiszteletbeli elnök:

Heltai Jenő

Elnök:

Lukács György

Társelnökök:

Balázs Béla, Benedek Marcell, Kodály Zoltán

Alelnökök:

Goda Gábor, Háy Gyula, Mihályfi Ernő, Rubinyi Mózes (ügyvezető)

Tiszteleti tagok:

Gábor Andor, Gellért Oszkár, Illés Béla

Főtitkárok:

Passuth László, Murányi-Kovács Endre

Titkárok:

Ottlik Géza, Solt Hugó

Pénztáros:

Szombathy Viktor

Számvizsgáló Bizottság:

Balassa Imre, Rédey Tivadar, Rexa Dezső

Ellenőr:

Zágon István

Ügyészek:

Kerpel Jenő, Vigyázó Aladár

Elnöki tanács:

Barabás Tibor, Boldizsár Iván, Bölöni György, Czóbel Ernő, Déry Tibor, Falu Tamás, Fodor József, Hajdu Henrik, Illyés Gyula, Germanus Gyula, Földes Imre, Nagy Lajos,

³⁵⁸ G.m.

Ortutay Gyula, Ráth-Végh István, Sík Sándor, Supka Géza, Térey-Kuthy Sándor, Waldapfel József, Zsirai Miklós

Igazgatóság:

Aranyossi Pál, Atlasz Márton, Barát Endre, Beke Ödön, Bálint Lajos, Boross Elemér, Devecseri Gábor, Füst Milán, Gáspár Endre, Kolozsvári Grandpierre Emil, Halmi Bódog, Hámos György, Németh Andor, Korcsmáros Nándor, Kőhalmi Béla, Kunszery Gyula, Kardos László, Komlós Aladár, Lázár Béla, B. Meller Rózsi, Peterdi Andor, Szép Ernő, Török Sándor, Vas István, Vándor Iván, Várnai Zseni, Trencsényi-Waldapfel Imre, Zelk Zoltán. Póttagok: Halasi-Fischer Ödön, Szőnyiné Fehér Lídia, Benedek Rózsi.

9

A Magyar Pen Club Intézőbizottsága

(1959. február)³⁵⁹

Áprily Lajos
Benedek Marcell
Bölöni György
Fodor József
Földeák János
Gereblyés László
Gergely Sándor
Goda Gábor
Hajdu Henrik
Hatvany Lajos
Hegedűs Géza
Illés Béla
Jankovich Ferenc
Karinthy Ferenc
Kardos László
Kárpáti Aurél
Kassák Lajos
Madarász Emil
Mesterházi Lajos
Oravecz Paula
Passuth László
Remenyik Zsigmond
Rideg Sándor
Rónai Mihály András
Rubinyi Mózes
Sándor Kálmán
Simon István
Szabó Pál
Tamási Áron
Várnai Zseni

³⁵⁹ G.m. K.n.

A Magyar Pen Club tisztikara(1960. március 23.)³⁶⁰*Elnök:*

Sőtér István

Alelnökök:

Hatvany Lajos, Illés Béla, Kárpáti Aurél, Rubinyi Mózes (ügyvezető), Szabó Pál,
Tamási Áron

Főtitkár:

Kéry László

Pénztáros:

Szombathy Viktor

Ellenőr:

Fáy Árpád

Számvizsgáló Bizottság:

Balassa Imre, Kunszery Gyula, Oravecz Paula

Az Intéző Bizottság tagjai:

Áprily Lajos, Benedek Marcell, Fodor József, Földeák János, Gereblyés László, Ger-
gely Sándor, Goda Gábor, Hajdu Henrik, Hatvany Lajos, Hegedűs Géza, Illés Béla,
Jankovich Ferenc, Karinthy Ferenc, Kardos László, Kárpáti Aurél, Kassák Lajos, Kéry
László, Király István, Madarász Emil, Mesterházi Lajos, Németh László, Oravecz Paula,
Passuth László, Remenyik Zsigmond, Rideg Sándor, Rónai Mihály András, Rubinyi Mó-
zes, Sándor Kálmán, Simon István, Sőtér István, Szabó Pál, Tamási Áron, Várnai Zseni,
Vas István

³⁶⁰ G.m. K.n. Az IB-t 1960. máj. 3-án a következőkkel egészítették ki: Báthy László, Balogh László,
Halász Előd, Lontay László, Nemes György, Román György, Szabó Imre, Szerdahelyi István,
Szirmai Rezső. Rubinyi Mózes levele Szombathy Viktorhoz. Bp., 1960. máj. 5. G.m.aut.

*Tímár György áttekintése**a Magyar Pen Club elmúlt háromévi vendéglátó programjáról*(1971)³⁶¹

Az alábbi áttekintés célja, hogy fölmérjük, mennyire volt eredményes PEN Clubunk 1968–69–71-es meghívási terve.³⁶² Az áttekintés során ezúttal nem választjuk külön azo-
kat a külföldi írókat, akik a rövidebb időtartamú vendégfogadási program alapján érkeztek
hazánkba, azoktól, akik a műfordítói program keretében jöttek.

Egy-egy látogatás sikerét nem feltétlenül jelzi a látogatás időtartama során kialakult
kedvező, baráti légkör, habár az effajta légkör azért bizonyos mértékű fokmérő lehet.
A sikert több dolog jelezheti. A legmarkánsabb eredmények kétségkívül azok, amelyek
kézzelfoghatóan lemérhető dokumentumokban öltenek testet (könyvek, cikkek stb.). Sok
esetben azonban az eredmények csak kerülő úton, többszörös áttételek révén manifesztá-
lódhatnak. Az ilyen esetek alkalmával természetesen nem tudok bizonyossággal dönten arról,
vajon a látogatás végső fokon eredményes volt-e, hiszen képtelenség áttekinteni vala-
mennyi olyan szálat, amely egy-egy különösebb sikereket látszólag fel nem mutató látoga-
tás, és egy-egy másutt jelentkező eredmény között rejlik.

Voltaképpen azzal is a magyar kultúra, különösen pedig a szocialista kultúra hírnevét
öregbítjük, ha elérjük, hogy vendégeink, akiknek java része tekintélyes és mértékadó em-
ber, hazájukba visszatérve kedvezően nyilatkoznak a nálunk tapasztaltakról.

Végül arról sem feledkezhetünk meg, hogy PEN Clubunk nemcsak „kifelé” akar adni,
hanem „befelé” is, következésképpen a siker tényezői között kell szerepelnie annak is, mi
az, amit a PEN-tagság egy-egy külföldi író vagy kritikus látogatása alkalmával kapott (elő-
adások, személyes beszélgetések stb.).

A fentiek előrebocsátása után igyekszünk országonként csoportosítva számba venni
mindazokat, akik meghívásunkra hosszabb-rövidebb időt töltöttek Magyarországon.

Anglia

Robert Graves angol író[nak], akinek számos műve több kiadásban látott napvilágot
Magyarországon, legutóbb a *Héber mítoszok* című munkája jelent meg.³⁶³ Első ízben a Ma-
gyar PEN vendégeként 1968-ban járt Magyarországon. Tavaly a Magyar Írók Szövetsége
nemzetközi költőtalálkozóján vett részt. Ez alkalommal konkrét formát öltött az angol
írónak az a két évvel előbb kialakult elképzelése, hogy Magyarországon díjat alapít az év
legjobb versének jutalmazására. A vers kiválasztását magyar zsűrire bízta, mely azt első

³⁶¹ Bp., 1971. máj. 6. G.m. Tímár György aut.

³⁶² Amikor a '70-es évek elején bevezetett takarékosági intézkedések nyomán a Pen nehéz pénzügyi
helyzetbe került, vezetői egyre többször érveltek tevékenységük „hasznossága” mellett. Miután a Pen
„eszméi irányítását” a KKI-tól az MM vette át, az állami támogatás kétharmadával csökkent.
Feljegyzés. Kéry László főtitkár. Bp., 1973. febr. 9. G.m.

³⁶³ *A Genézis könyve.* Raphael Pataival. Ford. Terényi István. Gondolat Kiadó. Bp., 1969.

ízben Kálnoky Lászlónak ítélte oda, s 1970. augusztus 25-én, Robert Graves születésnapján nyújtotta át a magyar költőnek. A díj a Magyar Írók Szövetségének Robert Graves díja nevet kapta. A Mallorcán élő angol írónak a magyar irodalomhoz fűződő kapcsolatait jelzi továbbá néhány magyar versnek, köztük Devecseri Gábor több versének kitűnő angol fordítása is, melyek a *The New Hungarian Quarterly* 31. és 38. számában láttak napvilágot. (*The World Awoke Me, The Bath is Pylos, His life*).

William Cooper angol író annak a haladó nyugati értelmiségnek egyik képviselője, amely egyfelől progresszív gondolkodású és a technikai fejlődést nem tekinti az emberiség katasztrófájának, másfelől feltétlen híve a Kelet és Nyugat közötti közeledésnek és együttműködésnek. Cooper már 1961-ben és 1964-ben is járt nálunk a PEN vendégeként. Legutóbbi látogatására – 1968 októberében – olyan időben került sor, amikor a csehszlovákiai események során bizonyos nyugati körök kampányt indítottak a szocialista országok ellen, s a kultúra embereit, így az írókat is igyekeztek rávenni arra, hogy kerüljék el ezeket az országokat. Cooper mindezzel nem törődött, hanem a csehszlovák–angol kultúregyezmény keretében ellátogatott Csehszlovákiába, s ezt megelőzően PEN Clubunk vendégeként egy hetet ismét Magyarországon töltött. Magyarországon több műve megjelent. *Professzor az uborkafán* című regénye az Európa Kiadó gondozásában,³⁶⁴ *Úrlap* című novellája, valamint *Gondolatok a kísérteti regény néhány sajátosságáról, Szépirodalom a tudomány korában* és *Hagyomány és újítás* című tanulmányai a Nagyvilág hasábjain láttak napvilágot. Legutóbb a Nagyvilág 1969/4. számában *Az érzékek kora* című tanulmánya jelent meg, mely a modern nyugati irodalom néhány sajátosságával, az érzéki élmény kultuszának általánossá válásával, az értelem háttérbe szorulásával, és ennek az alkotói módszernek a veszélyeivel foglalkozik.

John Trewin angol színikritikus és színháztörténész szintén azok közé a vendégeink közé tartozik, akik időről időre hazánkba látogatnak, s otthon cikkeiben számolnak be a magyar kulturális élet eseményeiről. Legutóbb a Magyar PEN meghívására 1969-ben járt nálunk, két hét alatt tizenhárom színielőadást nézett meg, s élményeiről hazatérőben a *Times*, az *Illustrated London News*, a *Birmingham Post* és a *Lady* című lapokban számolt be. Az *Illustrated London News*-ben megjelent cikke később a Nagyvilág 1970/2. számában is napvilágot látott magyar fordításban. Cikkét így kezdi: „Budapestről hazatérve ismét azon kesergek, miért is hiányzik még mindig valamelyik jelentős magyar társulat az angol színpadról. A nyelvi nehézségek eltűnnek, ha klasszikus darabról van szó, és ha annyira felvillanyoz az előadás lendülete, mint ezeké a magyaroké: Gábor Miklós *III. Richárd*-jára gondolok, a sodró tempójú *Tévedések vigjátékára*, a *Solness építómester* fő jeleneteire.” Majd így folytatja: „Budapesten a változatosság valósággal kápráztató. Minden színházban – belső berendezésük igen csinos – gazdag repertoár van műsoron.” Végül azzal zárja: „föltétlenül látnunk kellene egy olyan színészt, mint Gábor, Shakespeare-drámában vagy más műben, amelyet habozás nélkül meg tudnék nevezni.” Ezek a cikkek világosan mutatják, milyen eredmény születhet abból, ha valaki nyílt szívvel, őszinte érdeklődéssel közeledik kultúránkhoz, s ha itt megfelelő programot állítunk össze számá-

ra. Az utóbbi években hozzászoktunk ahhoz, hogy egyre élénkebb érdeklődés mutatkozik a nyugati sajtóban a magyar irodalom, színház, film stb. jelenségei iránt. De sajnos, ahhoz is hozzá kellett szoknunk, hogy még legvitathatatlanabb eredményeinket is igyekeznek nemegyszer ellenünk fordítani. Annál inkább meg kell becsülnünk az olyan nyugati írókat, mint John Trewin, aki nem vonakodik elismerni szocialista kultúránk teljesítményeit, és akitől idegen mindenfajta, politikai szempontok sugallta torzítás.

Geoffrey Bullough professzor, a londoni King's College volt tanára az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a PEN Club közös vendégeként töltött nálunk két hetet. Számos íróval, kritikussal, irodalomtudóssal találkozott, és megismerkedett kulturális és tudományos intézeteink munkájával. Hazatérése után írt levelében a következőkben összegezte benyomásait: „általában igen jó véleményem alakult ki arról, amit a művészetek és a tudomány támogatása érdekében tesznek az Ön hazájában, amely valódi szocialista ország, mint az én hazám.”

Peter Roberts angol kritikus, a nálunk is jól ismert londoni *Plays and Players* című színházi lap főszerkesztője. Itt szerzett tapasztalatait a lap 1970. decemberi számában foglalta össze. Cikke magyar fordításban a Nagyvilág 1971/3. számában jelent meg. Az angol kritikus elsősorban a magyar filmről, a bennük fölvetett társadalmi problémák érdekes és sokrétű ábrázolásáról nyilatkozik elismeréssel. A színházi előadások közül főképp a *Huszonötödik Színház* *Gyász*-előadását és Csúrka István *Ki lesz a bálányját* találta érdekesnek, az utóbbi szerinte megérdemelné, hogy egy jó angol fordító kezébe kerüljön, mert megállná az előadás próbáját Magyarországon kívül is. Elismerésre méltónak tartja a budapesti színházak változatos műsorpolitikáját is, s cikkét azzal zárja, hogy a Magyarországon tapasztalt színházszeretet talán indokoltá tenné egy olyan nemzetközi színházi fesztivál megrendezését, amelyenre a közelmúltban, Belgrádban került sor.

Ausztria

Robert Stauffer – A magyar irodalom, költészet jó tollú fordítója. Meghívását az indokolta, hogy el is helyezi Ausztriában, illetve Nyugat-Németországban fordításait. Magyarországon az ARION 3 kötetében Zelk Zoltán *November*, Rónay György *A költészet kezdetei* és Szécsi Margit *Mit viszel, folyó?* című költeményei jelentek meg [fordításában]. Magánéletében és politikailag nem tartozik a legrokonszenvesebb emberek közé. Budapesten elsősorban happening-író fiatalemberekkel kereste a kapcsolatot, nyugatnémet politizálást helyezve kilátásba [?]. Rádióhangjátékokat is kért, s evégett szétosztogatta a válogatott nyugatnémet hangjátékok 67-es és 68-as kötetét, ami félig-meddig amolyan propaganda-mánóvernek is beillt. (Erről többet a Szerzői Jogvédő Hivatal mondhat.)

Barbara Frischmuth – A Magyar PEN Club másik osztrák ösztöndíjasa látszik a komolyabb irodalmi értéknek. Nemcsak üzleti szempontból érdeklődik mai líránk iránt. Sokat és jól dolgozott Hajnal Gábor vezetésével. Az ARION 3 kötetében Váci Mihály *Százhuszötven év szíriá*, Simon István *Bocsáss meg, Euridiké*, Garai Gábor *Éhség* című [verseinek] fordításai jelentek meg, a Budapesti Rundschau Bari Károly *A szarvas halála (Tod des Hirsches)* című költemény[nek fordítását] közölte.

³⁶⁴ Ford. Vásárhelyi Miklós. 1962.

Belgium

Robert Goffin – A Belga PEN Club elnöke, a Nemzetközi PEN alelnöke. A tárgyalt időszak során kétszer is járt hazánkban. Ezt megelőzőleg is gyakori vendég volt Budapesten. 1963 óta, amikor is néhai Joseph Pholien ex-miniszterelnök társaságában járt nálunk, rendíthetetlenül fáradozik a két ország kulturális kapcsolatainak javításán. Az ő kezdeményezéseként jött létre egyebek közt Belgium egyik legrangosabb folyóiratának, a *Marginales*-nak 1969. évi magyar különszáma, melynek szelleme, tendenciája, egyértelműen magyarbarát hangja (a bevezetőt Goffin írta a tőle megszokott szívélyességgel és nagyvonalúsággal) feltétlenül rokonszenvesebb az *Esprit*-nél. Ugyancsak Goffin és az 1964 tavaszán hazánkban járt belga PEN-küldöttség, valamint a magyar PEN-vezetők hét évvel ezelőtti megbeszéléseinek gyümölcseként jött létre a *Belgium mai francia lírája* című magyar nyelvű antológia.³⁶⁵ A Magyar PEN Club javaslatára adta ki az Európa Kiadó Goffin válogatott verseit magyarul *Márvány-vágtatás* címen;³⁶⁶ sőt a közeljövőben megjelenik Goffin nagy, átfogó költészet-esztétikai tanulmánykötete is, *A költészet Ariadné-fonala*.³⁶⁷ Goffinnal való kapcsolataink rendkívül fontosak. Goffin a Nemzetközi PEN vitái során rendszerint támogatja a magyar álláspontot (Carlos de Radzitzky főtítkárral együtt). Ez nem jelenti azt, hogy időnkint nincsenek Goffinnal személyes ideológiai vitáink, ezek azonban nem hatnak ki együttműködésünkre, s nem is a nyilvánosság előtt zajlanak. Goffin volt egyébként az, aki a Nemzetközi PEN egyik viharos vitája során kijelentette, hogy nem is látta azt a – Szolcsenyicin ügyében írott – cikket, amely a *Times*-ban és a *[Le] Monde*-ban jelent meg, és amelyhez látatlanban kérték az ő nevét. Nem véletlen egyébként, hogy a belgiumi Knokkéban megrendezett Költészeti Biennálék egyikén Illyés Gyulának ítélték oda a nagydíjat, ennek előkészítése is nem utolsósorban Goffin nevéhez fűződik. Goffin fordításában jelent[ek] meg az ARION 2 számában Illyés Gyula *Himnusz a nőkhez*, *Esti dal*, *Brazil őserdő*, Füst Milán *Levél Oidipusz haláláról*, *A Mississippi*, *Önarckép* [című versei].

Pierre della Faille – Szintén több ízben járt Magyarországon. Akárcsak a francia [Jean-Luc] Moreau, ő is „concestateur”. Ebben a minőségében anarchistább, mint Moreau, s általában elzárkózik a belga baloldallal való együttműködés elől. Ellentmondásos személyiségét mi sem jellemzi jobban, mint hogy Franciaországban viszont Georges Mounin, a nagynevű kritikus, az ismert kommunista [René] Char-szakértő számít a legjobb barátjának. (Benne van ebben az is, hogy della Faille Franciaországban kíván költői szempontból érvényesülni.) A magyar líra fordítójaként igen szép eredményeket mutatott föl; előbb Illyés Gyula verseiből fordított majd egy kötetnyit (az ARION 3 számában megjelentek ezekből: *Rossz lakás*, *A vak*, *Rokonok*, *Hírszerzőim*, *Sikeres erőfeszítés*), legutóbb pedig Füst Milán válogatott költeményeit fordította franciára. A könyv az honfleur-i Oswald kiadónál jelenik majd meg, pontosabban Oswald–Corvina produkcióban, Somlyó György szerkesztésében. [Az] ARION 3 számában Füst Milán *Zsoltár és Szózat az aggastyánhoz* című versei

jelentek meg della Faille fordításában. Újabb magyarországi látogatását erre az évre várjuk. Della Faille egyik előnye, hogy felesége, Isabelle Vital budapesti származású. Ennél fogva a nyers-fordító mindig kéznél van. Kettejük költői-fordítói tevékenysége igen gondos és összehangolt.

David Scheinert – A mai Belgium irodalmi életének balszárnyán elhelyezkedő, a leninizmussal erősen szimpatizáló író és költő. Megalapítója és vezetője a Groupe de Roman elnevezésű írócsoportnak, amely 11 baloldali érzelmű és irodalmilag igényes író alkotót tömörít soraiba. Scheinert két ízben is járt nálunk az elmúlt három év során, és mai lírikusainktól fordított számos verset. Ezek közül megjelent az ARION 3 kötetében Tímár György *Téli város*, Keresztes Ágnes *Ez a nap a családé* (a PEN bulletin 11. számában is), Ágh István *Napközben*, a Magyar PEN 11. számú bulletinjében: Szepesi Attila *De mes yeux ouverts*, Dobai Péter *Devant un Rouault*, Verbőczy Antal *Voici*, Rákos Sándor 1944 [című versei]. Ezen kívül tárgyalásokat kezdett a Corvina Kiadóval egy, az általa vezetett írócsoport kiadásában megjelenő mai magyar novellaantológia dolgában. Itt említhetem meg, hogy az anyagi nehézségek miatt már-már megfeneklő tárgyalásukat PEN Clubunk lendítette ki a holtpontról, és találta meg a modus vivendit, melynek folytán a megállapodás létrejött, a válogatás elkészült s a könyv a hírek szerint rövidesen megjelenik.

Jean-Marie Horemans – Fiatal költő. Könyvtáros, nyelvész. Robert Goffin javaslatára hívtuk meg Magyarországra, ahol Juhász Gyula és Dsida Jenő verseiből fordított nagy tehetséggel franciára, jóllehet ez volt fordítói tűzkeresztsége. Némi tartózkodással érkezett a „vasfüggöny” mögé, ahol azonban kitűnően érezte magát, s máris visszavágyik. Magyar műfordításából a *Feuilleton du Spantole* című belga folyóiratban nemrég közzé is tett kettőt.

Egyesült Államok

Robert Halsband kritikus és irodalomtörténész korábban a New York-i Columbia Egyetem professzora volt, két éven keresztül pedig a New York-i PEN Club elnöki tiszt-ségét töltötte be. Nemzetközi találkozókra figyeltünk fel rá, emberi közvetlensége, őszintesége és haladó nézetei egyaránt felkeltették iránta érdeklődésünket és szimpátiánkat. Halsband egyike volt azoknak, akik igen határozottan szót emeltek a Nemzetközi PEN demokratizmusának érdekében, és tiltakoztak az önkényes, a szocialista országok PEN Clubjaira nézve nemegyszer sérelmes gesztusok ellen. Első magyarországi látogatása mély benyomást tett rá. A látogatást követő levelében arról értesített bennünket, hogy itt szerzett tapasztalatairól beszámol a New York-i PEN Club folyóiratában.

Frederic Will amerikai költő, az Iowa University Comparative Literature tanszékének tanára az elmúlt évek során meghívásunkra háromszor látogatott hazánkba, s az alatt az idő alatt *Micromegas* című kiadványának magyar számán dolgozott, amely múlt év decemberében látott napvilágot, s Kassák Lajos, Füst Milán, Illyés Gyula, Vas István, Weöres Sándor, Nemes Nagy Ágnes, Károlyi Amy, Garai Gábor, Csoóri Sándor, Gergely Ágnes, Keresztes Ágnes és Oravecz Imre verseinek angol fordítását is tartalmazza. A kötet előszavában néhány szóban vázolja a felsorolt költők alkotói módszerét, költői arculatát,

³⁶⁵ Vál., jegyz. Tímár György. Utószó Sötér István. Európa Könyvkiadó. Bp., 1969.

³⁶⁶ Vál. Tímár György, ford. Gereblyés László et al. Utószó Illyés Gyula. 1969.

³⁶⁷ Bev. Jean Cocteau, ford., utószó, jegyz. Tímár György. Gondolat Könyvkiadó. Bp., 1972.

majd megállapítja, hogy ezek a felfedezések rá nemcsak esztétikai, hanem a politikai felfedezés erejével is hatottak. Bevezetőjét így folytatja: „Csak a legjobbakat mondhatom a támogatásról, melyet kaptam. Ez a támogatás váratlan formában jelentkezett. Egy gondosan előkészített műfordítói program keretei közt találtam magam.” Beszámol 1969 nyarán folytatott munkájáról, arról, milyen sokan voltak segítségére a mai magyar költészet mai angol költészetté formálásában, s hogy ez a munka folytatódott 1969 telén tett látogatásakor; s hogy az óta is minden segítséget megkap, amire további tevékenységéhez szüksége van. Magyarországi útjai során az amerikai költő és irodalomtörténész előkészítette két magyar költői antológia anyagát is: az egyik nyolc magyar költő verseit tartalmazza, a másik, melynek anyaggyűjtő és előkészítő munkálatai még folynak, mintegy 30–35 magyar költő verseinek gyűjteménye lesz. Frederic Will fordításai, melyek magyar folyóiratokban jelentek meg: *The New Hungarian Quarterly*, No 33: Tandori Dezső: *Töredék Hamletnek* (*Fragment to Hamlet*), Koan Bel Canto, Keresztes Ágnes: *Bakáts tér* (*Bakáts Square*), *The Hungarian P.E.N.* – *Le P.E.N. Hongrois*, No 11. Illyés Gyula: *Sikeres erőfeszítés* (*Successful Effort*), Weöres Sándor: *Más Paradicsom* (*Another Eden*), Nemes Nagy Ágnes: *A geizír* (*Geizir*), Garai Gábor: *Üzenet fiamnak* (*A Message Abroad*), *ARION* 3: Jékely Zoltán: *Kiűzetés a Paradicsomból* (*Expulsion from Paradise*), *Annunciáció* (*Annunciation*), Csanádi Imre: *Ördögszékér* (*Witch-Ball*).

Franciaország

Yves Gandon – A Francia PEN Club elnöke. A vizsgált időszak alkalmával két ízben is járt nálunk. Kapcsolataink rendszeresek, Gandon rendszerint támogatja a Magyar PEN Club képviselőit a Nemzetközi PEN különféle összejövetelén. Magyarországon könyvei jelennek meg. Hajlandónak mutatkozik arra, hogy a Nemzetközi PEN-ben kényesebb döntések előtt a magyar központ vezetőivel tanácskozzék. Fontos támaszunknak tekintjük, igen készséges irányunkban; voltak évek, amikor a párizsi PEN-házban szállást igénylők nagy része magyar volt.

Jean de Beer – A Francia PEN Club főtktára. Nagyjában és egészében reá is vonatkoznak a fentiek, azzal a különbséggel, hogy műveit Magyarországon egyelőre nem adták ki. A vizsgált időszakban történt látogatása is a két PEN Club vezetősége közti félig-meddig hivatalos eszmecsere jegyében zajlott le.

Michel Deguy – Költő, tanár, filozófus, a Gallimard Kiadó költészeti vezetője. Heideggeriánus. A gaulle-ista kormányzat bizalmi embere. Meghívását természetesen nem ez, hanem az a körülmény tette indokolttá, hogy neves költő, akinek strukturalista poézise heves viták tárgya. Az ő látogatásának volt – egyebek közt – köszönhető, hogy Somlyó György *Mesék* című kötete³⁶⁸ a közeljövőben jelenik meg franciául a Gallimardnál. Deguy egy ízben PEB Clubunk, egy alkalommal pedig a költészeti napok vendégeként járt hazánkban.

Eugène Guillevic – Őt talán nem kell közelebbről jellemezni. Régi barátunk, kommunista, a magyar költészet lelkes és kiváló fordítója, akinek akkor is adósai volnánk, ha csupán a *Mes Poètes Hongrois* című kis magyar antológiát csinálta volna. (kb. 200 vers). Az elmúlt évek folyamán többször is vendégünk volt. Legutóbb ő is a költészeti napok résztvevőjeként tartózkodott Magyarországon, majd a PEN meghívására Somlyó György *Mesék* kötetén dolgozott, azon, amely – mint említettem – a Gallimard-nál jelenik meg. Füst Milán verseinek fordításához Clubunk is hozzájárult, Rákos Sándor *Sírató* és *Szegények vonulása* című költeményei pedig Guillevic adaptációjában az *ARION* 3 c. kiadványban jelentek meg.

Robert Pinget – A francia „új regény” tehetséges képviselője, akinek művei az Európa Kiadónál jelennek meg. Újabb művei esetleges kiadásáról tárgyal az Európa Kiadóval.

Paul Chaulot – Jeles költő, elsőrangú műfordító volt. Két ízben járt Magyarországon, utoljára halála évében, 1969-ben, amikor a Magyar PEN Club vendége volt. Chaulot a magyar költészetnek csaknem valamennyi korszakából fordított, a legnagyobb odaadással Nemes Nagy Ágnes verseit, amelyekből egy kötetet szándékozott kiadni. Ha a teljes kötet nem is, nagy részével haláláig elkészült, s jelenleg tárgyalások folynak az *Oswald Kiadó*, valamint a Corvina között a franciaországi megjelenítés anyagi feltételeiről. Ugyancsak Chaulot volt egyik fő animátora és legszorgalmasabb fordítója az *Esprit* folyóirat magyar költészeti különszámának, amely halála után, André Frénaud bevezetőjével jelent meg, s amelynek létrejöttében PEN Clubunknak egy korábbi vendége, Jean-Marie Domenach, az *Esprit* főszerkesztője is hathatósan közrejátszott. (A szám 29 magyar költő verseit közölte, kissé tán egyoldalúan csoportosítva a verseket a folyóirat esztétikai normái szerint, de kétségtávol ez volt eddig a legrangosabb és legátfogóbb panoráma, amelyet nyugati folyóirat a kortárs magyar líráról adott. Chaulot adaptációjában közölte az *ARION* 3 kiadvány Pilinszky János *Múlt idő*, Nemes Nagy Ágnes *Ekhnaton az égben*, *A tárgyak és Fák* című költeményeit.)

Pierre Lartigue – Mai magyar költőket fordított Budapesten. Roland Desné professzor ajánlotta őt figyelmünkbe, mint a fiatal kommunista francia költőnemzedék egyik tehetséges tagját. Lartigue Compiègne-ben lakik, spanyol tanár. Mint műfordító, kitűnő munkát végzett (az *ARION* 3 c. kiadványban megjelent műfordításai: Vas István: *Változatok Horatius témájára*, Nagy László: *A bútlenség napja* és *Csontváry*, Mezei András: *Zsoldárait*, Orbán Ottó: *Szentendre, Egy Barcsay-kép előtt*, a PEN kiadásában megjelent 11. számú bulletinben Somlyó György: *Sonnet: Interlude*), sőt ezen kívül is élénk érdeklődést tanúsított a magyar élet, a magyar kultúra iránt, festőműtermeket is meglátogatott, s napokat töltött el a Hungarofilm házi vetítőjében az újabb magyar filmek megtekintésével. Magyarországról hazatérve La Rochelle városában magyar filmhetet szervezett, s olyan lelkesedéssel nyilatkozott magyarországi élményeiről, hogy tüstént ketten is jelentkeztek költőtársai közül magyarországi műfordítói munkára: Bernard Vargaftig és Maurice Regnaut.

Bernard Vargaftig – A fiatal francia kommunista költőnemzedék másik, talán legkiválóbb tagja. Nancyban él. Mai magyar költőket fordított franciára. Látogatása idején a kezébe került az *Esprit* magyar költészeti különszáma, s kijelentette, hogy ezek után különös fontosságot tulajdonít annak, hogy a francia kommunista szépirodalmi sajtó is közöljön

³⁶⁸ *Mesék a mese ellen*. Költemények prózában. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp., 1967.

jelentősebb magyar költészeti anyagot. Evégett tárgyalásokat is kezdett [Michel] Appel-Muller elvtárssal, a *Nouvelle Critique* Magyarországon tartózkodott főmunkatársával, aki ígéretet is tett magyar különszám megjelentetésére. A tárgyalások továbbra is folynak. Mellesleg Vargaftig, aki ez alkalommal készített első ízben műfordításokat, egészen ragyogó munkát végzett; feltétlenül meg kell majd újra hívnunk.

Anne-Marie de Backer – A régi, Gara [László]-féle műfordítói munkaközösség tagja, aki rendszeresen fordít magyarról franciára. A PEN Club számára XX. századi klasszikus és modern költőket, a Corvina számára prózát. (A franciául megjelent két Déry-novellaválogatás egyikének is ő adta a végső formáját. Az ARION 3 kiadványban megjelent: Hajnal Anna: *Övé a ház* (Bulletin 11.-ben is), Benjámín László: *Két évtized*, 11. számú bulletinünkben Rába György: *Pour voix masculine*.) Politikailag semleges tartózkodó, és szívesen jár más népi demokráciákba is fordítani. Az impresszionisták fordításában (Kosztolányi: *Hajnali részegség*) remekel, a modernebb lírához kevesebb érzéke van. Mayenne-ben él, óraadó tanár. A mayenne-i lapokban szép beszámolókat írt magyarországi tapasztalatairól.

Jean-Luc Moreau – A Sorbonne tanára, [Aurélien] Sauvageot utóda, kitűnően beszél magyarul. Az „új baloldal” híve, tanár létére is a hatvannyolcas májusi diákok eszményeit követi. Hubay Miklós drámáiból fordított franciára. Magyar nyelvtudása és a mai Magyarországra iránti rokonszenve folytán kíváncsi újbóli meghívása.

Marc Alyn és Claude Argelier – Marc Alyn a Flammarion Kiadó versszerkesztője, kiváló költő; Claude Argelier prózaíró a felesége. Robert Goffin, a Belga PEN Club elnöke ajánlotta figyelmükbe Magyarországot, amelyet az ő társaságában látogattak meg első ízben. A házaspárt rendkívül felvillanyozták az ott látottak: Marc Alyn vállalta, hogy Magyarországra jön egy hónapra magyar költőket fordítani, Claude Argelier pedig ez idő alatt bejárná Magyarországot, anyagot gyűjteni egy Magyarországról szóló francia útkönyv – így is mondhatnám: kedvcsináló könyv – megírásához. Újabb látogatásuk ez év májusára várható. Jelenleg tárgyalások folynak a Seghers Kiadó és a Corvina, továbbá a Corvina és a KKI, valamint a Corvina és az IBUSZ között a könyv anyagi alapjainak előteremtéséről. Ez a rendkívül fontos munka volna az első olyan francia nyelvű útkönyv, amelynek tárgya kizárólag Magyarország, s amelyet francia szerző ír. A Marc Alynval való kapcsolatunk azért igen fontos, mert amit ő a magyar lírából franciára átültet, azt ő bizonyára meg is jelenteti a Flammarionnál. Lakhelyük: Uzès.

Jean Rousselot – Guillevic mellett líránk legismertebb francia költő-tolmácsa. Legutóbbi látogatására abból az alkalomból került sor, hogy a PEN Club estet rendezett Rousselot barátjának, a szintén a „Rocheport-i iskola” néven ismert francia költőcsoport tagjának, Paul Chaulot-nak emlékére. Erre a látogatásra egyébként kegyelemből Paul Chaulot özvegyét is meghívtuk Rousselot-val együtt.

Görögország

Vaszilisz Vasziliszkosz – A *Z, avagy egy politikai gyilkosság anatómiája* című nagy sikerű regény és film szerzője, jelenleg Párizsban él emigrációban. Ennek megfelelően magyaror-

szági látogatásakor több ízben is összehoztuk az itt élő görög emigránsokkal. Kolóniájukon, Beloiannis faluban is járt. Nagy örömmel üdvözölte hazánkban a szocializmusnak valóban felszabadult, merevségektől mentes formáját, s kijelentette, hogy rövidesen esedékes csehszlovákiai jogdíjait arra fogja felhasználni, hogy a révükön ismét eljöhessen egy időre, Magyarországra.

Kanada

Kenneth McRobbie – Kanadai költő, a Manitoba University történelem professzora az elmúlt évek során többször látogatott hazánkba a Magyar PEN Club vendégeként. Juhász Ferenc verseinek fordításán 12 évet dolgozott, részben a mi támogatásunkkal, s ezek a fordítások 1969-ben az Oxford University Press gondozásában láttak napvilágot. A kanadai költő jelenleg Nagy László válogatott verseinek fordításán dolgozik, s ehhez a munkához nyújt neki a Magyar PEN Club segítséget. További tervei is vannak magyar irodalmi és történelmi témák feldolgozására. Mint a *Mosaic* című irodalmi és elméleti folyóirat szerkesztője, a továbbiakban nagyobb teret kíván szentelni folyóiratában a magyar irodalmi és társadalomelméleti témáknak, s a magyar szerzők tollából származó cikkeknek, főképp a kelet-európai irodalmi témákkal foglalkozó különszámában. Jelenleg két magyar tárgyú tanulmánygyűjtemény szerkesztésén dolgozik, az egyik a huszadik századi magyar irodalom természetfelfogásának és természeti képeinek kérdéseivel, a másik Magyarországnak a Nyugattal való irodalmi kapcsolataiban bekövetkezett változásokkal foglalkozik. Dolgozik ezen kívül egy történelmi tárgyú kötet összeállításán is, mely a magyar történelmet a magyarság eredetére vonatkozó újabb elméletek ismertetésétől a magyar reneszánszon, a török időkön át egészen napjainkig tekintené át, s tartalmazna néhány általános elméleti cikket is, a történelmi és irodalmi fejlődés törvényszerűségeiről, a népművészetnek az irodalomra és képzőművészetre gyakorolt hatásáról, a magyar kulturális örökségről és más általános témákról. (Az ARION 3-ban megjelent fordítása: Juhász Ferenc: *Four Voices: Non-Maledictory, in Lament and Supplication*.)

Német Szövetségi Köztársaság

Heinar Kipphardt – *Az Oppenheimer ügy*³⁶⁹ neves szerzője. Magyarországi látogatását Adelbert Reif liberális nyugatnémet újságíró készítette elő. Kipphardt részt vett a pécsi nemzeti filmhéten, s előadást tartott a PEN Clubban a politikai színházról.

Walter Jens – Tübingai klasszika-filológia professzor, kiváló író, irodalomtörténész, tévékritikus. A Német Szociáldemokrata Párt balszárnyához tartozik. A Nyugat-Németországból érkezett íróvendégek közül ő volt az, aki a legnyíltabban közeledett hozzánk, s aki a legjobban is érezte magát a szocialista Magyarországon, amely – mint mondta – ismét ideát tudott adni. Látogatását szinte az első perctől úgy fogta föl, mint egy kialakuló kapcsolat kezdetét. Hazatérte után eszerint is viselkedett. Ti. elmondottuk neki, hogy

³⁶⁹ Színmű két részben. Ford. Karinthy Ferenc. Nemzeti Színház. Bp., 1965.

a két [német] PEN-központ közti kapcsolatok ezidáig egy kissé egyoldalúan alakulnak; erre ígéretet tett, hogy szóvá teszi hazatértekor a dolgot. Így is lett, s ennek köszönhető, hogy a nyugatnémet PEN-központtal megindultak a tárgyalások a jövőbeni vendéglátásra vonatkozóan. Jens a nyugat-berlini Akademie der Künste vezetőségének is meleg szavakkal számolt be budapesti útjáról, amelyet egyik Budapesten írt levelében „élete utazásának” nevezett. Jens szavai nyomán kapott meghívást a PEN Club címére néhány magyar író, hogy ebben az évben előadást tartson Nyugat-Berlinben.

Olaszország

Umberto Albini – Genovai professzor, a magyar irodalom legrangosabb olasz fordítója, József Attilát, Radnóti fordított olaszra. A Kulturális Kapcsolatok Intézetének kitüntette.

Paolo Santarcangeli – Torinói egyetemi tanár. Magyar származású lévén kitűnően beszél magyarul, számos cikket írt a magyar költészetéről, s maga is fordít, habár nem egészen azon a színvonalon, mint Albini, [Mario de] Micheli vagy [Gianni] Toti. Legutóbb Weöres Sándor verseivel foglalkozott.

Törökország

Yasar Nabi Nayir – A Török PEN Club elnöke, a Varlik című szépirodalmi könyvkiadó vállalat vezetője, illetve a hasonnevű világirodalmi folyóiratnak, a Nagyvilág török megfelelőjének főszerkesztője. Tíznapos magyarországi útja során jóformán minden érdekelte, mindent látni és tudni akart, így aztán kellő adatok gyűltek össze ahhoz, hogy hazatérése után terjedelmes – és főleg: tárgyilagos – beszámolót írhasson a Varlik hasábjain Magyarországról. A Varlik egy másik számában egy csokor verset adott közre mai magyar költők tollából, saját fordításában. A Külügyminisztérium közbenjárására az ez évi meghívandók listájára is felvettük. Úgy látszik, hogy a Nabival való kapcsolat állandósulása egy-szersmind azt is jelenti majd, hogy a két irodalom kölcsönös publikációi rendszeresebbeké válhatnak.

Egyesült Arab Köztársaság

Alaa el Din H. Al Dib – József Attila verseit, illetve Sarkadi Imre prózáját fordította angol közvetítő nyelv segítségével arabra. Al Dibot a MUOSZ kérésére vettük föl ösztöndíjas műfordítóink közé, egy kissé voltaképpen jobb meggyőződésünk ellenére, tekintve, hogy műfordítói programunkat elvből nem közvetítő nyelv segítségével bonyolítjuk le. A közvetítő nyelv mindig hamisít, torzít, mindig elvesz valamit az eredeti szöveg pontosságából; s egyébként is egyszerűbb az angol szöveget kiküldeni, mint itt odaadni valakinek egyhavi ösztöndíj keretében. Valamit enyhít a dologon, hogy az Európa Könyvkiadó arab lektorátusa, egybevetve az elkészült fordításokat a magyar eredetivel, azokat nagyjából kielégítőnek találta.

Kiegészítésképpen megemlíteném, hogy nemcsak a meghívásunkra hozzánk érkezett írók ittjártához fűződnek eredmények. Akadtak írók, újságírók, akik egyéb fórumok meghívására jártak hazánkban, de felkerestek bennünket, s e látogatásuknak hasznos következményei is lettek. Ebben a vonatkozásban lehetetlenség akár csak megkísérelni is a teljességre való törekvést; így hát csak ízelítőül sorolok egy-két nevet: a már említett Adelbert Reifét (NSZK), aki a PEN Clubtól kérte, intézők el a számára, hogy Lukács György fogadja őt. Reif Lukács-interjúja vagy féltucat nyugatnémet lapban, folyóiratban megjelent, vezető helyen. Meg kell említenem Claude Royt is, akinek szerepe volt abban, hogy Párizs megismerte Örkény István nevét és Tóték című színművét. Az ugyancsak francia Jacques Nantet, a Minuit című folyóirat főszerkesztője klubdelután keretében vitatta meg a Magyar PEN Club vezetőivel és tagjaival a magyar irodalom franciaországi terjesztésének lehetőségeit. Még egyre a francia területen maradva: François Toeroe – magyarán Törő Ferenc –, az Albin Michel kiadó lektora ugyanebben az évben keresett föl gyakorlati jó tanácsaival bennünket. (Összehoztuk a Szerzői Jogvédő Hivatallal.) Hasonlóképpen ígéretes ad hoc találkozásnak számított az, amely William Jay Smith, a washingtoni Library of Congress költészeti tanácsadója és a PEN Club között zajlott le. Jay Smith szívesen jönne el magyar költőket műfordítani Budapestre, s e fordítások publikációját tekintve senki sincs nála kedvezőbb helyzetben. Végül Henry Popkin egyesült államokbeli színikritikus is fölkeresett bennünket, majd tárgyilagosan be is számolt itteni színházi tapasztalatairól.

Ismétlem: szinte tetszés szerint szaporíthatnók az ilyen jellegű példákat, de most első sorban arra koncentráltunk, hogy a tervükben szereplő meghívottak látogatása milyen eredményt hozott.

Az összkép – talán fölösleges hangsúlyoznom – rendkívül kedvezőnek mondható. Szinte alig van listánkon olyan név, amely ne jelölne eleven kapcsolatot.

A Magyar P.E.N. Club
1971. évi tevékenységének kronológiája
 (1971. december)³⁷⁰

Január 11-ig (1970. december 9-től) Kenneth McRobbie kanadai költő a műfordítói program keretében tartózkodott hazánkban. Nagy László költeményeinek fordításán dolgozott.

Február 10-én elnökségi ülés. (Az 1971. évi program és meghívási terv megvitatása.)

Február 12-én találkozó Henry Francis King angol regényíróval.

Március 12-én vitaülés az *Ungarische Dichtung aus fünf Jahrhunderten* című könyv megjelenése alkalmából az Írószövetség Székházában. Bevezetőt tartott Keresztury Dezső. A vitában felszólalt Engl Géza, Hajnal Gábor, Halász Előd, Kunszery Gyula, Lator László, Mádl Antal, Paulinyi Zoltán, Ungvári Tamás, Vajda György Mihály és Walkó György.

Március 30-tól április 8-ig Siegfried Lenz német író és felesége magyarországi látogatása. Április 1-jén került sor az Írók Székházában, klubdelután keretében Lenz *A szemkötő* című novellájának bemutatására Bálint András előadásában, majd Keresztury Dezső méltató szavai után Lenz előadást tartott az elmúlt évtizedek haladó nyugatnémet irodalmáról és a Gruppe 47 működéséről.

Március 31-én az Országos Béketanáccsal, a Magyar Írók Szövetségével és a Magyar Irodalomtörténeti Társasággal közösen Heinrich Mann emlékestet rendeztünk a Fészek Klubban. Az ünnepi beszédet Vajda György Mihály tartotta. Heinrich Mann egy-egy művének részleteit Csernus Mariann mutatta be.

Április 5-én François Jost amerikai professzor találkozott az elnökség néhány tagjával.

Április 7-től 15-ig volt vendégünk Georges Schlocker, a Párizsban élő svájci származású színházi kritikus. Itt-tartózkodása alatt a budapesti és egeri színházak műsorát tekintette meg. Tapasztalatairól a svájci Tagesanzeiger május 4-i és a St. Galler Tageblatt május 16-i számába írt cikket.

Április 27-én intézőbizottsági ülés.

Május 1-től 10-ig Alberto Bevilacqua olasz író és felesége tartózkodott hazánkban.

Május 2-től szeptember 10-ig Kenneth McRobbie kanadai költő a fordítói program keretében Illyés Gyula, Juhász Ferenc, Nagy László, Petri György, Szécsi Margit verseinek fordításával, irodalmi tárgyú tanulmányok írásával és lektorálásával foglalkozott.

Május 8-a és 12-e között a Nemzetközi PEN végrehajtó bizottsági ülése és kerekasztal-konferenciája a jugoszláviai Piranban. A magyar küldöttség tagjai: Boldizsár Iván, Déry Tibor, Illyés Gyula, Kéry László, Maróti Lajos.

Május 20-tól június 1-ig meghívásunkra Robert Graves és felesége látogatott hazánkba. Május 28-án az Írók Székházában klubdelután keretében Robert Graves előadást tartott. Graves-verseket Devecseri Gábor fordításában Darvas Iván adott elő.

Május 21-től 29-ig volt vendégünk Heinrich Böll német író és felesége. Böll május 25-én a Fészek Művészklubban előadást tartott Tolsztoj *Háború és békéjéről*.

Május 29-én elnökségünk tagjai Vercors-ral találkoztak.

Június 10-től 21-ig volt vendégünk Martin Remané német költő, műfordító, a Corvina Könyvkiadó által megjelentetett Petőfi-kötet német fordítója. Munkásságáért június 15-én Walkó György átnyújtotta Remanének a PEN-emlékérmet és oklevelet.

Június 15-től 24-ig láttuk vendégül Horia Lovinescu román színműíró és feleségét.

Június 24-től július 2-ig járt hazánkban – meghívásunkra – Pierre Emmanuel francia költő, a Nemzetközi PEN elnöke. Június 29-én a Fészek Klubban találkozott a Magyar PEN club tagjaival. Előadást tartott a magyar irodalomhoz fűződő kapcsolatairól és a Nemzetközi PEN céljairól. Előadását a Nagyvilág 1971. novemberi száma közölte.³⁷¹ A Fészekbeli szerzői delutánon közreműködött Csernus Mariann, Georges Dumontet és Gáti József.

Július 7-től 16-ig C. P. Snow és felesége, Pamela Hansford Johnson angol írók voltak vendégeink, Philip Snow, Martin Taylor és Robbie Lloyd-George társaságában. Július 8-án klubdelutánon találkoztak a PEN Club tagjaival.

Július 10-től augusztus 9-ig Pierre Lartigue francia költő dolgozott nálunk Juhász Ferenc, Mezei András, Ratkó József, Tornai József és Vészi Endre költeményeinek fordításán.

Július 22-én Harry T. Moore amerikai irodalomtörténésszel találkozott intézőbizottságunk néhány tagja.

Július 25-től 29-ig turistaként látogatott hazánkba Hugh McBain skót író és felesége, akiknek segítettünk programjuk kialakításában.

Július 31-től szeptember 13-ig tartózkodott hazánkban Werner Ilberg, az NDK PEN Centrum főtítkára és felesége. A házaspár augusztus 2-től 11-ig Balatonfüreden üdült.

Augusztus 4-én Krishan Chandar Lenin-békédíjas indiai íróval folytattunk megbeszélést.

Augusztus 12-től 14-ig Jean de Beer, a Francia PEN Club főtítkára Budapesten megbeszéléseket folytatott a Magyar PEN vezetőivel.

Augusztus 15-én jelent meg az Irish Literature in Hungarian Translation című kiadványunk, a Nemzetközi PEN 38. dublini kongresszusára.

Szeptember 3-án intézőbizottsági ülés.

Szeptember 12-től 18-ig az írószági Dublinban került megrendezésre a Nemzetközi PEN 38. kongresszusa, amelyen Clubunkat Boldizsár Iván, Illyés Gyula, Kéry László, Nemes Nagy Ágnes képviselte.

Szeptember 19-től október 20-ig Jean-Luc Moreau francia fordító dolgozott Radnóti Miklós verseinek fordításán.

Szeptember 22-én a Magyar PEN részt vett Csuka Zoltán 70. születésnapja megünneplésében.

³⁷⁰ G.m. A.n.

³⁷¹ Dok 129.

Szeptember 24-én Emil Boleslav Lukác szlovák költővel találkoztak elnökségünk tagjai.

Szeptember 25-én Willem Brandt holland íróval folytattunk megbeszélést.

Szeptember 29-én Passuth László tartott előadást *Vendégjáték Mexikóban* címen a Fészek klubban.

Október 4-től 20-ig Michèle Courtat francia fordító dolgozott Vészi Endre novelláinak fordításán.

Október 4-től 14-ig volt vendégünk – feleségével együtt – Henry Deluy, az Action Poétique című párizsi lap főszerkesztője.

Október 12-én Garai Gábor alelnökünk találkozott Csernyikova és Zorina elvtársókkal, az Inosztrannaja Lityeratura című szovjet világirodalmi folyóirat munkatársaival.

Október 13-án vezetőségünk tagjai David Daiches angol irodalomtörténésszel találkoztak.

Október 13-án megbeszélés Martin Walser német íróval.

Október 14-től 23-ig Max Pons francia író, a La Barbacane főszerkesztője volt vendégünk, feleségével.

Október 15-től november 6-ig Franz Fühmann német költő a műfordítói program keretében Füst Milán-versek fordításán dolgozott. Műveit november 2-án, klubdelutánon mutatta be a PEN Club tagjainak.

Október 21-től november 12-ig tartózkodott hazánkban a műfordítói program keretében Georgi Krumov bolgár író, aki Petőfi *Az apostol* című versének fordításán dolgozott.

November 1-től 20-ig tartózkodott hazánkban a műfordítói program keretében Sava Babić szerb költő és műfordító. Boldizsár Iván november 19-én nyújtotta át neki a Magyar PEN Club emlékérmét.

November 2-án Knut Odegard norvég íróval találkozott intézőbizottságunk néhány tagja.

November 6-tól 18-ig az Akademie der Künste meghívására magyar PEN-delegáció látogatott Nyugat-Berlinbe. A delegáció tagjai, Hajnal Gábor, Mészöly Miklós és Tímár György november 8-án szerzői esten mutatkoztak be a nyugat-berlini közönségnek.

November 18-tól 24-ig meghívásunkra Zoran Mišić belgrádi kritikus és esszéista, a Knjižnevost (Irodalom) című folyóirat és a NOLIT Kiadó szerkesztője látogatott hazánkba.

November 8-án Balassa Imre 85. születésnapján a Fészek Klubbal közösen zenei estet rendeztünk. Bevezetőt mondott Kunszery Gyula és Gyula Zoltán. Közreműködött Bende Zsolt, Dénes Erzsébet, Hernádi Lajos, Laczó Ildikó, Pécsi Sándor, Simándy József és a Magyar Vonós-trió.

November 2-ától december 15-ig William Jay Smith amerikai költő és felesége volt a vendégünk. Smith fordítói programunk keretében Eörsi István, Illyés Gyula, Orbán Ottó, Vas István és Weöres Sándor verseit fordította. November 30-án a Fészekben rendezett klubdelutánon találkozott a Magyar PEN Club tagjaival. Közreműködött Mészáros László.

December elején megjelent a The Hungarian P.E.N. – Le P.E.N. Hongrois 12. száma.

December 9-én klubdelutánon ünnepeltük Szemere Samu tagtársunk 90. születésnapját. Köszöntőt mondott Komlós Aladár, a tanítványok nevében Mészáros Mihály.

December 13-án Erich Fried Londonban élő osztrák író költeményeiből és prózai műveiből olvasott föl a PEN Club Vörösmarty téri előadótermében.

A MAGYAR P.E.N. Club
1972. évi tevékenységének kronológiája
 (1972. december)³⁷²

Február 8-án Weöres Sándor mutatta be Dante *Isteni Színjátéka* fordításának néhány részletét az *Új művek* sorozat keretében. Bevezetőt mondott Kardos Tibor.

Február 29-én, ugyancsak az *Új művek* sorozatban Szentkuthy Miklós *II. Szilveszter második élete* című, sajtó alatt lévő regényéből, valamint Joyce *Ulysses*-ének új fordításából olvasott fel részleteket.

Március 7. és 14. között az NSZK P.E.N. Centrum meghívására a Magyar P.E.N. Club hattagú küldöttsége látogatott el Kölnbe, Bonnba, Hamburgba és Münchenbe. A küldöttséget Boldizsár Iván vezette, tagjai voltak Cseres Tibor, Görgey Gábor, Keresztury Dezső, Rényi Péter és Thurzó Gábor.

Március 21-én az Írószövetség nemzetközi rendezvényén Keresztury Dezső átnyújtotta a Magyar P.E.N. Club emlékérmét Ita Szent-Iványi német (NDK) műfordítónak.

Március 22-én a P.E.N. Club tagjai Kenneth Muir liverpooli professzorral és Freimuth Duve nyugatnémet íróval találkoztak.

Március 23-án a Fészek Klubban közös rendezésben került sor Gergely Ágnes és Jobbágy Károly szerzői estjére. A költőket Faragó Vilmos és Kenyeres Zoltán mutatta be, verseikből Bitskey Tibor, Gáti József, Kohut Magda és Sütő Irén adott elő.

Április 7-től 15-ig Robert Goffin, a Belga P.E.N. Club elnöke volt a vendégünk. A P.E.N. Club tagjaival április 10-én klubdelután keretében találkoztak.

Április 12-én intézőbizottsági ülés.

Április 18–20-ig a Nemzetközi P.E.N. Londonban megtartott végrehajtó bizottsági ülésén a Magyar P.E.N. Clubot Boldizsár Iván és Kéry László képviselte.

Április 21-től május 21-ig Christopher Levenson angol származású kanadai költő és egyetemi tanár a műfordítói program keretében Garai Gábor, Kormos István, Páskándi Géza és Rákos Sándor verseinek angol fordításán dolgozott.

Május 5-án François Gachot tartott előadást francia íróbarátairól, s vette át a Magyar P.E.N. Club emlékérmét.

Május 22-én David Gothard, a londoni Royal Court Theatre rendezője beszélt a P.E.N. Club tagjainak a színház munkájáról, a mai angol dráma helyzetéről és a londoni színházi életéről.

Június 2-án Umberto Albini olasz műfordítót és egyetemi tanárt fogadtuk Albini olasz nyelvű József Attila-kötetének megjelenése alkalmából.

Június 12-én a Magyar P.E.N. Club és a Magyar Írók Szövetsége tagjai fogadáson találkoztak a Svéd Állami Irodalmi Tanács delegációjával.

Június 19-én Paul Engle amerikai professzor, az Iowa University Irodalmi Programjának vezetője számolt be a program keretében végzett munkáról.

Június 20-án tagjaink Fischgrund Jenővel, az Editorial Mexico kiadványtalan tulajdonosával találkoztak.

Július 3-tól július 28-ig Jascha Kessler kaliforniai költő és egyetemi tanár, valamint felesége, Julia Kessler újságíró volt a vendégünk. Jascha Kessler a műfordítói program keretében Kassák Lajos, Görgey Gábor, Hajnal Anna és Rába György verseinek angol fordítását készítette el.

Augusztus 6-tól szeptember 4-ig Bernard Vargaftig francia író dolgozott a műfordítói program keretében Dobai Péter, Hajas Tibor, Szentjóni Tamás, Oravecz Imre, Petri György és Tandori Dezső verseinek fordításán. A fordításokat a *Poésie 1* című francia költészeti kiadványsorozat számára készítette.

Augusztus 10-től 18-ig tartózkodott Magyarországon a Magyar P.E.N. Club és a Vas Megyei Tanács vendégeként Robert Graves és felesége. A Graves-házaspár augusztus 17-én találkozott a P.E.N. Club tagjaival.

Szeptember 1-től 15-ig Edwin Morgan skót költő volt a vendégünk. Szeptember 8-án a P.E.N. Club klubdelutánján verseiből és műfordításaiból olvasott fel, Boldizsár Iván pedig átnyújtotta neki a Magyar P.E.N. emlékérmét.

Szeptember 9-től 19-ig Ita Szent-Iványi német műfordító (NDK) és férje, Szent-Iványi Béla professzor volt a vendégünk.

Szeptember 8. és 13-a között került sor az NSZK, a Holland és a Flamand P.E.N. Centrum rendezésében Kölnben a *Sport és nacionalizmus* című vitára, melyen a Magyar P.E.N. Clubot Karinthy Ferenc és Lengyel Péter képviselte.

Szeptember 13-tól október 12-ig W. D. Snodgrass amerikai egyetemi tanár dolgozott a műfordítói program keretében Tinódi Lantos Sebestyén verseinek fordításán. A Pulitzer-díjas költő verseiből és műfordításaiból október 6-án olvasott fel a P.E.N. Club tagjainak.

Szeptember 12-től 30-ig Anthony Kerrigan ír származású amerikai író és felesége tartózkodott Magyarországon a P.E.N. Club vendégeként.

Szeptember 18-án Ita Szent-Iványi, Szent-Iványi Béla, W. D. Snodgrass és felesége, valamint Anthony Kerrigan és felesége koktélpartin találkozott a Magyar P.E.N. Club tagjaival. A fogadáson jelen volt még Bettina Vadasy és férje (NSZK), Johan Vogt professzor, a Norvég P.E.N. elnöke, A. A. Suroor indiai vendég és Paul Tabori, az Angol P.E.N. tagja.

Szeptember 27-től október 1-ig Maria Luisa Astaldit, az *Ulisse* című lap főszerkesztőjét láttuk vendégül. Az olasz író szeptember 29-én előadást tartott az *Ulisse* műhely-problémáiról és szerkesztési elveiről.

Október 2-án Menczer Béla Angliában élő irodalomtörténész előadása hangzott el a Magyar P.E.N. Clubban *Shakespeare és a magyar irodalom* címmel.

Október 17-én tartotta az NDK P.E.N. Központ ez évi közgyűlését, amelyre az elnökség a Magyar P.E.N. Club képviselőit is meghívta. A közgyűlésen, valamint az előtte és utána tartott megbeszéléseken a Magyar P.E.N. Clubot Kéry László és Walkó György képviselte.

Október 7-től 20-ig tartózkodott Magyarországon a P.E.N. Club vendégeként Gerd Sowka wupperthali író és családja. A P.E.N. Clubban 19-én fogadtuk Sowkát, aki átadta

³⁷² G.m. A.n.

a wuppertali munkásírók körének könyvküldeményét. A könyvek egy részét továbbítottuk az Egyetemi Könyvtárhoz.

Október 17-től 30-ig Jean-Luc Moreau professzor, a párizsi egyetem magyar tanszékének vezetője dolgozott Babits Mihály verseinek fordításán a műfordítói program keretében.

Október 18-tól 25-ig Claude Bourdet francia író volt a vendégünk. Október 23-án *Baloldaliság és kultúra a XX. században* címmel előadást tartott.

November 2-án, csütörtökön délután 5 órakor a Magyar Írók Szövetsége Műfordítói Szakosztályával közösen vitát rendeztünk Füst Milán válogatott verseinek francia fordításáról (*Choix de poèmes*. Corvina). A vitaindító előadást Tímár György tartotta, a vitában felszólalt Gáldi László, Lator László, Nemes Nagy Ágnes, Pődör László és Somlyó György.

November 2-től 18-ig Franz Fühmann tartózkodott hazánkban. A műfordítói program keretében Petőfi Sándor, Hajnal Gábor, Kalász Márton és Nemes Nagy Ágnes verseinek fordításán dolgozott. November 13-án a Német Demokratikus Köztársaság budapesti Kulturális és Tájékoztatási Központja és a Magyar P.E.N. Club közös klubdélutánján Fühmann magyarországi útinaplójából és magyar műfordításaiból olvasott fel.

November 3-án Danilo Dolci olasz író tartott beszámolót szicíliai nyomorenyhító munkájáról, társadalmi tevékenységéről.

November 8-án intézőbizottsági ülés.

November 9-től december 6-ig David Scheinert belga költő és műfordító volt a vendégünk feleségével. A belga író Bari Károly, Marsall László, Orbán Ottó és Takács Zsuzsa verseit fordította a Poésie 1 című francia költészeti kiadványsorozat részére, valamint Benjámín László verseinek fordításán dolgozott.

November 14–17-ig a Nemzetközi P.E.N. Nyugat-Berlinben megtartott végrehajtó bizottsági ülésén és kerekasztal-konferenciáján a Magyar P.E.N. Clubot Boldizsár Iván, Hubay Miklós, Kéry László és Sükösd Mihály képviselte.

November 15-ől 30-ig Barbara Frischmuth-Grün osztrák költő és műfordító volt vendégünk.

November 20-tól december 19-ig a holland Sylvia Bodnár dolgozott a műfordítói program keretében Juhász Ferenc verseinek holland fordításán.

November 28-án a Fészek Klubbal közösen rendeztük meg Borsos Miklós és Gábor Miklós szerzői estjét. Bevezetőt Hubay Miklós mondott, a szerzőket Passuth László és Mészöly Dezső mutatta be.

Elnök:

Boldizsár Iván

Alelnökök:

Garai Gábor, Hubay Miklós, Illyés Gyula, Keresztury Dezső, Nagy Péter, Sötér István, Vas István

Főtitkár:

Kéry László

Pénztáros:

Szombathy Viktor

Számvizsgáló Bizottság:

Lengyel Péter, Major Ottó

Ellenőr:

Kodolányi Gyula

Intéző Bizottság:

Bajomi Lázár Endre, Bárány Tamás, Csák Gyula, Cseres Tibor, Dobossy László, Földeák János, Gergely Ágnes, Goda Gábor, Görgey Gábor, Hajnal Gábor, Hegedűs Géza, Jékely Zoltán, Karig Sára, Karinthy Ferenc, Kardos László, Képes Géza, Király István, Kolozsvári Grandpierre Emil, Köpeczi Béla, Maróti Lajos, Molnár Géza, Nemes György, Nemes Nagy Ágnes, Oravecz Paula, Orbán Ottó, Ottlik Géza, Rónai Mihály András, Somlyó György, Szabó Magda, Szabolcsi Miklós, Szobotka Tibor, Tamás Aladár, Tandori Dezső, Tímár György, Tolnai Gábor, Ungvári Tamás, Vajda György Mihály, Vajda Miklós, Várnai Zseni, Walkó György, Weöres Sándor

³⁷³ G.m. K.n.

A Magyar Pen Club elnöksége(1980. november 20.)³⁷⁴*Elnök:*

Boldizsár Iván

*Alelnökök:*Garai Gábor, Hubay Miklós, Illyés Gyula, Keresztury Dezső, Nagy Péter, Sótér István,
Szabó Magda, Vas István*Főtitkár:*

Kéry László

Főtitkár-helyettes:

Bart István

Pénztáros:

Szombathy Viktor

Számvizsgáló Bizottság:

Lengyel Péter, Major Ottó, Vidor Miklós

Ellenőr:

Nemes László

*Intéző Bizottság:*Bajomi Lázár Endre, Bárány Tamás, Csák Gyula, Cseres Tibor, Dobossy László,
Dorombay Károly, Fehér Klára, Földeák János, Gergely Ágnes, Görgey Gábor, Hajnal
Gábor, Hegedűs Géza, Karig Sára, Karinty Ferenc, Károlyi Amy, Képes Géza, Kodolá-
nyi Gyula, Köpeczi Béla, Maróti Lajos, Molnár Géza, Nemes György, Orbán Ottó, Ottlik
Géza, Rényi Péter, Rónai Mihály András, Somlyó György, Szabolcsi Miklós, Szobotka
Tibor, Tímár György, Tornai József, Ungvári Tamás, Vajda György Mihály, Vajda Miklós,
Veress Miklós, Walkó György, Weöres Sándor³⁷⁴ G. K.n.*A Magyar Pen Club vezetőinek tiszteletfija*(1983)³⁷⁵

399/9a/83

Dr. Vigh Józsefné

tanácsos

Művelődési Minisztérium

Irodalmi Főosztály

B u d a p e s t

Tárgy: November 7-i jutalmazás

Kedves Vigh Elvtársnő!

Egyesületünk dolgozóinak és vezetőinek november 7-i jutalmazásával kapcsolatban né-
hány adatot közlök.1987. november 7.Dolgozóink jutalmazására 24.500 Ft áll rendelkezésünkre. A Minisztérium a vezetőket az
alábbi összegű jutalomban részesítette:

<u>Név</u>	<u>Tisztség</u>	<u>Havi tiszt.díj</u>	<u>Havi bér</u>	<u>XI. 7-i jutalom</u>
Boldizsár Iván	elnök	—	—	8.000, —
Kéry László	főtitkár	4.000, —	—	6.000, —
Bart István	főtitkár h.	3.500, —	—	2.500, —
Kölber Tivadarné	gazd.vez.	—	3.500, —	3.000, —

1983. évbena jutalmazásra fordítható összeg 48.000,—Ft. Ebből mintegy 28.000,—Ft-ot kívánunk a dolgo-
zók jutalmazására fordítani. A vezetők ebben az évben jutalomban még nem részesültek.

<u>Név</u>	<u>Tisztség</u>	<u>Havi tiszt.díj</u>	<u>Havi bér</u>
Boldizsár Iván	elnök	2.500, —	—
Bart István	főtitkár	3.500, —	—
Kölber Tivadarné	gazd.vez.	—	3.900, —

Elvtársi üdvözléssel

Budapest, 1983. október 14.

Kölber Tivadarné
gazdasági vezető³⁷⁵ G.m. Kölber Tivadarné aut.

Albert Gábor, Alföldy Jenő, András László, Antalffy Gyula, Ádám Péter

Bajomi Lázár Endre, Balabán Péter, Balássy László, Balogh László, Barabás Tamás, Barabás Tibor, Baróti Dezső, Bart István, Bába Mihály, Bárány Tamás, Bárdos László, Bárdos Pál, Bátki Mihály, Bede Anna, Bella István, Benamy Sándor, Benkő Mihály, Berkesi András, Bernáth István, Bécsy Tamás, Békés Pál, Bihari Klára, Bojtár Endre, Bokor Péter, Boldizsár Iván, Bolgár György, Bollobás Enikő, Borbás Mária, Borbély László, Borsos Miklós, Bródy László

Csanád Béla, Csák Gyula, Cseres Tibor, Csongor Rózsa, Csorba Győző, Csuday Csaba, Csuka Zoltán

Dalos György, Dániel Anna, Dezsényi Katalin, Dékány Kálmán, Dénes Zsófia, Sz[alatnyay Józsefné], Déri Balázs, Dobossy László, Dorombo Károly

Egri Péter, Engl Géza, Eörsi István, Erdődy János, Ébert Tibor

Fábri Péter, Fedor Ágnes, Fehér Katalin, Fehér Klára, Fehérvári Győző, Fejes Endre, Fenákel Judit, Fendrik Ferenc, Fenyves Katalin, Ferencz Győző, Ferenczi László, Földényi János, Földényi F. László, Földes Mihály, Földes Péter

Garai Gábor, Gábor Miklós, Gách Marianne, Gáspár Margit, Gáthy Vera, Gegesi Kiss Pál, Gellért György, Gera Judit, Geréb Béla, Gergely Ágnes, Gergely Mihály, Gergely Pál, Gerő János, Gimes Romána, Goda Gábor, Gombos Imre, Göncz Árpád, Görgey Gábor, Grigássy Éva, Gulya János

Gyárfás Endre, Gyárfás Miklós, Gyertyán Ervin, Győrffy László, Győrffy Miklós

Hajnal Gábor, Halápy János, Halász Előd, Halász Zoltán, Hárs György, Hegedűs Géza, Hegedűs Zoltán, Hegyi Marosvölgyi Béla, Hermann István, Hernádi Gyula, Hidas Antal, Msr. Horváth Ferenc, Hubay Miklós, Hunyadi István

Illés Endre, Illés Lajos, Illés László, Imecs Béla

Janikovszky Éva, Jánosy István, Jávör Ottó, Jávorszky Béla, Jobbágy Károly, Józsa György, Józsa Tivadar, József Farkas, Juhász Ferenc

Kabdebó Lóránt, Kada Júlia, Kajtár Mária, Kalász Márton, Kardos László, Karig Sára, Kapitány Ferenc, Karsai Lúcia, Katkó István, Katona Ferenc, Kálnoky László, Kántor Péter, Károlyi Amy, Kecő István, Kellér Dezső, Kerényi Grácia, Keresztury Dezső, Kertész Imre, Képes Géza, Kéry László, Király István, Kiss Irén, Kiss Gy. Csaba, Koczogh Ákos, Kodolányi Gyula, Kolozsi Pál, Kolozsvári Grandpierre Emil, Koltai Tamás, Koós Judit, Kopré József, Kordás Ferenc, Kosáryné Réz Lola, Kovács Endre, Kőműves Imre, Köpeczi Béla, Körössényi János, Kőszegi Imre, Kretzói Sarolta, Kristó Nagy István, Kuczka Péter, Kunos László, Kurucz Gyula

Lay Béla, László Gyula, László Gyula [régész], Lengyel Balázs, Lengyel Péter, Lipták Gábor, Lóránd Lajos, Lothár László, Lovász Magda, M. Lózszy Lajos, Lugossy Gyula, Lukácsy András

Major Máté, Major Ottó, Mándy Iván, Mándy Stefánia, Mezei András, Mészöly Dezső, Mészöly Miklós, Mihályi Gábor, Molnár Géza, Molnár Imre, Móricz Virág

Nagy Kázmér, Nagy Péter, Nádasdi István, Nemes Anna, Nemes György, Nemes László, Nemes Nagy Ágnes

Nyárády Gábor

Odze György, Oravecz Paula, Orbán Ottó, Orsovai Groff Emil, Ottlik Géza

Örvös Lajos, Őrsi Ferenc

Palotai Erzs, Papp Árpád, Pálfi Nándor, Pándi Pál, Petrolay Margit, Péchy Blanka, Pogány Ö. Gábor, Pók Lajos, Polgár István, Possonyi László, Pődör László, Prekop Gabriella

Radó György, Radványi Ervin, Raics István, Rayman Katalin, Rába György, Rakovszky Zsuzsa, Rác Éva, Rákos Sándor, Rényi Péter, Rolla Margit, Róbert László, Róna Ilona, Róna Tas András, Rónai Mihály András, Rónaszegi Miklós, Rot Sándor, Rubovszky Edit

Sándor László, Santa Ferenc, Sárközy Olga, Sásdi Sándor, Scheiber Sándor, Schelken Pálma, Schultheisz Emil, Siklósi Norbert, Simon László, Sinkó Ferenc, Soltész Gáspár, Somlyó György, Sótér István, Spiró György, Sumonyi Papp Zoltán, Surányi Ibolya, Sükösd Mihály

Szabó Béla, Cs. Szabó György, Szabó Magda, Szabolcsi Miklós, Szamos Rudolf, Szász Imre, Szávai János, Szendrő Ferenc, Szentiványi Jenő, Szentkuthy Miklós, Szentmihályi Szabó Péter, Szerdahelyi István, Székely György, Szénási Ferenc, Szépe György, Szilágyi

³⁷⁶ G.m.

György, Szili Leontin, Szoboszlai Margit, Szombathy Viktor, Szöllősy András, Szöllősy András, Msr. Szőnyi Sándor

Takács Ferenc, Takács Zsuzsa, Tamás Aladár, Tandori Dezső, Tardy Lajos, Tatay Sándor, Tavaszy Sándor, Tábor Béla, Telegdi Polgár István, Thomas Edit, B. Tímár György, Tímár Máté, Tiszay Andor, Tornai József, Tóth Éva, Tóth Gyula, Török András, Török Sándor

Ungvári Tamás, Urr Ida

Vadász Ferenc, Vajda György Mihály, Vajda Miklós, Varannai Aurél, Varga József, Varjas Endre, Vas István, Vályi Gábor, Vámos Magda, Vámos Miklós, Veres Júlia, Veress Miklós, Vészi Endre, Vidor Miklós, Vinkó József, Volly István, Vujicsics Marietta, Vujicsics D. Sztoján

Walkó György, Weöres Sándor

Zalka Miklós, Zádor Anna, Závodszyk Ferenc, Zentai Éva, Zolnai László, Zoltán Péter

Zsigray Julianna

*A Magyar Pen Club
műfordítói programjának külföldi résztvevői*
(1991)³⁷⁷

1.

A Magyar P.E.N. műfordítói tevékenységének támogatói és közreműködői
(Lothár László)

CSEHORSZÁG

Anna Rossová

A magyar próza kitűnő fordítója, a prágai Odeon kiadó volt szerkesztője. Főképpen a 20. századi magyar prózát fordította, ezen belül is a legnagyobb sikert Németh László cseh nyelvű tolmácsolásával aratta.

SZLOVÁKIA

Karol Wlachovský

műfordító, irodalomtörténész, a pozsonyi Tatran könyvkiadó egykori vezető munkatársa. Jelenleg a budapesti Cseh és Szlovák Kulturális Centrum igazgatója.

A magyar irodalomnak Szlovákiában – Emil Boleslav Lukács halála után – a legtevékenyebb és legszínvonalasabb fordítója, népszerűsítője.

Műfordítói munkásságában egyként helyet kapott a 19. század magyar prózája (Mikszáth Kálmán) és a 20. századi, valamint a kortárs magyar irodalom kiemelkedő vonulata.

Legutóbb Mándy Iván műveit fordította és publikálta szlovák nyelven.

Marta Lesná

műfordító, a magyar próza kitűnő ismerője és népszerűsítője. Főképpen a 20. századi magyar írók műveit fordította szlovákra, ezen belül is Tersánszky J. Jenő regényeit, novelláit és más írásait. Miután a pozsonyi Smena könyvkiadó szerkesztői beosztásától – nyugdíjazása következtében – megvált, tevékenysége egyértelműen a prózai műfordítás (magyar és ukrán) területén érvényesül.

Vojtech Kondrót

Költő, műfordító, irodalomtörténész.

A magyar költészetnek jelenleg legkiemelkedőbb szlovák tolmácsa...

Ady Endre és Nagy László fordítója.

OROSZORSZÁG

Jelena Malihina

³⁷⁷ G. Lothár László aut.

a Hudozslesztvennaja Lityeratura könyvkiadó egykori szerkesztője, aki akkor is, ma is a magyar irodalom elhivatott közvetítője az orosz nyelvterületen. A klasszikus és a modern magyar prózának egyként magas szintű fordítója.

Tatyána Voronkina

A klasszikus és modern magyar próza magas színvonalú orosz fordítója; munkásságában különös helyet kapott Németh László, akinek *Égető Eszter* című regénye az ő fordításában vált népszerűvé az orosz nyelvterületen.

Műfordítói munkásságáért magyar kormánykitüntetésben részesült.

Larisza Vasziljevna

szintén a magyar próza kiváló fordítója, az Inoszttrannaja Lityeratura munkatársa. Főként a mai magyar irodalom alkotásait fordítja. Az utóbbi években a magyar színház iránt mutatott különösebb érdeklődést.

Jelena Umnjakova

elsősorban irodalomtörténész, de mint ilyen, igen sokat tett a magyar irodalomnak orosz nyelvterületen való népszerűsítéséért. Móricz Zsigmondról, a magyar dráma-irodalom fejlődéséről írott tanulmányai, monográfiái kiemelkedőek. Műfordítói munkássága főként a fentebb jelzett területeken jelentős.

Ravil Buharajev

orosz–tatár költő, műfordító. Írószövetségünk ösztöndíjasaként több hónapot töltött Magyarországon, majd ezt követően több alkalommal volt a Magyar PEN vendége is. Magyarul kitűnően tud, nemrég pedig – külföldi állampolgár létére – felvételt nyert a Magyar PEN Club tagjainak sorába.

Babits, Kosztolányi verseinek és prózai műveinek kiváló orosz fordítója.

Jelena Tumarkina

a magyar próza kiemelkedő fordítója. Főképpen a 20. századi magyar írók műveit fordítja.

Szergej Fagyejev

a Szovjetunió Írószövetségének egykori magyar referense, költő, műfordító. Leginkább a magyar kortárs lírát fordította. A magyar–szovjet irodalmi kapcsolatok fejlesztésében végzett tevékenységéért a Magyar PEN Emlékérem kitüntetésben részesült.

LITVÁNIA

Ianina Išganaityte

mind a klasszikus, mint a modern magyar próza jelenleg egyedülállóan termékeny és magas színvonalú fordítója. Munkásságáért Magyarországon elnyerte a Füst Milán-díjat. Több alkalommal volt a Magyar PEN vendége.

LETTORSZÁG

Maris Čaklais

kiváló mai lett költő, a Literatūra un Mākala című irodalmi hetilap főszerkesztője. Radnóti Miklós verseinek lett fordítója; a magyar költő verseinek válogatott gyűjteményét ő jelentette meg első ízben lett nyelven, a saját válogatásában és fordításában.

Ojārs Vācietis

József Attila fordítója

Laimonis Kāmara

Petőfi lett fordítója és válogatott verseinek megjelentetője.

Sajnos, az elmúlt évtizedben mindkettő elhunyt. Haláluk éppúgy vesztesége a lett, mint a magyar irodalomnak.

Ēlga Sakse

műfordító, a magyar próza- és drámai irodalom „nagykövete” Lettországbán. Szinte minden magyar dráma, amely Lettországbán színpadra került, az ő fordításában hangzik el (pl. Örkény István *Macs kajáték* c. darabja, amely évekig volt a rigai Drámai Színház műsorán).

Laima Žihare

műfordító, főképpen a mai magyar próza fordítója. Főképpen a mai magyar próza művei iránt érdeklődik; jelentős szerepet játszik a magyar költészet lett nyelvű adaptációjában, mint nyersfordító.

ÖRMÉNYORSZÁG

Vahram Martiroszjan

költő, műfordító, a magyar lírának jelenleg leginkább illetékes tolmácsolója örmény nyelvterületen.

Írószövetségünk ösztöndíjasaként hosszabb időt töltött hazánkban, majd a Magyar PEN vendégeként is megfordult nálunk. Magyarul jól tud.

Főképpen a kortárs magyar lírának avatott tolmácsa.

Műfordítói munkásságából kiemelkedik Pilinszky János verseinek örmény publikációja.

AZERBAJDZSÁN

Davud Naszib

költő, a mai magyar irodalom, főként a költészet egyik legeredményesebb közvetítője. Radnóti verseiből készített válogatása (saját fordításában) nagy könyvsiker volt Azerbajdzsánban nyolc évvel ezelőtt. Több alkalommal volt a Magyar PEN vendége. Leg-

utolsó látogatása után József Attila verseinek fordítását kezdte el. Sajnos, az azóta be-
következett politikai események miatt kapcsolatunkban szakadás állt be.

Joszif Gaszanbek

költő, műfordító; Ady Endre verseinek azeri fordítója és publikálója. Egy alkalommal
volt a Magyar PEN vendége.

SZLOVÉNIA

Jože Hradil

műfordító, szerkesztő, irodalomtörténész. A muraszombati Pomurska Založba
könyvkiadó vezető munkatársa.

Mint nyers-fordító és irodalomtörténész, szinte minden magyar költői antológiának
nélkülözhetetlen közreműködője Szlovéniában. A Magyar PEN Emlékérmének tulaj-
donosa.

Kajetan Kovič

költő, a mai szlovén irodalom egyik legmarkánsabb képviselője. J. Hradil közreműkö-
dése mellett ő fordította legsikeresebben szlovén nyelvre a 20. századi magyar költé-
szetet. Két kiemelkedő kötete jelent meg ezen a téren:

Ady Endre válogatott művei (kétnyelvű)

Weöres Sándor válogatott versei.

Az egykori

NDK legkiválóbb magyar műfordítói:

Stephan Hermlin – 19–20. századi magyar líra (József Attila);

Günther Deicke – Szabó Lőrinc versei;

Heinz Kahlau

Günther Kunert

Paul Kárpáti

irodalomtörténész, szerkesztő, műfordító. Az ő közreműködésével készült szinte
minden költői antológia, amelyben a fenti költő-műfordítók működtek közre.

Csongár Álmos prózafordító (Magyar PEN Emlékérem)

2

*Angol–amerikai fordítók*³⁷⁸

(Kőrösy Lászlóné)

Bruce Berlind William Jay Smith mellett a legkiválóbb amerikai műfordítónk. Műfordítói
műhelyünk rendszeres vendége, kb. 16 éve fordít mai magyar költészetet. Eddigi kiemel-

kedő munkái: az Iowa University Press Nemes Nagy Ágnes-kötete, a Princeton University
Press kétnyelvű Tandori [Dezső]-kötete, a London Magazine-ban első ízben megjelent
magyar versválogatás (Pilinszky [János], Tandori, Dobai [Péter] 12 verse). Egyébként
számos angol–amerikai magazinban publikált számtalan versfordítást, tanulmányt. – Jelen-
leg egy Orbán [Ottó] és egy Oravecz [Imre]-kötete vár megjelenésre a Corvinánál, Petri
György válogatott versei pedig valószínűleg hamarosan elkelnek az USA-ban.

Címe: Box 237, Hamilton, NY 13346 USA

William Jay Smith egyik legrégebb és legkiválóbb műfordítónk. Nevéhez fűződik, többek
között, néhány nagy költőnk (Weöres [Sándor], Pilinszky, Illyés [Gyula], Vas [István])
ihletett tolmácsolása. Saját jogán is ismert költő, a háború utáni amerikai új hullám jeles
képviselője. Fordításai folyóiratokban, antológiákban jelennek meg. A Modern Hungarian
Poetry című kötet (Corvina–Columbia University Press) társszerkesztője.

Címe: 1675 York Ave, 20K, New York, N.Y. 1028 USA

George Szirtes. Az a tény, hogy az ismert angol költő a magyar költészet lelkes tolmácsol-
ójává vált, óriási nyereség. A Corvina gondozásában jelent meg a The Tragedy of Man,
valamint Weöres, Vas, Csoóri [Sándor], Orbán, Petri [György] stb. verseinek fordítója.

Címe: 20 old Park Road, Hitchin, Hts. England

William McCormack (alias Hugh Maxton) ír költő és műfordító, a dublini egyetem tanára.
Több mint tíz éve dolgozik műfordítói műhelyünkben, innen származó kitűnő fordításai,
többek között, a Corvina Nemes Nagy Ágnes-, Weöres Sándor-, Vas István-kötetében
találhatók. Jelenleg Ady-verseken dolgozik.

Címe: Dept. of English, Trinity College, Dublin 2.

Az angol Gerard Gorman Magyarországon él és tanít, Vas Istvántól, Weöres Sándortól
Rakovszky Zsuzsáig és Kányádi Sándorig igen színvonalasan majdnem mindenkit fordít-
ott.

Címe: Budapest, Tündérlaki Mélyút I. 3. 1016

Régi fordítóink, akikkel a kapcsolat szándékkal vagy akaratlanul megszakadt:

Jascha Kessler (Vas, Rákos [Sándor], Görgey [Gábor], Somlyó [György], Orbán, Kalász
[Márton] stb.).

Címe: 218 Sixteenth Street, Santa Monica CA 90402 USA

Edwin Morgan (Kassák [Lajos], Weöres, Szabó Lőrinc, Vas, Kálnoky [László], Orbán
[Ottó]).

Címe: 19 Whittingehame Court, Glasgow, G12 0BG Scotland

Kenneth McRobbie (Kassák, Juhász [Ferenc], Nagy László, Csoóri stb.)

³⁷⁸ G.m. Kőrösy Lászlóné aut.

Laura Schiff (Weöres, Bari [Károly] stb.)

Tony Connor (Nemes Nagy, Nagy László stb.)

Címe: Wesleyan University, Middletown, Connecticut 06457 USA

Alan Dixon (Rakovszky, Csoóri, Vas stb.)

Címe: 7 Woodfiled Road, Peterborough, PE3 /HD England

Peter Jay (Pilinszky)

Címe: Anvul Press, 69 King George Street, London SE10 (PX England)

W. D. Snodgrass (Tinódi [Lantos Sebestyén], Balassa [Bálint])

Címe: R.C.1 Erieville, N.Y. 13061 USA

Daniel Hoffmann (Vas, Zelk [Zoltán], Somlyó, Gergely [Ágnes], Tandori stb.)

Címe: 502 Cedar Lane, Swarthmore, PENNA 19081 USA

Prózafordítók:

Ivan Sanders (Füst Milán, Nádas Péter stb.)

Címe: 4 COED Lane, Stonybrook, N.Y. 11790 USA

John Bátki (Krúdy [Gyula], Ottlik [Géza], Mándy [Iván], Mészöly [Miklós])

Címe: 211 Lockwood Road, Syracuse, N.Y. 13214 USA

Richard Aczél (Nádas)

Címe: 27 Bombay Road, Beckenham, Kent, BR3 2NT England

3

*Műfordítók*³⁷⁹

(Kúnos László)

Svédország:

Csatlós János (Lodjurets gata 263, 13664 Handen)

Költészet és próza (Pilinszky, Csoóri, Orbán, Vas, Szabó Magda stb.)

Harrer Gábor (Sigtunagata 3 ög 2tr, 11322 Stockholm)

Költészet (Pilinszky-versek Karl Vennberggel közösen)

Gaby Gleichman (a Svéd PEN címén)

Próza: Nádas Péter, Esterházy [Péter]

Folke Osaksson (Waxholm)

³⁷⁹ G.m. Kúnos László aut.

Költészet: Nagy László-, Juhász Ferenc-, Csoóri Sándor-kötetek fordítója.

Maria Ortman (Södra Esplanaden 2, 22354 Lund)

Próza: Konrád [György], Gergely Ágnes, Nádas stb.

Dánia:

Bánfi András (Vodroffsvej 12. København)

Főként dráma: Karinthy Ferenc, Örkény [István]

Peter Esterhas (a dán rádió címén)

Dráma és próza: Kosztolányi [Dezső]: *Édes Anna*, Vámos Miklós

Anglia:

George Szirtes (Old Park Road 20, Hitchin, Herts.)

Költészet és próza: Madách, Kosztolányi, Orbán, Nemes Nagy, Csoóri stb.

Edwin Morgan (cím a PEN-ben)

Költészet: Weöres, József A.

Peter Jay (69 King George Steet, London SE10): Pilinszky

G. F. Cushing (5 Chesil House, St. Oaul's Cray Rd, Chislehurst, Kent)

Próza: Móricz [Zsigmond], Gárdonyi [Géza], Kafka M[argit].

Írország:

W. McCormack (H. Maxton) 3. Rosemount terrace, Arbour Hill, Dublin 7.

Költészet: Nemes Nagy, Ady

Amerika:

John Batki (211 Lockwood Rd, Syracuse, N.Y. 13214)

Költészet és próza: József A[ttila], Orbán, Tandori, Mándy, Lengyel P[éter], Szép Ernő, Krúdy)

Bruce Berlind (Boksz 237, Hamilton, N.Y. 13346)

Költészet: Babits [Mihály], Tandori, Orbán, Vas.

Kenneth McRobbie (3086 Lazy A Street, Coquitlam, BC V3c 3Np Canada)

Költészet: Weöres, Orbán, Petri, Csoóri stb.

Albert Tezla (5412 London Rd, Duluth, Minnesota 55804)

Próza: Mándy, Mészöly, Sánta [Ferenc]

[Kőrösy Lászlóné 1990-es kiegészítése:]³⁸⁰

Bruce Berlind (amerikai fordító, többek között egy Tandori-kötet és egy Nemes Nagy-kötet fordítója. Jelenleg Orbán „amerikai” versein dolgozik.)

Bill McCormack (a kitűnő Weöres- és Nemes Nagy-kötet ír fordítója, melyek a Corvina gondozásában jelentek meg.)

³⁸⁰ G. Kőrösy Lászlóné aut. K.n.

George Szirtes (ismertetés szükségtelen)

Gerard Gorman (harmadik éve tartózkodik Magyarországon, angol származású. Itt főiskola-

lai tanár, rendszeresen dolgozik a PEN-nek és a Corvinának, fordításai kiválóak.)

[Fázsy Anikó 1990-es kiegészítése:]³⁸¹

Pedro Tamen (portugál)

Jean Luc Moreau

Mara Delonne

Bernard Vargaftig

Maurice Regnaut

Lorand Gospa

André Doms

Egisto Gonzalves

[Kurucz Gyula 1990-es kiegészítése]³⁸²

Karl Amery, az NSZK Pen Club elnöke

Wolfgang Kraus, az Osztrák Irodalmi Társaság elnöke³⁸³

Julianne Brandt (Kelet-Berlin)

[ismeretlen 1990-es kiegészítése:]³⁸⁴

Szocialista meghívások 1990-re

Szovjetunió:

Larisa Vasziljeva műfordító, szerkesztő (orosz)

Laima Žibare műfordító (lett)

Bulgária:

Julia Krumova költő-műfordító

Csehszlovákia:

Marcella Rossová műfordító, hungarológus (cseh)

Marta Lesná műfordító (szlovák)

³⁸¹ Kézirat. K.n.

³⁸² *Feljegyzés*. Magyar P.E.N. Club. Bp., 1990. júl. 7. G. Fázsy Anikó aut.

³⁸³ „Ugyancsak előzetes megbeszélés szerint várakoztatom a levelünkre váró Dr. Wolfgang Kraust, az Osztrák Irodalmi Társaság elnökét, aki a kádárista évtizedekben magyar írók tucatjait »mentette ki« ösztöndíjakkal Bécsbe, s irodalmi szerepe ott szinte korlátlan. Ő ez év őszén jönne 3–5 napra, s előadást tartana éppen az Aczél-időszak irodalmi »mentéseiről« 30–40 »kimentett« magyar írója társaságában. Az ígéret lemondása igencsak kínos helyzetet idézne elő.” Kurucz Gyula: *Feljegyzés*. G. K.n.

³⁸⁴ Kézirat. K.n.

Jugoszlávia:

Joze Hradil (szlovén)

[Fázsy Anikó 1991-es kiegészítése:]³⁸⁵

Francia nyelvterületen folyó munkák

- 1.) Bari Károly válogatott versei, Domokos Mátyás előszavával a párizsi Blandin kiadónak [1991.] július közepén leadva.
- 2.) A Die-ben (Vercors) szeptemberben megtartandó magyar napokra a kortárs magyar költészetet és prózát bemutató antológia készül. Felkértek Nemes Nagy Ágnes és Oravecz Imre verseinek fordítására, André Doms-szal. (Elküldtem Die-be a P.E.N. Bulletin példányait, 8 évre visszamenőleg, a könyvtár számára, illetve a magyar napok alatt ki lesznek állítva.)
- 3.) A lille-i Maison de la Poésie irodalmi és információs bulletin kiadását tervezi, rendszeresen, a kelet-európai térség irodalmát is bemutatva. Felkérést kaptam, hogy vegyek részt a szerkesztésben. Az első számban Rába György két verse fog megjelenni, franciául és az eredeti nyelven, fényképpel, bibliográfiával, életrajzzal, s a költészetét röviden bemutató írással, a felkérés alapján 6–8 oldal terjedelemben. Az anyagot június elején elküldtem Lille-be.
- 4.) A lille-i Maison de la Poésie felkért, Gergely Ágnes verseiből állítsak össze kötetet 1991. december 31-i határidővel; a fordítások André Doms-szal közösen készülnek; a válogatás (mintegy 80 vers) Gergely Ágnessel konzultálva, elkészült. A nyomdába adás előtt, a szerkesztés utolsó fázisában a Maison de la Poésie meghívására egy hónapig Lille-ben leszek.
- 5.) A dijoni Ulysse kiadó vezetője és tulajdonosa Rába György közvetítésével megkezdett egy kiadandó Rába György-kötet fordítására. A válogatás a költővel konzultálva történik, a fordítás a kiadó tulajdonosával, François Dominique-kel.

³⁸⁵ Bp., 1991. júl. 22. G. Fázsy Anikó aut.

Meghívásra javasolt műfordítók

(1991. május–július)³⁸⁶

- 1.) *Jonka Najdenova* (bolgár) irodalomtörténész, kritikus. Levélben kérte meghívását.
- 2.) *Tatyána Voronika* (orosz). A modern magyar próza egyik legkitűnőbb tolmácsa az orosz területen (Németh László fordítója). Munkásságáért magyar kormánykitüntetést is kapott.
- 3.) *Jurij Guszev* (orosz) prózafordító, folyamatos magyar munkássággal. Kiemelkedő műve Szabó Magda *Régimódi történetének* orosz fordítása.
- 4.) *Jörg Buschmann* német fordító, Berlin. 2 hét (szállás+apidíj)
- 5.) *Gabi Gleichman*, a svéd PEN elnöke és fordító. 1 hét (olcsó szállás +apidíj)
- 6.) *André Doms* belga költő, kritikus, műfordító, a *Journal des Poètes* szerkesztője. Több mint tíz éve fordít magyar költőket (Babits Mihály, Csoóri Sándor, Gergely Ágnes, Nemes Nagy Ágnes, Orbán Ottó, Oravecz Imre, Tandori Dezső, Kányádi Sándor, Takács Zsuzsa, Weöres Sándor), fordításai francia, belga és luxemburgi költészeti folyóiratokban jelennek meg. A brüsszeli Les Épronniens kiadó Krúdy Gyula *Napraforgó* c. regényének kiadását tervezi (esetleg a Corvinával közösen). André Doms e regény fordításán dolgozik.
- 7.) *Lorand Gaspar* francia költő már tavaly jelezte, hogy szívesen jönne Magyarországra a PEN Club vendégeként. Pilinszky János *Beszélgetések Sheryl Suttonnal* c. munkáját³⁸⁷ fordítja.
- 8.) *Bernard Vargaftig* francia költő, aki évek óta fordít magyar költőket (Illyés Gyula, Somlyó György, Bari Károly, Gergely Ágnes, Károlyi Amy, Nemes Nagy Ágnes) már tavaly jelezte, hogy szívesen jönne, mivel Bernard Noel ígéretet tett neki, hogy fordításában megjelenteti Gergely Ágnes és Nemes Nagy Ágnes válogatott verseit, egy-egy kötetben.
- 9.) *Jean-Luc Moreau* francia költő, műfordító, egyetemi tanár. Évek óta rendszeresen fordít magyar költőket. Tavaly jelezte, hogy szívesen venné meghívásunkat.

Esedékes angol–amerikai vendégek:³⁸⁸

- 1.) [1991.] Június 18-tól július 8-ig lesz Budapesten Bruce Berlind és felesége. Berlind nyugdíjba vonulásáig (két éve) a Colgate University tanszékvezető professzora volt, költő és műfordító. Közel húsz éve fordít magyar költészetet. Számos amerikai és európai folyóiraton kívül fordításai antológiákban és önálló verseskötetekben jelennek meg. Ezek közül a legfontosabbak az Iowa University Press gondozásában

megjelent Nemes Nagy-kötete (kb. 1976) és a Princeton University Press gondozásában, a *The Lockert Library of Poetry in Translation* sorozatban megjelent Tandori-kötete (1986). Az említett sorozatban olyan költők szerepeltek eddig, mint Hölderlin, Kavafisz, Rózewicz. Itt tartózkodása idején Gergely Ágnes és Petri György verseit fogja fordítani, Kérése az, hogy szállást biztosítsunk számára. Semapidíjra, sem az általunk felhasználható fordításaiért honoráriumra nem tart igényt. Kizárólag szállást szeretne.

- 2.) John Bátki műfordító, korábban a Harvard Egyetemen „creative writing”-et tanított. Jelenlegi látogatása még a múlt évről húzódik át, pontosabban január elején jött volna, de akkor tört ki a háború.³⁸⁹ Június 20-a és 28-a között lesz vendégünk, csak szállást kért tőlünk. Természetesen az évekkel ezelőtt megrendelt és az 1990-es bulletinben közölt prózafordítását is ki kell fizetnünk. Eddigi főbb munkái: egy Amerikában megjelent József Attila-kötet; a Corvina gondozásában hamarosan napvilágot látó kisregény-kötetben Ottlik [Géza], Mándy [Iván] és Mészöly [Miklós] egy-egy írása; Lengyel Péter *Macskakő* című regénye;³⁹⁰ folyamatban van egy új, nagy József Attila-kötet is.
- 3.) A nyár folyamán legalább kétszer lesz itt és dolgozik nekünk is Bill McCormack ír költő és egyetemi tanár, akinek fordításai a Corvina Nemes Nagy Ágnes-, Vas István- és Weöres Sándor-köteteiben jelentek meg. Jelenleg Adyn dolgozik. Semmi kiadást nem jelent számunkra.

³⁸⁶ Összesített jegyzék Lothár László, Kúnos László és Fázsy Anikó listái alapján.

³⁸⁷ Egy párbeszéd regénye. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp., 1977. Franciául: *Entretiens avec Sheryl Sutton*. Trad. Lorand Gaspar et Sarah Clair. Valongues. Billère, 1994.

³⁸⁸ *Kőrösy Lászlóné feljegyzése*. G.aut. K.n.

³⁸⁹ Az ún. második öbölháború (1991. jan. 16.–febr. 28.), amelyben az ENSZ katonai koalíciója felszabadította az Irak által megszállt Kuvaitot.

³⁹⁰ Detektívregény. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp., 1988.

*A Magyar PEN Centrum**fordítói programja keretében megvalósult, jórészt külföldi kiadványok*

Az utóbbi 8–10 év munkájáról ad képet.

(Távolról sem teljes jegyzék)

(1991)³⁹¹

1982:

Angol nyelvterület:*The Kenyon Review*: Nagy László versei*Translation*: Radnóti Miklós verseiFrancia nyelvterület:*Journal des Poètes*: Csoóri Sándor verseiNémet nyelvterület:*Poesiealbum*: Illyés Gyula versei*Neue Deutsche Literatur*: Apáti Miklós, Kiss Benedek, Döbrentei Kornél, Veress Miklós,

Bari Károly és Várady Szabolcs versei

1983:

Angol nyelvterület:*The Literary Review*: Nagy László versei*Practices of the Wind*: Radnóti Miklós, Weöres Sándor és Beney Zsuzsa verseiFrancia nyelvterület:*Poésie*: Apáti Miklós, Bari Károly, Csoóri Sándor, Dobai Péter, Illyés Gyula, Kálnoky

László, Károlyi Amy, Nemes Nagy Ágnes, Pilinszky János, Tandori Dezső, Vas

István és Weöres Sándor versei

Journal des Poètes: Csoóri Sándor, Rába György és Weöres Sándor versei*Voix de Hongrie* (Corvina)Német nyelvterület:*Rüllen und Loening*: Vörösmarty Mihály: *Csongor és Tünde**Verlag Rudolf Merkel Universitäts Buchhandlung*: Kalász Márton verseiGörög nyelvterület:*Ciprusi prózai antológia**Oyggareziika Diegemata*³⁹¹ G. K.n.Szlovén nyelven*Pomurška Založba*: Weöres Sándor válogatott verseiFlamand nyelven

Magyar költői antológia

1984:

Angol nyelvterület:*Christian Science Monitor*: Weöres Sándor versei*Michigan Quarterly Review*: Orbán Ottó versei*Contemporary East European Poetry* (Ardis Press, Ann Arbor)*Selected Poetry* (Corvina–Ohio University Press). Miklós RadnótiFrancia nyelvterület:*Correspondances*: Csorba Győző és Tandori Dezső versei*Le Monde*: Kosztolányi Dezső elbeszéléseNémet nyelvterület:*Hinstorff Verlag* (Rostock): József Attila, Radnóti Miklós, Kalász Márton, Nemes Nagy

Ágnes, Vörösmarty Mihály és Petőfi Sándor versei

Corvina: Schätze der Ungarischen Dichtkunst I–VI.Finn nyelven:*Parnasso*: Csoóri Sándor verseiSvéd nyelven:*Arter*: Nagy László verseiSzovjet nyelvterület, azerbajdzsán [azeri] nyelven: Radnóti Miklós válogatott versei

1985:

Angol nyelvterület:*Art an Poetry Today*: Kiss Anna versei*Translation*: Juhász Ferenc, Kálnoky László, Nemes Nagy Ágnes, Tandori Dezső, Vas István verseiFrancia nyelvterület:*Journal des Poètes*: Hervay Gizella versei*Alëna*: Kosztolányi Dezső: 11 Esti Kornél-novella

Német nyelvterület:

Literarische Arbeitsjournal: Görgey Gábor verse

Finn nyelven:

Parnasso: Weöres Sándor versei

Svéd nyelven:

Dagens Nyheter (1985. július 7.): Nagy László verse

Görög nyelvterületen:

Magyar költők antológiája

Szlovén nyelven:

Radnóti Miklós válogatott versei

1986:

Angol nyelvterület:

Poetry LA: Rába György verse

Virginia Quarterly Review: Nagy László versei

Rubicon: Orbán Ottó versei

Francia nyelvterület:

Jalons, Voix du Monde: Rába György válogatott versei

L' Humanité: Illyés Gyula versei

Journal des Poètes: Somlyó György versei

Olasz nyelven

Marsilio Editori: Gyula Illyés: *Europa*

Német nyelvterület

Klartext Verlag: Költői antológia

Azerbajdzsánul [azeri nyelven]:

Folyóiratpublikáció: József Attila versei

1987:

Angol nyelvterület:

Cross Currents: Csoóri Sándor esszéje és versei

Graham House Review: Orbán Ottó, Weöres Sándor, Vas István versei

LA Weekly: Kiss Anna és Pilinszky János versei

Poetry LA

Francia nyelvterület:

Jalons: Kálnoky László és Rába György versei

Liberté (Canada): Csoóri Sándor, Orbán Ottó, Oravecz Imre, Kiss Anna versei

Corvina: MA [?] antológia

Finn nyelvterület:

WSOY antológia: 21 magyar novella

Parnasso: Nagy László verse

Norvég nyelven

Gyldendal Norks Forlag: Kosztolányi Dezső. *Édes Anna*

Olasz nyelven:

Nuova Vallecchi (Firenze): *La ballada di János Arany*

1988:

Angol nyelvterület:

The Literary Review: Orbán Ottó versei

Literary Olympiens II. (antológia): Weöres Sándor versei

Cogito: Orbán Ottó verse

Francia nyelvterület:

Poésie Bretagne: Károlyi Amy, Weöres Sándor, Somlyó György, Pilinszky János és Vas

István versei

Monde Gitan: Bari Károly versei

Journal des Poètes: Zalán Tibor és Veress Miklós versei

Január 1-től július 1-ig tartózkodott Magyarországon *Szergej Volszkeij* orosz költő-műfordító, aki írószövetségünk vendégeként a mai magyar irodalom időszerű kérdéseinek tanulmányozása közben mai magyar költők verseit fordította. Műfordítói munkájához szakmai segítséget adtunk.

Január 1-től december 31-ig tartózkodott hazánkban *Gerald Gorman* angol költő-műfordító. A *Corvina* Csoóri- és Vas István-kötetében jelentek meg műfordításai, továbbá a *New Hungarian Quarterly*-ben Kányádi-versei, a *PEN Bulletin*-ben pedig Weöres Sándor-versei.

Február 4-től 12-ig volt vendégünk *Maurice Regnaud* francia költő-műfordító, aki Budapesten Kosztolányi Dezső *Pacsirta* c. regényét fordította.

Február 6-án *Elsbeta Sobolewska* műfordító, a magyar prózának egyik legjelentősebb lengyel tolmácsolója látogatott a P.E.N. Clubba.

Február 8-án Intéző Bizottságunk tartott ülést.

Február 9-én *Julian Harvey* angol kulturális attasé látogatott a P.E.N. Clubba.

Február 16-tól 27-ig volt vendégünk *Jože Hradil* szlovén műfordító és irodalomtörténész, a muraszombati Pomurška Založba könyvkiadó főszerkesztője.

Február 17-én az ELTE Összehasonlító Irodalomtörténeti Tanszékével közösen rendeztünk klubestet a Bölcsészettudományi Kar tanácstermében, ahol *Robert Creeley* amerikai költő olvasott fel műveiből.

Február 20-án ülést tartott Intéző Bizottságunknak az a tisztagú munkaközössége, amely a tisztújító közgyűlés előkészületeinek megtételére alakult.

Március 6-án Intéző Bizottságunk tartott ülést.

Március 7-től 13-ig *Georg Szirtes* angol költő-műfordító volt a vendégünk.

Március 19-től 29-ig volt Írószövetségünk vendége *Jelena Tumarkina* orosz műfordító, akinek PEN-meghívása is régóta esedékes volt már. Tumarkina budapesti tartózkodása idején szoros kapcsolatot tartott a PEN Ckubbal, amelytől szakmai segítséget kapott további fordítói tevékenységéhez.

Március 21-én *Stephan Hermlin* NDK-beli költő, a Nemzetközi PEN alelnöke volt vendégünk a Magyar P.E.N. Clubban, ahol klubdelutánon találkozott tagságunkkal. A találkozón Hermlin legújabb műveiből olvasott fel.

Március 27-től április 6-ig *Elga Sakse* szovjet lett műfordító volt Írószövetségünk vendége. Magyarországi tartózkodása során több alkalommal felkereste a PEN Clubot, ahol szakmai segítséget kapott aktuális feladatainak megoldásához.

Április 10-től 20-ig volt Írószövetségünk vendége *Maja Ulrik* magyar irodalommal foglalkozó orosz irodalomtörténész és műfordító, akinek Mesterházi Lajos életművével kapcsolatos kutatásaihoz adtunk segítséget.

Április 12-én *Felicite Mary Rosslin* angol irodalomtörténész, a lancasteri egyetem tanára kereste fel a PEN Clubot.

Április 13-án *Eeva Kilpi* finn költő-műfordító kereste fel PEN Clubunkat.

Április 16-tól 20-ig *Paul Kárpáti*, az NDK-ból, ismert irodalomtörténész, berlini egyetemi tanár, műfordító, aki ezúttal a mai magyar költészet körében tájékozódott Magyarországon, több alkalommal meglátogatta PEN Clubunkat.

Április 20-án Intéző Bizottságunk tartott ülést.

Április 27-én a Magyar Írók Szövetségével közösen rendeztünk klubdelutánt az Írószövetségben *Jorge Semprun* francia író, spanyol művelődési miniszter részvételével. Vendégünk saját munkásságáról, valamint aktuális politikai és kulturális kérdésekről nyilatkozott.

Május 1-jén *Pierre Mertens* belga író látogatott a PEN Clubba.

Május 2-án Dél-Korea írószövetségének népes küldöttsége kereste fel a Magyar PEN Clubot. A prózaírókból alakult delegáció magyar írókkal folytatott eszmecsere az irodalom aktuális kérdéseiről.

Május 7-től 12-ig zajlott le a Nemzetközi PEN kongresszusa a hollandiai Maastrichtben. A Magyar PEN Clubot a kongresszuson *Szász Imre* és *Bart István* képviselte.

Május 15-én *Niels Barfoed* dán író látogatott a PEN Clubba, ahol irodalmi életünk aktuális kérdéseiről tájékozódott.

Május 17-től 31-ig volt vendégünk *André Doms* belga-francia költő és műfordító, a Brüsszelben megjelenő *Journal des Poètes* című folyóirat főszerkesztője. Csoóri Sándor verseit egy francia kiadás részére fordította.

Május 26-án tisztújító közgyűlést tartott a Magyar PEN Club. A jelentések megvitatása és azok elfogadása után a közgyűlés megválasztotta az új elnökséget és az intéző bizottságot.

Május 29-én *Tomás Borge M.* nicaraguai író látogatott a PEN Clubba, ahol klubdelutánon tagságunkkal.

Május 30-tól június 4-ig volt vendégünk *David Albahari* horvát író, a horvát PEN titkára. Albahari a magyar irodalmi élettel ismerkedett Budapesten. A Magyar PEN Clubban rendezett klubdelutánon íróinkkal találkozott.

Május 30-tól június 10-ig tartózkodott Magyarországon *Julia Nyikolajevna* fiatal orosz műfordító, a Szovjetunió Írószövetsége külügyi titkárságának magyar referense. Több alkalommal felkereste a PEN Clubot, ahol a magyar-szovjet irodalmi (PEN-) kapcsolatok további alakulásának kilátásairól tárgyalt.

Június 2-án *Paolo Urbányi* kanadai író kereste fel a PEN Clubot.

Június 2-től 4-ig *Karol Wlachovský* szlovák műfordító és irodalomtörténész, a pozsonyi Tatran Könyvkiadó főszerkesztője látogatott többször a PEN Clubba.

Június 5-én *Stefan Heym* NDK-beli író részvételével rendeztünk klubdelutánt a PEN Clubban.

Június 6-án *Sava Babić*, a magyar irodalommal foglalkozó szerb irodalomtörténész és műfordító kereste fel PEN Clubunkat.

³⁹² G.m. K.n.

Június 7-én ülést tartott az újonnan megválasztott Intéző Bizottság. A testület megtárgyalta az új alapszabály előkészítési munkálatait, a Magyar PEN pillanatnyi anyagi helyzetét, valamint az esedékes tagfelvételi kérelmeket.

Június 23-án szűkkörű ünnepség keretében adtuk át *Tímár Györgynek* a Magyar PEN Emlékérmét.

Június 29-től július 14-ig, a Magyar Írók Szövetségének vendégeként tartózkodott Magyarországon *Ravil Duharajev* orosz költő-műfordító. A magyarul kiválóan értő fiatal költő a PEN Club szakmai támogatásával, Babits és Kosztolányi verseinek fordításával is foglalkozott Budapesten.

Augusztus 22-én és 23-án ismét felkereste a PEN Clubot *Jože Hradil* szlovén műfordító, irodalomtörténész és főszerkesztő.

Augusztus 23-tól 30-ig volt a PEN Club vendége *Bruce Berlind* amerikai költő-műfordító, aki Orbán Ottó „amerikai” verseit fordítja.

Augusztus 23-tól szeptember 22-ig ismét Magyarországon tartózkodott *Karol Wlachovský* szlovák műfordító, irodalomtörténész és főszerkesztő. Ezúttal folyamatos fordítói munkát végzett: a mai magyar próza műveiből készített válogatást szlovákiai megjelentetés céljára. Munkáját PEN Clubunk szakmailag támogatta.

Szeptember 1-től 15-ig ismét vendégünk volt *Maurice Regnaud* francia költő-műfordító. Kálnoky László válogatott verseinek kötetét fordította egy francia kiadás részére. Új fordításait klubdelutánon mutatta be a PEN Clubban.

Szeptember 1-től 22-ig volt a PEN Club vendége *Chai Peng fej* kínai műfordító és irodalomtörténész. Vendégünk, aki a magyar irodalomnak jelenleg a legeredményesebb népszerűsítője Kínában, húszéves kényszerű szünet után először látogatott Magyarországra. Segítségünkkel újra felvette a kapcsolatot irodalmi életünkkel, és kidolgozta műfordítói tervét az elkövetkező esztendőkre.

Szeptember 7-én ismét a PEN Clubba látogatott *Julian Harvey* professzor, angol kulturális attasé.

Szeptember 7-től 13-ig tartózkodott Magyarországon *Georges Ferenczi* kanadai lapszerkesztő. Több alkalommal felkereste a PEN Clubot.

Szeptember 9-én, bensőséges ünnepségen köszöntöttük *Keresztury Dezsőt* 85. születésnapja alkalmából.

Szeptember 15-én Dr. *V. S. Rajakerishan* indiai író, esztéta és irodalomtörténész tett látogatást a PEN Clubban.

Szeptember 23-tól november 1-ig zajlott Kanadában, Montrealban és Torontóban a Nemzetközi PEN 54. kongresszusa. A kongresszuson a Magyar PEN Clubot *Hubay Miklós* képviselte.

Szeptember 25-től 28-ig tartózkodott Budapesten *Marc Delouze* francia költő-műfordító, aki több alkalommal is a PEN Clubba látogatott.

Szeptember 27-én *Harold Jenkins* angol irodalomtörténész és kritikus kereste fel PEN Clubunkat.

Október 2-től 16-ig volt a Magyar PEN Club vendége *Jelena Umnyakova* orosz irodalomtörténész. Vendégünk, aki a magyar irodalom történetének ismert kutatója Moszkvá-

ban, ezúttal irodalmunk 20. századi fejlődése fő vonalainak vizsgálatával foglalkozott, különös tekintettel a magyar dráma sorsának alakulására.

Október 16-án Intéző Bizottságunk tartott ülést.

Október 18-án *Vladimir Lukán* szlovák író látogatott a PEN Clubba.

November 1-től 30-ig tartózkodott Magyarországon *György Klára* Amerikában élő író, műfordító, az emigrációban működő magyar PEN amerikai centrumának elnöke. Magyarországi tartózkodása során részt vett a Magyar PEN Club szervezeti életében, így jelen volt többek közt a Márai-esten, valamint az Intéző Bizottság november 16-i ülésén is.

November 13-án rendezte meg a Magyar PEN Club reprezentatív irodalmi estjét a Vigadóban, Márai Sándor emlékre *Márai hazatér* címmel. Az est díszvendége Dr. *Habsburg Ottó* volt, aki Márai írói pályafutását, írói munkásságát méltatta előadói beszédében.

November 16-án Intéző Bizottságunk tartott ülést.

November 17-től december 1-ig tartózkodott hazánkban *Albert Tezla* amerikai irodalomtörténész, műfordító, nyugalmazott egyetemi tanár. November 27-én a Magyar PEN Clubban, bensőséges ünnepség keretében Albert Tezla professzort a Magyar PEN Club tiszteletbeli tagjává nyilvánítottuk. Vendégünk Budapesten mai magyar drámáink darabja-inak [!] angol fordítását rendezte sajtó alá.

November 30-án *Veno Taufer*, a szlovén írószövetség főtítkára látogatott a PEN Clubba.

December 1-jén *Giorgio Pressburger* magyar származású olasz író és rendező találkozott tagságunkkal a PEN Clubban.

December 6-tól 20-ig ismét *André Doms* belga-francia költő és műfordító volt a vendégünk, aki az Estnaises c. luxemburgi irodalmi folyóirat részére Gergely Ágnes, Orbán Ottó, Csoóri Sándor, Oravecz Imre verseit fordította.

December 15-től 18-ig *Alexandre Blokh*, a Nemzetközi PEN főtítkára találkozott Hubay Miklóssal és Szász Imrével.

*A Magyar Pen Club
1990. és 1991. (szeptember hó végéig) évi
tevékenységének kronológiája
(1991. október)³⁹³*

1990. január 25-én a Magyar PEN Club és az Írószövetség közös klubdelutánt rendezett, melyen *Borsi-Kálmán Béla* és *Pomogáts Béla* előadást tartott a magyarság helyzetéről és kilátásairól a forradalom utáni Romániában.

Február 2-án *Király Béla* tábornok és professzor volt a PEN vendége, együtt az egykori Válasz folyóirat munkatársaival, akikhez Király Bélát '56 októberében és novemberében szoros baráti szálak fűzték. Felelevenítette élete magyarországi és amerikai időszakainak élményeit és beszélt írói és kiadói munkásságáról.

Február 13-a és 18-a között Budapesten tartózkodott *George F. Cushing* professzor, az ismert angol hungarológus, a magyar irodalom értő tolmácsolója, aki klubdelután keretében *Az ember tragédiája* *Georges Szirtes* és *Thomas R. Mark* által készített fordítását méltatta.

Február 26-a és 28-a között *Hubay Miklós*, a Magyar PEN Club ügyvezető elnöke regionális PEN konferencián vett részt Bécsben.

Március 20-án meghívásunkra vendégünk volt [Roberto] *Gilodi* úr, az olasz Garzanti kiadó egyik igazgatója, aki magyar írókkal szerződéseket kötött. (Azóta ezen művekből már két könyvet is kiadott.)

Április 23-án *Rudolf Geel*, a Holland PEN főtítkára találkozott Clubunkban magyar írókkal.

Április 28-án *Csatlós Jánost*, a Svédországban élő magyar író és fordítót 70. születésnapja alkalmából *Szász Imre*, a Magyar PEN Club főtítkára PEN emlékéremmel tüntette ki.

Május 5-e és 13-a között Madeirában nemzetközi PEN konferencia volt, ahol *Konrád Györgyöt* a Nemzetközi PEN elnökévé választották: Lisszabonban a magyar nagykövetségem ünnepi keretek közt *Hubay Miklós* átadta a Magyar PEN emlékérmét *Pedro Tamen* lisszaboni költőnek és műfordítónak, a portugál PEN elnökének.

Május 14-én *Walter Errie* költő, a Margin főszerkesztőke találkozott a Magyar PEN tagságával.

Május 29-én a bolgár *Alexander Sourbanov* professzor, a szófiai egyetem angol tanszékének vezetője találkozott magyar írókkal.

Május 7-én *Suzanna Gbaze* német fordító tett látogatást a Magyar PEN Clubban.

Május 31-én *Hubay Miklós* PEN emlékérmét adományozott *Szőnyi Zsuzsa* és *Triznya Mátyas* Rómában élő magyar művész házaspárnak, a magyar írók és az emigráns magyar irodalom régi pártfogóinak.

Június 27-én a Magyar PEN club és az Osztrák Kulturális Intézet közösen emlékezett meg *Sebestyén Györgyről*, a kitűnő íróról és fordítóról.

Július 17-én a Magyar PEN Club és a Batthyány Társaság között együttműködési megállapodás jött létre, melynek értelmében kölcsönösen támogatják egymás kezdeményezéseit.

Augusztus 10-én *Jože Hradil* jugoszláv fordító látogatta meg Clubunkat.

Szeptember 11-e és 17-e között *Maurice Regnaud*, Kosztolányi kitűnő francia fordítója dolgozott műhelyünkben.

Szeptember 25-én *Nelson Ascher* brazil költő és műfordító találkozott magyar írókkal.

Október 9-én *Ildikó Márky* és *Elisabeth Hermodson* svéd írókat fogadta *Kínos László* titkárunk.

Október 11-én a Magyar PEN Club és a Batthyány Társaság portugál irodalmi estet rendezett a Fészek Klubban, melyen részt vettek a hazánkban tartózkodó portugál írók: *José Saramago*, [Luis Augusto] *Rebello* [da Silva].

Október 12-én *Umberto Albini* olasz író 6 napos magyarországi látogatásra érkezett a Magyar PEN vendégeként.

Október 25-én baráti találkozón vettek részt íróink *Kántor Lajossal*, a kolozsvári Korunk főszerkesztőjével.

Október 31-én baráti összejövetel volt *Vizinczey István* Angliában élő magyar íróval, könyvének³⁹⁴ magyarországi megjelenése alkalmából.

November 15-én, az angol nagykövetségen rendeztük meg *Vas István* 80. születésnapjára ünnepségét.

December 11-én francia–magyar hangköltészeti estet rendeztek a Fészek Klubban.

December 29-től 6 napig vendégünk volt *Lac Clementin* rendező-színész, aki *Az ember tragédiája* francia előadására készül.

1991. február 1-e és 17-e között *Hubay Miklós* Rómában és Triesztben készítette elő a budapesti regionális PEN konferencia keretében később megtartott trieszti irodalmi estet.

Március 15-e és 18-a között: a közép- és kelet-európai PEN Centrumok III. Regionális Konferenciáját rendezték meg Budapesten, a Friedrich Naumann Alapítvány hathatós támogatásával. Részt vett rajta 22 PEN Centrum vezetője, némelyikből többen is jöttek, valamint a Nemzetközi PEN vezetősége és néhány, [a] PEN keretein kívüli jelentős külföldi személyiség: *Michèle Campagnolo-Bouvier* (a Société Européenne de Culture nemzetközi főtítkárnője), *Anthony Liehm* (a Lettres Internationale többnyelvű folyóiratok központi szerkesztője), *Renato Tubaro* (a goriziai Közép-európai Kulturális Intézet főtítkára), *Gálfalvi Zsolt* (az akkor még hivatalosan nem létező Romániai Magyar PEN Centrum designált főtítkára), *Süttö András*, *Kányádi Sándor*, *Borbándi Gyula*, *Michèle Kahn* (a francia Société des Gens de Lettres képviselőjeként).

A szorosan vett konferenciához egyéb rendezvényeink csatlakoztak: trieszti irodalmi est (közös az Olasz Kulturális Intézettel); a nem [a] PEN keretében meghívott vendégeink kerekasztal-beszélgetése az új Városházán; olasz–magyar irodalmi est (együtt az ELTE olasz tanszékével).

³⁹³ G. K.n.

³⁹⁴ *Érett asszonyok dicsérete*. Mozgó Világ. Bp., 1990.

Ugyancsak a regionális konferencia keretében adta át *Hubay Miklós* és *Michèle Kahn* francia író nő a Société des Gens de Lettres ne  ben a magyar PEN-nel közösen alapított díjat *Somlyó György* költőnek, fordítói   letm      rt. E konferencia keretében rendezt  k meg a szerb kiadók a magyar irodalom legfrissebb fordításaiból kis kiállításukat.

  prilis 9-t  l 12-ig a csehszlovákiai Budmeric  ben irodalmi találkozó volt, melyen Békés Pál   s Tóth   va képviselte a Magyar PEN-t.

  prilis 25-  n *Hubay Miklós* Párizsban részt vett a PEN centrumok delegátusainak tal  lkoz  j  n. Itt került döntésre a romániai magyar írók önálló PEN centrumának ügye. S itt adta   t *Jean Rousselot*   s *Hubay Miklós Karsai György*nek a Magyar PEN és a francia Société des Gens de Lettres közös díját, mely Illyés Gyula nevét viseli.

  prilis 16-  n a Magyar PEN Club Kosztolányi Alapítványának létrehozása alkalmából sajt  fogad  s volt az   B Generali képviselőjének, mint egyik alapítónak a jelenlétében.

Május 6-  n *David Solway* kanadai és *Nathaniel Than* amerikai költő tiszteletére klubd  l-ut  nt rendeztünk.

Május 11-  n *Richard Jackson* amerikai egyetemi tanárt és tanítványait fogadta *Hubay Miklós*.

Május 13-  n *Kunilla Fors  n* svéd kiadó és fordító találkozott *Kéry Lászlóval*   s *K  nos Lászlóval*.

Május 14-  n a bledi irodalmi konferenciára utazott *Tornai József*.

Május 18-t  l 25-ig *Miodrag Pavi  * költő, a Szerb Tudományos Akadémia tagja volt vendégünk. Tiszteletére fogadást adtunk.

Május 17-  n a Magyar PEN Club és a budapesti norvég nagykövetség közös fogadást adott, melyen a Norvég   r  k Szövetsége és a Szak  r  k   s Szakford  t  k Szövetsége képviselői találkoztak magyar   r  kkel.

Május 31-e és június 4-e között Könyvhét. A Magyar PEN Club, mint tavaly, az idén is önálló sátorral szerepelt, amelyben az elmúlt években, emigrációban megjelent és   ly módon a hazai közönséghez el nem jutott könyveket árultuk.

Június 12-  n baráti összejövetel *Haldiman   va*, a Neue Zürcher Zeitung magyar irodalmi rovatvezet  j  nek tiszteletére.

Június 18-t  l július 18-ig *Bruce Berlind* amerikai fordító dolgozott Orbán Ottó, Gergely   gnes   s Petri György versein.

Június 20-t  l 28-ig *John Bátki* amerikai fordító volt vendégünk.

Június 26-  n *Bruce Berlind*   s *John Bátki* amerikai fordítók nagy sikerű felolvasó estet tartottak.

Június 27-  n *Miri Kubovy*, a Yale Egyetem héber nyelv és irodalom professzora tartott előadást a PEN Clubban.

Július 11-  n *Gálfalvi Zsolt*, a Romániai Magyar PEN elnöke találkozott *Hubay Miklóssal*.

Augusztus 1-t  l 5-ig a Nemzetközi PEN alelnökének meghívására Budapesten találkoztak a horvát, macedón, szerb és szlovén PEN centrumok képviselői és létrehozták közös nyilatkozatukat.

Augusztus 5-t  l 20-ig *Vincent Fritsch* (Strasbourg) magyarul tanuló francia fordító volt vendégünk.

Szeptember 16-t  l 30-ig *Stauffer Róbert* német műfordító volt vendégünk, tiszteletére irodalmi estet rendeztünk szeptember 24-  n.

A Magyar Pen Club tisztikara(1994. február 25.)³⁹⁵*Tiszteletbeli elnök:*

Göncz Árpád, Keresztury Dezső

Elnök:

Hubay Miklós

Főtitkár:

Ungvári Tamás

Alelnökök:

Bárány Tamás, Erdődy János, Görgey Gábor, Lengyel Balázs, Orbán Ottó, Somlyó György, Szász Imre, Takáts Gyula, Tímár György, Vidor Miklós, Vujicsics D. Sztoján

Intézőbizottság:

Bart István, Békés Pál, Bodor Ádám, Bodor Pál, Bodnár György, Csák Gyula, Csiki László, Dobai Péter, Fehér Klára, Ferencz Győző, Földényi F. László, Fázsy Anikó, Gergely Ágnes, Gyertyán Ervin, Kristó Nagy István, Karig Sára, Kodolányi Gyula, Kúnos László, Kukorelly Endre, Lator László, Lothár László, Lukácsy András, Molnár Géza, Major Ottó, Márton László, Mészöly Dezső, Nemes László, Németh G. Béla, Osztovits Levente, Pomogáts Béla, Sumonyi Papp Zoltán, Szabolcsi Miklós, Takács Ferenc, Takács Zsuzsa, Tornai József, Tóth Éva, Vajda György Mihály, Walkó György.

A Magyar Pen Club emlékérmével kitüntetettek(1948–1999; összesített lista)³⁹⁶

1948

- 1.) Hidas Antal (magyar)³⁹⁷

1959

- 2.) Eugen Jebeleanu (román)

1963

- 3.) Leonyid Pervomajszkij (szovjet–ukrán) nov. 14.
- 4.) Stephan Hermlin (német [NDK]) nov. 14.
- 5.) Jaques Gaucheron (francia) nov. 14.
- 6.) Eugène Guillevic (francia) nov. 14.
- 7.) Bruno Heilig (német [NSZK]) nov. 14.
- 8.) Umberto Albini (olasz) nov. 14.
- 9.) Mario de Micheli (olasz) nov. 14.
- 10.) Leonyid Martinov (szovjet) nov. 14.
- 11.) Leon Kaltenberg (lengyel) nov. 14.
- 12.) Ján Smrek (szlovák) nov. 14.
- 13.) Georgi Krumov (bolgár) nov. 14.
- 14.) Toivo Lyy (finn) nov. 14.

1965

- 15.) Fayad Jamis (kubai) szept. 9.
- 16.) Manuel Beltroy (perui) szept. 25.

1966

- 17.) Lotz János (amerikai) nov. 23.

1967

- 18.) Oleg Konsztantyinovics Rosszijanov (szovjet) okt. 18.
- 19.) Dimiter Dobrev (bolgár) dec. 1. 1968
- 20.) Todor Manojlović (horvát) febr. 17. Megh[alt]. [19]68. V. 29.
- 21.) Muhammad Fawzi Al-Antil (egyiptomi) ápr. 20.
- 22.) Franyó Zoltán (román) nov. 25.

³⁹⁵ G.m. (A tisztújító közgyűlés után.)

³⁹⁶ Keltezetlen, jelzés nélküli gépiratok, kézírásos kiegészítések alapján.

³⁹⁷ A zárójelben a listák készítői néhány kivétellel a kitüntetettek állampolgárságát szerepeltetik.

23.) Emil Boleslav Lukác (szlovák) máj. 5. 1969

24.) Robert Goffin (belga) jan. 20. 1970

25.) Carlos de Raditzky (belga) jan. 20.

26.) Kalocsay Kálmán (magyar) jan. 31.

27.) Valentin Beniak (szlovák) jún. 19.

28.) Mordecháj Avi-Shaul (magyar szárm[azású], izraeli) okt. 11.

29.) Hani Kyoko (japán) okt. 14.

30.) Martin Remané (német) jún. 15. 1971

31.) Sava Babić (szerb) nov. 19.

32.) Kenneth McRobbie (kanadai) dec. 20.

33.) François Gachot (francia) máj. 5. 1972

34.) Ita Szent-Iványi (NDK) márc. 21.

35.) Edwin Morgan (skót) szept. 9.

36.) Imaoka Dzsucsiro (japán) okt. 13.

37.) Újlaky Sára (NSZK) dec. 11.

38.) Bertha Gaster (angol) márc. 16. 1976

39.) Mladen Leskovac (jugoszláv) ápr. 9.

40.) Bernard Vargaftig (francia) júl. 17.

41.) David Scheinert (belga) okt. 27.

42.) Rónai Pál (brazil) okt. 14. 1977

43.) Anne-Marie de Backer (francia) máj. 9. 1979

44.) William Jay Smith [amerikai] máj. 9. (?)

45.) Gennagyij Lejbutyin (orosz) dec. 5.

46.) Jascha Kessler [amerikai] máj. 9. (?)

47.) Daniel Hoffman (amerikai) ápr. 8. 1980

48.) Georgij Afanaszjev (orosz) márc. 28. 1983

49.) Itamar Jaoz Keszt (izraeli) júl. 10. 1985

50.) Szergej Fagyjev (orosz) máj. 23. (?) 1986

51.) Bruce Berlind (USA) jún. 11.

52.) Albert Tezla (USA) jún. 30.

53.) Hannu Launonen (finn) szept. 17.

54.) Jože Hradil (jugoszláv [szlovén]) dec. 15.

55.) Kajetan Ković (jugoszláv [szlovén]) dec. 16.

56.) Csongár Álmos (NSZK) nov. 23.

57.) Oleg Vlagyimirovics Gromov [orosz] máj. 15. 1988

58.) Karol Wlachovský [szlovák] nov. 15.

59.) Tímár György [magyar] jún. 23. 1989

60.) Pedro Mário Alles Tamen [portugál] máj. 8. 1990

61.) Csatlós János [svéd] máj. 8.

62.) Szőnyi Zsuzsa [olasz] máj. 31.

63.) Triznya Mátyás [olasz] máj. 31.

64.) Haldimann Éva [svájci] jún. 17. 1991

65.) Szépfalusi István [osztrák] jan. 3. 1992

66.) Szépfalusi Istvánné Wanner Márta [osztrák] jan. 3.

67.) Roberto Ruspanti [olasz] ápr. 6.

68.) Györgyey Klára (Rio de Janeiro [brazil] nov. 27.

69.) Kiss Jenő [román] okt. 24. 1993

- 1994
- 70.) Balabán Péter [magyar] febr. 25.
 71.) Erdődy János [magyar] febr. 25.
 72.) Giorgio Pressburger [olasz] febr. 25.
 73.) Karig Sára [magyar] febr. 25.
 74.) Somlyó György [magyar] febr. 25.
 75.) Vajda György Mihály [magyar] febr. 25.

- 1999
- 76.) Giacinto Marra [olasz] ápr. 6. [Ady Endre-emlékérem]
 77.) Szántó Tibor [magyar] máj. 22.

25
A Magyar Pen Club tisztikara és tagjai
 (2016)³⁹⁸

Tiszteletbeli elnökök:

Konrád György, Görgey Gábor, Sumonyi Papp Zoltán

Elnök:

Szőcs Géza

Főtitkár:

Turczi István

Alelnök:

Temesi Ferenc

Felügyelőbizottság:

Csicsery-Rónay Erzsébet, Balázs F. Attila, Petőcz András

Számvetésgáló Bizottság:

Dobozy Zsófia

Intézőbizottság:

Albert Gábor, Bart István, Barna Imre, Bodor Ádám, Bodor Pál, Csák Gyula, Déri Balázs, Dobai Péter, Ferencz Győző, Földényi F. László, Gergely Ágnes, Kúnos László, Kukorelly Endre, Lackfi János, Lator László, Lukácsy András, Márton László, Nemes László, Pomogáts Béla, Takács Ferenc, Takács Zsuzsa

Tagok:

Acsai Roland, Albert Gábor, Alföldy Jenő, András Sándor, Ádám Péter, Ágoston Vilmos, Arany Zsuzsanna, Ayhan Gökhan

Bakonyi Péter, Balla Zsófia, Balázs F. Attila, Balázs Tibor, Balogh Róbert, Bart István, Bárdos László, Barna Imre, Bátki Mihály, Bene Zoltán, Benedek Szabolcs, Bercsényi Luca, Benkő Gyula dr., Bernáth István, Bíró András, Bodor Ádám, Bodor Pál, Bojtár Endre, Bokor Péter, Boldog Zoltán, Bollobás Enikő, Borbás Mária, Borsi-Kálmán Béla, Bozsik Péter, Böszörményi Zoltán

³⁹⁸ A Magyar Pen Club titkársági nyilvántartása szerint.

Csák Gyula, Csicsery-Rónay Erzsébet, Csaplár Vilmos, Csapody Miklós, Csorba László, Csukás István, Csepcsányi Éva, Csongor Rózsa, Csordás Gábor, Csuday Csaba, Czígány György

Dalos György, Deák Csillag, Demeter Szilárd, Wilhelm Droste, Dezsényi Katalin, Déri Balázs, Dobai Péter, Dubovitz Gertrúd, Dunajcsik Mátyás, Erdődi Gábor dr., Erős Kinga, Esterházy Péter

Farkas Wellmann Endre, Farkas Wellmann Éva, Fábri Péter, Fehér Katalin, Fehérvári Győző, Fenyvesi Katalin, Fenyvesi Ottó, Ferch Magda, Ferdinandy György, Ferencz Győző, Földeák Iván, Földes Péter, Földényi F. László, Furkó Zoltán

Gáthy Vera, Gera Judit, Gergely Ágnes, Gerevich András, Géczy János, Gömöri György, Görgey Gábor, Gryllus Dániel, Gyula János, Gulyás Péter Pál

Gyárfás Endre, Györe Balázs, Gyémánt László, Györfly Miklós

Halász Zoltán, Halmosi Sándor, Haraszi Miklós, Hárs György, Hegyi Botos Attila, Herner János, Huszti Péter

Jávorszky Béla, Józsa Tivadar

Kabdebó Lóránt, Kada Júlia, Kajtár Mária, Kalász Márton, Kántor Péter, Kántás Balázs, Karinthy Márton, Karner Ottó dr., Kemény Tamás, Kende Péter, Kenéz Ferenc, Király Farkas, Kiss Gy. Csaba, Kiss Irén, Kispéter András, Kertész Ákos, Kertész Imre, Kodolányi Gyula, Koncz Virág, Konrád György, Kovács István, Kovács Jolánka, Kornis Mihály, Kőbányai János, Kőrösy Lászlóné, Kretzói Sarolta, Kukorelly Endre, Kúnos László

Lackfi János, Ladik Katalin, Lárαι Eszter, Lator László, Lázár Balázs, Lengyel Péter, Lennert Tímea, Lőrincz Gergely, Lugossy Gyula, Lukács Sándor, Lukácsy András

Makkai Ádám, Marafkó László, Martin József, Márton László, Márton László, Méhes Károly, Mészöly Ágnes, Mezey Katalin, Mihályi Gábor, Míslay Pál, Míslivetz Ferenc, Molnár Imre, Módos Péter

Nagy András, Nagy Koppány Zsolt, Nemes László

Odze György, Oláh János, Oravec Péter, Orsovai Groff Emil

Hans-Henning Paetzke, Pál Ferenc dr., Papp Árpád, Pécsi Györgyi, Petőcz András, Petrőczy Éva, Polgár Ernő, Polgár István, Pomogáts Béla, Prekop Gizella

Radványi Ervin, Rapai Ágnes, Rác Éva, Rác Zsuzsa, Réz Pál, Romhányi Török Gábor, Róbert László, Rónai-Balázs Zoltán, Rudnay Gábor dr.

Sándor Iván, Sári Júlia, Sárközi Mátyás, Schnabel Judit, Sediánszky János, Simon László, Spiró György, Stenszky Cecília, Sumonyi Papp Zoltán, Konrad Sutarski, Sebeők János, Sütő Csaba András

Szabó György, Szabó Imola Julianna, Szabó Stein Imre, Szabó T. Anna, Szakonyi Károly, Szalai Zsolt, Szántó T. Gábor, Száraz Miklós György, Száraz Pál, Szávai János, Szentmártoni János, Szepesi Attila, Szerdahelyi István, Székely György, Szénási Ferenc, Szigeti Lajos, Szkárosi Endre, Szoboszlai Margit, Szócs Géza, Szöllősi Mátyás, Szöllősy Judit, Szőnyi Ferenc, Szűcs Enikő

Tábori László, Takács Ferenc, Takács Zsuzsa, Tamási Orosz János, Tandori Dezső, Tasnády Edit, Taxner Etnő dr., Temesi Ferenc, Thiele Csekei Enikő, Tóbiás Krisztián, Tokai András, Tolvaly Ferenc, Tóth Éva, Tóth Krisztina, Tóth Gyula, Tóth Imre, Tömöry Péter, Török András, Turczi István

Ungvári Tamás

Vadász Ferenc, Vajda Miklós, Vámos Miklós, Várady Szabolcs, Varró Dániel, Veress Miklós, Vezényi Pál dr., Vinkó József, Vörös István, Vujicsics Marietta

Weiner Sennyei Tibor

Zahár Zsófia, Zalán Tibor, Zentai Éva, Z. Németh István

Zsille Gábor

A Magyar Pen Club fontosabb kiadványai
(1929–2016)

Könyvek

International Multilingual Anthology (Pécs Writers Camp 2012). Ed. Attila F. Balázs. Published by AB-ART Publishing House and the Hungarian PEN Club. Bp., 2012.

JANKOVITS László: *Nobilis ingenio*. Janus Pannonius költészete. Szerk. Szócs Géza. Magyar PEN Club–Concord Media Jelen. Arad, 2012. Irodalmi Jelen Könyvek.

BEHBAHANI, Szimin: *Elbagyott szentély*. Ford. Balogi Virág, Danyi Zoltán, Freund Éva, Nádasdy Ádám, Oravecz Péter, Szócs Géza, Terék Anna, Turczai István, Weiner Sennye Tibor. Szerk. Szócs Géza, Weiner Sennye Tibor. PEN Club–Pluralica Alapítvány. Bp., 2013.

BONNEFOY, Yves: *Másik otthon*. Yves Bonnefoy az ezredfordulón. Ford. Bárdos László, Förföldi Gábor, Gyuris Kata, Kovács Krisztina, Makádi Balázs, Sepsi Enikő, Szócs Géza. Vál., szerk. Sepsi Enikő. PEN Club–Pluralica Alapítvány. Bp., 2014.

ADONISZ: *Tűkör Orfensznek*. Ford. Boros Attila, Keresztély Kata, Mestyán Ádám, Molnár Miklós, Tüske László, Varga Mátyás. Vál., szerk. Tüske László. PEN Club–Pluralica Alapítvány. Bp., 2014.

CONTE, Giuseppe: *Visszatérések tengerárja*. Ford. Kerber Balázs, Papp Eszter, Szénási Ferenc, Szirti Bea, Szkárosi Endre, Szócs Géza. Vál. Giuseppe Conte. Szerk. Szkárosi Endre. PEN Club–Pluralica Alapítvány. Bp., 2015.

BERNSTEIN, Charles: *Beomlott mondatok*. Ford. Bollobás Enikő, Gerevich András, G. István László, Kőrösi Imre, Szkárosi Endre, Szócs Géza. Szerk. Bollobás Enikő. PEN Club–Pluralica Alapítvány. Bp., 2015.

BERNSTEIN, Charles–CONTE, Giuseppe: *Tutto il whiskey in cielo, Tutto il meraviglioso in terra – All the Whiskey in Heaven, All the Wonder of the World*. Premio Internazionale di Poesia Janus Pannonius – The Janus Pannonius Grand Prize for Poetry. Redattori – Editors: Enikő Bollobás, Tomaso Kemény, Géza Szócs. Editori – Published by Casa della Poesia. PEN Club Ungherese – Fondazione Janus Pannonius, PEN Club Hungary – Janus Pannonius Foundation. Milano, 2015.

Folyóiratok

Arion. Nemzetközi költői almanach. Főszerk. Somlyó György (1966–88).

Hungarian PEN Bulletin 2005. 1. *Prose*, 2005. Editor-in-chief: István Turczai. English, Deutsch, Français. Magyar PEN Club. Bp., 2005.

Hungarian PEN Bulletin 2006. 2. *Plays*. Editor-in-chief: Gábor Görgey. editor: János Benyhe. English, Deutsch, Français. Magyar PEN Club. Bp., 2006.

Hungarian PEN Club Bulletin 2007. 3. *Plays*. Editor-in-chief: Gábor Görgey, editor: János Benyhe. English, Deutsch, Français. Magyar PEN Club. Bp., 2007.

Hungarian PEN Club Bulletin 2008. [4.] *Short Stories*, 2008. Editor-in-chief: Gábor Görgey, editor: János Benyhe. English, Deutsch, Français. Magyar PEN Club. Bp., 2008.

The Hungarian P.E.N. (Le P.E.N. Hongrois) Hungarian Centre of International P.E.N. Ed. László Kéry. 1960–1990.

The New Hungarian Quarterly (1990-től *The Hungarian Quarterly*) Főszerk. Boldizsár Iván (1960–88), Vajda Miklós (1988–2002), Zachár Zsófia (2014-ig)

Egyéb kiadványok

A Magyar Pen-Club alapszabályai. Pesti Könyvnyomda Rt. (Dr. Falk Zsigmond). Bp., 1929.

Irish Literature in Hungarian Translation. Magyar PEN Club. Bp., 1971.

80 éves a Magyar PEN Club. Összeáll. Benyhe János és Sumonyi Zoltán. Magyar PEN Club. Bp., 2006.

Janus Pannonius Költészeti Nagydíj. A Magyar PEN Club költészeti nagydíjat alapít. Tájékoztató a Nemzetközi PEN dél-koreai világkongresszusára, 2012. szeptember 10–15. Magyar PEN Club. Bp., 2012. (angol, francia, kínai, lengyel, német, olasz, orosz, portugál és spanyol nyelven is)

Janus Pannonius Költészeti Nagydíj. Magyar PEN Club. Bp., 2013. (angol, francia, kínai, lengyel, német, olasz, orosz, portugál és spanyol nyelven is)

A Román Pen Club magyar alosztályának kiadványai
(1934)

Román drámaírók könyvtára öt kötetben. Bánffy Miklós gróf előszavával. Ford. Kádár Imre. A Romániai Magyar Pen-Club megbízásáról az Erdélyi Helikon kiadása. H. n. [Közzsvár] 1926.

1. CARAGIALE, I[on]. L[uca]: *Az elveszett levél*. Vigjáték 4 felvonásban
2. GOGA, Octavian: *Manole mester*. Színmű 3 felvonásban
3. EFTIMIU, Victor: *Prometheus*. Tragédia 5 felvonásban
4. MINULESCU, Ion: *A szerelmes próbababa*. Kiállítás 3 kirakatban
5. SADOVEANU, Ion Marin: *A mész*. Dráma 3 felvonásban

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

- Aboussouan, Camilla 328
 Abraham, Pierre 395
 Ackermann Margit 280 343 351
 Aczél György 14 353
 Aczél Tamás 321 333 339 340
 Aczél, Richard 646
 Aczél-korszak 648
 Acsai Roland 669
 Adams, Vladimir 584
 Adams, Wilmar 584 600
 Adelen, Claude 501
 Adil, Firker 329
 Adonisz (Adūnīs Alī Ahmad Saʿīd) 672
 Ady Endre 29 31–41 88 138 142 151
 153 160 167 210 211 255 258 299
 307 359 405 419 501–503 641 644
 645 647 651 668
 Afanaszjev, Georgij 667
 Aita, Antonio 326
 Al Dīb, Alaa el Dīn H. 626
 Albahari, David 657
 Albert Gábor 638 669
 Albini, Umberto 626 632 661 665
 Alföldy Jenő 638 669
 Alisjahbana 328
 Allen, Walter 402
 Allende-korszak 476
 Alszeghy Zsolt 570
 Alyn, Marc 624
 Amalrik-ügy 462
 Ambrus Balázs 242 243
 Ambrus Zoltán 91
 Amery, Karl 648
 Amin, Ahmed 28
 Anaxagorasz 245
 András László 638
 András Sándor 669
 Andrássy Katinka grófnő, gróf Károlyi
 Mihályné 135
 Andrássy, Juraj von 586 577 600
 Andrić, Ivo 407
 Antal Frigyes 421
 Antal Gábor 263
 Antalffy Endre 127
 Antalffy Gyula 638
 Anthony, Joseph 153 577 588 599
 Anthony, Mrs. Joseph 577 588 602
 Antonov, Nikolai 460
 Apáti Miklós 652
 Apollinaire, Guillaume 401
 Appel-Müller, Michel 624
 Áprily Lajos 355 615 616
 Aragon, Louis 167 213 216 224 360
 362 392
 Arany János 33 141 151 160 210 255
 262 420 655
 Arany Zsuzsanna 669
 Aranyossi Pál 290 291 614
 Aretino, Pietro 245 246
 Argelier, Claude 624
 Arland, Marcel 398
 Arlotta, Mario 160
 Artmann, Hans Carl 468
 Asch, Shalom (Szalom Asz) 46 57 59
 152 164 194 200 201 242 244 246
 583 595 600
 Ascher Oszkár 263 283
 Ascher, Nelson 661
 Ash, Timothy Gordon 528
 Asselin, Henry 589
 Assheton, Betty 462 463
 Astaldi, Maria Luisa 633
 Asturias, Miguel-Ángel 391 401 408 417
 Asszimakopulosz, Kosztasz 501
 Asztalos István 307
 Atarürk, Musztafa Kemal 26
 Atherton, Gertrude 55
 Atlasz Márton 266 282 290 567 614

Attiwill, Ken 580 595 602
 Auden, Wystan Hugh 401 402
 Audiberti, Jacques 362
 Auer Pál 263 266
 Auernheimel, Raoul 579 596 599
 Augusztai királyi hercegnő, Habsburg
 161 196
 Avi-Shaul, Mordecháj 666
 Awad, Mohammed 322 399
 Awoonor, Kofi 479 492

Ábri Lászlóné 485
 Ádám Dezső 570
 Ádám Péter 638 669
 Ágh István 501 621
 Ágoston Vilmos 669
 Árpád-ház 140

B. Tímár György 640
 Bába Mihály 638
 Babić, Sava 630 657 666
 Babits Mihály 5 11–13 29–32 34 35 44
 64 99 103 105 107 109 111 114 121
 132 136 175 180 181 198 199 212
 213 217 218 224–226 228 230 257
 259 393 394 419 501 502 567 570
 606 612 634 642 647 650 658
 Backer, Franz de 56
 Badalić, Josip 586 603
 Baerlein, Henry 576 588 602
 Bagossy Judit 283
 Bagriana, Elisaveta 595 601
 Bajomi Lázár Ebdre 636 635 638
 Bajor Andor 516
 Bakonyi Péter 669
 Balabán Péter 521 522 638 668
 Balabanov, Alexander 26 195 595 600
 601
 Balassa Imre 266 268 288 290 338 567
 570 613 616 630
 Balassa József 570
 Balassi Bálint 36 253 257 394 530 646

Balássy László 638
 Balázs Béla 265 266 278 285 290–292
 294 338 613
 Balázs F. Attila 561 669 672
 Balázs Ferenc 127
 Balázs Tibor 669
 Bálint András 628
 Bálint György 13 213 296
 Bálint Lajos 266 570 614
 Bálint Tibor 516
 Balla Antal 264 266
 Balla Borisz 135 136 218
 Balla Kálmán 513
 Balla Zsófia 669
 Baló József 263
 Balog Virág 672
 Balogh Edgár 307
 Balogh Jenő 225
 Balogh László 616 638
 Balogh Róbert 669
 Bánffy Miklós, gróf 14 118–120 126
 127 145 156 160 163 211 234 247
 606 674
 Bánfi András 647
 Barabás Gyula 135 136 218
 Barabás Tamás 638
 Barabás Tibor 286 613 638
 Bárány Tamás 524 526 635 636 638 664
 Barát Annie 282
 Barát Endre 614
 Barbarus, Johannes 584 600
 Barbireay, R. Fernandes 608
 Barbusse, Henri 296 342
 Bárczy István 160 605
 Bárczy Istvánné 605
 Bárd Miklós 29
 Bárd Oszkár 127
 Bardócz Árpád 266
 Bárdos Artúr 266 270 570
 Bárdos László 638 669 672
 Bárdos Pál 638
 Barfoed, Niels 657

Bari Károly 501 619 634 646 649 650
 652 655
 Barla diák 36
 Barna Imre 669 669
 Baróti Dezső 638
 Bársony 109
 Bart István 15 505–507 636–669 657
 664
 Barta Lajos 290
 Bartalis János 127 307
 Bartók Béla 154 380 395
 Bartoszewski, Władisław 484
 Bartulović, M. 587 603
 Bartulović, Mme M. 587 603
 Basilides Mária 162
 Basó, Macuo 536
 Báthy Anna 162
 Báthy László 616
 Bátki Mihály 638 669
 Bátki, John 646 647 651 662
 Batsányi János 307
 Batthány Társaság 661
 Batusić, Slavko 586 603
 Baudelaire, Charles 87
 Baumgarten Ferenc 52
 Baumgarten Sándor 266
 Beatrix királyné 30
 Beaufort, Maxime 78
 Beccadelli, Antonio 536
 Becht, André 602
 Beckett, Samuel 398 492
 Bécsy Tamás 638
 Bede Anna 638
 Begović, Milan 25 26
 Behan, Brandon 423
 Behbaháni, Szimin 672
 Behne, Adolf 575 592 601
 Bejer, Johan 57
 Beke Ödön 614
 Békés Pál 638 662 664
 Bella István 501 638
 Beltroy, Manuel 665

Benamy Sándor 638
 Bence György 465
 Benda, Julien 218
 Bende Zsolt 630
 Bendorf, Kurt Friedrich 575 592
 Bene Zoltán 669
 Benedek Marcell 82 99 266 278 282
 292 294 331 338 355 567 568 570
 613 615 616
 Benedek Rózsi 266 290 614
 Benedek Szabolcs 669
 Beney Zsuzsa 652
 Beniak, Valentin 666
 Benjámin László 345 624 634
 Benkő Gyula 669
 Benkő Mihály 638
 Bentinck, gróf 196
 Benyhe János 672 673
 Beöthy László 73
 Berczik Árpád 141
 Bercsényi Luca 669
 Berda József 264
 Berde Mária 12 126 127 234 247
 Berend Miklósné 570 607
 Berend, Alice 592 594 601
 Bergengruen, Werner 575 591 597 601
 Berkes, Frau Theodor 601
 Berkes, Theodor 607
 Berkesi András 638
 Berlind, Bruce 501 503 644 647 650
 658 662 667
 Berlioz, Hector 154
 Bernáth István 638 669
 Berndorf, Kurt F. 601
 Bernstein, Charles 672
 Berzeviczy Albert 11 12 29 31 38 43
 72 74 82 93 98 100 101 103 107 109
 111 113 114 131 132 135 136 139
 140 145 151 152 156–158 160 161
 163 164 167 194 195 210 218 219
 224 225 229 230 232 234 257 258
 568 569 570 605 609

Berzeviczy Albertné 605
 Berzsenyi Dániel 31 37
 Beste, Conrad 593
 Bethlen István, gróf
 Bethlen Margit grófnő, gróf Bethlen
 Istvánné 74 78 151 152 159 160 164
 266 275 486 567 570 605
 Bethlen-kormány 221
 Betjamen, John 485
 Bevilaqua, Alberto 628
 Bialik, Chajim Nachman 57 583
 Bibó István 336 341 384
 Bibó Lajos 570
 Bickel, Shlome 329
 Bier, Lili 594 597
 Bihari Klára 638
 Bihlman, A. 577 586 600
 Bíró András 669
 Bíró Lajos 132 135 136 218 394
 Bíró Sándor 290
 Bitay Árpád 247
 Bitskey Tibor 632
 Blokh, Alexandre 507 482 659
 Blum, Léon 65
 Blunck, Frau Hans Friedrich 593 599
 Blunck, Hans Friedrich 45 47 73 593
 599
 Boccaccio, Giovanni 87 535
 Bodnár György 664
 Bodnár, Sylvia 502 634
 Bodor Ádám 664 669
 Bodor Pál 669
 Bodrero, Emilio 145
 Bodrogekőzy Zoltán 570
 Bogdanović, M. 587
 Bogsch Aladár 109 162 570 605
 Bojer, Johan 583
 Bojtár Endre 638 669
 Bóka László 292
 Bókay János, ifj. 44 47 48 71–74 80 82
 93 98 109 153 162 205–209 225 226
 229 230 232 567 568 570 605

Bókay Jánosné, ifj. 225 606
 Bokor Imre 290
 Bokor Malvin, S. 290 567 570 606
 Bokor Péter 638 669
 Boldizsár Iván 14 264 266 284 304 388
 402 407 430 432 446 456 460 465
 471 477 478 485–487 493 494 498
 507 613 628–630 632–638 673
 Boldog Balázs 282 290
 Boldog Zoltán 669
 Bolgár Elek 264
 Bolgár György 523 638
 Bolgar, Boyan 327
 Bolgár, Emerich 607
 Bollobás Enikő 672 638 669
 Bolyai János 80
 Bonnefoy, Yves 672
 Bontempelli, Massimo 59 591 600
 Bónyi Adorján 266 567 570
 Borbándi Gyula 661
 Borbás Mária 638 669
 Borbély László 268 273 274 276 277
 338 638
 Borbíró-Bierbauer Virgil 263 284
 Borge, Tomás M. 657
 Borges, Jorge Luis 537
 Borghese, Salvatore 46
 Bork, Ellen 579 596 598 601
 Born, Emanuel de 56 584 599
 Born, Nicolas 502
 Bornemisza Péter 52
 Boros Attila 672
 Boros László 570
 Boross Elemér 266 282 288 290 570 614
 Borsi-Kálmán Béla 660 669
 Borsódi Lajos 243
 Borsodi-Bevilaqua Béla 263
 Borsody István 263
 Borsos Miklós 634 638
 Boti, Mongo 492 493
 Bottyán vezér 36
 Bourdet, Claude 634

Boutens, P. C. 56 582 589 595
 Bozsik Péter 669
 Böll, Heinrich 436 437 440 445 454
 456 458 460 462–470 629
 Bölöni György 13 14 280 292 308 309
 318 320 321 322 325 330–333 335–
 338 341–346 347–351 353–358 368
 369 613 615
 Böszörményi Zoltán 669
 Bradley, Dennis H. 576 588 595 602
 Brandt, Julianne 648
 Brandt, Willem 630
 Brant, Sebastian 535
 Breazu, Ion 126
 Brecht, Bertolt 297 492
 Breiter, Emil 157 163 585 600 610 611
 Breiter, Mme Emil 596 604
 Brenton, Howard 485
 Brett, George S. 56
 Brezsnjev, Leonid 496
 Bródi László 266
 Bródy Árpád 290 638
 Brodzki, József 585
 Brodzki, Mme József 585
 Brooke-Rose, Christine 398
 Bruno, Giordano 245
 Brutsch 329
 Buccholtz, Frau Johannes 590 603
 Buchholtz, Johannes 600 590
 Bucuța, Emanoil 12 118 119 126 145
 156 160 163 211 247 589 600 609
 Bucuța, Mme Emanoil 589 604
 Buda László 607
 Budanovics Mária 162
 Buharajev, Ravil 642
 Bukovszkij, Vlagyimir 479 483
 Bukovszkij-ügy 479 483 484
 Bulganyin, Nyikolaj 300 340
 Bullough, Geoffre 619
 Busch, Wilhelm 241
 Buschmann, Jörg 650
 Busse, Hermann Eris 593 599

Butler, R. A. 296 300
 Butor, Michel 402
 Buysse, Cyriel 56
 Büchler József 131 132
 Büchner, Georg 245

 Caesar, Julius 59
 Caillaux, Joseph 138 139
 Caillois, Roger 298 394 399 407
 Čaklais, Maris 643
 Calvino, Italo 362 391
 Camões, Luis de 536
 Campagnolo-Bouvier, Michèle 661
 Camus, Albert 360
 Cankar, Isidor 577 586 603
 Čapek, Karel 5 13 145 156 252–254
 255 583
 Caragiale, Ion Luca 674
 Carnegie, Andrew 191
 Čarnogurský, Pavel 514
 Carsson, Oliver 329
 Carver, David 13 14 24 279 301 302
 304 312 314 315 319 322 323 326
 331 332 336–338 341 344–347 351
 352 355 358 361 368–370 380 397
 400 408 415–417 421 426 443 450
 457 460 462–467 469 470
 Cejtin, Aron 586
 Chacin 65
 Chamson, André 42 296 301 313–315
 318 325 326 329 334 336 340 341
 343 346 347 355 358 361 362 366
 369 370 399 416 457
 Chandar, Krishan 629
 Chandler, Stephanie 578 590 603
 Char, René 620
 Chaucer, Geoffrey 536
 Chaulot, Paul 623 624
 Chesterton, Gilbert Keith 56 88 582
 Chilston, lord 196
 Chinezu, Ion 126 247
 Cholnoky Viktor 394

Chorin Ferenc 225
 Clair, Sarah 650
 Clementin, Luc 661
 Cocteau, Jean 360 620
 Coetze, Dirk 328
 Colin 301
 Connor, Tony 501 646
 Conte Corti, Egon Caesar 579 593 602
 Conte Corti, Frau Egon 593
 Conte, Giuseppe 672
 Cooper, William 367 401 402
 Corvalán, Luis 467
 Costa, Felix 594
 Courtat, Michèle 630
 Crémieux, Benjamin 27 135–139 151
 153 159–161 164 193 198 199 210
 214 218 219 242 249 577 589 598
 600 609 610 611 612
 Croce, Benedetto 42 56 168 211 213
 408 583
 Crockaert, Jacques 590
 Cunningham Graham, R. B. 57 583
 Curcin, Dara 586
 Curcin, Milan 580 586 596 600 610
 611
 Cushing, Georg Frederick 647 660
 Czibor János 384
 Czigány György 670
 Czinkótzky Jenő 287
 Czóbel Béla 393
 Czóbel Ernő 291 613

Cs. Szabó György 639
Cs. Szabó László 266 395 567
Csák Gyula 466 635 636 638 669 670
 664
Csanád Béla 638
Csanádi Imre 622
Csaplár Vilmos 670
Csapody Miklós 670
Császár Elemér 82 84 85 92 102 104
 567 568 569 570

Csathó Kálmán 84 85 90 226 266 567
 568 569 570
Csatlós János 646 660 667
Csécsey Imre 290
Csehov, Anton 200
Cseke Péter 516
Csepcsányi Éva 670
Cseres Tibor 632 635 636 638
Csernus Mariann 628 629
Csernyikova 630
Csicsery-Rónay Erzsébet 561 669 670
Csi-Ha, Kim 473 496
Csiki László 664
Csiky Gergely 141
Csizmadia Dezső 252
Csokonai Vitéz Mihály 31 36
Csongár Álmos 644
Csongor Rózsa 638 670
Csontváry Kosztka Tivadar 393 623
Csoóri Sándor 501–503 621 645–647
 650 652–657 659
Csorba Győző 638 653
Csorba László 670
Csordás Gábor 670
Csuday Csaba 638 670
Csuka Zoltán 13 199 236 241 629 638
Csukás István 670
Csurka István 501 502 619
Csü-Ji, Po 536

D'Anunzio, Gabriele 249
D'Avignon, vicomte H. író 196 578
 590 601
D'Avignon, vicomte, diplomata 196
Dabrowolska, M. H. 576 585
Daiches, David 630
Dalberg-Acton, John 421
Dalos György 638 670
Dániel Anna 638
Dante, Alighieri 39 414 535 536 632
Danyi Zoltán 672
Darázs Endre 291

Darvas Iván 628
Darvas József 384 418 424
Darvas Szilárd 264
Däubler, Theodor 27 56 59 151 160
 200 261 575 582 591 599
Daudet, Alphonse 296
Dauville, Max 611
Dawson, Chistopher 421
Dawson-Scott, Catherine Amy 11 42
 51 56 59 82 83 199 211 437 443 568
 582 587 596
De Backer, Anne-Marie 624 666
De Backer, Franz 55
De Beer, Jean 325 327 328 345 347
 401 466 469 622 629
De Boer van Rijk, Ester 58
De Bom, E. 56
De Jong, A. M. 578 590 595 598 603
De la Locke, Jean 245
De Melo e Castro, Ernesto 477
De Micheli, Mario 626 665
De Stefani 145
De Undurraga, Antonio 491
De Vries, Then 297
Deák Csillag 670
Deauville, Max 55 578 590 599
Deauville, Mme Max 578 590 603
Decsey, Ernst 593 595 598
Defoe, Daniel 245
Deguy, Michel 622
Deicke, Günther 502 503 644
Dékány Kálmán 638
Delonne, Mara 648 503 658
Della Faille, Pierre 620 621
Deluy, Henry 630
Demeter Szilárd 670
Den Doolaard, A. 463 473 475 482
Dénes Erzsébet 630
Dénes Zsófia 638
Déri Balázs 638 669 670
Déry Hugó 605
Déry Hugóné 605

Déry Tibor 100 336 341 346 361 368
 369 383 384 390 405 570 613 624
 628
Déry-Háy-ügy 369
Déry-ügy 368 369
Deshiell, Alfred 55
Desné, Roland 623
Despiau, Charles 297
Devecseri Gábor 266 351 618 628 614
Dezsényi Katalin 638 670
Dickens, Charles 70 143
Diderot, Denis 158
Diego, Eliseo 502
Dietrich, Fritz 592 601 575
Dinnyés Lajos 285
Diószeghy 23
Dixon, Alan 646
Dobai Péter 501 621 633 645 652 664
 669 670
Dobie, Charles Caldwell 55
Dobossy László 635 636 638
Dobozy Zsófia 561 669
Dobrev, Dimiter 665
Dobrowolska, Maria H. 328 604
Dobzynski, Charles 419
Dóczy Hugó 162
Dóczy Jenő 135 136 141 218
Dóczy, Frank 327
Dolci, Danilo 634
Domenach, Jean-Marie 623
Dominique, François 649
Domjanić-Zelinski, Dragutin 586
Domke, Martin 592
Domokos Géza 516
Domokos Mátyás 649
Doms, André 502 503 648–650 657
 659
Donaldson, lord 485
Dorfman, Ariel 472 475 476 492
Dormándy László 99 570
Doromby Károly 636 638
Dos Passos, John 444

Dos Santos Traveres, Francisco 59
 Dosztojevszkij, Fjodor 200
 Doumer, Paul 166
 Dózsa Endre 127 234
 Dózsa György 35 36
 Döblin, Alfred 362
 Döbrentei Kornél 652
 Drasche Lázár Alfréd 92 567–570 605
 Drasche Lázár Alfrédné 605
 Droste, Wilhelm 670
 Drucker Györgyné 208
 Dsida Jenő 127 247 621
 Dubovitz Gertrúd 670
 Ducić, Jovan 152 200 212 587 600 577
 Duhamel, Georges 56 59 73 78 81 220 582
 Duharajev, Ravil 658
 Dumontet, Georges 629
 Dunajcsik Mátyás 670
 Durtain, Luc 135 137 218 219 577 589 600
 Durtain, Mme Luc 577 589 603
 Duttka Mária 264
 Duve, Freimuth 632
 Dürrenmatt, Friedrich 407
 Dzsucsiro, Imaoka 666

E. Fehér Pál 14 392
 Eckehardt, Gabriele 592
 Eckhardt Sándor 284 290 571
 Edib, Halide 329
 Edschmid, Kasimir 327
 Eftimiu, Victor 126 247 403 407 589 600 674
 Egri Péter 638
 Ehrenhaft Gyula 607
 Einstein, Albert 245
 Elbert János 425
 Elek Arthur 571
 Eliot, Thomas. Stearns 387
 Elster, Hanns Martin 193 575 591 599 611 612

Elstob, Peter 464 466 468 469 471 473 479 481–485 488 489 491 495 497 498
 Emmanuel, Pierre 14 403 430 445 447 457 458 469 483 484 489 495 496 629
 Emőd Tamás 99 570
 Enán, Abdullah 28
 Endre Károly 127
 Engl Géza 628 638
 Engle, Paul 632
 Enzensberger, Hans Magnus 493
 Eörsi István 501 630 638
 Eötvös József, báró 142
 Erdei Ferenc 263 384
 Erdélyi József 99 570
 Erdélyi Zsuzsanna 561
 Erdődi Gábor 670
 Erdődy Elek 264
 Erdődy János 521 523 525 638 664 668
 Erdős László 309
 Erdős Renée 268 275 290 290 295
 Erős Kinga 670
 Errie, Walter 660
 Erzsébet angol királynő 297
 Esterhas, Peter 647
 Esterházy Péter 646 670
 Esze Tamás 36
 Euklidesz 185

Ébert Tibor 638

Fábián Zoltán 308 312
 Fábri Péter 638 670
 Fábry Zoltán 11 52 53
 Fagyjev, Szergej 642 667
 Fahidy József 263
 Fährndrich Éva 274
 Faille, Pierre della 620 621
 Fainberg 483
 Falk Zsigmond, lovag 17 82 92 568 571 673

Falu Tamás 266 282 567 571 606 613
 Faludy dr. 525
 Faludy György 263 347 523
 Faragó Vilmos 632
 Farinelli, Fabio 145
 Farkas Árpád 516
 Farkas Geiza 237 238
 Farkas Gitta 605
 Farkas Wellmann Endre 670
 Farkas Wellmann Éva 670
 Fawzi Al-Anteel, Muhammad 501 665
 Fáy Árpád 354 355 358 616
 Fazekas István 290
 Fázsy Anikó 502 521 648–650 664
 Fedák Ágota 163 208 605
 Federmann, Reinhard 468
 Fedor Ágnes 264 638
 Fedorenko, Nyikolaj 484 485
 Fegyin, Konsztantyin 362
 Fehér Artúr 256
 Fehér György 521
 Fehér Katalin 638 670
 Fehér Klára 521 636 638 664
 Fehér Lídia, Szőnyiné 266 614
 Fehérvári Győző 638 670
 Feigl, Hans 593 598 602
 Feinberg, Lena 329
 Fejes Endre 638
 Felbermann, René 601
 Feldmann 591
 Fellner Győzőné 132
 Fenákel Judit 638
 Fendrik Ferenc 638
 Fenyő László 263
 Fenyő Miksa 263 266 273
 Fenyvesi Katalin 638 670
 Fenyvesi Ottó 670
 Feoes, Hector 327
 Ferch Magda 670
 Ferdinandy György 670
 Ferenc József császár, Habsburg 297
 Ferencz Győző 638 664 669 670

Ferenczi László 638
 Ferenczi, Georges 658
 Ferenczy Béni 383
 Ferenczy Valér 263
 Ferrer 245
 Ferrieri Biasini, Ada 591
 Ferrieri, Enzo 591 600
 Finkelstein, Leo 586
 Finzgar, Franz S. 56 577 583 586 600
 Firdauszi 536
 Fischgrund Jenő 633
 Fitzgerald, Frances 472
 Flamm, Frau Peter 575 592 601
 Flamm, Peter 169 575 592 598 601 611
 Flaubert, Gustave 87
 Flesch, Hans 327
 Fliflet, Albert Lange 501 503
 Fodor Gyula 291 571
 Fodor István 502
 Fodor József 263 266 343 344 350 355 359 613 615 616
 Fodor László 571
 Fogarasi Béla 264 269
 Follain, Jean 362 407
 Folyóvich József 117
 Fomichi, Carlo 145
 Fónagy Iván 264
 Fontana, Frau Oskar Maurus 579 593 602
 Fontana, Oskar Maurus 578 593 598 602
 Forbáth Nándor 232 571
 Forbáth Nándorné 607
 Forró Pál 242 567 571 606
 Forró Pálné 606
 Forsen, Kunilla 662
 Forster, E. M. 445
 Fóthy János 99 265 266 290 571 606
 Fóti József Lajos 99 571
 Föhmann, Franz 634
 Földeák Iván 670

Földeák János 308 343 344 348 350
 351 355 615 616 635 636
 Földényi F. László 638 669 670 664
 Földényi János 638
 Földes Imre 99 266 282 567 571 613
 Földes Jolán 265 320
 Földes Mihály 638
 Földes Péter 638 670
 Földi Mihály 73 78 157 206 567 571
 Förköli Gábor 672
 France, Anatole 88
 Francé-Harrar Annie 263
 Franco, Francisco 439
 Frank, Leonhard 362
 Franzen, Erich 594
 Franyó Zoltán 665
 Frénaud, André 419 623
 Freud, Sigmund 299 412
 Freund Éva 672
 Fried, Erich 631
 Friedenthal, Richard 370
 Friedrich Naumann Stiftung 533 661
 Frisch, Max 492
 Frischmuth, Barbara 619 634
 Fritsch, Vincent 662
 Fry, A. Ruth 56 582
 Fu, Tu 536
 Fuad, Köpülüzade Mohamed 26
 Fuchs 594
 Fuchs, Frau 594
 Fukazava, Sicsiro 362
 Furkó Zoltán 670
 Fühmann, Franz 630
 Füst Milán 99 136 218 384 428 502
 571 614 620 621 623 630 634 644
 Füst Milán-díj 642

G. István László 672
 Gaál Andor 99 571
 Gaál Gábor 13 215 234
 Gabe, Dora 26 595 603
 Gábor Andor 264 266 278 291 613

Gábor Miklós 618 634 638
 Gábrriel Asztrik 264
 Gách Marianne 638
 Gachot, François 264 269 632
 Gál Andor 263
 Gál István 264
 Gáldi László 290 402 634
 Gálfalvi György 516
 Gálfalvi Zsolt 14 15 405 516 528 661
 662
 Galgóczi Árpád 502
 Galilei, Galileo 245
 Gáll Ernő 516
 Galsworthy, John 12 24 25 42 45 46
 56 59 71 80 82 83 94 97 105 134
 143 144 152 154 156 157 159 161
 163 164 169 171 174 189 194 196
 198–201 203 211 222 224 236 241
 261 291 408 437 443 444 449 452
 568 575 587 588 595 599 609 610
 Galsworthy, Mrs. John 164 587 599
 Gandon, Yves 14 408 435 622
 Gara László 14 392 395 403 405 406
 419 432 624
 Garai Gábor 419 501 502 619 621 622
 630 632 635 636 638
 Gardner, John 493
 Gárdonyi Géza 647
 Gascar 360
 Gáspár Endre 167 264 614
 Gáspár Ervin 274
 Gáspár Margit, Gáspárné Dávid
 Margit 13 222 266 290 638
 Gáspár Miklós 242
 Gáspár Zoltán 263
 Gaspar, Lorand 650
 Gaster, Bertha 666
 Gaszanbek, Jozsif 644
 Gáthy Vera 638 670
 Gáti József 629 632
 Gaucheron, Jacques 359 665
 Gauthier, Mme Paul 589

Gauthier, Paul 589
 Géczy János 670
 Geel, Rudolf 660
 Gegesi Kiss Pál 638
 Gellért György 638
 Gellért Oszkár 99 613
 Gera Judit 502 638 670
 Geréb Béla 638
 Gereblyés László 14 308 310 321 333
 343 344 348 350 351 353 355 356 358
 359 362 368 369 428 615 616 620
 Gerevich András 670 672
 Gerevich Zoltán 131 570 605
 Gerevich Zoltánné 605
 Gergely Ágnes 501 621 632 635 636
 638 646 647 649–651 659 662 664
 669 670
 Gergely István 571
 Gergely Mihály 638
 Gergely Pál 638
 Gergely Sándor 264 269 286 321 333
 355 615 616
 Germanus Gyula 11 24 82 232 242
 248 266 279 286 567 568 571 613
 Germanus Gyuláné 28
 Gerő János 638
 Gerő Ödön 571
 Gervai Sándor 282
 Gesmay Ilona 274
 Gessler 169
 Ghaze, Suzanna 660
 Gide, André 220 589
 Gillès, Daniel 401
 Gilodi, Roberto 660
 Gimes Romána 638
 Ginzburg, Alekszandr 490
 Giraudoux, Jean 137 138
 Giscard d'Estaigue, Valéry 493
 Gjalski, Ljuba von 586
 Glaser, Hugo 594 607
 Gleichman, Gaby 646 650
 Glósz Ödön 606

Glynn, Elinor 196 596 601
 Goda Gábor 294 343 349 350 353 355
 613 615 616 635 638
 Goetel, Ferdynand 57 583
 Goethe, Johann Wolfgang 34 160 246
 Goffin, Robert 428 620 624 632 666
 Goga, Octavian 674
 Golay 329
 Gombos Imre 638
 Gomulka, Władisław 384
 Gonzalves, Egisto 648
 Gorgulov, Pavel 215
 Gorjan, Zlatko 586 604
 Gorkij, Maxim 293 342
 Gorman, Gerard 645 648 656
 Gorzó Nándor 282 284 288 290
 Gospa, Lorand 648
 Góth Sándor 268 571 606
 Góth Sándorné 606
 Gothard, David 632
 Govoni, Corrado 145 578 591 600
 Göbbels, Joseph 444
 Gömbös Gyula 136 218
 Gömöri György 670
 Göncz Árpád 638 664
 Görgey Gábor 501 521 632 633 635 636
 638 669 670 645 654 664 672 673
 Gradnik, Alois 577 586 603
 Graham 269
 Grass, Günter 477
 Graves, Robert 617 618 628 633
 Graves-díj 618
 Greely, Robert 656
 Gregorová, Hanna 584 604
 Grendel Lajos 530
 Grigássy Éva 638
 Grimio 596
 Grol, Jr. 587
 Grol, M. 587603
 Gruden, Igo 577 586 603
 Grydezewski, Miczyslaw 576 585 595
 604

Gryllus Dániel 670
 Guillevic, Eugène 419 623 624 665
 Guilloux, Louis 407
 Guizot, François 422
 Gulácsy Irén 263 567
 Gulya János 638
 Gulyás Péter Pál 670
 Gunnerson, Gunner 56 583
 Gusti, Dimitrie 126
 Guszev, Jurij 650
 Guton, Helen 327
 Gükhan, Ayhan 669
 Günzler, Frau Wilhelm 575 601
 Günzler, Wilhelm 100 575 592 601
 Gürster, Eugen 575 592 602

Gyallay Domokos 127
 Gyalui Farkas 127 247
 Gyárfás Endre 638 670
 Gyárfás Miklós 501 638
 Gyémánt László 670
 Gyergyai Albert 100 571
 Gyertyán Ervin 524 638 664
 Gyomai Imre 137
 Györe Balázs 670
 Györfly László 638
 Györfly Miklós 638 670
 Györfly-kollégiumok 305
 Györgyey Klára 659 667
 Györgyi Árpád 560
 Győri Imréné 290
 Győry Dezső 13 252–254
 Gyula János 670
 Gyula Zoltán 630
 Gyulai Pál 32 35
 Gyuris Kata 762

Haakon norvég király, VII. 27
 Habsburg Ottó 659
 Hachette kiadó 135 136
 Haeckel 245
 Háfiz 536

Haikara, Kalevi 475 476
 Hajas Tibor 633
 Hajba, Sirpa 501
 Hajdu Henrik 265 266 355 571 613
 615 616
 Hajnal Anna 624 633 635
 Hajnal Gábor 290 502 504 619 628
 630 634 636 638
 Hajnóczy Rózsa, Germanus Gyuláné
 263
 Halápy János 638
 Halápy Lili 411
 Halasi-Fischer Ödön 266 282 614
 Halász 595
 Halász Előd 616 628 638
 Halász Gábor 142 207 262
 Halász Gyula 266 284
 Halász Zoltán 638 670
 Haldiman Éva 662 667
 Halmann, Talat 468 469
 Halmi Bódog 231 266 282 290 567
 571 614
 Halmos János 162
 Halmosi Sándor 670
 Halsband, Robert 621
 Hameiri, Avigdor 201 600
 Hámos György 614
 Hamsun, Knut 57 583
 Hankinson, F. 601
 Hankiss János 571
 Hansford Johnson, Pamela 629
 Hansson, Gunnar 501 503
 Haraszi Miklós 465 670
 Harrer Gábor 646
 Hárs György 638 670
 Hárs László 264
 Harsányi Zsolt 52 72 74 161 164 232
 567 568 571 605
 Harvay, Julian 656 658
 Hatvany Lajos, báró 12 27 132 135–
 139 217–219 231 271 283 320 353
 355 358 615 616

Hatvany Lili, báró 571 606
 Haukland, Andreas 27
 Haukly, Sir Roger 537
 Hauptmann, Gerhart 56 219 582
 Havas Emil 13 199 236 243 244
 Havas Endre 320
 Havas Henrik 522
 Havas Károly 243
 Havel, Vaclav 491 528
 Hágy Gyula 264 290 292 294 320 331
 336 337 341 345 368 369 383 384
 613
 Heald, Hora 587
 Héderváry Sándor 605
 Héderváry Sándorné 605
 Hegedűs András 465
 Hegedűs Géza 355 402 408 615 616
 635 636 638
 Hegedűs Gyula 24
 Hegedűs Lőránd 226
 Hegedűs Zoltán 638
 Hegemann, Werner 575 592 601
 Hegyi Botos Attila 670
 Hegyi Marosvölgyi Béla 638
 Heilig, Bruno 665
 Heindenreich, Gedr 528
 Heine, Heinrich 39 344 339
 Heinrich Böll-díj 469 473
 Heinsel, Carl 575 591 601
 Héjjas Iván 135 136 218
 Helleman, Suolathi Barck 327
 Hellens, Frans 599 590
 Heller Ágnes 465
 Heltai Hugó 207 208
 Heltai Jenő 24 44 72 78 91 98 103 106
 109 111 112 131 159 160 164 208
 217 226 227 229–233 261 263 266–
 270 273 278–280 282–285 287 290
 291 294 295 322 331 332 338 532
 567 568 571 606 613
 Heltai Jenőné 607
 Henriot, Emil 47

Herczeg Ferenc 11 43 84 85 86 88 89
 90 92 98 102 106 107 109 112 113
 114 131 151 159 160 164 196 205
 225 226 227 229 231 233 280 568
 569 571 605
 Hermann István 638
 Hermlin, Stephan 14 297 359 402 435
 456 460 472 479 485 500 644 656
 665
 Hermodson, Elisabeth 661
 Hernádi Gyula 384 638
 Hernádi Lajos 630
 Herner János 670
 Hervay Gizella 653
 Herzfelde, Wieland 500
 Hevesi Sándor 567 568 571 605
 Heyermans, Herman 58
 Heym, Stefan 475 476 657
 Hidas Antal 278 638 665
 Hingorani, Rochi 370
 Hirsch, Sara 602
 Hitler, Adolf 152 305 437 439 444 499
 Hlatky Endre 605
 Hlavác, Bedrich 584
 Hoffmann, Daniel 503 646 666
 Hoffmeister, Adolf 468 584 604
 Hohenlohe hercegné 606
 Holder József 263
 Hole, Philippa 588
 Hole, W. C. 576 588 602
 Holländer, Walter von 56 582
 Hollós Korvin Lajos 290
 Homérosz 424
 Hont Ferenc 264
 Honti Dezső 288 571
 Honti Rezső 282
 Hordósy Iván 66
 Horemans, Jean-Marie 621
 Horthy Miklós 12 134 137 161 171
 173
 Horthy-rendszer 27
 Horváth Ferenc 638

Horváth Henrik 266 284 571
 Horváth Imre 307
 Horváth István 307
 Horváth Tíborné 522
 Horváth, Josip 586
 Horváth, Zlata 586
 Hölderlin, Friedrich 651
 Hradil, Jože 502 644 649 656 658 661 667
 Hruscov, Nyikita Szergejevics 300 328 340
 Hubay Miklós 14 15 279 384 388 402 424 508 520–525 530 532 634–636 638 658 659 660–664
 Huber, Miriam Blanton 329
 Hudson, Jane 272
 Hughes, Richard 407
 Hulewitz, Witold 199 576 585 604 612
 Hume, David 191
 Hunyadi István 638
 Husarski, Wacław 576 585 604
 Huszár Vilmos 73
 Huszein, Táha 28
 Huszti Péter 670
 Huxley, Aldous 362
 Hübner Gallo, Jorge Ivan 472
 Ibrovac, M. 587 603 612
 Ibsen, Henrik 262
 Ibsen-est 355 359
 Ignotus 32 132 135 218
 Ignotus Pál 93 98 99 109 270 271 283 320 347 571
 Ilberg, Werner 629
 Illés Béla 264 266 291 308 343 353 355 358 384 613 615 616
 Illés Endre 263 266 638
 Illés Jenő 309
 Illés Lajos 638
 Illés László 638
 Illés próféta 39

Illyés Gyula 12 14 24 54 99 147 149 168 213 216 224 225 266 343 345 383 384 388 401 405–408 418 419 434 503 506 507 571 611 613 620–622 628–630 635 636 645 650 652 654 662
 Illyés-díj 522
 Imecs Béla 638
 Imre Gyula 308 312
 Inuka, Tszujosi 166
 Ionesco, Eugène 362 407
 Irvin, Will 55
 Išganaityte, Janina 642
 Israel, Luisa 584 596 598 599
 Iván Tivadar 493
 Iványi Ferenc 263
 Jackson, Richard 662
 Jameson, Storm 416
 Jamis, Fayad 665
 Jancsó Elemér 247
 Janikovszky Éva 638
 Janković, Mme V. 587 603
 Janković, V. 587 603
 Jankovich Ferenc 355 615 616
 Jankovits László 672
 Jánosy István 638
 Janus Pannonius Költészeti Nagydíj 535
 Jáoz-Keszt, Itamar 667
 Jarnefelt, Arvid 56 582
 Jaroslawski, Mieczysław 585
 Jaroslawski, Mme Mieczysław 585 597
 Jaross Andor 262
 Jászai Dezső 368
 Jávör Ottó 638
 Jávorszky Béla 502 638 670
 Jay, Peter 646 647
 Jebeleanu, Eugen 359 665
 Jedlicka, Gotthard 576 585 604
 Jékely Zoltán 622 635
 Jenkins, Harold 658

Jens, Walter 625 626
 Jesenský, Ján 13 252 255
 Jeszenszky Sándor 263
 Jevtusenko, Jevgenyij 491
 Jobbágy Károly 632 638
 Jodjana, Raden Mas 58
 Jókai Mór 141 160 210 253 255 281 530
 Jones, Parry 381
 Joó Tibor 263 284
 Jósika Miklós, báró 142
 Jost, François 628
 Jouve, Geraud 608
 Joyce, James 167 224 391 423 632
 Józsa György 638
 Józsa Tivadar 638 670
 József Attila 307 359 405 419 420 501 502 533 626 632 643 644 647 651 653 654
 József Farkas 638
 József főherceg, Habsburg 52 82 85 90 151 160 161 225 568 569
 Juhász Andor 571
 Juhász Árpád 607
 Juhász Ferenc 383 384 501 506 625 628 629 634 638 645 647 653
 Juhász Géza 282 282
 Juhász Gyula 307 621
 Juhász Mária 391
 Juhász Vilmos 263
 Jung, Carl 412
 Justh Béla 264
 Justus Pál 284

K. Jakab Antal 516
 Kabdebó Erna 247
 Kabdebó Lóránt 639 670
 Kacsó Sándor 127 307
 Kada Júlia 639 670
 Kádár Endre 572
 Kádár Erzsébet, Mácsay Csernovics Erzsénet, Gyűlevészi Dadányi Györgyné 264 268

Kádár Imre 126 127 247 674
 Kádár János 314 323 368
 Kádár-kormány 306 314
 Kaden-Brandowski, Juliusz 57 159 160 200 211 236 583 585 600 610 612
 Kaden-Brandowski, Mme Kazimierz 596 604
 Kaffka Margit 647
 Kafka, Franz 407
 Kahlau, Heinz 503 644
 Kahn, Michèle 661 662
 Kajtár Mária 639 670
 Kalász Márton 501 634 639 670 645 653 652
 Kállay Miklós író 232 242 266 567 568 571 606
 Kálnoky László 419 502 618 639 645 653 655 658 659
 Kalocsay Kálmán 666
 Kaltenberg, Leon 665
 Kāmara, Laimonis 643
 Kamenova, Anna 14 451 453 493
 Kamnitzer, Heinz 14 452 453 460 463 489 493 495–497 499 500
 Kant, Immanuel 177 183 198 260
 Kántás Balázs 670
 Kántor Lajos 516 661
 Kántor Péter 639 670
 Kányádi Sándor 650 656 661 645
 Kapf, Frau Walter Willi von 576 585 604
 Kapf, Walter Willi von 576 584 604
 Kapitány Ferenc 639
 Karácsony Benő 127
 Karafiáth Jenő 152 161
 Kardos László 263 336 341 355 356 419 424 614–616 635 639
 Kardos Tibor 263 632
 Karig Sára 525 635 636 639 664 668
 Karikás Frigyes 359
 Karinthy Emília 537

Karinthy Ferenc 308 343 345 355 487
 493 615 616 625 633 635 636 647
 Karinthy Frigyes 12 14 44 52 99 136
 151–153 167 187 199 214 218 223–
 225 411 537 568 571 606 612
 Karinthy Márton 670
 Karner Ottó 670
 Károly Sándor 127
 Károlyi Amy 395 621 636 639 650 652
 655
 Károlyi Gyula, gróf 74 134 196 211
 Károlyi Mihály, gróf 135 136 268
 Kárpáti Aurél 99 261 263 266 338 353
 355 358 567 571 615 616
 Kárpáti, Paul 502 644 657
 Karsai György 662
 Karsai Lúcia 639
 Kasanin, Milan 116 587
 Kassák Lajos 12 99 123 136 197 218
 223 264 266 285 338 355 383 384
 530 572 615 616 621 633 645
 Kasten, Hermann 464
 Kasszandra 34
 Katkó István 639
 Katona Ferenc 639
 Katona József 141
 Kaun, Alexander 201 577 588 601
 Kautsky, Karl 54
 Kavafisz 651
 Kawabata, Yasunari 328
 Kazinczy Ferenc 31 40 169 253
 Kean, Beatrice 576
 Kecő István 639
 Kehlibareva, Nadja 495
 Keisch, Henryk 495 499 500
 Kéky Lajos 268 269 571
 Keleti Márton 282
 Kelevéz Ágnes 175
 Kellér Dezső 639
 Kellermann, Bernhard 245
 Kemény István 264
 Kemény János, báró 127 242

Kemény Simon 132 135 218
 Kemény Tamás 670
 Kemény Zsigmond, báró 142
 Kemény, Tomaso 672
 Kende Ferenc 238
 Kende Péter 670
 Kenéz Ferenc 670
 Kenyeres Zoltán 632
 Képes Géza 280 298 299 301–303 308
 309 312 321 325 326 329 333 341
 343–348 350–352 364 421 471 635
 636 639
 Kerber Balázs 672
 Kerecsényi Dezső 263
 Kerék János 454
 Kerényi Grácia 639
 Keresztély Kata 672
 Keresztes Ágnes 621 622
 Keresztury Dezső 14 264 270 455 628
 632 635 636 639 658 664
 Kerpel Jenő 261 263 265 266 273 278
 282 288 290 613
 Kerr, Alfred 218 245 291
 Kerrigan, Anthony 633
 Kertész Ákos 670
 Kertész Imre 639 670
 Kertész János 263
 Kertész K. Róbert 160
 Kéry László 14 24 363 366 368 370 382
 385 389 390 397 415 426 446 455
 460 465 466 468 470 471 477 478
 486 487 494 495 501 503 532 616
 617 628 629 632–637 639 662 673
 Kessler, Jascha 502 503 633 645 666
 Kessler, Julia 633
 Kesten, Hermann 575 601
 Kéthly Anna 12 130
 Khájjám, Omár 536
 Khuen-Héderváry Sándor, gróf 160
 161 609
 Kilpi, Eeva 657
 King, Henry Francis 628

Kipling, Rudyard 70 249 439
 Kipphardt, Heinar 625
 Király Béla 660
 Király Farkas 670
 Király István 616 635 639
 Király László 516
 Kirkovac, Mme 603
 Kis János 465
 Kis József 220
 Kisfaludi Strobl Zsigmond 278
 Kisfaludy Társaság 29 30 32 33 35 93
 104 135 218 234
 Kispéter András 670
 Kiss Anna 653 655
 Kiss Benedek 652
 Kiss Dezső 571
 Kiss Ferenc 11 94
 Kiss Flórián, I. Malušev, Cvetko 237
 Kiss Gy. Csaba 639 670
 Kiss Irén 639 670
 Kiss Jenő 307 668
 Klaszczyński, Zdisław 586
 Klebelsberg Kunó, gróf 54 82 568
 Kleiber, Otto 576 585 604
 Kleszczyński, Zdisław 577 604
 Klima, Ivan 528
 Kóbor Noémi, Kallós Istvánné 572
 Kóbor Tamás 132 571
 Koch, Thilo 466 467
 Kochnitzky, Léon 135–137 607
 Koczogh Ákos 639
 Kodály Zoltán 14 154 162 264 266
 294 331 338 343 380 381 383 613
 Kodály-emlékest 380
 Kodolányi Gyula 635 636 639 670 664
 Kodolányi János 11 12 54 99 102 194
 567 571
 Koeppen, Wolfgang 391
 Koestler, Arthur 482
 Nohl, Aage von 578 600 590
 Kóhút, Pavel 490
 Kohut Magda 632

Kolesznyikov, Mihail 484
 Kolozs Márta 353
 Kolozsi Pál 639
 Kolozsvári Grandpierre Emil 263 266
 614 635 639
 Koltai Tamás 639
 Komjáthy Aladár 572
 Komlós Aladár 98 99 572 614 631
 Komor András 99 572
 Komor Gyula 263 572
 Koncz Virág 670
 Kondrót, Vojtech 641
 Konrád György 492 493 517 528 669
 670 647 660
 Konrad, Edmond 12 156 160 163 200
 211 212 584 601 609
 Koós Judit 639
 Kopré József 290 639
 Korcsmáros Nándor 266 572 604
 Kordás Ferenc 639
 Kormos István 501 632
 Kornis Mihály 670
 Korrodi, Eduard 59 169 576 585 600 611
 Korzybski, Alfred 398
 Kós Károly 127 247
 Kósa György 208
 Kósa János 264
 Kosáryné Réz Lola 572 639
 Koskenniemi, Martin Antero 56 59 582
 Kosma, Joseph 359
 Kossuth Lajos 158
 Kossuth-díj 332 339 394 525
 Kosten, Hermann 592
 Kosztolányi Alapítvány 521 522 662
 Kosztolányi Dezső 5 11 13 44 49 50
 52 56 58 64 66 70 72 74 78–80 82
 84 91 98–100 102–106 109 112–
 114 131 132 136 151 160 164 189
 199 203 208 217 218 220 226 229
 230 231 252 261 277 393 405 410
 419 532 568 569 571 583 605 611
 624 642 647 653 655 656 658 661

Kosztolányi Dezsőné 64 70 99 102
606
Kott, Jan 407
Kovács Dezső 127
Kovács Endre 639
Kovács György 307
Kovács István 670
Kovács Jolánka 670
Kovács Krisztina 672
Kovács László 12 113 127
Kovács Sándor 522 525
Kovács házy Vilmos 605
Kovács házy Vilmosné 605
Ković, Kajetan 644 667
Kozocsa Sándor 263 266
Kőbányai János 670
Kőhalmi Béla 264 266 614
Kölber Tivadarné 636 637
Kölcsy Ferenc 32
Kőműves Imre 639
König, Frau Otto 594
König, Otto 110 594 607
Könyves Kálmán király 140 151
Köpeczi Béla 284 333 353 635 636
639
Köppen, Edlef 575 592 598 601
Kőrösi Imre 672
Köröndi Ferenc 265 271 283 287
320 567
Környei Béla 154
Körössényi János 639
Körösi Mária, Körösi Lászlóné 502
644 647 650 670
Kőszegi Imre 639
Kővágó József 270274
Kövi Pál 518
Krains, Hubert 55
Krass, Miloš 110
Kraus, Wolfgang 648
Krauss, Clemens 207
Krenner Miklós (Spectator) 127 305
Kretzói Sarolta 639 670

Kreutz, Frau Rudolf Jeremias 579 594
602
Kreutz, Rudolf Jeremias 579 594 597
602
Kristály István 238
Kristó Nagy István 639 664
Krléza, Miroslav 407
Krúdy Gyula 11 80 81 84 86 88 89 98
102 132 135 136 218 646 647 650
Krulc, G. 587
Krumov, Georgi 630 665
Krumova, Julia 648
Krüger, Paul 585 596 597 604
Kubovy, Miri 662
Kuczka Péter 639
Kukorelly Endre 664 669 670
Kukučín, Martin 256
Kulinyi Ernő 263
Kun, André von 575 592 601
Kuncz Aladár 405
Kunert, Günther 493 644
Kúnos László 639 669 670 646 650
661 662 664
Kunszery Gyula 266 278 284 614 616
628 630
Kuo, Tse Shiunk 59
Kupcsay Felicián 572
Kurucz Gyula 639 648
Kusý, Miroslav 514
Kuszálík Péter 405
Kuttna, Mary 425
Küger 576
Kürtiné 24
Kyoko, Hani 666

La Fontaine, Jean de 68
Lackfi János 669 670
Laczkó Géza 99 266 268 275 572
Laczó Ildikó 630
Ladik Katalin 670
Lagerlöf, Selma 57 355 583
Lajtha László 263

Lakatos Imre 127
Lakatos István 175
Lakatos László 132 226
Lám Frigyes 290
Landi, Stefano 591 597
Lándor Tivadar 572
Lane, Temple 47
Láng György 518
Langer, František 153 583 601
Lányi Viktor 82 98 568 572 606
Lányi Zsigmond 570 607
Larael 592
Lárai Eszter 670
Lartigue, Pierre 623 629
László Gyula 639
László Gyula régész 639
Lászlóffy Aladár 516
Lászlóffy Csaba 516
Latham, Ricardo 327
Latinovits Zoltán 223
Lator László 501 628 634 669 670 664
Latzkó, W. 595 598 603
Laub, Gabriel 483
Launonen, Hannu 667 502
Lawrence, David Herbert 167
Lawrence, Guy 587
Lay Béla 639
Lázár Balázs 670
Lázár Béla 266 291 567 572 614
Leach, Henry Goddard 55
Lebas, Yvette 12 135 136 139 218
Lefèvre, Benjamin Frédéric 137 218
219
Legate 245
Legény Elemér 282 290 572
Lehmann, Rosamond 407 464
Leifhelm, Hans 579 595 597 602
Lejbutyin, Gennagyij 501 666
Lénárd Sándor 537
Lengyel Balázs 175 524 526 639 664
Lengyel József 394

Lengyel Laura, Dániel Miklósné 79
568 570
Lengyel Menyhért 45 99 568 572 604
606
Lengyel Péter 633 635 636 639 670
647 651
Lenin, Vlagyimir Iljics 302
Lenin-békedj 420 629
Lenkei Henrik 572
Lenkey Gusztáv 71 164
Lennert Tímea 670
Lenz, Siegfried 628
Leonov, Leonyid 407
Leskovac, Mladen 666
Leslie, Henrietta 57 588 602
Lesná, Marta 641
Létay Lajos 307
Levenson, Christopher 632
Liehm, Anthony 661
Ligeti Ernő 127 247 263
Linati, Carlo 591
Lipták Gábor 639
Liptay Sára 502
Liszt Ferenc 154 155
Lloyd-George, Robbie 629
Locher, Frau Jens 590
Locher, Jens 590 600
Locher, Mme 603
Loisy, Alfred 245
Lontay László 616
Lope de Vega, Felix 536
Lóránd Lajos 639
Lóránt Mihály 82
Lóránth László 263 290
Lortzing, Albert 154
Lothár László 500 521 639 641 664
650
Lotz János 665
Lotz Károly 140 151
Lovász Magda 639 290
Lovik Károly 394
Lovinescu, Horia 629

Lowell, Robert 485
 Löfdahl, Gören 493
 Lőrincz Gergely 670
 Lőrincz Mária 264 266
 Lőrinczy György 572
 Lucka, Emil 579 593 602
 Lugossy Gyula 639 670
 Lukác, Emil Boleslav 153 584 604 630
 641 666
 Lukács György 264 292 294 304 331
 384 422 613 627
 Lukács György tanácsos 160
 Lukács Katalin 436 440 454
 Lukács Sándor 670
 Lukácsy András 523 526 639 664 669
 670
 Lukan, Vladimir 659
 Lukinich Imre 284
 Lulofs, Madelon 27
 Lumley, Frederic 128
 Lundkvist, Arthur 420
 Lyka Károly 266 280 338 572
 Lyr, Mme René 578 590 599 603
 Lyy, Toivo 665

M. Lózsy Lajos 639
M. Pogány Béla 572
M. Pogány Béla 99
 Macaulay, Thomas 191
 Madách Imre 80 141 160 210 253 255
 503 530 647
 Madarász Emil 343 355 615 616
 Madelung, Aage 578 590 600
 Mádl Antal 628
 Mádl Ferenc 522
 Madol, Hans Roger 575 591 601
 Maeterlinck, Maurice 42 55 408
 Magdolna királyi hercegnő, Habsburg
 196
 Magnes, Claire-Anne 502
 Magyarai Imre 208
 Magyarai Lajos 516

Maillol, Aristide 297
 Maistner, Charles 608
 Major Máté 639
 Major Ottó 520 526 635 636 639 663
 Major Róbert 264
 Majsel, Nachmann 600
 Makádi Balázs 672
 Makarenko, Anton 293
 Makkai Ádám 670
 Makkai Sándor 127 234
 Maksay Albert 127
 Malihina, Jelena 641
 Malraux, Clara 407
 Malusev, Cvetko (Kiss Flórián) 237
 Mály Gerő 24
 Mándy Iván 639 641 646 647 651
 Mándy Stefánia 639
 Mann, Heinrich 342 628
 Mann, Thomas 56 64 80 82 245 251
 304 362 424 441 568 582
 Manningen, Otto 262
 Manojlović, Todor 25 26 587 665
 Mantegna, Andrea 536
 Mányoky Vilma, Ráfael Viktorné 290
 Mao Ce-tung 439
 Marafkó László 670
 Márai Sándor 98 99 109 266 338 405
 522 530 567 572 659
 Marberg, Lilly 595
 Marcos, Ferdinand 439
 Marczali Póli 28
 Marguerite, Victor 224
 Mariay Ödön 572
 Marinetti, Filippo Tommaso 12 136
 151 152 157 159 160 161 163 164
 166 168 190 195 196 200 201 210
 211 214 217 222 223 578 591 600
 609–611 612
 Mark, Thomas R. 660
 Markos Béla 605
 Markos Béláné 605
 Markovits Rodion 127 234

Márkus György 465
 Márkus László 291 572
 Márkus Mária 465
 Márkus Miksa 159 160 162 164–166
 570 607
 Márky Ildikó 661
 Maróti Lajos 501 628 635 636
 Marra, Giacinto 668
 Marsall László 634
 Marschner, Heinrich 154
 Martin József 670
 Martinov, Leonyid 420 665
 Martiroszjan, Varlam 643
 Marton Gitta, Farkasné 225
 Márton László 664 669 670
 Marton Ráhel 560
 Marx, Karl 299
 Masani, Minoo 486
 Masaryk, Tomáš Garrigue 145
 Masefield, John 56 582
 Massino, Paola 591
 Matsuoka, Yoko 297
 Matzl, Josef 579 594 602
 Mátyás király (Corvin Mátyás) 36 140
 161 536
 Mauriac, François 362
 Maurois, André 56 81 298–300 582
 422
 Maurras, Charles 88
 Maxton, Hugh 645
 Mayer, Hans 297
 McBain, Hugh 629
 McBeath, Tom 419
 McCarthy, Joseph 438
 McCarthy, Mary 401 402
 McCormack, William 645 647 651
 McDiarmid, Hugh 359
 McRobbie, Kenneth 501 503 625 628
 645 647 666
 Medgyaszay Vilma 208
 Medveczky Bella 264 290
 Méhes Károly 670

Mehring, Franz 54
 Meller Rózsi, B. 266 614
 Menczer Béla 633
 Mensáros László 630
 Merle, Robert 360
 Mertens, Pierre 657
 Meskó Zoltán 131
 Mesterházi Lajos 355 384 615 616 656
 Mestrovic, Ivan 56 583
 Mestyán Ádám 672
 Mészáros Mihály 631
 Mészöly Ágnes 670
 Mészöly Dezső 263 634 639 664
 Mészöly Miklós 630 639 646 647 651
 Meyer, Alfred Richard 575 592 601
 Mezei András 501 623 629 639
 Mezey Katalin 670
 Mezzofanti, Giuseppe Gasparo 187
 Michaelis, Karin 159 162 164 168 195
 200 578 590 600
 Miguel, André 503
 Mihajlov, Mihajlo 473
 Mihalik Sándor 264
 Mihály István 572
 Mihályfi Ernő 264 284 338 613
 Mihályi Gábor 639 670
 Mikes György 320 480 483
 Mikes Lajos 48
 Mikić, D. 587
 Miklós Andor 24
 Miklós Béla, dálnoki 263
 Miklós Elemér 109 570 605
 Mikszáth Kálmán 142 210 253 255
 280 281 530 641
 Mikszáth Kálmánné 280 281
 Milano, Paolo 399
 Miletić, Mira 467
 Mileva, Leda 460 462 495–498
 Miller, Arthur 14 42 405 407 408 411
 416 417 445 462 492 496 528
 Miller, Frau René Fülöp 603
 Miller, René Fülöp 167 596 602 603

Millex, Aghisteros Tatiana 327
 Milne, Alan Alexander 537
 Milosević, M. 578 603
 Milosević, Mme M. 587 603
 Milton, John 445
 Ming-dinasztia 536
 Minulescu, Ion 674
 Mirbeau, Octave 167 224
 Mirković, M. N. 603
 Misić, Zoran 630
 Misley Pál 670
 Miszlivetz Ferenc 670
 Miur, Kenneth 632
 Módos Péter 670
 Moh, Youn-szuk 496
 Mohácsi Jenő 11 27 42 45 52 72 78 79
 82 91 109 110 116 117 153 156 157
 194 205–209 225 227 229–232 261
 263 264 339 342 567–569 572 598
 606 609 611
 Mohácsi Jenőné 606
 Molnár Ákos 100 263 572
 Molnár Ferenc 25 103 225 287 320
 568 572
 Molnár Géza 572 635 636 639 664
 Molnár Imre 639 670
 Molnár János 425
 Molnár Jenő 568 572 604
 Molnár Jenőné 606
 Molnár Miklós 672
 Molter Károly 118 126 127 307
 Mondral, Kamilla 425
 Moore, Harry T. 629
 Moore, Henry 303
 Móra Ferenc 572
 Moravia, Alberto 42 362 366 408
 Moreau, Jean-Luc 620 624 629 634
 648 650
 Morgan, Charles 42 296 300 313 321
 334 340
 Morgan, Edwin 419 633 645 647 666
 Móricz család 52

Móricz Virág 639
 Móricz Zsigmond 11 44 49 52 64 72
 80 81 84 86 88 89 98 99 102–105
 114 136 218 307 389 567 568 572
 642 647
 Morris házaspár 292
 Morrison 360
 Mounin, Georges 620
 Muir, Edwin 488 576 599
 Muir, Willa 191 199 576 588 599 612
 Munk Artúr 243
 Munkácsi Bernát 280
 Muno, Jean 501
 Murányi-Kovács Endre 613
 Murdoch, Iris 485
 Murray, Gilbert 56 582
 Mussolini, Benito 153 161

 Náday Pál 263
 Nádas Péter 646 647
 Nádasdi István 639
 Nádasdy Ádám 672
 Nádor Jenő 263
 Nagy András 670
 Nagy Emil 152 160 162 164 221 568
 572 606
 Nagy Emilné 607
 Nagy Endre 99 572
 Nagy Frigyes porosz király 276
 Nagy Imre 309 321 333
 Nagy István 307
 Nagy Kázmér 639
 Nagy Koppány Zsolt 670
 Nagy Lajos 266 291 572 613
 Nagy László 384 501 623 625 628 641
 645 647 652–655
 Nagy Péter 401 471 487 492 495 635
 636 639
 Nagy Zoltán 99 263 268 269 572 606
 Nagy Zoltánné 290
 Nagypál-Schöpfung Gyula 266
 Najdenova, Jonka 650

Nandi, Sudhir 486
 Nantet, Jacques 627
 Naszib, Davud 643
 Nayir, Yasar Nabi 626
 Nedelkoski, Mile 501
 Négyessy László 572
 Nehru, Pandit 329
 Nemes Anna 639
 Nemes Antal 196
 Nemes Endre 608
 Nemes György 616 635 636 639
 Nemes László 521 636 639 664 669
 670
 Nemes Nagy Ágnes 175 501–503 506
 621–623 629 634 635 639 645–647
 649–653
 Németh Andor 99 572 614
 Németh G. Béla 664
 Németh László 383 384 388 394 405
 616 641 642 650
 Németh Mária 207
 Néró 71
 Neruda, Pablo 407 460
 Neumann, Alexander 593
 Neumann, Frau Robert 594
 Neumann, Robert 14 416 437 440 453
 456 457 594 597
 Nexø, Martin Andersen 27 342
 Nezval, Vítězslav 297
 Nibelung-ének 535
 Nicolson, Harold 299
 Nielsen, Konrad 27
 Nittmann, Mme Tadeusz 585
 Nittmann, Tadeusz 577 585 604
 Nixon, Richard 439
 Nizámi 536
 Nkosi, Lewis 475 476 481
 Nobel-díj 46 74 251 420 463 506
 Noel, Bernard 650
 Nordal, Sigufour 56 583
 Nott, Kathleen 398
 Novarro, Ramón 145

Nüchtern, Hans 207 593 579 599

Nyárády Gábor 639
 Nyikolajevna, Julia 657
 Nyíró József 127 247

Odegard, Knut 630
 Odze György 639 670
 Oesterling, Anders 589 600
 Oidipusz 412 620
 Ojetti, Ugo 145
 Oláh Gábor 572
 Oláh János 607 670
 Olgierd, Stella 577 585 604
 Oliver, John 328
 Ond vezér 36
 Oppenheimer-ügy 625
 Oravecz Imre 501 621 633 645 649
 650 655 659
 Oravecz Paula 355 615 616 635 639
 Oravecz Péter 670 672
 Orbán László 14 353
 Orbán Ottó 501 506 623 630 634–636
 639 645 647 650 653–655 658 659
 662 664
 Orbók Attila 572
 Ormos Iván 127
 Orsovai Groff Emil 639 670
 Országh Hviezdoslav, Pavel 256
 Ortega y Gasset, 299
 Ortman, Maria 647
 Ortner, Hermann Heinz 578 593 598
 602
 Ortutay Gyula 266 284 285 287 614
 Orwell-díj 484
 Osaksson, Folke 646
 Ossietzky, Carl von 152 213
 Osztovits Levente 664
 Orlik Géza 261 263 266 278 282 290
 308 332 338 343 384 388 405 613
 635 636 639 646 651
 Ottlyk György 607

Ould, Hermon 24 26 28 56 156 160
193 337 338 340 443 444 575 582
587 588 596 599 609 612

Örkény István 284 501 627 643 647
Őrsi Ferenc 639
Örvös Lajos 639

Paetzke, Hans-Henning 670
Pais Dezső 284
Pajor Rózsi 207
Pakocs Károly 127
Pakots József 99 572
Paku Imre 282 284 290
Pál Ferenc 670
Palágyi Lajos 100 573
Pálfavi Nándor 639
Páll Lajos 516
Pallier 196
Palló Imre 162
Pálóczi Edgár 263
Pálóczi-Horváth György 320 334 340
341 347
Palotai Erzszi 283 639
Palotay Gertrúd 264
Pamlényi Ervin 263
Pándi Pál 639
Pándy 207
Pannonius, Janus 535–537 672 673
Papp Árpád 639 670
Papp Eszter 672
Papp Viktor 573
Parancs János 451
Parandowski, Jan 297 328 416 585
Parassin Klára 225 606
Parečanin, Frau Ratko 579 594
602
Parečanin, Ratko 579 594 602
Parmenius Budaus István 537
Parnes, Edmond 579 593 597 602
Paskándi Géza 632
Passini, Mia 579 593 602

Passuth László 14 261 263–270 272
273 275 276–279 282 285–288 290
309 310 317 321 322 332 338 343
348 350 351 355 359 364 441 442
466 469 613 615 616 630 634

Pásztor Árpád 99 572
Patai, Raphael 617
Patay József 601
Paulinyi Zoltán 628
Pável Ágoston 268
Pavese, Cesare 391
Pavić, Miodrag 662
Pázmány Péter 253
Péchy Blanka 282 283 639
Pécsi Györgyi 670
Pécsi Sándor 630
Pedersen, Poul 501
Pekár Gyula 84 85 90 92 102–105 109
114 132 135 151 164 195 200 212
218 225 226 232 234 568 569 572
605
Pelham, Edgar 56
Peng fej, Chai 658
Pervomajszkij, Leonyid 278 292 293
665
Peterdi Andor 230 266 291 344 350
614
Petit, Georges 589
Petőcz András 561 669 670
Petőfi Sándor 35 36 38 80 88 141 158
160 167 210 211 255 258 262 286
292 307 359 395 420 630 634 643
653
Petőfi Társaság 104 114
Petrarca, Francesco 535 536
Petri György 501 501 628 633 645 647
651 662
Petrolay Margit 639
Petrović, Stefan 25 587 601
Petrović, Veljko 25 26
Petrovics Elek 263
Petróczi Éva 670

Peyer Károly 131
Pholien, Joseph 428 620
Pick, Otto 198 584 612
Piérard, Louis 590 599
Pilászy-Piláthy György 268
Pilinszky János 501–503 506 623 643
645–647 650 652 655
Piłsudski, Józef 53
Pinget, Robert 623
Pinochet-rezsim 477 489 491 493
Piñon, Nelida 492
Pinsky, David 586 600
Pinter, Harold 528
Pirandello, Luigi 25 591 597
Plätz Rudolf 263
Podhorska-Okolów, Stefanja 577 585
597 604
Pogačnik, Bogdan 468
Pogány Ö. Gábor 639
Pogány Sándor 162 605
Pogány Sándorné 605
Pók Lajos 639
Polgár Ernő 670
Polgár Géza 282 290
Polgár István 639 670
Politev, F. 587 603
Poliziano, Angelo 536
Polyanov, Milyacska 26
Polyanov, Vadimir 26
Pomogáts Béla 660 664 669 670
Pongrátz Tibor 518 524
Pongrátné Erzsébet 607
Ponická, Hana 514
Pons, Max 630
Pontano, Giovanni 536
Poort, Herman 604
Popkin, Henry 627
Popović, Mme V. 587
Popović, V. 587 603
Porzolt Kálmán 573
Possonyi László 639
Pódör László 634 639

Praznovszky Mihály 525 526
Prekop Gabriella 639
Prekop Gizella 670
Preradović, Petar von 586
Pressburger, Giorgio 659 667
Previrovich Gyuláné 573
Price, Evande 580 602
Priérard, Louis 55 292
Prise, Evande 579
Pritchett, Victor Sawdon 406 464 466
470 471 474 478 482–485
Protagorasz 245
Proust, Marcel 299 386 424
Puccini-est 355 359
Pulitzer-díj 633
Puskin, Alekszandr 204 342
Putnam, James 329
Pünkösti Andor 99 573

Quasimodo, Salvatore 362

Rába György 624 633 639 649 652
654 655
Rácz Éva 639 671
Rácz Zsuzsa 671
Radhakrishnan, S. 416
Radits Gitta 607
Radnai Miklós 573
Radnóti Miklós 124 263 269 342 401
419 420 428 501–503 626 643 652–
654
Radó Antal 23–25 27 28 43–45 72–74
78 79 82 91 93 98 107 109 111 136
146 156 163 194 200 209 218 219
225–227 229–233 241 242 248
261–264 267 277 339 342 523 567
568 573 605
Radó György 284 351 639
Radó Imre 236 243
Radványi Ervin 639 671
Radzitzky, Carlos von 620 666
Rae, Arthur 327

- Raffy Ádám 291
Raics István 639
Rainalter, Erwin A. 594
Raittila, Anna-Maija 503
Rajakrishnan, V. S. 658
Rákóczy Imre 605
Rákóczy Imréné 605
Rákos Sándor 621 623 632 639 645
Rákosi Jenő 23–25 27 43 44 49 70 100
104 131 261 347
Rákosi Margit 207 208
Rákosi Mátyás 294 320 390
Rákosi-korszak 383 385 390
Rakovszky Zsuzsa 639 645 646
Ramzesz, Viktor 484
Rapai Ágnes 671
Ráskai Ferenc 573 607
Ráth-Végh István 261 263 266 567
573 606 614
Ráth-Végh Istvánné 606
Ratkó József 501 629
Rayman Katalin 639
Raymond, Ernest 187 199 576 587 596
599 612
Rebello da Silva, Luis Augusto 661
Rebreanu, Liviu 119 589 600
Rebreanu, Mme Liviu 589
Rédey (Radó) Tivadar 261 263 266
267 274 282 288 289 338 613
Regnaut, Maurice 502 623 648 656 658
661
Reif, Adalbert 627 625
Relle Pál 99 264 573 607
Relle Pálné 607
Remané, Martin 629 666
Remarque, Erich Maria 224
Reményik Sándor 127
Remenyik Zsigmond 355 615 616
Renan, Ernest 245
Renn, Ludwig 297 342
Rennert, Jürgen 502
Rényi Péter 632 636 639
- Retz, Costa du 598 601
Révai József 573
Révay József 100
Révész Béla 100 263 359 573
Revey 269
Rexa Dezső 261 266 267 282 288 289
338 613
Réz Pál 671
Rhodes, Anthony 14 382–385 387 388
390 391
Rhyn-Naeff, Frau Top van 578 589
595 603
Rhyn-Naeff, Top van 578 589 597 600
Rice, Elmer 319 323 416
Richards, J. A. 397 398 399
Rideg Sándor 355 615 616
Rieder kiadó 135 136
Rieger, Erwin 579 593 602
Rigaud, Jacques 482
Rilke, Rainer Maira 433
Ripka Ferenc 159 164 605
Robbe-Grillet, Alain 398
Robbers, Herman 56 59 582
Róbert László 639 671
Roberts, Peter 619
Robinson, Edward Arlington 55
Robotos Imre 307
Roboz Andor 263 268 269 573
Roda-Roda, Alexander 153 159 165
194 575 591 601
Roda-Roda, Frau Alexander 575 591
601
Rodin, Auguste 297
Rolla Margit 639
Rolland, Romain 249 339 582
Romain Rolland Emlékbizottság 292
Romains, Jules 42 45 46 52 53 56 80–
82 105 135 137 153 159 164–166
168 189 201 214 218 219 220 221
236 241 408 568 577 582 589 598
600 610 611
Román György 616
- Romhányi Török Gábor 671
Róna Ilona 639
Rónai Mihály András 13 135 136 217
266 343 344 347 349 350 355 615
616 636 639
Rónai Pál 666
Rónai-Balázs Zoltán 671
Rónaszegi Miklós 639
Róna-Tas András 639
Rónay György 263 266 284 619
Rónay Mária 264 290
Rónay Mihály András 635
Roosevelt, Franklin Delano 292
Roosevelt, Nicholas 577 588 599
Rosslin, Felicite Mary 657
Rossová, Anna 641
Rossová, Marcella 648
Rosszijanov, Oleg 665
Rot Sándor 639
Rothermere, lord 11 64 66–72 78 79
81 82 84 217 261 568
Rothermere-díj 11 80 89 98 102 104
Rousseau, Jean-Jacques 158
Rousselot, Jean 394 419 624
Roy, Claude 627
Rózewicz, Tadeusz 651
Rozgonyi Lajos 608
Rózsa Dezső 263
Rösler Endre 162
Röwde, Paul 27
Rubinyi Mózes 13 14 28 91 261 263–
265 266–268 275–283 288–290 294
295 308 309 318 321 322 325 331–
333 335–339 341 343–346 350 351
353 355 356 358 368 370 567 568
573 606 613 615 616
Rubinyi Mózesné 281
Rubovszky Edit 639
Rudnay Gábor 671.
Rudnói Teréz 284
Rukeyser, Muriel 486
Runciman, Steven 422
- Rupé, Frau Hans 575 592 601
Rupé, Hans 575 592 601
Rusinek, Michal 328
Ruspanti, Roberto 667
Rutter, Owen 576 588 595 602
Ruzicska Mária 573 606
Ruzor, Vladimir 57 583
- Sachs, Nelly 420
Sackville, Margaret 57 583
Sadoveanu, Ion Marin 674
Sakse, Elga 643 656
Salamon Henrik 263 284
Salamon László 307
Salome 175 181
Salten, Felix 27 55 105 160 167 170
194 213 242 251 578 593 599 610
Salten, Ottilie 578 593 602
Samarjay Lajos 162 164 605
Samarjay Lajosné 605
Sandburg, Carl 362
Sanders, Ivan 646
Sándor Erzsé 154
Sándor Iván 671
Sándor Judit 380
Sándor Kálmán 263 268 308 309 343
355 615 616
Sándor László 639
Sándor Pál 284
Sánta Ferenc 639 647
Santarcangeli, Paolo 626
Saramago, José 661
Sarándi József 501
Sarfatti, Margherita 110 145 153 164
578 591 598 600
Sári Júlia 671
Sarkadi Imre 384
Sarkadi Imre 626
Sárközi György 12 99 136 149 168 213
218 224 573 611
Sárközi Mátyás 671
Sárközy Olga 639

Sarraute, Nathalie 398
 Sartre, Jean-Paul 360 407
 Sásdi Sándor 639
 Sauvageot, Aurélien 394 624
 Savić, Mme V. 587
 Savić, V. 587
 Scamell, Michael 490
 Schadl-tanács 197
 Schalit, Leon 608
 Scheiber Sándor 639
 Scheinert, David 621 634 666
 Schelken Pálma 639
 Scherl Ervin 607
 Schickele, René 593
 Schiff, Laura 646
 Schipper, Mineke 491 492 493
 Schlocker, Georges 628
 Schmidt-Pauli, Edgar von 27 152 575
 592 601 612
 Schnabel Judit 671
 Schnitzler, Arthur 198 212
 Schnutze 576
 Schöpflin Aladár 12 29 79 99 109 111
 123 226 231 242 266 338 567 568
 573 605
 Schöpflin Gyula 291
 Schreyvogel, Frau Friderich 579 595
 603
 Schreyvogel, Friedrich 579 595 598 602
 Schrötter Ilona 560
 Schultheisz Emil 639
 Schurek, Paul 593
 Schutze 588 602
 Schwabach, Erich Ernst 592
 Schwabe, Frau Rudolf 576 585 604
 Schwabe, Rudolf 576 585 597 604
 Schwarzwald, Eugénie 603
 Schwitters, Karl 59
 Scott, Walter 143 191
 Sebeők János 671
 Sebestyén György 660
 Sebestyén Károly 263 567 568 573 604

Sebestyén Károlyné 606
 Sediánszky János 671
 Seghers, Anna 342
 Seidel Canby, Henry 55
 Semper, Johannes 56 60 582 584 600
 Semprun, Jorge 657
 Semtei Róbert 606
 Senn Ottó 162 605
 Sepsi Enikő 672
 Seymour, Beatrice 576 588 602
 Seymour, Kean 588 602
 Shakespeare, William 59 142 143 160
 203 210 342 399 424 536 618 633
 Shalom, Shin 399
 Shaw, Georg Bernard 42 56 88 297
 423 485 582
 Siemers, Kurt 593
 Sigmond István 516
 Sík Sándor 124 266 285 573 614
 Síkabonyi Antal 291
 Siklósi Norbert 639
 Siklóssy László 570 573
 Sillitoe, Alan 399
 Silone, Ignazio 328 407
 Sil-Vara, Frau Georg 602
 Sil-Vara, Georg 579 597 602
 Simándy József 630
 Simay Cézár 573
 Sime, Georgia 588 599
 Simon István 355 466 615 616 619
 Simon László 639 671
 Simonyi Ernő 485
 Simonyi Zsigmond 280
 Simpson, Heary 576 588 595 602
 Singer és Wolfner 231
 Sinkó Ferenc 639
 Sipőcz Jenő 11 74 160 161 605 609
 Skelton, John 536
 Skoudal, Alois 297
 Skovercky, Josef 399
 Slávik, Juraj 145
 Smidt, Kristian 399

Smith, Frans 584 599
 Smith, Helen Zenna 595
 Smith, William Jay 627 630 644 645
 666
 Smrek, Ján 420 665
 Snodgrass, William De Witt 633 646
 Snow, Charles Percy 398 629
 Snow, Philip 629
 Sobolewska, Elsbeta 656
 Soender, Stephen 407
 Solohov, Mihail 359 362
 Solt Hugó 266 274 279 286 613
 Soltész Gáspár 639
 Solway, David 662
 Solymosi Péter 380
 Somlyó György 263 402 419 466 469
 523 538 620 622 623 634–636 639
 645 646 650 654 655 662 664 668
 672
 Somlyó Zoltán 573
 Sondeck, Linn 245
 Sontag, Susan 485
 Soros-alapítvány 525 526
 Sorsics, Gizella 501
 Sós Endre 263
 Souleiman, Michel 502 504
 Sourbanov, Alexander 660
 Sowden 329
 Sowka, Gerd 633
 Soyinka, Wole 491 493
 Sótér István 24 382 388 394 395 399
 408 422 616 620 635 636 639
 Spartacus 35
 Specht, Richard 198 212
 Spender, Stephen 286 479 483 484 485
 Spiró György 501 639 671
 Stárek, František 514
 Staud Géza 265 266 290
 Stauffer, Robert 619 663
 Stefanović, Svetislav 157 160 169 187
 198 199 236 242 587 601 611
 Steffen, Albert 47 576 585 600 611

Stelé, Franz 577 586 600
 Stenszky Cecília 671
 Sterlin, Mieczysław 586
 Stewart, Neil 331 337 345
 Stickelberger, Emanuel 576 585 597
 601
 Stickelberger, Frau Emanuel 576 585
 604
 Stoppard, Tom 485 528
 Stöcker, Helene 169 579 596 601 611
 Strachey, Lytton 299
 Strachimiroff, Anton 595
 Straka, Anton 584 599
 Strauss 245
 Strobl, Gabrielle 579 595 602
 Strobl, Karl Hans 47 579 595 599
 Strom, Frau J. E. 579 594 602
 Strom, J. E. 579 594 597 602
 Stropel, Ivo 586
 Strumpf-Wojtkiewicz, Stanisław 585
 Stückhold, E. 604
 Styll 360
 Suits, Aino 584
 Suits, Gustave 56 582
 Sumonyi Papp Zoltán 639 664 669
 671 673
 Supka Géza 263 266 284 290 614
 Surányi Ibolya 639
 Surányi Miklós 568 573
 Suroor, A. A. 633
 Sutarski, Konrad 671
 Sutton, Sheryl 650
 Sükösd Mihály 634 639
 Sütő András 516 661
 Sütő Csaba András 671
 Sütő Irén 632
 Svanström, Ragnar 329
 Swados, Harvey 399
 Swift, Jonathan 411
 Sydow, Max von 170 217 575 593 599
 611

Száádi 536
Szabó Béla 639
Szabó Dezső 263 394 573
Szabó György 671
Szabó Gyula 516
Szabó Imola Julianna 671
Szabó Imre 127 616
Szabó Kálmán 502
Szabó Kálmánné 502
Szabó László 573
Szabó Lőrinc 100 502 503 573 644
645
Szabó Lujza 162
Szabó Magda 384 635 636 639 646
650
Szabó Mária, Szentmihályiné 573 606
Szabó Pál 278 343 344 347 348 350
351 353 355 358 615 616
Szabó Stein Imre 671
Szabó T. Anna 671
Szabó Zoltán 13 14 301 382 421
Szabolcsi Bence 266
Szabolcsi Miklós 395 521 635 636 639
664
Szakonyi Károly 671
Szaladze, Manana 501
Szalai Zsolt 671
Szálasi Ferenc 305
Szalatnyay József 638
Szamos Rudolf 639
Szántó György 127
Szántó T. Gábor 671
Szántó Tibor 668
Száraz Miklós György 671
Száraz Pál 671
Szász Imre 15 520–524 533 639 657
659 660 664
Szász János 516
Szász Károly 86 114 573
Szász Zoltán 573
Szász Zsomborné 132 567 568 573
606

Szathmáry István 567
Szávai János 639 671
Széchenyi István, gróf 31 34 40 82 140
159 533
Szécsi Margit 501 619 628
Szederkényi Anna 242 291 573 606
Szegi Pál 264
Székely 578 590
Székely György 639 671
Székely Júlia 266 290
Székely Magda 501 502
Székely, M. 603
Székely-Luloff, Frau M. H. 578 590
603
Szekula Jenő 282 288
Szelburg-Zaramba, Ewa 585
Szemere György 48
Szemere Samu 291 631
Szemlér Ferenc 127
Szénási Ferenc 639 671 672
Szenczei László 430
Szende Pál 135
Szendrő Ferenc 639
Szent Imre herceg 151
Szent István király 121 140
Szent János 175 181
Szenteleky Kornél 11 13 51 199 236
237 239 241
Szentimrei Jenő 127 307
Szent-Iványi Béla 633
Szentiványi Jenő 639
Szent-Iványi, Ita 632 633 666
Szentjóni Tamás 633
Szentkuthy Pál 266
Szentkuthy-Pfisterer Miklós 263 264
632 639
Szentmártoni János 671
Szentmihályi 606
Szentmihályi Szabó Péter 639
Szép Ernő 266 290 359 394 567 568
573 614 647
Szépe György 639

Szepesi Attila 621 671
Szépfalusi István 667
Szerb Antal 263 269
Szerdahelyi István 616 639 671
Szigeti Lajos 671
Sziklay János 266 567 573
Szilágyi András 307
Szilágyi György 639 640
Szilágyi István 516
Szilágyi Sándor 263
Szilveszter pápa, II. 140 632
Szily Leontin 264 640
Szimonov, Konsztantyin 400–402
Szini Gyula 198 212 573
Szinnai Tivadar 282 288 290
Szinyavszkij–Danyiel-per 490
Szirmai Károly 238
Szirmai Rezső 616
Szirtes, George 645 647 648 656 660
Szirti Bea 672
Szkárosi Endre 671 672
Szkitnik, Szirak 26
Sznegirev, Golij 496
Szoboszlai Margit 640 671
Szobotka Tibor 635 636
Szódzsun, Ikkiju 536
Szohácsné 308
Szokolay Katalin 561
Szoltsenyicin, Alekszandr 620 470
Szombathy Viktor 13 274 276 282
288–290 294 295 308 338 343 348–
350 353 355 358 613 616 635 636
640
Szombati-Szabó István 127
Szomoró Dezső 263 359 394 573
Szócs Géza 15 559 560 669 671 672
Szőke Etelka 561
Szöllősi Mátyás 671
Szöllősi Zsigmond 266 567 573
Szöllősy András 264 640
Szöllősy Judit 671
Szöllősy Klára 264

Szőnyi Ferenc 671
Szőnyi István 525
Szőnyi Sándor 640
Szőnyi Zsuzsa 660 667
Sztálin, Joszif Visszarionovics 302
Sztálin-díj 339
Szucsich Mária 290
Szűdy Elemér 82 162 226 567 568 573
604
Szűdy Elemérné 606
Szurkov, Alekszej 407 418 419
Szűcs Enikő 671
Szűcs László 264
Szűts Lajosné 274

Tabéry Géza 127
Tábor Béla 640
Tábori Kornél 342 598
Tábori László 671
Tábori Pál 265 271 272 278 283 287
301–303 312 318–323 342 411 468
633
Tacitus, Publius Cornelius 223
Tagore, Rabindranath 27 56 583
Taj-Po, Li 536
Takács Ferenc 640 664 669 671
Takács Imre 501
Takács László 266 290
Takács Zsuzsa 634 640 650 664 669
671
Takáts Gyula 664
Tal, Ernst Peter 579 594 597 603
Tal, Frau Ernst Peter 579 594 603
Tamás Aladár 54 291 635 640
Tamási Áron 127 234 264 266 355 383
384 388 405 615 616
Tamási Orosz János 671
Tamen, Pedro Mário Alles 648 660
667
Táncsics Mihály 36
Tandori Dezső 501 502 506 622 633
635 640 645–647 650–653 653 671

Tang-kor 536
 Tápay-Szabó Gabriella 264
 Tardos Tibor 336 341 394
 Tardy Lajos 640
 Tariska Erzsébet 561
 Tarján Vilmos 220
 Tasnády Edit 671
 Tatarkiewisz, Wladislaw 604 597
 Tatay Sándor 640
 Taufer, Veno 659
 Tavaszy Sándor 640
 Taxner Ernő 671
 Taylor, Martin 629
 Teirlinck, Herman 56
 Telegdi Polgár István 640
 Teleki Sándorné, gróf 72 79 230 232
 568 573
 Temesi Ferenc 560 669 671
 Terék Anna 672
 Terényi István 617
 Térey-Kuthy Sándor 266 290 295 614
 Tersánszky Józsi Jenő 291 574
 Tezla, Albert 503 647 659 667
 Than, Mathaniel 662
 Thiele Csekei Enikő 671
 Thiong'o, Ngui wa 490
 Thomas, Edit 640
 Thury Zsuzsa 264
 Thurzó Gábor 264 632
 Tiborc Zsigmond 282 290
 Tigris, Pavel 472 474 483 484 497 498
 Tille, Václav 584 601
 Tímár György 15 452 501 523 525 565
 617 620 621 630 634–636 658 664
 667
 Tímár István 425
 Tímár Máté 640
 Tinódi Lantos Sebestyén 633 646
 Tiszai Andor 284 Andor 640
 Tito, Joszip Broz 470
 Tóbiás Krisztián 671
 Tocsik Márta 532

Tokai András 671
 Toller, Ernst 53 127 147 149 150 152
 157 163 167–169 190 194 195 197
 200 211 216 223 224 242 244 245
 246 444 575 592 602 609 610 611
 Tolnai Gábor 266 346 635
 Tolsztoj, Lev 200 342 424 629
 Tolvaly Ferenc 671
 Tompa László 307
 Tompa Mihály 253
 Tormay Cecília 573
 Tornai József 521 629 636 640 662
 664
 Tóth Aladár 573
 Tóth Árpád 419
 Tóth Etelka 560
 Tóth Éva 502 525 640 662 664 671
 Tóth Gyula 640
 Tóth Gyula 671 671
 Tóth Krisztina 671
 Tóth László 573
 Toti, Giabbi 418
 Toti, Gianni 626
 Toussaint van Boerlaere, F. V. 56 576
 584 599
 Tömöry Péter 671
 Töreky Géza 27
 Töreky-tanács 124
 Törő Ferenc 627
 Török András 640 671
 Török Gyula 394
 Török Sándor 266 614 640
 Török Sophie 99 570
 Tralow, Johannes 306 308 313 314 316
 Trebitsch, Frau Siegfried 579 593 603
 Trebitsch, Siegfried 579 593 603 611
 Trencsényi-Waldapfel Imre 291 264
 359 614
 Trencsényi-Waldapfel József 291 614
 Trewin, John 618 619
 Trifonov, Jurij 491 508
 Triznya Mátyás 660 667

Tschernichowsky, Saul 57 583
 Tubaro, Renato 661
 Tucholsky, Kurt 53
 Tuma, Vladimír 584 604
 Tumarkina, Jelena 642 656
 Tumova, Irina 152 584 604
 Tunkel, Josef 577 586
 Turczy István 560 669 671 672
 Tutsek Anna 573
 Tüske Jenő 162
 Tüske László 672

 U Thant 454
 Udržal, František 145
 Uhse, Udo 297
 Ulrik, Maja 656
 Umar, Leyla 528
 Umnjakova, Jelena 642 658
 Undset, Sigrid 57 583
 Unger, Wilhelm 327
 Ungvári Tamás 14 15 400 418 517
 519–526 628 635 636 640 664 671
 Unwin, Stanley 270
 Urai Dezső 282 288
 Urbán Eszter 282 290
 Urbanitzky, Grete von 45 55 157 163
 579 593 599 609 610
 Urbányi, Paolo 657
 Urr Ida 640

Újlaky Sára 666

Váci Mihály 408 619
 Váciétis, Ojars 643
 Vaculik, Ludvík 484
 Váczy Péter 264
 Vadasy Bettina 472 633
 Vadász Ferenc 640 671
 Vághidi Ferenc 263
 Vajanský, Svetozar Hurban 256
 Vajda Ernő 574

Vajda György Mihály 525 628 635 636
 640 664 668
 Vajda János 36
 Vajda László 574
 Vajda Mihály 465
 Vajda Miklós 502 635 636 640 671 673
 Vajda Pál R. 290
 Valéry, Paul 56 582
 Vályi Gábor 640
 Vámbéry Rusztem 135 218 266 338
 Vámos Ferenc 574
 Vámos Gejza 584 604
 Vámos Imre 301
 Vámos Magda 640
 Vámos Miklós 640 647 671
 Van Ammers-Küller, Jo 27 56 578 583
 589 594 600 610
 Van der Sluys 58
 Van Rhijn, H. W. 595
 Van Vriesland, Victor E. 14 42 297
 370 399 400 408 416 454
 Van Wessen, Constant 578 589 597
 604
 Vándor Iván 82 266 282 289 567 568
 574 614
 Vaneček, Arnošt 297
 Várady Ilona 574
 Várady Szabolcs 652 671
 Varannai Aurél 13 220 640
 Varga József 640
 Varga Mátyás 672
 Vargaftig, Bernard 623 624 633 648
 650 666
 Vargas Llosa, Mario 474 478 489 491
 495 497
 Vargha Gyula 29
 Varjas Endre 640
 Várnai Dániel 99 266 355 574 264
 Várnai Zseni 614 615 616 635
 Varró Dániel 671
 Varró István 99 574

Varságh János 82 206 208 262 266 567
568 570 574
Vas István 266 268 384 388 401 402
419 478 485 487 493 503 506 522
532 614 616 621 623 630 635 636
640 645–647 652 653 654 655 656
661
Vásárhelyi Miklós 618
Vasić, D. 587 603
Vass László 291
Vaszilisz, Vasziliszkosz 624
Vasziljevna, Larisza 642 648
Vegesack, Thomas van 468
Veigl, Hans 578
Vej, Vang 536
Vennberg, Karl 646
Verbeck, Albeck J. 608
Verbóczy Antal 621
Vercors (Jean Marcel Bruller) 485 629
649
Veres Júlia 640
Veres Péter 343 402
Veress Miklós 636 640 652 655 671
Vergilius, Publius Maro 532
Verhaeren, Émile 60
Vermeylen, August 56
Vészi Endre 501 629 630 640
Vészi József 205
Vezényi Pál 671
Vida Jenő 225
Vidaković, Aleksandar 25 26 242
Vidal, Peire 164
Vidmar, Josip 600
Vidor Marcell 263
Vidor Miklós 636 640 664
Víg Józsefné 637
Vigyázó Aladár 282 290 613
Vihar Béla 290
Vikár Béla 263 291 567 568 574 606
Villányi Andor 574
Villon, François 536 537
Vilmos német császár 297 437

Vinkó József 640 671
Virza, E. 586 600
Vital, Isabelle 621
Vitéz Miklós 99 232 574
Vivier, Robert 55
Vizinczey István 661
Vizmati Miklós 598
Vladimov, Georgij 496
Vogt, Johan 633
Voinovich Géza 72 85 86 90 92 102
104 232 248 266 285 338 567–569
574
Vojnits-díj 86 89 104 114
Volszkij, Szergej 656
Voltaire 158 211 245
Volly István 640
Voronkina, Tatjana 642
Vozneszenszkij, Andrej 491
Vörös István 671
Vörösmarty Mihály 31 33 141 160 210
501 502 652 653
Vrebos, Pascal 502
Vujicsics D. Sztoján 525 526 640 664
Vujicsics Marietta 640 671
Vukasović, M. 587
Vukasović, Mme M. 587

Wacmer, Elisabeta 578 591
Wagner Lilla 266
Wagner, Richard 59 223
Walden, Herwarth 153 575 591 596
598 599
Walkó György 628 629 633 635 636
640 664
Walser, Martin 630
Walton, William 381
Wankowicz, Melchior 585
Wankowicz, Mme Melchior 585 604
Wanner Márta, Szépfalusi Istvánné
667
Wärmer, Elisabetta 603
Wassermann, Jakob 27 245

Wast, Hugo 46
Wästberg, Per 464 466 470 471 474
475 491 492 507
Weber Tibor 264 266
Wedgwood, Veronica 302 421
Weiner Sennyei Tibor 671 672
Weiss Julián 27 42 56 109 263 574
Wells, Herbert George 236 241 243
246 250 319 408 444 449 582
Weltmann, Lutz 575 599
Weöres Sándor 263 383 384 395 501–
503 506 621 622 626 630 632 635
636 640 644 645 647 650–656
Werfel, Franz 245
Wesselényi Miklós 261 263 266 338
Westermann, W. M. 166 167 169 578
589 600 610
Whitman, Walt 339
Widmar, Josip 577 586
Wielezyska, Julja 585 604
Wierzyński, Kazimierz 59 191 203 586
577600
Wilder, Thornton 444
Wildgans, Anton 593
Will, Frederic 621 622
Williams, Emelyn 579 593 603
Winter, Therese 579 595 596 603
Wirtz, Otto 576 585 600
Wlachovský, Karol 641 658 667
Wlassics Gyula, ifj. báró 160 567 568
574 604
Wolf, Christa 493 500
Wolff Rózsi 225
Wolff, Jr. 595
Wolff, Martha 597 579 595 603
Wolkenstein, Oswald von 535
Wong, Jack 327
Wood, Sir Henry 381
Wyszyński, Stefan 384

Ybl Ervin, lovag 574
Yolland Arthur 574

Z. Németh István 671
Zachár Zsófia 671 673
Zádor Anna 263 282 640
Zágon István 266 288 290 567 568
574 606 613
Zágon Istvánné 606
Zalán Tibor 655 671
Zalka Miklós 640
Závodszy Ferenc 640
Zawodzinski, Karol 585
Zeggelen, Marie C. van 590
Zeitlin, Frau Leon 579 594 602
Zeitlin, Leon 579 594 602
Zelk Zoltán 263 336 341 369 383 384
502 614 619 646
Zelnik József 522 523
Zentai Éva 640 671
Žihare, Laima 643 648
Zilahy Dezső 570 605
Zilahy Dezsőné 605
Zilahy Lajos 24 25 103 266 338 567
568 574
Zimmer Ferenc 608
Zolnai Béla 124 291
Zolnai László 640
Zoltán Péter 640
Zólyomi Dezső 607
Zorina 630
Zrínyi Miklós, gróf 140 151 257 395
Zuckmayer, 360
Zupencić, M. 57 583
Zverina, L. H. 584 604
Zweig, Arnold 326
Zweig, Stefan 245 422

Zsigray Julianna 264 640
Zsille Gábor 671
Zsirai Miklós 284 614
Zsolnay, Paul von 594 597
Zsolt Béla 12 98 99 109 149 150 168
213 224 225 231 266 291 574 611

FÖLDRAJZINÉV-MUTATÓ

Afrika 137 453 492 494	Balaton 12 47 134 151–153 156 162 207
Albertfalva–Kertváros 574	210 214 223 383 407
Alsólendva 117	Balatonföldvár 128 134 152 156 162 598
Alsószőlők 117	Balatonfüred 128 152 156 162 220 221
Amerika (Amerikai Egyesült Államok)	629
55 96 136 142 153 269 292 301 311 315	Bánát 239
329 399 412 413 428 429 445 446 448	Banglades 478
462 468 469 472 473 485–488 493 501	Bánréve 116
502 508 536 566 581 602 621 645 647	Barcelona 242 243 245 406 487
650 656 659 662 665–667	Baros 117
Amszterdam 345 578 589 590	Basel 366 576 582 585 597
Anglia (Nagy-Britannia, Britannia) 14 28	Battonya 117
56 64 65 68 69 96 119 167 189 248 249	Beckenham 646
265 303 308 309 311 315 320 360 366	Bécs 74 132 136 141 146 155 163 205
382 383 385 388 397 420 428 439 443	207 251 278 279 287 296 301 333 340
445–467 485 505 536 581 582 595 617	346 438 467 468 471–474 480 497 516
633 645–647 661	571 575 578–660
Ann Arbor 652	Belgium 55 71 119 319 323 360 366 403
Anners 584	428 446 467 508 581 584 599 620 621
Antwerpen 584	Belgrád 25 90 104 236 237 241 238 242
Apátfalva 117	466 470 587 619 630 681
Arábia 28	Beloianisz falu 625
Arad 672	Beremend 117
Argentína 153 201 301 326 478 584 596	Berlin 52 166 359 413 438 495 496 498
599	500 503 575 581 584 585 591 592 594–
Arlberg 589	599 650
Athén 439	Berlin–Charlottenburg 575 579 592 594
Ausztrália 96 301 319 322 323 327 366	Berlin–Friedenau 575 591
472 474 482	Berlin–Halensee 575 579 591 596
Ausztria 51 55 64 65 142 311 327 437	Berlin–Lichterfelde 575 591 575 591
440 581 584 590 595 596 597 619	Berlin–Nicolasse 575 579 592 596
Avignon 411	Berlin–Rosenthal 575 592
Azerbajdzsán 643	Berlin–Schöneberg 575 591
	Berlin–Wilmerdorf 575 592 598
Ázsia 298 359 437 445 453 473	Berlin–Zehlendorf 575 592 594
	Biafra 439
Bácska 238 239	Biharkeresztes 117
Badenweiler in Baden 593	Bilthoven 595 598
Balassagyarmat 117	Blasswitz 592

Bled 14 405–408 410 416 417 487
 Blindern 397
 Bodenbach 590 591 592
 Bolívia 366 439 478 598 601
 Bonn 632
 Boroszló (Breslau) 438 592
 Brazília 327 445 473 478 482 492
 Bretagne 655
 Brighton 394
 Brüsszel 52 393 395 400 502 503 576
 578 590 650 657
 Buchenwald 137 219
 Buchs 584 585
 Budapest 11 13 14 17 22–24 26 27 45 46
 48 49 51 52 71–77 80 81 83 85 90 94 96
 103 107 111 113 116 117 128 130 135
 137 144 151 153 155 161 162 164 165
 166 173 193 195 200 201 203 205 206
 209 210–212 215 219–223 239 252 256
 267 270 274 282 286 287 291 297 299
 301 304–306 309 313 316 317 320–322
 325 326 329 331 332 334–337 340 342
 355 359 371 378 382 387 388 393 395
 397 400 402 407 408 411 415 418 420
 428 449 464 465 468 470 476 486 494
 501 506 519 533 539 559 560 561 577
 584 586–592 597 609 616–620 623 626–
 629 637 645 650 656 658–660 662 672
 673
 Budapesti Pen-világkongresszus 5 12 13
 43 46 66 74–76 78 83 94 95 100 114 116
 128 134 136 156 160 198 205 217 219
 222 257 565 575 581 599 609
 Budmerice 662
 Buenos Aires 596
 Bulgária 26 195 323 327 427 445 451
 493 581 595 601 648

 Ceylon 415
 Chile 301 311 327 366 460–462 465 467
 471–473 475 476 477 478 481 489 491–
 494 498

Chislehurst 647
 Ciprus 315 652
 Compiègne 623
 Connecticut 646
 Coquitlam 647
 Córdoba-i kalifátus 536
 Cornwall 449
 Crowborough 576 588

Csehország 163 254 641
 Csehszlovákia 51 119 211 252 253–255
 323 350 427 461 462 465 468 478 481
 510 512 514 515 581 584 618 648 662
 Csenger 117

Dachau 261
 Dánia 327 484 581 647
 Debrecen 282 571 572
 Dél-Afrika (Dél-Afrikai Köztársaság)
 301 311 328 329 408 409 439 473 475
 476 477 479 480 481 491 496
 Dél-Korea 319 322 439 453 473 479
 485 496 535 657 673
 Dél-Németország 301
 Délszlávország (Jugoszlávia) 236 237
 238 239 240 241 242
 Dél-Vietnam 467
 Dijon 649
 Dobrudzsa 26
 Dordrecht 578 589
 Drávaszabolcs 117
 Drégelypalánk 116
 Dresden–Balsewitz 575
 Drezda 575 589 592
 Dublin 420 423 437 442 445 447 448
 450 457 469 629 645 647
 Dubrovnik (Ragusa) 13 27 199 236 237
 239 240 241 244 246 444
 Duluth 647
 Dun Laoghaire 445
 Duna 117 216 217 223 588
 Duna–Tisza köze 80

Edinburgh 28 191 199 249 250 576 588
 Eger 628
 Egyesült Arab Köztársaság 626
 Egyiptom 28 190 314 467 478 501 665
 Ekecs 561
 Elek 117
 Eltepe 26
 Elzász–Lotharingia 65 576 585
 Erdély 13 113 118–120 127 145 211 242
 305 403 480 589
 Erieville 646
 Eritrea 493
 Esztergom 116
 Európa 50 51 54 58 64 65 68 69 81
 121–123 133 140 141 146 152 158 166
 169 177 181 183 189 201 222 244 265
 275 298 397 420 431 436 445 449 494
 530 533 537

Érsekújvár 515
 Észak-Európa 503
 Észak-Írország 328
 Észtország 56 327 582

Ferencváros 446
 Ferrara 536
 Finnország 56 312 327 475 527
 Firenze 655
 Fokváros 481 482 491
 Formosa (Tajvan) 439
 Franciaország 56 71 166 167 215 219
 245 248 311 315 327 360 366 392 394
 405 428 432 435 439 445 447 467 485
 505 581 582 595 598 620 622 623
 Frankfurt am Main 357 364 366 368 400
 408 426 598
 Frascati 591
 Freiburg im Breisgau 582 593
 Fülöp-szigetek 439 462

Galánta 381
 Gauting 314

Genf 329 423 442
 Genova 596
 Ghána 473 478 479 490 492
 Glasgow 66 645
 Góla 117
 Gorizia 660
 Görögország 51 327 439 462 624
 Göteborg 503
 Graz 467 468 579 594 597
 Grinzing 594
 Guadalajara 531
 Guatemala 408

Gyékényes 117

Hága 11 46 55 72 74 80 145 252 338
 471 475 477 481 486 589 595
 Haiti 478
 Hamburg 45 47 141 437 474 475 480
 486 489 496 500 575 582 599 632
 Hamilton 644 647
 Handen 646
 Hants 579 595
 Harkov 52 54
 Hayward Heath 576
 Hegyeshalom 116 585 595
 Heidelberg 480
 Helemba 584 590 594
 Helsinki 474 527
 Hertfordshire 444
 Herts 646
 Hidasnémeti 116
 Hilversum 578 589
 Hitchin 645 646
 Ho Si Minh-város 439
 Hollandia 11 56 58 71 72 204 206 251
 311 322 324 327 366 410 445 446 454
 475 491 492 582 597 598 657
 Hongkong 301 322 327
 Hook of Holland 588
 Horpács 281
 Horvátország 536

Ibériai félsziget 406 536
India 27 28 52 56 301 319 322 329 415
416 478 486 536 583
Indonézia 328 462 473 478
Ipolytarnóc 116
Irak 651
Irán 478
Isar folyó 64
Isztambul 26 469
Izland 56 58 481 583
Izrael 311 323 328 464 468 472 473 480
486
Írország 327 420 448 647

Jamaica 301 328 366
Jánoshegyi kilátó 24
Japán 214 298 311 319 328 366 445 468
536
Jáva 58
Jéna 245
Johannesburg 481 482 491
Jugoszlávia 45 56 75 236 249 397 403
405 427 436 456 467 470 473 475 479
480 507 508 581 583 596 648

Kairó 28
Kalifornia 201 577 581 588 601 633
Kambodzsa 478
Kamerun 492
Kanada 56 327 428 475 478 501 581
588 599 625 647 655 657 658 662 666
Kárpátok 80 253
Katalónia 406
Kelebia 117
Kelet-Ázsia 439
Kelet-Berlin 648
Kelet-Európa 51 64 65 397 625 649 660
Kelet-Németország (Német
Demokratikus Köztársaság; NDK) 297
366 397 427 436 440 452 453 461 463–
467 471 474 475 480 482 486–490 493–

495 499 500 502 503 629 632–634 644
656 657 665 666
Kelet-Pakisztán 439
Kent 646 647
Kenya 490
Kína 322 334 439 445 464 469 508 536
658
Klagenfurt 438
Knokke 620
Kolozsvár 118 119 145 247 660 674
Komárom 116 592
Koppenhága 291 338 345 578 590 647
Korea 216 439 445
Kotoriba 587
Kotormány 117
Köln 632 633
Kőszeg 116
Kötegyán 117
Közép-Európa 51 660
Kuba 427 478 498 502 665
Kuvait 651

La Rochelle 623
Lancaster 657
Latin-Amerika (Dél-Amerika) 96 244
438 473 476 492 494
Lengyelország 52 57 191 312 319 323
324 328 384 427 498 581 583 595 596
Letenye 117
Lettország 328 581 643
Libanon 328 502
Liechtenstein 496
Liège 503
Lille 649
Linz 438 584 595
Lipcse 280
Lisszabon 423 660
Litvánia 642
Liverpool 588 589 632
Ljubljana 577 581 586
Loire-vidék 296
Lom 26

Lombardia 591
London 11 14 17 24 25 28 42 64 65–67
71 72 78 81 94 102 136 199 203 217 251
265 270–273 278 283 287 296 297 301–
304 308 312–316 320–322 325 331–333
335–337 340 343 345 347 352 357 358
370 382 387 388 408 416 417 438–440
443 444 452 460 464 468 473–475 478
480 481 484–486 497 498 575 581 587
588 619 631 632 647
Los Angeles 329 480 503
Lőcse 394
Lökösháza 117
Lund 647
Luxemburg 481
Lyon 359

Maastricht 657
Macedónia 466
Madeira 660
Magyarbóly 117
Magyarország 13 14 17 45 47 50 52 54
56 68 69 71 74 78 81 83 88 89 94– 97
115 121 130 137 140 142 144 145 158
159 161 165–168 171 173 174 177 183
200 205 212 225 226 239 248 249 255
258 285 291–293 297 299 302–306 311
314 315 319–323 325 328 339 345 359
360 369 371 382–391 393 395 400 403
411 427 428 430 432 436 445 446 456
467 500 504 508 532 536 537 539 583
598 617–626 633 642 645 648 650 656–
660
Malajzia 478
Malawi 478
Mallorca 618
Manchester 66
Manhattan 533
Manila 436 439
Margitsziget 220 337 345 572 573
Marokkó 52 135 137 478
Marosszék 381

Mátyásföld 117 573
Mayenne 624
Medvevár 537
Melbourne 472
Mexikó 531 630
Mexikópuszta 116
Middletown (Connecticut) 646
Milánó 582 591 672
Minnesota 647
Miskolc 189
Moldávia 529
Montreal 658
Morvaország 254
Moszkva 151 291 439 658
Mönichkirchen 593
Mucsa 438
Mulhouse 576 585 596 597
Murakeresztúr 117
Muraszombat 656
München 312 413 575 592 595 632

Nagaszaki 216
Nagyenyed 403
Nagykanizsa 117 587
Nairobi 482
Nancy 623
Nápoly 359
Németalföld 581 595
Németország 51 56 64 69 71 154 166
167 241 242 244 245 342 444 445 472
581 582 596 598 599
New York 272 287 301 302 329 397 411
413 417 427 438 466 468 478–480 486
488 498 581 586 588 621 645
Nicaragua 657
Nigéria 439 491 492 493
Nîmes 296
Nizza 595
Nógrád 281
Nógrádszakál 117
Norvégia 57 366 397 403 503 583
Nürnberg 588 596

Nyírábrány 116
Nyíregyháza 189
Nyugat-Berlin 467 626 630 634
Nyugat-Európa 140
Nyugat-Németország (Német Szövetségi Köztársaság; NSZK) 297 311 315 323 327 360 366 428 440 446 464 467 472 474 475 480 483 486 493 498 499 502 505 619 625 627 632 633 648 665 667

Ohrid 466 467 469
Olaszország (Itália) 52 56 161
Olaszország 167 168 209 211 215 304 328 360 366 446 462 533 536 582 583 597 598 600 626
Oroszország 65 167 224 265 437 641
Oroszvár 116
Oslo 14 27 146 291 397 399 403 408 503
Oxford 28

Ócsa 571
Ómátyásföld 578 589 590

Örményország 643

Padova 536
Pakisztán 478
Palánka 26
Palesztina 57 583 600 601
Pannónia 200
Paraguay 478 490
Parassapuszta 117
Párizs 64 65 68 135–137 279 296 298 299 312 315 325 330 343 347 363 382 392 393 395 405 406 408 419 428 441 465 502 505 536 537 577 589 596 622 624 627 628 634 649 662
Passau 584 588 590 595
Petrovice 586
Pécs 625

Peleske 58
Perchtoldsdorf 595
Peru 474 478 478 665
Perzsia 536
Pest megye 571
Peterborough 646
Petrovice 595
Piliscsaba 560
Pinkamindszent 116
Piran 628
Plovdiv 26
Podmokly 584 594
Pomogy 117
Portugália 406
Potsdam 575 598
Pozsony 252 254–256 481 510 511 512–515 581 594 641
Prága 141 207 252 254 304 397 462 482 528 529 581 584 589 591 592 594 641
Provence 296

Ráabafüzes 117
Raguza (Dubrovnik) 199 248 249
Rajna 595
Ravag 579 593
Reims 400 403
Riga 577 586 643
Rila 26
Rio de Janeiro 408 445 667
Rocheftort 624
Róma 400 578 582 591 598 660 661
Románia 118–120 126 127 247 305 306 403–406 445 478 516 527 529 582 600 660 662
Rostock 652
Röszke 117

Saigon 439
Sajkód 383 394
Salzburg 595
Sanghaj 215 216
Santa Monica 645

Santiniketan 27
São Paolo 445
Sátorajaujhely 116
Sátoros 586
Scheveningen 58
Siófok 221
Skócia 57 191 199 328 366 480 581 583 588
Somorja 510
Somoskőújfalu 116
Sopron 116
Spanyolország 65 119 360 406 439
Stara Zagora 26
Stockbridge 579 595
Stockholm 270 278 291 312 441 464 474 482 487 489 491 493 499 500 646
Stonybrook 646
Stósz 54
Strasbourg 589 662
Stratford 388
Stuttgart 575 592
Sussex 576 588
Svájc 169 329 366 403 428 437 467 468 474 475 487 582 584 595 596 600 601 628 667
Svédország 57 142 311 329 420 467 491 582 583 660
Swarthmore 646
Sydney 366 474 482 487 489 490 495 496 498
Syracuse 646 647

Szabadka 237
Szeged 117 291 572
Szeneál 115
Szentgotthárd 116
Szentpétervár 151
Sziília 634
Szingapúr 479
Sziíria 52 479
Szlovákia 530 531 561 641
Szlovénia 644

Szlovenszkó 242 253 254 256
Szob 116 589 591 592
Szófia 26 595 660
Szovjetunió 270 311 314 328 334 340 366 439 445 462 463 470 473 479 484 489 490 493 495 496 642 648 657
Szóreg 117
Szöul 436 439 445

Taipei 472
Tajvan 439 464 479 485
Tanzánia 479
Távol-Kelet 437
Thüringia 245
Tihany 134 152 156 162 195 261 407
Tisza 238
Tokió 13 214 215 298 317 318 323 330 335 341 343 346–348 358 408 426
Toronto 658
Torony 116
Törökország 25 329 626
Trianon 68 250
Trieszt 598 661
Tring 444
Tunézia 479
Tübingen 625

Udvari 117
Ukrajna 462
Uruguay 479
Utrecht 578 590
Uzès 624

Újpest 571
Újvidék 51
Új-Zéland 480

Vajdaság 237
Várna 26
Varsó 11 43 45 46 51 74 145 151 205 216 384 576 577 581 585 586 597
Vecsés 291

Velence 65
Venezuela 496
Vietnam 324 439 445 491 492 494 496
Vilnius (Wilno) 576 585

Wales 381
Wandsbeck bei Hamburg 593
Washington 382 627
Wassenaar 578 589
Waxholm 646
Westminster negyed 66
Wroclaw 292
Wupperthal 633 634

Zabok (Zagorje) 586
Zágráb 237 577 580 581 586 596
Záhony 116
Zaire 493
Zebrzydowice 586
Zürich 278 285 291 340 366 441 576
582 584 585
Zürich-Enge 576 584

X

248852

CSAPODY MIKLÓS

A MAGYAR PEN CLUB TÖRTÉNETE II.

2016